מדרש

שכל טוב

על ספר בראשית ושמות

חברו

רבינו מנחם ב"ר שלמה ז"ל

(בשנת ד"א תתצ"ט).

יצא עתה פעם ראשונה לאור עולם

עפ"י שני כתבי יד יחידים בעולם, מאוצר הספרים באקספארד קובץ 165 וקובץ 166 אשר היו מקדם בבית עקד הספרים של הרב הגאון מוהר"ר דוד אפפענהיים ז"ל קובץ 175 וקובץ 176.

ערוך ומסודר

עם ציוני הפרשיות וסימני הכתובים, ומראה מקומות מתנ"ך בגוף הספר, ועם הערות ותקונים לברר וללבן דבריו ועם ציונים על המקורות אשר מהם שאב המחבר, וגם מבוא גדול בראש הספר, המפיץ אור על הספר ועל מחברו.

ממני

שלמה באבער

מלבוב.

ספר שמות.

ברלין.

בדפוס צבי הירש בר' יצחק איטצקאווסקי.

תרס"א.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA
B. 440/II

ספרים

היוצאים לאור בפעם הראשונה

על ידי

חברת מקיצי נרדמים

(הוקמה מחדש בשנת תרמ"ה)

בהשגחת ראשי החברה:

אברהם ברלינער בברלין,
בנימין זאב באבער בבודאפעסט,
מרדכי בראנן בברעסלא,
שלמה באבער בלעמבערג,
דוד גינסבורג בפעטרסבורג,
אברהם אליהו הרכבי בפעטרסבורג,
מרדכי יאסטראוו בפילאדעלפיא,
צדוק כהן בפאריס,
שמואל צבי מרגליות בפירינצי,
דוד סימאנסען בקאפענהאגען.

שנת י"ו (תרס"א).

Midrasch Sechel-Tob.

BERLIN 1901.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins **M'KIZE NIRDAMIM.**

(Dr. A. Berliner.)

In Commission bei J. Kauffmann

Frankfurt a. M.

M. T. AKADÉMIA KÖNYV-TÁRA

II. Theil: Die 2. Buch Mosis.

SECHEL TOB.

Commentar

zum

ersten und zweiten Buch Mosis

von

Rabbi Menachem ben Salomo

verfasst i. J. 1139.

Zum ersten Male herausgegeben

nach den beiden Handschriften cod. 165 u. 166 in der Bodlejana kritisch bearbeitet, commentirt und mit einer ausführlichen Einleitung versehen

von

Salomon Buber.

II. Theil: Das 2. Buch Mosis.

Berlin.

Druck von H. Itzkowski, Gips-Str 9.

1901.

מדרש

שכל טוב

על ספר בראשית ושמות

חברו

רבינו מנחם ב"ר שלמה ז"ל

(בשנת ד"א תתצ"ט).

יצא עתה פעם ראשונה לאור עולם

עפ"י שני כתבי יד יחידים בעולם, מאוצר הספרים באקספארד קובץ 165 וקובץ 166 אשר היו מקדם בבית עקד הספרים של הרב הגאון מוהר"ר דוד אפפענהיים ז"ל קובץ 175 וקובץ 176.

ערוך ומסודר

עם ציוני הפרשיות וסימני הכתובים, ומראה מקומות מתנ"ך בגוף הספר, ועם הערות ותקונים לברר וללבן דבריו ועם ציונים על המקורות אשר מהם שאב המחבר, וגם מבוא גדול בראש הספר, המפיץ אור על הספר ועל מחברו.

ממני

שלמה באבער

מלבוב.

ספר שמות.

ברלין.

בדפוס צבי הירש בר' יצחק איטצקאווסקי.

תרמ"א.

ספר שמות

ספר שמות

שמות.

שכל טוב יתן חן ורך בונדים איתן (משלי יג טו): אמרתי אני בלבי לפתוח ספר יציאת כושרות בשכל טוב ולקרותו שכל טוב לכבוד יוצרי, שהוא שכל העולם, ולכבוד אבינו יעקב ובניו שבטי יה ובניהם יורדי מצרים, אשר השכילו שכל טוב בתורת הדעת לאהבת אלהיהם, ועל כן מצאו חן בעיניו להתבטל מעליהם גזירת ועבדום וענו אותם (בראשית טו יג), כי היה ראוי לפרעה לבא ולכבוש את ארץ חברון במצור ולהוציא מתוכו את יעקב ואת ביתו בכבלי ברזל ונחשת ולהורידם למצרים, לקיים גזירת הבורא שנא' כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם (שם שם), ומשכם שם הבורא בחבלי אדם בעבותות אהבה, כדכתיב שלח לפניהם איש לעבד נמכר יוסף (תהלים קה יז), ומאהבת יעקב את יוסף אמר אלכה ואראנו בטרם אמות (בראשית מה כה), וניתן חנם בעיני פרעה ועבדיו, שנא' במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך (שם מז ד), וכשעיוותו את דרכם לפני בוראם ובגדו בתורת הדעת, ונטמאו בשיקוצי עיניהם, ודבקו בגילולי מצרים כבונדים, הקים הקב"ה עליהם מלך איתן הפכפך ועקלתון וחידש גזירותיו והעבידם בפרך:

כתיב (בקום צדיק) [ברבות צדיקים] ישמח (עם) [העם] ובמשול רשע יאנח עם (משלי כט ב). כשהקב"ה מתאוה לקומם זכר גדולות שמותיהן של צדיקים כדי לכתוב עליהן ספר זכרון לפניו ישמח עם ונביאים שבדור מפרשים שמותיהן לפרקים הרבה, שכן מצינו בשבטי יה שנתפרשו שמותיהם בלידתם, וכן בירידתן למצרים בפרשת ויגש אליו, ונתפרשו במצרים בתחלת ספר זה אחר מיתת אביהם, ופירשם ע"י אביהם כאילו הוא קיים, שנא' את יעקב (שמות א א), ולפי שהצדיקים קרויין חיים אפי' במיתתן, ועוד נתפרש ברגלים, וכן בחילוק הארץ כמה פעמים, וכל כך למה על דרך חיבת אביהם וחיבת עצמם. ואע"פ שהאמהות פירשו לאחר פטירתן, (א) ראויין להדרש על שם נאולתן. ראובן כדכתיב ראיתי את עני עמי (שמות ג ז), וכתיב בני בכורי ישראל (שם ד כב). שמעון כדכתיב וישמע אלהים את נאקתם (שם ב כד). לוי דכתיב בהם וילוו עליך וישרתוך (במדבר יח ב), ולעתיד כתיב ונלוו גוים רבים אל ה' (זכריה ב י). יהודה דכתיב ואמרו ביום ההוא אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני (ישעיה יב א). יששכר דכתיב כי יש שכר לפעולתך נאום ה' (ירמיה לא טו). זבולון דכתיב בבנין בית המקדש [בנה] בניתי בית זבול לך (מ"א ח יב). דן דכתיב ונם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי (בראשית טו יד), וכתיב לעתיד כי ידין ה' עמו (דברים לב לו). נפתלי דכתיב נפת תטופנה שפתותיך כלה (שה"ש ד יא). גד על שם ירידת המן, דכתיב והמן כזרע גד (במדבר יא ז). אשר דכתיב ואשרו אתכם כל הגוים (מלאכי ג יב). יוסף דכתיב ביום ההוא יוסיף ה'

הערות ותקונים

[א] א) ראויין להדרש כו' על שם גאולתן כו'. לק"ט שמות א' ב' ונובע מתנחומא תנדפס סכבר שמות אות ג' ותנחומא הקדום שמות אות ח', ובשמ"ר פ"א אות ח' תוא ברחבת דברים.

שנית ידו לקנות את שאר עמו (ישעיה יא יא). בנימין דכתיב נשבע ה' בימינו ובזרוע קדשו (שם סב ח). (ב) א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי אין שמותם של שבטים שוין בכל מקום אלא פעמים מקדים זה לזה, ופעמים מקדים זה לזה, כדי שלא יאמרו משום שהן מובחרין, בני גבירות נתפרשו שמותיהן תחלה, ואחר כך בני השפחות, אלא ללמדך שכולן שוות. (ג) (ר' אומר) [ר"א] למה מקדים אלו לאלו ואלו לאלו, לפי שנא' קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים (שה"ש א יז). השבטים הן תקרות של עולם, ומנהגו של עולם אדם בונה עלייה, ונותן תקרה משים עוביה של קורה זו בצד ראשה של אחרת, כדי לחזק את התקרה, (ד) לכך פתחתי בשבחם מקרא זה, (בקום) [ברבות] צדיקים ישמח (עם) [העם] (משלי כט ב). שעל קיומם ישמח עם ה' בעושיו ויגילו במלכם. ובמשול (רשעים) [רשע] יאנח עם (שם), כדכתיב ויקם מלך חדש על מצרים (שמות א ח), וכתיב ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו (שם ב כג):

[א] א) ואלה. (ה) ר' אבהו בשם ר' יוסי בן זמרי אמר כל מקום שנא' אלה פסל את הראשונים, ואלה מוסיף על הראשונים, וזה בא להוסיף דור האחר, דכתיב ובני ישראל פרו וישרצו ויפרו וגו' (פסוק ז): שמות. (ו) מלמד שהקב"ה קרא שמות י"ב שבטים כנגד י"ב מזלות, וכן הוא אומר לכולם (בשמות) [בשם] יקרא (ישעיה מ כו): בני ישראל. (ז) שער סוף כל הדורות נקראים על שם ישראל, וכן הוא אומר בני בכורי ישראל (שמות ב כב): הבאים. אי שכתיב שבאו משמע שכבר באו, (ח) אלא להכי כתיב הבאים, משמע הבאים עכשיו, ללמדך שאע"פ שעברו יותר משבעים שנה משירדו למצרים ועד שמת יוסף לא היה פרעה מטיל עליהם משאוי, והם לא היו משאוי על מצרים, וכיון שמת יוסף נהיו על מצרים למשאוי, כאילו אותו היום באו מצרימה: את יעקב. (ט) יעקב עיקר ובניו טפלין לו: איש וביתו. (י) לפי שהיה יודע אבינו יעקב שארץ מצרים שטופים בזימה, לפיכך הקדים והשיא לכל זכרי ביתו נשים קודם שירדו למצרים:

ב ג ד) ראובן שמעון לוי ויהודה, יששכר זבולון ובנימין. (יא) כאן הזכיר בני הגבירות כולן תחלה חוץ מיוסף. דן ונפתלי גד ואשר, הזכיר בני השפחות אחריהן, ולמה הזכיר את יוסף באחרונה, אלא שצריך להסמיך וימת יוסף:

ה) ויהי כל נפש. לפי שאינו מדבר אלא בחשבון הזכרים, (יב) לפיכך מדבר בלשון זכר, ויהי כל נפש: יוצאי ירך יעקב. כלומר זרועי מילתו, ודומה לו שים נא

הערות ותקונים

והובא בילקוט שמות רמז קס"ב בשם התנחומא וכן נשנה במדרש אגדה: ג) א"ר יהושע דסכנין בש"ר לוי. לק"ט ונובע מתנחומא והובא בילקוט ובשט"ר שם: ג) ר' אומר. הסגרתי ותקנתי ד"א כמו שהוא במקומות הנ"ל והטעתיק חשב על אות ד' שהוא ר' והציג ר' אומר: ד) לכך פתחתי כו'. הוא דברי המחבר: ה) ר' אבהו בש"ר יוסי בן זמרי אמר. לק"ט ונובע מב"ר פי"ב אות ג' ופ"ל אות ג' ותנחומא הנדפס מכבר שמות אות ב' ורישׁ משפטים אות ג' ושט"ר פ"א ופ"ל בט"ר פ"ג ועי' לק"ט הערה ד' וכן הוא בתנחומא הקדום אות ג' ע"ש הערה י"ט, וכן הובא במדרש אגדה שמות: ו) מלמד שהקב"ה קרא שמות י"ב שבטים כנגד י"ב מזלות. לק"ט ועי' במ"ר פי"ד אות י"ח א"ר פנחס בן יאיר קערת כסף י"ב כור כנגד י"ב מזלות כו' וכנגד י"ב שבטים כו' הוא לקוח ממדרש תדשא כמו שהעירותי בלק"ט הערה ח': ז) שער סוף כל הדורות. לק"ט א' א': ח) אלא להכי כתיב הבאים משמע הבאים עכשיו. לק"ט והובא במדרש אגדה: ט) יעקב עיקר. לק"ט: י) לפי שהיה יודע. לק"ט: יא) כאן הזכיר כו'. לק"ט: יב) לפיכך מדבר בלשון זכר ויהי כל נפש. עי' לק"ט ובהערה י"ב. ומה שכתבתי שם לפנינו ליתא בתנחומא ובאמת הוא בתנחומא הקדום אשר הילקוט הביא ממנו. ובכל פעם אשר הבאתי בהערות שלי את התנחומא כוונתי לתנחומא הנדפס

ידך תחת יריכי (בראשית כד ב): שבעים נפש. כנגד ע' אומות, וכנגדן ע' זקנים של סנהדרי גדולה: ויוסף היה במצרים. (יג) כלומר מניין ע' נפש עם יוסף שהיה במצרים: ו) וימת יוסף וכל אחיו. (יד) יוסף מת קודם לכל אחיו, לפי שניהג עצמו ברבנות עליהם, (טו) והיינו דאמרי אינשי הוי קבל וקיים, הוא אמר אנכי אכלכל אתכם (שם נ כא), אמר הקב"ה נראה מי הוא המכלכל אני או אתה, לפיכך מת יוסף תחלה, ואחר כך כל אחיו. ולא הוצרך לכתוב כמה היו: וכל הדור ההוא. (טז) אלו בני השבטים, שכולן היו טובים וצדיקים:

ז) ובני ישראל פרו. כפירות השדה, דכתיב רבבה כצמח השדה נתתיך (יחזקאל טז ז): וישרצו. (יז) ר' חייא אומר כל אחת מבנותיהם היו יולדות (יח) ששה בכל לידה (יט) כפחות שבשרצים, (כ) כנגד שש מדות הללו: וירבו. בנכסים: ויעצמו בגדולה: במאד מאד. כלומר באותה הברכה שנאמרה באבות שבכולן נאמר מאד מאד: ותמלא הארץ אותם. (כא) עד שהיו מפוזרין נתמלאת הארץ מהם (כב) כחושים של קנה שהקרקע שלהם מלאה מהם:

(ח ויקם מלך חדש. (כג) כלומר ויקם מלך מצרים לחדש גזירותיו על מצרים: אשר לא ידע את יוסף. (כד) כלומר היה כפוי טובה, כאילו לא הכיר את יוסף, ושכח את כל חסדיו שהביא את כל הכסף ביתה פרעה, וקנה אותם ואת אדמתם לפרעה, ועכשיו כפר ובגד בו, וכשם שכפר ביוסף, כך כפר בבוראו, שהרי אמר לו יוסף את אשר האלהים עושה הראה את פרעה (בראשית מא כח), והוא אמר לא ידעתי ה' (שמות ה ב),

(כה) ארורין הן הרשעים שהן כפויי טובה, כופרין במי שהוא עושה עמהן טובה:

ט) ויאמר אל עמו. (כו) היא התחיל בעצה הרשעה תחלה, לפיכך לקה תחלה, דכתיב (בך) [בכה] ובעמך (שמות ז כט): הנה עם בני ישראל רב. בעם: ועצום. בגדולה: ממנו. יותר ממה שאנו רבים ועצומים, ודומה לו כי עצמת ממנו מאד (בראשית כו טז). (כז) אפס כי רבותי הדבירוהו על אופן יחידי כלפי מעלה, כלומר מהיכן הם פרים ורבים ועצומים, מאלהיהם הוא הצלחתם:

הערות ותקונים

טכבר כי התנחומא הקדום עוד לא חי' לפני: יג) כלומר מניין ע' נפש עם יוסף. לק"ט: יד) יוסף מת קודם לכל אחיו כו'. לק"ט והוא מגמרא ברכות נ"ח ע"א סוטה י"ג ע"ב: טו) והיינו דאמרי אינשי. לק"ט והוא מסנהדרין י"ר ע"א וצ"ב ע"א: טז) וכל הדור ההוא אלו בני השבטים. בלק"ט איתא כך: וכל הדור ההוא לבד בני השבטים ואע"פ שמתו כל הדור ההוא כתוב ובני ישראל. ובתנחומא הקדום אות ו' איתא וימת יוסף וכל אחיו אע"פ שמתו ובני ישראל פרו וישרצו וכתבתי שם בהערה כ"ט מזה בתנחומא הנדפס מכבר אות ה' ובשמ"ר פ"א אות ח', ובשמ"ר הגי' אע"פ שמת יוסף ואחיו אלהים לא מת אלא ובני ישראל פרו וישרצו, וכן מובא בילקוט רמז קס"ב בשם התנחומא וגורס אע"פ שמתו, אלהיהם לא מת הת"ד ובני ישראל פרו וישרצו, וכל אות ד' מהתנחומא הנדפס מכבר ליתא בתנחומא הקדום: יז) ר' חייא אמר. לק"ט וע"ש הערה ט"ו, והילקוט הביא כמו שהוא בתנחומא הקדום ע"ש: יח) ששה בכל לידה. תנחומא הנדפס מכבר אות ה' לק"ט ורש"י עה"ת וילקוט ומדרש אגדה ועי' תנחומא הקדום בהערה ל': יט) כפחות שבשרצים. עי' בתנחומא שם הערה ל': כ) כנגד שש מדות הללו. לק"ט וחושב פרו וישרצו וירבו ויעצמו בטאר מאד: כא) עד שהיו מפוזרין. לק"ט: כב) כחושים של קנים. לק"ט, והעירותי שם בהערה ט"ז כ"ה בשמ"ר, אולם בתנחומא הנדפס מכבר הגי' כחרשים של קנים, וגי' הלק"ט הוא מלשון חז"ל ב"ב קמ"ג ע"ב ובני דן חושים שהיו מרובין כחושים של קנה וע"ש בפי' הרשב"ם: כג) כלומר ויקם מלך מצרים לחדש גזירותיו על מצרים. ובעל לקח טוב הביא וז"ל: לא אמר וימת מלך מצרים אלא ויקם מלך חדש הוא בעצמו היה ומהו חדש שנתחדשו גזירותיו, והוא מגמרא סוטה י"א ע"א ותנחומא הנדפס מכבר ושמ"ר וילקוט ורש"י עה"ת ומדרש אגדה, ועיין תנחומא הקדום אות ז' ובהערה ל"ד: כד) כלומר כו'. לק"ט: כה) ארורים הם הרשעים לק"ט: כו) הוא התחיל בעצת תחלה. לק"ט ונובע מגמרא סוטה י"א ע"א, וכן נשנה בתוספתא סוטה פ"ד ושמ"ר ומדרש אגדה: כז) אפס כי רבותי

י) הבה נתחכמה לו. לפי שכולן נשמעים לו כאחד, לפיכך אמר בלשון הבה, כמו שדרשנו בפ' דור הפלגה: נתחכמה. בלשון פיזם וענוה, אמר לעמו תנו עצה נתחכמה לו לעם בני ישראל, פן ירבה הגוי הזה, ויהיה יתר עלינו: והיה כי תקראנה. תקראנה לשון רבות כענין שנא' והיה כי תמצאנה [אותו] רעות רבות (דברים לא כא), ולהכי מבעיא ליה למימר מלחמות, אלא הכי קאמר כל מלחמה ומלחמה כשתקראנה אותנו, מיד ונוסף גם הוא שיהיו נתוספין על שונאינו: ונלחם בנו. עם בני ישראל מבפנים ושונאינו מבחוץ וינצחונו ויהרגונו, ועלה עם בני ישראל מן הארץ הזו חפשים:

יא) וישימו עליו. (כח) וישים מבעיא ליה, אלא אמר ר' חייא בר אבא בשם ר' סימון שלשה היו באותו העצה, בלעם ואיוב ויתרו, בלעם שיעץ נהרג ע"י ישראל, איוב ששתק נידון ביסורין, יתרו שברח זכו בניו ובני בניו לישב בלשכת הגזית, שנא' ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים המה הקנים הבאים מחמת אבי רכב (דה"א ב נה), וכתיב ובני קני חותן משה (שופטים א טז): וישימו עליו שרי מסים. שנובין מס נפשות לעבודת המלך, כדכתיב ויהי המס שלשים אלף איש (מ"א ה כז), כך היו גובין מן הבית את הזכרים לעבודת המלך, כלומר שלא יהיו פנויים ללכת לבתיהם לשמש מטותיהן: ולמען ענותו. מתשמיש המטה, שלא ירבו, ודומה לדבר אחר מחמש עיניין שביום הכיפורים, דהיינו מניעת תשמיש המטה, (כט) וכן דרשו רבותינו וירא את עניינו (דברים כו ז), זו פרישות דרך ארץ, דכתיב אם תענה את בנותי (בראשית לא נ), וכתיב למען ענותו בסבלותם: (ל) ורבותי הדבירו מלת מסים בלשון המסים, נמס בתוך מעי (תהלים כב טו), וימס לבב העם (יהושע ז ה), וכל דומיהן, כלומר שרי מסים שהיו ממסמסין את לבם: בסבלותם. במשאות שסובלין על כתפיהן, ודומה לדבר נושא סבל (מ"א ה כט): ויבן ישראל ערי מסכנות לפרעה. דרך הפשט מדבירו על אופן אוצרות דנן תירוש ויצהר, ודומה לדבר ואת כל ערי המסכנות (שם יט ט): [את פיתום ואת רעמסס]. (לא) רב ושמואל חד אמר פיתום שמה, ולמה נקרא שמה רעמסס, (לב) שראשון ראשון מתרועע ונמסס שלא יתהלל מצרים במעשה ידיהם. וחד אמר רעמסס שמה, ולמה נקרא פיתום, שראשון ראשון פי תהום בלעה:

יב) וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ. (לג) כן רבה וכן פרץ מבעיא לי', אלא אמר ריש לקיש רוח הקודש מבשרתן לשון ברכה כן ירבה וכן יפרוץ, שכבר הבטחתי לאבותיהם להרבות ולהפריץ זרעם ככוכבי השמים וכחול הים וכעפר הארץ, וכתיב כן יהי' (דבר) [דברי] אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם וגו' (ישעי' נה יא): ויקוצו מפני בני ישראל. לפי שראו שהן פרים ורבים, ודומה לו קצתי בחיי (בראשית מז כו), ויקץ מואב (במדבר כב ג), ואקוץ בם (ויקרא כ כג), ויסור טעמן כאדם שהוא קץ ממזונו: יג) ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך. (לד) א"ר אליעזר בפה רך, מלמד שהיה פרעה מפייסם בדברים רכים, בתחלה הי' אומר להם בניי עשו מלאכתי, ובנו בנין

הערות ותקונים

הדבירוהו על אופן יחידי כלפי מעלה. כוון בזה ללקח טוב. ובתנחומא הנדפס מכבר אות י' ותנחומא הקדום אות ח' ומדרש אגדה חרף פרעה כלפי מעלה: כח) וישים מבעי' ליה למימר א"ר חייא בר אבא. סוטה י"א ע"א והובא בלק"ט: כט) וכן דרשו רבותינו. יומא ע"ד ע"ב: ל) ורבותי הדבירו מלת מסים בלשון המסים כלומר שרי מסים שהי' ממסמסין את לבם. כוון ללקח טוב שכתב מסים שהיו ממסים את הלב: לא) רב ושמואל. סוטה י"א ע"א: לב) שראשון ראשון מתרועע ונמסס שלא יתהלל מצרים במעשה ידיהם. בגמרא שם הגי' שראשון ראשון מתרוסס, וכן הביא הלק"ט, והערוך ערך פיתום ב' הביא הגי' מתמסמס ועי' מדרש אגדה הערה ל"ג, והמלות שלא יתהלל מצרים במעשה ידיהם הוא דברי הלק"ט: לג) כן רבה וכן פרץ מבעי' ליה. סוטה שם והובא בלק"ט: לד) אר"א בפה רך. סוטה י"א ע"ב ושמ"ר פ"א ויל"ש רמז קס"א והובא

קטן הזה, ואני נותן לכם מתנות רבות, עד שהרגילם למלאכתו ונשתעבדו לו, (לו) לבסוף היה משעבדם בפרך, שמשבר עצמותם ומכתתם, ודומה לדבר לא תרדה בו בפרך (ויקרא כה מו), ועיקר המלה כמו גרש כרמל (ויקרא ב יד), מתרגמינן סירוכין, (לז) ובדברי רבותינו דומה לו מוללין מלילות ומפרכין קטניות:

יד) וימררו את חייהם בעבודה קשה. (לח) א"ר אבהו בתחלה נזרו עליהם ג' גזירות בחומר ובלבנים שהיו מגבלין החומר בתבן ובמים והיו מלבנים הלבנים באור וצולין אותן כדי לחוסמן: ובכל עבודה בשדה. כגון חרישה וקצירה דישה וזירה בצירה וגדירה ומשיקה. ולבסוף כל הבן הילוד וגו': את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. מעתה לא היה אלא בפרך וכיתות:

טו) ויאמר מלך מצרים למילדת העברית. חסר דלא הוו אלא תרתי, (לט) רב ושמואל חד אמר אשה ובתה, דהיינו יוכבד ומרים, וחד אמר כלה וחמותה, דהיינו יוכבד ואלישבע בת עמינדב. (מ) תניא שם האחת שפרה זו יוכבד, ולמה נקרא שמה שפרה שמשפרת את הולד, וכה"א האלך וקראתי לך אשה מינקת (שמות ב ז), דהיינו שמלמדת לשפר ולהניק את הוולדות: ושם השנית פועה. זו מרים שהיתה פועה ברוח הקודש, ואומרת עתידה אמי שתלד מאבי בן שמושיע את ישראל:

טז) ויאמר בילדכן את העבריות. כשאתם מסייעות לילד את העבריות שלסיכך נקראת מילדת שמסייעת ללידה: וראיתן על האבנים. עיקר מלת אבנים הוא הספחת העשוי ליולדת עת לידתה, ואבנים האמור בירמי' גם זה הספחת אשר נלגל היוצר יסוב בעוברי סיהו, דכתיב בירמי' (ירמי' יח ג), וארד (אל) בית היוצר והנהו עשה מלאכה על האבנים. (מא) א"ר חנן סימן נדול מסר להן, אמר להן מה יוצר זה ירך מכאן וירך מכאן, וסדן שעליו הכלי באמצע ירכותיו, אף אשה ירך מכאן וירך מכאן, והוולד בין ירכותיה, לפיכך נקרא אבנים שבזמן שאשה כורעת לילד הוולד בנתיים לירכותיה כאבנים. (מב) ר' אומר לפי שביצירתו של אדם הוא נמשל ככלי יוצר, שנאמר (כי) הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל (שם שם ו), ואותו מקום שהיוצר עושה בו מלאכה בחומר נקרא אבנים: אם בן הוא והמיתן אותו ואם בת הוא וחיה. אין אתם נזקקין לה. (מג) א"ר חנינא סימן נדול מסר להן להכיר את הוולד באותה שעה, שהבן פניו למטה כלפי הארץ שנלקח ממנה, ובת פניה למעלה כלפי האדם שנלקחה הימנו. (מד) ויש אומרים זה כנגד תשמישו, וזו כנגד תשמישה: והמיתן אותו (מה) כך אמר להן אפי' משימת המילדת אצבעה על חוטמו מיד הוא מת. (מו) וכל כך למה, לפי שראו איצטגניני פרעה שמושיען של ישראל עתיד להוולד באותו פרק, לפיכך נזר מיתה על הזכרים: (מז) ולפי שהיו מצריים שטופי זימה, נזר ואם בת הוא וחיה:

הערות ותקונים

בלק"ט: (לה) מלמד. לק"ט: (לו) ולבסוף בפרך. לק"ט, ובגמרא שם הגי' רשב"נ אמר בפריכה פירש"י בשברון גוף ומחנים וחזקה, וכן רש"י עה"ת כתב בפרך בעבודה קשה המפרכת את הגוף ומשברתו: (לז) ובדברי רבותינו מוללין מלילות כו'. ביצה י"ב ע"ב: (לח) א"ר אבהו בתחלה נזרו גזירות. לק"ט והביא הגי' אמר רבא. עי' סוטה י"א ע"ב אמר רבא בתחלה בחומר ובלבנים, ולבסוף ובכל עבודה אשר בשדה, וטח שהביא הלק"ט והמחבר שלש גזירות נזר, חוא בסוטה י"ב ע"א ע"ש, ובשמ"ר חסר שם האומר, ומובא בילקוט רמז קס"ג: (לט) רב ושמואל חד אמר אשה ובתה. סוטה י"א ע"ב והובא בלק"ט ונשנה בשטו"ר פ"א אות י"ג וילקוט רמז קס"ר ובמדרש אגדה: (מ) תניא זו יוכבד. שם שם: (מא) א"ר חנין. גמרא שם וילקוט ומדרש אגדה והובא בלק"ט: (מב) ר' אומר צ"ל ד"א כמו שהוא בלק"ט: (מג) א"ר חנינא. לק"ט והוא בגמרא סוטה שם ושמ"ר שם וילקוט ומדרש אגדה: (מד) ויש אומרים. לק"ט והוא מגמרא נדה ל"א ע"א: (מה) כך אמר להן. לק"ט: (מו) וכל כך למה לפי שראו איצטגניני פרעה. לק"ט, ועי' סוטה י"ב ע"ב ובדברי הימים של משה

יז) ותיראן. האל״ף שבנתיים שהיא רפויה משמעת המלה לשון יראה, ואם היתה מפיק א׳ היתה משמעת לשון ראייה. (מח) בוא וראה כמה גדלה יראת שמים, שהרי הכתוב מעיד על המיילדות שהיו יריאות שמים, שנאמר ותיראן המילדת את האלהים, וכה״א ראשית חכמה יראת ה׳ (תהלים קיא י), וכתיב יראת ה׳ היא אוצרו (ישעי׳ לג ו), וכן אמר משה ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה׳ (דברים י יב), וכתיב יראת ה׳ תוסיף ימים (משלי י כז), וכתיב אשרי איש ירא [את] ה׳ (תהלים קיב א): ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים. (מט) כאשר אמר מבעי׳ לי׳, דהא כתיב ויאמר בילדכן, (נ) אלא כאשר דבר בנזירה, דהיינו לשון קשה, ודומה לדבר דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות (בראשית מב ל): ותחיין את הילדים. ולא המיתו את הילדים מבעי׳ לי׳, (נא) אלא לא דיין שלא המיתו את הילדים, אלא שהיו מספקות מים ומזון לאימותם:

יח) ויקרא מלך מצרים למילדת ויאמר להן מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין את הילדים (נב) אין מדוע אלא לשון תוכחה, ודומה לו מדוע לא כליתם הקכם (שמות ה יד), מדוע לא אכלתם את החטאת (ויקרא י יז). (נג) ועיקר המלה הכי משמע, מה דיעה יש בדבר הזה, עד כאן מספר האיך נתקיים גזירת ועבדום וענו אותם, מכאן ואילך מספר בשמירת ישועתם:

יט) ותאמרן המילדות אל פרעה כי לא כנשים המצריות העבריות. (נד) שהרי עבריות אינן בפתקה של חוה, דכתיב בה בעצב תלדי בנים (בראשית ג טז), מפני שהן צדקניות, ולפיכך אינן צריכות לנו: כי חיות הנה. (נה) כלומר בריאות הנה בשעת לידתן, ודומה לדבר שתי צפרים חיות (ויקרא יד ד), כלומר בריאות: בטרם תבא אליהן המילדת וילדו. שהן מסייעות בעצמן, וכן רבותינו קורין בדבריהם למילדת חיה:

כ) וייטב אלהים למילדות. (נו) בשתי יודי״ן, (נז) היטיב להן בעוה״ז והקרן קיימת להן לעולם הבא: וירב העם ויעצמו מאוד. יותר מששים ריבוא, לקיים מה שנאמר (והרביתי) [והרבה ארבה] את זרעך כככבי השמים (בעפר הארץ) וכחול [אשר על שפת] הים (בראשית כב טז), (נח) והכלל בכל המקרא, כל מלה שהיא עניין סיפור פועל אשר פעל כבר, ויש למ״ד בתחלת המלה, ויו״ד סמוך לה, אם המלה בלשון הפעיל, הרי היו״ד ננקדת בצירי, כמו וייטב אלהים, ויפן זנב אל זנב (שופטים טו ד), וינל (את) השארית (דה״ב לו כ), וכל דומיהן, וכאשר הוא בלשון ויפעל תהי׳ היו״ד ננקדת בחירק, כה משפט המלין אשר אין היו״ד מיוסדת בהן, אבל כשהיו״ד מיוסדת בהן כולו בצירי, כמו וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב, ואם לשון הפעיל יהי׳ היו״ד במלאפום, כמו ויולך ה׳ את הים (שמות יד כא), או בפתח, כמו וישב את [כל] הרכוש (בראשית יד טז):

כא) ויהי כי יראו המילדת את האלהים. (נט) כלומר כיון שראה פרעה שהן יראות מלפני הקב״ה, והיו מחיות את הילדים, מיד ויעש להם למצריים בתים, שהרי

הערות ותקונים

רבינו: מז) ולפי שהיו מצרים שטופי זימה. לק״ט: מח) בא וראה. לק״ט: מט) כאשר אמר מבעי׳ ליה. לק״ט, והוא בגמרא סוטה י״א ע״ב ושמ״ר וילקוט ומדרש אגדה: נ) אלא כאשר דיבר בגזירה דהיינו לשון קשה. לק״ט. נא) אלא לא דיין. לק״ט, והוא מגמרא סוטה שם והובא במדרש אגדה: נב) אין מדוע אלא לשון תוכחה. לק״ט: נג) ועיקר המלה הכי משמע. דברי המחבר מדנפשיה: נד) שהרי עבריות אינן בפתקה של חוה. סוטה י״ב ע״א, והובא בלק״ט וע״ש הערה ע״ז: נה) כלומר בריאות. לק״ט: נו) בשתי יודי״ן. ר״ל מלת וייטב כתובה בשתי יודי״ן, ועי׳ בפי׳ הראב״ע: נז) הטיב לה. בעוה״ז. לק״ט: נח) והכלל בכל המקרא. עי׳ כל זה ברש״י עה״ת: נט) כלומר כיון שראה פרעה. לק״ט וזעיורותי שם בהערה פ״ב שזה נובע

לא כתב להן לשון נקבה, אלא להם לשון זכר, מלמד שעמד ותיקן בתים למצריים כמוך לבתי ישראל להיותם שכנים להם, שכיון שנולד בן לישראל יהיו הם מרגישים שהתינוק בוכה, ויהיו נוטלין את התינוק משליכין אותו ליאור, ועליהם אמר שלמה אחזו לנו שועלים שועלים קטנים מחבלים כרמים (שה״ש ב טו), שתינוקת של מצריים מנלנלין מבחוץ, ותינוקת של ישראל מנלנלין מבפנים כנגדם, ובאים מצריים ונוטלין התינוק ומשליכין אותו ליאור, אימתי מחבלים כרמים, דהיינו כנסת ישראל, כדכתיב כרם חמד ענו לה (ישעי׳ כז ב), בזמן שכרמינו סמדר (שה״ש שם). (ס) ויש דורשין שועלים לשון מים שזורקין אותו למים ודומה לדבר מי מדד בשעלו מים (ישעי׳ מ יב), (סא) ולהכי כתיב שעלים חסר ו׳ למדרש ביה שעלים כדדרשינן:

כב) ויצו פרעה לכל עמו. (סא*) שנזר גם על המצרים: לאמר. מאי לאמר כיון שיאמרו להם מצריים הללו שכיני ישראל שתינוק נולד בבית ישראל יהי׳ כל עמו מסייעין אותן לישול התינוק: כל הבן הילוד. בן ישראלי: היאורה. כמו ליאור, כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה הוטלה ה׳ בסופה. ולמה ביאור, (סב) לפי שראו אצטגניני פרעה שמושיען של ישראל נולד באותו הפרק והוא לוקה במים, כמו שמסורש בפרשת מי מריבה, אמרו דור המבול נדונו במים, והקב״ה נשבע לעולמו שלא יהי׳ עוד המים למבול, ואע״פ שאנו דנין את אלו במים, אין אנו מתיראין שיביא מבול ליפרע ממנו, שהרי אינו מבטל שבועתו והם לא ידעו שהקב״ה גדול העצה ורב העליליה דמבול הוא דאינו מביא על הארץ, אבל מביא אומה אחת לתוך המים ולא עוד אלא על כל העולם אינו מביא, אבל על אומה אחת מביא, וזהו שאמר יתרו עתה ידעתי כי גדול ה׳ מכל (אלהים) [האלהים] כי בדבר אשר זדו עליהם (שמות יח יא), מדה כנגד מדה. וכן אמר ישעיה בסאסאה בשלחה תריבנה (ישעי׳ כז ח): וכל הבת תחיון. לפי שהמצריים שטופין בזימה לפיכך גזר שיחיו את הבנות לשום זנות:

[ב] א) וילך איש. (א) מה עניין זה אצל כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו. (ב) אלא אמר ר׳ יהודה בר ביזנא תנא עמרם גדול הדור היה וכיון שגזר פרעה כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, אמר לשוא אנו עמילין, מיד עמד וגירש את אשתו אחר ב׳ חרשים עמדו כולם וגרשו את נשותיהן, אמרה לו מרים, עמרם אבא גזירתך קשה משל פרעה, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים, ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקבות, פרעה לא גזר אלא בעולם הזה, ואתה גזרת לעוה״ז ולעוה״ב, פרעה גזירתו ספק מתקיימת, ספק אינה מתקיימת, ואתה גזירתך ודאי מתקיימה, שהנפרד מאשתו וודאי לו שאינו מוליד ממנה בן, מיד עמד והחזיר את אשתו, עמדו כולן והחזירו את נשותיהן: וילך איש. אין איש אלא מגדולי ישראל ומנדולי

הערות ותקונים

מחזית פ״ב פסוק אחזו לנו שועלים, ושמ״ר פכ״ב אות א׳. ופ״א אות כ׳ ומדרש משלי פי״ט ובספר הישר שמות ועיין סוטה י״ב ע״א כל היכא דחזו שטעי מצראי וכו׳ ע״ש ברש״י שכתב דרך תינוק לצעוק כששוטע קול חבירו: פ) ויש דורשין שועלים לשון מים שזורקין אותו למים. לק״ט: פא) ולהכי כתיב שעלים חסר ו״ו. לק״ט ובמדרש חזית ושמ״ר שם איתא א״ר ברכי׳ שועלים קדמאה מלא תנייגא חסר שעלים כתיב אותם הם השועלים שירדו לשעלו של ים ע״כ. אולם במסורה אינו כן אלא תרווייהו חסר ובקצת ספרים נמצא כן ע׳ במנחת שי שה״ש שם: פא*) שגזר גם על המצרים. לק״ט והוא מגמרא סוטה י״ב ע״א וע״ב ושמ״ר פ״א: פב) לפי שראו אצטגניני פרעה. לק״ט: פג) וכן אמר ישעי׳ בסאסאה בשלחה תריבנה. בלק״ט שם סיים בסאה שמדדו בה נמדדו, ועיין פסיקתא דר״כ פסקא ויהי בשלח ובהערה ל״ט ומ״ח:

[ב] פ) מה ענין זה אצל כל הבן הילוד. לק״ט ב׳ א׳: ג) אלא אמר ר׳ יהודה בר ביזנא תנא עמרם כו׳. לק״ט ונובע מגמרא סוטה י״ב ע״א ונשנה בשמ״ר פ״א ושם חגי׳ בר זבינא, ונמצא ר׳

הארץ, (ג) וכה״א והאיש ביתי שאול גדול, וזה עמרם: מבית לוי. מן בן בנו של לוי: ויקח. (ד) א״ר יהודה בר ביזנא שעשה לה מעשה ליקוחין, השיבה באפריון, ואהרן ובניו מרקדין לפניהם, ומלאכי השרת אומרים אם הבנים שמחה (תהלים קיג ט): את בת לוי (ה) אפשר בת ק״ל שנה והוא קורא אותה בת (ו) אמר ר׳ יהודה בר ביזנא מלמד שנולדו בה סימני נערות. (ז) ומלומדין הן הצדיקים אבותינו בניסים שהרי שרה אמנו היתה בת צ׳ שנים, (ח) ונתפשטו הקמטים, ונתעדן הבשר, וחזר יופיו למקומו, (ט) וכן יוכבד: ויקח את בת לוי. זו יוכבד בת לוי, (ו) ומנלן דבת ק״ל שנה היתה, דכתיב אשר ילדה אותה ללוי במצרים (במדבר כו נט), הורתה היתה בדרך ולידתה היתה במצרים, וישראל לא היו במצרים זולתי ר״י שנה, צא מהם פ׳ שנה משנולד משה עד שיצא, דכתיב ומשה בן שמנים שנה ואהרן בן שלש ושמונים בדברם אל פרעה (שמות ז ז), נמצאת נשארו ליוכבד ק״ל שנה:

ב) ותהר האשה ותלד בן. (יא) א״ר יהודה בר ביזנא מקיש לידה להריון, מה הריון שלא בצער, אף לידה שלא בצער, מכאן לנשים צדקניות שלא היו בפיתקה של חוה, (יב) כלומר בשטר חוב שלה, כדכתיב בעצב תלדי בנים (בראשית ג טז): ותרא אותו כי טוב הוא. (יג) תניא ר׳ מאיר אומר טוב שמו. ר׳ יהודה אומר טובי שמו. ר׳ נחמיא אומר הגון לנביאות. אחרים אומרים שנולד כשהוא מהול. וחכ״א בשעה שנולד משה נתמלא כל הבית כולה אורה, כתיב הכא ותרא אותו כי טוב הוא, וכתיב התם וירא אלהים את האור כי טוב (בראשית א ד): מלמד שלא נפרד עמרם מאשתו אלא שני חדשים בלבד, ומעוברת היתה במשה בשעה שנירשה, אלא שלא הכיר בה, וכשהחזירה היתה מעוברת ג׳ חדשים לפיכך ותצפנהו שלשה ירחים, דלא מנו לה המצריים אלא משעה דאהדרה, ואינהו לא ידעו דהוות מעוברת ביה מעיקרא:

ג) ולא יכלה עוד הצפינו. הצפינו מבעי׳ לי׳ דליהוי הפ״א נדגשת דמשמע כמו להצפינו דהיינו לשון קל, ודומה לדבר הראותם, כמו להראותם, וכמה לשונות במקרא, אלא מאי הצפינו דצ׳ דנושה והפ׳ רפויה דמשמע הצפן שלו, שוודאי היתה יכולה אבל לא היתה יכולה לבלבל דבר הצפן שלו לאחר ג׳ חדשים, דהיינו לומר עד השתא מעברנא דהא מנו לה ט׳ חדשים מראהדרה בעלה ועד סוף ג׳ חדשים בתר דילדתיה ובתר ג׳ חדשים שאלו בתרה ואמרה עד השתא הות מעוברת ועכשו הוולד אנה הוא: ותקח לו. להצלתו: תיבת גומא. למה

הערות ותקונים

יהודה בר ביזנא נזכר בגמרא נדרים ל״ב ע״א: ג) וכה״א והאיש ביתי שאול גדול. אין זה לשון הכתוב כי בקרא כתיב והאיש ביתי שאול זקן (ש״א י״ז י״ב), ויש לתקן והאיש גדול מאד (ש״א כ״ה ב׳): ד) א״ר יהודה בר ביזנא. כ״ה בלק״ט, וגם פה הגי׳ בגמרא סוטה שם בר זבינא, ובפסיקתא רבתי פסקא כי פקד הגי׳ ר׳ יהודה בר זבידא, וכן בגמרא ב״ב ק״כ ע״א איתא ר׳ יהודה בר זבידא: ה) אפשר בת ק״ל שנה. לק״ט והוא מגמרא סוטה שם, ונשנה בשמ״ר פ״א ויל״ש רמז קס״ה ומדרש אגדה: ו) א״ר יהודה בר ביזנא מלמד כו׳. בלק״ט א״ר יהודה כהנא, ובגמרא סוטה שם חסרים המלות „בר כהנא״, ובגמרא ב״ב שם גם כאן הגי׳ בר זבידא, ובשמ״ר הגי׳ א״ר יהודה בר זבינא, ובכ״י פלארענץ טן הלק״ט הגי׳ בר ביזנא כמו שהביא המחבר ולפניו הי׳ כ״י השוה לנוסחת הכ״י טפלארענץ: ז) ומלומדין הן הצדיקים. לק״ט: ח) ונתפשטו הקמטים ונתעדן הבשר וחזר יופיו למקומו. בגמרא ב״ב שם הובא זה על יוכבד: ט) וכן יוכבד. גמרא שם: י) ומנלן דבת ק״ל שנה היתה. לק״ט ועיין בגמרא שם וברשב״ם וברש״י עה״ת שמות ב׳ א׳: יא) א״ר יהודה בר ביזנא מקיש לידה להריון. וכ״ה בלק״ט וגם בכאן בגמרא סוטה שם י״ב ע״א הגי׳ א״ר יהודא בר זבינא: יב) כלומר בשטר חוב שלה. זה הוסיף המחבר לבאר טלת בפיתקה, והערוך ערך פתק הביא המאמר מגמרא סוטה וכתב פי׳ בגזירה שנכתבה על חוה, פי׳ כן לפי הענין, והמוספי כתב פי׳ בל״ר כתב קטן כתוב בקלף: יג) תניא ר׳ מאיר אומר, ר׳ יהודה

נקרא נומא, שהוא נומא ושותה מיא תדיר ודומה לדבר הנמיאני נא מעט מים (בראשית כד יז), וכה"א הינאה נומא בלא בצה ישנא אחו בלי מים (איוב ח יא). מאי שנא תיבת נומא. (טו) א"ר שמואל בר נחמני דבר קל הוא הנומא שיכול לעמוד בפני רך ובפני קשה, (טז) בפני המים, ובפני האבנים ובפני הסלעים, שאם יבואו גלי היאור ויטילוהו לסלעים לא תשבר: ותחמרה. לשון רפה היא מלמד שעיקר הטיח לא היה אלא בזפת והחמר טפל: ותחמרה בחמר ובזפת. (יז) תניא חמר מבפנים וזפת מבחוץ כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע: (יח) ועוד שהחמר נימוח במים וזפת אינו נימוח: ותשם בסוף. (יט) ר' אליעזר אומר ים סוף. ר' שמואל בר נחמני אמר אגם, (כ) היינו יערת הטיט שעל שפת היאור, (כא) וה"נ מתרגמינן ושויתיו ביערא, ודומה לו ביערת הדבש (ש"א יד כח), וכה"א קנה וסוף קמלו (ישעי' יט ו):

ד) **ותתצב** אחותו מרחוק. (כב) כלומר בסוף נבואתה, שהיתה אומרת עתידין אבא ואימא להעמיד בן שהוא מושיע את ישראל וכיון שנולד משה נתמלא כל הבית כולו אורה, עמד אביה ונשקה על ראשה, כיון שזרקתו אמו ליאור, (כג) עמדה אמה וטפחה על ראשה, אמרה לה היכן נביאותיך לפיכך נתיצבה מרחוק לדעת מה יעשה לו, אם ישריפו היאור או לא:

ה) **ותרד** בת פרעה לרחוץ על היאור. (כד) א"ר אחא בר' חנינא אותו היום ששה בסיון היה, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מי שעתיד לקבל התורה מהר סיני ביום זה ילקה ביום זה, (כה) וראיה לדבר שהרי אמרו רבותינו בשבעה באדר נולד משה, משבעה באדר ועד ששה בסיון ג' חדשים הם, שהרי אייר חסר הוא, והיינו דכתיב ותצפנהו שלשה ירחים, למדנו שלא עשה משה רבינו בתיבה אפילו יום אחד, וכה"א ותתצב אחותו מרחוק, מלמד שלא זזה ממצבה עד ששלח הקב"ה עזרה לצדיק, יהי כבור ה' לעולם: בת פרעה. (כו) היינו בתיה בת פרעה אשת כלב בן יפונה הקנזי: לרחוץ על היאור. כדי להקר מפני החום: ונערותיה הולכת על יד היאור. שלא רצה הקב"ה שיהיו פונעות באותו צדיק, לפיכך נתרחקו מעל גבירתן: ותרא את התיבה בתוך הסוף. היא לברה ראתה: ותשלח את אמתה ותקחה. לתיבה. (כז) ר' יהודה ור' נחמי' חד אמר אמתה, (כח) היינו ידה, כדכתיב אמה וטפח (יחזקאל מג יג). וחד אמר שפחתה, (כט) ומסתברא כמאן דאמר שפחתה, שלא תמצא אמה שהמ' נירפית אלא בלשון שפחות ולא שהמ' נדגשת אלא בלשון יד, אי נמי אמת המים:

הערות ותקונים

אומר, ר' נחמי' אומר כו'. לק"ט והוא מגמרא סוטה שם ונשנה בשבו"ר שם: יד) טלמר. גמרא שם ושבו"ר ולק"ט: טו) ארשב"נ. לק"ט והוא מגמרא סוטה י"ב ע"א ושבו"ר פ"א: טז) בפני המים עד לא תשבר. הוא לשון הלק"ט: יז) תניא חמר בפנים. לק"ט, והוא בגמרא סוטה שם ושבו"ר שם ורש"י עה"ת ומדרש אגדה ועיין בגמרא בתוס' שם ד"ה חמר: יח) ועוד. הוספת המחבר: יט) ר' אלעזר כו' רשב"נ כו'. לק"ט וגמרא שם ושבו"ר שם ורש"י עה"ת: כ) היינו יערת הטיט ודומה לו ביערת הדבש. הוא דברי המחבר: כא) וה"נ מתרגמינן. כוונתו לת"א: כב) כלומר בסוף נבואתה שהיתה אומרת כו' לק"ט. סוטה י"ג ע"א ושבו"ר פ"א ומדרש משלי פי"ד ומדרש אגדה: כג) עמדה אמה וטפחה על ראשה. בגמרא עמד אביה וכן במדרש משלי, אבל בשבו"ר הגי' עמדה אמה, כמו שהביא המחבר: כד) א"ר אחא בר חנינא אותו היום. לק"ט והוא מגמרא סוטה י"ב ע"ב ושבו"ר פ"א: כה) וראי' לדבר שהרי אמרו רבותינו. לק"ט והוא בסוטה שם מגילה י"ג ע"ב וקידושין ל"ח ע"ב ושבו"ר פ"א, ועיין ברש"י בסוטה שם: כו) היינו בתיה בת פרעה כו'. עי' בלק"ט: כז) ר' יהודה ור' נחמי'. לק"ט והוא מגמרא סוטה שם, וכן נשנה בשבו"ר שם ויל קוט רמז קס"ו: כח) היינו ידה. הוספת המחבר: כט) ומסתברא כמאן דאמר. הוספת

ו) ותפתח ותראהו. (ל) ותרא מבעיא ליה אלא אמר ר' יוסי בר חנינא מלמד שראתה עמו שכינה, (לא) כענין שנא' אני ה' הוא שמי (ישעי' מב ח), והכי משמע ותפתח את התיבה: ותראהו. בראיית לבה לכבוד שכינה ששרוי עם הילד, ולפיכך נתניירה: והנה נער בוכה. (לב) קרי ליה ילד וקרי ליה נער, תנא הוא ילד וקולו כנער דברי ר' יהודה, אמר לו ר' נחמיא א"כ עשית למשח רבינו בעל מום, אלא מלמד שעשאת לו אמו חופת נעורים בתיבה: ותחמול עליו. מפני כבוד השכינה: ותאמר מילדי העבריים זה. (לג) מנא ידעה, א"ר יוסי ב"ר חנינא שראתה אותו מהול, שאין העבריים ניכרין אלא במילה: זה. לא אמרה הוא אלא זה. (לד) א"ר יוחנן נתנבאה שלא מדעת אמרה זה הוטל ליאור ואין אחר הוטל, (לה) והיינו דאמר ר' אליעזר מאי דכתיב וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידעונים המצפצפים והמהגים (ישעי' ח יט), צופין ואינן יודעין מה צופין, מהגין ואינם מה מהגין, ראו שמושיען של ישראל במים הוא לוקה, לפיכך גזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, וכיון דשדיוהו למשה בנהרא תו לא חזי אצטגניני בההיא סימנא, ואינון לא ידעי דעל מי מריבה לקי וכולה כדמפרש התם, ובטלוהו לגזירתא, והיינו דכתיב הוברי שמים החוזים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבואו עליך (ישעי' מז יג), מאשר ולא כל אשר, שאינן רואין דבר על מתכונתו אבל בנימנום, לפיכך הזהיר הקב"ה את ישראל לא תלמד לעשות כתועבת הגוים ההם (דברים יח ט), והם בטול תורה ולב זוחח, וכתיב תמים תהיה עם ה' אלהיך (שם שם יג), וכתיב כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה (ירמי' י יב):

ז) ותאמר אחותו אל בת פרעה האלך. ה' נחטרת לפי שהטלה הוא לשון נטילת רשות: וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות ותניק לך את הילד. (לו) מאי שנא מן העבריות, מלמד שהחזירתו למשה על כל המצריות ולא ינק משה מהן, (לז) אמר הקב"ה פה שעתיד לדבר עמי יינק דבר טומאה אתמהה, והיינו דכתיב את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה נמולי מחלב עתיקי משדים (ישעי' כח ט):

ח) ותאמר לה בת פרעה לכי. (לה) מכאן הבינה בת פרעה שהילד זרע קדושים הוא: ותלך העלמה. (לט) הלכה בזריזות. עלמה לשון נערות, (מ) ומשמע בין בתולה ובין בעולה, שהרי ברבקה כתיב והיה העלמה היוצאת לשאוב (בראשית כד מג), וידענו שלא הי' אליעזר מדבר אלא בבתולה, וכמשלי כתיב דרך גבר בעלמה (משלי ל יט), ואין זה כי אם בבעולה, דכתיב דרך (נשר) [הנשר] [וגו'] בשמים (שם), והמה ד' דרכים שאין להם תפיסה והכירא אחריהן. דרך שעבר בו הנשר באויר הרקיע, והנחש בצור, שאין רושם ניכר בצור כמו שניכר בעפר תיחוח, ולא האניה שעברה בלב ים, ולא כשבא הגבר על העלמה שאין עלמה זו אלא בעולה מעיקרא, דכתיב כן דרך אשה

הערות ותקונים

הטחבר: כ) ותרא מבעי' ליה אלא א"ר יוסי בר חנינא. לק"ט והוא מגמרא סוטה י"ב ע"ב ושמ"ר פ"א ויל‍קוט רמז קפ"ו ומדרש אגדה: לא) כענין שנאמר אני ה' הוא שמי. זח הוסיף בעל לקח טוב, וכוונתו כמו שהביא הבחיי הוי"ו מן ותראהו רמז לשכינה ובשמ"ר סיים כלומר ותראהו לשכינה עם הילד, ועי' סוכה מ"ח ע"א ובתוס' ד"ה אני והו: לב) קרי ליה ילד. לק"ט והוא בסוטה שם ושמ"ר ויל‍קוט ותנחומא שמות אות ח' ומדרש אגדה: לג) מנא ידעה. שם שם: לד) א"ר יוחנן. שם שם: לה) והיינו דאמר ר' אלעזר. שם שם: לו) מאי שנא מן העבריות. לק"ט והוא בגמרא סוטה שם והובא בילקוט רמז קפ"ו ומדרש אגדה: לז) אמר הקב"ה. בגמרא שם אמר פה שעתיד לדבר והגיה הרי"ב שצ"ל אמר הקב"ה והביא ראי' שכ"ה בע"י, וגם לפני בעל הלק"ט וכאשר הביא גם הטחבר היה לנכון כמו שהגיה וכן טובא בשמ"ר פ"א. ובמדרש אגדה הובא יצאה בת קול: לח) מכאן הבינה בת פרעה. לק"ט: לט) הלכה בזריזות. לק"ט בשם ר'

מנאפת אכלה מחתה פיה ואמרה לא פעלתי און (שם שם כ), ואין מנאפת אלא דנבעלה מעיקרא, וכה"א האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים (יחזקאל טז לב) וכן בישעי' כתיב הנה העלמה הרה (ישעי' ז יד), לא שהיתה בתולה אלא בת בנים, אלא הבחורים קראו אותה עלמה, והיא היתה אשת ישעי', דכתיב ואקרב אל הנביאה ותהר ותלד בן ויאמר ה' [אלי] קרא שמו מהר וגו' (ישעי' ח ג), וזה בנו הראשון של ישעיה וזה בנו השני שניבא על אמו, ואמר הנה העלמה הרה וגו' (שם ז י), קרא שמו עמנואל שהקב"ה עוזרם מיד רצין מלך יורם ומיד פקח בן רמליהו, וכה"א עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל (שם ח י), יסבר סי דוברי שקר (תהלים סג יב):

ט) ותאמר לה בת פרעה הליכי. (מא) לא נאמר הולכי אלא הליכי מלמד שנדרשת המלה בשתים, כלומר הא ליכי הוא, כלומר שליכי הוא ודומה לדבר הא לכם זרע (בראשית מז כג), הא כדי פרזלא (דניאל ב מג), ואמר ר' חמא בר חנינא מלמד שנתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה אלא לפי תומה: ואני אתן את שכרך. (מב) לא דיים להם לצדיקים שמחזירין להן אבידתן, אלא שנותנים להן שכר: ותקח האשה (בנה) [הילד] ותניקהו. כיד חדש:

י) ויגדל הילד ותבאהו (אל בת) [לבת] פרעה ויהי לה לבן. (מג) מלמד שכל המגדל בן חבירו בתוך ביתו, מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו, וכה"א ותקראנה לו השכינות שם לאמר יולד בן לנעמי (רות ד יז): ותקרא שמו משה. לא השם הוא המדרש, אלא המדרש הוא השם, (מד) אלא משוי היה לו לקרותו, כדמפרש ואזיל כי מן המים משיתיהו, אלא נתנבאה ולא ידעה מה שקראתו משה שהוא משה את ישראל מן הים, שנא' ויזכור ימי עולם משה עמו איה המעלה מים (ישעיה סג יט). ואומר ויסע משה את ישראל מים סוף (שמות טו כב), (מה) ולמה משה חסר ו', שנחסר אחד מחמשים שערי בינה: משיתיהו. כלומר דיליתיהו, ואומר (לו) ימשני ממים רבים (ש"ב כב יז, תהלים יח יז):

(מו) ורבותינו דרשו עוד. ואלה שמות בני ישראל, אלה שנצטערו במצרים, ואלה שיצאו ברכוש גדול, אלה שבאו לשם בשבעים נפש, ואלה שיצאו בשש מאות אלף: את יעקב. (מז) מלמד שבזכות יעקב יצאו: וימת יוסף וכל אחיו. למה מת יוסף קודם לכל אחיו, שלא יאמר הוא אם אחיו מתים תחלה הרי לקח הקב"ה אחיי שמכרוני מביתי וקברתים: ויקם מלך חדש. (מח) רב ושמואל חד אמר חדש ממש, וחד אמר שנתחדשו גזירותיו: הבה נתחכמה. (מט) אמר פרעה שנים עשר שבטים היו כמניין ה'ב'ה', ועכשו נהיו לעם רב: נתחכמה לו. לבוראם, כדי שלא ירבה עמו, אמר הקב"ה אתה פתחת בלשון הבה, כשם שפתח דור הפלגה, הבה נבנה לנו עיר (בראשית יא ד), כשם שפרעתי מהם, כך אני פורע מכם, הם אמרו פן נפוץ (שם), לכך ויפץ ה' אותם (שם שם ח), אתם אמרתם

הערות ותקונים

אלעזר והוא מגמרא סוטה י"ב ע"ב: מ) ומשמע בין בתולה ובין בעולה כו'. לק"ט: מא) לא נאמר הולכי אלא הליכי. לק"ט, ועיין בגמרא סוטה י"ב ע"ב ושמ"ר פ"א וילקוט שם ורש"י עה"ת ועי' בלק"ט שם הערה נ"ג: מב) לא דיים להם לצדיקים. לק"ט וגמרא סוטה שם ושמ"ר וילקוט ומדרש אגדה: מג) מלמד שכל המגדל. לק"ט והוא בסנהדרין י"ט ע"ב, ועי' מגילה י"ג ע"א: מד) אלא משוי היה לה לקרותו. לק"ט: מה) ולמה משה חסר ו' שנחסר אחד מחמשים שערי בינה. הוא דברי המחבר עפ"י מאמרם ר"ה כ"א ע"ב חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולם נתנו למשה חוץ מאחד: מו) ורבותינו דרשו עוד אלה שנצטערו במצרים. לק"ט שמות א' א': מז) מלמד שבזכות יעקב אבינו יצאו. לק"ט ושם חגי' בזכות יעקב אבינו נושעו: מח) רב ושמואל. סוטה י"א ע"א:

מן ירבה, לכך כן ירבה וכן יפרץ (שמות א יב): ועלה מן הארץ. (נ) ועלינו מן הארץ מבעיא ליה לומר, אלא שכינה הכתוּ' ובשכינה הכתוב מדבר: ועלה. (נא) עלייה תהא להם, מלמד שאין ישראל נגאלין אלא מתוך צרה, וכה"א כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו (תהלים מד כו), וכתיב קומה עזרתה לנו (שם שם כז), (נב) וכן לעתיד הוא אומר עת צרה היא ליעקב וממנה יושע (ירמיה ל ז): ויבן ערי מסכנות לפרעה. (נג) רב ושמואל חד אמר שממסכנות לבעליהן שכל העוסק בבנין מתמסכן, וחד אמר שמסכנות לבעליהן, לפי שהבנין גבוה, וכל העולה לו מסתכן בעצמו, שאם היה נופל ממנו מיד הוא מת: ויעבידו מצרים. (נד) למה נקראו מצרים, שהיו מצירים את ישראל, פרעה שפרע הקב"ה ממנו: את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. (נה) א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן שהיו מחליפין עבודת אנשים לנשים, ומלאכת נשים לאנשים: (נו) דרש ר' עקיבא בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים, בשעה שהולכת לשאוב מים, הקב"ה מזמין להם דגים קטנים בכדיהם, והיו שואבות החצי מים והחצי דגים, ובאות ושופתות לשתי קדרות אחת של מים, ואחת של דגים, ומוליכות אצל בעליהן לשדה, ורוחצות אותן וסכות אותן, ומאכילות אותם, ומשקות אותם, (נז) והן נזקקין להם בין אשפות התבן ובין לבנים, ועליהם הכתוב אומר אם תשכבון בין שפתים כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ (תהלים סח יד), בשכר ששכבתן בין שפתים זכו להתחפות כנפיהם בכסף מביות מצרים, ואברותיהם בירקרק חרוץ מביות הים. וכיון שמתעברות באות לבתיהן, וכשמגיע עת לידתן הולכות לשדה ויולדות שם (נח) תחת אלנות, שנא' תחת התפוח עוררתיך שמה חבלתך אמך [שמה] חבלה ילדתך (שה"ש ח ה), (נט) והקב"ה שלח מלאכי השרת משמי מרומו ורוחצין ומלפפין ומשפין את הולד, כחיה זו שמשפרת את הולד, (ס) ומזמנין להן שני סלעים מאחר יונק דבש, ומאחד יונק שמן, שנ' ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור (דברים לב יג), ובשמרניישין מצרים באים וחורשים על גביהם כדי למוצאן, שנא' על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם (תהלים קכט ג), ועשה להם נס ונבלעין במקומן בקרקע, לאחר שהולכין המצריים מבצבצין ויוצאין כעשבי השדה, שנא' רבבה כצמח השדה נתתיך (יחזקאל טז ז), וכיון שמתגדלין באין עדרים עדרים לבתיהן, שנא' ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים (שם שם), וכשנגלה הקב"ה עליהם אלו היו מכירין אותו תחלה, שנא' מפי עוללים ויונקים יסדת עוז (תהלים ח ג), וכיון שהכירו השכינה אמרו זה אלי ואנוהו (שמות טו ב): ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך

הערות ותקונים

מא) אמר פרעה י"ב שבטים היו כמנין ה'ב'ת. לק"ט: כ) ועלינו מן הארץ מבעיא ליה. לק"ט והוא מגמרא סוטה י"א ע"א, והובא ברש"י עה"ת: נא) עלייה תהא להם מלמד. לק"ט וגורס ד"א ועלה עלייה תהא להם: נב) וכן לעתיד הוא אומר. תוספת חמחבר: נג) רב ושמואל. לק"ט וחוא מגמרא סוטה שם: נד) למה נקראו מצרים. לק"ט: נה) אר"ש"ג א"ר יונתן שהיו מחליפים. לק"ט והוא מגמרא סוטה שם, ועי' בלק"ט בהערה מ"ב שם הבאתי את אשר כתבתי בהכרמל שנה ראשונה משנת תר"כ: נו) דרש ר"ע. לק"ט, והוא מגמרא שם ועיין בלק"ט הערה מ"ג: נז) והן נזקקין להם בין אשפות ובין לבנים. בגמרא שם ונזקקות להן בין שפתים, ופירש"י בין מצרי חשדות מקומות צנועין מצר גבול השדה גבוה מכאן ובחירו מכאן וחריץ באמצע, ותמאמר מגמרא שם תובא בערוך ערך שפת וע"ש בערוך השלם בערך שפת ב' וג', וכאשר הביא המחבר לא נכון הוא: נח) תחת אלנות. בגמרא תחת התפוח: נט) והקב"ה שולח מלאכי השרת משמי מרומו ורוחצין ומלפפין את הולד. בגמרא שם והקב"ה שולח משמי מרום מי שמנקיר ומשפיר אותן ופירש"י מנקר מנקת ובשמ"ר ובילקוט רמז קס"ד הגי' והקב"ה שולח משמי מרום ומנקת אותם ומשפר אותם: ס) ומזמנין להן שני סלעים. בגמרא וכן תובא בלק"ט ומלקט להן שני עגולין ופירש"י עגולין כעין

מצרים. (סא) כאשר אמר מבעיא ליה, אלא מהו כאשר דבר, א״ר יוסי בר חנינא מלמד שתבען לדבר עבירה ולא נתבעה. (סב) כתיב הכא כאשר דבר אליהן, וכתיב התם ויהי כדברה אל יוסף (בראשית לט יט), מה התם דבור של עבירה, אף כאן דבור של עבירה: כי חיות הנה. (סג) מאי כי חיות הנה, אליבא חיות ממש. (סד) כמו שקורין למילדות חיה, אטו מי לא צריכין חיה אחרת, אלא כך אמרו לו אומה זו לחיות נמשלת, יהודה גור אריה (שם מט ט), דן יהי דן נחש (שם שם יז), נפתלי אילה שלוחה (שם שם כא), יששכר חמור גרם (שם שם יד), יוסף בכור שורו הדר לו (דברים לג יז), בנימין זאב יטרף, דכתיב בהו בהדיא כתיבי, דלא כתיב בהו בהדיא כתיב בכללא ע״י יחזקאל מה אמך לביאה בין אריות רבצה בתוך כפירים רבתה גוריה (יחזקאל יט ב): ויעש להם בתים. (סה) רב ושמואל, חד אמר בתי כהונה ולויה, וחד אמר בתי מלכות, מאן דאמר בתי כהונה ולויה משה ואהרן, ומאן דאמר בתי מלכות דוד נמי ממרים קאתי, דכתיב ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת (דה״א ב יט), (סו) דהיינו מרים, (סז) למה נקרא שמה עזובה, שהכל עזובה מחוץ למחנה במדבר, דכתיב ותסגר מרים מחוץ למחנה (במדבר יב טו), וכתיב וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה (דה״א ב יח), מלמד שכל הנושא אשה לשם שמים מעלה עליו הכתוב כאלו ילדה (סח) ולא פסיקא לי בהדיא דדוד אתא ממרים וכלב, דהא אשכחן כתיב בדברי הימים (דה״א ב ט) דכלב ורם אחי הוי בני חצרון, ודוד מן רם אתא ולא מן כלב: ותתצב אחותו מרחוק. (ע) כל הפסוק הזה על שם השכינה נאמר, דכתיב ויבא ה׳ ויתיצב ויקרא כפעם בפעם שמואל (ש״א ג י): אחותו. דכתיב אמור לחכמה אחותי את (משלי ז ד): מרחוק. דכתיב מרחוק ה׳ נראה לי (ירמיה לא ב): לדעה. דכתיב כי אל דעות ה׳ (ש״א ב ג): (עא) מה. דכתיב מה ה׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה׳ (דברים י יב): יעשה. דכתיב לא יעשה ה׳ אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג ז): לו. דכתיב ויקרא לו ה׳ שלום (שופטים ו כד): ותרד בת פרעה לרחוץ על היאור. (עב) אע״פ שאין המקרא יוצא מידי פשוטו, רבותינו דרשו בו מדרש להדביר הדברים על אופניהם, (עג) נרסי׳ במס׳ סוטה א״ר יוחנן משום רשב״י שירדה לרחוץ מגלולי בית אביה, ודומה לדבר (כי) אם רחץ ה׳ את צואת בנות ציון ואת דמי ירושלים ידיח מקרבה ברוח משפט וברוח בער (ישעיה ד ד), ומצינו מפורש בדברי הימים שמרד דהיינו כלב בן יפונה לקח את בתיה בת פרעה, שנא׳ ובני כלב בן יפונה (עיר ואלה) [עירו אלה] ונעם ובני אלה וקנז וגו׳ (דה״א ד טו), וכתיב ואשתו היהודיה ילדה את ירד אבי גדור מאת חבר אבי סוכו ואת יקותיאל [אבי זנוח ואלה] בני בתיה בת פרעה אשר לקח (לו) מרד (שם שם יח), ולמעלה מן הענין כתיב ובני כלב

הערות והקונים

ככר עגול: קפ) כאשר אמר מבעיא ליה ארי״ ב״ח כו׳. לק״ט והוא מגמרא סוטה י״א ע״ב והובא בשמ״ר פ״א: קצ) כתיב הכא כאשר דבר. תוספת בעל לק״ט: קנ) מאי כי חיות הנה. לק״ט והוא מגמרא סוטה שם: קר) כמו שקורין למילדות חיה. הוא בלק״ט שם שהוסיף כמו מילדת שמה חיה, וכן רש״י בגמרא שם כתב חיות ממש. פי׳ מילדות, ובשמ״ר פ״א כי חיות הנה אם תאמר מילדות הנה. וכן תרגום מילדת חייתא: קפ) רב ושמואל. לק״ט והוא בגמרא סוטה י״א ע״ב ובשמ״ר: קו) דהיינו מרים. סוטה י״ב ע״א: קז) למה נקרא שמה עזובה. גמרא שם. והסיום מחוץ למחנה במדבר הוסיף בעל לק״ט: קפ) מלמד. עיין סוטה שם והוא דברי ר׳ יוחנן: קפ) ולא פסיקא לי בהדיא כו׳. הוא דברי המחבר: ע) כל הפסוק הזה על שם השכינה נאמר. עיין לק״ט הערה כ״ד ובמדרש אגדה הערה י״א: עא) מה. דכתיב מה ה׳ אלהיך שואל מעמך. עיין לק״ט הערה כ״ה: עב) אע״פ שאין מקרא יוצא מידי פשוטו. כ״ה בלק״ט, אבל קצת בסגנון אחר: עג) גרסינן במס׳ סוטה. הוא דף י״ב ע״ב, וכ״ה בשמ״ר פ״א, ובתנחומא הנדפס מכבר שמות אות

בן יפונה עירו וגו׳ (שם שם טו), ולבסוף כתיב ואשתו היהודייה (שם שם יח), למדנו שאשתו של כלב היתה יהודייה זו, ושינה שם אשתו, ושינה שמו, שהרי הכתוב קראו תחלה כלב בן יפונה, ולבסוף קראו מרד, וכן לאשתו בתחלה קראה שמה יהודייה, ולבסוף קרא שמה בתיה בת פרעה, (עד) לכך אמרו רבותינו לא נכתב ספר דברי הימים אלא לדרוש בו ענייני התורה, (עה) ולמה נקרא שמו מרד, שמרד בעצת מרגלים, ולמה נקראת יהודייה, שנתייהדה כדכתיב ורבים מעמי הארץ מתייהדים (אסתר ח יז), שכל הכופר בע״ז נקרא יהודי, (עו) וכה״א בחנניה מישאל ועזריה איתי גוברין יהודאין די מנית יתהון וגו׳ (דניאל ג יב), (עז) ללמדך שמדרשות שדרשו רבותינו ז״ל תורה שלימה הן, ולכך א״ר יוחנן משום רשב״י שירדה לרחוץ מגלולי בית אביה: ותרא את התבה בתוך הסוף. (עח) אמרו לה אמהותיה גבירתינו מנהגו של עולם מלך בשר ודם שגוזר גזירה אע״פ שכל העולם כלו אין מקיימין אותה, בניו ובני ביתו מקיימין אותה, ואת עוברת על גזירת המלך, אביך שגזר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו (שמות א כב), ואתה מחיה את זה, בא גבריאל וחבטן בקרקע, והיינו דכתיב ונערותיה הולכות על יד היאור (שם ב ה), הולכות למיתה, ודומה לדבר הגה אנכי הולך למות (בראשית כה לב): ותשלח את אמתה. (עט) אמרו רבותינו ששים אמות נמשכה אמת בת פרעה, וסימן לדבר כי מן המים משיתיהו, יכול לומר כי ממים משיתיו, והוסיף הכתוב ן׳ מתיבת מן, ה׳ המים, ה׳ מן משיתיהו, הרי ששים: ותלך העלמה. (פ) א״ר שמואל בר נחמני שהעלימה הדבר ולא גילתה הסוד שהעלים אדם שהנער בן אמה הוא:

ירויחו דורשי פרשת גידולי הנער הטוב וישכילו וסמוך לגידוליו זך וישר מעלליו והכרת מפעליו, (פא) וש״ה גם במעלליו יתנכר נער אם זך [ואם] ישר פעליו (משלי כ יא), שהרי משה אע״פ שהיה בפלטין של מלך אצל בתיה בת פרעה, הצר אותו בצרת אחיו, (פב) והיינו דתנן הלל אומר אל תפרוש את עצמך מן הצבור, (פג) ותנו רבנן בזמן שהציבור בצער ופירש אחד מהם ואכל ושתה, שני מלאכי השרת מלוין אותו

הערות ותקונים

ז׳ והובא בלק״ט ובמדרש אגדה: עד) לכך אמרו רבותינו. לק״ט, והוא בויי״ר פ״א אות ג׳ ורות רבה פ״ב, ועיין מגילה י״ג ע״א: עה) ולמה נקרא שמו מרד. לק״ט והוא בגמרא מגילה שם: עו) וכה״א איתי גוברין יהודאין. עיין בתוס׳ שם ד״ה כל ובהגהת הריי״ב: עז) ללמדך שמדרשות שדרשו רז״ל תורה שלימה הן. הוא לשון הלק״ט: עח) אמרו לה אמהותיה. לק״ט והוא מגמרא סוטה י״ב ע״א ושמ״ר פ״א ומדרש אגדה: עט) אמרו רבותינו ששים אמות נמשכה אמת בת פרעה וסימן לדבר כו׳. הוא דברי בעל לק״ט, ובגמרא סוטה י״ב ע״ב איתא למאן דאמר ותשלח את אמתה ידה, ליכתוב ידה, הא קמ״ל דאישתרבב אישתרבובי. אבל בגמרא מגילה ט״ו ע״ב איתא במתניתא תני השרביט מתח עד על ששים, וכן אתה מוצא באמתה של בת פרעה, וראיתי בתוס׳ על התורה שהביאו המאמר מגמרא סוטה וגורסים הי׳ לו לכתוב ידה קמ״ל שנשתרבב אמתח עד ששים אמות, ורמז לדבר כי מן המים משיתהו דמן המים משיתהו יתרים הם הרי ששים עכ״ל. הכוונה כמו שהביא המחבר דנו״ן ה׳ ה׳ יתרים. וגם רבינו בחיי שמות הביא וז״ל ותשלח את אמתה דרשו רז״ל ר׳ יהודה ור׳ נחמי׳ חד אמר ידה, וחד אמר שפחתה, מאן דאמר ידה ששים אמה נשתרבבה אמתה של בת פרעה. ובגמרא סוטה שם לפנינו אשר נשנה שם המאמר מר׳ יהודה ור׳ נחמי׳ לא נמצא הסיום הזה ששים אמה נשתרבבה אמתה של בת פרעה. ועוד הביא שם רבינו בחיי וז״ל ויש בזה רמז בכתוב אמרה בת פרעה כי מן המים משיתיהו, יתיר הנו״ן ושתי התי״ן כי היה הכתוב יכול לומר כי ממים משיתיו עכ״ל: פ) ארשב״ג שהעלימה הדבר ולא גילתה הסוד לשום אדם שהנער בן אמה הוא. הוא לשון הלק״ט, ובגמרא סוטה י״ב ע״ב רשב״ג אמר העלמה שהעלימה את דבריה, ופירש״י שלא אמרה שהיא אחותו, ושהיא מביאה את אמו: פא) וש״ה גם במעלליו יתנכר נער שהרי משה כו׳. הוא לשון הלק״ט: פב) והיינו דתנן. אבות פ״ב מ״ד: פג) ות״ר

ומניחין אוכלין על ראשו, ואומרים פלוני פירש עצמו מן הציבור בעת צרותיהם אל יראה בנחמות ציבור. (פד) תניא אידך בזמן שהציבור בצער אל יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלום עלי נפשי, ואם עשה כן, עליו הכתוב אומר הנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן [אכול בשר ושתות יין] אכול [ושתו] כי מחר נמות (ישעיה כב יג), מה כתיב אחריו ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה [לכם] עד תמותון (שם שם יד):

יא) ויהי בימים ההם. כלומר באותן הימים שהיה בפלטין של מלך: ויגדל משה.

(פה) היה בן עשרים שנה: ויצא אל אחיו וירא בסבלותם. נשתתף בצרתם, מלמד שהיה משה נותן כתפיו תחת הסבל שהיה אחיו סובלין כדי לסייעם: וירא איש מצרי. ננש אל פרעה: מכה איש עברי מאחיו. (פו) זה היה אחד משוטרי בני ישראל בעלה של שלומית בת דברי למטה דן, בא המצרי אל ביתו ולא מצאו, שאל לאשתו והשיבה לו אשתו שלום, מיד הורגל המצרי אליה ותבעה לדבר עבירה, והשמיעה לו לרצון, לאחר שהלך ומצא את בעלה היה מכהו ונתקנא בו משה והרגו, וכיוצא בה לא נמצאת בבית ישראל שלפי ששלום השיבה נתעלל אליה, ולפיכך פרסמה הכתוב, ללמדך שזו בלבד היתה שוינתה ולא אחרת, שנא' גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום (שה"ש ד יב):

יב) ויפן כה וכה. נסתכל לצד ימין ולצד שמאל: וירא כי אין איש. שיצילנו מידו שהיה בשעת העבודה, מיד ויך את המצרי. (פז) קללו בשם צבאות ומת, כתיב הכא ויך את המצרי, וכתיב התם והכה ארץ בשבט פיו (ישעיה יא ד), מה התם בשם, אף כאן בשם: ויטמנהו בחול. כדי שלא יתגלה הדבר:

יג) ויצא ביום השני והנה שני. שניהם שוים ברשע: אנשים. גדולי ישראל: עברים. יהודים, (פח) והיינו דתן ואבירם: ויאמר לרשע. למחוייב שבשניהם: למה תכה רעך. (פט) הכית לא נאמר אלא תכה אפילו הכי קראו רשע, (צ) מכאן א"ר אבא כל המגביה ידו על חבירו להכותו ואע"פ שלא הכהו נקרא רשע. רב הונא אמר תקצוץ ידו, שנא' וזרוע רמה תשבר (איוב לח טו):

יד) ויאמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו. (צא) זש"ה שנאו בשער מוכיח וגו' (עמוס ה י): הלהרגני אתה אומר. (צב) חפץ לא נאמר אלא אומר, זה שדרשינן לעיל (צג) כי בשם המפורש הרגו דהיינו במאמר: כאשר הרגת את המצרי. כלומר ששפכת דם האדם: ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר. אמרתי הדבר היה סוד בישראל ועכשו נתגלה שיש בהן הולכי רכיל מגלה סוד:

טו) וישמע פרעה את הדבר הזה. על פי הרשע שמע: ויבקש להרוג את משה. (צד) אמרו רבותינו חרב שם על צווארו וקהה החרב והוא נשבר: ויברח

הערות ותקונים

בזמן שהציבור בצער. תענית י"א ע"א: פד) תניא אידך. גמרא שם: פה) היה בן עשרים שנה. עיין שמ"ר פ"א אות ל' בן כ' היה משה, ועיין ילקוט רמז קס"ז בשם מדרש אבכיר: פו) זה היה אחד משוטרי בני ישראל בעלה של שלומית. עי' כל זה בלק"ט ונובע מתנחומא הנדפס מכבר שכות אות ט'. ושמ"ר פ"א אות כ"ח, וי"ר פל"ב אות ד' ורש"י עה"ת ומדרש אגדה, ועי' פסיקתא דר"כ פסקא ויחי בשלח (פ"ג ע"ב): פז) קללו בשם ה' צבאות. בתנחומא שם ושמ"ר שם הזכיר עליו השם והרגו: פח) והיינו דתן ואבירם. לק"ט והוא בגמרא נדרים ס"ד ע"ב ע"ש בפי' הר"ן והרא"ש וכן הוא בפדר"א פמ"ח תנחומא ושמ"ר שם ותרגום יב"ע ורש"י עה"ת ומדרש אגדה וילקוט רמז קס"ז בשם מדרש אבכיר: פט) הכית לא נאמר. לק"ט והוא מסנהדרין ג"א ע"ב וילקוט שם: צ) מכאן אמר ר' אבא. גמרא שם, ושם הגי' מכאן אמרו חכמים, וכן הובא בלק"ט. והובא גם בילקוט שם ורש"י עה"ת: צא) זש"ה. לק"ט: צב) חפץ לא נאמר. לק"ט: צג) כי בשם המפורש הרגו. תנחומא ושמ"ר שם, אדר"נ פ"כ ורש"י עה"ת והובא בלק"ט ובמדרש אגדה: צד) אמרו רבותינו

משה מפני פרעה. מכאן שהצדיקים תולין בטחונן בהקב"ה ומתייראין כדי שלא יבאו לידי נסיון ויתחלל שם שמים ח"ו על ידיהן: וישב בארץ מדין. לאחר שנתחתן את בת יתרו: וישב על הבאר. קודם שנשאה, כל הצדיקים שפנעו בבאר הצליחו, יעקב כתיב ביה וירא והנה באר בשדה (בראשית כט ב). משה דכתיב וישב בארץ מדין וישב על הבאר.

(צה) אביתר וצדוק ניצולו בבאר:

טז) ולכהן מדין שבע בנות. (צו) שר של מדין, ודומה לדבר ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח יח): (ותבאן ותדלן) [ותבאנה ותדלנה]. מן הבאר: (ותמלאן) [ותמלאנה] את הרהטים להשקות (את הצאן) [צאן] אביהן. מכאן שאין לבת זכות בנכסי אביה אלא במה שהוא נותן לה:

יז) ויבאו הרועים וינרשום. (צז) התחיל הכתיב לספר בלשון זכר וינרשום. וסיים בסוף בלשון נקבה ויקם משה ויושיען, (צח) אלא מלמד שבקשו להזדווג להן, כענין שנא' ואין מושיע לה (דברים כב כז), וסיים בסוף בלשון זכר את צאנם, (צט) ועוד שחזר וקרא את הצאן על שמם ולא על שם אביהן, לפי שמאחר שמסר את נפשו על הצלתן ועל הצלת הצאן והן עצמם נסתכנו על הצאן נקרא על שמו של משה ועל שמן, שכל המציל מיד הגולן הרי הוא שלו. (ק) ואמרו רבותינו משה ברח מן הדינין ובא ומצא דינים, לפיכך הכתוב משבחו: צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל (שם לג כא):

כג) (קא) ויהי בימים הרבים ההם. (קב) בזמן שהן עובדין באנחה נקראים ימים רבים, ובה"א וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה (צדק) וללא תורה (דה"ב טו ג), וכשהן עובדים בשמחה הן קרואים אחרים, (קג) ובה"א ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה (בראשית כט ב): וימת מלך מצרים ויאנחו. וכי מפני שמת נאנחו ויזעקו, (קד) אלא מלמד שנצטערו, ובה"א אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו (במדבר יב יב), ואומר בשנת מות המלך עוזיהו (ישעיה ו א), ועדיין איני יודע למה נאנחו וזעקו, אלא אמרו לו רופאי אליל אם רוחץ אתה בדם בכורי ישראל בכל יום, הרי אתה נאסף מצרעתך, והיה שוחטן ורוחץ בדמם, לפיכך ויאנחו בני ישראל: מן העבודה. שהיתה עליהם קודם לכן: ויזעקו. על שפיכת דם בכוריהם: ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. מיד נגזר ליהרג כל בכורי מצרים בפעם אחת:

הערות ותקונים

חרב שם על צוארו וקחה החרב והוא נשבר. לק"ט והוא במכילתא יתרו פ"א עח"פ ויצילני מחרב פרעה. תנחומא הנדפס מכבר שטות אות י' ושמ"ר פ"א אות ל"א חזית פי' על הכתוב צוארך כמגדל השן, וביר"ש ברכות פ"א ה"א (דף י"ג ע"א) ודב"ר פ"ב אות כ"ט ושו"ט מזמור ד' אות ג' ויל"ש רמז קס"ז בשם דב"ר ורש"י עה"ת: לה) אביתר וצדוק ניצולו בבאר. ש"ב י"ז ט"ו, י"ח כ"א: לו) שר של מדין כו'. לק"ט והוא במכילתא ריש יתרו בשם ר' אלעזר המודעי: לז) התחיל הכתוב לדבר בלשון זכר כו'. לק"ט: לח) אלא מלמד שבקשו להזדווג להן. לק"ט ותוא מתנחומא הנדפס מכבר שטות אות י"א ושמ"ר פ"א ויל"ש רמז קס"ט, בשם מדרש אבכיר: לט) ועוד שחזר וקרא. דברי המחבר טרנפשיה וליתא בלק"ט: ק) ואמרו רבותינו. לק"ט ועין אבדר"נ פ"כ: קא) ויהי בימים הרבים ההם. חסרים פה הדרשות על פסוקים י"ח י"ט כ' כ"א כ"ב והמעתיק למעני כתב בגליון פת טטושטש וקשה להעתיק: קב) בזמן שהן עובדין באנחה. לק"ט, ותנחומא הנדפס מכבר מצורע אות ו' ויר"ש פי"ט אות ה' ושמ"ר פ"א אות ל"ד איתא כך על שהיו ימים של צער היה קורא אותן רבים: קג) וכה"א וימים רבים. הראיה מהכתוב לא נמצא בלק"ט: קד) אלא מלמד שנצטערו כו' אלא אמרו לו רופאי אליל. מובא בלק"ט בקיצור ונמצא גם בתרגום יב"ע (שמות ב' כ"ג) ואיתכחש (נגע תרג' כחש) מלכא דמצרים ופקיד לקטלא בוכרייא [צ"ל בנייא] דבני ישראל בגין למוסחי באדמיהון ע"כ, וכן רש"י עה"ת חביא ויטת מלך מצרים נצטרע והיה שוחט תינוקות ישראל ורוחץ בדמם. ובוודאי היי גם לפני רש"י ז"ל באיזה מדרש ונמצא גם בספר חישר עה"ת, ועיין

כד) וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם. (קה) כענין שנא׳ ביום ההוא כרת ה׳ את אברהם ברית לאמר (בראשית מא יח). וביצחק כתיב ואת בריתי אקים את יצחק וגו׳ (שם יז כא). וביעקב כתיב אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם וגו׳ (דה״א טז טז יז). (קו) מלמד שאין הקב״ה פוקד את ישראל לגדולה, אלא מתוך דוחק גדול, וכה״א כי ידין ה׳ (את) עמו [ועל עבדיו יתנחם] כי יראה כי אזלת יד (דברים לב לו). וכן לעתיד, דכתיב עת צרה היא ליעקב וממנה יושע (ירמיה ל ז):

כה) וירא אלהים את בני ישראל. מה ראה, ראה שעשו תשובה כל אחד ואחד בפני עצמו, ולא הי׳ מכיר זה מזה, שנא׳ וידע אלהים, הוא לבדו ידע, ולא שידעו איש בחבירו, (קז) ורבותינו דרשו וירא אלהים את בני ישראל, ראה שיעבודם: וידע אלהים, ידע את מי ישלח לגאול אותם, ולפיכך נסמך לו ומשה:

[ג] א) ומשה. (א) ו׳ נוסף על הענין, שהקב״ה הקדים רפואה למכה, לפי שנא׳ ויאנחו בני ישראל מן העבודה, הקדים את משה שנתגדל מאחרי הצאן, יעקב נתגדל מאחרי הצאן, שנא׳ והיו העטופים ללבן והקשורים ליעקב ויפרוץ האיש מאד מאד (בראשית ל מב מג), משה נתגדל מאחרי הצאן, שנא׳ ומשה היה רועה את צאן יתרו וירא מלאך ה׳ אליו בלבת אש, דוד נתגדל מאחרי הצאן, דכתיב מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו (תהלים עח עא), עמום נתגדל מאחרי הצאן, שנא׳ ויקחני ה׳ מאחרי הצאן (ב) ויאמר (ה׳ אלי) [אלי ה׳] לך הנבא (על) [אל] עמי ישראל (עמוס ז טו), לכך נאמר ומשה היה רועה את צאן יתרו חתנו כהן מדין, זה שדרשנו שהיה יתרו בנו של רעואל: וינהג את הצאן אחר המדבר. (ג) א״ר יוחנן למה היה משה רבינו רודף אחר המדבר, שנסתכל ברוח הקודש שעילויין של ישראל מן המדבר הוא, שנא׳ מי זאת עולה מן המדבר (שה״ש ג ו), תורה מן המדבר, שכינה מן המדבר, מלכות מן המדבר, דכתיב ויהי בישורן מלך (דברים לג ה), באר מן המדבר, ענני כבוד מן המדבר, לפיכך נמשך אחר המדבר, אלו דברי רבותינו, (ד) ודרך הפשט כך הוא שהרחיק את הצאן מן היישוב, כדי שלא לפשוט בגזל, שלא יבער בשדה אחר: ויבא אל הר האלהים חרבה. (ה) לפי שהשכינה עתידה להגלות עליו, לפיכך נקרא הר האלהים: (ו) חרבה. שמשם יצאו ארבע

הערות ותקונים

שמ״ר פ״א אות ל״ד: קה) כענין שנאמר ביום ההוא. לק״ט: קו) מלמד כו׳. זה לא הביא הלק״ט, ועיין דב״ר פ״ב אות כ״ג ושו״ט מזמור ק״ו אות ט׳ ועי׳ מה שהעירותי שם בהערה ל״א: קז) ורבותינו דרשו ראה שיעבודם. כן הביא הלק״ט:

[ג] ה) ו״ו נוסף על הענין שהקב״ה הקדים רפואה למכה. לק״ט: ג) שנאמר ויאמר ה׳ אלי. תקנתי אלי ה׳, וכן על עמי תקנתי אל עמי כמו שהוא בקרא וכאשר הביא המחבר כן הוא בלק״ט: ד) א״ר יוחנן. כ״ה בלק״ט ונובע מתנחומא הנדפס טכבר אות י״ד אבל בשט״ר פ״ב אות ד׳ נאמר א״ר יהושע יש לתקן א״ר יוחנן, והיה הכתוב בר״ת אר״י והמדפיס הציג א״ר יהושע במקום א״ר יוחנן, והילקוט רמז קס״ט השמיט שם האומר: ה) ודרך חפשט כך הוא. כן הביא בעל לק״ט, והעירותי שם בהערה ז׳ בילקוט רמז קס״ט הביא בשם התנחומא ולפנינו חסר בתנחומא ויגהג הצאן אחר המדבר להרחיק מן הגזל. את זה כתבתי אז, ועכשו כאשר נגלה לעינינו התנחומא הקדום כוון הילקוט לתנחומא שם אות י״ב וגם רש״י עה״ת הביא אחר המדבר להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים, וגם רש״י שאב מתנחומא הקדום: ו) לפי שהשכינה עתידה כו׳. לק״ט ועיין ספרי דברים פיסקא כ״ב בפ׳ ויבואו עד נחל אשכול ויבואו הר האלהים חורבה מגיד שנקרא ע״ש סופו: ז) חרבה שמשם יצאו ארבע מיתות ב״ד. לק״ט והעירותי שם בהערה י׳ בילקוט רמז קס״ט הביא בשם טדרש אבכיר חורב שמשם נתחייבו בעל חרבות כגון רוצח ונואף וגאפת. ובשט״ר

מיתות ב״ד וכרת שמחריבות את הרשעים, (ז) ומשם ירדה חורבה לאו״ה, כדכתיב והגוים חרוב יחרבו (ישעיה ס יב):

ב) וירא מלאך ה׳ אליו. (ח) זה מלאך זגנזגואל: בלבת אש. לא נאמר בלהבת אלא בלבת, כלומר בהכרת גילוי שכינה מתוך אש, ודומה לדבר לבבתני אחותי כלה (שה״ש ד ט), ואיש נבוב ילבב (איוב יא יב), (ט) כשיבא לסיני ויראה אותן האישות ויזכור לו מאש ולא יתירא מהן ליקרב לקבל תורה מתוך האש, וכה״א מימינו אש דת למו (דברים לג ב), אלו דברי רבותינו, ואני אומר לבת היא להבת היא שלהבת, ויש לפשטו כי היא לבת והיא להבת. (י) ודומה לו בדברי רבותינו מסר לו נחלת וליבה בנזיקין: מתוך הסנה. (יא) רמז רמז לו שדבר קודש מצטער בצרת ישראל, שנא׳ בכל צרתם לו צר (ישעיה סג ט), לפיכך נתגלה לו מתוך הסנה, דהיינו מין קשה שבקוצים מדונמתו של פרעה מלך מצרים, (יב) מה הסנה הזה ראשי קוציו כפופין, ובזמן שאדם מכנים ידיו לתוכן אינו לוקה, וכשבא להוציא יד מיד נתפסת, כך ברדת ישראל מצרימה אמר במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך (בראשית מז ו), וכשבאו לצאת אמר וגם את ישראל לא אשלח (שמות ה ב): וירא והנה הסנה בוער באש. מה בער מצריב, (יג) וכן מתרגמינן בירושלמי צריבי באש, ודומה לדבר צרבת השחין (ויקרא יג כג): והסנה איננו אכל. איננו כלה לגמרי, (יד) מפני שנתרבה בגוירת המקום לחלוחית בסנה כדי שלא יכלה, ורבותינו אמרו שהסנה איננו אוכל לגמרי מכח האש, (טו) מכאן אמרו האש שלמעלה (טז) מעלה לחלבים (יז) וצורבת ואינה אוכלת, והיא שחורה, והאש שלמטה אינה מעלה לחלבים, ואינה צורבת ואוכלת, מכאן את למד לכל אכילת הקרבנות על גבי המזבח:

ג) ויאמר משה אסורה נא. אסרה חסר ו׳ (יח) כדרשב״ל דאמר רשב״ל צוארו עקם לראות את המראה הגדול הזה, כי נפלא הדבר בעיניו מדוע לא יבער הסנה, והכתיב והנה הסנה בוער באש (פסוק ב), אלא (יט) מדוע לא יבער הסנה לגמרי כדרך

הערות והקונים

איתא הר חורב שמטמנו גטלו סנהדרין רשות להרוג בחרב וע״ש בחדושי הרש״ש: ז) ומשם ירדה חורבה לאו״ה. לק״ט, והוא מגמרא שבת פ״ט ע״ב וילקוט רמז קס״ט בשם מדרש אבכיר, ועיין בלק״ט הערה ט׳ מה שהבאתי משמ״ר: ח) זה מלאך זגנזגואל. צ״ל זגנזגאל כמו שהובא במדרש פטירת משה ובד״ר פי״א אות ט׳ נקרא זגזגאל, ובת״י שמות ג׳ ב׳ נקרא זגנוגאל והוא שם מלאך, ומקור המאמר נעלם מכאן, וכשמ״ר פ״ב אות ה׳ חד אמר זה מיכאל וחד אמר זה גבריאל: ט) כשיבא לסיני ויראה אותן האישות. לק״ט ונובע מתנחומא הקדום אות י״ב ושמ״ר פ״ב והובא בילקוט רמז קס״ט בשם התנחומא: י) ודומה לו בדברי רבותינו מסר לו נחלת וליבה בנזיקין. הכוונה בנזיק׳ן בגמרא ב״ק ט׳ ע״ב: יא) רמז רמז לו שדבר קודש מצטער בצרת ישראל. וז״ל רש״י עה״ת מתוך הסנה, ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה, ועיין תנחומא הנדפס מכבר סוף אות ח׳ ושמ״ר פ״ב, ועי׳ תנחומא הקדום אות י״ב ובחערה ע״ג, והובא גם במדרש אגדה: יב) מה הסנה חזק ראשי קוציו כפופין. לק״ט, ובילקוט רמז קס״ט הובא זה בשם מדרש אבכיר, ובשמ״ר פ״ב סובא זה בשם ר׳ פנחס הכהן בר חמא, ובעל הילקוט השמיט שם האומר: יג) וכן מתרגמינן בירושלמי צריבי באש. לפנינו בת״י בעיר באשא: יד) מפני שנתרבה בגזירת המקום לחלוחית בסנה. זה הביא הלק״ט בשם יש אומרים: טו) מכאן אמרו האש של מעלה מעלה לחלבים וצורבת ואינה אוכלת. תנחומא הנדפס מכבר שמות אות ט״ו ושמ״ר פ״ב והובא בלק״ט: טז) מעלה לחלבים. בלק״ט מעלה לחבים ובתנחומא שם ושמ״ר פ״א אות ה׳ הגי׳ מעלה לולבין ועיין בימ״ת, ובלק״ט כ״י פלארענץ מעלה לחלבים וכן הביא המחבר כי לפניו היי כ״י כן הלק״ט השוה לכ״י פלארענץ, וגם במדרש אגדת הביא מעלה לולבין: יז) וצורבת. בלק״ט צורפת ובתנחומא ושמ״ר הגי׳ שורפת ועיין בימ״ת: יח) כדרשב״ל דאמר רשב״ל צוארו עקם. לק״ט, ושם הובא אמר ריש לקיש, ובתנחומא ושמ״ר שם הובא גם רשב״ל וחכל אחד: יט) מדוע לא יבער הסנה לגמרי כדרך העולם. לק״ט:

העולם, שבזמן שהאש שולטת בעצים הם כלים, והוא אינו כלה, אבל דרך הפשט מדביר בער על אופן בעירות אש. (כ) ודומה לדבר לפידים בוערים, וחמתו בערה בו (אסתר א יב) ומלשון כלייה היא, כלומר ולא יבער הסנה על אופן כלייה נמורה, ודומה לו ובער בשדה אחר (שמות כב ד), כאשר יבער הגלל עד תומו (מ"א יד י), בערתי הקדש (דברים כו יג), דהיינו כולם לשון כלייה:

ד) וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה. מתחלה נראה לו המלאך ממש בדמות אביו, כדי שלא לבהלו, וכשראה כי סר לראות קראו דבר הקודש שירד לתוך הבירה לדבר עמו: ויאמר משה משה. למה קראו ב' פעמים, (כא) לשון חיבה, וכן אתה דורש בנביאים אחרים אברהם אברהם, יעקב יעקב, שמואל שמואל: ויאמר הנני. (כב) אמר לו הקב"ה אתה אמרת הנני, חייך בכל עת שאתה קוראני אומר אני לך הנני, כענין שנא' אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני (ישעיה כח ט):

ה) ויאמר אל תקרב הלום. (כג) כלומר אל תקרב למקום שכינת מלכך, ודומה לדבר כי הביאותני עד הלום (ש"ב ז יח), ומתרגמינן עד מלכותא, (כד) שעדיין לא הגיע שעתך להסתכל באספקלריא המאירה: של. כלומר הסירם ויפולו, ודומה לו וגם שול תשולו לה (רות ב טז), כי ישל זיתך (דברים כח מ): של נעליך מעל רגליך. (כה) לפי שמשה רבינו לא זכה לשני דברים, לא לכניסת הארץ, ולא לבנים עומדים על מדרגתו, לכך נאמר בו של נעליך, לשון רבים, דהיינו שני נעלים, אבל יהושע נאמר בו של נעלך (יהושע ה טו), בלשון יחיד, לפי שזכה ליכנס לארץ, אבל לא זכה לבנים עומדין על מדרגתו: כי המקום אשר אתה עומד עליו. (כה*) דהיינו מחמת המלאך היתה קדושת הקרקע שסביבות הסנה, לכך נאמר אדמת קודש הוא, כלומר לא שהמדבר כולו קודש, אלא מקום קרקע תפיסת הקודש הוא לבדו קדוש, ביהושע כתיב ויעש יהושע כן (שם), אבל כאן לא נצרך לכתוב ויעש משה כן, דמדכתיב ויסתר משה פניו כי ירא (פסוק ו), ידענו כי עשה כן:

ו) ויאמר אנכי אלהי אביך. בישרו שעמדם אביו מזומן לחיי עולם הבא, לעמוד במחיצתן של אבות: אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב. ולמה לא נאמר ו' באברהם ולא ביצחק, לפי שאין מטתן שלימה ואין הקב"ה משרה שכינתו בכל זרעם, אבל יעקב נאמר ו' ואלהי, לפי שמטתו שלימה, והקב"ה עתיד להשרות שכינתו בכל זרעו, כדכתיב ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים (שמות כט מה): ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים. אותה שעה רצה הקב"ה להראות לו כבודו ממש בראיית עין, ולא רצה מפני ענותנותו, וקיבל שכר על כך, (כו) דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן בשכר שלש זכה לשלש, בזכות ויסתר משה פניו, זכה לקלסתר פנים שהוצרך ליתן על פניו מסוה מרוב קרינות עור פניו, בשכר כי ירא, זכה לויראו מגשת אליו (שמות לד ל),

הערות ותקונים

כ) ודומה לדבר לפידים בוערים. אין זה לשון הכתוב: כה) לשון חיבה. לק"ט והוא בספרא ויקרא פ"א תוספתא ברכות פ"א, ב"ר פנ"ו אות ז' שמ"ר פ"ב במ"ר פי"ד וילקוט רמז ק"ע: כג) אמר לו הקב"ה. לק"ט והובא גם בילקוט רמז קס"ט: כג) כלומר אל תקרב למקום שכינת מלכך. כי אין הלום אלא מלכות: כד) שעדיין לא הגיע כו'. לק"ט: כה) לפי שמשה רבינו כו'. לק"ט בקצת שיגויים: כה*) דהיינו מחמת המלאך היתה קדושת הקרקע. הוא לקוח כלק"ט ושם מפורש יותר, ביהושע כתיב קודש הוא (יהושע ה טו), ועל זה הביא הדרשה לפי שא"י היתה כולה קדושה, והמקום מכלל א"י ואמר קודש הוא, אבל המדבר לא היה קדוש כלו אלא מקום הסנה לפיכך אמר אדמת קודש הוא: כו) דאמר ר' שמואל בר נחמני. לק"ט והוא מגמרא ברכות ז' ע"א, ועיין

בשכר מהביט, זכה לתמונת ה' יביט (במדבר לב ח), לפי שמדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה:

ז) ויאמר ה' ראה ראיתי. כפל הדיבור, (כז) ראה בכל דור ודור, ראיתי גם עתה ששיעבודם קשה מכל שיעבוד: את עני עמי אשר במצרים. זו פרישות דרך ארץ: ואת זעקתם שמעתי. על שפיכת דם בניהם בכוריהם: מפני נוגשיו. כדכתיב והנוגשים אצים (שמות ה יג): כי ידעתי את מכאוביו. (כח) הם עצמם אינן מרגישין כל כך, שהם כמתים, (כט) אין המת מרגיש באיזמל:

ח) וארד להצילו. הורדתי כבוד שכינתי להנצל לך מעתה בראיית העין ולדבר עמך ולהודיעך שרצוני להצילו מיד מצרים ולהעלותו אל ארץ זבת חלב ודב"ש:

ט) ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי. על שפיכות דם בכוריהם: וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם. (ל) זה דוחק הלבנים, דכתיב והנוגשים אצים (שמות ה יג): באה. הטעם בבי"ת שהיא לשון עבר, ודומה לו והנה רחל בתו באה עם הצאן (בראשית כט ו), באה הצפירה (יחזקאל ז ז), באה (אל) [ער] יואב (מ"א ב כח), וי"א במקרא שטעמן באל"ף והן לשון עתיד, ונדרשינן במקומן.

י) ועתה לכה. (לא) ה"א של לכה סתומה כמין ח', שלא היה רוצה לילך אמר הרי במשפחתי גדול ממני, אמר לו הקב"ה בך אני בוחר, ואם אי אתה גואלם הרי אני סותם את גאולתם עד תשלום ת' שנה לירידתם למצרים, (לב) כיוצא בדבר למרבה המשרה (ישעיה ט ו), המ' סתומה, בקש הקב"ה לעשות יחזקיהו משיח, וסנחריב גוג ומגוג, וכיון שלא זכה הדור סתם את הקץ: ועתה לכה. לשון ענוה: ואשלחך אל פרעה. בבטחוני תלך אצל מי שברחת מפניו: והוצא את עמי בני ישראל ממצרים. יציאתם תקרא על שמך, שנא' מוליך לימין משה זרוע תפארתו בוקע (ים ויעבירם) [מים מפניהם לעשות לו שם עולם] (ישעיה סג יב):

יא) ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה. (לג) כבר ברחתי, ועכשיו אני הולך אצלו: וכי אוציא את בני ישראל ממצרים. (לד) אמר לפניו רבש"ע כמה קטנים יש בהם, כמה זקנים וזקנות יש בהם, כמה (לה) (עבירות) [עוברות] יש להם, כמה תיקון עשית להם להוציאם, כמה תפנוקין ומאכלות ומיני תרגימא התקנת להם, לכך כתיב וכי ו' מוסיף על ענין ראשון:

יב) ויאמר כי אהיה עמך. אעפ"י שברחת מלפניו אי אתה מתיירא ממנו, (לו) ומה שהשבתני על תיקונם ועל פרנסתם, משאוציאם אזמין להם פרנסתם, (לז) מי שברא יום הוא בורא פרנסתו, (לח) ומי היה רועה את הצאן שהיית נוהג עד עתה, מי שרועה את הצאן הוא ירעה אותם: וזה לך האות כי אנכי שלחתיך. (לט) אין אות בכל

הערות ותקונים

פסיקתא דר"כ פסקא אחרי מות ובהערה קי"ד: כז) ראה בכל דור ודור. לק"ט: כח) הם עצמם. לק"ט: כט) אין המת מרגיש באיזמל. שבת י"ג ע"ב והובא בלק"ט: ל) זה דוחק הלבנים. לק"ט: לא) ה"א של לכה סתומה כמין ח"ת. אינו טובן וגם המנחת שי לא הביא דרשה זו כלל ובמדרש וי"ר פ"א אות ה' א"ר אלעזר ח"א בסוף תיבותא אמר אם אין אתה גואלם, אין אחר גואלם, וכן בשמ"ר פ"ג אות ג' לכך א"ר אלעזר לכה וודאית אמר אם אתה גואלם אין אחר גואלם ע"ש בפי' הרד"ל: לב) כיוצא בדבר למרבה המשרה הכ"ם סתומה. היא דרשת חז"ל סנהדרין צ"ר ע"א: לג) כבר ברחתי. לק"ט: לד) אמר לפניו רבש"ע. לק"ט וע"ש מה שהעירותי בהערה ל"ב, והבאתי דברי התנחומא ושמ"ר: לה) כמה עבירות. תקנתי עוברות, ועיין בלק"ט הערה ל"ג ולפני המחבר היה כ"י מחלק"ט השוה לכ"י פלארענץ: לו) ומה שהשבתני כו'. לק"ט והמחבר הביא בשינויים קצת: לז) מי שברא יום הוא בורא פרנסתו. לק"ט, והוא מכילתא בשלח דויסעו פ"ב: לח) ומי היה

מקום אלא למי שנתבשר בו פעמים לאלתר ופעמים לזמן, וכה״א למחר יהיה האות הזה (שמות ח כג). והמופת לאלתר, וכה״א תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן קח את מטך (שם ז ט). (מ) ונקוד באתנחתא מלת שלחתיך, להודיע כי שם הגבול, אמר לו בעירת הסנה יהי אות לך כי אנכי שלחתיך, ומצוה אני עליך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה, כדכתיב וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל (שמות כד ד), ומעתה יש לך להתחזק באמונה כי בחרתי בך להיותך שליח:

יג) ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל. (מא) לפי שראה שאי אפשר לסרב, לכך אמר לו כך: ואמרתי להם. הטעם בת׳ להשמיע המלה לשון עתיד: אלהי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו. (מב) לפי שמסורת היה ביד זקיניהם מאבותיהם, דכתיב אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים, אבל משה לא היה יודע שלא היה מצוי אצל הזקנים, לכך אמר לו ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם, (מג) ומה עלה על דעתו של משה לומר כך, אלא כך אמר בדעתו המלאך נתאבק עם יעקב אבינו, וכשבא ליפרד ממנו שאלו מה שמך (בראשית לב כח), ואני מדבר עם השכינה על אחת כמה וכמה:

יד) ויאמר אלהים אל משה. למה זכה משה להתפרש השם הנכבד והנורא על ידו, שמו גרם לו משה למפרע השם: אהיה אשר אהיה ויאמר כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם. אע״פ שהוא שם קודש כשאנו דורשין לפנינו בסמוך במדרש רבותינו, נראה לי העבד המחבר ס׳ השכל הזה, כי דברי רבותינו מדוברין על אופן הפשט לפי שמדבירין האמירות השתים על מתכונתן, (מד) אמר לו הקב״ה אמור להם אהיה עמהם בשעבוד זה, ואני הוא שאהיה עמהם (מה) בשיעבוד ד׳ גליות ורמז לו תיבה בת ד׳ אותיות להתבונן ממנה שהן ד׳ גליות, אמר לפניו רבש״ע דיה לצרה בשעתה, מה לי לבשרם צרות העתידות, מיד נראו דבריו לפני הקב״ה (מו) וחזר ואמר כה תאמר (אל בני) [לבני] ישראל אהיה שלחני אליכם. ואני אומר כי אין להדביר מאמר אהיה אשר אהיה לשאר אהיה כגון (אני) [אנכי] אהיה עמך (דברים לא כג), אהיה כטל (הושע יד ו), אע״פ ששני האהיה האמורות בתחלה יכולת להדבירן מלשון היה ויהיה, באומרו אהיה שלחני נפסק פתרוני האהיה שלמעלה, כי האל״ף אשר בתחלת התיבה ימנענה מדרך זה:

טו) ויאמר עוד אלהים אל משה. אמר הקב״ה ושמא תאמר כי לא יכירו שמי בכך: כה תאמר אל בני ישראל ה׳ אלהי אבותיכם. (מז) זה השם הנכבד והנורא

הערות ותקונים

רועה. לק״ט בשינויים קצת: (לט) אין אות בכל מקום כו׳. לק״ט: מ) ונקוד באתנחתא. דברי המחבר: מא) לפי שראה. לק״ט: מב) לפי שמסורת היה ביד זקיניהם מאבותיהם, דכתיב אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים. הלשון משובש ואין זה לשון הכתוב, ובלק״ט הובא כך וכבר היה בישראל מסורת לחגאל ממצרים, שנאמר פקד יפקוד אלהים אתכם, ועיין בלק״ט בראשית נ׳ כ״ד ובהערה ל״ג. ועיין תנחומא הנדפס מכבר שמות אות כ״ד ושמ״ר פ״ג אות ח׳, ופדר״א פמ״ח וילקוט רמז קע״ד וחוא מתנחומא הקדום שמות אות כ״א ע״ש הערה ק״ו. וכן הוא בתרגום יב״ע ורש״י עה״ת ומדרש אגדה: מג) ומה עלה על דעתו של משה. לק״ט: מד) אמר לו הקב״ה כו׳ אהיה עמכם בשיעבוד זה. לק״ט וחוא מגמרא ברכות ט׳ ע״ב וחובא ברש״י עה״ת: מה) בשיעבוד ד׳ גליות. בלק״ט הובא בשעבוד ארבע מלכיות, והעירותי שם בהערה ל״ט בכ״י פלארענץ הגי׳ בשעבוד ד׳ גליות, ולפני המחבר היה כ״י מהלק״ט השוה עם כ״י פלארענץ: מו) וחזר ואמר כה תאמר אל בני ישראל, וכן הובא בלק״ט ובקרא כתיב לבני ישראל, ובלק״ט סיים על גליות מצרים בלבד

הוא שם בן ארבע אותיות, ועליו נאמר זה שמי לעולם, כמו לעלם, נדרש אם למסורה (מח) לעלם כתיב חסר ו', (מט) לא כשהוא נכתב הוא נקרא, נכתב ביי"ה ונקרא באד', ונדרש נמי זה שמי לעולם, לקיום העולם, שאין העולם מתקיים במדת הדין בלעדי מדת הרחמים, ושם י"ה לשון רחמים, ושם אלהים לשון דין: וזה זכרי לדור ודור. שכל השמות משתנין, ושם י"ה אינו משתנה, שנ' אני ה' הוא שמי, הוא השם שקראני אדם הראשון, וכן לעתיד לבא, שנא' ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכריה יד ט):

טז) לך ואספת את זקני ישראל. זה ששנו מעולם לא פסקה זקנה מאבותינו, דכתיב ואברהם זקן (בראשית כד א), ויהי כי זקן יצחק (שם כז א), ועיני ישראל כבדו מזוקן (שם מח י), וכן במצרים וכן במדבר שבעים הזקנים, וכן בכל דור ודור שבעים סנהדראות קבועים בישראל: ואמרת אליהם ה' אלהי אבותיכם נראה אלי. בראיית הלב, כדכתיב ולבי ראה הרבה וגו' (קהלת א טז): אלהי אברהם (אלהי) יצחק [ויעקב] לאמר. לכם (נ) במטבע שטבע לכם יוסף הצדיק. ואמר פקוד יפקוד אלהים אתכם (בראשית נ כה), ובאותו מטבע תאמר להם בשמי: פקד פקדתי אתכם. כפל לגאולה פקדתי להנחילכם את הארץ: ואת העשוי לכם במצרים. הריני נותן לכם שכרכן, כדכתיב ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (שם טו יד):

יז) ואמר אעלה אתכם מעני מצרים. הרי כבר צרפתיכם בכור עוני, דכתיב (ואוציא) [ויוצא] אתכם מכור הברזל ממצרים (דברים ד כ), וכתיב בקבלה בחרתיך בכור עוני (ישעי' מח י): אל ארץ הכנעני והחתי והאמורי והפרזי והחוי והיבוסי. ונרגשי שלא הזכיר מובלע הוא בתוך ששה אלה: אל ארץ זבת חלב ודבש:

יח) ושמעו לקולך. בישרו והבטיחו שיהיו הזקנים כפופין לו ושומעין את דבריו כתלמיד מפי רבו מובהק: ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים. אתה עיקר, והן טפילין לך: ואמרת ה' אלהי העבריים. היה לו לומר העברים, ולמה הוסיף י' השנית, רמז רמז לו על יו"ד מכות הראויות להביא על פרעה ועל מצרים באהבתו את העברים: נקרא עלינו. כלומר נגלה ובא עלינו: ועתה נלכה נא. בלשון ענוה ובלשון בקשה: דרך שלשת ימים במדבר. כדי להסיתם לרדוף אחריהם: ונזבחה לה' אלהינו. כשמועו:

יט) ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך אתכם. אפילו לצאת חוצה לעיר:

כ) ושלחתי את ידי. זו מכה, (נא) כי יד מתפרשת לכמה ענינים. יד מקום, כדכתיב ויד תהיה לך מחוץ למחנה (דברים כג יג), והנה מציב לו יד (ש"א טו יב). יד נבואה, דכתיב ויד ה' היתה אל אליהו (מ"א יח מו), היתה עלי יד ה' (יחזקאל לז א). יד מכה, דכתיב ושלחתי את ידי (שמות ג כ), הנה יד ה' הויה (שם ט ג), יד עצה, דכתיב והיתה ידך (דה"א ד י). יד ממש, יד ששת הנהר, דכתיב ועל יד הירדן (במדבר יג כט). יד כח, דכתיב וירא ישראל את היד הגדולה (שמות יד לא):

[ד] א) ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי. אמר ודאי מאמינים בני

הערות ותקונים

ד' מאות שנה כנגד אותיות אהיה: מז) זה השם הנכבד והנורא. לק"ט: מח) לעלם כתיב חסר וי"ו. לק"ט והוא מגמרא פסחים נ' ע"א קידושין ע"א ע"א ופירש"י בפסחים לעלם כתיב חסר וי"ו לשון העלמה, ובקידושין פירש"י לעלם להעלים. וכן נשנה בשמ"ר פ"ג אות ז' והובא ברש"י עה"ת ובמדרש אגדה: מט) לא, כשהוא נכתב. גמרא שם: נ) במטבע שטבע לכם יוסף הצדיק. עי' לעיל הערה מ"ב: נא) כי יד מתפרש לכמה ענינים. לק"ט:

מאמינים הם בך, אבל בי לא יאמינו: כי יאמרו לא נראה אליך ה׳. כל כך היה מסרב,
(א) כדי לברוח מן השררה:

ב) ויאמר אליו ה׳ מזה בידך. (ב) מזה כתיב נדרש למסורת, אמר לו (ג) מזה שבידך
תבין שלא עשית כהונן, שחשדתה את הכשרין, כשם שזה לוקה, כך אתה
לוקה, (ד) שכל החושד את הכשרים לוקה בגופו. מה זה קרי, שאלו כדי להשיבו מתוך
דבריו: ויאמר מטה. רמז רמז לו מעתה תהא רודה במקל:

ג) ויאמר השליכהו ארצה. כמו לארץ: וישלכהו ארצה ויהי לנחש. (ה) מפני מה
נהפך לנחש, מה נחש זה משים זנבו לתוך אזנו כדי שלא ישמע לקול
מלחשים, כדכתיב כמו פתן חרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים חובר חברים
מחוכם (תהלים נח ה). כך היה פרעה, דכתיב ביה ולא ישמע (אליהם) [אליכם] פרעה
(שמות ז ד): וינס משה מפניו. מפני שרמז לו הקב״ה שילקהו על החשד, כענין שנאמר
ואיבה אשית בינך ובין האשה בין זרעך ובין זרעה (בראשית ג טו):

ח) והיה אם לא יאמינו לך. קטני אמנה שבהם: ולא ישמעו לקול האת הראשון.
(ו) לקל כתיב חסר ו׳, כלומר דמחזי להו דבר קל וחסר: והאמינו לקול האות
האחרון. מלא ו׳ כלומר דמחזי להו דבר חמור ושלם, זה מדרש אם למסורת, אבל למקרא
כשאתה דורשה מהו לקול האות, והלא כתיב אם לא יאמינו לך, (ז) אלא מלמד שהיה
המטה משמיע קול במצרים, מטה הייתי ונהפכתי לנחש, ועוד מטה, וכן היד היתה
משמעת קול, טהורה הייתי ונצטערתי, ועוד נטהרתי, להודיע שבחו ותהלתו של מלך
מלכי המלכים הקב״ה:

ט) והיה אם לא יאמינו. קטני האמנה שבהם: גם לשני האותות האלה. שיאמרו נסיונות
הם למשה, אבל אין אנו יודעין ממנו שהקב״ה גואל אותנו על ידו של משה:
ולא ישמעו לקולך. שאתה מדבר בשמו: ולקחת ממימי היאור. שפרעה משתחווה לו:
ושפכת היבשה. כלומר ליבשה, כמו המזבחה למזבח: והיו המים אשר תקח מן היאור.
צרורין ונטמרין ואינן נבלעין בקרקע: והיו. מאחר כך: לדם ביבשת. (ח) ורמז רמז לו
שעתיד ללקות יאוריהם לדם מפני ששפכו דם בכוריהם:

י) ויאמר משה אל אדני בי אדני. מפני שהלקהו בצרעת היה נקל בעיניו נבוה ונמאס
ומתבייש, לפיכך לא היה קורא בשם הנכבד והנורא, שפירש לו בי״ה, אלא
קראו אדון, כדבר שקראו אברהם זקינו אדני באל״ף דל״ת: בי אדני, בי הסרחון נתלה
שאני כבד פה ואיני כדאי להיות שלוחך: לא איש דברים אנכי. כלומר מפני שאני כבד
פה וכבד לשון איני יכול למהר לדבר צחות: גם מתמול. (ט) תמול חד משמע, ובשהוא אומר

הערות וחקונים

[ד] ס) כדי לברוח מן השררה. בלק״ט הביא כל הבורח מן השררה שררה רודפת אחריו וע״ש
הערה א׳: ג) מזה כתיב נדרש למסורת. כי הקרי מה זה: ג) מזה שבידך תבין
שלא עשית כהונן. עיין לק״ט ותנחומא הנדפס מכבר שמות אות כ״ג ושמ״ר פ״ג אות י״ב ורש״י
עה״ת: ד) שכל החושד את הכשרים. שבת צ״ז ע״א: ה) מפני מה נהפך לנחש. לק״ט:
ו) לקל כתיב חסר ו״ו. לק״ט: ז) אלא מלמד שהיה המטה משמיע קול במצרים. לק״ט והובא
בילקוט רמז קע״א בשם מדרש אבכיר: ח) ורמז רמז לו. לק״ט: ט) תמול חד משמע כו׳. מלמד
שארבעה ימים היה מזרזו לשלחו ולא נתרצה. כ״ח בלק״ט ועיין וי״ר פי״א אות ו׳ ושמ״ר פ״ג אות
י״ד ובמ״ר פכ״א אות ט״ו ותנחומא הנדפס מכבר חיי אות ו׳ וכן בתנחומא הקדום ויקרא אות ד׳
ובנדפס מכבר שהוסיף המדפיס ממנטובה ויקרא אות ג׳ וחזית פ״א ושו״ט מזמור י״ח אות כ״ב
וע״ש הערה קט״א וקט״ב ותראה כי שבעת ימים היה הקב״ה מפתה את משה בסנה וכן רבינו
בחיי הביא דרשו רז״ל שבעת ימים היה הקב״ה מפתה למשה כו׳ וכן רש״י עה״ת הביא כן ע״ש:

מחמול, משמע תרי, דהיינו יום אחד מקרי תמול: גם משלשום. תלתא דמשמע משלשה ימים ולא מצית למדרש מ' משלשום כי היכי דדרשת מ' דמתמול דבעל כרחך משלשום משלשה ימים משמע: גם מאז דברך אל עבדך. לרבות יום אחד לפני שלשום דהיינו ד' ימים, מלמד שארבעה ימים היה מזרזו לשלחו ולא נתרצה, כדי להרחיק עצמו מן השררה, ולפיכך השררה רודפת אחריו: כי כבד פה וכבד לשון אנכי. אמר לפניו זה ד' ימים שנדברת עמדי ועדיין אני כבד פה, (י) שאיני יכול לדבר צחות לשון פלטין, דהיינו לשון מלכות, ומה כבד פה וכבד לשון, (יא) חוט יש שמושך מן הפה ללשון מתחתיו, ומכביד את הלשון מלמהר לדבר צחות, (יב) והכי מתרגמינן בירושלמי ארום חגר פום וחיגר לשון אנא, ורומין הדברים כחגירת החיגר דתפים לי' (יג) שיגרוניא:

יא) ויאמר ה' אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם. פתח בלשון עבר וסיים בלשון עתיד מי שם פה לאדם, דהיינו אדם הראשון שלא היה לו לא אב ולא אם ללמדו והיה יודע לדבר בכל לשון: או מי ישום אלם לשום אדם. עיקר מלת אלם לשון כובד ואימץ דאליפי' לישני' ולא ממהרא: או חרש. היינו מי שאינו שומע ואינו מדבר, וראיה לדבר שבכמה מקומות קורא לשתיהן חרישה, כדכתיב למה תביט (בבוגדים) [בוגדים] תחריש כבלע רשע צדיק ממנו (חבקוק א יג), החרישו אלי איים (ישעי' מא א), וכל דומיהן. ולמה הוציא בלשון חרישה, שאין לך חושב מחשבות מרובות יותר מן החרש, ודומה לדבר לב חורש מחשבות און (משלי ו יח): או פקח. זה חריף ובקי שלבו פתוח, ודומה לדבר פקח קוח (שם סא א), פקח את עיני אלה (מ"ב ו כ), פקח עיניך (משלי כ יג), וכל דומיהן: או עור. זה סומא שמראית עיניו מעופשין: הלא אנכי ה' שמשנה את בריותי בעבור יברכוני באי עולם וישיראו מלפני כל כך אני עושה, אבל איני בורא אותך בריה חדשה עכשיו, אלא לך ואהיה עמך:

יב) ועתה לך. (יד) שכל טענותיך דחיתים, ומה שאמרת שאינך יודע לדבר פלטיאנון, דהיינו לשון מלכות: ואנכי אהיה עם פיך. דבר קודש יהא מצטרף עם דברי פיך: והוריתיך. אהא מזמן לך דברי מלכות ולשון צח אשר תמצא, (טו) אשרי לתלמיד שרבו מתרגמו:

יג) ויאמר בי אדני. בא"ד כדדרשינן לעיל: שלח נא ביד תשלח. בבקשה ממך שלח שליחותך זו ביד אהרן אחי, (טז) שהוא גדול ממני ג' שנים, לפיכך הוא ראוי למשלחת זו:

יד) ויחר אף ה' במשה. בצדיקים הללו משה אהרן ומרים דקדק הקב"ה עמהם כדי ליראם אליו, שנאמר ויחר אף ה' במשה (שמות ד יד), ובאהרן ומרים כתיב ויחר אף ה' בם (במדבר יב ט), ושלשתן לקו בגופם יסורים של אהבה, במשה כתיב והנה ידו מצורעת כשלג (פסוק ו), באהרן כתיב ויפן אהרן אל מרים (במדבר יב י), מלמד שנפנה מצרעתו, שנם הוא נעשה מצורע ובמרים כתיב והנה מרים מצורעת כשלג

הערות ותקונים

י) שאיני יכול לדבר צחות כו'. לק"ט: יא) חוט יש כו'. דברי המחבר מדנפשיה: יג) וחכי מתרגמינן בירושלמי ארום חגר פום וחיגר לשון אנא. בת"י ארום חגור פה וקשי ממלל אנא, והעירוך ערך חגר ב' חביא הת"י חגר פום וחגר ממלל אנא, והמתורגמן בערך חגר חביא הת"י כמו שחובא בערוך, וכן הוא ביב"ע: יג) שיגרוניא. עיין חולין נ"א ע"א האי שיגרונא נקטה, ברי"ש וגי' הערוך בערך שגדונא ע"ש בערוך השלם: יד) וכל טענותיך דחיתים. בלק"ט וכל טענותיך ראיתים והבאתי שם בהערה י"ב בכ"י פלארענץ הגי' דחיתים, וכן הי' הנוסחא לפני המחבר בלק"ט: טו) אשרי לתלמיד שרבו מתרגמו. לק"ט וסיים עוד אשרי עבד שרבו סניגורו: טז) שהוא גדול ממני ג' שנים. בלק"ט הוא מתגבא להם זה שמונים שנה, והוא בתנחומא הקדום אות כ"ד ושמ"ר

(במדבר יב י): ויחר אף ה׳ במשה. (יז) אמר לו לא היה רצונך אלא לשאל מה שמי ולדבר עמי כל אלו הימים, לפיכך היה לך מתהלה לומר שלח נא ביד תשלח, אלא אחר כל העסקים הללו אתה דוחה דברי בכך: הלא אהרן אחיך. שאמרת ודאי הגון הוא: הלוי. (יח) לפי שעדיין לא נבדל מאת אחיו להקדיש ולכהן, לפיכך קראו לוי: ידעתי כי דבר. מעצמו: ידבר. בפיו ולא אחר ולא שארי ישראל: וגם הנה הוא יוצא לקראתך. לפי תומו: וראך ושמח בלבו. (יט) שאם היה יודע שאני מעיד עליו, היה יוצא לקראתך בתופים ובמחולת:

טו) ודברת אליו. משמי: ושמת את הדברים בפיו. (כ) כדרשן הזה שסודר את הדברים בפי המתורגמן: ואנכי אהי׳ עם פיך ועם פיהו. דבר קדשי יהא מצטרף עם דברי פיכם: והוריתי אתכם את אשר תעשון. עוד אותות ומופתים גדולים אשר נתתי לפניך: ודבר הוא לך אל העם. הוא מדבר בעבורך לומר קבלו דבריו כי מפי הקב״ה הוא מדבר, ודומה לו היש לדבר לך אל המלך (מ״ב ד יג), אני מדבר (עליך) [אליך] (יחזקאל ב ח), כלומר בעבורך: והיה הוא. שאמרת שהוא גדול ממך: הוא יהיה לך לפה. דהיינו מתורגמן ביניך לבין העם: ואתה תהיה לו לאלהים. ירא מלפניך כמו שראוי לירא מפני הדיין:

יז) ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות. לאחר שקיבל משה עליו לילך בשליחותו, אמר לו הקב״ה עשה שליחותי, (כא) אפילו המקל הזה הולך ועושה שליחותי. (כב) וזה המטה נברא בין השמשות, ומשקלו ארבעים סאה, והי׳ מאבן ספיר, ולקחו משה מבית יתרו, שלקחו יתרו מבית יוסף הצדיק, ועליו חקוק שם המפורש ובו עשה את האותות, ובו קרע את הים, ובו בקע את הצור, ובו החליש את עמלק ואת עמו, ונגנז באהל מועד עד ימי ירמיה, ובימי ירמיה נסתר מעיני כל חי עם אהל מועד והארון והעדות וכלי הקודש שנעשה במדבר, הקב״ה יזכני לראותם בהעלותו את עיר הקודש על ראש שמחתי:

יח) וילך משה וישב אל יתר חתנו. כיון שראה הקב״ה מפציר עליו, מיד נתרצה לילך כדרך שעשה יונה בן אמתי וירמיה בן חלקיהו: אל יתר חתנו. הוא יתרו, (כג) כמה דאמרינן שבע שמות היו לו: אלכה נא. בלשון בקשה וענוה: אשובה אל אחי אשר במצרים ואראה ונו׳. (כד) כי ששים שנה היה לו שנפרד משם, ומסורת היא

הערות ותקונים

פ״ג והובא בילקוט רמז קע״ב בשם התנחומא וכן הובא במדרש אגדה: יז) אמר לו לא היי רצונך, לק״ט: יח) לפי שעדיין כו׳. לק״ט ועיין זבחים ק״ח ע״א וילקוט רמז קע״ג ורש״י עה״ת: יט) שאם היה יודע. לק״ט: כ) כדרשן הזה. לק״ט: כא) אפילו המקל הזה. לק״ט והובא בילקוט רמז קע״א בשם מדרש אבכיר: כב) וזה המטה נברא בין השמשות כו׳. תחלת המאמר הוא במשנה אבות פ״ה מ״ט ופדר״א ריש פי״ט אשר נמנה בין עשרה דברים שנבראו בין השמשות, ועיין פסחים נ״ד ע״א וספרי וזאת הברכה פיסקא שנ״ה, והמאמר השני ומשקלו ארבעים סאה הוא בתנחומא הנדפס מכבר וארא סוף אות ט׳ ותנחומא הקדום וארא אות ח׳ ושמ״ר סוף פ״ח, והמאמר שהי׳ מאבן ספיר הוא בתנחומא ושל סנפרונון היה, ועיין לק״ט שמות ד׳ כ׳ וד״ה של משה רבינו (נדפס בבית המדרש ח״ב צד ז׳), והובא בילקוט רמז קס״ח, וכן מובא בספר הישר, וביב״ע (שמות ג׳ כ״א), והמאמר שהביא המחבר לקחו משה מבית יתרו כו׳ עיין בפדר״א פ״ט ושם הוא בסנגון אחר ולא נזכר כי נגנז עד ימי ירמיה, לכן ברור כי הי׳ לו להמחבר מקור אחר: כג) כמה דאמרינן שבע שמות היה לו. עיין מכילתא יתרו ורש״י עה״ת: כד) כי ששים שנה הי׳ לו שנפרד משם ומסורת היא בידינו שבן עשרים שנה היה משה כו׳. לק״ט והובא בילקוט רמז קס״ז בשם מדרש אבכיר וז״ל: מי שטך לאיש שר ושופט, שבאותה שעה לא הי׳ כ״א בן עשרים שמסורת בידינו כשנגלה עליו הקב״ה בן שמונים שנה היה, ואמרו מי שטך לאיש שאין אדם נקרא איש עד כ״ה שנים, כלומר עדיין לא הגעת לאיש ואח״כ אמרו לו לא בנה של יוכבד אתה, דייך שקורין לך בן בתיה, ועיין

בידינו שבן עשרים הי׳ משה כשהרג את הנפש, דהיינו המצרי, ויצא ממצרים, הוא שרתן הרשע אמר לו מי שמך לאיש שר ושופט עלינו (שמות ב יד), כלומר עדיין לא הגעת להיות איש, רק שאתה בוטח בממשלת בת פרעה, ואנו מודיעים לך שבן יוכבד את:

כ) ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמר. וירכבם חסר יו״ד, החמר חסר ו׳, מלמד שלא היה לו אלא חמר אחד, ולא הרכיב עליו את אשתו זולתי שני ילדיו, (כה) וזה אחד מן הדברים ששינו זקני ישראל לתלמי המלך וכתבו לו וירכיבם על נושא אדם, משום כבודו של משה: וישב ארצה. כלומר לארץ: ויקח משה את מטה האלהים. לפי שבו חקוק שם המפורש, לפיכך קראו מטה האלהים: בידו. אע״פ שהיה משקלו מ׳ סאה, מעשה נס היה בו, שהיה המטה נושא את עצמו ונראה כנישא בידו של משה:

כא) ויאמר ה׳ אל משה בלכתך לשוב מצרימה ראה כל המופתים אשר שמתי בידך. דומה לדבר כראמרי׳ מסורת היא בידינו, והכי נמי אמרינן כדבעיין אמוראי דין וקשיא עילויה מילתא ומשתאיל, אמרינן לא הוי בידיה, לכך נאמר אשר שמתי בידך, שחזר וכפל מה שאמר לו מתחלה:

כג) ואמר אליך. כדברי שלום ועצה טובה, כדכתיב כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום וגו׳ (דברים כ י): שלח את בני ויעבדוני ותמאן לשלחו. אמר יודעני בך: הנה אנכי הורג את בנך בכורך:

כד) ויאמר ה׳ אל אהרן לך לקראת משה המדברה. (כו) בוא וראה מדת גדולתו של הקב״ה שנקרא אל אלהי הרוחות לכל בשר, שהרי משה רבינו היה במדין, ואהרן אחיו היה במצרים. ודבר הקדש היה מדבר לזה ולזה בשעה חדא, לזה אמר לך שוב מצרימה (שמות ד יט), ולזה אמר לך לקראת משה המדברה, וכל בני העולם שבניהם לא הקשיבו ולא שמעו, לכך כתיב אין עוד מלבדו (דברים ד לה), הקול הנורא משמיע בלחש: וילך ויפגשהו. זו היא פגישה של חיבה. בהר האלהים. במקום שכינה מקום שנגלה הקב״ה למשה בסנה: וישק לו. (כז) שלש נשיקות הן, של פרישה, של גדולה, ושל פרקים. של פרישה היכי דמי, כגון ערפה, דכתיב ותשק ערפה לחמותה (רות א יד), של גדולה כגון ויקח שמואל את פך השמן ויצק (אל) [על] ראשו וישקהו (ש״א י א), של פרקים כגון הכא, דכתיב וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו:

כח) וילך משה ואהרן. פתח בלשון יחיד והדר אמר משה ואהרן, (כח) מלמד שהלכו בעצה אחת: ויאספו את כל זקני ישראל. ליטול מהם עצה, (כט) הוא שאמרו רבותינו ז״ל אם יאמרו לך זקנים לסתור ונערים ליבנות, סתור ואל תבנה, שסתירת זקנים בנין, ובנין נערים סתירה:

[ה] א) ואחר באו משה ואהרן. (א) כיון שנאספו כל זקני ישראל אל משה ואל אהרן, ועמדו לילך יחד אצל פרעה, נתייראו הזקנים, והיו (נטמנין) [נשמטין] אחד אחד, עד שהניעו לפלטין של פרעה לא נשאר מכל זקני ישראל אפילו אחד, כי

הערות ותקונים

שמ״ר פ״א: כה) וזה אחד מן הדברים. לק״ט ועיין מגילה ט׳ ע״א, ותנחומא הנדפס מכבר שמות אות כ״ב ותנחומא הקדום אות י״ט ועי״ש הערה צ״ד ועי׳ טכילתא בא פי״ד: כו) בוא וראה. לק״ט: כז) שלש נשיקות הן. לק״ט והוא בתנחומא הנדפס מכבר שמות אות כ״ח ותנחומא הקדום אות כ״ה ושכ״ר פ״ה אות י׳ וב״ר פ״ע אות י״ב וקה״ר פסוק כי לא לקלים, ורות רבה פ״ב אגדת שמואל פי״ד: כח) מלמד שהלכו בעצה אחת. לק״ט: כט) הוא שאמרו רבותינו. מגילה ל״א ע״ב והובא בלק״ט:

[ה] b) כיון שנאספו. לק״ט, והוא בתנחומא הנדפס מכבר אות כ״ד ותנחומא הקדום אות כ״א

אם משה ואהרן, לכך נאמר ואחר באו משה ואהרן: ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' אלהי אלהי ישראל שלח [את] עמי ויחגו לי במדבר. (ב) כדי להסית את פרעה לרדוף אחריהם במדבר:

ב) ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל. מפני יראתו, (ג) ארורים הם הרשעים שבזמן שהקב"ה נותן להם נדולה הן מחרפין ומנדפין, פרעה נתנאה ואמר מי ה', כמו שעשו דור המבול דכתיב ויאמרו לאל סור ממנו (איוב כא יד), ודור הפלנה דכתיב הבה נבנה לנו עיר וגו' (בראשית יא ד). נבוכדנצר אמר (ומאן) [ומן] הוא (אלהיך) [אלה] (דישיזבונך מידי) [די ישיזבנכון מן ידי] (דניאל ב טו). סנחריב אמר מי בכל אלהי הארצות [האלה] אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל (אלהיכם) [ה'] את ירושלים מידי (ישעיה לו כ), חירם אמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון (שם יד יד), לכך נגזר עליהם כלייה, דכתיב לכן יפלו בנופלים בעת (פקודתם) [פקדתים] כשלו (ירמיה ו טו), אבל צדיקי ישראל כל זמן שמתגדלין ענוה מתוספת להם, אברהם אמר ואנכי עפר ואפר (בראשית יח כז), משה אמר מי אנכי כי אלך אל פרעה (שמות ג יא), דוד אמר ואנכי תולעת ולא איש חרפת אדם ובזוי עם (תהלים כב ז), לכך הקב"ה משרה שכינתו עליהם, שנאמר מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים וגו' (ישעי' נז טו): לא ידעתי את ה'. (ד) פשפשתי בכל שמות האלילים ולא מצאתי מי ששמו ה', אמר לו משה וכי מה לכהן בבית הקברות, ומה למלך בבית המטבחיים: וגם את ישראל לא אשלח. לא מיראתו ולא מאהבתו. (ה) לפי שמעולם לא שינר לי כתב שלום, ולא שינר לי עטרה אחת, כדרך ששאר המלכים עושים:

ג) ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו. כלומר נקרא שמו עלינו, ואין שמו מפורסם לאומה אחרת, לכך אינו מוצא שמו בספרי האלילים, והוא שלחנו אליך בדבריו ועכשיו נלכה נא. לשון ענוה ובקשה, דכתיב כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראתה (לה) [אליה] לשלום (דברים כ י): דרך שלשת ימים במדבר. כדי להסיתו לרדוף אחריהם: ונזבחה לה' אלהינו. אמרו מיום שיצאו אבותינו מארץ כנען לא הקרבנו לפניו קרבן אחד, ועכשו בקש ממנו שנלכה לפניו במדבר בזבחים ועולות:

ו) ויצו פרעה ביום ההוא את הנגשים בעם ואת שוטריו לאמר. (ו) הנוגשים ממונים על השוטרים, והשוטרים ממונין על עשרה ישראלים. עיקר מלת שוטר לשון פריעת חוב משל פרעה, (ז) למה הדבר דומה לארי וזאב ושועל שהלכו בספינה, ובאו עד המכס, בא החמור ושאל המכס, התחיל השועל כועס הלא המלך אתנו, וכי ממנו את שואל מכס, קרא לזאב וטרפו, קרא לשועל וצוה לנתחהו ואח"כ לסדר אבריו, וכן עשה השועל נתחהו, וכשבא אצל הלב ראוהו גדול ויפה ואכלוהו, אמר לו הארי המלך סדר לי הנתחים, סדר לי הנתחים וכן עשה, כשבא ללב אמר לו היכן הלב, אמר השועל אין לו לב, שאילו היה לו לב לא היה שואל מכס ממך אדוני, כך פרעה ודי למבין:

הערות ותקונים

ושמ"ר פ"ה אות י"ד, ועיין בתנחומא שם הערה ק"ס: ג) כדי להסית את פרעה. לק"ס: ג) ארורים הם הרשעים. לק"ס: ד) פשפשתי בכל שמות. לק"ס שמות ד' כ"ב, וה' ב', וע"ש הערה ל"ה. ונמצא בתנחומא הנדפס מכבר וארא אות ה', ובשיטויים בשמ"ר פ"ה אות י"ד, ותנחומא הקדום וארא אות כ', ומובא בילקוט שמות רמז קע"ה ובמדרש אגדה: ה) לפי שמעולם. לק"ס והוא במקומות הנ"ל: ו) הנוגשים ממונים על השוטרים, והשוטרים ממונין על עשרה ישראלים. לק"ס ועיין שמ"ר פ"ה אות י"ח הנוגשים אלו המצרים השוטרים אלו זקני ישראל ועיין במ"ר פמ"ו ובר"ש עת"ת ובתראב"ע: ז) למה הדבר דומה לארי וזאב ושועל. זת לא תביא הלק"ס והובא

יג) והנגשים אצים. כלומר דוחקים, ודומה לו ולא אץ לבוא כיום תמים (יהושע י יג), ואץ להעשיר (משלי כח כ), ואני לא אצתי (ירמיה יז טז), וכל דומיהן: לאמר. לומר לשוטרים: כלו מעשיכם. זה מתכונת הלבנים: דבר יום ביומו. שלא תאמרו אם אין יכולת להשלים המתכונת של יום זה באותו יום ישלימו בו למחר, אלא בכל יום ויום ישלימו מתכונתכם המדובר ליעשות ביומו: כאשר בהיות התבן. ניתן לכם מאת פרעה:

יד) ויכו שוטרי בני ישראל. אשר שמו עליהם נגשי פרעה, שהיו הנוגשים מכים אותם: לאמר. לומר לישראל: מדוע לא כליתם חקכם. גזירה המוטלת עליכם להשלים מתכונת הלבנים ללבון כתמול שלשום בהיות התבן נתן לכם: גם תמול גם היום. נתרשלתם בדבר, (ח) גם לרבות יום שלישי ולא הכו אותם כי אמרו מקרה היא ולא מצאו תבן:

טו) (ויצאו) [ויבאו] שוטרי בני ישראל ויצעקו אל פרעה לאמר. מהו לאמר, אלא מלמד שהיו שם דברים אחרים (ט) אמרו לא קניתנו לא בחרבך ולא בקשתך ולא בכסף ולא בזהב, אלא מעצמינו ירדנו לארצך, ומאותו זמן עד עכשיו עבדיך אנחנו, והואיל ואנו עבדיך: למה תעשה כה לעבדיך. כלום יש אדון הורג את עבדו:

טז) תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אומרים לנו. (י) הנוגשים: עשו. מתכונת שלימה היעשו לבנים בלא תבן: והנה עבדיך מוכים. מן הנוגשים: וחטאת. הט' הנירפת משמעת המלה לשון שם דבר, כלומר גורם דבר זה חטא על עמך בשבילנו שהן מכין וחובטין והובלין אותנו בלי פשע:

יז) ויאמר נרפים אתם נרפים. (יא) לשון כעס וזירוז, (יב) כי כל לשון הנשנה כיוצא בזה בפסוק אינו אלא לשון זירוז: על כן אתם אומרים נלכה נזבחה לה'. כשמועו:

יח) ועתה לכו עבדו. את עבודתכם: ותבן לא ינתן לכם. ממני: ותוכן לבנים תתנו. דבר יום ביומו, הוסיף על חטאתו פשע, ועליו הכתוב אומר ומקשה לבו יפול ברעה (משלי כח יד):

יט) ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע. ראו את עצמם בגזירה לרעה: לאמר. לישראל אחיהם: לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו. והיה הדבר קשה עליהם כאילו הם עושים בעצמן, לפי שהיו פרנסים טובים ויראי אלהים, ולפיכך זכו להיות פרנסין על הדור בדבר הקודש, שנא' אספו לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושטריו (במדבר יא טז):

כ) ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה. משה ואהרן באו לפלטין של פרעה והשוטרין יצאו ופגעו אלו באלו:

כא) ויאמרו אליהם ירא ה' עליכם וישפוט. לפי שמסרו דין על משה ואהרן על חנם היה להם ליענש, (יג) אלא מכאן שאין אדם נתפס בצערו שהרי לא נחשב להם עון בדבר הזה: אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו. עד עכשיו היינו כשמן המור, שמתוך שריחו נודף הוא עולה על שלחן מלכים, ומעתה היינו

הערות ותקונים

בילקוט רמז קפ"ב: ח) גם לרבות כו'. לק"ט: ט) אמרו לא קניתנו. לק"ט: י) הנוגשים. לק"ט: יא) לשון כעס וזירוז כו'. לק"ט: יב) כי כל לשון הנשנה כו'. ר"ל שבא כפול: יג) אלא מכאן שאין אדם נתפס בצערו. ב"ב ט"ז ע"ב מכאן שאין אדם נתפס בשעת צערו. והלק"ט חביא בשעת

כשמן מבאיש, שמתוך שריחו רע נותנין אותו לעיבוד העורות, (יד) כך אנו עד עכשיו היינו עושין מלאכתו ומוצאין חן בעיניו, ועכשיו אנו מוכין ועובדין, ואין לנו הנאה, ואומר לנו נרפים אתם נרפים, שאפילו בשעת האכילה ושעת התשמיש אינן פוסקין ממנו: לתת חרב בידם להרגני. שבשביל דבריכם כועסים עלינו ומוצאין עלינו עלילה והכבידו עבודה עלינו למות בה:

כב) וישב משה אל ה'. (טו) חוץ לכרך, וכן לכל הדברות שנדבר עמו הקב"ה במצרים לא נדבר עמו אלא חוץ לכרך, ולפי שהיתה ארץ מצרים מלאה שקוצים וגלולים, לפיכך לא נדבר עמו אלא חוץ לכרך, ולא בתוך העיר, וכהא כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה' (שמות ט כט): ויאמר אדני למה הרעות לעם הזה. שבשביל משלחתך הכבידו עבודתם: אל העם הזה. למה זה שלחתני. שהרי מקללין אותי ומוסרין דין עלי (טז) הלא הייתי מבקש ממך לומר שלח נא ביד תשלח שהייתי יודע שעדיין לא נתמרקו עונותיהם של ישראל: (יז) צדק ושלום נשקו (תהלים פה יא). צדק זה משה, שנא' צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל (דברים לג כא). ושלום זה אהרן, (יח) שנא' בריתי היתה אתו החיים והשלום (מלאכי ב ה). (יט) ושנו רבותינו הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום: ואחר באו משה ואהרן. (כ) אחר שנכנסו כל המלכים, (כא) דא"ר חייא בר אבא אותו היום (כב) יום פרוזבוטרא של פרעה היתה, שהיו כל המלכים באים ומעטרים אותו, באו והודיעו לו שני זקנים עומדים בפתח פלטין שלך, אמר להם כלום יש בידם עשרות, אמרו לו לאו, אמר להם א"כ יכנסו באחרונה, לכך נאמר ואחר באו: ויאמר פרעה מי ה'. (כג) מ"י חשבונו חמשים, לפיכך לקה במצרים חמשים מכות, עשר בכל אצבע, שנא' ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים (שמות ג כ), וכתיב במכת כנים אצבע אלהים הוא (שם ח טו). ד"א לפי שאמ' מי ה', לפיכך סום ורוכבו רמה בים (שם טו א), (כד) מ"י למפרע

הערות ותקונים

כעסו: יד) כך אנו עד עכשיו היינו עושין מלאכתו. לק"ט: טו) חוץ לכרך כו', לפי שהיתה ארץ מצרים מלאה שקוצים וגלולים כו'. וגם רש"י הביא כן והוא ממכילתא שמות פ"א וכן נשנה בשמ"ר סוף פ' וארא כצאתי את העיר, מכאן שלא הי' משה חפץ להתפלל בתוך מצרים, לפי שהיתה מטונפת בגלולים ובשקוצים, ועיין לק"ט שמות ה' כ"ב, וט' כ"ט: טז) הלא הייתי מבקש. לק"ט: יז) צדק ושלום נשקו כו'. המעתיק למעני כתב בגליון "חסר כאן מחמת טשטוש הכתב" ואין ספק שהמחבר החל כדרכו לדרוש עוד הפעם דרשת חז"ל והחל אמרו רבותינו והביא הדרשה על ויפגשהו בהר האלהים (שמות ד' כ"ז), ולכן תראה שהביא דרשות על הכתובים שאחר זה והמאמר כובא בלק"ט ד' כ"ז על ויפגשהו בהר האלהים, והוא בתנחומא הקדום שמות אות כ"ה ותנחומא הנדפס מכבר אות כ"ח, והובא בילקוט תהלים רמז תתל"ד ונשנה בשמ"ר פ"ה אות י': יח) שנאמר בריתי היתה אתו החיים והשלום. שם הובא הכתוב שלאהריו בשלום ובמישור הלך אתם (מלאכי ב' ו'): יט) ושנו רבותינו. אבות פ"א מי"ב: כ) אחר שנכנסו כל המלכים. לק"ט, (שמות ה' א'): כא) דא"ר חייא בר אבא. לק"ט, והוא מתנחומא הנדפס מכבר וארא אות ה' ותנחומא הקדום וארא אות ב', ומובא בילקוט שמות רמז קע"ה ונשנה בשמ"ר פ"ה אות י"ד ובמדרש אגדה: כב) יום פרוזבוטרא של פרעה היתה. עיין בלק"ט ה' א' והבאתי שם בהערה ג' כי בכ"י פלארענץ כתוב פרוס ביטורה והוא כאשר הביא המחבר פרוזבוטרא כי לפניו היה כ"י השוה לכ"י פלארענץ. וצ"ל פרוסבוטי ובתנחומא ושמ"ר הובא פרוזבוטי והערוך ערך פרוזבט הביא המאמר הזה בשם הילמדנו וירא והוא התנחומא הנדפס מכבר כי ספר שמות מהתנחומא הוא הילמדנו, וכתב שם המוספי פי' ביוני שלוחים ומלאכי השרים ומלכים ופי' פרזבטיא שליחות, כלומר שהיו המלכים שולחים לבקש בשלומו, וראיתי בילקוט שמות שם שהשמיט המלה והציג "יום גינוסיא היה" וזה שלא כמשפט: כג) מ"י חשבונו חמשים כו'. לק"ט והוא מתנחומא הנדפס מכבר ושמ"ר ועיין בלק"ט הערה ד': כד) ד"א כו' מי למפרע ים. לק"ט והוא מתנחומא הנדפס מכבר וארא סוף אות

י״ם, (כה) וכן פרעה למפרע הפרע, זה שאמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם (שם יח יא), כלומר בדיבור שאמר מי ה׳, בו הביא עליהם פורעניות שניערם בים: למה תעשה כה לעבדיך תבן אין נתן לעבדיך והנה עבדיך מוכים. (כו) שלשה עבדיך בענין, כלומר איה זכות אברהם ויצחק ויעקב, והדברים כלפי מעלה הן נאמרין:

[ו] א) ויאמר ה׳ אל משה עתה תראה. (א) הבטחתי שהבטחתי כבר לאברהם וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי (בראשית טו יד), לפיכך עתה תראה אשר אעשה לפרעה, הוא אמר נרפים אתם נרפים (שמות ה יז), לפיכך ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו:

מי שקיים דברו עם אבותינו ונאלם הוא יקיים דברו עמנו וינאלנו, כרכתיב כימי צאתך מארץ מצרים (אראך) [אראנו] נפלאות (מיכה ז טו):

שלמה פרשת ואלה שמות:

וארא

ב) ירויחו דורשי הפרשה וישכילו (ב) וסמוך לשבע עשרה מאמרות דיבור קשה, בוא וראה משעה שדיבר הקב״ה למשה בסנה שנא׳ ויאמר משה (שמות ג ד), הן י״ז מאמרות של גבורה, ובכולן לא נאמר בהן דיבור אלא ויאמר, (ג) שהדיבור לשון קשה, שנא׳ דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות (בראשית מב ל), וכיון שאמר משה והצל לא הצלת [את] עמך (שמות ה כג), מיד התחילה מדת הדין לקטרג עליו, שנאמר וידבר אלהים אל משה (שם ו ב), אלהים זו מדת הדין, וכה״א בקרב אלהים ישפוט (תהלים פב א), עד שלימדה מדת הרחמים סניגוריא עליו, שנא׳ ויאמר אליו אני ה׳ (שמות ו ב), ה׳ זו לשון רחמים, שנא׳ ה׳ ה׳ אל רחום וחנון (שם לד ו): אני ה׳. אני הוא עד שלא נברא העולם, ואני הוא שנגליתי לאברהם בין הבתרים ונזרתי על זרעו גזירה זו, ואני עתיד להפרע מפרעה ומכל כיוצא בו: אני ה׳. אני הוא ולא אחר:

ג) וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי. הודעתי אותם שאני אדון כל העולמים, ולכן נקוד זקף קטן על ה׳, להודיע כי שם הגבול: ושמי ה׳ לא נודעתי להם. (ד) הודעתי אין כתיב כאן, אלא נודעתי, כלומר לא נודעתי להם בלבת אש כמו שנודעתי לך: ד״א לא נודעתי להם. לגרש מפניהם גוים, ונם כי שאלת ואמרו לי מה שמו ואמרתי לך אהיה אשר אהיה, ומדות שם הנכבד גליתי לך סה אל סה, כאשר ידבר איש אל רעהו, ולהם לא גליתי אלא במראה ובחידות:

הערות ותקונים

ה׳ ותנחומא הקדום אות ג׳ ומובא בילקוט סוף רמז קע״ה בשם התנחומא: כה) וכן פרעה למפרע הפרע. לק״ט, והכוונה כי בירמי׳ ט״ו ל׳ כתוב הנני נותן את פרעה חפרע מלך מצרים, ואולי היה כתוב לפניו הפרע בה״א וכן הביא הרד״ק שם חפרע בחי״ת וכן היה כנוי שם אותו פרעה שהיה ביטים ההם, וי״א כי חי״ת במקום ה״א והוא פרעה בהסך האותיות, ר״ל כי יהיה פרוע, טן כי פרעה אהרן (שכות ל״ב כ״ה) ות״י פרעה [צ״ל חפרע] תבירא עכ״ל. ורש״י כתב חפרע [ח״י] תבירא חי״ת משמשת במקום ה״א: כו) שלשה עבדיך בענין. לק״ט ה׳ ט״ז:

[ו] ט) הבטחתי שהבטחתי כבר לאברהם. לק״ט: ג) וסמוך לשבע עשרה מאמרות דיבור קשה בוא וראה. לק״ט והוא הביא שם ששה עשר אמירות וגם המספר הזה אינגו נכון: ג) שחדיבור לשון קשה. מכות י״א ע״א וספרי בהעלותך פיסקא צ״ט: ד) הודעתי אין כתיב כאן.

ד) וגם הקימותי. קיימתי בריתי שכרתי עם אברהם יצחק ויעקב: אתם. כלומר את ישראל בניהם: לתת להם את ארץ כנען. (ה) שאעפ"י שבראתי שבעים אומות לא כרתי בריתי אלא אתם: את ארץ מגוריהם. מקום יישובם של אבות: אשר גרו בה. בגירות:

ה) וגם אני שמעתי. (ו) אעפ"י שנפטרו האבות מן העולם בריתי נאמנת לזרעם וכבר שמעתי את נאקת בני ישראל. אין נאקת אלא מתוך ייסורין ומכות, וכה"א מעיר מתים ינאקו ונפש חללים תשוע (איוב כד יב), וה"ה לאנקה, דכתיב אנקת אסיר (תהלים עט יא), וכתיב יאנק הלל (ירמיה נא ב), הכא נמי דכתיב אשר מצרים מעבידים אותם, במכות וייסורין, דכתיב ויכו שוטרי בני ישראל (שמות ה יד), לפיכך נכמרו נחומי ואזכור את בריתי שעם אבותיהם:

ו) לכן. (ז) אין לכן אלא שבועה. וכה"א לכן נשבעתי לבית עלי (ש"א ג יד), ומניין שהקב"ה נשבע להן. שנא' ביום ההוא נשאתי (את) ידי (יחזקאל כ ו), ואין נשיאת יד כלפי המקום אלא שבועה, שנא' כי אשא אל שמים ידי וגו' (דברים לב מ):

ח) והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי. (ח) זו שבועת הארץ: לתת אותה לאברהם וליצחק וליעקב. דכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת (בראשית טו יח), וכתיב בי נשבעתי נאום ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה (שם כב טז), וכתיב ויירש זרעך את שער אויביו (שם כה יג), וכן נשבעתי ליצחק אחר מות אברהם, וכן נשבע ליעקב, דכתיב והנה ה' נצב עליו (בראשית כח יג) ונתתי לכם מורשה שתורישוה לבניכם: אני ה'. הבטיחם תחלה וסוף בשבועת שם הנכבד:

ט) וידבר משה כן אל בני ישראל. לא עיכב עצמו מללכת ולא שינה בשליחותו: ולא שמעו אל משה מקוצר רוח. מפני שהיו קטני אמנה וקוצרי רוח: מקוצר רוח.

(ט) אלו ת"ל שנה כמנין מ'ק'צ'ר', (י) ואלו ת"ל שנים ישנן בכלל מאתים ועשר, לפי שהקיץ נחשב שנה בפני עצמו, והחורף שנה בפני עצמו:

יג) וירויחו דורשי הפרשה וישכילו: וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל.

(יא) ציום שיזהירו בני ישראל להתרחק מע"ז שבידם, כדכתיב ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים וגו' (יחזקאל כ ה), וכתיב ואמר (להם) [אליהם] איש שיקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו וגו' (שם שם ז): ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל מארץ מצרים. אע"פ שמשתלחים הם אצלו להוציא את ישראל מתחת ידו, (יב) ציום שתהא אימת מלכות עליהם:

(יג) ורבותינו דרשו ויצום אל בני ישראל. אמר להם הוו יודעין שבניי סורבנין הן טורחנים הן, על מנת כן אני ממנה אתכם פרנסין עליהן, שתהיו סובלין אותן:

ירויחו דורשי הפרשה וישכילו. וסמוך לה פרשת מקצת יוחסין, ולפי שהיו בתוך מצרים ששטופין בזימה יבואו להבדל מהם ומטומאתם, לפיכך התחיל אלה לפסול את שכיניהם מצריים, ואעפ"כ לא הוצרך לייחס אלא את משה ואת אהרן, וכדי שלא להטיל

הערות ותקונים

לק"ט, ועיין רש"י עה"ת וברמב"ן: ה) שאעפ"י שבראתי שבעים אומות. לק"ט: ו) אע"פ שנפטרו האבות מן העולם. לק"ט: ז) אין לכן אלא שבועה. לק"ט והוא מתנחומא הנדפס מכבר וארא אות ב' ושמ"ר סוף פ"ו וחזית פ' כשושנה ומדרש אגדה: ח) זו שבועת הארץ. לק"ט: ט) אלו ת"ל שנה כמנין מ'ק'צ'ר. לק"ט וכן הובא בבעל השורים עיין לק"ט הערה י"ד: י) ואלו ת"ל שנים כו'. עי' לק"ט שם וכן בפ' בא י"ב מ': יא) ציום שיזהירו ב"י להתרחק מע"ז. והוא ממכילתא עיין בלק"ט שם הערה י"ז: יב) ציום שתהא אימת מלכות עליהם. לק"ט והוא ממכילתא בא פי"ג: יג) ורבותינו

קנאה בין שבט לוי לשאר שבטים, לפיכך לא התחיל ממנו אלא התחיל משבט ראובן כי הוא הבכור, ובא עד משה ואהרן, להודיעם כי ראוים והגונים הם להמנות פרנסים על ישראל:

יד) **אלה** ראשי בית אבותם. פסל שרי צוען וחכמי יועצי פרעה והכי משמע מקצת ראשי בית אבות, ולא שהם ראשים על כל ישראל, אלא ראשי משפחותיהם: בני ראובן בכר ישראל. חסר ו׳ מבכר, שאע״פ שהוא בכור ללידה וליוחסין אינו בכור לנחלה: חנוך ופלוא הצרון וכרמי. כבר דרשנום: אלה משפחות ראובן. כלומר אלו ראשי משפחות ראובן ולא ראשים של שאר שבטים:

טז) **ואלה** שמות בני לוי לתולדותם. לפי שהזכיר למעלה את בני ראובן ואת בני שמעון, לפיכך התחיל ואלה ו׳ מוסיף על ענין ראשון, ולמה הוסיף, אלא שלמעלה לא הזכיר את בני ראובן ואת בני שמעון ממש, ולא הזכיר את בני בניהם, אבל לגבי לוי הזכיר בנים ובני בנים: גרשון וקהת ומררי. כולן נדרשין בפ׳ ויגש אליו ובפ׳ פנחס: ושני חיי לוי שבע ושלשים ומאת שנה. (יד) לוי ירד למצרים בן מ״ג שנה, שהרי בשנה שלישית לנישואי לאה נולד, שנא׳ ראובן שמעון לוי (שמות א ב), נמצא לוי גדול מיוסף ד׳ שנה, שנולד יוסף בז׳ שנה לנישואי לאה, שנא׳ ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני (בראשית ל כה), הרי לוי נולד קודם ליוסף ד׳ שנים, וכתיב ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה (שם מא מו), ועוד ז׳ שנות השבע, וב׳ שנות הרעב, נמצא יוסף בן ל״ט לשנותיו כשירדו אבותינו למצרים, ולוי בן מ״ג שנה, וכבר היה נולד קהת בן לוי, דכתיב בוינש אליו (שם מו יא), ובני לוי גרשון וקהת ומררי, והם ממנין שבעים נפש שירדו למצרים, וחיה לוי אחר שירד למצרים צ״ד שנים, ויוסף חיה אחר שירדו אביו ואחיו למצרים ע״א שנה, דכתיב ויחי יוסף מאה ועשר שנים (שם נ כב), ל״ט שהיה לו קודם לכן, וע״א שלאחר כן, הרי ק״י, ולוי חיה אחר מות יוסף כ״ב שנים, שנא׳ ויפטר יוסף וכל אחיו (שמות א ו), יוסף קודם לכל אחיו. (טו) ותניא בסדר עולם לא חי מכל השבטים יותר מלוי, וכל ימי לוי לא נשתעבדו אבותינו במצרים. (טז) ותניא בסדר עולם שבעה הם שקפלו את כל העולם כלו, ואלו הן אדם הראשון ראה את מתושלח, מתושלח ראה את שם, שם ראה את יעקב אבינו, יעקב ראה את עמרם, עמרם ראה את אחיה השילוני, אחיה השילוני ראה את אליהו הנביא, ועדיין הוא קיים, (יז) חשוב עכשיו לידת עמרם שנולד בתוך שנות יעקב דהיינו שבע עשרה שנה שחיה במצרים, ובסוף אלו י״ז שנה נולד עמרם, וכל שנותיו של עמרם היו קל״ז שנה, ואחרי מות עמרם ט׳ שנה נשתעבדו, ומשה בן פ׳ שנה, ואהרן בן פ״ג בדברם אל פרעה ור״י שנה נשתעבדו ישראל קודם לכן מיום שירדו אבותינו למצרים עד בוא משה ואהרן אל פרעה, נמצא שהיה משה בן כ״ד שנה ואהרן בן כ״ז שנה כשמת עמרם אביהם, למדנו לאחיה השילוני שהיה מיוצאי מצרים, וכשיצא ממצרים היה אחיה השילוני בן ט׳ שנה וחיה אחר שנבנה בית המקדש, שהרי הוא בישר את ירבעם שיהא מלך על עשרה שבטים, ובית המקדש נבנה ת״פ אחר שיצאו ישראל ממצרים, נמצא שחיה אחיה השילוני

הערות ותקונים

דרשו ספרי בהעלותך פיסקא צ״א ושט״ר פ״ז אות ג׳: יד) לוי ירד למצרים בן מ״ג שנה כו׳, לק״ט: טו) ותניא בסדר עולם לא חי מכל השבטים. לק״ט והוא בסד״ע רבה פרק ג׳, ובסד״ע זוטא איתא לוי חיה מאה ושלשים ושבע שנים, ועיין מדרש תדשא (נדפס בבית המדרש ח״ב דף קע״א): טז) ותניא בסדר עולם שבעה הם. סוף פ״א וכן נשנה בגמרא ב״ב קכ״א ע״ב, וכתב שם הרשב״ם ברייתא היא בסדר עולם עכ״ל. והובא כל הלשון בלק״ט: יז) חשוב עכשיו לידת עמרם

קרוב לתק"נ שנה. (יח) ואם תאמר והא כתיב אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה (דברים א לה), (יט) כך פירשו רבותינו לא נגזרה גזירה זו על שבטו של לוי, שנא' במדבר הזה יפלו פגריכם וכל (פקודתכם) [פקדיכם] לכל מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה (במדבר יד כט), כל שפקודיו ומספריו מבן עשרים יפלו פגריו במדבר, יצא שבטו של לוי שפקודיו ומספריו מבן כ"ה ומבן ל' ומבן נ', וע"פ הדברים האלה (כ) הוצרך הכתוב לכתוב ושני חיי לוי:

כ) ויקח עמרם את יוכבד דודתו לו לאשה. (כא) דודתו מן האב, ולא דודתו מן האם, (כב) דקיי"ל בפס' סנהדרין בן נח מותר בקרוביו מן האב, ואסור בקרוביותיו מן האם, וכה"א וגם אמנה אחותי בת אבי הוא אך לא בת אמי ותהי לי לאשה (בראשית כ יב), וכיצד היתה יוכבד דודתו של עמרם, לוי אבי אביו נשא שתי נשים, מן האחת הוליד את קהת אבי עמרם, ומן השנית הוליד את יוכבד, נמצאת יוכבד אשת עמרם אחותו של קהת מן האב ולא מן האם: ותלד לו את אהרן ואת משה ושני חיי עמרם שבע ושלשים ומאת שנה. (כג) חנו רבנן ארבעה הן שמתו בעטיו של נחש, היינו שלא נמצא בהן חטא, אלא שמתו על גזירתו של הקב"ה שגזר על אדם וחוה לשוב לעפרם הם וזרעיותיהם, בשביל ששמעו לעצתו של נחש, ואלו הן, בנימין בן יעקב, ועמרם אבי משה, וכלאב בן דוד, הני תלתא ילפינן מגמרא, וישי אבי דוד בהדיא כתיב ביה דקרו ליה נחש. דכתיב אשר בא אל אביגיל בת נחש (ש"ב יז כה), (כד) כדמפרש בסוף פרק השותפין ואסיקנא בסיפא נחש היינו ישי ולמה נקרא שמו נחש שמת בעטיו של נחש: כא) ובני יצהר קרח. זה שחלק על משה ועל אהרן ושם נבאר שמו: ונפנ. שנפנו מאימת יוצרו ולא נתקשרו הוא ובניו עם קרח, ודומה לדבר נפונתי ונדכתי (תהלים לח ט): וזכרי. שזכרו הקב"ה לטובה:

כב) ובני עוזיאל. שאל היה עוזו, כדכתיב ה' עוזי ומעוזי (ירמיה טז יט): מישאל ואלצפן. משפחת כהונה ומשפחת מלכות הצליחו, (כה) דאמרו רבנן לעולם ידבק אדם בזרעו של אהרן:

כג) ויקח אהרן [את] אלישבע בת עמינדב [אחות נחשון לו לאשה] ותלד לו את נדב ואת אביהוא. הוא נדב שהלך אחר נדב רוחו ולא נמלך במשה רבו. אביהוא שאמר על אהרן אביו הוא לתולדה ולא למועצה: את אלעזר. לא נאמר ואת אלעזר, אלא את אלעזר, התחיל ענין אחר, ודומה לדבר מענין ימי החג, דכתיב וביום השני (במדבר כט יז), וביום השלישי (שם שם כ), עד שבא אל שמיני כתיב ביום השמיני עצרת וגו' (שם שם לה), משום שהוא רגל בפני עצמו, אף כאן לומר לך נדב ואביהוא הלכו בדרך אחת ואלעזר ואיתמר בדרך אחת:

כד) ובני קרח אסיר ואלקנה. אמרו בני קרח אל קנה אותנו להיות משרתיו, ועליהם מפורש למנצח (לבני קרח על שושנים) [על שושנים לבני קרח] משכיל שיר ידידות (תהלים מה א). וש"ה דודי ירד לגנו לערוגת הבשם לרעות בגנים וללקוט שושנים

הערות ותקונים

עיין ברשב"ם בב"ב שם: יח) ואם תאמר. לק"ט: יט) כך פירשו רבותינו. ב"ב שם והובא בלק"ט: כ) הוצרך הכתוב לכתוב ושני חיי לוי. בלק"ט לכך הוצרך הכתוב לכתוב ושני חיי קהת ושני חיי עמרם: כא) דודתו מן האב. לק"ט וכן ת"א אחות אבותי, וכן נשנה בסנהדרין נ"ח ע"ב מאי לאו דודתו מן האם לא דודתו מן האב: כב) דקיי"ל בפס' סנהדרין. גמרא שם, ועיין ברמב"ם ה' מלכים פ"ט ה"ח ובכסף משנה שם: כג) ת"ר ארבעה הן שמתו בעטיו של נחש. שבת נ"ה ע"ב וב"ב י"ז ע"א: כד) כדמפרש בסוף פרק השותפין. הוא בגמרא ב"ב שהבאתי: כה) דאמרו רבנן.

(שה"ש ו ב), לרעות בגנים להרע במגנים על דברי תורתו אלו קרח ועדתו, וללקוט שושנים אלו בני קרח שלא היו ניכרין וכל מי שרואה אותן אומרו קוצים הם בשביל היותם עם הקוצים שהם אביהם ואמם ומה דרכן של קוצים, כדכתיב קוצים כסוחים באש יצתו (ישעיה לג יב), וכתיב ואש (יצא) [יצאה] מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש (במדבר טז לה), ובני קרח שהיו כשושנים נלקטו מביניהן שלא יאוכלו עמהם, שקפץ הקב"ה עליהם והצילם: ואביאסף. אמרו אבינו שבשמים אסף את הרפתינו, כי כשהיינו מצטערין הקב"ה עננו מצרותינו, ועליהן מפורש כאיל תערוג על אפיקי מים (תהלים מב ב), (כו) מה אילה זו כשיושבת על המשבר היא מצטערת ועורגת להקב"ה והוא עונה אותה, כך קראו בני קרח להקב"ה מצרתם ועונה אותם, ומפני שהם שלשה אמרו שלשה שירות כל אחד, בניצוח במשכיל ובשיר, אמר להן הקב"ה כל אחד מכם ידידות שלי היא, והיו משה ואהרן וכל הגדולים באין לשמוע שירתן, שנא' למנצח [על שושנים] לבני קרח משכיל שיר ידידות (שם מה א), שהיו משכילין שיר לידידיו של הקב"ה: אלה משפחת (הקהתי) [הקרחי]:

כה) ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל. (כז) יש אומרים מבית יתרו שהיה מתחלה מפטם עגלים לע"ז, ונעשה ניסו של משה: ויש אומרים מבנות בניו של יוסף שפטפט ביצרו ותוקף עליו וכבשו ולא שמע לאשת אדוניו: ותלד לו את פנחס. שפנה וחס על כבוד יוצרו: אלה ראשי אבות הלוים למשפחותם:

כו) הוא אהרן ומשה. ואין אחרים בלעדם: אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים: ולא הלכו הם מעצמם: על צבאותם. פשטיה דקרא על כמו עם, ודומה לו על הלחם (ויקרא כג יח):

כז) הם המדברים אל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל (מארץ מצרים) [ממצרים]. ולא שינו בשליחותם: הוא משה ואהרן. (כח) מלמד ששניהם שקולין:

כח) ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים. וה"ה בשאר ארצות, כדמפורש בתחילת מכילתא:

כט) וידבר ה' אל משה לאמר אני ה'. כלומר כשאתה מדבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך. אלא תאמר לו משמי ובשם הנכבד ולא בכינוי אלא בשם המפורש:

ל) ויאמר משה (אל) [לפני] ה' הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה. אמר לפניו רבש"ע אם אני הולך אצל פרעה כך, הרי הוא אומר וכי לא היה לו לשלח לי עבר שהוא טוב ממך, ומבזה אותי ואינו שומע לי ויש חילול השם בדבר:

[ז] א) ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה. ראה במה שהתרסתה בו עד כאן כל כך כנגדו ולא יכול לך, אתה רואה שאימתך מוטלת עליו באימת יראתו, דהיינו ע"ז שלו, ואם תמצא לומר שאתה ערל שפתים: ואהרן אחיך יהיה נביאך. אתה דומה על פרעה כאלוה, ואהרן כנביא אלהים:

הערות ותקונים

בגמרא פסחים מ"ט ע"א א"ר יוחנן הרוצה שיתעשר ידבק בזרעו של אהרן: כו) מה אילה זו כשיושבת על המשבר היא מצטערת ועורגת להקב"ה והוא עונה אותה. שו"ט מזמור מ"ב אות א' וע"ש הערה ד': כז) יש אומרים פוטיאל מבית יתרו שהיו מפטם עגלות לע"ז, וי"א מבנות בניו של יוסף שפטפט ביצרו. סוטה ט"ג ע"א וב"ב ק"ט ע"ב ועיין שמו"ר סוף פ"ז ובפי' מהרז"ו, ועיין רש"י עה"ת ומדרש אגדה: כח) מלמד ששניהם שקולין. לק"ט והוא מריש מכילתא והובא ברש"י עה"ת ובמדרש אגדה ועיין בהראב"ע:

ב) אתה תדבר את כל אשר אצוך. תדבר לאהרן כי בך בחרתי ולא באחר, לפיכך תהא מורה הדברים לאהרן, ואהרן אחיך ידבר אל פרעה בשביל שהוא ליישן: (וישלח) [ושילח] את בני ישראל מארצו. ואפי' בעל כרחו:

ג) ואני אקשה את לב פרעה. הגיד לו מראשית אחרית, וכל כך למה, כדכתיב והרביתי את אותותי, לזמן הנתון להם: ואת מופתי. לאלתר בארץ מצרים:

ד) ולא ישמע אליכם פרעה ונתתי את ידי במצרים. היינו דכתיב וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים (שמות יד לא), והיינו דאמרו לו חרטומים לפרעה אצבע אלהים הוא (שם ח טו). ובזו האצבע המיומנת לקו במצרים עשר מכות גדולות, ולכל מכה ומכה חמש מכות, הרי חמשים מכות לאצבע זו, ועל הים לקו בחמש אצבעות היד, דהיינו מאתים וחמשים מכות, חמשים מכות לכל אצבע, וראו את היד הגדולה הנאדרי המחצבת רהב המחוללת תנין ובראיית הלב ראוה על הים ושיערוה משה רבינו וזקני ישראל בבינתם כשיעור ששים אלף רבוא, ולא שראוה בראיית העין דבר ממשות: והוצאתי את צבאותי. אלו צבאות מלאכי שרת שירדו עם הקב"ה למצרים: את עמי בני ישראל מארץ מצרים. כשמועו: בשפטים גדולים. כדכתיב וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי (בראשית טו יד), כדכתיב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים (שמות יב יב):

ה) וידעו מצרים כי אני ה'. שכבר אמרו מי ה' (שם ה ב): בנטותי את ידי על מצרים. אין נטיית יד של גבורה אלא לזמן ארוך, וכה"א ועוד ידו נטויה (ישעי' ה כה), ידו נטה על הים (הרנ) [הרגיז] ממלכות (שם כג יא). והכא, (א) כמה זמן היתה ידו נטויה על מצרים, י"ב חדשי שנה, שנא' ויפץ העם בכל ארץ מצרים לקושש קש לתבן (שמות ה יב), אימתי התבן מצוי בשדות, באייר, ובניסן הבא ננאלו, והני מילי דתבן מצוי בשדות באייר בארץ מצרים, משום דהיא חמה משאר ארצות: והוצאתי את בני ישראל מתוכם. כל זמן שידי נטויה עליהם. כשמוראי עליהם, שלאחר שאני מחזירה אלי אין מוראי עליהם, וכה"א והזרוע הנטויה אשר הוציאך ה' אלהיך (דברים ז יט), (ב) ודרשו רבותינו שכל אותה שנה היה איוב מתייסר ביסורין, שנאמר כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי (איוב ז ג), כמה ירחים של מנין, הוי אומר אלו י"ב ירחי שנה, כדאמרינן התם שנים למיניהו:

ו) ויעש משה ואהרן כאשר צוה אותם כן עשו. נזדרזו בשליחותן מה שצוה להם הקב"ה מיד ולא עיכבו מעתה:

רבותינו דרשו אני ה' דבר אל פרעה (שמות ו כט). (ג) שלשה דברות הן בפסוק אחד, כנגד שלשה אותות הראשונים: הן אני ערל שפתים. (ד) ג' פעמים אמר משה דבר זה. כי כבד פה וכבד לשון אנכי (שם ד י), וכתיב ואני ערל שפתים (שם ו יב), וכתיב הן אני ערל שפתים (שם שם ל), וכל כך למה, כדי שיהפוך לו שפה ברורה לדבר לשון צחות: ראה נתתיך אלהים לפרעה. (ה) אע"פ שאתה ערל שפתים, אלהים אתה לפרעה, שהוא נידון על ידך דינים משונים זה מזה, שהרי ניסי אלהים כך הם, (ו) הברזל

הערות ותקונים

[ז] ב) כמה זמן היתה ידו נטויה כו'. לק"ט והוא מסדר עולם פ"ג: ג) ודרשו רבותינו שכל אותה שנה כו'. גם זה הובא בלק"ט וגם הוא גובע מסד"ע שם, מכת איוב י"ב חדשים, שנאמר כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי, מה לילות למיגוי שלהן אף ירחים למיגוי שלהן: ג) שלש דברות הן בפסוק אחד. לק"ט ו' כ"ט: ד) ג' פעמים אמר משה דבר זה. לק"ט ו' לי: ה) אע"פ שאתה ערל שפתים. לק"ט ז' א': ו) הברזל צף לפני העץ. דכתיב ויקצב עץ

צף לפני העץ, (ז) והמים נמתקו בעץ הרדפני, שהוא מר ביותר, (ח) ועוד רפאם במלח, וכיוצא באלו:

ז) ומשה בן שמונים שנה ואהרן בן שלש ושמונים שנה בדברם אל פרעה. (ט) כבר הגיעו לגבורות, כדכתיב ואם בגבורות שמונים שנה (תהלים צ י):

ירויחו דורשי הפרשה ויבינו: וסמוך לו פרשת מופת הראשון, בתחלה קראו אות,
(י) מפני שעדיין לא הגיע זמנו, ועכשו קראו מופת, מפני שהיה בזמנו, שאין מופת אלא לאלתר:

ח) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר:

ט) כי ידבר אליכם פרעה. בעצמו, או לאמר על ידי שליח: תנו לנו מופת, לאלתר.
(יא) ועיקר מלת מופת כמו פתאום, דבר שאין לו המתנה אלא מיד הוא, ולבי רחש להדבירו על אופן פיתוי, שהמופת מפתה את לבב האיש הרואה אותו ומשיאו לדעת אותו דבר, ויסוד המלה פת לבד: ואמרת אל אהרן קח את מטך. זה משה אלהים אשר לקח משה בידו ממדין, (יב) ודרשו רבותינו בדברי הגדה כי אותו המטה נברא בין השמשות, ומשקלו מ' סאה, וכתוב עליו שם המפורש, ונמצא ביד יוסף במצרים, ואחרי מות יוסף, לקחו יתרו מבית יוסף: והשלך לפני פרעה יהי לתנין. בתחלה קראו נחש, ועכשיו קראו תנין, על שם פרעה, [שנקרא תנין] דכתיב ביה התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו (יחזקאל כט ג):

י) ויבא משה ואהרן אל פרעה ויעשו כן כאשר צוה ה' וישלך אהרן את מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו. פעם אחת במעמד כולם: ויהי לתנין. ממש ולא באחיזת עינים:

יא) ויקרא גם פרעה. (יג) גם לרבות אשת פרעה, מלמד שאשת פרעה התחילה לקרוא למכשפים ואח"כ קראם פרעה, לפיכך אמר לו משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות (שמות י כה), כלומר אשתך ואתה בעצמך: לחכמים. (יד) אמרי לה רבנן לשבח, אפילו גוי שעשה דבר חכמה נקרא חכם, ואמרי לה לגנאי, שלפי רעתם נקראו חכמים, שנא' חכמים המה להרע (ירמיה ד' כב), וכן נמי ע"ז נקרא אלהים אחרים לדעת

הערות ותקונים

וישלך שמה ויצף הבוזל (מ"ב ו' ו'): ז) המים נמתקו בעץ הרדפני. הוא עפ"י מאמרם מכילתא בשלח מסכתא דויסע פ"א ויורהו ה' עץ, זה עץ הרדפני, וכן בתנחומא הנדפס מכבר בשלח אות כ"ד ר' נתן אומר הרדופני מר היה, וכן הביא הערוך בשם הילמדנו, ותנחומא ספר שמות הוא הילמדנו, וכן הוא בתנחומא הקדום בשלח אות י"ח וחכמים אומרים הרדופני שם העץ הוא, ואין מר כמוהו, וע"ש הערה ק"א, וכן ת"י ויב"ע (שמות ט"ו כ"ה) הרגומו ויורהו ה' עץ, אילן דארדפני, והטלה יוגית עיין בערוך ובמוספי: ח) ועוד רפאם במלח. דכתיב ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח ויאמר כה אמר ה' רפאתי למים האלה (מ"ב ב' כ"א): ט) כבר הגיעו לגבורות. לק"ט ז' ז':
י) מפני שעדיין לא הגיע זמנו כו'. עיין לק"ט שמות ג' י"ב וז' ט'. יא) ועיקר מלת מופת כמו פתאום, לק"ט ז' ט': יב) ודרשו רבותינו בדברי הגדה. עיין לעיל ד' הערה כ"ב מה שהבאתי שם:
יג) גם לרבות אשת פרעה מלמד כו'. זה הביא הלק"ט י' כ"ה וז"ל אמרו רז"ל גם לרבות אשת פרעה שהיא התחילה לקרוא למכשפים, ואח"כ פרעה, לכך נאמר ויקרא גם פרעה, והעירותי שם בהערה ל"ד לא מצאתי לפנינו בתנחומא רק ראיתי בילקוט רכזו קפ"א וחסר הציון. ובאמת הוא בתנחומא הקדום וארא אות י"ב ויקרא פרעה אין כתיב כאן אלא ויקרא גם פרעה, א"ר לוי שקרא לאשתו וא"ל ראו היאך באו היהודים לשחק בי כו', ובשמ"ר פ"ט אות ו' ויקרא גם פרעה מהו גם, שאף לאשתו קרא ועשתה כו': יד) אמרי לה רבנן לשבח. מגילה ט"ז ע"א והובא בלק"ט:

הגוי העובד אותה: ולמכשפים. (טו) א״ר יוחנן למה נקרא שמם כשפים, שמכחישין פמליא של מעלה. פירוש כיצד מכחישין שמראים שעושים אותות ומופתים מעין מעשיו של מקום, אפס כי חלילה למאמינים להאמין בהם ולאמור שהן עושין מעשה ממש, אלא מראין באחיזת עינים שכן הוא והוא אינו כן, דכתיב ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים הוא: (טז) א״ר אלעזר מכאן שאין השד יכול לבראות בריה (יז) פחותה מגריר שעורה. (יח) א״ר פפא אפילו כי גמלא נמי לא מצי ברי, אלא האי מכניף ליה, והאי לא מכניף ליה, איני (יט) והאמר לי׳ רבא לר׳ חייא לרידי חזי לי ההוא טייעא דשקליה לספסירא וגיידא לגמלי וטרף ליה בטבלא וקם, אמר ליה ולבתר הכי דמא ופרתא מי הוי, אלא האי אחיזת עינים הוא: ויעשו גם הם. גם לרבות המכשפים: חרטומי מצרים. כבר דרשנוהו בפ׳ מקץ: בלהטיהם כן. ולא בממש. (כ) א״ר איבא בר נבארי (כא) א״ר חייא (כב) בלטיהון מעשה כשפים דבר הנעשה בלט, בלהטיהם אלו מעשי שדים, שהן לוהטין ובוקין בהריפת עין, וכה״א ואת להט החרב המתהפכת (בראשית ג כר) (כג) אמר אביי אי קפיד מבשף אמנא היינו מעשה שדים, ודלא קפיד אמנא היינו מעשה כשפים, ואמר אביי הלכות כשפים כהלכות שבת, יש מהן בסקילה, ויש מהן פטור אבל אסור, ויש מהן מותר לכתחלה, העושה מעשה בסקילה האוחז את העינים פטור מסקילה, (כד) אבל לוקה משום לא תעוננו, מותר לכתחלה דהיינו דעביד בשם טהרה, כדרב חנניא ור׳ אושעיא דכל מעלי שבתא הוי עסקי בהלכות יצירה ומיברי להו עגלא תלתא ואכלי ליה:

יב) וישליכו איש מטהו ויהיו לתנינים ויבלע מטה אהרן את מטותם. וכי מאחר דכתיב ויעשו גם הם, מה ת״ל וישליכו איש מטהו, (כה) אלא מלמד לכשנהיו לתנינים בלע תנינו של אהרן לתניניהון של חרטומין, אמרו לו זה דרכו של עולם שהתנין בולע את חבריו, אלא החזר אותם למטות, אם יבלע מטך את מטותינו נאמר שאתם מצודקים יותר ממנו, מיד בקשו משה ואהרן רחמים את פני המקום וחזרו להיות מטות, ולקחו כל אחד את מטהו בידו ואח״כ השליכו לכל המטות ארצה, ובלע מטה אהרן את כל מטותם, (כו) וידעו שהיה גם בתוך גם, ואומרים להם (כז) שכך עתידין לעשות בתוך הים:

יד) ויאמר ה׳ אל משה כבד לב פרעה. (כח) כלומר לבו של פרעה נהפך לכבד, כשם שהכבד אין בו בינה להבין ולהשכיל, (כט) כך אין בינה בלבו להבין

הערות ותקונים

טו) א״ר יוחנן למה נקרא שמם כשפים. סנהדרין ס״ז ע״ב: נח) א״ר אלעזר. גמרא שם: ס) פחותה מגרגר שעורה. בגמרא שם פחות מכשעורה: סא) א״ר פפא. גמרא שם. סב) והאמר ליה רבא לר׳ חייא. בגמרא שם א״ל רב לר׳ חייא: כ) א״ר איבא בר נבארי. צ״ל א״ר אייבי בר נגרי, כמו שהוא בגמרא שם: כא) א״ר חייא. בגמרא א״ר חייא בר אבא: כב) בלטיהן מעשה כ״שפים בלהטיהם אלו מעשה שדים. בגמרא שם בלטיהם אלו מעשת שדים, בלהטיהם אלו מעשה כשפים וכה״א ואת להט החרב המתהפכת. וע״ש בפירש״י, וחגי׳ שהביא המחבר הביא ג״כ הערוך בערך לט ג׳. ועיין במהרש״א בח״א, ובחפלאה שבערכין להגאון הרי״ב ז״ל שהאריך בזה ליישב דברי הערוך, וכאשר הביא המחבר כ״ה גם בלק״ט, אולם בתנחומא הנדפס מכבר וארא אות י״ד ושמ״ר פ״ט אות י״א וילקוט רמז קפ״ב, ורש״י עה״ת ומדרש אגדה הנוסחא כמו בגמרא לפנינו: כג) אמר אביי. גמרא שם: כד) אבל לוקה משום לא תעוננו כו׳ דהיינו דעביד בשם טהרה. הוספת המחבר: כה) אלא מלמד. עי׳ לק״ט: כו) וידעו שהיה גם בתוך גם. תנחומא הנדפס מכבר וארא אות ג׳ ושמ״ר פ״ט וילקוט רמז קפ״ב ומדרש אגדה, ושבת צ״ז ע״א: כז) שכך עתידים לעשות בתוך הים. המעתיק למעני כתב בגליון ״כאן חסר טעם מחמת משמוש הכתב״, לכן חסר הוראשה על פסוק י״ג: כח) כלומר לבו של פרעה נהפך לכבד כו׳. לק״ט וע״ש הערה י״ב: כט) כך אין בינה בלבו להבין ולהשכיל על מה נכבד ונהפך לבו. עיין לק״ט שם הערה י״ג והבאתי שם גי הכ״י פלארענץ,

ולהשכיל, על מה נכבד ונהפך לבו, עיין לעיל, וזה שדרשנו בפסוק ויאמר אל אחיו הושב כספי (בראשית מב כח), (ל) לפי שכל מדות הגוף תלויין בלב, לפיכך הוא קרוי על שם מעלליו, וכשאינו שומע מוסר פעמים קראו כבד שאין לו קלילות להפתח ולשמוע, ולפעמים קראו ערל, שאין מסיר טפשותו ליכנע לפני בוראו, והכא מאי כבדה מאן לשלח העם:

טו) לך אל פרעה בבקר הנה יוצא המימה. (לא) שהרי אומר לך אתמול שאין לו פנאי לדבר עמך, ועכשיו לך אצלו בבקר שהוא יוצא לשפוך מים, היינו דנצרך לנקביו: ונצבת לקראתו. תפוש אותו כדי שיתבייש מפניך שהוא אמר לך כבר לי יאורי ואני עשיתני (יחזקאל כט ג), והיינו דכתיב ראה נתתיך אלהים לפרעה (שמות ז א), כשתראהו נצרך לנקביו הרי הוא מתבייש ונחשב לפניך כהריוט: על שפת היאור. מקום שאין דרך לנטות לו ימין או שמאל להשמט ממך: והמטה אשר נהפך לנחש. בסנה ולפני ישראל כדכתיב ויעש האותות לעיני העם ולפני פרעה ולפני עבדיו (שמות ד ל), תקח בידך כדי שיכירוהו ויזכור הנס הראשון ויסתכל ביאור שהוא אלוהותו ויכפור בו, ולמה קראו מטהו של אהרן, כי כשבא משה לחזור למצרים אמר לו הקב"ה ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות (שם ד יז), ואמר משה הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה (שם ו ל), אמר לו הקב"ה אתה תדבר את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה (שם ז ב), וכתיב הוא יהיה לך לפה (שם ד טז), וכתיב ואהרן אחיך יהיה נביאך (שם ז א), הא למדת שאהרן שלוחו של משה. ושליחו של אדם כמותו, ונתן משה את המטה הזה לאהרן אחיו לעשות מקצת האותות, אבל משה לא הביא המכה הזאת על מצרים בנטיית המטה, אלא בנטיית היד. דאי לא תימא הכי כדדרשינן הכא, הא כתיב ומטך אשר הכית בו את היאור קח בידך והלכת (שם יז ה), וכתיב אמור אל אהרן קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים (שם ז יט), אי הכי קשה קראי אהדדי, אלא משה נוטה ביד, ואהרן מכה במטה, והאי דכתיב כה אמר ה' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי (שם ז יז), יש לנאמני רוח לדרוש כי טעם הפסיק בין מכה ובין במטה, והכי משמע הנה אנכי מכה ביד ובמטה אשר בידי כמו כן ילקו המים:

טז) ואמרת אליו ה' אלהי העברים. אתמול אמרת לו אלהי ישראל ועכשיו אמור לו אלהי העברים: שלחני אליך. לומר לך דברי שלום: שלח את עמי. בני חורין: ויעבדוני במדבר. במקום שאינו ברשותך אלא מקום הפקר: והנה לא שמעת עד כה. עד כאן, כמה דרשות יש בה שנדרש כמו כאן כגון זה, ורומה לו נלכה עד כה (בראשית כב ה), ויהי עד כה ועד כה (מ"א יח מה), וכל דומיהן, ויש כה שנדרש כמו כך, כגון זה תחלת הפסוק הזה כה אמר ה', והענין מודיע:

יז) כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה'. כלומר במופת שנעשה לפניך לא חששת ולא הודית לומר כי אני ה' לפי שלא נצטערת בה ועכשיו בזאת המכה תדע כי אני ה' אדון העולמים: הנה אנכי. כלומר כך תאמר לו משמי ותחזור ותאמר לו הנה אנכי משה בשם אדון העולמים מכה בידי ובמטה אשר בידי על יד שלוחי על המים אשר ביאור ונהפכו לדם, כמדומה פרעה שיהפכו במראיהן להיות המים אדומים כדם ולא שיהפכו בטעמם:

יח) והדגה אשר ביאור תמות. לפי שיחסרו מחייתם ונדוליהן, וזאת היא מכה בתוך מכה מה שלא נעשה במבול, שהרי במבול לא נגזרה גזירה על דגים

הערות ותקונים

והוא כמו שהביא המחבר: ל) לפי שכל מידות חגוף כו', הוא דברי המחבר: לא) שהרי אומר

שבים, שנאמר מכל אשר בחרבה מתו (בראשית ז כב), ולא דגי הים: ובאש היאור. מריח רע של דגים המתים, וריח רע של דם המסריח ועולה באושו, ודומה לדבר ועלה באשו ותעל צחנתו (יואל ב כ), (ותעל) [ואעלה] באוש מחניכם (ובאפרכם) [ובאפכם] (עמוס ד י), למדנו שאין באוש אלא ריח רע של פגרי הבריות: ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור. וכי מאחר שנהפך לדם היאך יכלו לשתות מים ממנו, אלא כדמפרש לקמן בהדיא ויחפרו כל מצרים (פסוק כד):

יט) ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן קח מטך. שנתתי לך ואתה משה בעצמך נטה את ידך על מימי מצרים. ביד ולא במטה: על מימי מצרים. כלל וחזר ופרט על נהרותם, דהיינו כנון נילום שהוא נהר גדול, כדכתיב ונהר יוצא מעדן (בראשית ב י): על יאוריהם. היינו בריכות הנינרים מן הנחל לשדה, כדכתיב פרץ נחל מעם גר (איוב כח ד), וכה"א ויהפך לדם יאוריהם (ונוזלין) [ונוזליהם] כל ישתיון (תהלים עח מד), וכתיב ויוציא נוזלים מסלע (שם שם טז): ועל אגמיהם. היינו בעין שלולית שמימיה אינם נובעים, כדכתיב ושמתיה למוריש קפוד ואגמי מים (ישעי' יד כג): ועל כל מקוה מימיהם. היינו מימי בורות ושיחין ומערות: והיה דם בכל ארץ מצרים. (לב) לרבות המים שהיו מביאין ממקומות אחרים היו נהפכין לדם: ובעצים ובאבנים. (לג) [אלו בתי ע"ז שלהם: והיה דם בכל ארץ מצרים.] (לד) אפילו ישראל שותה בקנישקנין, דהיינו מזרקי יין דיש לו שני פיות, וישראל שותה מצד אחד, ומצרי מצד אחר, היו המים נהפכין מצד המצרי להיות דם:

כ) ויעשו כן משה ואהרן כאשר צוה ה'. משה נטה ידו ואהרן הרים במטה: ויך (בו) את המים אשר ביאור לעיני פרעה ולעיני עבדיו. כדי שיאמינו לדברי המקום: ויהפכו. על ידיהם כל המים אשר ביאור לדם:

כא) והדגה אשר ביאור מתה. כבר דרשנו כל מתה דטעמה במ"ם היינו דעדיין לא מתה לגמרי, כנון ויהי בצאת נפשה כי מתה (בראשית לה יח), והכא נמי אכתי לא מתה לגמרי ואפילו הכי: ויבאש היאור. מבאוש הדגה אשר הסריחו מן הדם, ודומה לדבר תבאש דגתם מאין מים (ישעיה נ ב), ולכתר הכי ותמות בצמא (שם שם): ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאור ויהי הדם בכל ארץ מצרים. בלא הכאה אלא בגזירה:

כב) ויעשו כן חרטומי מצרים. היו מהפכין ממימי נשם לדם: בלטיהם. במעשי כשפים (לה) הנעשין בלט בלחישה נראין כעושין ואינן נעשין, (לו) כמעשה דההוא

הערות ותקונים

לך כו'. תפוש אותו כו', טקום שאין דרך לנטות כו'. כל זה הוא בלק"ט: (לג) לרבות המים שהיו מביאין ממקומות אחרים היו נהפכין לדם. לק"ט: (לג) אלו בתי ע"ז שלהם. הוספתי כמו שהוא בלק"ט והעירותי שם בהערה כ"א שכן הביא הילקוט רמז קפ"ב בשם חנא דבי אליהו, והוא שם בפ"ז מלמד שאפילו ע"ז שלהן היו פולטים ומוציאים דם, ובשמ"ר סוף פ"ט הובא כך. רז"ל אומרים אף ע"ז לקח בדם, וכוון המסדר לתדב"א: (לד) אפילו ישראל שותה בקנישקנין. וכן הובא בלק"ט, והערוך ערך קנישקין הביא מאטרם משבת ס"ב ע"ב במזרקי יין (עמוס ז' ו'), חד אמר קנישקין, וכתב פי' כוס של זהב, וי"א של זכוכית או של כסף ויוצאין ממנו כשני קנים דקים משני צדי הכוס וחלולין הן ושואבין בו שנים כל היין שבכוס ואם שתו ישראל וגוי, ופסק ישראל קודם עמוד של יין שנמשך בפיו של ישראל כו', ועי' בערוך השלם שהביא בשם הר"ח שכתב בשכת שם קנישקין (בגי המחבר) כוס שיש בו שתי פיות ושותין ממנה שנים בבת אחת, וכן רש"י פי' שם קנישקין כלי זכוכית ארוך ולו שני פיות. ועיין תנחומא הקדום וארא י"ד ובהערה קכ"ב ועי' שו"ט מזמור ע"ח אות י': (לה) הנעשין בלט בלחישה נראה כעושין. לק"ט: (לו) כמעשה דההוא טייעה.

טייעא דנייתי לנמלא, כדכתבינין לאחרן. (לז) ומעשה באחד שנקרע כריסו ויצאו בני מעיו לחוץ, הביא הקוסם את בנו ושחטו לפניו באחיזת עינים, נגיד ואיתנח והזרו בני מעיו לתוך כריסו, עמד הקוסם ותפר את כרסו, וכל כך למה, כדי שלא יגע בבני מעיו, שיכנסו בכרס מעצמם, וכאלה רבות בתלמוד, וכך היו מעשי חרטומי מצרים באחיזת עינים ולא ממש דבר הנתפש, אבל מעשיו של הקב״ה וגדולות הנעשות ע״י עבדיו הן דבר ממש וקיים ואמת ויציב דכתיב בנזירת עירין פתגמא (ובמימר) [ומאמר] קדישין שאלתא וגו׳ (דניאל ד יד): ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם כאשר דבר ה׳.

כדדרשינן לאחרן:

כג) ויפן פרעה. נפנה משם: ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת. לזאת המכה כל שכן למופת של תנין שלא היה מצטער בו, אמר איני חושש לכך שאם איני שותה מים אני שותה יין, אבל עמו היו מצטערין דכתיב ויחפרו:

כד) ויחפרו. זה מן התיבות שאין טעמם נודע בלעדי תיבות הסמוכות להן, כי יש לומר חפירה לשון רינול, כמו (יחפרו) [ויחפרו] לנו את הארץ (דברים א כב). ויש חפירה לשון חרפה, כגון באו עדיה ויחפרו (איוב ו כ), ויש חפירה לשון כרייה כגון ויחפרו עבדי יצחק בנחל (בראשית כו יט), והענין מודיע, וכן ויחפרו כל מצרים סביבות היאור מים לשתות כי לא יכלו לשתות (מיטי) [ממימי] היאור. והיינו דאמרו ליה ונלאו מצרים:

כה) וימלא. היאור על כל גדותיו מימיו הצלולין שנבעו ממקום מוצאו והדגה ניגר וירד למטה והטיל דגתו לחוץ והיאור חזר להיות מימיו צלולין ונרפאין: שבעת ימים אחרי הכות ה׳ את היאור. וזה בנין אב לכל עשר המכות, (לח) שכל מכה ומכה נקצב לה ירח ימים, ג׳ שבועות היה מעיד ומתרה בהם, ובתחלת שבוע רביעית היתה המכה באה ומשמשת והולכת שבעת ימים, שהרי בסוף אייר באו משה ואהרן למצרים, ועשו האותות לעיני העם, ובחצי סיון העיד בהם והתרה בהם על מכות דם ג׳ שבועות, וברביעי לקו המים ועמדו בליקוים ז׳ ימים, וה״ה לכל המכות, ואפילו החשך שימש ז׳ ימים, ג׳ ימים היה חשך אפילה ועוביו כדינר זהב, וג׳ ימים אחרים היה חשך כלי אפילה קל ממנו, ובשביעי התחיל להאיר, וכן נמי מכת בכורים ז׳ ימים עסקו לקבור אותם, והיינו דדרשינן לאחרן דר״ב חדשי השנה היתה ידו של הקב״ה נטויה במצרים, ואע״ג דבסוף אייר באו משה ואהרן, ובחצי ניסן יצאו, הא קי״ל דמקצת היום ככולו: ויש דורשין כי משבט התחילו המכות למצרים לכך נקרא שבט שהוא שבט המכה את מצרים בו, ולטעם זה תבוא מכה אחת בשבוע אחת ויו״ד מכות ליו״ד שבועות, ד׳ משבט, ד׳ מאדר, ב׳ מניסן, ולא מסתבר, (לט) ודורשין למה ז׳ ימים למכת דם, לפי שהיא מעין מכת טומאת אשה, דהויא טומאת נדתה ז׳ ימים:

ירויחו דורשי פרשת מכה ראשונה ויבינו. וסמוך לה מכת צפור מקרש השם. (מ) דת״ר את זו דרש תודום איש רומי מה ראו חנניא מישאל ועזריה שמסרו עצמן לכבשן האש נשאו ק״ו בעצמם מצפרדעים, מה צפרדעים שלא נצטוו על קידוש השם מסרו עצמם לאש, דכתיב ובתנוריך ובמשארותיך (פסוק כח), (מא) אימתי משארת מצויה אצל

הערות ותקונים

הובא בלק״ט וכוון למאמרם סנהדרין ס״ז ע״ב: לז) ומעשה באחד. הובא בלק״ט ועיין חולין ג״ו ע״ב וברש״י שם: לח) שכל מכה ומכה נקצב לה ירח ימים ג׳ שבועות היה מעיד ומתרה בהם כו׳. עיין תנחומא תקדום וארא אות י״ד ובהערה קכ״ח: לט) ודורשין למה ז׳ ימים למכת דם. הובא בלק״ט: מ) דת״ר את זו דרש תודום. פסחים נ״ג ע״ב: מא) לפי שהיו המצרים מקיצים

תנור, בזמן שהתנור חם, אנו שמצווין על קידוש השם על אחת כמה וכמה. ולמה לקו במכת צפרדעים, (מב) לפי שהיו המצריים מקיצים את ישראל משינתם, לאמר עמדו ועשו עבודת המלך, לפיכך הביא עליהם קולנים וקופצין ועולין במטותיהן וצווחין באזניהם ומצערין אותם, והיו עולין על גופותם ומסרסין מבישותם, שנא' וצפרדע ותשחיתם (תהלים עח מה), כענין שנא' כי משחתם בהם מום בם (ויקרא כב כה):

כו) **ויאמר** ה' אל משה. כל מכות מצרים בויאמר, לפי שנחת היה לישראל בשעה שמצרים נלקין: בא אל פרעה. (מג) לא אל היאור אלא לתוך פלטין שלו, לפיכך אמר לו הקב"ה בא אל פרעה: (ואנכי אהיה עם פיך) ואמרת אליו כה אמר ה' שלח את עמי ויעבדוני. (מד) בתחלה אמר לו סתם, כה אמר ה' אלהי ישראל, וחזר ואמר לו כה אמר ה' אלהי העברים, ומכאן ואילך אמר לו כה אמר ה', לפי שכבר הודיע לו מי ה':

כז) **ואם** מאן אתה לשלח. הרי זו התראה. מאן שהמ"ם נפתחת הוא ענין מיאון, שהוא עדיין עסוק בו, כנון ואם מאן אתה לשלח, ואם מאן ימאן אביה (שמות כב טז) אבל מאן שהמ"ם נסגלת, אי נמי בצירי, הוא מיאון שכבר היה, כנון מאן בלעם (במדבר כב יד), מאן יבמי (דברים כה ז), ויניד עליו ריעו לא אבה יבמי (שם שם): הנה אנכי נוגף את כל גבולך בצפרדעים. אין נגיפה אלא לשון השחתה ושברון, ולא מיתה ממש, ודומה לו סן תגוף באבן רגליך (תהלים צא יב), נגף לפני אויביך (דברים כח כה), (מה) ובדברי רבותינו תני לנבי זב, דמעת עינו, ודם מגפתו, וחלב האשה, מטמאין טומאת משקה. (מו) שתי מכות הללו מן היאור היו, לפי שעיקר ישוב ארץ מצרים היה נילום, דהיינו יאור שעולה ומשקה את ארצם כדכתיב לא כארץ מצרים הוא אשר [יצאתם משם אשר] תזרע את זרעך והשקית ברגליך כגן הירק (דברים יא י), וכשהיה פרעה יוצא לצוות עמו על תיקון היאור, היה משה רבינו בא ואומר לו מה אתה בוטח על היאור שמשקה שדותיך וכרמיך וגנותיך, הרי הוא נהפך לדם ולצפרדעים:

כח) **ושרץ** היאור. לשון ריבוי: צפרדעים. ועלו ובאו בבתיך. שהיו באין וצווחין באזניהם בקולנין ובעלי קרנות: ובחדר משכבך ועל מטתך. שאינן מניחים אותן לישן ולא תוכל להחבא מפניהם: ובבית עבדיך. כמו כן: ובעמך. היינו בנופם ממש: ובתנוריך ובמשארותיך. פי' משארת זו תנור מלא פת, ולהכי מתרגמינן אצוותא, (מז) כדאמרינן בירושלמי אפא ליה חד אצוא, שהיו נכנסין לתנוריהם כשהן חמין, ויושבין על גבי הלחם ונשרפין ומבאישין אותו, והריח רע נכנס באפכם ונלאית נשמתכם, שאין לך דבר שמצערת את הנשמה בלעדי הגוף אלא ריח רע, ואין לך דבר שהנשמה נהנית ממנה בלעדי הגוף אלא ריח הטוב, ולפיכך חייבים בני ברית קודש לברך על ריח טוב, שנא' כל הנשמה תהלל יה (תהלים קנ ו):

כט) **ובבה** ובעמך ובכל עבדיך יעלו הצפרדעים. כשהיה המצרי שותה מים נעשים שמרים, ונעשים השמרים צפרדעים, והיו מקרקרין בתוך מעיהם, ומצערין אותם ביותר. ד' בבה מליין ה' במקרא, חד כלפי הדיוט, ותלתא כלפי הקב"ה, חד

הערות ותקונים

את ישראל משניהם. לק"ט וע"ש בהערה כ"ה כ"ו: (מג) אימתי משארת מצויה. פסחים נ"ג ע"ב:
(מג) לא אל היאור. לק"ט: (מד) בתחלה. לק"ט: (מה) ובדברי רבותינו. תוספתא זבים ריש פ"ה:
(מו) שתי מכות הללו מן היאור היו. לק"ט ז' כ"ח: (מז) כדאמרינן בירושלמי אפא ליה חד אצוא. הוא בירושלמי מעשרות פ"ג ה"ח (דף נ' ע"ד), ולפנינו בירושלמי נשמטה שורה שלימה ונמצא לנכון בפסיקתא דר"כ פסקא ויהי בשלח (צ"א ע"א) וע"ש הערה קצ"ו. ולפנינו במקום אצוא צ"ל

דכתיבא כלפי הדיוט משום דהואי ליה מכה גבירתנית שקירקורן של צפרדעים קשה בגופות מצריים כחצים, והנך דלגבי הקב"ה משום דסיעתיה מעליא וגברתנית, ואלו הן: כי בכה ארוץ גדוד (ש"ב כב ל), בכה ה' חסיתי אל תער נפשי (תהלים קמא ח), (מה) בכה ה' חסיתי אל אבושה (שם לא ב), והאי דהכא: (מט) כתב ר' טוביה בלקחו הטוב ובכה מלא ה', לפי שכל מכה ומכה היתה של חמש מכות. (נ) ד"א לפי שבכיה היתה לפרעה ולעמו (נא) שקירקורם של צפרדעים היתה קשה עליהם:

[ח] א) ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן נטה את ידך במטך. (א) זו מכה דומה למכת הדם שנטה אהרן ידו במטה: על הנהרות ועל האגמים. (ב) על היינו בשביל, ודומה לדבר על שאול ועל יהונתן בנו (ש"ב א יב). (ג) שהרי לא נטה ידו במטה אלא במקום אחד, דהיינו כנגד נילום, ולא בשאר היאורים והאגמים והמקואות, לא במכת דם ולא במכת צפרדעים, אלא שנתכוין על כולם: והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים. והעל כמו והעלה, ודומה לו והעל אותם הר ההר (במדבר כ כה), ושניהם לבדם במקרא:

ב) ויט אהרן את ידו על מימי מצרים. ואע"ג דלא כתיב הכא במטהו, מיהו במטה נטה ידו: ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים. (ד) א"ר עקיבא צפרדע אחת היתה והשריצה ומלאת כל ארץ מצרים, אמר לו ר' אליעזר בן עזריה עקיבא מה לך אצל ההגדה כלה מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות, צפרדע אחת היתה ושרקה להן והן באו:

ג) ויעשו כן החרטומים בלטיהם. באחיות עינים: ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים. הוסיפו אבל לא גירעו. (ה) כתב ר' טוביה בלקחו הטוב מה לשון צפרדע, צפור היה בגילום בעל דיע ושרק להם ובאו, ועל זה נקרא צפרדע, כלומר צפור דיע על שם הצפור ההוא:

ד) ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר העתירו אל ה'. בפ' ואלה תולדות יצחק דרשתי מהו לשון עתר. וזה הרשע (ו) אתמול אמר מי ה' (שמות ה ב). ועכשו אמר העתירו אל ה': ויסר הצפרדעים ממני וממעמי ואשלחה את העם ויזבחו לה'. הרבה כמשמען אלא שהיה מדבר במרמה:

ה) ויאמר משה (אל פרעה) [לפרעה] התפאר עלי. רחש לבי להדביר מלת התפאר על אופן תפארת כלומר יהיה לך פאר ממני כאדם שאומר על המושל כל מה שאני מבקש מאת המושל הוא עושה לי, והדבר לי לתפארת, כך אמר משה לתפארת יהא לך הדבר הזה שכל זמן שאתה שואל עלי להיזקק לך: למתי אעתיר לך. כלומר בשבילך: ולעבדיך. בשביל עבדיך, היינו רואי פני המלך: ולעמך. בשביל עמך, היינו יושבי הכרכים והעיירות: להכרית הצפרדעים ממך. מלהויק הגופות: ומבתיך. מן הגבולין: רק ביאור תשארנה. למדנו ששם צפרדע מסתבר דלשון נקבה היא, וכה"א ותעל הצפרדע ותכס (פסוק ב):

הערות ותקונים

אצוותא: מח) בכה ה' חסיתי אל אבושה. לפנינו בקרא תהלים ל"א כ' וע"א א' איננה מלא ה' וכתיב כך ה': מט) כתב ר' טוביה בלקחו הטוב. הוא לפנינו בלקח טוב ז' כ"ט: נ) ד"א לפי שבכיה היתה לפרעה. לק"ט ודרש בכה לשון בכיה: נא) שקירקורם של צפרדעים היתה קשה עליהם. לק"ט והוא בתנחומא בא אות ד' ועיין פסיקתא דר"כ פסקא ויהי בחצי הלילה הערה פ"ז:

[ח] א) זו מכת דומה למכת הדם לק"ט: ב) על היינו בשביל. לק"ט: ג) שהרי לא נטה ידו, לק"ט: ד) א"ר עקיבא צפרדע אחת היתה כו'. סנהדרין ס"ז ע"ב: ה) כתב ר' טוביה בלקחו הטוב. הוא בלק"ט ז' כ"ט: ו) אתמול אמר מי ה'. בלק"ט הביא אתמול אמר לא ידעתי את ה'

ו) ויאמר למחר. יסורו: ויאמר כדברך למען תדע כי אין כה' אלהינו. שהוא מוחץ ורופא, אע"פ שלא נכתב בכל מכה למען תדע, הרעת נותנת כי על כל מכה ומכה היה אומר לו למען תדע, כדי להזכירו חטאתו אשר אמר לא ידעתי את ה' (שם ה ב). (ז) אבל עליו ועל כל כיוצא בו כתיב אם תכתש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו (משלי כז כב), כלומר אם אתה כותש ומייסר את האויל בכתישת ייסורין ומכות, ובתוך כך אתה מרפא ממנו בהגבהת העלי מן המכתש לא תסור מעליו אולתו, שהוא שוכח כל המכות, כך פרעה הרשע לפי שהיה מרפה ממנו בין מכה למכה ג' שבועות היה שוכח את המכות:

ז) וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך רק ביאור תשארנה. שאין הקב"ה מכלה את בריותיו שיהיו לזכרון להודות לשם ה':

ח) ויצא משה ואהרן מעם פרעה. יצאו חוץ לכרך ולא נתפללו בתוך העיר שהיתה מלאה שקוצים וגילולים: ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה. כלומר אשר גזר על פרעה, ודומה לדבר שם שם לו חק ומשפט (שמות טו כ), ומה צעקה היתה שם, אלא אמר לפניו, רבש"ע אתה אמרת ראה נתתיך אלהים לפרעה (שם ז א), ועכשיו בקש ממני זמן למחר, ואמרתי לו כדבריך למען תדע כי אין כה' אלהינו (שם ח ו), ואם אין אתה מסיר הצפרדעים למחר, נמצא שיש חילול השם בדבר, ואעפ"כ לא היה דוחק משה גזירת הבורא אלא ביום ששי לגזירת הבורא על מכת צפרדע היה הדבר הזה, (ח) ואע"ג דלא כתיב בהדיא איחור מכת צפרדעים כמה היתה, הרעת נותנת שמכת הדם היא בנין אב לכל המכות, מה מכת דם ז' ימים, אף כל מכה ומכה ז' ימים, (ט) ואפילו החשך:

ט) ויע"ש ה' כדבר משה. לקיים מה שנא' ותגזור אומר ויקם לך (איוב כב כח): וימותו הצפרדעים מן הבתים ומן החצרות ומן השדות. ולא מן היאורות ומן האגמים:

י) ויצברו אותם. עיקר מלת צבר לשון אוסף, ודומה לו שנים צבורים (מ"ב י ח), אם יצבר כעפר כסף (איוב כז טז), יצבר ולא ידע מי אוספם (תהלים לט ז), והוא שאנו קורין לערת עשרה ציבור: חמרים חמרים. היו עושין גלין ותלוליות כל אחד בן עשרים איפה, שנאמר חמרים חמרים, וכתבן חסירי וי"ד, ללמדך שכל גל ותלוליות שעושין מהם הוא בן ב' חומר, (י) ואין חומר פחות מעשר איפות, שנאמר כי עשרת הבתים חומר (יחזקאל מה יד), (יא) וכתיב האיפה והבת תוכן אחד (להם) [יהיה] (שם שם יא): ותבאש הארץ. זהו שאמרנו שאין באוש אלא ריח רע של פגרי הבריות:

יא) וירא פרעה כי היתה הרוחה. למכתו: והכבד את לבו. (יב) מן השמים היתה ללבו הכבדה. והכבד לשון פעול הוא כבד והולך כמו שאול לו באלהים (ש"א כב יג): ולא שמע אליהם כאשר דבר ה'. ולא ישמע אליכם פרעה (שמות ז ד): (יג) ויש דורשין התפאר עלי לשון חיפוש, ודומה לו לא תפאר אחריך (דברים כד כ), (יד) ומתרגמינן לא תפלי בתרך, (טו) ודומה לו בדברי רבותינו לא יפלה את כליו לאור

הערות ותקונים

הוא סיפא דקרא: ז) אבל עליו ועל כל כיוצא בו כתיב. לק"ט: ח) ואע"ג דלא כתיב בהדיא איחור מכת צפרדעים כו'. לק"ט ח' י': ט) ואפילו החשך. בלק"ט הובא חוץ מן החשך דכתיב בו בפירוש שלשת ימים (שמות י' כ"ב), ותוכל לומר כי גם החשך שבעת ימים אבל שלשת ימים היתה אפילה טכן ואילך הד' ימים חשך בלא אפילה: י) אין חומר פחות מעשרה איפות. לק"ט: יא) וכתיב האיפה והבת תוכן אחד להם. כן הובא בלק"ט ובקרא כתיב תוכן אחד יהיה: יב) מן השמים היתה ללבו הכבדה. לק"ט ח' ו': יג) ויש דורשין. לק"ט ח' ח' וע"ש הערה ד': יד) ומתרגמינן לא תפלי. כן ת"א והובא בערוך ערך פל: טו) ודומה לו

הנר. (טז) והכי אמר ליה משה לפרעה התפאר עלי הפש בלבך ושאל הזמן ועלי לעשות:

(יז) ירויחו דורשי הפרשה וישכילו וסמוך לה מכה שלישית, בשתי מכות הראשונות שלח הקב"ה והתרהו, ובשלישית לא שלח והתרהו, בשביל שהיה עומד ומותרה ממכות הראשונות, וכיוצא בדבר (יח) שנינו במשנתינו מי שלקה ושנה (יט) בב"ד כונסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורין, עד שכריסו נבקעת, (כ) ומאי כיפה מלא קומתו, (כא) והיכן רמיזא, אמר ריש לקיש דכתיב תמותת רשע רעה (תהלים לד כב). (כב) ולמה לקו במכת כנים, לפי שמנעו מרחצאות וכיבוס בגדים מישראל, והיו הכנים מצערין אותם, לכך לקו גם הם בכנים. (כב*) ויש דורשין לפי שנזרו על ישראל לכבד בתיהם וחצריהם ומבואותיהם ולפתח ולשרד שדותיהן, לפיכך שרצה קרקעיתם כנים, שהיו קשים כחצים בבשרם, וזכר לדבר כנים שמם, וכתיב כוננו חצים על יתר (שם יא ב), ורחש לבי לומר כי כנים היינו כנימא שאמרו רבותינו והם בלע"ז קרויין טוננל"ו, וכן דרך מלך בשר ודם לירות חצים במורדין:

יב) ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן נטה את מטך והך את עפר הארץ. במקום אחד: והיה. ו' שבראש התיבה משמעתה לשון עתיד: והיו לכנים. ויהא שורץ לכנים ומשפיע והולך: בכל ארץ מצרים. כילהו לכנים. (כג) הכנם חסר יו"ד, לפי שבם נחסרו החרטומים מרעתם, שהיו הכנים יוצאין מן הקרקע קטנים פחותין מכשעורה, (כד) והם אינן יכולין לעשות בלטיהם בריה פחותה מכשעורה, והיו עומדין ותמיהין:

יג) ויעשו כן ויט אהרן את ידו במטהו ויך את עפר הארץ ותהי הכנם באדם ובבהמה. למדנו ששם כנים מסתבר דלשון נקבה היא: כל עפר הארץ. היה משפיע שורץ כנים והולך על כל ארץ מצרים:

יד) ויעשו כן החרטומים בלטיהם. מאי כן, כמו שהיו מלחשים על מטותם באות התנין ומכת הדם ומכת צפרדעים כדי להוציא את הכנים ולא יכולו אפילו באחיזת עינים, ואפי' גדולה מכשעורה, ולמה לא יכלו, (כה) לפי שהיו הכנים גבוהות על הקרקע ברום שתי אמות, והחרטומים היו עומדים על הכנים, ואין רגליהם נוגעות בקרקע, וכל זמן שאין רגלי המכשף נוגעים בקרקע אינו מועיל כלום במעשי כשפיו: ותהי הכינם באדם ובבהמה. עולין עליהן וחוטטין את עורם:

טו) ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים הוא. (כו) מכה זו מלפני הבורא נשתלחה ולא ממשה ואהרן שאילמלי ממשה ואהרן היא, גם אנו היינו יכולים לעשות ולהוציא כנים, ואמיתת הדבר אצבע במשמעו, כענין שדרשנו (קונתי)

הערות ותקונים

בדברי רבותינו. שבת י"א ע"א והובא בלק"ט שם: פז) והכי אמר ליה משה לפרעה. לק"ט שם פח) ירויחו דורשי הפרשה וישכילו. אין כאן הפסקה רק רשום אות ס': יט) שנינו במשנתינו. סנהדרין פ"א ע"ב במשנה: יט) בב"ד. צ"ל ב"ד ומוסב למטה ב"ד מכנסין אותו: כ) ומאי כיפה מלא קומתו. גמרא שם בשם ר' יהודה: כא) והיכן רמיזא. גמרא שם: כב) ולמה לקו במכת כינים. לק"ט והוא בתד"א והובא בילקוט רמז קפ"ב בשם תדב"א: כב*) ויש דורשין לפי שנזרו על ישראל לכבד בתיהם. בתנחומא הנדפס מכבר וארא אות י"ד ושמ"ר פ"י אות ז' ומדרש אגדה איתא כנים למה, ששמו את ישראל מכבדי חוצות ושווקים לפיכך נהפך עפרם לכנים והיו חופרין אמה על אמה ולא היה שם עפר וכן הובא בס' והזהיר דף א' ע"א: כג) הכנם חסר יו"ד לפי כו'. לק"ט והובא במנחת שי בשם לק"ט: כד) והם אינן יכולין לעשות בלטיהם בריה פחותה מכשעורה. סנהדרין ס"ז ע"ב וכ"ה בתנחומא אות י"ד ושמ"ר סוף פ"י וילקוט רמז קפ"ג ומדרש אגדה ומובא בספר והזהיר דף א' ע"ב, ורש"י עה"ת הביא ולא יכלו שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה והרמב"ן הביא פחותה מכערדשה: כה) לפי שהיו הכנים גבוהות על הקרקע כו'. לק"ט והובא בתוס' עה"ח בשם מדרש: כו) מכה זו מלפני הבורא. לק"ט וע"ש בהערה י"א: כז) ירויחו דורשי

[ושלחתי] את ידי והכיתי את מצרים (שמות ג כ), אמרו אין הבורא מכה אותנו אלא באצבעו אחת, ואם היה מכה אותנו בכל ידו, היינו אובדין מיד, ואעפ"כ ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהן. למשה ולאהרן: כאשר דבר ה'. כדדרשינן:

(כז) ירויחו דורשי הפרשה וישכילו. וסמוך לה מכה רביעית כשראה הקב"ה שלא חזרו בהן שלח עוד והתרה בהם והעיד בהם כי שולח הוא עליהם ערבוב חיות רעות כדי לשכלן. (כח) ר' חייא ור' יהושע תרוויהו אומרין מין חיה היתה ושמה (כט) פנתרין. (ל) ויש אומרים סילונית שמה. (לא) ר' יוחנן אמר (לב) הסיפים היו נבקעין מאליהן שהיו החיות אומרות אנו שלוחי המקום. (לג) בריה אחת היתה הולכת לפני הערוב, וכיון שהמצריים נחבאין בבתיהן היתה עולה על הגגות ומקרקת את הגגות וחותרת בתי השייש ובתי הסיפים, והערוב נכנסין ומזדקרין לתוך הבתים, (לד) ונוטלין התינוק מתוך העריסה, (לה) ולמה לקו במכה זו של ערוב, לפי שהיו כופין את ישראל לצוד להן חיות ועופות, לפיכך שלח עליהם ערבוב חיות רעות לשכלם:

טז) ויאמר ה' אל משה השכם בבקר. (לו) שכן דרך הזריזין להשכים למצות בוראם:

הערות ותקונים

הפרשה וישכילו. גם כאן בהתחלת פסוק ט"ז כתוב ס': כח) ר' חייא ור' יהושע תרוויהו אומרין מין חיה היתה ושמה פנתרין. המאמר הזה לא הביא הלק"ט ומצאתי במדרש תהלים מזמור ע"ח אות י"א ושם הגי' לפנינו ר' חמא ור' יהושע והמאמר ממדרש תהלים הובא בילקוט תהלים רמז תת"כ והגי' רבי חנינא בר פפא ורבי סימון: כט) פנתרין. המוספי בערך פנתרין הביא בשם המדרש תהלים וכתב פי' בל"י ורומי טין חיה כמו פרדלים אכזר מאד ויש בעורו חברבורות: ל) וי"א סילונית שמה. כ"ה גם במדרש תהלים שהוצאתי לאור אבל המלה נשתבשה וליתא בנדפס ובילקוט. ועיין במדרש תהלים שם הערה ס"ב: לא) ר' יוחנן אמר הסיפים היו נבקעים מאליהן שהיו החיות אומרת אנו שלוחי של מקום. במדרש תהלים שם אינו מוסב על מכת ערוב רק הוא מאמר בפני עצמו על צפרדע ותשחיתם ועל זה הובא ר' יוחנן אמר כל מקום שהיו רובצין שם נעשה צפרדע, ובתי השיש ובתי הספים שלהן, מה היו עושות הצפרדעים, היו רואין ועולין לתוכן והיו אומרים אנו שלוחין ממי שאמר והיה העולם, והיו הספים נבקעים לפניהם. ונשנה בקצת שינויים במדרש שם מזמור ק"ה אות ט' ע"ב ועיין מזמור ע"ח הערה ס"ח: לב) הסיפים היו נבקעין מאליהן. ועיין שם במזמור ע"ח הערה ס"ו שהעירותי שצ"ל ובתי הספספים, אבני גזית תרגומו אבן פסיפס, וכן בילקוט תהלים רמז תת"כ הביא ובתי הספספים במקום ובתי הספים וכן הביא הילקוט ואחריו רמז קפ"ג ד"ה והעל הצפרדע וחסר שם הציון "שו"ט" ובמדרש שמ"ר פי' אות ג' המאמר בהרחבת לשון כדרך מדרשים מאוחרים וכך איתא שם חזקיה ברבי אמר אם בשיטה הזו (ר"ל כשיטת ר' יוחנן) לא לקו בתיהם של גדולים שהיו עשויין בשיש ובספיפס אלא מלמד שהיה הצפרדע עולה מן התהום ואומרת לשיש עשה לי מקום שאעלה ואעשה רצון בורא והיה נבקע השיש ועולה כו': לג) בריה אחת, זה ליתא במדרש תהלים. ומזה נראה כי מקור אחר הי' לו, כי את המדרש תהלים לא הביא בספרו: לד) ונוטלין התינוק מתוך העריסה. גם זה ליתא שם. רק הלק"ט ח' י"ז הביא חיות רעות באות ונוטלות תינוק של מצרים מתוך העריסה. ומה שהבאתי שם בהערה כ"א שהוא מתנחומא בא אות ד' ומובא בילקוט רמז קפ"ב בשם התנחומא. דברים שאמרתי טעות הם בידי כי ליתא זה בתנחומא הנדפס מכבר בא אות ד' גם הילקוט לא הביא את התנחומא הנדפס מכבר רק התנחומא הקדום אשר הוצאתי לאור, גם הילקוט ברמז קפ"ב כוון לתנחומא הקדום בא אות ד', ובהרבה מקומות בהערותי ללקח טוב חשבתי כי הילקוט הביא את התנחומא הנדפס מכבר, ובאמת אינו כן רק לתנחומא הקדום כוון. ואי"ה אציין כל המקומות בהערות בלקח טוב. אל איזה מקום כוון הילקוט: לה) ולמה לקו במכה זו של ערוב לפי שהיו כופין את ישראל לצוד להן חיות. לק"ט, והוא בתנחומא הנדפס מכבר וארא אות י"ד ושמ"ר פי"ד ערוב לזה שהיו המצרים אומרים לישראל צאו והביאו לנו דובים ואריות כדי להיות מצירין בהם, לפיכך הביא עליהן חיות מעורבות, ועוד איתא בתדב"א פ"ז ומובא בילקוט רמז קפ"ב ערוב טפני מה, אמרו להן צאו והביאו לנו דובים ואריות והכניסו לבית מלחמתינו ונעשה בהם קנוגאות כו', פי' ביוני צידת חיות מדבריות (יאגד). וברור כי בתנחומא ושמ"ר צ"ל כדי להיות מציירין בהם. וכן יסד הפייטן ליום שני של פסח הם הגלום להביא חיות להצדאות: לו) שכן דרך הזריזין. עיין פסחים ד' ע"א יומא כ"ח ע"ב:

והתיצב לפני פרעה. מקום שאין לו מקום להשמט מפניך: הנה יוצא המימה. (לז) אל נהר נילום, דדרך המלך הולך לראות כמה מדרגות עלו המים: (לח) ורבותינו דרשו הנה יוצא המימה שנצטרך לנקביו, (לט) ודבר הכתוב בלשון נקיה, וכן במקום אחר דבר בלשון נקיה, דכתיב ויבא שאול להסך את רגליו (ש"א כד ד): ואמרת אליו כה אמר ה' שלח עמי ויעבדוני. כמשמעו:

יז) כי אם אינך משלח את עמי הנני משלית. הנני דבר שהוא מזומן משלח אתה בעצמך, ודומה לדבר והמשלח את השעיר (ויקרא טז כו): משליח. ע"י אחרים, ודומה לדבר יריע אף יצריח (ישעיה מב יג), וכל דומיהן, לגבי השכינה נדרשין כך, (מ) והכי דרשינין (כי) [כן] ישיש ה' עליכם להאביד אתכם (דברים כח סג), הוא אינו שש, אבל משיש לאחרים על רעתם של ישראל ח"ו: כך. (מא) שהתחלת בגזירה תחלה: ובעבדיך. (מב) אלו רואי פני המלך: ובעמך. אלו יושבי עיירות וכפרים: את הערוב. ערבוב חיות רעות, ודומה לדבר וגם ערב רב (שמות יב לח): ומלאו. כלומר וימלאו בתי מצרים את הערוב: וגם. לרבות שדות וכרמים: האדמה אשר הם עליה. זה חללה של ארץ מצרים:

יח) (והפלאתי) [והפליתי] ביום ההוא. (מג) אע"פ שהתיבה נדרשת לשון פלא, כלומר אעשה פלאות לארץ גושן שיהיו באי עולם מפליאין בעיניהם האיך ארץ זו לקתה וארץ זו לא לקתה, יש לגבורי כח לדרוש התיבה ולהדביר על אופן העלמה, ודומה לדבר כי יפלא ממך דבר (דברים יז ח), שהרי לא נאמר והפליתי ביום ההוא לארץ גושן. אי נמי עם ארץ גושן, אלא את ארץ גושן, וכך פשוטו של פסוק והעלמתי ביום ההוא את ארץ גושן: אשר עמי עומד עליה, שלא יראוה חיות רעות שאם היו רואין אותה כיון שהיא בתוך ארץ מצרים היו נכנסין בתוכה ומזיקות את ישראל, וראיה לדבר הדם (שעל) [על] המשקוף ועל שתי המזוזות (שמות יב כג), וכתיב ולא יתן המשחית ונו' (שם שם), שכיון שניתנה רשות למשחית ולמחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע: עמד עליה. (מד) כלומר מתאחר עליה, כענין שנאמר ואנכי עמדתי בהר (דברים י ט), והלא כתיב ואשב בהר (שם ט ט), אלא מהו עמדתי אחרתי: למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. שלא תאמר ששכינתי בשמים ולא בארץ, אלא מלא כל הארץ כבודו יתברך ושכינתו, וכשם שאני שליט בשמים, כך אני שליט בארץ. זהו שדרשנו (מה) שעל כל התוכחות מזכירו חטאתו שאמר לא ידעתי את ה' (שם ה ב), אפס כי היה מתפך עליו הלשון, פעם אומר כי אין כה' אלהינו, ופעם כי אני ה', ופעם אומר כי אני ה' בקרב הארץ, (מו) וזה אחד מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהם, כדדרשינן להו בריש תורת כהנים, והוא דבר הלמד מענינו, כי מענין שאמר למען תדע אתה לומד כי מזכיר לו חטאו שאמר לא ידעתי את ה':

הערות ותקונים

לז) אל נהר נילום כו'. לק"ט: לח) ורבותינו דרשו. כן חביא הלק"ט בשם מדרש השכם ועיין בתנחומא וארא אות י"ד ובתנחומא הקדום וארא אות ט"ז ובהערה קמ"ג, וכן הובא בשט"ר פ"ט אות ח' וברש"י עה"ת וארא ז' ט"ו: לט) ודיבר הכתוב בלשון נקיה כו'. לק"ט: מ) והכי דרשינין. גמרא מגילה י' ע"ב בשם רבי אלעזר: מא) שהתחלת בגזירה תחלה. בלק"ט כל הטכות מפרעה התחילו, מפני שהוא פתח בגזירה תחלה. מב) אלו רואי פני המלך. לק"ט: מג) אע"פ שהתיבה נדרשת לשון פלא כו'. וכן חביא הלק"ט פליאה תהי' בעולם כו' והעירותי שם בהערה כ"ג מפרש והפליתי שהוא חסר אל"ף כמו שחביא הראב"ע ויהי' טלשון פלא וכן בת"י ואעביד פלאין ביומא ההוא: מד) כלומר מתאחר עליה כו'. לק"ט: מה) שעל כל התוכחות מזכירו חטאתו. לק"ט: מו) וזה אחד מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן. הוא בהתחלת הספרא ומתחיל ר' ישמעאל אומר

יט) ושמתי פרת בין עמי ובין עמך. מתוך עמך אקח פדיון, וזה הפדיון יהא מפריש בין עמי ובין עמך, ומהו ניהו פדיון היינו תינוקות של מצריים שהיו הערוב הולכים וגוטלין מעריסותיהם והורגין אותם, וכה"א (ונתתי) [נתתי] כפרך מצרים (ישעי' מג ג): למחר יהיה האות הזה. זהו שדרשנו שאין אות בכל מקום אלא לזמן ולמתבשר בו, שנאמר וזה לך האות (שמות ג יב). מה ת"ל הזה, מלמד שהתראת האות הזה היה בסוף שלש שבועות אחר מכת כנים:

כ) ויעש ה' כן. לא עכב הזמן: ויבא ערוב כבד. יש כובד שהוא ענין משקל, כענין שנאמר כי עתה מחול ימים יכבד (איוב ו ג). ויש כובד שהוא לשון ריבוי, כגון ערוב כבד, וכגון בעם כבד (במדבר כ ב): ביתה פרעה. כמו לבית פרעה: ובית עבדיו ובכל ארץ מצרים תשחת הארץ מפני הערוב. מאי השחתה היו עושין, היו חושפין ומפשנין האילנות ומשחיתין יבול הארץ ונכנסין בבתים וגוטלין התינוקת מעריסותיהן והורגים אותם, וכדדרשינן לעיל:

כא) ויקרא פרעה אל משה ולאהרן ויאמר לכו זבחו לאלהיכם בארץ. ולא שתצאו מארצי, כמו שאמרתם נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר (שמות ג יח):

כב) ויאמר משה לא נכון לעשות כן. כמו שאתה אומר: כי תועבת מצרים. היינו כבשיים ונדיים שהמצריים עובדים אותם: נזבח לד' אלהינו. לשמו לריח ניחוח: הן נזבח את תועבת מצריים. ע"ז שלהם: לעיניהם ולא יסקלונו. דין הוא שיסקלונו, כפי דבריו ענהו דבר דבור על אופניו, כי בלי זבחי צאן אין אנו יכולים לחנג לפני אלהינו:

כג) דרך שלשת ימים נלך במדבר. זו היא דרך הר חורב: וזבחנו. וזבחי צאן: לה' אלהינו. כאשר יאמר אלינו לא שאנו פוסקין עמך כמה וכיצד, אלא כאשר יאמר אלינו:

כד) ויאמר פרעה אנכי אשלח אתכם וזבחתם. זבחים: לה' (אליהם) [אלהיכם] במדבר. רוצה ולא רוצה היה אומר כך: רק הרחק לא תרחיקו. כפל הדבר, כלומר שלא ילכו אלא דרך יום אחד במדבר. ואע"כ העתירו בעדי שמעתה לא אלקה בייסורין:

כה) ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך. (מז) פרעה אמר לו אנכי ומשה אמר לו אנכי, שכך דרך תלמידי חכמים שלא לשנות ושלא לענות שפת יתר למפטפט כנגדו. ומעין אלו הדברים אמרינן (מח) במסכת ביצה באחר מתלמידי שמאי שאמר להלמיד א' של הילל מאי זו סמיכה, והאי אהדר לי' מאי זו שתיקה, ואמר אביי ש"מ האי צורבא מדרבנן לא ליהדר מילתא לחבריה טפי ממאי דאמר ליה, דאיהו אמר ליה מה זו סמיכה, והוא אהדר ליה מה זו שתיקה: והעתרתי אל ה'. כבר פרשתי ענין עתר בויעתר יצחק לה' (בראשית כה כא): וסר הערוב מפרעה. (מט) גדולה היא למלכי מצרים לקראותם פרעה: מפרעה ומעבדיו ומעמו. אבל לא מן הגבולין: מחר. זה היה ביום הששי למשלחת הערוב: רק אל יוסף פרעה התל (בי). כלומר להתל, והיא לישנא קלילא, עיקר מלת התל לשון שקר וצחוק, כגון הנה התלת בי ותדבר אלי כזבים (שופטים טז י), וכגון ויהתל בהם אליהו (מ"א יח כו), ותרגם יונתן בן עוזיאל וחייך בהון אליהו, וכמו אם כהתל באנוש תהתלו בו (איוב יג ט), חזו מהתלות (ישעי' ל י), וכל דומיהן:

כו) ויצא משה מעם פרעה ויעתר אל ה'. מחוץ לכרך:

כז) ויעש ה' כדבר משה ויסר הערוב מפרעה מעבדיו ומעמו לא נשאר אחד. אבל בגבולין נשארו:

הערות ותקונים

בשלש עשרה מדות התורה נדרשת: מז) פרעה אמר לו אנכי כו'. לק"ש: מח) במסכת ביצה.

כח) ויכבד פרעה את לבו. מעצמו הכביד את לבו: גם בפעם הזאת ולא שלח את העם. גם לרבות כל פעם, שנאמר ויחזק לב פרעה (שמות ז יג):

ירויחו דורשי הפרשה ויבינו וסמוך לה התראת מכה חמישית שלח והעיד והתרה בהם שידו נטויה על מצרים, ובהויה ארבעת אותיות השם המכבד והנורא הירא בגוים והגדול ממזרח שמש עד מבואו הוא מדבר לפניהם. (נ) כי היו כופין את בניו לרעות מקניהם, לפיכך הסניר לדבר בעירם והניח את בניו.

[ט] א) ויאמר ה׳ אל משה בא אל פרעה. לפלטין שלו: ודברת אליו כה אמר ה׳ אלהי העבריים. כיון שהוחזק כפרן ומהתל חזר ואמר לו אלהי העבריים כמו שדרשנו: שלח את עמי ויעבדוני. כמשמעו:

ב) כי [אם] מאן אתה לשלה ועודך מחזיק בם. לעבדים, וזו היא ההתראה:

ג) הנה יד ה׳ הויה. כלומר בהוייתה היא עדיין נטויה עליכם: במקנך אשר בשדה בסוסים בחמורים ובגמלים בבקר ובצאן כשמועו: [דבר כבד מאד]. ומה ת״ל דבר כבד מאד, שלא תאמר מהם מתות ומהם נחלות וניצולות, ת״ל כבד מאד, שהיה מלאך המות מכביד ידו וממית את כולן מיד: מאד. יותר ממנהג העולם:

ד) והפלה ה׳. ה׳ כתיב, ואין לדרשו בלשון פלאות, ולא בלשון העלמה, כגון כי יפלא [ממך] דבר (דברים יז ח), זולתי בלשון חיפוש, ודומה לו בלשון תרגום לא תפאר אחריך (שם כד כ), לא תפלי בתרך, וכן בערתי הקודש (שם כו יג), פליתי מעשר קודשא. (א) ובדברי רבותינו לא יפלה את כליו לאור הגר, דכולהו לשון חיפוש, והכי משמע ויחפש דבר הקדוש בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים להסניר לדבר מקנה מצרים ולהניח מקנה ישראל: ולא ימות מכל לבני ישראל. אפי׳ בהמה של שותפות ניצולת ע״י ישראל: דבר. אפילו התנה ישראל מאתמול עם המצרי בדבור לקנות את בהמתו היתה ניצולת:

ה) וישם ה׳ מועד. אין מועד אלא זמן קבוע: לאמר. לומר לפרעה ולעבדיו. (ב) מחר יעשה ה׳ (את) הדבר הזה בארץ. לא הביא עליהם המכה פתאום, אלא קבע להם זמן, כמנהג בית דין מומחה, שקובעין זמן, ועוד כשנצרכין קובעין זמן אחר זמן, וכה״א קראו שם פרעה שאון העביר המועד:

ו) ויעש ה׳ את הדבר הזה ממחרת. לזמן שקבע: וימת כל מקנה מצרים. אע״נ דכתיב כל, אין למידין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ אלא כדדרשינן לעיל: וממקנה בני ישראל לא מת אחד. כשמועו:

ז) וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד. עד (נ) כלומר ואפילו חצי אחד, דהיינו בהמות של שותפות: ויכבד לב פרעה. קרוב היה לשמוע לדברי

הערות ותקונים

דף כ׳ ע״ב: עמ) גדולה היא. לק״ט: נ) כי היו כופין את בניו לרעות מקניהם. בתנחומא הנדפס מכבר וארא אות י״ד ושמ״ר פי״א אות ד׳ דבר למה, מפני ששמו את ישראל רועי בקר ורועי צאן ורועי גמלים בהרים ובקעות ובמדברות כדי שלא יפרו וירבו, וכ״ה בתדב״א פ״ז באיזה שינויים והובא בילקוט רמז קפ״ד ומה שהביא המחבר ובהויה ארבעת אותיות השם המכבד כו׳ הוא מדבר לפניהם. ז״ל הלק״ט (ט׳ ג׳) הנה יד ה׳ הויה. לית דכוותיה בכל המקרא שהוא דומה לשם המכבד, לפי שהשם המכבד נתכבד בה בכל גויי הארץ:

[ט]. פ) ובדברי רבותינו. שבת י״א ע״א במשנה: נ) מחר יעשה ה׳ את הדבר הזה. הסנרתי מלת את כי ליתא בקרא. ובכסורה י״א חסר את בלישנא. וביב״ע תרגום ית פתגמא כאלו היה כתוב לפניו את הדבר וגם הלק״ט הביא את הדבר: נ) כלומר אפילו חצי אחד דהיינו בהמות

הבורא אלא הלב נכבד מעצמו. וַיַּכְבֵּד הוי לשון פועל שהיו"ד נפתחת וצירי תחת הבי"ת ויכבד חירק תחת היו"ד והבי"ת נפתחת הוי מפעל: ולא שלח את העם:

(ד) ירויחו דורשי הפרשה וישכילו וסמוך לה מכה ששית, בערוב ובדבר שלח והעיד והתרה בהם, ובשחין לא התרה בהם, שהרי הן מותרין ועומדין בשתי מכות וכדדרשינן במכת כינים. (ה) ולמה לקו בשחין, לפי שהיו כופין את ישראל לחמם להם מרחצאות, ולזמן להם צונן במרחצאות, אמר דבר הקודש אני אהא בלן שלכם, ואביא עליכם מכת שחין (ו) לה מבפנים ויבש מבחוץ, ואתם גורדין ומתחממים ומתרחצין במורסא שאתם מפיסין, ובטרי ובמינל שאתם מחטטין, ומוציאין אבבועותיכם. ועקר מלת שחין לישנא דאיחמומא היא, דכתיב ולא יחם לו (מ"א ט א), ותרגם יונתן בן עוזיאל ולא שחין ליה, (ז) ודומה לו בדברי רבותינו לגבי תפלת כהן גדול ביום הכפורים שנת טלולה נשומה עם שחונה:

ח) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם. היינו פיסת הידים עם האצבעות: פיח כבשן. (ח) היינו אפר הלבנה שעל הגחלים כשהן עוממות שנוחה לינפח, כענין דכתיב נחר מפוח (ירמי' ו כט), ופחי בהרונים (יחזקאל לו ט), וכל דומיהן: וזרקו משה. לבדו מה שבחפניו ושבחופן אהרן: השמימה. לאויר השמים: לעיני פרעה. שיהא רואה ויודע כי נזרתי היא:

ט) והיה לאבק. יהא עב וכבד יותר מן הפיח, ודומה לו אבקת רוכל (שה"ש ג ו), ואעפ"כ דק הוא, דכתיב והיה כאבק דק המון זריך (ישעי' כט ה): לאבק על כל ארץ מצרים. שיהיו כולן מתאבקין בו, ואינו דומה למלת ויאבק איש עמו (בראשית לב כה), (ט) ולא כדאמרי רבנן באבות והוי מתאבק בעפר רגליהם: והיה על האדם ועל הבהמה לשחין פורח. הולך וגדול, ודומה לו ואם פרוח תפרח הצרעת (ויקרא יג יב), ומשמע דהוי יבש: אבעבועות. היינו ניפוחין הנובעים מים עכורים, ודומה לדבר נחל נובע (משלי יח ד), (י) ובדברי רבותינו אמרו בתעניות לגבי תחום הבע מימיך, (יא) ובלשון רבותינו קורין אותו בועות, וכולהו משמע לשון להלוח, הא כיצד לה מבפנים ויבש מבחוץ, ואמאי קרו להו אבעבועות, דהיינו מלה כפולה, שהיו נובעות וחוזרות ונובעות, וזה גם מופלא, שהרי דרכו של עולם אדם זורק צרור שהוא כבד והולך למרחוק, אבל

הערות ותקונים

של שותפות. תנחומא הנדפס מכבר אות י"ד אפילו בהמה חציה של מצרי וחציה של ישראל לא מחה, וכן הובא במדרש אגדה ועיין שמ"ר פי"א אות ד': ד) ירויחו דורשי הפרשה וישכילו. אין כאן התחלת פרשה רק רשום אות ב: ה) ולמה לקו בשחין לפי שהיו כופין את ישראל לחמם להם מרחצאות כו'. בתנחומא הנדפס מכבר וארא אות י"ד ושמ"ר פי"א אות ד' שחין מפני ששמו את ישראל להחם להם חמין ולצנן להם צונן, לפיכך לקו בשחין שלא יכלו ליגע בגופן. וקצת בסגנון אחר בתדב"א פ"ז מובא בילקוט רמז קפ"ב, ובלק"ט (ט' י"א) מובא כך מכת שחין למה, לפי שהיו משתעבדין את ישראל להביא להם חמין וצונן במרחצאות בא חשחין עליהם ולא יכלו לרחוץ לא בחמין ולא בצונן. ובמדרש אגדה שחין למה מפני ששמו את ישראל בלנין ומחממי חמין, לפיכך נידונו בשחין: ו) לה מבפנים ויבש מבחוץ. וכן חביא הלק"ט (ט' ט') וכן הוא במדרש אגדה. ובגמרא בכורות מ"א ע"א שחין דמצרים יבש מבפנים ולח מבחוץ, וכן ב"ק פ' ע"ב שחין שהביא הקב"ה על המצרים לח מבחוץ ויבש מבפנים שנאמר שחין אבעבועות פורח באדם ובבהמה וע"ש בפירש"י וכאשר הביא הלק"ט והטחבר כ"ה הגי' בסגיד משנה הלכות תענית פ"ב הי"ג ובכ"ט הלכות ביאת המקדש פ"ז ח"י. ובתוי"ט בכורות פ"ו ט"ב ובטהרש"א בבכורות שם: ז) ודומה לו בדברי רבותינו לגבי תפלת כהן גדול. יומא נ"ג ע"ב: ח) היינו אפר הלבנה שעל הגחלים כשהן עוממות. לק"ט. וכן רש"י עה"ת כתב דבר הנפח מן הגחלים עטומים הנשרפים בכבשן: ט) ולא כדאמרי רבנן באבות. פ"א מ"ד. י) ובדברי רבותינו אמרינן בתענית לגבי תהום הבע מימיך. תוא בתענית כ"ח ב' ולפנינו אבע מימיך. יא) ובלשון רבותינו קורין אותו בועות. כוונתו לחולין

כשהוא זורק אפר או קש שהוא קל אינו הולך למרחוק, ומשה זרק את הפיח והלך בכל ארץ מצרים:

י) ויקחו את פיח הכבשן ויעמדו לפני פרעה. זו היא עמידה ממש, ודומה לדבר ויעמדו על רגליהם (יחזקאל לז י), עמוד על רגליך (שם ב א): ויזרוק אותו משה השמימה. דהיינו לאויר כי האויר נקרא שמים: ויהי שחין אבעבועות פרח. פושה והולך באדם ובבהמה:

יא) ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה מפני השחין. שפרח בבשרם, שהרי בשאר מכות היו יכולין לשמט עצמם לפי שעה ממשה ולאמר כי הם אינם לוקים עם שאר בני העם, אבל בשחין לא, כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרים, (יב) בחרטמם כתיב חסר ו' וחסר יו"ד, שהרי חסרו מכבודם במכה זו, ולא היה להם פתחון פה:

יב) ויחזק ה' את לב פרעה ולא שמע אליהם כאשר דבר ה' אל משה. בתחלה ויחזק לב פרעה (שמות ז יג), ויכבד לב פרעה (שם ט ז), ויכבד פרעה את לבו (שם ח לב), דהיינו מעצמו, ואחר כך ויחזק ה', (יג) היינו דאמר ריש לקיש בא ליטמא פותחין לו, בא ליטהר מסייעין אותו, וכן יחזקאל אומר ונתתי מכשול לפניו (יחזקאל ג כ), וכתיב (אנכי) [אני ד'] פתיתי את הנביא ההוא (שם יד ט), כיון שאדם רוצה להשתמש ברשעו, הוא נכשל מן השמים, (יד) ותנן שכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה:

(טו) ירויחו דורשי הפרשה ויבינו וסמוך לה מכה שביעית, חזר ושלח והעיד והתרה בהם, (טז) שבשביל שהיו כופין את עמו להיות בוצרין כרמיהם, ומוסקין זיתיהן, וקוצרין שדותיהן, לפיכך הוא שולח בהם מכת ברד, וכן אמר דוד משיח ה' יהרג בברד גפנם ושקמותם בחנמל (תהלים עח מז). (יז) ר' הונא אמר בשם ריש לקיש (יח) כפילקין היה הברד יורד וקוטע כל האילנות. (יט) אמר ר' יוחנן מן הדא דריש לקיש את שומע תרתי, בחנמל בא חן מל, כלומר בא וחנה על יבול הארץ ועל האילנות ומלמל, מלמד שהיה החגב בא בינות אבני הברד ומתערבין אילו באילו, הברד קוטע והחגב אוכל, בחנמל מתרגמינן בכליותא, ואת החגב למינהו (ויקרא יב כב), מתרגמינן בירושלמי ית כרזובא

הערות וחקונים

ט"ו ע"ב, ט"ז ע"א ע"ש: יב) בחרטמם כתיב חסר ו' וחסר יו"ד. לפנינו (ט' י"א) כתיב חרטמים מלא יו"ד רק בטכת כנים (ח' ט"ו) ויאמרו החרטמם חסר וי"ו ויו"ד ורבינו בחיי הביא וז"ל עד עתה הזכיר החרטמים מלא יו"ד אבל במכת זו של כנים שהזכיר בה ולא יכלו הזכיר החרטמם חסר יו"ד כי בכאן חסרה חכמתם וכשל כחם והודו על כרחם עכ"ל: יג) היינו דאמר ריש לקיש. בא ליטמא כו'. שבת ק"ד ע"א: יד) ותנן שכר מצוה מצוה. אבות פ"ג: טו) ירויחו דורשי הפרשה וישכילו גם בכאן הוא פרשה אחת רק בהתחלת פסוק י"ג כתוב ם': טז) שבשביל שהיו כופין את עמו להיות בוצרין כרמיהם כו' לפיכך הוא שולח בהם מכת ברד. כ"ה בלק"ט ט' כ"ג, ובתנחומא הנדפס מכבר וארא אות י"ד ברד מפני ששמו את ישראל נוטעי גנות ופרדסים ואילנות וכרמים לפיכך הביא עליהם ברד. ובשמ"ר פי"ב אות ג' למה הביא עליהם ברד לפי ששמו ישראל נוטעי כרמים וגנות ופרדסים ואילנות לפיכך הביא עליהם ברד ושבר את הכל, וכן הוא בתדב"א פ"ז והובא בילקוט וארא רמז קפ"ב, ובתנחומא הקדום וארא אות י"ט למה הכה אותן בברד, שחשבו המצרים שיהיו ישראל כורמיהם אמר דוד יהרג בברד גפנם ושקמותם בחנמל: יז) ר' הונא בשם ריש לקיש. מדרש תהלים מזמור ע"ח אות י"ג ומזמור ק"ה אות י' ושם הגי' בשמ"ר שמעון בן לקיש והכל אחד והובא בילקוט תהלים רמז תת"כ וברמז תחס"ג. וגם הוא הביא בשם ריש לקיש. ובשמ"ר פי"ב אות ד' ר' פנחס אמר יורד כפילקין וקוצץ את האילנות. ובמדרש שם נרשם „במדרש תהלים" הוא הוספה מאת המעתיק או המדפיס: יח) כפילקין. הובא בטוספ"א וכתב פי' בלי"י גרזן ועי' מה שכתבתי באריכות בתנחומא הקדום וארא אות י"ט תערה קפ"ח: יט) אמר ר'

לוניה, אלו דברי רבותינו, ואני מנחם אומר כי הפסוק הזה מגיד על שתי המכות יהרג בברד נפנם, זו מכת ברד, ושקמותם בחנמל, זו מכת ארבה, והכי מסתבר:

יג) ויאמר ה' אל משה השכם בבקר וגו'. כדדרשינן לאחרן:

יד) כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך. מה ת"ל והלא במגפה אחת יכול לאבדם. אלא כך אמר לו כי בפעם הזאת אני שולח הזכרת כל מגפותי ומכות שהלקיתיך אל לבך, שבמכה זו יהיו כולן עלות על לבך וזוכרן. כאילן כולן משולחות עכשיו עליך: ובעבדיך ובעמך. כמו כן: בעבור תדע כי אין (אלהים) כמוני בכל הארץ כל שכן בכל השמים, זהו שדרשנו שבכל מכה הזכירו חטאו שאמר לא ידעתי את ה' (שמות ה ב), אפס כי הלשון מתחלף בעבור תדע, למען תדע כי אין כה' אלהינו (שמות ח ו), כי אין כמוני, כי לה' הארץ (שם ט כט), ודומה לדבר זרון לבך השיאך (עובדי' א ג), תפלצתך השיא אותך זרון לבך (ירמי' מט טז), וכהנה רבות במקרא. (כא) וכן בלשון כל הנביאים מחלפין הלשון והרצון אחד, (כב) שהרי סנגון אחד, (כג) בלשון לעז דעת סיגנו דהיינו דעת עולה לכמה נביאין ואין שני נביאים מתנבאין בסנגון אחד, (כד) ואפילו נביא אחד משנה הלשון, שכן השירות והתשבחות של דוד אין הלשון הזה כלשון הזה, כגון (הכל) [כלו] סנ (תהלים נג ד), (כולו) [הכל] סר (שם יד ג), ויחנרו (ש"ב כב מו), ויחרגו (תהלים יח מו).

טו) כי עתה שלחתי את ידי. כלומר קרוב היה בעיני להסכים עם מדת הדין לתת רשות לידי הנטויה עליהם להשחלח בכם: ואך אותך. (כה) הפתח שתחת הו' משמעת המלה לשון הכאה, כלומר והייתי מכה אותך ואת עמך בדבר כשהכיתי את מקניכם: ותכחד. כלומר והיית נכחד מן הארץ:

טז) ואולם בעבור זאת העמדתיך. בחיים: בעבור הראותי את כחי. כמה הוא חזק ואמיץ: ולמען ספר שמי. כלומר לספר, לישנא קלילא לספר נורל שמי: בכל הארץ. שיראו מלפני:

יז) עודך מסתולל. כלומר עודך מתחכך בעמי, (כו) ודומה לדבר בדברי רבותינו נשים המסתוללות זו בזו פסולין לכהונה. (כז) אשה המסוללת בבנה קטן, דהיינו המחככת בנה עליה, כלומר כזה המתחכך בכותל כי אתה מתחכך בעמי: טעם אחר עודך משתפך כסוללה בעמי לבלתי שלחם: (כח) כתב ר' טובי' בלקחו השוב מסתולל כמו משתורר, רי"ש משתמש בלמ"ד, כמו אלמונותיו (ישעי' יג כב), פירושו ארמנותיו: (כט) ד"א מסתולל המס של עבדות תולל, כמו ותוללינו שמחה (תהלים קלז ג): (ל) דבר אחר מסתולל בעמי, בעון שאתה עושה בעמי תהיה משתולל כמו וסר מרע משתולל (ישעי' נט טו), לשון שלל: (לא) ד"א כמו מסילה, כלומר עודך עושה מסילה בעמי, ודומה לדבר סילה כל אבירי ה' (איכה א טו). סלוה כמו ערמים (ירמי' נ כו):

יח) הנני ממטיר כעת מחר. כלומר כעת הזו למחר. (לב) זברי בן לוי אמר סרט לו סריטה בכותל, ואמר לו כעת מחר כשתגיע החמה עד כאן, בכל המכות שאמר

הערות ותקונים

יוחנן. מדרש תהלים שם וע"ש הערה קט"ו: כ) אפס כי הלשון מתחלף כו'. לק"ט: כא) וכן בלשון כל הנביאים כו'. לק"ט: כב) שהרי סגנון אחד. סנהדרין פ"ט ע"א והובא בלק"ט: כג) בלשון לעז כו'. הוספת המחבר לבאר מלת סגנון: כד) אפילו נביא אחד משנה הלשון. לק"ט: כה) הפתח שתחת הוי"ו. היינו קמץ: כו) ודומה לדבר בדברי רבותינו נשים המסתוללות. שבת פ"ה ע"א: כז) אשה המסוללת בבנה. סנהדרין פ"ט ע"ב: כח) כתב ר' טוביה בלקחו השוב. לקח טוב פ' וי"ז: כט) ד"א מסתולל המס של עבדות תולל. לק"ט שם ודורש נוטריקון: ל) ד"א בעון שאתה עושה. גם זה הוא בלק"ט: לא) ד"א כמו מסילה כו'. זה לא חביא חלק"ט: לב) זברי

לו למחר בין להביאן בין להסירן לא היה אומר אלא לענות את דינו, כשם שהיה מענה את ישראל כך היה הקב״ה מענהו: ברד כבד. כמו מהול ימים יכבד (איוב ו ג): מאד. יותר ממה שנהיו עדיין בעולם: אשר (כמוהו לא נהיתה) [לא היה כמוהו] במצרים למן [היום] הוסדה. ה׳ רפויה לפי שלא היה בניינה שלימה וחוקה: ועד עתה. כשמועו:

יט) ועתה שלח העז את מקנך. (לג) עיקר מלת העז הוא לשון אסיפה, ודומה לו יושבי הגבים העיזו (ישעי׳ י ל), העיזו בני בנימין מקרב ירושלים (ירמי׳ ו א),

(לד) וכי יש לך מי שהוא רוצה להצר את שונאו, והוא מודיעו שישמור את עצמו, אלא וש״ה הן אל ישניב בכחו מי כמוהו מורה (איוב לו כב), שהוא מורה דרך לעוברי רצונו שלא יאבדו מן העולם, כך שלח לו הקב״ה לומר לו שלח אסוף את מקנך ואת כל אשר לך בשדה, דהיינו חיות ובהמות ועופות: כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה. אבל לא בערים: ולא יאסוף הביתה וירד עליהם הברד ומתו. כל וָמֵת, (לה) כגון לשחת יורידוך וָמַתְּ, שהוי נפתחת כולן מיתה אחר גמר דין, וכל שהוא מפיק ו׳ כגון ומתו בו כי יחללוהו (ויקרא כב ט), ומת כל בכור (שמות יא ה), כולם מיתה קודם גמר דין, כלומר ויתחייבו מיתה, אבל כשיש ו׳ מוספת באמצע התיבה כגון ומות בהר (דברים לב ג), ברך אלהים ומות (איוב ב ט), אין בהם שינוי. ויש אומרים שאין שינוי אפילו בכולן, ואותן שהוי״ן שלהן נפתחות אינן אלא מפני שהן באתנחתא וסוף פסוק:

כ) הירא את דבר ה׳. (לו) הורא בו׳ כתיב, ודרשינן ליה אם למסורת, (לז) כדר׳ שמעון בן יוחאי הטוב שבנחשים רצוץ את ראשו וכו׳, אפילו הירא את דבר ה׳ הורה הוראה רעה זו על ישראל, דכתיב ויקח שש מאות רכב בחור (שמות יד ז), מהיכן לקחו, הוי אומר מן הירא את דבר ה׳: הנים את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים:

כא) ואשר לא שם לבו אל דבר ה׳ ויעזוב את עבדיו ואת מקנהו בשדה. כשאמר משה לפרעה שלח העז את מקנך, (לח) אמר פרעה עכשיו אנו באין לשמוע דברי בן עמרם אמר רעיא דאתי אתי מאן דהוה שרביט בידיה הוה מיתבר ליה, (לט) כיון שבא הברד נעשה ככותל הזה בפני צאנו היה נוחרה ונותן בשרה על כתיפו, והיו עוסות הדורסין יורדין על כתיפו וחוטפין אותן, שנאמר ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים (תהלים עח מח), כענין שנאמר רשפיה רשפי אש (שה״ש ח ו):

הערות ותקונים

בן לוי. לק״ט והוא בתנחומא הנדפס מכבר וארא אות ט״ז ותנחומא שלנו אות כ׳ ושמ״ר פי״ב אות ב׳ ורש״י עה״ת ומדרש אגדה ובס׳ ותזהיר ג׳ ע״א וילקוט רמז קפ״ח: לג) עיקר מלת העז הוא לשון אסיפה כו׳. לק״ט ורש״י עה״ת: לד) וכי יש לך כו׳. לק״ט: לה) כגון לשחת יורידוך וָמַתְּ. בקרא וָמַתָּה: לו) הורא בוי״ו כתיב. לפניו היה כתוב בקרא במקום הירא את דבר ה׳ הורא את דבר ה׳ אבל לפנינו הירא כתיב: לז) כדר׳ שמעון בן יוחאי הטוב שבנחשים רצוץ את ראשו. לק״ט והביא ג״כ בשם רשב״י. ובמקום את ראשו הביא את טוחו והוא במכילתא בשלח פ״א על הכתוב ויקח שש מאות אלף בחור והובא בילקוט רמז קפ״ו וחסר הציון ובמכילתא שם הגי׳ ר׳ שמעון לבד, ובילקוט הובא כמו בלק״ט ובדברי המחבר: לח) אמר פרעה עכשיו אנו באין לשמוע דברי בן עמרם אמר רעיא דאתי אתי כו׳. זה הוא במדרש תהלים מזמור ע״ח אות י״ד. ושם הגי׳ אמר רעיא בתרייתי מה דהוה חד שרביט הוה משתברא ליה. וכתבתי שם בהערה קמ״ז הוא משל הדיוט, ובילקוט תהלים רמז תת״כ אמר רעייא בדייתי מה דהוא חד שרביט הוה טחי ליה משתברה ליה. צ״ל בתרייתי ולפנינו במקום דאתי אתי צ״ל בתרייתי: לט) כיון שבא הברד כו׳. במדרש תהלים שם כיון שבא הברד נעשה ככותל הזה בפני צאנו ולא היו יכולות לילך, והיה המצרי אומר אוי לאותו האיש, מה הוא עושה, נוטלה לשחטה ומאכיל בניו ממנה כיון ששחטה היה נוטל בשרה על כתיפו והיה העוף יורד על כתיפו ואוכל שנאמר ומקניהם לרשפים כענין שנאמר וְגַבֵּי רשף יגביהו עוף. וכן הובא בילקוט שם. ובשמ״ר פי״ב אות ד׳ המאמר בסגנון אחר ירד חברד

כב) ויאמר ה' אל משה נטה ידך על השמים, ואע"ג דלא כתיב במטך, מיהו במטה נטה ידו (מ) על האויר שנקרא שמים: ויהי ברד (על) [בכל] ארץ מצרים. חוץ לערים: על האדם ועל הבהמה. שבשדות: ועל כל עשב השדה בארץ מצרים. לרבות האילנות:

כג) ויט משה את מטהו. דהיינו המטה שהביא ממדין, שנאמר ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות (שמות ד יז). ובמקצת המכות נתנוהו לאהרן ונטה בו, ולכך נקרא על שם אהרן באותן המכות, ופעמים נקרא על שם משה, דכתיב ומטך אשר הכית בו (שמות יז ה) ופעמים נקרא מטה אלהים (שמות יז ט): על השמים. לאויר: וה'. ודבר הקודש המצוי באויר הנכבד: נתן. בגזירת דינו: קולות וברד. קולות היינו רעמים, (מא) מאי רעמים אמר שמואל עננין דאתין בגלגלין, דכתיב קול רעמך בגלגל (תהלים עז יט). ורבנן אמרי ענני דשפכי מיא אהדדי, דכתיב לקול תתו המון מים בשמים (ירמי' י יג). רב אחא בר יעקב אמר ברקא [תקיפא] דבריק בעננא ומתבר גוזא (ברדא) [דברוא] אבל כשלקו מצריים במכת ברד היו אבני ברד יורדין שלימות היה הברק מבריק בענן והקולות יוצאין בכח והברק שורף והברד מכה, וכולן בגזירה אחת, שנאמר ירעם מן שמים ה' ועליון יתן קולו ברד וגחלי אש (ש"ב כב יד), (מב) ומסתברא לן כוותיה דרב אחא בר יעקב, דהא כד בריק ברקא אתי מיטרא, וכן נמי נבי מכת ברד שבמצרים איידי דבריק ברקא בברדא אע"ג דלא מיתברינהו לגמרי מיהו משחקי ליה קיטעא והוי מיטרא, דכתיב ויתר ה' ברד (סס"ק כג). וכתיב ומטר לא ניתך ארצה (שמות ט לג): ותהלך לשון נקבה שהאש בכל מקום לשון נקבה: ותהלך אש ארצה תחילה, ולבסוף ויתר ה' ברד: על ארץ מצרים. ברד עיקר ומטר טפל, (מג) א"ר חנינא כגון צלוחית מלא אש וסביבותיה ברד. ור' יוחנן אמר שלשה טפחים (מד) [התחתונים ברד ושלשה טפחים] העליונים אש, מצרי יושב נכוה בברד, ואם עמד נכוה באש:

כד) ויהי ברד ואש מתלקחת. קופצת ומשתהלכת בתוך הברד, היינו דאמר ר' חנינא לעיל בסמוך צלוחית מלאה אש ומאחריה ברד סביב: כבד מאד. שהברד היה הרבה מן האש: אשר לא היה כמוהו. ברד במצרים: מאז היתה לגוי. היינו מיום שנפרדו איי הגוים איש ללשונו:

כה) ויך הברד. מסלסלי התורה ודורשי' אומרים כל ענין הכאה כ"ף זולתה עיקר לענין הזאת, יין יו"ד זולתה עיקר לענין, נטויה טי"ת זולתה עיקר: את כל אשר בשדה. ולא אשר בעיר: מאדם ועד בהמה וגו':

הערות ותקונים

והיה עשוי אנבטאות אנבטאות ומסבב את מקניהם ולא היו יכולים לצאת והיה המצרי מביא את המאכלת ושוחטה, והעוף יורד עליו מלמעלה ואוכלו, שנאמר ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים מהו ומקניהם לרשפים אלו העופות, כמד"א ובני רשף יגביהו עוף ע"כ. ולהמאמר מן מדרש תהלים כוון רש"י בפי' לתהלים ע"ח מ"ח ע"ש: מ) על האויר שנקרא שמים." לק"ט. וכן כתב הראב"ע על השמים, הוא האויר, וכמוהו על פני רקיע השמים: מא) מאי רעמים אמר שמואל. ברכות נ"ט ע"א: מב) ומסתברא לן כוותיה דרב אחא בר יעקב דהא כד בריק ברקא אתי מיטרא. גמרא שם ולפנינו דבריק ברקא ומנחמי ענני ואתי מטרא: מג) א"ר חנינא כגון צלוחית מלא אש וסביבותיה ברד ור' יוחנן אמר כו'. לק"ט. ושם הגי' א"ר יוסי בר חנינא והעירותי שם בהערה י"ט לא מצאתי הדרשות במדרשים רק חובא ג"כ בס' והזהיר דף ג' ע"א ובוודאי הוציאו הדרש מן מדרש השכם. ומה שחשבתי שם אולי הוציאו מן מדרש ילמדנו, לא יתכן כי התנחומא הנדפס מספר שמות הוא הילמדנו. והבאתי עוד שם בפסיקתא דר"כ פסקא ויהי ביום כלות משה (בי ע"ב), ומדרש חזית פ' צאינה וראינה, ותנחומא הנדפס מכבר וארא אות י"ד ושמ"ר פי"ב וס' והזהיר ב' ע"ב מובא בשם ר' יהודה ור' נחמי, ר' יהודה אומר צלוחית של ברד מלאה אש, ר' נחמי אומר

כו) רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל. הוי מיעוט אחר מיעוט, ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות ואתא לריבויא שארי מקומות חוץ לגושן שנמצאו שם בני ישראל לא היה ברד במקומם:

כז) וישלח פרעה. שליח אחד שלח: ויקרא למשה ולאהרן ויאמר אליהם. כשבאו לפלטין שלו: חטאתי הפעם. הזו יותר מכל הפעמים, כי נמצא בפעם הזו ה' הצדיק, ומה היא צדקתו ששלח לנו לומר שלח העז את מקנך, שאפילו כשהוא כועס עלינו הוא מזהירנו כדי שלא נפסיד את נכסינו: ואני ועמי הרשעים. שבמויד לקינו ביותר שלא נזדהרנו:

כח) העתירו אל ה'. כבר פרשתי מלת עתר בויעתר יצחק (בראשית כה כא): ורב מהיות קולות אלהים וברד. (מה) ורב שירבה אריכות אפיים ברשעים, כענין שנא' ורב חסד ואמת (שמות לד ו), אבל עיקר הענין אינו אלא כאומר לדיין המכה רב לך אל תוסף, ודומה לדבר ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידיך (ש"ב כד טז), רב לכם סוב (דברים ב נ), וכל דומיהן: קלות הקלות כולהו חסירי ו', לפי שכל הקולות של רעמים היו שוין אין אחד מהם גדול מחבירו, (מו) והיינו דדרשי רבנן מאי דכתיב יפלם נתיב לאפו לא חשך ממות נפשם וחיתם לדבר הסניר (תהלים עח נ), מלמד שכל מכות שהביא הקב"ה על המצרים במדה ובמשקל היו באים עליהם: לא חשך ממות נפשם. (מז) א"ר יהושע בן לוי כל מכה שהיתה באה עליהם] מכת דבר שסה עליהם, שנאמר וחייתם לדבר הסניר: ואשלחה אתכם ולא תוסיפון לעמוד. להתעכב, ודומה לו ותעמוד מלדת (בראשית כט לה):

כט) ויאמר אליו משה כצאתי את העיר. (מח) מלמד שאין העיר כשירה להתפלל בתוכה, מפני שהיא מלאה גלילים ושקוצים, וק"ו לנבואה: את העיר. (מט) כלומר מן העיר, ודומה לו הם יצאו את העיר (בראשית מד ז), את אוצרו הטוב את השמים (דברים כא יב), כלומר מן השמים, ולהכי כתיב את דהוי סמוך לעיר, וכן נמי את אוצרו הטוב את השמים (נ) דהיינו קובה הסמוכה לרקיע כדרשינן בתחילת שכל טוב: אפרוש את כפי אל ה'. בתפלה, דכתיב וכפיו פרושות השמים (מ"א ח נד): הקלות יחדלון. מיד: והברד לא יהיה עוד. והוא הדין לאש הטפילה לו: למען תדע כי לה' הארץ. והוא עושה בה כל הפצו כ"ש השמים שהוא מקום כסאו, (נא) והיינו דרמי ר' לוי כתיב לה' הארץ ומלואה (תהלים כד א), וכתיב והארץ נתן לבני אדם (שם קטו טז), ומתרץ לא קשיא כאן קודם ברכה, כאן לאחר ברכה ה"נ כי לה' הארץ, (נב) כשאין הבריות עושין רצונו אינן ראויין ליהנות ממנה, וכשהן עושין רצונו נתן לבני אדם ליהנות ממנה:

הערות ותקונים

אש וברד פחוכין זה בזה, ועתה כאשר נגלח התנחומא הקדום ראיתי בפ' וארא אות כ"ב הובא התחלת המאמר הייגו ר' יוסי ב"ר חנינא אמר צלוחית מליאה אש ומאחריה ברד, והמאמר מר' יוחנן ליתא שם ובודאי מקור אחר היה לבעל לק"ט: מד) "התחתונים ברד ושלשה טפחים". הוספתי כמו שהוא בפ' והזהיר] והמעתיק השמיט מן טפחים עד טפחים וחסר גם בלק"ט: מה) ורב שירבה אריכות אפיים ברשעים. לק"ט: מו) והיינו דאמרי רבנן. הוא במדרש תהלים מזמור ע"ח אות ט"ז בשם ר' הונא בשם ר' אבין: מז) א"ר יהושע בן לוי. מדרש שם: מח) מלמד שאין העיר כשירה להתפלל כו'. הלק"ט הביא מלמד שחוצה לעיר היה לו בית תפלה למשה רבינו. ובמדרש שמ"ר סוף פ' וארא כצאתי את העיר מכאן שלא היה משה חפץ להתפלל בתוך מצרים לפי שהיתה מטונפת בגלולים ובשקוצים וכן הביא רש"י עה"ת ועי' ברטב"ן והמקור במכילתא בא בפתיחתא פסוק בארץ מצרים: מט) כלומר מן העיר כו'. לק"ט וכן הביא רש"י עה"ת: נ) דהיינו קובה הסמוכה לרקיע. הוספת המחבר: נא) והיינו דרמי ר' לוי. ברכות נ"ד סע"ב וע"ש

MTA AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

ל) ואתה ועבדיך ידעתי. כלומר יודעני: כי טרם. שתעביר המכה: תיראון. מלא ן׳, כלומר יראה יתירה, תיראון הת׳ נחשרת מוכחת שהיא לשון יראה: מפני ה׳ אלהים. שהוא רחום ודיין ואחר שתעבור המכה תשיבו לאוילכם, דהכי כתיב וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו (שמות ח יא):

לא) והפשתה והשערה נכתה. כל אחת לקתה בעצמה, שהרי נכתה לשון יחידה היא, כענין שנאמר ועברתם כי קשתה (בראשית מט ז), ידי עשתה (ישעי׳ סו ב), ולפי שהן באתנחתא ובזקף קטן הן וכל דומיהן, לפיכך נפתחת האות בעלת הטעם אפס כי כולן לשון יחידה ולמה לקו שתי אלו, כי השעורה אביב. לפי שהיתה נדולה נשתברה, ולפי שהיתה ארץ מצרים חמה ביותר לפיכך היא מבשלת מהר פירותיה: שהרי אין השעורה אביב אלא בניסן, ובמצרים היתה אביב בתחלת שבט, שבו היא המכה (נג) לרעת רבותינו שדרשו שביו״ד חדשים לקו המצריים יו״ד מכות, (נד) אבל לדעת רבותינו שדרשו כי ביו״ד שבועות לקו י׳ מכות וההתחלה היה בר״ח שבט, נמצאת מכת ברד בשבוע שלישי של אדר, ואפילו הכי אין ניסן אביב במצרים לנבי שעורה: (נה) כתב ר׳ טוביה והפשתה ו׳ מוסיף על ענין של מעלה של ברד. (נו) והשעורה כי השעורה, (נז) במלה שפסק בה התחיל, (נח) ודומה לו במשנתינו במה מדליקין ובמה אין מדליקין אין מדליקין לא בלכש וכו׳: והפשתה נבעול. היינו פקולין שהזרע כנום בתוכו. ויש כמה בלשון נבעול בדברי רבותינו אפס כי חלוקין דברי רבותינו מן התרנום ירושלמי דמתרנמינן בירושלמי וכיתנא עבד פקולין, ורבותינו קורין פקולין לפשתן נקי:

לב) והחטה והכסמת לא נוכו כי אפילות הנה. (נט) שעדיין נרגריהן אפילות בתוך קשן, שהרי עדיין לא עשו נרגרים ועדיין הן דשא, לפיכך לא נשתברו, ואע״נ דדרשינן ליה בלשון אופל, מיהו רבנן קרו להו לפירי דמתאחרי אפלי ולמקדמי חרסי, דתנן בארבעה [פרקים] העולם נידון בפסח על התבואה וכו׳, וכעינא בנמרא האי תבואה מאימת, אלימא הא תבואה דקיימא כל הני הרפתקי דעדו עלה איטת איתון. סי׳ הפרתקי היינו זמנים, דכתיב קנצי למילין (איוב יח ב), ומתרגמינן הפרתקי למיליא, ואלא תבואה דמזדרעא, למימרא דחד דינא מיתדנא, והתניא תבואה שאירע בה מקרה [או אונס] קודם הפסח נידונה לשעבר, אחר הפסח נידונית להבא, אדם שאירע בו מקרה או אונס קודם יום הכפורים נידון לשעבר, אחר יום הכפורים נידון להבא, (א״ר) [אמר רבא] שמע מינה דתרי דינא מיתדנא, אמר אביי הלכך כי חזי אינש מצלה זרעא אפלא, ליקדם וליזרע חרפי, דעד דמטי למידיינה קדים סליק, וכמה כמותן בתלמוד:

הערות ותקונים

בתוס׳ ד״ה כאן: נג) ח״נ כשאין הבריות עושין רצונו כו׳. בגמרא שם ל״ה ע״א הוא על מאמר אחר א״ר חנינא בר פפא רמי כתיב ולקחתי דגני בעתו וגו׳ וכתיב ואספת דגנך וגו׳: נג) לדעת רבותינו שדרשו שביו״ד חדשים לקו המצרים יו״ד מכות. עי׳ בתנחומא הקדום וארא אות י״ד ובהערה קכ״ה ובמדרש שו״ט מזמור ע״ה אות ט׳ ובהערה נ״ג ושם הארכתי בזה ואין להכפיל הדברים: נד) אבל לדעת רבותינו שדרשו כי ביו״ד שבועות לקו י׳ מכות, וההתחלה היתה בר״ח שבט. כן הביא בעל לק״ט (ח׳ י׳) בשם יש אומרים: נה) כתב ר׳ טוביה. הוא בלק״ט ט׳ ל״א: נו) והשעורה כי השעורה. ר״ל סיים והפשתה והשעורה והחל כי השעורה: נז) במלה שפסק בה התחיל ודומה לו במשנתינו במה מדליקין כו׳. הוא בלק״ט שם. וכן תמצא בגמרא נדרים כ׳ ע״ב ההוא דסליק מיניה ההוא טפרש ברישא כדתנן במה מדליקין ובמה אין מדליקין אין מדליקין כו׳ ע״ש: נח) ודומה לו במשנתינו. שבת כ׳ ע״ב במשנה: נט) שעדיין גרגריהן אפילות בתוך קשן. וכן חלק״ט כתב מכוסות בתוך הקש של תבואה כי עדיין לא נתגדלו כל צרכם, והוא כדעת ר׳ יהודה לקישות היו, תנחומא הקדום וארא אות כ״ב ופי׳ כמו שכתב רש״י בפי׳ התורה מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני רוח קשה: ס) דתנן בארבעה פרקים העולם נידון ר״ה ט״ז ע״א:

לג) ויצא משה מעם פרעה את העיר. כלומר מן העיר, חוץ מן הכרך בסמוך: ויפרוש כפיו אל ה'. בתפלה: ויחדלו הקלות. אלו הרעמים: והברד. כשמועו: ומטר. שהיה יורד משחיקת הברד: לא נתך ארצה. כי מעתה אין מטר יורד במצרים וה"ה לברד שלא נתך ארצה, אלא תלויים ועומדים למלחמות תנופות יד ה' צבאות מהם הוריד בימי יהושע בין עזקה ובין מקרה, שנאמר ה' השליך עליהם אבנים וגו' (יהושע י יא), וכתיב רבים אשר מתו באבני (ברד) [הברד] (שם שם), (סא) ורובם תלויין ועומדין עד ימות גוג ומגוג, שנאמר ונשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית אמטיר עליו ועל אנפיו (יחזקאל לח כב). וכה"א הבאת אל אוצרות שלג ואוצרות ברד תראה, אשר חשכתי לעת צר ליום קרב ומלחמה (איוב לח כב כג): נתך. לשון יציקה, כרכתיב ויצק לו (שמות לז ג) ומתרגמינן ואתך ליה, ובלשון קרש כהתוך כסף בתוך כור כן תתבו (ונתכתם) [בתוכה] (יחזקאל כב כב), וכל דומיהן, לשון יציקה וצירוף, ועיקר המלה המדובר על אוסן שפיכה, ורומה לו ויתבו כמים שאנתי (איוב ג כד), הנה אפי וחמתי (נתכתי) [נתכת] (ירמיה ז כ), וכתיב ובחמה שפוכה (יחזקאל כ לג):

לד) וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות. פעמים מקרים הקולות ופעמים שמקדים המטר אלא שהברד עיקר ואלו טפילין לו: ויוסף לחטא. כנגד הקב"ה: הוא ועבדיו. הוא תחלה ועבדיו אחריו. הוא שאמר משה כי טרם תיראון (פסוק ל): ויוסף לחטוא. שאמר למעלה חטאתי הפעם (פסוק כז). דמשמע לא אוסיף לחטוא, ועכשיו מוסיף לחטוא:

לה) ויחזק לב פרעה. מעצמו: ולא שלח את בני ישראל כאשר דבר ה' ביד משה. שאמר לו בתחלה ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך (שמות ג יט), בימינו יקיים אלהינו מקרא כתוב (בימי) [כימי] צאתך מארץ מצרים (אראך) [אראנו] נפלאות (מיכה ז טו):

שלמה פרשת וארא ירויחו דורשיה וישבילו.

בא

[י] (א) כתיב יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל (יואל א ד), וכתיב וה' נתן קולו לפני חילו כי רב מאד מחניהו (וכי) [כי] עצום עשה דברו כי גדול יום ה' ונורא מאד ומי יכילנו (שם ב יא). בוא וראה גדולתו של מלך מ"ה הקב"ה שהרי מלך בשר ודם מזמן חיילותיו לעשות מלחמותיו, והוא צריך לפרנסן, בין שהן נלחמין ובין שאינן נלחמים, אבל הקב"ה יש לו חיילות ששרויין במקום שאין בנ"א עומדים, והן הן מיני ארבה, שאינן לא אוכלין ולא שותין, והם חיים בגזירתו של הקב"ה, וכשהוא גוזר עליהם להשתלח למקום מכעיסיו להשחית את יבול ארצם, הרי

הערות ותקונים

פפ) ורובם תלויין ועומדים עד ימות גוג ומגוג כו'. לק"ט. ובתנחומא הקדום סוף וארא אמרו רבותינו נתלה באויר עד שיבא גוג ומגוג שנ' וגשם שוטף ואבני אלגביש וגו' ומובא בילקוט רמז קפ"ש בשם התנחומא ובתנחומא הנדפס מכבר ובשמ"ר פי"ב אות ז' תלאן ברפיון ואיתתי ירד בימי יהושע על האמוריים, שנ' וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים, והשאר עתידין לירד בימי גוג ומגוג. והערוך הביא זה בשם תילמדנו, והוא המאמר מהנדפס מכבר ועי' בלק"ט שם הערה ל"ב ובמדרש אגדה ובהערה י':

[י] פ) כתיב יתר הגזם אכל הארבה כו'. הוא כעין פתיחא לפרשת בא למכת הארבה: ג) כי לפי שהיו כופין את עמו להיותם עושים את כל עבודתם בשדה כו'. בתנחומא הנדפס מכבר

הן ננערין ומתגברין לעשות שליחותו, שנא' ננערתי כארבה (תהלים קט כג), וכתיב וה' נתן קולו לבני חילו, וכתיב אשר אכל הארבה החלק והחסיל והגזם חילו הגדול (יואל ב כה), חיילותיו של מלך בשר ודם אין הפרשים יכולין לעלות בחומה ולכנוס בחלונות, אבל חילו של הקב"ה כתיב בהו בעיר ישקו בחומה ירוצון בבתים יעלו בעד [החלונים] יבואו כגנב (שם ב ט), וכתיב [בקול] מרכבות על ראשי ההרים ירקרון כקול להב אש אכלה קש (בעם) [כעם] עצום ערוך מלחמה (שם שם ה), וכתיב ובעד השלח יפלו (ולא) [לא] יבצעו (שם שם ה), ותרגם יונתן בן עוזיאל ולאתר דאינון שליחין אזלין קטלין ולא מקבלין ממון, ולפי שמשלחתם מכה נברתנית היא, שלח והעיר והתרה בהם, (ב) כי לפי שהיו כופין את עמו להיותם עושים את כל עבודתם בשדה, ומינום כורמים ויוגבים ואוספין קייציהם, לפיכך הוא שלח בהם חילו הגדול שמנה מאות מיני ארבה, שהארבה יש לו מאה מינים, סלעם יש לו מאה מינים, חרגל מאה מינים, חגב מאה מינים, צלצל מאה מינים, ילק מאה מינים, חסיל מאה מינים, גזם מאה מינים, חנמל מאה מינים:

א) ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה. לפלטין שלו: כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו. הן הכבידו את לבם מעט ואני הוספתי להם כבדות, (ג) דאם בא אדם ליטמא פותחין לו, כל כך למה: למען שיתי. הטעם שהוא בת' מודיע כי הוא לשון זכר, כלומר אשית: אותותי אלה בקרבו. אלה היינו קשות, אלה בקרבו. כדכתיב ויתן ה' אותות ומופתים גדולות ורעים במצרים (דברים ו כב), אבל כשהטעם בש' היא לשון נקבה וציווי, כנון שיתי לבך למסלה (ירמיה לא כא), שיתי (בליל) [כליל] צילך בתוך צהרים (ישעיה טז ג):

ב) ולמען תספר. חזר ואמר דבר הקודש למשה ולמען תספר בתורה: באזני בנך ובן בנך. שתדרוש בתורה לדורות ויאמינו: את אשר התעללתי במצרים. שבאתי עליהם בעלילה, ודומה לו הלא כאשר התעלל בהם וישלחם וילכו (ש"א ו ו), תרגם יונתן בן עוזיאל הלא כמה דאתפרע מנהון, ואיזו היא העלילה, כי גר יהיה זרעך ועבדום וענו אותם (בראשית טו יג), וכנגדו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי (שם שם יד). בני בכורי ישראל (שמות ד כב), וכנגדו הנה אנכי (נוגף) [הורג] את בנך בכורך (שם שם כג), וכן בכל המכות התרה בהם מדה כנגד מדה: ואת אותותי אשר שמתי בם. כדדרשינן לעיל: וידעתם כי אני ה'. וכה"א גדול העצה ורב העליליה אשר (עיניו) [עיניך] פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו (ירמיה ל ב יט), וכתיב נורא עלילה על בני אדם (תהלים סו ה):

ג) ויבא משה ואהרן אל פרעה ויאמרו אליו כה אמר ה' אלהי העברים עד מתי מאנת. כלומר מאן אתה: לענות מפני. להכנע מפני כעני המשפיל עצמו ונכנע לפני המושל, אלא אתה עומד בעזות כעשיר יענה עזות, מ"מ אני מצוה עליך שתשלח את עמי ויעבדוני:

ד) כי אם מאן אתה לשלח את עמי. זו היא התראה: הנני. מזומן ולא לזמן רחוק אני מדחה אותך אלא הנני מביא מחר ארבה בגבולך. אמר לו ארבה שמו לפי שאני ארבה אותו לחיל גדול, כדדרשינן לעיל:

ה) וכסה את עין הארץ. כדמפרש ולא יוכל. בן אדם: לראות את הארץ. לפי שהוא בא בענן גדול, דכתיב בענין הזה יום חשך ואפלה יום ענן וערפל כשחר פרוש

הערות ותקונים

ושמ"ר פי"ג אות ו' ארבה למה הביא עליהן, מפני ששמו את ישראל זורעי חטים ושעורים, לפיכך הביא עליהן ארבה ואכלו כל מה שזרעו להם ישראל ובתדב"א פ"ז והובא בילקוט רמז קפ"ב

על ההרים (יואל ב יב): ואכל את יתר הפליטה הנשארת לכם מן הברד. זו החטה והכסמת: ואכל את כל העץ הצומח לכם מן השדה. (ד) תני בתוספתא כל שמוציא עלים מעיקרו עשב הוא, ומברכין עליו בורא פרי האדמה, וכל שמוציא עלים מעצמו, אילן הוא, ומברכין עליו בורא פרי העץ, ומפרשי רבנן כל אילן דבסתווא נתרי טרפיה ופיישין גווזיה ועיילין מיא בגווזיה ומפיק טרפיה מגווזיה אילן הוא, וכל דיביש בסיתווא וכלו גווזיה וטרפיה לגמרי והדר פארי משרשיו, כגון מווי וקנברס ושומשי אינו אילן, כללא דמילתא היא עצים דיבשין בסיתווא באילני ובקייטין מלבלבין והיזמי ירק דיבשין בסתווא לגמרי והדר פארי משרשיו, [כל היכא דכי שקלת לפירא הדר מפיק פירא אחריתא זהו אילן ומברכין בורא פרי העץ]. וכל היכא דשקלת פירא ומיית גילא או גווזיה ולא מפיק פירא אחרינא זה ירק ומברכין עליו בורא האדמה:

ו) ומלאו בתיך. תחלה לפי שהתחלת ברעה תחלה, ואחר כך ועבדיך, ואח"כ עמך, ואחר כך כל מצרים: אשר לא ראו אבותיך ואבות אבותיך מיום היותם על האדמה. כלומר משעה שנולדו עד היום הזה: ויפן ויצא (משה) מעם פרעה. ואהרן נמי נפק בהדיה:

ז) ויאמרו עבדי פרעה אליו. לפרעה: עד מתי יהיה זה לנו למוקש. (ה) כלומר האיש משה, דכתיב ביה כי זה משה האיש (שמות לב א), כל מה שאנו מתנרים בו הרי אנו נוקשים, אין לך להקסיד, אלא שלח את האנשים ויעבדו את ה' אלהיהם. והחזק בנשים ובטף כדי שיחזרו האנשים: הטרם. ה' נפתחת ונחטפת שהמלה לשון תימה. ויש לפרש כל תיבות טרם שבמקרא במקום עדיין לא, כלומר העדיין לא ידעת כי אבדה מצרים לגמרי, ואח"כ אתה משלחם, כי יש לך לשלחם קודם שתאבד מצרים:

ח) וישב. שלח אחריהם שלוחים להשיב את משה ואת אהרן אל פרעה, וכשבאו לפלטין אמר להם פרעה לכו עבדו את ה' אלהיכם, ואעפ"כ רצוני לידע מי ומי ההולכים, ראשי המשפחות, או כל העברים:

ט) ויאמר משה בנעורינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותינו בצאננו ובבקרינו נלך. כשם שהיינו כולנו בעבודתך כך נהיו כולנו בעבודת אלהינו: כי חג ה' לנו:

י) ויאמר אליהם יהי כן ה' עמכם. לרעתו מקלל היה כאדם שאומר לחבירו כך יושיעך המקום כמו שאני בולע קנה בן מאה אמה, וכמו שאני עולה לרקיע, או יורד מדעתי לשאול: ראו כי רעה נגד פניכם. רעה אתם רוצים לעשות לי להבריח את ישראל מארצי, (ו) אלא שבעל צפון עומד לנגד פניכם ואינו מניחכם, אלא פשטיה דקרא הכי משמע כדכתיב אנה פניך מועדות (יחזקאל כא כא), כלומר ראו כי דרך רעה נגד פניכם מועדות ללכת:

יא) לא כן. כמו שאמרתם ללכת מכל וכל: אלא לכו נא הגברים ועבדו את ה'. לחוג לפניו: כי אותה הבקשה אתם מבקשים מתחלה, שכך הייתם אומרים נלכה נזבחה (לאלהינו) [להי] (שמות ה' יז): ויגרש אותם. אחד משומרי הסף מאת פני פרעה:

הערות ותקונים

בשינויים קצת: ג) דאם בא לישמא פותחין לו. שבת ק"ד ע"א: ד) תני בתוספתא. הוא בתוספתא פוף פ"ג דכלאים זה הכלל כל המוציא עליו מעיקרו הרי זה טין ירק וכל שאינו מוצא עליו מעיקרו הרי זה אילן ומה שפיים המחבר ומפרשי רבנן כל אילן דבסיתווא נתרי טרפיה עד סוף המאמר ומברכין עליו בורא פרי האדמה הם דברי רבינו חננאל ז"ל ומ"ש ומפרשי רבנן כוון לדברי ר"ח ודברי התוספתא הובאו בשבלי הלקט השלם סי' ק"ם (דף ס"ג ע"ב) והביא כתב רבינו חננאל ז"ל ראינו לרבותינו הגאונים שאמרו משום רבותיהם ז"ל והביא כל הלשון שהביא המחבר שלפנינו: ה) כלומר האיש משה. לק"ט: ו) אלא שבעל צפון עומד לנגד פניכם. לק"ט והוא במכילתא בא

יב) ויאמר ה׳ אל משה נטה ידך. ומסתבר דבמטה: על ארץ מצרים. בשביל ארץ מצרים: בארבה. כדי שיבא: ויעל. כמו ויעלה על ארץ מצרים: ויאכל את כל עשב הארץ. היינו פירות הארץ החשה והכסמת: את כל אשר השאיר הברד. שלא הלקהו היינו עץ הצומח:

יג) ויט משה את מטהו על ארץ מצרים וה׳ נהג (ברוח) [רוח] קדים בארץ. נזר והנהיג את הרוח מפאת מזרח ע״י מלאך, למדנו שאם לרוח אין מלאך מנהיג כשהיא משתלחת בעולם היא מחרבת העולם, (ז) והכי אמרינן בגיטין פ׳ כל הגט דרוח דרומית היא קשה משאר הרוחות אילמלא בן גין דהיינו מלאך העשוי כגין שהוא מעמידה בכנפיו מחרבת כל העולם, והכי דרשינן ליה בפרשת העופות: כל היום ההוא וכל הלילה הבקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה מפאת מזרח, (*ז) למדנו לרוב פורעניות שהן מרוח קדים, כדכתיב ורוח הקדים נשא את הארבה, רוח קדים חרישית (איוב ב ח), ברוח קדים תשבר אניות תרשיש (תהלים מח ח). ויולך ה׳ את הים ברוח קדים עזה (שמות יד כא). (ח) בני סורא דדייקי קראי אמרי כד רוח זה בא (ט) אפילו שופתא במרא רפיה. רב יוסף אמר אפילו סיכתא בדופנא רפיא. רב אחא בר יעקב אמר (י) אפילו קופינא דמרא רפיא, היינו החור שבראש המרא, ועל שם שדוחין בין שני צידי החור קרי להו בין אחים, מפני שהן מדובקים. (יא) רבא אמר אפי׳ אשה מפלת בו, דכתיב ויבוש מקורו (הושע יג טו). ר׳ יוחנן אמר אפי׳ שכבת זרעו של איש מסרחת במעי אשה, דכתיב ויחרב מעינו (שם שם). ושמואל אמר אפי׳ מרגניתא שבים נרקבת בו, דכתיב הוא ישסה אוצר כל כלי חמדה (שם שם):

יד) ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים. לא שהיו מספריחין והולכים אלא נחים ועומדין בגזירת היוצר: כבד מאד. כדמפרש ואזיל: לפניו לא היה כן ארבה כמהו. משולחין למקום אחר: ואחריו לא יהיה כן. ואפי׳ ביומי יואל בן בתואל לא נשתלחו אלא ד׳ ראשי משפחות, דהיינו נזם ילק ארבה חסיל, ועמם ת׳ מינים חגבים, ובמצרים נשתלחו ח׳ ראשי משפחות (יב) כדדרשינן לאחרן:

טו) ויכס את עין כל הארץ. מרוב שבאין צפונין צפונין אין פני הארץ נראית: ותחשך הארץ. כדדרשינן לאחרן. וכתיב בשחר פרוש על ההרים (יואל ב ב): ויאכל את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הברד ולא נותר כל ירק בעץ. לא ירק ממש אלא הכי קאמר לא נותר שום מראית ירק בעץ, וכן נמי לא נותר בעשב השדה בכל ארץ מצרים:

טז) וימהר פרעה לקרא למשה ולאהרן ויאמר חטאתי לה׳ אלהיכם ולכם שמריתי את דבריו ולכם שדברתי שלא כהוגן כי רעה נגד פניכם (פסוק י):

יז) ועתה שא נא חטאתי אך הפעם. שאין עלי למרוד עוד: והעתירו לה׳ אלהיכם. כלומר והפכו דעת הבורא ממדת רגזנות למדת רחמנות, (יג) כעתר הזה המהפכת את התבואה ממקום למקום: ויסר מעלי. והוא הדין מעמי: רק את המות

הערות ותקונים

פ״ג בעל צפון נשתייר מכל היראות כו׳: ז) והכי אמרינן בגיטין פ׳ כל הגט. דף ל״א ע״ב: *ז) למדנו לרוב פורעניות שהן מרוח קדים. לק״ט, והוא בטכילתא בשלח פ״ד וב״ב כ״ה ע״א: ח) בני סורא דדייקי קראי אמרי. גמרא גיטין שם ולפניהן עדי סוראה הוא דדייקי קראי מאי הוא כי הוא בין אחים יפריא, ופי׳ רש״י הדבר הזה מבני סורא הוא דדייקי קראי: ט) אפילו שופתא במרא רפיא. בגמרא שם שופתא בקופינא רפיא וע״ש בפירש״י: י) אפילו קופינא דמרא רפיא. בגמרא אפילו קניא בכופתא רפיא. ע״ש בפירש״י: יא) רבא אמר אפילו אשה מפלת בו. הוא בגמרא שם במאמר שלפניו ע״ש: יב) כדדרשינן לאחרן הוא ברישׁ פרשת בא: יג) כעתר הזה. יבמות

הזה. (*יג) הארבה הזה אוכל ואינו נהנה, היה נופל על סני המצרי והיה מנקר את עיניו ואוכלן:

יח) ויצא מעם פרעה. ואהרן בהדיה, ולמה לא נאמר ויצא משה, לפי שיצא נחרץ ולא השיבו לדבריו כפעם בפעם: ויעתר אל ה'. חרץ לכרך:

יט) ויהפך ה' רוח ים. זו רוח מערבית, שהוא כנגד רוח מזרחית, דהיינו רוח קדים: חזק מאד. יותר מחוזקה רוח הקדים, ולמדנו שהרוחות של עולם פעמים קראן הכתוב לשון זכר, ופעמים קוראן לשון נקבה, כדדרשינן בפרשת סוטה: וישא את הארבה ויתקעהו. כלומר ויבקעהו בימה סוף, ודומה לדבר ויעקב תקע את אהלו (בראשית לא כה), תקע את אחיו (שם שם), ותתקע את היתר ברקתו (שופטים ד כא), וכל דומיהן, (יד) למה נקרא שמו ים סוף, שכל סופה וסערה בא מן הים ההוא, לפי שהמדבר הגדול בוקע בו. (טו) ים סוף הוא למצרים מן המזרח, והארבה בא מן המזרח, דהיינו מן קדים, כדכתיב ורוח (קדים) [הקדים] נשא את הארבה (שמות י יג), והוליך הרוח את הארבה למערב ארץ מצרים, שהיא מקום ישוב שדות וכרמים, ובשעה שהסך הקב"ה הרוח מרוח מערב, החזיר את הארבה למקומו שבא משם בתוך ים סוף: לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים. (טז) הצפרדעים שהבאישו מתו כולם בתוך ארץ מצרים, כדי לצער נשמותיהן, והארבה שהן ראויין לאכילה לא מתו במצרים, כדי שלא יהנו מהם, אלא הטילם לים, כדי שלא יחזרו עליהם:

כ) ויחזק ה' את לב פרעה. כשדרשנו:

ורבותינו דרשו כי אני הכבדתי את לבו. (יז) הוספתי לו כבידות וטפשות כדי לטרדו מן העולם: למען שיתי. (יח) לבעבור לחלשו, בענין נשתה גבורתם (ירמיה נא ל): את אשר התעללתי. שעוללתי אותם בנפן באשר עוללו את נפני: יהי כן ה' עמכם. כלומר כשם שהיה עמי ידו לרעה מיום ששמעתי את שמעו, כן יהיה עמכם, (יט) ולדעתו מקלל הוא, וכה"א בסוף פסוק ראו כי רעה נגד פניכם, (כ) זה בעל צפון, אמר להם נגד דרכיכם טעותי עומד ותהי ידו עליכם: לא נשאר ארבה אחד. (כא) לפי שמתוך צרתם שמחו על מכת ארבה, והיו הורגין את הארבה ומולחין אותו לרוב מאד, וכשהסך הקב"ה רוח ים נשאם כמוץ אשר תדפנו רוח, כך נשאו מכל מקום שהיו מלוחים שם, והטילם לתוך הים, להודיעם גבורות הבורא שאינו מניח לחוטא להיות נשבר:

(כב) ירויחו דורשי הפרשה וישכילו. וסמוך לה פרשת האופל. בברד ובארבה שלח והעיד והתרה בהם, ובחושך לא התרה בהם, לפי שהיו מותרין ועומדין בשתי

הערות ותקונים

ס"ד ע"א והובא בלק"ט: *יג) הארבה הזה אוכל ואינו נהנה היה נופל על סני המצרי והיה מנקר את עיניו ואוכלן. כן הביא הלק"ט (י' ד') וכן מובא בס' והזהיר ג' ע"א. ואולי נובע ממדרש השכם: יד) למה נקרא שמו ים סוף כו'. לק"ט: טו) ים סוף הוא למצרים מן המזרח כו'. לק"ט ועי' רש"י עה"ת שהביא וז"ל ורוח הקדים רוח מזרחית נשא את הארבה, לפי שבא כנגדו שמצרים בדרומית מערבית היתה כמו שמפורש בטקום אחר (במדבר לד ג) וע"ש שהביא אומר אני שים סוף היה מקצתו במערב לפיכך רוח ים תקעו לארבה בימה סוף כנגדו: טז) הצפרעים שהבאישו כו'. לק"ט: יז) הוספתי לו כבידות וטפשות. לק"ט י' א': יח) לבעבור לחלשו. לק"ט: יט) ולדעתו מקלל הוא. לק"ט: כ) זה בעל צפון. לק"ט. כא) לפי שמתוך צרתם שמחו על מאכל ארבה והיו הורגין את הארבה ומולחין אותו לרוב מאד כו'. את כל זה לא הביא חלק"ט והטקור נעלם ממני, רק בתנחומא הנדפס מכבר וארא אות י"ד ושמ"ר פי"ג אות ז' א"ר יוחנן כיון שבא ארבה שמחו המצרים ואמרו נקבץ ונשלק טהן נטלא טהן חביות אטר הקב"ח רשעים בטכח שחבאתי עליכם אתם הייתם שטחים, מיד ויהפוך ה' רוח ים חזק מאד וישא את הארבה ואסילו טה שב דרות בחביות טלוחין פרחו והולכין לתם: כב) ירויחו דורשי הפרשה וישכילו. גם בכאן אין פרשה אחרת

אלו. (כג) ולמה לקו במכת חשך, לפי שהיה מצרי תופש בעברי, ואומר לו עמוד לפני עד שאני סועד, והנר יהא מונח על ראשך, ולא תזוז, שאם אתה זז לכאן ולכאן, אני חותך את ראשך בסייף, לפיכך שלח חשך ויחשיך. (כד) כשיעור ג' ימים היה חשך אפילה, דהוי דבר הנברא כעין ענן, (כה) ועוביו כדינר זהב, (כו) ואפי' אם היו מדליקין נרות היה החשך מכבה אותן, כמו שאומרים בני אדם על החשך שבהרי חשך שאם אדם מדליק שם נרות אינו דולק מפני החשך, ושלשת ימים אחרים היה חשך בלי אפילה, בשלשת ימים הראשונים לא קמו איש מתחתיו, והיו ישראל נכנסין לבתיהן של מצריים, ונוטלין נכסיהן ואינם מרגישים, אלא היו נלאין ומתחרטין על מה שהכעיסו את משה ואת אהרן בדברים. (כז) כי כשנהפך המטה לנחש היו סבורין שמשה ואהרן כשפנים הם, אמר להם פרעה (כח) וכי תבן אתם מכניסין לעופרים, (כט) כלומר עופריים מקום מלא תבן, ומשם היו מוציאין תבן לשארי עיירות, כך מפני מה אתם באים לעשות כשפים במצרים מקום שמלא כשפים, (ל) אמר לו משה למתא דירקא ירקא שקיל, (לא) כלומר לעיר שהיא מלאה ירקות לשם הולך ירקות, שאין הדבר נמכר בטוב אלא במקום שרגילין בו, ואע"פ שארץ מצרים מלאה כשפים, מעשי אלהים גדולים מהם, וביון שלא קמו מתחתיו ג' ימים נלאו, והוסיף הקב"ה ג' ימים אחרים חשך בלי אפילה, לפי שהיו בישראל רשעים גמורים זרים שנדבקו בגילולי מצרים ולא היו רוצין לצאת ממצרים, והמיתם הקב"ה בשלשת ימי החשך, שנאמר וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים (שמות יג יח). (לב) ר' נהוראי אמר לא אחר מחמש מאות עלו, שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך (יחזקאל טז ז), ואומר ובני ישראל פרו וישרצו (שמות א ז), (לג) שהיתה אשה יולדת ששה בכרס אחד, (לד)

הלילה, ודומה לו לא ימיש הענן (שמות יג כב), לא ימיש מתוך האוהל (שם לג יא), לא משו (במדבר יד מד). (לו) ואין ראוי להזכיר מלת וימש על אופן מישוש, זולתי בדינוש השי"ן, כענין אולי ימושני אבי (בראשית כז יב), כי כשהשי"ן נדגשת נדגשת במקום שתי שיני"ן:

כב) ויט משה [את] ידו על השמים. לאויר הנקרא שמים: ויהי חשך אפילה. שמפילות עוברי דרכים: בכל ארץ מצרים שלשת ימים. (לז) לא שנפרדו הימים מן הלילות לידע מתי יום ומתי לילה, אלא כשיעור שלשת ימים:

כג) לא ראו איש את אחיו. (לח) ואפי' ע"י נר ואבוקה, שאם היו מדליקין להם נרות ואבוקות היו נכבין: ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים. שאם היה מצרי עומד ממקומו להלך היה נופל וניזוק: ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. היינו גושן, ופשטיה דקרא הוא. (לט) אבל רבותינו דורשין במושבותם דמצרים שהיו ישראל נכנסין לבתי מצרים ונוטלין נכסיהן ואינם מרגישין, ועליהם מפורש בקבלה רגלי חסידיו ישמור ורשעים בחשך ידמו (ש"א ב ט):

כד) ויקרא פרעה אל משה ויאמר לכו עבדו את ה'. האנשים והנשים: רק צאנכם ובקרכם יוצו. כלומר יעמוד ברשותי ממושכנים: גם טפכם ילך עמכם:

כה) ויאמר משה גם אתה. (מ) גם לרבות א"שת פרעה שהיא התחילה לקרוא למכשפים תחילה, לפיכך אמר לו משה גם אתה, אשתך תחלה ואחר כך גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות ועשינו לה' אלהינו. לריח ניחוח לשמו:

כו) וגם מקנינו ילך עמנו. (מא) וגם לרבות רכוש מצרים, דכתיב ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (בראשית טו יד): לא תשאר פרסה. (מב) לא תשאר בהמה שהיא מפרסת פרסה: כי ממנו נקח. מן המקנה שלנו נקח לעבוד את ד' אלהינו: ואנחנו לא נדע. יש נדע שהיא לשון עתיד ויש שהיא לשון ידיעה של עכשיו, כגון זה, שכך אמרו לו וודאי אמר לנו הקב"ה תעבדון את האלהים על ההר הזה (שמות ג יד). ולא אמר במה ועכשיו אין אנו יודעין מה נעבוד את ה', כלומר כמה זבחים ועולות יבקש ממנו כי לא פירש לנו עד בואינו שמה שיפרש לנו כמה, לפיכך לא נקח ממקננו כלום, ודומה לענין זה דמשמע לשון עבר ומשמע לשון עתיד, יעשו, יעשו עץ גבוה (אסתר ה יד), לשון עתיד, יעשו ענל בחורב (תהלים קו יט) בלשון עבר, והענין מודיע את לשונם, וכן לכל דומיהן, ורובם תמצא בתיבות שמשמשיהן איתי"ן סימן:

כז) ויחזק ה' את לב פרעה ולא אבה לשלחם. הוא החזיק לבו תחילה, והקב"ה הוסיף והחזיקו:

כח) ויאמר לו פרעה לך מעלי. מסמוך לי: השמר לך. שמור את עצמך: אל תוסיף ראות פני. כלומר לראות פני לישנא קלילא: כי ביום ראותך פני תמות. אני מוסרך בידי בני אדם שביקשו את נפשך מתחלה וימיתוך, וש"ה, בפני אויל חוטר גאוה ושפתי חכמים תשמורם (משלי יד ג), ואומר ופי אויל מחתה קרובה (שם י יד):

כט) ויאמר משה כן דברת. נכון דברת: סירוש אחר בזמנו דברת: לא אוסיף עוד ראות פניך. וכן היה:

הערות ותקונים

ובהערה כ"ג: לז) לא שנפרדו הימים מן הלילות. לק"ט: לח) ואפילו ע"י נר ואבוקה כו'. לק"ט: לט) אבל רבותינו דורשין במושבותם במצרים. לק"ט: מ) גם לרבות אשת פרעה. הוא בתנחומא הקדום וארא אות י"ב ויקרא פרעה אין כתיב כאן אלא ויקרא גם פרעה א"ר לוי שקרא לאשתו ואמר לה ראי היאך באו היהודים לשחק בי ועי' בלק"ט י' כ"ו ובהערה ל"ד ולא נודע לי אז כי הילקוט כוון לתנחומא הקדום אשר הוצאתי לאור: מא) וגם לרבות רכוש מצרים. לק"ט: מב) לא

[יא] א) ויאמר ה' אל משה עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים. על פרעה שימות בכורו, ועל מצרים. שימותו בכוריהם: נגע אחד. לימד על שאר מכות שנקראים נגעים: ואחרי כן ישלח אתכם [מזה] ממקום זה: כשלחו כלה. שלא יהא איחור בדבר לפי שהיא כלה ונחרצה מאתי. אלא גרש יגרש אתכם מזה כפל הדבור, גרש בממון, יגרש בדברים, כאדם שרוחק את חבירו ואמר לו טול משלי וצא מביתי:

ב) דבר נא באזני העם. (מג) אמרי דבי ר' ינאי אין נא אלא לשון בקשה, אמר לו הקב"ה למשה לך אמור לישראל בבקשה מהם: וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב. (מד) כדי שלא יאמר אברהם אבינו ועבדום ועינו אותם (בראשית טו יג), קיים בהם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (שם שם יד), לא קיים בהם, אמרו לו ישראל למשה וליאי שנצא בעצמותינו: איש מאת רעהו. (מה) וכי מצריים ריעיהם של ישראל היו, אלא מלמד שאחרי המכות נתחרטו על רעתם, ונהיו לישראל בריעים ואוהבים, ולא היו מונעין מהם כלום:

ג) ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים. ולא היו פנים למצריים למנוע מישראל כליו ושמלותיו. גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם. שהיו כולם מכבדין אותו ביותר, גם לרבות את אהרן, שהיה גם הוא מכובד בעיניהם מרוב האותות והמופתים, ושנמצאו דבריהם אמתים:

(מו) ירויחו דורשי פרשיות של תשע מכות ויבינו. מהן עשה הקב"ה ע"י משה ואהרן הדם והשחין, הדם ביד אהרן במטה, והשחין בחפניהם, ושתים עשה הקב"ה ע"י אהרן לבדו הצפרדעים והכנים, ושלש ע"י משה לבדו הברד והארבה והחשך, ושלש בדברו של הקב"ה שלא ע"י אדם הערוב והדבר ומכות בכורות:

ד) ויאמר משה כה אמר ה'. דבר זה אמרו משה בעודו לפני פרעה בשעה שאמר לו פרעה לך מעלי (שמות י כח), והענין מוקדם ומאוחר, (מז) כי לפי שעה נצנצה עליו רוח הקודש ונתנבא שם, ודומה לענין זה כה אמר ה' אלהי ישראל שימו איש חרבו על יריכו (שם לב כז), כה אמר ה' [כעת מחר] סאה סולת בשקל (מ"ב ז א), שלפי שעה נצנצה עליהם רוח הקדש ונתנבאו. (מח) ואע"פ דפליגי רבנן בהא מילתא ר' זירא ור' אשי, חד אמר משה באורתא דתליסר בניסן הוי קאי, דהיינו כשהחשיך יום י"ג בניסן והוה ליליא דלמחר כדנגה הוי י"ד בניסן, דהיינו לילי י"ד בניסן ממש בפלניה דליליא הוי קאי ואמר להו לישראל כה אמר ה' לילה אחר דהיינו ט"ו בניסן בשעה זו אני יוצא בתוך מצרים, וחד אמר וודאי הוה ידע פלנא דליליא אימת, והאי דאמר כחצות, קסבר דלמא טעו איצטגניני פרעה ויאמרו לו משה בדאי הוא ומלבו בדא (מט) דאמר מר למוד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחוז, לא סבירא לן אלא כמ"ד וודאי הוי ידע, משום דליכא למימר דבליליא הוה הקב"ה מידבר עם משה כשאר הנביאים, וליכא למימר דבחצות הלילה הוי קאי קומי פרעה ומתנבא, דהא בהדיא אשכחן דלפרעה הוה אמר וירדו כל עבדיך אלה אלי וגו' (שמות יא ח), אלא ביום הוה קאי,

הערות ותקונים

תשאר בחמה טהורה שהיא מפרסת פרסה. לק"ט: מג) אמרי דבי ר' ינאי. ברכות ט' ע"א: מד) כדי שלא יאמר. גמרא שם: מה) וכי מצרים ריעיהם של ישראל. לק"ט: מו) ירויחו דורשי פרשיות של תשע מכות ויבינו. היא פרשה אחת ורשום רק אות ם: מז) כי לפי שעה נצנצה עליו רוח הקודש. לק"ט: מח) ואע"ג דפליגי רבנן בהא מלתא ר' זירא ור' אשי. ברכות ד' ע"א וע"ש כי מה שהביא המחבר חד אמר משה באורתא דתליסר בניסן אחי הוי קאי, הוא דברי ר' אשי. ומה שכתב דהיינו כשהחשיך יום י"ג בניסן, הם דברי המחבר: מט) דאמר מר למוד

והוי ליה למיתר בחצות כראמר ליה קב"ה, אלא אמר כה אמר ה' כחצות הלילה, אמר שמא יטעו איצטגניני פרעה מתוך שיקומו בצעקתם וידמו שהוא אחר חצות או קודם חצות ויחשבוהו כמבדה: אני יוצא בתוך מצרים. היינו רוח אלהים חיים שהיה באויר הנכבד כאשר פרשנו בתחילת שכל טוב בשבמל"ו. ומהו יוצא (נ) לשון גבורה, כענין שנאמר יצאת לישע עמך (חבקוק י יג), ה' כגבור יצא (ישעי' מב יג), ויצא ה' ונלחם בגוים ההם (זכרי' ג יד), כולם לשון גבורה ונאים הדברים לדורשיהם באמונה וביראת ה': ה) ומת. כלומר וימות כל בכוריהם, כמו ועשה ויעשה, והיה ויהיה, וכל דומיהן: בארץ מצרים מבכור פרעה היושב על כסאו. (נא) היינו בכורו הראוי לישב על כסאו, והיינו דאמר ליה הנה אנכי הורג את בנך בכורך (שמות ד כג), בנך ממש: עד בכור השפחה אשר אחר הרחיים. מה תיל אשר אחר הריחים, אלא מלמד שאין לך אומנות גדולה מישיבת כסא מלכות, ואין לך אומנות גרועה ומבוזה מטחינת הריחים ביד: וכל בכור בהמה. השוה הקב"ה את המצריים להבהמתם משני שבהמתם היו תועבת מצרים דהיינו ע"ז שלהם:

ו) והיתה צעקה גדולה בכל א"י מצרים. (נב) מקצת הפסוק הוא בלשון זכר והוא עונה על הלילה, ומקצתו לשון נקבה והיא עונה על הצעקה, וצריך להתאים את דברי הפסוק כולו על אופן אחר כך והיתה צעקה גדולה בכל ארץ מצרים בחצי הלילה אשר כמוהו לילה לא נהיתה צעקה עד עכשיו וכמוהו לילה לא תוסיף צעקה להיות עוד:

ז) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו. עיקר מלת חרץ הוא לשון הפסקה, בין לענין דבור בין לענין פועל, בין לענין מפעל. לענין דבור, כגון לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו (יהושע י כא), כלומר לא פסק איש מישראל רעה על עצמם כמקללם את יומם על אידם, וכגון כן משה משפטיך אתה חרצת (ז"א כ ט), ותרגם יונתן בן עוזיאל את דנת דינך ופסקתא. לענין פועל, כגון אז תחרץ (ש"ב ה כד), כלומר או תפסוק חנייתך ותסע ותרוץ להלחם כי ה' יצרו לפניך, וכגון אם חרוצים ימיו (איוב יד ח). לענין מפעל, כגון כי בחרוץ יודש קצה (ישעי' כח כז), ובחריצי הברזל (דה"א כ ג) חריצי החלב (ש"א יז יח), דהיינו חתיכות של גבינה, והוא הדין ללא יחרץ כלב לשונו, כלומר לא יפסיק הכלב נבוחו מפיו לא לאיש מישראל, ולא לבהמה. (נג) וכן תנינן פה מחתך לשון גומר, אלמא אין חרץ אלא לשון הפסקה, אלא ששני התרגומים הדבירו שני החריצות בלשון הזק, לא יחרץ כלב לשונו, תרגם אונקלס לא ינזק כלבא בלישנא למנבח, לא חריץ לבני ישראל לאיש את לשונו (יהושע י כא), תרגם יונתן בן עוזיאל לא הוי נזקא לבני ישראל לאזקא גבר ית נפשיה, אפס כי דרך הפשט מדביר את כולם על אופן הפסקה כשדרשנו כמו כלה ונחרצה (ישעי' י כג), ומה שכר נטלו הכלבים, כדכתיב לכלב תשליכון אותו (שמות כב ל): למען תדעון. מלא נו"ן כלומר ידיעה שלימה: אשר יפלה ה'. כתיב בה', כלומר יחפש הקב"ה בין מצרים ובין ישראל, שאפי' בהמתן של ישראל שהן מנהיגין אין הכלבים מנבחין כנגדן. (נד) ויש דורשין אם למסורת לשנו חסר ו', כלומר לא יחרץ כלב לשְנו לנושכם:

הערות ותקונים

לשונך. גמרא שם: נ) לשון גבורה כענין שנאמר כוי. לק"ט: נא) היינו בכורו הראוי לישב על על כסא. לק"ט וכן ת"א דעתיד למתב, וכן כתב הראב"ע: נב) מקצת הפסוק בלשון זכר. עיין לק"ט והראב"ע והרשב"ם: נג) וכן תנינן פה מחתך חלשון גומר. בגמרא ברכות ס"א ע"א איתא לשון מחתך פה גומר וכן הוא נוסחת ש"ס כ"י הובא בדקדוקי סופרים שם וע"ש בהערה 8 כי הובא כן גם בבית נתן ובחופת אליהו: נד) ויש דורשין לשנו חסר ויו"ו. כן הביא חלק"ט ובעל מנחת שי

ח) וירדו כל עבדיך. מפני כבוד אימת מלכות לא אמר לו וירדת אתה ועבדיך, שכבר הזהירם הכתוב ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים (שמות ו יג), שיהיו נוהגין כבוד למלכות: וירדו. (נה) ירידה תהא להם שירדו ממדרגתם, ודומה לדבר וירדו מאניותיהם (יחזקאל כו כט): אלה אלי. מלמד שלפני כל עבדי המלך היה מדבר דברים הללו: צא אתה וכל העם אשר ברגליך. שנהונים אחריך, ודומה לדבר (כל) [לכל] העם אשר ברגלי (מ״א כ י), והם תוכו לרגליך (דברים לג ג), ולרגל הילדים (בראשית לג יד), וכל דומיהן: ואח״כ אצא. ביד רמה: ויצא מעם פרעה בחרי אף. כשביל שאמר לו אל תוסף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות (שמות י כח), לפיכך ניחר רוח אפו עליו, ולא זז משם עד שדבר לפני עבדיו כל הדברים הללו:

ט) ויאמר ה׳ אל משה. (נו) זה הדיבור היה קודם התחלת המכות, וש״ה ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך (שם ג יט), ונכתב מוקדם מאוחר: ולא ישמע אליכם פרעה. מלמד שאהרן ה׳ כלל לדברות ולמאמרות: למען רבות מופתי בארץ מצרים. וכה״א ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה לפני פרעה (שמות י יא). יש מהן שעשה אהרן בלבד, ויש מהן שעשו שניהם, ויש מהם שעשה משה בלבד, ויש מהם שעשה הקב״ה שלא על ידם, אלא שהן בישרום, כדדרשינן לאוהרן: ויחזק ה׳ את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל מארצו. עד שהביא עליהם מכות בכורות, אמר לו הקב״ה פרשת החדש, ופרשת חוקת הפסח, ופרשת קדש לי, ופרשת בכורות, כדי לחנכם במצות:

ורבותינו דרשו כחצות הלילה. (נז) רובם של אומות לוקים בלילה, שנאמר כל חשך טמון לצפוניו (איוב כ כו), במבול כתיב והפך לילה וידכאו (שם לד כה), בחמשת המלכים כתיב ויחלק עליהם לילה (בראשית יד טו), בסדום כתיב טרם ישכבו וגו׳ (שם יט טו), וכתיב הכו בסנורים (בראשית יט יא). בלבן כתיב ויבא אלהים אל לבן [הארמי] בחלום הלילה (שם לא כד), באבימלך ובפרעה נמי כתיב בחלום הלילה (שם כ ג), בסיסרא כתיב הכוכבים במסילותם נלחמו עם סיסרא (שופטים ה כ). בסנחריב כתיב ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור (מ״ב יט לה). בבלשצר כתיב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא (דניאל ה ל). בהמן בלילה ההוא נדדה שנת המלך (אסתר ו א), כדדרשי רבנן התם: צא אתה וכל העם אשר ברגליך. פיו בישרו למשה רבינו שמבין רגליו, דהיינו יוצאי ירכו, עתידין לצאת כנגד כל העם ההוא (נח) דהוו להו ששים רבוא, דכתיב ובני רחביה רבו למעלה (דה״א כג יז) למעלה מששים רבוא: (נט) דרש ר׳ תנחומא כטקסים מלכים בא דבר הקודש על מצרים, דרך מלכים בתחלה

הערות ותקונים

חביא זה בשם זלק״ט: נה) ירידה תהא להם. לק״ט: נו) זה הדיבור. לק״ט: נז) רובם של אומות לוקים בלילה. לק״ט: נח) דהוו להו ששים רבוא דכתיב ובני רחביה רבו למעלה, למעלה מששים רבוא. ברכות דף ז׳ ס״א: נט) דרש ר׳ תנחומא כטקסים מלכים כו׳ דרך מלכים כו׳. המאמר נשנה בפסיקתא דרב כהנא פסקא ויהי בחצי הלילה (ס״ו ע״ב) ופסיקתא רבתי פי״ז פסקא ויהי בחצי הלילה תנחומא הנדפס מכבר בא אות ד׳ תנחומא הקדום בא אות ד׳ ואות ו׳. ילקוט רמז קפ״ב בשם התנחומא (והוא התנחומא הקדום), שאילתות דרב אחאי גאון ס״ב צו סי׳ פ׳, לקח טוב י״א ט׳, והזהיר דף ג׳ ע״ב ורש״י עה״ת וארא ח׳ י״ז וסיום כדאיתא במדרש רבי תנחומא. ויש איזה שינויים בסגנון הלשון ועל הקורא לעיין במקומות התם ובהערות שלי לפסיקתא ותנחומא ולקח טוב וגם המחבר הביא באיזה שינויים, ומה שהביא „דרש ר׳ תנחומא״, ר׳ תנחומא איננו שם האומר רק בעל לקח טוב סיים בסוף המאמר „כך דרש ר׳ תנחומא במדרשו״ ר״ל במדרש תנחומא וגם בתנחומא הקדום סוף אות ו׳ סיים „כך דרש ר׳ תנחומא, ובוודאי הוא הוספה מאיזה מעתיק. ובמעות נדפסו המלות האלה בהתחלת אות ז׳ ושייך לסוף אות ו׳. ויש עוד להעיר כי לפנינו נשמטו

שולח וקורא לעיר מורדת לשלום, והקב"ה שלח ואמר שלח את בני ויעבדוני (שמות ד גג), דרך המלך אם אינה משלמת (שובר) [סובר] להם אמת המים, והקב"ה הפך מימיהם לדם. דרך מלכים מביא עליהם קולנין, והקב"ה הביא עליהם צפרדעים שמקרקרין במעיהם. (ס) דרך מלכים יורה בהם חיצים ולולביות, והקב"ה הפך עפרם לכנים, שהיו בגופם לחיצים. דרך מלכים מביא עליהם ברבריים והורגין אותם, והקב"ה שלח עליהם ערוב שמשכלין אותם. דרך מלכים מביא עליהם דורמסיות, והקב"ה הסניר לדבר בעירם ומקניהם לרשפים (תהלים עח מח). דרך מלכים מרבה עליהם אוכלוסין, והקב"ה הביא עליהן שמונה מאות מיני ארבה. דרך מלכים הורג גדולים שבהם ויתר העם מוליך שולל, והקב"ה שלח חשך שיחשיך להם ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים (שמות י כג). דרך מלכים תופשם ומחביאם בבאי כלאים והקב"ה הרג בכוריהם ויתרם טבעי בים. וכשם שרן את מצרים, כך עתיד לרון את אדום, במצרים כתיב ויהי הדם בכל ארץ מצרים (שמות ז כא), ובפרענות אדום ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן (יואל ג ג), וכתיב השמש יהפך לחשך והירח לדם לפני בוא יום ה' הגדול והנורא (יואל ג ד), במצרים קולנין אלו הצפרדעים, ובאדום כתיב קול שאון מעיר (ישעי' סו ו), במצרים כתיב כל עפר הארץ היה כינים (שמות ח יג), ובאדום כתיב והפכתי נחליה לזפת ועפרה לגפרית (ישעי' לד ט). במצרים כתיב דבר כבד מאד (שמות ט ג), ובאדום כתיב ונשפטתי אותו ברבר ובדם (יחזקאל לח כב). במצרים כתיב ויהי שחין אבעבועות (שמות ט י), ובאדום כתיב המק בשרו ועיניו תמקנה בחוריהן (זכרי' יד יב). במצרים כתיב ויעל הארבה (שמות י יד), ובאדום כתיב אמור לצפור כל כנף ולכל חיות השדה הקבצו ובאו האספו [מסביב] על זבחי אשר אני זובח לכם [זבח גדול] על הרי ישראל ואכלתם בשר ושתיתם דם (יחזקאל לט יז). ובכלל צפור כל כנף יש כל מיני ארבה. במצרים כתיב ויהי חשך אפלה (שמות י כב), ובאדום כתיב ונטה עליה קו תהו ואבני בהו (ישעי' לד יא), וכתיב השמש יהפך לחשך (יואל ג ד), וכתיב כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל וגו' (ישעי' ס ב), במצרים כתיב וה' הכה כל בכור (שמות יב כט) (סא) ובאדום כתיב (והורדתי ראמים לטבח וגו') [וירדו ראמים עמם] (ישעי' לד ז), וכתיב נסיכי צפון כולם (יחזקאל לב ל), במצרים כתיב ובאלהיהם עשה ה' שפטים (במדבר לג ד), ובאדום כתיב יפקוד ה' על צבא מרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה (ישעי' כד כא). במצרים כתיב כי ה' נלחם להם (שמות יד כה), ובאדום כתיב מלחמה לה' בעמלק (שם יז טז), הן אלה קצת דרכי פורענתם ורעם גבורות החזיונות ובטחתם של ישראל הלא הם כתובים על ידי כל נביא וכל חוזה, וכה"א כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכה ז טו), יראו עיני וישמח לבי:

ירויחו דורשי פרשת בשורות מכת בכורות ויבינו וישכילו. וסמוך לה פרשת ראש מכילתא ולפי שנאמרה בין בשורה למכה לסיכך נסמכו זה לזה:

הערות ותקונים

בדברי המחבר ב' מכות היינו שחין וברד היינו אחרי המלות והקב"ה הסגיר לדבר בעירם ומקניהם לרשפים. שהשמיט המעתיק מן דרך מלכים עד דרך מלכים. גם במחצי השנית שכך עתיד לרון את אדום נשמטה מכת ברד היינו אחרי המלות ובאדום כתיב המק בשרו והשמיט המעתיק מן במצרים כתיב עד במצרים כתיב: ס) דרך מלכים יורה בהם חצים ולולביות. בכל המקומות הנ"ל סלת "ולולביות" ליתא ויש לתקן לונביות והמלה יונית ופי' רוטה. עיין תנחומא הקדום מסעי ומה שכתבתי שם בהערה נ"ו: סא) ובאדום כתיב והורדתי ראמים לטבח. אין זה לשון הכתוב ותקנתי וירדו ראמים עמם. כמו שהוא לנכון בפסיקתא ובתנחומא אף אדום כן שנ' וירדו ראמים עמם וא"ר מאיר וירדו רומים עמם ע"ש בפסיקתא הערה קש:

[יב]. א) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן. (א) שומעני שהיה הדבור למשה ולאהרן,
(ב) היינו דקרי לתרווייהו משה משה אהרן אהרן. ואמרי ליה הנני,
(ג) ת"ל ויהי ביום דיבר ה' אל משה (שמות ו' כח), למשה הוי קרי ולא לאהרן, אלא אהרן נוטה אזנו ושומע, א"כ מה ת"ל אל משה ואל אהרן, (ד) אלא מלמד כשם שהיה משה כלול לדברות (ה) ולמאמרות, כך הי' אהרן. (ו) ומפני מה אינו קוראו בשם, מפני כבודו של משה נמצאתה ממעט את אהרן מכל הדברות (ז) חוץ משלשה מקומות, מפני שאי אפשר להיות הדיבור עמו, היינו [ויאמר ה' אל אהרן] לך לקראת משה המדברה, (שמות ד כז), [וידבר ה' אל אהרן] יין ושכר אל תשת (ויקרא י ח), [ויאמר ה' אל אהרן] ואתה ובניך ובית אביך (במדבר יח א), אבל [ויאמר ה' אל אהרן] בארצם לא תנח (שם שם כ), הא כבר נאמר ע"י משה: אל משה ואל אהרן. (ח) הקיש אהרן למשה, לפי שנאמר ראה נתתיך אלהים לפרעה (שמות ז א), מה משה דיין לפרעה ומדבר דבריו ואינו ירא אף אהרן כן: בארץ מצרים. (ט) חוץ לכרך, אתה אומר כן או אינו אלא בתוך הכרך, כשהוא אומר כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה' (שמות ט כט), והלא דברים ק"ו ומה תפלה שהיא קלה לא נתפלל משה אלא חוץ לכרך, דיבור החמור לא כל שכן. (י) ומפני מה לא נידבר עמו בתוך הכרך, לפי שהיתה מלאים שקוצים וגילולים, (יא) ועד שלא נבחר ארץ ישראל היו כל הארצות כשורות לדיבור, משבחר הקב"ה בארץ ישראל נפסלו כל הארצות לדיבור, (יב) זולתי ליחזקאל שנידבר עמו על יד הנהר במקום טהרה של מים, (וכתיב) [דכתיב] קום צא אל הבקעה ושם אדבר אותך (יחזקאל ג כב), (יג) מגיד שהבקעה כשרה לדיבור, (יד) תדע שאין השכינה נגלית בחוץ לארץ, שכן מצינו ביונה שברח הרשישה, מקום שאין השכינה נגלית, שהגוים קרובי תשובה הם כדי שלא לחייב את ישראל: לאמר. (טו) צא ואמור להם מיד והשיבני, וכה"א וישב משה את דברי העם אל ה' (שמות יט ח), והיא בנין אב לכל הדברות. (טז) ד"א [לאמר לך אמור להם] מכאן לאומר דבר לחבירו שהוא בבל יאמר עד שיאמר לו לך ואמרהו:

הערות ותקונים

[יב] ס) שומעני שהיה הדיבור למשה ולאהרן. לק"ט י"ב א' והוא נובע מטכילתא ריש בא ומובא בתנחומא הנדפס מכבר בא אות ה' וגרשם שם מטכילתא ד"ר ישמעאל, והובא בילקוט רמז קע"ט וקפ"ז בשם המכילתא: ג) "חיינו דקרי לתרווייהו משה משה אהרן אהרן ואמרי ליה הנני". זה הוסיף המחבר: ג) ת"ל ויהי ביום דיבר ד' אל משה. כ"ה בלק"ט, אבל במכילתא חנני' מתוקנת כשהוא אומר ויהי ביום דיבר ה' אל משה בארץ מצרים למש"ה היה הדבור ולא לאהרן, א"כ מה ת"ל אל משה ואל אהרן אלא מלמד כו', והובא ג"כ לנכון בילקוט רמז קע"ט וחבר בתנחומא שם: ד) אלא מלמד. לק"ט ומכילתא שם: ה) ולמאמרות. כ"ה גם בלק"ט, וליתא במכילתא ולא הובא בתנחומא: ו) ומפני מה אינו קוראו בשם. במכילתא ומפני מה לא היה מדבר עמו. וכן הובא בילקוט, ובתנחומא ומפני מה לא דבר עם אהרן, ובלק"ט נשמט זה משגגת הסעתיק והיה גם לנכון לפני המחבר: ז) חוץ משלשה מקומות מפני שאי אפשר להיות הדיבור עמו. במכילתא נאמר רק חוץ משלשה מקומות מפני שאי אפשר. והמלות "להיות הדיבור עמו" הוסיף המחבר וליתא גם בילקוט רמז קע"ט (כי ברמז קפ"ז נתקצר המאמר) והכוונה אי אפשר שלא להיות הדיבור עמו, והנה השלשה מקומות לאו בפירוש אתמר רק המחבר בא לפרשם ובתב "היינו כו'". וחושב השלשה מקומות. ועיין במאיר עין במכילתא שם: ח) הקיש אהרן למשה. מכילתא שם והובא בלק"ט: ט) חוץ לכרך. מכילתא והובא בלק"ט ורש"י עה"ת: י) ומפני מה. שם שם: יא) ועד שלא נבחר ארץ ישראל. שם שם ברחבה: יב) זולתי ליחזקאל. עיין במכילתא שם בשם ר' אלעזר ועי' בתנחומא שם אשר הוא לקוח מן המכילתא ויש שינויים שם: יג) מלמד שהבקעה כשרה לדיבור. מלת לדיבור חסרה במכילתא ובילקוט רמז קפ"ז ונמצא גם בילקוט ריש יחזקאל רמז של"ח: יד) תדע שאין השכינה נגלית בחוץ לארץ שכן מצינו ביונה כו'. במכילתא ובלק"ט בהרחבת לשון והמחבר קצר בלשונו: טו) צא ואמור להם מיד. מכילתא ולק"ט: טז) ד"א מכאן

ב) החדש הזה. (יז) ר' ישמעאל אומר משה הראה את החדש לישראל ואמר להם כזו היו רואין וקובעין לדורות. (יח) ולהכי חסר ו' דמשמע החדש. (יט) ר' עקיבא אומר זה אחד משלשה דברים שנתקשה משה עליהן, והראהו הקב"ה באצבע, כיוצא בו אתה אומר וזה לכם הטמא (ויקרא יא כט), וזה מעשה המנורה (במדבר ח ד). ויש אומרים אף בשחיטה נתקשה, שנא' וזה אשר תעשה על המזבח (שמות כט לח). (כ) ר' שמעון בן יוחאי אומר והלא כל הדיברות שנידבר עם משה לא נידבר עמו אלא ביום, והחדש הראה בלילה, וכיצד מדבר עמו ביום ומראהו החדש בלילה. (כא) א"ר אליעזר נידבר עמו ביום עם חשיכה, והראהו את הלבנה עם חשיכה: החדש הזה. (כב) זה ניסן, אתה אומר זה ניסן או אינו אלא אחד משאר חדשי שנה, כשהוא אומר וחג האסיף בצאת השנה (שמות כג טז), וחג האסיף תקופת השנה (שמות לד כב), (כו) איזה חודש שיש בו חג ואסיף ותקופה ושנה יוצא בה וקראה שביעי, הוי אומר זה תשרי, לאחר שלמדת ששביעי זה תשרי, ראשון זה ניסן: (כז) וכן כתבו אנשי כנסת הגדולה בחדש הראשון הוא חדש ניסן (אסתר ג ז), [ניסן] שבו נעשו ניסין לישראל שיצאו מעבדות לחרות: לכם. (כט) ולא מנה בו אדם הראשון ונח ובניו אלא מתשרי, נמצאנו למדין שישראל מונין ללבנה ואומות העולם לחמה: ראש חדשים. (ל) מגיד שניסן ראש לחדשים, מניין אף למלכים, ת"ל בחדש זיו הוא החדש השני למלוך שלמה על ישראל (מ"א ו א). (לא) א"ר חסדא לא שנו אלא למלכי ישראל אבל למלכי אומות העולם מתשרי מנינן להו. (לב) ומניין אף לרגלים. ת"ל בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות (דברים טז טז). (לג) אמר רב חסדא רגל שבו הוי ראשון לרגלים. (לד) למה נאמר, לפי שהוא אומר שמור את חדש האביב (שם שם א), שמור את הפסח לקבעו באביב, ושמור זמן האביב לקבעו בפסח, הא כיצד עבר את אדר כדי שיבוא אביב בזמנו, הרי שעיברו את אדר ולא בא אביב בזמנו, שומעני יעברו את ניסן, ת"ל החדש הזה, זה ניסן ואין אחר ניסן. (לה) היה ר' ישמעאל אומר אם אתה אומר יעברו את ניסן נמצאתה אתה עושה ניסן שני, ואמרה תורה ראשון הוא לכם לחדשי השנה. (לו) ר' יאשי' אומר מניין אתה אומר שאין מעברין את השנה אלא בבית דין, שנאמר ראשון הוא לכם, כיוצא בהם מה

הערות ותקונים

לק"ט והוא מגמרא יומא ד' ע"ב: יז) ר' ישמעאל אומר. מכילתא בא ריש פרשה א' והובא בלק"ט ובילקוט רמז קפ"ח: יח) ולהכי חסר וי"ו. הוספת המחבר: יט) ר' עקיבא אומר זה אחד משלשה דברים. מכילתא שם. ועי' פסיקתא דר"כ פסקא החדש (ג"ד ע"ב) ובהערה ר"ה, ובתנחומא הקדום שמיני אות י"א וע"ש הערה ס"ז ושם הארכתי: כ) רשב"י אומר מכילתא שם והובא בלק"ט וחסר שם האומר ע"י שגגת המעתיק: כא) ר' אלעזר אומר. מכילתא והובא בלק"ט: כב) זה ניסן. מכילתא והובא בלק"ט: כו) איזה חודש שיש בו חג ואסיף ותקופה ושנה. כ"ה במכילתא ולק"ט. ובילקוט הגי' שיש בו חג האסיף ותקופת השנה, וכן תיקן הרב בעל מאיר עין במכילתא שם: כז) וכן כתבו אנשי כנסת הגדולה בחדש הראשון הוא חודש ניסן. כן הביא בעל לק"ט והוא עפ"י מאמרם (ב"ב ט"ו ע"א) אנשי כנסת הגדולה כתבו מגילת אסתר. ובמכילתא שם המלות "וכן כתבו אנשי כנסת"ג" ליתא ושם הגי' אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר בחדש הראשון הוא חדש ניסן: כם) ניסן שבו נעשו ניסין לישראל שיצאו מעבדות לחירות. הם דברי בעל לק"ט: כט) ולא מנה בו אדם הראשון. מכילתא שם סוף פ"א: ל) מגיד. מכילתא ולק"ט ועיין ר"ה ב' ע"ב: לא) א"ר חסדא. הוספת המחבר מגמרא שם ג' ע"א: לב) ומניין אף לרגלים. מכילתא שם ולק"ט: לג) אמר רב חסדא רגל שבו הוי ראשון לרגלים. הוספת המחבר מגמרא ר"ה ד' ע"א ולפנינו הגי' אמר רב חסדא רגל שבו ראש השנה לרגלים: לד) למה נאמר. מכילתא שם ולק"ט: לה) היה ר' ישמעאל אומר. במכילתא היה ר"ש אומר: לו) ר' יאשי' אומר. מכילתא סוף פ"ב ולפנינו במכילתא רבי יאשיה אמר מנין שאין מעברים את השנה אלא בבית דין הגדול שבירושלים תלמוד לומר ראשון

אתם ב"ד אף לדורות בב"ד. (לז) ותנן עיבור החדש בשלשה, והיינו חישוב דעיבור ועיבור השנה בשלשה דברי ר' מאיר, ור' שמעון בן נמליאל אומר בשלשה מתחילין ובחמשה נושאין ונותנין, וגומרים בשבעה, ואם גמרו בשלשה הרי זו מעוברת:

ג) דברו. (לח) ר' אחי בר יאשי' אומר וכי שניהם היו מדברים (לט) והלא כבר נאמר ואתה דבר אל בני ישראל (שמות לא יג), אלא כיון שהי' משה מדבר הי' אהרן מימינו, ואלעזר משמאלו, ואיתמר מימינו של אהרן, (מ) והדיבור יוצא מביניהן כאילו שניהם מדברים. (מא) ר' ישמעאל אומר כיון שהיה משה מדבר היה אהרן מרכין את אזנו לשמוע באימה, (מב) ומעלם עליהם הכתוב כאילו שניהם מדברים. (מג) ר' שמעון בן יוחאי אומר משה הי' חולק כבוד לאהרן ואומר לו למדני, ואהרן חולק כבוד למשה ואומר לו למדני, והדיבור יוצא מביניהן כאילו שניהם מדברין: (מד) אל כל עדת (בני) ישראל. (מה) שהמצוה לכולם: לאמר. לומר מקצת הדברים לדורות: ויקחו להם. לאכילתם. (מו) הדיבור בראש חודש ולקיחה בעשרה בו ושחיטה בי"ד בו: בעשור לחדש [הזה] ויקחו. (מז) אין לי אלא עשירי שיהא כשר ללקיחה, י"ד מניין שיהא כשר ללקיחה לדורות, אמרת ק"ו ומה עשירי שאינו כשר לשחיטה כשר ללקיחה י"ד שכשר לשחיטה אינו דין שיהא כשר ללקיחה, וכן י"ג שהוא קרוב לזמן שחיטה וה"ה ליום י"ב ויום י"א: לחדש הזה. (מח) לפי שעתיד לומר ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה (שמות יג י), יכול כל חדש שתרצה בכלל, ת"ל הזה, זה ולא אחר, להוציא את פסח דורות, שפסח מצרים מקחו מבעשור, ופסח דורות מקחו כל זמן שירצה: ויקחו. (מט) וכי כולם לוקחים אלא לעשות שלוחו כמוהו, (נ) מכאן אמרו ששלוחו של אדם כמותו: להם. (נא) לצורך אכילתם: איש. הייינו גדול דהוי שליח של חבורה: שה. (נב) שה גדי ושלה, שנאמר שה כבשים ושה עזים (דברים יד ד): לבית אבות. (נג) אלו משפחות, שנאמר למשפחותם לבית אבותם (במדבר א ב). שלא יאכלוהו בערבוביא, היו עשר משפחות לבית אב אחד שומעני שה אחר לכולם, ת"ל שה לבית, דהיינו שה לחבורה אחד שבבית:

הערות ותקונים

הוא לכם וגו' דברו אל כל עדת בני ישראל וגו': לז) ותנן עיבור החדש בשל"ה כו'. סנהדרין ב' ע"א במשנה: לח) ר' אחי בר יאשי' אומר. מכילתא ריש פ"ג והובא בילקוט רמז קצ"א בשם המכילתא. ובלק"ט המאמר מקוטע עי' שם בהערה ע'. ובילקוט יש לתקן ר' אחי במקום ר' אמי: לט) והלא כבר נאמר ואתה תדבר אל בני ישראל. במכילתא ובלק"ט וילקוט והלא כבר נאמר ואתה תדבר אל בני ישראל. והעירותי שם בהערת ס"ט כ"ח במכילתא. מקרא כזה לא מצינו בכל התורה, ועי' במפרשי המכילתא זה יבחמנו וברורי המדות ומדות סופרים ומאיר עין כלם האריכו בזה, והנכון כגי' רש"י עה"ת והלא כבר נאמר אתה תדבר (שמות ז' ב'), או צ"ל ואתה דבר אל בני ישראל (שמות ל"א י"ג), ואף כי גם המחבר הביא ואתה דבר אל בני ישראל, הוא מאוחר בקרא ולא שייך לומר והלא כבר נאמר: מ) והדיבור יוצא מביניהן כאלו שניהם מדברים. במכילתא הגי' כאלו השלשה מדברים. וגם רש"י הביא כמו שהביא המחבר וכמו שהוא בלק"ט ועי' במפרשי המכילתא. ובלק"ט הערה ע"א יש לציין על והי' הדבור יוצא במאמר שלפנינו: מא) ר' ישמעאל אומר כיון שהיה משה מדבר כו'. מכילתא בהתחלת המאמר לפני המאמר מר' אחי בר יאשיה, והמחבר חיסר הסדר, ובלק"ט נשמט המאמר הזה: מג) ומעלם עליהם הכתוב כאילו שניהם מדברים. במכילתא הגי' ומעלה עליו הכתוב כאלו שומע מפי הקב"ה: מג) רשב"י אומר. מכילתא שם ולק"ט וילקוט: מד) אל כל עדת בני ישראל. וכן הובא במכילתא ולק"ט וילקוט ובמקרא מלא "בני" ליתא: מה) שהמצוה לכולם. בלק"ט בלשון שהמצוה על כל ישראל. וכן בלק"ט שם לאמר לדורות: מו) הדיבור בראש חדש. מכילתא שם: מז) אין לי אלא עשירי. מכילתא: מח) לפי שעתיד לומר. מכילתא ולק"ט ורש"י עה"ת: מט) וכי כלם לוקחים. מכילתא ולק"ט: נ) מכאן אמרו. מכילתא ולק"ט וקידושין מ"א ע"ב: נא) לצורך אכילתם. דברי המחבר וכמו כן איש היינו גדול דהוי שליח של חבורה הוסיף מדנפשי': נב) שה גדי ושלה. מכילתא ולק"ט: נג) אלו

ד) ואם ימעט הבית מהיות משה. (גד) כלומר אם הם מעוטים בבית מכדי לאכול שה,
(גה) בא הכתוב ללמדך שלעולם נימנין על הפסח, (גו) ואמרינן מאי לעולם,
(גז) אע״ג דנימנו עליו חבורה אחרת. תנא קמא סבר נימנין ומושכין ידיהם ממנו עד
שישחוט, ור׳ שמעון אומר עד שיזרוק הדם, (גח) אמר אביי מחלוקת לימשך, רבנן סברי
מהיות משה מחיותי׳ דשה, ור׳ שמעון סבר מהוייתי׳ דשה, אבל למנות דברי הכל עד
שישחוט, (גט) ור׳ שמעון דאמר נימנין עד שישחוט ומושכין עד שיזרוק [הדם], (ס) וקי״ל
כרבנן. (סא) ר׳ יהודה אומר ובלבד שיהא שם אחד מהחבורה הראשונה שלא לעשות
טפילה עיקר ועיקר טפילה: ולקח הוא ושכינו. (סב) ר׳ עקיבה אומר מניין אתה אומר
שאם ירצה אדם למנות עמו אחרים על פסחו שהוא רשאי, ת״ל ולקח הוא ושכנו: הקרוב.
(סג) יכול קרובו ממש, ת״ל הקרוב אל ביתו, (סד) או יכול הקרוב לגגו, ת״ל ושכנו, שכנו
מכל מקום, אלא שדיבר הכתוב בהווה: במכסת נפשות. (סה) אין מכסת אלא מנין,
מלמד שצריך שישחוט למנויו, שחטו שלא למנויו פסול, (סו) כיצד שלא למנויו, נמנו
עליו חבורה זו ושחטו לשם חבורה אחרת, יכול יהי׳ כעובר על המצוה דנימא דאע״ג
דעבר על המצוה יהא הפסח כשר, ת״ל במכסת נפשות: איש לפי אכלו תכוסו. (סז) שינה
הכתוב עליו לעכב, שאם שחטו שלא למנויו פסול: איש. (סח) אין לי אלא איש, אשה
טומטום ואנדרוגינוס מניין, ת״ל במכסת נפשות: לפי אכלו. (סט) שאם שוחטו שלא לאוכליו
פסול: (ע) ת״ר כיצד שלא לאוכליו, לשם חולה (עא) או לשם קטן שאינו יכולין לאכול
כזית: תכוסו. (עב) ר׳ יוחנן אמר לשון סורסי היא, כאדם שאומר לחבירו כוס לי טלה
זה. (עג) לשון סורסי היינו לשון ארם צובה, דהיינו סוריא שכבשה דוד וסנפה לארץ

הערות ותקונים

משפחות. מכילתא ולק״ט: כד) כלומר אם הם מעוטים בבית מכדי לאכול שה. דברי המחבר:
כה) בא הכתוב ללמדך. מכילתא ולק״ט: כו) ואמרינן. פסחים פ״ט ע״א וזח הוסיף המחבר:
כז) אע״ג דנימנו עליו חבורה אחרת. בגמרא שם מאי קא משמע לן הא קא משמע לן דאע״ג
דאימני עליו חבורה זו חוזרת ונמנין עליו חבורה אחרת: כח) אמר אביי. גמרא שם:
כט) ור׳ שמעון דאמר עד שישחוט ומושכין עד שיזרוק. המאמר קטוע וצ״ל תניא נמי הכי
נמנין ומושכין את ידיהן ממנו עד שישחט רבי שמעון אומר נמנין עד שישחט ומושכין
עד שיזרק הדם: ל) וקי״ל כרבנן. הוספת המחבר: לא) ר׳ יהודה אומר ובלבד שיהא שם כו׳.
מכילתא ולק״ט ורש״י עה״ת, ובמכילתא ולק״ט הגי׳ שלא יהא ותיקן בעל מאיר עין שצ״ל שיהא
כמו שהוא בילקוט. וכן הי׳ לנכון לפני המחבר: לב) ר׳ עקיבה אומר. במכילתא הוא דברי ר׳
ישמעאל ובשם ר׳ עקיבה מובא מאמר אחר, ובלק״ט מובא זה לנכון בשם ר׳ ישמעאל, ואין ספק
שנשמט בדברי המחבר המאמר מר׳ עקיבה שהשמיט המעתיק טן מנין אתא אומר בדברי ר״ע עד
מנין אתה אומר בדברי ר׳ ישמעאל: לג) יכול קרובו ממש, ת״ל הקרוב אל ביתו. זה ליתא
במכילתא ובלק״ט ובילקוט רמז קצ״ב: לד) או יכול הקרוב לגגו כו׳. עיין במכילתא ובלק״ט
ובילקוט שם בסגנון אחר קצת, ועי׳ במאיר עין בהערה כ״א וכ״ב: לה) אין מכסת אלא מנין.
מכילתא ולק״ט וילקוט: לו) כיצד שלא למנויו כו׳. פסחים ס״א ע״א: לז) שינה הכתוב עליו
לעכב. גמרא שם ודף ע״ח ע״ב. ובמכילתא שנה עליו הכתוב לפסול, ובלק״ט שנה עליו הכתוב
לפסול שלא למנוייו: לח) אין לי אלא איש. מכילתא ולק״ט: לט) שאם שחטו שלא לאוכליו
פסול. עיין גמרא שם ומכילתא שם ולק״ט: מ) ת״ר כיצד שלא לאוכליו. גמרא שם: מא) או
לשם קטן. בגמרא או לשם זקן. וגם במכילתא הגי׳ יצאו החולה והקטן, ובעל לקח טוב הביא ב׳
גירסאות יחד להוציא את הזקן ואת הקטן. וגם רש״י עה״ת הביא הגי׳ זקן: מב) ר׳ יוחנן אמר
לשון סורסי היא. במכילתא ולק״ט רבי יאשיה אמר וכ״ה בירושלמי פסחים פ״ה ה״ג דף ל״ב ע״א
ובגמרא פסחים שם הגי׳ רבי אומר יש לתקן רבי יאשיה: מג) לשון סורסי היינו לשון ארם צובת.
אינו כן אלא הוא לשון סוריה. עי׳ רש״י סוטה מ״ט ע״ט לשון סורסי קרוב הוא ללשון ארמי ואומר
אני שזה לשון גמרא ירושלמי ואי״ה קורין אותו לינג״א שוריי״א (Lingua Syria) (זוריש
שפראכע). עיין מה שהעיר הרב החכם ד״ר בריל בספרו פרעמדשפראכליכע רעדענסארטען צד 37;

ישראל: תכוסו על השה. (עד) ר' ישמעאל אומר כל זמן שהוא חי נימנין עליו ומושכין ידיהם הימנו:

ה) שה תמים. (עה) להוציא בעל מום: זכר. להוציא טומטום ואנדרוגינוס ונקבה: בן שנה. אין לי אלא בן שנה, כל שנתו מניין, הי' ר' ישמעאל אומר קל וחומר, מה אם עולה שהיא חמורה שכולה כליל, כשירה לבוא כל שנתו כבת שנתה, פסח שהוא קל שנאכל לבעלים, אינו דין שיוכשר לבוא כל שנתו כבן שנה, אבל בן שתי שנים פסול, דתנן המפריש נקבה לפסחו או זכר בן שתי שנים ירעה עד שיסתאב ויפלו לנדבה וכו'. יהיה לכם. שיאכלוהו מנויו: מן הכבשים ומן העזים. מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו: תקחו. להביא פסח דורות שלא יקחו אלא כלקיחה זו, מה לקיחה זו מן הכשבים או מן העזים, אף לקיחת פסח דורות מן הכשבים ומן העזים:

ו) והיה לכם למשמרת. (עו) להוציא פסח דורות שפסח מצרים מקחו מבעשור ופסח דורות כל זמן שירצו ולמה נאמר, לפי שהוא אומר משכו וקחו לכם צאן (פסוק כא), אמרו ישראל למשה רבינו הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו (שמות ח כב), אמר להם קחו ויהי' לכם למשמרת, ואתם מבינים מן הלקיחה שכשם שאין עושין לכם כלום על הקשירה, כך לא יעשו לכם כלום על השחיטה: עד ארבעה עשר יום לחדש הזה. (עז) שמריהו עד י"ד ושחטיהו בי"ד, מניד שהיו מבקרין אותו, פי' שמא נפל בו מום ארבעת ימים קודם לשחיטתו, מכאן אתה דן על התמיד, (עח) נאמרה שמירה בפסח, ונאמרה שמירה בתמיד, שנא' תשמרו להקריב לי במועדו (במדבר כח ב), מה שמירה האמורה בפסח מצרים מבקרין אותו ד' ימים קודם לשחיטתו, אף שמירה האמורה בתמיד מבקרין אותו ד' ימים קודם לשחיטתו, (עט) מכאן אמרו אין פוחתין משלשה טלאים המבוקרין מלשכת הטלאים כדי לשבת, ושני ימים של ר"ה מוסיפין לעולם (פ) דהוי ד' ימים קודם יו"ט, שאם אירע יום חמישי ויום ששי יו"ט הוי יום ראשון ושני ושלישי ורביעי קודם ליו"ט ד' ימים: ושחטו אותו. (פא) בין בחול ובין בשבת, שנא' בפסח במועדו (במדבר ט ב), ונאמר בתמיד במועדו (שם כח ב), מה תמיד דוחה את השבת אף פסח דוחה את השבת: ושחטו אותו. (פב) ר' אליעזר אומר מכאן שאם אין לישראל אלא פסח יחידי יוצאין מידי כרת: כל קהל עדת ישראל. (פג) מכאן אמרו הפסח נשחט בשלש כיתות, קהל ועדה וישראל, (פד) נכנסה כת ראשונה נתמלאה העזרה ננעלו דלתות העזרה, תקעו והריעו ותקעו הכהנים עומדים שורות שורות, ובידיהן בזיכי כסף, ובזיכי זהב, שורה שכולה כסף כסף, שורה שכולה זהב זהב, ולא היו מעורבבים, ולא הי' לבזיכין שולים, שמא יניח ויקרש הדם. דבשלש פעמים ביום י"ד בניסן נכנסין בעזרה לשחוט פסחיהן, והכהנים עומדים שורות שורות, ממקום דריסת רגלי ישראל, עד המזבח, ובידיהן בזיכי

הערות ותקונים

עד) ר' ישמעאל אומר. מכילתא פרשה ד' ולק"ט: עה) להוציא בעל מום. כל המאמר הוא ממכילתא והובא בלק"ט: עו) להוציא פסח דורות. מכילתא פ"ח ולק"ט: עז) שמריהו עד י"ד. מכילתא: עח) נאמרה שמירה בפסח. מכילתא ולק"ט ועיין פסחים צ"ו ע"א: עט) מכאן אמרו אין פותחין. מכילתא ולק"ט, וערכין י"ג ע"א במשנה: פ) דהוי ד' ימים קודם יו"ט. הוא דברי הלק"ט. וצ"ל הא ד' יכים קודם יו"ט. ובלק"ט שם הערה צ"ט העירותי כי הם דברי רבינו מרנפשיה: פא) בין בחול ובין בשבת. מכילתא ולק"ט: פג) ר' אליעזר אומר מכאן שאם אין לישראל אלא פסח יחידי יוצאין מידי כרת. בסנגון אחר הוא במכילתא אבל לא בשם ר' אליעזר, ובילקוט רמז קצ"ו הובא בשם המכילתא ושחטו אותו. ר' אליעזר אומר מנין אתה אומר שאם אין להן לישראל אלא פסח יחידי שכולן יוצאין ידי חובתן ת"ל ושחטו אותו. והוא כלשון המכילתא ונוסף עליו את שם ר' אליעזר: פד) מכאן אמרו הפסח נשחט בשלש כיתות. מכילתא ולק"ט ופסחים ס"ד ע"א

כסף ובזיכי זהב, לקבל בהן את הדם, ולא היו לבזיכין שולים דמצי לאינחינהו ע"ג קרקע כדי שלא יניחם במקום אחד ויקרוש הדם, אלא יאחזם בידו להוליך הדם לזרקו למזבח קודם שיקרש: בין הערבים. (פה) ר' אומר הרי הוא אומר שם תזבח את הפסח בערב, שומעני כשמועו, תלמוד לומר מועד צאתך ממצרים (דברים טז ג), אימתי יצאו ישראל ממצרים, משש שעות ולמעלה, וכה"א ויהי בעצם היום הזה יצאו וגו' (שמות יב מא). (פו) ר' נתן אומר מנין לבין הערבים שהיא משש שעות ולמעלה, אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר, שנא' כי פנה היום (ונטו) [כי ינטו] צללי ערב (ירמיה ו ד). (פז) ותנן תמיד נשחט בשמנה שעות ומחצה, וקרב בתשעה ומחצה, וערב פסח נשחט בשבע ומחצה, והפסח ע"כ אחריו לעולם. (פח) ואמרינן בגמרא אמר רבא מצותו דתמיד מכי ינטו צללי ערב, דכתיב ואת הכבש השני תעשה בין הערבים (שמות כט לט) משעה שהתחיל היום לערוב, משמע מתחילת שעה שביעית, הלכך כל השנה כולה אי ליכא נדרים ונדבות מצותה בתחלת שעה שביעית, ואי איכא נדרים ונדבות דבעינין להשלים כל קרבן, ואח"כ תמיד של בין הערבים אמר קרא והקטיר עלי' חלבי השלמים (ויק"א ו ה). השלם עליה כל הקרבנות מאחרינן לתמיד תרתי שעה ועבדינן לי' בשמנה ומחצה, וערבי פסחים דאיכא פסח אחריו מקדמינן ליה הדא שעתא ועבדינן ליה בשבעה ומחצה והפסח אחריו, חל ערב פסח להיות בערב שבת דאיכא נמי צלייתו דלא דחיא שבת מוקמינן ליה אדינא בשש ומחצה וקרב בשבעה ומחצה והפסח אחריו, שהרי בתמיד נאמר בין הערבים (במדבר ט ג), ופסח נאמר בין הערבים (שמות יב ו), ונאמר בו בערב. (פט) ותניא יאוחר דבר שנאמר בו בין הערבים ונאמר בו בערב, אחר דבר שלא נאמר בו אלא בין הערבים:

ז) ולקחו מן הדם. (צ) שומעני בין ביד ובין בכלי, תלמוד לומר מן הדם אשר בסף, מניד הכתוב (צא) שהי' עושה עיקה, דהיינו חקיקה, בתוך האסקופה ושוחט בתוכה, ואין סף אלא אסקופה, שנאמר בתתם סיפם את סיפי (יחזקאל מג ח), וכתיב וינועו אמות הסיפים (ישעיה ו ד). דברי ר' ישמעאל, ר' עקיבה אומר אין סף אלא כלי, וכה"א (והמספות) [והסיפות] והמזמרות והמזרקות [והכפות] והמחתות זהב סגור (מ"א ז נ), ומסתבר כר' עקיבה: ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף. דהיינו אסקופה העליונה: ונתנו. (צב) מבפנים, דכתיב וראיתי את הדם (פסוק יג), הנראה לי ולא לאחרים, (צג) דברי ר' ישמעאל. וכן אמר ר' יונתן מבפנים, דכתיב והי' הדם לכם לאות (שם), לכם ולא לאחרים. (צנ*) ור' יצחק אמר לעולם מבחוץ, כדי שיהיו המצריים רואין ומעיהן מחתכין. ולא סבירא לן כוותי', דהוי ליה יחיד במקום רבים, ובין שהקדים מתן

הערות ותקונים

במשנה וילקוט רמז קצ"ו: פד) נכנסת כת ראשונה. משנה שם: פה) ר' אומר הרי הוא אומר. מכילתא: פו) ר' נתן אומר. מכילתא: פז) ותנן תמיד נשחט בשמונה שעות ומחצה. משנה פסחים נ"ח ע"א: פח) ואמרינן. בגמרא שם: פט) ותניא יאוחר דבר. גמרא שם נ"ט ע"א: צ) שומעני בין ביד ובין בכלי. מכילתא פרשה ו' ולק"ט וילקוט רמז קצ"ג בשם המכילתא: צא) שהיה עושה עיקה דהיינו חקיקה. תכולות „דהיינו חקיקה" חוספת תמחבר. ובלק"ט בכ"י פלארענץ שעוקה היה עושה, וכילקוט רמז קצ"ז בשם המכילתא שעיקה חוקק בצד האסקופה, וגרשם בצדו פי' חפירה, ולפנינו במכילתא שעוקר וחוקק בצד האסקופה, יש לתקן שעוקה חוקק ופי' שחוקק גומא, ומובא בערוך ערך סף בשם המכילתא והביא הגי' הנכונה שעוקה חוקק ובמכילתא פ"א על הכתוב אשר בסף הגי' שעוקה חוצץ בצד האסקופה והגיה בעל איפת צדק שצ"ל שחוקק עוקה. ויותר נכון להגיה שעוקה חוקק: צב) מבפנים. מכילתא ולק"ט: צג) דברי ר' ישמעאל וכן אמר ר' יונתן מבפנים. במכילתא דברי ר' שמעון ר' נתן אומר מבפנים, ויש לתקן כמו שהביא המחבר וכן הובא כן בילקוט בשם המכילתא: צנ*) ור' יצחק אמר. מכילתא ולק"ט וילקוט: צד) אין לי

דם למזוזות ובין שהקדים למשקוף יצא, דכתיב והנעתם אל המשקוף ואל המזוזות (פסוק כב), נמצאנו למידים שלש מזבחות היו לאבותינו במצרים המשקוף ושתי המזוזות, ולדברי ר' ישמעאל ארבע, הסף ואסקופה העליונה, והסף היינו עיקה: על הבתים אשר אכלו אותו בהם. (צד) אין לי אלא בתים שהיו אוכלין אותו בהם, בתים שהיו ישנים בהם מניין ת"ל על הבתים אשר אתם שם מכל מקום:

ח) ואכלו את הבשר. (צה) בשר ולא נידים ולא עצמות ולא קרנים ולא טלפים. (צו) תנן כל הנאכל בשור הגדול יאכל בגדי הרך וראשי כנפים (צז) והחסחוסים, (צח) ואמרי' בגמרא הכי קאמר כל מה שאדם יכול לאכול בשור הגדול שליק הרבה יכול למנות עליו בפסח דהיינו גדי הרך לאוכלו צלי, ומה הן ראשי כנפים, דהיינו רך שבסוף הכף דחשיב להו בשר כנף קרי לכף, כדכתיב מכנף הארץ (ישעיה כד טז), דהיינו מקצה הארץ. והחסחוסים היינו תנוך דמתרנמינן חסחוסי, והוא קשה שבאוזן וגידים שסופן להקשות (צט) קי"ל בהו כר' יוחנן, דאמר אין נמנין עליהן בפסח דלא חשיב להו בשר: בלילה הזה. (ק) שומעני כל הלילה, תלמוד לומר לא תותירו ממנו עד בקר (להלן פסוק י), אני אקרא והנותר ממנו באש תשרופו, למה נאמר עד בקר, לא בא הכתוב אלא ליתן תחום לבוקרו של בקר, ואיזה זה זה עמוד השחר, (קא) מבאן אמרו (קב) אכילת זבחים ואכילת פסחים והקטר חלבים והקטר אברים מצוותן עד שיעלה עמוד השחר, א"כ למה נאמר עד חצות, כדי להרחיק את האדם מן העבירה, שלא יהא אוכל עד הנץ החמה: (קג) ותנן הפסח אחר חצות מטמא את הידים, (קד) ואמרינן מאן תנא, אמר רב יוסף ר"א בן עזריה היא, דסבר עד חצות מדאורייתא היא, דתניא ואכלו את הבשר בלילה הזה, ר"א בן עזריה אומר נאמר כאן בלילה הזה, ונאמר להלן ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה, מה להלן עד חצות, אף כאן עד חצות. אמר לו ר' עקיבא והלא כבר נאמר בחפזון, עד שעת חפזון, א"כ מה ת"ל בלילה הזה, יכול יהא נאכל ביום כקדשים, ת"ל בלילה, בלילה הוא נאכל, ואינו נאכל ביום, (קה) לר"א בן עזריה דאמר דעד חצות מדאוריתא היא, לא יצא ידי חובתו פשיטא, מהו דתימא כי אהדרי' קרא לחיובא הוא דאהדרי', קמ"ל כי אסקי' קרא לגמריה אסקיה, וכי אהדרי' קרא לכולי מילתא אהדרי', והני מילי לר' אלעזר בן עזריה, אבל לר' עקיבא דסבר דאכילת פסח עד חצות מדרבנן היא, אכילת מצה דמצוה עד שיעלה עמוד השחר שפיר דמי, וקיימא לן כר' עקיבא: צלי אש. (קו) ולא שפוד מתכת, ולא צלי אסכלה, (קז) [ולא צלי חרס של תנור] דהיינו לבינה שמלבנין אותה באור תנור, (קח) ותנן נגע

הערות ותקונים

אלא בתים שהיו אוכלין בהם. מכילתא וילקוט ולק"ט וע"ש בהערה קט"ז: לח) בשר ולא גידים. מכילתא ולק"ט ומובא ברש"י עה"ת: לט) תנן כל הנאכל. משנה פסחים פ"ד ע"א: מ) והחסחוסים. צ"ל והסחוסים: מא) ואמרינן בגמרא. שם: מב) קי"ל כר' יוחנן דאמר אין נמנין עליהן בפסח. בגמרא שם ר"ל אמר אין נמנין ור' יוחנן אמר נמנין עליהן: ק) שומעני כל הלילה. מכילתא ולק"ט: קא) מבאן אמרו. ברכות ב' ע"א במשנה והובא במכילתא שם: קב) אכילת זבחים ואכילת פסחים. כ"ה במכילתא ובמשנה לא תני בה אכילת זבחים ואכילת פסחים. ובמשנה שבירושלמי דפוס מגנצא עם פי' מרבינו שלמה סירליאו כתוב במשנה ואכילת פסחים לכן מזה תראה אמרו בירושלמי שם אנן תנינן אכילת פסחים אית דלא תני אכילת פסחים, ובמשנה שבבבלי לא תני בה אכילת פסחים ופריך עלה דמתניתין ואילו אכילת פסחים לא קתני: קג) ותנן הפסח אחר חצות מטמא את הידים. משנה פסחים ק"כ ע"ב: קד) ואמרינן מאן תנא אמר ר' יוסף. גמרא שם: קה) לר"א בן עזרי'. עיין בגמרא שם. והמחבר הביא בהוספת דברים: קו) ולא שפוד מתכת ולא צלי אסכלה. מכילתא ולק"ט והמלה "מתכת" הוסיף המחבר עיין פסחים ע"ד ע"א: קז) "ולא צלי חרס של תנור" הוספתי כמו שהוא בלק"ט. ובילקוט רמז קצ"ז הגי' ולא צלי תנור של חרס. ובמכילתא

בחרסו של תנור יקלוף את מקומו. (קט) פי׳ ננע הפסח בחרסו של תנור, דהוי מלובן באור יקלוף הפסח באותו מקום שננע בחרס, לפי שאותו מקום ניצלה מחמת החרס ולא הוי צלי אש ניטף מרוטבו של פסח על החרס, וחזר אותו רוטב כשהוא רותח על הפסח ימול מאותו מקום שחזר לו הרוטב לפסח לפי שנצלה מחמת רוטב הרותח ולא מחמת האש, ולא סגיא לי׳ הכא בקליפה דרוטב מרתח לי׳ טפי: (קי) (על מצות ומרורים) [ומצות על מרורים] יאכלוהו. (קיא) הוסיף לו הכתוב שתי מצות, חוץ ממצות שבנופו, (קיב) מניין שאם אין לו מצות ומרורים שהן יוצאין ידי חובתן בפסח, פי׳ דלאו הני מעכבי, ת״ל יאכלוהו, מכל מקום: (קיג) תנן אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח משום מרור, בחזרת, (קיד) דהיינו חסא, לשונא בלע״ז. (קטו) וחזרת גלין, היינו חסא מרא שבשדות: (קטז) ובעולשין. קריספינו בלע״ז, (קיז) ועילשי שדה כעילשי גנה וכחזרת: (קיח) ובתמכה. היינו נרדא בלע״ז. (קיט) ויש אומרין מַרובְיו. (קכ) ובחרחבינא ובמרור. (קכא) אחרים אומרים כל ירק מר יש לו שרף ופניו (מחסיפין) [מכסיפין], ואמר רב הונא הלכה כאחרים, (קכב) ויוצאין בהם בין לחין ובין יבישין, אבל לא שלוקין ולא כבושין ולא מבושלין, ומצטרפין בכזית. (קכג) א״ר חסדא לא שנו אלא קלה, אבל עלין לחין אין, יבישין לא, (קכד) ויוצאין בכמושין. כללו של דבר כל שיש בו טעם מרור יוצאין בו. (קכה) תנא דבי שמואל מצוה בחזרת. (קכו) ואמר רבא מאי חסא, דהם רחמנא עלך. (קכז) וא״ר שמואל בר נחמני א״ר יונתן למה נמשלו מצרים למרור, לומר לך מה מרור זה תחלתו רכה וסופו קשה, אף מצרים תחילתן רכה וסופן קשה, (קכח) בתחילה כתיב כי טוב כל ארץ מצרים לכם היא (בראשית מה כ), ולבסוף ויימררו את חייהם בעבודה קשה וגו׳ (שמות א יד): (קכט) (על מצות ומרורים) [ומצות על מרורים]

הערות ותקונים

לפנינו ולא צלי התנור. ובילקוט שם חסר הציון מכילתא כי הציון זבחים נ״ז מוסב על המאמר א״ב מה ת״ל בלילה. והמלות שהביא המחבר ״דהיינו לבינה שמלבנין אותה באור תנור״ הוא לבאר ולא צלי חרס של תנור: קח) וחנן נגע בחרסו של תנור יקלוף את מקומו. פסחים ע״ה ע״ב במשנה: קט) פי׳ נגע הפסח בחרסו של תנור כו׳, הוא דברי המחבר: קי) על מצות ומרורים יאכלוהו. וכן הוא בכמכילתא ובקרא כתוב צלי אש ומצות על מרורים יאכלהו, ובמדבר ט׳ י״א נאמר על מצות ומרורים יאכלהו: קיח) הוסיף לו הכתוב שתי מצות. מכילתא ולק״ט: קיט) מניין שאם אין לו מצות ומרורים. שם שם: קיג) תנן אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח. פסחים ל״ט ע״א במשנה: קיד) דהיינו חסא. גמרא שם חזרת חסא: קטו) לשונא בלע״ז. וכן הביא המחבר להלן בה׳ פסחים פ״ב על המשנה ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח. וכן הביא רש״י ליטוגא. והיא הטלה Latuga (לאשטיך) וגם הערוך הביא בערך חזר ג׳ פי׳ חזרת ללטוגיא ע״ש בערוך השלם: קטו) וחזרת גלין. זה ליתא במשנה שם והמחבר הוסיף היינו חסא מרא שבשדות: קטז) ובעולשין, קריספינו בלע״ז. יש לתקן ובעולשין הינדיבי כמו שהוא בגמרא שם ועל זה הביא קריספינו בלע״ז. והוא בלשון אישלי׳ Crispino (האזענקאהל). וכן הביא הערוך בערך עלש ורש״י הביא עשב שקורין קרישפל״א: קיז) ועולשי שדה כעולשי גנה וכחזרה. גמרא שם: קיח) ובתמכה היינו גרדא בלע״ז. ובה׳ פסחים שם הביא קרדו בלע״ז והוא בלשון אישלי׳ Cardo: קיט) ויש אומרים מרוביו. וכן רש״י הביא תמכתא מרוביו״א. והיא Marubbio (לונגענקרויט) וכן הביא הערוך בערך תמכא: קכ) ובחרחבינא ובמרור. משנה שם: קכא) אחרים אומרים. גמרא שם: קכב) ויוצאין בהם בין לחין ובין יבשין. משנה שם: קכג) א״ר חסדא ל״ש א״א קלה. גמרא שם ל״ט ע״ב: קכד) ויוצאין בכמושין, כללו של דבר. גמרא שם: קכה) תנא דבי שמואל מצוה בחזרת. גמרא שם ל״ט ע״א ולפנינו ותנא דבי שמואל חזרת ואמר רבי אושעי׳ מצוה בחזרת: קכו) ואמר רבא. גמרא שם: קכז) וא״ר שמואל בר נחמני א״ר יונתן. גמרא שם: קכח) בתחלה כתיב כו׳. הוספת המחבר והסיום הזה נמצא ג״כ בירושלמי פסחים פ״ב ה״ה (כ״ג ע״ג): קכט) על מצות ומרורים. במקרא כתוב ומצות על מרורים. וכן תקנתי בפנים

יאכלוהו. (קל) מכאן אמרו הפסח נאכל על השובע, ואין מצה ומרור נאכלין על השובע, כיצד הפסח נאכל על השובע, (קלא) דתנן אימתי מביאין עמו חגיגה בזמן שבא בחול, פי' שבא י"ד בניסן בחול, ובטהרה ובמועט, בזמן שבא י"ד בשבת, ובמרובה ובטומאה אין מביאין עמו חגיגה, חגיגה היתה באה מן הבקר ומן הצאן מן הכבשים ומן העזים מן הזכרים ומן הנקבות, ונאכלת לשני ימים, (קלב) ואמרי' בגמרא מאן תנא דקתני חגיגה תני הרכבתו והבאתו דלא דחיא שבת וקתני נמי חגיגה דלא דחיא שבת, ואימתי מביאין חגיגה, בארבע עשר בנון שנמנו רבים, דהיינו חבורה גדולה עליו ואין להם ספק לאכול מן הפסח כדי להם ומביאין עמו חגיגה בזמן שבא י"ד בחול ובטהרה ובמועט, כדי שיהא הפסח נאכל על השובע, (קלג) אמר רב אשי שמע מינה חגיגת ארבע עשר לאו חובא דההיא ליליא היא, דאי סלקא דעתך חובה היא תיתי בשבת ותיתי במרובה ותיתי בטומאה ובמועט, מיהת ודאי טעמא אתיא, (קלד) כרתניא חגיגה הבאה עם הפסח נאכלת תחילה לפסח, כדי שיהא נאכל הפסח על השובע, והיינו דכתיב וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר (דברים טז ב), וקי"ל דיש לה תשלומין כל שבעה, אלמא לאו חובת אותו לילה היא:

ט) אל תאכלו ממנו נא. ואפי' מקצתו. (קלה) אין נא אלא חי, (קלו) והוא מדובר על אופן אינות שבשר החי הלב מתאנח ממנו, (קלז) בלשון ערבי קורין לשאינו צלוי כל צרכו, חי: ובשל מבושל. (קלח) להחייב על החי ועל המבושל: ובשל. (קלט) כלומר ולא בשל, (קמ) ודומה לדבר אל (באפך) [בקצפך] תוכיחני ובחמתך תייסרני (תהלים לח ב), כלומר ולא בחמתך תיסרני, והרבה כיוצא באלו במקרא: במים. (קמא) אין לי אלא במים, בשאר משקין מניין, תנא היה ר' ישמעאל אומר קל וחומר אם מים שאין מפיגין טעם הבשר הרי הן אסורין בבישול שאר משקין שהן מפיגין טעם הבשר אינו דין שיהיו אסורין בבישול. ר' עקיבא אומר אין לי אלא מים שאר משקין מניין ת"ל ובשל מבושל. (קמב) ור' סבר אין ובשל אלא צלי, שנאמר ובשלת ואכלת במקום וגו' (דברים טז ז), (קמג) ואומר ויבשלו (את) הפסח באש כמשפט (דה"ב לה יג), והיינו פסח ממש שעשאוהו צלי אש. מפני כבוד רבותינו אשר דרשו את התורה וחקותיה ומשפטיה באר היטב יראתם על פני היתה תמיד בלי לשנות אחרי דבריהם במדרשי המצות והחקים והמשפטים והתורות, אעפ"כ במה שלבי רוחש איני יכול לבלום עצמי מבלי לכבד יוצרי באשר חלק לי, והוא ברחמיו ישאני. אמרתי אני בלבי כי מלת נא מרוברת על אופן ביטול, ודומה לה ואם הניא אביה אותה (במדבר ל ו). כלומר ואם

הערות ותקונים

וגם במכילתא הובא כמו שהביא המחבר עיין לעיל הערה ק"י: קכ) מכאן אמרו. מכילתא ולק"ט: קכח) דתנן אימתי מביאין עמו חגיגה כו'. משנה פסחים ס"ט ע"ב: קלב) ואמרינן בגמרא. שם: קלג) אמר רב אשי. גמרא שם ס"ט ע"ב וע' ע"א: קלד) כרתניא. גמרא שם: קלה) אין נא אלא חי. מכילתא ולק"ט, ועיין פסחים מ"א ע"א ועי' רש"י והראב"ע: קלו) והוא מדובר על אופן אינות. כן הביא הלק"ט לשון אינות שהלב מתאנח ממנו: קלז) בלשון ערבי קורין לשאינו צלוי כל צרכו חי. וכן הביא רש"י אל תאכלו ממנו נא, שאינו צלוי כל צרכו קוראו נא בלשון ערבי וכן בתשובת דונש בן לברט נא כמשמעו בלשון ערבי חי: קלח) להחייב על החי ועל המבושל. מכילתא ולק"ט: קלט) ובשל כלומר ולא בשל. וכן הביא הלק"ט: קמ) ודומה לדבר אל באפך תוכיחני ובחמתך תייסרני תקנתי אל בקצפך תוכיחני. כי בכתוב אל באפך תוכיחני כתיב ואל בחמתך תייסרני (תהלים ו' ב') והובא לנכון בלק"ט: קמא) אין לי אלא במים כו'. מכילתא, וטובא בלק"ט בסגנון אחר ע"ש הערה קל"ב והמחבר הביא כמו שהוא במכילתא: קמב) ור' סבר אין ובשל אלא צלי כו'. במכילתא שם מובא בשם רבי מאמר אחר ומה שהביא המחבר הוא במכילתא שם במאמר שלאחריו: קמג) ואומר ויבשלו את הפסח. וכן הובא במכילתא ובלק"ט ובמקרא כתוב

בטלה אביה מרשותה, וכן ולמה תניאון את לב בני ישראל (שם לב ז), כלומר ולמה תבטלון רצון לב בני ישראל, וכן הניא מחשבות עמים (תהלים לג י), ויסוד כולן נא בלבה, ועיקר לשונם לשון ביטול, וכן אל תאכלו ממנו נא, כלומר אל תאכלו ממנו אכילת בטילה לרעת כל אדם, שכל אדם שאוכל בשר חי בטילה דעתו אצל כל אדם, שהרי היא אכילת חיה רעה: טעם אחר אל תאכלו ממנו נא. נא לשון מהירות, כלומר אל תאכלו ממנו כמו שהוא עכשיו בשעת הפשט, ולא בשל מבושל [ויבשלו הפסח באש כמשפט] והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות ויריצו לכל בני העם (דה"ב לה יג), והיינו חגיגת הבאות עם הפסח כדי שיהא הפסח נאכל על השובע, ולפיכך כפל הכתוב ואמר ובשל מבושל במים, מבושל במים ובמשקין הוא דאסור, הא מבושל באש שרי דהיינו צלי: כי אם צלי אש. (קמד) למה נאמר, שהייתי אומר הראוי לשלוק כגון הכרס והדקין ישלוק, והראוי לצלות כגון הנתחים ושאר האיברים יצלה, ת"ל כי אם צלי אש, כולו תוך ובר דברי ר' עקיבה. (קמה) ר"א אומר ראשו על כרעיו ועל קרבו, מקולס, כלומר עם כרעיו ועם קרבו. (קמו) תנן כיצר צולין את הפסח שפוד של רימון, תוחבו לתוך פיו עד בית נקובתו, ונותן את כרעיו ובני מעיו לתוכו דברי ר' יוסי הגלילי. ר"ע אומר כמין בישול הוא אלא תולין חוצה לו: (קמז) ת"ר איזהו מקולס, כל שצלאו כולו כאחד, פי' חוץ מן הדברים האסורין שבו, כגון חלב ודם וגידין האיסורין, נחתך ממנו אבר שלם, נשלק ממנו אבר, אין זה מקולס, השתא איכא למימר נחתך ממנו אבר דאע"ג דמיטוי בהדיה אין זה מקולס נשלק ממנו אבר דלא מיטוי בהדיה לא כל שכן. א"ר ששת ששלקו לאותו אבר במחובר לגוף, וקס"ל דאפ"ה אינו מקולס: כרעיו. (קמח) אלו קרסולים, כדכתיב אשר לו (כרעיו) [ברעים] ממעל לרגליו (ויקרא יא כא): קרבו. אלו הדקים: י) ולא תותירו ממנו עד בקר. (קמט) הא אם הותיר שומעני יהא כעובר על המצוה ויהא כשר, ת"ל והנותר ממנו עד בקר באש תשרפו, בא הכתוב ליתן עשה אחר לא תעשה, לומר שאין לוקין עליו, לפי שאין לוקין היכא שניתק לעשה הלאו אלא על לאו גמור: (קנ) דומיא דלאו דחסימה דכתיבא במשנה תורה, דכתיב ארבעים יכנו וגו' (דברים כה ג), וסמיך ליה לא תחסום שור בדישו (שם שם ד): אקרא אני והנותר ממנו באש תשרופו, ומה ת"ל עד בקר, אלא בא הכתוב ליתן תחום לבוקרו של בקר, דהוי עמוד השחר תחום דידיה. (קנא) דבר אחר מה ת"ל עד בקר, מגיד הכתוב שאינו נשרף עד בקר שני, דהיינו אור ששה עשר לפי שאין שורפין קדשים ביו"ט, (קנב) היינו דתנן אין מדליקין בשמן שריפה ביו"ט, (קנג) ואמרינן מאי שמן שריפה שמן תרומה העומד לישרף, (קנד) הלכך כי מקלע ששה עשר להיות בשבת אין שורפין את הנותר עד מוצאי שבת, (קנה) דהיינו י"ז בניסן, ולפיכך אין שורפין חמץ הנראה ביו"ט ולא מפרישין חלת האור לישרף ביו"ט, אלא תלטוש בצונן ותשרף בחולו של מועד:

יא) וככה תאכלו אותו. בפסח מצרים הכתוב מדבר ולא בפסח דורות: מתניכם חגורים. שלא במסיבת מנוחה, (קנו) והכי אמרינן במס' שבת איזה היא התחלת סעודה

הערות ותקונים

ויבשלו הפסח. לכן הסגרתי מלת "את": קמד) למה נאמר. מכילתא ולק"ט ועין במאיר עין: קמה) ר"א אומר ראשו על כרעיו ועל קרבו מקולס. במכילתא ר' אומר מקולס ועיין פסחים ע"ד ע"א וברש"י שם וע"ש במאיר עין שם: קמו) תנן כיצר צולין את הפסח. משנה פסחים ע"ד ע"א: קמז) ת"ר איזה מקולס. גמרא שם וע"ש: קמח) אלו קרסולים כו' אלו הדקים. בלק"ט כרעיו אלו הדקין. ועיין בגמרא שם וברש"י עה"ת: קמט) הא אם הותיר. מכילתא ולק"ט: קנ) דומיא דלאו דחסימה כו'. עיין כל זה בלק"ט: קנא) ר"א מת"ל עד בקר. מכילתא ולק"ט: קנב) היינו דתנן שבת כ"ד ע"ב: קנג) ואמרינן שם כ"ג ע"ב: קנד) הלכך כי מקלע. מכילתא ולק"ט: קנה) דהיינו י"ז בניסן. וכ"ה במכילתא ולק"ט. ועי' במאיר עין הערה ל"ה: קנו) והכי אמרינן במס' שבת. דף

משיתיר הגורה: נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם. (קנז) כיוצאי דרכים. ר' יוסי הגלילי אומר לימדה תורה דרך ארץ על יוצאי דרכים שיהיו מזורזים: ואכלתם אותו בחפזון: (קנח) אבא חנן אומר משום ר' אליעזר זה חפזון שכינה, שהיה רוח אלהים חיים ממהר לעבור בארץ מצרים בחצות הלילה, ולפיכך מזהירים לאוכלו בחיפזון, ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר קול דודי הנה זה בא (שה"ש ב ח), וכתיב הנה זה עומד אחר כתלינו ונו' (שם שם ט), וחפזון דישראל, היינו דכתיב ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו (שמות יא ז), כדי שלא יתעכבו מחמת הכלבים, שהיו ישראל נחפזים לצאת והיו רצים ונחפזים מבית לבית לקבץ נכסיהן, וחפזון דמצרים היינו דכתיב ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם (שמות יב לג), ואין חפזון אלא לשון בהלה, ודומה לו נחפז ללכת (ש"א כג כו), (בחפזם) [בחפזה] לנוס (ש"ב ד ד), (אדם) [ארם] בחפזם (מב ז טו), וכל דומיהן: פסח הוא לה'. (קנט) שיהיו כל מעשיו לשם הקב"ה לקיחתו ושחיטתו וצלייתו ואכילתו:

יב) ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה. (קס) כמלך העובר ממקום למקום, (קסא) זה רוח אלהים חיים אשר באויר הנכבד, המפורש בתחלת שכל טוב, וכה"א הנה ה' רוכב על עב קל ובא מצרים (ישעיה יט א), וכשנגלה כבוד השכינה במצרים, יורדין עמו תשעים אלף רבוא מלאכים זיע ורתת לחבל את מצרים, ולא הניחם הקב"ה אלא דבר קדשו ממש פרע מהם לקיים מה שהבטיח לאברהם אבינו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי (בראשית טו יד), וכה"א כאן והכתי כל בכור בארץ מצרים, (קסב) לא על ידי מלאך ולא ע"י שליח. מה ת"ל בארץ מצרים, (קסג) שאפי' בכורים ממקומות אחרים ובאו וישבו במצרים מתו, ובכורי מצרים שנמצאו במקומות אחרים מניין שמתו גם הם ת"ל למכה מצרים בבכוריהם (תהלים קלו י), ובכורי כוש ופוט ולוד מניין, ת"ל ויך כל בכור במצרים ראשית אונם באהלי חם (שם עח נא): מאדם ועד בהמה. (קסד) מי שהתחיל בעבירה תחלה, ממנו התחילה הפרעניות, (קסה) וכן אתה דורש במבול (קסו) ובסדום (קסז) ובפוטה, ק"ו למדה טובה שמרובה: ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. (קסח) משונים זה מזה, (קסט) ע"ז של אבן היתה נימסית, של בהמה מתה, של עץ היתה נרקבת, של מתכת נעשית חררה. (קע) ר' נתן אומר [שפטים] שפט שפטי שפטים וקא מרבה ד' מיני דינים נרקבים נבקקין נגדעים נשרפין, נמצינו למידין שע"ז לוקה בארבעה דרכים הללו, ועובדיה בשלשה במכה בהשחתה ובמנפה, (קעא) דכתיב לקמן נגף למשחית בהכותי (פסוק יג): אני ה'. (קעב) זה השם הנכבד והנורא ולא אחר, מה שאי אפשר לבשר ודם לומר כן: אני ה'. (קעג) בשבועה שאני בעצמי נפרע מהם:

הערות ותקונים

ט' ע"ב ע"ש: קנז) כיוצאי דרכים. ר' יוסי הגלילי אומר. מכילתא ריש פרשה ז' ולק"ט ורש"י עה"ת: קנח) אבא חנין משום ר' אליעזר זה חפזון שכינה. מכילתא: קנט) שיהיו כל מעשיו לשם הקב"ה. מכילתא ולק"ט. קס) כמלך העובר ממקום למקום. מכילתא ולק"ט. קסא) זה רוח אלהים חיים אשר באויר הנכבד. הוא דברי המחבר: קסג) לא ע"י מלאך ולא ע"י שליח. מכילתא ולק"ט: קסג) שאפי' בכורים ממקומות אחרים. מכילתא ולק"ט ועיין רש"י עה"ת: קסד) מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחילה הפורעניות. מכילתא ולק"ט ורש"י עה"ת, והובא גם בילקוט רמז קצ"ט: קסה) וכן אתה דורש במבול. דכתיב ויסח את כל היקום (בראשית ז' כ"ג): קסו) ובסדום דכתיב ואת האנשים אשר פתח חבית הכו בסנורים (שם י"ט י"א) כן הובא בלק"ט, וליתא במכילתא, וע"ש ותמצא ראיות אחרות: קסז) ובפוטה. דכתיב וצבתה במנה ונפלה יריכה (במדבר ה' כ"ז): קסה) משונים זה מזה. מכילתא ולק"ט: קסט) ע"ז של אבן היתה נמסית. עיין במכילתא ובאשר לפנינו הוא הגי' בילקוט עיין לק"ט הערה קנ"ד: קע) ר' נתן אומר. במכילתא: קעא) דכתיב לקמן בו' הוספת המחבר: קעב) זה שם הנכבד. לק"ט: קעג) בשבועה שאני בעצמי נפרע מהם.

יג) והיה הדם לכם לאות. (קעד) לכם לאות ולא לאחרים לאות: על הבתים. (קעה) למה נאמר, והלא כבר נאמר על הבתים אשר יאכלו אותו בהם (פסוק ז), אין לי אלא בתים שאוכלין אותו בהם, שאר (קעו) בתים שישנין בהם מניין, ת"ל על הבתים אשר אתם שם, מכל מקום: וראיתי את הדם. (קעז) היה ר' ישמעאל אומר והלא הכל גלוי לפניו שנאמר ידע מה בחשוכא (דניאל ב כב), ביום יאיר בחשיכה כאורה (תהלים קלט יב), ומה ת"ל וראיתי את הדם, אלא בשכר מצוה זו שאתם עושין אני ננלה וחס עליכם, (קעח) וכן מפורש בקבלה ואעבור עליך ואראך מתבוססת ברמיך ואומר לך ברמיך חיי ואומר לך ברמיך חיי (יחזקאל טז ו), והיינו דם שחיטת פסח ודם מילה שנתערבו זה עם זה, וניתן מהם לאות על הבתים: ופסחתי עליכם. אין פסיחה אלא חיסה, וכה"א ננון והציל פסוח והמליט (ישעיה לא ה), (קעט) ר' יונתן אומר הרי שהיה מצרי בתוך ביתו שומע אני ינצל בנינו, ת"ל ופסחתי עליכם. עליכם אני חס ולא על המצריים, הרי שהיה ביתו של ישראל מובלע בתוך ביתם של מצרים יכול ילקה בנינם, ת"ל ולא יהיה בכם נגף למשחית, בכם אינו הווה אבל הווה במצרים: נגף למשחית בהכותי. (קפ) זה שדרשנו שלשה מיני מכות לקו המצריים, נגף למשחית בהכותי (קפא) בארץ מצרים. בארץ מצרים אינו הוה בכם אבל הוה לאחר זמן, כלומר במקומות אחרים הזהרו על עצמכם:

יד) והיה היום הזה לזכרון. כענין שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך (דברים טז ג): וחגתם אותו. (קפב) יום שהוא לך לזכרון חוגג, אבל לא שמענו איזהו, כשהוא אומר זכור את היום [הזה] אשר (יצאת) [יצאתם] ממצרים (שמות יג ג), עדיין הדבר שקול, כשהוא אומר ממחרת הפסח יצאו (במדבר לג ג), אימתי אכלו את הפסח בלילי יום טוב והם לא יצאו, אלא ביום טוב עצמו: חג לה'. (קפג) מלמד שחל שם שמים על החגיגה, פי' ש'שלמי חגיגה יש בהן קדושה כפסח עצמו, אלא שנאכלין לשני ימים, ויש להן תשלומין, דכתיב שבעת ימים תחוג להי אלהיך (דברים טז טו), להביא שבעת ימי הפסח שיטענו חגיגה, שהרי ראשון ואחרון קרוין מקרא קדש, ולפיכך טעונין חגיגה, וחולו של מועד אתיא מקל וחומר, הרי אתה דן אם יום טוב ראשון ואחרון שאין לפניהן ולאחריהן מקודשין הרי הן טעונין חגיגה, חולו של מועד שמקודש לפניו ולאחריו דין הוא שיטעון חגיגה: חקת עולם תחגוהו. לרבות ימות המשיח:

טו) שבעת ימים מצות תאכלו. בין שיש אכילת פסח וחגיגה, ובין שאין אכילת פסח וחגיגה מצות תאכלו, (קפד) שומע אני כל מין מצה במשמע, ת"ל לא תאכלו עליו חמץ לא אמרתי שאתה אוכל מצה ויוצא ידי חובתך בלילי יום טוב של פסח אלא בדבר שבא לידי מצה וחמץ והן חמשת המינין ואלו הן: החטין והשעורין

הערות ותקונים

בטכילתא ולק"ט בשבועה אני נפרע מהם: קעד) לכם לאות ולא לאחרים לאות. מכילתא ולק"ט: קעה) למה נאמר והלא כבר נאמר כו'. מכילתא: קעו) בתים שישנים בהם מניין. במכילתא בתים שהיו יושבין בהם, וגם הילקוט הביא חגי' ישנים, ובטכילתא פ"ו על הבתוב על הבתים אשר יאכלו אותם בהם גורס בתים שהיו ישנים בהם: קעז) היה ר' ישמעאל אומר. מכילתא ולק"ט: קעח) וכן מפורש בקבלה כו', והיינו דם שחיטת פסח ודם מילה שנתערבו זה עם זה. זה דברי חמחבר, והוא נובע מפדר"א פכ"ט וכן ת"י על פסוק והיה הדם לכם לאות על הבתים: קעט) ר' יונתן אומר. מכילתא ולק"ט ועיין רש"י עה"ת: קפ) זה שדרשנו. לעיל סוף פסוק י"ב במכה בחשחתה ובמגפה: קפא) בארץ מצרים אינו הוה בכם אבל הוה לאחר זמן. מכילתא. והמלות כלומר כו'. תוספת המחבר וכן הלק"ט כתב כלומר בארץ מצרים לא יהיה בכם נגף, הא במקום אחר הזהרו בעצמכם: קפב) יום שהוא לך לזכרון חוגג כו' מכילתא: קפג) מלמד. עיין במכילתא: קפד) שומע אני כל

והכוסמין (קפה) בלע״ז שפילצא, ושבולת שועל דעבידא כונב, שועל (קפו) וינא בלע״ז, (קפז) והשיפון דישרא בלע״ז, יצאו האורז והדוחן והפרנין והשמשמין והקטניות שאינן באין לידי חמץ ומצה אלא אם שוהין מסריחין, ולפיכך אין אדם יוצא בהן ידי חובת מצה בלילי פסחים, דכתיב בערב תאכלו מצות (פסוק יח), (קפח) יכול אף מעשה קדירה במשמע, תיל שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני (דברים טז ג) יצאו כל מעשי קדירה אע״פ שהיא מחמשת המינין שאין אדם יוצא ידי חובתו בו בלילי פסחים: שבעת ימים מצות תאכלו. (קפט) ויום טוב הראשון בכלל, ובגולה חוץ מיו״ט הראשון, אלא שיום הראשון חובה לאכול מצה דהיינו בלילו, ושאר הימים רשות, רצה אוכל מצה רצה אינו אוכל, ובלבד שלא יאכל חמץ, דכתיב שבעת ימים תאכל מצות (שמות יג ו), וכתיב ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה׳ אלהיך (דברים טז ח), כיצד יתקיימו שני מקראות אלו השביעי היה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל, מה שביעי רשות אף כולם רשות, אימא שביעי רשות אף לילה הראשון רשות, תיל בראשון בארבע עשר [יום] לחדש בערב תאכלו מצות (לקמן פסוק יח), הכתוב קבעו חובה, (קצ) ר׳ מאיר אומר ששה מן החדש ושבעה מן הישן ונדרש במקומו: אך ביום הראשון. (קצא) מערב יום טוב, דהיינו ראשון ליום טוב, ודומה לדבר הראשון אדם תולד ולפני נבעות חוללת (איוב טו ז), שכך אמרו לאיוב שמא קודם שנוצר אדם נולדת או לפני נבעות חוללת. אתה אומר מערב יום טוב או אינו אלא ביום טוב עצמו, תיל לא תשחט על חמץ דם זבחי (שמות לד כה), לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים בהיתר, ושחיטת הפסח מחצות היום ולמעלה דברי ר׳ ישמעאל. (קצב) ר׳ עקיבא אומר אינו צריך הואיל ואין ביעור חמץ אלא בשריפה, וכתיב כל מלאכה לא יעשה בהם (לקמן פסוק טז), ושריפה מעין מלאכה היא, וכיון שאינה לצורך אוכל נפש אסורה, הא מה תלמוד לומר תשביתו שאור מבתיכם, מערב יום טוב, יכול מן הבקר, תיל אך חלק דהיינו מחצות היום ולמעלה, (קצג) והיינו דתנן אוכלין כל ארבע ותולין כל חמש ושורפין בתחלת שש: תשביתו. בכל דבר שהיא נשבית מפרר ווורה לרוח או מטיל לים. (קצד) ר׳ יוסי אומר בשריפה ודינו כנותר, מה נותר אסור באכילה ושעון שריפה, אף חמץ אסור באכילה ושעון שריפה: (קצה) אמר ר׳ יהודה בן בתירא וכי סבור אתה שאתה מחמיר עליו, אינך אלא מקיל עליו, לא מצא אור לשרפו ישב לו ולא ישביתו, תיל תשביתו, אלא בלשון הזה הוא

הערות ותקונים

מין מצה במשמע. מכילתא פרשת ח׳: (קפה) בלע״ז שפילצא. צ״ל שפילתא וכן להלן ח׳ פסחים פ״ב על המשנה אלו דברים שאדם יוצא בהם חביא כוסמין היינו אישפילתא בלע״ז, וכן רש״י פסחים ל״ה ע״א כוסמין גולבא הביא איספילתא בלע״ז, והיא המלה spelda, spelta בלשון אישלי׳: (קפו) וינא בלע״ז. היא המלה בלשון אישלי׳ vena. וגם רש״י הביא אבוינא בלע״ז. והיא המלה aveine (האפער) וכן להלן בח׳ פסחים פ״ב הביא המחבר היינו ווינא בלע״ז: (קפז) והשיפון דישרא בלע״ז. פה חסרה המלה הלועזית וצ״ל סיגלא בלע״ז כי בגמרא שם אמרו שיפון דישרא. ופי׳ רש״י דישרא סיגל״א בלע״ז. והיא המלה Segale (ראגגען) ועיין ערוך השלם ערך דשרא: (קפח) יכול אף מעשה קדירה במשמע. מכילתא שם פ״ח וגם שם סוף פרשה ו׳ ע״ש: (קפט) ויום טוב הראשון בכלל. עיין במכילתא שם ועיין בלק״ט: (קל) ר׳ אומר ששה מן החדש. במכילתא כתוב ד״א. וכן ד״א נעשית ר׳ אומר ועיין במכילתא שם גם בפרשה י״ז וגם בלק״ט הגי׳ ד״א שבעה מן הישן וששה מן החדש: (קלא) מערב יום טוב. מכילתא ולק״ט ועיין פסחים ח׳ ע״א: (קלב) ר׳ עקיבא אומר. במכילתא לפנינו רב יונתן אומר. ובלק״ט חובא גם ר׳ עקיבא אומר, ובעל איפת צדק הגיה במכילתא שצ״ל ר׳ עקיבא עפ״י מאמרם בפסחים שם: (קלג) והיינו דתנן. פסחים י״א ע״ב: (קלד) ר׳ יוסי אומר בשריפה. מכילתא. ובעל איפת צדק הגיה עפ״י גמרא פסחים כ״ז ע״ב ר׳ יהודה אומר. וכן חובא בילקוט הגי׳ ר׳ יהודה: (קלה) א״ר יהודה בן בתירא. מכילתא שם וע״ש:

אומר עד שלא תגיע שעת הביעור מצות כיליו בשריפה משתגיע שעת הביעור ואין לו אור לשורפו מצות כיליו בכל דבר. רבי אומר איזהו דבר שהוא בכל יראה ובל ימצא הוי אומר זו שריפה, (קצו) וקיימא לן כרבנן דאמרי מפרר וזורה לרוח או מטיל לים, ואליבא דר' יהודה בן בתירא: תשביתו שאור. ועד כמה הוא חייב להשבית עד בזית, (קצו) והיינו דתנן בית שמאי אומרים שאור בכזית וחמץ בככותבת, ובית הלל אומרים זה וזה בכזית: כי כל אוכל חמץ. (קצח) להביא את שחמיצו מחמת מלאכתן, כגון מי שימושו של נחתום ושלש במים הפושרין ושלש בחמה וכיוצא באלו, כדדרשינן לקמן במדרש רבותינו: מבתיכם. והא"ה לגבולין בין בכלים בין בקרקע בין בכתלים בין בכל מקום שברשותו, כדדרשינן לקמן במדרש רבותינו: כי כל אוכל חמץ. (קצט) אפי' בכל שהוא חייב מלקות, (ר) ולא אמרו כזית אלא לענין כרת דכתיב ונכרתה, (רא) אין הכרתה אלא הפסקת כלייה: (רב) הנפש. בין זכר ובין נקבה: ההיא. (רג) המזידה דברי ר' עקיבא: מישראל. (רד) יכול תלך אל עם אחר ותחיה, ת"ל במקום אחר מלפני אני ה' (ויקרא כב ג), בכל מקום שהוא רשותי, (רה) ללמדך שישראל שמניח מצות בוראו, נכרת מן העולם, ואין לו תקנה אפי' בשאר האומות: מיום הראשון עד יום השביעי. ועד בכלל, דכתיב שבעת ימים מצות תאכלו, (רו) עונשו שבעה ואזהרתו לעולם, אבל חלב ודם עונשן לעולם ואזהרתן לעולם, עונשו שמעגו אזהרתו מניין, ת"ל כל מחמצת לא תאכלו (לקמן פסוק כ):

טז) (ביום) [וביום] הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש. (רז) מקרא לשון ארעון, ארעם במאכל ובמשתה, וכן מפורש על ידי עזרא אכלו משמנים ושתו מתוקים ושלחו מנות לאין נכון [לו] כי קדוש היום לאדונינו (נחמיה ח י): קדש. קדשם בכסות נקיים, (רח) כי הא דר' יוחנן הוי קרי למאניה מכבדותא: יהיה לכם. אע"פ שאין לכם השנת יד, (רט) וכן מפורש על ידי עזרא כי חדות ה' היא מעוזכם (שם שם), ומפרשי ליה רבנן הכי, בני לוו עלי וקדשו היום והאמינו בי ואני פורע: כל מלאכה לא

הערות ותקונים

קצו) וקיימי לן כרבנן דאמרי מפרר וזורה לרוח או מטיל לים. פסחים כ"א ע"א וכ"ז ע"ב: קצז) והיינו דתנן ב"ש אומרים. ביצה ב' ע"א: קצח) להביא את שחמיצו מחמת מלאכתו. וכן הובא בלק"ט וע"ש הערה קע"ב: קצט) אפילו בכל שהוא חייב מלקות. בלק"ט כי כל אוכל חמץ, אפילו כל דהו חייב מלקות. וכתבתי בגליון צ"ע ואולי צ"ל מכות מרדות: ר) ולא אמרו כזית אלא לענין כרת. לק"ט: רא) אין הכרתה אלא הפסקת כלייה. מכילתא ולק"ט אין הכרתה אלא הפסקה: רב) הנפש בין זכר ובין נקבה. זה הוסיף הטחבר: רג) המזידה דברי ר"ע. מכילתא שם גם בפ"י: רד) יכול תלך אל עם אחר. מכילתא ולק"ט ורש"י עה"ת: רה) ללמדך שישראל שמניח מצות בוראו. הוא לשון הלק"ט שהוסיף מדנפשי': רו) עונשו שבעה ואזהרתו לעולם כו'. מכילתא: רז) מקרא לשון ארעון, ארעם במאכל ובמשתה. הטלות "מקרא לשון ארעון" הוסיף המחבר והטלות "ארעם במאכל ובמשתה" הוא מרברי הלק"ט ושם בהערה קע"ח העירותי במכילתא בא ריש פרשה ט' הגי' כבדהו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה, וכן ת"א על וביום הראשון מקרא קודש, וביומא קדמאה מערא קדישא, ובתיב"ע מארע קדיש, וכן וקראת לשבת עונג (ישעי' נ"ח י"ג) ת"י ותארע לשבתא בתפנוקין. וז"ל הרמב"ן (ויקרא כ"ג ב') אשר תקראו אותם מקראי קודש, מקרא קודש כלשון קרואי העדה, ואחר כן יאכלו הקרואים, וכן על מכון הר ציון ועל מקראיה, המקומות שנקראים שם שיתקבצו בהם קרואי מועד, ואונקלוס עשאו מלשון אשר יקרא אתכם באחרית הימים, לשון מאורע, בכל יום שיארעו תעשו אותם קדש, ורז"ל אמרו ארעם במאכל ובמשתה ובכסות נקיה, כלומר שלא יהא חוקה אצלך כחק שאר הימים אבל תעשה להם מקרא של קדש לשנות במאכל ובמלבוש מחול לקודש וגם זה דעת אונקלוס ע"ל. ומדברי הרמב"ן ורבינו טוביה והטחבר נראה כי היתה הגי' במכילתא ארעם במאכל ובמשתה: רט) כי הא דר' יוחנן הוי קרי למאניה מכבדותא. שבת קי"ג ע"ב: ש) וכן מפורש ע"י עזרא כי חדות ה' מעוזכם, ומפרשי ליה רבנן הכי, בני

יעשה בהם. (ריו) בין על ידי ישראל בין על ידי שלוחי גוים. (ריא) אין לי אלא יום טוב הראשון ויום טוב האחרון שהם אסורים בעשיית מלאכה, חולו של מועד מניין, ת"ל את חג המצות תשמור שבעת ימים (שמות כג טו), מכל מקום. (ריב) אלא מסרך הכתוב לחכמים להורות לך איזה מלאכה מותרת בחולו של מועד ואיזה אסורה, דכתיב לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל (דברים יז יא): אך (את) אשר יאכל לכל נפש. (ריג) ריבה הדלקת הנר שהיא הכשר אכילה, ומיעט כיבוי הנר שאינה הכשר אכילה, (ריד) ואין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד: לכל נפש. (רטו) אפילו נפש בהמה במשמע: לכל נפש. אפילו כל שהוא שוחט אדם את הבהמה אפילו שאינו צריך אלא לכזית (רטו) וכולה הלכתא כדמפורש בהלכות יום טוב: הוא לבדו. (ריז) הוא ולא מכשיריו, פי' כגון השחזת סכין וחטיבת עצים ודיכת דייסא וכיוצא בהן, (ריח) זה הכלל כל שאפשר לעשותה מערב יום טוב אין עושין אותה ביום טוב, וכל שאי אפשר לעשותה מערב יום טוב עושין אותה ביו"ט: לבדו. ולא מילה הבאה שלא בזמנה, שאינה דוחה לא את השבת ולא את יו"ט: יעשה לכם. ולא לגוים. (ריט) מכאן אמרו מזמנין גוי בשבת ואין מזמנין גוי ביום טוב, גזירה שמא ירבה בשבילו, והתורה אמרה לכם (רכ) ולא לגוים, מביא (רכא) נפשות בהמה שמוזנתן עליך, שנאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתך (דברים יא טו), והדר ואכלת ושבעת, ומפרשי רבנן דאסור לאדם שיטעום עד שיתן מאכל לבהמתו, וכתב בקבלה יודע צדיק נפש בהמתו (משלי יב י), ומוציא אני את הגוי שאין מזונותיו עליך, דכתיב וחי אחיך עמך (ויקרא כה לו), אחיך ולא גוי, ואומר או מכר לנכרי (דברים יא כא), במכירה ולא שאתה חייב ליתן בו במתנה. הן אלה שתותי בניני הלכות ימים טובים ועליותימו ופתחימו ומעליתו גרורים וסדורים בחיבורי אשר בשכל טוב הספר הנכבד הזה על פרשות המועדות אשר בסדר אמור אל הכהנים, בדרך קצרה לפי הישג הדעת.

יז) (ושמרת) [ושמרתם] את המצות. (רכב) שמריהו שלא תביאהו לידי פסול, (רכג) מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן, סיאור ישרף וכו' כדמפרש לקמן במדרש רבותינו: כי בעצם היום הזה. (רכד) מגיד שלא יצאו אלא בעצומו של יום, היינו אחר הנץ החמה: הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים. (רכה) אלו צבאות ישראל,

הערות ותקונים

לוו עלי כו'. ביצה ט"ו ע"ב ושם הובא בשם ר' יוחנן שאמר טשום ר"א בר"ש: כי) בין ע"י ישראל. מכילתא: כיפ) אין לי אלא יו"ט הראשון. מכילתא ועיין ברמב"ן ויקרא כ"ג ז': כיג) אלא מסרך. הוספת המחבר: כיג) ריבה הדלקת הנר שהיא הכשר אכילה. לק"ט לרבות הדלקת הנר, ולהוציא כיבוי הנר שהוא אסור ביום טוב, לפי שאין בין יו"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד. והעירותי שם בהערה קפ"א עיין מכילתא סוף ויקהל, ובגמרא ביצה כ"ב ע"ב וכ"ג ע"א בתוס' ובירושלמי ביצה פ"ה ה"ב: כיד) לפי שאין בין יו"ט. מגילה ז' ע"א וביצה כ"ח ע"ב: כטו) אפי' נפש בהמה במשמע. מכילתא ולק"ט ועיין ירושלמי ביצה פ"א הי"א: כטז) וכולה הלכתא בהלכות יו"ט. ביצה כ"ח ע"א וע"ב: כיז) הוא ולא מכשיריו. ביצה כ"ח ע"ב והובא בלק"ט: כיח) זה הכלל. גמרא שם והובא בלק"ט: כיט) ולא מילה. שבת כ"ד ע"ב והובא בלק"ט: כיי) ולא לגוים. לק"ט: לכ) מכאן אמרו. ביצה כ"א ע"ב והובא בלק"ט: לכא) מביא נפש בהמה שמוזנתן עליך כו'. עיין בלק"ט הערה קפ"ט: לכב) שטריהו שלא תביאהו לידי פסול. מכילתא ולק"ט והובא בילקוט רמז ר"א, וברש"י עה"ת שלא יבואו לידי חטוץ: לכג) מכאן אמרו. משנה פסחים ט"ח ע"ב והובא בלק"ט ורש"י עה"ת: לכד) מגיד שלא יצא אלא בעצומו של יום. וכן הובא הדרש בלק"ט על בעצם היום הזה (בראשית ז' י"ג) א"ר יוחנן בעצומו של יום. והעירותי שם בהערה כ"ג בב"ר פל"ב אות ח' ובילקוט רמז נ"ז חסרים התלות "בעצומו של יום": לכה) אלו צבאות ישראל. מכילתא ולק"ט וכאן הלשון מקוטע קצת וכצ"ל אלו צבאות ישראל, אתה אומר כן או אינו אלא צבאות מלאכי

וכשהוא אומר יצאו כל צבאות ה' (לקמן פסוק מא), הרי צבאות מלאכי השרת אמור: ושמרתם את היום הזה. (רכו) לרבות דברים שהן משום שבות, ת"ל ביום הראשון (ויקרא כג ז), (רכז) כדמפרש להו בסמ' יום טוב לא עולין באילן ולא רוכבין על גבי בהמה וכו', (רכח) ואף בחולו של מועד יהא אסור ברברים האסורים משום שבות, והדין נותן הואיל וי"ט הראשון והאחרון קרויין מקרא קדש, וחולו ש"מ קרוי מקרא קדש ואם למדתם על יו"ט הראשון והאחרון שקרויין מקרא קדש אסורין משום שבות חולו של מועד שהוא קרוי מקרא קדש אינו דין שיהא אסור בדברים האסורין משום שבות ת"ל ביום הראשון שבתון וביום השביעי שבתון (ויקרא כג לט), באלו אסורין משום שבות, ולא בחולו של מועד: לדורותיכם. שינהג הדבר לדורות: חקת עולם. (רכט) להביא את ימות המשיח.

יח) בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות. (רל) בא הכתוב לקבוע לילה הראשון חובה לאכילת מצה, מכאן ואילך רשות, ובלבד שלא יאכל חמץ: עד יום האחד ועשרים לחדש. (קלא) למה נאמר, לפי שהוא אומר שבעת ימים תאכל מצות (שמות יג ו), אין לי אלא ימים, לילות מניין, תלמוד לומר עד יום האחד ועשרים לחדש, ועד בכלל, להביא לילות כימים: בערב. עד שיעריב יום כ"א ובגולה כל יום כ"ב לילה ויום.

יט) שבעת ימים שאר. (רלב) ולמה שאור חסר ו', דאפי' בכל דהו קאי בלאו: שאור לא ימצא. (רלג) אין לי אלא בל ימצא, בל יראה מניין, ת"ל לא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור (שמות יג ז), הקיש הכתוב שאור לחמץ וחמץ לשאור, מה זה בבל יראה ובל ימצא, אף זה בבל יראה ובבל ימצא, מה זה מחמשת המינין, אף זה מחמשת המינין: (רלד) בבתיכם. (רלה) למה נאמר, לפי שנאמר בכל גבולך (שם שם), שומעני כשמועו, ת"ל בבתיכם, מה ביתך ברשותך, אף גבולך ברשותך, יצא חמצו של ישראל ברשותו של נכרי, ואע"פ שהוא יכול לבערו, אבל אינו ברשותו של ישראל, ולהכי לא מיחייב עליה, יצא חמצו של נכרי שהיא ברשותו של ישראל, וחמץ שנפלה עליו מפולת שאין הכלב יכול לחפש אחריו, דהיינו שיעור שלשה טפחים, אע"פ שהוא ברשותו, אבל אינו יכול לבערו, ולהכי לא מיחייב עליה וחשובי כמבוערים, ומה בבתים שבעה, אף בגבולים שבעה: כי כל אוכל מחמצת. למה נאמר, לפי שנאמר כי כל אוכל חמץ (פסוק טו), אין לי אלא חמץ שחייבין עליו כרת, שאור מנין, ת"ל כי כל אוכל מחמצת ונכרתה, עד שלא יאמר יש לי בדין, מה אם חמץ שאינו מחמיץ את אחרים חייבין עליו כרת, שאור שהוא מחמיץ את אחרים אינו דין שיהא חייבין עליו כרת, לא

הערות ותקונים

השרת, כשהוא אומר יצאו כל צבאות ה' הרי צבאות מלאכי השרת אמור: רכו) לרבות דברים שהם משום שבות. מכילתא ולק"ט ועיין ברטב"ן עה"ת ועיין במאיר עין אות כ"ב שהאריך בזה: רכז) כדמפורש לה בסמ' יו"ט. ביצה ל"ו ע"ב: רכח) ואף בחולו של מועד. מכילתא: רכט) להביא את ימות המשיח. לק"ט: רל) בא הכתוב לקבוע לילה הראשון חובה. הוא לשון הלק"ט ונובע ממכילתא ריש פ"י והסיום הוא במכילתא פ"ח כמו שהעירותי שם הערה ר"ג: רלג) למה נאמר לפי שהוא אומר שבעת ימים תאכל מצות. מכילתא ריש פ"י ושם הובא הכתוב שבעת ימים מצות תאכלו (שמות י"ב ט"ו): רלג) ולמה שאור חסר ו"ו. הוא דברי בעל לקח טוב וכן הובא במנחת שי בשמו על הכתוב תשביתו שאר: רלג) אין לי אלא בל ימצא בל יראה מנין ת"ל לא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור. במכילתא שם איתא כך אין לי אלא בל ימצא בל יראה מנין ת"ל לא יראה לך שאור בכל גבולך (דברים ט' ז'), אין לי אלא שאור שהוא בכל יראה ובכל ימצא חמץ מנין ת"ל לא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור (שמות י"ג): רלד) בבתיכם למה נאמר. מכילתא ולק"ט ומובא בילקוט רמז ר"ב, ופי' ברייתא זו עיין ברטב"ן ובמפרשי המכילתא:

אם אמרת בחמץ שהוא ראוי לאכילה, לפיכך חייבין עליו כרת, תאמר בשאור שאינו ראוי לאכילה, לפיכך לא יהו חייבין עליו כרת, ת"ל כי כל אוכל חמץ ונכרתה, אקרא אני שאור דהיינו מחמצת, ואמאי קרי ליה מחמצת שהוא מחמיץ את אחרים ונכרתה, וקל וחומר לחמץ מה אם השאור שאינו ראוי לאכילה חייב עליו כרת, חמץ שהוא ראוי לאכילה אינו דין שיהא חייבין עליו כרת, לא אם אמרת בשאור שהוא מחמיץ לאחרים, ולפיכך חייבין עליו כרת, תאמר בחמץ שאינו מחמיץ לאחרים, ולפיכך לא יהא חייבין עליו כרת, ת"ל כי כל אוכל חמץ ונכרתה, נאמר חמץ ונאמר מחמצת, דהיינו שאור הא עד שיאמר שני כתובים שמענו דאתרוויהו חייב כרת ואם לא לא שמענו דליכא למשמע חד מחבריה, דהוי ליה ק"ו פריכא: ונכרתה. (רלו) אין הכרתה אלא הפסקה לאיבור, וכה"א והאבדתי את הנפש ההיא (ויקרא כג ל). (רלז) כל איסורין שבתורה שכתוב בהן הנפש ההוא ו' כתיב י' קרי, יש לגבורי כח לדרוש אם למקרא דלהכי קרינן ההיא משום דסמוך לנפש דהוא לשון נקבה, ואם למסורת דלהכי כתיב ההוא דלא מחייב כרת אלא מי שהוא בר חיובין דהיינו בן י"ג שנה ויום אחד, ולא אולינן בתר בוגרת לגבי אשה לדונה בת י"ב שנה, אלא דינה כזכר ולא מיחייבה בכרת עד שתהא בת י"ג שנה. והאי דתלי האיסורין בנפש הרי מדרשו לפנינו בספר ויקרא: ההיא. (רלח) המזידה דברי ר' עקיבא: מעדת ישראל. (רלט) שומע אני תיכרת מעדת ישראל ותלך לה אל עם אחר ותחיה ת"ל מלפני אני ה' (ויקרא כב ג), בכל מקום רשותי היא, (רמ) דכתיב מלא כל הארץ כבודו ואומר, (זכריה ד' י) עיני ה' (משוטטות) [המה משוטטים] בכל הארץ, (רמא) ושמא תאמר אין לי אלא מזיד בהתראה ועדים, בינו לבין עצמו מניין, ת"ל אני ה', אני ה' שהכל גלוי לפני אני עתיד להכריתו מן העולם: (כנר וכאזרח) [בנר ובאזרח] הארץ. (רמב) לפי שהמעשה בישראל צריך להביא את הגרים:

כ) כל מחמצת לא תאכלו. (רמג) למה נאמר עוד פסוק זה לפי שהוא אומר (רמד) [כי כל אוכל חמץ ונכרתה (פסוק טו)], כי כל אוכל מחמצת ונכרתה (פסוק יט), אין לי אלא חמץ גמור, תערובתן מניין, תלמוד לומר כל מחמצת לא תאכלו מכל מקום, היכי דמי תערובת, (רמה) כגון הני דתנן ואלו עוברין בפסח כותח הבבלי ושכר המדי וכולה מפרשי לקמן במדרש רבותינו: (רמו) בכל מושבתיכם תאכלו מצות. למה נאמר, לפי שהוא אומר ואכלת לפני ה' אלהיך [וגו'] מעשר דגנך ותירושך ויצהרך (דברים יד כג), הרי שהעלה מעשר שני לירושלים, שומע אני יוצא בו משום מצה, ומניין שאינו יוצא

הערות ותקונים

כלח) למה נאמר לפי שנאמר כי כל אוכל חמץ. מכילתא: לט) אין הכרתה אלא הפסקה. מכילתא ולק"ט: מ) כל איסורין שבתורה שכתוב בהן הנפש ההוא ו' כתיב י' קרי. הוא דברי בעל לקח טוב והכוונה כי כתוב בוי"ו והניקוד הַהִוא בחירק תחת ההי"א כמו שמות י"ב ט"ו וי"ט. ל"א י"ד: ויקרא ז' כ' וכ"א וכ"ז. וכן כ' ו', ובמדבר ט' י"ג, וט"ו ל', בכולם נקוד הַהֲיִא ובעל לקח טוב חביא כתוב בוי"ו ופירושו ביו"ד וכן נקודו: מא) המזידה דברי ר' עקיבא. מכילתא: מב) שומע אני, מכילתא. ולק"ט והובא בילקוט: מג) דכתיב מלא כל הארץ כבודו ואומר עיני ה' משוטטות בכל הארץ. הוספת המחבר: מד) שמא תאמר אין לי אלא מזיד בהתראה ועדים כו'. הובא בלק"ט וליתא במכילתא לפנינו: מה) לפי שהמעשה בישראל צריך להביא את הגרים. במכילתא ובילקוט לפי שהוא מעשה בישראל צריך להביא הגרים, ובלק"ט לפי שהוא עושה מעשה ישראל צריך להביא את הגרים, וברש"י עה"ת לפי שהנם נעשה לישראל הוצרך לרבות את הגרים: מו) למה נאמר עוד פסוק זה. מכילתא ולק"ט ורש"י עה"ת ועיין מאיר עין הערה י"א ובלק"ט הערה רי"ח: מז) כי כל אוכל חמץ ונכרתה. הוספתי כמו שהוא במכילתא ולק"ט: מח) כגון הני דתנן. פסחים מ"ב ע"א: מו) בכל מושבותיכם תאכלו מצות למה נאמר. מכילתא סוף פ"י

משום מצה לא במעשר ולא בשתי הלחם ולא בלחם הפנים ולא בשירי מנחות ולא בחלות תודה ולא ברקיקי נזיר ולא בביכורים, ת"ל בכל מושבתיכם תאכלו מצות, בדבר שנאכל בכל מושבות הינו חולין אתה יוצא בו משום מצה בפסח, יצאו אלו שאינן נאכלין בכל מושבות אלא לפני ה' אלהיך:

ורבותינו דרשו במשנתם. החדש הזה לכם ראש חדשים. (רמז) תנן ארבעה ראשי שנים הם, באחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים, (רמח) ואמרינן בגמ' למלכים למאי הלכתא, אמר ר' חסדא לשטרות, (רמט) שכיון שניסן מיוחד ראש השנה למלכים, וכבר מונין לשטרות הימנו, מתוך כך ניכרין שטרות המוקדמין והמאוחרין לפוסלם או להכשירם, (רנ) דתנן בשלהי מס' שביעית פרוזבול המוקדם כשר, והמאוחר פסול, שטרי חוב המוקדמין פסולין, והמאוחרין כשרים, מאי טעמא דפרוזבול, שכיון שראה הלל הזקן שמנעו העם מלהלוות זה לזה, ועוברין על מה שכתוב בתורה השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה ורעה עינך באחיך האביון וגו' (דברים טו ט), עמד ותקן להן פרוזבול, (רנא) ומאי פרוזבול, (רנב) פרוס בולי ובוטי, (רנג) בולי אלו עשירים, בוטי אלו העניים, (רנד) תיקן לעניים שילוום העשירים ממון, תיקן לעשירים שלא יחטאו. ויש מפרשים ריוח, כדאמרינן מפריזין על המדות. (רנה) וזה גופו של פרוזבול, מוסרני לכם ב"ד שבמקום פלוני כל חוב שיש לי ביד פלוני שאגבנו כל זמן שארצה, והדיינין חותמין למטה, או העדים, (רנו) כדי שיהא סומך על שטרו ולא יגוש את רעהו כל שנת השמיטה, לפיכך אם הפרוזבול מוקדם לחוב כשר, שלא הלה עליו שמיטה, ואם מאוחר לחוב פסול, שהרי נתחייב לשמט, אבל שטרי חוב מוקדמין לנתינת הממון פסולין, שהרי נובה מן הלקוחות שלא כדין, שאין הלוה חייב למלוה כלום בעת כתיבת השטר, כי אמנה היו דבריהם, שהבטיחו המלוה ללוה לתת לו בתשרי, ולא נתנם לו ער ניסן, והואיל ונכתב השטר מתשרי שלפני ניסן, שכך כתוב לו מכאן ועד ג' או ד' שנים והוא שלא כדין, שהרי ער ניסן לא היה חייב לו כלום למלוה, וכיצד יתבחנו השטרות הללו, אם מוקדין הם ופסולים, או מאוחרין הן וכשרים, אם כתוב בו בשנת אחת למלך פלוני בירח תשרי והעדים מעידין כי בשנת אחת למלך פלוני בירח ניסן ניתן המעות, (רנז) בידוע שהשטר הזה מאוחר הוא וכשר, שאין מונין למלכים אלא מניסן, ואם כתוב בו בשנת אחת למלך בניסן, והעדים אומרים באחת למלך בתשרי, בידוע שזה תשרי אחר ניסן, (רנח) והשטר מוקדם הוא ופסול, (רנט) ואינו נובה בו אפי' בזמנו, לפי ששטר שנפסל מקצתו נפסל כלו. (רס) ואם נתעברה השנה ובא לכתוב השטר באדר הראשון, אינו צריך לכתוב בכך וכך לאדר הראשון, אי נמי באדר תניין, ואם כתב ת' מן תניין דיו, דמוכחא מילתא דהאי ת' לא כתבה אלא לסימנא, דהא מר צייר מכותא, ומר צייר כוורא, וכתיב והתוית תו על מצחות האנשים (יחזקאל ט ד),

הערות ותקונים

ולק"ט ומובא בילקוט רמז ר"ה ומובא בקצרה ברש"י עה"ת: (רמז) תנן ארבעה ראשי שנים הם. ר"ה ב' ע"א במשנה: (רמח) ואמרינן בגמרא. שם: (רמט) שכיון שניסן מיוחד לו'. הוא דברי הלק"ט: (רנ) דתנן בשלהי מס' שביעית. פ"י ט"ח: (רנא) ומאי פרוזבול. גיטין ל"ו ס"ב והובא בלק"ט: (רנב) פרוס בולי ובוטי. עיין בלק"ט הערה ל"א: (רנג) בולי אלו עשירים בוטי אלו עניים. בגמרא שם סיים בולי אלו עשירים דכתיב ושברתי את גאון עזורם, ותני ר' יוסף אלו בולאות שביהודה, בוטי אלו עניים דכתיב העבט תעביטנו: (רנד) תיקן לעניים שילוום העשירים ממון לו'. הוא לשון הלק"ט: (רנה) וזה גופו של פרוזבול. שביעית פ"י ט"ד והובא בלק"ט: (רנו) כדי שיהא סומך על שטרו לו'. עיין כל זה בלק"ט, ועיין רש"י ר"ה ב' ע"א ותוס' שם ד"ה לשטרות, ועיין בפי' הרמב"ם שביעית פ"י ט"ה ובהר"ש שם: (רנז) בידוע שהשטר הזה מאוחר הוא וכשר. בלק"ט לפנינו בידוע שהשטר מוקדם הוא ופסול, והעירותי שם בהערה ל"ה בכ"י פלארענץ מן הלק"ט הגי' בידוע

ואם בא לכתוב זמן השטר בראש חדש אדר הראשון, ביום ראשון של ראש חדש, צריך למיכתב הכי, בכך וכך בשבת, ביום שלשים לירח שבט, ואם למחרתו, צריך לכתוב באחר לירח אדר סתם. וה״ה אם בא לכתוב ביום ראשון של ראש חדש אדר השני, צריך למיכתב ביום ל׳ לירח אדר סתם, ואם למחרתו הוא כותב, צריך לכתוב באחר לירח אדר תניין, דקי״ל דעברינן חד מלא וחד חסר, וה״ה שאר חדשי השנה, ואע״ג דקיימא לן שאין בין מולד לבנה למולד לבנה הסמוך לו אלא כ״ט יום ומחצה, ותשצ״ג חלקים, כיון דלא אולינן בתר מולד לבנה לקידוש החדש דהא איכא מולד דקרים לראש חדש חד יומא, אי נמי תרי יממא. ואפ״ה לא מקדשינן ראש חדש אלא חד לסוף כ״ט, וחד לסוף למ״ד, ועוד דקרי רבנן לחד מלי ולחד חסר, השתא אע״ג דהוי מולד לבנה ביום ראשון של ראש חדש, אי נמי מקמי ראש חדש לא מנינן לירחא בתראה אלא מיום שני של ראש חדש:

החדש הזה לכם ראש חדשים. (רסא) סימן הוא לכם שאתם מונין ללבנה, ואומות העולם לחמה. (רסב) הקטן מונה לקטן, והגדול לגדול. (רסג) וכשם שהחדש מתחדש, כך ישראל עתידין להתחדש, שנא׳ קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה׳ עליך זרח (ישעיה ס א). (רסד) וכשם שהלבנה מושלת ביום ובלילה, כך ישראל נוחלין העוה״ז והעוה״ב. (רסה) וכשם שאין כח ללבנה ביום מפני החמה, כך אין לישראל כח בעולם הזה מפני אומות העולם. (רסו) ומנלן דמלכי ישראל מונין לה מניסן. (רסז) משלמה, כדדרשינן בפרשה. (רסח) ולרגלים נמי הוי ניסן ראש השנה דרגל שבו הוי ראשון לרגלים, לענין נדרים לכל תאחר, דכתיב בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסכות ולא יראה את פני ה׳ ריקם (דברים טז טז), ובעינן שלשה רגלים כסדרן וחג המצות תחלה: ד״א החדש הזה. (רסט) דבר חדש הוא לכם, שנאמר או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי (שם ד לד): ראשון הוא לכם. (רע) מה תלמוד לומר, לפי שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים, סבור אתה לומר מיעוט חדשים שנים, ת״ל לחדשי השנה, לכל חדשי השנה: (רעא) ד״א ראשון הוא לכם. שכיון שקדשתה חדש ניסן אי אתה רשאי לעבר ולעשות ניסן אחר: (רעב) חנו רבנן על שלשה סימנין מעברין את השנה, על אביב, ועל פירות האילן, ועל התקופה. (רעג) ובה״א ולשלמה שנים עשר (רעד) נציבים

הערות ותקונים

שחשטר מאוחר הוא וכשר, וגם המחבר הביא כנוסחת כ״י פלארענץ: רנם) והשטר מוקדם הוא ופסול. בלק״ט והשטר מאוחר הוא וכשר והעירותי שם בהערה ט״ו בכ״י פלארענץ הגי׳ והשטר מוקדם הוא ופסול. והוא ג״כ כמו שהביא המחבר: רנע) ואינו גובה בו אפילו בזמנו לפי ששטר שנפסל מקצתו נפסל כולו. זה חסר לפנינו בלק״ט והעירותי שם בהערה ל״ז כי כן הגי׳ בכ״י פלארענץ וגם המחבר הביא כן כי לפנינו הי׳ הכ״י מן חלק״ט כגי׳ כ״י פלארענץ: רס) ואם נתעברה השנה ובא לכתוב השטר באדר הראשון כו׳ עד אלא מיום שני של ראש חדש. כל זה ליתא בלק״ט: רסא) סימן וזוא לכם. לק״ט ונובע ממכילתא בא פ״א ועיין פסיקתא דר״כ פסקא החודש דף נ״ג ע״א ונ״ד ע״א: רסב) הקטן מונה לקטן. לק״ט ופסיקתא דר״כ שם נ״ד ע״א, וב״ר פ״ו דרך ארץ הוא הגדול מונה לגדול כו׳ ועיין בפסיקתא שם בהערות שלי: רסג) וכשם שהחדש מתחדש. לק״ט ועיין בפסיקתא שם במאמר של ר׳ יוחנן: רסד) וכשם שהלבנה מושלת ביום ובלילה. לק״ט. ב״ר שם ופסיקתא שם וע״ש בהערה ר״ד: רסה) וכשם שאין כח בלבנה. שם: רסו) ומנלן דמלכי ישראל מונין לה מניסן. לק״ט והוא ממכילתא ריש פ״א ר״ה בי ע״ב: רסז) משלמה. דכתיב ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני למלך שלמה על ישראל (מ״א ו׳ א׳): רסח) ולרגלים. מכילתא ולק״ט ור״ה ד׳ ע״א: רסט) דבר חדש הוא לכם. עיין פסיקתא דר״כ דף נ״ב ע״א: רע) מה תלמוד לומר. מכילתא ולק״ט: רעא) ד״א ראשון הוא לכם. מכילתא פ״ב ולק״ט וברכות י׳ ע״ב: רעב) ת״ר על שלשה סימנין מעברין. סנהדרין י״א ע״ב והובא בלק״ט: רעג) וכה״א

על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו חדש בשנה יהיה על האחר לכלכל (מ"א ד ז), וכתיב ונציב אחד אשר בארץ (שם שם יט), מאי נציב אחר, אמר ר' יהודה ור' נחמיא חד אמר ממונה על כולם, וחד אמר כנגד חדש העיבור היה, וקיימא לן כמאן דאמר כנגד חדש העיבור היה. (רעה) וכמה עיבור שנה חדש, שנאמר שמור את חדש האביב (דברים טז א), החדש הסמוך לאביב, ואיזה זה, הוי אומר זה אדר השני, ועוד כשם שהחדש מתעבר ממנוי, דהיינו יום אחד בחדש, אף שנה מתעברת ממנויה, דהיינו אחד משנים עשר חדש, ומה חדש עבורו בסופו, אף שנה עבורה בסופה: ואף על פי שתקון המועדות הוא שמעברין את השנה, הני מילי דמעברין לה בסופה ולעתים מזומנים שבע שנים בכל מחזור י"ט שנה שלישית ששית ושמינית ואחת עשרה וארבע עשרה ושבע עשרה ותשע עשרה. סי' גו"ח י"א י"ד י"ז י"ט, אבל מכל מקום העיבורין סדרן של המאורות הן, והשויית השנים הן, וכיון שטרי הרקיע והשויית הגלגל משמת ימי בראשית הן, דכתיב והיו לאתות ולמועדים ולימים ושנים (בראשית א יד), השמש אות הוא ליום שאינה נוהג בלילה, והירח אות הוא בכל מולד ומולד לדעת תחלת החדש וסופו, כי הולכת הלבנה בגלגל הרקיע ומהלכת כל יום מה שמהלכת החמה כל השנה, כי י"ב מולות הן. טלה, שור, תאומים, סרטן, אריה, בתולה, מאזנים, עקרב, קשת, גדי, דלי, דגים. וכל אחד יש לו שלשים מעלות בנגד שלשים יום של חדש, ובכל יום עולה השמש מעלה אחת, בניסן מתחיל מטלה והלבנה עמו, לכך הלבנה בתחלת החדש לעולם קרובה לחמה, וכמו כן בסוף החדש, כי הלבנה רצה מהרה, ועד שהחמה מגיע לסוף המזל הלבנה עוברת כל שנים עשר מזלות ומשגת את החמה בסוף המזרח כל י"ב חדש, ובסוף השנה משתנית החמה מסוף הגלגל לתחילתו, וע"כ שמה שנה שמשתנית. ויומי השנה של לבנה שנ"ד ושליש, ושנות החמה יתירה עליו י' ימים כ"א שעות ר"ד חלקים, ולכך העבורים מתוקנים לעתים מזומנים ז' עבורים במחזור י"ט גו"ח י"א י"ד י"ז י"ט כדי להשוות שנת החמה עם שנת הלבנה ואילולי העבורים היו חדשי הקיץ באין בחורף, וחדשי החורף באין בקיץ, והפסח בא בסוף האסיף, וחג הסכות בא באביב כל שנת י"ח, והתורה אמרה שמור את חדש האביב ועשית פסח (שמות לד כד), וכתיב וחג האסיף תקופת השנה (דברים טז א), וכיון שבדור לנו ששנת החמה יתירה על שנת הלבנה יו"ד ימים כ"א שעות ר"ד חלקים, נדע כי מאלו יכא"ד העבורין יוצאין, כי י"ט פעמים יכא"ד עושין ר"ז ימים י"ח שעות תרל"ו חלקים, וכשתעשה מהן ז' פעמים כ"ט ימים ומחצה ותשצ"ג חלקים לא נותר בידיך זולתי שעה אחת ותפ"ה חלקים, ואותן ז' פעמים כ"ט ימים ומחצה ותשצ"ג חלקים הן הן ז' חדשי העבורין שבמחזור י"ט שנים, וזה מקום מוצאם כדי להשוות הגלגל ומהלכות השמש והירח לעתים מזומנים ומועדי ה', ואותה שעה ותפ"ה חלקים שנותרו בידך מכל יתירין שנות החמה על שנות הלבנה לכל י"ט שנה של מחזור, צריכין הן הגבורי כח היודעים בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל, לדעת דקדוק התקופה באיזה יום, ובאיזה שעה, ובכמה ימים בחדש התקופה נופלת יחשוב שנים משנברא העולם ועד שנה שהוא עומד בה, ויעשה מהן מחזורין של י"ט שנה, ויטול מכל מחזור שעה אחת ותפ"ה חלקים העודפים מתשלום ז' חדשי עבורין, ואם נותרו בידו שנים שלא השלימו מחזור י"ט יקח מכל שנה י' ימים כ"א שעות ר"ד חלקים העודפים משנת הלבנה ויעשה מאותן החלקים שעה תתר"ף חלקים לשעה ומן השעות ימים כ"ד שעות ליום, ויכלול הכל ויעשה מן הכל חדשי הלבנה כ"ט יום ומחצה ותשצ"ג חלקים לחדש, ומה שעדפו בימים שלא השלימו

הערות ותקונים

עיין סנהדרין י"ב ע"א: (עד) נציבים. וכן טובא בגטרא ובלק"ט ובקרא כתיב נצבים: (עה) וכמה

להדש הוצא מהן ז' ימים ט' שעות תרמ"ב חלקים, ומה שישאר בידו בכנגדו יחשוב ממולד ניסן הבא, ובמקום שיכלה החשבון בימים ובשעות שם תקופת ניסן נופלת, ואם נותרו בידו חלקים אל תשגיח להם שאין מניין חלקים לתקופה, ולמה פוחתין מחשבון התקופה ז' ימים ט' שעות תרמ"ב חלקים, שהרי ביום רביעי נבראו המאורות, ואדם הראשון נולד ביום ו' יום ר"ח תשרי, ונטרד באותו יום מגן ערן, ולא היה יכול לקדש החדש בו ביום ולשנה הבאה חשב אדם בחשבון שהיה לפני הקב"ה על ב' שעות ת"ח חלקים, שכך היו המאורות שוין שניהן, והוסיף ד' ימים ח' שעות תתע"ו חלקים ת"ח תתע"ו הרי שעה אחת ר"ד חלקים וח' שעות הרי ט' שעות ר"ד חלקים השלך ד' שעות על ב' שעות שהיו המאורות שוין הרי כ"ד שעות, ונמצא יום ד' שיצא והלך נותרו ה' שעות ר"ד חלקים, ועכשו חשוב ד' ימים ותתחיל מיום חמישי יום ה' יום ו' יום ז' יום א' ובא המולד להיות בליל שני בה' שעות ר"ד חלקים, ובכך קידש אדם את החדש. ועכשו כשאתה בא למנות לתקופה הוסיף על ה' שעות ר"ד חלקים ב' ימים ד' שעות תל"א חלקים, הרי ט' שעות תרמ"ב חלקים ותחשוב מיום רביעי ז' ימים הרי תחלת חשבון התקופה מליל ד' הבא ט' שעות תרמ"ב חלקים והשליכם לעלמא וטסופם תחל לספור כשכתבנו לעיל:

ד"א החדש הזה לכם. (רעו) לכם הוא מסור, ואי אתם מסורין בידו, שאם לא נראה בזמנו מקדשין ישראל אותו על החשבון. (רעז) שמואל בר אבא אימר כל חודש שנולד קודם לשש שעות יש כח בעין לראותו, [משש שעות ולמעלה אין בו כח העין לראותו], ואותו חדש ניסן שבמצרים נולד לאחר חצות לפיכך הראהו הקב"ה למשה ואמר לו החדש הזה לכם ראש חדשים. (רעח) ובזמן שהיו ישראל שרויין על אדמתן היו מקדשין את החדש על פי ראיית העדים שראו את הלבנה, כדמפורש (רעט) במס' ראש השנה, ומשנלו אין ב"ד קבוע לקבוע ולקדש חדשים, וכדי שלא יהיו ישראל עושים ב' ימים טובים משונים זה מזה, האב היום והבן למחר, ואחיו למחרתיים, (רפ) עמדו ישראל על תקנת סוד העבור שהיו מונים מאדם ועד נח, ונח מסרו לשם, ושם מסרו ליעקב, ויעקב לקהת, וקהת לעמרם, ועמרם למשה, ומשה לאהרן ולבניו וליהושע ועד היום הזה הוא מסור ביד חכמי ישראל לקדש בו חדשים, ואע"פ שמצוה לקדש על פי הראייה, אין הדבר תלוי בראיית הלבנה אלא בקידוש ב"ד, ומשנלו ישראל אין בית דין קבוע, לפיכך אין מקדשין אותו בב"ד שיהיו ב"ד מעיינין ואומרים מקודש מקודש החדש אינו מקודש, ואם יהיה זמן מעונן ולא נראית הלבנה עשרה ימים, תאמר ברעתך שלא לקדש החדש, ת"ל לכם לכם, שלפיכך נאמר בפסוק לכם לכם ב' פעמים, לומר לך לכם לקדש ע"פ הראייה, ואם לאו לכם הוא לקדש בסוד העבור, ואם תאמר היאך הוא מתאחר בראיתו בלא זמן מעונן אחר קידושו, ת"ל עשה ירח למועדים (תהלים קד יט), מועדים הרבה יש לו, פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקצרה, לכך ראוי לסמוך על סוד העיבור, ולא יעשו ישראל אגודות אגודות להיות זה מחלל קדש של זה, וזה לאכול בעינויו של זה, כי יש להתבונן לאנשי ביגה שאם תהיה השנה גשומה, ותתכסה הלבנה עשרה ראשי חדשים, אם יבא אדם לעשות עשרת החדשים כולן שלימין כמשפט נח

הערות ותקונים

עיבור שנה. טכילתא פ"ב והובא בלק"ט : (רעו) לכם הוא מסור ואי אתם מסורין בידו. לק"ט והוא מפסיקתא דר"כ ופסקא החודש נ"ג ע"א ומובא בילקוט בא רמז קצ"א: (רעז) שמואל בר אבא אמר. כן הובא בלק"ט, ובפסיקתא שם ב"ד ע"ב הגי' ר' שמלאי תני בשם שמואל והבאתי שם בהערה ר"ז בילקוט בא רמז קצ"א הנוסחא ר' שמואל בר אבא: (רעח) ובזמן שהיו ישראל שרוין על אדמתן כו' עד ולא חילוק דתות הוא דברי בעל לקח טוב: (רעט) במס' ר"ה כ"ה ע"ב: (רפ) עמדו

בתיבה אח"כ תראה הלבנה בשליש הרקיע ולזה יהיה לו ראש חרש, הא למדת שאין זה דרך הבינה להשב החדשים כולן שלימין משלשים יום לכל חרש, והמונה כן ברשע נמצא שאינו חם על כבוד קונו, והוא נעקר מן העולם, ועליו ועל כיוצא בו נאמר רועים רבים שחתו כרמי וגו' (ירמיה יב י), ואומר רועיהם התעום הרים שובבים וגו' (שם נ ו), ואומר וילכו במועצות בשרירות לבם הרע (שם ז ה), וכשצוה הקב"ה את המועדות לכל ישראל צוה לעשותם ביום אחד, שנאמר בעצם היום הזה (ויקרא כג כט), ולא שיעשם זה היום וזה למחר, וכשישראל נפוצים בארצות, ואין הלבנה נראית בגולה במקום עמוק, כדרך שהיא נראית בהררי ארץ ישראל, שגבוהין מכל הארצות, לפיכך אין לנו לסמוך על הראייה, אלא על סור העיבור שיהיו כל ישראל עושין מועדי ה' ביום אחד, כדכתיב תורה אחת יהיה לכם (במדבר טו כט) ולא חילוק דתות.

ד"א החרש. (רפא) דרשי ליה רבנן בלשון נוטריקון החר"ש "הנה "חשבון "ד' "שערים, ומאי ניהו אלו שערי בינה שנמסרו לאנשי כנסת הגדולה לרחות ראש השנה וניסן מיום ליום ולמחרתם ולקבעם בזמן הראוי להם:

שער א'. כל תשרי שיש לפניו עיבור חרש ומולדו קודם תצ"א חלקים פי' ומולדו של תשרי משעה ט' ליום ו' זקן הוא ודוחין לראש השנה ליום שבת, למאי נפקא מינה דאפי' היה יום ו' כשר לראש השנה נדחה הוא למחר, כ"ש שאינו כשר, ומרחשון וכסליו חסירין, ואם נולד תצ"א חלקים משעה ט' ליום ו' כמו כן דחוי ליום שבת, אלא שמרחשון וכסליו שלימין ומולד ניסן יהיה באותו שנה עד שעה ותרמ"א חלקים ליום ג' קובעין הפסח ביום ג', ואם נולד ניסן אחר זה המנין אפי' חלק אחד כנון תרמ"ב, זקן הוא, ודוחין הפסח ליום ה', ואם אין באותה שנה עיבור ולא בשנה הבאה ונולד תשרי מתחילת שעה ז' של יום ה' עד ת"ח חלקים של שעה א' לליל ו' זקן הוא, ודוחין ראש השנה ליום ז' ומרחשון וכסליו חסירין, ואם נולד אחר זה המניין אפילו חלק אחד עד סוף ו' שעות של יום ז' נדחה נמי ליום שבת, אלא שמרחשון וכסליו שלימין, ומולד ניסן יבא עד ד' שעות ותחמ"ה חלקים בליל א' והפסח קובעו ביום א', ולשנה הבאה יבא מולד ניסן עד שעה ותרמ"א חלקים ליום ה', והפסח ביום ה', ואם יעבור אפי' חלק אחד על מנין זה כנון לא"ד תתמ"ז, זקן הוא, ודוחין הפסח מיום א' ליום ג', ולפיכך מרחשון וכסליו שלימין, כדי שלא יהא מולד ניסן האחר בתרמ"ב חלקים משעת ב' ליום ה' ויהא הפסח צריך להידחות מיום ה' ליום ז', ואי אפשר להיות ו' ימים בין פסח לפסח בשנה פשוטה, ואם יהיה בשנה הבאה עיבור ונולד תשרי קודם ר"ד חלקים משעה עשירית בליל ו', זקן הוא וקובעו ר"ה ליום ז', אלא שמרחשון וכסליו חסירין, ואם נולד אחר זה מניין אפילו חלק אחד עד סוף ו' שעות ביום ז' ראש השנה נמי ביום ז', אלא שמרחשון וכסליו שלימין, ומולד ניסן יהיה עד שעה ותרמ"א חלקים ליום א' והפסח ביום א', מפני שעיבור של שנה הבאה נכנס ביניהון ומזקין הפסח של שנה הבאה ודוחה ליום ז', ואם נולד ניסן אחר זה המנין דהיינו תרמ"ב חלקים לשעת ב' ליום א' זקן הוא, ודוחין הפסח ליום ג', ולפיכך היו מרחשון וכסליו שלימין:

הערות ותקונים

ישראל על תקנות סוד העיבור. לק"ט שם ועיין פדר"א פ"ח: (רפא) דרשי ליה רבנן בלשון נוטריקון החדש הנה חשבון ד' שערים, ומאי ניהו אלו שערי בינה שנמסרו לאנשי כנסת הגדולה כו'. כל הנאמר עד סופו לא נודע לי המקור ומה שהביא המחבר דרשו לה רבנן אין כוונתו לדברי הז"ל בתלמוד רק כוון לאיזה גאון ואולי לספר העבור של רבינו סעדיה גאון ז"ל החובא בקדמונים ועיין בשבלי לקט השלם סי' כ"ח (דף י"ג ע"ב) שהביא בשם ר"ת וז"ל וגם רבינו סעדיה שמפיו אנו חיים שמסר לנו סוד העבור. ועיין בהרמב"ם בקה"ח פ"ז, ובטור או"ח סי' תכ"ח. ויש לעיין

שער ב'. כל תשרי מעובר ונולד קודם תרצ"ה חלקים בשעת י"ב מליל ד', זקן הוא ודוחין ראש השנה ליום ה' ומרחשון וכסליו חסרין. ואם נולד אחר זה המנין עד סוף שש שעות ליום ה' קובעו ראש השנה ליום ה', ומרחשון וכסליו שלימין, ומולד ניסן אם בא עד ד' שעות תתמ"ה חלקים בליל א קובע הפסח ליום א', ואם נולד אחר זה המנין אפילו חלק אחד, כגון תתמ"ו, זקן הוא. ודוחין הפסח ליום ג', ולפיכך היו מרחשון וכסליו שלימין. מפני ששנה הבאה יהא מולד ניסן אחר תרמ"א חלקים משעת ב' ליום ה', וצריך הפסח להידחות ליום ז', ומפני ששנה היתה מעוברת ושנה הבא תהא פשוטה, ואי אפשר להיות ו' ימים ביניהם, ואם אין בה עיבור ונולד תשרי קודם ר"ד חלקים של שעה עשירית בליל ה' קובעת ראש השנה ביום ה', ומרחשון וכסליו כסדרן, ואם מולד ניסן עד תרמ"א חלקים משעה ב' ליום ז' קובעה הפסח ביום ז', ואם נולד אחר זה המנין כגון תרמ"ב דוחין את הפסח ליום א', ואם נולד תשרי אחר ר"ד חלקים בשעה עשירית מליל ה', קובע נמי ראש השנה ביום ה', אלא שמרחשון וכסליו שלימין, וכיון שמולד ניסן עולה עד תרמ"ב חלקים לשעת ב' ביום ז', זקן הוא, ודוחין הפסח ליום א', ולפיכך היו מרחשון וכסליו שלימין.

שער ג'. כל תשרי מעובר ונולד קודם שעת ז' ליום ג' ראש השנה נדחה ליום ג' וכסדרן, ומולד ניסן יבא עד י"א שעות ק"נ חלקים לליל ז' והפסח יום ז', ואם נולד תשרי אחר זה המניין בתחלת שעת ז' ליום ג', דוחין ראש השנה ליום ה' וחסירין, לפי שמולד ניסן שוהה לבוא עד קנ"א חלקים משעת י"ב לליל שבת, ומולד תשרי של שנה הבאה שוהה לבוא תקפ"ט חלקים משעת ד' ליום ב', ולפיכך מרחשון וכסליו חסירין ודוחין הפסח מיום ז' ליום א', ומה הוצרך זה הפסח להידחות מן י"א שעות וקנ"א חלקים מליל שבת ולקבוע הפסח ביום א', והרי כולן נקבעין עד תרמ"א חלקים משעת ב' ביום א', אלא מפני ששנה שעברה אחר תרמ"א חלקים משעה ב' ליום א' ודחינו הפסח ליום ג' והעיבור בא ביניהן ומדחה הפסח של שנתו מיום ז' ליום א', לפי ששנת העיבור החסרה בחרשים מרחשון וכסליו אין פסח שלא נקבע בפחות מחמשה ימים לפסח שקדמה לפניה, ואם אין ביניהן עיבור ונולד תשרי קודם ר"ד חלקים של שעת יו"ד מליל ג' ראש השנה יום ג' וכסדרן ומולד ניסן יבא עד תרמ"א חלקים משעת ב' ביום ה' והפסח ביום ה', ואם נולד אחר זה המניין בלא עיבור דחינן הפסח שלפני ראש השנה מיום א' ליום ג' ודוחין גם ראש השנה מיום ג' ליום ה' וכסדרן ופסח הבא יבא בשבת.

שער ד'. כל תשרי מעובר ונולד קודם תצ"א חלקים משעת ט' של יום א' ראש השנה יום א' וחסירין, ומולד ניסן יבא עד תרמ"א חלקים משעת ב' ליום ה' ופסח ביום ה', ואם יעבור מולד ניסן גבול זה אפי' חלק אחד כגון תרמ"ב משעת ב' ליום ה' דוחין הפסח מיום ה' ליום ז', ואם נולד אותו תשרי שלפני ניסן זה של שנת עיבור אחר זה המניין קודם תחלת שעת ז' של יום ב' ראש השנה יום ב' ושלימין, ואם אין בה עיבור ונולד תשרי קודם ר"ד חלקים של שעת יו"ד לליל א' דוחין ראש השנה ליום ב' וחסירין, ומולד ניסן יבא עד תרמ"א חלקים משעת ב' ליום ג' ופסח ביום ג', ואם נולד ניסן אחר מנין זה שיעבור על תרמ"א כגון תרמ"ב משעת ב' ליום ג' דוחין הפסח מיום ג' ליום ה'. ואם נולד תשרי אחר מנין זה קודם תחלת ז' שעות של יום ב' ראש השנה יום ב' ושלימין, ואם היתה שנה שעברה מעוברת ונולד תשרי תקפ"ט חלקים משעת ד' ליום ב' ראש השנה דוחין ליום ג' וכסדרן. ואם נולד ניסן מתחלת הלילה עד תרמ"א חלקים משעת ב' ליום שבת קובעין הפסח בו ביום שהיא בחורה. ואם נולד אחר תרמ"א חלקים משעת ב' ליום שבת זקינה היא, ודוחין הפסח מיום ז' ליום א' ומיום

א' ליום ג' ומיום ג' ליום ה' ומיום ה' ליום ז': וזהו סדר קיבוען ודחייתן חוץ מיום א' ויום ז' שפעמים שנידחין בפחות משיעור זה, יום א' כיצד בזמן שמולד ניסן עובר על תתמ"ה חלקים משעת ה' בליל א', ואין עיבור לשנה הבאה, דוחין הפסח מיום א' ליום ג' ומשתנה מסורת שכללנו מפני ששנה הבאה יעבור מולד ניסן על תרמ"א חלקים משעת ב' ליום ה', ואי אתה יכול לקבוע בו הפסח מפני שהוא זקן, ולא למחר ביום ו' מפני שאינו כשר ורוחין הפסח ליום שבת, וכיון שאין עיבור ביניהן אי אתה יכול לדחות הפסח של שנה זו ליום ז', אלא אם כן דחיתה בשנה זו מיום א' ליום ג'. שאפי' אתה עושה מרחשון וכסליו שלימין אין שנה פשוטה עולה על שנ"ה ימים, ומיום א' של שנה זו ליום ז' של שנה הבאה שנ"ו ימים הן, לפיכך מקדימין ודוחין את זה מיום א' ליום ג' בפחות משיעורו, וכן נמי ביום שבת בזמן שהשנה מעוברת ונולד ניסן קנ"א חלקים של שעת י"ב מליל שבת דוחין את הפסח מיום ז' ליום א', מפני ששנה שעברה היה מולד הניסן אחר תרמ"א חלקים משעת ב' ליום א', ורחינו הפסח ליום ג' כחוק השערים ומכיון שהעיבור בנתיים, אפי' חיסרנו מרחשון וכסליו אין שנת העיבור פחותה מן שפ"ג ומיום ג' של שנה זו ליום ז' של שנה הבאה המעוברת אינו אלא שפ"ב ימים ולכך נדחה אותו הפסח מיום ז' ליום א', גם שנה זו משתנית מדת האחרת, נמצאו כולן נקבעו ונידחין במדה אחה, זו לצורך שנה זו, וזו לצורך שנה שעברה, ופירשו טעם דחייתם בכללם ובפרטם:

סדר אחר בדרך קצרה.

א. שהרי הפסח נקבע באנה"ז. ונדחה מן בד"ו וראש השנה נקבע בבגה"ז ונדחה מן אדו"ז וגבולין האיך נדחה מיום כשר ליום כשר שלפניו זהו אם הקדים מולד תשרי לשעת ז' של יום ז' אפי' חלק א' ראש השנה קבוע בו ביום בשבת. ואם נכנס המולד אפי' חלק א' בשעת ז' ביום ז' וקן הוא, ודוחין ר"ה ליום שני כי למחר שהוא יום א' אינו כשר, ואפי' שלא יבא יום הושענא בשבת שאין ערבה דוחה את השבת לכך דוחין אותו מיום ז' ליום ב':

ב. וכן אם קידם המולד לשעת ז' ליום ב' אפי' חלק אחר ר"ה קבוע בו ביום ב', חוץ ממוצאי שנת העיבור שאם היה המולד תשרי תקפ"ט חלקים משעת ד' ליום ב' אע"פ שקדם המולד לשעת ז' ר"ה נדחה מן יום ב' למחרתו שהוא יום ג' וע"כ אמרו חכמים דחה אע"פ שהיה ראוי לקובעו בשני נקבע בשלישי:

ג. ואם הקדים המולד של תשרי לשעה שביעית של יום שלישי אפילו חלק א' ר"ה נקבע בו ביום חוץ משנה פשוטה שאם עבר המולד על ט' שעות ר"נ חלקים מליל ג' אע"פ שקדם המולד לשעת ז' של יום ג' ר"ה נדחה ליום ה':

ד. וכן אם קידם מולד תשרי לשעת ז' של יום ה' ראש השנה נקבע בו ביום, וכן מאחר הכנסת שעה שביעית ליום ה' עד הכנסת שעת ז' ליום ז' ראש השנה נקבע בו ביום ז':

סדר אחר לדחיות ולקיבועין ז' שערי בינה:

שער א' יום א'. כל תשרי מעובר באדר וחל מולדו מתחלת ליל א' עד ח' שעות ליום א' ות"צ חלקים ראש השנה יום ב' מרחשון וכסליו חסירין, ואם נולד אחר מנין זה כל יום א' ראש השנה יום ב' מרחשון וכסלו שלימין, ואם אינו מעובר ונולד מתחלת ליל א' עד ט' שעות ר"נ חלקים לליל א' ר"ה יום ב' וחסירין. ואם נולד אחר מנין זה כל הלילה וכל היום ר"ה יום ב' ושלימין:

שער ב׳ יום ב׳. כל תשרי מעובר ונולד מתחלת ליל ב׳ ועד חלק אחרון לשעת ששית ליום ר״ה יום ב׳ מרחשון וכסליו שלימין, ואם נולד אחר מנין זה כל יום ב׳ ר״ה נדחה ליום ג׳ מרחשון וכסלו כסדרן, ואם היה מוצאי עיבור ונולד מתחלת ליל ב׳ עד ג׳ שעות תקפ״ח חלקים ליום ב׳ ר״ה יום ב׳ ושלימים. ואם נולד אחר מנין זה כל יום ב׳ ר״ה נדחה ליום ג׳ וכסדרן:

שער ג׳ ליום ג׳. כל תשרי מעובר ונולד מתחלת ליל ג׳ עד חלק אחרון של שעה ששית ליום ר״ה יום ג׳ מרחשון וכסליו כסדרן. ואם נולד אחר מנין זה כל יום ג׳ ר״ה נדחה ליום ה׳ וחסירין, ואם אינו מעובר ונולד מתחלת ליל ג׳ ועד ט׳ שעות ר״ג חלקים לליל ג׳ ר״ה יום ג׳ וכסדרן. ואם נולד אחר מנין זה כל ליל ג׳ וכל היום ר״ה נדחה ליום ה׳ וכסדרן:

שער ד׳ ליום ד׳. כל תשרי מעובר ונולד מתחלת ליל ד׳ עד י״א שעות תרצ״ד חלקים בליל ד׳ ר״ה יום ה׳ מרחשון וכסליו חסירין, ואם נולד אחר מנין זה כל הלילה וכל היום ר״ה יום ה׳, ומרחשון וכסליו שלימין. ואם אינו מעובר ונולד מתחלת ליל ד׳ כל הלילה וכל היום ר״ה יום ה׳ מרחשון וכסליו כסדרן:

שער ה׳ ליום ה׳. כל תשרי מעובר ונולד מתחלת ליל ה׳ עד חלק אחרון לשעה ששית ליום ה׳ ר״ה בו ביום, ומרחשון וכסליו שלימין. ואם נולד אחר זה המנין כל יום ה׳ ר״ה נדחה ליום ז׳ וחסירין. ואם אינו מעובר ונולד מתחלת ליל ה׳ עד ט׳ שעות ר״ג חלקים לליל ה׳ ר״ה בו ביום וכסדרן. ואם נולד אחר זה המנין כל הלילה עד חלק אחרון של שעת ו׳ ליום ה׳ ר״ה יום ה׳ ושלימין. ואם נולד אחר זה המנין כל יום ה׳ ר״ה נדחה ליום ז׳ וחסירין:

שער ו׳ ליום ו׳. כל תשרי מעובר ונולד מתחלת ליל ו׳ עד ח׳ שעות ת״צ חלקים ליום ו׳ ר״ה יום ז׳ מרחשון וכסלו חסירין. ואם אינו מעובר ולא שנה מעוברת אחריה ונולד מתחלת ליל ו׳ עד ת״ז חלקים לשעת א׳ לליל ו׳ ר״ה יום ז׳ וחסירין. ואם נולד אחר זה המנין כל הלילה וכל היום ששי ר״ה יום ז׳ ושלימין. ואם שנה שלאחריה מעוברת ונולד מתחלת ליל ו׳ עד ט׳ שעות ר״ג חלקים לליל ו׳ ר״ה יום ז׳ וחסירין. ואם נולד אחר זה המנין כל ליל ו׳ וכל היום ר״ה יום ז׳ ושלימין:

שער ז׳ ליום ז׳. כל תשרי מעובר ונולד מתחלת ליל ז׳ עד חלק אחרון לשעת ו׳ ליום ז׳ ר״ה יום ז׳ מרחשון וכסליו שלימין, ואם נולד אחר מנין זה כל יום ז׳ ר״ה נדחה ליום ב׳ וחסירין. ואם אינו מעובר ונולד מתחלת ליל ז׳ עד חלק אחרון לשעת ו׳ ליום ז׳ ר״ה יום שבת מרחשון וכסליו שלימין. ואם נולד אחר זה המנין כל יום השבת ר״ה נדחה ליום ב׳ שבאחד בשבת אינו כשר לקובעו ומרחשון וכסליו חסירין:

נמצאו שלשת סדרי שערי הבינה מסודרין על אופן אחד לדחות ולקבוע לעתים מזומנים, ואע״פ שדוחין ראש חדש מיום למחרתו או למחרתיים אינו נוגע ואינו מוסיף על כ״ט יום ומחצה ותשצ״ג חלקים לכל חדש וחדש:

(רסב) תנו רבי ר׳ ישמעאל אלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים בכל חדש וחדש דיים. אמר אביי הלכך מברכין על ראיית הלבנה מעומד,

(רסג) מאי מברך, באי״ת אשר במאמרו ברא שחקים, וברוח פיו כל צבאם, חוק וזמן

הערות ותקונים

חיסב בדברי חמחבר לבאר וללבן דבריו: רסב) תני רבי ר׳ ישמעאל. סנהדרין ט״ב ע״א והובא בלק״ט דף כ״ז ע״ב: רסג) מאי מברך. שם והובא בלק״ט שם וכן הוא הנוסח ברמב״ם

נתן להם, שלא ישנו את תפקידם, ששים ושמחים לעשות רצון קונם, (רפד) אשר פעלו צדק ואמונה, וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן, שהן עתידין להתחדש כמותה, לפאר ליוצרם על כבוד מלכותו בא"י מחדש חדשים. ואם היה זמן מעונן ולא ניראית הלבנה סמוך למולדה, אפילו עד יום מלואתה מברך עליה ויוצא ידי חיבתו:

נשוב למדרש הפרשה.

דברו אל כל עדת בני ישראל לאמר בעשור לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות וגו'. (רפה) למה פסח מצרים לקיחתו בעשור אלא רמז להם לישראל שעתידין לעבור בירדן בעשור לחדש, שנאמר והעם עלו מן הירדן בעשור לחרש (יהושע ב יט), חבא זכות לקיחת פסח בעשור, ותתחבר עם זכות לקיחת אבנים מן הירדן בעשור. (רפו) ר' מתיא בן חרש אומר לפי (רפז) שהגיע זמן השבועה שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו בין הבתרים שיגאל את בניו וירזם כדי שיקרימו ויהיו עסוקין במצות, שנאמר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים (יחזקאל טז ח), עת אהבת דודים לזכור אהבת האבות שהיו חביבין לפני, ואפרוש כנפי עליך (שם שם). נליתי לך קצת מצות, (רפח) ואעפ"כ ד' מצות אחרות היו בידם, שהיו גדורים מן הערוות, שנאמר ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי (ויקרא כד י), לא נמצא בהם אלא היא ופרסמה הכתוב. (רפט) ולא שינו שמותם, שכדרך שנתייחסו בירידתם למצרים, כך נתייחסו בעלייתם ממצרים, ראובן שמעון לוי ויהודה, וכתיב ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל (תהלים ד קכב). ולא גילו את סודם, דכתיב ושאלה אשה משכנתה (שמות ג כב). (רצ) ולא שינו את לשונם, דכתיב ויבא הפליט ויגד לאברם העברי (בראשית יד ג), ובהם כתיב אלהי העבריים נקרא עלינו (שמות ג יח): והיה לכם למשמרת. (רצא) לפי שהיו ישראל מגיחין את המילה (רצב) כדמוכח בספרי או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי (דברים ד לד), מלמד שלא מלו ישראל במצרים, כדי למצוא חן בעיני מצרים, לפיכך הפך לבם לשנוא אותם להתנכל בעבדיו, ועכשיו כששחטו ישראל את פסחיהן, היו המצרים חורקין שן עליהם ואינם יכולין להרע להם, לפי שנפל פחדו של הקב"ה עליהם, אמר להם משה כל ערל לא יאכל בו, אמרו ישראל מה נעשה אם לא נקיים מצוותיו של הקב"ה, הרי הוא מניחנו, ובאין המצריים והורגין אותנו, על ששחטנו את תועבתם, מיד מלו כולם, (רצב*) והיה מתערב דם המילה ודם שחיטת פסחיהם זה בזה, שנאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמייך (רצג) ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי

הערות ותקונים

ה' ברכות פ"י הט"ז: כצד) אשר פעלו צדק ואמונה. שם הובא פועלי אמת שפעולתם אמת: כצה) למה פסח מצרים לקיחתו בעשור אלא רמז להם. לקח טוב י"ב ו'. ולפנינו בטכילתא ליתא: כצו) ר' מתיא בן חרש אומר לפי שהגיע זמן שבועה. טכילתא ריש פרשה ח' ולק"ט שם וילקוט רמז קצ"ה ורש"י עה"ת: כצז) לפי שהגיע זמן השבועה. כן הוא בלק"ט, ובמכילתא הגי' נשתנית ע"ש: כצח) ואפ"כ ד' מצות אחרות היו בידם, מכילתא שם ועיין פסיקתא דר"כ בשלח פ"ג ע"ב בזכות ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים וע"ש בהערה ס"ו ועיין לקח טוב וארא ו' הערה י', ועיין במדרש שו"ט מזמור קי"ד אות ד' ופדר"א פמ"ח ותנחומא הנדפס מכבר בלק אות ט"ז ובתנחומא הקדום אות כ"ה ובהערה ק"ג ושם נסמן: כצט) ולא שינו שמותם. בלק"ט וארא ו' ו' ולא חילפו את שמלותם. כן תיקן המגיה והציג שם שמלותם וצ"ל שמותם כמו שהוא בכ"י מן הלק"ט. וכמו שהוא לנכון בלק"ט י"ב ו': כ) ולא שינו את לשונם דכתיב כו'. עיין פסיקתא שם (דף פ"ג ע"ב) ובהערה ס"ח: כא) לפי שהיו ישראל מניחין את המילה. לק"ט י"ב ו' (דף כ"ט ע"א): כב) כדמוכח בספרי. כוונתו לספרו שכל טוב בפסוק או הנסה אלהים, וכל הלשון שהביא הוא בלק"ט שם: כג*) והיה מתערב דם המילה ודם שחיטת פסחיהם. עיין פדר"א פכ"ט: כג) ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי. ב' פעמים דם מילה ודם פסח: כד) אשלח עברתי ויראתי על מצרים כו'.

(יחזקאל טז ו): ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה. (רצד) אשלח עברתי ויראתי על מצרים, וכה"א ישלח בם חרון אפו עברה ועם וצרה (תהלים עח מט), וכתיב הנה יום [ה'] בא אכזרי ועברה וחרון אף (ישעיה יג ט) אמר הקב"ה תהא עברתי מלאה עליהם כאשה עברה: ופסחתי עליכם. (רצה) ר' יאשיה אמר אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי, מלמד שהיה דבר הקודש רוח אלהים חיים מרלג על בתי אבותינו במצרים, (רצו) בזכות האבות והאימהות, וכה"א מרלג על ההרים (שה"ש ב ח); על זכות האבות שנמשלו בהררי קדם: מקפץ על הגבעות (שם שם). בזכות אימהות שנמשלו בגבעות עולם. ואומר הנה זה עומד אחר כתלינו משניח מן החלונות מציץ מן החרכים: שבעת ימים מצות תאכלו; אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם. (רצז) ר' יוסי הגלילי אומר אך חלק דהוה ליה מערב יו"ט; יכול מן הבוקר ת"ל אך חלק דהיינו בתחילת ששי: (רצח) ד"א אך בנימטריא ח"ץ מן אחים בטע [ני"ף דכ"ין] א' במקום ח', ך' במקום צ'. (רצט) ויש מפרשים א' תחלת האותיות כ' חצי האותיות והוו אך חלק: ביום הראשון. קודם יו"ט, כענין ויכל אלהים ביום השביעי (בראשית ב ב), שפירושו קודם יום השביעי, והוו מן התורה: ורבותינו עשו משמרת למשמרת מלבם ועשו סייג לתורה, מושב לפושעים שיעברו על דבריהם ויחזורו, ואל יבואו לעבור על דברי הקב"ה, דכתיב ביה אל קנא ונוקם ה' נוקם ה' ובעל חימה ונו' (נחום א ב):

(א) ולפי שמצות חמץ חמורה היא וחייבין עליו מלקות בפחות מכזית וכרת בכזית, לכך שנו במשנתם להתחיל לחפש אחריו כדי להשבית מלילי ארבעה עשר.

(ב) דתנן אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר וכו'. (ג) ובעינא בגמרא מאי אור, רב הונא אמר נגהי, רב יהודה אמר לילי, וקא סלקא דעתך דמאן דאמר נגהי אורה ממש, דכתיב ויקרא אלהים לאור יום (בראשית א ה), (ד) ומותבינן ומשנינן ואסיקנן הלכתא דבין רב הונא ובין רב יהודה אור אורתא הוא. דהיינו לילי, ולא סליגי מר כי אתריה, ומר כי אתריה, באתרא דרב הונא קרי נגהי, (ה) כדכתיב ולנוגה הירח לא יאיר לך ונו' (ישעיה ס יט), וכתיב [וננה] כאור תהי' (חבקוק ג ד). באתרא דרב יהודה קרו לילי כפירושי', ותנא מאי טעמא לא תני לילי כפירושי', משום דאתחיל ליה לישנא מעליא, (ו) כגון הנהו דקרו לסמיא סגי נהור. (ז) תנא דבי ר' ישמעאל לעולם יסבר אדם (ח) בלשון כבוד, שהרי בזב קראו מרכב, משום דדרכו של איש לרכוב, ובאשה

הערות ותקונים

לק"ט י"ב י"ב (דף ל' ע"א) והוא מכילתא בא פרשה ז' פסוק ועברתי בארץ מצרים: לפ) ר' יאשי' אמר. מכילתא פ"ז פסוק ופסחתי עליכם ולק"ט י"ב י"ג (ל' ע"ב): לצ) בזכות האבות והאמהות וכה"א מדלג על ההרים. מכילתא והטחבר הביא בהרחבת לשון: לצ) ר' יוסי הגלילי אומר. במכילתא פ"ח פסוק אך ביום הראשון ר' יוסי הגלילי אומר אך חלק והטחבר הביא כמו שהוא בלק"ט י"ב ט"ו (דף ל"א ע"א): לצח) ד"א אך בגימטריא ח"ץ מן אח"ם בט"ע גי"ף דכ"ין הוא לשון הלק"ט ומתחיל דרשה. וכן מצאתי ברש"י פסחים דף ה' ע"א שכתב וז"ל: אך חלק אכין ורקין מיעוטין אלמא מקצת היום מותר ומקצתו אסור ומעתה יש לנו לחלק חציו לאיסור וחציו להיתר, ואיכא דאמר אך הוא ח"ץ בגימטריא דאח"ם בט"ע גי"ף דכ"ין ותופס חי"ת תחת א' וצדי"ק במקום כ' עכ"ל: לצט) ויש מפרשים. גם זה הובא בלק"ט שם בשם יש אומרים: ק) ביום הראשון קודם יו"ט. לקח טוב י"ב ט"ו (דף ל"א ע"א) והביא שם ביום הראשון קודם יום הראשון והעירותי שם הערה ק"ע היינו ע"ט פסחים ד' ע"ב, ועיין ברש"י והראב"ע:

ק) ולפי שמצות חמץ חמורה היא. מכאן התחיל דיני פסחים: ב) דתנן אור לארבעה עשר. פסחים ב' ע"א במשנה: ג) ובעינא בגמרא. גמרא שם ורי"ף שם שם: ד) ומותבינן ומשנינן ואסקינן הלכתא. גמרא ג' ע"א והובא בהרי"ף: ה) כדכתיב ולנוגה הירח לא יאיר לך. הוסיף המחבר הראיות מהכתובים: ו) כגון הנהו דקרו לסמיא סגי נהור. הוספת המחבר ולקוח מפי' הר"ח פסחים שם: ז) תני דבי ר' ישמעאל. גמרא ורי"ף שם: ח) בלשון כבוד. בגמרא הגי'

קראו מושב, דכתיב וכל אשר תשב עליו יטמא (ויקרא טו כ), (ט) לפי שמרכב הוא פיסוק רגלים, ודרך גנאי הוא להזכיר פיסוק הרגלים גבי אשה במקום שאפשר להזכיר בלשון כבוד, והאי (י) דכתיב ותרכבנה על הגמלים (בראשית כד סא), משום ביעתותא דגמלא שמא תפול, (יא) וכן מפורש באיוב כי יאלף עונך ביך ותבחר לשון ערומים (איוב טו ה), אמרו לו חוטא אתה שאין אתה מספר בלשון כבוד כלפי בוראך, ויש לך לבחור לשון ערומים, שיש בהם ערמומית והשכל לספר בלשון כבוד ולפתות את בוראם, ואפילו במילי דרבנן נמי צריך לספר בלשון כבוד, שנאמר ודעת שפתי ברור מללו (איוב לג ג), כבר הברור מתוך הצרורות: (יב) השתא דקיימא לן דכולי עלמא אור אורתא הוא, ומאורתא צריך למבדקיה, ואמאי מבדי בין לר״מ דאמר אוכלין כל חמש ושורפין בתחלת שש, ובין לר׳ יהודה דאמר אוכלין כל ארבע ותולין כל חמש ולא שרפי ליה ושורפין בתחלת שש, חמץ לא אסור אלא משש שעות ולמעלה, ומה לי לבדוק באור י״ד, ולבדוק בתחלת שית תיכף לשריפה, וכי תימא משום הכי בדקינן באור י״ד דזריזין מקדימין למצות, כל היכא דאמרינן זריזין מקדימין למצות לא הוי אלא מצפרא, כמו דאשכחן באבות, ונבדוק בצפרא, (יג) אמר רב נחמן בר יצחק להכי בדקינן מאורתא דהוי לה שעה שבני אדם מצויין בבתיהם, אבל ביומא טרידי בשוקא ובדברא, כל שכן בערבי פסחים דטרידי בצרכי יומא טבא, ודלמא אתי לאיתרשולי׳ ועבר זמן בדיקה דאורייתא, והו שאור הגר יפה לבדיקה, דכתיב בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות (צפניה א יב), (יד) אמר אביי הלכך צורבא מרבנן לא ליפתח בעידניה, כלומר לא ילמוד כל לילי י״ד עד שיבדוק באורתא דתליסר נגהי ארביסר בניסן, דלמא מימשכא ליה שמעתתא ואתי לאימנועי ממצות בדיקה דרבנן. פי׳ ואיצטריך אביי למימר תרתי אורתא די״ג נגהי י״ד ובעי למימר לישנא מעליא דהיינו נגהי לילי מטש כרב הונא להכי אמר אורתא די״ג נגהי י״ד היינו יום י״ג לערב שהוא אורתא דארביסר דהוי לילי י״ד ממש, ותו לא מסתפק, אי נמי להכי איצטריך ליה למימר כל הני לישני דאפילו מבעוד יום סמוך לחשיכה לא יתחיל דילמא מימשכא לי׳ וכו׳: (טו) בעו מיניה מרב נחמן בר יצחק המשכיר בית לחבירו בי״ד בניסן על מי לבדוק, ופשיט להו ממתניתין אם עד שלא מסר לו מפתח חל י״ד על המשכיר לבדוק דאיסורא ברשותי׳ משתכח בשעת ביעור, ואם אחר שמסר לו מפתח על השוכר לבדוק, הואיל ובשעה דאיחייב לבדוק מפתח ברשותי׳ קאי ותו בעינא. המשכיר בית לחבירו בי״ד חוקתו בדוק או לא, וכגון דליתיה למשכיר לשיולי׳ ליה מי מטרחינן לשוכר לחזור אחר משכיר או לא, ואסיקנא כיון דבדיקת חמץ דרבנן היא דהא מראורייתא בביטול בעלמא סני ליה, דכתיב תשביתו, ולא אמר תבערו: אי אמרו נשים ועבדים וקטנים בדוק הוא נאמנים והוא דהוו בני דעת, אבל לא על הביטול שהוא מן התורה, ותו אין בדברי קטן כלום. ואי יהבי לי׳ סתם בי״ד חוקתו בדוק. ואי יהבי׳ ליה בחוקת בדוק ונמצא שאינו בדוק וטרח שוכר גוסיה אי נמי יהיב דמי ובדקי׳ אין המשכיר חייב בדיני אדם משום מקח טעות, בין באתרא דיהבי אגרה ובדקי, בין באתרא דבדקי אינהו גופייהו, דמצי אמר ליה חזקה ניחא להו לישראל לקיומיה מצוה בממוניה כל שכן בגוסיה ובשכר שכירות סברת וקבילת והשתא הוא דהדרת. (טז) תני ר׳ עקיבא אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם (שמות יב טו), ביום הראשון היינו יום י״ד דמיקמי יו״ט ואם

הערות ותקונים

בלשון נקיה, וכן הובא כן בריו״ף: ט) לפי שמרכב הוא פיסוק רגלים, זה נמצא בפי׳ הר״ח לשבת: י) והאי דכתיב ותרכבנה. גמרא שם: יא) וכן מפורש באיוב. הוספת המחבר: יג) השתא דק״ל, גמרא ד׳ ע״א, והמחבר הרחיב הלשון: יג) אמר רב נחמן בר יצחק, גמרא שם בקיצור: יד) אמר אביי. גמרא שם: טו) בעו מיניה מרב נחמן. גמרא וריו״ף שם: טז) תני ר׳ עקיבא. גמרא ה׳ ע״א.

איתא דהאי יום הראשון יו"ט הוא, הא כתיב וכל מלאכה לא (תעשו) [יעשה] (שם שם טז) והיכי מצית משכחת ליה, והא אין ביעור חמץ אלא בשריפה, ומצינו הבערה שהיא אב מלאכה, ולא הותרה הבערה ביו"ט אלא לצורך אוכל נפש בלבד, הלכך כיון דטעון שריפה אי אפשר להשבתת שאור ביו"ט, ושמע מינה האי ביום הראשון היינו י"ד ממש. (יז) אמר רבא שמע מינה מדר' עקיבא תלתא, ש"מ אין ביעור חמץ אלא שריפה, (יח) וש"מ הבערה ללאו יצאת, וש"מ לא אמרינן מתוך שהותרה הבערה לצורך אוכל נפש הותרה נמי שלא לצורך אוכל נפש. (יט) תנו רבנן שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם (שמות יב יט), מה ת"ל והלא כבר נאמר לא יראה לך (שאור) [חמץ] ולא יראה לך (חמץ) [שאור] (שם יג יז), לפי שנאמר לא יראה לך (שאור) [חמץ] ולא יראה לך (חמץ) [שאור], אין לי אלא דאי אתה רואה שלך, אבל אתה רשאי לראות ברשותך של גוים ושל הקדש, יכול יטמין את שלו ולא עבר משום לא יראה, ויקבל פקדונות מן הגוים ולא עבר משום לך, ת"ל לא ימצא בבתיכם כלל, אין לי אלא בבתים בבורות בשיחין ובמערות מנין, ת"ל בכל גבולך, ועדיין אני אומר בבתים עובר משום לא יראה ולא ימצא ובל יטמין ובל יקבל פקדונות מן הגוי, אבל בגבולין שלך אי אתה רואה, אבל אתה רואה של גוי ושל הקדש, ומנין ליתן את (של) האמור בזה לשל זה, ואת האמור של זה בזה, ת"ל שאור שאור לגזירה שוה, נאמר שאור בבתים, ונאמר שאור בגבולין, מה שאור האמור בבתים כיון דמשתכח בביתיה עובר משום בל יראה ובל ימצא ובל ישמין ובל יקבל פקדונות מן הגוי, אף שאור האמור בגבולין כיון דמשתכח ברשותיה עבר בבולה, אבל של גוי ושל הקדש מותר בבתים ובגבולין, ואסיקנא הא דתני שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים דהיינו גוים, אין לי דמותר לך לראות חמיצו, אלא בגוי שלא כיבשתו דלא מצית למינעו, אי נמי דכיבשתו ואינו שרוי עמך בחצר, גוי שכיבשתו וששרוי עמך בחצר מנין דמותר לך לראותו בתוך רשותו, ת"ל לא ימצא לך; ומתהינן האי תנא מהדר אהיתרא לאתויי ראיית חמוצו של גוי דשרי ונסיב לי' קרא דאיסורא, דתני ת"ל לא ימצא לך, ואהדר האי לא ימצא לאו לאיסורא הוא דנקט' אלא להיתירא, משום דכתיב לך לך תרי זימני, והכי קאמר אין לי מלא יראה חמץ ומלא יראה לך שאור דאתה רואה אלא חימוצו של גוי שלא כיבשתו ושאינו שרוי עמך בחצר, גוי שכיבשתו וששרוי עמך בחצר מנין דמותר נמי, ת"ל קרא אחרינא לא יראה לך שאור בכל גבולך שבעת ימים (דברים טז ד), שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים, דהיינו גוי שכיבשתו וששרוי עמך בחצר. (כ) אמר מר יכול ישמין ויקבל פקדונות מן הגוים ת"ל לא ימצא, והאמרת ריישא שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים, דהיינו גוי, ומתרץ ליה לא קשיא הא דקביל עליה אחריות דדוקא קא תני פקדונות ולהכי אסור, והא דלא קביל עליו אחריות, ומשום הכי שרי למחוייה: (כא) תנו רבנן גוי שנכנס לחצירו של ישראל ובצק בידו, אינו זקוק ישראל להוציא מידו ולבערו, הפך ידו אצל ישראל חייב לבער, משום דמחייב באחריותי', אבל אם ייחד לו בית לגוי אין ישראל זקוק לבער, (כב) דהא ברשותיה דגוי קאי, דבשכירות קניא ליה לבית ובדידיה קא מעייל. (כג) אמר רב יהודה אמר רב המוצא חמץ בתוך ביתו ביום טוב שאינו יכול לבערו, כופה עליו כלי ומכסהו, (כד) דחיישינן שמא יאכלוהו קטני ביתו. (כה) ואסור לטלטולי ולאצנועי' דהוי כאבן

הערות ותקונים

והמחבר הביא בהרחבת דברים: יז) אמר רבא גמרא שם סוף ע"א וע"ב: יח) וש"מ הבערה ללאו יצאת. בגמרא הגי' לחלק יצאת וע"ש בפירש"י: יט) ת"ר שבעת ימים. גמרא ורי"ף שם: כ) אמר מר. גמרא ורי"ף שם: כא) ת"ר גוי שנכנס. דף ו' ע"א: כב) דהא ברשותיה דגוי קאי בו'. הוספת המחבר ונובע מפי' הר"ח לפסחים שכתב ולאו ברשותיה דישראל קאי: כג) אמר רב יהודה אמר רב. גמרא שם: כד) דחיישינן שמא יאכלוהו קטני ביתו. הר"ח כתב שמא יאכלוהו בניו: כה) ואסור

וכעפר וכביצה שנולדה ביו"ט הראשון. (כו) אמר רבא אם חמץ של הקדש הוא, אינו צריך לכסותו, ומאי טעמא מיבדל בדילי מיניה (כז) מקמי הכי ולא אתי למיכליה דחמיר עליהו איסורא דהקדש. (כח) ואמר רב יהודה אמר רב חמצו של נוי דהוי בבית ישראל עושה לו מחיצה עשרה טפחים, (כט) כדי שיצא מרשות ישראל לנמרי, דכל מחיצה דגבוה עשרה טפחים הוי לה רשות אחרת. ואע"ג דכל ביתו ברשותו הויא מיהו לא עביד ליה מחיצה אלא דחייש משום קטני ביתו דלא ליתו למיכליה. (ל) ואמר רבא אם של הקדש הוא אינו צריך למחיצה, כאמור לעיל. (לא) ואמר רב יהודה אמר רב המפרש בים והיוצא בדרך בשיירא קודם לפסח שלשים יום אינו זקוק לבער, (לב) הואיל דאכתי לא עייל זמן הלכות הפסח ולא חייל עליה חיוב ביעור. (לד) וכדתניא שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום, שהרי משה עומד בפסח ראשון ומזהיר על פסח שני. (לה) ואי אמרת כי מטי פסח האיכא חמץ בביתיה וקא עבר על בל ימצא, אפ"ה לא מחייב אלא על חמץ דעמו בביתו, דכתיב לא (ימצא) [יראה] לך (שמות יג ז), מי שמצוי בידך תוך ל' יום הואיל ונכנס זמן הפסח מחייב עליה בביעור, (לו) אמר רבא הא דקאמרת קודם ל' יום אינו זקוק לבער, לא אמרן אלא שאין דעתו לחזור, אבל דעתו לחזור, אפילו מראש השנה, נמי זקוק לבער, דדלמא אתי ערב הפסח בין השמשות ולא מצי לבעוריה, (לז) וכי האי גוונא אסיק רבא בהעושה ביתו אוצר ואין דעתו לפנותו קודם ל' יום, ובספק, אבל אי בוודאי איכא חמץ צריך הבער אפילו קודם שלשים. (לח) הני שלשים יום מאי עבידתייהו, דתניא שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום, שהרי משה עומד בפסח ראשון ומזהיר על פסח שני, שנאמר ויהי אנשים אשר היו טמאים וגו' (במדבר ט ו), וכולי' עניינא. (לט) אמר רב נחמן בר יצחק אתיא מדבר מדבר כתיב הכא במדבר סיני (במדבר ט א), וכתיב התם וידבר ה' אל משה במדבר סיני (שם א א), מה להלן בריש ספרא ראש חודש, אף כאן בענין הפסח ראש חודש, אלא דאיבעי ליה למכתב ענין הפסח, דהיינו בחודש הראשון מקמי דליכתוב ענין פיקודים, דהיינו ראש חודש אייר דבריש ספרא, (מ) אמר רב מנשיא בר תחליפא [משמיה דרב] זאת אומרת, כלומר זה הענין מוכיח, שאין דין מוקדם ומאוחר בתורה, אלא פעמים שהקדים המאוחר ומאחר המוקדם, פי' דאין דנין המאוחר כאילו הוא מוקדם, ולא דנין המוקדם, כאלו הוא מאוחר. (מא) אמר רב ספא לא אמרן אלא בתרי ענייני כגון האי במדבר סיני באחד לחדש השני (במדבר א א), דבריש סיפרא, דהוי ענין פיקודים. והאיך במדבר סיני בשנה השנית בחודש הראשון (שם ט א), דכתיב לבתר כמה פרשיות, דכי האי גוונא אמרינן אין דין מוקדם ומאוחר בתורה אלא ענין אחר הוא, אע"ג דזה נכתב אחר זה, מיהו באמירה ובצוואה ענין הפסח שהוא בחודש הראשון הוא נאמר

הערות ותקונים

למלטולי כו'. דברי המחבר: כו) אמר רבא. גמרא שם: כז) מקמי הכי ולא אתי למיכליה דחמיר עליהו איסורא. הוא לשון הר"ח בשבת שם: כח) ואמר רב יהודה אמר רב. גמרא שם ורי"ף שם: כט) כדי שיצא מרשות ישראל לגמרי כו'. דברי המחבר מדנפשיה: ל) ואמר רבא אם של הקדש הוא. בגמרא אינגו מובא בשם רבא רק הוא דברי רב יהודה בשם רב, רק במאמר שלפניו הובא זה בשם רבא ע"ש: לא) ואמר רב יהודה אמר רב המפרש בים. גמרא שם ורי"ף שם: לב) הואיל דאכתי לא עייל כו'. הוספת המחבר: לד) וכדתניא שואלין בה' פסח. כן הובא גם בר"ח שבת, וכן ברי"ף ובגמרא לפנינו שואלין ודורשין: לה) ואי אמרת כי מטי פסח כו'. הוספת המחבר: לו) אמר רבא. גמרא שם: לז) וכי האי גוונא עסיק רבא בהעושה ביתו אוצר. שם שם: לח) הני שלשים יום מאי עבידתייהו. שם שם: לט) אמר רב נחמן בר יצחק. שם ו' ע"ב: מ) אמר רב מנשיא בר תחליפא. שם שם: מא) אמר רב ספא. גמרא שם: מב) וארבעה עשר בניסן שחל

תחלה, ואחריו נאמר ענין הפקודים, אבל בחד ענינא מאי דמקדים קדים דוקא, ומאי דמאחר מאוחר דוקא. והוא הדין לכלל ופרט המרוחקין זה מזה: (מב) וארבעה עשר בניסן שחל להיות בשבת שחייבין בני ברית לבער כל שאור דחמץ מלפני השבת, (מג) ולשייר מזון שתי סעודות, דהיינו אכילת לילי שבת ויום שבת עד ארבע שעות, הורו לנו רבותינו שאלו שתי הסעודות אינן באכילת עונות אלא באכילת חמץ, (מד) מדתניא מבערין את הכל מלפני השבת ומשיירין ממנו מזון שתי סעודות כדי לאכול עד ארבע, אלמא ממה שמשיירין ממנו אוכלין עד ארבע שעות ותו לא. (מה) ונרסינן בירושלמי כל האוכל מצה קודם זמנה כבא על ארוסתו בבית חמיו, ומדדייק ותני כבא על ארוסתו, אלמא לא בשאר ימות השנה קא מיירי, אלא בסמוך לזמנה, ומקדים עצמו ואכיל כארוס דמקדים ובא על ארוסתו קודם זמן חופתו, והבא על ארוסתו בבית חמיו לוקה מדרבנן. (מו) והסומך על מה ששמענו שונין בפסחים מאי לאו אפילו לאכול לא לבער, וסבר דלא אכלינן חמץ בד' שעות די"ד בניסן שחל להיות בשבת, טעות בידו, דההיא אידחיית ולא קמת ואדחיתא ליכא למסמך: (מז) אמר רב יהודה הבודק לאחר שיבער את הכל צריך שיבטל בלבו מה שאין ידוע לו, ולאו משום פירורין, אלא משום נזירה, שמא אית ליה בשום מקום גלוסקא יפיפיה ולא ידע ליה ומשכח ליה בפסח וקא עבר משום בל יראה בל ימצא, דההיא ודאי חשיבא (מח) דדעתיה עילויה (מט) ואי ס"ל דסני בביטול לכי משכח לה ניבטל, דילמא משכח לה לבתר איסורא דלאו ברשותי' קיימא ולא מצי מבטלה, (נ) דאמר רב המקדש אשה משש שעות ולמעלה (נא) אפילו בחיטי דשירין, ואפילו הויין (נב) חיטי קורדנייתא, היינו חיטי דנדילין בהרי קורדו, שהן קשין ושרירין דנכנם בהו מיא אין חוששין לקידושין דהא אין חמץ ברשותו משש שעות ולמעלה, ותנן עבר זמנו אסור בהנאתו (נג) ומאן דמקדש באיסורי הנאה קידושין לאו קידושין, ואע"ג דחמץ משש שעות ולמעלה אסור מדרבנן, כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקעינהו רבנן לקידושין מיניה. (נד) תניא תלמיד היושב לפני רבו בבית המדרש וגזר שיש לו עיסה מגולגלת בתוך ביתו ומתייירא שמא תחמץ, קדים ומבטל לה בלבו מקמי דמחמיץ, אחר

הערות ותקונים

להיות בשבת. גמרא שם י"ג ע"א והוא במשנה מ"ט ע"א: (מג) ולשייר מזון שתי סעודות. גמרא י"ג ע"א: (מד) מדתניא. י"ג ע"א: (מה) וגרסינן בירושלמי. הוא בירושלמי פסחים פ"י ה"א דף ל"ז ע"ב. והירושלמי הובא בהרי"ף פסחים פ' אלו עוברין על המשנה י"ד שחל לחיות בשבת והובא גם בהרא"ש שם כמו שהוא בריי"ף, והובא בהרי"ץ גיאות דף צ"ו, ובשבלי הלקט השלם ה' פסח סי' ר"ח ובטור או"ח סי' תע"א, ועיין בהמאור ובמלחמות ה' להרמב"ן שם: (מו) והסומך על מה ששמענו שונין בפסחים כו'. דברי המחבר: (מז) אמר רב יהודה. גמרא שם ו' ע"ב, ולפנינו הגי' אמר רב יהודה אמר רב, אבל בש"ס כ"י המלות "אמר רב" ליתא, וכן לא הובא בקדמונים, עיין דקדוקי סופרים דף ח' אות נ': (מח) דדעתיה עילויה. בגמרא ודעתיה עילויה. והר"ח בפסחים והריי"ף גרסו כמו שהביא המחבר, ועיין בכל בו מבאר החלוק שבין הגירסאות, וע"ש בהערות הרב החכם מו"ה יוסף שטערן וגם בגמרא כ"י דדעתיה עליה, ועיין מה שכתב על זה הרב בעל דקדוקי סופרים דף ח' אות פ': (מט) ואי ס"ל דסגי בביטול. גמרא שם והובא בפי' הר"ח שם: (נ) דאמר רב. גמרא שם ז' ע"א: (נא) ואפילו בחטי דשרירן ואפילו הויין חיטי קורדנייתא. בגמרא שם איתא רק אפילו בחיטי קורדנייתא. אבל הריי"ף ואחריו הרא"ש הביאו אפילו בחיטי קורדנייתא דשרירן ויבישין: (נב) חיטי קורדנייתא היינו חיטי דגדלין בהרי קרדו שהן קשין. וגם הערוך בערך קרדן כתב פי' חיטין שגדילין בחרים שהן קשין, ורש"י פי' חטי קורדנייתא הצומחים בהרי ארמת קשים הם מאד כו' ע"ש. ומזה תראה הרי ארמת (בראשית ח' ד') ת"א טורי קרדן. וכן בב"ר פל"ג על הרי ארמת על טורי קרדוניא. וקרדנייתא הוא כמו שהביא בעל ערוך השלם הוא תואר נקבה מהשם הפרטי Korduene ארץ מלאה הרים בארמיניא: (נג) ומאן דמקדש באיסורי הנאה כו'. עיין ברש"י בגמרא שם ד"ה אפילו. (נד) תניא.

שבת שהוא ערב יו"ט, ואחד יו"ט שאינו חל בשבת. (נה) אמר רב הפת שעיפשה ולא מינכרא אי מצה אי חמץ היא כיון שרבתה מצה (נו) מותרת אחר הפסח. (נז) ותירץ רבא לא תימא שרבתה מצה, אלא אימא כיון שרבו ימי מצה עלה מותרת לאחר הפסח באבילה דזיל בתר בתרא, דכיון דהאידנא כל הפת שעושין מצה היא, אף האי נמי מצה היא, חזקה דחמץ כבר עבר זמנו, ומאי רבתה מצה בגון שיש שם רוב מצות סלקא דעתיך אמינא כיון דעיפושה מרובה חמץ מעליא היא, קא משמע לן כיון שרבו ימי המצה עליה אמרינן כל יומא ויומא מצה חמימא אפה ושדי עלי' ואעפשה טפי: (נח) אמר רב יהודה הבודק צריך לברך (נט) מקמי דמתחיל לבער. בא"י אמ"ה אקב"ו על ביעור חמץ, והדר בדיק, (ס) דכולי עלמא מודו דמעיקרא מברך על כל המצות כולן והדר עביד להו, (סא) חוץ מטבילת נר בלבד, דאכתי לא חזי לברוכי ברוך אשר קדשנו, דלאו גברא חזי הוא, (סב) דתנן בית הלל אומרים כל הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר, (סג) אבל שאר חיבי טבילות מברכי והדר טבלי, דהא גרסינן נדה קוצה לה חלתה: (סג*) תנו רבנן אין בודקין לא לאור החמה ולא לאור הלבנה ולא לאור האבוקה אלא לאור הנר, ובעינן האי אור החמה היכי דמי דלא בדקינן לאורה, אילימא בחצר, והאמר רבא חצר אינה צריכה בדיקה מפני שהעורבים מצויין שם ואכלי פירורין דחמץ דאיכא התם, ואלא באכסדרה, והאמר רבא אכסדרה לאורה נבדקת שהיא פתוחה מלמעלה ונבדקת לאורה של חמה דשלטה לה בכולה, ומהדר לא צריכא לארובה דבהדר, ומקשינן האי ארובה דהיכא, אי להדי ארובה היינו אכסדרה אלא לצדדין, ואקשינן ואבוקה לא, והאמר רבא מאי דכתיב ונוגה כאור תהיה וקרנים מידו לו (חבקוק ג ד), (סד) כלומר וקרינת אורו של הקב"ה לצדיק, ואעפ"כ ושם חביון עוזו (שם שם), ואצל הקב"ה תוקפה של אורה. (סה) ולמה צדיקים דומים בפני כבוד שכינה, כנר בפני אבוקה, (סו) דכתיב והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע (דניאל יב ג), ובכבוד שכינה כתיב ביחזקאל הוא מראה דמות כבוד ה' (יחזקאל א כח), וכתיב וארא כעין חשמל כמראה [אש] בית לה סביב [וגו'] ונוגה לו סביב, (שם שם כג) אלמא אור האבוקה עדיף מאור הנר. (סז) ירושלמי הדא אמרה

הערות ותקונים

גמרא שם: נה) אמר רב. גמרא שם: נו) מותרת אחר הפסח. המלות "אחר הפסח" חם דברי הר"ח בפירושו לפסחים שם: נז) ותירץ רבא לא תימא שרבתה מצה. גמרא שם ולפנינו אמר רבה, וגם בגמרא כ"י הגי' רבא: נח) אמר רב יהודה הבודק כו'. גמרא שם: נט) מקמי דמתחיל לבער. כן הוא בפי' הר"ח לפסחים שכתב "קודם שיתחיל לבדוק" וכן הביא הרי"ף ומיבעי ליה לאינש לברוכי ברישא והדר בדיק וכן הביא הכלבו ה' חמץ ומצה והבודק צריך שיברך קודם שיבדוק ועי"ש מה שהביא בשם רב האי גאון ז"ל: ס) דכולי עלמא מודו דמעיקרא מברך על כל המצות. גמרא שם ז' ע"ב: סא) חוץ מטבילת גר בלבד. גם זה נובע מפי' הר"ח שכתב יש מי שאומר דבטבילה דגר בלבד. כי בגמרא לפנינו איתא רק חוץ מן הטבילה. והביאו שם חכמי התוס' וז"ל אומר רבינו חננאל בשם הגאון דוקא בטבילת גר דלא חזי קודם טבילה דלא מצי למיטר וצונו דאכתי גוי הוא אבל שאר חיבי טבילה בגון בעל קרי וכיוצא בו מותר לברך, וכן הובא ברי"ף ובהרא"ש, וזה שהביא שם הרי"ף ומפרשי לה רבנן דטבילה גר בלבד כו', כוון בזה לר"ח: סב) דתנן בית הלל אומרים כו'. זה הובא ג"כ בר"ח שם והוא במשנה פסחים צ"ב רע"א: סג) אבל שאר חיבי טבילות כו' דהא גרסינן נדה קוצה לה חלתה. הובא בר"ח שם וריי"ג שם. והוא בטשנה פ"ב דחלה: *סג) ת"ר אין בודקין. גמרא ז' סע"ב ח' רע"ג: סד) כלומר וקרינת אורו של הקב"ה לצדיק ואעפ"כ ושם חביון עוזו, ואצל הקב"ה תוקפה של אורה. זה הוסיף המחבר לפרש הכתוב, וכן תמצא בערוך ערך קרן ד' אחר שהביא מאמר חז"ל שלפנינו מפסחים כתב פי' אורה מידו של הקב"ה לו לצדק כמו כי קרן עור פני משה (שמות ל"ד ל"ה), ושם חביון עוזו אעפ"כ שם אצל המקום עוזו, כלומר תוקף האור הגדול אצל הקב"ה יותר מאצל הצדיקים ויאציל מאורה שעמה לצדיקים כו': סה) ולמה צדיקים דומים. גמרא שם: סו) דכתיב והמשכילים כו' אלמא אור האבוקה כו'. תוספת המחבר: סז) ירושלמי הדא אמרה כו'. הוא

אפילו ביום צריך לבדיקת הנר, לא סוף דבר בית שאין בו אורה, אלא אפילו בית שיש בו אורה, פי' משום חורין וסדקין: (סח) ואמר רבא אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר, משום דנפיש נהורה. (סט) אמר רב נחמן בר יצחק זה יכול להכניסו לחורין ולסדקין למבדקינהו, אבל אבוקה לא. (ע) רבינא אמר האי משיך נהורה, ושל אבוקה מיקטף איקטופי, (עא) דאין אורה נמשכת אלא פוסקת, ועד דאזיל ומבער לי' חמץ מיכסי מיני', הלכך לא בדקינן לאורה: (עב) כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריך בדיקה, וכרתניא בהדיא חורי הבית (עג) [העליונים] התחתונים, (עד) פי' דאין דרך בני אדם להצניע שם כלום, והעליונים דאין יכול להניע שם בידו. (עה) וגג היציע, דהיינו הצלע והיינו ההא דלא ניחא השמישתיה שהרי בהבל אי נמי בסולם עולין לו, ולהכי אין מצניעין שם לחם. (עו) ורפת בקר ולולין, (עז) דהיינו ארובה, כדכתיב ובלולים יעלו (או) [על] התיכונה (מ"א יח), והני לולין דבריתא לתרנגולים הוויין. ומתבן, דהיינו מקום להבן. (עח) ואוצרות יין ואוצרות שמן אין צריכין בדיקה, (עט) ואקשינן והתניא אוצרות יין צריכה בדיקה ואוצרות שמן אין צריכין בדיקה, ומתרצינן הכא במאי עסקינן באוצרות יין דמסתפק מינייהו, ומקשינן אי הכי שמן נמי, ומתרצינן שמן יש קבע לאכילה, (פ) כי שקיל מיניה קודם אכילה שקיל די סיפוקו כי היכי דלא אצטריך למהדר בנו סעודתיה, אבל יין אין קבע לשתייה, דאינו יודע כמה יין מצטריך ליה בסעודתיה. (פא) תני ר' חייא עשו אוצרות שכר בבל באוצרות יין שבארץ ישראל, במסתפק מהן ובדיק להו. (פב) אמר רב חסדא בי דגים אין צריכין בדיקה, והתניא צריכין בדיקה, לא קשיא (פב*) הא ברברבא מליחי דאית להו קצבה, ולהכי אין צריכין בדיקה, והא בזוטרו מליחי דאין להם קצבה, וקאי בנו סעודתא ואזיל ושקיל מינייהו למטוי למכרך בהי ריפתא ודלמא ממטי ריפתא בידי' ושביק התם, ולהכי צריכה בדיקה, (פג) והוא הדין לבי מילחי

הערות והקונים

בירושלמי פסחים פ"א ה"א דף כ"ז ע"א והירושלמי הובא ג"כ בהרי"ץ גיאת ה' פסחים וגם בב"י בטור או"ח סי' תל"ג, וכן הובא בהרא"ש פסחים שם וע"ש בקרבן נתנאל וראיתי בדקדוקי סופרים פסחים דף י' אות ו' כי ברי"ף כ"י הובא הירושלמי, לכן אין ספק כי המחבר שאב זה מן הרי"ף. (סח) ואמר רבא. גמרא שם ח' ע"א: (סט) אמר רב נחמן בר יצחק. גמרא שם: (ע) רבינא אמר. גמרא שם. (עא) דאין אורה נמשכת כו'. הוספת המחבר, וגם הר"ח בפירושו הביא אין בודקין אלא בנר דמשיך נהוריה: (עב) כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריך בדיקה. הוא בגמרא שם ח' ע"א אשר הובא לשון המשנה בריש פסחים. ועל זה אמרו בגמרא שם כל מקום לאתויי מאי, לאתויי הא דתנו רבנן חורי בית העליונים והתחתונים, לכן מה שהביא המחבר וכדתניא בהדיא אין הלשון מחוור וצ"ל דת"ר: (עג) העליונים והתחתונים. הוספתי מלת העליונים ואולי הי' לפני המחבר התחתונים והעליונים: (עד) פי' דאין דרך כו'. הוא דברי המחבר: (עה) וגם היציע. גמרא שם. והמחבר הוסיף דהיינו הצלע כו'. ובגמרא איתא עוד וגג המגדל, והמחבר לא הביאו, ובעל ד"ם דף י' אות ז' הביא כי לא הי' לפני הקדמונים בגמרא: (עו) ורפת בקר. גמרא שם. (עז) דהיינו ארובה כדכתיב ובלולים יעלו. גם הר"ח הביא ולולין דכתיב ובלולים יעלו. ועיין ערוך ערך לול: (עח) ואוצרות יין. גמרא שם: (עט) ואקשינן והתניא. גמרא שם: (פ) כי שקיל מיניה קודם אכילה כו'. הוא דברי המחבר לפרש שמן יש קבע לאכילה יין אין קבע לשתייה. וגם רש"י סי' כן ע"ש: (פא) תני. גמרא שם: (פב) אמר רב חסדא. גמרא שם: *(פב) הא ברברבא מליחי דאית ליה קצבה. בגמרא איתא רק הא ברברבי הא בזוטרי, ופירש"י הא ברברבי אין צריך בדיקה שיש להם קבע ואומד ואין צריך לעטוד ולהביא באמצע הסעודה. זוטרי אין להם קבע ואומד וצריך לעטוד ולהביא. ומה שכתב המחבר הא ברברבא מליחי והא בזוטרי מליחי, לא אדע מנין לו, ונכון כמו שכתב מהרי"ץ גיאת ה' פסחים דף ע"ש בי דגים גדולים אין צריכין בדיקה שיש קבע לאכילתן בי דגים קטנים צריכין בדיקה שאין קבע לאכילתן: (פג) והוא הדין לבי מילחי ובי

ובי קירי, (פד) דהיינו מקום שנוטלין ממנו שעוה להדליק בו. (פה) וכן נמי בי תמרי ובי צבי, דמסתפק מינייהו כולהו צריכי בדיקה. (פו) תנא אין מחייבין אותו להכנים ידו לחורין ולסדקין מפני סכנת נפשות, (פז) אלא בודק עד מקום שידו מגעת, והשאר מבטלו בלבו, (פח) כגון חור שבין יהודי לארמאי, וכיוצא בו, דכל היכא דשכיח היזיקא לא סמכינן אניסא, ואע"ג דקא עסיק במצוה, דכתיב ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי (ש"א טז ב): (פט) במה אמרו שתי שורות במרתף. כלומר אמאי איצטריך למתני מרתף הואיל ואמרו אוצרות יין אין צריכין בדיקה במה אמרו מרתף בשתי שורות צריכה בדיקה, ומהדר מקום שמשתמשין חמץ ובמסתפק הימנו תדיר: (צ) בית הלל אומרים שתי שורות החיצונות. (צא) מרתף היינו בית מלא כדי יין במדת רוחב המרתף מן הקצה אל הקצה שורות שורות ושורה שלישית למעלה מהן על גביהן כד אחת על גבי שתים כגון אריח על גבי לבינה. (צב) רב אמר עליונה ושלמטה הימנו, מאי טעמא דייק חיצונות, והא קתני העליונות למעוטי תיתאה דתיתאה, (צג) וקיימא לן כשמואל דאמר שתי שורות החיצונות שהן העליונות דאמרי ב"ה חיצונה ושלפנים הימנה, אותה שורה החיצונה שאצל החיצונה בצד שמי קורה ושורה שלפנים הימנה נמי בצד שמי קורה ולא שורה שלמטה הימנו והיינו שנים העליונות שסמוכות לשמי קורה זו אצל זו, ואקשינן והיכי מצית אמרת זו לפנים מזו, והא קתני חיצונות, ופריק להכי קרי להן חיצונות למעוטי שלפנים מהן דשמואל דייק עליונות, (צד) וקיימא לן כוותיה:

(צה) מתני' אין חוששין שמא נירדה חולדה מבית שאינו בדוק לבית הבדוק, (צו) משום דאין ספק מוציא מידי ודאי. (צז) והא דקתני ומה שמשייר לילי י"ד ליום י"ד יניחנו בצינעא כדי שלא יהא צריך בדיקה אחריו דאלמא חיישינן לחולדה שמא תגרור מן הנשאר. (צח) אוקמי רב מרי שמא יניח עשר חתיכות חמץ וימצא תשע, (צט) דכיון דחסר חדא מינייהו חשיב לה כאילו נטלה בפנינו. (ק) וכן ציבור אחד של מצה ואחד של חמץ, וכל כי האי גוונא דמספקא לן, אי אתי עכבר ושקיל מהני דחמץ, אי נמי מבתי דלא איבדק ועייל להאי דאיבדק חיישינן וצריך בדיקה. (קא) אמר רבא עכבר נכנס וכבר בפיו ונכנס אחריו ומצא פירורין צריך בדיקה מפני שאין דרך העכבר לפרר. (קב) תינוק נכנס וכבר בידו, ונכנס אחריו ומצא פירורין, אין צריך בדיקה מפני שדרכו של תינוק לפרר.

הערות ותקונים

קירי. גמרא שם: פד) דהיינו מקום שנוטלין ממנו שעוה להדליק בו. תוספת הטחבר. ובפי' ר"ח לספחים כתב פי' קירי שעוה: פה) וכן נמי בי תמרי ובי צבי. גמרא שם והטחבר הוסיף דמסתפק מינייהו. ובגמרא שם במאמר שלפניו איתא "במסתפק": פו) תנא. גמרא שם: פז) אלא בודק עד מקום שידו מגעת. גמרא ח' ע"ב: פח) כגון חור שבין יהודי לארמאי. גמרא שם דתניא חור שבין יהודי לארמאי: פט) במה אמרו שתי שורות במרתף. גמרא שם ומוסב על המשנה ריש פסחים ועיין ברש"י במשנה שם: צ) בית הלל אומרים. גמרא שם ומוסב על המשנה ריש פסחים: צא) מרתף היינו בית מלא כדי יין כו'. דברי הטחבר: צב) רב אמר. גמרא שם. צג) וק"ל כשמואל כו' חיצונה ושלפנים הימנה. בגמרא לפנינו ושמואל אמר עליונה ושלפנים הימנה. והר"ח הביא ג"כ ושמואל אמר חצונה ושלפנים הימנה. ובגמרא כ"ש הגי' ג"כ חיצונה ושלפנים הימנה ועיין בד"ס צד 22 אות ג'. שכתב ולשון ישר הוא מאד וכ"ה בכ"י אקספארד מגמרא פסחים וברש"י כתב יד ובבעל העיטור ובהרא"ש ועוד בקדמונים ע"ש: צד) וקי"ל כוותיה. בגמרא לפנינו והלכתא כוותיה דשמואל. עיין בחגהת הרי"ב בגמרא שם. ובגמרא כ"י ליתא הטלות והלכתא כוותיה דשמואל עיין ד"ס שם אות ה': צה) מתני' אין חוששין. משנה ט' רע"א: צו) משום דאין ספק כו'. גמרא שם: צז) והא דקתני כו'. גמרא שם ע"ב: צח) אוקמא רב מרי. גמרא שם. צט) דכיון דחסר חדא כו'. הוספת הטחבר: ק) וכן ציבור אחד. גמרא שם. קא) אמר רבא. גמרא י' ע"ב.

(קנ) מתני׳ ר׳ יהודה אומר בודקין אור ארבעה עשר ובארבעה עשר שחרית ובשעת הביעור, (קר) דהיינו בשעה חמישית. (קה) והני ג׳ בדיקות דאמר רב יהודה כנגד מי. רב חסדא ורבה בר רב הונא דאמרו תרוייהו כנגד שלש השבתות שבתורה, לא יראה לך (שאור) [חמץ] ולא יראה לך (חמץ) [שאור] (שמות יג ז), שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם (שם יב יט), אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם (שם שם טו). (קו) ולאו דר׳ יהודה בעי ג׳ בדיקות בזו אחר זו אלא בבדיקה אחת סני ליה דבהדיא אמר ר׳ יהודה כל שלא ברק באחד משלשה פרקים הללו שוב אינו בודק, ובהא פליגי רבנן עלוי דר׳ יהודה סבר עד שעת הביעור בודק ואם מצא חמץ אחר זמן הביעור שוב אינו בודק דחיישינן דילמא אתי למיכל מיניה: (קז) וחכ״א בודק בתוך המועד ולאחר המועד, (קח) כגון שהי׳ במדינת הים ובא בפסח או לאחר הפסח שבודק ואם מוצא חמץ שורפו ולא חיישינן דילמא אתי למיכל מיניה דהאי מיבדל בדיל מיני׳.

(קט) מתני׳ ר׳ מאיר אומר אוכלין כל חמש ושורפין בתחלת שש, ר׳ יהודה אומר אוכלין כל ארבע ותולין כל חמש ושורפין בתחילת שש. (קי) פירוש שניהם מודים כי בתחלת שעה ששית ראוי לשרוף וחלוקתן בשעה החמישית כולה דר׳ מאיר סבר אוכלין, ור׳ יהודה סבר תולין, דאסיק ר״מ אדעתי׳ שמתברר לאדם סוף שעה חמישית ותחילת שעה ששית, ולפיכך יכול לאכול עד עת שריפה, ור׳ יהודה סבר טועה אדם בשעות ואין זה מתברר, לפיכך צריך ליזהר מלאכול שעה אחת קודם עת שריפה, לא שנא יום המעונן, ולא שנא יום שאינו מעונן. (קיא) אמר רב נחמן הלכה כר׳ יהודה, ולא כר׳ מאיר, ואע״ג דסתמא מיחזי דסתים כוותיה, [דתנן] כל שעה שמותר לאוכלו מאביל לבהמה וכו׳ משום דקשיא לי׳ מותר, ולא כר׳ גמליאל ואע״ג דמיחזי כמכריע דוודאי לאו מכריע הוא:

פרק ב׳ (א) כל שעה שמותר לאוכלו מאביל לבהמה ולחיות ולעופות וכו׳. (ב) אסיקנא דמתניתין לאו ר׳ יהודה היא, דאי ר׳ יהודה הא איכא חמש דאינו נאכל ומאביל לבהמה לחיות ולעופות, ולא ר׳ מאיר היא דקשיא ליה מותר, כל שעה שמותר לאכול מאכילו כל שעה שאוכל מאביל מיבעי׳ לי׳, אלא רבן גמליאל היא, (ג) דתנן בפירקין קמא רבן גמליאל אומר חולין נאכלין כל ארבע, ותרומה כל חמש, ושורפין בתחלת שש, והכי קאמר כל שעה שכהן מותר לאכול בתרומה, דהיינו שעה חמישית, מאביל ישראל חולין לבהמה לחיה ולעופות, למה לי למתני לתלתייהו, איצטריך דאע״ג דבהמה משוירא ולא מיצנעא וזימנין דלאו אדעתיה דבעלים ולא קלי להאי דמשוירא מקמי זמן איסורא, קמשמע־לן דאפילו הכי מאביל לה. וחיה דמישוירא ומצנעא ולא חזו בעלים וזימנין דמשכח ליה בתר הפסח ואכיל ליה וקעבר עליו, קמשמע לן דמאביל לה, ועופות אירדי דתני בהמה וחיה תנא נמי עופות: (ד) ומוכרו לנכרי. והלכתא כסתם

הערות ותקונים

קנ) תינוק נכנס. גמרא שם: קנ) מתני׳ ר׳ יהודה אומר. משנה י׳ ע״ב: קר) דהיינו בשעה חמישית. הר״ח בפירושו שם כתב ירושלמי בשעת הביעור שעה חמישית, הוא בירושלמי פסחים פ״א ה״ג (דף כ״ז ע״ב) ר׳ בא אמר חמישית. ועיין בערוך ערך מועד שמבאר מאמר הגמרא באריכות והביא ג״כ הירושלמי: קס) והני ג׳ בדיקות. גמרא שם ועיין בירושלמי שם הגי׳ יותר מחוורת ע״ש: קו) ולאו דר׳ יהודה כו׳. גמרא שם: קז) וחכ״א בודק בתוך המועד. במשנה שם. קח) כגון שהי׳ במדינת הים. כן פי׳ הר״ח וגם הערוך ערך מועד: קט) מתני׳ ר׳ מאיר אומר. משנה י״א ע״ב: קי) פירוש שניהם מודים כו׳. הוא דברי המחבר עפ״י המבואר בגמרא שם. קיא) אמר רב נחמן. גמרא י״ג ע״א.

[פ״ב] ב) כל שעה. משנה הראשונה מפ״ב דף כ״א ע״א: ג) אסיקנא. גמרא שם: ג) דתנן בפירקין קמא. דף י״א ע״ב, והטלות „בפירקין קמא״ הוסיף המחבר: ד) ומוכרו לנכרי. זה מוסב

משנה: (ה) ר' יהודא בן בתירא אומר כותח וכל מיני כותח אסור למכור שלשים יום קודם הפסח, דכיון דמלפתי בו את הפת לפרקים ברי לו דאינו כלה קודם הפסח, דלא אבלי אינשי כותחא אלא על יד על יד: (ו) ומותר בהנאתו. לאחר זמנו, (ו) וכדרבא דאמר רבא חרכו, פירוש שהתחיל לשורפו, קודם זמנו מותר בהנאתו, (ח) ושורפו תחת תבשילו, מאי טעמא עין בעלמא הוא: (ט) עבר זמנו אסור בהנאתו. (י) ואמרינן פשיטא, (יא) דחמץ משש שעות ולמעלה אסור מדאורייתא. דכתיב אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם (שמות י"ב ט"ו), אך חלק, (יב) ומהדר לא צריכא לשעות דרבנן, (יג) ולאו דעברה שעה ששית אלא מאתחלתא דשעה ששית דאסור מדרבנן: (יד) ולא יסיק בו תנור וכירים. (טו) ואמרינן פשיטא, ומהדר לא צריכא אלא לר' יהודה דאמר אין ביעור חמץ אלא שריפה, דסלקא דעתך אמינא הואיל ואמר ר' יהודה אין ביעור חמץ אלא שריפה בהדי דקא שריף ליה ליתהני מיניה דישרפנו בתנור או בכירה תחת תבשילו וממילא הוי ליה הסקה, קמשמע לן לא יסיק בו וכו': (טז) אמר חזקי' מנין לחמץ בפסח שאסור בהנאה, שנאמר לא יאכל חמץ (שמות יג ג), לא יהא בו היתר אכילה, (יז) היינו דלא יעשה בו דבר לצורך אכילה, כגון להסיקו תחת תבשילו: (יח) ר' יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה. ומייתי לי' בדין קל וחומר ובגזירה שוה מיותר ואותבוה רבנן מדידיה ושתיק: (יט) וחכ"א מפרר וזורה לרוח או מטיל לים, כשהוא שלם בלי פרירה. (כ) וסבירא לן דכל הנהרות קרי להו ים, דכתיב ולמקוה המים קרא ימים (בראשית א י). (כא) ואוקימנא לה אליבא דרבא דבים המלח לא בעי פירור. ואליבא דרב יוסף בנהמא לא בעי פירור. דכיון דשהי קימעא במים מימאס אבל חיטי בעיניהו לא מימאסי. הלכך

בעי פרירה כגון טחינא אי נמי בקיעה:

(כב) [מתני'] חמץ של נכרי שעבר עליו הפסח מותר בהנאה ושל ישראל אסור בהנאה, (כג) שנאמר לא יראה לך חמץ (שמות יג ז), כלומר ויליף שאור דאכילה משאור דראיה, (כד) ודרשינן לא יאכל לך לא תהנה משלך, הא משל גוי מותר להנות ולא סני לישראל בחמץ דידיה, אלא בהטלתו לים בעיני' ובנהר עד שיטחננו או יבקענו ויטילנו בו.

(כה) [הגה אוקמא רבא למתניתין כר' שמעון דאמר חמץ לאחר זמנו מותר וקנסא הוא דקא קנים ר' שמעון משום דעבר על לא יראה. ומה שבפנים אינו נראה

הערות ותקונים

על המשנה שם, אבל ברור שחסר פה, כי בגמרא שם על הציון הזה מן המשנה נמצא מאמר אחד פשיטא לאפוקי מהאי תנא כו', ומה שהביא המחבר על זה והלכתא כסתם משנה, הוא בפי' ר"ח במאמר שלאחריו. ה) ר' יהודה בן בתירה אומר. גמרא שם כ"א ע"ב. ו) ומותר בהנאתו. גמרא שם כ"א ע"ב ומוסב על המשנה. ז) וכדרבא. גמרא שם. ח) ושורפו תחת תבשילו מ"ט עין בעלמא הוא. זה הוסיף המחבר ועיין בהרא"ש שם. ט) עבר זמנו. גמרא שם ומוסב על המשנה: י) ואמרינן פשיטא. גמרא שם. יא) דחמץ משש שעות כו'. זה הוסיף המחבר ועיין ברש"י שם. יב) ומהדר. גמרא שם: יג) ולאו דעברה שעה ששית כו'. וכן פירש"י: יד) ולא יסיק בו תנור. גמרא שם ומוסב על המשנה: טו) ואמרינן פשיטא ומהדר כו' גמרא שם עם הוספות מהמחבר. טז) אמר חזקיה. גמרא שם: יח) היינו דלא יעשה בו דבר לצורך אכילה כו'. הוספת המחבר. יט) ר' יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה. הוא בגמרא כ"ו ע"ב וכ"ח ע"א ומוסב על המשנה: יט) וחכ"א מפרר. גמרא כ"ח ע"א ומוסב על המשנה. והמחבר לא הביא מלת "אף" אשר לפנינו במשנה וכן באלפסי ובהרא"ש ליתא: כ) וסבירא לן דכל הנהרות קרי להו ים דכתיב ולמקוה וגו'. הוספת המחבר: כא) ואוקימנא לה אליבא דרבא. בגמרא שם חגי' רבה וגם הר"ח בפירושו הביא הגי' רבא: כב) מתני' חמץ של נכרי. משנה כ"ח ע"א. כג) שנאמר לא יראה לך חמץ. במשנה לפנינו הגי' שנאמר לא יראה לך שאור. ובד"ס צד 76 אות ס' הביא כי בטעיות נאפולי ופיזרו נאמר ולא יראה לך חמץ וכ"ה בריי"ף ובהרא"ש ובבעל העיטור ובמ"ט פ"א מה' חו"ט הלכה ד': כד) ודרשינן לא יאכל לך. גמרא כ"ט ע"א: כה) הגה אוקמא רבא כו'. כן

דההוא כרב אחא דאוקמא אליבא דר' יהודה והדר ביה]: (כו) ישראל וגוי שהיו באין בספינה וחמץ ביד ישראל, הרי זה מוכרו לנכרי, או נותנו במתנה, ואם מצטרך לו אחר הפסח, חוזר וקונה הימנו אחר הפסח. (כז) ובלבד שלא יערים. אלא יתנהו לגוי מבירה גמורה או מתנה גמורה, אבל רשאי ישראל לומר לגוי (כח) עד שאתה לוקח מנוי חבירך במאתים, קח ממני במנה, שמא אצטרך ואקח ממך אחר הפסח: (כט) אמר רב הלכתא חמץ בזמן איסורו בין במינו, כגון שנתערבה עיסת חמץ בעיסת מצה, ובין שלא במינו, כגון שנתערבה עיסת חמץ בתבשיל אחר, כולהו אסירי ואפילו במשהו, אחר זמן איסורו במינו אסור שלא במינו מותר, ואם היה המצו של גוי בין במינו ובין שלא במינו, בזמן איסורו אסור, אחר זמן איסורו מותר. (ל) אמר רבא כי הוינן בי רב נחמן כי הוו נפקי [שבעה] יומי דפסחא אמר לן (לא) פוקי אייתו לי חמירא מבני חילא, (לב) גוים, (לג) ולא נהמא ממש, אלא שאור לאחמועי עיסה, (לד) ואיבעית אימא נהמא ממש, וברשותי' דישראל הוי קיימא, דאי לא תימא הכי הא סיתן אסור, והיכי אכיל ליה רב נחמן: (לה) אמר רב קדירות בפסח ישברו, (לו) משום דנשתמש בהן חמץ כל השנה כולה, ולהכי חיישינן דאי משהו להו לאחר הפסח אתי לבשולי בהו לכתחילה. ושמואל אמר לא ישברו, לישהינהו אחר זמן ועביד בהו בין במינן בין שלא במינן, ואזדא שמואל לטעמיה דאמר שמואל להנהו דמזבני (לז) כנדי, דהיינו אנני, אי נמי כדים של חרס,

הערות ותקונים

הוא בכתב יד ועיין בפי' הר"ח וברי"ף ובהרא"ש: כו) ישראל וגוי שהיו באין בספינה וחמץ ביד ישראל כו'. המאמר הזה מקורו בתוספתא פסחים פ"ב הכ"ד והכ"ה. ונשנה גם בירושלמי פסחים פ"ב ה"ב (דף כ"ח ע"ד) והבח"ג ה' פסח פ"ב (דפוס ווינציא דף כ"ט ע"א). והרא"ש פסחים פ"ב הביא התוספתא, ועיין בב"י טור או"ח סי' תמ"ח והמחבר העתיק זה מבה"ג: כז) ובלבד שלא יערים. כ"ה בתוספתא וכן הובא בבה"ג. אבל בירושלמי הגי' ובלבד שיתנהו לו במתנה גמורה. וזה שהביא המחבר אלא יתנהו לגוי מכירה גמורה או מתנה גמורה. נראה כי הי' לפניו כן גם בתוספתא וגם הרא"ש הביא התוספתא. והמלות "ובלבד שלא יערים" לא הביא רק הביא ובלבד שיתנהו לו במתנה גמורה, וראיתי כעת בבה"ג דפוס בערלין ע"י חברת מקיצי נרדמים (צד 136) הובא ובלבד שיתננו לו במתנה גמורה ובלבד שלא יערים. הם ב' נוסחאות יחד. כח) עד שאתה לוקח מגוי חבירך במאתים קח ממני במנה שמא אצטרך ואקח ממך אחר הפסח. פה הלשון משובש וצ"ל מגוי חבירך במנה קח ממני במאתים. כמו שהוא בתוספתא וירושלמי ובה"ג והרא"ש עד שאתה לוקח במנה קח במאתים והכוונה קנה הרבה ממני שמא אצטרך ואקח ממך אחר הפסח ואתן לך ריוח ולכן קנה ממני הרבה יותר. ובירושלמי איתא אומר הוא ישראל לגוי עד שאת לוקח במנה בוא וקח לך במאתים, ואחר זה כתוב שם "ער שאת לוקח לך מגוי בוא וקח מישראל" וזה ליתא בתוספתא וברור אצלי כי כך הי' הנוסחא עד שאת לוקח לך מגוי במנה בוא וקח לך מישראל במאתים: כט) אמר רב והלכתא חמץ בזמן איסורו כו'. גמרא כ"ש ע"ב בקצת הוספות, ועיין שאילתות פ' צו סי' פ': ל) אמר רבא כי הוינן בי רב נחמן. גמרא ל' ע"א. לא) פוקו אייתו לי חמירא מבני חילא. בגמרא לפנינו פוקו וזבינו חמירא דבני חילא, אולם בש"ס כ"י הוא כמו שהביא המחבר, עיין דקדוקי סופרים דף מ"א אות א', וכן הובא גם בקדמונים ע"ש: לב) גוים. זה הוסיף המחבר לפרש בני חילא: לג) ולא נהמא ממש אלא שאור לאחמועי עיסה. הוא דברי המחבר לפרש כוונת רב נחמן ופי' לאחמועי להחמיץ כי חמע בל"ש כמו חמץ: לד) ואיבעית אימא נהמא ממש כו'. גם זה הוא דברי המחבר וחר"ח בפירושו לפסחים שם כתב נראין הדברים דחמירא דא דבני חילא ברשות ישראל הות ואע"ג דכדידהו דמיא הות שרי רב נחמן דהא ע"י תערובות היא. והרי"ן גיאת בספרו ה' פסחים דף פ"ב הביא את דברי רבנו חננאל וכתב עליהם לא דייק, וחולק על דברי הר"ח: לה) אמר רב. גמרא ל' ע"א: לו) משום דנשתמש בהן חמץ כל השנה כולה ולהכי חיישינן דאי משהו להו לאחר הפסח אתי לבשולי בהן לכתחילה. זה כתב המחבר, ובגמרא איתא כך, ואמאי לשהינהו אחר הפסח וליעבד בהו שלא במינן, גזירה דילמא אתו למיעבד בהו במינן, ועיין בר"ס מ"א אות ב' שבגמרא כ"י נוסחא אחרת ממה שלפנינו ע"ש: לז) כנדי דהיינו אנני אי נמי כדים של חרס. הר"ח שם פי' כנדי כגון אגנא דפחרא. וכן מפרש

אשוו וביניכו, (לח) כלומר מכרו בזול הכדים החדשים, ואי לא דרישנא לכו כרי שמעון, דאמר לאחר זמן מותר, (לט) וקיימא לן בהא כשמואל: (מ) האי תנורא דטחא ביה טחיא, (מא) דשומן של בשר, אסרה (מב) רבה בר אהילאי למיכלה לריפתא אפילו במילחא לעולם, מאי טעמא דילמא אתי למיכלי (בכמבא) [בכותחא] ואיתותב ולית הלכתא כוותיה, (מג) אלא כי הא דתניא אין לשין את העיסה בחלב ואם לש כל הפת כולה אסורה, מפני הרגל עבירה, (מד) דילמא אתי למיכלה בבשר, כיוצא בו (מה) אין שטין את התנור באליה ואם שט כל הפת כולה אסורה עד שיוסק התנור, (מה*) אלמא מכי הוסק התנור שרי לאחר מכאן, ואע"ג דמפרש רב אשי מילתי' דרב, לא קיימא לן כוותיה בקדירות, אלא כשמואל: (מו) ההיא כוביא, (מז) דהיינו לבינה שמסיקין תחתיה ואופין עליה דגים, (מח) ויש מפרשים כלי אבן שמעמידין אותו באמצע מדורה ועושין האש סביב ועושין בתוכו מאכל, ופעמים שנותנין לתוכו קמח וחמין, וכיון דהסיקו מבחוץ הוא אסור. (מט) ורבינו חננאל ז"ל פירש דהיינו טינון של חרס שאופין עליו עוגות ומליי' נחלים וארתחה למיפא ביה מצה ואי מלייא גומרי לההיא כוביא שפיר דמי: (נ) הני סכינא בפסחא היכי עבדינן להו, (נא) ואסיקנא הלכתא דקתיא ופיזליא ברותחין ולא צריך באור אלא לאיתיגהו בכלי ראשון ביורה רותחת ועל האור, ולא כששופכין מן היורה על הסכין: (נב) אמר רב הונא בריה דרב יהושע עין פרור, (נג) דהיינו תרוד שמבחשין ומנערין בו את הקדירה רותחת, מנעילו ברותחין בסכין, דקא סבר כבולעו כך פולטו, (נד) מה בולעו בניצוצות אף פולטו בניצוצות: (נה) הנהו מאני דקוניא. (נו) דהיינו כלי חרס, אסירי בפסח אם נשתמש בהו חמץ, (נז) וכן בשאר ימות השנה אם נשתמש בהו גוי אסירי, ולא שנא בין אוכמי בין חיוורא, וכל שכן ירוקי, ולא תימא הני דאית בהו קרטופני, (נח) דהיינו סדקין להכי אסירי, אלא אע"ג דשיעי, כיון דמידייתו, (נט) כלומר

הערות ותקונים

העירוך בערך כנדי. לח) כלומר מכרו בזול. וכן הר"ח פי' כלומר מכרו בזול ולא תמכרו ביוקר: לט) וקיי"ל בהא כשמואל. הוא דברי הר"ח שם. וכן הביא הרי"ף. מ) האי תנורא. גמרא שם: מא) דשומן של בשר. הוסיף המחבר וכ"ה בפי' ר"ח. מב) רבה בר אהילאי. בגמרא לפנינו רבא בר אהילאי וכן הר"ח הביא הגי' רבא. מג) אלא כי הא דתניא. גמרא שם. מד) דילמא אתי למיכלה בבשר. כן כתב הר"ח שם וז"ל כלומר שלא יאכל הפת החוא בבשר. מה) אין שטין כו' ואם שט. לפנינו בגמרא אין טשין ואם טש. אולם בשאילתות פ' מטות סי' קל"ז הובא ג"כ הגי' שטין ועי"ש בהגהות הרי"ב ובפי' הר"ח וברי"ף הגי' ג"כ טשין: *מה) אלמא מכי הוסק התנור כו'. הוספת המחבר. מו) ההיא כוביא. וכ"ה בזבחים צ"ח ע"ב וכ"ה בשאילתות פ' מטות שם. ולפנינו בגמרא פסחים בוכיא והערוך ערך בביא הביא הגי' בוביא. והיא גי' נכונה והר"ח הביא בפירושו לפסחים בוכיא אין ספק שתקן אחד המגיהים וגם לפניו היתה הגי' בוביא והערוך הביא הפירוש כמו שהוא בפי' הר"ח "טיגן של חרס שמסיקו תחתיו ואופין עליו עוגות". וגם תרי"ן גיאת ה' פסחים דף פ"ז חביא ובוביא: מז) דהיינו לבינה כו'. דברי המחבר: מח) ויש מפרשים. לא מצאתי אל מי כוון בזה. ורש"י כתב בוכיא כלי שהוא מרעפים ואופין ומטגנין בו בכר. מט) ורבינו חננאל ז"ל פירש. הוא בפיר' ר"ח לפסחים (פאריש תרכ"ח) דף נ': נ) הני סכינא. גמרא ל' ע"ב: נא) ואסיקנא הלכתא. עיין בגמרא שם וברי"ף וברי"ן שם: נב) אמר רב הונא. גמרא שם. נג) דהיינו תרוד כו'. הוא מפי' הר"ח. והערוך ערך עין הביא המאמר מפסחים וכתב פי' עין פרור כף של עין ששופכין המרק מן הקדירה ומנער בו הקדירה: נד) מה בולעו בניצוצות אף פולטו בניצוצות. הוא בגמרא ע"ז ע"ו ע"ב ועי"ש בפירש"י: נה) הנהו מאני דקוניא. גמרא ל' ע"ב. נו) דהיינו כלי חרס. כן פי' הר"ח וגם רש"י כתב ושל חרס הוא וטוח באבר, וכן הביא התור או"ח סי' תנ"א: נז) וכן בשאר ימות השנה אם נשתמש בהו גוי אסירי. זה ליתא בגמרא והובא בפי' הר"ח שם מאני דקוניא פי' כלי חרס שנשתמש בהן גוי אפילו בשאר ימות השנה אסירי: נח) דהיינו סדקין. וגם הר"ח כתב כגון סדקין: נט) כלומר שמזיעין. וגם העירוך בערך דיית מפרש מידיתא מזיעין

שמזיעין אסירי לעולם. (פ) ואית דמפרשי כיון דמדייתי, כלומר כשמשתמשין בהן נעשין כשחורין משחלי שחלי. (פא) וכולהו אסירי להשתמש בהו בפסח משום דתשמישייהו ברותחין ולאחר הפסח שרו כקדרות. (פב) אבל לגבי יין נסך דתשמישתיה בצונן בהרתחה סגי להו, וכיון דקיימא לן דבלעי לית להו תקנתא לאכשירינהו בפסח לאישתמושי בהו עד לבתר הפסח, דההתורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי דפנו לעולם, דכתיב וכלי חרס אשר תבושל בו ישבר (ויקרא ו כא). מה טעם ישבר משום דלא פליטי מאי דבלע מן החטאת. (פג) אמר שמואל כל הכלים שנשתמש בהן חמץ בצונן, משתמש בהן מצה על ידי רחיצה ושטיפה, חוץ מבית שאור הואיל וחימוצו קשה, דכיון דחריף הוי כרותח ובלע ואין משתמשין בו מצה אלא על ידי הנעלה בכלי ראשון. (פד) אמר רב חסדא בית חרוסת בבית שאור שחימוצו קשה דמי. (פה) פירוש בית חרוסת היינו שעושין מחומץ ומשאור כדי לטבול בו פתן. (פו) ובית (חרוסת) [שאור] היינו כלי שמניחין אותו בתוכו:

(פז) [מתני׳] נכרי שהלוה את ישראל על חמצו לאחר הפסח מותר בהנאה. (פח) ואוקימנא בשהרהינו ישראל להאי חמץ ועבר הזמן שקבע לו קודם הפסח והוי אצלו דגוי דקנייה גוי ונעשה כחימוצו של גוי ממש: (פט) וישראל שהלוה את הגוי על חמצו לאחר הפסח אסור בהנאה. (ע) וקיימא לן דהרהין הוי כמאן דאמר ליה הנעתיך הפת הזו והרי היא שלך אם איני פורעך לזמן הקצוב. (עא) ותניא גוי שהרהין פת פורני, דהיינו חנור מלא פת, אצל ישראל אינו עובר ואם אמר הנעתיך עובר. ואקשינן אטו רישא לא הנעתיך הוא, אלא הכי קאמר שאני היכא דאמר ליה מעכשיו להיכא דלא אמר ליה מעכשו שמע מינה. (עב) תנו רבנן חנות של גוי ומליאי שבחנות דהיינו סחורה של ישראל, ופועלים גוים נכנסין לשם ונמצא שם חמץ, אחר הפסח אסור בהנאה, (עג) כללא דמלתא אחר פועלים אזלינן, אם ישראלים הם חמוצן אסור לאחר הפסח ואם גוים הם חמיצן מותר.

(עד) [מתני׳] חמץ שנפלה עליו מפולת הרי הוא כמבוער. (עה) אמר רב חסדא וצריך שיבטל בלבו. (עו) רבן שמעון בן גמליאל אומר כל שאין הכלב יכול לחפש אחריו. (עז) תנא כמה חפישת הכלב שלשה טפחים, (עח) משום דיותר

הערות ותקונים

כי כן הוראת הטלה והוא בחסרון העי״ן, בזעת אפך תרג׳ בדיעתא דאפך: פ) ואית דמפרשי כיון דמדייתי כלומר כשמשתמשין בהן נעשין כשחורין משחלי שחלי. הוא לשון הר״ח בפירושו: פא) וכולהו אסירי להשתמש בהו בפסח ולאחר הפסח שרו כקדרות. בר״ח שם איתא כך, וכלהו אסירי להשתמש בהן כל ימות השנה וכל שכן בפסח: פב) אבל לגבי יין נסך דתשמישתיה בצונן בהרתחה סגי להו. הוא לשון הר״ח שם, ועיין מה שהעיר שם הרב הגדול מוהר״ר יוסף הלוי שטערן באות ט׳: פג) אמר שמואל. גמרא שם בהוספת דברים: פד) אמר רב חסדא. לפניהו בגמרא אמר רב אשי אולם בש״ס כ״י הגי׳ אמר אביי וכן הובא כן כאשר הוא בש״ס כ״י בהרבה קדמונים עיין ד״ס צד 84 אות ק׳: פה) פירוש בית חרוסת היינו כו׳. הוא דברי המחבר ועיין ערוך ערך בית שאור שמפרש המאמר: פו) ובית שאור היינו כלי כו׳. כן תקנתי וגם הר״ח הביא בפירושו בית שאור הוא כלי חרש שמצניעין בו שאור, ועיין גם בערוך שם שכתב פי׳ כלי חרש עשוי לחניח בו שאור: פז) מתני׳ נכרי שהלוה את ישראל. טשנה ל׳ ע״ב: פח) ואוקימנא כו׳. גמרא ל״א ע״א וכאשר הביא המחבר הוא בפי׳ הר״ח שם: פט) וישראל כו׳. משנה שם: צ) וקיי״ל דהרהין כו׳. גמרא שם ועיין ברי״ף וברי״ף שם ובהרא״ש: צא) ותניא. גמרא שם: צב) ת״ר. גמרא שם: צג) כללא דמלתא אחר פועלים אזלינן כו׳. הוא לשון הר״ח: צד) מתני׳ חמץ שנפלה עליו מפולת. טשנה ל״א ע״ב: צה) אמר רב חסדא. גמרא שם: צו) רשבג״א. טשנה שם: צז) תנא. גמרא שם: צח) משום דיותר מכאן כו׳. הר״ח שם: צט) אבל פקדון דכפרא

מכאן אינו מריח ריח חמץ ואינו חייב לחפור ולהוציאו ולשרפו אלא מבטלו בלבו. (עט) אבל פקדון דכספים בטפח סגי להו, דלאו משום ריחא הוא אלא משום איכסויי מעינא:

(ע) [מתני׳] האוכל תרומת חמץ בפסח בשוגג דלא מחייב עלי׳ כרת, משלם קרן וחומש על התרומה, אבל לא משום דמי עצים. אבל במזיד פטור מכולם מן התשלומין ומדמי עצים. משום דקם ליה בדרבה מיניה:

(פא) [מתני׳] אלו דברים שאדם יוצא בהם ידי חובתו בפסח משום אכילת מצה, בחיטין ובשעורים ובכוסמין ובשבולת שועל ובשיפון. (פב) תנא כוסמין מין חיטין, (פג) דהיינו אישפילתא בלע״ז. שבולת שועל, (פד) היינו ווינא בלע״ז, דעבדא כזנב שועל והוא מין שעורים. ושיפון נמי מין שעורים, (פה) הני אין, אורז ודוחן לא, דכתיב לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצית (דברים טז נ), דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהן ידי חובת מצה בפסח, יצאו אורז ודוחן שאינן באין לידי חמוץ אלא לידי סרחון. (פו) מפרשא בני מערבא ר׳ שמואל בר נחמני שמע כולהון מן הדין קריא ושם חטה שורה (פז) ושעורה כסמן וכסמת גבולתו (ישעיה כח כה), חטה אלו החיטין. שורה זו שבולת שועל שעשוייה כשורה, שעורה אלו שעורים, כסמן זו השיפון, וכסמת אלו כוסמין, גבולתו [לחם], עד כאן גבולו של לחם, (פח) וקא משמע לן דלמדין מדברי קבלה: (פט) בדמאי, כגון דקנייה מעם הארץ, (צ) וקיימא לן כבית הלל דאמרי מאכילין את העניים דמאי ואת האכסניא דמאי: (צא) ובמעשר ראשון שניטלה תרומתו. כגון שהקדימו בשיבולין. (צב) פירוש שקידם ישראל והפריש עומר אחד מעשרה ונותנו ללוי קודם שיעשהו גורן וקודם שיוציא ממנו תרומה גדולה ולוי מעשר מן המעשר לכהן: (צג) ובמעשר שני והקדש שנפדו. דקיימא לן דאין החומש מעכב: (צד) והכהנים בחלה. וקא משמע לן דלא בעינן מצה הראויה לכל ישראל: (צה) אבל לא בטבל. אפילו טבל דמדרבנן, כגון שורעו בעציץ שאינו נקוב, (צו) דלא יניק מן הקרקע: (צז) ולא במעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו. ואפילו הקדימו בכרי אסור, (צח) דכיון

הערות ותקונים

כו׳. גמרא שם ודברי המחבר הם כפי׳ הר״ח: ע) מתני׳ האוכל תרומת חמץ בפסח. משנת ל״א ע״ב: פט) מתני׳ אלו דברים. משנה ל״ח ע״א: פג) תנא. גמרא שם. פד) דהיינו אישפילתא בלע״ז. היא בלשון איטליא spelta: פד) היינו ווינא בלע״ז היא בלשון איטלי׳ vena (האפער) וכן הביא הערוך בערך שבל י״א וויג״ה וכן הביא רבינו גרשון מאור הגולה במנחות עיין ערוך השלם. וכן רש״י במשנה שם הביא שבולת שועל אבוינא avena שיבולת שלה עשוי כזנב שועל, וכן הערוך הביא העשויה כזנב השועל: פה) הני אין אורז ודוחן לא. גמרא שם: פו) מפרשי בני מערבא. הוא בירושלמי חלה פ״א ה״א (דף נ״ז ע״ב): פז) ושעורה כסמן. בקרא ושעורה נסמן. כנראה סבר המחבר שכתוב כסמן במקום נסמן, וכן הביא כסמן זו השיפון: פח) וקא משמע לן דלמדין מדברי קבלה. הוא בירושלמי שם ולמדין מן הקבלה. המחבר הבין שהכוונה דלמדין מן הקבלה, אולם בירושלמי שם הכוונה ולמדין מן הקבלה בתמי׳ וכי אנו למדין דין מדברי קבלה, כמו שמפרש חיסד הרב בעל פני משה ע״ש, וכן אמרו נדה כ״ג ע״א אין דנין דברי תורה מדברי קבלה: פט) בדמאי כגון דקנייה מעם הארץ. גמרא שם ל״ה ע״ב, וטוסב על המשנה ויוצאין בדמאי, והמחבר הוסיף „כגון דקנייה מעם הארץ״ וכן הר״ח כתב דמאי הוא הלוקח פירות מעם הארץ כו׳, וכן רש״י במשנה שם כתב תבואה הנלקחת מעם הארץ: צ) וקיי״ל כבית הלל דאמרי כו׳. גמרא שם: צא) ובמעשר חולין. כגון שהקדימו בשיבולין. גמרא שם וטוסב על על לשון המשנה: צב) פירוש שקידם ישראל כו׳. עיין בפי׳ הר״ח ובפירש״י: צג) ובמעשר שני דקיי״ל דאין החומש מעכב. גמרא שם וטוסב על המשנה: צד) והכהנים בחלה וקמ״ל כו׳. גמרא שם וטוסב על המשנה: צה) אבל לא בטבל. אפילו טבל דרבנן. גמרא שם: צו) דלא יניק מן הקרקע. הוספת המחבר: צז) ולא במעשר ראשון. אפילו הקדימו בכרי כו׳. גמרא שם

דאידגן מיחייב לעשר כראוי: (צט) ולא במעשר שני והקדש שלא נפדו. כתיקונן אלא חיללו למעשר שני על גב אסימון, דהיינו בסף שאין עליו צורה, דכתיב וצרת הכסף (דברים יד כה). (ק) אי נמי הקדש שחיללו על גבי קרקע. (ק*) דכתיב ונתן הכסף וקם לו. ולאו דנפקא לן מלחם עוני (קא) אלא דרשינן ליה כשמואל, דאמר שמואל לחם עוני שעונין עליו דברים, (קב) היינו הגדה והלל: (קג) תניא אין לשין את העיסה ביין או שכר או דבש, בלא מים, ואעפ"י שאין לשין בהם מקטפין בהם. (קד) מלשון וקטפת מלילות (דברים כג כו), היינו דחוהכין העיסה. (קה) וחכ"א אין לשין אף לא מקטפין. (קו) ואם לש או קיטף בשאר ימי הפסח זולת יום ראשון דבעינן מצה עניה מותרת: (קז) אמר ר' עקיבא שבתי הייתי אצל ר' אליעזר ור' יהושע, (קה) היינו שבוע שהגיעה בחלקי לשמשם כדרך התלמידים המשמשין את הרב, ולשתי להם עיסה ביין שמן ודבש, ולא אמרו לי דבר איסור. (קט) אמר רבה בר בר חנה אמר ריש לקיש עיסה שנילושה ביין שמן ודבש אין חייבין על חימוצה כרת. (קי) ואיתמר מאי טעמא משום דהוי להו מי פירות ומי פירות אין מחמיצין. (קיא) וכן אורי ר' יהושע בן לוי לבניו יומא קמא לא תלושו לי אלא במיא מכאן ואילך לושו בשמן ודבש. (קיב) אבל בחלב אין לשין מפני הרגל עבירה, דלמא אתי למיכליה בבשרא. (קיג) אבל כעיני' דתורא, דהיינו דבר מועט, כעינו של שור, ומיכלי מיד שרי. (קיד) ושוין שאין לשין את העיסה (קטו) ברותחין מפני שחולטין, ולא בפושרין מפני שמחמיצין. (קטז) לתיתה דהיינו שרייה נמי אסור, ואפילו בזרזיון. (קיז) תנו רבנן לחם עוני פרט לחלוט, (קיח) היינו שנילוש ברותחין, (קיט) כנון שהטיל מי גלושין על גבי קמה, ומעיסה שהטיל קמח על מי גלושין זו וזו אסורות. (קכ) ואשישה יכול לא יצא אלא בפת. הדראה בלבד, היינו דאינה נקייה, ת"ל מצות מצות

הערות והקונים

ומוסב ג"כ על המשנה: קם) דכיון דאידגן כו'. הוספת המחבר: קע) ולא במעשר שני כו'. גמרא שם ומוסב ג"כ על המשנה: ק) אי נמי. גמרא שם: ק) דכתיב ונתן הכסף וקם לו. כן הובא בגמרא שם ואין זה לשון הכתוב עיין תוס' שבת קכ"ה ע"א ד"ה ונתן: קפ) אלא דרשינן ליה כשמואל. דאמר שמואל כו'. גמרא ל"ו ע"א: קב) היינו הגדה והלל. וכן רש"י כתב לחם עוני שעונין עליו דברים שגומרים עליו את ההלל ואומרים עליו הגדה. ובפי' הר"ח כתב הן ההגדה שאמר מצה זו שאנו אוכלים כו': קג) תניא. גמרא שם: קד) מלשון וקטפת מלילות היינו דחוהכין העיסה. הוספת המחבר: קה) וחכ"א אין לשין אף לא מקטפין. אין זה לשון הגמרא רק הר"ח בפירושו כתב ונתברר למביני מדע דסוגיא דבריתא הכי הוא אין לשין את העיסה ביין ושכר ודבש ואע"פ שאין לשין מקטפין בהן והכמים אומרים אין לשין ואף לא מקטפין, והרי"ץ גיאת ה' פסחים דף צ"ד הביא את דברי רבינו חננאל, ועיין בשערי תשובה לגאונים סי' ק' ובטנהיג אות י"ג: קו) ואי לש או קיטף בשאר ימי הפסח כו'. הר"ח שם, ועיין בהרי"ן גיאת שם: קז) אמר ר"ע. גמרא שם: קח) היינו שבוע שהגיעה בחלקי לשמשם כדרך התלמידים המשמשים את הרב. הוספת המחבר: קט) אמר רבה בר בר חנה אמר ריש לקיש. הוא בדף שלפניו ל"ה ע"א: קי) ואיתמר ט"ם כשום כו'. שם ס"א וריש ע"ב: קיט) וכן אורי ריב"ל לבניו. שם דף ל"ו ע"א: קיג) אבל בחלב. גמרא שם, ורש"י תביא שם אין לשין עיסה בחלב, כל ימות השנה שלא יאכל בשר עמה: קיג) אבל כעיני' דתורא. גמרא כעין תורא שרי, פירש"י כעין תורא טעם כעין של שור כו': קיד) ושוין שאין לשין כו'. גמרא שם: קטו) ברותחין מפני שחולטין ולא בפושרין מפני שמחמיצין. בגמרא איתא ושוין שאין לשין את העיסה בפושרין ותו לא, וכאשר הביא הטחבר לא מצאתי לא בפי' הר"ח ולא ברי"ף: קטז) לתיתה. עיין גמרא שם וברש"י ועיין ערוך ערך לתת וגם הוא מפרש לשון שרייה, ובש"ס כ"י הגי' ליתותי נמי טילתת, במקום לפנינו טילתת נמי לתית, עיין בד"ס דף נ' אות ט': קיז) ת"ר לחם עוני. גמרא ל"ו ע"ב: קיח) היינו שנילוש ברותחין. וכן הערוך בערך גלש מפרש גלשים מים רותחין הרבה: קיט) כגון שהטיל מי גלושין על גבי קמח ומעיסה שהטיל קמח על מי גלושין. גמרא ל"ז רע"ב ושם הגי' טוגלשין. ואולי יש לתקן בדברי הטחבר טלת אחת טוגלושין: קכ) ואשישה כו'. גמרא ל"ו ע"ב: קכא) אשישה

ריבה, ואפילו כמצות של שלמה. (קכא) אשישה לישנא דחשיבותא היא, דכתיב ואשפר אחר ואשישה אחת (ש"ב ו יט). (קכב) ואמר רב חנן בר רבא [אשישה] אחד מששה באיפה. (קכג) תנו רבנן בית שמאי אומרים אין אופין פת עבה, (קכד) דהיינו פת מרובה בפסח. ואפילו בשאר ימים טובים מפני הטורח, ובית הלל מתירין: (קכה) תנו רבנן יוצאין בפת נקייה והדראה ובסריקין המצויירין, שעושין מרקיקין במהירות ולא מן גלוסקאות דעביין מפני שהאשה שוהה עליהם ומחמצתן. (קכו) יוצאין במצה נא, כגון שהיא נאפה ואין חוטין נמשכין הימנה, וכן במצה העשוייה באילפס שהרתיח ולבסוף הדביקה בו ואפאה בתנור:

(קכז) [מתני'] ואלו ירקות שאדם יוצא בהם ידי חובתו בפסח משום מרור. בחזרת, (קכח) דהיינו חסא, (קכט) דהיינו לטוק"א בלע"ז (קל) ובעולשין שבשדות ושבגינה, (קלא) דהיינו כריספיניו בלע"ז, ובתמכה (קלב) דהיינו קרדו בורדוני. (קלג) ויש אומרים דהיינו מרוביו בלע"ז. (קלד) ובחרחבינה, דהיינו ציקוריירי בלע"ז. (קלה) ובחרחלין, דהיינו רוגדומי בלע"ז. (קלו) (ובגרעינן) [ובחרגינין] (קלז) דהיינו גרדי פורציני בלע"ז. (קלח) ובחזרת גלין, דהיינו לטוקא מן שדה: (קלט) ובהרדפנין. (קמ) אחרים אומרים (קמא) בכל ירק מר שיש לו שרף ופניו מכסיפין אלא שמצוה בחזרת, (קמב) דאמר ר' יוחנן מאי חזרת שחוזרה שכינה למקומה, (קמג) ואמר רבא מאי [חזרת] חסא [מאי חסא] דחס רחמנא עלן, ויתר מדרשו מפורשים בפרשה:

(קמד) [מתני'] אין שורין את המורסין לתרנגולים אבל חולטין, האשה לא תשרה את המורסן שתוליך בידה למרחץ, אבל שפה היא על בשרה יבש, ולא ילעום אדם חיטין ויתן על מכתו מפני שהן מחמיצין. (קמה) תניא ר' יוסי בר'

הערות ותקונים

לישנא דחשיבותא היא כו'. גמרא שם: קכג) ואמר רב חנן בר רבא. גמרא שם וצ"ל בר אבא: קכג) ת"ר ב"ש אומרים. גמרא שם סע"ב: קכד) דהיינו פת מרובה. גמרא ל"ז ע"א: קכה) ת"ר יוצאין בפת נקיה. גמרא שם: קכו) יוצאין במצה נא. גמרא שם ולפניו במצה הינא ופירש"י אינה אפויה כל צורכה לשון אל תאכלו ממנו נא (שמות י"ב): קכז) מתני' ואלו ירקות. משנה ל"ט ע"א: קכח) דהיינו חסא. גמרא שם: קכט) דהיינו לטוקא בלע"ז. וכן חביא הערוך בערך חזר ג' פי' חזרת לטוגא והוא בלשון איטלי lattuga ע"ש בערך השלם: קל) ובעולשין שבשדות ושבגינה. גמרא שם על המשנה בעולשין והובא שם ר' יהודה אומר אף עולשי שדה ועולשי גינה: קלא) דהיינו כריספיניו בלע"ז היא חמלה crespino בלשון איטלי, וכן חביא הערוך בערך עלש. עולשי שדה י"א כריספיניו: קלב) דהיינו קרדו בורדוני. היא חמלה בל"א cardo גם הערוך ערך תמכא הביא פי' קרדו. ואשר הביא המחבר בורדוני נעלם ממני פתרונה: קלג) וי"א דהיינו מרוביו בלע"ז. וגם הערוך בערך תמכא הביא וי"א מרוביו והוא בלשון איטליא morrobio (לונגענקרויט): קלד) ובחרחבינה דהיינו ציקוריירי בלע"ז. אולי צ"ל קורצעינה והיא חלה ערבית כמו שהביא הריי"ף והרמב"ם בפי' המשנה בשמו, והוא טין ממיני צמחים של קוצים: קלה) ובחרחלין דהיינו רוגדומי בלע"ז. בגמרא שם בחרחלין, וכתב רש"י לא אתפרש שמן. ומה שהביא המחבר חמלה הלועזית לא מצאתי ובוודאי נשתבש: קלו) ובגרעינין. תקנתי ובחרגינין כמו שהובא בגמרא שם ובעל ד"ם צד 108 אות ר' חביא יש נוסחא ובחרגגין. ועיין ערוך השלם בערך חרחבן שהביא שצ"ל ובהרגנין: קלז) דהיינו גרדי פורציני בלע"ז. לא מצאתי פתרונם: קלח) ובחזרת גלין דהיינו לטוקא מן שדה. בגמרא שם וחזרת גלין, ועל זה כתב המחבר דהיינו לטוקא צ"ל לטוגא עיין לעיל הערה קכ"ט, ויותר נכון שצ"ל והיא חזרת שבשדות, עיין ערוך השלם ערך חזר ג': קלט) ובהרדפנין. גמרא שם וחסר פי' המחבר, אולי מטושטש היה בכ"י: קמ) אחרים אומרים. גמרא שם ל"ט ע"א: קמא) בכל ירק מר שיש לו שרף ופניו מכסיפין. בגמרא לפניו כל ירק מר יש לו שרף ופניו מכסיפין. עיין בפירש"י שם: קמב) דאמר ר' יוחנן מאי חזרת שחוזרה שכינה למקומה. זה ליתא בגמרא שם: קמג) ואמר רבא. גמרא שם: קמד) מתני' אין שורין. משנה ל"ט ע"ב: קמה) תניא ר' יוסי בר"י אומר. גמרא שם: קמו) תניא אין נותנין. גמרא

יהודה אומר קמח שנפל לתוכו דלף אפילו כל היום אינו בא לידי חימוץ. אמר רב פפא והוא דעביד טיף טיף כנגד טיף טיף. (קמו) תניא אין נותנין את הקמח לתוך חרוסת, ואם נתן ישרף מיד, לתוך החרדל, ר' מאיר אומר ישרף מיד, וחכ"א יאכל מיד. (קמז) וקיימא לן כרבנן: (קמח) אין מבשלין את הפסח. דרשנו בפרשה. (קמט) תנו רבנן אכל כזית צלי מבעוד יום פטור, כזית נא משחשיכה חייב. (קנ) וגרסינן בירושלמי כל האוכל מצה בערב הפסח מיקמי דמקדש כבא על ארוסתו בבית חמיו. מה זה לוקה מדרבנן אף זה לוקה: (קנא) מי תשמישו של נחתום ישפכו מפני שהן מחמיצין. אי נפישי דקנו שופכין במדרון, ואי דלא נפיש דלא קנו שופכין אפילו במקום האשבורן, דהיינו דוכתא דלא מידלי. (קנב) אמר רב יהודה אשה לא תלוש אלא בטים שלנו. (קנג) דרש רבא אשה לא תלוש בחמה (קנד) ולא בחמין ולא בחמי חמין ולא בטים הגרופין, ולא תגביה ידה מן התנור עד שתגמור את הפת. וצריכה שני כלים של מים, אחד שמקטפת בו העיסה, ואחד שמצננת בו את ידיה, עברה ולשה, רב אשי אמר אסור, (קנה) והלכתא כוותיה. (קנו) ורבנן בתראי אומרים לא מיבעיא [מיתב] בשימשא ומילש דאסור, אלא אפילו מיתב תותי רקיעא ביומא דעיבא ומילש נמי אסור, [ואע"ג דלא נפלה שמשא בההוא דוכתא] מאי טעמא יומא דעיבא כולה שימשא: (קנו*) ומחייבין לנטורי ללישה דלא ליתי לידי חמץ, דכתיב ושמרתם את המצות (שמות יב יז): (קנז) ובמצת כותי קיימא לן כרבן שמעון בן גמליאל, דשרי לה בשעת הדחק. (קנח) והוא הדין לעבד ושפחה שטבלו, ודוקא לילה הראשונה, אבל מכאן ואילך אפילו לא טבלו מותר:

[פרק ג] (א) ואלו עוברין בפסח, כותח הבבלי, (ב) דעביד ממילחא ונסיובי דחלבא וקומניתא דאומא: ושכר המדי (ג) משום דרמו בהן שערי: וחומץ האדומי. (ד) דשדי ביה נמי שערי: וזיתום המצרי (ה) דהוי תילתא חיטי ותילתא קורטמי ותילתא (קמה) [מלחא], ותרו להו וקלו להו, וטחנו להו, ושתו להו מפסח ועד עצרת: (ו) וזומא של צבעין. היינו מים שהמחה בהן סובין: ועמילן של מבחין. (ז) פת תבואה

הערות ותקונים

שם: קמז) וקיי"ל כרבנן. גמרא שם אמר רב הונא הלכה כדברי חכמים: קמח) אין מבשלין את הפסח. משנה שם: קמט) ת"ר אכל כזית כו'. גמרא ט"א ע"ב. קנ) וגרסינן בירושלמי כל האוכל מצה בערב הפסח. הוא בירושלמי פסחים פ"י ה"א דף ל"ז ע"ב, והביאו ג"כ בה' פסחים פ"א ושם העירותי מי מהקדמונים הביא את הירושלמי הזה: קנא) מי תשמישו של נחתום. גמרא ט"ב ע"א, ומוסב על המשנה: קנב) אמר רב יהודה. גמרא שם. קנג) דרש רבא. שם שם: קנד) ולא בחמין ולא בחמי חמין. בגמרא איתא ולא בחמי חמה, ופירש"י ולא בחמי חמה, בטים שהוחמו בחמה וכ"ש בחמי חאור, אולם בגמרא כתב יד הובא כמו שהביא המחבר, עיין ד"ם צד 118 באות ו': קנה) והלכתא כוותיה. וכן כתב הבה"ג והר"ח והרי"ף: קנו) ורבנן בתראי אומרים לא מיבעיא בשימשא ומילש כו' עד ט"ט יומא דעיבא כולה שמשא. בבה"ג ה' פסח פ' כל שעה (דפום ויניציא דף כ"ח ע"ד) והובא ברי"ף סוף פ"ב בפסחים וכן הובא בראש"ש שם: *קנו) ומחייבין לנטורי ללישא כו'. בה"ג שם בהתחלת פרק כל שעה (דף כ"ח ע"ג): קנז) ובמצת כותי קיי"ל כרשב"ג. הלשון הזה ליתא בבה"ג ושם איתא והיכא דלשה לעיסה גוי כו' לא נפיק ידין חובתיה. ומצאתי בשו"ת הגאונים שערי תשובה סי' רע"ב בשם רב יהודאי גאון ז"ל ושאלתם מצה של כותי מותרת בפסח והלכתא כל איסורין שבתורה בנותן טעם כר' יוחנן ורשב"ל חוץ מטבל וי"ג וחמץ בטשהו בזמנו אסור עכ"ל: קנח) והוא הדין לעבד ושפחה שטבלו כו'. בבה"ג שם איתא כך ועבד ושפחה דלא טבילין אסור למילש עיסה דמצה ודוקא לילה הראשון אבל שאר יומי לא: [פ"ג] ב) ואלו עוברין בפסח. משנה ריש פ"ג דף ט"ב ע"א: ג) דעביד ממילחא כו'. גמרא שם בסדר אחר ע"ש ועיין בפירש"י: ג) משום דרמו בהן שערי. גמרא ט"ב ע"ב: ד) דשדי ביה נמי שערי. גמרא שם: ה) דהוי תילתא חיטי כו'. גמרא שם ובגמרא תלתא שערי, והובא שם רב פפא מפיק שערי ומעייל חיטי, ובעבור זה הביא המחבר חיטי במקום שערי: ו) וזומא

שלא הביאה שליש שמניחה על גבי קרירה ושואבת את הווהמא: וקולן של סופרים. (ח) שמדבקין בו הסופרים את ניירותיהן: (ט) זה הכלל כל שהוא מין דגן הרי זה עובר בפסח, הרי אלו באזהרה ואין בהם משום כרת. אלא על חמץ ושאור בלבד ממש:

(ט*) [מתני׳] בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער, פחות מכאן בטל במיעוטו, וכן לענין הטומאה. (י) אוקמה רב יהודה במקום שיש בו סדק או נקב ונתן שם הבצק לסותמו, דהיינו לחזק, שנמצא שעושה מלאכת עץ ובטל ההיא דהוי פחות מכזית. אבל כזית במקום אחד אע״ג דעשוי לחזק חייב לבער, וקיי״ל הכא כלישנא בתרא דמחמירין בה, דתניא בצק שבסדקי עריבה במקום העשוי לחזק אינו חוצץ ואינו עובר משום לא ימצא, במקום שאינו עשוי לחזק חוצץ ועובר, במה דברים אמורים בפחות מכזית, אבל כזית אפילו במקום העשוי לחזק חוצץ ועובר, דדילמא מיתלש האי פחות מכזית ומיתלש ומיעריב אהדדי ומחמצה, ושני חצאי זית בעריבה דזימנין דמטיף מיא עליו ומיטחיא ונגעה בה עיסת מצה ומיתלש ומיעריב בהדי עיסת מצה ואפילו על שפת העריבה אסור, וחוט של בצק ביניהן חייב לבערו, מפני שהחוט מצרפן: (יא) ומקמי פסחא צריך לחוורי כל מאני דאישתמיש בהו חמץ בחמין, (יב) כגון קידרי וכפי ופטילי וצריך למעבד להו הגעלה ברותחין: (יג) והיכי עביד אמר רב הונא מניח יורה קטנה לתוך יורה גדולה, ויורה גדולה מאי, (יד) כי הא דההוא דודא דהוה ליה לרב עקביא עביד לה גדפנא דלישא ומליא מיא וארתחא, (טו) אמר רבא מאן חכים למעבד כי האי גוונא אי לאו רב עקביא דנברא רבא הוא, קסבר כבולעו כך פולטו, מה בולעו בניצוצות אף פולטו בניצוצות, (טז) ודאי קערות וכיוצא בהן דתשמישן בכלי שני כי שקיל מדודא ושדי עלייהו שפיר דמי: (יז) והני כורמי דגללי שריין בהרהה: (יח) תנו רבנן הפת שעיפשה ונפסלה מלאכול אדם והכלב יכול לאוכלה, מטמאה טומאת אוכלין בכביצה ונשרפת עם הטמאה בפסח, אם היא תרומה, ולא אמרינן הא קא משמיא תרומה דהויא לה כעפרא בעלמא, הואיל ולא חזיא לאדם, (יט) וקיימא לן כתנא קמא, דתנן כלל אמרו בטהרות כל המיוחד לאכילת אדם טמא עד שיפסול מלאכול הכלב: (כ) תנו רבנן עריבת העבדנין שנתן לתוכה קמח [תוך] ג׳ ימים קודם

הערות ותקונים

של צבעין. היינו מים שהטחה בהן סובין. בטשנה הגי׳ וזומן ובגמרא וזומן של צבעים הכא תרגומו מיא דחיורא, ופירש״י מי סובין. ויש לתקן מיא דחיזרא, כמו שתובא לנכון בערוך ערך חזרא ומפרש מים שהטחה בהן סובין והטלת סורית וערבית. ולפנינו בטעות דחיורא וכן הובא לנכון ברי״ף: ז) פת תבואה כו׳. גמרא שם: ח) שמדבקין כו׳. גמרא שם: ט) זה הכלל. משנה שם. *ט) מתני׳ בצק שבסדקי עריבה. משנה מ״ו ע״א: י) אוקמה רב יהודה. כל זה הוא ברחבה בגמרא שם והמחבר הביא כמו שהוא בפי׳ ר״ח: יא) ומקמי פסחא צריך לחוורי כל מאני כו׳. הוא לשון הבה״ג סוף ה׳ פסח: יג) כגון קידרי וכפי ופטילי. כן הוא בבה״ג שם. והוראת מלת פטילי עיין ערוך ערך פטל וערך פטיקלין, וראיתי בהרי״ץ גיאת דף פ״ח הביא וז״ל ובהלכות (בה״ג) ומקמי פסחא כו׳ כגון קדרי וכפי ובי חפי עיין ערוך ערך כי תפי: יג) והיכי עביד אמר רב הונא כו׳. בה״ג שם ודברי רב הונא הם בגמרא סוף ע״ז ע״ב: יד) כי הא דההוא דודא דהוה ליה לרב עקביא. בבה״ג לפנינו רב עוקבא ובגמרא ע״ז שם עקביה. ועיין בהגהת הרי״ב שם: טו) אמר רבא. בבה״ג אמר רבה. ובגמרא ע״ז שם הגי׳ אמר רבא: טז) ודאי קערות כו׳. בה״ג שם: יז) והני כורמי דגללי. יש לתקן בורמי דגללי, ובבה״ג במאמר שלפנינו (דף כ״ט ע״ד) הביא ובורמא דגללא כו׳ וסגי ליה בפליטה. והובא ג״כ ברי״ץ גיאת דף פ״ט ובהלכות ובורמי דגללי והוא בבה״ג שם. ועיין שו״ת הגאונים שערי תשובה סי׳ רפ״ג שהביא שם ומשמה דמר יהודאי [גאון] אמרינן דלא דמי לכלי חרס אלא ככלי מתכות דמו וסגי ליה בפליטה ע״כ. וראיתי בבה״ג הוצאת הר״ע הילדעסהיימער ז״ל (ה׳ פסחים צד 145) סיים שם והני בורמין דגללא שריין בהרהה והוראת בורמא בל״ע סירות: יז) ת״ר הפת שעיפשה. גמרא ט״ה ע״ב: יט) וקי״ל כת״ק דתנן כו׳. גמרא שם: כ) ת״ר עריבת העבדנין. גמרא שם: כא) א״ר

לפסח חייב לבער, דהא לא אסרה ואכתי הוי חמץ, אבל נתן לתוכה חמץ קודם ג' ימים, כגון בי"א בניסן אינו חייב לבער, דקים להו לרבנן דבד' ימים מסרח. (כא) אמר ר' נתן במה דברים אמורים שלא נתן לתוכה עורות אבל נתן לתוכה עורות אפילו לתוך ג' ימים אינו חייב לבער, דקים להו לרבנן דלאלתר מסרח. אמר רבא הלכתא כר' נתן (כב) ואפילו יום אחד: (כג) הקילור והאיספלנית והרטייה שנתן לתוכה קמח אין צריך לבער, וכן מלונמא שנסרחה אינו חייב לבער:

(כד) [מתני'] בצק החרש. (כה) פירוש משום הכי קרי ליה חרש, דהוי כחרש שאינו שומע, כך אינו יודע דבר זה: אם יש ביוצא בו שהחמיץ. ואע"ג דחרש הוא ואין אדם יכול להרגיש בו דאין שם ביוצא בו, ואם שהה משעה שנמר הלישה (כו) כשיעור הליכת מיל, אסור דודאי החמיץ. (כז) פי' אחר כגון חרש שאין אדם יכול להרגיש בו:

(כח) [מתני'] ביצד מפרישין חלה בטומאה ביו"ט. (כט) פירוש בפני הבית קתני דמפרשי חלה בטהרה דרחמנא קרייה תרומה וכל האוסין שאוסין בטהרה מפרישין ונותנין לכהן ואם נצרך לאכות והוא טמא אם כהול הוא מפריש החלה מן העיסה רצה שורפה בצק רצה אופה ושורפה, אבל ביו"ט לא, דאי תימה ניחתה בצק עד לערב וישרפנה, הרי היא מחמצת, ואם תאמר יאפה מיד, כיון דאינה ראוייה לאכילה, לא לכהן משום דהיא טמאה, ולא לישראל משום דהוא טבל אסור לאכותה ביו"ט, דכתיב אך אשר יאכל לכל הנפש הוא לבדו יעשה לכם (שמות יב טז). (ל) ולהכי אמר ר' אליעזר לא תקרא לה שם עד שתיאפה דמשתכח דבשעת אפייה האשה אופה לצורכה ומותר, (לא) וקיימא לן כוותיה, ואידחיין דבן בתירא ור' יהושע: (לב) ונהגו ישראל להפריש מראשית העיסה לשום חלה ומברך עלי' ושורפה, ומפריש חלה אחרת ונותנה לכהן, וכיון שאסור לשרוף קדשים ביו"ט אופין הבצק ההיא הראשון ונותנה לכהן קטן ואוכלה, ואם אין שם כהן קטן מניחו אפוי ושורפו במוצאי יו"ט, ומסקנא כר' אליעזר, והני (כולהו) [טילי] בחלת ארץ ישראל, אבל בחלת חוץ לארץ שאין אוכלין חוליהן בטהרה, כהן קטן שלא ראה קרי אי נמי בת כהן שלא פירסה נדה מותרין לאכול חלה בטומאה, וכדשמואל דאמר אין תרומת חוצה לארץ אסורה אלא בטי שטומאה יוצאה עליו מנופו. ואמר רבא נדה קוצה לה חלה ומברכת ואכיל לה כהן קטן:

(לג) [מתני'] רבן גמליאל אומר שלש נשים שלשות כאחת אופות בתנור אחר זו אחר זו וזו אחר זו. וחכיא שלש נשים עסוקות בבצק [כאחת] אחת לשה ואחת עורכת,

הערות ותקונים

נתן. גמרא שם: כג) אפילו יום אחד. בגמרא נוסף ואפילו שעה אחת: כג) הקילור והאספלנית כו'. הוא בתוספתא פסחים ריש פ"ג, והובא בפי' הר"ח פסחים פ"ג ובריי"ף ובהרא"ש בשם התוספתא ובהרי"ף מהופך הסדר בתחלה הביא ת"ר עריבת העבדנין ואח"כ הביא ת"ר הפת שעופשה. והמאכר מהתוספתא שהביא שייך על עריבת העבדנין שנתן לתוכה קמח: כד) מתני' בצק החרש. משנה ט"ו ע"א: כה) פירוש משום הכי קרי ליה חרש. עיין בפירש"י: כו) כשיעור הליכת מיל. גמרא שם: כז) פי' אחר כגון חרש שאין אדם יכול להרגיש בו. כן הוא בפיר"ח: כח) מתני' כיצד מפרישין חלה. משנה ט"ו בע"א: כט) פירוש בפני הבית קתני כו'. הוא דברי המחבר ועיין בפירש"י: ל) ולהכי אמר ר' אליעזר כו'. משנה שם: לא) וקיי"ל כוותיה. עיין גמרא מ"ח ע"א ועיין בריי"ף ובהרא"ש שם: לב) ונהגו ישראל להפריש מראשית העיסה לשום חלה כו'. כל המאמר נובע מדברי הגאונים, עיין הרי"ץ גיאות דף צ"ד מה שהביא בשם רב האי גאון שם ועיין בריי"ף שם. והסיום שהביא המחבר ואמר רבא נדה קוצה לה חלה מובא ג"כ בריי"ץ גיאות שם ריש דף צ"ח והוא מגמרא בכורות דף כ"ז ע"א ושם הגי' ואמר רבינא, וגם מה שהביא המחבר וכדשמואל דאמר אין תרומת חוצה לארץ אסורה, הוא ג"כ בבכורות שם, והובא בהרי"ץ גיאות שם וכן בריי"ף שם: לג) מתני' ר"ג אומר. משנה ט"ח ע"ב, ועי' פי' הגאונים רב שרירא ורב האי בשו"ת שערי

דהיינו מקטפת ואחת אופה. (לד) וחזורת הלילה, ואין לך אלא מה שאמרו חכמים תפח תלטוש, סי' תקרר בצונן. כלומר בין זריזות בין שאינן זריזות יכולות להתעסק בבצק ובלבד שלא יחפח אבל תפח תלטוש בצונן:

(לה) [מתני'] שיאור ישרף והאוכלו פטור מכרת וחייב מלקות ארבעים. סידוק ישרף והאוכלו חייב כרת, איזוהו שיאור כקרני חגבים, פירוש שמרוחקין סדקים זה מזה כקרני חגבים שאמרו שמרוחקין זה מזה: סידוק. היינו שנתערבו סדקין זה בזה והיינו שאור גמור דברי ר' מאיר. וחכ"א זה וזה כלומר בין כקרני חגבים בין שנתערבו סדקין זה בזה האוכלן חייב כרת. ואיזוהו שיאור שסופג עליו את הארבעים כל שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו:

(לו) [מתני'] ארבעה עשר שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת, חוץ ממזון שתי סעודות של שבת כדי שיאכל עד ארבע שעות, וחכ"א מבערו בזמנו, דהיינו בתחלת שש שעות בשבת עצמו, וכי תימא הא לא מצי שריף ליה ולא להטיל לים ולא להזרות לרוח, יתננו לכלבו, אי נמי יקרא נוי ויאכילנו במתנה, ואפילו הכי חייב למיברק ערב שבת סמוך לחשיכה ומברך על ביעור חמץ, ומשיר מזון שתי סעודות ומניח בצינעא כדי שלא יבוא לידי איסור שלא ישלנו חתול או חולדה וכיוצא בהן. ובההוא שבת לא מיבעי ליה לאורוכי' בסעודתי' כמו שאר שבתות כדי שלא יבא לידי איסור שלא יאכל חמץ אחר ד' שעות, ולאחר ד' שעות דפסיק סעודתיה מחייב לבטל בלבו אי נמי למימר כדאמרינן בחול, (לז) כל חמירא דמשתכח ברשותי דלא ידענא ביה יהא בטל וחשוב כחסף תביר דלית ביה מששא. ואם הוא בספינה נותנו לגוי במתנה, אי נמי נותנה בשפת הספינה כי היכי דלינגדר וליפול בים או בנהר, ולא בעי לפרוריה כמעשה דחול, וכן נמי בשיירא יתננו לגוי, אי נמי לכלב ולחמורו:

(לח) [מתני'] ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו וליכול סעודת אירוסין בבית חמיו ולכל דבר מצוה ונזכר בדרך שיש לו חמץ בתוך ביתו, אם יכול לחזור לביתו ולבער ולחזור ולילך למצותו יחזור ויבער, ואם לאו יבטלו בלבו. ההולך לדבר הרשות, כגון להציל מן הגייס ומן הנהר ומן המפולת יבטל בלבו וישבות שביתת הרשות ויחזור מיד, וכן מי שיצא מירושלים ונזכר שיש בידו בשר קדש בכזית, או חמץ בכביצה, אם עבר הצופים שורפו במקום שנזכר, ואם לאו חוזר ושורפו לפני הבירה מעצי המערכה. (לט) וקיימא לן כרבנן, ואדחיין דר' מאיר ודר' יהודה, ובפחות מכאן אין חוזרין:

[פרק ד'] (א) מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אינן עושין, ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין, או ממקום שאין עושין למקום שעושין, נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם, וחומרי מקום שהלך לשם. ואל ישנה אדם שיצא ממקום שאינן עושין למקום שעושין. ולא יקל לעצמו מפני המחלוקת. (ב) דאין בזה שינוי המחלוקת דמאי אמרת

הערות ותקונים

תשובה סי' ר"צ: לד) וחזורת הלילה. גמרא שם: לה) מתני' שיאור. משנה מ"ח ע"ב: לו) מתני' ארבעה עשר שחל להיות בשבת. משנה מ"ט רע"א: לז) כל חמירא דמשתכח ברשותי כו'. תוספא בשכו בס' האסיפות כ"י סי' שכ"ה דף ל"ד ע"ג: לח) מתני' ההולך לשחוט כו'. משנה ס"ט ע"א: לט) וקיי"ל כרבנן ואדחיין דר' מאיר ודר' יהודה. הוספת המחבר ודבריהם של ר' מאיר ור' יהודה וחכמים הם במשנה שם:

[פ"ד] א) מקום שנהגו. משנה הראשונה מס"ד דף נ' ע"א: ב) דאין בזה שינוי המחלוקת כו'.

הרואה אומר מלאכה אסורה. סוק חזי כמה בטלני איכא בשוקא: (ג) ובלילי י"ד מותר כל הלילה עד הנץ החמה. (ד) ר"י אומר שלש אומניות עושין בערבי פסחים עד חצות, החייטין והספרין והכובסין. (ה) מושיבין שובכין לתרנגולים בי"ד ותרנגולת שברחה מחזירין אותה למקומה, ואם מתה מושיבין אחרת תחתיה. (ו) וגורפין מתחת רגלי הבהמה בי"ד, (ז) ובערבי שבתות וי"ט אינו אסור אלא משש שעות ומחצה ולמעלה. ולאו דמשמתינן אהכי אלא שהתרו בו חכמים והעובר על התרייתם ועושה מלאכה אינו רואה סימן ברכה לעולם. אבל בערבי פסחים דאית ליה לאיעסוקי בענין הפסח אסור מחצות היום ולהלן. ומשמתינן לעושה מלאכה במזיד. וכן נמי בעושה מלאכה במוצאי שבתות ויו"ט קודם שיבדיל בתפלה אינו רואה סימן ברכה ולא משמתינן ליה. והוא הדין לכל יום שיש בו נדנוד עבירה לאתויי תענית צבור, כדתנן מעשין בשבת ובמתן ובמלאכה, ומאי נדנוד עבירה, דלמא אתי למיעבד בזמן דאסור מדאורייתא, כגון במוצאי שבת ויו"ט קודם זמן הבדלה.

(ח) [מתני'] מקום שנהגו לאכול בשר צלי בלילי פסחים אוכלין ושלא לאכול אין אוכלין.
(ט) וגדי מקולם היינו ראשו על כרעיו ועל קרבו אפילו בסתמא היינו דלא אמר גדי זה לפסח אסור ליכול בלילי פסחים. דדמי כמאן דאכיל קדשים בחוץ דהכי הוו עבדין מקולם בפני הבית. אבל שאינו מקולם אי פריש ואמר יהא בשר זה לשם פסח אסור אבל סתמא שרי. ודוקא בשר דכי האי גוונא אסיר כר פריש. אבל חיטין אע"ג דפריש ואמר חיטין הללו לפסח שרי ולא חיישינן משום דמפרשי להו למנחות:

(י) [מתני'] מקום שנהגו להדליק את הגר בביתו בלילי יום הכיפורים מדליקין ושלא להדליק אין מדליקין. (יא) דרש רבא ועמך כלם צדיקים (ישעיה ס כא), בין שאמרו להדליק בין שאמרו שלא להדליק שניהם לא נתכוונו אלא לדבר אחד. (יב) דמאן דאמר להדליק סבר אם יהא הבית אופל ישמש מטתו ולהכי צריך, ואם יש שם גר מתרחק מדבר שגורם לעבירה, ומאן דאמר שלא להדליק סבר דאין יצר הרע שולט אלא במה שעינו רואות: (יג) תניא דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור מאבותיהם אי אתה רשאי להתירן בפניהם של בנים. (יד) אמר רב חסדא בכותאי הוא דאי אתה רשאי להתיר בפניהן משום דסרכי ואמרי הלא דבר פלוני היינו נוהגין בו איסור והוה מותר. הכי נמי היאך שרי ואתי למשרי איסורא דאורייתא. ולאו בכותאי בלבד אמרו אלא אפילו במקום שאינן בני תורה חיישינן לכי האי גוונא ולא שרינן להו אבל לשאר עלמא שרינן. (טו) ירושלמי ר' אליעזר בשם ר' בון אומר כל דבר שאינו יודע שהוא מותר וטועה בו באיסור נשאל לחכם ומתיר לו וכל דבר שיודע שהוא

הערות והקונים

גמרא נ"א ע"ב: ג) ובלילה י"ד מותר כל הלילה עד הנץ החמה. גראה כי חסר פה ובכל המאמר נראה כי נלקה בחסר ואין סדרים: ד) ר"י אומר שלש אומניות עושין בערבי פסחים עד חצות. במשנה נ"ח ע"א הוא בשם חכמים: ה) מושיבין שובכין. משנה נ"ח ע"ב: ו) וגורפין. משנה שם: ז) ובערבי שבתות. עי' דף נ"ב: ח) מתני' מקום שנהגו לאכול בשר צלי. משנה נ"ג ע"א: ט) וגדי מקולם. עי' נ"ג ע"א והמקור אשר שאב המחבר נעלם ממני: י) מתני' מקום שנהגו להדליק את הגר. משנה נ"ג ע"ב: יא) דרש רבא. גמרא שם: יב) דמאן דאמר כו'. המחבר מפרש כוונת המאמר שניהן לדבר אחד נתכוונו ועיין בפירש"י: יג) תניא דברים המותרין ואחרים נהגו בהן איסור. הוא בגמרא שם נ' סע"ב ונ"א רע"א: יד) אמר רב חסדא, שם שם: טו) ירושלמי ר' אליעזר בשם ר' בון כו'. הוא בירושלמי פסחים פ"ד ה"א דף ל' ע"ד ותענית פ"א ה"ו דף ס"ד ע"ג ותירושלמי הובא בפני ר"ח (דפוס פאריז דף פ"ה) ולזה כוונו חכמי התוס' ג"א ע"א ד"ה או אתה שכתבו וכן משמע בהדיא בירושלמי. וכוונו אל הירושלמי שציינתי. וכן הובא

מותר ומחטיר ונוהג בו איסור אם נשאל אין מתירין לו. (טז) וכן הוא בשחיטת חולין בתרבא דאייתרא:

[פרק ה] (א) תמיד נשחט בשמונה ומחצה, וקרב בתשע ומחצה, ובערב פסח נשחט בשבע ומחצה, וקרב בשמונה ומחצה, בין בחול בין בשבת. חל להיות בערב שבת תמיד נשחט בשש ומחצה, וקרב בשבע ומחצה והפסח אחריו. (ב) מנא הני מילי דתמיד נשחט בשמונה ומחצה. (ג) ואתא ר' יהודה בן לוי ותירצה למתניתין (ד) ואידחי, (ה) ופשיט רבא מצוותיה דתמיד מבי ינטו צללי ערב, מאי טעמא דכתיב ואת הכבש השני תעשה בין הערבים (שמות כט לט), בין ערב דאתמול לערב דהאידנא, נמצאת מצות תמיד של בין הערבים מתחילת שעה ז', הלכך כל השנה כולה דבעינן להשלים כל קרבן מקמי שחיטת תמיד של בין הערבים, דאמר קרא והקטיר עליו חלבי השלמים (ויקרא ו ה), השלם כל הקרבנות מקמי דידה מאחרינן ליה תרתי שעה ועבדינן ליה משמונה ומחצה, בערב פסח נמי דאיכא פסח אחריו מקדמינן ליה חדא שעתא ועבדינן ליה בשבע ומחצה והפסח אחריו, חל להיות ערב פסח בערב שבת דאיכא נמי צלייתו דלא דחיא שבת ובעי למיצלייה קודם חשיכה, מוקמינן לתמיד אדיניה, ועבדינן ליה בשש ומחצה, וקרב בשבע ומחצה והפסח אחריו:

(ו) [מתני'] הפסח ששחטו שלא לשמו או קיבל הדם או הוליך או זרק שלא לשמו או לשתי שמות לשם פסח ושלמים או לשם שלמים ולשם פסח פסול. והכי נמי תנן (ז) בריש מסכתין דזבחים כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה, חוץ מן הפסח ומן החטאת, ופסח בזמנו ותמיד בכל זמן. וקרא דידיה דכתיב שמור את חדש האביב ועשית פסח לה' אלהיך (דברים טז א), וכתיב ואמרתם זבח פסח הוא לה' (שמות יב כז):

(ח) [מתני'] שחטו שלא לאוכליו. דרשינן ליה בפרשה: שחטו קודם חצות פסול, דכתיב בין הערבים (שמות כט לט). [שחטו] קודם לתמיד כשר ובלבד שיהא אחד ממרס ברמו עד שיזרוק דם התמיד, ואם נזרק כשר:

(י) [מתני'] השוחט את הפסח על החמץ עובר בלא תעשה, שנאמר לא תשחט על חמץ דם זבחי (שמות כג יח). ר' יהודה אומר אף התמיד של בין הערבים בערב פסח, אמרו לו לא אמרו דעובר בלא תעשה אלא על הפסח בלבד:

(יא) [מתני'] הפסח נשחט בשלש כיתות דרשינן ליה בפרשה. (יב) שחט ישראל פסחו דשחיטה כשרה בזר, וקיבל הכהן את הדם בבוך שבידו,

הערות ותקונים

הירושלמי בהרא"ש פסחים שם וכן בערוך ערך נהג: מז) וכן הוא בשחיטת חולין בתרבא דאייתרא. פה יש איזה חסרון. ובגמרא פסחים שם נ"א ע"א אכל דאייתרא. ולפני הערוך היתה הגי' תרבא דאייתרא עי' בערך תרב ולפנינו בגמרא ליתא לטלת תרבא והובא גם בהרא"ש ע"ש ומה שהביא המחבר וכן בשחיטת חולין בתרבא דאייתרא כוון למאמר חולין דף נ' ע"א וע"ש בחולין בפרש"י ועי' גם בפי' הר"ח שם.

[פ"ה] ד) תמיד נשחט. משנה הראשונה מס"ה דף נ"ח ע"ב: ה) מנה"מ. גמרא שם: ו) ואתא ר' יהודה בן לוי. צ"ל ר' יהושע בן לוי: ז) ואידחי. ר"ל ונדחו דבריו, וכן הביא הר"ח: ח) ופשיט רבא כו'. כל הלשון שהביא מועתק מפי' הר"ח: ט) מתני' הפסח ששחטו. משנה נ"ט ע"ב: י) בריש מסכתין דזבחים. משנה הראשונה מגמרא זבחים: יא) מתני' שחטו שלא לאכליו. משנה ס"א ע"א: יב) שחטו קודם חצות. משנה שם: יג) מתני' השוחט את הפסח על החמץ. משנה ס"ג ע"א: יד) מתני' הפסח נשחט. משנה ס"ד ע"א: טו) שחט ישראל. משנה

ונותנו לחבירו, העומד בשורה אצלו. (יג) שמעת מינה הולכה שלא ברגל כשרה ושמה הולכה, דהא אין מוליכין את הדם למזבח אלא בידים. שנותנו לחבירו וחבירו לחבירו, (יד) דדלמא נייד רגלים פורתא, והא קמשמע לן הני שורות של כהנים אינן רק משום ברב עם הדרת מלך (משלי יד כה). (טו) מקבל את בזך המלא ומחזיר את הריקן אבל איסכא לא דאין מעבירין על המצות: (טז) כהן הקרב אצל המזבח זורקו זריקה אחת כנגד היסוד, דכתיב ואת דמם תזרוק על המזבח ואת חלבם תקטיר (במדבר יח יז), ליסד על בכור ומעשר ופסח שהם טעונים מתן דמים ואימורים לגבי המזבח. (יז) ודטעון יסוד מנלן, אמר ר' אליעזר אתיא זריקה זריקה מעולה, ועולה נופה מנלן, דכתיב אל יסוד המזבח (שמות יט כב). יצאת כת הראשונה ונכנסה שנייה. שנייה ונכנסה שלישית. כמעשה הראשונה כך מעשה השניה והשלישית, וכל כת וכת היו קורין את ההלל אם גמרו עד שלא נעשו הפסחים היו שונים וקורין. ואם גמרו לשנות עד שלא נעשו הפסחים היו משלשין וקורין. מימיה של כת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע ה', עד שנעשו פסחיהם, מפני שעמה מועטין ולא היה להם פסחים כל כך, ונעשים פסחיהם במהרה, כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת אלא שהכהנים מריחין את העזרה במים בשבת, (יח) דסבירא להו כרבנן, דאמרי שבות הוא ואין שבות במקדש, ור' נתן אוסר: (יט) ר' יהודה אומר כום היה ממלא מדם התערובות וזרק זריקה אחת על גבי המזבח ולא הודו לו חכמים. דלא מכפר אלא דם שהנפש יוצא בו. (כ) תניא אמר ר' יהודה לחכמים למה פוקקין, היינו דסותמין את העזרה שלא יצא הדם, אמרו לו שבח הוא לבני אהרן שיהלכו עד ארכבותיהם בדם, וכי תימא הא קא מיתויסי (מנייהו) [מאנייהו]. דמידלי להו. ואחר כך מריצין לתוכה אמת המים עד שנעשית נקייה כחלבה: (כא) כיצד תולין ומפשיטין אונקלאות של ברזל עקומות היו קבועין בכתלים ובעמודים, כדכתיב והשפתים [משפח] אחד (יחזקאל מ מג), ותרגום יונתן בן עוזיאל ועונקלין פשך חד. ובהן היו תולין ומפשיטין, וכל מי שאין לו מקום לתלות היו שם מקלות דקין חלקין שלא ינתחו לנידים, מניח על כתיפו ועל כתף חבירו והשלישי תולה ומפשיט, (כב) ר' אליעזר אומר ארבעה עשר שחל להיות בשבת, שאין רשאי לטלטל מקלות דאסור משום שבות דהואיל ואפשר שמניח ידו על כתף חבירו הויא לה שבות שאינה צריכה, ולהכי מניח ידו על כתף חבירו ויד חבירו על כתיפו ותולה ומפשיט, קרעו והוציא את אמורין נתנם במנים והקטיר אותן על גבי המזבח, יצאתה כת ראשונה וישבה לה בהר הבית משום דאין יכולין לשאת פסחיהן להולך לבתיהם דרך רשות הרבים, שניה בחיל, דהיינו בין שתי חומות שבעזרה. שלישית יושבת במקומה, (כג) כיון שחשיכה יצאת כת ראשונה. (כד) תנא כל אחד ואחד נותן טייעין שמפשילין טעונן אהריהן. (כה) יצאו וצלו את פסחיהן:

הערות ותקונים

שם: יג) שמעת מינה. גמרא ס"ד ע"ב: יד) דדלמא נייד רגלים פורתא. גמרא שם: טו) מקבל את בזך. גמרא שם: טז) כהן הקרב. גמרא שם. יז) ודטעונין יסוד מנלן כו'. גמרא שם: יח) דסבירא להו כרבנן דאמרו שבות הוא. גמרא ס"ח ע"א: יט) ר' יהודה אומר. גמרא שם: כ) תניא א"ר יהודה לחכמים. ס"ה ע"ב: כא) כיצד תולין. משנה שם ס"ד ע"א: כב) ר' אליעזר אומר. משנה שם: כג) כיון שחשיכה יצאת כת ראשונה. גמרא שם ומוסב על חמשנה חשיכה יצאו וצלו את פסחיהן: כד) תנא כל אחד ואחד נותן טייעין שמפשילין טעונין אחריהן. המאמר בלתי מובן ובגמרא איתא כך תנא כל אחד ואחד נותן פסחו בעורו ומפשיל לאחוריו אמר רב עילוש טייעות. ופירש"י כל אחד ואחד, כשהיו הולכין לבתיהם היה נותן פסחו בעורו ומפשילו לאחוריו. אמר רב אילוש שם חכם. טייעות דרך סוחרים ישמעאלים הוא זה עכ"ל, וכן הערוך ערך טייע הביא המאמר מפסחים וכתב פי' כדרך שהערבים מפשילין כלים לאחוריהם. והמחבר שהביא

[פרק ו] (א) אלו דברים בפסח דוחין את השבת, שחיטתו דכתיב ביה במועדו (במדבר ט ב), כדכתיב בתמיד, וזריקת דמו, (ב) ומיחוי קרביו, כלומר ומכת קרביו, מכה מתרגמינן מחתא, (ג) היכי דמי רב הונא אמר מנקבן בסכין להוציא את הריעי שבהן לחוץ כדי שלא יסריחו עד חשיכה. חייא בר רב אמר שורקא דמעייא דנפיק אגב דוחקא [דסכינא] כדכתיב חרבות מחים גרים יאכלו (ישעיה ה יז), ומתרגמינן ונכסיהן דרשיעיא צדיקיא יחסנון. (ד) פירוש שורקא דמעייא. הפרש הדבוק במעיים שאינו מתפרק אלא (בגרירה) [בגרירה] בסכין כרשעים הללו שמחזיקין בנכסי הצדיקים: והקטר חלביו. (ה) תניא אמר ר' שמעון בוא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי הקטר חלבים (ואימורים) [ואיברים] כשרים כל הלילה, (ו) ואפילו הכי אין ממתינין להם ערבי פסחים שחל להיות בשבת ער שתחשך מוצאי שבת:

(ז) [מתני'] אימתי מביאין עמו חגיגה. דרשנוהו בפרשה. ושאר הלכות הפרק מפורשת בפרשה:

(ח) [מתני'] הפסח ששחטו שלא לשמו בשבת חייב חטאת, ושאר כל הזבחים ששחטן שלא לשמן אם אינן ראויין חייב, ואם ראויין ר"א מחייב, (ט) וחכמים ור' ישמעאל פוטרין, (י) ואוקימנא רישא בטועה דסבר דהאי שלמים פסח הוא ושחטו לשם פסח, וסיפא בעוקר דידע דפסח הוא ועקר מיניה שם פסח ושחטו לשם שלמים ומשום דעיקרו משום הפסח להכי חייב חטאת: (יא) שחטו שלא לאוכליו ושלא למנויו לערלים ולטמאים בשבת חייב חטאת, לאוכליו ושלא לאוכליו, למנויו ושלא למנויו, לטולים ולערלים, לטהורים ולטמאים פטור מכרת, כדרשינן בעשותה אחת (מכל מצות) [ממצות] ה' (ויקרא ד כז), אבל באיסורא קאי: (יב) שחטו ונמצא שהוא בעל מום חייב חטאת, דכתיב שה תמים (שמות יב ה): (יג) שחטו ונמצא טריפה באיברים המגולים נמי חייב חטאת, בסתר כנגן בריאה ושאר סרכות שבתוך הגוף פטור מכלום דהא לא ידע בהו: (יד) שחטו ונודע אחר כך שמשכו הבעלים את יריהן או שמתו או שנטמאו פטור מפני ששחט ברשות: (טו) תנן אונן טובל ואוכל פסחו לערב. ותניא אינו מביא כשהוא אונן ואיפרק קישיין וילפת מיניה אם מת אביו קודם חצות דיו"ר דאכתי לא איחו לפסח הלה עליו אנינות ואינו מביא את פסחו וידחה לפסח שני, ואם מת אחר הצות שכבר נתחייב בפסח אין אנינות חלה עליו לדחות מעליו חיוב הפסח, אלא אעפ"י שהוא עכשיו אונן על מתו שוחטין ווורקין עליו ואוכל פסחו לערב, דכיון

הערות ותקונים

נותן טייעין. אינו עולה יפה: כה) יצאו וצלו את פסחיהן. הוא סוף המשנה שם חשיכה יצאו וצלו את פסחיהן:

[פ"ו] א) אלו דברים. הוא משנה הראשונה מפ"ו דף ס"ח ע"ב: ב) ומיחוי קרביו, כלומר ומכת קרביו כו'. הוא הוספת המחבר ועי' רש"י ס"ח ע"א ד"ה מנקב: ג) היכי דמי רב הונא אמר. גמרא ס"ח ע"א: ד) פירוש שורקא דמעייא כו'. כן הוא בפי' הר"ח לפסחים דף קי"א. ועי' ערוך ערך שרק שחביא פי' רבינו האי גאון ז"ל: ה) תניא אמר ר' שמעון. ס"ח רע"ב: ו) ואפילו הכי כו'. הוספת המחבר: ז) מתני' אימתי מביאין. משנה ס"ש ע"ב: ח) מתני' הפסח ששחטו. משנה ע"א ע"ב: ט) וחכמים ור' ישמעאל פוטרים. במשנה טובא רק בשם ר' ישמעאל לבד: י) ואוקימנא כו'. גמרא ע"ב ע"א ועיין בפי' הר"ח (דף קפ"ז): יא) שחטו שלא לאוכליו. משנה שם ע"א ע"ב: יב) שחטו ונמצא בעל מום. משנה שם: יג) שחטו ונמצא טריפה. משנה שם וחמחבר חוסיף באיברים המגולים כו' עפ"י גמרא שם ע"ג ע"א: יד) שחטו ונודע אח"כ משנה שם: טו) תנן אונן טובל ואוכל פסחו לערב. משנה דף צ' ע"ב וכל המאמר שחביא המחבר נעלם ממני מקורו ואיני יודע מדוע חביאו כאן:

דאנינות לילה מדרבנן היא לא העמידו חכמים דבריהם במקום כרת, שאין הפסח נאכל אלא למנויו:

[פרק ז'] (א) כיצד צולין את הפסח. דרישנא ליה בפרשה. (ב) ובגמרא מפרש דלא נייתי שפוד של מתכת דכיון דחם מקצתו חם כולו וקא מטוי מחמת השפוד, ורחמנא אמר צלי אש (שמות יב ח), ולא של דקל דכיון (ג) דאית ביה שיבי, כדאמרינן שיבא מכשורא. (ד) ויש אומרים לשון שאיבה. (ה) דמפיק מיא כשהוא מתחמם והוי כמבושל. (ו) ויש מפרשים חריתות כעין שורות. (ז) ולא של תאנה, (ח) דכיון דמחלחל, דהיינו שהוא חלול מבפנים ומפיק מיא כשהוא מתחמם הוי נמי כמבושל: וכן של אגוז ושל שקמה, וכל אילן (ט) דאית ליה קישרי דלא שייעי אלא פתיחי, לא יביאם דכיון דפתיחי קיטרייהו מפקי מיא והוי כמבושל, אבל של ריטון שייעי קיטרייהו ולא מפקי מיא: (י) אין צולין. דרשינן בפרשה:

(יא) [מתני'] סכו בשמן של תרומה, אם חבורות כהנים הן יאכלו, ואם חבורות של ישראלים הם אם חי הוא ידיחנו, ואם צלי מקליף את החיצון, סכו בשמן של מעשר שני, לא יעשנו דמים על בני החבורה שאין פודין מעשר שני בירושלים: (יב) אין צולין שתי פסחים כאחת. משום תערובת גופן שמא יתערבו נמצאת חבורה זו אוכלת פיסחה של זו וזו פיסחה של זו:

(יג) [מתני'] הפסח שבא בטומאה, כגון שרוב הציבור טמאי מתים ולכתחילה עושין אותו בטומאה, והיינו שקרב הדם והאימורים בטומאה, נאכל הבשר בטומאה, שאי אפשר בלא אכילה, שמתחלה לא בא אלא לאכילה:

(יד) [מתני'] נטמא הבשר והחלב קיים אינו זורק את הדם, ובמוקדשים היינו שאר קרבנות יחיד, אעפ"י שנטמא הבשר הואיל והחלב קיים זורק את הדם, דלא קאי לאכילה:

(טו) [מתני'] נטמא קהל או רובו או שהיו הכהנים טמאים והקהל טהורים יעשוהו בטומאה, ואין בו לנבי מזבח כלום, דאינן יכולין לזרוק את הדם אלא בטהרה. ואפילו ישראלים והכהנים טהורים וכלי שרת טמאים יעשוהו בטומאה, שאין קרבן ציבור חלוק. ובשבת עסקינן שאין יכולין לחזור אחר סכינין טהורים. (טז) ובסכין שנטמא בטמא מת, דרחמנא אמר בחלל חרב (במדבר יט טז), וטמא טומאת

הערות ותקונים

[פ"ז] ה) כיצד צולין. משנה הראשונה מפ"ז דף ע"ד ע"א: ג) ובגמרא מפרש. גמרא שם: ג) דאית ביה שיבי, כדאמרינן שיבא מכשורא. המחבר הביא ראיה מן שיבא מכשורא הוא בהוריות ג' ע"ב: ד) וי"א לשון שאיבה. כן פי' הר"ח בפסחים שם: ה) במפיק מיא והוי כמבושל. גמרא שם: ו) ויש מפרשים חריתות כעין שורות. הפי' הזה הביא גם הערוך בערך שב ד' שהביא מאמר הגמרא מפסחים וכתב פי' חרותות כמו שורות שבעץ וגם רש"י מפרש שעשוי שורות שורות: ז) ולא של תאנה. גמרא שם: ח) דכיון דמחלחל דהיינו שהוא חלול מבפנים. כן פי' המחבר, ורש"י כתב מחלחל כעין של ערבה ושל אגוז שיש להן טוח מבפנים. אבל יפה כתב בעל ערוך השלם בערך חל ו"ג (צד 389), יש עוד ענין חלחל כל שאין מדובק ומהודק וכ"ה בלשון ערבי כמו בפסחים ע"ד ע"א איידא דמתחלחל מפיק מיא: ט) דאית ליה קישרי דלא שייעי אלא פתיחי. בגמרא איידי דאית ביה קישרי מפיק מיא, ופי' הר"ח אית בהו קשרי מקום שצומחין ומגדלין אמירין ונצרים וכשחותכין אותן מקום חתך מפקי מיא וכיון דמפקי מיא על הבשר הוה ליה כמבושל לפיכך אין עושין מהן שפוד לצלות בו הפסח. וכן הובא כן בערוך ערך קשר א' ונובע מפי' הר"ח: י) אין צולין. משנה שם: יא) מתני' סכו בשמן של תרומה. משנה ע"ח ע"ב: יב) אין צולין שתי פסחים כאחת. גמרא ע"ו ע"ב: יג) מתני' הפסח שבא בטומאה. משנה ע"ו ע"ב: יד) מתני' נטמא הבשר. משנה ע"ח ע"ב: טו) מתני' נטמא קהל. משנה ע"ט ע"א: (טז) ובסכין

שבעה ומטמא נמי לאדם דהוי לי' אב הטומאה, אבל נטמא סכין בשרץ דבשר הוא דמטמא ליה, אבל לנברא לא מטמא ליה טהורים עבדין ליה, טמאים לא עבדין ליה, דמושב שיאכל בטומאת בשר בלאו, דכתיב והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל (ויקרא ז יט), ולית ביה כרת, היינו דאכלי טהורים בשר שנגע בסכין שניטמא ולא יאכלו מטמאים, דהא איכא חיוב כרת בטמא שאכל קודש, דכתיב והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה' וטומאתו עליו ונכרתה הנפש ההיא (ויקרא ז כ). (יז) אלמא קסבר רב חסדא טומאה דחוייה היא אצל ציבור, כגון דחיית שבת שדחויה מפני דברים, שנאמר בהם במועדו (במדבר ט ב), אבל כל דבר שאפשר ליעשות מערב שבת אינו דוחה את השבת ולאו כהיתר דמיא. (יח) ורבא אמר אפילו טמאים נמי עבדי, דכתיב והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל (ויקרא ז יט), כלומר יאכל בטהרה ולא בטומאה, אבל היכא דהותרה טומאת בשר לא בעינן לדקדק על טומאת הגוף. (יט) תניא אלו עושין את פסח השני הזבין והזבות הנדות והיולדות האנוסין והשוגגין והמזידין והמצורעים ובועלי נדות ומי שהיה טמא מת או בדרך רחוקה, אם כן למה נאמר אשר הוא טמא, דאי בעי למעבד [בראשון] לא שבקינן. ולמה נאמר בדרך רחוקה, לפוטרו מן הכרת. ומרבינן לזבין וזבות מאיש איש:

(כ) [מתני'] הפסח שבא בטומאה אין הציץ מרצה, נודע שהוא טמא וכבר נזרק הדם הציץ מרצה. נטמא הגוף של בעלים בין בשוגג ובין במזיד הורצה, ובלבד שתהא זריקתו בשוגג דבשעת זריקה שכח לטומאה אבל לא נודע לו ואח"כ נזרק הדם ונזכר לטומאה דהויא לה זריקה במזיד לא הורצה:

(כא) [מתני'] נטמא שלם או רובו שורפין אותו לפני המקדש בעזרה מעצי המערכה מאי טעמא לפני הבירה, כדי לביישם שפשעו בו. נטמא מיעוטו וכן הנותר, שורפין אותן בחצרותיהן ועל גגותיהן מעצי עצמן. אלא שהציקנין שורפין אותו לפני הבירה בשביל להנות מעצי המערכה:

(כב) [מתני'] הפסח שיצא מן הבית או שניטמא פסולו בגופו ישרף מיד בי"ד. נטמאו הבעלים או שמתו תעובר צורתן וישרף בט"ז ולא בט"ו שאין שורפין קדשים ביו"ט:

(כג) [מתני'] העצמות והגידין ובשר הנותר ישרפו לששה עשר. וכדרשינן בפרשה: הל להיות ששה עשר בשבת ישרפו לשבעה עשר. שאין שריפתן דוחה לא את השבת ולא את היו"ט. (כד) ולא תימא הל להיות ממש דא"כ הל הפסח בבד"ו, אלא תני אילו הל להיות ט"ז בשבת דין הוא שישרפו למחר:

(כה) [מתני'] כל הנאכל בשור הגדול. דרשינן ליה בפרשה:

(כו) [מתני'] אבר שיצא מקצתו מירושלים ונפסל חוכך עד שמניע לעצם ומפריש בין הבשר שיצא ובין הבשר שנשאר באבר שלא יצא וקולף הבשר

הערות ותקונים

שנטמא בטמא מת. גמרא שם: יז) אלמא קסבר רב חסדא. גמרא שם: יח) ורבא אמר. גמרא שם: יט) תניא אלו עושין את פסח השני כו'. גמרא צ"ג ע"א. ואין ענינו לכאן רק ראיתי בפי' הר"ח (דף קל"א) שהביא לעיל המאמר הזה לראיה ע"ש לכן הביא המחבר בכאן: כ) מתני' הפסח שבא בטומאה. כשנה פ' ע"ב עם הוספות מגמרא שם: כא) מתני' נטמא שלם. משנה פ"א ע"ב עם הוספות מגמרא שם: כב) מתני' הפסח שיצא. משנה פ"ב ע"א עם הוספות: כג) מתני' העצמות והגידין. משנה פ"ג ע"א: כד) ולא תימא הל ממש דא"כ הל פסח להיות בבד"ו כו'. הוא דברי הר"ח בפירושו (דף קל"ד): כה) מתני' כל הנאכל בשור הגדול. משנה פ"ד ע"א: כו) מתני' אבר שיצא מקצתו. משנה פ"ח ע"ב עם הוספות המחבר: כז) וכן לתפלה. גמרא שם

עד שמניע לפרק, נמצא הבשר המופשט תלוי בפסח והבשר שיצא מחיבר לעצם ושורף הבשר שיצא והעצם עמו ושאר הבשר שקלף מן העור כשר לאכילה: והמוקדשין קוציץ בקופיץ שאין בהם משום שבירת העצם, מן האגף דהיינו עיבי הפתח ולפנים כלפנים, מן האגף ולחוץ כלחוץ, דחשיב ליה יוצא. החלונות ועובי החומה כלפנים, (כז) וכן לתפלה, להשלים עשרה. אם היו תשעה בכ"ה ועשירי חוץ לאגף אין מצטרפין.

(כח) [מתני׳] שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד פסח אחד, שחלקוהו לשני חלקים, אלו הופכין את פניהם אילך, ואלו הופכין את פניהם אילך,

(כט) שאם יראו אלו כנגד אלו היה נאכל כבשתי מקומות. (ל) ומתניתין ר׳ יהודה היא, דתניא על הבתים אשר יאכלו אותו בהם (שמות יב ז). מכאן שהפסח נאכל בשתי חבורות, יכול יהא נאכל בשתי מקומות, ת"ל בבית אחד יאכל (שם שם מו). מכאן אמרו השמש שאכל כזית בצד התנור אם היה פיקח ממלא את כריסו הימנו, ואם רצו בני חבורה לעשות עמו טובה באין ויושבין בצידו, דברי ר׳ יהודה. וסבירא ליה לר׳ יהודה דיש אם למסורת, דהכי קרינן בבית אחד יאכל, והכי עיקר. ור"ש שמע מתני׳ איפכא דנאכל בשני מקומות ולא בשתי חבורות, וסבירא ליה יש אם למקרא, כשמסרו לנו רבותינו יֹאכַל הפסח בבית אחד בחבורה חדא: (לא) והמיחם זה שמוזגין עליו באמצע כשהשמש עומד למזוג קופץ את פיו ומחזיר את פניו עד שמניע אצל חבורתו ואוכל, דלא יראה כאוכל עם חבורה זו: (לב) והכלה הופכת את פניה, מפני שהיא בושה, ואוכלת:

[פרק ח] (א) האשה בזמן שהיא בבית בעלה שחט עליה אביה ושחט עליה בעלה תאכל משל בעלה הלכה רגל הראשון לעשות בבית אביה ושחט עליה אביה ושחט עליה בעלה תאכל במקום שהיא רוצה בשעת שחיטה, יתום ששחטו עליו שני אפטרופין יאכל במקום שהוא רוצה בשעת שחיטה. עבד של שני שותפין, (ב) וקפדי אהדדי, לא יאכל משל שניהם. אבל לא קפדי אהדדי רצה מזה אוכל רצה מזה אוכל.

(ג) מי שחציו עבד וחציו בן חורין לא יאכל משל רבו:

(ד) [מתני׳] האומר לעבדו צא ושחוט עלי את הפסח שחט נדי יאכל, ואע"ג דרניל בטלה. שחט טלה יאכל, ואע"ג דרניל בנדי. שחט נדי וטלה יאכל מן הראשון. (ה) אמר אביי מתניתין במלך ומלכה שרעתן קלה. אבל שאר ישראל לא יאכל לא מן הראשון ולא מן השני, (ו) דתניא אין נימנין על שני פסחים כאחד: (ז) שכח העבד מה אמר לו רבו, ולא ידע או נדי או טלה ישחוט נדי וטלה ויאמר אם נדי אמר לי רבי יהא נדי שלו וטלה שלי, ואם טלה אמר לי רבי יהא טלה שלו ונדי שלי. (ח) ואקשינן אמתניתין דתני שלי שלי דמה שקנה עבד קנה רבו, והיכי תני זה של רבי

הערות ותקונים

בשם רב יהודה אמר רב, ומן להשלים עשרה אם היה תשעה כו׳ הוספת המחבר ועי׳ בפיר"ש: כח) מתני׳ שתי חבורות. משנה פ"ו ע"א: כט) שאם יראו אלו כנגד אלו היה נאכל כבשתי מקומות. עי׳ רש"י שכתב וז"ל אלו הופכין פניהן אילך, אינן צריכין להסב אלו כנגד אלו להיות נראין כחבורה אחת אלא רשאין להפוך פניהם אלו אילך ואלו אילך ואפילו נראין כשתי חבורות לא איכפת לן: ל) ומתני׳ ר׳ יהודה היא דתניא כו׳, גמרא שם: לא) והמיחם. משנה שם: לב) והכלה. משנה שם והמלות מפני שהיא בושה. הוסיף עפ"י גמרא שם:

[פ"ח] א) האשה. משנה הראשונה מס"ח דף פ"ז ע"א: ב) וקפדי אהדדי. גמרא פ"ח ע"א: ג) מי שחציו עבד. משנה שם: ד) מתני׳ האומר לעבדו. משנה פ"ח ע"ב: ה) אמר אביי מתני׳ במלך ומלכה. בגמרא לפנינו חסר שם האומר אולם בש"ס כ"י אקספארד הוא כמו שהביא המחבר וכן הביא בעל דקדוקי סופרים דף קל"ו אות ד׳ וגם בפי׳ הר"ח דף קמ"א חובא בשם אביי: ו) דתניא. גמרא שם במאמר שלפניו: ז) שכח העבד. משנה שם: ח) ואקשינן כו׳,

וזה שלי, אמר אביי הולך לו אצל רועה שרבו רגיל אצלו דניחא ליה בתקנתא דרביה ומקני ליה חד מינייהו ואומר לו על מנת שאין לו רשות לרבו בו. (ט) שכח רבו מה שאמר לו לעבדו ושחט עבדו נדי וטלה שניהם יצאו לבית השריפה ופטורים מלעשות פסח שני. (י) אמר אביי לא שנו דפטורים אלא ששחט רבו אחר זריקת הדם משום דבעידנא דאזדריק דם הוי חזי [לאכילה], אבל שכח מקמי זריקת דם חייבים לעשות פסח שני:

(יא) [מתני׳] האומר לבניו הריני שוחט את הפסח על מנת מי שיעלה לירושלים תחלה, כיון שהכניס הראשון ראשו ורובו לפנים מחומת ירושלים, זכה בחלקו וזיכה את אחיו עמו. (יב) אמר ר׳ יוחנן האי דאמר הכי כדי לזרזן במצות. (יג) תניא נמי הכי כוותיה דר׳ יוחנן מעשה וקידמו בנות לבנים ונמצא בנות זריזות ובנים שפלים:

(יד) [מתני׳] לעולם ניסנין. דרשינן בפרשה:

(טו) [מתני׳] זב שראה שתי ראיות שוחטין עליו בשביעי. (טז) והוא דטביל ליה, והא קמשמע לן דאע״ג דמחוסר הערב שמש כיון דאינו צריך בפרה שוחטין עליו דשימשא ממילא ערבא: (יז) ראה שלש ראיות שוחטין עליו בשמיני. (יח) והא קמשמע לן דאע״ג דמחוסר כפרה שוחטין עליו דהא יש בידו לתקן דהיינו לאתויי כפרתו קודם חשיכה וליכל בפסח לערב. והוא הדין לזבה. ואע״ג דמחוסרה כפרה שוחטין עלי׳ דמצי לממסר כפרתה לבד.

(יט) [מתני׳] האונן והמפקח (כ) גל ענגל שיש טומאה תחתיו, ושהבטיחוהו גוים להוציא מבית האסורין והחולה והזקן שיכולין לאכול כזית, שוחטין עליהם ועל כולן אין שוחטין עליהן בפני עצמן, שלא יביאו את הפסח לידי פסול, לפיכך אם אירע בהן פסול פטורין מלעשות פסח שני, חוץ מן המפקח את הגל בגל ענגל דחייב שהיה טמא מתחלתו. ומאי טעמא שוחטין עליו, (כא) אימור טהור היה בשעת שחיטה, כלומר שעדיין לא מת.

(כב) [מתני׳] אין שוחטין את הפסח על היחיד. (כג) תנו רבנן מנין שאין שוחטין את הפסח על היחיד, ת״ל לא תוכל לזבוח את הפסח באחד (דברים טז ח), דברי ר׳ יהודה, ור׳ יוסי אומר יחיד ויכול לאוכלו שוחטין לו בפני עצמו, עשרה ואינם יכולים לאוכלו אין שוחטין עליהן, דכתיב איש לפי אכלו תכוסו על השה (שמות יב ד): (כד) אין עושין חבורת נשים ועבדים וקטנים. (כה) נשים ועבדים משום תיסלות, עבדים וקטנים משום פריצותא. (כו) א״ר יוחנן אין עושין חבורה שכולה גרים, שמא ידקדקו בדבר ויביאוהו לידי פסול. (כז) ת״ר פסח לילה הראשון חובה, (כח) דכתיב ואכלו את (הפסח) [הבשר] בלילה הזה (שמות יב ח). מצה ומרור בלילה הראשונה חובה, דכתיב

הערות ותקונים

גמרא שם: ע) שכח רבו. משנה שם: י) אמר אביי. גמרא שם: יא) מתני׳ האומר לבניו. משנה פ״ט ע״א: יב) א״ר יוחנן. גמרא שם: יג) תניא נמי הכי. גמרא שם: יד) מתני׳ לעולם נסנין. משנה פ״ט ע״א: טו) מתני׳ זב שראה. משנה צ׳ ע״א: טז) והוא דטביל ליה קמשמע לן. גמרא שם: יז) ראה שלש ראיות. משנה שם: יח) והא קמשמע לן דאע״ג דמחוסר כפרה. גמרא שם: יט) מתני׳ האונן. משנה צ׳ סע״ב: כ) גל ענגל שיש טומאה תחתיו. תוסיף הטחבר עפ״י גמרא שם צ״א ע״א: כא) אימור טהור היה בשעת שחיטה. גמרא שם: כב) מתני׳ אין שוחטין את הפסח. משנה צ״א ע״א: כג) ת״ר מנין. גמרא שם: כד) אין עושין חבורת נשים. משנה שם: כה) נשים ועבדים משום תפלות. גמרא שם: כו) א״ר יוחנן. גמרא צ״א ע״ב: כז) ת״ר. גמרא שם: כח) דכתיב ואכלו וגו׳. וכן הראיה חשניה מהכתוב דכתיב בערב תאכלו מצות.

בערב תאכלו מצות (שם שם יח), וכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו (שם יב יז), וכתיב ושמרתם את היום הזה (במדבר ט טז) מכאן ואילך רשות, ובלבד שלא יאכל חמץ.

(כט) ר' שמעון אומר באנשים חובה בנשים רשות.

(ל) [מתני'] אונן טובל ואוכל פסחו לערב. כדפרישית לאחרן. (לא) נר שנתנייר ערב פסח בית שמאי אומרים טובל ואוכל פסחו לערב. וב"ה אימרים כל הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר. (לב) אמר רבה בב"ח אמר ר' יוחנן מחלוקת בערל נוי דב"ה סברי גזירה שמא יטמא לשנה הבאה ערב הפסח ויאמר אשתקד מי לא טבלתי ואכלתי השתא נמי אטבול ואיכול. וב"ש סברי לא גזרינן. אבל בערל ישראל שמל ערב הפסח ד"ה טובל ואוכל את פסחו לערב, דלא גזרינן ערל ישראל אטו ערל נוי, תנ"ה א"ר שמעון בן אלעזר לא נחלקו ב"ש וב"ה על ערל ישראל שטובל ואוכל את פסחו לערב, ועל מה נחלקו על ערל נוי, שב"ש אומרים טובל ואוכל את פסחו לערב, וב"ה אומרים כל הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר, (לד) מה הפורש מטומאת קבר טמא שבעת ימים, אף גוי הפורש מן הערלה טמא שבעת ימים, ולהכי צריך טבילה נמי בשמיני:

[פרק ט] (א) מי שהיה טמא או בדרך רחוקה ולא עשה את הראשון, יעשה את השני, שנג או נאנס ולא עשה את הראשון, יעשה את השני. א"כ למה נאמר טמא או בדרך רחוקה שאלו פטורים מן ההכרת. פי' משום דלא מצי למעבר פסח ראשון, ומזיד דמצי למעבר חייב בהכרת.

(ב) [מתני'] איזו היא דרך רחוקה, מן המוריעים לירושלים, (ג) דהיינו חמשה עשר מיל, (ד) וכמידתם לכל רוח. דברי ר' עקיבא. ר' אליעזר אומר מאיסקופת העזרה ולחוץ. אמר ר' יוסי לפיכך נקוד על ה"א דרחוקה לומר לך מפני שהיא רחוקה ממש אלא מאסקופת העזרה ולחוץ: (ה) ותניא ר' יוסי אומר ממשמע שנאמר בדרך שומע אני שתים ושלש פרסאות ת"ל רחוקה, ואפילו פסיעה אחת, וקיימא לן כר' יוסי דקם בשיטתיה דר' אליעזר, ולא אמרינן הלכה כר' עקיבא במקום רבו:

(ו) [מתני'] מה בין פסח ראשון לשני. הראשון אסור בכל יראה חמץ ובל ימצא. והשני חמץ ומצה עמו בבית. הראשון טעון הלל באכילתו, (ז) דאמר קרא השיר יהיה לכם כליל התקדש חג (ישעיה ל כט). לילה המקודש לחג טעון הלל, לילה שאינה מקודש לחגאין טעון הלל: (ח) וזה וזה טעונין הלל בעשייתן. (ט) איבעית אימא לילה קא ממעט קרא, איבעית אימא אפשר ישראל אוכלין פסחיהן ונושלין לולביהן ואין

הערות ותקונים

הוספת המחבר: כט) ר"ש אומר. גמרא שם: ל) מתני' אונן טובל. משנה צ"א סע"ב: לא) גר שנתגייר. משנה שם: לב) אמר רבה בב"ח. גמרא צ"ב ע"א: לג) תנ"ה א"ר שמעון. גמרא שם: לד) מה הפורש מטומאת קבר כו'. הוספת המחבר:

[פ"ט] א) מי שהיה טמא. משנה הראשונה מס"ט דף צ"ב ע"ב: ג) מתני' איזהו דרך רחוקה. משנה צ"ג ע"ב: ג) דהיינו ט"ו מיל. גמרא שם: ד) וכמדתה לכל רוח. משנה שם: ה) ותניא ר' יוסי אומר ממשמע שנאמר בדרך שומע אני שתים ושלש פרסאות כו'. בגמרא לפניט צ"ד סע"ב תניא ר' יוסי הגלילי אומר דרך שומע אני מהלך שנים או שלשה ימים כשהוא אומר ובדרך לא היה מגיד שבאסקופת העזרה ולחוץ קרוי דרך. והוא בתוספתא פסחים פ"ח וכן הביא רש"י שם התוספתא ותיקן כמו שהוא לפנינו בגמרא וסיים ובספרים היא מושבשת. וכן היה הנוסח לפני המחבר כאשר היה לפני רש"י בגמרא ואח"כ הגיהו עפ"י רש"י ובגמרא כתב יד הנוסח כמו שחביא המחבר עי' ד"ס דף קמ"ז אות ד', וכן הובא בילקוט בהעלתך רמז תשכ"ג: ו) מתני' מה בין פסח ראשון. משנה צ"ח ע"א: ז) דאמר קרא. גמרא צ"ח ע"ב: ח) וזה וזה.

אומרים הלל: (י) ונאכלין צלי על מצה ומרור, ודוחין את השבת, שבת דחי טומאה לא דחי, מאי טעמא מפני טומאה נדחה יחזור ויעשוה בטומאה:

(יא) [מתני׳] הפסח שבא בטומאה לא יאכלו ממנו זבין וזבות נדות ויולדות. ואם אכלו פטורין מכרת. דכתיב והנפש אשר תאכל בשר (מבשר זבח) [מזבח] השלמים אשר לה׳ וטומאתו עליו ונכרתה (ויקרא ז כ), על זבח שנאכל לטהורים חייבין עליו כרת משום טומאה, ועל זבח שאין נאכל לטהורים אין חייבין עליו כרת משום טומאה. (יב) ת״ר פסח ראשון דוחה את השבת והשני נמי דוחה את השבת, (יג) ראשון דוחה את הטומאה, והשני אינו דוחה את הטומאה, (יד) ראשון טעון לינה, שני אין טעון לינה דברי ר׳ יהודה. (טו) וחכמים אומרים זה וזה דוחין את השבת, וזה וזה דוחין הטומאה, וזה וזה טעון לינה:

(טז) [מתני׳] מה בין פסח מצרים לפסח דורות, פסח מצרים מקחו מבעשור וטעון הזאה באגודת אזוב [ועל המשקוף] ועל שתי המזוזות ונאכל בחפזון, (יז) מה שאין כן בפסח דורות, וחימוצו כל היום דכתיב זכור את היום [הזה] אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי (כיד חוקה) [בחזק יד] הוציא ה׳ אתכם (ממצרים) [מזה] ולא יאכל חמץ, היום אתם יוצאים (שמות יג ג ד), ופסח דורות חימוצו נוהג כל שבעה:

(יח) [מתני׳] הפסח שנמצא קודם שחיטת הפסח ירעה עד שיסתאב, וימכר ויביא בדמיו שלמים וכן תמורתו, אחר שחיטת הפסח יביא שלמים וכן תמורתו.

(יט) [מתני׳] המפריש נקבה לפסחו או זכר בן שתי שנים ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנדבה. (כ) ושמעינן מינה תלת, שמע מינה בעלי חיים נידחין, ושמע מינה דיחוי מעיקרא הוי דיחוי, ושמע מינה יש דיחוי בדמים: (כא) המפריש פסחו ומת לא יביאנו בנו אחריו לשם פסח אלא לשם שלמים. (כב) ת״ר המפריש פסח ומת אחר חצות, בנו שנמנה עמו יביאנו לשם פסח, אין בנו נמנה עמו יביאנו לשם שלמים, לששה עשר ולא לחמשה עשר, קסבר נדרים ונדבות אין קריבין ביו״ט:

(כג) [מתני׳] הפסח שנתערב בזבחים ירעו עד שיסתאבו וימכרו ויביא בדמי היפה שבהן מהן זה ובדמי היפה שבהן ממין זה ויפסיד המותר מביתו, נתערב בבכורות ר׳ שמעון אומר אם חבורות כהנים יאכלו. (כד) דקסבר מביאין קדשים לבית הפסול. דתנן אשם שנתערב בשלמים ר׳ שמעון אומר ישחטו בצפון וישחטו כחמור שבהן. אמרו לו אין מביאין קדשים לבית הפסול. ורבנן היכי עבדינן, אמר רבא ממתין

הערות ותקונים

משנה שם: ט) איבעית אימא. גמרא שם: י) ונאכלין צלי משנה שם. ועל זה הביא מאמר הגמרא שם שבת דחי טומאה לא דחי, מאי טעמא כו׳. גמרא שם: יא) מתני׳ הפסח שבא בטומאה. משנה צ״ח ע״ב: יב) ת״ר פסח ראשון. גמרא שם על המשנה שלפניה: יג) ראשון דוחה את הטומאה, והשני אינו דוחה את הטומאה. כ״ה בגמרא כ״י עיין ד״ס דף קמ״ח אות פ׳. ולפנינו בגמרא פסח ראשון דוחה את הטומאה פסח שני דוחה את הטומאה: יד) ראשון טעון לינה שני אין טעון לינה. לפנינו בגמרא פסח שני טעון לינה ועי׳ בגמרא שם תרי תנאים אליבא דר׳ יהודה חד תנא תני משמיה טעון לינה וחד תנא תני משמיה אין טעון לינה: טו) וחכמים אומרים, הסיום הזה ליתא לפנינו: טז) מתני׳ מה בין. משנה צ״ע ע״א: יז) מה שאין כן בפסח דורות. גמרא צ״ע ע״ב: יח) מתני׳ הפסח שנמצא. משנה צ״ו ע״ב: יט) מתני׳ המפריש. משנה צ״ז ס״ע״ב: כ) ושמעינן מינה תלת. גמרא צ״ח ע״א: כא) המפריש. משנה שם: כב) ת״ר. גמרא שם: כג) מתני׳ הפסח שנתערב בזבחים. משנה צ״ח ע״א: כד) דקסבר מביאין קדשים. גמרא צ״ח

להם עד שיומטו ויביא בהמה שמינה ולימרו כל היכא דאיתא לפסח (כה) תיחול קדושתו עלוי׳ דהאי וליכול להנך בתורת בכור:

(כו) [מתני׳] חבורה שאבד פסחו ואמרו לאחר צא ובקש ושחוט עלינו, ומצא ושחט והם לקחו ושחטו, אם שלו נשחט ראשון הוא אוכל משלו והם אוכלים עמו, אם שלהם נשחט ראשון, הוא אוכל משלו והם אוכלים משלהם, [ואם] אין ידוע איזה נשחט ראשון, או שנשחטו שניהם כאחת, הוא אוכל משלו, והם אינם אוכלים עמו, ושלהם יצא לבית השריפה ופטורים מלעשות פסח שני. אמר להם אם איהרתי שחטו עלי, והלך הוא ומצא ושחט, והם לקחו ושחטו, אם שלהן נשחט ראשון הוא אוכל עמהם, ואם שלו נשחט ראשון הוא אוכל משלו והן אוכלין עמו [ואם] אין ידוע איזה מהן נשחט ראשון, או ששחטו שניהם כאחת, הן אוכלין משלהן, והוא אינו אוכל עמהן ושלו יצא לבית השריפה ופטור מלעשות פסח שני, אמר להן ואמרו לו אוכלין מן הראשון לא אמר להן ולא אמרו לו, אינן אחראין זה לזה. (כז) מכאן אמרו חכמים יפה שתיקה לחכמים קל וחומר לטפשין, שנאמר גם אויל מחריש חכם יחשב אוטם שפתיו (לב) נבון (משלי יז כח): (כח) שתי חבורות שנתערבו פסחיהם אלו מושכים להם אחד ואלו מושכין להם אחד, אחד מאלו בא לו אצל אלו, ואחד מאלו בא לו אצל אלו, וכך הם אומרים אם שלנו הוא הפסח הזה ידיך משוכות משלך ונמניתה על שלנו, ואם שלך הוא הפסח הזה ידינו משוכות משלנו ונימנינו על שלך, ושמא דמתניתין מפורש בפרשה בפסוק אם ימעט הבית (שמות יב ד): (כט) וכן חמש חבורות של חמשה חמשה ושל עשרה עשרה, מושכין להן אחד מכל חבורה וחבורה וכך היו אומרים: (ל) של חמשה אין של ארבע לא. ומה טעם לא. משום דלא פייש חד מבני חבורה גביה. וכדין שתי חבורות כך דין שנים שנתערבו פסחיהן זה ממנה עמו אחד מן השוק וזה ממנה עמו אחד מן השוק, וזה בא אצל זה וזה בא אצל זה, וכך הוא אומר אם שלי הוא פסח זה ידיך משוכות משלך ונמניתה על שלי, ואם שלך הוא פסח זה ידיי משוכות משלי ונמניתי על שלך:

[פרק יוד] (א) ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך, (ב) משום חיובא דמצה. (ג) ואפילו שאר מילי כגון בישרא וכוורא לא יכול כדי שיבא תאב לאכילת מצה, כל שכן מצה לאסור ליכול עד הערב כדפרישית לאחרן. (ד) אבל מטבל הוא במיני תרגימא, (ה) דהיינו פירות ובשר בלא לחם, (ו) אי נמי בירקא: (ז) ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסבו (ח) ובתר כסי קמאי בעי הסיבה, משום דבעי למימר חירות, אבל בבתראי לא מחייב בהסיבה, דמאי דהוה הוה,

הערות ותקונים

רע״ב: כה) תיחול קדושתו כו׳. הוא כמו שהוא בגמרא כתב יד עי׳ ד״ס צד 304 אות צ׳: כו) מתני׳ חבורה. משנה צ״ח ע״ב: כז) מכאן אמרו חכמים. גמרא צ״ט רע״א: כח) שתי חבורות. משנה שם: כט) וכן חמש חבורות. משנה שם: ל) של חמשה אין כו׳. גמרא צ״ט ע״א: לא) וכדין שתי חבורות. משנה שם:

[פ״י] א) ערבי פסחים. משנה ראשונה מפ״י דף צ״ט ע״ב: ג) משום חיובא דמצה. גמרא שם: ג) ואפילו שאר מילי כגון בישרא כוורא לא ליכול כדי שיבא תאב לאכילת מצה. לא נודע לי המקור והשורר או״ח סי׳ תע״א חביא אבל בשר וירק ומיני תבשיל שרי: ד) אבל מטבל הוא במיני תרגימא. גמרא ק״ז ע״ב: ה) דהיינו פירות ובשר בלא לחם. וכן כתב הרשב״ם בפסחים שם ועי׳ בתוס׳ ד״ה מיני תרגימא שהביאו דברי הרשב״ם ולא נהיר דבריו בעיניהם: ו) אי נמי בירקא. גמרא שם ר׳ יצחק מטביל בירקא: ז) ואפילו עני שבישראל. משנה צ״ט ע״ב: ח) ובתר

ופלונתא דרבנן היא ואסיקנא דכולהו בעי הסיבה. (ט) פרקדן לאו שמיה הסיבה, הסיבת ימין לאו שמה הסיבה, אלא בצד שמאל, ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לוושט ויבוא לידי סכנה, ואשה חשובה צריכה הסיבה, ושאר הנשים אין צריכות הסיבה, שאין דרכן של נשים להסב אצל בעליהן מפני הכבוד, בן אצל אביו צריך הסיבה, אבל תלמיד בפני רבו לא. (י) דתנן ומורא רבך כמורא שמים. (יא) והשמש צריך הסיבה, (יב) דאמר ר' יהושע בן לוי השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא ידי חובתו, מיסב אין לא מיסב לא: (יג) ולא יפחתו לו מארבעה כוסות של יין, ואפילו מן התמחוי: (יד) ואמר רבי יהושע בן לוי נשים חייבות בארבעה כוסות הללו, שאף הן היו באותו הנס, בכלל הגאולה. (טו) אמר רב יהודה אמר שמואל ארבעה כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי מזיגת כוס יפה, (ט"ז) שתאן בבת אחת יצא. (יז) אמר רבא ידי [יין יצא ידי] ארבע כוסות לא יצא. (יח) שתאן חי יצא. אמר רבא ידי יין יצא ידי חרות לא יצא. (יט) השקה מהן בניו ובני ביתו יצא. (כ) אמר רבא והוא דשתה הוא רובא דכסא. (כא) תנו רבנן ארבעה כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית, אחר אנשים ואחר נשים, ואחר התינוקות. (כב) אמר ר' יהודה וכי מה הנאה יש ביין לתינוקות אלא מחלק להם קליות ואגוזין כדי ש'ישאלו: (כג) ואפילו מן התמחוי. ואמרינן פשיטא, ומהדרינן לא צריכא [אלא אפילו] לר' עקיבא דאמר עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, אפילו הכי (כד) משום ניסא מודה:

(כה) [מתני'] מזגו לו כוס ראשון בית שמאי אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין, (כו) [מפני] שהיום גורם ליין שיבא וכבר קידש היום ועריין יין לא בא. ובית הלל אומרים מברך על היין ואח"כ מברך על היום, (כז) שהיין גורם לקידוש שתאמר. (כח) דבר אחר ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה ותדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. מאי מברך, (כט) ואמר רב אם חל להיות במוצאי שבת יקנ"ה, (ל) ורבא אמר יקנה"ז, (לא) והלכתא כרבא. וזה סדרן ' יין בורא פרי הגפן. ק' קידוש אשר בחר בנו מכל עם וכו' עד מקדש ישראל והזמנים: ג' נר בא"י אמ"ה בורא מאורי האש. ה' הבדלה בא"י אמ"ה המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת ויום השביעי משאת ימי המעשה קדשת הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך

הערות ותקונים

ככי קמאי בעי הסיבה כו'. עי' בגמ' ק"ח ע"א ועי' בהרא"ש שם: ט) פרקדן כו'. גמ' שם: י) דתנן. אבות פ"ד מי"ב והובא בגמ' שם: יא) והשמש צריך הסיבה. גמ' שם: יג) דאמר ריב"ל. גמ' שם: יג) ולא יפחתו לו מארבעה כוסות של יין. משנה שם צ"ט ע"ב: יד) ואמר ריב"ל. גמ' שם ק"ח ס"א: טו) אמר רב יהודה אמר שמואל. ק"ח ר"ע"ב: טז) שתאן בבת אחת יצא שם שם. ובגמ' מוקדם שתאן חי למאמר שתאן בבת אחת: יח) אמר רבא ידי יין יצא ידי ארבע כוסות לא יצא. כן תקנתי ובגמ' לפנינו חגי' רב אמר. והוגה בגמ' מהרי"ב ברי"ף והרא"ש ליתא תיבות "רב אמר". וכן הביא בעל ד"ס דף קס"ד אות ח' והביא כי בגליון הכ"י כתוב אמר רבא וכן הוא בקדמונים: יט) שתאן חי יצא אמר רבא. גמרא שם: יט) השקה מהן בניו. שם שם: כ) אמר רבא והוא דשתה הוא רובא דכסא. צ"ל אמר רב נחמן בר יצחק: כא) ת"ר. גמרא שם: כב) אמר רב יהודה. שם שם: כג) ואפילו מן התמחוי, ואמרינן פשיטא כו'. גמרא ק"ב ע"א: כד) משום ניסא מודה. בגמרא משום פרסומי ניסא מודה. ובד"ס צד 344 הביא בגמרא כ"י ליתא למלת "פרסומי", וכן ליתא בפי' הר"ח: כה) מתני' מזגו לו כוס ראשון. משנה ק"ד ע"א: כו) מפני שהיום גורם. גמרא שם: כז) שהיין גורם. גמרא שם: כח) דבר אחר. גמרא שם: כט) אמר רב. גמרא ק"ב ע"א: ל) ורבא אמר. ק"ג ע"א: לא) והלכתא כרבא. גמרא שם ועיין בתוס' ד"ה

באי המבדיל בין קודש לקודש. פירוש בין קודש חמור לקורש קל. (לב) דאמר רב תחליפא המבדיל צריך שיבדיל מעין החימתה דהיינו בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת. ז' זמן שהוא שהחיינו ושותין, ואם חל להיות בשבת מקדשין ויכולו עד סוף הפרשה, פרי הגפן וקידוש אשר בחר בנו וחותם מקדש השבת וישראל והזמנים ושהחיינו, ואם חל להיות בחול מקדשין יק"ז, פרי הגפן אשר בחר בנו וחותם מקדש ישראל והזמנים, ושהחיינו, וכולהו ילפי להו רבנן מדאורייתא, דמאי טעמא מקדשין על היין קודם סעודה, דכתיב זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ ח), זכריהו על היין בכניסתו לקדשו על שלחנך, אשכחן שבת, לילי פסחים מנלן, דכתיב זכור את היום הזה אשר יצאת ממצרים (שמות יג ג), ואתיא זכור זכור משבת, ושאר ימים טובים דרשינן להו במסכת שבת, אין לי אלא בלילה ביום מניין, ת"ל זכור את יום (שם כ ח), ומאי טעם אומרים הבדלה במוצאי שבתות ובמוצאי ימים טובים, דכתיב ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי (ויקרא כ כו), וסמוך ליה והבדלתם (שם שם כה), אמר הקב"ה כשם שאני מברילכם מאומות העולם ועושה אתכם קודש ואותם חול, כך אתם תהיו מברילין בין טהרה לטומאה ובין קודש לחול, וכשם שמבדילין בין קודש לחול, כך מבדילין בין קודש חמור לקודש הקל, דהיינו בין שבת ליו"ט, דכתיב אחרי ה' אלהיכם תלכו (דברים יג ה), אחרי דרכיו ואחרי מצוותיו, שכך הקב"ה הבדיל בין שבט הלוי לשאר שבטים, ואעפ"כ חזר והבדיל בין קודש חמור לקודש הקל, דהיינו בין אהרן ובניו לשאר בני לוי, דכתיב ויבדל אהרן להקדישו קודש (הקדשים) [קדשים] (דה"א כ"ג י"ג), ומאי טעמא מקדמינן קידוש להבדלה, מסתברא (לג) איפרכוס נכנס ומלך יוצא, יוצאין לקראת איפרכוס, ומכניסין אותו ואח"כ יוצאין עם המלך, ומלוין אותו, וכן מצינו באברהם, דכתיב אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור טעל עבדך (בראשית יח ג), ביקש מאת הקב"ה שימתין לו עד שיכנים עוברים ושבים. ומאי טעמא מברכינן שהחיינו, דכתיב ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום (דברים ד ד). אמר להם משה לישראל צריכים אתם להודות להקב"ה שמנעכם מעון פעור והחיה אתכם עד עתה: ואם אין לבר ישראל יין כרי רביעית לקדש עליו ויש לו צימוקין ישרם במים ויעשה בהם ערבי פסחים קידוש, הואיל ולגבי נזיר קרוי יין, דכתיב מכל אשר יעשה וגו' (במדבר ו ג), ואינו יוצא ידי חובת קידוש בלא יין, אבל בלילי שבתות ושארי ימים טובים מצי לקדושי אריפתא. ולבתר דשתה כוס ראשון נוטלין ידיהם ומברכין על נטילת ידים, מאי טעם משום דבעי למטבל בחרוסת, (לד) דאמר ר' אליעזר אמר ר' אושעיא כל שטיבולו במשקין צריך נטילת ידים. (לה) אמר רב פפא שמע מינה (לו) האי מרור צריך לשקועי בחרוסת דאי משום קפא למה לי נטילת ידים. (לז) ולא נישהי לי' בגווה (לח) דאגב חוליא דחרוסת מבסים ליה למרור ובעינן טעם מרור וליכא:

(לט) [מתני'] הביאו לפניו מטבל בחזרת עד שמניע לפרפרת הפת, ומברך בורא פרי האדמה ואוכל, ואי ליח ליה חזרת, דהיינו חמא, מייתי חמא אי דדברא אי כרפסא וטמיש בחרוסת ואכיל, והיכי דאית לי' תרי מיני ירקא, מברך ברישא על מינא חדא בורא פרי האדמה, וכי מטי לגבי מרור מברך על אכילת מרור,

הערות ותקונים

והלכתא: לג) דאמר רב תחליפא המבדיל צריך שיבדיל מעין החימתה. עיין גמרא ק"ד ע"א חובא זה בשם רב יהודה אמר שמואל: לג) איפרכוס נכנס. גמרא ק"ג ע"א: לד) דאמר ר' אליעזר א"ר אושעיא כל שטיבולו. גמרא קט"ו סע"א: לה) אמר רב פפא. שם שם: לו) האי מרור. בגמרא האי חמא: לז) ולא נישהו ליה בגווה. גמרא שם קט"ו ע"ב: לח) דאגב חוליא דחרוסת. בגמרא אגב חלייה דמשלין. לט) מתני' הביאו לפניו. משנה קי"ד ע"א: מ) אמר רב חסדא. קט"ו ע"א:

ואי לית ליה אלא מינא חדא ירקא, אמר רב חסדא מברך בורא פרי האדמה, ולא טעים ולא משתעי עד דהדר ומברך עליה על אכילת מרור, וטמיש בחרוסת ואכיל, (מא) דאמר ריש לקיש זאת אומרת מצות צריכות כוונה, דאי סלקא דעתיך אין צריכות כוונה, למה לי למטבל תרי טיבולי, בטיבולא חדא סני ליה, ואקשינן עליה ממאי דלמא לעולם אימא לך מצות אין צריכות כוונה והא קמ"ל דבעי תרי טיבולי כי היכי דליהוי היכירא לתינוקות. ומהדר א"כ נשמעינן בשאר מיני ירקא. ואמרינן אי אשמעינן שאר מיני ירקא הוה אמינא שאר מיני ירקא בעינן טיבולא אחריתא אבל בחד ירקא אימא לא קמ"ל דאפילו לית ליה אלא מינא חדא טביל ביה תרי טיבולי, וכי מטי נבי מרור אכיל ליה בלא ברכה דקמ"ל הלכתא כר' אליעזר חסמא, ואיכא דמוקמי לה משמיה דרב חסדא: (מב) הביאו לפניו מצה וחרוסת והזרת אעפ"י שאין חרוסת מצוה, מן התורה אלא האי דמייתי ליה מצוה מדרבנן. (מג) ומאי מצוה, כדתניא, תבלין שבחרוסת זכר לתבן, וחרוסת גופיה זכר לטיט, עבודת אבותינו במצרים. (מד) תניא ר' יוסי אומר אעפ"י שטיבל מצוה להביא לפניו חרוסת והזרת ושני תבשילין, מאן נינהו שני תבשילין, (מה) חזקיהו אמר אפילו דג וביצה. (מו) ורב ספא אמר שני מיני בשר. אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה: ונוטל הבקי מצה שלפניו ובוצעה לשתי פרוסות, ומניח פרוסה אחת בשלחן, ופרוסה השנית תוך הקערה שבה החזרת ושני תבשילין, (מז) ועוקרין את השלחן ממקומו, ואומר הא לחמא עניא עד לשנה הבאה בני חורין: (מח) אמר רב שימי בר אשי מצה בפני כל אחד ואחד וחרוסת בפני כל אחד ואחד. (מט) ולמה עוקרין השלחן לפניו כדי שיראו התינוקות וישאלו, דכתיב והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים (שמות יג יד):

(נ) [מתני'] מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל, אם אין דעת בבן לשאול, אביו מלמדו, (נא) שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמור בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים (שם שם ח). (נב) תנו רבנן אם חכם בנו, בנו שואלו, ואם לאו הוא בעצמו שואל, (נג) שנאמר וכזר את יום הזה אשר יצאת ממצרים (שם שם נ), ואפילו שני תלמידי חכמים הבקיאין בהלכות הפסח שואלין זה לזה, מה הן אומרים, (נד) מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות וכו'. (נה) מתחיל בגנות, (נו) היינו דמתחיל לומר עבדים היינו לפרעה במצרים, ומסיים בשבח, היינו דמסיים בשבחו של הקב"ה בא"י אמ"ה אשר גאלנו ונאל את אבותינו ממצרים, וחותם בא"י גאל ישראל. (נז) דקיימא לן כרבא דאמר רבא אמת של ק"ש, והלל של לילי פסחים, חתימתן גאל ישראל, ושמא מאי, כיון דמדכרינן בהו יציאת מצרים חתמינן בהו גאל ישראל, דהיינו לשעבר, דמודינן לקב"ה דפריק ית ישראל ממצרים, ובתפלה חתמינן גאל ישראל דכיון דלא אמרינן בההיא ברכה יציאת מצרים אלא מצלינן לקב"ה דיפרוק יתן מן גלותא חתמינן בה גואל ישראל לשון

הערות ותקונים

מא) דאמר ריש לקיש. קי"ד רע"ב וכל המאמר שהביא הוא בגמרא שם: מב) הביאו לפניו מצה. משנה שם קי"ד ע"א: מג) ומאי מצוה. גמרא קמ"ז ע"א: מד) תניא ר' יוסי אומר. גמרא קי"ד ע"ב: מה) חזקיה אמר. גמרא שם: מו) ורב ספא אמר. לפנינו בגמרא שם רב יוסף אמר, וכן יש לתקן לפנינו: מז) ועוקרין את השלחן ממקומו. גמרא שם קמ"ז ע"ב ועיין בתוס' ד"ה למה עוקרין את השלחן: מח) אמר רב שימי בר אשי. שם שם: מט) ולמה עוקרין את השלחן. גמרא שם. והראי' מן הכתוב הוסיף המחבר: נ) מתני' מזגו לו כוס שני. משנה קמ"ז ע"א: נא) שנאמר והגדת. הראי' מהכתוב הוסיף המחבר: נב) ת"ר. גמרא שם: נג) שנאמר זכור את היום הזה. זה הוסיף המחבר: נד) מה נשתנה כו'. משנה שם: נה) מתחיל בגנות ומסיים בשבח. משנה שם: נו) היינו דמתחיל לומר עבדים היינו. גמרא שם ומה שהביא המחבר היינו דמסיים בשבחו של הקב"ה, הוספת המחבר: נז) דקי"ל כרבא דאמר רבא. גמרא קי"ז ע"ב: נח) אמר רבא וצריך

עתיד. (נח) אמר רבא וצריך שיאמר ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו וגו׳ (דברים ו כג) וצריך שיאמר כמה מעלות טובות, ולא יפחות מחמש עשרה דהיינו ט״ו נמולות טובות שנמל הקב״ה עמנו משיצאנו ממצרים עד שנבנה בית המקדש, והני ט״ו מעלות כנגד ט״ו שיר המעלות שאמר דוד. (נט) אמר רבא צריך להגביה המצה ולומר מצה זו שאנו אוכלין על שום מה על שום שלא הספיק בציקם של אבותינו להחמיץ עד שנאלם הקב״ה, שנאמר ויאפו את הבצק וגו׳ (שמות יב לט). (ס) וצריך לומר מרור זה שאנו אוכלין על שום מה על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו, שנאמר וימררו את חייהם וגו׳ (שמות א יד). (סא) וצריך להגביהו. (סב) אבל להגביה בשר ולומר בשר זה שאנו אוכלין על שום מה על שום שפסח הקב״ה על בתי אבותינו אסור, ואפילו לומר אדם בשר זה לפסח אסור מפני שנראה כאוכל קדשים בחוצה לארץ. (סב*) אבל מזכיר ואומר פסח מצה ומרור. פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש קיים, על שום שפסח הקב״ה על בתי אבותינו במצרים, שנאמר ואמרתם זבח פסח הוא וגו׳ (שמות יב כז). (סג) דתנן רבן גמליאל אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, פסח מצה ומרור, וכו׳ ומסיים בשבח כדלעיל. (סד) ואומר לפיכך אנו חייבים להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר (סה) לנצח ולגדל (סו) למי שעשה לנו את כל הנסים האלו והוציאנו (סז) מעבדות לחירות ונאמר לפניו הללויה. ואומר הללויה הללו עבדי ה׳. (סח) עד היכן אומר. בית שמאי אומרין עד אם הבנים שמחה (תהלים קיג ט), ובית הלל אומרים עד חלמיש למעינו מים (שם קיד): ואין מברכין בלילי פסחים לא לגמור את ההלל, ולא לקרוא את ההלל, מפני שחולקין אותו באמצע, ומפסיקין בו בברכת גאולה ובסעודה, ובברכת המזון, כדבעינן למימר לקמן. (סט) דתנן כוס רביעי גומר עליו את ההלל. וכי מטי לחלמיש למעינו מים מברך בא״י גאל ישראל, ומברך גמי בורא פרי הגפן, ושותין ונוטל ידיו ומברך עליו על נטילת ידים, (ע) דתנן נטל ידיו לטיבול ראשון, דהיינו טיבול ירקות בחרוסת, חוזר ונוטל (עא) לטיבול שני, דהיינו של לחם, דטביל ליה במלח או ליפתן. (עב) ונוטל מצה הפרוסה ומניחה בתוך מצה שלימה ובוצע מן הפרוסה. דאמר רב פפא הכל מודין לעניין לילי פסחים שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע מן הפרוסה, מאי טעם לחם עוני (דברים ו׳ ג׳), כתיב,

הערות ותקונים

שיאמר ואותנו הוציא. גמרא קט״ז ע״ב: נט) אמר רבא צריך להגביה המצה. שם שם: ס) וצריך לומר מרור זה כו׳. משנה קט״ז ע״ב: סא) וצריך להגביהו. גמרא שם: סב) אבל להגביה בשר אסור. גמרא שם בשר אין צריך להגביהו וע״ש בפי׳ הרשב״ם: סב*) אבל מזכיר ואומר פסח מצה ומרור. משנה שם: סג) דתנן ר״ג אומר. משנה קט״ז ע״א: סד) ואומר לפיכך. משנה שם קט״ז ע״ב: סה) לנצח ולגדל. זה ליתא במשנה ולפנינו לברך לעלה ולקלס. ועיין ד״ס דף קפ״ב אות ח׳: סו) למי שעשה לנו. במשנה לפנינו לאבותינו ולנו ועיין ד״ס שם: סז) מעבדות לחירות. במשנה נאמר גם מיגון לשמחה ומאבל ליו״ט ומאפילה לאור גדול ומשעבוד לגאולה וכן ליתא בש״ס כ״י עיין ד״ס צד 362 אות ח׳: סח) עד היכן. משנה שם: סט) דתנן כוס רביעי. משנה קי״ז ע״ב: ע) דתנן נטל ידיו לטיבול ראשון. גמרא קט״ו ע״ב: עא) לטיבול שני דהיינו של לחם דטביל ליה במלח או ליפתן. הרשב״ם מפרש לטבול שני חזרת, ומחרי״ץ גיאות (דף ק׳) הביא בשם רב האי גאון טבול שני מצה ומרור או מצה וחסא כולהו הני מעשים טיבול שני מיקרו: עב) ונוטל מצה הפרוסה ומניחה בתוך מצה שלימה ובוצע מן הפרוסה, דאמר רב פפא הכל מודין. הוא דברי הריטב״ץ בערבי פסחים וז״ל: הילכך בעינן למיבצע ביום טוב על תרתין ריפתא שלמאתא כדמחייבין בשבת ובפסח אתא לחם עוני וגרעה לשלגא דחדא הילכך לבציענן אחדא ושלגא וכדבצע מנח לה לפרוסה בגוה דשלמתא ובצע דאמר רב פפא הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע מ״ש לחם עוני כתיב ביה עכ״ל. ועיין שם ברבינו נסים, ודברי רב פפא שהביא הוא בגמרא ברכות ל״ט ע״ב ועיין בהרי״ץ גיאות דף ק״ג מה שהביא בשם רב עמרם גאון ז״ל ובשם

מה דרכו של עני בפרוסה, אף כאן בפרוסה, (ענ) ומאי טעם מניחה בתוך שלימה, לקיים ביה לחם משנה (שמות טז כב), כשאר שבתות ויטים טובים, דבוצע על שתי ככרות, (עד) ויש מדייקין ואומרים שמניח פרוסה בתוך שני שלימות ובוצע מאחת מהן, (עה) ברכה בר דנקיט תרתי ובצע חדא, ולא בצע אלא שליטה, (עו) כר' יוחנן דאמר שלימה מצוה מן המובחר. (עז) והא דאמרינן מה עני דרכו בפרוסה אף כאן בפרוסה, כלומר לא על שתי שלימות אלא על שלימה ופרוסה, (עח) דבשאר ימים טובים בוצע על שתי שלימות, אבל הכא כתיב לחם עוני אתא קרא דא ונרעתה לפלנא חדא מינייהו. והיכי עביד, בא"י אמ"ה המוציא לחם מן הארץ, ובצע לה וחזר ומברך על ההוא אומצא ברכה שנית בא"י אמ"ה אקב"ו על אכילת מצה, ושמיש במילתא, אי נמי כליפתן ואכיל, ויהיב לבני הסיבה ואוכלין, ולא מיבעיא ליה למשמיש בחרוסת דאין מטבילין בלילי פסחים אלא שתי פעמים, והני מילי ירקות אבל פת לא, והלכתא ברישא מברך המוציא לחם מן הארץ, והדר על אכילת מצה, היכא דאיכא תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, ועוד מסתברא דבעי לברוכי ברישא לקב"ה דפקידיתן דניכול לחמא דהוי מצה משום ניסא דעבד לו בה בפסח, ואסור לאישתעויי בין ברכת המוציא לברכת אכילת מצה. ואסור למיכלה להההוא אומצא דבריך עלה המוציא על אומצא חרא, ועל אכילת מצה על אומצא אחריתי, דמיחזי דהא מצה דמינטרא והא לאו מצה דמינטרא, והני מילי דאסור למיכלא עד דמברך על אכילת מצה בלילי פסחים דחיובא מראורייתא היא למיכל מצה, דכתיב בערב תאכלו מצות (שמות יב יח), אבל מכאן ואילך דאי בעי למיכל מצה אכיל ואי בעי לא אכיל, כי אכיל לה אין צריך לברך עלה על אכילת מצה, אלא מברך המוציא לחם מן הארץ לבד, ומצה נמי בלילי פסחים כי אכיל לה צריך הסיבה, משום פרסומי ניסא, אבל מרור לא צריך הסיבה, ונוטל חורת דהיינו חסא ומברך בא"י אמ"ה אקב"ו על אכילת מרור, ושובל בחרוסת, ואוכל, וכן כולם, וזה טיבול שני, וחזר ונוטל כוית מצה וכורכה עם מרור ואוכלן בלא ברכה, זכר למקדש, פי' דבמקדש היו מביאין לפניו נופו של פסח ונוטל כוית בשר ממנו ומצה ומרור וכורכן כאחת ומברך בא"י אמ"ה אקב"ו לאכול פסח מצה ומרור, דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו (במדבר ט יא), וכיון שחרב בית המקדש ונטלו קדשים אין לנו להוכיר בשר פסח כל עיקר, אלא כורכין מצה ומרור ואוכלין בלא ברכה זכר למקדש החרב. (עט) דתנא אמרו עליו על הלל הזקן שהיה כורכן בבת אחת ואוכלן, דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו. (פ) אמר רב יהודה חלוקין עליו חביריו על הלל, (פא) תניא נמי הכי יכול יהיו כורכין למצה ומרור בבת אחת ואוכלן כדרך שהלל אוכלן, ת"ל יאכלוהו, דמשמע זה בפני עצמו וזה בפני עצמו, (פב) והשתא דלא אתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבא מברך ברישא על אכילת מצה ובתרה המוציא ואכיל לה ומברך על אכילת מרור ואכיל ליה, והדר אכיל מתרווייהו ואכיל להו בהדי

הערות ותקונים

מר רב כהן צדק: ענ) ומאי טעם מניחה בתוך שליטה. עיין כל זה בריטב"א שם ובהרי"ץ גיאות שם: עד) ויש מדייקין ואומרים שמניח פרוסה בתוך שני שלימות ובוצע מאחת מהן. וכנראה הוא דברי רב האי גאון ז"ל עיין בהרי"ץ גיאות שם ועיין שו"ת הגאונים שערי תשובה סי' רפ"ז תשובה מרב כהן צדק ז"ל: עה) ברכה בר דנקיט תרתי ובצע חדא. הלשון נשתבש ע"י הסעתיק ויש לתקן כרב כהנא דנקיט תרתי ובצע חדא וחוא בגמרא ברכות שם: עו) כר' יוחנן דאמר שלימה מצוה מן המובחר. גמרא ברכות שם: עז) והא דאמרינן מה עני דרכו בפרוסה. פסחים קטייז סעיב וקטייז רעיא: עח) דבשאר ימים טובים כו'. הרי"ץ שם: עט) דתנא אמרו עליו על הלל הזקן כו'. גמרא קטייז עיא: פ) אמר ר' יהודה חולקין עליו חביריו על הלל הזקן. בגמרא שם הובא זה בשם ר' יוחנן: פא) תניא נמי הכי. בגמרא לפנינו חגי' דתניא: פב) והשתא דלא

הדדי בלא ברכה זכר למקדש. (פג) ואוכלין ושותין כל צורכיהן עלוי פתורה, ואי אית להן מגדני דלאו מכשירי דלחמא אינון או פירי, מברך על כל חד וחד מעין ברכה דידיה ואכלין להו (פד) (ולא צריך) [וצריך] לברוכי עלייהו ברכה אחרונה (פה) כדרב פפא. (פו) והיכא דאיכא זקן או חולה או קטן דלא מצי למיכל מצה כמות שהיא קשה (פז) שרו להו ואכלי להו. (פח) והיכא דקדיש בחד ביתא ואיצטריך לקדושי בתרי תלתא בתי (פט) בפסחא מקדש, (צ) היכא עביד, מקדש בחד ביתא ואכיל שאר ירקי ואומר הגדה עד גאל ישראל, ונמיר להו ברכת מצה ומרור, ושביק להו ומברכין ואוכלין מצה ומרור וכל צורכיהון, ומברכין ברכת המזון, והדר אזיל לביתא אחרינא ומקדש ואכיל שאר ירקי ואומר הגדה כולה, ואכיל מצה ומרור ואכיל, ושתי כל צורכיה, ומברך ברכת המזון, ושתי כסא דברכתא, והדר אזיל לביתא קמא ונמר להו הלילא ולא שתי כסא דהלילא, והדר אזיל לביתא אחרינא ונמר הליליא, ושתי כסא דהלילא. (צא) והני מילי דמזדקק להו מעיקרא לאפוקינהו חובתייהו, אבל בריעבד כגון דקדיש בביתיה ואמר הגדה ואכל מצה ומרור ונמר סעודתיה ובריך ברכת המזון ונמר הלילא ושתי, ובתר הכי איצטריך לאפוקי לאחריני ידי חובתייהו מן כולהו ארבע כסי, הדר ומקדש להו ומפיק להו מחובת ארבע כסי והמוציא וברכת מצה ומרור, דתני אהבה בריה דר' חייא כל הברכות כולן אעפ"י שיצא מוציא [חוץ מברכת הלחם וברכת היין שאם לא יצא מוציא] ואם יצא אינו מוציא, והני מילי ביומי דחול דלאו חובה עליה למסעד ואי בעי אכיל ושתי, ואי בעי לא אכיל ולא שתי, ולהכי אי בריך אינש ברכת המוציא וברכת המזון לנפשיה לא מברך לאחריני, דכיון דלאו חובה היא משתכח דמוציא שם שמים לבטלה, אבל ברכת מגילה ואכילת מצה ומרור דחובה נינהו על כל ישראל, דכתיב בערב תאכלו מצות (שמות יב יג), וכן נמי קידוש של לילי שבתות ויומים טובים, דכתיב זכור את יום השבת לקדשו (שם כ ח), זכריהו על היין, וחייב אתה לקדשו על שלחנך וקידוש לילי ימים טובים, דאתיא זכירה וכירה מלילי שבת, כדפרישת לאחרן: (צב) וברכת היין של ארבע כוסות של לילי פסחים (צד) דאמרו רבנן לא יפחתו לו מארבע כוסות של יין ואפילו מן התמחוי, בכולהו אע"ג דבריך וטעים איהו לגרמיה, חוזר ומברך לאחרים וטעים מינייהה, (צה) דבעי רבא ברכת הלחם של אכילת מצה וברכת היין של קידוש היום מאי, אי אמרינן כיון דנפיק ליה ידי חובתו לא מפיק לאחריני, או דלמא כיון דחובה הוויין על כל ישראל דלא סניא לשום ישראל דלא אכיל כשאר מצות דמיין ואע"ג שיצא מוציא, (צו) תא שמע דאמר רב אשי כי הוינן בי רב (פפא) [פפי] הוי מקדש לו וכי הוה אתי אריסיה מדברא הוה מקדש להו. ש"מ אעפ"י שיצא בהני מצות חוזר ומוציא את אחרים ידי חובתם וטעים בהדייהו דאי לא טעים לא נפקין ידי חובותייהו: (צז) והלכתא

הערות ותקונים

אהמר הלכתא. גמרא שם: פג) ואוכלין ושותין כל צורכיהון. הוא לשון הבה"ג ה' פסחים [דף ל' ע"א]: פד) ולא צריך לברוכי. תקנתי וצריך כמו שהוא לשון הבה"ג שם: פה) כדרב פפא. ברכות נ"א ע"ב: וכן הובא בבה"ג שם: פו) והיכא דאיכא זקן. בה"ג שם במאמר שלאחריו. פז) שרו להו. בבה"ג תארי לה. הוא בל"ם כמו שרו בל"ע עיין ערוך השלם ערך תר ו': פח) והיכא דקדיש בחד ביתא. בה"ג שם: פט) «בפסחא מקדש» ליתא בבה"ג דפוס ווינציא שם ואיתא בדפוס בערלין [צד 144] ומיותר הוא: צ) היכי עביד מקדש בחד ביתא כו'. בה"ג שם. ועיין שו"ת שערי צדק תשובה לגאונים סי' רפ"ז ובכדר רע"ג כ' ע"א ובב"י סי' תפ"ד: צא) והני מילי דמזדקק להו מעיקרא כו'. זה ליתא בבה"ג, ומקור אחר היה להטחבר בדברי הגאונים. צב) דתני אהבה בריה דר' חייא. ר"ה כ"ט ע"א לפנינו בריה דר' זירא: צג) וברכת היין של ארבע כו'. גם זה נוטע מדברי הגאונים. צד) דאמרו רבנן לא יפחתו. משנה ריש ערבי פסחים: צה) דבעי רבא כו'. ר"ה כ"ט סע"א ורע"ב: צו) ת"ש דאמר רב אשי. גמרא שם: צז) והלכתא בין ארבע כוסות כו'

בין ארבע כוסות של פסח בין בקידוש של לילי שבתות ולילי ימים טובים ובין בכוס של הבדלה ובין בכוס של ברכת המזון צריך שיהא בהן (צח) כדי מזיגת כוס יפה, פירוש היינו ביצה ומחצה, וצריך שישתה המברך רובו של כוס, ומאי כוס יפה, כוס של ברכה. (צט) אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה צריך שיהא בו רובע רביעית כדי שימזגנו ויעמוד על רביעית, (ק) כדמפרש במסכת שבת: (קא) והלכתא במוצאי שבתות ובמוצאי שאר ימים טובים אית ליה חמרא מקרשינן אריפתא, וכן במוצאי שבת והכנסת יום טוב מבדיל אריפתא אגב קידוש ברישא מברך המוציא ואינו אוכל, ואומר אשר בחר בנו וכו', והמבדיל בין קדש לחול, אבל בלילי פסחים לא סניא ליה לקדושי אריפתא אלא חובה היא למעבד ליה לבר ישראל ארבע כוסות דחמרא, (קב) כנגד ד' גאולות, דכתיב ביציאת מצרים, (קג) והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. (קד) ר' יהושע בן לוי אמר כנגד ארבע כסי שנאמרו בפרעה, וכוס פרעה בידי (בראשית מ יא), ואשחט אותם אל כוס פרעה (שם שם), ואתן את הכוס על כף פרעה (שם שם), ונתת כוס פרעה בידו (שם שם יג). ואמר ר' יהושע בן לוי ארבע כוסות כנגד ארבע כוסות של תרעלה שהשקה הקב"ה לאומות העולם, וש"ה קח את כוס היין החמה [הואת מידי] והשקית אותו את כל הגוים (ירמי' כה טו), זה כוס אחר, כוס והב [בבל] ביד ה' וגו' (שם נא ז), זה כוס שני, כי כוס ביד ה' מלא מסך וגו' (תהלים עה ט) זה כוס שלישי, ורוח ולעפות מנת כוסם (שם יא ו), זה כוס רביעי, וכנגדן משקה לישראל ארבע כוסות של ישועה לעתיד לבא, שנאמר ה' מנת חלקי וכוסי (תהלים טז ה), זה כוס אחר, כוסי רויה (שם כג ה), זה כוס שני, כוס ישועות אשא (שם קטז יג), תרי הרי ארבע כוסות, הילכך מיבעיא ליה לאתנויי ארבע כסי ואפילו מן התמחוי. ויין מבושל נרידא אין אדם יוצא בו ידי חובתו בפסח, דהא נפק ליה מתורת יין, ואין מברכין עליו בורא פרי הגפן, ואין בו משום מגע גוי, ולא משום יין נסך, ואין מקדשין עליו ואפילו בשאר ימים טובים ולילי שבתות, ואין מבדילין עליו, ואין מברכין עליו ברכת המזון, ולא ברכת אירוסין, ולא ברכת נישואין, ולא ברכת מילה, ולא ברכת רחבה. וכששותין אותו מברכינן עליו שהכל נהיה בדברו, ואע"ג דמקדשין בלילי שבתות ושאר ימים טובים אלחמא כי ליכא חמרא, מיהו אכרולי לא מבדילינן אלחמא, וטעמא מאי קידוש דאי אפשר לו שלא לסעוד, ואמרינן אין קידוש אלא במקום סעודה, כיון ששלחן קבוע וסעודה קבועה בלילי שבתות ולילי ימים טובים מקדש על הפת, אבל במוצאי שבתות וימים טובים שאין שלחן קבוע ואי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל אינו דין שיטול פת ויוציא שם שמים לבטלה עליה, הלכך אין מבדילין על הפת, אבל אם יש מוצאי שבת ומוצאי יום טוב שחייב בקידוש ובהבדלה, אם אין לו יין מבדיל על הפת בהדי קידושא דיומא, ולבתר דגמרין סעודתייהו אכלין כזית מצה, (קה) משום דאמרו רבנן אין מפטירין אחר הפסח

הערות ותקונים

פי' היינו ביצה ומחצה. וכן הובא ברי"ץ גיאות [דף צ"ח] ושיעור כוס של ברכה רביעית הלוג דהיינו ביצה ומחצה: לח) כדי מזיגת כוס יפה. שבת ע"ז ע"ב. לט) אמר רב נחמן אמר רבה בר אהבה צריך שיהא בו רובע רביעית. שבת שם ולפנינו בר אבוה: ק) כדמפורש במס' שבת. הוא בגמרא שם שרשכותי: קא) והלכתא במוצאי שבתות כו' אי ליח ליה חמרא מקדשין אריפתא. זה הובא בס' האסיפות כתב יד סי' שס"ג בשם שכל טוב. והוא המאמר שלפנינו: קב) כנגד ד' גאולות כו', ירושלמי פסחים פ"י ה"א דף ל"ז רע"ג ב"ר פס"ח אות ה' שו"ט מזמור ע"ח אות ד' וע"ש הערה י"ט, ודברי המחבר נובעים מבח"ג ה' פסח [דפוס ווינציא דף כ"ט ע"ג] ועיין שאילתות פ' צו סי' ע"ז. וכן הובא בהרי"ן גיאות דף צ"ט: קג) והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. שמות ו' וז': קד) ר' יהושע בן לוי אמר. שם שם: קה) משום דאמרו רבנן אין מפטירין אחר

אפיקומן, (קה*) דהיינו מיני מגדים, כגון קליות ואגוזים, (קו) שכן בלשון יון קורין אותו אפיצמן, כלומר אין מפטירין גמר סעודתי׳ במיני מגדים, אלא במצה, מקל וחומר ומה תחילת הפסח במצה דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו (במדבר ט יא), אף גמר סעודתי׳ במצה דכתיב בערב תאכלו מצות (שמות יב יח). (קז) ורב אמר מאי אפיקומן שלא יעקרו מחבורה לחבורה. ואסור למיכל שום מידעם בתר מצה ולא משתי, לבר יין כסא דברכתא וכסא דהלילא, ואי בעי למשתי מיא שתי, והני מילי לבתר דאכיל להאי אומצא מצה בתריתא, אבל בגי סעודתיה (קח) נהגו רבנן לחלק מגדני וקליות לתינוקות כדי שלא ישנו וישאלו בהלכות הפסח, וזכר לדבר והיה כי ישאלך בנך (שמות יג יד) עביד ליה הוויי׳ כי היכי דלישאלך. ונוטלין לידים ואין מברכין על נטילת ידים דקיימא לן מים אחרונים חובה. ואין טעונים ברכה ומברכינן ברכת המזון, ואומר יעלה ויבא, (קט) דתנן מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו, וכי מטי לברכה שלישית מתחיל בנחמה, ומסיים בנחמה, ואומר קדושת היום באמצע, ומברכינן בורא פרי הגפן, ושותין בהסיבה (קי) מזגו לו כוס רביעי גומר עליו את ההלל, מן לא לנו עד הודו לה׳ כי טוב בתראה. ומנהג קריאתה פרישנא בהלכות סוכה. (קיא) ואומר עליו ברכת השיר, מאי ברכת השיר רב יהודה אמר יהללוך ה׳ אלהינו כל מעשיך, וחותם בא״י מלך מהולל בתשבחות, ומברך בורא פרי הגפן, ושותין בהסיבה. (קיב) ור׳ יוחנן אמר נשמת כל חי, ומסתברא כר׳ יהודה. (קיג) ומותר לשתות בין כוס של קידוש לכוס של הגדה, ובין כוס של ברכת המזון לכוס של הלל אסור לשתות, (קיד) ואי דניחא ליה למימזג כוס חמישי, דאמור רבנן ארבע כוסות שבלילי פסחים חובה, חמישי רשות ואי בעי שתי ליה ליטא עליה הלל הגדול, דהיינו מהודו לה׳ עד על נהרות בבל, וחותם בורא פרי הגפן ושותה, ואי לא בעי למימזניה פטור, (קטו) ולמה נקרא שמו הלל הגדול [אי׳ יוחנן] מפני שהקב״ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזון לכל בריה. (קטז) אמר ר׳ יהושע בן לוי הני עשרים ושתה כי לעולם חסדו כנגד מי אמרן דוד, כנגד עשרים ושתה דורות שברא הקב״ה מאדם ועד משה ולא נתן להם התורה וזן אותם בחסדו. (קטז*) וכי מאחר דאיכא הלל הגדול מאי טעם אמרינן האי

הערות וציונים

הפסח אפיקומן. משנה קי״ט ע״ב: קה*) דהיינו מיני מגדים כגון קליות ואגוזים. בגמרא שם מאי אפיקומן כגון תמרים קליות ואגוזים: קו) שכן בל״י קורין אותו אפיצמן. לא אדע המקור אשר שאב המחבר וגם איזה מלה יונית כוון ועיין בערוך ערך אפיקומן בהערת הרמ״ל ובערוך השלם אשר קשה למצוא המלה ביוני: קז) ורב אמר מאי אפיקומן שלא יעקרו מחבורה לחבורה. גמרא שם: קח) נהגו רבנן לחלק מגדני וקליות לתינוקות כדי שלא ישנו וישאלו בהלכות הפסח. בגמרא דף ק״ח ע״ב מחלקין להן לתינוקות קליות ואגוזים בערב פסח כדי שלא ישנו וישאלו: קט) דתנן מזגו לו כוס שלישי. משנה קי״ז ע״ב: קי) מזגו לו כוס רביעי. משנה שם: קיא) ואומר עליו ברכת השיר גמרא שם: קיב) ור׳ יוחנן אמר. שם קי״ח רע״א: קיג) ומותר לשתות בין כוס של קידוש לכוס של הגדה. הובא ברי״ץ גיאות דף צ״ט בשם רב עמרם גאון ז״ל: קיד) ואי דניחא ליה למיזג כוס חמישי, דאמור רבנן ארבע כוסות שבלילי פסחים חובה, חמישי רשות כו׳. זה הובא ברי״ץ גיאות (דף ק) בשם מר רב שר שלום כוס ה׳ רשות הוא אם רצה לשתותו ואי לאו פטור, וארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות מכאן למדנו שד׳ כוסות חובה חמישי רשות והביא גם בשם רב עמרם גאון אם רצה לשתות כוס אחר ארבעי כסי חוזר ואוחז כוס ה׳ ואומר עליו ההלל וחוזר וחותם יהללוך שכך שנו חכמים חנא חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי ר׳ טרפון. וכוונתו לגמרא דף קי״ח ע״א ולפנינו עפ״י הרשב״ם הני׳ רביעי גומר עליו את ההלל ואומר הלל הגדול דברי ר׳ טרפון ולפני הרי״ץ גיאות הני׳ עוד הני׳ בגמרא חמישי במקום רביעי. ועיין ד״ס דף קפ״ו אות ג׳ והביא כי נוסחת כ״י חמישי והביא כי כן הנוסח בפי׳ ר״ח וברי״ף וברא״ש ועיין תוס׳ דף קי״ז ע״ב ד״ה רביעי. ועיין בטור או״ח סי׳ תפ״א מה שהביא שם דברי הגאונים רב האי רב סעדי׳ רב יוסף טוב עלם רב שר שלום רב כהן צדק ורב משה ורב עמרם: קטו) ולמה נקרא שמו הלל הגדול. גמרא קי״ח ע״א: קטז) אריב״ל הני עשרים ושתה כו׳. גמרא שם: קטז*) וכי

הלילא, (קיז) אמר ר' יוחנן משום שיש בו חמשה דברים, יציאת מצרים, וקריעת ים סוף, ומתן תורה, ותחיית המתים, וחבלו של משיח. יציאת מצרים, דכתיב בצאת ישראל ממצרים (תהלים קיד א), קריעת ים סוף, דכתיב הים ראה וינוס (שם שם ג). מתן תורה, דכתיב ההרים רקדו כאילים (שם שם ד). תחיית המתים, דכתיב אתהלך לפני ה' בארצות החיים (שם קטז ט). חבלו של משיח, דכתיב לא לנו ה' לא לנו (שם קטו א).

(קיח) ואיכא דתני לא לנו זו מלחמת גוג ומגוג:

(קיט) [מתני'] ישנו מקצתן יאכלו וכולן לא יאכלו. הפסח אחר חצות מטמא את הידים.

(קכ) מאן תנא אמר ר' יוסף ר' אליעזר בן עזרי' היא דתניא ואכלו את הבשר בלילה הזה (שמות יב ח). וכולה להילכתא, וכבר דרישנא לה בפרשה.

(קכא) אמר רבא אכל מצה בזמן הזה אחר חצות לר' אליעזר בן עזריה לא יצא ידי חובתו. ואמרינן פשיטא, ומהדר לא צריכא דמהו דתימא כי אהדריה קרא לחיובא אהדריה קמ"ל כי אפקיה לגמרי אפקיה, וכי אהדריה קרא לכולה מלתא אהדריה:

(קכב) הפיגול והנותר מטמאה את הידים. רב הונא ורב חסדא חד אמר משום חשדי כהונה, וחד אמר משום עצלי כהונה, חד מתני אפיגול, וחד מתני אנותר, מר מתני כזית כאיסור אכילתו, ומר מתני כביצה כטומאתו:

(קכג) [מתני'] ביורך ברכת הפסח פטר את של זבח, של זבח לא פטר את של פסח, דברי ר' ישמעאל, ר' עקיבא אומר לא זו פוטרת את זו ולא זו פוטרת את זו. (קכד) אם תימצי לומר לדברי ר' ישמעאל שפיכה בכלל זריקה, אבל זריקה אינה בכלל שפיכה, דדם הפסח בזריקה, ודם הזבח בשפיכה, לדברי ר' עקיבא לא זריקה בכלל שפיכה, ולא שפיכה בכלל זריקה: (קכה) ובעינן לגבי פדיון הבן מאי ואסיקנא דאבי הבן מברך שתים, על פדיון הבן, ואשר החייתנו וקיימתנו והגיענו לזמן הזה: הן אלה קצות הלכות הפסח ורעם דתותיו במסכת אור על סדר עתך:

ירויחו דורשי הפרשה וישבילו.

(א) לאחר שנצטווה משה ואהרן עמו כל הלכות הפסח האמורים בפרשה, (ב) מיד קרא לזקנים וחלק להם כבוד, שכך אמר לו המקום לך ואספת את זקני ישראל (שמות ג טז), חלוק להם כבוד:

כא) ויקרא משה לכל זקני ישראל. (ג) מלמד שעשאם ב"ד: ויאמר אליהם. (ד) ר' יונתן אומר הדיבור מפי משה [לומר] לזקנים והזקנים לומר לישראל:

הערות ותקונים

מאחר כו' גמרא שם: קיז) אמר ר' יוחנן. בגמרא לפנינו חסר שם האומר והוא לנכון גם בש"ס כ"י ובקדמונים כמו שחביא בעל ד"ס דף קפ"ז אות י': קיח) ואיכא דתני. גמרא שם: קיט) מתני' ישנו מקצתן. משנה ק"ב ע"א: קכ) מאן תנא. גמרא שם ק"כ ע"ב: קכא) אמר רבא. גמרא שם: קכב) הפיגול והנותר רב הונא ורב חסדא. גמרא שם: קכג) מתני' ביורך ברכת הפסח. משנה קכ"א ע"א: קכד) אם תמצא לומר לדברי ר' ישמעאל שפיכה בכלל זריקה אבל זריקה אינה בכלל שפיכה. לפנינו בגמרא כשתמצא לומר לדברי ר' ישמעאל זריקה בכלל שפיכה ולא שפיכה בכלל זריקה וכגראה כן תיקן רש"י ורשב"ם ע"ש: קכה) ובעינן לגבי פדיון הבן מאי כו'. גמרא קכ"א ע"ב:

ו) לאחר שנצטווה כשה ואהרן עמו על הלכות הפסח האמורין בפרשה. לקח טוב י"ב כ' (דף ל"ב ע"ב) והעירותי שם בהערה רכ"ב לאחר שנצטוו כשה ואהרן כ"ה גם בכ"י פלארענץ מהלקח טוב והוא מאמר בפני עצמו, ובכ"י פעטערסבורג מתחיל פה ויקרא משה לכל זקני ישראל. לאחר שנצטוו משה ואהרן דברו אל כל עדת ישראל בכל הלכות פסח הכתובה בפרשה: ג) מיד קרא לזקנים וחלק להם כבוד. מכילתא ריש פ"א ולק"ט שם י"ב כ"א: ג) מלמד שעשאם ב"ד. מכילתא שם ולק"ט וילקוט רמז ר"ו, והובא ברמב"ן עה"ת: ד) ר' יונתן אומר. מכילתא שם ולק"ט

משכו. (ה) מי שיש לו צאן בעדרו ימשך המובחר שבהן, ולפי משוטו משכוהו מבית משמרתו: (ו) וקחו. מי שאין לו יקח בדמים: לכם ולא בנזילה: למשפחותיכם. כשדרשנו: שה לבית אבות ושחטו הפסח. (ז) מצוה שישחטנו לשמו, (ח) כדרשינן כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרין חוץ מן הפסח וכו':

כב) ולקחתם אגודת אזוב. (ט) מכאן אתה דן לכל הלקיחות שבתורה הואיל ונאמרו כל הלקיחות שבתורה סתם ופרט לך הכתוב באחר מהן שהיא באגודה, מכאן לכולן שאינן אלא אגודה, ואם יש בו שלשה קלחין ושלשה גבעולין זו היא אגודה: איזוב. (י) ולא איזוב יון. ולא איזוב רומי, ולא איזוב כוהלית, ולא איזוב מדברי, ולא כל איזוב שיש לו שם לויי: וטבלתם בדם. (יא) שיהא בדם כדי טבילה: אשר בסף. (יב) מגיד שהיה חוקק עוקה בצד האיסקופה ושחט בתוכה, כדרשינן לאוחרן: והנעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות. (יג) מבפנים: מן הדם אשר בסף. (יד) למה נאמר והלא כבר נאמר וטבלתי בדם אשר בסף, אלא לפי שהוא אומר ולקחו מן הדם, שומעני טבילה אחת לכולם, ת"ל והנעתם מן הדם. על כל הנעה טבילה: ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו. (טו) מגיד משנתנה רשות (טז) למלאך לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע, וכה"א לך עמי בא בחדריך וסגר דלתיך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם (ישעי' כה כ'), וכתיב והי' בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור וגו' (שמות לג כב): עד בקר. (יז) מכאן אמרו לעולם יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי טוב:

כג) ועבר ה' לנגף את מצרים. כדפרישית ועברתי בארץ מצרים (פסוק יב), אלא שהמלה לשון עתיד: וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות. (יח) שבשכר מצות שהן עושין הוא נגלה וחס עליכם: ופסח ה'. על הפתחים רוח קדשו תהא מרחפת על פתחיהם: ולא יתן. כלומר ולא יניח למלאך המשחית לבא אל בתיכם לנגוף, ודומה לדבר כי לא נתנו לרדת (העמק) [לעמק] (שופטים א לד), והלא דברים ק"ו ומה אם דם הפסח הקל שאינו אלא לשעה, ואינו נוהג ביום ובלילה, ואינו נוהג לדורות, נאמר בו ולא יתן המשחית, מזוזה חמורה שיש בה (כ) עשרה שמות המיוחדין, היינו ה' פעמים דכתיב ה' בפרשת שמע, וה' פעמים בפרשה והי' אם שמוע ונוהגת

הערות ותקונים

ה) מי שיש לו צאן בעדרו. שם: ו) וקחו מי שאין לו יקח בדמים. לק"ט ועיין רש"י עה"ת: ז) מצוה שישחטנו לשמו. מכילתא ולק"ט: ח) כדרשינן כל הזבחים. מכילתא. ולק"ט והוא במשנה זבחים ב' ע"א: ט) מכאן אתה דן כו'. מכילתא ולק"ט והובא בילקוט שם: י) ולא איזוב יון. מכילתא ולק"ט, פרה פי"א מ"ז, ספרא מצורע פ"א, ספרי חקת פיסקא קכ"ד וקכ"ט: יא) שיהא בדם כדי טבילה. מכילתא ולק"ט: יב) מגיד שהיה חוקק עוקה בצד האסקופה ושחט. במכילתא ריש פ"ו וכן בפי"א מגיד הכתוב שעוקר בתוכה וחוקק בצד האסקופה ושוחט בתוכה, ועיין בנאיר עין הערה י"ח ואיפה צדק הגיה ג"כ שחוקק עוקה ועיין בלק"ט הערה ק"ט והערה רל"ו, וגם הערוך בערך סף הביא בשם המכילתא שעוקה חוקק והוא כגי' המחבר חוקק עוקה והכל אחד: יג) מבפנים. מכילתא ולק"ט: יד) למה נאמר. מכילתא: טו) מגיד משנתנה רשות למלאך לחבל. מכילתא ולק"ט ורש"י עה"ת וב"ק ס' ע"א: טז) למלאך לחבל. במכילתא וגמרא שם וברש"י עה"ת הגי' למשחית, וכאשר הביא המחבר כ"ה בלק"ט כ"י פלארענץ ובילקוט רמז ק"ו: יז) מכאן אמרו. פסחים ב' ע"א. תענית י' ע"ב והובא בלק"ט ובמכילתא הובא ללמדך כשתצא לדרך הכנס בכי טוב וצא בכי טוב, והביא שם ראיות מהכתובים: יח) שבשכר מצות שהן עושין. מכילתא: יט) והלא דברים ק"ו. מכילתא ולק"ט: כ) עשרה שמות המיוחדין. היינו ה' פעמים כו'. בלק"ט הביא וז"ל: ואלו הן עשרה שמות המיוחדין שבשתי פרשיות, בשמע חמש, וחמש בוהיה, ה' אלהינו, ה', את ה' אלהיך. בוהיה. ה' לאהבה, את ה' אלהיכם, אף ה', אשר ה', נשבע ה': ועיין בהרטב"ם

ביום ובלילה ונוהגת לדורות, על אחת כמה וכמה שלא יתן המשחית, (כא) ומי גרם שלא להגין עוונותינו, שנא' (עוונותיכם) [עוונותינו] הטו אלה וחטאתם מנעו הטוב (ירמי' ה כה):
ואומר כי [אם] עוונותיכם היו מבדילין ביניכם (ובין) [לבין] אלהיכם (ישעי' נט ב):
כד) ושמרתם את הדבר הזה לחק. (כג) להביא פסח דורות, שלא יביאנו אלא מן הכשבים או מן העזים: לחק לך ולבניך עד עולם. (כד) למה נאמר, לפי שנאמר ולקחו מן הדם (פסוק ז), שומעני אף הנשים במשמע, ת"ל חק לך ולבניך, האנשים ולא הנשים:
ורבותינו דרשו משכו וקחו לכם. (כה) ר' יוסי הגלילי אומר משכו ידיכם מע"ז ומעבירות והדבקו במצות. (כו) ר' ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך שיהיו נימנין על הפסח ומושכין ידיהם ממנו, כדרשינן לאחרן. (כז) ר' יצחק אומר בא הכתוב ללמדך שבהמה דקה ניקנית במשיכה: ואתם לא תצאו איש פתח ביתו עד בקר. (כח) שתהא נכנס בכי טוב ויצא בכי טוב, וכן אתה מוצא שהאבות והנביאים נהגו בדרך ארץ, שנא' וישכם אברהם בבקר (בראשית יט כז), וכן יעקב וכן משה וכן יהושע וכן שמואל, והלא הדברים ק"ו, ומה האבות והנביאים שהלכו לעשות רצון הקב"ה נהגו בדרך ארץ, שאר בני אדם עאכו"כ, וכה"א תשת חשך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער (תהלים קר כ) וכתיב יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב (שם שם כג): ועבר ה' לנגוף. (כט) נותן הוא עברתו ויראתו במצרים, (ל) ואין עברה אלא לשון זעם, שנא' ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה (תהלים עח מט), וכתיב הנה יום [ה'] בא אכזרי ועברה (ישעי' יג ט) (לא) וכתיב בכל כרמים מספר כי אעבור בקרבך נאום ה' (עמוס ה ז):
ירויחו דורשי הפרשה ויבינו בה וסמוך לה פרשת ביאת הארץ. ולמה נסמכה לפי שנאמר לחק לך ולבניך עד עולם (פסוק כד), שומעני בין בארץ בין בחוצה לארץ, ת"ל והיה כי תבואו אל הארץ, (לב) תלה הכתוב העבודה מביאת הארץ ולהלן: כה) והי' כי תבואו אל הארץ אשר יתן ה' לכם כאשר דיבר. (לג) והיכן דיבר והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה וגו' (שמות ו ח) (לד) (וכתיב) ושמרתם את העבודה הזאת. אבל בחוצה לארץ אי אתם צריכים לשומרה:
כו) והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם. (לה) בשורה רעה נתבשרו ישראל באותה שעה, שעתידה תורה להשתכח מבניהם, והן שואלין כך

הערות וחקונים

ה' תפילין פ"ח ה"ד ובהגהות מיימוניות שם: כה) ומי גרם. מכילתא ולק"ט: כג) שנאמר עוונותיכם הטו אלה, ואומר כי אם עוונותיכם היו מבדילים. כ"ה גם בילקוט סוף רמז ר"ו, אבל במכילתא הובא רק והכתוב כי אם עוונותיכם היו מבדילים, לכן י"ש להגיה גם במכילתא כמו שהוא בדברי המחבר. ובילקוט ובלק"ט הובא רק הכתוב עוונותיכם הטו אלה, והנה גם במכילתא הובא בחסרון מלת אם גם ובין אלהיכם במקום לבין כמו שהביא המחבר: כג) להביא פסח דורות. מכילתא ולק"ט: כד) למה נאמר. מכילתא סוף פי"א ובלק"ט הובא בקצרה: כה) ר' יוסי הגלילי אומר. מכילתא ריש פי"א ולק"ט דף ל"ב ע"ב: כו) ר' ישמעאל אומר. מכילתא שם: כז) ר' יצחק אומר. מכילתא ולק"ט: כח) שתהא נכנס בכי טוב. מכילתא: כט) נותן הוא עברתו ויראתו במצרים. לק"ט והערותי שם בהערה רמ"ח שזה חסר במכילתא במקומו פי"א על הכתוב ועבר ה' לנגוף, והובא במכילתא פ"ז על הכתוב ועברתי בארץ מצרים, ובילקוט שם מובא זה גם בכאן: ל) ואין עברה אלא לשון זעם. מכילתא שם פ"ז ולק"ט י"ב ב [ל' ע"א]: לא) וכתיב בכל כרמים מספר. הכתוב הזה לא הובא במכילתא ולק"ט: לג) תלה הכתוב העבודה. מכילתא ריש פי"ב ולק"ט ועיין רש"י עה"ת: לג) והיכן דיבר. מכילתא ולק"ט: לד) וכתיב ושמרת את העבודה הזאת אבל בחוצה לארץ. מלת וכתיב הסגרתי כי מיותרת היא ומתחיל פה על סיפא ושמרתם, והדרוש לא נמצא במכילתא ולק"ט ולא בילקוט: לה) בשורה רעה. מכילתא ולק"ט:

במזיד, כלומר לכם ולא לו. (לו) וזה אחד מארבעה בנים שהיבירה תורה כנגדם, אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם ואחד שאינו יודע לשאול, וזה הרשע שמוציא את עצמו מן הכלל וכופר בבוראו:

כז) ואמרתם זבח פסח הוא לה'. לשמו אנו עושים בעבור אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים. (לז) ר' יוסי הגלילי אומר ראויין היו ישראל כלייה במצרים (לח) עד שנמר האחרון שבהם את פסחו: בננפו את מצרים ואת בתינו הצילו. (לט) מכאן שנתנה רשות למלאך לחבל, אלמלא שהציל הקב"ה את בתינו, (מ) זו היא ששנינו בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, וכה"א ואותנו הוציא משם (דברים ו כג), לא נאמר ואותם אלא ואותנו: (מא) פשוטו של מקרא מה העבודה הזאת לכם, שהרי קרבן עצרת תלוי בראשית קציר חטים וכא בשתי הלחם, וקרבן ששה עשר בניסן תלוי בקציר העומר, וקרבנות החג תלויין באסופי התבואות, אבל קרבן הפסח במאי תלוי: ואמרתם. יען אשר פסח על בתי בני ישראל: ויקד העם וישתחוו. (מב) מכאן שצריך האדם להודות על בשורה טובה, וכה"א ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם וגו' (שמות יח י). ללמדך שכל הרואה ושומע נסים שעשה הקב"ה לישראל במצרים צריך ליתן שבח למקום:

כח) וילכו ויעשו בני ישראל. (מג) ליתן שכר הליכה ושכר לעשייה: ויעשו. (מד) וכי כבר עשו, אלא מיד שקבלו עליהם לעשות העלה עליהם המקום כמו שעשו כבר: ומה ת"ל כן עשו. אלא שאף משה ואהרן נימנו על הפסח כשאר כל ישראל: (מה) ורבותינו דרשו כאשר דיבר. והיכן דבר והבאתי אתכם אל הארץ (שמות ו ח) כיוצא בו הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קודש (שם טז ג), והיכן דבר, והי' ביום הששי והכינו (שם שם ה'). הוא אשר דבר ה' [לאמר] בקרבי אקדש (ויקרא י ג). והיכן דיבר ונועדתי שמה לבני ישראל (ונקדשתי בתוכם) [ונקדש בכבודי] (שמות כט מג). פחדכם ומוראכם יתן ה' וגו' (דברים יא כה), והיכן דיבר, את אמתי אשלח לפניך (שמות כג כז). כי ירחיב ה' [אלהיך] את גבולך כאשר דבר לך (דברים יב כ), והיכן דיבר ושתי את גבולך וגו' (שמות כג לא). כי ה' אלהיך ברכך כאשר דבר לך (דברים טו ו), והיכן דיבר, ברוך תהי' מכל העמים (שם ז יד). ולהיותך עם קדוש כאשר דבר (דברים כו ט), והיכן דבר, והיתם לי קדושים (ויקרא כ כו), ויתרם פרשינן במכילתא: והי' כי יאמרו אליכם בניכם. (מו) יש אומרים בשורה טובה נתבשרו בני ישראל באותה שעה שהן עתידין לראות בנים ובני בנים: ויקוד העם וישתחוו. למה השתחוו, משום שנאמר וחמושים עלו בני ישראל ממצרים (שמות יג יח), אחד מחמשה עלו, וי"א אחד מחמשים עלו, וי"א אחד מחמש מאות, ר' נהוראי אומר העבודה ולא אחד מחמש מאות עלו, שנא' רבבה כצמח השדה נתתיך (יחזקאל טז ז), ואומר ובני

הערות ותקונים

לו) וזה אחד מארבעה בנים. זה ליתא במכילתא, ובעל לק"ט הביא וזו אחת מד' מדות שדברה תורה: לז) ר' יוסי הגלילי אומר. מכילתא פי"ב: לח) עד שנמר האחרון שבהם את פסחו. במכילתא שם הגי' עד שנמר אחר מהם את פסחו, ובילקוט הוא כמו שהביא המחבר, וכל זה ליתא בלק"ט. לט) מכאן שנתנה רשות למלאך לחבל. לק"ט. וחגי' שם מיכן שניתן רשות למחבלים לחבל: מ) זו הוא ששנינו בכל דור. פסחים קט"ז ע"ב, והובא בלק"ט: מא) פשוטו של מקרא. הוא דברי המחבר: מב) מכאן שצריך אדם להודות על בשורה טובה. לק"ט ועיין מכילתא ורש"י עה"ת: מג) ליתן שכר הליכה. מכילתא לק"ט ורש"י עה"ת: מד) וכי כבר עשו מכילתא לק"ט וילקוט: מה) ורבותינו דרשו, מכילתא ריש פי"ב, וזה שסיים המחבר ויתרם פרשינן במכילתא, והובא בלק"ט י"ב כ"ה [ל"ג ע"א] בקיצור לשון קצת, הינו איזה דוגמאות לא הביא והובא גם בילקוט שיפטים רמז מ"ג בשם המכילתא: מו) יש אומרים בשורה טובה נתבשרו. מכילתא פי"ב פסוק והיה כי יאמרו אליכם

ישראל פרו וישרצו וגו׳ (שמות א ו). שהיתה אשה ילדה ששה בכרס אחד ואתה אומר אחד מחמש מאות עלו, ואימתי מתו בשלשת ימי אפילה, שנאמר לא ראה איש את אחיו (שמות י כג). שהיו קוברין את מתיהם והודו ושבחו להקב״ה שלא ראו אויביהם שלא ישמחו במפלתם:

ירויחו דורשי הפרשה וישכילו וסמוך למעשה הערב נבורות חצות הלילה:

כט) ויהי בחצי הלילה. (מז) למה נאמר, לפי שנאמר ויאמר משה כה אמר ה׳ כחצות הלילה (שמות יא ד), וכי אפשר לבשר ודם לעמוד על חציו של לילה, אלא א״כ יוצרו חלקו. (מח) ר׳ יהודה בן בתירה אומר היודע שעתיו ועיתות הוא חלקו: וה׳ הכה כל בכור. אפילו בכורים שהיו במצרים ממקומות אחרים, בכורי מצרים שהיו במקומות אחרים מניין, ת״ל למכה מצרים בבכוריהם (תהלים קלו י), כדרשינן לאחרן: מבכור פרעה היושב על כסאו. כבר דרשנו דהיינו בנו בכורו, (מט) אלא דפליגי רבנן דתנו הכי מבכור פרעה, בא הכתוב ללמד על פרעה שהוא בכור, והוא נשתייר מכל הבכורים, ועליו הוא אומר בכור בכלל, ולא מסתבר דהאי מבכור פרעה בפרעה גופי׳ קמיירי, אלא בבנו בכורו כדדרשינן לאחרן: ואעפ״כ פרעה בכור היה ולא מת, כדכתיב ואולם בעבור זאת העמדתיך (שמות ט טז) (נ) ותני בעל צפון כמו כן נשתייר מכל היראוה, בשביל לפתות לבם של מצרים, ועליו הוא אומר משגיא לגוים ויאבדם שמח לגוים וינחם (איוב יב כג), אל תקרא משגיא אלא משניא: עד בכור השבי אשר בבית הבור. (נא) ללמדך שכל גזירות שהיו פרעה גוזר על ישראל היו השבויין שמחים בהם, ולפיכך לקו, שנאמר שמח לאיד לא ינקה (משלי יז ה), ואומר בנפול אויבך אל תשמח (שם כד יז), ולא שבויין בלבד אלא אפילו העבדים והשפחות, וכ״א עד בכור השפחה (שמות יא ה): וכל בכור בהמה. (נב) וכי בהמה מה חטאת, אלא שלא יאמרו המצריים קשה הוא יראתם, דהיינו כבשים, שהיו המצריים עובדין אותה שעמדה לעצמה ולא שלטה בה הפרעונות:

ל) ויקם פרעה לילה. שומעני בשלש שעות ביום כדרך בני מלכים, ת״ל לילה, (נג) שומעני ע״י שרים ושרות, ת״ל הוא וכל עבדיו וכל מצריים, (נד) מלמד שהי׳ פרעה מחור על כל בתי עבדיו ועל בתי אריז מצרים ומעמידן אחד אחד ממקומו: ותהי צעקה גדולה במצרים. אין צעקה זו תפלה אלא לשון צווחה: כי אין בית אשר אין שם מת. (נה) ר׳ נתן אומר וכי לא היו שם בתים שלא היו בכורים נמצאים שם באותו לילה, אלא כיון שהי׳ בכור מת לאחד מהם הי׳ עושה לו איקונין ומעמידה בתוך ביתו, ואותו לילה היתה נ׳שחקת אותה צורה וניזרית, והי׳ קשה עליהם כיום שקברוהו, ולא עור אלא שהי׳ קוברין את בכוריהם בבתיהם, והיו הכלבים נכנסין דרך הכוזין, ומחטטין ומוציאין עצמותהם מתוך כוכיהן ומתעתעין בהם, והי׳ קשה בעיניהן כיום שקברם:

לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה. (נו) מגיד שהי׳ פרעה מחור ומשאיל בכל בתי אריז מצרים היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי: ויאמר קומו. כלומר בעוד לילה,

הערות ותקונים

והובא בילקוט רמז ר״ח ובלק״ט [ל״ג ע״ב]: (מז) למה נאמר. מכילתא ריש פרשה יו״ג: (מח) ר׳ יהודה בן בתירה אומר. מכילתא שם: (מט) אלא דפליגו רבנן. מכילתא על הכתוב מבכור פרעה, וכן נשנה במכילתא דר״ב פסקא ויהי בחצי הלילה [ס״ה ע״א] וע״ש הערה נ״ח ורש״י עה״ת: (נ) ותני בעל צפון כמו כן נשתייר. מכילתא שם ובפ׳ בשלח מסכתא ב׳ פרשה א׳ בפ׳ לפני בעל צפון: (נא) ללמדך שכל גזירות. מכילתא: (נב) וכי בהמה מה חטאת. מכילתא שם ולק״ט ופסיקתא שם וע״ש הערה ס״ט: (נג) שומעני. מכילתא ולק״ט ורש״י עה״ת: (נד) מלמד שהיה פרעה מחזר. מכילתא ולק״ט ורש״י עה״ת: (נה) ר׳ נתן אומר. מכילתא ולק״ט ופסיקתא [ס״ד ע״ב] וע״ש בהערה

ודומה לדבר ותקם בעור לילה (משלי לא טו): ויקם פרעה לילה. (נז) אמרו לו מוזהרין אנו שלא נצא אלא בגלוי, שנא׳ ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר (פסוק כב): צאו מתוך עמי. (נח) למה נאמר כל הפסוק הזה, לפי שנאמר ויאמר לו פרעה לך מעלי וגו׳ (שמות י׳ כח), ויאמר משה כן דברת (שם שם כט), יפה דברת ובזמנו דברת לא אוסיף עוד ראות פניך (שם), אלא אם כן אתה דוחקני, שנא׳ וירדו כל עבדיך אלה אלי וגו׳ (שם יא ח) שאין ת״ל אלה, אלא שסופך עתיד לרדת בראשם, ומשה הוא שדיבר בלשון ענוה וחלק כבוד למלכות, כדכתיב ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים (שם ו יג), ציום לחלוק כבוד למלכות: גם אתה משה ואהרן גם בני ישראל, כלומר כל בני עמיך זכרים ונקבות טף ונשים ולכו עבדו את ה׳ כדבריכם, כדכתיב בנעורינו ובזקנינו נלך וגו׳ (שם י׳ ט) עד סוף הפסוק:

לב) גם צאנכם גם בקרכם קחו. (נט) כלומר נהנו כאשר דבריתם, אני אמרתי רק צאנכם ובקרכם יוצג (שם שם כה) ואתם אמרתם וגם מקנינו ילך עמנו (שם שם כו), גם גם לרבות משל פרעה, כדכתיב גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות וגו׳ (שם שם כה): ולכו. כל מקום שנאמר ולכו שהוי״ו נשרקת והלמ״ד נחטפת הוא תחלת ענין, וכל שהוי״ו נפתחה והלמ״ד ננקדת בצירי הוא סוף ענין: וברכתם גם אותי. שתכלה הפורעניות ממני.

גם לרבות אשתו שכך אמרו כולנו מתים:

לג) ותחזק מצרים על העם. דבר המקרא לקראות האומה לשון נקבה, לכן כתיב ותחזק מצרים על העם, כענין יען אשר אמרה צר (יחזקאל כו ב), גלתה יהודה (איכה א ג), תהי׳ ישראל שלישיה (ישעי׳ יט כד), ענלה יסיסיה מצרים (ירמי׳ מו כ): וחזק מצרים למהר לשלחם מן הארץ, (ס) מלמד שהיו טורדין אותם לצאת בבהלה: כי אמרו כלנו מתים. אמרו לא כגזירת משה, משה גזר ומת כל בכור ואנו מתים הרוב, (סא) והיו סבורין שכל מי שיש לו ד׳ או ה׳ בנים אין בכור אלא הראשון והוא ימות, ולא היו יודעין שנשותיהם חשודים על העריות, והיו כולן בכורות מרוקין אחרים, (סב) דהיינו בחורים שלא הולידו בנים עד עכשיו, (סג) הן עשו בסתר והקב״ה פירסמן בגלוי, והלא דברים ק״ו ומה אם מדת הפורעניות שמעשה העושה בסתר נפרעין ממנו בגלוי, מדת הטובה שהיא מרובה על אחת כמה וכמה, כגון העושה צדקה, וכיוצא בה, שהקב״ה משלם שכר בגלוי, וכה״א מתן בסתר יכפה אף (משלי כא יד):

לד) וישא העם את בצקו. לפי שאמר העם שהוא לשון יחיד, כדכתיב עם גדול ורב (דברים ב י), לכך נאמר בצקו לשון יחיד. בצק היינו עיסה שנילושה ולא נאפית, וכה״א מלוש בצק עד חומצתו (הושע ז ד), (סד) ובדברי רבותינו בצק שתחת הצפורן, דהיינו ציאה דק ככצק, ומסלסלי התורה אומרים כי צק לבד הם יסוד התיבה, ודומה לו בצקת עפר למוצק (איוב לח לח), וכל דומיהן. ואין למלת בצק דמיון כמקרא זולתי ורגלך לא בצקה (דברים ח ד), כלומר לא הלכו יחף להיותה מטושטשת מטיט היות נילוש עליה: טרם יחמץ. (סה) מגיד שלשו את העיסה ולא הספיקו לחמצה עד שנגאלו: משארותם צרורות בשמלותם. מתוך שהיו מתעסקין להחמיץ בצקם היו צוררים את

הערות ותקונים

מ״ח: טו) מגיד שהיה פרעה מחזר, מכילתא ורש״י עה״ת ולק״ט: נז) אמרו לו מוזהרין אנו. מכילתא ולק״ט: נח) למה נאמר כל הפסוק הזה. מכילתא ולק״ט: נט) כלומר נהנו כאשר דברתם. מכילתא ולק״ט: ס) מלמד שהיו טורדים אותם. שם שם: סא) והיו סוברין שם שם: סב) דהיינו בחורים שלא הולידו בנים עד עכשו. הוספת המהבר: סג) הן עשו בסתר. מכילתא ולק״ט ופוסה ג׳ ע״א ט׳ ע״א: סד) ובדברי רבותינו בצק שתחת הציפורן. מקואות פ״ט מ״ב: סה) מגיד שלשו את העיסה. מכילתא: סו) ורבותינו דרשו. מכילתא ולק״ט ורש״י עה״ת ורש

המשארת, דהיינו עריבה שהעיסה נילושית בתוכה, כדכתיב ובתנוריך ובמשארותיך (שמות ז כח), וצוררין את העריבות שהבצק בתוכם בשמלתם, כדי שתחמיץ מהר ונגאלו לאלתר, ונטלו את העריבות על שכמם שלא הספיקו לעומסן על הבהמות.

(סו) ורבותינו דרשו משארותם אלו שירי מצה ומרור, אתה אומר כן או אינו אלא שירי פסחים, כשהוא אומר ולא תותירו ממנו עד בקר (לעיל פסוק י), הרי שירי פסח אמור, הא מה ת"ל משארתם, אלו שירי מצה ומרור: צרורות בשמלותם על שכמם. (סז) ר' נתן אומר וכי לא היו להם בהמות, והלא כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר מקנה וגו' (פסוק לח), אלא מה ת"ל על שכמם, ללמדך שהיו ישראל מחבבין את המצוות: משארותם. תרגם אונקלוס מותר אצוותהון, וכן נמי ובמשארותיך (שמות ז כח), מתרגימינן ובאצוותך, דהיינו תנור מלא פת, (סח) ודומה לו בדברי רבותינו נכם ליה חד תור אסא ליה חד אצווא (ספיתא) [דפיתא], דהיינו תנור מלא פת, במדרש ויהי בשלח פרעה, וכשבאו לסוכות אפו את הבצק:

לה) ובני ישראל עשו כדבר משה. (סט) כדכתיב דבר נא באזני העם וישאלו וגו' (שמות יא ב), וכן עשו: וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות. מה ת"ל ושמלות, (ע) מלמד שהכסות היתה חביבה עליהם יותר מן הכסף ומן הזהב:

לו) וה' נתן את חן העם בעיני מצרים. (עא) כמשמעו: וישאלום. מצרים לישראל, שלא היו ישראל מספיק לומר למצרי השאילני עד שהיו משאילו: וינצלו את מצרים. שלקחו עדיים וכלי חפציהם ותכשיטיהם, ודומה לדבר ויתנצלו בני ישראל את עדיים (שמות לג ו'). נצל שלשתם יסוד התיבה (עב) [ע"ז] היתה ניתכת ובטילה וחוזרת לתחלתה, והיו ישראל מנצלים אותם מהם, ולדברי רבותינו צל לבד הן יסוד התיבה (עג) דאמרינן בברכות וינצלו את מצרים, שעשאוה כמצולה שאין בה דגים, מצולה וצולה אחר הוא:

ורבותינו דרשו ויהי בחצי הלילה, (עד) משה רבנו אמר כחצות הלילה לענין שדרשנו, אבל המכה היתה בחצי הלילה ממש: וישא העם את בצקו טרם יחמץ.

(עה) לא הספיקו לחומצה עד שנגאלו, (עו) וכן אתה מוצא לעתיד לבא, שנא' ישבות מעיר מלוש בצק עד חמצתו יום מלכינו (הושע ז ד): וה' נתן את חן העם. (עג) ר' יוסי הגלילי אומר האמינו בהם משלשת ימי אפילה שהיו אומרים מה אם בשעה שהיינו באפילה והן היו באורה לא נחשדו על הנגיבה, עכשיו לא כל שכן לכך השאילום. ר' אליעזר אומר ויתן ה' את חן העם. זו רוח הקודש, שנא' ושפכתי על בית דוד [וגו'] רוח חן ותחנונים (זכריה יב י). (עה) ר' נתן אומר וישאילום מה שאינם שואלין היו משאילין אותם ישראל אומר תן לי חפץ זו, ומצרי אומר טול לך זה ואחר כיוצא בו.

הערות ותקונים

כאלו כתיב כשאריתם וכך הוא בתרגומים: סז) ר' נתן אומר. טכילתא: סח) ודומה לו בדברי רבותינו נכם ליה חד תור, אסא ליה חד אצווא ופיתא [צ"ל דפיתא], דהיינו תנור מלא פת במדרש ויהי בשלח פרעה. הוא בפסיקתא דר"כ פסקא ויהי בשלח (צ"א ע"ב) וכן הערוך ערך אצוותא חביא המאטר הזה. ועיין בפסיקתא שם הערה קצ"ו: סט) כדכתיב דבר נא. טכילתא ולק"ט: ע) מלמד שחכסות היתה חביבה עליהם. טכילתא ולק"ט וע"ש בהערה רפ"ו: עא) כמשמעו כו' שלא היה מספיק. טכילתא ולק"ט: עב) ע"ז היתה נתכת. מכילתא: עג) דאמרינן בברכות. דף ט' ע"ב ופסחים קי"ט ע"א: עד) משה רבינו אמר כחצות אבל המכה היתה בחצי הלילה ממש. לקח טוב (י"ב כ"ט): עה) לא הספיקה לחומצה. לק"ט (י"ב ל"ד): עו) וכן אתה מוצא לע"ל. תוספת המחבר: עז) ר' יוסי הגלילי אומר. מכילתא שם הוא בסגנון אחר, והמחבר חביא כמו שהוא בלק"ט (י"ב ל"ו) וכן חילקוט חביא כלשון הלק"ט: עח) ר' נתן אומר. מכילתא ולק"ט ועיין בילקוט וברש"י עה"ת

(עט) א״ר [אמי] בעל כרחם השאילם, איכא דאמרי על כרחם דמצריים, ואיכא דאמרי על כרחם דישראל, בשלמא למ״ד על כרחם דמצרים, היינו דכתיב ונות בית תחלק שלל (תהלים סח יג), אלא למאן דאמר ע״כ דישראל מאי טעם, משום טורח משאוי. (פ) ומניין שביזת הים היתה גדולה מביזת מצרים, שנאמר ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים (יחזקאל טז ז), בעדי זו ביזת מצרים, עדיים זו ביזת הים. [ואומר] כנפי יונה נחפה בכסף (תהלים סח יד), זו ביזת מצרים, ואברותיה בירקרק חרוץ (שם שם), זו ביזת הים [עם נקודות הכסף (שם שם) זו ביזת מצרים]:

ירוייהו דורשי פרשה הגאולה ויבינו וסמוך לה פרשת מסע.

לז) ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה, (פא) לסוכות ולפי שצריך ל׳ בתחילתה הוטל לה ה׳ בסופה: (פב) ומתוך חלוקות רבותינו רבנן ור׳ עקיבא יש לפרש כי על שם המעשה קראו שם המקום סיכות, (פג) שטרעמסס לסוכות מהלך חמש מאות ועשרים מיל, וכיון שנסעו מרעמסס דהיינו בתוך ארץ מצרים כיסס הקב״ה בשבעת ענני כבוד, והיו מסובבין עליהם כסוכה, כדכתיב כי על כל כבוד חופה (ישעי׳ ד ה), וכה״א כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים (ויקרא כג יג), ואותו היום שנסעו מרעמסס (פד) הלכו תק״כ מיל, לקיים מה שנא׳ ואשא אתכם על כנפי נשרים (שמות יט ד), וכתיב יפרוש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו (דברים לב יא), וכיון שחנו לאותו המקום ראו שהיו מסתוככין בענני כבוד, ולכך קראו שם המקום סוכות: דכתיב ויסעו מסוכות ויחנו באיתם (במדבר לג ו), מה איתם מקום, דכתיב במדבר איתם (שם שם ח), אף סוכות מקום, (פה) ואפילו תימא ר׳ אליעזר דאמר סוכות ממש עשו להם במקום חנייתם לס״ד (פו) תק״כ מיל, דכתיב הושבתי את בני ישראל (ויקרא כג מג), כדרך מלכים היושבים בסוכות, ולא כדרך עבדים שבורחין בהחבא, ואפ״ה על שם סוכות שעשו להם קראו שם המקום סוכות, ודומה לדבר ויעקב נסע סכותה וגו׳ (בראשית לג יז), הרי יש לך שני מקומות ששמן סוכות, אחד בין רעמסס ובין א״תם, ואחד בארץ ישראל: כשש מאות אלף רגלי. דהיינו ששים רבוא דברי ר׳ ישמעאל: לבד מטף. לבד מטפי קטנים זכרים, וכשהוא אומר הגברים פרט לנשים:

לח) וגם ערב רב עלה אתם, (פט) ר׳ ישמעאל אומר מאה ועשרים רבוא, דדריש רב היינו כפלים מגברים. ר׳ עקיבא אומר מאתים וארבעים רבוא, דדריש וגם היינו רבוא כפליים כגברים רב היינו כפלי כפליים. ר׳ יונתן אומר שלש מאות ושש״ם רבוא דדריש גם היינו רבוא כפליים כנברים ו׳ דטרח וכתב וגם לרבות ריבוי אחר דהיינו כפלי כפליים, דהוי להו מאתים וארבעים רב לריבוי אחר, כיוצא באלו דהוו להו רבוא וקי״ל כר״ע: וצאן ובקר. כשמועו: ומקנה כבד מאד. (צ) לקיים מה שנאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (בראשית טו יד):

הערות ותקונים

עט) א״ר אמי בעל כרחם השאילם. ברכות ט׳ ע״ב: פ) ומניין שביזת הים. מכילתא: פא) לסוכות ולפי שצריך למ״ד בתחילתה. מכילתא פ״ד בשם ר׳ נחמי׳: פב) ומתוך חלוקות רבותינו רבנן ור׳ עקיבה. מכילתא: פג) שטרעמסס לסוכות מהלך חמש מאות ועשרים מיל. בלק״ט הביא אמרו מרעמסס לסוכות מהלך ק״ל פרסה, והעירותי שם בהערה רצ״ד שצ״ל מאה ועשרים מיל, עיין במפרשי המכילתא ובמדות סופרים ובמאיר עין: פד) הלכו תק״כ מיל. צ״ל ק״כ מיל: פה) ואפילו תימא ר׳ אליעזר דאמר סוכות ממש. מכילתא שם: פו) תק״כ מיל. צ״ל ק״כ מיל: פז) דאמר ר׳ ישמעאל מכילתא ולק״ט: פח) לבד מטפי קטנים זכרים. שם שם: פט) ר׳ ישמעאל אומר כו׳ ר׳ יונתן אומר, מכילתא ולפנינו במכילתא הגי׳ ר׳ נתן אומר, וגם בלק״ט הובא זו דברי ר׳ יונתן. ועיין במפרשי המכילתא, וגם במדות סופרים ובמאיר עין: צ) לקיים מה שנאמר. מכילתא ולק״ט:

לט) ויאפו את הבצק. (צא) מלמד שלשו עיסתם במצרים ולא הספיקו להחמיץ עד שנגאלו: (צב) (שנא') אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ.
(צג) אין עוגה אלא חררה. שנא' באליהו אך עשה לי משם עוגה קטנה בראשונה (מ"א יג יג), וכתיב ועוגות שעורה תאכלנה (יחזקאל ד יב), (צד) וגם גדול נעשה בחררה ההיא.
(צה) שאכלו ממנה שלשים יום, (צו) מחמשה עשר בניסן עד חמשה עשר באייר, דהוו להו ששים ואחת סעודות לשלשים יום. אחת ללילה ואחת ליום (לז) וסעודת של לילי ט"ו באייר, ויום ט"ו באייר ירד המן לישראל: כי גורשו ממצרים. (צח) שומעני מאליהם, ת"ל ולא יוכלו להתמהמה, עד שיאפו אותו, (צט) כענין שנאמר כלה יגרש אתכם מזה (שמות יא א): וגם צדה לא עשו להם. (ק) כלומר הצדה שהוציאוהו לא הכינוה, כלומר בשלוה, וזוטה לו וחמש צאן עשויות (ש"א כה יח), וכן וימהר לעשות אותו, וכן ובן הבקר אשר עשה (בראשית יח ז). (קא) להודיע שבחן של ישראל, שלא אמרו למשה האיך אנו יוצאין למדבר ואין עמנו צדה לדרך מתוקנת, אלא האמינו ביוצרם, והלכו אחר משה, ועליהם מפורש בקבלה הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר כה אמר ה' זכרתי לך נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמיה ב ב), (קב) ומה שכר נטלו על כך, דכתיב קדש ישראל לה' ראשית תבואתו כל אוכליו יאשמו וגו' (שם שם ג):

מ) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. (קג) והא כתיב ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (בראשית טו יג), אלא ה"ק ומושב בני ישראל אשר ישבו בגירות הם ואבותיהם מיום שנולד יצחק עד שיצאו ממצרים ארבע מאות שנה, לקיים מה שנאמר לאברהם אבינו כין הכתרים כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (שם), זרעך היינו משנולד יצחק ואילך, כדכתיב כי ביצחק יקרא לך זרע (שם כא יב), וכשנולד הי' אברהם מתגורר בארץ פלשתים, ומה שנא' לא להם, היינו סתם שלא פירש שאנה יהיו מתגוררים, ומאהבת הקב"ה את אבותינו התחיל גזירת זמן הגירות מיום שנולד יצחק כדי שלא יאברו בסכלות מצרים, וכדי למהר ישועתם ולא עיכבם במצרים זולתי מאתים ועשר שנה והני תלתין דכתיב שלשים שנה הוו מיום שנגזרה גזירה בין הכתרים עד שנולד יצחק, (קה) דתניא בסדר עולם אברהם אבינו הי' כשנידבר עמו הקב"ה תחלה בן שבעים שנה, (קו) פי'

הערות ותקונים

לח) מלמד שלשו. שם שם. לט) שנאמר. הסגרה"י כי הוא לשון הכתוב שלגינו אשר דרש עליו אין עוגה: מ) אין עוגה. מכילתא ולק"ט: מא) וגם גדול נעשה בחררה. שם שם: מב) שאכלו מטנת ששים יום. וכ"ה בלק"ט וכן הובא בילקוט רמז ר"ט בשם המכילתא, וכ"ה בתרגום יב"ע, ולפנינו במכילתא הלשון משובש ובעל מדות סופרים ובעל מאיר עין תקנו במכילתא' שצ"ל לי' יום: מג) מחמשה עשר בניסן. כ"ה בלק"ט והעירותי שם בהערה ש"א שזה ליתא במכילתא בא פי"ד רק במכילתא בשלח פ"א על הכתוב בחמשה עשר יום לחודש: מד) וסעודת של ליל ט"ו באייר. בלק"ט בטעות וסעודת לילו י"ו באייר צ"ל ט"ו באייר וכן תקנתי שם בגליון: מה) שומעני מאליהם. מכילתא וע"ש במאיר עיין אות י"ז: מו) כענין שנאמר גרש יגרש. הוא לשון הלק"ט: מז) כלומר הצדה עד וכן ויטהר לעשות אותו. הוא דברי המחבר מרנפשי': מח) להודיע שבחו של ישראל. מכילתא ולק"ט: מט) ומה שכר נטלו. הוא במכילתא שם וליתא בלק"ט, ובאשר הביא המחבר כ"ה גם בילקוט, וברש"י עה"ת מה שכר מפורש אחריו: נ) ותא כתיב ועבדום וענו אותם. עיין לק"ט [ל"ה ע"א] ועיין במכילתא: נא) דתניא בסדר עולם. הוא בסד"ע רבה פ"א אברהם אבינו היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן ע' שנה וכן הובא תס"ע בלקח טוב לך י"ב א' [צ"ח ע"ב] וט"ו ט"ו [ל"ו ע"א] וע"ש הערה ג"ט ועיין בהערות להרב החכם הגדול מהר"ב ראטנער בסד"ע שם הערה כ"ב וציין שם המקומות אשר הביאו את המאמר בשם סד"ע: נב) פי'

היינו כשאמר לו לך לך (בראשית יב א), (קז) ובאותו הפרק נידבר עמו בין הבתרים באותו שנה, ואח"כ חזר לחרן ועשה שם חמש שנים, פי' והחזיר את אביו בתשובה והניח את אביו ויצא מחרן בשנה החמישית לחזירתו שם, וש"ה ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן (בראשית יב ד). וכשנולד יצחק הי' אברהם בן מאה שנה הרי ל' שנה מיום שנגזרה גזירת בין הבתרים נגזרה גזירת אבותינו להיות באדמת נכר ער שנולד יצחק, ומשנולד יצחק עד שנולד יעקב ששים שנה, דכתיב ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם, (בראשית כה כו), ומשנולד יעקב עד שירד למצרים עם בניו ק"ל שנה, שנאמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה (שם מז ט), ומשירדו למצרים עד שנגאלו הוו מאתים ועשר, הרי לך שלשים וארבע מאות שנה משנגזרה הגזירה בין הבתרים עד יציאת מצרים, דהיינו ארבע מאות שנה לגירות זרעו של אברהם אבינו, דהיינו יצחק ויעקב ובניו וזרעם המתייחם אחריו, שכן ישיבת אברהם קרויה גירות, שנא' ויגר אברהם בגרר בארץ פלשתים (בראשית כא לד) (ויגר) [וישב] יצחק בגרר (שם כו ו) וביעקב ימי שני מגורי (שם מז ט):

מא) ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה. פסיק ולא גמיר לדרשה כדלעיל: ויהי בעצם היום הזה. כעצומו של יום ולא בלילה, (קח) מגיד הכתיב שכיון שהגיע הקץ לא עיכב הקב"ה יום א', שהרי בט"ו בניסן יצאו מלאכי השרת לבשרו, בט"ו בניסן נולד יצחק, בט"ו בניסן נגאלו, שנאמר ויהי מקץ [שלשים שנה], קץ אחר לכולן: ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים. צבאיו אלו ישראל, כדכתיב והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל מארץ מצרים (שמות ז ד), (קט) כל לרכות צבאות מלאכי השרת, אלו תשעים אלף רבוא מלאכים שירדו עם כבוד השכינה בחצי הלילה כשהכה את הבכורים, (קי) וכן אתה מוצא כל זמן שישראל משתעבדין כביכול שכינה עמהם, שנא' בכל צרתם לו צר (ישעי' סג ט), ואומר ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו וגו' (שמות כד י), בגרולתן מה הוא אומר וכעצם השמים לטוהר (שם שם), אין לי אלא צרת ציבור, צרת היחיד מניין, ת"ל יקראוהו ואענהו עמו אנכי בצרה (תהלים צא טו):

מב) ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים. שהקב"ה שמר את ישראל בדבר קודש, כדכתיב ופסח ה' על הפתח (שמות יב כג), והוא שמר אשמורותיו, אשמורת הראשונה היה משגיח מן החלונות ומציץ מן החרכים, כדכתיב וראיתי את הדם ופסחתי עליכם (שם שם) בחצי האשמורה התיכונה יצא והנה כל בכורי מצרים. בסוף האשמורה השלישית הטה והחזיק לב פרעה ומצריים לגרשם: הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדרותם. כלומר לילות שהן כיוצא בהן שמורים הוא אצל הקב"ה שומרם הוא לגדולת

הערות ותקונים

היינו כשאמר לו לך לך. זה הובא בלק"ט לך י"ב א' וכן בפענח רזי סוף פ' בא וכן הוא בשם הסד"ע בפי' רש"י המיוחס לו בי"ר פל"ט וזה לא נמצא לפנינו בסד"ע באיזה זמן יצא אברהם מחרן בפעם הראשונה ועיין בהערות תה' הגדול הר"ב ראמנער הערה כ"ב והביא בשם ר"ס גאון שכתב בס' אמונות ודעות מאמר ח' פ"א שיציאתו מחרן איננה מפורשת: קז) ובאותו הפרק נדבר עמו בין הבתרים באותו שנה ואח"כ חזר לחרן ועשה שם חמש שנה. וכן איתא בס"ע שם לאחר שנדבר עמו ירד לחרן ועשה שם חמש שנה. ועיין בתוס' ע"ז ט' ע"א ד"ה וגמירי שכתבו ואע"ג דכתיב ואברם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן, שתי יציאות הוו שהרי בברית בין הבתרים הי' בן שבעים ואז היה באי"י ושוב חזר לחרן ועשה שם חמש שנה כדאיתא בסדר עולם ע"כ. ועיין תוס' שבת י' ע"ב ד"ה ושל סדום. וכן עיין בלק"ט לך י"ב א': קח) מגיד הכתוב. מכילתא ולק"ט ויל"קוט רמז י"ט ורש"י עה"ת וסד"ע פ"ה ע"ש: קט) כל לרבות צבאות מלאכי השרת אלו תשעים אלף רבוא מלאכים כו'. עוד לא מצאתי המקור: קי) וכן אתה מוצא כל זמן שישראל משתעבדין.

ישראל שבו נגאלו ממצריים ובו עתידין להיגאל, ודומה לרבר ואביו שמר את הדבר (בראשית יא לז): לדרתם. כלומר לסוף הדורות. (קיא) אלו דברי ר' יהושע: (קיב) ה־בותינו דרשו ויסעו בני ישראל מרעמסס סבותה. מרעמסס לסוכות. (קיג) ק״ל פרסה, והיה קולו של פרעה כְּהֲלֹךְ מַהֲלַךְ ארבעים יום (קיד) ואומר קומו צאו מתוך עמי, (קטו) ואל תחמה שהרי כתיב בפיה הכבשן והי' לאבק על כל ארץ מצרים (שמות ט ט), והלא דברים ק״ו ומה אבק שאין דרכו להלוך הלך מהלך מ' יום, ק״ו לקול שדרכו להלוך כהרף עין: ומושב בני ישראל. (קטז) רבי אומר כתוב אחד אומר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (בראשית טו יג) וכתיב ודור רביעי ישובו הנה (שם שם טז), ביצד יתקיימו שני כתובין הללו, אלא אם עושין תשובה גיאלם אני לדורות, ואם לאו גואלם אני לשנים: ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובארץ כנען ובארץ פלשתים ובארץ גישן שלשים שנה וארבע מאות שנה. (קיז) וכך כתבו לתלמי המלך והוו מן הדברים שכתבו לו בשינוי, (קיח) וכולהו מפורשים במס' מגילה: ליל שמורים הוא. (קיט) לילה המשומר ובא מן המזיקין. (קכ) ר' אליעזר אומר בו בלילה נגאלו, אלא בתשרי עתידין לינאל לעתיד לבא, שנאמר תקעו בחדש שופר (תהלים פא ד), מפני מה, כי חק לישראל הוא (שם), ומה ת״ל הוא הלילה הזה, אלא הוא הלילה אמר הקב״ה לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך, וכשהגיע הקץ לא עיכבו הקב״ה כהרף עין: שמורים לכל בני ישראל לדורותם. שכל ישראל צריכין להשתמר בו: (קכא) תניא בסדר עולם מאדם ועד המבול (קכב) אלף ושש מאות וחמשים ושש שנה (קכג) ומן המבול עד שירד יעקב ובניו למצרים חמש מאות ושמנים ושתים שנה, הרי אלפיים ומאתים ושלשים ושמנה, ומשירדו למצרים עד שיצאו מאתים ועשר שנה, ומשיצאו ממצרים עד שבנה שלמה את בית המקדש ארבע מאות ושמונים שנה, ועמר בית ראשון בבנינו ארבע מאות ועשר שנה, וחרב שבעים שנה, ומשנבנה בית שני עד שחרב ארבע מאית ועשרים שנה, (קכד) ומשחרב בית המקדש שני, אלף ושבעים ואחת שנה, (קכה) בשנת שש עשרה למחזור רנ״ח, הרי לנו משנברא העולם ארבע אלפים

הערות ותקונים

מכילתא פ״ד בפ' ויהי בעצם היום הזה: קיז) אלו דברי ר' יהושע. במכילתא שם ליל שמורים הוא לה' וגו', בו נגאלו ובו עתידין להגאל דברי ר' יהושע: קיג) ורבותינו דרשו. מכילתא ריש פי״ד: קיג) ק״ל פרסה. כ״ה בלק״ט וצ״ל מאה ועשרים מיל. ועיין במפרשי המכילתא ובמדות סופרים ובמאיר עין: קיד) ״ואומר קומו צאו מתוך עמי״ תוספת המחבר: קטו) ואל תחמה כו'. מכילתא שם: קטז) רבי אומר. מכילתא פי״ד פסוק ומושב בני ישראל: קיז) וכן כתבו לתלמי המלך מכילתא שם: קיח) וכולהו מפורשים במס' מגילה. דף ט' ע״א, וכן בירושלמי מגילה פ״א הי״א דף ע״א ע״ד ובמס' סופרים פ״א הלכה ז' והלכה ח'. ובתנחומא הנדפס סכבר שמות אות כ״ב ושמיר פ״ח אות ה' וב״ר פ״ח אות י״א, ועיין מה שכתב הרוי״ף ז״ל פארשאוויען דף כ״ח: קיט) לילה המשומר ובא מן המזיקין. ר״ה י״א ע״ב והובא בלק״ט: קכ) ר' אליעזר אומר. מכילתא פי״ד פסוק ליל שמורים, וכן הובא בתנחומא והובא גם ברש״י עה״ת ולק״ט: קכא) תניא בסדר עולם מאדם ועד המבול. הוא בריש סד״ע פ״א: קכב) אלף ותרנ״ז שנה. עיין ב״ר פל״ח סוף אות א' ותנחומא הקדום נח אות כ״ד וע״ש בהערה ע״ה. לק״ט לך י״ב א' בשם הס״ע ועיין בסד״ע בהערות הרח״ג מהר״ב ראשנער: קכג) ומן המבול עד שירד יעקב כו' הוא דברי המחבר ונובע מלק״ט [י״ב א] ע״ש: קכד) ומשחרב בית המקדש שני אלף ושבעים ואחת שנה כו'. ידוע כי הבית שני נחרב בשנת **ג״א תתב״ח** ואם נחשוב למספר זה אלף וע״א שנה יעלה **ד״א תתצ״ט**: קכה) בשנת שש עשרה למחזור רנ״ח. כל מחזור הוא י״ט שנים וא״כ רנ״ח מחזורים ומ״ז שנים עולה ג״כ **ד״א תתצ״ט** והוא השנה אשר כתב המחבר את סדרו **שבל טוב** ועברו עד היום הזה שנת **ה״א תרס״א** שבע מאות ושמים ושתים שנה [762] וברוך אלהים אשר זכנו, וביתין צדקי אמצאני, להוציא הספר חיקר חזה לאור עולם, אשר היה ספון ושמון

ושמנה מאות ותשעים ותשעה שנה, עד עכשיו שאני מנחם בירבי שלמה עוסק לחבר חיבור זה אשר קראתיו שכל טוב לכבוד אלהי ישראל: ליל שמורים. (קכו) ב' פעמים נאמר שמורים ושניהם חסירין ו', ומניין שניהם אלפיים ושלש מאות, כי מ"ם הסתומה עולה למנין שש מאות, ש"ר חמש מאות, מ"י חמשים, הרי תיבת שמרים אלף ומאה וחמשים, וכן תיבת השמרים השנית הרי אלפיים ושלש מאות, וזה שנאמר לדניאל כי לסוף אלפיים ושלש מאות ונצדק קדש (דניאל ח יד): (קכז) לדרתם, לישועת שני דורות. דורו של חשמונאים, ודור גלותינו, כי לישועת ישראל מיד היונים ניתן מנין לחדשים, כי מיום שמלכו היונים עד שנצחו החשמונאים וחפסו מלכות שלימה, היו אלפיים ושלש מאות חדשים, דהיינו מאה ושמונים ושש שנים, כי שש שנים מלך אלכסנדרום מוקדון קודם שנצח את ירושלים במלחמה. ומשחפסו עד שנצחום החשמונאים היו מאה ושמנים שנה, ולישועת גלותינו ניתן מנין זה לשנים, אלא שאיני יודע התחלתו מאימתי. אלא נראה לי בגמגום כי נזירה זו נגזרה עלינו בימי השופטים אשר שפטו את ישראל אחרי יהושע ואחרי הזקנים אשר האריכו ימים אחריו, שנאמר ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע (שופטים ב' ז'), כי אחרי מותם התחילו בית ישראל לעבוד בגלות ובפרהסיא את הבעלים ואת העשתרות ואת כל אלהי נכר הארץ ויעזבו את ה' ולא עבדוהו, אז חלה עליהם קללת הקב"ה ע"י משה עבדו, ונזר עליהם גלות ושעבוד מאותו זמן, אבל איני יודע דעת עליון להבין בכמה שנים ליצירת עולם נגזרה הגזרה, אלא ודאי מיום שעזבו את ה' ולא עבדוהו נגזרה עליהם גזירה ומה שיקרא אותם באחרית הימים דהיינו אלפיים ושלש מאות שנה, אח"כ ונצדק קודש, (דניאל ה יד) ונראין הדברים כי מאותו הזמן התחילו הגוים לשעבד את ישראל, וכי הקים ה' שופטי צדק והיה ה' עם השופט ומושיע את ישראל כל ימי השופט ובמות השופט יוסיפו לעשות הרע בעיני ה', והקב"ה מגרה הגוים בהם, וכן אתה מוצא במלכי יהודה ובמלכי ישראל ובמלכי בית חשמונאים עד אשר מאס הקב"ה בהם מרוב הכעסותם וניאוצותם והגביר עליהם את אדום והחריבו בית שני ואנו בניהם נמקים בגולה תחת אדום וישמעאל ויתר הגוים אשר בכללם ומחכים לישועתו, וראי' לדברי שכך אמר משה רבינו כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וסרתם מן הדרך אשר צויתי אתכם וקראת אתכם הרעה באחרית הימים כי תעשו את הרע בעיני ה' וגו' (דברים לא כט), כלומר מיד כשאתם עובדים ע"ז בפרהסיא נקראת ונגזרת עליכם הרעה שתהא אחרית הימים, ובא גבריאל והודיע לדניאל כמה שנים היתה הגזרה, ולא אמר לו התחלתם כדי שלא יבעטו ישראל ביסורין, וזה שאמר הנביא אם יתמהמה חכה לו (חבקוק ב' ג'), וכתיב הלא הוא כמום עמדי (דברים ל"ב ל"ד), וכתיב ופתאום יבוא אל היכלו (מלאכי ג' א') וכן מה שנאמר לדניאל אשרי המחכה ויגיע לקץ ימים אלף שלש מאות שלשים וחמשים (דניאל יב יב), אין אנו יודעים התחלתם מאימתי, כי סתומים וכתובים בחידות ורבים משוטטים והדעת רבים ולא ישיגו ויום הנקם בלבו של הקב"ה הוא ברחמיו יחיש גאולתו ויזכיני עם עבדיו לראות כבודו עין בעין בשוב כבודו לציון אמן:

ירויחו דורשי הפרשה וישכילו:

מג) (ויבבר) [ויאמר] ה' אל משה ואהרן. (קכח) היה לו לומר אל משה ואל אהרן כדרך שאר אמירות, אלא ללמדך שהמאמר הי' למשה, ואהרן הי' נוטה אזנו

הערות והקונים

עד היום הזה: קכו) ב' פעמים נאמר שמורים ושניהם חסרין ו"ו. נובע מן הלקח טוב: קכז) לדרתם לישועת שני דורות של חשמונאים ודור גלותנו כו'. דברי המחבר מדנפשיי: קכח) היה לו

ושומע: זאת חקת הפסח. (קכט) בפסח מצרים ובפסח דורות הכתוב מדבר, דברי ר' יאשי'. (קל) ר' נתן אומר בפסח מצרים הכתוב מדבר, אין לי אלא פסח מצרים, פסח דורות מניין, ת"ל ככל חוקותיו וכל משפטיו תעשו אותו (במדבר ט ג), נם לו ר' יאשי' אחד זה ואחד זה בפסח מצרים הכתוב מדבר, ומה ת"ל ככל חוקותיו וככל משפטיו, אלא בא הכתוב ללמד דברים המחוסרין בו, (קלא) איסי בן יהודה אומר חוקה האמורה בפסח אינה אלא בנופו: כל בן נכר לא יאכל בו. (קלב) למדנו מזה אחד ישראל שהוא משומר ואחד גוי במשמע, שכן מצינו ביחזקאל שישראל משומר קרוי בן נכר, שנא' כל בן נכר ערל לב וערל בשר (יחזקאל מד ט) ערל לב זה ישראל ונשתמד, וערל בשר זה ישראל שלא נימול, מפני שמתו אחיו מחמת מילה:

מר) כל עבד איש. דהיינו עבד גוי של ישראל גדול, ומניין לרבות עבד גוי של ישראל קטן ושל אשה בת ישראל, ת"ל מקנת כסף מכל מקום: ומלתה אותו אז יאכל בו. (קלג) רבו, מניד שטילת עבדו מעכבת את רבו לאכול בפסח, אין לי אלא מילת עבדיו, מילת זכריו מניין, הרי אתה דן נאמר כאן אז, ונאמר במילת זכריו אז, פי' דכתיב המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו (להלן פסוק מח) (קלד) מה אז האמור להלן מילת זכריו מעכבתו מלעשותו, אף אז האמור כאן מילת עבדיו מעכבתו מלעשותו, (קלה) זו דברי ר' אליעזר, שר' אליעזר אומר אינו רשאי לקיים לו עבדים ערלים, א"כ מה ת"ל וינפש בן אמתך (שמות כג יב), אמר להם זה שלקחו ערב שבת עם חשיכה ולא הספיק למוהלו עד שחשיכה, לכך נאמר וינפש בן אמתך:

מה) [תושב ושכיר לא יאכל בו]. (קלו) תושב זה גר תושב, ושכיר זה הגוי, והרי למדנו לגוי מכל ערל לא יאכל בו, אלא מה ת"ל תושב בפסח לדון על התרומה מן הפסח לפסול בה את הערל שעד שלא יאמר יש לי בדין, מה אם פסח הקל פסל בו את הערל, תרומה חמורה אינו דין שיפסול בו את הערל לא אם אמרת בפסח שמיעט בו הכתוב זמן אכילתו, דכתיב ולא תותירו ממנו עד בקר (שמות יד ו), לפיכך פסל בו את הערל, תאמר בתרומה שריבה בה הכתוב זמן אכילתה שיפסול בה את הערל ומשום דלא לידון כי האי גוונא כתב רחמנא תושב בפסח להיות מוסנה לידון חימנו גזירה שוה כדרשנו. (קלז) ר' יצחק אומר לא בא הכתוב לומר תושב ושכיר אלא לפסול לערבי מהול וגבעוני מהול, שלא יהיו אוכלין בפסח, (קלח) וכי האי גוונא אמרי' בגדרים קונם שאיני נהנה לערלים מותר בערלי ישראל, ואסור במהולי אומות העולם, ואע"ג דמהילי כמאן דלא מהיל דמיא:

מו) בבית אחד יאכל. (קלט) בחבורה אחת הכתוב מדבר, היינו דאינו נאכל אלא למנויו עליו, אתה אומר בחבורה אחת, או אינו אלא בבית אחר כמשמעו, כשהוא אומר על הבתים אשר יאכלו אותו בהם (לעיל פסוק ז'), למדנו שהוא נאכל בבתים הרבה,

הערות ותקונים

לומר אל משה ואל אהרן. לק"ט: קכט) בפסח מצרים ובפסח דורות הכתוב מדבר דברי ר' יאשיה. מכילתא ריש פט"ז: קל) ר' נתן אומר. במכילתא הגי' רבי יונתן אומר: קלח) איסי בן יהודה אומר. במכילתא הגי' רבי איסי בן עקיבא, ובילקוט איסי בן עקביה, ובעל לקח טוב לא הביא המאמר הזה: קלג) למדנו מזה אחד ישראל שהוא משומד. מכילתא ולק"ט ורש"י עה"ת: קלג) רבו, מגיד שמטילת עבדיו מעכבת את רבו. מכילתא ולק"ט: קלד) מה אז האמור להלן. עיין לק"ט בהערה שי"ז: קלה) זו דברי ר' אליעזר. כ"ה בלק"ט וכן הוא גי' הילקוט, ועיין תוס' יבמות ע' ע"ב ד"ה אי מה פסח, ועיין במדות סופרים ובמאיר עין: קלו) תושב זה גר תושב. מכילתא ולק"ט: קלז) ר' יצחק אומר. שם שם: קלח) וכי האי גוונא אמרינן בנדרים. דף ל"א ע"ב: קלט) בחבורה אחת הכתוב מדבר. מכילתא ולק"ט: קמ) הא מה ת"ל בבית אחד. עיין לק"ט

(קמ) הא מה ת"ל בבית אחד, בחבורה אחת הכתוב מדבר. (קמא) מכאן אמרו הפסח נאכל בשני מקומות ואינו נאכל לשתי חבורות דברי ר' שמעון בן יוחאי. שר"ש ב"י אומר כיצד בשני מקומות כגון שהיו בתוך הבית ובקעה הקורה עליהם (קמב) ויצאו לחוץ, או שהיו בחצר וירדו עליהם נשמים ונכנסו לתוך הבית. (קמג) נמצאו אוכלין אותו בשני מקומות: לא תוציא מן הבית מן הבשר. (קמד) הרי זו אזהרה לכל אחד: חוצה. חוץ לחבורה: ועצם לא תשברו. בין שיש עליו בשר, בין שאין עליו בשר: בו. ולא בשאר קדשים: בו. ולא בטמא. השובר עצם בטהור לוקה, והמותר בו אינו לוקה, לפי שאין לוקין על לאו שאין בו מעשה וכדרשינן התם, והשובר בטמא אינו לוקה וכל שכן המותיר בו:

מז) כל עדת ישראל יעשו אותו. (קמה) למה נאמר לפי שהוא אומר משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם (לעיל פסוק כא), יכול כשם שפסח מצרים אין נאכל אלא למשפחה, כך פסח דורות לא יהא נאכל אלא למשפחה, ת"ל כל עדת ישראל יעשו אותו, מגיד שפסח דורות נאכל בערבוביה:

מח) וכי יגור אתך גר. (קמו) אתך שיקבל עליו כל המצות כולן כמוך: ועשה פסח לה'. לשמו של מי שאמר והיה העולם: ימול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו. (קמז) שמילת זכריו ועבדיו מעכבתו לעשותו, (קמח) כדדרשינן לעיל, אז אז לגזירה שוה. יכול כשמל את זכריו יעשה הפסח מיד, ת"ל והיה כאזרח הארץ, (קמט) מה אזרח בארבעה עשר בניסן, אף הגר בארבעה עשר בניסן. (קנ) ר' שמעון בן אלעזר אומר הרי שנתגייר בין שני פסחים שומעני יעשה פסח שני, ת"ל והי' כאזרח הארץ, מה אזרח שנראה לפסח ראשון ונרחה הימנו יעשה את השני, אף הגר שנראה לפסח ראשון ונרחה הימנו יעשה את השני: וכל ערל לא יאכל בו. למה נאמר, והלא כבר נאמר כל בן נכר לא יאכל בו, אלא כל ערל לא יאכל בו זה ישראל שלא מל מפני שמתו אחיו מחמת מילה, (קנא) כדדרשינן ערל בשר לאחרן:

מט) תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוככם. (קנב) למה נאמר, והלא כבר נאמר והי' כאזרח הארץ, ומה ת"ל תורה אחת יהי' לאזרח, אלא לפי שנאמר וכי יגור אתך גר ועשה פסח (פסוק מח), אין לי אלא פסח שהשווה בו את הגר לאזרח, שאר כל המצות האמורות בתורה מניין, ת"ל תורה אחת יהיה לאזרח ולגר, בא הכתוב והשווה את הגר לאזרח לכל מצות שבתורה:

נ) ויעשו כל בני ישראל. (קנג) שלא נמצא בהם גר: כאשר צוה ה' את משה ואת אהרן: (קנד) לא הוסיפו ולא גרעו: כן עשו. באהבה קבלו עליהם ועשו:

הערות ותקונים

ובהערה שכ"ו: קמה) מכאן אמרו. מכילתא ולק"ט: קמג) ויצאו לחוץ. כ"ה במכילתא ולק"ט והגיה בעל מאיר עין שצ"ל ויוצאין לחצר ע"ש: קמג) נמצא אוכלין אותו בשני מקומות. כ"ה במכילתא וע"ש במאיר עין אות ל': קמד) הרי זו אזהרה לכל אחד כו'. הוא בלק"ט ונובע ממכילתא: קמה) למה נאמר. מכילתא ולק"ט: קמו) אתך שיקבל עליו כל המצות. לק"ט: קמז) שמילת זכריו כו'. לק"ט: קמח) כדדרשינן לעיל. פסוק מ"ד: קמט) מה אזרח בארבעה עשר בניסן. לק"ט ועיין במכילתא, ורש"י עה"ת הביא וז"ל: ועשה פסח יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד, ת"ל והיה כאזרח הארץ, מה אזרח בארבעה עשר, אף גר בארבעה עשר: קנ) ר' שמעון בן אלעזר אומר. במכילתא מגי' רבי שמעון אומר: קנא) כדדרשינן ערל בשר לאחרן. כוונתו לפסוק מ"ג: קנב) למה נאמר. מכילתא, ובעל לקח טוב מקצר בלשונו: קנג) שלא נמצא בהם גר. לק"ט, ונראה כי הי' לפניו שלא נמצא בהם גוי, והמדפיס הציג שלא נמצא אחד מהם ערל: קנד) לא הוסיפו ולא גרעו כו'. כל המאמר עד ורבותינו דרשו הוא מלק"ט: קנה) יש פרשה שהיא

נא) וידי בעצם היום הזה. בעצומו של יום חמשה עשר בניסן: הוציא ה'. ששכינתו היתה מהלכת לפניהם: את בני ישראל. המתייחסים אחר ישראל אביהם: מארץ מצרים. מארצם של מצירים: על צבאותם דהיינו למשפחותם לבית אבותם:

ורבותינו דרשו ויאמר ה' אל משה ואהרן זאת חקת הפסח כל בן נכר. (קנה) יש פרשה שהיא כוללת בתחלה ופורטת בסוף, ויש פורטת בתחלה וכוללת בסופה, ואתם תהיו לי ממלכת כהנים (שמות יט ו), פרט. אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל (שם שם), כלל. זאת חקת התורה (במדבר יט ב), כלל. ויקחו אליך פרה (שם שם) פרט. זאת חקת הפסח, כלל. כל בן נכר לא יאכל בו פרט. (קנו) ויש שהיא כוללת בתחלה וכוללת בסוף ופורטת בסוף, כגון ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך וגו' (דברים יד כו), ומה בין כלל ופרט, שהרי אין בכלל אלא מה שבפרט, לבין כלל ופרט וכלל, שאין אדם דן אלא כעין הפרט, (קנז) הכי מפרשין במס' נזיר כלל בתראי מה אהני דאי הוו להו כלל ופרט לבד, אין בכלל אלא מה שנתפרש בפרט בלבד, ואי הוי להו כלל ופרט וכלל, אהני כללא בתרא לדון אותו כעין הפרט אע"ג דלא דמי לי' לכל מילי אלא מעין מה דמיפרט בי'. שנאמר בכסף מעשר ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך (שם), כלל, יכול אפי' כמהין ופטריות, ת"ל בבקר ובצאן וביין ובשכר (שם) פרט, ובכל אשר תשאלך נפשך (שם), חזר וכלל, לרבות כל הדומה לבקר ולצאן וליין ולשכר, דהיינו וולדות הארץ ופירי מפירי, שאם לא כלל האחרון לא הייתי מרבה ממנו כלום אלא מה שבפרט, דהיינו בקר וצאן ויין ושכר, בא כלל האחרון וריבה וולדות הארץ ופרי מפירי שהן מעין בקר וצאן ויין ושכר, וזה הפרש בין כלל אחד לשני כללות: ומלתה אותו אז יאכל בו. (קנח) למה נאמר, להביא את שנתקיימה בו מצות מילה אפי' שעה אחת, ואע"פ שחזר הבשר וחפה את העטרה, אינו מעכב לא לאכול בפסח ולא לאכול בתרומה, (קנט) ועל זה נימנו רבותינו [בלוד] ואמרו אינו חוצץ לטומאה: המול לו כל זכר ואז יקרב לו לעשותו. (קס) למה נאמר, הרי שהיו לפניו שתי מצות מצות הפסח ומצות מילה, איני יודע אי זהו מהם מקדים, כשהוא אומר המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו, הרי מקדים מצות מילה למצות פסח: (קסא) ר' יונתן אומר אין ת"ל המול לו, כלומר דמצי למיטר יומל כל זכריו, ומה ת"ל לו, ללמד על העבד שטבל לפני רבו שיצא לחירות, (קסב) ומעשה בבלוריא שטבלו מקצת שפחותי' בפניה, ומקצתן שלא בפני', ובא מעשה לפני החכמים ואמרו את שטבלו בפניה בנות חורין, ואת שטבלו שלא בפניה משועבדות, ואע"כ משמשות היו אותה עד יום מותה:

ירויחו דורשי פרשת הזבח ויבינו בה וסמוך לה פרשת הקדש בכורות, ולמה נסמכה, לומר לך אני הוא שהבחנתי בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור לפדותך במצרים, לפיכך לקחתי לשמי כל בכוריך, ולא אמרתי שתקדישם, (קסג) אלא כדי שתקבל שכר עליהם, וכיוצא בה וביער עליה הכהן עצים (ויקרא ה ו), למה נאמר, והלא כבר נאמר ולבנון אין די בער (ישעי' מ טז), הא מה ת"ל ובער עליה הכהן עצים, כדי שתקבל

הערות ותקונים

כוללת בתחלה. מכילתא ריש פט"ו: קנו) ויש שהיא כוללת בתחלה. לק"ט: קנז) הכי מפרשין במס' נזיר. דף ל"ח ע"ב: קנח) למה נאמר להביא כו'. מכילתא: קנט) ועל זה נמנו רבותינו בלוד. מכילתא: קס) למה נאמר הרי שהיה לפניו שתי מצות. מכילתא: קסא) ר' יונתן אומר. במכילתא ר' נתן אומר, ובשם ר' יונתן הובא מאמר שלפניו: קסב) ומעשה בבלוריא. מכילתא שם ועיין יבמות מ"ז ע"א ועיין בערוך השלם ערך בלוריא: קסג) אלא כדי שתקבל שכר עליהם כו'. מכילתא פט"ז פסוק לי הם:

שכר, כיוצא בו את הכבש אחר תעשה בבקר וגו' (שמות כט לט), למה נאמר והלא כבר נאמר וחייתו אין די עולה (ישעי' מ מז), הא מה ת"ל את הכבש אחר תעשה, כדי שתקבל שכר, כיוצא בו ועשו לי מקדש (שמות כה ח), והלא כבר נאמר הן השמים ושמי השמים לא יכלכלך (מ"א ח כז), ומה ת"ל ועשו לי מקדש, כדי שתקבל שכר, כיוצא בו אתם נצבים היום כולכם וגו' טפכם ונשיכם (דברים כט ט ו), וכי מה טף זה יודע להבחין בין טוב לרע, אלא ליתן שכר לאבות לרבות שכר עושי רצונו, לקיים מה שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישעי' מב כא):

[יג] א וב) וידבר ה' אל משה לאמר קדש לי. לשמי: כל בכור פטר כל רחם. עיקר מלת פטר לשון ביקוע כדבר הדוחק ופותח ויוצא, ודומה לו פוטר מים ראשית מדון (משלי יז יד), יפטירו בשפה (תהלים כב ח), (מפטר) [ויפטר] מפני שאול (ש"א יט י), ולהכי למאן דלא מיחייב עונש בב"ד קרוי לי' רבנן פטור, דאגב דוחקא נפיק מבי דינא ולאו דבהיתירא עביד מה דעביד, וכנגדו אסור דאינו יכול לדחות ולצאת: כל בכור. (א) היא אחת מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן, כלל שהוא צריך לפרט ופרט שהוא צריך לכלל, קדש לי כל בכור פטר כל רחם וגו', כלל בין זכרים ובין נקבות, וכה"א כל הבכור אשר יולד בבקרך וגו' (דברים טו יט), בא הכתוב הפרט ולימד על הכלל זכר ולא נקבה, פרט צריך לכלל, שלא תאמר כל זכר הזכר תקדיש הזכרים לה' בין שהוא פטר רחם ובין שאינו פטר רחם, ת"ל כל הבכור כל פטר רחם עד שיהא זכר ופותח רחם, לקיים מה שנאמר כל פטר רחם לי וכל מקנך תזכר (שמות לד יט): בבני ישראל. (ב) להביא גיורת שפטרה רחם בישראל: בבני ישראל. (ג) ולא בלוים, (ד) מכאן אמרו לויה שנשאת לישראל בנה פטור מפדיון הבן, (ה) שהרי פדיון הבן נוהג [בכל מקום] בין בארץ ובין בחוצה לארץ: באדם ובבהמה. (ו) הקיש בכור אדם לבכור בהמה, ובכור בהמה לבכור אדם, מה בכור אדם אינו נוהג בלוים, אף בכור בהמה אינו נוהג בלוים, ומה בהמה הנפלים פוטרין בה את הבהמה, אף האדם הנפלים פוטרין בו את הבכורה, ולפי שהוא אומר והבאתם שמה (את) עולותיכם [וגו'] ובכורות בקרכם וצאנכם (דברים יב ו) שומע אני אפי' הוא במקום רחוק יהיה עליו חובה להביאו לבית הבחירה, ת"ל באדם ובבהמה, מה בכור אדם את נותנו לכהן בכל מקום אף בכור בהמה את נותנו לכהן בכל מקום, (ז) ומה בכור אדם את מטפל בו שלשים יום, (ח) פי' דלא ליפרקי' עד תלתין יומין דדילמא הוי נפל, אף בכור בהמה מטפל בה שלשים יום, אע"ג דמבן שמונה ידוע דלא הוי נפל: לי הוא. (ט) מכל מקום שלי הוא אלא קדשהו לי כדי לקבל שכר עליו:

ג) ויאמר משה אל העם. בתחלת הפרשה נאמר וידבר ה' אל משה לאמר, (י) לפי שהיא הפסקת הענין, שאין דומה הקדש בכורות לעניין הפסח, ולפי שהוא חוזר לענין הפסח, לפיכך נאמר בו אמירה: זכור את היום (זה) [הזה] אשר יצאת ממצרים מבית עבדים. מבית עבדים כבר פרשנו בפ' אם בחקותי. (יא) אין לי שמזכירין יציאת מצרים אלא ביטים, בלילות מנין, ת"ל כל ימי חייך (דברים) טז ג), ימי חייך היטים

הערות ותקונים

[יג] ס) הוא ט"ג מדות שהתורה נדרשת בהן. מכילתא ריש פט"ז ועיין בלק"ט: ג) לחביא גיורת. לק"ט: ד) ולא בלוים. לק"ט ועיין במכילתא: ה) מכאן אמרו. בכורות מ"ז ע"א, והובא בלק"ט: ו) שהרי פדיון הבן. קידושין ל"ו ע"א, והובא בלק"ט: ו) הקיש בכור אדם. מכילתא ולק"ט: ז) ומה בכור אדם את מטפל בו שלשים יום. מכילתא שם וכן משפטים פי"ט וכן בספרי קרח פיסקא קי"ח: ח) פי' דלא ליפרקי'. הוספת המחבר ועיין בס' והזהיר דף ו' ע"א ובענפי יהודה שם אות א': ט) מכל מקום שלי הוא. במכילתא ולק"ט בסגנון אחר: י) לפי שהוא חוזר לענין הפסח.

כל לרבות הלילות כדברי בן זומא. וחכמים אומרים ימי חייך העוה"ז, כל ימי חייך לרבות ימי המשיח. (יב) והיינו אלפיים שנה משיבוא הגואל ועד חידוש שמים חדשים וארץ חדשה: זכור את היום הזה. ציווי הוא לדורות, נאמר כאן זכור, ונאמר בשבת זכור, זכור את יום השבת (שמות כ ח), מה להלן זכירה על היין בכניסתו, אף כאן צריך זכירה על היין בכניסתו. (יד) מכאן לקידוש לילי פסח מן התורה: כי בחזק יד הוציא ה' אתכם מזה. דהיינו ממצרים: ולא יאכל חמץ. (טו) לעשות את המאכיל כאוכל, אתה אומר כן או אינו אלא לאוסרו בהנייה, כשהוא אומר לא תאכל עליו חמץ (דברים טז ג), למדנו שאסור בהנאה, הא מה ת"ל לא יאכל חמץ, לעשות המאכיל כאוכל, ולא חמץ בלבד אמרו, אלא אפי' כל האיסורין שבתורה אחד האוכל ואחד המאכיל במשמע: ד) היום אתם יוצאים. (טז) ר' יוסי הגלילי אומר ולא יאכל חמץ היום מגיד שלא אכלו ישראל מצה במצרים אלא יום אחד בלבד: בחדש האביב. (יז) מגיד ששנה שיצאו ממצרים לא היתה צריכה לעבר. (יח) לפי שהאביב בא בזמנו: (יט) ורבותינו דרשו דמחייבין בית ישראל לאקדושי קמי קוב"ה בוכרא דמתילידא לי', דכתיב קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה (פסוק ב). (כ) בכור אדם ובכור בהמה טמאה נפדין, דכתיב אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה (במדבר יח טו), בכור בהמה טהורה אין לה פדיון, דכתיב אך בכור שור או כשב או עז לא תפדה קודש הם (שם שם יז), (כא) תם קרב לגבי מזבח, ובעל מום נאכל לכהנים, והוא שהתירו חכם. (כב) בכור של כהנים ושל לוים פטורין מקל וחומר, מה אם פטרו את בכורי ישראל במדבר, שנאמר קח את הלוים מתוך בני ישראל (שם ה ו), דין הוא שיפטרו את של עצמו. (כג) ולא שנא בן חרש ולא שנא פחות מבן חדש, שנאמר את הלוים, ואהרן נמי דלא הוי בהאי מניינא הא איקרי בניו כהנים הלוים ואיתקש אהדדי, ואשכחו במדבר, לדורות מניין, דכתיב והיו לי הלוים (שם ח יד), לדורות יהיו, (כד) והני מילי כי פטורין מלמפרוק מבכור אדם ומבכור בהמה דאיתקש לבכור אדם, אבל בכור בהמה טהורה דידהו קדוש הוא. (כה) וכהנת ולויה שנישאת לישראל וילדה בכור מיחייבי בפדיון, (כו) דאמר רב אדא בר אהבה לויה שילדה בנה פטור מחמש סלעים, (כז) והוינן בה היכי דמי, אמר רב פפא דאיעבר מגוי, אבל מישראל לא

הערות ותקונים

לק"ט: יפ) אין לי שמזכירין יציאת מצרים. מכילתא: יג) והיינו אלפיים שנה כו'. תוספת המחבר: יג) נאמר כאן זכור כו' מה להלן זכירה על היין. במכילתא יתרו מסכתא דבחדש פ"ז לקדשו בברכה מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו. וכן הוא בלק"ט יתרו כ' ח' וכן הובא בילקוט רמז רצ"ח ובס' והזהיר כ"ח ע"ב ועיין פסחים ק"ו ע"א: יד) מכאן לקידוש לילי פסח מן התורה. עיין בתוס' פסחים שם ד"ה זוכרהו ועיין שאילתות יתרו סי' נ"ד ובהעמק שאלה שהאריך בזה: טו) לעשות את המאכל כאוכל. מכילתא בא פט"ז. טז) ר' יוסי הגלילי אומר. מכילתא שם ולק"ט ועיין פסחים כ"ח ע"ב וברש"י שם, והובא בלק"ט הערה י"ב: יז) מגיד ששנה שיצאו ממצרים. מכילתא ולק"ט: יח) לפי שהאביב בא בזמנו. הוא דברי הלק"ט: יט) ורבותינו דרשו דמחייבין בית ישראל לאקדושי קמי קוב"ה בוכרא דמתילידא ליה. התחלת המאמר הזה הוא בשאילתות ריש בא סי' י"ד: כ) בכור אדם ובכור בהמה טמאה נפדים כו'. מכאן הוא בשאילתות במדבר סי' קי"ח: כא) תם קרב לגבי מזבח בעל מום נאכל לכהנים. שאילתות במדבר שם: כב) בכור של כהנים ושל לוים כו'. שאילתות שם והוא במשנה בכורות ג' ע"ב: כג) ולא שנא בן חדש. שאילתות שם ועיין בהעמק שאלה בשאילתות שם אות ב' שהביא נוסחת כ"י משאילתות והוא כמו שהביא המחבר ע"ש: כד) וה"ט כי פטורין מלמיפרק כו'. שאילתות שם: כה) וכהנת ולויה שנישאת לישראל. שאילתות שם ד"ה ברם צריך לטימר: כו) דאמר רב אדא בר אהבה. שאילתות שם והוא בבריתות מ"א ע"א ועיין בהרא"ש שם אות ב' ועיין בשאילת שלום להגאון הרי"ב שם אות קכ"א שהאריך בזה ועי"ש בהעמק שאלה: כז) והוינן בה היכי דמי אמר רב פפא. שאילתות

דכתיב למשפחותם לבית אבותם (במדבר א ב). (כח) ופטר רחם מישראל לאו דוקא, דהא בת ישראל שנשאת ללוי לא קא אזלינן בתר פטר רחם. (כט) מר בריה דר' יוסף משמי' דרבא אמר אפי' תימא מישראל דפטר רחם בבני ישראל כתיב, (ל) ואע"ג דהתם לא קא מהניא, הכא מהניא (לא) כדקאמר רבינא, אמר לי אמימר הלכתא כרב אדא בר אהבה (לב) ואליבא דמר בריה דר' יוסף. (לג) ומעמי מאי מיחייבי דאע"ג דהוקשה כיון דברה מכהנת לא הוי כהן ודלוי לא הוי לוי, דהא למשפחותם לבית אבותם כתיב ולא אויל זרעא דידה בתרה כמאן דמיסלקא מיהא דמיא בריה דישראל ולא קא מהניא לי' אמו כהנת או לויה: (לד) וכהן דנסיב איתתא דלא חזיא לי', או גרושה או זונה ההוא בריה דהוה לי' מינה חלל הוי ופסול לכהונה מיחייב ההוא חלל למיפרק נפשי' דכיון דאיתחל לי' מכהונה כישראל דמיא. (לה) דאמר ר' שמעון בן יוסינא אמר ר' שמעון בן לקיש כהן שנשא גרושה והוי לי' בכור חלל, מת אביו בתוך שלשים יום לכשינדיל [הבן] חייב לפדות עצמו, מת אביו לאחר שלשים יום פטור שכבר זכה אביו בפדיונו (לו) ובר ישראל דאית לי' ברא בוכרא מיחייב למיתן פורקניה חמש סלעים לכהן, (לז) או שוויהן, או אפי' בציר משוויהן, והוא דמפיים בי' כהן, (לח) דכתיב וכל בכור אדם בבניך תפדה (שמות יג יג). (לט) ומאימת מחייב למיפרקין, מכי הוי בר תלתין יומי, דכתיב ופדויו מבן חדש תפדה (במדבר יח טז), (מ) והיכא דיהיב לי' [חמש] איסתרא בתוך ל' יום ומת הבן בתוך לט"ד יום אע"פ שנתן לו יחזיר. (מא) והיכא דלא פרקי' אבוה מחייב הוא למיפרק עצמו, (מב) מאי טעמא קרי בי' תִּפָּדֶה וקרי בי' תִּפְדֶּה. (מג) והני מילי בוכרא דאימא, אבל בוכרא דאבא לא, מאי טעם פטר רחם כתיב: (מד) תנן התם יש בכור לנחלה, ואין בכור לכהן, בכור לכהן ואין בכור לנחלה, בכור לנחלה ולכהן, [ויש שאינו] לא לנחלה ולא לכהן. בכור לנחלה ואין בכור לכהן, זה הבא אחר הנפלים, אע"פ שיצא ראשו חי, או אחר בן תשעה חדשים שיצא ראשו מת, והמפלת כמין בהמה

תערות ותקונים

שם והוא בגמרא שם: כח) ופטר רחם מישראל לאו דוקא. שאילתות שם וכתב שם הגאון הרי"ב בגליון "כ"ז אסברי' גאון": כט) מר בריה דר' יוסף משמי' דרבא אמר. שאילתות שם והוא בגמרא שם: ל) ואע"ג דהתם לא מהניא. הוא לשון השאילתות שם וכתב שם הגאון הרי"ב בגליון "כ"ז אסברי' גאון": לא) כדקאמר רבינא אמר לי מרימר. יש לתקן כדקאמרינן, אמר רבינא אמר לי אמימר המלה "כדקאמרינן" הוא דברי הגאון והביא המאמר אמר רבינא והוא בחולין קל"ב ע"א, ובמקום אמר לי אמימר הגי' בגמרא ובבה"ג ה' בכורות ובשאילתות אמר לי מרימר: לב) ואליבא דמר בריה דרב יוסף, כ"ה בשאילתות שם סוף סי' קי"ח ועיין בהרא"ש בכורות פ"ח אות ב' שהביא שכן יש הנוסחא בגמרא בכורות שם וע"ש מה שמפרש פי' נכון ועיין גם בהעמק שאלה בשאילתות שם אות ה'. ופה אין המקום להאריך: לג) ומעמי מאי מחייבי אע"ג דהוקשה כו'. הוא בשאילתות במאמר שלפניו ד"ה ברם צריך למימר: לד) וכהן דנסיב איתתא דלא חזיא ליה. הוא בשאילתות שם סי' קי"ז ד"ה ברם צריך לומר: לה) דאמר ר' שמעון בן יוסינא אמר רשב"ל כהן שנשא גרושה כו'. שאילתות שם והוא בגמרא בכורות מ"ז ע"ב ובגמרא הגי' אר"ש יאסיניא אמר רשב"ל, והרא"ש בכורות שם אות ג' הביא ר' שמעון בן יאשיה אמר ר"ל: לו) ובר ישראל דאית ליה ברא בוכרא. הוא בשאילתות ריש במדבר סי' קי"ז: לז) "או שוויהן או אפילו בציר משוויהן, והוא דמפיים ביה כהן". זה ליתא בשאילתות והוא הוספת המחבר ועיין בט"ז ובש"ך בש"ע או"ח ה' פדיון בכור סי' ש"ה שרעתם אפילו אם נתן לו כלי אפילו אינו שוה לשום אדם חמשה סלעים כיון שהכהן מקבלו בעד ה' סלעים הרי זה פדוי ע"ש: לח) דכתיב וכל בכור אדם. שאילתות שם: לט) ומאימת מחייב למיפרקי. שאילתות שם: מ) והיכא דיהיב לי חמש איסתרא כו'. שאילתות שם וע"ש בהעמק שאלה אות א': מא) והיכא דלא פרקיה אבוה. שאילתות שם: מב) ט"ס קרי ביה תפדה וקרי ביה תפדה. כ"ה בשאילתות ועיין שם בהעמק שאלה אות ב': מג) וה"ט בוכרא דאימא שאילתות שם: מד) תנן התם כו'. משנה בכורות מ"ז ע"א: מה) ומאן דמתיליד ליה בוכרא כו'. הוא

חי׳ ועוף דברי ר׳ מאיר, וחכמים אומרים עד שיהא מצורת אדם, והמפלת סנדל או שליא או שפיר מרוקם, והיוצא מחותך, הבא אחריהם בכור לנחלה ואין בכור לכהן, כדפרישית להו בפ׳ אשה כי תזריע. יש בכור לכהן ואינו בכור לנחלה, זה שהי׳ לו בנים פי׳ זהו קמא, ונשא אשה שלא ילדה או נשא נוי׳ מיצעא ונתגיירה מעוברת, או שפחה ונשתחררה מעוברת וילדה הרי זה בכור לכהן, דמ״מ פטר רחם בישראל הוא, אבל לנחלה לא הוי בכור, מי שהיה לו בנים מאי טעמא לא דראשית אונו (דברים כא יז) אמר רחמנא והאי לאו ראשית אונו הוא: ומי שנשא גויה או שפחה מאי טעמא לא, דכי (תהי׳) [תהיין] לאיש שתי נשים וילדו לו בנים (שם שם טו) אמר רחמנא כל היכא דאית לו בה הוייה קרינן בה וילדו לו, וכל היכא דלית ליה בה הויה לא קרינן בה וילדו לו, וגויה ושפחה לית בהו לישראל הוייה, הלכך בניהו ליתניהו בכורות לנחלה: וכן מי שלא ילדה וילדה היא ואשת כהן שלא ילדה היא ואשת לוי שלא ילדה היא והאשה שכבר ילדה נמי הוי בנייהו בכורות לכהן, דאע״ג שפסיקי נינהו פסק איסורא לחומרא, הלכך מחייבי בפדיון, אבל לנחלה לא הוי בכור, דרחמנא אמר יכיר (שם כא יז), והאי לא מצי לאכורי, וה״ה למי שלא שהתה אחר בעלה שלשת חדשים ונשאת לשני וילדה ואינו ידוע אי בן תשעה לראשון או בן שבעה לאחרון, הוי בכור לכהן משום דפסק הוא, ואין בכור לנחלה דלא קרינן ביה יכיר: (מה) ומאן דמתיליד ליה בוכרא בעינה מחייב לאקדושי קמיה שמיא, דכתיב קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה (שמות יג ב), בזמן שבית המקדש קיים אי (הויתם) [הוי תם] חלבו ודמו קרב על גבי המזבח, ובשרו נאכל לכהנים, וכי הוי בעל מום נאכל לכהנים כמומו דכתיב ובשרם יהיו לך וגו׳ (במדבר יח יח) אחד תם ואחד בעל מום, בזמן הזה שאין בית המקדש קיים רועה עד שיפול בו מום ונאכל לכהנים. (מו) ואי אית ליה לבר ישראל בכור בשותפותא, פטור מן הבכורה דכל יד גוי באמצע פטור מן הבכורה, (מז) ואסור למישדי מומא בקדשים עד דנפל ביה ממילא, דכתיב כל מום לא יהיה בו (ויקרא כב כא), אי קרא דלא ליקרב בעל מום הוא דאתא, לכתוב כל אשר בו מום לא תקריבו ותו לא, ומה ת״ל כל מום לא יהיה בו, דאפי׳ גרמא נמי אסיר, (מח) ובדדרישית בפ׳ שור או כשב (שם שם כז). (מט) ואע״ג דאית ביה מומא אסיר למשחטיה עד דמחוי ליה לחכם, ואי עבר ושחט לא חזינן למומא לאחר שחיטתו אלא אסרינן ליה, (נ) כדתנן השוחט את הבכור ומראה את מומו, ר׳ יהודה מתיר, ור׳ מאיר אוסר, הואיל ונשחט שלא על פי מומחה אסור. (נא) ואמר רבה בר בר חנה אמר ר׳ יוחנן בדוקין שבעין (נב) כולי עלמא לא פליגי דאסור, כי פליגי במומין שבגוף, מר סבר גזרינן מומין שבגוף, דאינן משתנין מחמת שחיטה, אמו דוקין שבעין דמשתנין מחמת שחיטה, ומר סבר לא גזרינן, (נג) ואע״ג דקי״ל ר׳ יהודה ור׳ מאיר הלכה כר׳ יהודה, דאמר ר׳ נחמן

הערות ותקונים

בשאילתות ריש בא סי׳ מ״ד: (מו) ואי אית ליה לבר ישראל בכור בשותפותא, עד פטור מן הבכורה. חסר בשאילתות לפנינו ואין פסק שחטדפיסים השמיטו זה: (מז) ואסור למישרי מומא בקדשים. שאילתות שם: (מח) וכדדרישית בפ׳ שור או כשב. דברי המחבר: (מט) ואע״ג דאית ביה מומא. שאילתות שם ושם הגי׳ ואע״ג דמיתיליד בה מומא: (נ) כדתנן. שאילתות שם והוא בטשנה בכורות כ״ח ע״א: (נא) ואמר רבה בר חנה אמר ר׳ יוחנן. שאילתות והוא בגמרא בכורות שם וכן ביצה כ״ז ע״ב ובגמרא בכורות שם חסרים המלות «אמר ר׳ יוחנן» ואיתא גם בביצה שם וכן תובא גם בשאילתות: (נב) כולי עלמא לא פליגי דאסור. בגמרא שם ובשאילתות סיים משום דמשתנין וע״ש בפירש״י וכן תכיא המחבר בסוף דאינן משתנין מחמת שחיטה: (נג) ואע״ג דקיי״ל ר׳ יהודה ור׳ מאיר הלכה כר׳ יהודה, דאמר ר׳ נחמן אמר שמואל הלכה כר׳ מאיר בגזירותיו. שאילתות שם ועיין תוס׳ בכורות דף כ״ח ע״א ד״ה רבי מאיר, ועיין בהרא״ש בכורות פ״ד אות ג׳ ועיין העמק שאלה בשאילתות שם אות ג׳:

אמר שמואל הלכה כר׳ מאיר בגזירותיו, (נד) ואפי׳ מומחה דאית ליה בוכרא והוי ביה מומא לא חזיא ליה לנפשיה, אלא צריך לאחוויא לחכם אחר, (נה) דתניא כל הבכורות כולן אדם רואה חוץ מבכור של עצמו, (נו) וכן לאסהודי עליה לא מהימן הוא לנפשיה, אלא צריך סהדי אחרינא דלאו איהו שרא ביה מומא, (נז) ובנו ובתו פי׳ היינו בנו ובתו שאינן סמוכין על שלחן אביהם, נאמנין להעיד על בכור של אביהן, (נח) מאי מעמא דכיון דאי בעי ספי להו ואי בעי לא ספי להו כאחר דמי ולא משקרי. (נט) דתנן [ר׳] יהושע בן קפוסאי אומר בכור צריך שנים מן השוק להעיד עליו, רשב״ג אומר ואפי׳ בנו ואפי׳ בתו, (ס) ר׳ אומר ואפי׳ עשרה והן בני ביתו אינן נאמנין, (סא) פי׳ דכיון דאכלין מניה הוו להו כבעלים ומשקרי. (סב) אמר רב נחמן הלכה כרשב״ג. (סג) רבא אמר הלכה כרבי, (סד) והלכתא (כר״ג) [כרשב״ג] דאמר אפי׳ בנו ואפי׳ בתו אבל אשתו לא מ״ט אשתו כגופו דמיא. (סה) ואילו ישראל דזבין בכור מכהן מהימן ההוא ישראל אמומיה, דכהנים הוא דחשדו להו רבנן דלמא שדו מום בבכור דכולהו בכורות לדידהו הוו דשכיחי תדירא חשו להו רבנן דלמא מיקרי ורמי ביה מום, אבל בישראל לא חשו להו רבנן:

ירויחו דורשי פרשת יציאת כושרות וישכילו. (סו) דתנו רבנן היום אתם יוצאים [בחדש האביב]. שאין ת״ל בחדש האביב, אלא חדש שהוא כשר לכם. לא חמה קשה, ולא גשמים, וכה״א מוציא אסירים בכושרות (תהלים סח ז). שאין ת״ל בכושרות, אלא בחדש שהוא כשר להם, לא חמה קשה ולא גשמים. (סז) ר׳ יונתן מפיק לה לתיבת בכושרות לשתי תיבות בוכין ושירות, מצרים בוכין, דכתיב ומצרים מקברים [וגו׳] (במדבר לג ד). וישראל משוררים, דכתיב קול רנה וישועה באהלי צדיקים (תהלים קיח טו). ר׳ נתן אומר בכושרות, במעשה כשירות שבהם, דכתיב במראות הצובאות (שמות לח ח), וסמוך לה

פרשת עבודת הפסח שתהא נוהגת בארץ:

ה) והיה כי יביאך ה׳. תלה הכתוב עבודה זו בביאת הארץ: אל הכנעני והחתי והאמורי והחוי והיבוסי. (סח) הרי אלו חמשה עממים, אבל למדנו לארץ חמשה שהיא שבעה במקום אחר מגזירה שוה, נאמר כאן ביאה, דכתיב והי׳ כי יביאך, ונאמר להלן ביאה, דכתיב ויביאנו אל המקום הזה (דברים כו ט). מה ביאה האמירה להלן לארץ חמשת עממים שהן שבעה במקום אחר, אף ביאה האמורה כאן לארץ חמשת עממים שהם ז׳ במקום אחר: אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש. (סט) והיכן נשבע, באברהם מהו אומר ביום ההוא כרת ה׳ את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את

הערות ותקונים

נד) ואפילו מומחא דאית ליה בוכרא. שאילתות שם: נה) דתניא כל הבכורות. שאילתות שם והוא במשנה נגעים, פ״ב מ״ח ובכורות ל״א ע״א: נו) וכן לאסהודי עליה לא מהימן כו׳. הוא לשון השאילתות בסוף שאילתא שלאחריה המתחלת ברם צריך אילו בכור דאיתיליד ביה מומא: נז) ובנו ובתו. הוא בשאילתא שם ד״ה ברם צריך בנו ובתו: נח) מ״ט דכיון דאי בעי ספי להו. שאילתות שם: נט) דתנן ר׳ יהושע בן קרפוסי אומר. צ״ל דתניא שאילתות שם והוא בגמרא ברכות ל״ה ע״ב, ובשאילתות ר׳ יהודה בן קרפוסי. יש לתקן ר׳ יהושע: ס) ר׳ אומר. וכ״ה בשאילתות ובגמרא שם הגי׳ ר׳ יוסי אומר: סא) פי׳ דכיון כו׳. דברי המחבר: סב) אמר רב נחמן. שאילתות שם והוא ג״כ בגמרא שם: סג) רבא אמר הלכה כרבי. כ״ה גם בשאילתות שם, אבל בגמרא גם פה הגי׳ רבא אמר הלכה כר׳ יוסי: סד) והלכתא כר״ג. תקנתי כרשב״ג. והוא ג״כ בשאילתות שם. ובגמרא בכורות שם ל״ה ע״ב: סה) ואילו ישראל דזבין בכור מכהן. הוא לקוח משאילתות שם ד״ה אי נמי ברם צריך. ושם הוא קצת ברחבה ע״ש: סו) דתנו רבנן היום אתם יוצאים. מכילתא פ״ז: סז) ר׳ יונתן. במכילתא הגי׳ ר׳ נתן: סח) הרי אלו חמשה. לק״ט ונובע ממכילתא ריש פרשה י״ז וחמחבר הביא כלשון הלק״ט: סט) והיכן נשבע. מכילתא ולק״ט: ע) וכי תימא.

הזאת (בראשית טו יח), ביצחק מה הוא אומר, כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל (שם כו ג), ביעקב מהו אומר, הארץ אשר אתה שוכב עליך לך אתננה ולזרעך (שם כח יג) (ע) וכי תימא הא לא כתיבה שבועה בהדיא, הא כתיב ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד מבול (שם ט יא), וכתיב בקבלה אשר נשבעתי מעבור מי נח (ישעי' נד ט), אשכחן דלא לא שבועה היא, ומסתברא דכי היכי דלא לא שבועה, הן הן שבועה היא: ועברת את העבודה הזאת. (עא) דהיינו מצות הפסח ואכילתו, כשם שעבדת רוב מצותיו במצרים, כך עשה לדורות, (עב) וכדדרשינן במסכת לאחרן: בחדש הזה. (עג) דהיינו ניסן:

ו) שבעת ימים תאכל מצות כתיב חסר ו' פרט למצת אורז ודוחן ומיני קטניות כדדרשינן במסכתא: וביום השביעי חג לה'. מכאן אמרו מי שלא חג ביויט הראשון חוגג את כל הרגל וביום טוב האחרון של חג: וביום השביעי חג לה'. (עה) השביעי בכלל שאר הימים הי', ולמה יצא ללמד על הכלל, מה שביעי שהוא יויט ואפ"ה הוי רשות, רצה אוכל מצה אינו אוכל מצה, ובלבד שלא יאכל חמץ, אף כולן רשות כיוצא בו חוץ מלילה הראשין שהכתוב קובעו חובה, דכתיב בערב תאכלו מצות (שמות יב יח):

ז) מצות יאכל את שבעת הימים. (עו) למה נאמר, לפי שהוא אומר ששת ימים תאכל מצות (דברים טז ח), כיצד יתקיימו שני כתובין הללו, אלא שבעת ימים אתה אוכל מן הישן, וששה מן החדש, וכה"א ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם (ויקרא כג יד): ולא יראה חמץ ולא יראה לך שאור. (עז) הקיש חמץ לשאור ושאור לחמץ, מה זה בלא יראה, אף זה בלא יראה, ומה זה בלא ימצא, אף זה בלא ימצא, ומה זה מחמשת המינין, אף זה מחמשת המינין: בכל גבולך. (עח) למה נאמר, לפי שהוא אומר שאור לא ימצא בבתיכם, שומעני בבית בלבד, ת"ל בכל גבולך, גבולך דומיא דבתיכם, מה ביתך ברשותך, אף גבולך ברשותך, יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי, וחמץ של ישראל שנפלה עליו מפולת שאע"פ שהוא ברשותו הרי היא כמבוער, (עט) ומפרש להו במסכתין:

ח) והגדת לבנך. (פ) זהו שאינו יודע לשאול, שהרי כנגד ארבעה בנים דברה תורה, ולכל אחד ואחד נתנה תורה דרך להשיב לפי ענינו, שהרי העולם נברא בארבע מידות של בני אדם, אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול: והגדת לבנך. (פא) שומעני יתחיל מראש חודש להגיד לו הלכות הפסח, ת"ל ביום ההוא, אי ביום ההוא שומעני יתחיל מבעוד יום, ת"ל בעבור זה בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך על שלחנך הנביהם ואמור לו בעבור זה: עשה ה' לי. למה נאמר, לפי שהוא אומר בבן רשע מה העבודה הזאת לכם, ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל שלא אמר לנו בידוע שכפר בעיקר, אף אתה הוציאהו מן הכלל, ואומר לו בעבור זה עשה ה'

הערות ותקונים

לק"ט: עא) דהיינו מצות הפסח ואכילתו כשם שעבדת כו'. מכילתא: עב) וכדדרשינן במסכתא לאחרן. הוא במכילתא בא מסכתא דפסחא פי"ז: עג) דהיינו ניסן. לק"ט: עד) מכאן אמרו. חגיגה ט' ע"א והובא בלק"ט: עה) השביעי בכלל כו'. מכילתא: עו) למה נאמר לפי שהוא אומר ששת ימים. מכילתא שם בפסוק שבעת ימים תאכל מצות. והובא בלק"ט ועיין אר"ז ח' פסחים סי' רל"ז מה שכתב שם: עז) הקיש חמץ לשאור. מכילתא ולק"ט: עח) למה נאמר לפי שהוא אומר שאור לא ימצא. מכילתא ולק"ט והמחבר חביא כלשון הלק"ט: עט) ומפרש להו במסכתין. כוונתו במכילתא שם מסכתא דפסחא: פ) זהו שאינו יודע לשאול. לק"ט: פא) שומעני יתחיל מר"ח. מכילתא ולק"ט: פב) לאת חסר וי"ו. כן חביא הלק"ט ובכל ספרים שלנו כתיב מלא

לי ולא לך שאילו הייתה לשם לא הייתה נגאל, פי׳ אלא כבר היית מת בשלשת ימי אפילה:

ט) והיה לך לאות. (פב) לאת חסר ו׳. (פג) לומר לך ארבע פרשיות של יד צריכות שיהיו בכרך אחד, והדין נותן הואיל ואמרה תורה תן תפילין בראש ותן תפילין ביד, מה בראש ארבע טוטפות, אף ביד ארבע טוטפות, ת״ל והיה לך לאות על ידך, זה כרך אחד של ארבע פרשיות: לך לאות. (פד) ולא לאחרים לאות, שלא יטלנו בידו ויראם לכל העולם, אלא ישתמש בהם בצנעה: על ידך. לא נאמר בידך אלא על ידך, (פה) זהו קיבורת, (פו) דהיינו גובה של יד: (פז) ידך. זו שמאל, וכה״א אף ידי יסדה (הארץ) [ארץ] וימיני טפחה שמים (ישעי׳ יח יג), ואומר ידה ליתד תשלחנה ויטינה להלמות עמלים (שופטים ה כו), ואומר גם שם ידך תנחני ותאחזני ימינך (תהלים קלט י), למדנו ליד שנאמר כאן שהיא שמאל: ולזכרון בין עיניך. (פח) אבל חרשעים נאמר בהם אין פחד אלהים לנגד עיניו (שם לו ב): מהו ולזכרון, ספר זכרון ארבע פרשיות (בכים) [בכרך] אחד: בין עיניך. (פט) על גובה של ראש, וכה״א ולא תשימו קרחה בין עיניכם (דברים יד א), מה בין עיניכם האמור להלן על גובה של ראש, אף בין עיניך האמור כאן על גובה של ראש: למען תהיי תורת ה׳ בפיך. (צ) למה נאמר, לפי שנאמר והיי לך, שומע אני אף הנשים במשמע, והדין נותן, הואיל ומזוזה מצות עשה ותפילין מצות עשה, אם למדת על מזוזה שהיא נוהגת בנשים כבאנשים יכול אף תפילין כן, ת״ל למען תהיי תורת ה׳ בפיך, לא אמרתי אלא במי שהוא חייב בתלמוד תורה, מכאן אמרו הכל חייבין (בתלמוד תורה) [בתפילין] חוץ מנשים ועבדים: כי ביד חזקה הוציאך ה׳ ממצרים. (צא) גדולה מצות תפילין שהיא מזכרת יציאת מצרים: י) ושמרת את החוקה הזאת (צב) זו חוקת תפילין שבה הענין מדבר, ומה ת״ל ושמרת את החוקה לפי שהוא אומר והיי לך לאות שומעני אף הקטנים במשמע, והדין נותן הואיל ומזוזה מצות עשה ותפילין מצות עשה אם למדת על מזוזה שהיא נוהגת בקטנים בכגדולים יכול אף תפילין כן, ת״ל ושמרת את החוקה הזאת, לא אמרתי אלא במי שהוא יודע לשומרה, (צג) מכאן אמרו כל קטן שיודע לשמור את תפיליו אביו לוקח לו תפילין: למועדה. למועד הניתן לה, דהיינו משינץ החמה ועד שקיעתה, ודומה לדבר עשה ירח למועדים (תהלים קד ט). (צד) כתיב למועדה מלא ו׳, (צה) ורבותיי דרשו התיבה לשתים, כלומר למו עדה, כמו בעבור תהיי לי לעדה (בראשית כא ל), עדות הוא לישראל כי שם ה׳ נקרא עליהם, וכה״א וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך ויראו ממך (דברים כח ו), אמרי רבנן אלו תפילין שבראש: מימים ימימה.

הערות ותקונים

גם חרב בעל מנחת שי לא העיר מאומה: פג) לומר לך ארבע פרשיות. לק״ט והוא ממכילתא פי״ז וספרי ואתחנן פיסקא ל״ה ע״ש: פד) ולא לאחרים לאות. מנחות ל״ז ע״ב ומכילתא ולק״ט: פה) זהו קיבורת. מנחות שם ולק״ט ותנחומא הנדפס מכבר, ויש להעיר בתנחומא שם מתחיל והיי לך לאות זה קבורת וזה אינו ממכילתא אלא כל המאמר עד סופו קובץ הלכות תפילין נמצא גם בס׳ והזהיר דף ו׳ ע״ב עד הרי אלו יגנזו דף ח׳ ע״ב כלשונו ממש ושניהם שאבו ממקור אחד ואין ספק כן מדרש השכם הנאבד: פו) דהיינו גובה של יד. מכילתא פי״ז וספרי ואתחנן פיסקא ל״ה, גם הערוך ערך קבורת כתב וז״ל פי׳ על הזרוע כנגד לבו והוא גובה של יד ע״כ, ועיין בתוס׳ שם ד״ה קבורת: פז) ידך זו שמאל. מכילתא וספרי ולק״ט ותנחומא שם וס׳ והזהיר ז׳ ע״א ובגמרא מנחות ל״ו ע״ב: פח) אבל חרשעים כו׳. תוספת תמחבר: פט) על גובת של ראש. מכילתא: צ) למת נאמר. שם. צא) גדולה מצות תפילין. לק״ט: צב) זו חוקת תפילין. מכילתא ולק״ט: צג) מכאן אמרו. מכילתא ולק״ט: צד) כתיב למועדה מלא ויי״ו. כן הביא הלק״ט ובעל מנחת שי הביאו ולא הזכיר את שם רבינו טוביה עליו, ועיין בבעל הטורים: צה) ורבותיי דרשו

(צו) יש ימים שאתה נוהג בה, ויש ימים שאי אתה נוהג בה, יצאו שבתות וימים טובים, (צז) ר' יצחק אומר הואיל ושבת קרואה אות, דכתיב אות הוא לעולם (שמות לא יז), ותפילין קרויין אות לא יתן אות בתוך אות, או יתן אות בתוך אות אמרת [לא] תדחה שבת שהיא קרואה אות וברית, לתפילין שאינן קרואות אלא אות בלבד. (צח) ר' אליעזר אומר תדחה שבת שחייבין עליה כרת ומיתת ב"ד, לחפילין שאינן חייבין עליהם לא כרת ולא מיתת ב"ד, אלא מיענש עליהם לעולם הבא, (צט) כדמפרש בראש השנה פושעי ישראל בגופן היינו קרקפתא דלא מנח תפילין: (ק) וימים טובים דאיתקש לשבת נמי אמור לאנוחי תפילין:

ירויחו דורשי פרשה ראשונה של תפילין וישכילו והיא מן קדש לי עד וימים ימימה, וסמוך לה פרשה שניה שהיא פרשת כי יביאך:

יא) והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני. (קא) זה כנען שתקרא הארץ על שמו, וכי מה עשה, אלא כיון ששמע כנען שישראל נכנסין לארץ עמד ופינה עצמו מפניהם, אמר הקב"ה אתה פנית עצמך מפני בניי, אף אני קורא הארץ על שמך, ואתן לך ארץ יפה בארציך, (קב) ואיזו זו אפריקי: כאשר נשבע לך ולאבותיך. (קג) והיכן נשבע, כדכתיב והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב (שמות ו ח), כדרשינן בפ' חמשה עממים: ונתנה לך. (קד) שלא תהא בעיניך כירושת אבות, אלא כאילו היום נתנה לך: יבאך. (קה) חסר ו' וי"ד רמז לבני עשרים שנה שלא יבואו לארץ. (קו) כל אתנחתא וסוף פסוק וזקף וכל לשון נקבה לָךְ, וכל השאר שהוא לשון זכר לְךָ.

יב) והעברת כל פטר רחם לה'. דהיינו בכורי אדם. (קז) אין והעברת אלא לשון הפרשה, וכה"א והעברת את נחלת אביהן להן (במדבר כז ז), ואומר והעברתם את נחלתו לבתו (שם שם ח): וכל פטר שגר בהמה. זה שדרשנו שמלת פטר הוא מלשון פוטר מים (משלי יז יד), וכן ויפטר מפני שאול (ש"א יט י), וכן פטר שגר לשון אחד הן, (קח) היינו ששיגרתו בהמה ולא יוצא דופן, אלא דרך פתח הרחם, ודומה לו שגר אלפיך (דברים ז יג), ולהכי אמרי אינשי במקום שילוח שיגר: אשר יהי' לך. (קט) להוציא את המוכר עיבור בהמה לגוי משמע מוציא המוכר עיבור בהמתו לגוי ומביא את הלוקח עובר בהמתו של גוי, ת"ל אשר יולד בבקרך ובצאנך (דברים יט טו), להוציא את הלוקח עובר בהמתו של גוי שאינו חייב בבכורה: הזכרים לה'. מדכתיב הזכרים ולא כתיב הזכר, שמעת מינה כל שני זכרים המבוכרין כאחת הוא דאתא, (קי) מכאן היה ר' יוסי הגלילי אומר רחל שלא ביכרה וילדה שני זכרים ויצאו שני

הערות ותקונים

התיבה לשתים כלומר למו עדה. אולי כוון לרבינו טוביה כי כן הוא בלק"ט שם: לו) יש ימים שאתה נוהג בה. מכילתא סוף פי"ז ושם חגי' יש ימים שאתה נותן: לז) ר' יצחק אומר. מכילתא שם: לח) ר' אליעזר אומר. במכילתא חגי' רבי עזריה אומר ע"ש ועיין במאיר עין: לט) כדמפרש בראש השנה. דף י"ז ע"א: ק) וימים טובים. מנחות ל"ו ע"כ: קא) זה כנען. מכילתא ריש פי"ח ולק"ט וילקוט רמז רכ"ב בשם המכילתא: קב) ואיזו זו אפריקי. מכילתא ולק"ט ועיין ערך טלים ערך אפריקא: קג) והיכן נשבע. מכילתא ולק"ט: קד) שלא תהא בעיניך. מכילתא ולק"ט ורש"י ע"ת"ת: קה) חסר וי"ו ויו"ד. דברי המחבר: קו) כל אתנחתא. הוא דברי הלק"ט: קז) אין והעברת אלא לשון הפרשה. מכילתא לק"ט ורש"י עה"ת וילקוט רמז רכ"ג: קח) היינו ששיגרתו בהמה ולא יוצא דופן. לק"ט ועיין מכילתא ורש"י עה"ת: קט) להוציא את המוכר. מכילתא ולק"ט: קי) מכאן היה ר' יוסי הגלילי אומר. מכילתא ולק"ט וכן הוא במשנה בכורות י"ז ע"א:

ראשיהם כאחת, שניהן לכהן, שנא' הזכרים לה' לפי שאפשר לצמצם וכאחת יצאו, וחכמים אומרים אי אפשר לצמצם לפיכך אחר לו ואחד לכהן, שבזה אחר זה יצאו:

יג) (ופטר) [וכל פטר] חמור תפדה בשה. (קיא) למה נאמר, לפי שנאמר [אך פדה תפדה את בכור האדם] ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה (במדבר יח טו), שומעני כל בהמה טמאה במשמע, ת"ל (ופטר) [וכל פטר] חמור, פטר חמור אתה פודה, ואי אתה פודה פטר כל בהמה טמאה. ומה זכו פטרי חמורים להיפדות יותר משאר בהמה טמאה, (קיב) הכי אמרינן בברייתא לפי שישראל עתסום ביציאתם ממצרים, (קיג) ועוד שהמצריים נמשלו כחמורים, שנא' אשר בשר חמורים בשרם (יחזקאל כג כ), וישראל נמשלו לשה, שנא' שה פזורה ישראל אריות הדיחו (ירמיה נ יז), (קיד) ולהכי כתיב חמר חסר ו' להיות מניינו רמ"ח איברים שבאדם, שכל גופי בכורי מצרים שנקראו חמורים נערפו להיותם פדיון תחת ישראל שנקראו שה, וכה"א [כי] אני ה' אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים (ישעיה מג ג), ועכשיו ינתן שה פדיון תחת החמור. (קטו) ותני חפדה בשה ולא בעגל ולא בחיה ולא בשה שחוטה ולא בטריפה ולא בכלאים (קטז) ולא (בבכור) [בכוי], (קיז) אבל שאר בהמה טמאה אע"פ שאין בכוריהן נפדין בשה מקדישין בהמה טמאה לבדק הבית ופודין אותו מהקדש בדק הבית: ואם לא תפדה וערפתו. (קיח) אין עריפה אלא הריגה ממקום עורף, וכה"א וערפו שם את העגלה בנחל (דברים כא ד), (קיט) מכאן אמרו מצוות פדייה קודמת למצות עריפה כדי להרבות נכסיהן, (קכ) ואם אין פודה ערפהו, הואיל ואיברת נכסי כהן אף נכסיך יאברו, ומניין שהוא אסור בהנאה, נאמר כאן עריפה, ונאמר בעגלה ערופה עריפה מה להלן אסורה בהנאה אף כאן אסורה בהנאה: וכל בכור אדם בבניך תפדה. (קכא) למה נאמר לפי שהוא אומר ופדוייו מבן חודש תפדה (במדבר יח טז), כלל, כערכך כסף חמשת שקלים (שם שם), פרט, ואי דיינית ליה הכי איכא למימר כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, כתב רחמנא וכל בכור אדם בבניך תפדה דהוי ליה כללא אחרינא כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפורש בנכסין מטלטלין שאין להם אחריות [וגופן ממון], אף אני אין לי אלא נכסין המטולטלים שאין להם אחריות, דהוי להו מעין כסף האמור בפרט, (קכב) מכאן אמרו בכל פודין בכורי אדם חוץ מעברים ושפחות וקרקעות ושטרות והקרישות: וכל בכור אדם בבניך תפדה. (קכג) וכל לרבות

הערות ותקונים

קיא) למה נאמר. מכילתא וגם שם יש לתקן במקום ופטר חמור תפדה בשה [שמות לד כ], צ"ל וכל פטר חמור תפדה בשה, והוא הכתוב שלפנינו [שמות י"ג י"ג]: קיב) הכי אמרינן בברייתא. בכורות ה' ע"ב והובא בלק"ט: קיג) ועוד שהמצרים נמשלו כחמורים. לק"ט, ועיין ב"ר פצ"ו ד"א יעקב אטר שלא יפדו בי המצרים הם משתחוים לשה ואני נטשלתי בשה, שנאמר שה פזורה ישראל, ובמצרים כתיב אשר בשר חמורים בשרם וכתיב ופטר חמור תפדה בשה: קיד) ולהכי כתיב חמר חסר וי"ו. וכן הוא בלק"ט, ובעל מנחת שי הביא שכן הוא בכל הספרים מדוייקים וכן נמנה במסורת בכלל החסרים, ועיין ברכות כ"ז ע"א וי"ו דפטר חמור ודאי גהיט מתפילך, פירש"י בפרשת והיה כי יביאך וכל פטר חמור תפדה בשה והוא חסר וי"ו ובתפילין של רבא כתבו הכותב מלא ואח"כ מחקו והייגו גהיט מחוק עכ"ל, ועיין ערוך ערך גהט: קטו) ותני תפדה בשה. משנה בכורות י"ב ע"א מכילתא פי"ח: קטז) ולא בבכור. תקנתי ולא בכוי כמו שהוא במשנה ובמכילתא ופירש"י ולא בכוי ספק חיה ספק בהמה ועיין בערוך: קיז) אבל שאר בהמה. עיין במכילתא שם: קיח) אין עריפה אלא הריגה. לק"ט וע"ש הערה פ"ב: קיט) מכאן אמרו. מכילתא וילקוט רמז רכ"ד ובכורות י"ג ע"א: קכ) ואם אין פודה ערפהו. מכילתא ולק"ט וילקוט ורש"י עה"ת, ועיין בכורות י' ע"ב: קכא) למה נאמר לפי שהוא אומר. מכילתא: קכב) מכאן אמרו. מכילתא: קכג) וכל לרבות שאם היה לו חמשה בכורות. מכילתא: קכד) מכאן אמרו אם לא פדאו אביו.

שאם היה לו חמש בכורות מחמש נשים חייב לפדות את כולן: תפדה. קרי ביה תַּפְדֶּה, (קכד) מכאן אמרו אם לא פדאו אביו יפדה הוא את עצמו, ולא זו בלבד אלא כל שהוא מצות האב לעשות לבן אם לא עשה לו אביו יעשה הוא לעצמו. (קכה) מכאן אמרו חייב אדם למול את בנו ולפדותו וללמדו תורה וללמדו אומנות ולהשיאו אשה, לא עשה לו אביו יעשה הוא לעצמו:

יד) והיה כי ישאלך בנך מחר. (קכו) יש מחר לאחר זמן כגון זה, ודומה ומחר (על) [אל] כל עדת ישראל יקצוף (יהושע כב יח) ויש מחר שהוא עכשו, כגון מחר אנכי נצב (שמות יז ט), למחר יהיה האות הזה (שם ח יט), וכל דומיהן: לאמר. לומר לך: מה זאת. (קכז) זו מדת תם, דהיינו בן טפש שאינו מבין מדעתו ולא למד מאחרים ואינו רשע וכופר, אלא בתמותו שואל מה זאת העבדה: ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים. משועבדים למלכות ולא לעבדים:

טו) ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו. כדכתיב ויחזק לב פרעה ולא שלח את בני ישראל (שמות ט לה), (קכח) יכול הקשה מאליו, ת"ל ויחזק ה' את לב פרעה (שם ט יב): ויהרוג ה' כל בכור בארץ מצרים מבכור אדם ועד בכור בהמה על כן אני זובח לה' כל פטר רחם. יכול אפי' נקבות, ת"ל הזכרים, (קכט) מכאן אמרו זובחין בכורי בהמה כנגד בכורי בהמה, ופודין בכורי אדם כנגד בכורי אדם: על כן אני זובח לה' כל פטר רחם הזכרים. וש"ה לפני ה' אלהיך (תאכלו) [תאכלנו] (דברים טו כ): וכל בכור בני אפדה. (קל) בהכשׁ סלעין או בשווייהן או במה שמתרצה בו הכהן לקבלו בחמש סלעים: אפדה. קרי ביה אֶפְדֶּה, (קלא) מכאן אמרו אין לו לאדם אלא חמש סלעין והוא עומד לפדות ובנו לפדות, הוא קודם לבנו שמצוותו קודמת למצוות בנו:

טו) והיה לאות על ידכה. (קלב) לאות חסר ו', שהרי ארבע פרשיות של תפילין של יד הוויית כתיבתן בכרך אחד דהיינו אות אחד ובית אחד ואות זה שביד זכר כי ביד חזקה הוציאנו ה' ממצרים: ולטוטפות בין עיניך. זכר לאותות ומופתים אשר עשה בפרעה ובכל ביתו לעינינו:

(קלג) גרסינן בסוף גמרא דהקומץ רבה א"ר אשי ידכה בה"א כתיב וזו הוא יד שמאל, כלומר מדכתיב בה"א בלשון נקבה ש"מ שהיא חלשת בנקבה שהיא שמאל: ולטוטפות בין עיניך. טוטפות היא כעין פאר שחובשין על הראש, כדכתיב פארך חבוש עליך (יחזקאל כד יז), ותרגם יונתן בן עוזיאל טוטפתך שים עליך, וכתיב לתת להם פאר תחת אפר, (מעשה) [מעטה] תהלה תחת רוח כהה (ישעיה סא ג), פאר דומיא דמעטה, מה מעטה תכשיט אף פאר תכשיט, ודומה לדבר פארי פשתים יהיו על ראשם (יחזקאל מד יח), (קלג*) ותנינן במס' שבת בפ' במה אשה יוצאה לא בטוטפת (קלד) ולא (בסנביבין) [בסרביטין], טוטפת (וסנביטין) [וסרביטין] הן תכשיטין שמניחות

הערות ותקונים

טכילתא ולק"ט: קכה) מכאן אמרו חייב אדם. טכילתא ולק"ט וקידושין כ"ט ע"א: קכו) יש מחר לאחר זמן. טכילתא ולק"ט ורש"י עה"ת: קכז) זו מדת תם. לק"ט ועיין טכילתא ורש"י עה"ת: קכח) יכול הקשה מאליו. טכילתא ולק"ט: קכט) מכאן אמרו זובחין. טכילתא ולק"ט: קל) בחמשה סלעין כו'. עיין לק"ט וקידושין ח' ע"א: קלא) מכאן אמרו. משנה בכורות ט"ט ע"א ובגמרא שם ט"ט ע"ב וחובא בלק"ט: קלב) לאות חסר וי"ו. לפנינו כתוב טלא: קלג) גרסינן בסוף גמרא דהקומץ רבה. מנחות ל"ז ע"א: קלג*) ותנינן במס' שבת בפ' במה אשה. דף נ"ז ע"א במשנה: קלד) ולא בסנביטין. תקנתי בסרביטין כמו שהוא במשנה ד"ש"ס שם, וראיתי במשנה שבמשניות וכן במשנה שבירושלמי חגי' ג"כ סנביטין אבל חגי' הנכונה היא סרביטין והוא מין תכשיט של נשים:

על הראש, וכך שמם בלשון הקודש, וסרביטין הן טכשירי הטוטפת. (קלה) א״ר אבהו טוטפת המוקפת מאוזן לאוזן, סרביטין הן שלשלאות הקבועין בטוטפת ומניעין עד לחיים. (קלו) א״ר הונא עניות עושות את הטוטפת של מיני צבעונין, עשירות עושין אותן של כסף ושל זהב. וכדי להזכיר ישראל מצוותיו של הקב״ה נתן להם ציונין וסמניות, שאם יהרהרו לדבר עבירה יראו אותן ויזכרו המצות ומי שצוה אותם כגון ציצית בבגדיהן, דכתיב בהו וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה׳ (במדבר טו לט): תפילה שביד, דכתיב בה והיה לך לאות על ידך (פסוק ט), תפילה שבראש, דכתיב ולזכרון בין עיניך (שם), (קלז) ולמה לטטפת חסר שני ויי״ן, ללמד על תפילה של ראש שצריכה שיהיו ארבע פרשיות בארבע בתים, (קלח) דאמר ר׳ עקיבה טט בגדפי שתים, (קלט) פת באפריקי שתים, פי׳ גדפי שם מקום הוא, ובלשונם אומרים לשתים טט. אפריקא היינו עם גומר, ולשתים אומרים פת. כלומר טטפת היינו שתים שתים דהוו להו ארבעה. ור״ע סבר יש אם למסורת, (קמ) ר׳ ישמעאל אומר לטוטפות קרי ותרי זימני כתיבי מיעוט טוטפות שתים, מיעוט טוטפות שתים, הרי כאן ארבע, יכול כולן בעור אחד, ת״ל ולזכרון בין עיניך, לימד על ארבע בתים שיהיו בעור אחר: בין עיניך. בנובה של ראש: כי בחוזק יד הוציאנו ה׳ ממצרים. גדולה היא יציאת מצרים שצריכה אות וטוטפות להזכירה כנגד כל המצות:

(קמא) ורבותינו דורשין דמיחייבין בית ישראל לאנוחי תפילין בראשיהון ותפילין בדרעיהון, (קמב) דכתיב וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך (דברים ו ח). (קמג) תנו רבנן על ידך זה נובה של יד, (קמד) דהיינו קיבורת בלע״ז ברודונציל״א. (קמה) דתנא ר׳ מנשה על ידך זו קיבורת, בין עיניך זו קדקוד מקום שמוחו של תינוק רופס: (קמו) ר׳ יצחק אומר ושמתם את דברי אלה על לבבכם (שם יא יח). שתהא התפילין שומה כנגד הלב. (קמז) ר׳ חייא דבי ר׳ אויא (קמח) מכוין

הערות ותקונים

קלה) א״ר אבהו. שבת נ״ז ע״ב: קלו) א״ר הונא. שם שם: קלז) ולמה לטטפת חסר שני ויי״ן, לפנינו לטוטפת, ובגמרא מנחות ל״ד רע״ב וסנהדרין ד׳ ע״ב לטטפת [שמות י״ג י״ח] לטוטפת [דברים ו׳ ח׳] לטוטפות [שם י״א י״ח] הרי כאן ארבע וכתב רש״י בסנהדרין שם בפרשת שמע ופרשת כי יביאך כתיב לטטפת חסר וי״ו אבל בפרשת והי׳ אם שמוע כתיב לטוטפות מלא הרי כאן ד׳ בתים דתפילין של ראש, וע״ש בתוס׳ ד״ה לטטפת, ועיין במנחת שי [עקב יא יח] ותמצא כל הדעות בזה וכתב נבהלתי מראות מבוכה גדולי בין אשלי רבבי גאוני עולם על מלה זו, ועיקר מחלקותם תלוי בגירסת ופירוש ברייתא דר׳ ישמעאל: קלח) דאמר ר״ע טט בגדפי שתים פת באפריקי שתים. מנחות ל״ד ע״ב סנהדרין ד׳ ע״ב ולפנינו הגי׳ בכתפי. ומה שהביא המחבר ״פי׳ גדפי שם מקום הוא״ לא נמצא מקום בשם זה, ועיין ערוך השלם ערך טט שהביא בשם חחוקר הר״א נייבויער שצ״ל פט בכפתי שתים. והוא לשון Koptisch ע״ש: קלט) פת באפריקי שתים, אפריקי היינו עם גומר. כוונתו גמר ומגוג [בראשית י׳ ב׳] תר״י ויב״ע אפריקי וגרמניא וכ״ה בב״ר פל״ז אבל ענין אפריקי שהביא התרגום היא ארץ פריגי Phrygia באסיא קטנה עיין ערך טלים ערך אפריקי ואפריקי שהביא ר״ע הכוונה על ארץ אביריקי בקרוב ים הכספי עיין ערוך השלם ערך טט: קמ) ר׳ ישמעאל אומר. עיין בגמרא שם: קמא) ורבותינו דורשין דמתחייבין בני ישראל לאנוחי תפילין. שאילתות בא סי׳ מ״ח: קמב) דכתיב וקשרתם לאות וגו׳. בשאילתות הובא הכתוב שלפנינו וחיה לאות על ידך ולטוטפות בין עיניך (שמות י״ג ט״ז): קמג) ת״ר על ידך זו גובה של יד. שאילתות והוא בגמרא מנחות ל״ז ע״ב: קמד) דהיינו קיבורת. שאילתות שם: קמה) דתנא ר׳ מנשה על ידך זו קיבורת. גמרא מנחות ל״ז ע״א וצ״ל תני דבי מנשה: קמו) ר׳ יצחק אומר. שאילתות שם והוא במנחות ל״ז ע״ב: קמז) ר׳ חייא דבי ר׳ אויא. צ״ל ר׳ חייא ור׳ אחא בריה דרב אויא, כמו שהוא בגמרא שם ובשאילתות הגי׳ רב יהודא בריה דרב אוויה, יש לתקן ר׳ אחא בריה דרב אוויא: קמח) מכוין ומנח לתפלת היד כנגד הלב ותפלת הראש בגובה של

ומנח לתפילת היד כנגד הלב ותפלת הראש בנוכח של ראש: והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך (פסוק ט). (קמט) כל זמן שתפילה של יד ביד, תן תפילה של ראש בראש, (קנ) מכאן אמרו מצות תפילין כשהוא נותנן נותן את של יד תחלה ואח"כ נותן את של ראש בראש, דכתיב והיה לך לאות על ידך, (קנא) והדר ולזכרון בין עיניך, וכשהוא חולץ חולץ את של ראש תחילה, ואח"כ חולץ את של יד, דכתיב והיו לטוטפות בין עיניך, כל זמן שתפילה בין עיניך יהיו שתיהן עליך: למען תהיה תורת ה' בפיך. (קנב) מי שמחויב בתלמוד תורה חייב בתפילין, יצאו נשים שאינן חייבות בתלמוד תורה, דכתיב ולמדתם אותם את בניכם (דברים יא יט), בניכם ולא בנותיכם, (קנג) מכאן אמרו כל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות, (קנד) לפי שמכנים בה ערמימיות יתירה: ד"א למען תהיה תורת ה' בפיך. (קנה) מכאן אמרו כל המניח תפילין כאילו עוסק בתורה, וכל העוסק בתורה אותו היום פטור מן התפילין, וירא שמים יוצא ידי שניהן, פי' שעוסק בתורה ומניח תפילין:

(קנו) ושימוש תפילין ועשייתם הכין הוי, נוטל עור של בהמה טהורה, (קנז) משום דכתיב למען תהיה תורת ה' בפיך (פסוק ט), מן המותר בפיך,

הערות ותקונים

ראש. בגמרא הובא רק מכוין ומנח לחו לחדי ליבא, ובשאילתות מכוין ומנח להו כנגד לבו: קמט) כל זמן שתפלה של יד ביד. מכילתא פי"ז פסוק והיה לך לאות על ידך: קנ) מכאן אמרו. מכילתא שם. וספרי ואתחנן פיסקא ל"ת ומנחות ל"ו ע"ט: קנא) והדר ולזכרון בין עיניך. כ"ה בשאילתות, ובגמרא איתא והדר והיו לטוטפות בין עיניך: קנב) מי שמחויב בתלמוד תורה חו. מכילתא שם ולקח טוב בא י"ג ט': קנג) מכאן אמרו כל המלמד בתו תורה. סוטה כ' ע"ב: קנד) לפי שמכנים בה ערמימיות יתירה. לק"ט ועיין גמרא שם כ"א ע"ב: קנה) מכאן אמרו כל המניח תפילין כאילו עוסק בתורה וכל העוסק בתורה אותו היום פטור מן התפילין חו. מכילתא בפסוק ולזכרון בין עיניך. והובא בילקוט רמז רכ"ב בשם המכילתא. ובלקח טוב בכ"י פלארענץ ופטערסבורג הגי' כל המניח תפילין כאלו קורא בתורה, וכל הקורא בתורה פטור מן התפילין וירא אלהים יצא את כלם (קהלת ז' י"ח) זה המניח תפילין ועוסק בתורה ושם בהערה נ"ו הבאתי שבמבוא לפסיקתא דר"כ אות ח' סי' י"ג הבאתי בשם שו"ת מהרי"ק שורש קע"ה שכתב וז"ל אנו סומכין על הפסיקתא דאמר בח למען תהי' תורת ה' בפיך כל הקורא בתורה כאלו מניח תפילין, ואמנם שמעתי שגורם שם איסכא כל המניח תפילין כאלו קורא בתורה וצריך עיון שם עכ"ל, והעירותי שם שחטאמר הזה לא נמצא בפסיקתא דר"כ ולא בפסיקתא רבתי רק במכילתא פרשת בא פי"ז כמו שהבאתי למעלה, ומצאתי באור זרוע ה' תפילין סי' תקצ"ד הביא וז"ל תנו במכילתא המניח תפילין פטור מת"ח שנאמר למען תהי' תורת ה' בפיך, פי' לא פטור ממש אלא מעלין עליו כאלו תורת ה' בפיו עכ"ל, ועיין בהרא"ש הלכות קטנות ה' תפילין סי' כ"ט. וכן מצאתי מובא ברוקח ה' ברכות סי' שפ"ט. ועיין מדרש שו"ט מזמור א' אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע רוצים אנו ליגע יום ולילה אבל אין לנו פנאי, א"ל הקב"ה קיימו מצות תפילין ומעלה אני עליכם כאלו אתם יגעים בתורה יום ולילה ע"כ ומה שסיים הטחבר וירא שמים יוצא ידי שניהן, נובע מלק"ט שכתב וירא אלהים יצא את כלם, זה המניח תפילין ועוסק בתורה: קנו) ושימוש תפילין ועשייתם הכין הוי. אין ספק שהיו לפניו הלכות תפילין מגאונים ושאב זה משם. והי' לפניו גם שמושא רבא על ה' תפלין שחיבר גאון אחד ונדפס בהלכות קטנות להרא"ש ונקרא שמושא רבא על אשר הובא משמיה דרבא. ובאיזה פוסקים קדמונים מובא שימושא רבה בטעות וצ"ל שימושא רבא. ובעל שבלי הלקט השלם ענין תפילין דף שפ"ד הביא "שימוש תפילין ועשייתם של רש"י ז"ל" והוא אשר נמצא בפרדס לרש"י ז"ל ה' תפילין והוא בסגנון אחר מטה שהביא המחבר וברור שגם רש"י העתיק מדברי גאון אחד כאשר תעיד הלשון על זה והי' נמצא ב' נוסחאות מן שימושא רבא. וכן העיר בצדק בעל נחל אשכול בהאשכול דף פ"ב אות ג' ע"ש וראיתי בס' האסיפות כתב יד (דף ק"י ע"א) שהביא וז"ל שמושי רבא דתפילין כתב בהלכות פסוקות דר' יהודה בר ברזילי [כל הלין] מילי (דאיכא) [איכא] בגמרא (ומלי) ואיכא [מילי] אחרנייתא מהלכות תפילין דאמר להו משמיה דרבא וליתנהו בגמרא ואיתמר מה דאיתנהו בשמושא רבא דגאונים ואנן לא חזי לגא עכ"ל

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

(קנח) ואית דנהגו למיעבד מעור שליל של פרה ומשימו בסיד ומתקנו כמין קלף ויהיה אמום שלו מתוקן מעץ ובשפת האמום שיניים כשיני המפתח ארכו כאצבע וחצי ועובי השי"ן כאצבע קטנה, ובין שן לשן כחצי אצבע ונוטל החיכה מאותו עור כחצי זרת ומרכיבו במים, ומרכיבו על איתן השיניים, ועל כל האימום של עץ ואוסרה בחוט של פשתן, ומעביר החוט בין שן לשן, ודוחק האוסר יפה לעשיית השיניים להיות בתי התפילין עשויין כמין העור בצורת השיניים להכנים שם תפילין של ראש, ומניח העור על פני האימום ועל השיניים שלו עד שיתייבש יפה, ואח"כ יוצא האימום מתוכו ויביא עור בהמה טהורה וחיה טהורה שיהא מעובד לשם תפילין, (קנט) והלכה למשה מסיני הוא שתפילין נכתבין על הקלף ובמקום בשר, (קס) ומזוזה נכתבת על דוכסוסטוס ובמקום שיער. (קסא) תפילין אין צריכין שירטוט, מזוזה צריכה שרטוט, (קסב) ואמרי' התם מגילה צריכה שירטוט כאמיתה של תורה, משום דכתיב בה דברי שלום ואמת (אסתר ט ל), ומאי אמיתה של תורה, זו מזוזה, ולאו משום דמזוזה עדיפא מתפילין, אלא דגריעה, דמזוזה אית בה שתי פרשיות, ותפילין אית בהו ארבע, אלא מזוזה נאמר בה וכתבתם על מזוזות (דברים יא כ), תפילין לא נאמר בהו כתיבה, אלא ושמתם וקשרתם (שם שם יח), (קסג) אלו ואלו נכתבות שלא מן הכתב, מאי טעמא מנרס גריסן. (קסד) תני ר' חיננא בריה דרבה מפשרוניא ספר תורה תפילין ומזוזות שכתבן מין ועבד ושפחה וגוי וקטן וכותי וישראל משומד פסולין, שנא' וקשרתם וכתבתם (שם שם), כל שישנו בקשירה ישנו בכתיבה, ושאינו בקשירה אינו בכתיבה. (קסה) ויטול ד' חתיכות מאותו קלף וכותב ד' פרשיות, בחתיכה אחת כותב פרשה ראשונה מן וידבר ה' אל משה לאמר קדש לי כל בכור עד מימים ימימה, בחתיכה שנית כותב פרשה שניה מן והיה כי יביאך תניין עד סוף פיסקא כי בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים, בחתיכה שלישית כותב פרשת שלישית שמע ישראל עד ובשעריך, בחתיכה רביעית כותב פרשה רביעית והיה אם שמוע עד על הארץ, (קסו) ומעייף אותן החתיכות כשהן כתובות עיוף מול קורא, פי' מתחיל לעייף מסוף הפרשה ובא כנגד ראש קריאת הפרשה, וכן מעייף מול קורא לקמיע ומשים כל פרשה ופרשה ארבעתן באותן ארבעת בתי העור ויושיבן כסדרן שלא יחלפו הפרשיות: (קסז) ת"ר כיצד סדרן קדש לי והיה כי יביאך (קסח) מימין הקורא שהיא שמאל המניח, שמע והיה אם שמוע משמאל הקורא שהיא ימין המניח. וקושר כל קלף וקלף בפני עצמו בשיער בהמה טהורה, בלישנא אחר אמרי לה קדש לי בתחלה בבית ראשון מימין, והיה כי יביאך בבית שני בצדו באמצע שמע ישראל בצדו באמצע והיה אם שמוע בבית רביעי בצדו משמאל. ואית דנהגו למיקשר בשיער זנב הפר ומתקנין

הערות ותקונים

וכן הובא בס' האשכול ה' תפילין דף ס"ד ע"ש. ובגוף שמושא רבא הובא וז"ל כתב חרב הברצולוני [והוא ר' יהודה בר ברזילי] ע"ש ועיין שבלי הלקט השלם דף קצ"ג: (קנ) משום דכתיב בפיך כן המותר בפיך. שבת כ"ח ע"ב: (קנח) ואית דנהגו למיעבד מעור שליל כו' ויהי' אמום שלו מתוקן. הוא כלשון שהביא רש"י בפרדס והובא בשבלי הלקט בשם שימוש תפילין של רש"י, וחמלה "אמום" הובא בשמו בשבלי הלקט וליתא בפרדס, והוא מלשון הכדור וחאימום (כלים ריש פכ"ג): (קנט) הלכה למשה מסיני הוא שתפילין נכתבין על הקלף. שבת ע"ט ע"ב: (קס) ומזוזה נכתבת. שם שם. (קסא) תפילין אין צריכין שירטוט. מגילה י"ח ע"ב ומנחות ל"ב ע"ב: (קסב) ואמרינן התם. מגילה ט"ז ע"ב וירושלמי מגילה פ"א דף ע' ע"א: (קסג) אלו ואלו נכתבות שלא מן הכתב. מגילה י"ח ע"ב: (קסד) תני ר' חיננא בריה דרבה. מנחות ס"ב סע"א, ולפניהו ר' חיננא בריה דרב ויש לתקן בריה דרבא: (קסה) ויטול ד' חתיכות מאותו קלף. הוא בשמושא רבא ובשימוש תפילין מרש"י: (קסו) ומעייף אותן החתיכות. כעין זה הובא בשימוש תפילין של רש"י שם: (קסז) ת"ר כיצד סדרן. מנחות ל"ד ע"ב: (קסח) מימין הקורא שהיא שמאל המניח.

וסוגרין לאותן ד׳ קלפין בתוך ד׳ בתי העור ותופר עליהן בגידין מן מתני השור ובאלכסונן תופרן, כיצד מתחיל מן והיה אם שמוע מלתתא וסליק לעילא ואתי לאפי בי רצועה ונפיק לתתא ועקים בין שמע לוהיה כי יביאך ונפיק לעילא דבין שמע לוהיה כי יביאך ואתי להדי שפה דבין שמע לוהיה כי יביאך וסליק לעילא ועקים לבין והיה כי יביאך לקדש לי ונפיק לתתא וסליק ואתי לאפי בי רצועה ונפיק לתתא דבין קדש לוהיה כי יביאך וסליק לעילא דבין ביתא ושליף חוטא מן מחטא ועייל רישא אחרינא דחוטא דמחטא ואתי לאפי שפה ונפיק לעילא דבין שמע לוהיה אם שמוע ואתי לתתא ואתי לאפי שפה ונפיק לעילא דבין שמע לוהיה אם שמוע ואתי לתתא ואתי לאפי בי רצועה ונפק לעיל ועקים לבין שמע לוהיה כי יביאך ונפיק לתתא ומעייל פרשיותיו על סידורן ומחזיק חטיטה ואתי לתתא: מן קדש לי ארבע ניקבי דנכית רצועה תלתא ניקבי ובוהיה אם שמוע ארבעה ניקבי ובשפה שלשה ואתי עד קדש לי בחד חוטא ועד כי יביאך בחד חוטא ומהדר חוטא דקדש לי על חוטא דוהיה כי יביאך וחוטא דיביאך על חוטא דשמע ומעייל תרי חוטא בנקב וחורי עם שפת חוטא של שמע ובשפת זו התפירה עבד לה מעברתון דהיינו מקום מונח מיושר בעור הכים מתוקן להעביר משם הרצועה הנקשרת בראש, והרצועה צריכה שתהא מבהמה טהורה, (קסט) וצריכה שתהיה הרצועה שחורה דהלכה למשה מסיני, (קסט*) אדומות לא יעשה משום גנאי, שדומה לתכשיטי נשים, ירוקות ולבנות לא יעשה משום דמיחזי כדבר אחר, פי׳ דנראה בראשו כנגע צרעת, וזו רצועה של תפילין של ראש צריך להיות אורך מצד ימין עד הכרס ומצד שמאל עד החוזה הרי תפילין של ראש, וכשיתחיל לתת הקלפים בבתים מברך בא״י אמ״ה אקב״ו לעשות תפילין, (קע) ותפילין מרובעות הלכה למשה מסיני, (קעא) ושי״ן של תפילין הלכה למשה מסיני היינו דעביד על העור בזיינה בעין שי״ן וואת צורת תפילין של ראש

(קעב) ופרשה ראשונה של תפילין צריכה עשר זיינין, (קענ) וסימנך חצ״ר משי״ לעמ״ת, אמו״ן אש״ר ללהו״ה למע״ן תהי״ה, פרשה שנייה טז״ו זיינין, וסימנך בפר״ז מא״ך דק״ח מ״ח טו״ט. יביא״ך פט״ר רח״ם הוברי״ם מח״ר אד״ם כ״ן אפר״ה בחוז״ק מבכו״ר זב״ח ולטוטפו״ת, פרשה שלישית דהיינו

הערות ותקונים

עיין בהרא״ש הלכות קטנות הלכות תפלין סי׳ ה׳ ובתאשכול ה׳ תפילין דף פ״ב: קסט) וצריכה שתהיה הרצועה שחורה דהלכה למשה מסיני. שבת כ״ח ע״ב: קסט*) אדומות לא יעשה כשום גנאי. מנחות ל״ה ע״א אדומות לא יעשה מפני גנאי ודבר אחר: קע) ורפילין מרובעות הלכה למשה מסיני. גטרא שם: קעא) ושי״ן של תפילין הלכה למשה מסיני. שבת ס״ב ע״א: קענ) ופרשה ראשונה של תפילין צריכה עשר זיין ופרשה שנייה טש זיינין. ויהיו ס״ח כ״ה זיינין. זיינין הוא כמו תגין ופי׳ כתרים על האותיות והרטב״ם בה׳ תפילין פ״ב ה״ח כתב וצריך להזהר בתגין של אותיות והן כמו זיינין זקופות שיש להן תג כמו שהן כתובים בספר תורה ע״כ, ועניו הזיינין שהביא המחבר הוא בשטושא רבא ובפרדס לרש״י ובהרמב״ם שם ה״ט ובהגהות טייטונוות אות ג׳ ובמחזור וויטרי דף תרס״ד ובשבלי הלקט בשם רש״י ובהרא״ש בה׳ קטנות ובטור או״ח ה׳ תפלין סי׳ ל״ו ובב״י שם ובס׳ האשכול ה׳ תפלין סי׳ כ״ח דף פ״ד ובס׳ התרומה ובאו״ז ה׳ תפילין ופה אין המקום להאריך בזה ולברר ענין הזיינין: קענ) וסימנך חצ״ר משי״ לעמ״ת. פה יש לתקן כמו שהוא בשיטושא רבא והובא כן בפוסקים ח״ן ו״ם ש״י למ״עת ונשתבש בהעתקה טן ן נעשית ך ונתחברה לטלת ח״ן ומן אות ם נעשית מ ונתחברה לטלת ש״י שלאחריה ובמקום **לעמ״ת** צ״ל **למ״עת** ובשיטושא רבא מפורשים הסימנים וכך איתא שם והכי פרושא דאותיות כ״ה המתוייגות ח״ן של ח׳טו״ן [שמות י״ג ג׳] ו״ם׳ של והיבוסי [שם שם ח׳] ש״י דאשר

שיעור ו' אותיות ג' זיינין בכל אות, סימן שעטנ"ז נ"ץ. שמע לטוטפת נפשך מזוזות דגנך דהארץ. פרשה [רביעית] דהיינו והיה אם שמוע י"ב זיינין, וסימנך פגנ"צ פק"ט ט' קוו"ץ, ואספת דגנך יפתה וקשרתם לטטפת ובקוסך מזוזת הארץ: (קעד) שי"ן של קדש לי צריכה להיות גדולה כשיעור ב' שינין, והלכה למשה מסיני הוא. וכשמניה תפילין של ראש צריכה הרצועה להיותה מעוגלת בראש ומאחריה קשר כדמות ד', והתפילין כנגד עיניו, וקשר הרצועה מאחוריו, (קעה) וראש אחד מהרצועה מימין מוריד עד הברס וראש השני משמאל ומוריד עד החזה. ותפילה של זרוע חותך מעור של בהמה טהורה העושה בית אחד קטן באומם כשיעור כדי שיכנוס שם קלף שכתובות שם ד' פרשיות ויקח חתיכת הקלף וכותב בה ארבע פרשיות בזיוניהן כסדרן ביחד בלי חיתוך כתיקונן בלי חילוף פרשת קדש לי, והיה כי יביאך, שמע והיה אם שמוע, ובין פרשה לפרשה יניח ריוח טעט וזהו הפרשיות סתומות ומעייף אותו הקלף כתקונו מול הקורא וקושרו בשיער ומשימו באותו בית של עור (קעו) ועביד ליה תיתורא, היינו שילהא עילאה דתפילין דזרוע שלא תאמר תהא של זרוע כטוטפת הראש שאין לה אלא שילהא, אלא צריכא ממעל באלכסון, ובשפת התפילה עביד לה גמי מעברתא להעביר שם הרצועה השחורה, וצריכה להיות מעוגלת בגובה יד השמאלית מראש הרצועה יורדת ומגעת (קעו) לאצבע צררה, וזה צורת תפילה של יד:

(קעח) אמר ריש לקיש אין מעבירין על המצות, (קעט) אמר רבא שמע מינה מדריש לקיש עבורי דרעא על טוטפתא אסור. (קפ) וצריך שיהיו נוייהן לבר. (קפא) תנא כשהוא מניחן מניח של יד תחלה ומברך בא"י אמ"ה אקב"ו על מצות תפילין, ומברך קודם הנחתן, וכשהוא חולץ חולץ של ראש

הערות ותקונים

[שם שם] ו' דלה' [שם שם ו] ל'מ'ע דלמען [שם שם ס] ת' דתורת [שם שם]. והמחבר חביא הפי' על הסימנים **אמון אשר ללהוה למען תהיה.** גם זה משובש וכצ"ל **חמץ היבוסי אשר לה' למען תורת.** וכן מה שהביא המחבר פרשה שנייה ט"ו זיינין וסימנך **בפר"ז מא"ך דק"ח מ"ח טו"ט** הם בטעות והובא לנכון בשמושא רבא **בפ"ר הז"ם דק"ח כ"ה ט"ט** ומפורש שם הסימנים **ב** דיביאך [שמות י"ג י"א] **פ'ר'** פסר [שם שם י"ב] **ז"ם** [צ"ל **ה'ז'ם**] הזכרים [שם שם] **א"ך** דישאלך [שם שם י"ד] **ד'** דיד [שם שם] **ק'** דהקשה [שם שם ט"ו] **ח'** דשלחנו [שם שם] **כ"ה** דידכה [שם שם ט"ז] **ט"ט** דלטוטפות [שם שם]. והמחבר הביא פירוש על הסימנים **ב'** יביאך [שמות י"ג י"א] **פ'ר'** פסר רחם ובשימושא רבא ובפוסקים תובא רק פסר לבד [שם שם י"ב] **ז'ם** הזכרים [שם שם] ומכאן ואילך הביא פי' אחר אשר אינגם מובאים בשימושא רבא ובפוסקים ולא נודע לי טנין לו. ונראה כי אשר הובא בשימושא רבא הפירוש על הסימנים המתחיל הכי פרושא הם נוספו אח"כ ולא היו לפני המחבר. והמחבר הביא **מ'** (מטלת **ז'ם**) מחר [שמות י"ג י"ד] **א'** אדם [שם שם י"ג] **כ'** כן [שם שם ט"ו] **ד'** אפדה [שם שם] **ק'** בחוזק [שם שם]. **מ'** מבכור [שם שם ט"ו] **ח** זבח [שם שם] **ט'ו'ט'** ולטוטפות [שם שם ט"ז]. הסימן שהביא מפרשה שלישית ש'ע'ט'נ'ז' ג'ץ' נמצא בגטורא מנחות כ"ט ע"ב וע"ש בתוס' ד"ה שעפנז. ומה שהביא המחבר הסימן מפרשה רביעית לא נמצא בשימושא רבא ולא הובא גם בפוסקים: (קעד) שי"ן של קדש לי הלכה למשה מסיני הוא. שבת כ"ח ע"ב וס"ב ע"א: (קעה) וראש אחד מהרצועה מימין מוריד עד הברס וראש השני משמאל ומוריד עד החזה. וכן בשימושא רבא אורכא דרצועה דימינא עד טיבורא ולחזיא דשמאלא, ועיין בתוס' מנחות ל"ה ע"ב ד"ה וכמה ועיין בשו"ת שערי תשובה סי' קנ"ג טרב צמח גאון: (קעו) ועביד ליה תיתורא כו' עביד לה מעברתא. עיין מנחות ל"ח ע"א וברש"י ותוס' שם ועיין ערוך השלם ערך תתר: (קעז) לאצבע צרדה. עיין מנחות ל"ה ע"ב ובתוס' ד"ה וכמה: (קעח) אמר ריש לקיש. יומא ל"ג ע"א: (קעט) אמר רבא שם ל"ג ע"ב: (קפ) וצריך שיהי' נוייהן לבר. מנחות ל"ה ע"ב: (קפא) תנא כשהוא מניחן. שם ל"ו ע"א: (קפב) מ"ט אמר

תחלה ואח"כ חולץ של יד, (קפב) מאי טעמא אמר קרא והיו לטוטפת בין עיניך, כל זמן שבין עיניך הם יהיו שתים, דטוטפת משמע תרי, ואע"ג דכתיב חסר יש אם למקרא. (קפג) אמר רבה בר רב שילא סח בין תפילה של ראש לתפלה של יד חוזר ומברך שתים, ואקשינן מאי אריא סח אפי' לא סח נמי מברך שתים, אחת על תפילה של יד, ואחת על תפילה של ראש. (קפד) דשלח רב חייא בריה דרב הונא משמא דר' יוחנן על תפילה של יד אומר ברוך להניח תפילין, ועל של ראש אומר ברוך על מצות תפילין, (קפה) ומהדר אביי ורבא דאמרי תרוייהו לא סח (קפו) בין הנחת זו לזו, מברך אחת, דהיינו להניח תפילין, סח חוזר ומברך שתים, היינו דהדר ומברך מרישא על מצות תפילין ולהניח תפילין, והא קמ"ל כיון דסח בטלה לה ברכה ראשונה. (קפז) תנא סח בין תפלה לתפלה עבירה היא בידו, וחוזרין עליה מעורכי המלחמה, דכתיב מי האיש הירא (דברים כ ח), דירא מעבירה שבידו, שמע מינה דהנחת תרוייהו מצוה אחת היא, ואפ"ה עכובי לא מעכבי אהדדי, (קפח) דתנן תפלה של יד אינה מעכבת של ראש, ושל ראש אינה מעכבת את של יד, (קפט) ואע"ג דאמר רב חסדא לא שנו דאינה מעכבת אלא ש"ש לו, אבל אין לו מעכבת, גזירה שמא יפשע, לא קיימא לן כוותיה, אלא מי שאין לו אלא אחת מברך עליה שתי ברכות. (קצ) תניא ר' יוסי אומר מודה לי ר' יהודה בריבי שאם אין לו תפילה של יד ויש לו שתים של ראש (קצ*) שתולה עור על אחת מהן כי היכי דליתחזיה ארבע בתי דירה בבית אחד ויוצא בה ידי חובתו: (קצ**) ואמרי' מודה היינו פלוגתייהו. אמר רבא מדבריו של ר' יוסי חזר בו ר' יהודה ואקשינן איני, והא שלח רב הונא משמיה דר"י תפילה של יד עושין אותה של ראש, אבל של ראש אין עושין אותה של יד, לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה, ופריק לא קשיא ר' יוסי בחדתא דלא אתנחה ברישיה כלל דר"י בעתיקא דכיון דאתנחא בטוטפתא ברישיה לא שרי ליה לאחותיה בדרעא, דמעלין בקודש ולא מורידין. (קצא) וזמן הנחת תפילין קי"ל כאחרים דאמרו משיראה את חבירו ברחוק ארבע אמות ויכירהו, ועד אימת, עד חשיכה, אלא שאין מורין כן. (קצב) דאמר רבינא הוה יתיבנא קמיה דרב אשי וחשך והוה מנח תפילין ואמינא ליה לשומרן קא בעי מר ואמר לי אין, וידענא ביה דלא לשמרן קא עביד אלא דקסבר הלכה ואין מורין כן, וכיון דאין מורין כן אנן לא עבדינן מעשה הכין (קצג) אלא כדפסקי מערבא דלבתר דמסלקי תפיליהו ביום מברכין בא"י אמ"ה אקב"ו לשמור חוקיו, וכל זמן שמניחין צריך לברך עליהו דקי"ל כר' ולא כרבנן: (קצד) תנו רבנן בית שיש בו ספרים ותפילין אסור לשמש בו את המטה עד שיוציאם

הערות ותקונים

קרא. שם שם: קפג) אמר רבה בר רב שילא סח בין תפילין של ראש. מנחות ל"ש רע"א ולפניהו הגי' א"ר חסדא וראיתי בשאילתות בא סי' מ"ה ובהרא"ש הלכות קטנות ה' תפילין סי' י"ד הביאו אמר רבה בר רב שילא א"ר חסדא: קפד) דשלח רב חייא. שם שם: קפה) ומהדר אביי ורבא דאמרי תרוייהו. שם שם: קפו) בין הנחת זו לזו מברך אחת דהיינו להניח תפילין כו'. עיין בגמרא שם ופירש"י ובדברי תוס' שם ד"ה לא ובאלפסי ה' תפילין ובמחזור ויטרי דף תרמ"ב ובהאשכול ה' תפלין דף פ"ו ובהרא"ש הלכות קטנות ה' תפילין אות י"ד. ועיין בשאילתות בא סי' מ"ח ובהעמק שאלה שהאריך בזה: קפז) תנא סח. מנחות שם: קפח) דתנן תפלה של יד. משנת מנחות ל"ח ע"א: קפט) ואע"ג דאמר רב חסדא. גמרא שם מ"ד ע"א: קצ) תניא ר' יוסי אומר מודה לי ר' יהודה בריבי שאם אין לו תפלה של יד. מנחות ל"ד ע"ב: *קצ) שתולה. בגמרא שמולה: **קצ) ואמרינן כו' אמר רבא. מנחות שם: קצא) וזמן הנחת תפילין קי"ל כאחרים כו'. ברכות ט' ע"ב ואמרו שם הלכה כאחרים לתפילין: קצב) דאמר רבינא הוה יתיבנא קמי דרב אשי. מנחות ל"ו ע"ב: קצג) אלא כדפסקי מערבא דלבתר דמסלקי תפיליהו ביום מברכין כו'. ברכות מ"ד ע"ב וע"ש בתוס' ד"ה ולבני מערבי ותוא בירושלמי ברכות פ"ב ה"ג (דף ד' ע"ג),

או עד שיניחם כלי בתוך כלי (קצה) אמר רבא גלימא עילוי קמטרא ככלי בתוך כלי דמי ושרי, (קצו) אמר אביי לא אמרן דשרי אלא דכלי שאינן כליין, אבל בכלי שהיא כליין (קצז) אפי' כריך בכיסתא ומחית בקמטרא לא דכלים דידהו כולהו כחד כלי דמי, (קצח) א"ר יהושע בן לוי ספר תורה לא סגי ליה בהכין אלא עושה לה מחיצה עשרה טפחים, (קצט) ואי מיחדא לה דוכתה לא סגיא ליה במחיצה עשרה, והני מילי ס"ת אבל תפילין משום דצריכין ליה אע"ג דאיכא איניש לאותביניה ניהלי נקיט להו בידיה ועייל בהו לבית הכסא. ואע"ג דאיכא דוכתא לאחותינהו מחית להו היכא דנייח (ר) דאמר רבא כי הוה אולינן בתריה דר' נחמן כי הוי בעי למיסק לבית הכסא כי הוי נקיט ספרא דאגרתא הוי יהיב לן, תפילין לא יהיב לן, אמר כיון (רא) (דשדיין) [דשריין] לינטרן. ואפי' להניח אדם תפילין תחת מראשותיו טן הצד מותר, ולא חיישינן דילמא זימנין דמתהפיך וגני עלייהו והוי דרך ביזיון, מאי טעמא דשטירתן עדיפא מכבודן, ולא מבעי' כשאין אשתו עמו במטה, אלא אפי' אשתו עמו שרי, ולא אמרינן כיון דהוו להו על המטה זילא מילתא אלא משום שמירתן שפיר דמי, (רב) דבעי מיני' ר' יוסף ברי' דרב נחומי מה שיניח אדם תפילין תחת מראשותיו, תחת מרגלותיו לא מבעי' לי דודאי כיון דאיכא בזיון אסור, כי קא מבעי' לי תחת מראשותיו מאי, אמר ליה הכי אמר שמואל מותר ואפי' אשתו עמו, (רג) ואותיבנא לי' מהא דתניא לא יניח אדם תפיליו תחת מרגלותיו מפני שנוהג בהן מנהג ביזיון, אבל מניחן תחת מראשותיו, ואם היתה אשתו עמו אסור, ואם היה מקום שנמוך שלשה או שגבוה שלשה טפחים מותר תיובתא: (רד) אמר רב אע"ג דתניא תיובתא דשמואל הלכתא כוותי', אלמא אמרינן שמירתן עדיפא: (רה) והיכא מחית להו, אמר ר' ירמי' בין כר לכסת (רו) ושלא תחת הראש, (רז) והא תני רבי מניחן בכובע תחת הראש, ומהדר דמפיק לה למורשא דכובע לבר. (רח) רב פפא צייר לי' בכיסתא בכילתא ומפיק לי' לצררה לבר. (רט) רב שישי ברי' דרב אידי מחית להו אשרשיפא ופרס עלייהו סודרא, (ריי) אמר רב חמא ברי' דר' יוסף הוי קאימנא קמי דרב ואמר לי הב לי תפילין והוה מחתן תחת מראשותיו וההוא יומא יום טבילה הוה ולאנמורן הלכה למעשה הוא דעביד. ולגבי בעל קרי בין מרניל בין לאונסו בין בריא בין חולה קים לן דמותר להניח תפילין, דהא מותר לקרות קריאת שמע ולברך ברכת המזון לאחריו, (ריא) דתנן בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניה ולא לאחריה, אבל קריאת

הערות ותקונים

ועיין בתוס' מנחות ל"ו ע"ב ד"ה ושטרת: קכד) ת"ר בית שיש בו ספרים. ברכות כ"ה ע"ב: קכה) אמר רבא. שם שם: קכו) אמר אביי. שם שם במאמר שלפניו לפני דברי רבא: קכז) אפילו כריך בכיסתא ומחית בקמטריא. זה ליתא בגמרא, ושם איתא אבל בכלי שהוא כליין ואפילו עשרה מאנא כחד מאנא: קכח) א"ר יהושע בן לוי. שם כ"ו ע"א: קכט) ואי מיחדא לה דוכתה לא סגיא ליה במחיצה עשרה כו'. דברי המחבר ונובעים משאילתות בא סי' מ"ה: ל) דאמר רבא כי הוה אולינן בתריה דרב נחמן כו'. ברכות כ"ז ע"א: לא) דשריין לינטרן. הוא לשון השאילתות שם, ובגמרא ברכות שם הואיל ושרינן רבנן נטרן וע"ש בפירש"י: לב) דבעי מיניה ר' יוסף בריה דרב נחומי. ברכות כ"ג ע"ב ושם הגי' בריה דרב נחוניא טרב יהודה וגם השאילתות שם הביא דרב נחומא טרב יהודה: לג) ואותיבנא ליה מהא דתניא. שם שם: לד) אמר רב. בגמרא שם אמר רבא וכן הוא לנכון בשאילתות שם: לה) והיכא מחית ליה. בגמרא שם כ"ד ע"א והיכא מנח להו: לו) ושלא תחת ראשו. בגמרא שם שלא כנגד ראשו וע"ש בתוס' ד"ה והא, והמחבר הביא כמו שהוא בשאילתות: לז) והא תני רבי. בגמרא שם והא תני רבי חייא: לח) רב פפא צייר ליה בכיסתא בכילתא. כ"ה בשאילתות שם, ובגמרא ברכות שם הגי' בר קפרא צייר להו בכילתא ומפיק למורשיהון לבר: לט) רב שישי. כ"ה בגמרא שם אבל בשאילתות הגי' רב אשי: מ) אמר רב חמא בריה דרב יוסף. כ"ה בשאילתות, אבל בגמרא ברכות כ"ד ע"א אמר רב חמנוא בריה דרב יוסף: מא) דתנן בעל קרי מהרהר בלבו. ברכות כ"א ע"א:

שמע מוציא בשפתיו. פי' בעל קרי מהרהר בלבו ברכות של קריאת שמע ואינו מוציא בשפתיו לברך לא לפניה ולא לאחריה, אבל קריאת שמע מוציא אפילו בשפתיו, וכן נמי בברכת המזון לאחריו מוציא בשפתיו דתרוייהו הויין מדאוריתא ואית בהו מלכות שמים, וכן נמי בדברי תורה מותר, (ריב) דתניא ר' יהודה בן בתירא אומר אין דברי תורה מקבלין טומאה, ומעשה בתלמיד אחד שהי' מגמגם וקרא בדברי תורה למעלה מר' יהודה בן בתירא אמר פתח פיך והאר דבריך שאין דברי תורה מקבלין טומאה, שנא' הלא כה דברי כאש נאום ה' וכפטיש יפוצץ סלע (ירמי' כג כט), מה האש אינה מקבלת טומאה, אף דברי תורה אין מקבלין טומאה. (ריג) אמר רב נחמן בר יצחק והאידנא נהוג עלמא כתלת סבי, כר' אילעאי בראשית הגז דאמר אינו נוהג אלא בארץ, וכר' יאשי' בכלאים דאמר לעולם אינו חייב בכלאי הכרם עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד, וכר' יהודה בן בתירא בדברי תורה, דאמר אין דברי תורה מקבלין טומאה, וכיון דהוי מותר בדברי תורה ובקריאת שמע מיהו בתפילין ובציצית מותר, (ריד) דאמר רב ששת כל שאינו מניח תפילין עובר בשמנה עשה, (רטו) ארבע בשל ראש ולזכרון בין עיניך (שמות יג ט), לטוטפת בין עיניך (שם שם טז), והיו לטוטפת בין עיניך (דברים ו ח), לטוטפת בין עיניכם (שם יא יח), וארבע בשל יד, והיו לך לאות על ידך (שמות יג ט), לאות על (ידך) [ידכה] (שם שם טז), וקשרתם לאות (דברים ו ח), וקשרתם אותם (שם יא יח), וכל שאין לו ציצית בבגדו (רטז) עובר בחמש לאוין, ועשו להם ציצית (במדבר טו לח), ונתנו על ציצת (שם שם), והיו לכם לציצית (שם שם לט), וראיתם אותו (שם שם), גדילים תעשה לך (דברים כב יב). (ריז) וכשהוא קורא ק"ש ואין עליו תפילין וציצית נמצא שהוא מעיד עדות שקר בעצמו, הלכך בעל קרי מותר בתפילין ובציצית, אבל ערום בשעה שהוא ערום אסור להניח תפילין, (ריח) ולגבי משוי תניא היה נושא משאוי על ראשו ובראשו תפילין אם היו תפילין (ריט) נרצעות אסור, ואם לאו מותר, ואיזה משאוי אמרו, משוי של ארבעת קבין, (רכ) דהוי לי' סכום עשרין וחמני ליטרין, (רכא) תני ר' חייא המוציא זבל על ראשו ובראשו תפילין הרי זה לא יסלקם לצדדין, ולא יקשרם במתניו, מפני שנוהג בהם מנהג בזיון, אלא נוטלם מראשו וקושרם בזרוע במקום תפילין. (רכב) משום ר' שילא אמרו אפי' מטפחת של לחם אסור להניחן על ראשו בזמן שיש עליו תפילין. (רכג) תניא הנכנס לבית הכסא חולץ תפיליו ברחוק ארבע אמות ונכנס, וכשהוא יוצא מרחיק ד' אמות ומניחן, דברי בית שמאי, בית הלל אומרין אוחזן בידו ונכנס, ר' עקיבא אומר אוחזן בבגדו ונכנס. (רכה) א"ר מישא בר

הערות! ותקונים

ריג) רתניא ר' יהודה בן בתירא אומר כו' ומעשה כו'. ברכות כ"ב ע"א: ריג) אמר רב נחמן, שם שם: ריד) דאמר ר' ששת כל שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשה. מנחות מ"ד ע"א: רטו) ארבע בשל ראש כו'. הוא דברי המחבר, ועיין ברש"י שם ד"ה בשמונה עשה: רטז) עובר בחמש לאוין. שם שם, והמחבר מפרש החמשה לאוין ועשו להם ציצית כו', וכן הביא רש"י שם: ריח) וכשהוא קורא ק"ש כו'. ברכות י"ד סע"ב: ריט) ולגבי משוי תניא היה נושא משאוי. ב"ק ע"ב: ריט) נרצעות. בגמרא שם חגי' רוצצות ע"ש בפירש"י: רכ) דהוי ליה סכום עשרים וחמני ליטרין. הוספת המחבר: רכא) תני ר' חייא המוציא זבל על ראשו, שם שם: רכב) משום ר' שילא אמרו אפילו מטפחת של לחם. גמרא שם ולפנינו הגי' מטפחת שלהן וכחבו חכמי התוס' רבינו חננאל גרס של לחם וכן נראה כו' ועיין בהרא"ש ברכות פ"ג אות ל"א: רכג) תניא הנכנס לבית הכסא. ברכות כ"ג ע"א, והמחבר שאב זה מהשאילתות בא סי' ט"ח ד"ה דרשה: רכה) אלא אימא אוחזן בידו בבגדו. בגמרא שם אלא אימא אוחזן בבגדו ובידו: רכה) א"ר מישא בר בריה דר' יהושע בן לוי. גמרא שם ולפנינו שם א"ר מיואשא בריה דר' יהושע

ברי' דר' יהושע בן לוי הלכה גוללן כמין ספר ואוחזן בימינו כנגד לבו ונכנס, (רכו) א"ר יוחנן לא שנו אלא שיש שהות ביום כדי ללובשן, [אבל] אין שהות ביום כדי ללבשן (רכז) עושה להן כיס טפח ומניחן מעיקרא. (רכח) אמר ר' יוסף בר אבימי אמר רב נחמן ובלבד שלא תהא רצועה יוצאת מתחת ידו טפח, (רכט) הני מילי לגדולים אבל לקטנים כי נוחתין ברישיה ומשתין מים והוא דאיכסיין, (רל) אבל תפילה של יד אי נמי חד מנייהו מחתן בידי' וקא בעי להשתין מים אסור משום נציצות הניתוות עד דמנח להם בכיס: (רלא) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך (דברים כח י), תניא ר' אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש (רלב) לפי שנקראו פאר אֶבֶל אינו חייב להניחן, שנא' לשום לאבילי ציון לתת להם פאר תחת אפר (ישעי' סא ג): וכיס של תפילין אסור להניח בו מעות או דבר אחר, לפי שנתקדש עם התפילין, (רלג) דאמר רב חסדא האי סודרא [דתפילין] דאזמיני' למיצר בי' תפילין וצר בי' תפילין אסור למיצר בי' זוזא, אזמני' ולא צר בי', אי נמי צר בי' ולא אזמניה שרי למיצר בי' זוזי: (רלד) ותיק של תפילין מצילין אותה עם התפילין בשבת מפני הדליקה: (רלה) ואסור לישן בהן לא שינת עראי ולא שינת קבע, גזירה שמא יפיח בהם, אבל משום קרי לא מיתסרי לאנוחי, כמא דספסקינן לעיל, (רלו) ולא קיי"ל כמאן דאמר תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים, שלא ניתנה תורה למלאכי השרת, שנא' וואת תורת האדם (ש"ב ז יט): וצריך למשמש בהן בכל שעה שמא יפלו מעליו ויתבזו, וק"ו מציץ, ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת אמרה תורה והיה על מצחו תמיד (שמות כח לח), שלא תסיח דעתו הימנו, תפילין שיש בהן אזכרות הרבה ומעניינים שבתורה על אחת כמה וכמה: (רלח) והלכתא רצועות של תפילין שנפסקו וחזר ונתקשרו פסולות, לפי שאינן צריכות אלא קשר אחד:

הערות ותקונים

בן לוי ותקן הריי"ב שצ"ל בר בריה דריב"ל וכן הוא בשאילתות שם: רכו) א"ר יוחנן לא שנו אלא שיש שהות ביום כו'. בגמרא שם הובא זה בשם רבי יעקב בר אחא אמר ר' זירא, וראיתי בשאילתות שם הביא ג"כ זה בשם ר' יוחנן והטחבר שאב מהשאילתות: רכז) עושה לה כיס טפח ומניחן מעיקרא. כ"ה לשון השאילתות שם, אבל בגמרא ליתא למלת "מעיקרא" ויפה העיר בעל העמק שאלה באות ח' האי לשון מעיקרא אין לו ביאור וברור שהגהה היה ביני שיטי והמסדר והמדפיס הראשון טעה והכניסה בגוף הספר, וכוונת תמגיה שיש להעתיק מיטרא דרב יוסף מעיקרא לפני מיטרא דר' יוחנן. וכאשר הביא המחבר חי' כן גם לפניו בשאילתות: רכח) אמר רב יוסף בר אבימי א"ר נחמן. גמרא שם ולפנינו חגי' אמר רב יוסף בר מניומי א"ר נחמן וכן הובא בשאילתות שם: רכט) הני מילי לגדולים אבל לקטנים כי נוחתין ברישיה ומשתין מים והוא דאיכסיין. זה לקוח מן השאילתות שם ולפנינו בשאילתות חגי' הני מילי להפנות הוא דסגי ליה בכיס טפח, אבל להשתין כך מחתן ברישיה משתין מים ולהפנות נמי הוא דמכסיין כו', והגאון בעל העמק שאלה כתב פה נתחפך שורה שלימה וכצ"ל וה"ט להפנות הוא דמכסיין, אבל להשתין כך מחתין ברישיה משתין מים כו', והביא שם שהגאון הרד"ל תיקן שכצ"ל ה"ט להפנות הוא דבעי כיס טפח אבל להשתין כך מחתן כו'. וכעין זה הוא נוסחת המחבר שלפנינו רק במקום להפנות הביא הוא לגדולים ובמקום להשתין הביא לקטנים ובמקום כי נוחתין ברישיה צ"ל כך מחתן ברישיה משתין מיא. וע"ש בהעמק שאלה שהאריך בזה כדרכו בקודש: רל) אבל תפילה של יד אי נמי חד מנייהו, מחתן בידיה כו'. עיין בשאילתות שם ובהעמק שאלה ועיין בטור או"ח סי' מ"ג: רלא) וראו כל עמי הארץ וגו' תניא ר' אליעזר הגדול אומר. מנחות ל"ה ע"ב: רלב) ולפי שנקרא פאר אבל אינו חייב להניחן. ברכות י"א ע"א וע"ש בפירש"י ובתוס' ד"ה שנאמר: רלג) דאמר רב חסדא. ברכות כ"ג ע"ב: רלד) ותיק של תפילין. שבת קט"ז ע"ב במשנה: רלה) ואסור לישן בהן לא שינת עראי. ברכות כ"ג ע"ב: רלו) ולא קיי"ל כמאן דאמר תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים. שבת מ"ט ע"א ועיין שו"ת שערי תשובה סי' קנ"ג כוונת המאמר תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים: רלז) וצריך למשמש בהן בכל שעה. מנחות ל"ו ע"ב חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה: רלח) והלכתא רצועות של תפילין שנפסקו וחזר ונתקשרו פסולות. וכן הובא בטחזור

ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה (שמות יג י). (רלט) מגיד שאדם צריך לבדוק את תפיליו אחת לשנים עשר חדש דברי ב"ה, וב"ש אומרים אינו צריך לבודקן עולמית, (רמ) וכן אמר שמאי הזקן אלו תפילין של אבי אימא, מאי טעמייהו דב"ה שמא נמחק בהם אות: ר"א ושמרת את החוקה הזאת למועדה. (רמא) חזר על עניין הפסח שהרי הלכות הפסח והלכות בכורות כלולות אלו באלו: למועדה. (רמב) שתהא דוחה את השבת, דאתיא מועד מועד, כתיב הכא למועדה, וכתיב התם לנבי תמיד, תשמרו להקריב לי במועדו (במדבר כח ב), מה מועד האמור כתמיד דוחה את השבת, אף מועד האמור כאן דוחה את השבת: מימים ימימה. (רמג) משנה לשנה, וכה"א ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה לט), מה להלן שנה תמימה, אף כאן שנה תמימה:

(רמד) ולענין פדיון הבן כשבא ליתן חמש סלעים או שווייהון לכהן, שואל הכהן לאביו ואומר בכור הוא זה ואומר אין, רוצה אתה לפדותו ואומר אין, והוא אומר לבכור כשהיית במעי אמך הייתה ברשותך, ועכשיו אתה ברשותנו וקידש אותך כמו שאמרה תורה קדש לי כל בכור (שמות יג ב), והמעות או החפיצין הללו חולין הן ואתה קודש וקבלו אבותיך עליהן לפדותך בהם תן הכהן כמו שאמרה תורה ופדויו מבן חדש תפדה בערכך כסף חמשת שקלים (במדבר יח טז), ועכשיו יצאת מרשותנו בחפיצים הללו, ונכנסת לחולין ברשות אבותיך, ואלו החפיצים יכנסו תחתיך לפדיונך לרשותנו, ואומר אבי הבכור בא"י אמ"ה אקב"ו על פדיון הבן, בא"י אמ"ה שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה, אם פדיתי אותו כראוי מוטב, ואם לאו יהא פדוי כתורה וכמצות כהלכה וכהתניית ב"ד וכבקי שבישראל:

ירויחו דורשי הפרשה וישכילו וסמוך לו פרשת יציאות כושרות, כתיב צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת (משלי יד לד), צדקה שעשה אבינו אברהם היא רוממה את בניו שנקרא גוי גדול וקדוש. באברהם כתיב יוקח נא מעט מים (בראשית יח ד), בבניו כתיב עלי באר ענו לה (במדבר כא יז), באברהם כתיב והשענו תחת העץ (בראשית יח ד), בבניו כתיב פרש ענן למסך (תהלים קה לט), אלו ז' ענני כבוד. באברהם כתיב ואקחה פת לחם (בראשי' יח ה), בבניו כתיב הנני ממטיר לכם לחם (שמות טז ד). באברהם כתיב ואל הבקר רץ אברהם (בראשי' יח ז), בבניו כתיב בתת ה' לכם בערב בשר לאכול (שמות טז ח). באברהם כתיב והוא עומד עליהם (בראשית יח ח), בבניו כתיב ופסח ה' על הפתח (שמות יב כג). באברהם כתיב הלך עמם לשלחם (בראשית יח טז),

הערות ותקונים

וויטרי דף תרמ"א אם נפסקה הרצועה ופחותה מכשיעור אין תקנה. וגם הרמב"ם ה' תפילין פ"ג הי"ט כתב רצועה שנפסקה אין קושרין אותה ואין תופרין אותה אלא מוציאה וגונזה ועושין אחרת, וע"ש בכסף משנה שהביא המקור מגמרא מנחות ל"ח ע"ב אביי הוה קאי קמיה דרב יוסף אפסיקא ליה רצועה דתפילין כו' וע"ש בהגהות מיימוניות אות מ' ועיין בתוס' שם ד"ה פוק, ועיין או"ח סי' כ"ז סי"א ועיין שו"ת שערי תשובה סי' קנ"ד מורב יוסף גאון וז"ל רצועה של תפילין שנפסקה מאי לתפרה ובמה תופרה אמור רבנן דרצועה ליכא תפירה בגוה אלא בסלקה ומגניזה עכ"ל: לט) מגיד שאדם צריך לבדוק את תפילין. מכילתא בא סוף פרשה י"ז ולקח טוב בא י"ג י' ותנחומא הנדפס מכבר סוף בא: מ) וכן אמר שמאי הזקן אלו תפילין של אבי אימא. מכילתא שם וכן טובא כן בירושלמי עירובין פ"י ז"א דף כ"ו ע"א ובירושלמי שם הגי' הלל הזקן, ועיין תוס' מנחות מ"ג ע"א וחובא שם דברי המכילתא. ובתנחומא שם סוף בא אלו תפילין של בית אבי אימא ובס' והזהיר דף ח' ע"א נשמט מלת "אבי" ובלקח טוב אלו תפילין של אבי אבא: מא) חזר על ענין הפסח. לקי"ט: מג) שתהא דוחה את השבת. לק"ט: מג) משנה לשנה. מנחות ל"ו ע"ב וחובא בלק"ט: מד) ולענין פדיון הבן. עיין לעיל י"ג ד' שם הביא דיני פדיון הבן ואשר הביא פת הובא בשמו בס' האסיפות כתב יד סי' רצ"ב דף ל"ב ע"א:

בבניו כתיב וה׳ הולך לפניהם יומם (שמות כג כא), עליו הכתוב אומר מתהלך בחומו צדיק אשרי בניו אחריו (משלי כ ז): וחסר לאומים חמשת (משלי יד לד) כל מה שנראו פרעה ומצריים גומלי חסד עם יעקב ובניו, דכתיב כי טוב כל ארץ מצרים לכם היא (בראשית מה כ), וכתיב במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך (שם מז ו), חמשת היא להם, שהרי נהפך לבם לומר הבה נתחכמה לו (שמות א י) וכל מה שנראו גומלי חסד, כדכתיב ויהי בשלח פרעה את העם, שילוח דהיינו לוואי לחמשת היא להם, שנאמר ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם (שם יד ה), כיון שראה אותם נוסעים כחומה, התחיל קורא ווי שכל זמן שהיו רומסין ובולסין את השיט היו בעינינו כאין, כיון שראה אותם יוצאין בצבאות ובדגלים, התחיל מצטער וקורא ווי, ועליו ועל כיוצא בו נאמר וחסר לאומים חמשת:

בשלח.

יז) ויהי בשלח פרעה את העם. (א) אין שילוח אלא לוואי, וכה״א ואברהם הולך עמם לשלחם (בראשית יח טז), ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אותו (בראשית יב כ), וישלחם יצחק (שם כו לא), וכל דומיהן. הפה שאמר ונם את ישראל לא אשלח (שמות ח ב), הוא חזר ליטר קומו צאו מתוך עמי (שם יב לא), ומה שכר נטלו על כך, שנאמר לא התעב מצרי (דברים כג ח): ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים. (ב) אין נחם אלא לשון ניחום, וכה״א נחית בחסדך (שמות טו יג), נחית כצאן עמיך (תהלים עז כא), וינחם בענן יומם (שם עח יד): דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא. ברוב מקומות במקרא תמצא דרך לשון זכר, כדכתיב יש דרך ישר לפני איש (משלי יד יב). וכן כי קרוב הוא, וכיצד הי׳ קרוב למצרים, שהרי עזה היא סמוכה לגושן, וגת סמוכה לעזה שהרי פלשת וכפתור בני בניו של מצרים הזקן היו, והיתה נחלתם בין אחיהם בני מצרים, ובין בני כנען, וזה דרך שהי׳ קרוב וישר לצאת מגושן וללכת דרך עזה וגת ומשם ליכנס לארץ כנען, שכולן סמוכות וקרובות, ומפני מה לא ניהגם כך: כי אמר אלהים. למשה: פן ינחם העם. שיצא מיד עבודה קשה (ג) ועכשיו יצאו לקראתם בני פלשת שהן מלומדי מלחמה להלחם אתם, (ד) כדרך שעשו עם בני אפרים שמנו לקץ וטעו שלשים שנה ויצאו שלא ברשות והרגום בני פלשת, שנא׳ (בני) [ובני] אפרים שותלה (בנו בכר) [וברד] בנו ונו׳ (דה״א ז כ), וכתיב והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כי ירדו לקחת [את] מקניהם (שם שם כא), וכתיב בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב (תהלים עח ט), מפני מה, מפני שלא שמרו ברית ה׳ ובתורתו מאנו ללכת (שם שם י), עברו על הקץ שנגזר בין הבתרים, עברו על השבועה, דכתיב וישבע יוסף את בני ישראל לאמר (בראשית נ כה), ועכשיו יראו ישראל מלחמה שקשה עליהם, ויראו עצמות יוסף אחיהם מושלכין בפלשת וישבו מצרימה, ו׳ שבראש התיבה ושבו משמעתה לשון עתיד:

הערות והקונים

בשלח. ס) אין שילוח אלא לוואי. מכילתא בשלח בפתיחתא, ותנחומא הנדפס מכבר ריש בשלח וילקוט רמז רכ״ש ולק״ט ריש בשלח: ג) אין נחם אלא לשון ניחום. מכילתא ורש״י עח״ת ולק״ט ותנחומא הנדפס מכבר אות א׳ ותנחומא הקדום אות י׳ ע״ש הערה ל״ח וכן נשנה תמאמר בפסיקתא דר״כ פסקא ויהי בשלח (דף ס״ד ע״א) ולא נחם שלא ניהגם בדרך ארץ. וכן הובא במדרש אגדה ריש בשלח: ג) ועכשיו יצאו לקראתם בני פלשת כו׳ ויראו עצמות יוסף מושלכין בפלשת. עיין מכילתא ובטאיר עין הערה כ׳: ד) כדרך שעשו בני אפרים שמנו לקץ וטעו. עיין מכילתא שם ולק״ט וילקוט רמז רכ״ז ובפסיקתא דר״כ פסקא ויהי בשלח (ס״ת ע״א) וחזית סוף

יח) ויסב אלהים את העם. הקיפן דרך אחרת ודומה כי לא נסב ער באו פה (ש"א טז יא), הסבי עיניך מנגדי (שה"ש ו ד), וכל דומיהן: דרך המדבר. (ה) כדי לצרפן, שנא' המוליכך במדבר הגדול והנורא וגו' (דברים ח טו), (ו) ר' אליעזר אומר כדי לינען, שנא' ענה בדרך כחי (תהלים קב כד). ולא ינם אלא ללמדם את המצוות, שנא' טוב לי כי עניתי למען (אלמד) [אלמד] חוקיך (שם קיט עא): ים סוף. כדי להודיעם גבורותיו על הים, וכדי לנסותם שם, אלא שלא עמדו בנסיון שנא' ויצרו על ים בים סוף: וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים. (ז) אין חמושים אלא מזורזים. בין לגבי כלי זיין, כגון ואתם תעברו חמושים לפני אחיכם (יהושע א יד), וכגון ויעברו (בני גד ובני ראובן) [בני ראובן ובני גד וחצי שבט מנשה] חמושים (שם ד יב), ובין לגבי בדק ושאר עסקים, כגון וחמש את ארץ מצרים (בראשית מ לד), כולן מזוברין על אופן זירוז:

יט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו. (ח) במחנה לוויה, (ט) להודיע חכמתו של משה שכל ישראל עסוקין בביזה, ומשה עוסק במצוות, עליו הכתוב אומר חכם לב יקח מצות (משלי י ח), (י) ומנין הי' משה יודע היכן הוא קבור, אמרו סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור, והיא הראת למשה קברו של יוסף, אמרה לו ארון של מתכת עשו לו מצריים ושקעוהו בתוך נילום, בא משה ועמד על נילום, נטל צרור וזרק לתוכו, וצעק עלי שור עלי שור, הגיעה שבועה שנשבע לאברהם אבינו שהוא גואל את בניו, ועכשיו אם אתה מראה את ארונך מוטב, ואם לאו נקיים אנו משבועתך, מיד צף ארונו של יוסף, ואל תתמה, (יא) שהרי אלישע תלמיד של אליהו צף הברזל מפניו ק"ו למשה רבו של אליהו. (יב) ר' נתן אומר (יג) בקפיטולין של מצרים היה קבור יוסף: כי השבע השביע. (יד) כפל השבועה השביען כדי שישבעו את בניהן דור אחר דור, ולמה השביע את אחיו ולא השביע את בניו אלא אמר שמא לא יניחו מצרים את בניי לבד, אמר להם יוסף אני הורדתי את אבא כאן לרצונו ולכבודו ואעפ"כ העליתיו מכאן למקום שהורדתיו משם, ואני שהורדתוני כאן שלא לרצוני ושלא לכבודי משביעכם אני שתעלוני מכאן למקום שננבתוני משם ובכך תהיו נקיים, (טו) משל לחבית של יין שגנבוה גנבים

הערות ותקונים

סדרא קמא, ועיין פדר"א פמ"ח וסנהדרין צ"ב ע"א ושט"ר פ"כ ובתוס' סוטה י"ב ע"א ד"ה סרח וברטב"ן עה"ת פ' בא פסוק ומושב בני ישראל. ובהערה צ"ז וצ"ח להפסיקתא שם ובילקוט רמז רכ"ז בשם מדרש אבכיר. ועיין במדרש אגדה: ה) כדי לצרפן. מכילתא לק"ט וילקוט רמז רכ"ז: ו) ר' אליעזר אומר. שם שם: ז) אין חמושים אלא מזורזים. עיין מכילתא שם והובא בלק"ט ורש"י ריש בשלח וכן בת"א ומזרזין: ח) במחנה לויה. פסחים ס"ז ע"א: ט) להודיע חכמתו של משה. מכילתא ולק"ט וילקוט שם ופסיקתא דר"כ פסקא ויהי בשלח (פ"ח ע"ב) וע"ש הערה ק"ה, וכ"ה בתוספתא סוטה פ"ד. וגמרא סוטה י"ג ע"א וכן בשמ"ר פ"כ אות י"ט והובא גם במדרש אגדה: י) ומנין היה יודע. מכילתא ולק"ט ותנחומא הנדפס מכבר אות ב' ושמ"ר שם. ועיין פסיקתא שם ובהערה ק"ח, ובתוס' סוטה שם ד"ה סרח ועיין במדרש דב"ר פ' ברכה משה היה מסבב ג' יכים וג' לילות, ופסיקתא שם ובילקוט רמז רכ"ז מובא ויש אומרים נפל חרס וכתב עליו שם המפורש והשליך ליאור מיד צף ועלה ארונו של יוסף וע"ש מה שהעירותי בהערה ק"י ועיין במדרש אגדה: יא) שהרי אלישע תלמיד של אליהו צף הברזל מפניו. שם מובא ראיה מן הכתוב שהרי הוא אומר ויהי האחד מפיל הקורה ואת הברזל נפל המים ויצעק ויאמר אחה אדוני והוא שאול ויאמר איש אלהים אנה נפל ויראהו אל המקום ויקצב עץ וישלך הברזל (מ"ב ו' ה' ו'): יב) ר' נתן אומר. מכילתא וסוטה שם: יג) בקפיטולין. במכילתא בקיפסולין ובגמרא סוטה בקרבניט של מלכים עיין פסיקתא ויהי בשלח הערה ק"י: יד) כפל השבועה השביען כדי שישביעו את בניהן. מכילתא ולק"ט ופסיקתא דר"כ פסקא ויהי בשלח (צ"ד ע"ב) ותנחומא אות ב' ורש"י עה"ת ומדרש אגדה: טו) משל לחביות. המשל הזה לא הובא שם ולא בלק"ט: מ) פקר

ונודע לבעל היין ואומר יערב לכם היין אם תחזרו הקנקן למקום שלקחתם אותו משם וכן עשו, שנא' ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים קברו בשכם (יהושע כד לב): את בני ישראל. את השבטים: לאמר. לומר לבניהם: פקד יפקיד אלהים אתכם. (טז) פקוד בגלות זה יפקוד בשאר גליות: והעליתם את עצמותי מזה. מזה המקום: אתכם. כשתהיו עולין גם [עצמות שאר שבטים] אתכם. מכאן שיורע היה יוסף ברוח הקודש שכל שבט ושבט עתיד להעלות ראש שבטו, ודומה לדבר מזה, זה בגמט' תריסר הוויין: (יח) והעלתם חסר יו"ד רמז שלא נתעסקו בו שאר בני השבטים אלא משה לבדו:

כ) ויסעו מסוכות ויחנו באיתם. מה איתם שם מקום אף סכות שם מקום כשדרשינן: כא) וה' הולך לפניהם יומם. שכינת כבודו אשר באויר הנכבד אשר הענין דק מכל דק, וחזק מכל הזק, וקדוש מכל קדוש, אשר בו מראה כבודו בראיית הלב, ולא בראיית העין לנביאיו, ובו מדבר בחזון לחסידיו, כאשר כתבנו בתחלת שכל טוב, כמו שהיתה מרחפת ומועפת בתחלת העולם. כך היתה מהלכת לפני אבותינו בזכותו של אברהם אבינו, כשדרשינן בפתחה של פרשה: יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך. (כ) וזה הענן הי' אחד משבעת ענני הכבוד שסיככו בהם, ארבעה מארבע רוחותם, שנא' יסובבנהו (דברים לב י), אחד מלמעלה שלא יזיקם שרב ושמש, שנא' ולא יכם שרב ושמש כי מרחמם ינהגם (ישעי' מט י). ואחד מלמטה, שנא' ישאהו על אברתו (דברים לב יא), ואחד שהי' מהלך לפניהם כל הנמוך מגביה וכל הגבוה משפילו, וכה"א לעתיד כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו (ישעי' מ ד), והי' מכה נחשים ועקרבים ומכבד לפניהם, שנאמר בעמוד ענן לנחותם הדרך, וכדי להודיעך ששבעת ענני כבוד סיכך עליהם כתוב בתורה שבעת עננים ואלו הן בעמוד ענן לנחותם (שמות יג כא), וענך עומד עליהם (במדבר יד יד), ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם (שם שם). ובהאריך הענן (שם ט יט), ומה שכתב בו ויש אשר יהיה הענן (שם שם כ), היינו הך, (והעלות) [ובהעלות] הענן (שמות לו מ), ואם לא יעלה הענן (שם שם לז), כי ענן ה' (שם שם לח): ולילה בעמוד אש. זו אש מאש הכבוד שלמעלה: להאיר להם. להם היה מאיר, חוצה להם אינו מאיר: ללכת יומם ולילה. לא שהיו מתחילין ללכת למסעימו בלילה, אלא מתחילין ליסע אחר זמן תמיד של שחר, שנא' בבקר ונסעו (במדבר ט כא), ופעמים ששוכן הענן באותו היום והם חונים, ופעמים שמאריך והם מהלכין ביום ובלילה לפי מה שהי' הענן מאריך, כדאפרש בפ' בהעלותך, אבל כאן שהיו כבורחין מלפני פרעה הוצרך לאמר ללכת יומם ולילה:

כב) לא ימיש. קא סלקא דעתין דלא ימיש על אחרים קא משתעי דאינו ממיש הדבר ממקומו, אלא על ברחך לא ימיש דומיא דלא ימוש, וכה"א יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל (שמות לג יא), ממקומו לא ימיש (ישעיה מו ז), ולא ימיש מרחובה תוך ומרמה (תהלים נה יג), וכן נמי לא ימוש [ספר] התורה [הזה] מפיך (יהושע א ח). כולהו משתעי על דבר עצמו שאינו מש ממקומו: לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם. (כא) מגיד הכתוב שעריין עמוד הענן קיים הי' עמוד האש צומח:

הערות ותקונים

בגלות זה. מכילתא ולק"ט ועיין בפסיקתא שם ובהערה רע"א. יז) זה בגימטריא תריסר. וכ"ה בילקוט רמז רכ"ז וכן הובא בלק"ט והסיום הזה .ליתא במכילתא ועיין בלק"ט הערה קמ"א: יח) והעלתם חסר יו"ד רמז כו'. לפנינו הוא מלא: יט) מה איתם שם מקום. מכילתא לק"ט וילקוט שם: כ) וזה הענן היה אחד משבעת ענני הכבוד כו'. מכילתא ותנחומא הנדפס מכבר וילקוט רמז רכ"ח, וס' והזהיר דף י"ט ע"ב: כא) מגיד הכתוב. מכילתא וילקוט רמז ר"ל

(כב) ורבותינו דרשו ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא. קרוב הוא הדבר שנאמר למשה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על הר הזה (שמות ג יב), לפיכך איחרם: (כג) ד"א קרוב הוא. קרוב הדרך לשוב מצרים, שנא' דרך שלשת ימים נלך במדבר (שם ח כג) (כד) קרובה היא השבועה שנשבע אברהם לאבימלך אם תשקור לי ולניני ולנכדי (בראשית כא כג). (כה) ועדיין נכרו קיים: (כו) ד"א קרובה היא מלחמה ראשונה לשניה: (כז) ד"א בקרוב ירשו הכנענים את הארץ, שנא' ודור רביעי ישובו הנה (שם טו טז), ועדיין דור שלישי קיים, דהיינו שיצא קהת משם ועדיין משה בן עמרם בן קהת היה קיים, שהיה דור שלישי לירידת מצרים: ד"א כי קרוב הוא. (כח) כל שכן שלא הביאן הקב"ה בדרך פשוט וקרוב, אלא אמר הקב"ה אם אני מכנים את ישראל הרי הן מחזיקין מיד איש בשרהו ואיש בכרמו והן בטלין מן התורה, אלא אני מקיפן במדבר ארבעים שנה שיהיו אוכלין מן ושותין מי באר והתורה נבללת בגופותם ומתוך כך אני מכניסן לארץ, (כט) מכאן הי' רשב"י אומר לא ניתנה התורה לדרוש אלא לאוכלי המן, (ל) ושוין להן אוכלי תרומה: (לא) ד"א כי קרוב הוא. כל שכן שלא הביאן הקב"ה בדרך פשוט וקרוב, אלא כיון ששמעו בני כנען שישראל באין ליכנס לארץ, עמדו ושרפו את הזרעים, וקצצו את האילנות, וסתרו את הבנינים, וסתמו את המעיינין, אמר הקב"ה לא הבטחתי לאברהם אביהם שאני מכנים את בניו לארץ חריבה אלא לארץ מלאה כל טוב, וכה"א כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ורחבה וגו' (שמות ג ח), אלא הריני מקיפן במדבר ארבעים שנה כדי שיעמדו בני כנען ויתקנו מה שקלקלו: פן ינחם העם בראותם מלחמה. זו מלחמת עמלק, שנא' וירד העמלקי וגו' (במדבר יד מה): ושבו מצרימה. (לב) שלא יהרגו לאחוריהן, והרי דברים ק"ו ומה כשהקיפם בדרך רחוקה אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה (במדבר יד ד), אלו הביאם בפשוטה, על אחת כמה וכמה: וחמושים עלו בני ישראל. (לג) אחד מחמשה, ויש אומרים אחד מחמשים, (לד) ר' נהוראי אומר העבודה לא אחד מחמש מאות עלו כדרשינן במכת חשך. (לה) ויש מפרשים חמשה נערים לכל אחד: ויקח משה עצמות יוסף. (לו) יוסף זכה לקבור את אביו שאין לנו באחיו גדול ממנו, שנא' ויעל יוסף לקבור את אביו (בראשית נ ז), לפיכך זכה שהתעסק בעצמותיו משה שאין לנו בישראל גדול הימנו, ולפיכך זכה

הערות ותקונים

בשם המכילתא: כב) ורבותינו דרשו. הוא במכילתא ריש בשלח: כג) ד"א קרוב הוא קרוב הדרך. מכילתא והובא בלק"ט וברש"י עה"ת וילקוט רמז רכ"ו: כד) ד"א קרובה היא השבועה. מכילתא ולק"ט וילקוט, ועיין פסיקתא דר"כ פסקא ויהי בשלח (פ"ה ע"א) ובהערה שם: כה) ועדיין נכרו קיים. בפסיקתא שם עד שלשה דורות השביעו שנאמר אם תשקור לי ולניני ולנכדי וע"ש הערה צ"ב: כו) ד"א קרובה היא מלחמה ראשונה לשניה. מכילתא ולק"ט וילקוט רמז רכ"ו, ועיין פדר"א פמ"ח: כז) ד"א בקרוב ירשו הכנענים. מכילתא וילקוט: כח) כל שכן שלא הביאן הקב"ה. מכילתא וכ"ה בגי' הילקוט עיין מאיר עין הערה ט': כט) מכאן היה רשב"י אומר. במכילתא מכאן היה ר' שמעון אומר. ובלק"ט ובילקוט הובא ג"כ רשב"י אומר: ל) ושוין להן אוכלי תרומה. וכ"ה במכילתא אולם בלק"ט ובילקוט הגי' ושניים להם, וגם במכילתא בפ' ויסע פ"ב איתא ג"כ ושניים להם: לא) ד"א אלא כיון ששמעו כנענים. מכילתא ולק"ט: לב) שלא יחזרו לאחוריהן. מכילתא לק"ט וילקוט ורש"י עה"ת: לג) אחד מחמשה וי"א אחד מחמשים. מכילתא ופסיקתא דר"כ פסקא ויהי בשלח (פ"ה ע"ב): לד) ר' נהוראי אומר. מכילתא ופסיקתא שם וע"ש הערה ק"ב: לה) ויש מפרשים חמשה נערים לכל אחד. נעלם ממני למי כוון בזה, ובילקוט רמז רכ"ז אחר שהביא דברי המכילתא סיים עוד ר' יוסי אומר וחמשה דורות עלו, וזה לקח מן פסיקתא דר"כ שם וחסר הציון וצ"ל לחמשה דורות: לו) יוסף זכה לקבור את אביו.

משה שהתעסק בו הקב"ה, שנא' ויקבור אותו בגיא (דברים לד ו), (לז) וכן אתה דורש במרים שהמתינה למשה שעה אחת, דכתיב ותתצב אחותו מרחוק (שמות ב ד), לפיכך זכתה (לה) שהמתינו לה הקב"ה והענן וכל ישראל והכהנים והלוים, ללמדך כמה גדול כח מצוותיו של הקב"ה, שהוא משלם שכר שלם לעושי רצונו, (לט) ולא עוד אלא שהיו ארונו של יוסף מהלך עם ארון הברית, והיו האומות שואלין מה טיבן של שני ארונות הללו, ואומרים להם זה ארונו של מת, וזה ארון הברית של חי העולמים, ולפיכך הוא מהלך עמו, משום שקיים את המונח בתוכו, כל מה שכתוב בספר המונח בזה, (מ) דכתיב בלוחות הברית אנכי ה' אלהיך (שמות כ ב), וביוסף כתיב התחת אלהים (אנכי) [אני] (בראשית נ יט). כתוב בלוחות לא יהיה לך אלהים אחרים (שמות כ ג), וביוסף כתיב את האלהים אני ירא (בראשית מב יח). בלוחות כתיב לא תשא (שמות כ ז), וביוסף כתיב חי פרעה (בראשית מב א), אבל השם לא הי' מוציאו לבטלה. בלוחות כתיב זכור את יום השבת (שמות כ ח), וביוסף כתיב ושבוח מבח והכן (בראשית מג טז), אין והכן אלא ערב שבת לכבוד שבת, וכה"א והיה ביום הששי והכינו (שמות טז ה). בלוחות כתיב כבד את אביך (שמות כ יב), וביוסף כתיב ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיך רעים בלכם בשכם לך ואשלחך אליהם ויאמר [לו] הנני (בראשית לז יג), מפני כבוד אביו לא עיכב עצמו. בלוחות כתיב לא תרצח לא תנאף (שמות כ יג יד), וביוסף כתיב ולא שמע אליה לישכב אצלה (בראשית לט י), לעבור על לא תנאף: להיות עמה (שם שם), להרוג את בעלה. בלוחות כתיב לא תגנוב (שמות כ טו), ביוסף כתיב וילקט יוסף את כל הכסף ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה (בראשית מז יד). בלוחות כתיב לא תענה (שמות כ טז). ויוסף לא רצה לשלוח לומר לאביו שמברוהו אחיו, וק"ו ומה דברים שהיו אמת לא רצה להגיד, דברי שקר על אחת כמה וכמה. בלוחות כתיב לא תחמוד (שם שם יז), ויוסף לא חמד אשת פוטיפרע: וה' הולך לפניהם יומם. (מא) אפשר לומר כן (מב) והלא כבר נאמר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאום ה' (ירמי' כג כד), אלא כדי להודיע חיבתן של ישראל עליו לעיני כל אומות העולם, כדי שיהיו נוהגין כבוד בהם, ולא דיים שאינם נוהגים בהם בכבוד, אלא שמטילין אותן מיתות משונות זו מזו, ועל כן הוא אומר (מג) וקבצתי את כל הגוים [והורדתים] אל עמק יהושפט ונשפטתי (אותם) [עמם] שם (יואל ד ב), יכול על ע"ז ועל גילוי עריות, תיל על עמי ונחלתי ישראל וגו' (שם שם), (מד) וכתיב מצרים (לשמה) [לשממה] תהיה ואדום למדבר שממה וגו' (שם שם יט), באותה שעה ויהודה לעולם (תהי') [תשב] וירושלים לדור ודור (שם שם כ), וכתיב ונקיתי דמים לא נקיתי (שם שם כא), אימתי, וה' שוכן בציון (שם שם): לא ימיש עמוד וגו'. (מה) בא הכתוב ללמדך דרך ארץ מן התורה על ערבי שבתות, שעד שעמוד הענן של יום קיים, דהיינו ביני שימשי,

הערות ותקונים

מכילתא פסוק ויקח משה: לז) וכן אתה דורש במרים, מכילתא שם במאמר שלפנינו: לח) שהמתינו לה הקב"ה כו'. במכילתא שם איתא כך והמקום עכב לה במדבר הארון והשכינה והכהנים והלויים וכל ישראל שבעת ימים עם ענני כבוד, שנ' והעם לא נסע עד האסף מרים (במדבר י"ב ט"ז) וכאשר הוא במכילתא כן הובא גם בלק"ט: לט) ולא עוד. מכילתא, ולא תובא בלק"ט ועיין גמרא סוטה י"ג ע"א: מ) דכתיב בלוחות הברית כו'. כל המאמר הוא במכילתא שם ובלק"ט: מא) אפשר לומר כן. מכילתא: מג) והלא כבר נאמר הלא את השמים. במכילתא הובא עוד פסוקים אחרים: מג) וקבצתי את כל הגוים. הוספתי טלת והורדתים ובמקום אותם תקנתי עמם כמו שהוא בקרא, וגם במכילתא הובא כמו שהביא המחבר: מד) וכתיב מצרים לשמה תהיה, תקנתי לשממה וגם במכילתא הובא לשמה תהי': מה) בא הכתוב ללמדך דרך ארץ. מכילתא שם: מו) דביתהו דר'

יהא עמוד האש צומה, (מו) דביתהו דר' יוסף הות מאחרא ומדלקא, אמר לה בעלה לא ימיש עמוד הענן יומם ונו', סברה לאדלוקי ולאקדומי, תנא לה ההוא סבא ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר: (מז) דאתן עלה מיהת מחייבי בית ישראל לאדלוקי שרגא בערב שבת ליקרא דשבתא, וכי מדליק צריך לאדלוקי ברוב היוצא מן הפתילה חוץ לנר, מ"ט דאי לא עביד הכי דילמא לא בדרא נורא בפתילה ובביא, וכיון דלית לי' נהורא לא מתאכיל ליה, וכן נמי מאן דעביד מדורה בבי שימשא אי איכא שהות ביום כי היכי דבדרא נורא ברובה שרי, ואי לא אסור, דתנן ובגבולין ער שיצית האור ברובן, מאי רובו, רב אמר ברוב כל אחד ואחד, ושמואל אומר כל שאין אומר הביאו עצים דקין וגניח תחת הגדולים. תני ר' חייא כוותי' דשמואל שתהא שלהבת דולקת מאליה ולא מחמת דבר אחר:

[יד] א) וירויחו דורשי הפרשה וישכילו. וידבר ה' אל משה לאמר. (א) רשב"י אומר כל מקום שנאמר לאמר הרי זה לשעה, ואמרת אליהם, לדורות:

ב) וישובו. לפי שכבר הלכו דרך המדבר ים סוף שלשה ימים ועברו את פי החירות, לפיכך נאמר וישובו, (ב) דתניא בסדר עולם ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים בארבעה עשר בו שחטו את פסחיהן, ולערב לקו הבכורות, ובחמשה עשר יצאו, ואותו היום יום חמישי היה, והלכו כל אותו היום וערב שבת ובשבת הרי ג' ימים לנסיעתם, וליום הרביעי שהוא אחד בשבת התחילו ישראל מתקנין את כליהם, ומציעין את בהמתם לצאת, (ג) אמרו להם האקטורין דהיינו פרידות זמריא הגיעה פרות וזמרה שלכם לחזור למצרים, שכך אמרתם [נלכה נא] דרך שלשת ימים (נלך) במדבר (שמות ה ג), אמרו להן ישראל וכי ברשות יצאנו, והלא הוציאנו בוראינו ביד רמה לעיני כל מצרים, אמרו להם האוקטורין רוצים ולא רוצים סופכם לקיים דברי מלכות, עמדו אליהם ישראל הכו מהם, ופצעו מהם, הלכו והגידו לפרעה, אמר להם משה חיזרו לאחוריכם, כיון שתקעה קרן לחזור, התחילו מחוסרי אמנה שבישראל מתלשין בשערן ומקרעין כסותם, עד שאמר להם משה מפי הגבורה נאמר לי שאתם בן חורין, לכך נאמר וישובו: ויחנו לפני פי

הערות ותקונים

יוסף. שבת כ"ג ע"ב: מז) דאתן עלה מיהת מחייבי בית ישראל כו'. כל המאמר עד סופו הוא בשאילתות ר"פ תצוה סי' ס"ג:

[יד] ב) רשב"י אומר כל מקום שנאמר לאמר הרי זה לשעה. כ"ה בלק"ט (י"ד א') אולם במכילתא בשלח ריש פ"א וילקוט רמז ר"ל בשם המכילתא גי' אחרת רשב"י אומר כל מקום שהוא אומר לאמר ואמרת אליהם הרי זו לדורות, וכל מקום שאינו אומר לאמר ואמרת אליהם הרי זו לשעה, רבי אומר אפילו בכל מקום שאינו אומר לאמר ואמרת אליהם הרי זו לדורות חוץ משלשה מקומות ע"כ, ועיין מה שהעירו בזה הרב בעל סדות סופרים והרב בעל מאיר עין: ג) דתניא בסדר עולם. פרק ח' וחובא בגמרא שבת פ"ח ע"א תניא בסדר עולם ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים בארבעה עשר שחטו פסחיהן, בחמשה עשר יצאו, ואותו היום ע"ש היה כו'. אולם במכילתא בשלח מס' ד' פ"א הולקת וסוברת י"ד בניסן ביום הרביעי היה, וכ"ה בסדר"א פ"ט ועיין בסד"ע בהערות הרב הגדול מהר"ב ראשנער הערה י' שהביא בשם הגאון רבינו סעדיה טובא בראב"ע בשלח ט"ז ט"ז כי יום חמישי בשבוע יצאו ישראל ממצרים ועיין עוד שם בדברי החכם הנ"ל והמחבר הביא כמו שהוא בלקח טוב (י"ד ג') וע"ש בהערה י"ד: ג) אמרו להם האקטורין דהיינו פרידת זמריא הגיעה פרות וזמרה שלכם לחזור למצרים. המלות "דהיינו פרידת זמריא" אין להן מובן ויש למחקם מן הספר, וידוע כי אקטורין היא מלה רומית ופי' שרי מלחמה (פעלדהערערן). וכן המלות "הגיעה פרות וזמרה" הן משובשות וצ"ל כמו שהוא במכילתא הגיעה **פרותוזימיה** ובפעות נפרדה המלה ונעשית **פדות וזמרה** ופי' פרותוזמיה בלשון יוני טועד וזמן קבוע וכוונת המאמר אמרו להם האקטורין (שרי הצבא) הגיעה פרותוזמיה (המועד הקבוע שנתן לכם המלך) לחזור למצרים,

החירות. למה נקרא חירות, שהיו כעין דמויות חרורות ונקובות, ודומה לדבר ויקוב חור בדלתו (מ"ב יב י), וכן חרות על הלוחות (שמות לב טז), (ד) ובלשון רבותינו דומה לו חריצה של מחט, (ה) וחירות הללו לא היו משופעות, אלא נדורות, לא היו תרוטות אלא משוקעות, לא היו ענולות אלא מרובעות, לא היו מעשה אדם אלא מעשה שמים, (ז) סלעים גדולים היו מכאן ומכאן, (ח) וכמין עינים היו להן מפותחות, כמין זכר וכמין נקיבה היו, דברי ר' אליעזר. ר' יהושע אומר החירות מצר זה ומגדול מצר זה, והים לפניהם, ומצריים מאחוריהם, (ט) ומדהוה לי' למיקרנהו חורות וקרי להו חירות שמעינן בהו תרתי, שמעינן בהו לישנא דחריצא כראמרן, ושמעינן בהו לישנא דחירות, (י) דתניא אין חירות אלא מקום חירותן של מצרים, (יא) שכך היה מנהגם שכל עבד שבורח מאדוניו כיון שהגיע לחירות נעשה בן חורין, (יב) ומקום אשליו, דהיינו שוק של קצבים הי', ומקום בית ע"ז שלהם הי'. (יג) לשעבר הי' נקרא פיתום, שנא' את פיתום ואת רעמסס (שמות א יא), חזרו לקרותו חירות שהיא מאחרת את עובדיה: בין מגדול ובין הים. (יד) מגדול ששם היתה גדולתן של מצריים, ודומה לדבר מגדול ישועות מלכו (תהלים יח נא), שם היתה תפארתם, שם כינס יוסף את כל הכסף והזהב, שנא' וילקט יוסף את הכסף (בראשית מז יד), ומאותן האוצרות לקחו ישראל כסף וזהב לרוב מאד: לפני בעל צפון. בעל היינו ע"ז, כדכתיב את הבעלים ואת העשתרות (ש"א ז ד), והיה מצר צפון למצרים, ודומה לדבר ואת הצפוני ארחיק מעליכם (יואל ב כ), דהיינו נבוכדנצר שבארץ צפון, כדכתיב קרץ מצפון (ירמי' מו כ), (טו) וזה בעל צפון נשתייר מכל היראות שלהם, בשביל לפתות לבם של מצריים, עליו הוא אומר משניא לגוים ויאבדם (איוב יב כג), אל תקרי משניא אלא משגיא לשון שגיון, ואמרו הלא בעל צפון הוא יראתינו הוא יסייע אותנו להלחם עם ישראל, (והם) [והמה] לא ידעו מחשבת (השם) [ה'], ולא הבינו עצתו כי קבצם כעמיר (גרנם), [גרנה] (מיכה ד יב), וכתיב כמוהם יהיו עושיהם כל אשר בוטח בהם (תהלים קטו ח): נכחו

הערות ותקונים

עיין בלק"ט הערה ט"ז: ד) ובלשון רבותינו דומה לו חריצה של מחט. כלים פ"ג מ"ה מחט שניטל חריצה: ה) וחירות הללו לא היו משופעות אלא גדודות. מכילתא בשלח ריש פ"א ולק"ט, וגדודות הוא תרגום של רכסים ועיין ערוך ערך גד ה': ו) לא היו תרוטות אלא משוקעות. במכילתא ולק"ט וילקוט הני' אלא מוקפות ובילקוט הגי' טרוטות, ועיין ערוך ערך טרטת שהביא בשם המכילתא לא היו טרוטות אלא מוקפות כחצי גורן עגולה וסיים ס"א חרוטות, והמלה רוטית וזי' עגולים ופרט אם נוטה קצת לאורך, וכ"כ המוספי, והמלות "כחצי גורן עגולה" הם דברי הערוך ור"ל לא היו באורך אלא עומדין כחצי גורן עגולה: ז) "סלעים גדולים היו מכאן ומכאן". זה ליתא במכילתא גם לא בלק"ט וילקוט: ח) וכמין עינים היו להם מפותחות. כן הביא הלק"ט ונובע ממכילתא אבל בילקוט הגי' פתיחות, וכן בתיב"ע תרגם פומי חירתא מרביעתה דאתברי בגווני בני נשא דבר ונוקבא ועינין פתיחן להון הוי אתרא דמנים דביני מגדול וביני ימא: ט) ומדהוה לי' למקרנהו חורות כו' שמעינן בהו תרתי עד לישנא דחירות. זה לא נמצא במכילתא ולא בלק"ט וילקוט: י) דתניא אין חירות אלא מקום חירותן של מצרים. מכילתא שם: יא) שכך היה מנהגם שכל עבד שבורח מאדוניו כיון שהגיע לחירות נעשה בן חורין. כן הובא בלק"ט וליתא במכילתא וילקוט: יב) ומקום אשליו דהיינו שוק של קצבים היה ומקום בית ע"ז שלהם היה. זה ליתא בלק"ט, ובמכילתא הובא מקום טובחי להם מקום ע"ז שלהם, אולם בילקוט שם הני' ד"א אין חירות אלא מקום חירותן, מקום אשלם מקום בית ע"ז שלהן, ומזה תראה כי לפני המחבר הי' ג"כ כן במכילתא אבל אח"כ השמיטו המדפיסים מלת אשליו או אשלם והציגו מקום מובחר, והמחבר הוסיף "דהיינו שוק של קצבים": יג) לשעבר הי' נקרא פיתום. מכילתא וילקוט: יד) מגדול ששם היתה גדולתן של מצריים. מכילתא ולק"ט ועיין בילקוט מה שחביא בשם מדרש אבכיר: טו) וזה בעל צפון נשתייר. מכילתא וילקוט ומובא ברש"י עה"ת, ועיין רש"י בפי' איוב ו"ב כ"ג

תחנו על הים. נכח בעל צפון, כדי לפתות לבם של מצרים, כדכתיב שוטח לנוים וינחם (איוב יב כג):

ג) (ויאמר) [ואמר] פרעה. ו׳ שבראש התיבה משמעתה לשון עתיד, ודומה ואמר הכהן (אל האשה) [לאשה] (במדבר ה כא), ואמר עליהם שמע ישראל (דברים כג): לבני ישראל. כשביל בני ישראל, כלומר כל כך יאמר פרעה בשביל ישראל: נבוכים הם בארץ. (יז) כלומר מעורבבים ומטורפין הן בארץ, ומשה היטעם ואינו יודע להיכן הוא מוליכם, שאין להם דרך ללכת זו לפי דרך ארץ פלשת, ועכשיו הניחו דרך הישר והוליכם דרך המדבר ים, אנה יפנו ללכת יודעני: כי סגר עליהם המדבר. מגדול וחירות שהן מקומות שלנו משני צדדיהם, והים מלפניהם, ואנו מאחריהם, ואם יפנו ללכת למדבר כבר יודיעני כי סגר עליהם המדבר (יח) מללכת בו מפני חיות רעות שבו, ואין סגירה אלא חיה רעה, וכה״א אלהים שלח (מלאכו) [מלאכיה] וסגר פום אריוותא (דניאל ו כג), (יט) וכתיב ויסגור ה׳ בעדו (בראשית ז טז), (כ) ואמרינן אלו חיות רעות שסיבבו את התיבה להציל את נח מפני הרפאים שביקשו להסכה, ודומה למלת נבוכים ויתאבכו נאות עשן, (ישעי׳ ט יז). נבוכו ערדי צאן (יואל א יח), מטורפין הם ערדי צאן, כי אין להם מרעה מפני הבצורת, והעיר שושן נבוכה (אסתר ג טו), מעורבבת אין היכר בין קול השמחה ובין קול הצעקה, וכן תרגם אונקלוס מערבלין במערבלא, (כ*) וכן בדברי רבותינו מירבל הוא דרבל, אלמא נבוכים נבוכו ונתאבכו נבוכה ב׳ כ׳ שתיהן יסוד התיבה, וכולן לשון עירבוב וטירוף:

ד) וחזקתי את לב פרעה. המשרת שבתי״ו משמעת המלה לשון עתיד, וכן כל כיוצא בה: ורדף אחריהם. (כא) שער עכשו לבו חלוק אם לירדוף אם שלא לירדוף, ועכשו יתחזק וירדוף: ואכבדה בפרעה ובכל חילו. (כב) מלמד כשהקב״ה נפרע מן האומה שמו מתגדל בעולם, וכה״א ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פלטים וגו׳ (ישעי׳ סו יט), וכתיב בסוף והגידו את כבודי בגוים (שם שם), וכתיב ונשפטתי (אותן) [אתו] בדבר ובדם וגו׳ (יחזקאל לח כ), ואח״כ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים (שם שם כג), וכתיב שמה שבר רשפי קשת גו׳ (תהלים עו ד), ואח״כ כתיב נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו (שם שם ב): וידעו מצרים כי אני ה׳. לשעבר אמרו לא ידעתי את ה׳ (שמות ה ב): ויעשו כן. להודיע חכמתן של ישראל שלא אמרו האיך אנו חוזרין לאחורינו שלא לימס לבב טף ונשים שעמם, (כג) אמרו רוצין ולא רוצין אין לנו אלא דברי בן עמרם:

ה) ויוגד למלך מצרים כי ברח העם. (כה) וכי בורחין היו והלא ביד רמה יצאו, אלא אמרו לו האקטורין לפרעה הכו ממנו ופצעו ממנו ולא מיחה אדם בידם, אין להם לא מושל ולא שר, כענין שנאמר מלך אין לארבה ויצא חיצין כולו (משלי ל כז), מיד ויחסך לבב פרעה ועבדיו אל העם. לרעה, כי לשעבר כתיב ויאמרו עבדי פרעה עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים (שמות י ז), ועכשו חורו לומר מה זאת

הערות ותקונים

מז) אל תקרי משגיא. זה ליתא שם: יז) כלומר מעורבבים ומטורפין. מכילתא ויולקוט ולק״ש:
יט) מללכת בו מפני חיות רעות שבו. מכילתא: יט) וכתיב ויסגור ה׳ בעדו ואמרינן כו׳. לקח טוב וליתא במכילתא: כ) ואמרינן. ב״ר פל״ב אות ח׳ ויסגור ה׳ בעדו בקשו להפוך התיבה והקיפה אריות שלא יגעו בו, וכן הוא בתנחומא תנרפס מכבר נח סוף אות ז׳. וכן הובא בלק״ש: כ*) וכן בדברי רבותינו מירבל הוא דרבל. חולין מ״ט ע״א: כא) שער עכשיו לבו חלוק. מכילתא ויולקוט ולק״ש: כג) מלמד. מכילתא ויולקוט ולק״ש ורש״י ע״ת:
כג) אמרו רוצין ולא רוצין. מכילתא ילקוט ולק״ש ורש״י ע״ת: כד) וכי בורחין היו. מכילתא

עשינו, לא הועיל לנו כלום: כי שלחנו את ישראל מעבדינו. (כה) אמר אילו לקינו ולא שלחנום כדי היא, או אילו לקינו ושלחנום ולא ניטל ממנו ממונינו כדי הוא, אלא לקינו ושלחנום ונוטל ממנו ממונינו:

ו) ויאסור את רכבו. (כו) הוא בידו אסרו, דרך מלכים להיותם עומדים ואחרים מציעין להם, אבל כאן הוא בעצמו אסרו, כיון שראי גדולי מלכות כך, עמד כל אחר ואחר והציע לעצמו. (כז) ארבעה אסרו בשמחה, אברהם ויוסף לרבר מצוה, בלעם ופרעה לדבר עבירה, אברהם, דכתיב ויחבש את חמורו (בראשית כה ג), בלעם, דכתיב ויחבש את אתונו (במדבר כב כו), תבא חבשה שחבש אברהם לעשות רצון קונהו ותפרע מבלעם שחבש לדבר עבירה. ביוסף כתיב ויאסור יוסף מרכבתו (בראשית מו כט), בפרעה כתיב ויאסור את רכבו, תבא אסירה שאסר יוסף לעשות רצון קונהו ותפרע מפרעה שאסר לדבר עבירה: (כח) מבאן אמרו אהבה מקלקלת את השורה, שנאה מקלקלת את השורה של גדולה: ואת עמו לקח עמו. לקחם ברברים, (כט) דרך מלכים גולייריו הולכים לפנים, ואני אקדים לכולכם, שנאמר ופרעה הקריב (שמות יד י), דרך מלכים כל העם בווזים ונותנים לפניו, ואני אשוה עמכם בבוה, שנא' אחלק שלל (שם טו ט), ולא עוד אלא שאני מחלק לפניכם מתנות משלי:

ז) ויקח שש מאות רכב בחור. הרכב לקח ממקומות אחרים, והרכבים היו בני עמו: וכל רכב מצרים. (ל) מהיכן הי' הרכב במצרים, אם משל עצמם, הא כתיב הנה יד ה' הויה וגו' (שם ט ג), וכתיב וימת כל מקנה מצרים (שם שם ו), ואם משל ישראל, הא כתיב לא תשאר פרסה (שם י כו), אלא משל הירא את דבר ה', וכדרשינן התם בפרשת דבר: ושלישים על כלו. (לא) גבורי חיל כנגד כל ישראל, וכה"א שלישים וקרואים (יחזקאל כג כג), ושלשים דפרעה חסר יו"ד שחסרה גבורתם ואברו, שלישים וקרואים מלא יו"ד, שעדפו גבורתם ונצחו:

ח) ויחזק ה' את לב פרעה מלך מצרים. כדכתיב וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם (לעיל פסוק ד) וירדוף אחר בני ישראל. (לב) להודיע שבחן של ישראל שאילו היתה אומה אחרת לא הי' פרעה חשש לרדוף אחריהם: ובני ישראל יוצאים. (לג) וכי עכשיו יוצאים והרי כבר נאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל (במדבר לג ג), אלא שהיו מצריים רודפים אחריהם, וישראל היתה ידם רוממה על מצרים, מהלכין ומרוממין ומפארין למלכם:

ט) וירדפו מצרים אחריהם. (לד) מלמד שכשם שהתחילו לרדוף כך השינו לא נכשל אחד מן המצריים שמא ינחשו ויחזרו לאחוריהם: וישיגו אותם חונים על הים, (לה) אותם ל"ט מליין ו' וכולן לדרשה, וזה מלא ו' שכולן היו מליאי מצוות וזהב וכסף

הערות ותקונים

וילקוט ולק"ט: כה) אמר אילו לקינו. שם שם ועיין לק"ט הערה ליא: כו) הוא בידו אסרו. מכילתא ילקוט לק"ט ורש"י עה"ת: כז) ארבעה אסרו בשמחה. שם שם, והובא בס' והזהיר דף י"ט ע"א, ועיין ב"ר אות ח': כח) מכאן אמרו. סנהדרין ק"ה ע"ב ושם הגי' מבטלת שורה, ובב"ר פנ"ה אות ח' הגי' כמו שהביא המחבר, ודבריו נובעים מלק"ט: כט) אמר להם דרך מלכים גולייריו הולכין לפנים. בלק"ט אמר להם דרך מלכים להיות מנהיגים לבסוף חסר וצ"ל וחיילותיהם מקדימין לפניהם כמו שהוא לנכון במכילתא וילקוט ועיין מדרש אגדה: ל) מהיכן הי' הרכב במצרים. מכילתא לק"ט וילקוט ותנחומא הנדפס מכבר בשלח אות ח' ורש"י עה"ת והובא בס' והזהיר דף י"ט ע"א: לא) גבורי חיל כנגד כל ישראל. מכילתא לק"ט וילקוט רמז ר"ל: לב) להודיע שבחן של ישראל. מכילתא: לג) וכי עכשיו יוצאים. מכילתא ולק"ט: לד) מלמד. מכילתא ריש פ"ב ולק"ט וילקוט: לה) אותם ל"ט מליין ו"ו. הוא דברי הלק"ט וע"ש בהערה נ"ח שחבאתי כי כן הוא חגי' בכ"י

וישמלות ושכינה על גביהם: חונים על הים. כלומר על שפת הים: כל סוס רכב פרעה. זה רכב ברזל: ופרשיו. אילו רוכבי הפרשים: וחילו. אלו הרגלים: על פי החירות. לפני בעל צפון כשמועו:

י) ופרעה הקריב. כל מקום שנא' הקרב משמע שהקריב את אחרים, כדכתיב כאשר הקריב לבא מצרימה (בראשית יב יא), ודרשינן התם שהקריב את שרי ואת הגרים, ודומה לו ונפש כי תקריב קרבן (ויקרא ב א), והקריב מזבח השלמים (שם ג ג), וכל מקום שנא' קרב משמע שקרב הוא עצמו, כדכתיב ויהי כאשר קרב אל המזבח (שם לב יט): ופרעה הקריב. קרב לא נאמר אלא הקריב. (לו) מלמד כיון שראה את ישראל חונים לפני בעל צפון אמר הלא בעל צפון הסכים על נזירתי להטביען במים, אני נזרתי כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו (שמות א כב), ובעל צפון עצרם על הים, מיד בא והקריב קרבנות לפניו בסמוך לו, שנאמר ופרעה הקריב, שהקריב ביאתו, ודומה לדבר בדברי רבותינו מפני שקירב מיתתו, וכיצד הקריב ביאתו, (לז) שכל מה שהלכו ישראל בשלשת ימים הלכו האקטורין ביום ומחצה, ומה שהלכו האקטורין ביום ומחצה, הלך פרעה ביום אחד, לכך נאמר ופרעה הקריב: וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם. דרך המקרא לקראות הגוי לשון יחיד, כדכתיב ויאמר מצרים אנוסה (שמות יד כג), ישראל נושע בה' (ישעי' מה יז), וכל דומיהן, (לח) אלא רבותינו אמרו נוסעים אין כתיב כאן, אלא נוסע, מלמד שנעשו כולן (לט) תורמיות תורמיות כאיש אחד, מכאן למדה מלכות להיותה מנהגת תורמיות תורמיות: ויראו מאד. יותר ממה שהיו מתייראין במצרים: ויצעקו בני ישראל אל ה'. (מ) תפשו להן אומנות אבותיהם, באברהם כתיב וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה' (בראשית יט כז), ואין עמידה אלא תפילה, ביצחק כתיב ויצא יצחק לשוח בשדה (שם כד סג), ואין שיחה אלא תפילה, ביעקב כתיב ויפגע במקום (שם כח יא), ואין פגיעה אלא תפלה, וכן לראשי הדורות, בדוד כתיב אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר (תהלים כ ח), וכן באסא כתיב עזרינו (אלהי ישענו) [ה' אלהינו] כי עליך נשענו ובשמך באנו על ההמון הזה וגו' (דה"ב יד י), הוא שאמר אבינו יצחק הקול קול יעקב והידים ידי עשו (בראשית כז כב), וכן אמר משה רבינו למלך אדום ונצעק אל ה' וישמע קולינו (במדבר כ טז), שלח לו מלך אדום לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך (שם שם יח), אתה בברכתך ואני בברכתי:

יא) ויאמרו אל משה. (מא) לאחר שנתנו שאור בעיסה באו ואמרו למשה: המבלי אין קברים במצרים, להקבר סנרינו שם, כמו שנקברו אחינו בשלשת ימי אפילה מיתה הוגנת שנקברו ונספדו, ואנו לקחתנו בדברי הבטחות: למות במדבר. (מב) מיתה מגונה להיות נבלתינו מושלכת לחורב ביום וקרח בלילה: מה זאת עשית לנו. להוציאנו ממצרים, ועכשו אנו מסורים בידם:

יב) הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו. ולא תדבר עם פרעה בשבילנו: ונעבדה את מצרים. ומה אמרו לו ישראל למשה במצרים ירא ה'

הערות ותקונים

פלארענץ מן חלק"ט, והמחבר שלפנינו חביא תמיד כנוסחת כ"י פלארענץ: לו) מלמד כיון שראה את ישראל חונים לפני בעל צפון. מכילתא ילקוט ולק"ט, ועיין במכילתא בחערת הרב בעל מאיר עין אות ז': לז) שכל מה שהלכו. מכילתא ולק"ט וילקוט: לח) אלא רבותינו אמרו. מכילתא: לט) תורמיות. פי' בל"ר מחנה עיין ערוך ערך טרמיות: מ) תפשו להן אומנות אבותיהם. מכילתא ולק"ט וילקוט רמז רל"א ורש"י עה"ת וס' והזהיר כ' ע"א: מא) לאחר שנתנו שאור בעיסה. מכילתא ופי' הז"ר אחר שחקנו הדבר בתפלה, והלק"ט חביא לאחר שצעקו לה' תלכו ואמרו לו

עליכם וישפוט (שמות ה כא). כי טוב לנו עבוד את מצרים ממותינו במדבר. ואין מי קוברנו:

יג) ויאמר משה אל העם אל תיראו. (מג) בוא וראה חכמתו של משה האיך היה עומד ומפייס לכל אותן האלפים והרבבות: התיצבו. (מד) דרשוהו רבותינו לשון נבואה אמר להם שרת עליכם רוח הקודש, שאין יציבה אלא רוח הקודש, שנא' ותתצב אחותו מרחוק לדעה (שמות ב ד), וכתיב והתיצבו באהל מועד ואצונו (דברים לא יד), וכתיב ויבא ה' ויתיצב (ש"א נ י), וכתיב ראיתי את ה' נצב (עמוס ט א), וכתיב הנה ה' נצב על חומת אנך (שם ז ז): וראו את ישועת ה'. הי' משה מתכוין ברוח הקודש ויודע היה שהקב"ה נסרע ממצרים באותו יום. אבל אינו יודע באיזה סורעניות. לפיכך אמר סתם. (מה) [בשלשה מקומות הוזהרו ישראל שלא לשוב מצרימה] אשר יעשה (עמכם) [לכם] היום כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד (דברים יז יז), לא תוסיף עוד לראותה (שם כח סח), ושלש פעמים חזרו שם, ובשלשתן נפלו, הראשונה ביומי סנחריב, שנא' הוי היורדים מצרים לעזרה (ישעי' לא א), שניי' ביומי יוחנן בן קרח, שנא' והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים (ירמי' מב טז), שלישית (מה*) ביומי טרגינוס

קיסר בסוף בית שני:

יד) ה' ילחם לכם. בשבילכם, (מו) ארבעה כיתות נעשו ישראל על הים, אחת אומרת נחזור לשעבוד, ואחת אומרת נלחם עם מצרים, ואחת אומרת ניפול בים, ואחת אומרת נערבב אותם ונצווח כנגדם, כת שהיתה אומרת ניפול לים, אמר להם משה אל תיראו התיצבו ואל תפילו וראו את ישועת ה' (פסוק יג), כת שהיתה אומרת נחזור למצרים, אמר להם משה לא תוסיפו לראותם עוד (שם), כת שהיתה אומרת נלחם עם מצרים, אמר להם משה ה' ילחם לכם, כת שהיתה אומרת נצווח כנגדם ונערבב אותם, אמר להם משה ואתם תחרישון: ה' ילחם לכם. (מז) הרי הבורא נלחם כנגד מצרים בשבילכם, ואפי' אתם תחרישון, אמרו לו רבינו ומה לנו לעשות

הערות ותקונים

למשה: (מג) מיתה מגונה. לק"ט: (מג) בא וראה. מכילתא לק"ט וילקוט רמז רל"ב: (מד) דרשוהו רבותינו. מכילתא: (מה) בשלשה מקומות. מכילתא ולק"ט וילקוט רמז רל"ג, ונשנה בירושלמי סוכה פ"ה ה"א ואסתר רבה בפתיחתא: (מה*) ביומי טרגינוס קיסר בסוף בית שני. כ"ה בלק"ט ובמכילתא וילקוט רמז רל"ג חסלות "בבית שני" ליתא, והעירותי בלק"ט שם הערה ע"ח. גם בירושלמי שם תגי' טרגינוס, ובאסתר רבה בפתיחתא תגי' טרכינוס, ותספור מירושלמי ומדרש אסתר ביומי טרכינוס ילדה אשתו כו' מובא גם באיכה רבתי פ"א על הפסוק על אלה אני בוכיה, ופ"ד בפסוק קלים היו רודפינו וגם שם תגי' טרכינוס, ומאשר מובא במכילתא ובירושלמי ואסתר רבה וכן בדברי רבינו שבשלשה מקומות חזרו ישראל ושלישית היה ביומי טרגינוס, רצונם להגיד לנו כי היהודים נהרגו ביומי הקיסר הזה ונברתו מאלכסנדריא של מצרים וזה היה טרגינוס כפי שמייחסים אליו הירושלמי והמכילתא הפלת היהודים. ובבבלי סוכה נ"א ע"ב שהרשע המנצח היה חקיסר אלכסנדר מוקדן. אולם בעל מאור עינים פי"ב העיר בצדק ובשוב טעם ודעת ובראיות ברורות כי זה אי אפשר שהמנצח היה אלכסנדר מוקדן, וחריגת היהודים שוכני אלכסנדריה היתה ע"י **טראינו** (שחי' קיסר י"ג לרומי דודו של הקיסר ט"ו אדריאנו), והוא הרג בכל היהודים מכת חרב והרג ולא נשמע מעולם הריגה טרובה כמוה, ועל זה כוון המכילתא וחירושלמי להקיסר הנקרא **טראינו** וא"כ גירסת הכ"י של הלק"ט מפעטערסבורג נכונה כי גם שם הגי' טורינוס ומה שחובא בגמרא בבבלי אלכסנדר מקדון יפה העיר הרב האברבנאל בחקדמתו לס' מלכים שטלת מקדון הוספה בטעות וא"כ הכוונה לאלכסנדר טיבריוס שר צבא של הרומיים לא לאלכסנדר מוקדון, ועיין ערך מלין צד 97: (מו) ארבעה כיתות. מכילתא ולק"ט וירושלמי תענית פ"ב ה"ה (דף ס"ח ע"ד) וילקוט רמז רל"ג ותרגום ירושלמי ויב"ע: (מז) הרי הבורא נלחם כנגד מצרים בשבילכם. עיין מכילתא

אמר להם וקיו ומה אם כשתהיו שותקין הוא עושה עמכם ניסים וגבורות, כשאתם מתפללים לפניו על אחת כמה וכמה, וכה"א רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם (תהלים קמט ו), באותה שעה הי' משה רבינו עומד ומרבה בתפילה וישראל עומדין ונותנים שיר ותפארת למי שהמלחמה שלו:

טו) ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי. (מח) בני נתונים בצרה, הים סוגר ושונא רודף, ואתה עומד ומאריך בתפלה, (מט) יש שעה לקצר, ויש שעה להאריך, לקצר כגון אל נא רפא נא לה (במדבר יב יג), להאריך כגון ואתנפל לפני ה' [בראשונה] ארבעים יום וארבעים לילה (דברים ט יח). (נ) ר' אומר (אילו) [אם] לאדם יחידי עשיתי לו את הים יבשה דכתיב יקוו המים (בראשית א ט), לעדת קרושים אלו איני עושה את הים יבשה, למה תצעק אלי: דבר אל בני ישראל ויסעו. (נא) אין להם לישראל אלא ליסע בלבד. (נב) רבנן אמרי לא בקע הקב"ה את הים להעביר את ישראל בתוכו, אלא לגדל כבוד שמו הגדול בעולם, שנא' בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם (ישעי' סג יב):

טז) ואתה הרם את מטך. זה המטה שנקרא מטה אלהים, כשכבר דרשתי בואלה שמות: ונטה ידך על הים ובקעהו. בלומר עשה אותו בעין בקעיות של ע"ן, ודומה לו ויבקע עצי עולה (בראשית כב ג). (נג) עשרה נסים נעשו לישראל על הים כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם, בתחלה נבקע הים ונעשה כמין כיפה, שנאמר נקבת במטיו ראש פרזיו (חבקוק ג יד). (נד) נחלק לשנים, שנא' ובקעהו. נעשה יבשה, שנא' ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים (שמות טו יט). נעשה כמין טיט, שנאמר דרכת בים סוסיך חומר מים רבים (חבקוק ג טו). נעשה פירורין פירורין, שנא' (את) [אתה] פוררת בעוז ים (תהלים עד יג). נעשה כעין סלעים, שנא' שברת ראשי תנינים על המים (שם שם), (נה) נעשה שנים עשר גזרים לשנים עשר שבטים, שנא' לגוזר ים סוף לגזרים (שם קטו יג), פי' בכללן חנו לה עשרה ובפרטן תני להו י"א, וסביבותיה לי נבקע ונחלק חדא היא. נעשה ערימות ערימות מכאן ומכאן, שנא' וברוח אפך נערמו מים (שמות טו ח). נעשה כמו גד, שנאמר נצבו כמו נד נוזלים (שם שם). הוציא להם מים מחוקים, שנא' ויוציא נוזלים מסלע (תהלים עח טז). נקפא מכאן ומכאן כדי שלא ינרו המים על ישראל, (נו) ונעשה כמין בולוס של זכוכית, שנא' קפאו תהומות בלב ים (שמות טו ט): ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה, גם בתוך גם:

הערות והקונים

ולק"ט וילקוט שם והלשון משונה קצת: מח) בני נתונים בצרה. מכילתא ריש פ"ג והובא שם בשם רבי אליעזר ועיין לק"ט הערה פ"ב: מט) יש שעה לקצר. שם שם וספרי בהעלותך פיסקא ק"ה וברכות ל"ד ע"א: נ) ר' אומר. מכילתא ריש פ"ג ושם הגי' ר' אליעזר אומר. ובילקוט שם הגי' ר' מאיר אומר ובעל חלק"ט לא הביא המאמר הזה: נא) אין להם לישראל אלא ליסע. מכילתא ולק"ט: נב) רבנן אמרי כו'. עיין מדרש שו"ט מזמור מ"ד אות א' וילקוט תהלים רמז תשמ"ו: נג) עשרה נסים נעשה לישראל על הים. מכילתא ריש פ"ד ותנחומא הנדפס מכבר בשלח אות י', וילקוט בשלח רמז רל"ג, וילקוט חבקוק רמז תקס"ח בשם המכילתא. והובא בשו"ט מזמור קל"ו אות ד' ע"ש הערה ט"ו, ומזמור קל"ו בשו"ט הוא טן י"ד מזמורים אשר נוספו מהילקוט. ועיין שו"ט מזמור קי"ד אות ד' וחושב שם בסגנון אחר, ע"ש בהערה ל"ד, וכן באבדר"נ פל"ג חושב אותם אחת לאחת וג"כ באופן אחר, ועיין בפי' הרמב"ם למס' מכות שחושב ג"כ אותם בסדר אחר ומבארם קצת, ועיין בס' מגן אבות להרשב"ץ אבות פ"ח מ"ד (דף ע"ח ע"א): נד) נחלק לשנים. בתנחומא חגי נחלק לשנים עשר, אבל בילקוט ובשו"ט איתא נחלק לשנים, וכן הלק"ט הביא ובקעהו כנגד שנים עשר שבטים נבקעו הטים, שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים, ועיין בהערה שלאחריה: נה) נעשה שנים עשר גזרים לשנים עשר שבטים. במכילתא וילקוט ושו"ט חובא נעשה גזרים גזרים, שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים: נו) ונעשה כמין בולוס של זכוכית. כ"ח גם בילקוט

יז) ואני הנני. מיד: מחוק את לב מצרים ויבואו אחריהם. וכה"א פלגי מים לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו (משלי כא א): ואכבדה בפרעה ובכל חילו ברכבו ובפרשיו. כשאני פורע מכולן יחד בתוך הים יתכבד שמי בעולם. (נז) אמרו רבותינו לא עברו ישראל את הים משפה לשפה אלא להטביע את מצרים נכנסו ישראל מצד זה ובו הצד בעצמו יצאו למדבר כמין קשת:

יט) ויסע מלאך האלהים. זה שדרשתי בפרשת הקשת שהיתה מידת הדין מתוחה כנגד מחנה ישראל לפניהם כדי שלא יעבורו אלא יאבדו מפני פסלו של מיכה שהי' עובר עמהם, שנא' ועבר בים צרה (זכרי' י יא), ומדת הדין ובימתה ומקטרגית היתה בענן, וזה שאמר הכתוב ערוך תערוך קשתך (חבקוק ג ט), כלומר בעת שרכבת על סוסיך כנגד סוס פרעה ורכבו מרכבותיך נראו להיות ישועה לישראל מיד מצרים: עריה. כמו הוצאת מגדנה, כמו ואת ערום ועריה (יחזקאל טז ז). תעור קשתך (חבקוק ג ט), ועוררת קשתך שהיתה אות שבועות בינך ובין כל בשר כשראו מראיתה ממות לעיניהם יהיו בוטחין כי אמרך סלה קיים ולא יאבדו ממי המבול ועכשו הערמה ערי' וגלית מדת הדין בה, ואעפ"י שברית בינך ובין כל בשר שלא יאבדו במי המבול נהרות תבקע הארץ בקעת ממי הנהרות לתוך ים סוף ודנת בהם פרעה וחילו, ראוך במדת הדין הרים יחילו וכל הענין, אלמא במראית הקשת נראתה מדת הדין וכה דן הקב"ה את פרעה ומצרים כשם שדן בה את דור המבול ומידת הרחמים ומליצה האחד ובימתה קפצה היא והיא לפניהם להזכיר ברית האבות ושבועתו להם ואהבת בניהם שהאמינו בדבר קדשו ויצאו והלכו אחריו וסילק הקב"ה את שתי המידות ובימותיהן והמקטרגין והמליצה לפני מחנה ישראל והיתה שכינת קדשו מהלכת לפניהם באויר הקודש והנכבד, ומתוך האויר הנכבד היו רואין בראיית לבבם את היד הגדולה, ורואין איך היא בעצמו עושה נוראות על הים ומראין אותו באצבע מכח ראיית לבבם ונשמותם שרואות את השכינה ממש דומין להו כאילו רואין ממש בעיניהם, ולכך הוא אומר ויראו ישראל את היד הגדולה, ולכך הוא אומר זה אלי ואנוהו (שמות טו ב), כי הנשמה בריה היא כעין חנב בעל כנפיים, והיא רואה ומבנת את הנוף. כשהקב"ה היה מדבר עם הנביאים היה כבודו נראה לנשמותיהן שבתוך נופתם, והנשמה מראה ללב, והנוף היה מרגיש ומבין ויודע הדבר ושומעו באר היטב שמיעה ממש, אבל ראיית כבוד ממש לא נראה לנביא בעין, זולתי לנשמתו וללבו של נביא, אז העביר הקב"ה את מידת אלו לפני מחנה ישראל והוליכן מאחריהן, כדי להגן על ישראל וליסרע ממצרים. (נח) שאל ר' נתן את רשב"י כל מקום אתה מוצא מלאך סמוך לשם קודש אין השם אלא בי"ה, שנא' וימצאה מלאך ה' (בראשית טז ז), וירא מלאך ה' (שמות ג ב), וכאן כתיב מלאך האלהים, אמר לי אין אלהים בכל מקום אלא דיין, מגיד הכתוב שהיו ישראל נתונים בדין באותה [שעה] אם לנצל ואם ליאבד, לכך כתיב ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל, כדי להגן עליהם, וילך מאחריהם, והשכינה עמדה לפניהם: ויסע עמוד הענן מפניהם. שהיה הולך יומם לפניהם ולפי שקפצה שם בימת מידת הדין ומקטריגיה סילקו הקב"ה אותו היום מלפניהם וילך מאחריהם, העמיד בימת מידת הדין כנגד מצרים והמלאך ופני עמוד הענן להגן על ישראל

הערות ותקונים

ושו"ט, אכל במכילתא במעות כמין כלים של זכוכית, וגם הערוך ערך בלס ב' הביא את המכילתא הקפה היה לשני חלקים ונעשה כמין בולוס של זכוכית וכתב פי' בולוס מראה של זכוכית ועיין, בערוך השלם, ובחנחומא שם ונעשה ככלי זכוכית צ"ל ונעשה כבולוס של זכוכית: מ) אמרו רבותינו לא עברו ישראל כו'. הוא דברי הלק"ט: נמ) שאל ר' נתן. מכילתא פ"ד פסוק ויסע מלאך, והובא בלק"ט, ועיין ברש"י עה"ת, ועיין ברמב"ן שהביא וראיתי במכילתא דר' שמעון בן

מאחריהם ולהחשיך למצריים, (נט) דומה הדבר לאדם שהיה מהלך בדרך, ובנו היה מהלך לפניו, באו ליסטים מלפניו ונתנו לאחוריו, באו מאחיריו ונתנו מלפניו, באו ואבין מאחריו ולסטים מלפניו, נשלו על זרועותיו, וכה"א ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי (הושע יא ג), התחיל הבן מצטער מן החמה, פירש עליו בנדו, שנא' פרס ענן למסך (תהלים קה לט), היה רעב הוציא לחם ויאכילו, שנא' הנני ממטיר לכם לחם (שמות טז ד), צמא השקהו מים, שנא' ויוציא נוזלים מסלע וישק בתהומות רבה (תהלים עח טז): כ) ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל. על המלאך הוא אומר: ויהי הענן. פני עמוד הענן הוא כנגד מחנה ישראל היה מבהיק ומאיר: והחשך. זו בימת הדין שנמתחה כנגד מצרים להחשיך דינם: ויאר את הלילה. יש לומר ויאר סילוק האור מן הלילה, והיא מן המלין הבונין וסותרין, כמו מסעף מן סעפותיו, ישרשו מן שרש, חזר ואמר על עמוד האש והיה עומד לפני מחנה ישראל, שלא זו אלא עומד ומשרת לישראל ועומד ומאיר להם, (ס) והיו ישראל באורה ומצריים בחשיכה, ישראל אוכלין ושותין ושמחים, ואינן רואין את המצריים שהיו בחשיכה, ומצריים רואין את ישראל מפני שעומדין באורה, והיו מזרקין חיצים ואבני בלסטראות, והיה המלאך עומד כנגבור, והענן נעשה כהרים ומקבלין החצים והאבנים כדי שלא יזיקו את ישראל, וכן אתה מוצא באבינו אברהם, שנא' אל תירא אברם אנכי מגן לך (בראשית טו א), וכן לדורות, דכתיב בדוד מגיני וקרן ישעי (תהלים יח ג), וכתיב מגן הוא לכל החוסים בו (שם שם לא): ולא קרב זה אל זה כל הלילה. לא קרב מחנה ישראל למחנה מצרים, ומחנה מצרים למחנה ישראל: כא) ויט משה את ידו על הים. (סא) התחיל הים עומד כנגדו, היינו רהב שרו של ים נמחץ, כדכתיב ובתבונתו מחץ רהב (איוב כו יב), ואעפ"י שהיה נמחץ ששת ימי בראשית, נותן בה כח מאת הקב"ה כדי להדיין עם שרם של מצרים ולהחגבר עליו ולהפילו מן השמים תחלה כשדרשוהו, ועכשו היה רהב עומד ומסרב כנגד משה, אמר לו שיבקע הים בשם הקב"ה, ולא קיבל עליו, הראהו את מטה האלהים שהיה כתוב עליו שם המפורש הנכבד והנורא, ולא נבקע מלפניו, עד שנגלה עליו הקב"ה בגבורתו ובכבודו, והתחיל הים בורח, שנא' הים ראה וינוס (תהלים קיד ג), אמר לו משה כל היום הייתי אומר לך בשם הקודש ולא קבלתיה עליך, ועכשו מה לך הים כי תנוס, אמר לו רהב למשה לא מפניך בן עמרם הים בורח, ולא מפניך משה אני נס, אלא מלפני אלהי יעקב (שם שם ז): מיד ויוליך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה. (סב) איזו היא עזה שברוחות, זו רוח קדים, (סג) וכן אתה מוצא שלא נפרע הקב"ה מדור המבול ומאנשי סדום אלא ברוח קדים, שנא' מנשמת אלוה יאבדו (איוב ד ט), זה דור המבול, ומרוח אפו יכלו (שם), אלו אנשי סדום, וכן בדור הפלגה, שנא' ומשם הפיצם ה' (בראשית יא ט), ואין הפצה אלא ברוח קדים, (סד) שנא' ברוח קדים אפיצם (ירמי' יח יז), וכן בצור, שנא' רוח (קדים) [הקדים] שברך בלב ימים (יחזקאל כז כו),

הערות ותקונים

יוחאי שאל ר' יונתן בן יוחאי את רשב"י כו' צ"ל שאל ר' נתן את רשב"י: נט) דומה תדבר. מכילתא: ס) והיו ישראל באורה ומצרים בחשיכה. מכילתא בפ' ויבא בין מחנה מצרים ולק"ט: סא) התחיל הים עומד כנגדו. התחלת המאמר נמצא במכילתא ובלק"ט ובילקוט רמז רל"ד התחיל חים עומד כנגדו, אמר לו משה בשם הקב"ה שיבקע ולא קבל עליו, הראהו חמטה ולא קבל עליו, והמחבר תביא המאמר בתרחבת לשון והוסיף היינו רהב שרו של ים נמחץ כו', והוא עפ"י מאמרם ב"ב ע"ד ע"ב ע"ש, ולהמחבר חי' איזה מקור לדרשה זו: סג) איזו היא עזה שברוחות זו רוח קדים. מכילתא ולק"ט וילקוט שם ורש"י עה"ת וכ"ה בגמרא גיטין ל"א ע"ב, ב"ב כ"ה ע"א: סג) וכן אתה מוצא. מכילתא שם: סד) שנאמר ברוח קדים אפיצם. וכן חובא במכילתא ולק"ט

וכן במלכות העליזה אין הקב"ה נפרע ממנה אלא ברוח קדים, שנא' ברוח קדים תשבר אניות (תהלים מח ח), וכן לגבי רשעים בגיהנם, שנא' כי ערוך מאתמול תפתה (ישעי' ל לג), וכתיב הגה ברוחו הקשה ביום קדים (שם כז ח): וישם את הים לחרבה. (סה) עשאה כמין חרבה: ויבקעו המים. (סו) כל המים שבעולם נתבקעו ונשפכו לתוך הים סוף, בין מימי ימים ונהרים ונחלים ומעיינות ובורות ומערות ומקוואות, וכל מימי כלים כולם נבקעו ונשפכו לתוך ים סוף ואף מים העליונים שהרו שמא יפלו לארץ, שנא' ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו (תהלים עז יז), אלו מים העליונים, אף חצציך יתהלכו (שם שם יח), אלו מים התחתונים, ואומר נתן תהום קולו רום ידיהו נשא (חבקוק ג י), וכשחזרו מי ים סוף למקומם כולן חזרו למקומם, שא' וישובו המים (בראשית ח א), כל המים שבעולם חזרו למקומן: (סז) אלו ג' פסוקים ויסע מלאך האלהים (פסוק יט), ויבא בין מחנה מצרים (פסוק כ), ויט משה את ידו (פסוק כא), כשחצרף את שלשתן את מוציא מהם שם של ע"ב שמות הכתוב על ספר הישר, וכך אתה מצרפן, פסוק זה ויסע הראשון וזה ויט האחרון תקח אותיותיהם מראשם לסופם ופסוק האמצעי דהיינו ויבא בין מחנה תקח אותיות למפרע מסופו לראשו, כיצד ו' מן ויסע ה' מן הלילה ו' מן ויט הרי וה"ו וכן כולם, והו, יְלִי, סְיָט, עֲלֵם, מִיָּהּ, לְלַה, אֲבָא, כְּהַת, הָזִי אַלַד לְאוֹ הַהַע יֶזֶל מְבָה הָרִי הַמֵּם לְאוֹ כְּלִי לְוֹו פָּהַל גְּלַךְ יֵיִי מְלָה חֲהוּ נְתָה הָאָא יְרָת שְׁאָה רַיֵּי אִים לְבָב וְשָׁר יְחוּ לָהַח כּוֹךְ מְנַד אֲנִי הַעֵם רָהָע יְזֵי הַהָה מְיִב וָזַל יְלַה סְאַל עָרִי עֲשַׁל מְיָה וְהוּ דַּנִי הַחַשׁ עֲמֵם גְּנָא גִּית מְבָה פּוּי נְמֵם יְיָל הַרַח מְצַר וַמַּב יְהַהּ עֲנוּ מְחִי דְמַב מָיִם אֵיעַ חֲבוּ רְאָה יְבֵם הָיִי מָנֵם:

כב) ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה. (סח) ר' מאיר אומרו בלשון אחד, ור' יהודה אומרו בלשון אחד. ר' מאיר אומר כשעמדו ישראל, דהיינו השבטים, על הים, זה אומר אני אהא יורד תחילה לים, וזה אומר אני אהא יורד תחילה לים, מתוך שהיו עומדין (סט) וצוחבין, קפץ שבטו של בנימין וירד תחלה, שנא' שם בנימין צעיר רודם (תהלים סח כח), אל תקרי רודם אלא רד ים, והיו שרי יהודה ושרי זבולון ושרי נפתלי מרגמין אותם באבנים, שנא' שרי יהודה רגמתם שרי זבולון שרי נפתלי (שם שם), לפיכך זכה בנימין לשרות שכינה בחלקו, שנא' ידיד ה' ישכון לבטח

הערות ותקונים

ויבקעו, ובקרא כתיב כרוח קדים אפיצם: סו) עשאו כמין חרבה. מכילתא לק"ט ויבקעו: סו) כל המים שבעולם נתבקעו. מכילתא לק"ט ויבקעו ורש"י עה"ת ושם תובא קצת בסגנון אחר: סז) אלו ג' פסוקים וכו' את מוצא מהם שם של ע"ב שמות הכתוב על ספר הישר. כן הוא בלק"ט והביא שם וז"ל כל אחד יש בו שבעים ושתים אותיות כנגד שבעים ושתים שמות ומהם אתה מוצא שם המפורש וכו' ופיים ג"כ ותמצא זה בספר הישר אבל אינינו חושב בפרושרוט (ושם במקום סיט יש לתקן סיט), ועיין רש"י סוכה מ"ח ע"א, וספר הישר שהביא רבינו טוביה ב"ר אליעזר ז"ל עיין מבוא ללקח טוב סי' מ' אות כ"א) וגם המחבר אחריו הי' נודע כבר גם לרב האי גאון, כי נזכר ממנו בתשובה הנדפסת בקובץ מעם זקנים (דף נ"ו) שכתב שם הרבה מאד יש אצלנו מזאת אשר נקרא ספר הישר ואשר נקרא חרבה דמשה אשר תחלתו ארבעה מלכים ממונים על החרב וכו'. גם בעל הציוני (תשא דף נ"ח ע"ב) מזכירו, והחוקר מהריט"ל צונץ ז"ל בספרו על הדרשות דף קס"ו העיר אשר ברשימת כתבי יד אספענהיים מובא ספר הישר, ועניני קבלה מעשיות ושמות הקדושים וא"ב של מלאכים והשבעותיהם: סח) ר' מאיר אומרו. מכילתא ריש פרשה ח': סט) ר' מאיר אומר כשעמדו ישראל. מכילתא ולק"ט ויבקעו רמז רל"ד וסוטה ל"ו ע"ב ושו"ט מזמור ס"ח אות י"ד: ע) וצוחבין. כ"ה במדרש שו"ט שם ובילקוט ותוס' סוטה ל"ו ע"א בשם המכילתא, אבל במכילתא

עליו (דברים לג יב), ר' יהודה אומר כשהיו שבטים עומדין על הים זה אומר אני לא ארד תחילה לים, וזה אומר אני לא ארד תחילה לים, מתוך שעומדים ונוטלים עצה קפץ נחשון בן עמינדב ואחריו שבט יהודה וירד תחילה, שנא' סבבוני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל (הושע יב א), סבבוני בכחש אפרים שיוצאים קודם הזמן ונכשלו, ובמרמה בית ישראל, שלא היו רוצין לירד לים שהיו מחוסרי אמנה. ויהודה עוד רד עם אל ועם קדושים נאמן (שם שם), שהאמין למשה ולאהרן, לפיכך זכה למלכות, שנא' היתה יהודה לקדשו (תהלים קיד ב), לפיכך ישראל ממשלותיו. ואנן סבירא לן כר' מאיר, דבהדיא אשכחן שכולן האמינו ביוצרם וירדו לים ברצון, שנאמר ויאמינו בה' ובמשה עבדו (שמות יד לא): והמים להם חומה. (ע) כמין בולוס של זכוכית היו קפואין ועומדין בגובה שלש מאות מיל למעלה מעל ישראל: מימינם. (עא) בזכות מצוות מזוזה שמימין כניסתם לבית: ומשמאלם. בזכות תפילין שבזרוע שמאלם:

כג) וירדפו מצרים ויבואו אחריהם. (עב) כסבורין הן שהולכים ביבשה: כל סוס פרעה רכבו ופרשיו אל הוך הים. מתוך שהראה הקב"ה להם לסוסי פרעה דמות סוסיא נקבה מהלכת לפני כל אחד ואחד מן הסוסים, וענן היה ונראה כך, לפיכך רצים אחריהם בים, שאין דרך הסוסים לשוט בים, ועכשו היו רצים בתוך מי הים שלא מרצון הרכבים שהיו מזויינים וצוהלים לקראת הסוסיא ורודפים אחריהם, וכה"א דרכת בים סוסיך חומר מים רבים (חבקוק ג טו), ואומר לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי (שה"ש א ט):

כד) ויהי באשמורת הבקר. סוף משמרה שלישית של לילה והתחלת הבקר, דהיינו עם האיר המזרח. (עג) את מוצא שתפילתן של צדיקים נשמעת בבקר, שהרי אברהם יצחק ויעקב משה ושמואל בכולן נאמר וישכם בבקר, וכן אמר דוד על כל בוקרות הנביאים וחסידי דורות העתידין לעמוד אחריו ה' בקר תשמע קולי בקר אערך לך ואצפה (תהלים ה ד), ועל בוקרו של עולם נאמר חדשים לבקרים רבה אמונתיך (איכה ג כג), ועל בוקרן של עליונים נאמר ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים (איוב לח ז), ואין הקב"ה עתיד להפרע מן הרשעים בניהנם אלא לבקרים, שנא' לבקרים אצמית כל רשעי ארץ (תהלים קא ח), ואף ירושלים לעתיד לבא כל בקר ובקר מוציא דינה לאור, שנא' ה' צדיק בקרבה לא יעשה עולה בבקר בבקר משפטו יתן לאור (צפני' ג ה): וישקף ה' אל מחנה מצרים. (עד) הקב"ה מוחץ ורופא ברבר שהוא מכה בו הוא מרפא, אבל רפואת בשר ודם אינו כן, אלא מכה באיזמל ומרפא ברטייה, והקב"ה הכה את איוב בסערה, שנא' אשר בסערה ישופני וגו' (איוב ט יז), וריפאהו בסערה, שנא' ויען ה' את איוב (בסערה) [מן הסערה] (שם לח א), הכה את ישראל בעב, שנא' איכה יעיב באפו ה' את בת ציון (איכה ב א), ועתיד לכנסן בעב, שנא' מי אלה כעב תעופנה (ישעי' ס ח), פיזרן כיונים, שנא' והיו (על) [אל] ההרים כיוני הגאיות (יחזקאל ז טז), ועתיד להחזירן כיונים, שנא' וכיונים אל ארובותיהם (ישעי' ס ח), מן המצרים נפרע בהשקפה, שנא' וישקף ה' אל מחנה מצרים (שמות יד כד), ומברך את ישראל בהשקפה, שנאמר השקיפה ממעון קדשך מן השמים (דברים כו טו): בעמוד אש וענן. אלו הן שנאמר בהן וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש (שמות יג כא), וזה עמוד הענן שנסע

הערות ותקונים

לפנינו ובלק"ט הגי' וצווחין, ובגמרא שם חיו שבטים מנצחין זה עם זה: ע) כמין בולוס של זכוכית. מכילתא ריש פ"ר, אבל מה שהביא המחבר שהיו עומדין בגובה שלש מאות מיל למעלה מעל ישראל, ליתא שם: עא) בזכות מצוות מזוזה כו'. מכילתא ולק"ט ע"ש הערה ק"ה ועי' מכילתא פ"ו בפ' ובני ישראל הלכו ביבשה: עב) כסבורין הן. לק"ט: עג) את מוצא שתפילתן של צדיקים נשמעת בבוקר.

מסניהם לעת ערב ויעמוד מאחריהם כל הלילה ובאשמורת הבקר החזירו הקב"ה למקומו ועשה אותן ואת עמוד האש שניהן סניף לאויר הנכבד ומתוכם השקיף אל מחנה מצרים, ולפי שקרקע הים כבר נעשה יבשה לפני ישראל, חזרה ונעשית טיט, מכה לחלוחית עמוד הענן, ומכח חום עמוד האש היה הטיט מתרחת וטלפות רגלי סוסי פרעה משתטטות, וכן את מוצא במלחמות הכוכבים עם סיסרא, שנאמר אז הלמו עקבי סוס מדהרות דהרות אביריו (שופטים ה כב): ויהם את מחנה מצרים. (עה) המען ערבבן (עו) נשל סיגניות שלהן ולא היו יודעין מה הן עושים ישראל. (עז) יש מפרשים סיגניות בעלי דעה, דעת בלשון לע"ז סיגנו, ואני אומר מלשון סגן:

כה) ויסר את אופן מרכבותיו. (עח) זה עמוד האש שמכח חומו נשרפו כל גלגלי מרכבות פרעה, לאחר שלא היו אופנים ברכב היה הסוס מושכו ומנהיג בכבדות, ולא עוד אלא שהיו המרכבות נהפכות ומושכות הסוסים והפרדות לים בעל כרחם של רכבים, והיו המרכבות טעונות כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות, כדי שישלו ישראל את הביזה. כשראו המצריים שדרך העולם נהפך עליהן אמרו לנוס, שנא' ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל, הגוי כולו אמרו לנוס, (עט) אלא שהטפשין שבהם חזרו לומר מפני (פ) דוויין וסחופין הללו אנו בורחים, הפקחין שבהם אמרו לא מפני ישראל אנו בורחין, אלא מפני בורא עולם: כי ה' נלחם להם במצריים. (פא) כלומר מי שעשה להם ניסים וגבורות במצרים, הוא עושה להן נסים וגבורות על הים:

כו) ויאמר ה' אל משה נטה ידך על הים. (פב) שאין הים עומד כנגדך: וישובו המים על המצרים על רכבו ועל פרשיו. (פג) יחזור עליהם הגלגל, יחזור עליהם זדונם, שנא' כי בדבר אשר זדו עליהם (שמות יח יא), במים חישבו לאבד את בניי, ובמים אני מאבדם, וכה"א כעל גמולות כעל ישלם (ישעי' נט יח):

כז) ויט משה את ידו על הים וישב הים לפנות בקר. (פד) לא איחר ולא עיכב: לפנות בקר. בסוף ד' שעות שהבוקר סונה והולך לו, ודומה לדבר כי פנה היום כי ינטו צללי ערב (ירמיה ו ד): לאיתנו. (פה) ליושנו ולקראתו, ודומה לו גוי איתן הוא גוי מעולם הוא (ירמי' ה טו), (פו) ותנא קמא דריש לי' לשון תוקף, ודומה לו איתן מושביך (במדבר כד כא), בירח האתנים (מ"א ח ב): ומצרים נסים לקראתו. (פז) שכשעלה האחרון שבישראל מן הים ירד האחרון שבמצרים לתוך הים כשהספו מצרים סניהם לנוס התחיל הים סוגר לסניהם, אם הספום לצד זה הוא סוגר לקראתם, ואם הספו סניהם לצד זה הים סוגר לקראתם: וינער ה' את מצרים בתוך הים. הוספים על סניהם. (פח) כאדם שמנער את הקדירה והוסף את התחתון למעלה ואת העליון למטה, ודומה לו לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה (איוב לח ג), וניער פרעה וחילו (תהלים קלו טו):

הערות ותקונים

מכילתא פ"ח ולק"ט וילקוט רמז רל"ח בשם המכילתא: עד) הקב"ה מוחץ ורופא בדבר שהוא מכה. מכילתא וילקוט ולק"ט ורש"י עה"ת: עה) המעם. מכילתא: עו) נשל סיגניות שלהם. מכילתא ולק"ט: עז) יש מפרשים סיגניות בעלי דעה, דעת בלשון לעז סיגנו. זה אינו, כי הוראת המלה בל"ר נס ורגל: עח) זה עמוד האש שטכח חומו נשרפו כל גלגלי מרכבות פרעה. מכילתא ולק"ט בשם ר' יהודה, וילקוט רמז רל"ח ורש"י עה"ת: עט) אלא שהטפשין שבהם חזרו לומר. מכילתא: פ) דווין וסחופין. במכילתא דווין וכסופין, ובעל איפת צדק הגיה וסחופין: פא) כלומר מי שעשה להם ניסים. מכילתא לק"ט וילקוט ורש"י עה"ת: פב) שאין הים עומד כנגדך. מכילתא פ"ו ולק"ט וילקוט רמז רל"ו: פג) יחזור עליהם הגלגל. מכילתא ולק"ט: פד) לא איחר. לק"ט: פה) ליושנו ולקראתו. במכילתא הובא בשם ר' נתן איתן לשון קשת ותובא ראיה ג"כ מהכתוב גוי איתן: פו) ותנא קמא דריש ליה לשון תוקף. מכילתא שם אין איתנו אלא תקפו, וכן הובא בלק"ט: פז) כשעלה האחרון שבישראל מן הים. מכילתא וילקוט ולק"ט: פח) כאדם שהוא מנער את

כח) וישובו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים. אלו הרגלים הבאים אחרי הפרשים: לא נשאר בהם עד אחד. על שפת הים כולם נכנסו בים וכיסום המים וננערו. (פט) ר' נחמיה אומר חוץ מפרעה, ועליו הוא אומר ואולם בעבור זאת העמדתיך וגו' (שמות ט טז), וכתיב ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו וגו' (דברים יא ד). (צ) וי"א אף באחרונה ירד וטבע, שנא' כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וגו' (שמות יד יז), ואומר וניער פרעה וחילו בים סוף (תהלים קלו טו), ואנא אמינא אליבא דתרוייהו, כי היכי דלא תיקשי קראי אהדדי, ירד פרעה לים והפכו הקב"ה על פניו וכיסוהו המים ולא יצאת נשמתו עד ששלח הקב"ה דברו, ובא מלאך והעלהו מן הים (צא) והוליכו לנינוה, כדי לספר שמו בכל הארץ להראותו כח וגבורתו שיתכבד בו, (צב) והכי נמי אמור רבנן שמלך אח"כ בנינוה ת"ק שנה, ועליו הכתוב אומר ויגע הדבר (עד) [אל] מלך נינוה (יונה ג ו), והוא החזיר את בני נינוה בתשובה, ואם תתמה לומר לאחר שננער בים האיך לא יצא נשמתו, איכא למימר לא לפרעה בלבד נתן כח זה, אלא לכל עמו יורדי הים, דכתיב מת על שפת הים (פסוק ל), מותים ולא מתים, כענין שנאמר ויהי כצאת נפשה כי מתה (בראשית לה יח), (צג) וכן נמי דרשי רבנן וינער ה' את מצרים, נתן בהם כח נערות לקבל הסורענות:

כט) ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. למה נאמר, לפי שמפורש בקבלה דרכת בים סוסיך חומר מים רבים (חבקוק, ג טו), תאמר שמהלכין ישראל על החומר, ת"ל ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים: והמים להם חומה מימינם ומשמאלם. (צד) כשדרשנו לעיל:

ל) ויושע ה' ביום ההוא. באותו היום שנאמר בו ויהי באשמרת הבקר וישקף ה' אל מחנה מצרים (לעיל פסוק כד), (צה) והיה יום שביעי של פסח וחמישי בשבת היה כי בששי בשבת שהוא יום ראשון לאיתם לפי החירות, וביום שני של פסח שהוא יום שבת ואחד בשבת ובשני בשבת נסעו האוקטורין להגיד לפרעו והלכו כל אותו היום וכן למחר שהוא יום שלישי בשבת כחצות היום הגיעו אצל פרעה והגידו לו כי ברח העם, ויהפך לבב פרעה ולב עבדיו לרדוף אחר ישראל ולמחרת שהוא רביעי בשבת והוא יום ששי של פסח רדפו אחרי ישראל כל אותו היום, והשיגו אותם היום קודם שקיעת החמה, וקורם שקיעת עמוד הענן, שהיה מהלך לפני מחנה ישראל והסיע הקב"ה את עמוד הענן קודם זמנו מלפניהם והעמידו מאחריהם, כשדרשנו לעיל, וכל אותו הלילה שהוא ליל חמישי בשבת

הערות ותקונים

הקדירה. מכילתא לק"ט וילקוט ורש"י עה"ת: פט) ר' נחמיה אומר חוץ מפרעה. מכילתא וילקוט רמז רל"ח ויש לתקן שם ר' נחמי במקום ר' נחמן: צ) וי"א אף באחרונה ירד וטבע. מכילתא שם וכן נשנה המאמר במדרש שו"ט מזמור ק"י אות ה' ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר, ר' יהודה ור' נחמי, ר' יהודה אומר אפילו פרעה, שנאמר אחר מהם לא נותר, ר' נחמי אומר פרעה נשתייר לעצמו, שנאמר ואולם בעבור זאת העמדתיך, וי"א אף הוא טבע באחרונה, שנאמר וניער פרעה, וכן במדר"א פרק מ"ג, והובא בילקוט יתרו רמז תק"נ מנין שלא מת כו' והעמידו הקב"ה מבין המתים לספר כח גבורתו: צא) והוליכו לנינוה כדי לספר שמו בכל הארץ להראותו כח גבורתו. מדר"א שם והעמידו מבין המתים לספר כח גבורתו, וכן בת"י ומן בגלל דתתני שמי: צג) והכי נמי אמור רבנן שמלך אח"כ בנינוה ת"ק שנה. במדר"א שם הובא רק והלך ומלך בנינוה אבל שמלך שם ת"ק שנה ליתא: צג) וכן נמי דרשי רבנן וינער ה' את מצרים נותן בהם כח נערות. כן נדרש במכילתא בפ' ויגער ה' את מצרים, וכן בת"י ועלים את ית מצראי וגו': צד) כשדרשנו לעיל. פסוק כ"ב: צה) והיה יום שביעי של פסח וחמישי בשבת היה כי בששי בשבת שהוא יום ראשון של פסח נסעו מרעמסס כו'. עיין סדר עולם פרק ח' ועיין רש"י בשלח י"ד ה' ועיין סוטה

שהוא ליל שביעי של פסח לא קרב זה אל זה, לא קרב מחנה ישראל למחנה מצרים, ולא מחנה מצרים למחנה ישראל, ובאשמורת הבקר השקיף הקב"ה למחנה מצרים בעמוד האש שלפני מחנה ישראל, ובעמוד הענן של אחריהם והמם, ומאתמול נבקע הים, וכל אותו הלילה הלכו בני ישראל בים עד הבקר, ומצרים אחריהם, ובבקר המם וניערם, נמצא שביום שביעי של פסח שהוא יום מקרא קודש שהושיע הקב"ה את ישראל מיד מצרים, ומה ת"ל ויושע ה' את ישראל ביום ההוא, והלא ביום ראשון יצאו ביד רמה, אלא כשרדפו מצרים אחריהם והשינום חונים על שפת הים והים סוגר לפניהם, ואין דרך להם לנוס, (צו) נמצא מסורין ביד מצרים כציפור שהיא נתונה ביד בן אדם, שאם יכבוש ידו עליה מעט, מיד היא נחנקת, כך ניצולו ישראל מיד מצרים, וכה"א נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים הפח נשבר ואנחנו נמלטנו עזרינו בשם ה' עושה שמים וארץ (תהלים קכד ז ח): וירא ישראל את מצרים מת. דרך המקרא הוא לקרות את הגוי בלשון יחיד, פעמים לשון זכר, כגון וירא ישראל, וכגון ישראל נושע בה' (ישעי' מה יז), ופעמים לשון נקבה, כגון היתה יהודה לקדשו (תהלים קיד ב), ותחזק מצרים (שמות יב לג), לפיכך כתיב וירא ישראל את מצרים מת: (צו) מפני ד' דברים ראו ישראל את מצרים מתים, כדי שלא יאמרו ישראל כשם שעלינו מצד זה כך עלו מצרים מצד זה, ושלא יאמרו מצרים כשם שאנו מוטתים בים, כך בני ישראל מוטתים בים, ושיהיו הישראל נוטלין הביזה שהיתה עליהם שהיו טעונין כלי כסף וכלי זהב ואבנים טובות ומרגליות, ושיהיו ישראל נותנין עיניהם בהם ומוכיחין אותם, כדכתיב אוכיחך ואערכך לעיניך (תהלים נ כא): מת על שפת הים. (צח) וכי מתים ממש היו, אלא מוטתים ולא מתים, כענין שנא' והיה בצאת נפשה כי מתה (בראשית לה יח):

לא) וירא ישראל את היד הגדולה. כלומר המכה הגדולה כדכתיב הנה יד ה' הויה (שמות ט נ), (צט) מיתות משונות מיתות קשות לקו, וזו היתה גדולה מכולם: אשר עשה ה' במצרים. פשטיה דקרא הכי משמע שהיו רואין בבינת לבבם ובראיית נשמה יד הימנית הגוראה והנאדרית המחצבת שר של ים הנקרא רהב והמרעצת אויב, שנא' ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב (שמות טו ו), ודומה להם כאילו ראו אותה בעיניהם האיך היא נלחמת במצרים ומכה אותם במיתה משונות, ושיערו אותה בבינת לבם ששים אלף רבוא, ומתוך המראה הגדול הזה שראו הקב"ה נלחם בעצמו עם מצרים, לפיכך ויראו העם את ה', (ק) כי לשעבר לא ראו את כבודו, ולא היו יריאין אותו, ועכשו שראו ויאמינו בה' ובמשה עבדו, אם במשה האמינו ק"ו בה', אלא מה ת"ל ויאמינו בה', אלא ללמדך שכל המאמין ברועה ישראל כאילו מאמין במי שאמר והיה העולם, כיוצא בדבר אתה אומר לענין סורעגות, וידבר העם באלהים ובמשה (במדבר כא ה), אם באלהים דברו ק"ו במשה, אלא ללמדך שכל המדבר ברועה ישראל כאילו מדבר במי שאמר והיה העולם:

הערות ותקונים

י"ב ע"ב ורש"י הביא את הסר"ע ועיין לעיל ריש פי"ד ובהערה ב': לו) נמצא מסורין ביד מצרים כציפור שהיא נתונה ביד בן אדם. מכילתא פ"י פסוק ויושע ה' ביום ההוא והובא בלק"ט ובילקוט רמז רל"ט: לז) מפני ד' דברים. מכילתא לק"ט וילקוט: לח) וכי מתים ממש היו. בלק"ט הביא מתים אין כתיב כאן אלא מת, מתים ולא מתים כענין שנאמר ויהי בצאת נפשה כי מתה, וכי מתה היתה אלא מתה ואינה מתה: לפ) מיתות משונות. מכילתא ובלק"ט וגם בילקוט הובא זה על הכתוב וירא ישראל את היד הגדולה. אולם במכילתא הלשון משובש והגי' ד"א וירא ישראל את מצרים מת מיתות משונות מיתות חמורות. וכבר תיקן הרב בעל מדת סופרים כמו שהוא לפנינו: p) כי לשעבר לא ראו את כבודו ולא היו יראין אותו. מכילתא: bp) ורבותינו דרשו לדתן

(קא) ורבותינו דרשו (ויאמר) [ואמר] פרעה לבני ישראל (שמות יד ג). לדתן ולאבירם שנשארו במצרים, ובאו עם פרעה ואח"כ בשראו הים נבקע לבני ישראל מיד תהו בלבם ונתערבו עם אחיהם בני ישראל: נבוכים הם בארץ סגר עליהם המדבר. (קב) נתנבא פרעה ולא ידע מה אמר, עתידין הן לבכות במדבר והמדבר סגר עליהם וקוברם, שנאמר במדבר הזה יפלו פגריכם (במדבר יד כט): ואכבדה בפרעה ובכל חילו. (קג) פרעה התחיל בעבירה תחילה, שנא' ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו (שמות א ט), לאחר כך וישימו עליו שרי מסים (שם שם יא), ממנו התחילה הפורעניות תחילה, כיוצא בו וימח את כל היקום (בראשית ז כג), כיוצא בו וצבתה בטנה (במדבר ה כז), והרי דברים קל וחומר, ומה אם מדת פורענות שמעוטה מי שמתחיל בעבירה הוא לוקה תחלה ק"ו למדת הטובה שמרובה: ויוגד למלך מצרים. חסר ו', (קד) מלמד שעמלק הגיד לו. (קה) ויש אומרים דורכיות היו לו: ויאמרו מה זאת עשינו. (קו) לקינו ושלחנו ונטלו את ממונינו. (קז) משל לאדם שאמר לו צא והבא לי דג מן השוק, יצא והביא לו דג מבאיש, אמר לו בגזירה שתאכל את הדג, או שתלקה מאה מכות, או שתתן מאה מנה, אמר הריני אוכל, התחיל לאכול ולא הספיק לגמור עד שאמר הריני לוקה, התחיל ללקות ס' או ע' מלקות ולא הספיק לגמור עד שאמר הריני נותן מאה מנה, נמצא אוכל את הדג, ולוקה, ונותן מאה מנה, כך עשו למצריים לקו ושלחום ונוטל ממונם: כי שלחנו את ישראל מעבדינו. (קח) אמרו הרי כל האומות (קט) מקשות עלינו לאמר ומה ישראל שהיו משועבדים תחת ידם הניחו והלכו להם, ועכשיו היך אנו שולחים לארם נהרים ולארם צובה להעלות משם מסים להביא לנו עבדים ושפחות, וכה"א שלח מלך ויתירהו מושל עמים ויפתחהו (תהלים קה כ), הא למדנו שהיה פרעה מושל מסוף העולם ועד סופו, (קי) וכן מצינו שכל אומה ששלטה על ישראל שלטה תחלה על כל העולם, שבן מצינו בסנחרב ובנבוכדנצר ובאחשורוש, ובאלכסנדרוס מוקדון ובאדום הרשעה: ד"א ויהפך לבב פרעה וגו'. (קיא) שלא היו יודעין מה היה להם, כיון שראו כבודן של ישראל התחילו מחנקין את עצמן: ושלישים על כלו. (קיב) משולשים בכלי זיין: (קיג) ד"א ושלישים על כולו. כנגד כל אחד מישראל הוציא פרעה שלש מאות גבורים: וישינו אותם חונים על הים. (קיד) מתחננים בתפלה ובתחנונים כדי שיטבעו מצרים בים: ופרעה הקריב. (קטו) שהקריב את ישראל לאביהם שבשמים: וישאו בני ישראל את עיניהם. תלו עיניהם למרום: ויאמר משה אל העם אל תיראו. (קטז) באותה שעה היתה כנסת ישראל דומה

הערות והקונים

ולאבירם כו'. נעלם ממני המקור: קנ) נתנבא פרעה ולא ידע מה אמר עתידין הן לבכות במדבר. מכילתא פרשה א' פסוק ויאמר פרעה: קנ) פרעה התחיל בעבירה תחלה. מכילתא בפסוק ואכבדה בפרעה: קנ) מלמד שעמלק הגיד לו. במכילתא והובא בילקוט ובלק"ט וי"א עמלק חגיד לו. אבל לא דייק מן ויוגד שחסר כתיב: קנ) וי"א דורכיות היו לו. מכילתא ובילקוט דירכאות וכ"ה במשנת יוסא סוף פ"ו והערוך גורס דדכאות עיין בערוך השלם: קנ) לקינו ושלחנו ונטלו את ממונינו. מכילתא פ' ויהפך לבב פרעה וילקוט ולק"ט וע"ש חערה ל"ב: קנ) משל לאדם. מכילתא ולק"ט וכן נשנה בפסיקתא דר"כ פסקא ויהי בשלח (פ"א ע"ב) ועיין לק"ט בחערה ל"ג: קנ) אמרו. מכילתא ולק"ט וילקוט: קנ) מקשות עלינו. במכילתא וילקוט מקישות עלינו כזוג. קנ) וכן מצינו שכל אומה כו'. עיין במכילתא שהובא ראיות מהרבה מלכיות, ועיין גיטין נ"ו ע"ב: קנ) שלא היו יודעין מה היו להם. הוא לשון הלק"ט ועיין מכילתא במאמר של ר' יוסי הגלילי משל למה הדבר דומה: קנ) משולשין בכלי זיין. מכילתא לק"ט וילקוט: קנ) ד"א הוציא פרעה שלש מאות גבורים. וכן הובא בלק"ט, ובמכילתא וילקוט איתא כתוב שלשה על כל אחר ואחד, וי"א שלשים על כל אחד ואחר, וי"א שלש מאות על כל אחר ואחד: קנ) מתחננים בתפלה כו'. לק"ט חונים מתחננים על הים בתפלה ובתחנונים: קנו) שהקריב את ישראל לאביהם שבשמים. לק"ט וזה חסר במכילתא לפנינו עיין בלק"ט הערה ס"ג: קנו) באותה שעה. מכילתא בפ' התיצבו

ליונה שברחה מפני הנץ, ונכנסה לנקיק הסלע, והיה שם נחש, (קיז) והיה נושך בה, אם נכנסה לפנים הרי נחש נושך, אם יוצאת לחוץ הרי הנץ דורס, כך ישראל הים סוגר ושונא רודף, מיד תלו עיניהם בתפלה, עליהם מפורש בקבלה יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעני את קולך כי קולך ערב (שה"ש ב יד), לפני בתפלה, ומראיך נאוה (שם), בתלמוד תורה ובמעשים טובים: התיצבו וראו את ישועת ה'. (קיח) אמרו לו אימתי אמר להם למחר, אמרו לו רבינו משה אין בנו כח לסבול, נתפלל משה באותה שעה, והראה להם הקב"ה תורמיות תורמיות של מלאכי שרת עומדין לפניהם, כמו שנתפלל אלישע והראה למשרתו, דכתיב ויפקח ה' את (עיניו) [עיני הנער] וירא והנה (רכב אש ומוסי אש) [ההר מלא סוסים ורכב אש] סביבות אלישע (מ"ב ו יז) וכה"א מנגה נגדו עביו עברו ברד ונחלי אש [ויערם בשמים ה' ועליון יתן קולו ברד ונחלי אש] וישלח חציו ויפיצם ברקים רב ויהומם (תהלים יח יג יד, טו), (קיט) עביו כנגד תורמיות של פרעה, ברד כנגד בלסטריות שלהם, (קכ) נחלי אש, כנגד (נפש) [נפט] שלהם, ירעם מן השמים ה', כנגד הגפת תריסין שלהם ושפעת קלגסים שלהם, ועליון יתן קולו, כנגד ציחצוח חרבות שלהן, ישלח חציו ויפיצם כנגד חיצין שלהם, ברקים רב ויהומם, כנגד צווחה שלהם: (קכא) ד"א חיצים שהיה מפזרין אותם, ברקים מכנסין אותם, ויהומם (קכב) אין המה אלא מגפה, שנאמר והמם מהומה גדולה (דברים ז כג): ויאמר ה' אל משה מה תצעק וגו'. (קכג) ר' אבשלום הזקן אומר כבר קדמה תפילתם לתפילתך, משל למלך שכעס על בנו ושורפו נכנס אוהבו לבקש הימנו אמר לו כלום אתה מבקש ממני אלא בשביל בני, כבר נתרצתי לו, כך אמר הקב"ה למשה מה תצעק אלי, אלא מפניי בניי, כבר נתרצתי להם. רבי אומר אמר לו הקב"ה אמש היית אומר ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה (שמות ה כג), ועכשיו מה תצעק אלי: דבר אל בני ישראל. (קכד) דברים דוברים אליכם אמש היו אומרים המבלי אין קברים במצרים (שם יד יא), ועכשיו אתה עומד ומרבה בתפלה. מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו. יסיעו דברים האלו מלבם. (קכה) ר' אליעזר בן עזרי' אומר בזכות אברהם נקרע להם הים, שנאמר כי זכר את דבר קדשו (ואת) [את] אברהם עבדו, ויוציא עמו בששון וגו' (תהלים קה מב מג). ר' יוסי הגלילי אומר כבר הר המוריה נעקר ממקימו ומזבחו של יצחק הבנוי עליו ומערכתו הערוכה עליו, ויצחק כאילו עקוד עליו ונתון על גבי המזבח, ואברהם כאילו פשט ידו ולקח המאכלת לשחוט את בנו, (קכו) ולא עוד אלא שעמדו אברהם ויצחק ויעקב ובאו ועמדו לפני הקב"ה כשנגלה על הים, שנא' נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים שרה צוען (תהלים עח יב), ושנים עשר שבטים באו ועמדו אחורי המרכבה, שנא' נקבת במטיו ראש פרזיו (חבקוק ג יד), אמר לו הקב"ה משה עבדיי ונאמניי עמדו מקבריהן ועומדים בתחנה לפני על

הערות ותקונים

וראו: קיח) והי' נושך. במכילתא נושף בה: קיח) אמרו לו איתתי אמר. מכילתא: קיט) עביו כנגד תורמיות. מכילתא: קכ) נחלי אש כנגד נפש שלהם. תקנתי נפט שלהם, ובמכילתא הגי' גחלים כנגד טרטנסנה שלהם, אש כנגד הנפט שלהם. ובטקום טרמנסנה יש לתקן טרמנסנה והיא מלה רומית וחוראתה כלי מלחמה לירות אבנים חצים ואש ועיין שו"ט מזטור י"ח אות י"ד (דף ע"ב ע"א) ובחערות שלי: קכפ) ד"א חצים שהיו מפזרין אותם. מכילתא: קכג) אין המטה אלא מגפה. שם: קכג) ר' אבשלום הזקן אומר. מכילתא פ"ג ובילקוט הגי' ר' אבטולוס אומר קכד) דברים דוברים אליכם. במכילתא הגי' דבר אל בני ישראל ויסעו. יסיעו דברים שהיו דוברים מלבן אמש היו אומרים כו': קכה) ר' אלעזר בן עזריה אומר. מכילתא שם סוף פ"ג: קכו) ולא עוד אלא שעמדו אברהם ויצחק ויעקב כו' ושנים עשר שבטים באו ועמדו אחורי המרכבה. המקור

בניהם שנתונים בצרה, ואת עומר ומרבה בתפלה מה תצעק אלי, (קכו) אמר לו ומה בידי לעשות, אמר לו ואתה הרם את מטך, תהא מרומם ומפאר ונותן שיר ושבח גדולה ותפארת והודייה למי שהמלחמות שלו: וינער ה' את מצרים. (קכח) מסרם ביד י מלאכים נערים כאילו בידי מלאכים אכזרים, שנא' ומלאך אכזרי ישולח בו (משלי יז יא), תמות בנוער נפשם (איוב לו יד): ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. (קכט) והיו מלאכי השרת תמהין לומר בני אדם עובדי ע"ז מהלכין ביבשה תוך הים, ומניין שאף הים נתגלה ונתמלא עליהם חימה שנא' והמים להם חומה, אל תקרי חומה אלא חימה (קל) ולהכי כתיב חמה חסר ו', ומי גרם להם להנצל, מזוזה שבימינם, ותפילין שמשמאלם: (קלא) זו דרש ר' פפיס לפוסתי ברכבי פרעה (שה"ש א ט), רכב פרעה על סוס נקבה בביכול נגלה בענן דמות סוס נקבה, רכב פרעה על סוס זכר בביכול נגלה בענן דמות סוס זכר. אמר לו ר' עקיבא דייך פפיס אמר לו ומה אתה מקיים לפוסתי ברכבי פרעה, אמר לו ר' עקיבא לפסתי כתיב, אמר הקב"ה כשם שששתי על המצרים לאבדם במים כך ששתי על ישראל לאבדם במים, ומי גרם להם להינצל, מזוזה שבימינם ותפילין שבשמאלם: וירא ישראל את מצרים מת. (קלב) זה מצרים הזקן בן חם, אביהם של כל מצרים שכבר מת, והעמידו הקב"ה מקברו לראות פורעניות בניו, והיכן ראוהו ישראל על שפת הים:

ירויחו דורשי הפרשה וישכילו וסמוך לה שירת הים, (קלג) ללמדך שגדולה היא האמנה לפני הקב"ה, שבשכר אמונה שהאמינו ישראל שרתה עליהם רוח הקודש ואמרו שירה, שנא' ויאמינו בה' ובמשה עבדו, וסמיך ליה אז ישיר משה ובני ישראל, (קלד) א"ר נחמיא כל המקבל עליו מצוה אחת באמונה, כדי היא שתשרה עליו רוח הקודש, שכן מצינו באבותינו, כדלעיל בסמוך, וכן אתה מוצא שלא ירש אבינו אברהם אלא בשביל האמנה, שנא' והאמין בה' ויחשבה לו צדקה (בראשית טו ו), וכן בניו במצרים, דכתיב ויאמן העם (שמות ד לא), וכתיב בבעלי האמנה פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים (ישעי' כו ב), וכתיב ה' עיניך הלא לאמונה (ירמיה ה ג), וכתיב צדיק באמונתו יחיה (חבקוק ב ד), ולעתיד אין הגליות מתקבצות אלא בשכר אמונה שהאמינו בהבטחת בוראם, שנא' אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי מראש אמנה

הערות והקונים

נעלם מטני: קכז) אמר לו ומה בידי לעשות כו' תהא כו'. מכילתא סוף פרשה ג': קכח) מסרם ביד מלאכים נערים כאילו בידי מלאכים אכזרים. מכילתא פ"ו ושם הגי' מסרם ביד מלאכים נערים ובידי מלאכים אכזרים: קכט) והיו מלאכי השרת תמהים. מכילתא פ"ו: קל) ולהכי כתיב חמה חסר ו"ו. הוסיף המחבר והוא מלק"ט וז"ל: חמה כתיב חסר ו"ו, כלומר חימה נתמלאו מלאכי השרת עליהם לפי שהיה ביניהם ע"ז ובזכות מה ניצולו בזכות התורה והתפילין כו'. והעירותי שם בהערה קכ"ב במכילתא הגי' והיו מלאכי השרת תמהים לומר בני אדם עובדים ע"ז מהלכים ביבשה בתוך הים ומניין שאף הים נתמלא עליהם חמה, שנאמר והמים להם חמה אל תקרי חומה אלא חמה, וכאשר הביא בעל לקח טוב היא גי' ישרה, ולדעתי יש לתקן במכילתא ומניין שאף הים נתמלא עליהם חמה שצ"ל ומניין שאף מ"ה והוא ר"ת מלאכי השרת, או צ"ל שאף הם נתמלא עליהם חמה ובילקוט הגי' כמו שהוא במכילתא לפנינו ומניין שאף הים וכו', רק גורס שלמעלה הוא אומר והמים להם חומה חמה כתיב כונתו לפסוק כ"ב, דשם נאמר חומה מלא, ובעל מנחת שי כתב על פסוק זה נאמר ולא על שלמעלה וכן צריך להגיה בילקוט, והביא ג"כ דברי בעל התורים חמה כתיב חסר שהקב"ה נתמלא עליהם חמה על פסל מיכה כו', ורבינו בחיי כתב שורשו רבותינו והמים להם חומה חמה כתיב חומה לישראל חמה למצרים: קלא) זו דרש ר' פפיס. מכילתא שם: קלג) זה מצרים הזקן בן חם. דכתיב ובני חם כוש ומצרים (בראשית י' ו'), ונעלם מטני מקור הדרשה: קלג) ללמדך שגדולה היא האמונה. מכילתא סוף פ"ו בפסוק ויאמינו בה': קלד) א"ר נחמיא. מכילתא שם:

(שהיש ד ח), וכתיב וארשתיך לי באמונה (הושע ב כב): ויאמינו בה' ובמשה עבדו. כל המהלך בשליחות קונהו נקרא עבדו:

[טו] א) אז ישיר. (א) יש אז שסמוך ללשון עתיד, כגון אז יבקע כשחר (ישעי' נח ח), אז ידלג כאיל (שם לה ו), אז ימלא שחוק פינו (תהלי' קכו ב) ויש אז סמוך ללשון עבר, כגון אז ידבר יהושע לה' (יהושע י יב), אז ירד שריד (שופטים ה יג), אז יבנה יהושע מזבח (יהושע ח ל), אז יבנה שלמה במה (מ"א יא ז), וכן אז ישיר לשון עבר (ב) ויש דורשין אז בכתב נוטריקון אותו זיין. וכך פשוטו של פסוק אותו זיין שננעזרו מצרים בים בשביל שהאמינו בהקב"ה שרתה עליהם רוח הקודש והתחילו לשורר: משה ובני ישראל. (ג) שקול משה כנגד כל בני ישראל, הוא התחיל כשראה הישועה עלה על לבו לשורר: את השירה הזאת. (ד) למה נאמר, לפי שנאמר תשע שירות אחרות, וזו היא שאמרו על הים. (ה) ולמה נקראת שירה לשון נקבה, לומר לך כשם שהנקבה יולדת, כך התשועות שעברו נולד אחריהן שיעבוד, וכן אתה דורש בכל השירות שנאמרו קרויות בלשון נקבה, אבל התשועות העתידות קרוין שיריהן בלשון זכר, לפי שאין אחריהן שעבוד, שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג (ישעי' ל כט), ואומר מזמור שירו לה' שיר חדש (תהלים צח א), ואומר ישראל נושע בה' תשועת עולמים (ישעי' מה יז): לה'. (ו) להקב"ה אמרוהו ולא לבשר ודם, כמה שנאמר להלן (ותצאנה) [ותצאנה] הנשים מכל ערי ישראל לשיר והמחולות לקראת שאול [וגו'] ותענינה הנשים המשחקות ותאמרנה הכה שאול באלפיו (ש"א יח ו ז), אבל כאן לה' אמרוהו ולא לבשר ודם: ויאמרו לאמור. (ז) ר' נחמיה אומר רוח הקודש שרתה על ישראל ואמרו שירה כבני אדם שקוראין את שמע. ר"ע אומר כבני אדם שקוראים את הלל. ר' אליעזר בן תדיי אומר משה היה פותח בדברים תחלה וישראל עונין אחריו וגומרין עמו, כיצד משה היה פותח ואומר אשירה לה', וישראל עונין אחריו וגומרין עמו אשירה לה' כי גאה גאה סום ורוכבו רמה בים, משה היה פותח עזי וזמרת יה, וישראל עונין אחריו וגומרין עמו עזי וזמרת יה ויהי לישועה זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו, וכן עד סוף, לכך נאמר ויאמרו לאמר, לאמר אחרי משה: אשירה לה'. (ח) לו נאה שירה, לו נאה גדולה, לו נאה גבורה: כי גאה. נאה בטצרים שרגם בעשר מכות, נאה על הים. (ט) גאה רפה נאה דגש ואין לו עלילה להדגש אלא דינו להרפה, ולמה נדגש, לומר לך שענותנותו מרובה ושוכן את דכא ושפל רוח והוא מכה ומדגיש כל גאה ורם ומשפיל רמים ומפיל גאים, ובמה שפרעה נתגאה על ישראל לאבדם במים בו ברבר גאה הקב"ה עליהם: סום ורוכבו. (י) מלמד שהסוס קשור ברכבו ורכבו קשור בסוס, ואינם יכולין להשמט זה מזה: רמה בים. כלומר השליך בים, ולשון תרגום היא:

ב) עזי. עוז שנתתי לו, כדכתיב תנו עוז לאלהים (תהלים סח לה), וננקר בחטף קמץ, להודיעך כי הוא שם דבר והיו"ד טפל בו, כמו (מעברם) [מעסים] רמוני (שה"ש

הערות ותקונים

[טו] ס) יש אז לעתיד. מכילתא פרשת השירה פ"א, ולק"ט ט"ו א', ותנחומא הנדפס מכבר בשלח, ויל"ש רמז רמ"א: ג) ויש דורשין אז בכתב נוטריקון אותו זיין. לא נודע לי התקור: ג) שקול משה כנגד כל בני ישראל. עיין מכילתא ולק"ט שם: ד) למה נאמר לפי שנאמר תשע שירות אחרות. הלשון מקוטע קצת, ובמכילתא איתא את השירה הזאת וכי שירה אחת והלא עשר שירות הן. ותושב שם העשרה שירות, וכן הוא בלק"ט ותנחומא הנדפס מכבר בשלח ויל"ש רמז רמ"ב: ה) ולמה נקראת שירה לשון נקבה. מכילתא ולק"ט: ו) להקב"ה אמרוהו. מכילתא ולק"ט ויל"ש שם: ז) ר' נחמיה אומר כו'. מכילתא ולק"ט ויל"ש: ח) לו גאה שירה. שם שם: ט) גאה רפה גאה דגש. חלק"ט חביא כי גאה גאה תראשון רפה

ח ב), שכני בהגוי סלע (עובדי' א ג), והיא תוקף, וכן וזמרת, זמר הוא יסוד המלה, והוא שם דבר שבח והתי"ו לסמיכה: וזמרת יה. וזמרה שהייתי מקלס לפניו, לפיכך ויהי לי לישועה לשעבר, כדכתיב ויושע ה' את ישראל ביום ההוא (שמות יד ל), ומעתה יהי לי לישועה בכל דור ודור. יהי לי לישועה לעתיד, כדכתיב ישראל נושע בה' תשועת עולמים (ישעי' מה יז), ואיזה זה, זה אלי. (יא) ר' אליעזר אומר ראתה שפחה על הים מה שלא ראו יחזקאל וישעי', שנא' וביד הנביאים אדמה (הושע יב יא), שלא היו רואין אלא מתוך מראות, שנאמר נפתחו השמים וארא מראות אלהים (יחזקאל א א), (יב) ומתוך שראו שרפים וחיות הקודש מימין ומשמאל, לפיכך לא היו מכירין כבוד יוצרם, אבל כשנגלה הקב"ה על הים לא נגלה עמו לא מלאך ולא שרף ולא חיות הקודש, לפיכך רואין בראיית נשמה ובראיית הלב ומכירין כבוד יוצרם דומה להם כאילו רואים בעיניהם, ואפי' עוללים ויונקי שדים היו רואין כבוד יוצרם, ומראין אותו באצבע, ואומרים זה אלי, וכן יהא לעתיד, שנא' ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה וגו' (ישעי' כה ט): ואנוהו. (יג) מדבר בנואי שלו בפני כל האומות העולם, שהן שואלים אותו מה דודך מדוד היפה בנשים (שה"ש ה ט), ואני משיב להם אני ראיתי בראיית נשמתי ולבי על הים והכרתי מראית כבודו שהוא צח ואדום דגול מרבבה ראשו כתם פז וגו' (שה"ש ה יא). מיד הם אומרים אנה הלך דודך היפה בנשים אנה פנה דודך ונבקשנו עמך (שם ו א), ואני משיב להם אין לכם חלק בו, אלא דודי לי ואני לו הרועה בשושנים (שם שם ג): אלהי אבי. הוא שנתייחד שמו על אברהם אבי, ועל יצחק אבי, ועל יעקב אבי, וקרא את שמו אנכי אלהי אברהם (ואלהי) [אלהי יצחק ואלהי יעקב] (שמות ג ו), לפיכך וארוממנהו, חייב אני לומר שהוא רם ונשא ומרומם על כל ברכה ותהלה:

ג) ה' איש מלחמה. בעל מלחמה, (יד) לפי שנגלה הקב"ה על הים כגבור, לפיכך שבחוהו בענין הנשמע לאוזן. אמרו בוראנו נלחם לנו כגבור חלוץ כל מיני כלי זיין וכן מפרש ע"ה שאר הנביאים, שנאמר וירכב על כרוב ויעף (ש"ב כב יא), וילבש בגדי נקם תלבושת (ישעי' נט יז), וילבש צדקה כשריון וכובע ישועה בראשו (שם), וכתיב לנגה ברק חניתך (חבקוק ג יא), וישלח חיציו ויפיצם (ש"ב כב טו), צנה וסחרה אמתו (תהלים צא ד), מגן הוא לכל החוסים בו (ש"ב כב לא), וכתיב ה' כגבור יצא כאיש מלחמה יעיר קנאה וגו' (ישעי' מב יג), ושמא תאמר הרברים הללו ממש הוא כדבר הנחפש ביד וצריכים הם לו, ת"ל ה' שמו. בשמו המיוחד הנכבד והנורא הזה נכללין כל אלה ומאלה וכאלה רבות ובדבר קדשו הוא פורע לצרי עמו, וכהא אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר (תהלים כ ח), וכן אשר דוד אתה בא אלי בחרב ובחנית [ובכידון] (ואני) [ואנכי] בא אליך בשם ה' צבאות אלהי מערכות ישראל (ש"א יז מה):

ד) מרכבות פרעה. (טו) הן שש מאות רכב בחור (וחילו) וכל רכב מצרים (שמות יד ז), גם בתוך גם עשה לנו הקב"ה המרכבות שהם כבדים והחיילות

הערות ותקונים

והשני דגש וכתבתי שם בהערה ט"ו ר"ל כתיב גָּאֹה גָּאָה וכן במסורת אלו זוגין חד דגש וחד רפי וסימן כוי: י) מלמד שחפוס קשור. מכילתא לק"ט וילקוט ותנחומא הנדפס מכבר: יא) ר' אליעזר אומר. מכילתא ולק"ט: יב) ומתוך שראו שרפים וחיות הקודש. הוא דברי המחבר: יג) מדבר בנואי שלו בפני כל אומות העולם. עיין מכילתא ר' יוסי הגלילי אומר נייגו ושבחו להקב"ה בפני כל אומות העולם והסיום שהביא המחבר שהן שואלין אותו הוא משונה קצת במכילתא ועיין בלק"ט: יד) לפי שנגלה הקב"ה על הים כגבור. עיין לק"ט הערה מ': טו) הן שש מאות רכב. במכילתא במדה שמדדו בה מדדת להם, הם אמרו ויקח שש מאות רכב בחור אף אתה

שאינם קלים במרוצתם כל כך, נשא אותן ברוחו עד למרום, (טז) שנאמר רמה בים, ומלמעלה ירה אותם בים, לקרקעיתו של ים הגדול שנפרץ לתוך ים סוף, כזה שיורה חיצים מלמעלה למטה: ומבחר שלשיו. שנאמר ושלישים על כולו (שם שם), קלים במרוצתם הכבידם כעופרת וטיבעם בטיט, שנא' טבעו בים סוף. ממש, ואין טביעה אלא טיט, שנאמר ויטבע ירמי' בטיט (ירמי' לח ו), וכתיב טבעתי ביון מצולה (תהלים סט ג), והוא מדה כנגד מדה. פרעה בחר שלישים כנגד כל ישראל, לפיכך טבעו שלישיו, הם הטרירו חיי ישראל בטיט, לפיכך נעשה להם הים כטיט ונשתקעו בה. טבעו חסר ו' שאע"פ שטבעו לא מתו שם אלא השליכום הים בסופתו לארץ כשהן מלוכלכין בטיט היון:

ה) תהומות יכסיומו. כלומר היו מכסין אותן, ואע"פ שיו"ד בראש התיבה הרי הוא לשון עבר, ודומה לדבר בגון שוא ידברו יעשו עגל בחורב (תהלים קו יט), יו"ד יפוי המלה, ולפי שתהומות לשון רבים, לפיכך אמר יכסיומו לשון רבים, אבל עמל שהיא לשון יחיד אמר יכסמו לשון יחיד, שנאמר עמל שפתימו יכסימו (תהלים קמ י): תהומות יכסיומו. (יז) וכי תהומות היו שם והלא עשונית היא, שנאמר אל עמק (השדה) [השדים] היא ים המלח (בראשית יד ג), כדדרשינן התם, אלא מלמד שנקבע תהום התחתון ועלה על העליון וחיפה עליהם את הרקיע, והקדיר עליהם את המאורות, [כענין] שנאמר כל מאורי אור בשמים אקדירם עליך (יחזקאל לב ח), וכתיב כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם חשך השמש בצאתו וגו' (ישעי' יג י), וכתיב ובתחפנחס חשך היום (יחזקאל ל יח), מפני מה, היא ענן (יכסה) [יכסנה] (שם שם), והיו מימי התהומות נלחמים בהם בכל מיני פורעניות גל זה טרפו לזה, וגל זה טורפו לזה, ונפשותם מתמררת ואינה נשמטת מן הגוף, ולאחר שהיו מטורפין בין גלי התהומות ירדו במצולות כמו אבן, (יח) ואין מצולה אלא משקע מים רבים ועזים, שנא' ואת רודפיהם השלכת במצולות כמו אבן במים עזים (שמות טו ה), וכי מצולות היו שם, והלא עשונית היא, שנא' אל עמק השדים היא ים המלח (בראשית יד ג), כדדרשינן התם, ומה ת"ל במצולות דמשמע לשון רבים, אלא מלמד שנפרץ ים הגדול לתוכו. והיו המים נלחמים בהם בכל מיני פורעניות: כמו אבן. (יט) זו היא מכה בינונית שכשאדם זורק אבן לים היא נשמטת לכאן ולכאן ואח"כ היא שוקעת שהיתה לבינונים של מצרים, והטיפשין שבהם היו מטורפין כקש במים ואין שוקעין, והפקחין שוקעין מיד כעופרת, ואח"כ נשמטין מן הטיט בסופת הים ונשלכין לארץ כשהן מלוכלכין:

ו) ימינך ה'. לפי שנאמר ויירא ישראל את היד הגדולה (שמות יד לא), שומעני בין ימנית בין שמאלית, ת"ל ימינך ה', מלמד שביד ימין נפרע הקב"ה ממצרים. נאדרי בכח. ימינך לשון נקבה נאדרי לשון זכר, אלא כך פשוטו של פסוק ימינך ה' שאתה נאדר בכח, והיו"ד בו טפל, כמו רבתי בגוים (איכה א א), שכוחך משובח וגדול שאתה נותן ארך אפים לרשעים ואע"פ שאתה נוטה ימינך עליהם אתה מאריך להם אולי יחזרו בתשובה, לא חזרו אין אתה נפרע מהם עד שמשלימין רשעם, כיון שהשלימו רשעם, מיד ירך הויה עליהם, שנא' ימינך ה' תרעץ אויב. תרעץ היתה רועצת אויב, ת"ו

הערות ותקונים

טרכבוח פרעה: ס) שנאמר רמה בים ולמעלה ירה אותם בים. במכילתא כתוב אחד אומר ירה וכתוב אחר אומר רמה כיצד יתקיימו ב' פסוקים הללו, ירה שהן יורדין לתהום, רמה שהן עולים למרום, ובלק"ט הביא כתיב ירה וכתיב רמה, מכאן מלמד שהיו יורדין לתהום ועולין למרום: ז) וכי תהומות היו שם והלא עשונית היא. מכילתא ריש פ"ח: יח) ואין מצולה כו'. שם:

שבראש התיבה היא משמעתה שהיא לשון נקבה, ודומה לדבר תשלח קצירה אל ים (תהלים פ יב). כלומר היתה שולחת: תרעין אויב. (כ) היינו פרעה דכתיב אמר אויב ארדוף (פסוק ט), (כא) כל מקום שאת מוצא מילת אֲדֹנָי בין לענין קודש, כגון נאדרי בכח, אדיר במרום ה' (תהלי' צג ד), בין לגבי ענין חול, כגון במים אדירים (שמות טו י), אדירים משברי ים (תהלים צג ד), בספל אדירים (שופטים ה כה), אדר היקר (זכרי' יא יג), אינו אלא שבח ועודף, וזה צד השוה שבכולן: תרעין. (כב) מלשון ענין דקיקה כאדם שרוחק כלי חרס או זכוכית או קנה תחת רגליו או דחקו ביד ומדקקו, ודומה לו וירעצו וירצצו את [בני] ישראל (שופטים י ח), ותרגם יונתן בן עוזיאל ודחיקו ושיעבודו, ואונקלס תרגם תרעין תכרת, אלמא אין רעיצה אלא דחיקה הבאה לידי שברון ודקיקה:

ז) וברב גאונך תהרס. אין הריסה אלא לשון סתירת בנין והגעתו לארץ, כדכתיב הרס בעברתו מבצרי בת יהודה (איכה ב ב), וכיצד הרס הגיע לארץ, ואומר המה יבנו ואני אהרוס (מלאכי א ד), וכתיב כי לא יבינו אל פעולות ה' ואל מעשה ידיו יהרסם ולא יבנם (תהלים כח ה), וכן כאן אמר וברב גאונך תהרוס, וברב גאונך שהייתה מתגאה על פרעה שקם כנגדך ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו (שמות ה ב), ואח"כ עשה עצמו כבנין גדולה ואסר מרכבתו ועלה עליהם לקום ולהתרים כנגדך, ואתה רכבת על כרוב ונתגאיתה וגבהתה ממנו והרסת בניין אוסר מרכבתו, והגרת אותו לקרקע הים. תהרס לשון עבר, כלומר הייתה הורס היית שולח: תשלח חרונך יאכלמו כקש. וחרון הוא ענין חורב וחום קשה, והוא רוח חם היוצא מן הנחירים בשעת הכעס, כשדרשנו בפ' נחור, וכן אמרו שלחת רוח קשה חם ביותר בכעסך ואכל את אופני מרכבותם כקש הנאכל בהבל האש, שהרי לא מצינו שנאכלו מצרים ונשרפו, אלא גלגלי מרכבותם נשרפו, דכתיב ויסר את אופן מרכבותיו (שמות יד כה), (כג) ואמר רב יהודה מחמת הבל האש של מעלה נשרפו גלגלין של מטה: יאכלמו. כלומר היה אוכל אותם ולשון עבר היא, ודומה לדבר יכסיומו כדלעיל:

ח) וברוח אפך. (כד) לפי שאין רוח יוצא מן האף אלא חם, לפיכך דימוהו כדבר הנשמע לאוזן, אמרו גם מוסלא עשה לנו בוראנו על הים, דרכו של עולם רוח חם ממסה את המים הקפואין ומגיירן למטה, אבל הקב"ה שלח רוח חם בגזירתו והעמיד את הים בעריטות, ודומה לדבר בטנך ערמת חיטים (שה"ש ז ג), ויבא לישכב בקצה העריסה, (רות ג ז) והיינו כרי של חיטים שנידגנו, ולא עוד אלא שהוציא מים נוזלים דהיינו מים מתוקין מקרקע הים והיו ניצבים בתוך המלוחין, צרורין כנד צרור שאינו מוצא, והיו ישראל לוקחין המתוקים מתוך המלוחין ושותין, ואין נוזלים אלא מים מתוקין, שנא' מים גנים באר מים חיים ונוזלים מן לבנון (שה"ש ד טו), ואומר שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך (משלי ה טו), וכתיב ויוציא נוזלים מסלע וישק בתהומות רבה (תהלים עח טו): קפאו תהומות. קרשו ועמדו מימי התהומות בקרח, ודומה לדבר יקרות וקפאון (זכרי' יד ו), ותרגם יונתן בן עוזיאל ערי ונליד, וכן קרח מתרגמינן גלידא, וכן דומה ללשונו של מלה הקופאים על שמריהם (צפני' א יב): בלב ים. בשני חלקיו של ים כלפי ישראל נקפא כדי שלא ינרו בו טפת מים עליהם והשלישית לא נקפא, וראי' לדבר

הערות והקונים

יט) זו היא מכה ביניונית. שם: כ) חיינו פרעה. מכילתא סוף פ"ח לק"ט וילקוט: כא) כל מקום שאת מוצא. דברי המחבר: כב) מלשון ענין דקיקה. דברי המחבר: כג) ואמר רב יהודה. מכילתא בשלח מסכתא ב' פ"ח פסוק ויסר את אופן מרכבותיו: כד) לפי שאין רוח

שהלב כנגד טיבורו של אדם דהוי לי הטיבור חצי הגוף, והלב נתון כנגד הטיבור, ומשני חלקיו ולמעלה הוא נתון כלפי הראש, וכן כל מקום שנאמר בו לב, כגון עד לב השמים (דברים ד יא), בלב האלה (ש"ב יח יד), מצולה [בלב] ימים (יונה ב ד), אינו אלא רוב עיקר הגוף:

ט) אמר אויב. (כה) זה הפסוק היא תחילת הפרשה, ולמה נכתב באמצע, ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה, כדדרשינן לעיל במסכתין דפסחים: אמר אויב. זה פרעה: ארדוף אשיג. אם אני רודפם הריני משינם שהרי סגר עליהם המדבר, ואילו לא היו משועבדין לי ולקחו כסף וזהב שלי, כדיי הוא לדרוף אחריהם. אמרו מקצת בני עמו שלא אבדו אלא דבר מיעוט הרי אנו מוותרין להם, אמר להם פרעה אחלק שלל, אהא שוה עמכם בביזה: תמלאמו נפשי. נפש לשון נקבה, לפי' אמר תמלאמו, כלומר תמלא מהם נפשי, שאם אמר תמלאמו שהתי"ו נחשפת הייתי אומר תמלא אותם נפשי, וכשהוא אומר תמלאמו שהתי"ו חירקת הרי הוא אומר תמלא מהם נפשי, שאם אמר לשעבר אלו הייתם הורגין בהם הייתי תובע מידכם בנימוסי מלכות, ועכשו הלוואי תמלא מהם נפשי: אריק חרבי תורישמו ידי. ביון שאני שולף חרבי ומריק אותה מנדנה הרי הם מגורשים מן העולם בכח ידי, ודומה לדבר אתה ידך גוים הורשת (תהלים מד ג), ויש לומר אריק חרבי כמו ומורק לי צחצוח:

י) נשפת ברוחך כסמו ים. עיקר מלת נשפת לשון נפוח, ודומה לו גם נשף בהם ויבשו (ישעי' מ כד), אמרו נשפת ברוח הקדים ששמתה בה את הים לחרבה ואחיב נשפת בה בים והשבת את הים לאיתנו והזלת מים עליהם ברוחך: כסמו ים. וכיסה הים: צללו. שקעו במצולה: כעופרת. זו מכה נברתנית שהרי עופרת שקוע מיד במים: במים אדירים. שמשביחין ועודפין (כו) הקב"ה שנקרא אדיר במרום ה' (תהלים צג ד), נפרע לאדירי כל חפצי בם (שם טז ג), מפרעה ומעמו שהיו גוים אדירים (יחזקאל לב יח), ובמה במים אדירים:

יא) מי כמוכה באלים ה'. וסבירא לי כפשטין דקרא מי כמוכה באלים כך אמרו ישראל מי כמוכה בתקיפי עליונים ותחתונים, כמו אילי הארץ (יחזקאל יז יג), אילי מואב (שמות טו טו), (כז) כי שראה ישראל שאבד פרעה וחילו ובטלו מלכותן ושפוטים נעשה באליליהם, פתחו כולם ואמרו מי כמוכה, ולא ישראל בלבד אמרו שירה זו אלא אף אומות העולם כפרו באותה שעה באליליהם והודו לחי העולמים ואמרו מי כמוכה באלים, וכן את מוצא שהן עושין כך לעתיד, שנאמר ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו (ואלילי) [ואת אלילי] זהבו (ישעי' ב כ), וכתיב והאלילים כליל יחליף (שם שם יח), ולא שהן אלהות, אלא אלו שאחרים קורין אותם אלים, כדכתיב כי לא תשתחוה לאל אחר (שמות לד יד): מי כמוכה נאדר בקודש. משובח ונדול ועדיף בקדש, כלומר בנבורה, שכל מקום שתמצא קדושה אצל פלא, אינו אלא נבורה, כמו והתנדלתי והתקדשתי (יחזקאל לח כג), (כח) שאין מדתך כמדת בשר ודם, מדת בשר ודם אינו יכול לשמוע משני בני אדם כשהן צועקים כאחת, אבל מדתך אפי' באי העולם באין וצועקין לפניו כאחת שומע

הערות והקונים

יוצא טן האף אלא חם. דברי המחבר: כה) זה הפסוק היא תחלת הפרשה. מכילתא ריש פ"ז ולק"ט וילקוט רמז רמ"ט: כו) הקב"ה שנקרא אדיר במרום ח'. במכילתא ולק"ט וילקוט ארבעה נקראו אדיר, הקב"ה שנאמר אדיר במרום ח' (תהלים צ"ג ד'), ישראל שנאמר ואדירי כל חפצי בם (שם ט"ז ג'), פרעה שנאמר אותה ובנות גוים אדירים (יחזקאל ל"ב י"ח), טים שנאמר במים אדירים. והמחבר קצר בלשונו: כז) כי שראה ישראל שאבד פרעה וחילו. מכילתא ריש פ"ח ולק"ט וילקוט רמז ר"נ ע"ש: כח) שאין מדתך כמדת בשר ודם. מכילתא שם במאמר האחרון:

הוא צעקת כולן, שנא' שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו (תהלים סה ג): נורא תהלות. (כט) לפי שמוראו על הקרובים יותר מעל הרחוקים, שנא' בקרובי אקדש (ויקרא י ג), ואומר וסביביו נשערה מאד (תהלים נ ג). (ל) מדקדק הוא עם עבדיו ואפי' כחוט השערה: כמוכה הראשון רפה כמוכה השני נדגש, ואין לו עלילה להדגישו אלא דינו להרפא, ומפני מה נדגש לומר לך בתחלה היו משבחין בשפה רפה, ולבסוף צועקין מקירות לבם בפה מלא: עשה פלא. (לא) עשה במצרים ועושה בכל דור ודור, וכה"א ברוך ה' [אלהים] אלהי ישראל עשה נפלאות (נדולות) לבדו (תהלים עב יח):

יב) נטית ימינך תבלעמו ארץ. כלומר כשנטית ימינך מיד תבלע הארץ אותם. נטית ימינך, לשון שבועה. בן אדם ומלאך ששכינה על גביהם כשנשבעים מרימים יד לשמים, שנא' באברהם הרימותי ידי אל ה' (בראשית יד כב), ובנבריאל נאמר וירם ימינו ושמאלו [אל] השמים וישבע בחי (העולמים) [העולם] (דניאל יב ז), אבל הקב"ה כשהוא נוזר נזירה רעה לבאי העולם שהן תחתיו, נאמר בו נטיית יד, ואעפ"כ אין נטיית יד לנבי שבועה אלא לשון הרמה, ואפילו לנבי הקב"ה, וכה"א כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם (דברים לב מ), ואומר אשר נשאתי את ידי לתת (שמות ו ח), וכל דומיהן, ולמה נאמר נשיאת יד בשבועת הקב"ה, לפי שהשכינה היתה בישראל כשהי' הדיבור לנביא ונשבע בעזו שלפני מרום, ומה טיבה של שבועה זו, (לב) מלמד שהים זורקן ליבשה ואומר לה קבלי את בניך, והייבשה זורקתן לים ואומרת לו קבלי הרוגייך, (לג) אמרה היבשה ומה אם בשביל דמו של הבל שהיה יחידי נתקללתי בעשר קללות, על דמן של אוכלוסין הללו על אחת כמה וכמה, עד שנשבע לה הקב"ה שאינה מעמידה בדין עליהם, (לד) ומיד בלעה אותם, וכל כך למה, לפי שאמרו במצרים ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים (שמות ט כז), אמר הקב"ה אתם צרקתם עליכם את הדין ואני לא אקפיח שכרכם, לפיכך נתן להם מקום קבורה ובלעה הארץ אותם שלא להבאיש נופותיהם על הארץ, ואע"פ שמלת תבלעמו נדרשת על בורח בלשון עבר, אלו דברי רבותינו, ומכל מקום יש לי להדבירה על אופן ענין לשון העתיד, כמו תבלעימו תורישמו תביאמו ותטעימו, אלא תבלעמו תורישמו לשון נקבה, תביאמו ותטעמו לשון זכר, והענין מוכיח הוא לשון עתיד, ואע"פ שתחילת הפסוק הוא לשון עבר, וכך הפסוק דבור על אופניו נטית ימינך, (לה) לפי שכל הנפשות הן שלך ומסורות בידך, דכתיב אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש (איוב יב ו), לפיכך נטית ימינך ונשמטו ממנה נפשותם, וכן על כל מי שאתה נוטה ידך מיד הן כלין מן העולם ומיד תבלעמו הארץ, דוטין כל באי עולם לפניך כבצים ביד נבור, שאם יטה ידו נופלת ומשתברת, שנא' וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עוזר (ישעי' לא נ), ואומר ידו נטה על הים הרגיז ממלכות (ישעי' כג יא), ואומר ונטיתי ידי על ארום והכרתי ממנה אדם ובהמה (יחזקאל כה יג), ואומר תוסיף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון (תהלים קד כט), לכך נאמר תבלעמו ארץ לשון עתיד:

הערות ותקונים

כט) לפי שמוראו על הקרובים. מכילתא ושם הוא בחרחבת דברים: הנ) מדקדק הוא עם עבדיו ואפילו כחוט השערה. הסיום הזה ליתא במכילתא והוא מנמרא ב"ק נ' ע"א וסביביו נשערת מאד מלמד שהקב"ה מדקדק עם סביביו אפילו כחוט השערה, ודרשו נשערה לשון חוט השערה: לא) עשה במצרים ועושה בכל דור ודור. מכילתא בהרחבת לשון: לב) מלמד שהים זורקן ליבשה. מכילתא פ"ט ולק"ט וילקוט רמז רנ"א: לג) אמרה היבשה. עיין בת"י ויב"ע ימא וארעה הא מדיוניך. ועיין פרר"א פי"ב, ובפי' הרשב"ם לפסחים קי"ח ע"א ד"ה פלוט: לד) ומיד בלעה אותם וכל כך למה בו'. מכילתא ריש פ"ט והובא בילקוט רמז רנ"א: לה) לפי שכל הנפשות שלך

יג) נחית בחסדך. דומה לו וינחם אל מחזו חפצם (תהלים קו ל), וינחם בענן יומם (שם עח יד), ולשון נחיי' היא כאדם המפרש בים וקם סער עליו, או כיוצא בשיירה ותעה ורדפוהו ליסטין, ונזדמן לו אוהבו והוליכו והנחהו בשלום למחזו חפצו, לכך נאמר נחית בחסדך, (לו) שלא היו בידינו מעשים טובים ומצוות אלא חסר עשית עמנו ונחיתנו: עם זו. כלומר עם זה ולשון זכר היא, ודומה לו עם זו יצרתי לי (ישעי' מג כא): עם זו גאלת. במה גאלתם, בכופר שנתתה מצרים בחמורתם: נהלת. אין נהילה אלא נהיגה בלט, ודומה לדבר אתנהלה לאטי (בראשית לג יד), אין מנהל לה (ישעי' נא יח), וינהלם בלחם (בראשית מז יז), וכל דומיהן: בעזך. בתוקף שלך שאעים שאתה עזוז וגבור לא היתה מדביקתו ללכת במרוצה אלא כמחזיק ביד בנו ומכה לו לאט, ולא עוד אלא שנהילתך היתה עריבה ביותר שנשאתנו בעוך על כנפי נשרים בשעה קלה והבאתנו במצרים בלילי הפסח: אל נוה קדשך. למקום בית המקדש, דכתיב ביה נוה שאנן אהל בל יצען (ישעי' לג כ), ואכלנו שם הפסח, והחורת לנו למצרים מיד, ואע"פ ששכינתך היתה נחפזת לכך דכתיב ואכלתם אותו בחפזון (שמות יב יא), לנו לא החפזתה בכך:

יד) שמעו עמים. (לז) כיון ששמעו אומות העולם כל הניסים הללו ושהקב"ה מגביה קרנן של ישראל ומכניסן לארץ, מיד ירגזון, (לח) אין רוגז אלא באדם שכועס ומנאץ בדברים, ודומה לו ואת התרגזך עלי (מ"ב יט כז), רגזו ואל תחטאו (תהלים ד ה), וראיה לדבר ויקלל מתרגמינן וארגיז, (לט) אמר להם הקב"ה שוטים כמה מלכים מלכו מכם, שנאמ' ואלה המלכים אשר מלכו (באדם) [בארץ אדום] (בראשית לו לא), וכמה שלטונים שלטו מכם, דכתיב אלוף לוטן אלוף שובל (שם שם כט), ולא כעסו ישראל עליכם ועכשו אתם מתרגזין עליהם, אף אני מייחד מלכותי עליהם ומרגיז אתכם, שנא' ה' מלך ירגזו עמים (תהלים צט א): חיל אחז. אין חיל אלא זיעזוע, ודומה לו יחיל מדבר (תהלים כט ח), חיל כיולדה (שם מח ז) יחילו (לשמע) [כשמע] צר (ישעי' כג ה), ותתחלחל המלכה (אסתר ד ד), וכל דומיהן ועיקר חיל בני אדם במתנים, שנא' וחלחלה בכל מתנים (נחום ב יא), ולכך נאמר בו אחיזה שאוחז את האדם באזור. כל אחז שהוא לשון אחיזה האל"ף קמוצה והחי"ת פתוחה בלבד, וכל שהוא שם אחד בנון אחז יחזקיהו כולו בקמץ: חיל אחז יושבי פלשת. (מ) אמרו עכשיו באו ישראל ומעוררין על ערעורן של בני אפרים, דכתיב בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב (תהלי' עח ט), וכתיב (שותלח בנו זבד בנו) [וזבד בנו ושותלח בנו ועזר ואלעדה] והרגום אנשי גת הנולדים בארץ (דה"א ז כ), ובאין ובוזזין את נכסינו:

טו) אז נבהלו. אין בהלה אלא עניין האדם שעומד השקט ופתע פתאום הוא נכלם ובוש או נבעת או מתפחד מפני חבירו, וכה"א ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו (בראשית מה ג), וכתיב המה ראו כן תמהו נבהלו נחפזו (תהלים מה ו), ודומה לדבר ויבהילו להביא את המן (אסתר ו יד), וכן ויבהל את תמרוקיה (שם ב ט), כיון שנסתכל בה מיד נשאה חן בעיניו ופתע פתאום הבהיל תמרוקיה ולקחה באונם ובושה מפניו, וכן והפקדתי עליכם בהלה (ויקרא כו טז), וכל דומיהן. (מא) ולמה נבהלו אלופי אדום, לא בשביל ארצם שמא יקחוהו מידם, שהרי ירושה היא להם, דכתיב ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו (יהושע כד ד), אלא אמרו עכשו באין ישראל עלינו ומעוררין

הערות ותקונים

ומסורות בידך. מכילתא וילקוט שם: לו) שלא היה בידינו מעשים טובים ומצות. מכילתא לק"ט וילקוט: לז) כיון ששמעו או"ה כל הנסים הללו. שם שם: לח) אין רוגז. הוא דברי המחבר: לט) אמר להם חקב"ה. מכילתא: מ) אמרו עכשיו באו ישראל. מכילתא לק"ט וילקוט: מא) ולמה

עלינו מדון ומריבה שבין אבינו לאביהם, שנא' וישטום עשו את יעקב (בראשית כז מא), ובאין ובוזזין את נכסינו: אילי מואב. תקיפי מואב, ודומה לדבר ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל יז יג), יש לאל ידי (בראשית לא כט), התועבות האל (ויקרא יח כז), הערים האל (דברים יט יא), רק לאנשים האל (בראשית יט ח), כולן מדוברין על אופן תוקף: יאחזמו. לשון עבר, כמו יכסיומו, כדדרשית להתם: רעד. זהו זעזוע כל האברים, ודומה לו רעדה אחזתם שם חיל כיולדה (תהלים מח ז), עמדתי מרעיד (דניאל י יא), (מב) ולמה רעדו אילי מואב, לא בשביל ארצם שמא יקחוהו מידם, שהרי נאמר אל תתגר בם מלחמה (דברים ב ט), אלא אמרו עכשו באין ישראל ומעוררין עלינו מריבה שבין אבינו לאברהם, שנא' ויהי ריב בין רעי מקנה אברם ובין רעי מקנה לוט (בראשית יג ז), ובאין ובוזזין את נכסינו: נמוגו כל יושבי כנען. שידעו שישראל מחרימין אותם לפי חרב ולא יהיו מהם כל נשמה, (מג) אמרו שאר העממין אינן מתיראין אלא מפני ממונם המטלטל, אבל אנו אין באין עלינו אלא לכלותינו ולירש את ארצנו, מיד התחילו ניתוסין, שנא' נמוגו, (מד) ואין נמיגה אלא נמיסה, שנא' נמוגים ארץ וכל יושביה (תהלים עה ד),

וכתיב ונשמע ויתם לבבינו (יהושע ב יא), וכתיב למען למוג לב (יחזקאל כא כ):

טז) תפול עליהם. עד כאן דברה השירה בלשון עבר סיפור דברים על ניסי הים, מכאן ואילך התחילו מתפללין על העתידות, תפול עליהם אימתה ופחד, אימתה הת' יתירה, ועיקר המלה אימה, כדכתיב והנה אימה חשיכה גדולה (בראשית טו יב), ששומע האדם דבר הקשה ואינו רואהו ונופלת אימה עליו ואומר אימה הוא. (מה) ופחד שהדבר קרוב לו ומפחד ממנו, וכה"א פחדו בציון חטאים (ישעי' לג יד), ששכינה מצויה שם, ופחד (אביו) יצחק (בראשית לא מב), שנתקרב לפניו לעקידה, אל ה' אלהינו יפחדו (מיכה ז יז), שמשפטיו קרובין להם באותה שעה, והכא נמי תני תפול עליהם אימתה ופחד, אימה על הרחוקים, ופחד על הקרובים, כענין שנא' ויהי כשמוע כל מלכי האמורי וגו' (יהושע ה א), וכן רחב אומרת לשלוחי יהושע ונשמע ויתם לבבינו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם (שם ב יא): בגדול זרועך. שנטיתה על ארץ מצרים נם עליהם תהא נוטה גדול זרועך ומפחדו ידמו כאבן, וכן היה (מו) שביון שנכנסו מרגלים לארץ כל מי שאומר אלו מרגלי ארץ מישראל, מיד היה משתתק ודומם כאבן, (מז) וכן ביון שעברו את הירדן, נועדו כל מלכי כנען, דכתיב ויתקבצו יחדיו להלחם עם יהושע ועם ישראל פה אחד (יהושע ט ב), באותה שעה התפלל יהושע וזכר הקב"ה תפלת משה ובני ישראל על הים ודממו כולן כאבן, ואינם יכולין ליטול עצה זה מזה ובכך נפלו: עד יעבור עמך ה'. את נחלי ארנון: עד יעבור עם זו קנית. את הירדן שלא יהיו יכולין לא בני עמלק ולא כל אלו הנזכרים למעלה לעכב את ישראל לעבור: (מח) ארבעה נקראו קנין של הקב"ה, שמים וארץ, דכתיב קונה שמים וארץ (בראשית יד כב), ישראל דכתיב עם זו קנית (בפסוק לפנינו), התורה דכתיב ה' קנני ראשית דרכו (משלי ח כב), בית המקדש דכתיב הר זה קנתה (ימינך) [ימינו] (תהלים עח נד):

הערות ותקונים

גבהלו. שם שם: מד) ולמה רעדו אילי מואב. עיין מכילתא בפסוק אילי מואב: מג) אמרו שאר העממין. מכילתא: מד) ואין נמיגה אלא נמיסה. מכילתא ולק"ט ורש"י עה"ת: מה) ופחד שהדבר קרוב לו. במכילתא ולק"ט ויל קוט איטתה על רחוקים ופחד על קרובים. וכן הובא ברש"י עה"ת וכן בספרי סוף עקב פחדכם ומוראכם, פחד על הקרובים ומוראכם על הרחוקים ומובא ברש"י סוף עקב והמחבר הביא המאמר באריכות קצת: מו) שכיון שנכנסו מרגלים. מכילתא ולק"ט: מז) וכן כיון שעברו ישראל את הירדן. עיין מכילתא ד"א כיון שעברו ישראל את הירדן, ושם הוא מאמר בפני עצמו: מח) ארבעה נקראו קנין. מכילתא סוף פ"ט ולק"ט ויל קוט רנ"ב, ובספרי האזינו בפ'

יז) תביאמו. (מט) נתנבאו האבות ואינם יודעין מה מתנבאים עד שהקב"ה מפרש להם, תביאנו לא נאמר כאן אלא תביאמו, שהבנים נכנסין ואין האבות נכנסין מכל אנשי המלחמה עד שהגיעה שעה ופי' הקב"ה להם, שנאמר אם יראה איש באנשים האלה (דברים א לה): ותטעמו. (נ) כרם הנטוע שורות שורות, (נא) וכה"א מפאת קדמה ועד פאת ימה יהודה אחד, דן אחד, נפתלי אחד (יחזקאל מ ח), וכן כולן, וכה"א נפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעם (תהלים פ ט), וכתיב וכנה אשר נטעה ימינך (שם שם טז), נטיעה שאין בה נתישה, כדכתיב ונטעתם על אדמתם ולא ינתשו (עמוס ט טו): בהר נחלתך. (נב) בהר שהבטחתנו בו, שנא' כי בהר קדשי בהר מרום ישראל שם יעבדוני כל בית ישראל (כולו) [כולה] בארץ (יחזקאל כ מ), וכתיב בהר מרום ישראל אשתלנו (שם כג ז). (נג) ארבעה נקראו נחלה, ישראל (נד) דכתיב והם עמך ונחלתך (דברים ט ל), ארץ ישראל (נה) [דכתיב] כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה (שם יב ט), התורה דכתיב ומתנה נחליאל (במדבר כא יט), בית המקדש דכתיב בהר נחלתך: מכון לשבתך. (נו) זה אחר מן הדברים שמוכיחין שכסא של משה מכוון כנגד כסא של מעלה, שנא' ה' בהיכל קדשו (ועליון יתן קולו) [ה' בשמים כסאו] (תהלים יא ד), וכה"א בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים (מ"א ח יג), (נז) ופשטיה דקרא מכון לשבתך שהוא מקום מוכן ונכון לשכינתך, שנא' נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים (ישעי' ב כ), וכתיב ושכנתי בתוך בני ישראל (שמות כט מה): פעלת ה'. (נח) חביב בית המקדש לפני הקב"ה, כשברא את עולמו (נט) לא ברא אלא במאמר, וכשברא בית המקדש כביכול פעולה לפניו: מקדש ה'. (ס) [מקדש ה'] (שמות כה ח) הק' רפויה והד' נדגשת, דמשמע מקום מקודש, ונאמר כאן מקדש הק"ף דגוש והד' רפויה וקף גדול עליו, דמשמע מעין קודש ה' כוננו ידיך, דהיינו מעין ביהמ"ק של מעלה, כלומר מקודש הוא הר בית ה' כוננו ידיך. (סא) תניא חביב בית המקדש לפני מי שאמר והיה העולם שכשברא את העולם ברא השמים בימין והארץ בשמאל, שנא' אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (ישעי' מח יג), וכשברא לבית המקדש בביכול בשתי ידיו, שנא' מקדש ה' כוננו ידיך, אימתי בזמן שתתידע מלכותו בכל העולם, מקדש ה' כוננו ידיך ה' ימלוך וגו':

יח) ה' ימלוך לעולם ועד. (סב) א"ר יוסי אילו אמרו ישראל על הים ה' מלך לעולם ועד, לא היתה אומה ומלכות שולטת בהם לעולם, אלא אמרו ה' ימלוך, לעתיד

הערות ותקונים

הלא הוא אביך קנך איתא ג' נקראו קנין. ובפסחים פ"ז ע"ב ובאבות פ"ו מ"י חמשה קנינים: עמ) נתנבאו האבות. מכילתא פרשה י' לק"ט וילקוט רמז רנ"ג: כ) כרם הנטוע שורות שורות. מכילתא לק"ט וילקוט: כא) וכה"א מפאת קדמה ועד פאת ימה יהודה אחד דן אחד נפתלי אחד. כן הובא גם במכילתא ולק"ט וילקוט רמז רנ"ג ואין זה סדר הכתובים ביחזקאל מ"ח א' ג' ז': כב) בהר שהבטחתנו בו. מכילתא ולק"ט וילקוט: כג) ארבעה נקראו נחלה. מכילתא ולק"ט וילקוט רמז רנ"ג: כד) דכתיב והם עמך ונחלתך. כ"ה בלק"ט אבל במכילתא וילקוט הובא לראיה הכתוב עמי ונחלתי ישראל (יואל ד' ב'): כה) דכתיב כי לא באתם וגו'. כ"ה בלק"ט אבל במכילתא וילקוט הובא הכתוב בארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה (דברים ט"ו ד'): כו) זה אחד מן הדברים. מכילתא ע"ש: כז) ופשטיה דקרא. הוא דברי המחבר: כח) חביב בית המקדש. מכילתא ולק"ט וילקוט: כט) לא בראו אלא במאמר. שם הובא לראיה הכתוב בדבר ה' שמים נעשו (תהלים ל"ג ו'): ל) מקדש ה' הק"ף רפויה והד"ת נדגשת. הוספתי הטלות "מקדש ה'" והוא בשמות כ"ח ח' וסיים ונאמר כאן (כוונתו פסוק ט"ו י"ז) הק"ף דגושה והד' רפויה, ועיין מנחת שי שמות ב' ג': לא) תניא חביב בית המקדש. מכילתא פ' מקדש ה', ושם איתא כך חביב בית המקדש לפני הקב"ה, כשברא הקב"ה את עולמו לא ברא אלא בידו אחת, שנאמר אף ידי יסדה ארץ, וכשבא לבנות בית המקדש כביכול בשתי ידיו, שנאמר מקדש ה' כוננו ידיך, וכן הובא ברש"י עח"ת: לב) א"ר יוסי. במכילתא ר' יוסי הגלילי אומר: לג) וכי היכן מצינו. מכילתא ולק"ט ועיין

לבא אמרו עכשו לא תתידע מלכותך אלא על עמך וצאן מרעיתך, מפני מה כי בא סוס פרעה:

יט) כי בא סוס פרעה ברכבו. אע"פ שהמלה היא לשון יחידי נסברת היא בלשון רבים, ודומה לדבר וראית סוס ורכב עם רב (מאוד) [ממך] (דברים כ א): ברכבו ובפרשיו בים, מלמד שהסוסים נכנסים בתוך הים לרצונם, והמרכבות קודמים לפרשים, לפי שנשתנה עליהם דרכו של עולם: וישב ה' את מי הים. בגזירתו: ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. מלמד שאחד מהם לא ניתווסו רגליו או בגדיו, ולפיכך קבלו מלכותו עליהם:

כ) ותקח מרים הנביאה. (סג) וכי היכן מצינו שנתנבאה מרים, אלא שאמרה לאביה סופך את מוליד בן שהוא עומד ומושיע את ישראל מיד פרעה, ועל כן החזיר אביה את אשתו, שנא' וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי (שמות ב א), וכל העניין כדדרשינן התם: אחות אהרן. (סד) ולא אחות משה אתמהה. אלא לפי שנתן נפשו עליה נקראת אחותו על שמו, שנא' בי אדני אל נא תשת עלינו חטאת וגו' (במדבר יב יא), וכן אתה דורש בשמעון ולוי אחי דינה (בראשית לד כה), וכן אתה דורש בכובי בת נשיא מדין אחותם (במדבר כה יח): את התוף בידה. (סה) וכי מניין היו לישראל תופים ומחולות במדבר, אלא מובטחין היו שהקב"ה עושה להם נסים וגבורות, לפיכך עם יציאתם ממצרים התקינו להם תופים ומחולות: ותצאנה כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות. כשיצאו מן הים אחורי מרים התחילו מחולות ומתופפות:

כא) ותען להם מרים. אין עניה אלא אמירה, ודומה לדבר ותענינה הנשים המשחקות (ש"א יח ז), עלו באר ענו לה (במדבר כא יז), ענו לה' בתודה (תהלים קמז ז), וכה"א ואין דובר אליו דבר וגו' (איוב ב יג), אחרי כן פתח איוב את פיהו ויען איוב ויאמר (שם ג א וב): שירו לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים. (סו) מגיד הכתוב, שכשם שאמר משה שירה לאנשים, כך אמרה מרים שירה לנשים, היא אומרת ראשי דברים, והן עונות וגומרות עמה:

ורבותינו דרשו. אז ישיר משה. (סז) ר' אומר אז שר משה לא נאמר אלא אז ישיר דמשמע לעתיד לבא, נמצאינו (סח) למדין שתחיית המתים מן התורה: ובני ישראל. (סט) מלמד שאמר משה שירה כנגד כל ישראל: את השירה הזאת. (ע) עשר שירות הן, האחת שיר שנאמר במצרים, שנא' השיר יהיה לכם כליל התקדש חג (ישעי' ל כט), השנית שירה זו על הים, שלישית שירה שאמרו על הבאר, שנא' אז ישיר ישראל (במדבר כא כא), הרביעית שירת האזינו השמים (דברים לב א), החמישית שירה שאמר יהושע, שנא' אז ידבר יהושע לה' (יהושע י יב), הששית דכתיב ותשר דבורה וברק (שופטים ה א), השביעית שירה שאמר דוד, שנא' וידבר דוד לה' (ש"ב כא א), השמינית שנא' מזמור שיר חנוכת הבית לדוד (תהלים ל א), וכי דוד בנאו והלא שלמה בנאו, דכתיב ויבן שלמה את הבית ויכלהו (מ"א ו יד), אלא לפי שנתן דוד נפשו עליו לבנותו נקרא על שמו, וכה"א אם אתן שנת לעיני וגו' עד אמצא מקום לה' (תהלים קלב ד ה),

הערות ותקונים

סוטה י"ב סע"ב: סג) ולא אחות משה. מכילתא וגמרא סוטה שם: סד) וכי מניין היו לישראל תופים ומחולות במדבר. מכילתא ולק"ט ועיין ילקוט ופדר"א פמ"ב: סה) מגיד הכתוב. מכילתא לק"ט ורש"י עה"ת: סז) ר' אומר אז שר משה לא נאמר. במכילתא פרשת השירה פ"א איתא ד"א שר משה אין כתיב כאן. ומחבר הביא בטעות ר' אומר במקום ד"א כי אות ד' תיתה נראה כאות ר' וכן בלק"ט נאמר ד"א: סח) למדין שתחיית המתים מן התורה. שם וסנהדרין צ"א ע"ב ילקוט רמז רמ"א ורש"י עה"ת: סע) מלמד. מכילתא ולק"ט: ע) עשר שירות

החשיעית שירה שאמר יהושפט, (עא) שנא' ויועץ (יהושפט) [אל העם] ויעמד משוררים לה' (בהדרת) [ומהללים להדרת] קודש (ובצאת) [בצאת] לפני החלוץ (אומרים) [ואומרים] הודו לה' (כי טוב) כי לעולם חסדו (דה"ב כ כא), מה נשתנית הודייה זו מכל ההודיות, שבכולן נאמר בהן כי טוב, וכאן לא נאמר כי טוב, אלא כביכול אין שמחה לפניו במרום על אובדן של רשעים, וק"ו על אובדן של צדיקים, שאחר שקול כנגד כל העולם כולו, שנאמר וצדיק יסוד עולם (משלי י כה), העשירי לעתיד לבא, וכיון שמתחלת אין לה הפסק, שנא' שירו לה' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים (תהלים קמט א), ואומר שירו לה' שיר חדש (ישעיה מב ו), ואומר ביום ההוא יושר השיר הזה (שם כו א): אשירה לה'. (עב) מלך בשר ודם כשנכנס למדינה מקלסין לפניו שהוא גבור, ואינו אלא חלש, עשיר והוא עני, חכם והוא טיפש, רחמני והוא אכזרי, דיין או נאמן, ואין בו כל המדות הללו, אלא שמחניפין לפניו, אבל מי שאמר והיה העולם כל המדות טובות יש בו, (עג) לפיכך אני מנחם ברבי שלמה אשר חברתי שכל טוב לכבודו, אשירה לה' שהוא גבור, שנא' האל הגדול הגבור והנורא (דברים י יז), ה' עוז וגבור (תהלים כד ח), הוא עשיר דכתיב הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה (דברים י יד), ואומר אשר לו הים והוא עשהו (תהלים צה ה), ואומר לי הכסף (אמר) [ולי הזהב נאום] ה' צבאות (חגי ב' ח), ואומר והעושר והכבוד מלפניך (דה"א כט יב), ואומר הן כל הנפשות לי הנה (יחזקאל יח ד), הוא חכם, דכתיב ה' בחכמה יסד ארץ וגו' (משלי ג יט), עמו חכמה (ותבונה) וגבורה וגו' (משלי ב יט), וכתיב כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך (ירמי' י ז), הוא רחמן, כדכתיב ה' ה' אל רחום וחנון (שמות לד ו), ואומר כי אל רחום ה' אלהיך (דברים ד לא), ואומר טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו (תהלי' קמה ט), ואומר לה' אלהינו (הרחמן) [הרחמים] והסליחות (דניאל ט ט). הוא נאמן, דכתיב האל הנאמן שומר הברית והחסד (דברים ז ט), הוא דיין, דכתיב אל אמונה ואין עול (דברים לב ד), ואומר צדיק אתה ה' וישר משפטיך (תהלים קיט קלז): וכל מידות הטובות יש בו לו נאה גדולה וגבורה מלכות ותפארת קדושה, ועוד שהוא משובח בכל ועל כל, שנאמר כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים (תהלים פט ו), ואומר אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו (שם שם ח), ואומר הן בקדושיו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו (איוב טו טו), קיו לאדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז, בחייו בושה וכלימה, באחריתו רימה ותולעה, איך יכול לומר זך לקחי ובר הייתי בעיניך, אלא להיות כל מעשיו לשם שמים, אולי ימצא חן לפניו, הוא ה' צבאות שהוא אות נאה ניכר בתוך צבא שלו, שנא' ואתא מרבבות קודש (דברים לג ב), אתא הוי בגו ריבבן קדישין דיריה, וכתיב דודי צח ואדום דגול מרבבה (שה"ש ה י). וכתיב (אין) [מי] כמוך באלים ה' (שמות טו יא), ר' מאיר אומר אפי' עוברים שבמעי אמן אמרו שירה על הים, שנאמר במקהלות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל (תהלים סח כז), (עה) ר' אומר אפילו עוללים שבחוץ ויונקי שדים, שנא' מפי עוללים ויונקים יסדת עוז (תהלים ח ג): כי נאה נאה (עו) נאני ונאיתיו, נאני במצרים, דכתיב בני בכורי ישראל (שמות ד כב), אף אני נאיתיו במצרים ואמרתי לכבודו הללו יה הללו עברי ה' (תהלים קיג א), נאני על הים, דכתיב ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל (שמות יד יט),

הערות ותקונים

חן. מכילתא לק"ט וילקוט ותנחומא הנדפס מכבר בשלח: עא) שנאמר ויועץ יהושפט וגו'. המקרא הזה הובא בטעות וכן במכילתא הוא בשיבוש: עב) מלך בשר ודם. מכילתא: עג) "לפיכך אני מנחם ברבי שלמה אשר חברתי שכל טוב לכבודו". הוסיף המחבר באמצע: עד) ר' מאיר אומר. מכילתא: עה) רבי אומר. מכילתא שם בסגנון אחר קצת: עו) נאני ונאתיו. מכילתא פ"ב ולק"ט וילקוט

אף אני נאיתיו על הים, דכתיב אשירה להי. נאה עכשיו ועתיד להתגאות, שנאמר כי יום להי צבאות על כל גאה ורם וגו׳ (ישעי׳ ב יב): רמה בים. (עז) כיון שראו ישראל שרה של מלכות נופל, התחילו ליתן לו שבח, וכה״א חזה הויתי עד די כורסון (רמא) [רמיו] (דניאל ז ט), וכן את מוצא שאין הקב״ה נפרע מן המלכיות לעתיד לבא עד שיפרע משריהם תחילה, שנא׳ ביום ההוא יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום (ישעי׳ כד כא), ואח״כ ועל מלכי האדמה (שם שם), וכתיב כי רותה בשמים חרבי (ישעי׳ לד ה), ואח״כ הנה על אדום תרד (שם שם): עזי. (עח) אין עוז אלא תורה, שנא׳ ה׳ עוז לעמו יתן (תהלים כט יא). ד״א אין עוז אלא מלכות שנא׳ ה׳ בעוך ישמח מלך (שם כא ב), ואומר ויתן עוז למלכו (ש״א ב י). ד״א עוז ומסמך אתה לכל באי העולם אבל לי ביותר. זמרת אתה לבל באי העולם אבל לי ביותר, שאני עשיתיך אמירה אחת, שנא׳ ה׳ האמרת היום (דברים כו יז), ואתה עשיתני אמירה אחת, שנא׳ וה׳ האמירך היום (שם יח), כל אומות העולם אומרים שבחו של מי שאמר והיה העולם אבל שלי נעים ביותר וערב ביותר, שנא׳ ואתה קדוש יושב תהילות ישראל (תהלים כב ד), ואומר כי קולך ערב (שה״ש ב יד): זה אלי ואנוהו. (עט) ר׳ ישמעאל אומר וכי אפשר לבשר ודם להנוות לקוניהו, אלא אתנאה לפניו במצוותיו, אעשה לכבודו טלית נאה ומצוייצת כהלכה. (פ) תפילין נאות, (פא) ספר תורה נאה, לולב נאה וסוכה נאה. אבא שאול אומר אנאה מעשיו במעשי, הוא צדיק אף אני צדיק, הוא רחמן אף אני רחמן, וכה״א אחרי ה׳ [אלהיכם] הלכו (דברים יג ה), אחר דרכו ואחר מעשיו: (פב) אלי. לשון רחמים, שנא׳ אלי אלי למה עזבתני (תהלים כב ב), אל נא רפא נא לה (במדבר יב יג), אל רחום וחנון (שמות לד ו), אל ה׳ ויאר לנו (תהלים קיח כז), אמרו זה אלי עמי נהג במדת הרחמים, ועם אבותי במדת הדין, שנאמר אלי. ד״א אלהי אבי וארוממנהו, (פג) לא כאדם שהולך לקדש אשה פעמים בוש בה, פעמים בוש במשפחתה, אבל אני מלכה בת מלכים, אהובה בת אהובה, קדושה בת קדושים, טהורה בת טהורים: וארוממנהו (פד) כשישראל עושין רצונו של מקום, שמו מתרומם בעולם על נימים וגבורות שהוא עושה להם, שנא׳ ויהי כשמוע כל מלכי האמורי וגו׳ (יהושע ה א), וכן אמרה רחב ונשמע ויימס לבבינו כי ה׳ אלהיכם וגו׳ (שם ב יא), וכיון שעוברין על רצונו, שמו מתחלל בעולם על מה שאומות העולם גוזרין עליהן, שנא׳ ויבאו אל הגוים אשר באו (שמה) [שם] ויחללו את שם קדשי באמור להם עם ה׳ אלה ומארצו יצאו (יחזקאל לו כ), תרגם יונתן בן עוזיאל כדאמרין להון עממיא עם עמא דה׳ אילין יאבדין מארעא שבינתיה גלו: ה׳ איש מלחמה. (פה) למה נאמר לפי שנגלה על הים כגיבור איש מלחמה, ובסיני נגלה כזקן מלא רחמים, שנא׳ ויראו את אלהי ישראל וגו׳ (שמות כד י), וכתיב לבושיו כתלג חיור ושער רישה כעמר (נקי) [נקא] (דניאל ז ט), (פו) ושלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר שיש שתי רשויות, אלא ה׳ איש מלחמה ה׳ שמו, הוא שנלחם במצרים ועל הים, הוא שמו לשעבר, הוא שמו לעתיד לבא, הוא בעולם הזה, הוא לעולם הבא, שנא׳ ראו

הערות ותקונים

ותנחומא בשלח הנדפס מכבר: עז) כיון שראו ישראל שרה של מלכות נופל. מכילתא: עח) אין עוז אלא תורה. מכילתא פרשה ג׳: עט) ר׳ ישמעאל אומר. מכילתא ולק״ט: פ) תפילין נאות. במכילתא ולק״ט ויל׳קוט תפלה נאה ור״ל תפילין והובא הרבה פעמים בלשון יחיד: פא) ספר תורה נאה. זה ליתא שם ואיתא כן בגמרא שבת קל״ג ע״ב: פב) אלי לשון רחמים. עיין מכילתא: פג) לא כאדם שהולך לקדש אשה. מכילתא: פד) כשישראל עושים רצונו של מקום. מכילתא בשם רבי שמעון בן אלעזר: פה) למה נאמר לפי שנגלה על הים כגבור. מכילתא פרשה ד׳ ויל׳קוט רמז רמ״ו ולק״ט ועיין פסיקתא דר״כ פסקא בחדש השלישי דף ק״ט ע״ב ובחערה קפ״ג ולק״ט

עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי (דברים לב לט), ואומר אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא (ישעי' מא ד). (פז) מלך בשר ודם כשהוא עומד במלחמה אינו יכול לזון את חיילותיו (פח) ולא לספק להן אפסניות, אבל הקב"ה היה נלחם במצרים ומספק מים ומגדנים לישראל מתוך הים, שנא' לגוזר ים סוף לגזרים (תהלים קלו יג), נותן לחם לכל בשר (שם שם כה): ה' איש מלחמה. (פט) אפשר לומר כן, והלא כבר נאמר את השמים ואת הארץ אני מלא נאום ה' (ירמי' כג כד), וכתיב מלא כל הארץ כבודו (ישעי' ו ג), ומה ת"ל איש מלחמה, אלא מפני חיבתכם ומפני קדושתכם אכנה שמי עליכם, וכן הוא אומר כי אל אנכי ולא איש בקרבך קדוש (הושע יא ט): תהומות יכסיומו. (צ) יונה ירד לתהום אחד, שנא' תהום יסובבני (יונה ב ו), ואלו ירדו לשני תהומות, יונה ירד למצולה אחת, שנא' ותשליכני מצולה (יונה ב ד), ואלו ירדו לשתי מצולות, שנא' ירדו במצולות כמו אבן, כמו שמררו ישראל באבנים, שנא' וראיתם על האבנים (שמות א טו). (צא) סימן נתן להם כשהאשה כורעת לילד ירכותיו מצטננות כאבן, ואף הקב"ה עשה להם המים כאבנים והיו המים מכים על מקום האבנים לכך נאמר כמו אבן. (צב) ד"א כמו אבן, על שהקשו לבם כאבן, אבל אתה חסדך ושובך ורחמיך הרבים עלינו וימינך פשוטה לכל באי עולם, שנאמר ימינך ה' ב' פעמים ימינך לקבל שבים ולהושיעם בכוחך, ימינך ה' לשבר מזדין. (צג) ד"א ימינך ה' ב' פעמים כשישראל עושין רצון הקב"ה עושין שמאל ימין, שנא' ימינך ה' ימינך ה', וכשעוברין על רצונו עושין את הימין שמאל, שנא' השיב אחור ימינו (איכה ב ג), כשעושין רצונו כתיב חימה אין לי (ישעי' כז ד), כשעוברין על רצונו כתיב היה ה' כאויב (איכה ב ה), וחרה אף ה' בכם, כשעושין רצונו כתיב ה' ילחם לכם (שמות יד יד), כשעוברין על רצונו כתיב ויהפך להם לאויב (והיא) [הוא] נלחם בם (ישעי' סג י), כשעושין רצונו אהבתי אתכם אמר ה' (מלאכי א ב), כשעוברין על רצונו כתיב היה ה' כאויב (איכה ב ה): תרעץ אויב. (צד) רעצת לא נאמר אלא תרעץ אויב, לעתיד לבא, וכה"א בזעם תצעד ארץ באף תדוש גוים (חבקוק ג יב), אויב זה עשו, שנא' וישטום עשו (בראשית כז מא), וכתיב ביה יען אמר האויב עליכם האח (יחזקאל לו ב): וברוב גאונך תהרוס קמיך. (צה) הרסתה לא נאמר אלא תהרוס, לעתיד לבא. (צו) קמינו לא נאמר אלא קמיך, מגיד הכתוב שכל מי שהוא קם כנגד ישראל כאילו קם כנגד מי שאמר והיה העולם, וכה"א כי (כל) הנוגע (בהם) [בכם] נוגע בבבת עינו (זכרי' ב יב). (צז) ר' יהודה אומר בבבת עין לא נאמר אלא בבבת עינו, כביכול כלפי למעלה, אלא שכינה הכתוב. כיוצא בו כי מקללים להם בניו (ש"א ג יג), כיוצא בו למה שמתני למפגע לך (איוב ז כ), כיוצא בו (קדוש לא אמות) [אלהי קדושי לא נמות] (חבקוק א יב), כיוצא בו ההמיר גוי אלהים (ירמי' ב יא). כיוצא בו וימירו את כבודם (תהלים קו כ), כיוצא בו ואם ככה את עושה לי (במדבר יא טו), כיוצא בו והנה שלחים את הזמורה אל אפם (יחזקאל ח יז), כיוצא בו אשר בצאתו מרחם אמו (במדבר יב יב), בטולן כינה הכתוב שלא להוציא דבר מגונה: תשלח

תערות ותקונים

הערה מ': פו) ושלא ליתן פתחון פה. מכילתא שם: פז) מלך בשר ודם. מכילתא: פח) ולא לספק להן אפסניות. במכילתא בטעות אכסניות. וצ"ל אפסניות ועיין ערוך בערכו: פט) אפשר לומר כן. מכילתא: צ) יונה ירד לתהום אחר. מכילתא פ"ה פסוק תהומות יכסיומו: צא) סימן נתן להם. סוטה י"א ב' והובא בלק"ט: צב) ד"א על שהקשו לבן כאבן. מכילתא ולק"ט: צג) ד"א ימינך ה' ב' פעמים כשישראל עושין. מכילתא שם ולק"ט: צד) רעצת לא נאמר. מכילתא: צה) הרסתה לא נאמר. מכילתא פ"ו: צו) קמינו לא נאמר. מכילתא שם בהתחלת פ"ו: צז) ר'

חרונך. (צה) שלחת לא נאמר אלא השלה, לעתיד לבא, שנא' שפוך חמתך (על) [אל] הגוים וגו' (תהלים עט ו), ומפני מה כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו (שם שם ז): יאכלמו כקש. (צו) אכלמו לא נאמר אלא יאכלמו, לעתיד לבא, וכה"א והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש (עובדי' א יח), (ק) כל העצים כשהן דולקין אין קולן הולך, אבל הקש כשהוא דולק קולו הולך, כך קולן של מצרים כשלקו היו קולן הולך מסוף העולם ועד סופו, שנאמר שמעו עמים ירגזון, וכן יהא לעתיד לבא, שנא' כאשר שמע למצרים יחילו לשמע צור (ישעי' כג ה), כל העצים כולן כשהם דולקים יש בהם ממש, אבל הקש כשהוא דולק אין בו ממש, וכן יהא במלכות הרשעה, שנא' ולא יהיה שריד לבית עשו כי פי ה' דבר (עובדי' א יח): וברוח אפיך נערמו מים. (קא) לפי שאמרו הבה נתחכמה לו (שמות א י), לפיכך נתת ערמומית בהם והיו נלחמים בהם בכל מיני פורעניות: נצבו כמו נד. כלומר נצבו כמו נד בנולים, (קב) מה נד זה עומד צרור שאינו לא מוציא ולא מכנים, אף כך נשמותן של מצריים צרורה בהן לא מוציאין ולא מכניסין, עומדים מעולפין מרוח הים, עליהם נאמר ירתיח כסיר מצולה (איוב מא כג), ולישראל היה הים נודף ריח טוב כבשמים, ועליהם נאמר (ישישים) [ים ישים] כמרקחה (שם שם): קפאו תהומות. (קג) עשאן כמין כיפה: בלב ים. (קד) הים לא היה לו לב וניתן לו לב להפרע ממצריים ששמו לב לאבד את ישראל, השמים לא היה להם לב וניתן להם לב, והורידו מן לישראל, שאיהבים את הקכ"ה בכל לבבם, שנאמר והחר בוער באש עד לב השמים (דברים ד יא), האלה לא היה לה לב וניתן לה לב להפרע מאבשלום שנא' עודנו חי בלב האלה (ש"ב יח יד). בשביל שנגב שלש נגיבות לב אביו ולב בית דין ולב ישראל, שנא' ויגנוב אבשלום את לב ישראל (שם טו ו): אטר איב. (קה) וש"ה לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון (משלי טז א), אמר פרעה ולא היה יודע מה הוא אומר. נרדוף נשיג נחלק אין כתיב כאן, אלא ארדוף (קו) קרי ביה ארדף אישג אחלק כלומר מורדף מושג אני להם מוחלק שללי ים, (קו) תמלאם אין כתיב כאן אלא תמלאמו, כלומר ממלאים הם נפשם ממני, תורישם ידי אין כתיב כאן אלא תורישמו, כלומר מוריש אני עושרי וכבודי להם: אריק חרבי, אמר לבעול זכוריהם כענין שנא' והוריק חרביתם על יפי חכמתך (יחזקאל כח ז), לפי שגבה לבו בחכמתו השפילו הקב"ה וביזוהו כל אומות העולם: מי כמוכה באלים ה'. (קח) באלו שמשמשין לפניך במרום, שנא' כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים (תהלים פט ז): (קט) ד"א מי כמוכה באלים. באלו שקוראין עצמן אלהות, כגון פרעה שאמר יאור לי ואני (עשיתני) [עשיתי] (יחזקאל כט ט), וסנחריב שאמר מי בכל אלהי הארצות אשר הציל את ארצם מידי וגו' (ישעי' לו כ), ונבוכדנצר דכתיב ביה אעלה על במתי עב וגו' (שם יד ד), ונגיד צור, שנא' בן אדם אמור לנגיד צור [כה אמר ה' אלהים] יען (אמר בלבבך אלהים אתה) [גבה לבך ותאמר אל אני] וגו' (יחזקאל כח ב): (קי) ד"א מי כמוכה באלים. באלמים שרואה בעלבון בניך

הערות ותקונים

יהודה אומר. שם: לח) שלחת לא נאמר. מכילתא ולק"ט: לט) אכלמו לא נאמר. שם שם: ק) כל העצים. מכילתא ולק"ט: קא) לפי שאמרו הבה נתחכמה לפיכך כו'. מכילתא: קב) מה נד זה עומד צרור. מכילתא ולק"ט: קג) עשאן כמין כיפה. כ"ה בילקוט ובתנחומא ובלק"ט, אולם במכילתא הגי' כמין קופה: קד) הים לא היה לו לב. מכילתא: קה) וש"ה לאדם מערכי לב. מכילתא שם פ"ז: קו) קרי ביה ארדף אישג אחלק. זה ליתא במכילתא וילקוט גם חסיום "כלומר מורדף מושג אני להם מוחלק שללי ים" הגי' בילקוט מורדף אני להם מותשש אני להם מוחלק אני להם שלם ומטמוני להם, וכן מתוקן במכילתא: קז) תמלאם אין כתיב כאן. מכילתא וילקוט: קח) באלו שמשמשין לפניך במרום. מכילתא ולק"ט וילקוט: קט) ד"א מי כמוך באלים באלו שקורין עצמן אלהות. שם: קי) ד"א מי כמוך באלמים כו'. מכילתא במאמר שלפניו ועיין גיסין

ושותק, שנא' החשיתי מעולם אחריש (ואתאפק) [אתאפק] (ישעי' מב יד), מכאן ואילך כיולדה אפעה (שם שם), (קיא) והכי נמי דרשי דבי ר' ישמעאל כשנכנס טיטוס הרשע לבית קודש הקדשים ותפס בידו זונה והציע ספר תורה וקלקל עמה עליה, ועמד ונידר את הפרוכת ונעשה נס והיה הדם מבצבץ וכסבור הרג את עצמו, מיד עמד וחירף וגידף כלפי מעלה: נורא תהלות. (קיב) לא מעכשיו אלא מעולם: עושה פלא. עשה אין כתיב כאן אלא עושה פלא לעתיד לבא. שנא' לא יאמר עוד חי ה' אשר העלה וגו' כי אם חי ה' אשר העלה (ואשר הביא) וגו' (ירמי' טז יד וטו): נהלת בעוך. (קיג) בזכות התורה שהן עתידין לקבל, ואין עז אלא תורה, שנא' ה' עוז לעמו יתן (תהלים כט יא), ואומר ועוז מלך משפט אהב (שם צט ד): (קיד) ד"א בזכות מלכות בית דוד שהן עתידין לקבל, שנאמר ה' בעזך ישמח מלך (תהלים כא ב), ואומר ויתן עוז למלכו (ש"א ב י): אל נוה קדשך. (קטו) בזכות בית המקדש שהן עתידין לבנות, ואין נוה אלא בית המקדש, שנא' ואת נוהו השמו (תהלים עט ז), ואומר עיניך תראינה ירושלים נוה שאנן (ישעי' לג כ): בנדול זרועך ידמו כאבן. (קטז) כיון שיצאו ישראל מן הים כינס עמלק את כל אומות העולם ואומר להם בואו ונעשה מלחמה עם ישראל, באותה שעה נתפלל משה ודממו כולן כאבן:

ירויהו דורשי שירת הים וישכילו וסמוך לה פרשת מסע הראשונה:

כב) ויסע משה. (קיז) בשלשה מקומות במקרא כתיב ויסע שהיו"ד נפתחת ושלשתן בעל כורחם, ויסע כצאן עמו (תהלים עח נב), ויסע כעין תקותי (איוב יט י), ודומה להם והמלא תסיעי (מ"ב ד ד), מסיע אבנים (קהלת י ט). (קיח) תני ר"א אומר על פי הגבורה נסעו, שנא' ויסעו בראשונה על פי ה' (במדבר י יג). ומה ת"ל ויסע משה, אלא מלמד שהסיען משה במקל על כרחן, כיון שראו את מצרים כולם פגרים מתים על הים, אומרים כמדומין אנו שלא נשתייר איש במצרים, (קיט) עמדו על הים שלשה ימים ושלשה לילות, והיו מלקטין זהב ומרגליות מן שהביאו מצריים עמהם, לאחר כך אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה (במדבר יד ד), (קכ) ואין ראש אלא ע"ז, שנא'

הערות ותקונים

ג"ו ע"ב: קיח) והכי נמי דרשו דבי ר' ישמעאל כשנכנס טיטוס הרשע לבית קדשי הקדשים. גמרא גיטין שם. ושם לא הובא כלל בשם ר' ישמעאל רק במאמר שלאחריו שם הובא דבי ר' ישמעאל תנא מי כמוך באלים באלמים: קיג) לא מעכשיו. מכילתא וילקוט: קיג) בזכות התורה. מכילתא ולק"ט וילקוט: קיד) ד"א בזכות מלכות בית דוד. מכילתא: קטו) בזכות בית המקדש. מכילתא ולק"ט: קטז) כיון שיצאו ישראל מן הים. מכילתא לק"ט וילקוט: קיח) בשלשה מקומות במקרא כתיב ויסע שהיו"ד נפתחת ושלשתם בעל כרחם. הם דברי המחבר, ובלק"ט הובא טח ששמע מאביו ויסע משה את ישראל בעל כרחן לפי שהיו מוצאין בתוך הים אבנים טובות ומרגליות ולא היו רוצים לצאת משם לכן כתיב ויסע ע"כ וכן הביא הילקוט בשם התנחומא, ובהערה קנ"ז העירותי בתנחומא לפנינו ליתא ואין ספק שכוון להילמדנו הנקרא ג"כ תנחומא אולם נמצא בתנחומא הקדום שהוצאתי לאור בשלח אות ס"ז מחו ויסע שהסיען בע"כ שלא בטובתן כיצד כו' והובא שם כל הדרשה. ומה שהביא בשם אביו כ"ח בתנחומא, והילקוט הביא את התנחומא הקדום וכן רש"י בפי' על התורה הביא זה. ועיין בתנחומא שם הערה ס"ו: קיט) תני ר"א עפ"י הגבורה נסעו. מכילתא בשלח פרשה ויסע משה פרשה א' רבי אליעזר אומר על פי הגבורה נסעו, וכן הובא בלק"ט וגם בשכ"ד פכ"ד טובא זה בשם ר' אלעזר ובתנחומא הקדום בשלח אות ט"ז ר' אלעזר המודעי אומר עפ"י הגבורה נסעו, ועיין בלק"ט הערה קנ"ד: קכ) עמדו על הים ג' ימים וג' לילות והי מלקטין זהב ומרגליות מן שהביאו מצרים עמהם. הוספת המחבר: קכ) ואין ראש אלא ע"ז שנאמר ויתי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם. זה ליתא במכילתא והובא גם ברש"י שלח י"ד

ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם (ש"ב טו לב), (קכא) וחזר מסען לאחוריהם ג' מסעות, שנא' (קכב) ויסעו (מפי) [מפני] החירות (במדבר לג ח), ויסעו ממרה ויבואו אלימה (שם שם ט), ויסעו מאלים ויחנו על ים סוף (שם שם י): ויצאו אל מדבר שור. שהוא סמוך לארץ פלשתים. (קכג) הוא מדבר שור הוא מדבר נוב, אמרו עליו על מדבר נוב (קכד) שהוא ת"ת פרסה על ת"ת פרסה וכולו מלא נחשים ועקרבים, ועליו נאמר נאמר המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב (דברים ח טו), ואומר משא מדבר נגב בארץ ערבה אפעה ושרף מעופף (ישעי' ל ו), (קכה) ואין אפעה אלא עכס, אמרו עכס זה כל עוף הפורח עליו באויר מיד הוא משחבר ונושר איברין איברין: וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים. (קכז) ר' יהושע כשמועו, ר' אליעזר אומר והלא המים תחת רגלי ישראל היה והארץ אינה צפה על המים, שנא' לרוקע הארץ על המים (תהלים קלו), ומה ת"ל ולא מצאו מים, כרי ליגעם:

כג) ויבואו מרתה. כלומר למרה, כך נקרא שם המקום על שם המים המרים, (קכז) דתני ר"א המודעי מרים היו המים מתחילתן, שנא' המים המים שני פעמים: ולא יכלו לשתות מים ממרה. ולמה כי מרים הם מתחילתן: על כן קרא שמה מרה. בלשון הקודש, (קכח) ופשטי' דקרא כר"א המודעי דאמר לא באו אלא למקום אחד בלבד:

כד) וילנו העם. עיקר טלת וילנו לשון תרעומת היא, ויסוד התיבה לנ בלבד, אפס כשהיא מקום שם אינה נכשרת בלא ת"ו כנון תלונות, וכשהיא מקום פועל נכשרת בלא ת"ו: על משה. (קכט) ר' יהושע אומר היה להם להתלך בגדול שבהם תחילה ולא עשו, לפיכך נאמר על משה: לאמר. לומר דברי תרעומת עליו, ולא על משה בלבד אלא אף כלפי הגבורה שלמודין הן בכך:

כה) ויצעק אל ה' ויורהו. (קל) מכאן את למד שתפילת הצדיקים קצרה ואינה חוזרת ריקם, ואעפ"כ יש שעה לקצר, כדכתיב אל נא רפא נא לה (במדבר יב יג), ויש שעה להאריך, כדכתיב ואתנפל לפני ה' ארבעים יום וגו' (דברים ט יח): ויורהו. לשון הוראה, ורומה לו ויורני ויאמר לי יחמך דברי לבך (משלי ד ד): עץ. (קלא) נקטינן כר' יהושע בן קרחה דאמר זה העץ של הרדפני שהוא מר ביותר. (קלב) רבן שמעון

הערות ותקונים

ד' וע"ש בזכור לאברהם להרב החוקר הגדול מוהר"א ד"ר בערליגער: קכא) וחזר מסען לאחוריהם ג' מסעות. מכילתא שם במאמר שלפניו: קכב) ויסע מפי החירות. כן הובא גם במכילתא ולק"ט ובקרא כתיב מפני החירות: קכג) הוא מדבר שור הוא מדבר נוב אמרו עליו על מדבר נוב. יש לתקן **כוב**. ובמכילתא מדבר שור הוא מדבר כזב וכן הובא בילקוט ירמי' רמז רס"ז בשם המכילתא וכן בתנחומא הנדפס מכבר בשלח אות י"ח. אולם במדרש שמ"ר פכ"ד אות ד' הגי' כוב במקום כזב ובילקוט בשלח רמז רנ"ה ג"כ כוב וכן בלק"ט הובא כזב ובס' והזהיר הובא כוב ולדעתי גי' **כוב** היא העיקרית ונזכרת עיר כוב ביחזקאל ל' ה' ועיין ארץ קדומים צד כ"ט: קכד) שהיא ת"ת פרסה על ת"ת פרסה. כ"ה הגי' בתנחומא ושמ"ר וילקוט ולק"ט ולפנינו במכילתא תשע מאות בטעות עיין תנחומא מה שהעירותי בהערה פ"ח: קכה) ואין אפעה אלא עכס אמרו כו'. מכילתא שם ותנחומא וילקוט רמז רנ"ה וילקוט ירמי' רמז רס"ז וס' והזהיר ועיין בלק"ט הערה ק"ס: קכו) ר' יהושע ר' אליעזר. מכילתא: קכז) דתני ר"א המודעי מרים היו המים מתחילתן. מכילתא בפ' ויסתקו המים: קכח) ופשטי' דקרא כר"א המודעי דאמר כו'. מכילתא: קכט) ר' יהושע אומר. מכילתא: קל) מכאן את למד. מכילתא לק"ט וילקוט רמז רנ"ו: קלא) נקטינן כר' יהושע בן קרחה דאמר זה העץ של הרדפני. מכילתא ולק"ט וילקוט וכן תרגם יב"ע ובתנחומא הנדפס מכבר בשלח אות כ"ד ר' נתן אומר הרדופני היה ובתנחומא הקדום בשלח אות י"ח וחכמים אומרים הרדופני עץ הוא ובכ"י אחרים מן התנחומא הרדופני שם העץ וכן מובא בערוך בשם חילמדנו וכדבריו הוא בתנחומא הנדפס מכבר וספר שמות הוא הילמדנו. והוראת המלה ביוני אילן הגדל על המים ופריו סם המות עיין בערוך שם: קלב) רשב"ג אומר. מכילתא: קלג) א"ר אלעזר חטודעי מרים

בן גמליאל אומר בוא וראה כמה מסורשין דרכיו של מקום מדרכי בשר ודם, בשר ודם במתוק מרפא את המר, אבל דקב"ה הפליא נם בתוך נם, ובמר המתיק את המר, כיוצא בו ויאמר ישעי' ישאו דבלת תאנים וימרחו על השחין ויחי (ישעי' לח כא), והלא בשר חי אם נותנין עליו דבלת תאנים הרי הוא מסריח, אלא נתן דבר המחבל על דבר שנתחבל לעשות נם בתוך נם, כיוצא בו ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח ויאמר כה אמר ה' רפאתי למים האלה וגו' (מ"ב ב כא), והלא מים יפים כיון שאתה נותן בהם מלח הרי הם מסריחין, אלא נתן דבר המחבל בתוך דבר הנתחבל לעשות נם בתוך נם: וישלך אל המים וימתקו המים. מכאן (קלנ) א"ר אלעזר המודעי מרים היו מתחילתן, כלומר מדטרח וכתב תרי זימני המים דהא בחד סגי ליה, ולמאי הלכתא כתב תרי זימני המים, שמע מינה לכדאמרן: שם שם לו חק ומשפט. (קלר) חק זה שימור שבת, ומשפט זה כיבוד אב ואם, דברי ר' יהושע שבזה וזה כתיב כאשר צוך ה' אלהיך (דברים ה יב וטז). (קלה) ואמר רב יהודה כאשר צוך במרה. (קלז) ר' אלעזר המודעי אומר חק אלו אזהרות עריות, וכה"א לבלתי עשות מתוקות התועבות (ויקרא יח ל). ומשפט אלו דיני אונסין ודיני קנסות וחבלות: ושם נסהו. (קלה) שם נשא הקב"ה גדולה למשה, ודומה לו נסה עלינו אור פניך ה' (תהלים ד ז), דברי ר' יהושע, אמר לו ר' אלעזר המודעי והלא גדולה אינה תלויה אלא בשי"ן, וכאן לא כתיב אלא בסמ"ך, ומה ת"ל ושם נסהו, שם ניסה הקב"ה את משה שלא נתרעם כדרך שנתרעמו ישראל, כדכתיב למען אנסנו הילך בתורתי (שמות טז ד), ולא עמדו בנסיון.

כו) ויאמר אם שמוע תשמע. (קלט) מכאן אמרו אם שומע אדם מצוה אחת משמיעין אותו מצות הרבה, ואם שוכח אדם מצוה אחת סופו שמשכחין אותו מצות הרבה, שנא' והיה אם שכוח תשכח (דברים ח יט), (קמ) מכאן אמרו בא לטהר מסייעין אותו בא ליטמא פותחין לו, (קמא) דברי ר' יהושע, ר' אליעזר המודעי אומר ויאמר אם שמוע, יכול רשות, ת"ל תשמע חובה היא ולא רשות: לקול ה' אלהיך. (קמב) הכליל כל התורה כולה בדבר זה, ועוד שכל מי ששומע דבר תורה מפי רבו כאילו עומד ומשמש לפני חי וקים לעולמים ושמע קול מפי הגבורה: והישר בעיניו תעשה. זה משא ומתן, מלמד שכל הנושא באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו, מעלין עליו כאילו קיים כל התורה כולה, (קמג) והיינו דתנן איזה היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם: והאזנת למצותיו. שתהא מטה אזניך לשמוע: (קמד) למצותיו. אלו הלכות שנאמרו על פה: ושמרת כל חוקיו. אלו אזהרות של עריות, כדדרישית לעיל: כל המחלה. כלומר מיני חולי שמחלין את הגוף: אשר שמתי במצרים. אלו עשר

הערות ותקונים

היו מתחלתן. מכילתא ולק"ט וילקוט: קלר) חק זה שימור שבת כו'. שם שם: קלט) ואמר רב יהודה כאשר צוך במרה. כן חובא בלק"ט, וליתא במכילתא, והוא מגמרא סנהדרין נ"ו ע"ב ונשנה בסדר עולם פ"ה וחובא בילקוט, רמז רנ"ז: קלז) ר' אלעזר המודעי אומר חק אלו אזהרות עריות. מכילתא ולק"ט וילקוט: קלח) שם נשא הקב"ה גדולה למשה דברי ר' יהושע. מכילתא והמלות "ודומה לו נשא עלינו אור פניך" הוא חוספת המחבר ובמכילתא הובא פסוקים אחרים: קלט) מכאן אמרו אם שומע אדם. מכילתא ולק"ט: קמ) מכאן אמרו בא לטהר מסייעין אותו. שבת ק"ד ע"א. וזה חוסיף המחבר ונובע מלק"ט וליתא במכילתא שם: קמא) דברי ר' יהושע ר' אלעזר המודעי אומר. מכילתא שם: קמב) הכליל כל התורה כולה. מכילתא בשם ר' אלעזר המודעי לקול ה' אלהיך, מלמד שכל מי ששומע מפי גבורה מעלין עליו כאילו עומד ומשמש לפני חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים. ובתנחומא הישן והקדום בשלח אות י"ט לקול ה' אלהיך מיכאן אתה למד כל השומע מפי תלמיד חכם כשומע מפי הגבורה וע"ש הערה ק"י: קמג) והיינו דתנן. אבות פ"ב מ"א וזה נובע מלק"ט שחוסיף זה: קמד) למצותיו אלו הלכות חוקיו אלו אזהרות של עריות. וכ"ה במכילתא:

מכות שבכללם לקו חמשים מכות: לא אשים עליך. (קמה) ומכיון דכתיב לא אשים עליך מה ת״ל כי אני רופאך, אלא כך אמר הקב״ה למשה, אמור להם לישראל כל זמן שהן שומעין כל מצוותי, ואין עוברין על אחת מהן, אינן נזוקין כלל, כיון שעוברין הריני מכה אותם, שנאמר והשיב בך את כל מדוי מצרים (דברים כח ס), כיון שחוזרין לפני בתשובה הריני מרפאם, (קמו) שהרי דבר תורה שנתתי לכם, הם חיים לכם, הם רפואה לכם, וכה״א כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא:

(קמז) ורבותינו דרשו ויסע משה. ר׳ יהושע אומר נסיעה זו נסעו ישראל על פי משה, ושאר כל המסעות כולן לא נסעו אלא על פי הגבורה, שנא׳ על פי ה׳ יסעו בני ישראל ועל פי ה׳ יחנו (במדבר ט יח). (קמח) ר״א אומר אף כאן ע״פ הגבורה נסעו, שכן מצינו בשנים או בשלשה מקומות שלא נסעו אלא על פי הגבורה וכאן לא נסעו אלא על פי הגבורה, ואלא מה ת״ל ויסע משה את ישראל, אלא להודיע שבחן של ישראל, שכיון שאמר להם משה קומו סעו, לא אמרו האיך אנו יוצאין לדרך במדבר, ואין בידינו מחיה, אלא האמינו והלכו אחרי משה, עליהם מפורש בקבלה כה אמר ה׳ זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמי׳ ב ב). (קמט) ר׳ יהודה בר אילעי אומר ע״ז עברה עם ישראל בים, והסיעה משה מידם באותה שעה, שנאמר ויסע משה את ישראל מים סוף, מאותו דבר רע שהיה עמהם בים סוף: ויצאו אל מדבר שור. היינו מדבר הגדול והנורא (דברים ח טו), ולמה נקרא גדול, (קנ) שהוא ת״ת פרסה על ת״ת פ־סה, ולמה נקרא שמו נורא, שהוא יראוי מפני בריות רעות שבו שהרי כולו מלא נחש ועקרב ועכשוב ואפעה שרף מעופף, מאי שרף מעופף, ששורף בהבל פיו כל עוף המעופף עליו, אע״כ ולא אמרו איה ה׳ המעלה אותנו מארץ מצרים השוליך אותנו [במדבר] בארץ עריבה ושוחה בארץ ציה וצלמות (ירמי׳ ב י), [מהו צלמות] מקום צל ועמו מות. (קנא) אמר רב אבא דבר זה סח לי רבינו הגדול אדם אחד היה בארץ ישראל פעם אחת הלך ללקט עצים בראש ההר וראה נחש מאותן הנחשים, והנחש היה ישן ולא ראהו, ומפחדו נשרו שערות ראשו, ולא צמח בו שיער עד יום מותו, והיו קוראין אותו מרוטה: וילכו דרך שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים. (קנב) אחרים אמרו מים שנטלו ישראל מבין הגזרים כלו באותו שעה, הא מה ת״ל ולא מצאו מים, כעניין שנא׳ באו על גבים ולא מצאו מים שבו כליהם ריקם (ירמי׳ יד ג). (קנג) דורשי רשומות אמרו שלא עסקו בדברי תורה ג׳ ימים, ואין מים אלא דברי תורה שנא׳ הוי כל צמא לכו למים (ישעי׳ נה א), כיון שהלכו ג׳ ימים בלא תורה נלאו, (קנד) עמדו ותקנו נביאים שביניהם שיהיו קורין בדברי תורה בשבת וקורין בשני בשבת ומפסיקין בשלישי וברביעי בשבת וקורין בחמישי בשבת ומפסיקין בערב

הערות ותקונים

קמח) ומכיון דכתיב לא אשים עליך מה ת״ל כי אני ה׳ רופאך אלא כך אמר הקב״ה למשה. נראה כי במכילתא המאמר קטוע והי׳ לנכון לפני המחבר: קמו) שהרי דברי תורה הם רפואה לכם. מכילתא שם: קמז) ורבותינו דרשו ויסע משה ר׳ יהושע אומר. מכילתא מסכתא דויסע פרשה א׳ ולק״ש: קמח) ר״א אומר. מכילתא: קמט) ר׳ יהודה בר אילעאי אומר. שם: קנ) שהוא ת״ת פרסה על ת״ת פרסה. מכילתא, עיין לעיל הערה צ״ד: קנא) אמר רב אבא דבר זה סח לי רבינו הגדול. במכילתא הגי׳ אמר רבי עקיבא דבר זה חסיח לי רבינו הקדוש, ובתנחומא הנדפס מכבר וכן בס׳ והזהיר אמר ר׳ אחא חסיח לי רבינו הגדול, ובשמ״ר ר׳ אבא חסיח לפני רבינו, ובלק״ש (כ״י פלארענץ) ובילקוט בשלח רמז רנ״ח בשם המכילתא א״ר אבא הדבר חזה חסיח לי רבינו הגדול, ובתנחומא הקדום ר׳ חייא הגדול אומר. וע״ש בהערה צ״ו ובלק״ש הערה קס״א: קנב) אחרים אמרו. מכילתא: קנג) דורשי רשומות. שם: קנד) ותקנו נביאים. במכילתא הנביאים והזקנים

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

שבת (קנה) כדי שלא ילינו שלשה ימים בלא תורה. (קנו) והכי הות דא תקנתא דמעיקרא דהוי קרי חד גברא באנפי ציבורא תלתא פסוקי, אי נמי תלתא גברי תלתא פסוקא, כל גבר פסוק חד, כנגד כהנים לוים וישראלים, אתא עזרא ותקן תלתא גברי עשרה פסוקי כנגד עשרה בטלנין, והקורא ארבעה פסוקים הרי זה משובח, והני מילי דקרו תלתא גברי בשני ובחמישי דמיתרין בעשיית מלאכה משום טורח ציבור, וכן נמי ביום צום, אבל ביום שיש בו קרבן מוסף, והוא אסור במקצת מלאכה, כגון חולו של מועד וראשי חדשים קרו ארבע גברי, חנוכה ופורים דלית בהו קרבן מוסף קרו תלתא גברי, יום טוב שאסור בעשיית מלאכה ויש בו קרבן מוסף קרו חמשה גברי, יום הכיפורים שאסור בעשיית כל מלאכה ובאכילה ובג' עניין אחרים, ויש בו קרבן מוסף, ויש בו איסור כרת, קרו שיתא גברי, יום שבת שאסור בעשיית כל מלאכה, ומבורך ומקודש משאת ימי בראשית, ויש בו קרבן מוסף, ויש בו איסור כרת וסקילה, קרו שבעה גברי. לפי שהוא מובחר שבשבוע: ויבואו מרתה. (קנז) ר' יהושע אומר לשלשה מקומות באו ובולן היה מימיהן מרורין, דלהכי כתיב מרתה ממרה מרה, ולפי שעה נתמררו ונתלענו ונמתקו, ולפי שעה ניסה אותם ולא סבלו אלא מיד וילונו העם: וישלך אל המים וימתקו המים. (קנח) אחרים אומרים היו ישראל מתחננים (קנט) ומתגררים לפני אביהם שבשמים, כבן שמתחנן לפני אביו, וכתלמיד שהוא מתגורר לפני רבו, ואומרים לפניו רבש"ע חטאנו לפניך שנתרעמנו על המים: ויאמר אם שמע תשמע. (קס) אם שמע אדם מעצמו, משמיעין לו מן השמים, וכה"א יהב חכמתא לחכימין ומנדעי ליודעי בינה (דניאל ב כא): (קסא) ד"א אם שמוע בילדותך סופך תשמע בזקנותך, (קסב) מכאן אמרו אם שמוע בחדש תשמע בישן, ואם יפנה לבבך שוב לא תשמע: לקול ה' אלהיך. (קסג) אלו עשרת הדיברות שנאמרו מפה אל פה בעשרה קולות, שנא' מן השמים השמיעך את קולו ליסרך (דברים ד לו): (קסד) והישר בעיניו תעשה. אלו גזירות: והאזנת למצותיו. אלו הגדות המשובחות הנשמעות באזני כל אדם: כל חוקיו. אלו המדרשות: כל המחלה אשר שמתי במצרים. תלה הדבר במה שראו בעיניהן: לא אשים עליך כי אני ה' רפאך. (קסה) ר' יצחק אמר אם אינו משים בהן מחלה, מפני מה הן צריכין רפואה, אלא כך אמר להן כל המחלה בעולם הזה הן, (קסו) ואם אשים עליך לא אשים אלא למרק עונותיך, כדכתיב וה' חפץ דכאו החלי

הערות ותקונים

ובגמרא ב"ק פ"ב ע"א עמדו נביאים ותקנו: קמה) כדי שלא ילינו שלשה ימים בלא תורה. זה ליתא במכילתא רק נשנה בגמרא ב"ק שם, וכן תנחומא הנדפס מכבר: קמו) והכי הות דא תקנתא. הם דברי המחבר ועיין מס' סופרים פ"י: קמז) ר' יהושע אומר לשלשה מקומות באו, מכילתא ולק"ט וילקוט: קמח) אחרים אומרו. מכילתא: קמט) ומתגררים כו' וכתלמיד שהוא מתגורר. כן הוא בילקוט ולפנינו במכילתא הגי' מתגדרים וכתלמיד שמתגדר: קנ) אם שמע אדם. חובא בלק"ט וליתא במכילתא: קנא) ד"א אם שמוע בילדותך. לק"ט וליתא במכילתא: קנב) מכאן אמרו. ברכות מ' ע"א: קנג) אלו עשרת הדברות. מכילתא לק"ט וילקוט: קנד) והישר בעיניו תעשה אלו גזירות, והאזנת למצותיו אלו הגדות. במכילתא והישר בעיניו תעשה אלו אגדות משובחות הנשמעות באזני כל אדם, והאזנת למצותיו אלו גזירות, ושמרת כל חקיו אלו הלכות, וגם בעל לק"ט הביא כן רק במקום אלו תמדרשות הביא הוא כל חוקיו אלו הלכות שיש בהם איסור והיתר טומאה וטהרה. ובתנחומא הקדום בשלח אות י"ט והאזנת למצותיו אלו הלכות, ושמרת כל חוקיו אלו הגזירות. וכתבתי שם בהערה ק"ט במכילתא שם ר' יהושע אמר והאזנת למצותיו אלו גזירות ושמרת כל חקיו אלו הלכות, ור' אלעזר המודעי אומר והאזנת למצותיו אלו הלכות ושמרת כל חקיו אלו עריות, ועיין בסדות סופרים לחרב הגדול מוהרא"ה ווייס נ"י במכילתא שם: קנה) ר' יצחק אמר. מכילתא: קנו) ואם אשים עליך לא אשים אלא למרק עונותיך כדכתיב כו'. זה ליתא במכילתא: קנז) תדע שכן הוא. מכילתא לק"ט וילקוט:

(ישעי' נג י), ואם קבלתם עליך מאהבה כי אני ה' רפאך לעולם הבא, וכה"א וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא (מלאכי ג כ):

ירויחו דורשי פרשת מי מרה וישכילו וסמוך לה פרשת מי אלים שהמעשה תכוף זה לזה:

כז) ויבואו אלימה. לאילים, למה נקרא אלים, שהיה אלים ומהולל במים מכל המקומות, (קסז) תדע שכן הוא שהרי היו שם שנים עשר מבועין ולא ספקו לשבעים דקלים, כיון שבאו ישראל ושרו עליהם ששים רבוא ספקו לכולם ולנו ושנו ושלשו וספקו להם: ויחנו שם על המים. דרכן של ישראל שאינן שורין אלא על המים:

[טז] א) ויסעו מאילים ויבואו כל עדת בני ישראל. (א) שלימין בנופן ובממונן: אל מדבר סין אשר בין אלים ובין סיני בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים. למה הוצרך לומר היום והחודש, ועוד שאותו היום אירע אחד בשבת שהוא סדור וכא ששת ימי בראשית, שנא' ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד (בראשית א ה), ולמה נאמר בכמה בחרש, לידע באיזה יום ניתנה תורה לישראל בהר סיני, (ב) ולא קיימא לן בהא כתנא דמכילתא דמקדים חד יומא לכולי האי מניינא, אלא כתנא דסדר עולם, (ג) דתניא בסדר עולם ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים אירע להיות בערב שבת, השלים ניסן אירע להיות אייר באחד בשבת חסר אייר אירע סיון להיות בשני בשבת, ובששה בסיון נתנו עשרת הדברות לישראל שהוא יום שבת, וסבירא לי דתנא דמכילתא ר' יוסי הוא, דסבר בחד בשבת איקבע סיון, ותנא דסדר עולם רבנן הוא, דסברי בתרי בשבא איקבע סיון בתרי בשבא לא אמר להו ולא מידו משום חולשא דאורחא בתלתא בירחא אמר להו ואתם תהיו לי בארבעה בירחא אמר להו מצות הגבלה בחמשא בירחא פרישא בשיתא בירחא דהוא יום שבת ניתנה תורה, ור' יוסי ורבנן הילכתא כרבנן, דהלכה כר' יוסי מחבירו ולא מחבריו חכמים: בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים. (ד) מגיד הכתוב שחררה שהוציאו ישראל ממצרים אכלו הימנו שלשים ואחר יום מחמשה עשר בניסן עד שירד להם המן לישראל בששה עשר באייר, והיינו ששים ואחד סעודות אחת ליום ואחת ללילה:

הערות ותקונים

[טז] ב) שלימין בנופן ובממונן. לק"ט: ג) ולא קיי"ל בהא כתנא דמכילתא דמקדים חד יומא לכולי האי מניינא אלא כתנא דסדר עולם. כי המכילתא וס"ע פליגו לשיטת הס"ע ר"ח ניסן ביום ששי היה, ולשיטת המכילתא ביום החמישי היה. א"כ י"ד ניסן לשיטת הס"ע היה ביום החמישי, וכן מפורש שם י"ד ניסן יום חמשי היה, ולשיטת המכילתא ביום הרביעי היה. ט"ו ניסן שבו יצאו מצרים חל לדעת הס"ע ביום הששי בע"ש, ולדעת המכילתא היה ביום החמישי ראש חודש אייר ולדעת הס"ע באחד בשבת היה, כי כן מפורש שם באחד בשבת היה, ולדעת המכילתא בשבת היה, ולפי זה שר"ח אייר היה באחד בשבת, א"כ חמשה עשר יום לחדש השני, באחד בשבת היה, ולסברת המכילתא בשבת היה. ר"ח סיון היה לשיטת הס"ע ביום ב', ולשיטת המכילתא ביום א' היה, וששה לחדש שנתנו בו הדברות היה ביום השבת, וכן מפורש שם ויום השבת היה, ולשיטת המכילתא ביום ו' היה, ועיין גם בגמרא פ"ז ע"ב ופ"ח ע"א וטובא שם דברי הס"ע: ג) דתניא בסדר"ע. פ"ה: ד) מגיד הכתוב. מכילתא וטובא בילקוט וכן בלק"ט ורש"י עה"ת וז"ל נתפרש היום של חנייה זו, לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו מצרים ותוצרכו למן למדנו שאכלו משירי הבצק ששים ואחת סעודות וירד להם מן בששה עשר באייר, ויום אחד בשבת היה, כדאיתא בטס' שבת דף פ"ז עכ"ל וזה ג"כ שיטת המכילתא שר"ח אייר היה בשבת א"כ ששה באייר היה ביום הראשון בשבת, ושיטת הס"ע שר"ח אייר היה באחד בשבת א"כ יום ששה עשר באייר היה ביום ב', ובסדר עולם פ"ח איתא ועוד למדנו שהיו אוכלין מעוגה שהוציאו ממצרים כל

ב) וילנו כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן במדבר. (ה) ר' יהושע אומר היו להם להימלך בגדולים שבהן מה נאכל, אלא עמדו ואמרו דברי תרעומות עליהם. ר' אלעזר המודעי אומר למודין היו ישראל לומר דברי תרעומות עליהן: ג) ויאמרו אליהם בני ישראל מי יתן מותינו ביד ה'. כלומר הלואי שניתן מלאך המות להמיתנו בגזירת הקב"ה כדרך העולם: בארץ מצרים. (ו) בשלשת ימי אפילה עם שאר אחינו שמתו באותו זמן: בשבתנו על סיר הבשר. בערביים שהרי היינו שביעים מתים: באכלנו לחם לשבוע. בבקרים. (ז) א"ר אלעזר המודעי עברים היו ישראל למלכים במצרים והיו יוצאין לשוק ונוטלין פת ובשר ודגים ואין כל אדם ממחה בידם, ויוצאין לשדה ונוטלין ענבים ותאנים ורימונים ואין אדם יכול ממחה בידם ואוכלין ושביעין: כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה. (*ז) שהוא מקום תוהו שאין בו כלום: להמית את כל הקהל הזה ברעב. (ח) ר' יהושע אומר אין לך מיתה קשה ממיתת רעב, שנא' טובים היו חללי חרב מחללי רעב (איכה ד ט). ר' אלעזר המודעי אומר ברעב בא רעב אחר רעב, כלומר מדהוה לי' למימר ברעב שב"א תחת ב' ואמר ברעב שהבית נפתחת ש"מ לכדדרשינן: ד) ויאמר ה' אל משה הנני. (ט) הריני נגלה ואיני מעכב: ממטיר לכם לחם מן השמים. (י) מאוצר טוב של שמים, כדכתיב יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים (דברים כח יב), (יא) והיינו דאמר ריש לקיש למה נקרא שחקים שמשחקים ששם שוחקים מן לישראל, ההיד ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח (תהלים עח כג). (יב) רבן [שמעון בן] גמליאל אומר בא וראה כמה הן חביבין ישראל לפני הקב"ה ששינה עליהן סדרי בראשית, לשעבר היה הלחם עולה מן הארץ, שנאמר להוציא לחם מן הארץ (תהלים קד יד), והטל היה יורד מן השמים, ועכשו היה הלחם יורד מן השמים והטל עולה מתחתיו, שנא' ותעל שכבת הטל (שמות טז יד): ויצא העם ולקטו. (יג) שלא יהיו עומדין בחצירות ומלקטין אלא יוצאין למדבר ומלקטין: דבר יום ביומו. (יד) מי שברא יום ברא פרנסתו, שלא יהיו הוא מתיאשין מן התפלה ומן הרחמים: למען אנסנו. (טו) מכאן היה ר' אלעזר המודעי אומר כל מי שיש לו מה יאכל היום, ואומר מה אוכל למחר הרי זה מקטני אמנה: הילך בתורתי אם לא. (טז) ר' יהושע אומר אם שנה אדם שתי הלכות בשחרית ושתי הלכות בערבית ועוסק במלאכתו כל היום, מעלין עליו כאילו קיים כל התורה כולה. (יז) מכאן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר לא ניתנה תורה לדרוש אלא

הערות ותקונים

שלשים יום ובו ביום כלתה, ולערב אכלו השליו ולמשכים לקטו את המן ע"כ, וכן בשמ"ר פ"ג מן חררה שהיי יוצאה עמהן ממצרים מספיק להם ל' יום, ובשמ"ר פכ"ה הצידה שהוציאו בידם ממצרים עשה להם ס"א סעודות ואכלו אותה ל"א יום, וכן בשה"ש רבה פ"א בפ' הגידה לי מחררה שנשלו ישראל בידם ממצרים אכלו ממנה ל"א יום, וכתב היפ"ת שבט"ו בניסן יצאו, ובט"ו לאייר שבו הלינו על משה תם הבצק שהוציאו ממצרים דהוה ליה ל"א יום, נמצא שאכלו ס"א סעודות כי סעודה אחת סועדים בלילה ואחת ביום, והסעודה של ליל ט"ו בניסן במצרים אכלוה נמצא שהנאכל ממה שהוציאו ממצרים היה ס"א סעודות, כי תלונתם ביום ט"ו באייר בערב היתה אחר שכבר אכלו סעודת הבוקר ולא היה להם לאכול בערב דליכא למימר כי בבוקר הלינו שלא היה להם לאכול כל היום, הרי המן לא שירד עד ט"ז באייר, ולא יתכן שנשארו כל היום וכל הלילה בלא אכילה: ס) ר' יהושע אומר ר' אלעזר המודעי אומר. מכילתא לק"ט וילקוט רמז רנ"ז: ו) בשלשה ימי אפילה. שם שם: ז) א"ר אלעזר המודעי. מכילתא לק"ט וילקוט: *ז) שהוא מקום תוהו. שם שם: ח) ר' יהושע אומר אין לך מיתה קשה. מכילתא ולק"ט וילקוט: ט) הריני נגלה ואינו מעכב. מכילתא שם פ"ב, לק"ט וילקוט רמז רנ"ח: י) מאוצר טוב. מכילתא לק"ט וילקוט. יא) והיינו דאמר ריש לקיש למה נקרא שחקים. חגיגה י"ב ע"ב: יב) רבן שמעון בן גמליאל. מכילתא ולק"ט וילקוט, וכן תקנתי בפנים: יג) שלא יהיו עומדין בחצירות. שם שם: יד) מי שברא יום. שם שם: טו) מכאן היה ר' אלעזר המודעי אומר. מכילתא: טז) ר' יהושע אומר. שם:

לאוכלי המן, ושניים להם אוכלי תרומה. הא כיצד, אם אדם יושב ודורש ולא היה יודע מהיכן הוא אוכל ושותה, מהיכן הוא לובש ומתכסה הא לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן ושניים להם לאוכלי תרומה:

ה) והיה ביום הששי. הששי הנקרא כך משאת ימי בראשית, ואני המרביר נוי חפ"ן משכיות כסף בדבירת שילום הוד חפוחי זהב הרווחתי במדרשו כתכלית ששת ימי מעשה בראשית: והכינו את אשר יביאו. לשבתו, (יח) מכאן אמרו חול מכין לשבת חול מכין ליו"ט, ואין שבת מכינה (לחול) [ליו"ט], ואין יו"ט לשבת, אא"כ עירב בתבשיל, יזכני בוראי לכבדו בהלכות עירוב תבשילין בסדר יו"ט, בפרשת עצרת: והיה משנה. כל מקום שנא' משנה סמוך ללמ"ד הרי היא לגריעות, כגון משנה למלך אחשורוש (אסתר י ג), גרוע מאחשורוש, במרכבת המשנה אשר לו (בראשית מא מג), גרועה מאותה המרכבה שרכב ביום מלכו, וכל מקום שאינו סמוך ללמ"ד הרי הוא לשון שינוי לגדולה, כגון מגיד משנה (אגיד) [אשיב] לך (זכרי' ט יב), וכגון זה והיה משנה: על אשר ילקטו יום יום. (יט) דתניא והיה משנה. לחם משונה, אתה אומר כן או אינו אלא לחם כפול, כשהוא אומר שני העמר לאחד (שמות טז כב), הרי לחם כפול אמור, הא מה ת"ל לחם משנה, לחם שהוא משונה, (כ) מלמד שבכל יום ויום היה המן יורד לישראל פרוטות פרוטות, ובערב שבת היה יורד זוגות זוגות, בכל יום היה ריחו נודף, ובשבת ביותר, (כא) בכל יום היה מתול כזהב, ובשבת ביותר, (כב) מכאן אמרו שצריך אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת:

ו) ויאמר משה ואהרן אל כל (עדת) בני ישראל. כשם שנתרעמו בערבוביא כך פייסום בערבוביא: ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים ובקר וראיתם את כבוד ה'. (כג) מה ת"ל וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים, אלא לפי שאמרו מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע כי הוצאתם אותנו וגו' (שמות טז ג), לפיכך אמרו להם דעו שכשאתם ישינים בערב על מטותיכם הקב"ה משלח לכם פרנסותיכם, (כד) ורמזו להם שבפנים מחשיכות, דהיינו בערב הקב"ה נותן להם את השליו לפי ששאלוהו ממלוא מעים, שנא' על סיר הבשר, והמן ניתן להם בפנים מאירות, דהיינו בבוקר, ובכך אתם יודעים שלא אנחנו הוצאנו אתכם ממצרים אלא הקב"ה:

ז) ובקר וראיתם את כבוד ה'. בענן הוא נגלה לכם: בשמעו את תלונותיכם על ה'. (כה) אמרו אילו עלינו הייתם מתרעמין היינו סובלים, אלא אתם מתרעמין לפני חי וקיים לעולמים:

ח) ויאמר משה. עכשיו פירש להם ואמר: בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע בשמוע ה' תלונותיכם אשר אתם מלינים. (כו) לא נאמר מתלוננים אלא מלינים, שהיו מלינים את נשיהם ואת טפם ואומרי' להם התרעמו על הקב"ה אלא

הערות ותקונים

ו) מכאן היה רשב"י אומר. שם: יח) מכאן אמרו חול מכין לשבת. ביצה ב' ע"ב עירובין ל"ח ע"ב: יט) דתניא והי' משנה לחם משונה. מכילתא ולק"ט וילקוט רמז רנ"ח ורש"י עה"ת בשם מדרש אגדה והוא גם בתנחומא הקדום בשלח אות כ"ד ע"ש הערה קכ"ח: כ) מלמד שבכל יום ויום היה המן יורד לישראל פרוטות ובע"ש היה יורד זוגות זוגות. זה ליתא במכילתא ובילקוט: כא) בכל יום הי' מתול כזהב. במכילתא הי' מוצהב כזהב ובילקוט רמז רנ"ח מוזהב כזהב: כב) מכאן אמרו שצריך אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת. שבת קי"ז ע"ב. ועיין שו"ט מזמור צ"ב אות א' ובהערה א': כג) מה ת"ל וידעתם כו'. במכילתא המאמר בקיצור ויאמר משה אמר להם עד שאתם ישנים במטותכם הקב"ה הוא מפרנס אתכם: כד) ורמזו להם. עיין במכילתא שם: כה) אמרו אילו עלינו הייתם מתרעמין. מכילתא ולק"ט וילקוט על הפסוק שלאחריו בשמוע את תלונותיכם: כו) לא נאמר מתלוננים אלא מלינים כו'. זה ליתא במכילתא ולק"ט

יש ספק בידו לפרנס אתכם לאחר שהוציאנו ממצרים, וכן מפורש ע"י דוד משיח ה', שנאמר הגם לחם יוכל חת אם יכין שאר לעמו (תהלים עח יח), וכתיב אמרו היוכל אל לערוך שלחן במדבר (שם שם יט): ד"א בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע. (כז) מכאן שאין דרך אדם ליכל בשר שתי פעמים ביום, שנאמר כי תאוה נפשך לאכל בשר (דברים יב כ). (כח) ר' ישמעאל אומר מגיד הכתוב שבשר תאוה נאסר להם לישראל במדבר, ומשבאו לארץ התירו הכתוב להם. (כט) ר' עקיבה אומר לא בא הכתוב אלא ללמדך דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתיאבון, יכול יקח מן השוק ויאכל, ת"ל וזבחת מבקרך ומצאנך (שם שם כא), הא אין אוכל בשר אלא עד שיהא לו בקר וצאן, והני מילי בדורות הראשונים אבל בדורות הללו מי שיש לו פרוטה בכיסו מריצה לחנוני, (כט*) כדאמרינן בשחיטת חולין, אעפ"כ אין לו לאדם להרבות סעודתו, דכתיב כי (זולל וסובא) [סובא וזולל] יורש (משלי כג כא): ולחם בבקר לשבוע. מן הלחם חייב אדם להשביע את נפשו, (ל) מלמד שאין השביעה אלא בראיית עינים, וכן אמר קהלת טוב מראה עינים מהלך נפש (קהלת ו ט). (לא) וכן אמרו רבותינו לא יאכל [אדם] תבשילו לערב אלא לאור הנר, (לב) שכן הסומין אוכלין ואינן שביעין, (לג) ועוד שמא תפול זבוב או שאר דבר איסור ואינו רואהו, (לד) ולהכי אמרו רבנן הדלקת נר בשבת מצוה, (לה) כדי שיתענגו בלילי שבת במאכל ובמשתה, ואם יאכל מבעוד יום קודם שקידש היום חושבו כתענית ציבור, דהיינו ט' באב שאוכלין מבעוד יום, ואין זה תענוג שבת, אלא תענוג חול, דכתיב וקראת לשבת עונג (ישעי נח יג), משעת קריאתו אתה חייב להתענג בו: ונחנו מה. (לו) דרכן של צדיקים כל זמן שמתגדלים מוסיפים ענוה, אברהם אמר ואנכי עפר ואפר (בראשית יח כז), משה ואהרן אמרו ונחנו מה: כי תלינו עלינו. אמרו וכי מה אנחנו חשובים שאתם אומרים לנו כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה (פסוק ג), לא כח ולא גבורה היה בנו אלא שלוחים בעלמא,

הערות ותקונים

וילקוט ועיין רש"י עח"ת: כז) מכאן שאין דרך אדם ליכל בשר כ' פעמים ביום. זה הובא בלק"ט והעירותי שם בהערה מ"ז בגמרא יומא ע"ה ע"ב איתא מכאן למדה תורה דרך ארץ שלא לאכול אלא בלילה: כח) ר' ישמעאל אומר מגיד הכתוב. הוא בספרי ראה פיסקא ע"ה בפסוק כי תאוה נפשך לאכול בשר, ושם הגי' רבי שמעון אומר אולם בלקח טוב שם (פסיקתא זוטרתא) תגי' ר' ישמעאל: כט) ר' עקיבה אומר לא בא הכתוב אלא ללמדך דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתיאבון. בספרי שם הוא בשם ר' אלעזר בן עזריה, ובשם ר"ע הובא מאמר אחר והמחבר הביא כמו שהוא בפסיקתא זוטרתא שם. ובגמרא חולין פ"ד ע"א הובא זה סתמי: *כט) כדאמרינן בשחיטת חולין. הוא בגמרא חולין שם פ"ד ע"א: ל) מלמד שאין השביעה אלא בראיית עינים. לקח טוב, ובשבלי הלקט השלם (שהוצאתי לאור) ערוגה הראשונה סי' נ"ט הביא וז"ל כתוב בלקח טוב ולחם בבוקר לשבוע, מכאן שאין שביעה אלא במראית העין כו', וכן בתניא ה' הדלקת הנר סי' י"ב מתחיל, בלקח טוב ולחם בבוקר לשבוע מכאן שאין שביעה אלא במראית העין כו' עד במאכל ובמשתה לקוח מלקח טוב: לא) וכן אמרו רבותינו לא יאכל תבשילו לערב אלא לאור הנר. כן הובא בלק"ט, וכתבתי שם בהערה מ"ח לאו בפירוש אתמר, וכן מובא ברש"י שבת כ"ח ע"ב הדלקת הנר חובה כבוד שבת הוא שאין סעודה חשובה אלא במקום אור כעין יומא, ובתוס' שם ד"ה הדלקת הנר פי' במקום סעודה דחובה הוא שיסעוד במקום הנר משום עונג, ועיין יומא ע"ה ע"ב וברש"י שם: לב) שכן הסומין אוכלין ואינן שביעין. לק"ט שם, וסיים שם ומי שאוכלין בלילי שבתות בלא הנר בחשך ידמו כי אין אוכלין לשבוע נפשם וע"ש הערה ט"ט: לג) ועוד שמא תפול זבוב כו'. לק"ט: לד) ולהכי אמרי רבנן הדלקת נר בשבת מצוה כו'. לק"ט. ובגמרא שבת כ"ח ע"ב כתוב הדלקת נר בשבת חובה. וגם בעל שבלי הלקט ותניא רבתי שם העתיקו דברי הלקח טוב בלשון הדלקת נר בשבת חובה, ועיין רמב"ם ה' שבת פ"ה ה' שכתב הדלקת נר בשבת איטו רשות כו'. ולא מצוה כו' אלא חובה: לה) כדי שיתענגו בלילי שבת במאכל ובמשתה כו'. לק"ט ע"ש: לו) דרכן

היינו מאת הקב"ה אליכם, דור אמר ואנכי תולעת ולא איש חרפת אדם ובזוי עם (תהלים כב ז), וכן אתה דורש בכל הנביאים שהשפילו את עצמם ואמרו להם יודעין אתם שאין אנו כדיי להספיק לכם מזונות, אלא עשיתם עצמיכם כמתרעם על המלך, ואומרים דברי תרעומותיו כנגד שלוחו של מלך, וניכרים הדברים שעל המלך הוא מתרעם, ולא על שלוחו, כך אתם לא עלינו תלונותיכם, כי אין לנו במה לפרנסכם, כי על ה' היא התלונה:

ט) ויאמר משה אל אהרן אמור אל כל עדת בני ישראל. בערבוביא שאלו בערבוביא אמור להם, (לז) ולמה לא אמר להם משה בעצמו, אלא מינה שליח את אהרן, (לח) לפי שידע שהן עתידין ליתן את הדין, וכה"א במקום אחר ויאמר משה אל אחרן קח את המחתה וגו' (במדבר יז יא), כי היכי דהתם הם נותנים את הדין, הכא נמי עתידין ליתן את הדין, וכל כך למה: כי שמע את תלונותיכם, ששאלתם שלא כהונן:

י) וידבר אהרן אל כל עדת בני ישראל. (לט) מה ת"ל ויהי, אלא מלמד שכשם שנזר הקב"ה כך היה מיד: ויפנו אל המדבר. (מ) ר' יוסי אומר אף כאן בקשו לסקול את משה ואת אהרן, שכל זמן שהיו ישראל מבקשים לסוקלם היה נראה מיד כבוד ה' בענן, וכה"א להלן ויאמרו כל העדה לרגם אותם באבנים וכבוד ה' נראה (בענן) [באוהל מועד] (במדבר יד ו), ובל כך למה, אמר הקב"ה מוטב שילקה הענן ואל יסקלו משה ואהרן. ר' אליעזר המודעי אומר לא הפנו אלא שיזכור להם הקב"ה מעשה אבות שנאמר ויפנו אל המדבר, מה המדבר הזה אין בו ישוב ולא עון ולא חטא, כך אבות הראשונים אין בהן עון ולא חטא. (מא) ומעין זה אמרו רבותינו בשליח ציבור שצריך שיהא זקן ורגיל וסירקו נאה וביתו כמדבר: (מב) ורבותינו דרשו והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו. את אשר יאכלו לא נאמר, אלא את אשר יביאו, (מג) כלומר יכינו ביום הששי במבואות ובחצרות תיקוני לחיים וקורות וצורות פתחים ועירובים ושיתוסים להתיר להם את אשר יביאו ביום השבת מרשות לרשות:

(א) מבאן שנינו [פרק א'] מבוי שהוא גבוה [למעלה] מעשרים אמה ימעט. (ב) כיצד ממעטו נותן עליו קורה מעשרים אמה ולמטה וקיימא לן הלכתא כתנא קמא.

(ג) היה מקצת קורה בתוך עשרים ומקצתה למעלה מעשרים, מקצת סכך בתוך עשרים ומקצתו למעלה מעשרים, במבוי כשר (ד) ובסוכה נמי כשר. (ה) חלל סוכה תגן חלל

הערות ותקונים

של צדיקים. חולין פ"א ע"א: לז) למה לא אמר להם משה בעצמו. לק"ט: לח) לפי שידע שהן עתידין ליתן את הדין. עיין במכילתא וילקוט סוף רמז רנ"ח בשם ר' אליעזר וכן הוא בלק"ט: לט) מה ת"ל ויהי. מכילתא: מ) ר' יוסי אומר. במכילתא ר' יוסי הגלילי אומר, ובילקוט חגי' ר' יוסי בן שטוע אומר. ובלק"ט הביא ג"כ א"ר יוסי: מא) ומעין זה אמרו רבותינו בשליח ציבור. תענית ט"ז ע"א ובמקום ביתו כמדבר איתא בגמרא וביתו ריקם ע"ש בפירש"י: מב) ורבותינו דרשו את אשר יאכלו לא נאמר. כן הביא הלק"ט וסיים מכאן לעירובי חצרות מן התורה שיערב אדם מערב שבת בפת או בשום כאכל כדי שישלטל מבית לבית ומחצר לחצר ע"כ. ובמכילתא בשלח פ"ב והיה ביום הששי והכינו את אשר יבואו, מכאן שמערב אדם מערב שבת לשבת והכוונה על עירובי חצרות: מג) כלומר כו'. הוספת המחבר. ואח"כ מתחיל ה' עירובין לפי סדר הפרקים בגמרא עירובין:

[פ"א] ה) מבאן שנינו מבוי שהוא גבוה למעלה מעשרים אמה ימעט. ריש עירובין ב' ע"א במשנה הראשונת. וחנה הוספתי טלת "למעלה" כמו שהוא במשנה. אולם ראיתי בהגהת הב"ח שמוחק טלת "למעלה" וגם בפי' הר"ח וברי"ף ליתא: ו) כיצד ממעטו. גמרא שם ג' ע"ב ורי"ף ריש עירובין: ז) היה מקצת קורה בתוך עשרים. שם ג' ע"א וברי"ף שם: ח) ובסוכה נמי כשר. בגמרא שם אמר רבה במבוי כשר בסוכה פסול. והביא הרי"ף ואסיקנא רבה אמר אחד זה ואחד זה כשר, לכן הביא לנכון המחבר ובסוכה נמי כשר: ט) חלל סוכה תגן. גמרא שם ג' רע"ב ורי"ף

מבוי תנן, זה וזה עשרים אמה. (ו) היה גבוה מעשרים אמה ממעטו בקורה שרחבה טפח, (ז) דדין דקורה משום היכר הוא, והיכר של מטה כהיכר של מעלה, כשם שלמעלה, דייה טפח, כדתנן דייה לקורה שתהא רחבה טפח, כך הקורה שממעט בה למטה המינה דייה שתהא רחבה טפח. (ח) היה גובהו פחות מעשרה טפחים חוקקין ארבע אמות ברוחב וארבע אמות באורך כדי להשלימו לעשרה טפחים. (ט) דקיימא לן כאביי. (י) איתמר משמיה (דרבאי ורבדי) [דרבי אמי ורבי אסי] אם יש שם סם ארבעה מתיר בפירצה עד עשר ואם אין שם סם ארבעה פחות משלשה מתיר, שלשה אינו מתיר. אמר רמי בר חמא אמר רב הונא לחי הבולט מרוסנו של מבוי כנון זה פחות מד' אמות נידון משום לחי, ואינו צריך לחי אחר להתירו. ארבע אמות נידון משום מבוי וצריך לחי אחר להתירו, (יא) ואותו לחי היכן מעמידו, אמר רב ספא דמוקים ליה באידך גיסא. ואי מוקים ליה בהדי מפתי ליה פורתא או מכציר ביה פורתא. (יב) וקיימא לן כרב אשי דאמר בין במבוי שהוא שמונה אמות בין במבוי שהוא שבע אמות אין צריך לחי, ממה נפשך אי עומד נפיש הוי ניתר כעומד מרובה על הפרוץ, אי פרוץ נפיש נידון משום לחי. מאי אמרת אי כהדדי נינהו הוי ספק דדבריהם וספק דדבריהם להקל. (יג) ובמבוי עקום כנון זה קיימא לן כרב, דאמר תורתו במפולש. (יד) תנו רבנן כיצד מערבין מבואות המפולשין לרשות הרבים, עושה צורת הפתח מכאן ולחי וקורה מכאן, וקיימא לן הכי (מו) ולא כחנניי דפליג עלי'. (מז) והני מילי מבואות המפולשין לרשות הרבים הוא דסגי להו בצורת הפתח מכאן ולחי וקורה מכאן, אבל רשות הרבים גופיה לא מערבא אלא בדלתות מכאן ומכאן, (יז) והוא שנגעלות בלילה. (יח) אמר רב מבוי שנפרץ במילואו לחצר ונפרצה חצר כנגדו לרשות הרבים, החצר מותרת והמבוי אסור, פי' חצר מותרת ואע"ג דבקעי בה רבים, (יט) דתניא חצר שהרבים נכנסין בזו ויוצאין בזו, רשות היחיד לשבת, ורשות הרבים לטומאה. ומבוי אסור משום שהוא מפולש לרשות הרבים. (כ) איתמר מבוי העשוי כנדל, (כא) דהיינו שרץ מרבה רגלים, (כב) וכן למבוי זה יש שבילין הרבה מכאן ומכאן והן מפולשין לרשות הרבים, (כג) אמר אביי עושה צורת הפתח לגדול (*כג) (ואידך) [והנך] כולהו משתרי בלחי וקורה, (כד) ורבא אמר עושה צורת הפתח לכולהו מחד גיסא, ואידך גיסא משתרי

הערות ותקונים

שם: ו) היה גבוה מעשרים אמה ממעטו בקורה שרחבה טפח. גמרא שם סוף ע"ב וכ"ה בריי"ף ועיין בהרא"ש שכתב ואין לשון הריי"ף מכוון ע"ש: ז) דדין דקורה משום היכר הוא. גמרא שם ת' רע"א והוא כלשון הריי"ף שם: ח) היה גובהו פחות מעשרה טפחים חוקקין ארבע אמות כו'. הריי"ף שם ועיין בגמרא שם: ט) דקיי"ל כאביי. גמרא שם וע"ש בפירש"י ד"ה רב יוסף ועיין גם בהריי"ף שהביא כאביי ואע"ג דפליג עליה רב יוסף דהוא רבו ואמר חוקק בו ארבעה על ארבעה כו' וע"ש בשלטי הגבורים וברבינו יהונתן שם: י) איתמר משמיה דרבאי ורבדי. תקנתי דרבי אמי ורבי אסי כמו שהוא בגמרא שם וכן הובא לנכון בריי"ף: יא) ואותו לחי היכן מעמידו. גמרא שם ת' ע"ב: יב) וקיי"ל כרב אשי. גמרא שם ועיין בהריי"ף: יג) ובמבוי עקום קיי"ל כרב כו'. עירובין ו' ע"א וריי"ף שם: יד) תיר כיצד מערבין גמרא שם: טו) ולא כחנניה דפליג עליה. גמרא שם חנניא אומר ב"ש אומרים עושה דלת מכאן ודלת מכאן. ועיין בריי"ף שם: טז) וה"מ מבואות המפולשין כו'. גמרא שם ע"ב וריי"ף שם: יז) והוא שנגעלות בלילה גמרא וריי"ף שם: יח) אמר רב מבוי שנפרץ במילואו לחצר. שם ז' ע"א וע"ש בתוס' ד"ה דאי. וכן הוא בריי"ף שם: יט) דתניא חצר שהרבים נכנסין בזו. גמרא ת' ע"א וריי"ף שם: כ) איתמר מבוי העשוי כנדל. שם ת' ע"ב וריי"ף שם: כא) דהיינו שרץ מרבה רגלים. הריי"ף שם. ובגמרא חולין ס"ז ע"ב מרבה רגלים זה נדל: כב) וכן למבוי זה יש שבילין הרבה. הריי"ף שם: כג) אמר אביי. גמרא ת' ע"ב וריי"ף שם: כג*) ואידך כולהו משתרי. הגהתי והנך כמו שהוא בגמרא. וראיתי בריי"ף הגי' ואינך: כד) ורבא אמר. שם שם: כה) מבוי שצדו אחד קצר. גמרא שם: כו) דסבירא ליה לרבא דכיון

בלחי וקורה. (כה) מבוי שצידו אחד קצר וצידו אחד ארוך בין שהוא ארבע אמות בין שהוא פחות מארבע אמות מניח את הקורה כנגד הקצר, דקיימא לן כרבא דהוא בתרא. (כו) דסבירא ליה לרבא דכיון דצידו אחד עודף ד' אמות או פחות מד' אמות על צידו השני הוה ליה כמבוי בפני עצמו, ולהכי צריך המחיצה כנגדו.

(כז) מתני' והרחב מעשר אמות ימעט (מבוי שהוא רחב עשרים אמה) (כה) אמר אביי עושה פס גבוה עשרה טפחים במשך ד' אמות ומעמידו באמצע לארכו של מבוי, אי נמי עביד כדאמר רב יהודה מבוי שהוא רחב ט"ו אמה, מרחיק ב' אמות ועושה פס ג' אמות, ואי איכא מבוי דרחב עשרים אמה עביד הכי מהאי גיסא ומהאי גיסא. (כט) וצורת הפתח שעשאה מצידו של כותל, (ל) דהוה ליה פתחא בקרן זויות, לא עשה ולא כלום. (לא) ואמר רב חסדא צורת הפתח שאמרו צריכה שתהא בריאה כדי לקבל דלת ואפילו דלת של קשין. (לב) ואמר רב נחמן אין צריכין ליגע, (לג) פי' אילו הקנים שבמזוזות המבוי אם היו גבוהין י"ד טפחים ולא הגיעו לקורה שלמעלה כשר, (לד) וקיימא לן הכי:

(לה) מתני' הכשר מבוי בית שמאי אומרים לחי וקורה, ובית הלל אומרים או לחי או קורה, והלכתא כבית הלל, (לו) ופלוגתא דחנני' ותנא קמא במבוי המפולש הוא. (לז) אמר ר' יוחנן חצר צריכה שתפרוץ משתי רוחות, וכל פס במשהו, ואי מרוח אחת צריך שיהא הפס ארבעה טפחים. (לח) תנו רבנן לשון ים שנכנס לחצר אין ממלאין הימנו בשבת אלא אם עשה לו מחיצה נבוה י"ד טפחים, בד"א כשפרצתה יתר מעשר אמות, אבל אין עשר אין צריך כלום, (לט) מימלא הוא דלא ממלאינן מיני' הא טלטולי מטלטלינן, והלא נפרצה חצר [במלואה] למקום האסור, (הא) [הכא] במאי עסקינן דאית ליה גידודי, (מ) דהיינו כעין פסין: (מא) ואמר רב מבוי שאורכו כרחבו אינו ניתר בלחי משהו, ואינו ניתר בקורה טפח, דכיון דארכו כרחבו הוי ליה חצר, וחצר אינה ניתרת בלחי וקורה אלא בפס ארבעה. (מב) אמר רב נחמן נקטינן איזוהי מבוי שניתר בלחי וקורה, (מג) כל שאין ארכה יתר על רחבה, אבל ארכה יתר על רחבה אפי' משהו הוי ליה מבוי ומבוי בלחי וקורה סגיא:

(מד) מתני' קורה שאמרו רחבה כדי לקבל אריח והאריח חצי לבינה של שלשה טפחים דייה לקורה שתהא רחבה טפח כדי לקבל אריח לארכו. רחבה ובריאה

הערות ותקונים

כה. הרי"ף שם: כז) מתני' והרחב מעשר אמות ימעט. משנה הראשונה ריש עירובין: כח) אמר אביי עושה פס גבוה י' טפחים. בגמרא שם י' ע"א אבא אמר אביי חני והרוחב מעשר ימעט כו', וזה שהביא המחבר הובא שם בשם ר' שמואל משמיה דלוי: כט) וצורת הפתח שעשאה מצידו של כותל. גמרא י"א ע"א בשם רב חסדא: ל) דהוה ליה פתחא בקרן זוית. כן הביא הרי"ף בשם רב האי גאון ז"ל ועיין בפי' רבינו חננאל בגמרא שם: לא) ואמר רב חסדא. גמרא י"א ע"ב והובא ברי"ף: לב) ואמר רב נחמן אין צריכין ליגע. פה חסר וכצ"ל צורת הפתח שאמרו קנה מכאן וקנה מכאן וקנח על גביהן רב נחמן אמר אין צריכין ליגע כמו שהוא בגמרא והובא ברי"ף: לג) פי' אילו הקנים שבמזוזות כו'. הוא לשון הרי"ף, וכן פי' רבינו חננאל: לד) וקיי"ל הכי. הרי"ף שם והלכתא כרב נחמן: לה) מתני' הכשר מבוי. משנה י"א ע"ב: לו) ופלוגתא דחנני' ותנא קמא. גמרא שם ורי"ף שם, ופירש"י שכתב כמאן דלא כחנני' דקא סלקא דעתי' דהכי קאמר הכשר מבוי מפולש ב"ש אומרים כו': לז) א"ר יוחנן. גמרא י"ב ע"א ורי"ף שם וע"ש בהגהה: לח) ת"ר לשון ים. גמרא ורי"ף שם: לט) מימלא הוא דלא ממלאינן. שם שם: מ) דהיינו כעין פסין. לקוח מהרי"ף שם ועיין ערוך בערכו ובתוס' שם ד"ה הכא: מא) ואמר רב. גמרא י"ב ע"ב ושם גם ברי"ף הגי' אמר רב יהודה אמר רב: מב) אמר רב נחמן. גמרא ורי"ף שם: מג) כל שאין ארכה יתר על רחבה. עיין בגמרא וברי"ף שם: מד) מתני' קורה שאמרו רחבה. משנה י"ג ע"ב:

לקבל אריה. (מה) ומוקים רב חסדא דמעמידין הקורה צריכין שיהיו בריאין. (מו) קורה היוצאה מכותל זה ואינו נוגע זו לזו פחות מן ג' טפחים אין צריך להביא קורה אחרת פירוש דכלבוד דמי. ג' טפחים צריך להביא קורה אחרת. פחות מן ד' אין צריך להביא קורה אחרת, וכן שתי קורות המתאימות ולא בזו כדי לקבל אריה ולא בזו כדי לקבל אריה אם מקבלות אריה לרחבו טפח אין צריך להביא קורה אחרת. ואם לאו צריך להביא קורה אחרת. (מז) היה אחת למעלה ואחת למטה, (מח) ר' יוסי [ברבי יהודה] אומר רואין את העליונה כאילו היא למטה והתחתונה כאילו היא למעלה, ובלבד שלא תהא עליונה למעלה מעשרים אמה, והתחתונה למטה מעשרה טפחים:

(מט) מתני' היתה של קש או של קנים רואין אותה כאילו היא של מחכת. היתה עקומה רואין אותה כאילו היא פשוטה ענילה רואין אותה כאילו היא מרובעת שאם יש בהקיפה שלשה טפחים יש בה רוחב טפח. (נ) לחיין שאמרו גובהן י"ד טפחים רוחבן ועוביין כל שהוא: (נא) אמר ר' זירא היא בתוך מבוי ועקמומיתה חוץ למבוי, היא בתוך עשרים ועקמומיתה למעלה מעשרים. (נב) היא למעלה (מעשרים) [מעשרה] ועקמומיתה למטה (מעשרים) [מעשרה], רואין כל שאילו תינטל עקמומיתה ואין בין זה לזה שלשה טפחים, אין צריך להביא קורה אחרת, ואם לאו צריך להביא קורה אחרת. לחיים שאמרו גובהן י"ד טפחים ורוחבן ועוביין כל שהוא. (נג) וכמה כל שהוא. תני ר' חייא (נד) אפילו כחוט הסרבן. (נה) ת"ר עשה לחי (נו) (לחצר) [לחצי] מבוי. (נז) פי' אם בא (לחצר) [לחצי] מבוי לחי הפנימי ועשה בו לחי והניח חצי החיצון בלא לחי יש לו להשתמש באותו חצי הפנימי מן הלחי ולפנים, ומן הלחי ולחוץ אסור להשתמש, דכמבוי בפני עצמו דמי. (נח) אמר רבא עשה לחי למבוי והגביה מן הקרקע שלשה טפחים, או שהפליגו מן הכותל ג' טפחים לא עשה ולא כלום. (נט) ואפילו לר' שמעון בן גמליאל דאמר אמרינן לבור, הני מילי למעלה, אבל למטה כיון דהוה ליה מחיצה שהגדיים בוקעין בה לא [קאמר]. (ס) ר' יוסי אומר רחבן ג' טפחים. ולית הלכתא כוותיה. (סא) איתמר לחי העומד מאיליו, אביי אמר הוי לחי, בדסמכינן עליה מאתמול. ורבא אמר לא הוי לחי. (סב) והלכתא כאביי בי"ל קנ"ם:

הערות ותקונים

מה) ומוקים רב חסדא. גמרא י"ד ע"א ע"ש וברי"ף שם: מו) קורה היוצאה מכותל זה. שם שם: מז) היה אחת למעלה ואחת למטה. גמרא ורי"ף שם: מח) ר' יוסי. תקנתי ר' יוסי ברבי יהודה כמו שהוא בגמרא וברי"ף: מט) מתני' היתה של קש. משנה י"ג ע"ב: נ) לחיין שאמרו גובהן י' טפחים. הוא ג"כ במשנה שלאחריה י"ד ע"ב ולפני הרי"ף והמחבר היתה משנה אחת: נא) א"ר זירא. שם י"ד ע"א בגמרא. והובא בריי"ף שם: נב) היא למעלה ועשרים ועקמומיתה למטה מעשרים. תקנתי מעשרה. כמו שהוא לנכון בגמרא וברי"ף: נג) וכמה כל שהוא תני ר' חייא. גמרא י"ד ע"ב ורי"ף שם: נד) אפילו כחוט הסרבן. צ"ל הסרבל, כמו שהוא לנכון בגמרא וברי"ף והערוך בערך סרבל הביא פי' חוט כפול ועב מן כפיתו בסרבליהון (דניאל ג' כ"א) והוא דברי רבינו חננאל בפי' עירובין: נה) ת"ר עשה לחי לחצר מבוי. גמרא ורי"ף שם וצ"ל תנא במקום ת"ר: נו) לחצר. תקנתי לחצי כמו שהוא בגמרא וברי"ף וע"ש בפירש"י: נז) פי' אם בא לחצר [צ"ל לחצי] מבוא כו'. לקוח מן הרי"ף ודברי הרי"ף נובעים מפי' רבינו חננאל לגמרא עירובין שם: נח) אמר רבא. גמרא ורי"ף שם: נט) ואפילו לרשב"ג. שם שם: ס) ר' יוסי אומר. שם שם, והוא מוסב על לשון המשנה שהובא בה דברי ר' יוסי, ועל זה הובא בגמרא וברי"ף שם אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל אין הלכה כר' יוסי, וברי"ף המלות "אמר רב יוסף" ליתא: סא) איתמר לחי העומד מאליו. גמרא ט"ו רע"א ורי"ף שם: סב) והלכתא כאביי בי"ל קנ"ם. זה ליתא בגמרא והובא בריי"ף שם וסיים והא מתרא מיניהו. הכוונה יע"ל קנ"ם הם ר"ת ששם הלכות שהלכה כאביי

(סג) מתני׳ בכל עושין לחיים ואפילו ברבר שיש בו רוח חיים, ור׳ מאיר אוסר. (סד) וקיי״ל כרבנן.

(סה) מתני׳ שיירא שחנתה בבקעה והיקיפוה כלי בהמה משלטלין בתוכה, ובלבר שיהא הנדר גבוה יו״ד טפחים, ולא יהיו פרוצות יתירות על הבניין, וכל פירצה שהיא בעשר אמות מותרת מפני שהיא כפתח, יתר (על כן) [מכאן] אסור. (סו) ובפרוץ כעומר קיימא לן כרב ספא דאמר מותר דהכי אגמריה רחמנא למשה לא תפרוץ רובא. ומתניתין נמי דייקא הכי ובלבר שלא יהיו פרוצות יתירות על הבניין. הא כהדדי שרי.

(סז) [מתני׳] מקיפין שלשה חבלים זה למעלה מזה וזה למעלה מזה, ובלבר שלא יהא בין חבל לחבירו ג׳ טפחים, שיעור חבלים עוביין יתר על טפח כדי שיהיו (הכל) [חבל] עשרה טפחים, מקיפין בקנים ובלבר שלא יהא בין קנה לחבירו ג׳ טפחים בשיירא דברו דברי ר׳ יהודה, וחכמים אומרים לא דברו בשיירא אלא בהווה. (סח) וכל מחיצה שאינה של שתי וערב אינה מחיצה. דברי ר׳ יוסי בר׳ יהודא, וחכמים אומרים אחד משני דברים: (סט) ארבעה דברים פטרו במחנה מביאין עצים מכל מקום. פי׳ בחול, ולא חיישינן משום גזל. ופטורים מרחיצת ידים, ומן הדמאי ומלערב: (ע) דרש רב נחמן משום רבינו שמואל חצר שתשמישו לאויר ומוקפת או שתי או ערב, ליחיד נותנין לו בית סאתים שהן מאה אמה על חמשים אמה שהוא שבעים אמה ושיריים על שבעים אמה ושיריים כחצר המשכן, דכתיב אורך החצר מאה באמה ורחב חמשים (שמות כז יח). ונקראת חצר והיא עמודים וקלעים כדרך הולכי מדברות, דכל מילי דשבת ממשכן ילפינן להו, הלכך יחיד נותנין לו בית סאתים, וכן לשניים. שלשה נעשה שיירא ונותנין להם כל צורכן, ואפ״י שהיא שתי בלא ערב: (עא) ופטורין מרחיצת ידים. אמר אביי לא שנו אלא מים הראשונים, אבל מים האחרונים חובה, מפני שמלח סדומית יש ומסמא את העינים. (עב) אמר רב אשי ומשתכחא כי קורטא בכורא. (עג) ומיכל לא מיבעיא דודאי צריך נטילת ידים: (עד) ומדמאי. דקיימא לן בבית הלל דאמרי מאכילין את העניים דמאי ואת האכסניא דמאי: (עה) ומלערב. דבי ר׳ ינאי אמרי לא שנו אלא עירובי חצירות, אבל ערובי תחומין חייבין. דתני ר׳ חייא לוקין על ערובי תחומין דבר תורה. (עו) השתא קים לן דתחומי שבת מהן דרבנן ומהן דאורייתא מאלפים אמה עד

הערות ותקונים

ואות ל היא אחת היינו לחי העומד מאליו: סג) מתני׳ בכל עושין לחיים. משנה ט״ו ס״א: סד) וקיי״ל כרבנן. עיין בגמרא שם ט״ו ע״ב ובהרי״ף: סה) מתני׳ שיירא שחנתה בבקעה. משנה שם: סו) ובפרוץ כעומר קיי״ל כרב ספא כו׳, גמרא ורי״ף שם: סז) מתני׳ מקיפין שלשה חבלים. משנה ט״ז ע״ב: סח) וכל מחיצה. גמרא ורי״ף שם: סט) ארבעה דברים פטרו במחנה מביאין עצים מכל מקום. הוא משנה אחרת י״ז ע״א ולפני המחבר היו ב׳ משנות מחוברות וכן במשנה שבירושלמי וכן בריי״ף הן משנה אחת: ע) דרש רב נחמן משום רבינו שמואל. גמרא ט״ז ע״ב והמחבר חביא כלשון הריי״ף: עא) ופטורין מרחיצת ידים. אמר אביי. גמרא ורי״ף שם: עב) אמר רב אשי. בגמרא שם וכן חולין ק״ה ע״ב ובריי״ף שם הגי׳ אמר אביי: עג) ומיכל לא מיבעיא דודאי צריך נטילת ידים. בגמרא ובריי״ף כייל מילתא מאי א״ל הא לא מיבעיא, ופירש״י כייל כולהא מאי טרד טלה לחברים צריך ליפל ידיו או לא, וסיים רש״י כל שכן דצריך (היינו שיטל ידיו) ולפני המחבר נראה כי הי׳ הנוסחא כייל ומיכל, ועיין דקדוקי סופרים לחרח״ג ר׳ רפאל נטע ראבינאוויץ ז״ל בגמרא עירובין (דף כ״ז ע״א אות ח׳), ומה שסיים המחבר דוודאי צריך נטילת ידים, כן הוא בריי״ף א״ל לא מביעיא כלומר שצריך נטילת ידים, וגם בהרא״ש שם הובא בשם הגהות הב״ח אמר ליה לא מיבעיא נכתב בצדו כלומר שצריך נטילת ידים: עד) ומדמאי. הוא בגמרא שם: עה) ומלערב דבי ר׳ ינאי אמרי. שם שם: עו) השתא קים לן דתחומי שבת מהן דרבנן ומהן דאורייתא כו׳. מכאן עד סוף הפרק הוא דברי המחבר. ודברי ר״ע

שנים עשר מיל לוקה עליהן מדרבנן. אמר ר' עקיבא תחומין דאורייתא לוקה עליהן מדאורייתא, דכתיב מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב (במדבר לה ד), וכתיב ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפיים באמה וגו' (שם שם ה), אי אפשר לומר אלף אמה, שכבר נאמר אלפים אמה, ואי אפשר לומר אלפים אמה, שכבר נאמר אלף אמה, הא כיצד אלף אמה מגרש ואלפים אמה תחום שבת. ורבנן סברי אלף אמה שדות וכרמים, ומשנים עשר מיל ולמעלה לוקין עליהן מדאורייתא לדברי הכל, דכתיב אל יצא איש ממקומו ביום השביעי (שמות טז כט), והיינו י"ב מיל כנגד מחנה ישראל אבל מאלפים אמה ולפנים מותרין לדברי הכל:

[פרק ב'] (א) עושין פסין לביראות ארבעה דיומדין נראין כשמונה דברי ר' יהודה [כו']. גובהן עשרה טפחים ורחבן ששה ועוביין כל שהוא וביניהן כמלא שתי רבקות [של שלש שלש בקר דברי ר"מ ר"י אומר של] ארבע ארבע בקר קשורות ולא מותרות אחת נכנסת ואחת יוצאת כדברי ר' יהודא, מותר להקריב לבאר ובלבד שתהא פרה ראשה ורובה בפנים ושותה מותר להרחיק כל שהוא ובלבד שירבה בפסין: (ב) ר' יהודה בן בבא אומר אין עושין פסין אלא לבאר הרבים בלבד, ולשאר עושין חגירה גבוה עשרה טפחים. (ג) אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' יהודה בן בבא. (ד) ואמר רב יוסף אמר רב יהודא אמר שמואל לא התירו פסי ביראות אלא לבאר מים חיים בלבד:

(ה) [מתני'] ועוד אמר ר' יהודא בן בבא הגינה והקרפף שהיא שבעים אמה [ושירים על שבעים אמה] ושיריים המוקפת גדר גבוה עשרה טפחים מטלטלין בתוכה, ובלבד שיהא בה שומירה או בית דירה או שתהא סמוכה לעיר (ר' עקיבא) [ר' יהודה] אומר אפילו אין בו אלא דבר אחד, כגון בור או שיח או מערה מטלטלין בתוכה, והיא כשרה [ר"ע אומר אפילו אין בה אחת מכל אלו מטלטלין בחוכה] ובלבד שתהא שבעים אמה ושיריים על שבעים אמה ושיריים. ר' יוסי אומר אפילו אורכה (כשניים) [סי שנים] ברחבה מטלטלין בתוכה. (ו) אמר רב יהודא אמר שמואל הלכה כר' יוסי. (ז) ואמר רב נחמן אמר שמואל הלכה כר' עקיבא ותרוייהו לקולא. (ח) אמר ר' אילעאי

הערות והקונים

חוא בגמרא סוטה כ"ז ע"ב ועיין ברי"ף סוף פ"ב דעירובין ובשלטי הגבורים שם, ועיין בהרא"ש סוף פ"א דעירובין:

[פ"ב] ח) עושין פסין לביראות כר. משנה ריש פ"ב דף י"ח ע"ב: ג) ר' יהודה בן בבא אומר. גמרא י"ח ע"א והובא ברי"ף שם: ג) אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' יהודה בן בבא. וכ"ה ברי"ף ובגמרא כ"ג ע"א אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' יהודה בן בבא: ד) ואמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל. גמרא כ"א רע"א, ולפנינו והאמר רב יצחק אמר רב יהודה אמר שמואל ובעל דקדוקי סופרים (דף ל"ו ד"א אות י') הביא כי בגמרא כ"י כתוב רב יוסף והיי כתוב בר"ת אר"י והובא בטעות רב יצחק והעיקר רב יוסף ע"פ וברי"ף הביא ואמר ר' יהודה אמר שמואל והמלות "רב יוסף" ליתא: ה) מתני' ועוד אמר ר' יהודה בן בבא. משנה כ"ג ע"א ותקנתי כמו שהוא לנכון לפנינו: ו) אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' יוסי. גמרא שם כ"ג ע"ב ולפנינו בגמרא גם ברי"ף איתמר אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' יוסי: ז) ואמר רב נחמן אמר שמואל הלכה כר"ע. לפנינו בגמרא ורב ביבי אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר"ע, ובדקדוקי סופרים דף פ"ו אות ש' הביא ג"כ כי יש גירסאות ור' ביבי א"ר נחמן אמר שמואל וכ"ה בבה"ג וברי"ף ובהרא"ש ע"ש: ט) אמר ר' אילעאי שמעתי מר' אליעזר. משנה כ"ג ע"א. וכן הובא ברי"ף מר' אליעזר ובמשנת לפנינו אלעזר והוגה שם שצ"ל

שמעתי מר׳ אליעזר אפילו היא כבית כור. (ח) וכן שמעתי ממנו אנשי חצר ששכח אחר מהן ולא עירב ביתו אסור מלהכנים ומלהוציא לו, אבל להן מותרין. (י) והתניא ביתו אסור לו ולהם, (יא) אמר רב הונא בר חיננא אמר רב ששת לא קשיא הא ר׳ אליעזר והא רבנן, כשתמצא לומר לרברי ר׳ אליעזר מבטל רשות חצירו רשות ביתו ביטל, לרבנן מבטל רשות חצירו רשות ביתו לא ביטל. (יב) וחמשה ששרויין בחצר אחת, ושכח אחד מהן ולא עירב, לר׳ אליעזר כשהוא מבטל צריך לבטל רשות לכל אחד ואחד, ואי גליא דעתיה ואמר בטילית רשות חצירי ורשות ביתי, אפילו לרבנן ביון דגלי גלי והוו להו מבוטלין:

[פרק ג׳] (א) בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח. (ב) אמר ר׳ יוחנן אין למידין מן הכללות אפילו במקום שנאמר בו חוץ, (ג) דהאיכא כמהין ופטריות. (ד) ודוקא מים בפני עצמן ומלח בפני עצמו, אבל מים ומלח כאחת מערבין בהן. (ה) תניא כל האוכלין מצטרפין לפסול את הנוויה בכחצי פרס, ובמזון שתי סעודות לעירוב. (ו) סבר רב יוסף למימר עד דאיכא סעודה מהאי וסעודה מהאי, (ז) אמר ליה רבא אפילו למחצה לשליש ולרביע. (ח) אמר ליה לרבא ההוא מרבנן תפוחים בכמה. ואסיקנא תפוחים בקב. (ט) תניא ר׳ שמעון בן אליעזר אומר עוכלא תבלין וליטרא ירק, ויוד אגוזים, ה׳ אפרסקין, ב׳ ריסונים, ואתרוג אחר וכן לעירוב. יין כדי לאכול בו מזון שתי סעודות, חומין כדי לטבול בו, זיתים ובצלים כדי לטבול בהן מזון שתי סעודות, ויין דאמרן יין מבושל, אבל שאינו מבושל מערבין בשתי רביעיות. (י) ובצלים נמי דאמרן באימהות אבל בעלין לא, (יא) והני מילי דלא בדילי עלים דרתא דרתא, אבל בדילי דרתא דרתא לית לן בה. (יב) אמר ר׳ יהודא [אמר שמואל] כל שהוא ליפתן כדי לאכול בו שתי סעודות, וכל שאינו ליפתן כדי לאכול ממנו (יג) שתי סעודות, צלי כדי לאכול בו שתי סעודות, (יד) ומערבין בבצים, וכמה (טו) אמר רב נחמן שתים:

(טז) מתני׳ מערבין לנזיר ביין וישראל בתרומה וכו׳: (יז) מערבין בדמאי וכו׳:

הערות ותקונים

אליעזר: ח) וכן שמעתי. משנה שם: י) והתניא ביתו אסור לו ולהם. גמרא כ״ו ע״א וכן הובא בריו״ף ולפנינו והתנן וכן בש״ס כ״י הגי׳ והתניא כמו שהובא בדקדוקי סופרים צד 96 אות ט׳ ע״ש: יא) אמר רב הונא בר חיננא אמר רב ששת. לפנינו בגמרא אמר ר׳ הונא בריה דרב יהושע אמר רב ששת אבל בש״ס כ״י והובא בדקדוקי סופרים (ט״ט ע״א) הגי׳ כמו שהביא המחבר וע״ש באות א׳ שהביא כי כן נמצא עוד בקדמונים כנוסחת המחבר שלפנינו: יב) וחמשה ששרויין בחצר. גמרא כ״ו ע״ב ובריו״ף שם:

[פ״ג] ח) בכל מערבין. משנה ריש פ״ג כ״ו ע״ב: ג) א״ר יוחנן גמרא שם כ״ז ע״א וריו״ף שם: ג) דהאיכא כמהין ופטריות. גמרא שם וריו״ף שם: ד) ודוקא מים בפני עצמן. גמרא וריו״ף שם: ה) תניא כל האוכלין מצטרפין. גמרא כ״ט ע״א וכן הוא בריו״ף ובגמרא לפנינו והתנן וגם בכ״י מהש״ס הגי׳ והתניא וט״ס דמשנה היא בטעילה י״ז ע״ב כמו שהובא בר״ס: ו) סבר רב יוסף למימר. גמרא וריו״ף שם: ז) א״ל רבא. וכ״ה בריו״ף, אולם בגמרא הגי׳ רבה: ח) א״ל לרבא ההוא מרבנן. גמרא שם בטאטר שלפנינו ובריו״ף הובא פה: ט) תניא ר׳ שמעון בן אליעזר אומר. גמרא וריו״ף שם: י) ובצלים נמי דאמרן באימהות. גמרא וריו״ף: יא) והני מילי דלא בדילי עלים דרתא דרתא. בגמרא כ״ט רע״ב ובריו״ף הגי׳ ובעלין נמי לא אמרן אלא דלא אבציל זירתא ופירש״י דלא איבצול זרתא שלא גדלו זרת ועוד יש בהן ארס הבצל: יב) א״ר יהודה אמר שמואל. כן תקנתי כמו שהוא בגמרא כ״ט ע״ב ובריו״ף: יג) „שתי סעודות״ הוסיף המחבר כמו שהוא בריו״ף: יד) ומערבין בבצים. גמרא ל׳ ע״א ובריו״ף שם: טו) א״ר נחמן שתים. גמרא שם, וכ״ה בש״ס כ״י ולא כאשר הוא לפנינו עיין דקדוקי סופרים צד 114 אות צ׳: טז) מתני׳ מערבין לנזיר ביין. משנה ריש פ״ג כ״ו ע״ב: יז) מערבין בדמאי וכו׳. הוא משנה אחרת ל״א ע״א:

(יח) השולח את עירובו ביד חרש שוטה וקטן או ביד מי שאינו מודה בעירוב, (יט) כגון כותי אינו עירוב, ואם אמר לאחר קבלו ממנו הרי זה עירוב, (כ) והוא שעומד ורואהו:

(כא) מתני' נתנו באילן למעלה מעשרה טפחים אינו עירוב. למטה מעשרה טפחים הרי זה עירוב, (כב) נתנו בכלכלה ותלאו באילן (כג) שהוא עומד ברשות הרבים וקא מיכוין לשבות למטה, אפילו אם נתנו למעלה מעשרה הרי זה עירוב. (כד) וכן אם נתנו בבור ואפילו עמוק מאה אמה הרי זה עירוב. (כה) ולא מיבעיא בור ברשות היחיד אלא אפילו בור העומד בכרמלית וקא מכוין לשבות למעלה (כו) ורבי היא דאמר כל דבר שהיא משום שבות לא גזרו עליו בין השמשות: (כז) נתנו בראש הקנה או בראש הקונטס כל זמן שהוא תלוש ונעוץ אפילו גבוה מאה אמה הרי זה עירוב. (כח) אבל אם אינו תלוש ונעוץ לא גזירה שמא יקטים:

(כט) מתני' נתנו במגדל ונעל בפניו, ואבד המפתח עירובו עירוב, ר' אליעזר אומר אם אין ידוע שהמפתח במקומו אינו עירוב. (ל) ואמאי הוא במקום אחר ועירובו במקום אחר הוא. (לא) אביי ורבא דאמרי תרוייהו הכא במנעל דקטיר במתנא ובעי סכינא למיפסקיה. (לב) דר' אליעזר סבר לה כר' נחמיה דאמר אפילו תרווד אפילו (סכין) [טלית] אין ניטלין אלא לצורך תשמישין. ורבנן סברי כל הכלים ניטלין לצורך ושלא לצורך:

(לג) מתני' נתגלגל ויצא חוץ לתחום ונפל עליו גל או נשרף או תרומה ונטמאת מבעוד יום אינו עירוב, משחשיכה הרי זה עירוב, ואם ספק כשר, דאמר ר' יוסי העיד אבטולמוס משום חמשה זקנים שספק העירוב כשר. (לד) וצריכין למבדקי לעירובייהו ולשיתופייהו בכל ערב שבת, ולהכי רגילי לאשתתופי בחומץ שהוא עומד ואין צריך בדיקה אלא אחת לכמה:

(לה) מתני' מתנה אדם על עירובו ואומר אם באו גוים מן המזרח עירובו למערב, ואם באו מן המערב עירובו למזרח ואם באו מכאן ומכאן למקום שארצה אלך, לא באו לא מכאן ולא מכאן הריני ככני עירי, והוא הדין לחכם הבא: (לו) ר' אליעזר אומר יום טוב שהוא סמוך לשבת בין מלפניו בין מלאחריו מערב אדם שני עירובין ואומר עירובי הראשון למזרה והשני למערב, הראשון למערב והשני למזרה וזה וזה בבני עירי. וחכמים אומרים או מערב לרוח אחת או אינו מערב כל עיקר וכו'. (לז) לרוח אחת מאי ניהו לשני ימים.

הערות והקונים

יח) השולח את עירובו ביד חרש שוטה וקטן. הוא במשנה ל"א ע"ב: יט) "כגון כותי" הוספת המחבר וכן פירש"י והוא בגמרא שם אמר רב חסדא כותאי: כ) והוא שעומד ורואהו. גמרא שם: כא) מתני' נתנו באילן. משנה ל"ב ע"ב: כב) נתנו בכלכלה. גמרא ל"ג ע"א: כג) שהוא עומד ברשות הרבים וקא מיכוין לשבות למטה. עיין בפירש"י: כד) וכן אם נתנו בבור. משנה ל"ב ע"ב: כה) ולא מבעיא. גמרא ל"ד סע"א וריש"ף שם: כו) ורבי היא דאמר כל דבר כו'. גמרא ל"ד רע"ב וריש"ף שם: כז) נתנו בראש הקנה או בראש הקונטס. משנה ל"ד ע"ב ולפנינו במשנה הקונדס: כח) אבל אם אינו תלוש. גמרא שם: כט) מתני' נתנו במגדל. משנה שם: ל) ואמאי. גמרא שם וריש"ף שם: לא) אביי ורבא דאמרי תרוייהו. גמרא ל"ה ע"א וריש"ף שם: לב) דר' אליעזר סבר כר' נחמי, גמרא שם והמחבר הביא כמו שהוא בגמרא כ"י, עיין דקדוקי סופרים צד 180: לג) מתני' נתגלגל ויצא חוץ לתחום. משנה ל"ה ע"א: לד) וצריכין למבדקי לעירובייהו ולשיתופייהו בכל ערב שבת כו'. עד אחת לכמה הוא דברי המחבר ונובע מדברי הגאונים: לה) מתני' מתנה אדם. משנה ל"ו ע"ב: לו) ר' אליעזר אומר יו"ט שהוא סמוך לשבת. משנה ל"ח ע"א, ולפני המחבר היתה משנה אחת עם המשנה שתביא במאמר שלפניו: לז) לרוח אחת

(לח) ושמא דר׳ אליעזר משום הכנה. (לט) דתניא והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו (שמות טז ה), חול מכין לשבת וכן ליום טוב, ואין יום טוב מכין לשבת, ואין שבת מכינה ליום טוב. (מ) תנו רבנן ערב ברגליו בראשון וכו׳. רבן שמעון בן גמליאל ור׳ ישמעאל בנו של ר׳ יוחנן בן ברוקה אומר עירב ברגליו בראשון אין מערב ברגליו בשני, נאכל עירובו בראשון יוצא עליו בשני, אמר רב הלבה כארבעה זקנים הללו. ואליבא דר׳ אליעזר דאמר שני קדושות הן, ארבעה זקנים הללו היינו רבן שמעון בן גמליאל ור׳ ישמעאל בנו של ר׳ יוחנן בן ברוקא דהכא ור׳ אליעזר בר׳ שמעון ור׳ יוסי בר׳ יהודא סתימתאה, ורב נמרא נמיר לה: (מא) ר׳ יהודה אומר ראש השנה שהוא ירא שמא תתעבר, פי׳ כגון שבאו עדים מן המנחה ולמעלה שנוהגין אותו היום קודש ולמחר קודש, מערב אדם שני עירובין ואומר עירובי הראשון למזרח והשני למערב הראשון למערב והשני למזרח וזה וזה כבני עירי (מב) ולא הודה לו ר׳ יוסי. (מג) ועוד אמר ר׳ יהודה מתנה אדם על הכלכלה של פירות ביום טוב הראשון ואוכלו בשני, וכן ביצה שנולדה בראשון תיאכל בשני ולא הודה לו ר׳ יוסי. (מד) תנו רבנן כיצד אמר ר׳ יהודה היו לפניו שתי כלכלות של טבל אומר אם היום חול תהא זו תרומה על זו, ואם היום קודש אין בדברי כלום וקורין עליה שם ואוכלה, ור׳ יוסי אוסר, וכן נמי היה ר׳ יוסי אוסר בשני ימים טובים של גליות, והלכתא כר׳ יהודה בשני ימים טובים של גליות, אבל בימים טובים של ראש השנה הלכתא כר׳ יוסי. (מה) ההוא בר טביא דאתא לבי ריש גלותא דאיתצד ביום טוב ראשון של גליות ואשתחיט ביום טוב שני רב נחמן ורב חסדא אכלו דקסברי שתי קדושות הן, והלכתא כוותייהו. (מו) דתניא מודה ר׳ יוסי לחכמים בשני ימים טובים של גליות דשתי קדושות הן. (מז) ההוא ליפתא דאתי למחוזא, חזייה רבא דמכמשא אמר הא ודאי מאתמול עקירא מאי אמרת מתוץ לתחום אתאי הבא בשביל ישראל זה מותר לאכול ישראל אחר וכל שכן הא דעל דעתי׳ דגוים אתאי שרייה רבא למיכל מיניה. ואית דגרסי שרא רבא למזון לערב ומיכל לאלתר, פי׳ דלא בעי לשהות בכדי שילקטו, כיון דחזי דקא מפשי ואתיין אסר להו. הנהו בני גגנא דגזו להו גוים אסא שרא להו רבינא לאורוחי לאלתר, אתו שיילוהו לרבא אמר להו בעינן בכדי שיעשו:

[פרק ד׳] (א) מי שהוציאוהו גוים או רוח רעה אין לו אלא ארבע אמות, החזירוהו כאילו לא יצא. (ב) אמר רב נחמן [אמר שמואל] יצא לרעת אעפ״י

הערות ותקונים

מאי ניהו. גמרא ל״ח ע״א וריף שם: (לח) ושמא דר״א משום הכנה. גמרא שם: (לט) דתניא והיה ביום הששי. גמרא ל״ח ע״ב וביצה ב׳ ע״ב ריף שם: (מ) ת״ר ערב ברגליו בראשון, רשב״ג כו׳. גמרא שם: (מא) ר׳ יהודה אומר ראש השנה כו׳. משנה ל״ט ע״א: (מב) ולא הודה לו ר׳ יוסי. במשנה וגם בריף ולא הודו לו חכמים. ובגמרא שם מאן לא הודו לו אמר רב רבי יוסי הוא. ובריף מאן חכמים רבי יוסי: (מג) ועוד אמר ר׳ יהודה. משנה שם: (מד) תנו רבנן כו׳. גמרא ל״ט ע״ב וכן הובא בריף ת״ר כיצד ולפנינו בגמרא תניא כיצד. ובש״ס כ״י נאמר ג״כ ת״ר כמו שהביא המחבר ע״ש בדקדוקי סופרים צד 146 אות כ׳: (מה) ההוא בר טביא דאתי לבי ריש גלותא. גמרא וריף שם: (מו) דתניא מודה ר׳ יוסי לחכמים. בגמרא שם וכן הובא בריף תניא מודה ר״י לחכמים, וכאשר הביא המחבר כ״ה בש״ס כ״י עיין דקדוקי סופרים דף ע״ד אות כ׳: (מז) ההוא ליפתא דאתי למחוזא גמרא מ׳ ע״א וריף שם. ועיין דקדוקי סופרים שהביא השינויים מגמרא שלפנינו בין הכ״י, והמחבר הביא כמו שהוא בכ״י:

[פ״ד] א) מי שהוציאוהו. משנה ריש פ״ד דף מ״א ע״ב: ב) אמר רב נחמן. גמרא שם וריף שם וחקנתי ״אמר שמואל״: ג) בעי מיניה מרבא. בגמרא ובריף חגי׳ ״מרבה״: ד) אמר רב ספא

שהחזירוהו גוים אין לו אלא ארבע אמות, וכל שכן כשיצא לדעת וחזר לדעת. (נ) בעי מיניה מרבא הוצרך לנקביו מהו אמר להו גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה אמרי נהרדעי ואי סיקה הוא ועיל לתחומא כיון דעל על. (ד) אמר רב פפא סירות שיצאו חוץ לתחום וחזרו ואפילו במזיד לא הפסידו את מקומן, מאי טעם אנוסים נינהו. (ה) אמר רב נחמן אמר שמואל היה מהלך בבקעה ואינו יודע תחום שבת מהלך עד אלפים פסיעות בינונית וזהו תחום שבת, וכן ישראל ששבת בבקעה והיקיפוה גוים מחיצה בשבת מהלך אמה ומטלטל בכולה על ידי (בריקה) [זריקה]. (ו) ותניא כוותיה דשמואל הי׳ מודד ובא וכלתה מדתו בחצי העיר מותר לטלטל בכל העיר כולה, ובלבד (ז) שלא יעבור את העיר ברגליו. פי׳ כיון שאסור לו לעבור את העיר ברגליו, כיון שכלה התחום תוך חצי העיר האיך מטלטל בכל העיר כולה אלא ע״י זריקה:

(ח) מתני׳ הוליכוהו לעיר אחרת ונתנוהו בדיר או בסהר, ר״ג וראב״ע אומרים מהלך את כולה, ר׳ יהושע ור״ע אומרים אין לו אלא ארבע מאות. (ט) וקיימא לן כדפסק רב הלכה כרבן גמליאל בספינה ודיר וסהר:

(י) מתני׳ פעם אחת לא נכנסו לנמל עד שחשיכה אמרו לו מה אנו לירד אמר להן מותר שכבר הייתי מסתכל והיינו בתוך התחום עד שלא חשיכה. (יא) תנא שפוסרת היתה לו לרבן גמליאל שהיה מביט בה וצופה אלפים אמה ביבשה וכנגדן אלפים אמה בים, והרוצה לידע כמה עומקה של גיא, מביא שפוסרת ומביט בה ביבשה, ויודע כמה עומקה של גיא. (יב) נחמיה בריה דרב הונא בר חנילאי משכתא שמעתתיה, ונפק חוץ לתחום, אמר ליה רב חסדא לרב נחמן נחמיה תלמידך שרוי בצער, אמר לו לך עשה לו מחיצה של בני אדם ויכנס. (יג) פי׳ שנמצא כאלו הוא בתוך דיר או סהר שמותר להלוך בו, (*יג) ודוקא שיצא בלא דעת, אבל יצא לדעת לא, והנהו דעברי מחיצה נמי בעינן דעבדי שלא לדעת, אבל מיעבר מחיצה לדעת לא, והא דעבד רב חסדא מחיצה לדעת, ההיא שלא מן המנין הוה. (יד) הנהו בני ננגא דאעילו מיא במחיצה של בני אדם נגדיגהו (טו) מר שמואל אמר אם אמרו שלא לדעת יאמרו לדעת מתיר: (טז) [מתני׳] מי שיצא לרשות ואמרו לו כבר נעשה מעשה יש לו אלפים אמה לכל רוח, אם היה בתוך התחום כאילו לא יצא, שכל היוצאין להציל חוזרין למקומן:

הערות ותקונים

גמרא וריו״ף: ה) אמר רב נחמן אמר שמואל. שם שם: ו) ותניא כוותיה דשמוא׳. גמרא מ״ב סע״א ורע״ב וריו״ף שם: ז) שלא יעבור את העיר ברגליו. בגמרא ובריו״ף שלא יעבור את התחום ברגליו, וע״ש בפירש״י שהביא שלא יעבור תחום אלפים ממקום עירובו ברגליו: ח) מתני׳ הוליכוהו לעיר אחרת. היא במשנה הראשונה שם דף ט״א ע״ב: ט) וקיי״ל כדפסק רב הלכת כרבן גמליאל. גמרא ט״ד ע״א וריו״ף: י) מתני׳ פעם אחת. הוא במשנה הראשונה שם ט״א ע״ב: יא) תנא שפוסרת היתה לו לר״ג שהיה מביט בה כו׳. גמרא ט״ג ע״ב וריו״ף שם ופירש״י קנה חלול. ועיין בפי׳ ר״ח שם ועיין בתשובות הגאונים אשר הוציא לאור ידידי הרב החוקר המצויין הרא״א ד״ר הרכבי סי׳ שי״ד דף קט״ז: יב) נחמיה בריה דרב הונא בר חנילאי. גמרא שם וכ״ה הגי׳ בריו״ף שם אבל בגמרא לפנינו בריה דרב חנילאי וכנוסחת המחבר כ״ה גם בש״ס כ״י שחובא בדקדוקי סופרים צד 164 ע״ש באות ה׳, ובעל סדר הדורות הביא כמו שחובא ביוחסין נחמי׳ בריה דרב הונא בר חנילאי וכתב לא מצאתי והביא המאסר מעירובין שלפנינו ר׳ נחמי׳ בריה דרב חנילאי, אבל באמת היוחסין הביא כמו שהי׳ לפנינו כנוסח הש״ס כ״י וכמו שהביא המחבר: יג) פי׳ שנמצא כאלו הוא בתוך דיר או סהר שמותר להלוך בו. הריו״ף שם: יג*) ודוקא שיצא בלא דעת כו׳. הריו״ף שם ועיין גמרא שם ט״ד רע״ב: יד) הנהו בני ננגא. גמרא שם וריו״ף שם: טו) מר שמואל. בגמרא ובריו״ף איתא שמואל בלי תלת «מר», וכן בש״ס כ״י נאמר מר שמואל עיין דקדוקי סופרים צד 166 ובאות ד׳: טז) מתני׳ מי שיצא לרשות. משנה ט״ד ע״ב: יז) מתני׳ מי שיצא בדרך. משנה ט״ח ע״א

(יז) [מתני׳] מי שישן בדרך ועמר והרי הוא סָמוך לעיר הואיל ולא היתה כוונתו לכך לא יכנס דברי ר׳ מאיר, ור׳ יהודה אומר יכנס, ואמר ר׳ יהודה מעשה היה ונכנס ר׳ טרפון בלא מתכוין. (יח) (כשם) [יש מי] שמפרש ואמר כיון שהיה בדעתו לילך לוו העיר, אעפ״י שעכשיו לא הזכיר כלום, הרי הוא כמו שיצא לילך לעיר שמערבין [לו] בה שמותר לו לילך עד אותה העיר אם היא היתה בתוך ד׳ אלפים אמה שנמצא כאילו עירב ברגליו, (יט) וכך נכנס ר׳ טרפון בלא מתכוין, (רשאני) [שני] תחומי שבת כמו שעירב ברגליו. (כ) ויש מי שאומר שמשנתינו במי ששבת בתוך התחום היא, (כא) וקיימא לן כר׳ יהודה דסבר כיון שאילו היה יורע שהעיר קרובה לא היה קונה שביתה, אלא עם בני העיר, והרי הוא כמי שקנה שביתה עמהם ומותר לכנס [עמהן] לעיר ולהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה:

(כב) [מתני׳] מי שישן בדרך ולא ידע עד שחשיכה יש לו אלפים אמה לכל רוח דברי ר׳ יוחנן בן נורי. (כג) אמר ר׳ יהושע בן לוי הלכה כר׳ יוחנן בן נורי, והלכה כדברי המיקל בעירוב. (כד) פי׳ רישן קונה שביתה כמו הניער. (כה) א״ר יוחנן חפצי הגוי קונין שביתה גזירה בעלים דגוי אטו בעלים דישראל: (כו) חרס דהיינו [חריץ] מלא מים שבין שני תחומי שבת לא קיימא לן כר׳ חייא דאמר דצריך מחיצה של ברזל (להתירו) [להפסיקו] אלא כרבנן דאקילו במים, ואפילו מחיצת קנים מתרת להפסיקו ולהתיר חציין לתחום זה וחציין לתחום זה:

(כז) [מתני׳] מי שבא בדרך (כח) והוא ירא שמא תחשך ואמר שביתתי במקומי, והיה מכיר אילן או גדר ואמר תהא שביתתי תחתיו, לא אמר ולא כלום. (כט) מאי לא אמר ולא כלום, אמר רב לא אמר כלום כל עיקר דאפילו לתחתיו של אילן לא מצי אזיל, והלכתא כרב. (ל) ושמא דרב משום דלא סיים אתריה, איכא דאמרי טעמיה דרב כל שאינו בזה אחר זה אפילו בבת אחת אינו, (לא) פי׳ כשם שאין לו לאדם לקנות ארבע אמות מקום שביתה לאחר שקנה במקום אחד, כך אין לו לקנות שיעור שני מקומות בבת אחת:

הערות ותקונים

ולפני המחבר היתה המשנה מחוברת למשנה שלפנינו. ולפנינו במשנה שישב בדרך וכן בריי״ף תגי׳ מי שישב, ובשאילתות בשלח הגי׳ כמו שהביא המחבר מי שישן בדרך ועמר והרי הוא סמוך ומלת ״וראה״ ליתא. וכן הר״ח בפירושו הביא לשון המשנה כגי׳ המחבר. וראיתי בדקדוקי סופרים צד 170 אות ח׳ תביא יש נוסחאות שישן בדרך: יח) כשם שמפרש. תקנתי יש מי שמפרש והוא לקוח כלו מן הריי״ף: יט) וכך נכנס ר׳ טרפון בלא מתכוין דשאני תחומי שבת. תקנתי שני תחומי שבת כמו שהוא בריי״ף שם: כ) ויש מי שאומר. גם זת הוא לשון הריי״ף שם. וכאן נתקצר הלשון ושם בריי״ף הוא לנכון דר״ט סבר כוי ע״ש וסיים והאי פירושא דמסתבר הוא וכן כתב רב אחא משבחא. וכוונתו להשאילתות בשלח סי׳ מ״ח: כא) וקיימא לן כר׳ יהודה דסבר כוי. הריי״ף שם: כב) מתני׳ מי שישן בדרך ולא ידע עד שחשיכה. משנה ט״ה ע״א ובמשנה חסרת מלת עד והוא גם במשנה שבירושלמי ובריי״ף: כג) אריב״ל הלכה כר׳ יוחנן בן נורי, גמרא ט״ו ע״א, ולפנינו ובחריי״ף הגי׳ אמר רבי יעקב בר אידי אמר ר׳ יהושע בן לוי הלכה כרבי יוחנן: כד) פי׳ רישן קונה שביתה כמו הניער. הר״יף שם: כה) א״ר יוחנן. גמרא ט״ז ע״ב ועיין בריי״ף: כו) חרס שבין שני תחומי שבת. שם סוף ע״ב, ועיין בתוס׳ שם ד״ה חרס, ולפנינו הגי׳ חרס, ופירש״י מצודת דגים. ועיין דקדוקי סופרים צד 178 אות ל׳ שהביא כי בהריי״ף והרא״ש הגי׳ חרס ובריי״ף שם כתב רבינו יהונתן אית דגרסינן בסמ״ך ועיקרו במ״ם ונקרא החריץ חרס על שם ששוטחים בו מצודות וחרמים כו׳. ועיין בעיוך השלם ערך חרס ג׳. ומה שכתב המחבר דהיינו חריץ מלא מים. כ״ת בריי״ף שם: כז) מתני׳ מי שבא בדרך. משנה ט״ט ע״ב: כח) והוא ירא שמא תחשך ואמר שביתתי במקומי. כ״ת גי׳ חמשנה בש״ס כ״י כמו שהובא בדקדוקי סופרים צד 184 אות א׳ וכן הי׳ גם גי׳ הקדמונים ע״ש: כט) מאי לא אמר ולא כלום. גמרא וריי״ף שם: ל) ושמא דרב. גמרא ב׳ ע״א וריי״ף שם: לא) פי׳ כשם שאין לו

(לב) [מתני׳] אמר שביתתי בעיקרו מהלך ממקום רגליו ועד עיקרו אלפים אמה, ומעיקרו לביתו אלפים אמה, נמצא מהלך משחשיכה ארבעת אלפים אמה, ואם אינו מכיר או שאינו בקי בהלכה ואמר תהא שביתתי במקומי, זכה לו מקומו, ויש לו אלפים אמות עגולות, דברי ר׳ חנניא בן אנטיגנוס. (לג) תניא כוותיה דרב מי שבא בדרך והיה ירא שמא תחשך והיה מכיר אילן ואמר שביתתי תחתיו, לא אמר כלום, אמר שביתתי במקום פלוני, מהלך עד מקום פלוני, הגיע למקום פלוני מהלך את כולה וחוצה לה אלפיים אמה, בר״א במקום המסויים, כגון ששבת בתל שגבוה עשרה, והוא מארבע אמות ועד בית סאתים, (לד) וכן בנקע שהוא עמוק עשרה טפחים, והוא מארבע אמות ועד בית סאתים, אבל במקום שאינו מסויים אין לו ארבע אמות. (לה) היו שנים אחד מכיר ואחד שאינו מכיר, שאינו מכיר מוסר שביתתו למכיר ומכיר אומר תהא שביתתינו במקום פלוני, בר״א כשסיים ארבע אמות שקבע, אבל לא סיים ארבע אמות שקבע, לא יזיז ממקומו, (לו) ואע״ג דתניא אחריתי כוותיה דשמואל והוות תיובתיה דרב קיימא לן כרב וכסיעתי׳, ורב תנא ותנא אתנא לא רמינן: (לז) מהלך ממקום רגליו וכו׳. אמר רבא והוא דכי רהיט מטי:

(לח) מתני׳ וחכמים אומרים מרובעת כטבלא מרובעת כדי שיהא נשבר את הזויות, כמו שאמרו העני מערב ברגליו, ר׳ מאיר אומר אין לנו אלא עני, ר׳ יהודה אומר אחד עני ואחד עשיר, ולא אמרו מעריבין אלא להקל על העשיר שלא יצא ויערב ברגליו. (לט) אמר רב נחמן מחלוקת במקומו, דר׳ מאיר סבר עני אין עשיר לא, ור׳ יהודה סבר אחד עני ואחד עשיר, אבל במקום פלוני עני אין אבל עשיר לא, וקיימא לן כרב נחמן אליבא דר׳ יהודה:

(מ) מתני׳ מי שיצא לילך לעיר שמערבין בה והחזירו חבירו הוא מותר לילך וכל בני העיר אסורין דברי ר׳ יהודא. וקיימא לן כוותיה. (מא) מאי שנא איהו ומאי שנא אינהו, אמר רב הונא הכא במאי עסקינן כגון שיש לו שני בתים, וביניהן שני תחומי שבת, איהו כיון דנפיק ליה לאורחא הוה ליה עני, ואינהו הוו עשירים:

(מב) מתני׳ מי שיצא חוץ לתחום אפילו אמה אחת לא יכנס. (מג) וקיימא לן הכי: (מד) מי שהחשיך חוץ לתחום אפילו אמה אחת לא יכנס. וקיימא לן הכי:

הערות ותקונים

לאדם לקנות ד׳ אמות כו׳. הוא לשון הרי״ף: לג) מתני׳ אמר שביתתי. הוא במשנה מ״ט ע״ב ולפנינו גם ברי״ף מחוברת המשנה עם המשנה שלפניה: לג) תניא כוותיה דרב. גמרא נ׳ ע״ב ורי״ף שם: לד) וכן בנקע שהוא עמוק עשרה טפחים. בגמרא וברי״ף בקעה שהיא עמוקה עשרה טפחים. אולם בכ״י מהש״ס חגי׳ בנקע שהוא עמוק עשרה טפחים, כמו שהובא בדקדוקי סופרים צד 180 אות א׳ והביא שם שבקדמונים הגי׳ בנקע ופי׳ נקע כמו נקיק חפירה בארץ אשר בת יקוו המים. וראיתי בערוך ערך נקע שהביא המאמר הזה וכן בנקע שהוא עמוק ו׳ טפחים וחסר הציון „עירובין נ׳ ע״ב״ וגם בעל ערוך השלם לא ציין מקומו, כי לפנינו בעירובין הגי׳ בקעה: לה) חיו שנים אחד מכיר. גמרא וריי״ף שם: לו) ואע״ג דתניא אחריתי כוותיה דשמואל, עיין בגמרא וברי״ף שם: לז) מהלך ממקום רגליו אמר רבא והוא דכי רהיט מטי. גמרא נ״א ע״א ובגמרא שם דכי רהיט לעיקרו מטי, וכאשר הביא המחבר כ״ח ברי״ף ובש״ס כ״י עיין ד״ס דף צ״ה אות ז׳: לח) מתני׳ וחכמים אומרים. משנה מ״ט ע״ב והמחבר הביא לשון המשנה כמו שהובא בד״ס מקדמונים ע״ש אות ד׳ ואות ח׳: לט) אמר רב נחמן מחלוקת במקומן. גמרא נ״א ע״א וריי״ף שם: מ) מתני׳ מי שיצא לילך לעיר. משנה נ״ב ע״א: מא) מאי שנא איהו. גמרא וריי״ף שם: מב) מתני׳ מי שיצא חוץ לתחום. משנה שם: מג) וקיי״ל הכי. בריי״ף שם והלכתא כתנא קמא: מד) מי שהחשיך. משנה שם:

[פרק ה] (א) כיצד מעברין את העיבור, בית נכנס ובית יוצא, פנום נכנס פנום יוצא.
(ב) תנא ארוכה כמות שהיא, עגולה עושין לה זויות, מרובעת אין עושין לה זויות, היתה רחבה מצד אחד וקצרה מצד אחד רואין אותה כאילו היא שוה, היה בית אחד יוצא ממנה כמין פנום, או שני בתים יוצאין ממנה כמין שני פונמין, רואין אותו כאילו חוט מתוח עליהן, ומודד מהנה ולהלן אלפים אמה, היתה עשויה כמין קשת או כמין גם כזה רואין אותו כאילו היא מלאה בתים וחצירות ומודד מהנה ולהלן אלפים אמה:

(ג) מתני׳ נותנין קרפף לעיר דברי ר׳ מאיר. וחכמים אומרים אין נותנין קרפף לעיר אלא לשתי עירות בלבד. אם יש להן שבעים אמה ושיריים ולהן שבעים אמה ושיריים עושה קרפף את שתיהן להיות אחת, וכן לשלשה כפרים (המפולשין) [המשולשין] אם יש שם בין שני ההיצונים מאה וארבעים ואחת אמה ושליש עושה האמצעי את שלשתן להיות אחת: (ד) ומנלן דעיבורא דמעברינן לה, לנופא דמתא דמיא, דכתיב ויהי בהיות יהושע בירחו (יהושע ה יג). מאי בירחו, אי נימא בירחו ממש, והכתיב ויריחו סוגרת ומסוגרת (שם ו א), אלא בעיבורה דהוה עייל מיניה ונפיק מיניה וקרו לה יריחו. ודלמא מאי בירחו בתחומא הוה קאי דמתקרי על שמה דילה ההוא מחוץ לעיר איקרא. ותיכא דשבת במתא הא קאמרינן דהוה ליה ככני מתא ומשחינן ליה תחומא לבר ממתא: (ה) מתני׳ אין מודדין אלא בחבל של חמשים אמה. (ו) מנא הני מילי אמר רב יהודה דאמר קרא אורך החצר מאה באמה ורוחב חמשים בחמשים (שמות כז יח), אמרה תורה בחבל של חמשים אמה מדור. (ז) לא פחות מפני שמרבה, ולא יותר מפני שממעט, ואין מודדין אלא (ח) בחבל של פשתן: (ט) היה מורד והגיע לגיא, או לגדר, מבליעו וחוזר למרתו והולך לו, הגיע להר מבליע וחוזר למידתו. (י) אמר רבה לא שנו אלא בהר המתלקט עשרה מתוך חמש, אבל הר המתלקט עשרה מתוך ארבע אומדו והולך לו.

(יא) מתני׳ ובלבד שלא יצא חוץ לתחום. (יב) מאי טעמא אמר רב כהנא גזירה שמא יאמרו מדת תחומין בא לכאן: (יג) אם אינו יכול להבליעו. אמר ר׳ דוסתאי בר׳ ינאי שמעתי שמקדרין בהרים: (יד) ואין מודדין אלא מן המוטחה. ואפילו עבד ואפילו שפחה נאמנים לומר עד כאן תחום שבת, שלא אמרו חכמים את הדבר אלא להקל: (טו) ואילו היכא דאזיל ומחית עירוביה במתא לאשתרויי למיזל לקנויה אלפים אמה משוינן ליה כבני עירו, ואזיל לה לכולה מתא בלא מרידה, דכיון דאקילו

הערות ותקונים

[פ״ה] ס) כיצד מעברין. משנה ראשונה מס״ח דף נ״ב ע״ב: ע) תנא ארוכה כמות שהיא. צ״ל ת״ר כיצד מעברין את העיבור ארוכה כמות שהוא, כמו שהוא בגמרא נ״ח ע״ח ובריש״ף: ג) מתני׳ נותנין קרפף לעיר. משנה נ״ז ע״א, ועיין דקדוקי סופרים צד 230 אות א׳: ד) ומנלן דעיבורא דמעברינן לה כו׳. עד לבר ממתא הוא לשון השאילתות בשלח סי׳ מ״ח בסוף המאמר גם בהתחלת המאמר ברם צריך היכא דשבת במתא: ה) מתני׳ אין מודדין אלא בחבל של חמשים אמה. משנה נ״ז ע״ב: ו) מנח״מ א״ר יהודה. גמרא נ״ח ע״א ולפנינו א״ר יהודה ״אמר רב״ וגם בש״ס כ״י ליתא והעיר שם בעל דקדוקי סופרים דף קי״ז אות ק׳ כי גם בקדמונים ליתא: ז) לא פחות מפני שמרבה. גמרא וריש״ף שם: ח) בחבל של פשתן. בגמרא שם אלא בחבל של אפסקימא. עיין ערוך ערך אפקימא: ט) היה מודד. משנה שם נ״ז ע״ב: י) אמר רבה. גמרא נ״ח ע״ב ולפנינו אמר רבא: יא) מתני׳ ובלבד שלא יצא חוץ לתחום. משנה נ״ח ע״א: יב) מ״ט אמר רב כהנא. גמרא נ״ח ע״ב: יג) אם אינו יכול להבליעו א״ר דוסתאי בר׳ ינאי. משנה שם נ״ח ע״א: יד) ואין מודדין אלא מן המוטחה. משנה שלאחריה נ״ח ע״ב: טו) ואילו היכא דאזיל ומחית עירוביה כו׳. הוא משאילתות בשלח סי׳ מ״ח ד״ה ברם צריך והמחבר הביאו בקיצור ויש

בה רבנן אקילו בה. (טז) דתנן אנשי עיר גדולה מהלכין עיר קטנה ואין אנשי עיר קטנה מהלכין את עיר גדולה. (יז) כיצד מי שהיה בעיר גדולה נותן את עירובו בעיר קטנה. מי שהיה בעיר קטנה נותן את עירובו בעיר גדולה, ומהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה, ר"ע אומר אין לו ממקום עירובו אלא אלפים אמה בלבד. (יח) ותניא שבת בעיר אפילו גדולה כאנטוכיא, ובמערה ואפילו גדולה כמערת צדקיהו מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה. (יט) וקיימא לן כרבנן דאקילו, דאמר ר' יעקב בר אידי אמר ר' יהושע בן לוי הלכה כדברי המיקל בעירובין, (כ) ואמר רבה סלנאה בעירובין לית רחש לה לדרבי עקיבא:

[פרק ו] (א) הדר עם הנכרי או עם מי שאינו מודה בעירוב. פי' כגון כותי, הרי זה אוסר עליו. ר' אליעזר בן יעקב אומר לעולם אינו אוסר עד שיהיו שני ישראלים אוסרין זה על זה. (ב) דכולי עלמא דירת גוי לאו שמה דירה, והכא בגזירה שמא ילמוד ממעשיו קא מפלגי, ר' אליעזר בן יעקב אומר כיון דגוי חשוד על שפיכות דמים תרי דשביחי דדיירו גזרו בהו רבנן, חד דלא שכיח דדייר לא גזרו ביה רבנן, ותנא קמא סבר זימנין דמיקרי דדייר. (ג) אמר רב יהודא אמר שמואל הלכה כר' אליעזר בן יעקב. (ד) דקיימא לן כשמשנתנו קב ונקי. (ה) ההוא מבואה דהוה דייר בה (ו) והמן, פי' כך היה שמו וישראל עם הארץ היה, בר רסתק, אמרו ליה אוגר לן רשותך לא אוגר להו. בטיל לן רשותך לא בטיל להו. (ז) אמר להו רבא ליזל חד מינייכו ולישאיל מיניה דוכתא וליתיב מידי התם כי היכי דיהוי ליה כשכירו ולקיטו, דאמר רב יהודה אמר רב אפילו שכירו ולקיטו נותן את עירובו ודיו. (ח) ר' שמעון ותלמידי ר' חנינה איקלעו להאי פונדק דלא הוה שוכר והוה משכיר, אמרו מהו למיגר מיניה, היכי דלא מצי מסלק ליה לא תיבעי לך דהא לא אפשר, כי תיבעי לך היכא דמצי מסלק ליה, דכיון דמצי מסלק ליה אגרינן, או דלמא השתא מיהת לא סלקיה, אמר ריש לקיש נשכור, וכשנלך אצל רבותינו שבדרום נשאל להם, אתו שיילוה לרבי אפס, אמר להם יפה עשיתם ששכרתם. (ט) ר' חייא בר יוסף ור' חייא בר אבא ורבי אסי איקלעו לההוא פונדק דאתא גוי בשבתא, אמרו מהו למיגר מיניה, שוכר כמערב דמי, מה מערב מבעוד יום אף שוכר מבעוד יום, או דלמא שוכר כמבטל רשות דמי, מה ביטול רשות אפילו בשבת, אף שוכר נמי אפילו בשבת. אמר להו רב חמא בר יוסף נשכור, אמר להו

הערות ותקונים

להשליכו עפ"י תשאילתות: טז) דתנן. שאילתות שם והוא במשנה עירובין ס"א ע"א: יז) כיצד מי שהיה. משנה שם: יח) ותניא שבת בעיר. גמרא ס"א ע"ב: יט) וקיי"ל כרבנן דאמר ר' יעקב בר אידי. עד סוף המאמר הוא בשאילתות שם וע"ש בהעמק האלה: כ) ואמר רבה. בשאילתות הגי' רבא:

[פ"ו] ו) הדר עם הנכרי. משנה ריש פ"ו ס"א ע"ב: ג) דכולי עלמא דירת גוי לאו שמה דירה. הרי"ף, ועיין בגמרא ס"ב רע"א: ג) אמר רב יהודה אמר שמואל. גמרא ס"ב ע"ב ורי"ף שם: ד) דקיי"ל שמשנתו קב ונקי. עיין בריטב"ץ שם: ה) ההוא מבואה. גמרא ס"ג ע"ב: ו) והמן בר רסתק. הוסיף המחבר באמצע "פי' כך היה שמו וישראל עם הארץ היה", ולפנינו בגמרא לחכן בר ריסתק. ובתוס' שם כתבו ר"ח גרים המן בר ריסתק. וכ"ה באמת בפי' ר"ח בפירושו הנדפס בש"ס דפוס ווילנא. וגם בעל דקדוקי סופרים דף קכ"ט אות ד' הביא בש"ס כ"י חגי' כמו שהביא המחבר ע"ש: ז) אמר להו רבא. שם ס"ד ע"א ולפנינו הגי' נשחנית קצת, עיין דקדוקי סופרים צד 258 אות ל': ח) ר' שמעון ותלמידי דר' חנינא. גמרא ס"ה ע"ב ולפנינו הגי' ריש לקיש ואין ספק שהי' הגי' ר' שמעון בן לקיש, והכל אחד, וראיתי בבה"ג פ' הדר הביא לנכון ר' שמעון בן לקיש: ט) ר' חייא בר יוסף. בגמרא שם רבי חנינא בר יוסף. בפי' הר"ח וכן בריטב"ץ הגי' ר' חמא בר

רב אסי לא נשכור, אמר ר' חייא בר אבא נשכור ונסמוך על דברי הזקן, אתו ושיילוה לרבי יוחנן אמר להו יפה עשיתם ששכרתם, והני מילי בדיבורא בעלמא, כנון דאמרי ליה לגוי, אי מוגרת לן רשותך דנשתרי ביה למיעבד צרכינו לא אפסרת, כנון דשרו רבנן למימר בדליקה, אבל למיתב ליה מידי באגריה ביומא דשבתא לא, והאמר ר' יוחנן שוכר כמערב דמי, ומתרץ הכי קאמר מה מערב אפילו בפחות משוה פרוטה אף שוכר כך, ומה מערב אפילו שכירו ולקיטו, אף שוכר כך, ומה מערב חמשה ששרויין בחצר אחת אחר מערב על ידי כולם, אף שוכר אחד מערב על ידי כולם, וכן הלכתא. (י) ואמר ר' יוחנן יש ביטול רשות מחצר לחצר, יש ביטול רשות בחורבה, וקיימא לן כרבי יוחנן: (יא) ההוא ינוקא דאשתפיך חמימה, אמר רבא לייתי ליה מגו ביתא, אמר ליה אביי הא לא ערבינן, [א"ל] נסמוך אשיתוף, [א"ל] הא לא שתפינן, אימא ליה לגוי דליזיל וליתי ליה. והכי הלכתא: וכבר פסיקנא לה בפרשת טילת אבינו אברהם: (יב) ההוא ינוקא דאשתפיך חמימיה אמר רבא ליפגו ליה [מאני] מבי גברא לבי נשא דאזיל ואותיב התם, ואיבטיל להו האי חצר, אמר ליה רבינא לרבא והאמר שמואל אין ביטול [רשות] מחצר לחצר, אמר ליה אנא כרבי יוחנן סבירא לי, דאמר יש ביטול רשות מחצר לחצר:

(יג) מתני' אמר רבן גמליאל מעשה בצדוקי אחד שהיה דר עמנו במבוי בירושלים וכו'. (יד) פי' צדוקי זה נתן רשותו לבני מבוי וצריכין הן בני מבוי להוציא כליהן להחזיק במבוי קודם שיוציא הצדוקי כליו למבוי ולבטל נתינת רשותו ויאסור עליכם. (טו) כדתנן מי שנתן רשותו והוציא כליו. במזיד אוסר, בשוגג אינו אוסר. פי' כדברי ר' יהודה דקיימא לן כוותיה בעירובין, (טז) ולהכי אמר אביו של רבן גמליאל מהרו ועשו צרכיהן למבוי עד שלא יוציא זה את כליו ויאסור עליכם: (יז) תניא ישראל משומר ששמר שבתו בשוק מבטל רשות, (יח) פי' אע"פ שהוא מחלל את השבת בסתר מבטל רשות דלא הוה ליה כגוי. ושאינו משמר שבתו בשוק אינו מבטל רשות, דהוה ליה כגוי, מפני שאמרו ישראל נותן רשות ומבטל רשות, ובגוי עד שישכור, (יט) כיצד ישראל אומר לחבירו רשותי קנויה לך, רשותי מבוטלת לך, קנה ואפילו בשבת ואין צריך לזכות:

(כ) מתני' אנשי חצר ששכח אחד מהם ולא עירב ביתו אסור מלהכנים ומלהוציא לו ולהן, ושלהן מותרין לו ולהן, נתנו לו רשותן הוא מותר והם אסורים, היו שנים ששכחו ולא עירבו עם שאר בני חצר רשותן אינן מותרין להכנים ולהוציא, שכיון ששניהם לא עירבו אוסרין זה על זה, שאחר נותן רשות ונוטל רשות, שנים נותנים רשות ואין נוטלין רשות. (כא) פשיטא, לא צריכא דאי הדר חד מינייהו ובטיל ליה לחבריה, מהו דתימא לשתרו קשמע לן כיון דבעידנא דבטיל להו לא הוי שריותא בההוא חצר. תניא אחד שלא עירב נותן רשותו לאחד שעירב, ושנים שעירבו נותנין

הערות ותקונים

יוסף. ועיין ד"ס שם באות ח': י) וא"ר יוחנן יש בטול רשות מחצר לחצר. גמרא ס"ו ע"ב ורי"ף שם: יא) ההוא ינוקא דאשתפיך חמימיה אמר רבא כו'. גמרא ס"ז ע"ב ורי"ף ולפניגו גם ברי"ף הגי' רבה: יב) ההוא ינוקא דאשתפיך חמימיה אמר רבא ליפגו לי'. גמרא ס"ח ע"א ורי"ף שם: יג) מתני' אמר רבן גמליאל. במשנה הראשונה מפ"ו ס"א ע"ב: יד) פי' צדוקי זה נתן רשותו לבני מבוי כו'. הוא לקוח מהרי"ף שם ועיין בגמרא ס"ח ע"ב: טו) כדתנן מי שנתן רשותו. גמרא ס"ט ע"א ורי"ף: טז) ולהכי אמר אביו של רבן גמליאל. וכן הוא ברי"ף, ובגמרא ולהכי אמר רבן גמליאל לבניו ע"ש ס"ח ע"ב: יז) תניא ישראל משומר. גמרא ס"ט ע"ב ולפניגו הציגו המדפיסים ישראל מומר: יח) פי' אע"פ שהוא מחלל את השבת כו'. הוא גובע מהרי"ף: יט) כיצד כו'. גמרא ורי"ף שם: כ) מתני' אנשי חצר. משנה ס"ט ע"ב: כא) פשיטא כו'. גמרא שם:

רשותן לאחד שלא עירב, ואע"ג דכולהו לא עירבו לא קנסינן להו, אבל אחד שעירב אין נותן רשותו לאחד שלא עירב, ואין שנים שעירבו נותנים רשותן לשנים שלא עירבו, ואין שנים שלא עירבו נותנין רשותם לשנים שלא עירבו, ואע"ג דאמרו ליה לחד מינייהו קני על מנת להקנות:

(כב) מתני' מאימתי נותנין רשות. בית שמאי אומרים מבעוד יום, ובית הלל אומרים אפילו משתחשך. (כג) וקיימא לן כבית הלל דבטול רשות איסתלוקי הוא ואיסתלוקא בשבתא שפיר דמי. סי' כגון דאמר אין לי בדבר זה רשות וידי מסולקת היטנו:

(כד) מתני' בעל הבית שהיה שותף לזה בין ולזה בין, אין צריכין לערב, לזה בין ולזה בשמן, צריכין לערב. (כה) אמר רב ובכלי אחד: (כו) והיכא דאיכא (כז) בביתא דפתחא חד מנהון כוותא או בבא לחבריה אי מדליא ההיא כוותא או ההיא בבא טפי מן עשרה טפחים שרי לטלטולי מן ההוא (כוותא) [ביתא] להההוא ביתא, ולא צריך עירוביה, ואי מיתתיא ההיא כוותא או ההיא בבא מתנח בהו עירובא. (כח) מאי עירוב ומאי שיתוף, (כט) כדתניא מערבין לחצירות בפת, ואם רצו לערב ביין אין מערבין, ומשתתפין במבוי ביין ואם רצו להשתתף בפת משתתפין, מערבין בחצירות (ל) ומשתתפין במבוי, כדי שלא תשתכח תורת עירוב מן התינוקות ויאמרו אבותינו לא עירבו דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים מערבין או משתתפין. (לא) אמר ר' יוחנן נהגו העם כרבי מאיר, ואילו דברי הגאון. (לב) דאילו אית למתא שורא אי נמי הדרן לה נהרוותא (לג) אי נמי יחבא (לד) אשולא דמידליא עשרה טפחים זהו עירובה ואינה צריכה אלא עירובי חצירות. ואע"ג דתלו לה עירובא למתא כולה צריכין בני מתא לערובי בפת, והיכי עבדין גבו מכל ביתא וביתא דאית בה ריפתא ריפתא ומחתין ליה להההוא עירוב בבית שיש בו ארבע אמות על ארבע אמות. (לה) ומברך חד מינייהו ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו

הערות ותקונים

כב) מתני' מאימתי נותין רשות. משנה שם: כג) וקיי"ל כב"ה דביטול רשות כו'. גמרא ע"א ע"א: כד) מתני' בעל הבית. משנה שם: כה) אמר רב. גמרא שם וריף שם: כו) והיכא דאיכא בביתא דפתחא חד מנהון. הוא לקוח מבה"ג הלכות עירובין פרק הדר [דפוס ווינציא דף כ"א ע"ג] ודפוס בערלין [ע"י חברת מקיצי נרדמים] צד 130 וזה שסיים המחבר "ואלו דברי הגאון" כוונתו לרב יהודאי גאון: כז) בביתא דפתחא חד מנהון. יש לתקן ב' ביתא ונאמר לנכון בבה"ג שם תרי בתי. גם צ"ל ופתיחא בחד מנהון. ובבה"ג דפוס בערלין שם דפתיח לחד מינייהו: כח) מאי עירוב. בה"ג שם: כט) כדתניא. גמרא ע"א ע"ב והובא בבה"ג שם: ל) ומשתתפין במבוי ביין. גמרא שם והובא בבה"ג: לא) א"ר יוחנן. גמרא ע"ב ע"א והובא בבה"ג: לב) דאילו אית למתא שורא כו' וכן המאמר ואע"ג דתלו לה עירובא למתא כו'. כל המאמר הוא בבה"ג שם דפוס ווינציא דף כ"א ע"א ובדפוס בערלין צד 127 וצ"ל ואי איתא למתא: לג) אי נמי הדרן לה. בבה"ג דפוס ווינציא אי נמי הורין לה צ"ל הווין, אולם בדפוס בערלין הגי' אי נמי הדרן לה, וכן הובא באו"ז ח"ב סי' קס"ד: לד) אשולא דמידליא. בבה"ג על תילא דמידליא: לה) ומברך חד מינייהו ברוך אתה כו'. ברכת עירוב גם הנוסח בדין יהא שרא לנו ליתא בגמרא והובא בסידור ר' עמרם גאון דף נ"ב ע"א ושם סיים טבית לבית וטחצר לחצר טבית לחצר וטחצר לבית, טבית לבור וטבור לבית, טעלית לתחתית ומתחתית לעלית, ומזוית לזוית, מרשות לרשות, לנו ולכל ישראל שבמדינת הזאת. ובשבלי הלקט השלם ח' שבת סי' פ"ט הביא וז"ל ומברך בא"י אמ"ה אקב"ו על מצות עירוב בדין יהא שרא לנא לאפוקי ולעיולי מן הבתים לחצר ומן החצר לבתים ומבית לבית בכל הבתים שבחצר. ובלקח טוב בשלח ט"ו כ"ג הביא וצריך לברך בא"י אמ"ה אקב"ו על מצות עירוב, לאחר שבירך יאמר בדין יהא שרא לנא לאפוי ולבשולי ולאטמנא מיומא טבא ולשבתא לנא ולכל קהלנא, ועיין טור א"ח סי' שצ"ה ובשו"ע או"ח סי' שס"ו ועיין כמרן ב"י שם והביא דברי השבלי הלקט, והוא אשר הבאתי בשמו, ועיין בכלבו סי' ל"ב ועיין תשובות הגאונים שערי תשובה סי'

במצותיו וצונו על מצות עירוב, ומתנה ואומר בדין יהא לן שרי לאפוקי ולעיולי ולטלטולי בשבתא בכולה מתא דנא לנו ולכל ישראל הסמוכין על עירוב זה עד זמן פלוגי: (לו) ואי מתא דגוים הוא צריכין למיזבן רשותא מגוים, כי היכי דתיקום מתא כולה ברשותא דישראל, והדר הוי עירובא, והוא הדין למבוי, דאמור רבנן אין עירוב מועיל במקום גוי, ואין ביטול רשות מועיל במקום גוי עד שישכור רשותו ממנו: (לז) ואי לית בהו גוים כלל מערבין בחצירות, ואפילו היכא דאיכא מתא דלא מערבא אפילו כולה ישראל, אסור לטלטולי בתוך שבילי דמתא, ומן שבילי לדראתא ומן דראתא לשבילי, ומן דראתא לדראתא, ומן תרבצי לתרבצי, ומן תרבצי לשבילי, ומן שבילי לתרבצי עד דתלו לעירובא אפומא דשבילי, ועבדין עירובי חצירות בפת, ושיתופי מבואות בכל דבר, ואפילו ביין ובשכר ובחומץ. עירובי חצירות היכי עבדין, הנך בתי דבעי לטלטולי בהו מביתא דמר לביתא דמר, אי נמי מחצר דמר לחצר דמר, ואפילו דרתא דאית בה [חמשה בתי לחמשה אינשי] אפילו מאה בתי למאה אינשי, כולהון צריכין לערב בהדי הדרי, והדר משתרי להו לטלטולי אינש אינש ברשותא דחבריה, והיכי עבדין מנבו ומייתא אינש אינש ריפתא ומכנפין ומתנחין להההיא עירובא בחד ביתא מן הנך ביתא דדרתא דהוה ביה ארבע אמות על ארבע אמות: (לח) ומברך ואומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות עירוב, בדין יהא שרא לן לטלטולי מתרביצא דמר לתרביצא דמר ומן ביתא דמר לביתא דמר לנו ולכל ישראל הסמוכים על עירוב זה עד זמן פלוגי: (לט) וצריך בדיקה בכל ערב שבת שאם נאכל או נאבד הרי הן אסורין לטלטל בחצר, וכן במבוי, וכן בעיר: (מ) והיכי דמערב חד לכל בני המבוי או לכל בני החצר אי מדידיה קא שקיל ריפתא ומערב בה לכולהו צריך (לגבויי) [לזכויי] להו על ידי אחר דפליג מיניה וייתר ליה הכי, זכי ביה בההוא עירובא לכל בני מבוי או לכל בני חצר. (מא) ואי אית להו אוכלא גביה ובעי לעירובי עילווייהו ומשקל מדידהו צריך לאודועינהו, (מב) דאמר רב יהודה אמר רב (מג) מעשה בכלתו של ר' מאיר שהלכה

הערות ותקונים

קכ"ד וסי' קכ"ה, ובעל אור זרוע הל' יו"ט סי' שמ"ז הביא וז"ל בירושלמי שלפני כתוב עירובי תבשילין כך הוא נוטל פת כביצה ותבשיל כזית ואומר בא"י אמ"ה אקב"ו על מצות עירוב ומתנה ואומר, בדין יהא שרא לנו לאפויי ולבשולי מיומא טבא לחבריה ומיו"ט לשבת כו', וכן הטורדכי ביצה פ"ב הביא זאת בשם הירושלמי, ואין זכר מזה בירושלמי לפנינו, ואולי היה כן בירושלמי שהי' לפני האו"ז לכן כתב "בירושלמי שלפני". ובלקח טוב שם סיים ויתנו לאחד מן הבית ויאמר לו תהא זוכה לכל בני קהלינו, לפי שזכין לאדם שלא בפניו, ועפ"כ ראוי להודיעם כי עירבתי עליכם, שלא להשכח תורת עירובי תבשילין והבאתי שם בהערה קי"ז בש"ע או"ח סי' תקכ"ו כתב חוזר ונוטל מיד הזוכה ומברך על מצות עירוב, ועל זה כתב הרב הגאון חיד"א בעל ברכי יוסף אות ח' לא כך נהגו רבותי אלא המזכה על ידו עומד עמו וטערב ונוטל העירוב בידו ומברך אומר בדין עירובא וכו', ואח"כ נותן העירוב ביד המזכה על ידו ואומר לו זכה כו' וכן משמע מדברי פסיקתא פ' בשלח כתב יד עכ"ל. וכוון לדברי הלקח טוב (המכונה פסיקתא זוטרתא) שחבאתי: לו) ואם מתא דגוים הוא כו'. בה"ג שם דף כ"א רע"ב (דפוס ווינציא בפ' חדר. ובדפוס בערלין הוא לפני פרק דהדר ברישׁ דף 128) ושם הלשון משובש והנכון כמו שהוא בדפוס ווינציא: לז) ואי לית בהו גוים כלל, עד הסיום ארבע אמות על ארבע אמות. הוא בבה"ג שם (דפוס ווינציא כ"א ע"ב ודפוס בערלין צד 129) המתחיל ומתא ומבוי דלית בהו גוים כלל: לח) ומברך ואומר כו'. זה ליתא בבה"ג. ובשבלי הלקט השלם שם הביא ובשיתופי מבואות אומר בדין יהא שרא לנו לאפוקי ולעיולי מן המבוא לחצרות ומן החצרות למבוי ומשתיהן לבתים ומן חבתים לשתיהן: לט) וצריך בדיקה בכל ערב שבת. דברי המחבר, ובוודאי טובא מדברי הגאונים: מ) והיכי דמערב חד לכל בני המבוי. בה"ג שם דפוס ווינציא כ"א ע"ג ודפוס בערלין צד 130 בסוף העמוד וצד 131 בסוף העמוד: מא) ואי אית להו אוכלא. שם שם: מב) דאמר רב יהודה אמר רב. עירובין פ' ע"א והובא בבה"ג שם: מג) מעשה בכלתו של ר' מאיר. בגמרא ובבה"ג

לבית המרחץ ועירבה לה חמותה ובא מעשה לפני חכמים ואמרו אם משל חמותה צריך לזכות ואם משלה צריך להודיע: (מד) ומאן דאיתא בספינתא בשבת לא צריך למזבן רשותא מן מרא דספינתא דכיון דאגר ליה לא צריך עוד למזבן רשותא. (מה) ומאן דאיתיה (ברשותא) [בשייארא] ומקרים איהו ויתיב וקני שביתה בדוכתא, (מו) אף על גב (דאיתא למיא חוץ לתחום שפיר דמי. ואי ליכא ארמא ואיכא תרתי שייראתא) דלא אתו גמלאי אלא בשבתא שפיר דמי. (מז) והני מילי הוא דסניא שיעור אלפים אמה אבל טפי אסור. (מה) ומאן דאיתיה ברשותא ומשדר ליה לגוי לאתויי מיא, אי איכא התם חד ארמא אע"ג דאתיא למיא מחוץ לתחום שפיר דמי, ואי ליכא ארמא ואיכא תרתי שיירתא דישראל מהלפין להדדי שפיר דמי. וכמה הוא תחום שבת שני אלפים אמה, (מט) והיינו שני מילין, (נ) ורים אחד משבעה ומחצה במיל דהוויין להו חמיסר ריסי תרי מילי, ומילי רבעא דפרסה, (נא) והרים שלשים קנים, והקנה ארבע אמות:

(נב) מתני' חמשה חבורות ששכתו בשרקלין אחד, בית שמאי אומרים עירוב לכל חבורה וחבורה, ובית הלל אומרים עירוב אחד לכולם, ומודים בית הלל שאם היו מקצתן שרויין בחדרים או בעליות, שצריכין עירוב לכל חבורה וחבורה: (נג) האחים שאכלו על שלחן אביהם וישינים בבתיהם צריכין עירוב לכל אחד ואחד, לפיכך אם שכח אחד מהם ולא עירב מבטל את רשותו, אימתי בזמן שהיו מוליכין את עירובן למקום אחד, אבל אם היה עירוב בא אצלן, או שאין עמהם דיורין בחצר אין צריכין לערב. (נד) שמעינן מינה דאם החצר כולה דחד גברא היא, ואית לי' כמה בנין, או כמה אינשי דסמיכין עילויה, (נה) וכולהו אכלין מחד רפתא, ולא פליגין מהדדי, לא צריכי לעירובא: (נו) תנו רבנן מי שיש לו בית שער אכסדרה ומרפסת בחצר חבירו, אינו אוסר עליו אלא מקום בית דירה בלבד, ומאי מקום בית דירה, רב אמר מקום פיתא, (נז) והלכתא כרב, ושמעינן מינה הלכה כר' יהודה:

(נח) מתני' חמש חצירות שפתוחות זו לזו ופתוחות למבוי, עירבו בחצירות ולא נשתתפו במבוי (נט) [מותרין בחצירות ואסורין במבוי ואם נשתתפו במבוי מותרין כאן וכאן, עירבו בחצירות ונשתתפו במבוי] ושכח אחד מבני החצר ולא עירב מותרין

הערות ותקונים

חגי' מעשה בכלתו של רבי אושעיא: מד) ומאן דאיתא בספינתא בשבת. בה"ג שם: מה) ומאן דאיתיה ברשותא. תקנתי בשייארא כמו שהוא בבה"ג שם: מו) אף על גב דאתיא למיא. הסגרתי כי מיותר הוא ונשתרבב משורת שלאחריה: מז) וה"ט הוא דסגיא שיעור. בה"ג שם: מח) ומאן דאיתיה ברשותא. בה"ג שם ובדפוס ווניציא הגי' בשיירתא, וגם לפנינו יש לתקן בשיירתא: מט) והיינו שני מילין. בבה"ג והיינו מיל: נ) ורים אחד משבעה ומחצה במיל. בה"ג שם ועיין גמרא ב"מ ל"ג ע"א ריס אחד משבע ומחצה מיל, וכן בתוספתא ב"מ סוף פ"ב אחד משבעה במיל זה הריס: נא) והרים שלשים קנים והקנה ארבע אמות. זה ליתא בבה"ג, ולפנינו בבה"ג ורים הוו רס"ו אמות ושני שלישי אמה. מזה נראה כי חז"ל גרסו רום בוי"ו, ועיין בתוס' ב"מ ל"ג ע"א ד"ה וזהו ריס וכתבו אית דגרסי רום כו' ועיין ערוך ערך רום מה שהביא שם החשבון בפרושתו: נב) כתני' חמשה חבורות. משנה ע"ב ע"א: נג) האחים שאכלו על שלחן אביהם. הוא במשנה שלאחריה דף ע"ב ע"ב: נד) שמעינן מינה דאם החצר כולה דחד גברא הוא. בה"ג (ד' ווניציא כ"א רע"ג ודפוס בערלין צר 129 סוף העמוד): נה) וכולהו אכלין מחד רפתא. בבה"ג שם וכולהון אכלין לחמא מן חד ספטא, והוראת ספטא עיין ערוך ערך ספט שכתב פי' קטטרא, והטוספי הביא הגי' טספא ופי' ארגז, ונכון כאשר הביא הטחבר רפתא ופי' ככר לחם: נו) ת"ר מי שיש לו בית שער. גמרא ע"ב ע"ב ורי"ף: נז) והלכתא כרב ושמעינן מינה הלכה כר' יהודה. הוא לשון הרי"ף שם: נח) מתני' חמש חצירות. משנה ע"ג סע"א: נט) מותרין בחצירות

כאן וכאן. שכח אחד מבני מבוי ולא נשתתף מותרין בחצירות ואסורין במבוי שהמבוי לחצירות כחצר לבתים:

(ס) מתני׳ שתי חצירות זו לפנים מזו עירבה פנימיות ולא עירבה חיצונה פנימיות מותרות וחיצונה אסורה, עירבה חיצונה ולא עירבה פנימיות שתיהן אסורות, עירבה זו בפני עצמה וזו בפני עצמה, זו מותרת בפני עצמה וזו מותרת בפני עצמה. ר׳ עקיבא אוסר את החיצונה מפני שדריסת הרגל אוסרתה. וחכמים אומרים אין דריסת הרגל אוסר: וקיימא לן כרבנן דאין הלכה כר׳ עקיבא מחביריו חכמים, ועוד דקיימא לן הלכה כדברי מי שמיקל בעירוב:

(סא) מתני׳ שכח אחד מן החיצונה ולא עירב, פנימיות מותרת וחיצונה אסורה, מן הפנימיות ולא עירב שתיהן אסורות, (סב) נתנו את עירובן בחיצונה שהיא מקום מיוחד לשתיהן, ושכח אחד מהן בין מן החיצונה ובין מן הפנימיות ולא עירב שתיהם אסורות, ואם היו של יחידים אינן צריכין לערב. (סג) אמר שמואל לעולם מותרין עד שיהיו שנים בפנימיות ואחד בחיצונה. (סד) אמר רבי אליעזר גוי הרי הוא כרבים ואוסר עד דמוגר. (סה) אמר רב שתי חצירות ושלשה בתים ביניהן זה בא בדרך זה והניח עירובו בזה, וזה בא והניח עירובו בזה, זה נעשה בית שער לזה, וזה נעשה בית שער לזה, ואמצע הוה ליה בית שמניחין בו עירוב, וכל בית שמניחין בו עירוב אינו צריך ליתן פת:

[פרק ז׳] (א) חלון שבין שתי חצירות ארבעה על ארבעה טפחים. בתוך עשרה טפחים מערבין שניים, ואם רצו מערבין אחד, פחות מארבעה על ארבעה או שהוא למעלה מעשרה טפחים מערבין שנים ואין מערבין אחד. (ב) ואסיקנא דלול הפתוח מהבית לעליה אין צריך סולם קבוע להתירו. (ג) פי׳ ולאו דאמרינן דכל פחות מארבעה טפחים כלבוד דמי אלא לענין פיתחא אפילו רבנן מודו דארבעה טפחים חשוב מקום:

(ד) מתני׳ כותל שבין שתי חצירות גבוה עשרה טפחים ורוחב ארבעה מערבין שנים ואין מערבין אחד, היה בראשו פירות אלו עולין מכאן ואוכלין, ואלו עולין מכאן ואוכלין, ובלבד שלא יורידו למטה. (ה) אמר רב נחמן הכי קאמר יש בו ארבעה עולין אין מעלין לא, אין בו ארבעה אפילו מעלין. (ו) ואמר רבי יוחנן מקום שאין בו ארבע אמות על ארבע טפחים מותר לבני רשות היחיד ולבני רשות הרבים לכתף עליו, ובלבד שלא יחליפו:

(ז) מתני׳ נפרץ הכותל עד עשר אמות מערבין שנים, ואם רצו מערבין אחד מפני שהוא כפתח, יתר מעשר אמות מערבין אחד ואין מערבין שנים: חריץ שבין שני חצירות עמוק עשרה ורוחב ארבעה מערבין שנים ואין מערבין אחד, ואפילו מלא תבן או קש, היה מלא עפר או צרורות, מערבין אחד ואין מערבין שנים. (ח) ואפילו

הערות ותקונים

כו׳. הוספתי כי נשמט ע״י המעתיק מן במבוי עד במבוי: ס) מתני׳ שתי חצירות. משנה ע״ח ע״א: סא) מתני׳ שכח אחד. במשנה שם: סב) נתנו את עירובן בחיצונה שהוא מקום מיוחד לשתיהן. זה הוסיף המחבר עפ״י גמרא שם: סג) אמר שמואל. גמרא ע״ח ע״ב: סד) א״ר אליעזר. שם: סה) אמר רב עד סוף הפרק גמרא שם:

[פ״ז] ב) חלון שבין שתי חצירות. משנה ריש פ״ז דף ע״ו ע״א: ג) ואסיקנא. גמרא ע״ו ע״ב: ג) פי׳ כו׳. הוא דברי המחבר וברי״ף שלפנינו ליתא: ד) מתני׳ כותל שבין שתי חצירות. משנה ע״ו ע״ב: ה) אמר רב נחמן. צ״ל אמר ר׳ יוחנן כמו שהוא בגמרא דף ע״ז ר״ע וריש״ף שם: ו) וא״ר יוחנן. גמרא שם: ז) מתני׳ נפרץ הכותל. במשנה שם ע״ו ע״ב: ח) חריץ שבין

בסתמא, ולא צריך לבטולי בבית, מאי טעמא. (ט) אמר רב אשי חריץ למיטיימיה קאי, (י) בית למיפניה קאי:

(יא) מתני׳ נתן עליו נסר [שרחב] ארבעה טפחים. (יב) אמר רבא [לא שנו] אלא שנותנו לרוחבו, אבל נותנו לאורכו אפילו כל שהוא נמי, שהרי מיעטו מארבע:

(יג) וכן שתי גזוזטראות זו כנגד זו מערבין שנים, ואם רצו מערבין אחד, פחות מכאן מערבין שנים ואין מערבין אחד. (יד) ודוקא זו כנגד זו, אבל זו שלא כנגד זו, או שזו למעלה מזו לא, ולא אמרן אלא שיש בין זו לזו שלשה טפחים. אבל אין בין זו לזו שלשה טפחים גזוזטרא עקומה היא:

(טו) מתני׳ מתבן שבין שתי חצירות גבוה עשרה טפחים מערבין שנים, ואין מערבין אחד, אלו מאכילין מכאן, ואלו מאכילין מכאן, נתמעט התבן מעשרה טפחים מערבין אחד ואין מערבין שנים: (טז) כיצד משתתפין במבוי, מניח את החביות ואומר הרי זו לכל בני מבוי, ומוכה להם ע״י בנו ובתו הגדולים, ועל ידי עבדו ושפחתו העבריים, ועל ידי אשתו, אבל אינו מוכה לא על ידי בנו ובתו הקטנים, ולא על ידי עבדו ושפחתו הכנענים, מפני שידן כידו. (יז) אמר רב יהודה חביות של שיתופי מבואות צריך להגביהו מן הקרקע טפח. (יח) אמר רב נחמן נקטינן אחד עירובי תחומין ואחד שיתופי מבואות צריך לזכות. (יט) ואמר רב נחומי בר רב אדא אמר שמואל עירובי תבשילין צריך לזכות: (כ) כיצד משתתפין במבוי, מביאין חביות של יין, או של שמן, או של תמרים, או של שאר מיני פירות. (כא) ומניחה בחצר שבמבוי ואומר בהדין שיתופא יהא לן שרא לאפוקי ולעיולא מן דראתא למבואה, ומן מבואה לדרתא, ומן דרתא לדרתא, ומן דרתא לביתא, ומן ביתא לדרתא, לנו ולכל בני ישראל שבמבוי זה עד זמן פלוגי, ולא צריך לברוכי על שיתופי דמבואה, (כב) ואם משלו הוא צריך לזכות את כולן, ואם משלהן צריך להודיען. (כג) אמרו משמיה דר׳ חנינא אשתו של אדם מערבת לו שלא מדעתו, (כד) ואשתו של גוי משכרת רשות לישראל שלא מדעת בעלה. (כה) אמר שמואל אחד מבני מבוי שרגיל להשתתף עם בני מבוי ולא נשתתף עמהם, בני מבוי נכנסין לתוך ביתו ונוטלין ממנו שיתוף על כרחו:

(כו) מתני׳ נתמעט האוכל מוסיף ומוכה ואין צריך להודיע, ניתוספו בני אדם עליהם מוסיף ומוכה וצריך להודיע. (כז) סוגיא דשמעתתא אם האוכל מין אחד הוא אפילו כלה מוכה ואין צריך להודיע, ואם הן שני מינין ונתמעט מוסיף ומוכה

הערות ותקונים

שתי חצירות. הוא במשנה ע״ח ע״ב ולפני המחבר היתה משנה אחת: ס) ואפילו בסתמא. גמרא שם: ע) אמר רב אשי. גמרא ע״ט ע״א: י) בית למיפניה קאי. בגמרא שם בית למיטיימי קאי: יא) מתני׳ נתן עליו נסר. משנה שם ע״ח ע״ב: יב) אמר רבא. גמרא ע״ט ע״א ורי״ף שם: יג) וכן שתי גזוזטראות. משנה שם ע״ח ע״ב: יד) ודוקא זו כנגד זו. גמרא ע״ט ע״א ורי״ף שם בשם רבא: טו) מתני׳ מתבן שבין חצירות. משנה ע״ט ע״א: טז) כיצד משתתפין במבוי. הוא במשנה ע״ב ולפני המחבר היתה המשנה מחוברת: יז) אמר רב יהודה. גמרא ורי״ף שם: יח) אמר רב נחמן. גמרא פ׳ ע״א ורי״ף שם: יט) ואמר רב נחומי בר רב אדא. בגמרא לפנינו חגי׳ רב נחמן אולם בש״ס כ״י הגי׳ כמו שהביא המחבר, עיין דקדוקי סופרים צד 314 אות ש׳: כ) כיצד משתתפין במבוי מביאין חביות של יין. גמרא פ׳ ע״א: כא) ומניחה בחצר שבמבוי ואומר בהדין שיתופא כו׳. דברי המחבר ונוטע מדברי הגאונים: כב) ואם משלו הוא כו׳. גמרא שם: כג) אמרו משמיה דר׳ חנינא. גמרא שם: כד) ואשתו של גוי משכרת רשות לישראל שלא מדעת בעלה. זה נשמט בגמרא שם ונמצא גם ברי״ף לפנינו: כה) אמר שמואל. גמרא שם ורי״ף שם: כו) מתני׳ נתמעט האוכל. משנה פ׳ ע״ב: כז) סוגיא דשמעתתא כו׳ עד סופו בין שלא בפניו לקוח

ואין צריך להודיע, ואוקימנא לקמן בחצר של שני מבואות שמתוך שאתה מתירו במבוי זה אתה אוסרו במבוי אחר, אבל בחצר שבמבוי אחר אינו צריך להודיע, ומאי טעמא דזכות היא לו וזכין לו לאדם בין בפניו בין שלא בפניו:

(כח) מתני׳ וכמה שיעורן בזמן שהן מרובין מזון שתי סעודות לכולן, בזמן שהן מועטין בגרוגרת להוצאות שבת לכל אחד ואחד, אמר ר׳ יוסי במה דברים אמורים בתחלת עירוב, אבל בשירי עירוב כל שהוא, ולא אמרו לערב בחצירות אלא שלא לשכח את התינוקות. (כט) וכמה מרובין, אמר רב יהודה אמר שמואל משמונה עשרה בני אדם ואילך, ומאי שנא שמונה עשר דנקט, אמר רב יצחק בריה דרב יהודה לדידי מפרשא לי מיניה דאבא כל שאילו מחלקו [למזון שתי סעודות ביניהן] ואין [מניעות] גרוגרות לכל אחד ואחד, הן הן מרובין, וסגיא במזון שתי סעודות ואי לאו הן הן מועטין, ואגב אורחיה קא משמע לן דשתי סעודות הוויין י״ח גרוגרות:

(ל) מתני׳ בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח, דברי ר׳ אליעזר, ר׳ יהושע אומר כגר הוא עירוב, ואפילו מאפה מאה והיא פרוסה אין מערבין בה, כגר כאיסר והוא שלם מערבין בה. (לא) תנינא חדא זמנא בכל מערבין ומשתתפין וכו׳. אלא סוגיא כי הא דתניא בכל מערבין עירובי תחומין ובכל משתתפין שיתופי מבואות חוץ מן המים ומן המלח כדברי ר׳ אליעזר, ולא אמרו לערב בפת אלא בחצר בלבד, וכשמערבין בחצר אין מערבין בפת פרוסה אלא בכגר שלם ואפילו כאיסר והוא שלם מערבין בו כדברי יהושע, (לב) ומאי טעם אין מערבין בפרוסה, (לד) אמר ר׳ [יוסי בן שאול] משום אימה, אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי עירבו כולם בפרוסות מהו אמר ליה אינו עירוב, שמא יחזור הדבר לקילקולו, (לה) ומפני מה מערבין בחצירות מפני דרכי שלום:

(לו) מתני׳ נותן אדם מעה לחנוני או לנחתום כדי שיזכה לו בעירובו, דברי ר׳ אליעזר, וחכמים אומרים אין זכין לו מעותיו, ומודין בשאר כל אדם, סי׳ דהיינו בעל הבית, שזכין לו מעותיו. שאין (זכין) [מערבין] לאדם אלא מדעתו. א״ר יהודה במה דברים אמורים בעירובי תחומין. אבל בעירובי חצירות מערבין בה כין מדעתו בין שלא מדעתו לפי שזכין לו לאדם שלא בפניו ואין חבין לו אלא בפניו. אמר ר׳ יהודה אמר שמואל הלכה כרבי יהודה:

[פרק ח׳] (א) כיצד משתתפין בתחומין, מניח את החבית, (ב) בבית שהוא ארבע אמות על ארבע אמות, ואומר הרי זו לכל בני העיר. (ג) אמר רב יוסף אין מערבין אלא לדבר מצוה, (ד) דתנן וכל מי שילך לבית האבל או לבית המשתה, וכן נמי להקביל פני אביו, או פני רבו, או לבית המדרש, וכיוצא באלו:

הערות ותקונים

מן הרי״ף וע״ש מה שכתב על דברי הרי״ף רבינו יהונתן: כח) מתני׳ וכמה שיעורן. משנה שם פ׳ ע״ב: כט) וכמה מרובין. גמרא ורי״ף: ל) מתני׳ בכל מערבין. משנה פ׳ ע״ב: ל) תנינא חדא זמנא. עיין בגמרא שם פ״א ע״א, והמחבר הביא בסגנון אחר ועיין ברי״ף שם: לא) וכשמערבין בחצר. הוא במשנה שם: לג) וט״ש אין מערבין בפרוסה. גמרא פ״א ע״א: לד) א״ר יוסי בן שאול. כן חקנתי: לה) ומפני מה מערבין בחצירות מפני דרכי שלום. זה הביא הרי״ף בשם ירושלמי והביא שם מעשה אחת: לו) מתני׳ נותן אדם מעה. משנה פ״א ע״א: לז) פי׳ דהיינו בעל הבית. הוסיף המחבר עפ״י גמרא שם: לח) א״ר יהודה אמר שמואל. גמרא שם:

[פ״ח] א) כיצד משתתפין בתחומין. משנה ריש פ״ח דף פ״ב ע״א: ב) ״בבית שהוא ארבע אמות על ארבע אמות״. זה הוסיף המחבר במשנה: ג) אמר רב יוסף. גמרא ורי״ף שם: ד) דתנן וכל מי שילך. בגמרא מאי קמ״ל תנינא. וברי״ף מאי קמ״ל מתניתין היא לכל מי שילך לבית

(ה) מתני׳ כל מי שקיבל עליו מבעוד יום מותר, משחשיכה אסור, שאין מערבין משתחשך.
(ו) תניא קטן שצריך לאמו יוצא בעירוב אמו, וכמה עד בן שש. (ז) תניא לא יערב אדם לא ע״י בנו ובתו הגדולים, ולא ע״י עבדו ושפחתו העבריים, ולא ע״י אשתו, אלא מדעתן, אבל מערב הוא ע״י בנו ובתו הקטנים, וע״י עבדו ושפחתו הכנעניים, בין מדעתן בין שלא מדעתן, וכולן שעירבו ועירב רבן עליהן, יוצאין בשל רבן, חוץ מן האשה מפני שיכולה למחות. (ח) ואמר רבא אשה וכל דכוותה, דכיון שעירבה אין לך מחאה גדולה מזו, (ט) אי נמי דאמרי לא, אבל בסתמא נפקא בדבעלה:
(י) מתני׳ וכמה שיעורו מזון שתי סעודות לכל אחד ואחד, מזונו לחול ולא שבת, דברי ר׳ מאיר. ר׳ יהודה אומר לשבת ולא לחול, וזה וזה מתכוונין להקל, רבי יוחנן בן ברוקא אומר ככר בפונדיון מארבע סאין בסלע, ר׳ שמעון אומר שתי ידות לככר משלישׁ לקב, חציה לבית המנוגע וחצי חציה לספול בה נווייה. (יא) תנא וקרובין דבריהם להיות שוין, (יב) דבריהם דמאן, אי דר׳ יוחנן בן ברוקא ארבעה סעודתא לקבא, אי דר׳ יהושע תשע סעודתא לקבא, (יג) אמר רב חסדא צא מהן מחצה לחנווני, הוו להו לר׳ יוחנן בן ברוקה חמני, ולר׳ יהושע תשעה, והיינו דקא אמרינן וקרובין דבריהם להיות שוין, וקי״ל כר״י ב״ב אליבא דר׳ יהודה, (יד) הלכך כר הוויין תמני סעודות לקב, והקב יש לו ת׳ זוזין גדולים, דהיינו ת׳ דינרין, נמצא הקב ד׳ ליטרין, וכל ליטרא ק׳ זוזין, דהיינו ק׳ דינרין וק׳ [דינרין] הרי הן במשקל של ערביים קמ״ד [זוז] כייל, והן ליטרא הווין כ׳ סעודות ליטרא קמח וכל סעודה [חצי] ליטרא קמח: (טו) ר׳ מאיר אומר מזונו לחול, דהיינו סעודת עראי. ר׳ יהודא אומר מזונו לשבת, דמלסת לה בלפתן, היינו דזה וזה מתכוונין להקל: (טז) תניא כמה שיעור חצי פרס שתי ביצים חסר קימעא דברי ר׳ יהודא, ר׳ יוסי אומר שתי בצים שוחקות, שיער רבי שתי בצים ועוד, וכמה עוד, אחת מעשרים בביצה, וקיימא לן הלכה כרבי:
(יז) מתני׳ אנשי חצר [ואנשי מרפסת] ששכחו ולא עירבו כל שנבוה עשרה טפחים למרפסת פחות מכאן לחצר, שניהם אסורים. חוליות הבור והסלע שהם גבוהים י׳ למרפסת, פחות מיכן לחצר שניהם אסורים. במה דברים אמורים בסמוכה אבל במופלגת אפילו גבוה י׳ טפחים לחצר ואיזו היא הסמוכה כל שאינה רחוקה ד׳ טפחים. (יח) הנותן עירובו בבית שער אכסדרה ומרפסת אינו עירוב, והדר שם אינו אוסר עליו, בית התבן ובית הבקר ובית האוצרות ובית העצים, הרי זה עירוב, והדר שם אוסר עליו. ר׳ יהודה אומר אם יש שם תפיסת יד של בעל הבית אינו אוסר עליו. (יט) היכי

הערות ותקונים

חאבל: ה) מתני׳ כל מי שקיבל עליו כבעוד יום מותר. משנה שם פ״ב ע״א: ו) תניא קט שצריך לאמו. גמרא שם: ז) תניא לא יערב אדם. גמרא פ״ב ע״ב ורי״ף: ח) ואמר רבא. בגמרא הגי׳ אמר רבה, ובש״ס כ״י הגי׳ אמר רבא: ט) אי נמי דאמרי לא אבל בסתמא נפקא בדבעלה. עיין דקדוקי סופרים דף קס״ג: י) מתני׳ וכמה שיעורו. משנה פ״ב ע״ב: יא) תנא וקרובין דבריהם להיות שוין. גמרא שם ורי״ף שם: יב) דבריהם דמאן כו׳. הוא כמו שהוא ברי״ף ובגמרא לפנינו גי׳ אחרת, וכאשר הביא המחבר כן הוא גם בש״ס כ״י עיין דקדוקי סופרים צד 326 ובאות ו׳: יג) אמר רב חסדא צא מהן מחצה לחנווני. וכ״ה ברי״ף, ובגמרא לפנינו שליש לחנווני, עיין בד״ס שם דף קס״ד אות ז׳ וראיתי בפי׳ רבינו חננאל בעירובין שם הביא ג״כ מחצה לחנווני: יד) הלכך כר הוויין תמני סעודות לקב, והקב יש לו ת׳ זוזין גדולים כו׳. נוטב מהרי״ף אבל נתקצר הלשון והובא בשמו בהרא״ש. ונמצא כמו שהביא המחבר בס׳ העתים כתב יד חובא בדקדוקי סופרים דף קע״ד אות מ׳ ע״ש. והנה המחבר הביא ״כמשקל ערביא״ ובריי״ף שם במשקל אלקירואן, ובס׳ העתים במשקל של ערבים שהוא אלקרואן: טו) ר׳ מאיר אומר מזונו לחול. הביא דברי המשנה וספרש אותה: טו) תניא כמה שיעור חצי פרס. גמרא פ״ג רע״א וע״ש בפי׳ רבינו חננאל: יז) מתני׳ אנשי חצר. משנה פ״ג ע״ב: יח) הנותן עירובו. הוא במשנה פ״ה ע״ב: יט) היכי

תפיסת יד א״ר חנינא (כ) כגון חצירו של מביוס. (כא) פי׳ מביוס היה עשיר וכל בית שהיה לו בחצירו היה לו שם סחורה ופרקמטיא. (כב) רבה בר בר חנא אמר כגון יתד של מחרישה.

(כג) תנא [דבי שמואל] דבר הניטל בשבת אוסר, ודבר שאינו ניטל בשבת אינו אוסר: (כד) מתני׳ המניח את ביתו והלך לשבות בעיר אחרת, אחד נכרי ואחד ישראל הרי זה אוסר דברי ר״מ ר׳ יהודה אומר אינו אוסר. ר׳ יוסי אומר נכרי אוסר ישראל אינו אוסר לפי שאין דרך ישראל לבא בשבת. ר׳ שמעון אומר אף המניח את ביתו והלך לשבות (אינו ביתיה) [אצל בתו] באותה העיר אינו אוסר, (כה) שהרי הסיח מלבו: (כו) אמר רב הלכה כרבי שמעון, ודוקא בתו אבל בנו לא, (כז) כדאמרי אינשי נבח בך כלבא עול, נבח בך גורייתא פוק:

(כח) מתני׳ בור שבין שתי חצירות, אין ממלאין ממנה בשבת, אלא א״כ עשה לה מחיצה גבוה עשרה טפחים (כט) בין מלמטה בין מלמעלה, א״ר שמעון בן נמליאל בית שמאי אומרים מלמטה, ובית הלל אומרים מלמעלה, א״ר יהודה לא תהא מחיצה גבוה מן הכותל שביניהם. (ל) ויש פוסקין כרב הונא דהוא המיקל, ולא כרבי יהודה דהוא מיקל טפי, דאין הלכה כר׳ יהודה במחיצת, וסוגיא כר׳ יהודה דאמר למטה למטה מן המים, למעלה למעלה מן המים, וקי״ל כב״ה, הילכך צריכה מחיצה של קנים להיות למעלה מן המים, וצריך לשקע המחיצה בתוך המים טפח, שלא יהא זה מרשותו של זה, וזה מרשותו של זה:

(לא) מתני׳ אמת המים שהיא עוברת בחצר אין ממלאין ממנה בשבת, אלא א״כ עשה לה מחיצה גבוה י׳ טפחים בכניסה וביציאה, ר׳ יוסי אומר כותל שעל גבה תידון משום מחיצה. (לב) אמר ר יהודא מעשה באמת המים (לג) שהיתה מביאה מים לציפורי (לד) והיו ממלאין הימנה בחצר, (לה) פי׳ בלא כלי מחיצה זולת כותל של חצר, (לו) על פי זקנים, אמרו לו משם ראיה מפני שלא היה בו שיעור. (לז) תנא מפני

הערות ותקונים

דמי תפיסת יד. גמרא שם ורי״ף שם: (כ) כגון חצירו של מביוס. בגמרא הגי׳ בן בוניוס. והרי״ף גורס בן גינם. והר״ח בפירושו לעירובין שם הביא הגי׳ בושם, והערוך ערך סבן הביא בן גנם: (כא) פי׳ מביוס היה עשיר כו׳. הוא דברי הרי״ף ומפרש כן על בן גינם כפי׳ הגי׳ שלו והר״ח מפרש בושם הי׳ עשיר גדול ויש בכל הבתים שבחצירו כלים וסחורות ואין שם בית שלא הי׳ בו חפץ בתוכו שהי׳ לו נכסים הרבה עכ״ל ועיין בפירש״י: (כב) רבה בר בר חנה אמר. גמרא פ״ו ע״א. וברי״ף הגי׳ רבה בר חייא וברי״ח בפירושו הביא רבה בר רב הונא: (כג) תנא דבי שמואל. גמרא ורי״ף שם. ותקנתי כמו שהוא שם: (כד) מתני׳ המניח את ביתו. משנה פ״ו ע״א: (כה) שהרי הסיח מלבו. במשנה הגי׳ הסיע מלבו. וברי״ף הגי׳ כמו שהביא המחבר. ועיין ברש״י ונוסחת הסיח הביא ג״כ בעל דקדוקי סופרים צד 338 אות ת׳ ע״ש: (כו) אמר רב הלכה כרבי שמעון כו׳. גמרא שם ורי״ף שם: (כז) כדאמרי אינשי. שם שם: (כח) מתני׳ בור שבין שתי חצירות. משנה פ״ו ע״ב: (כט) בין מלמטה ובין מלמעלה. כ״ה ברי״ף אבל במשנה שלפנינו המלות „בין מלמעלה״ חסרים: (ל) ויש פוסקין כרב הונא דהוא המיקל כו׳. דברי רב הונא מובאים בגמרא שם אמר רב הונא למטה למטה ממש למעלה למעלה ממש וזה וזה בבור, ורב יהודה אמר למטה למטה מן המים כו׳ ועל זה הביא ויש פוסקין כרב הונא ועיין בפי׳ רבינו חננאל שם. וברי״ף לפנינו לא נמצא כל זה ובוודאי הי׳ זה ברי״ף שהי׳ לפני המחבר או בדברי הגאונים ועיין ברש״י שם בדברי רבינו יהונתן: ועיין גם בהמאור ובמלחמות ה׳ מה שכתבו על דברי הרי״ף שסיים „וסוגיין כרב יהודה״. ושם האריכו בזה: (לא) מתני׳ אמת המים. משנה פ״ד ע״א: (לב) א״ר יהודה מעשה באמת המים. גמרא שם ורי״ף שם: (לג) שהיתה מביאה מים מאבל לציפורי. בגמרא מעשה באמת המים שהיתה באה מאבל לציפורי. ואולי הוא אבל בית מעכה [מ״א ט״ו כ״] והוא אבל ערב פסחים ע״ב ע״א, והיתה קרובה לציפורי ולטבריא: (לד) והי׳ ממלאין הימנה בחצר. מלת „בחצר״ הוסיף המחבר: (לה) „פי׳ בלא כלי מחיצה זולת כותל של חצר״ זה הוסיף המחבר ולפנינו ברי״ף ליתא: (לו) על פי זקנים. משנה שם: (לז) תנא מפני שלא היה בעומקא י׳ טפחים ורחבה

שלא היה בעומקא י' טפחים ורחבה ד' (לח) וצריך להיות מחיצת אמת המים של כניסה ושל יציאה משוקעת במים טפח, כדי שתחלוק בין המים שברה"ר ובין רה"י: (לט) מתני' גזוזטרא שהיא למעלה מן המים אין מטלאין היטנה בשבת, אלא א"כ עשה לה מחיצה י' טפחים, בין מלמעלה ובין מלמטה, (מ) וכן ב' דיוטות (מא) זו כנגד זו והיה זו למעלה מזו, עשה לעליונה ולא עשה לתחתונה שתיהן אסורות עד שיערבו. (מב) אמר רבה בר רב הונא לא תימא למלאות הוא דשרי אבל לשפוך אסור, אלא אפילו לשפוך נמי שרי, והוא שעשה לה מחיצה עשרה טפחים: (מג) מתני' חצר שפחותה מד' אמות, אין שופכין לה מים בשבת, אלא א"כ עשו לה עוקה מחזקת סאתים מן הנקב ולמטה בין מפנים ובין מבחוץ, אלא שבחוץ צריך לקמור, מבפנים אינו צריך לקמור. (מד) סאתים מ"ט אמר רבא מפני שאדם עשוי להסתפק סאתים ביום:

(מז) כתני' ר' אליעזר בן יעקב אומר ביב שקמור ד"א ברה"ר שופכין לתוכו מים בשבת, (מו) אבל גג או חצר לא ישפוך לביב. (מז) תנא במה דברים אמורים בימות החמה, אבל בימות הגשמים שופך ושונה, מאי טעמא אמר רבא רוצה אדם שיבלעו המים במקומן:

(מח) מתני' ובן שני דיוטאות זו כנגד זו מקצתן עשוי עוקה ומקצן לא עשוי, את שעשוי עוקה מותרין, ואת שלא עשוי עוקה אסורין: (מט) אמר רבא ל"ש אלא שלא עירבו אבל עירבו מותרין, שלא עירבו אמאי אסורין, אמר רב אשי (נ) גזירה דילמא אתי לטלטולי כלים מבתים לחצר:

[פרק ט'] (א) כל גגות העיר רשות אחת, ובלבד שלא יהא גג גבוה י' או נמוך י' דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים כל אחד ואחד רשותו בפני עצמו, ר' שמעון אומר אחד גגות ואחד חצירות ואחד קרפיפות רשות אחד הם לכלים ששבתו בתוכן, ולא לכלים ששבתו בתוך הבית. (ב) והלכה כר' שמעון בין עירב ובין לא עירב. ספינה, רב אמר מותר לטלטל בכולו, דהא דאיכא מחיצות. ושמואל אמר אין מטלטלין בו אלא ד"א, דמחיצות להבריח מים עשויין, (ד) והלכתא כרב. אפילו

הערות ותקונים

ד'. גמרא וריף שם: לח) וצריך להיות מחיצות אמת המים של כניסה ושל יציאה משוקעת טפח כו'. זה לקוח מהריף שכתב פי' מחיצה של אמת המים צריכה להיות משוקעת בתוך אמת המים כדי שתחלוק בין המים שברשות הרבים למים שברשות היחיד. לט) מתני' גזוזטרא. משנה פ"ז ע"ב: מ) וכן ב' דיוטות. במשנה וכן הובא בריף וכן ב' גזוזטראות: מא) "זו כנגד זו". ליתא במשנה: מב) אמר רבה בר רב הונא. גמרא פ"ח ע"א, ובריף הגי' אמר רבי אבא אמר רב הונא: מג) מתני' חצר שפחותה מד' אמות. משנה פ"ח ע"א: מד) סאתים מ"ט, אמר רבא. גמרא שם ולפנינו הגי' אמר רבה. ובריף הובא ג"כ אמר רבא. וכן בש"ס כ"י הגי' ג"כ אמר רבא, דקדוקי סופרים דף קע"ד ע"א ועי"ש אות צ': מה) מתני' ר' אליעזר בן יעקב. במשנה הנ"ל ולפנינו גם בריף מחוברת למשנה שלפניה: מו) אבל גג או חצר לא ישפוך לביב. לפנינו במשנה ובריף הגי' וחכ"א אפילו גג או חצר מאה אמה לא ישפוך על פי הביב: מז) תנא במד"א. גמרא פ"ח ע"ב וריף שם: מח) מתני' וכן שתי דיוטאות, הוא במשנה הנ"ל פ"ח ע"א ומחוברת למשנה שלפניה: מט) אמר רבא. גמרא פ"ה סע"ב וריף שם: נ) גזירה דלמא אתי לטלטולי כלים מבתים לחצר. בגמרא פ"ט רע"א דלמא אתי לאפוקי ממאני דבתים להתם. וכאשר הביא המחבר כ"ה בריף ובהרא"ש:

[פ"ט] א) כל גגות העיר. משנה ריש פ"ט דף פ"ט ע"א: ג) והלכה כר' שמעון. גמרא צ"א ע"א וריף שם: ג) ספינה רב אמר. גמרא צ' ע"א וריף שם: ד) והלכתא כרב. גמרא צ'

היא רחבה יותר מבית סאתים, ומודה רב שאם כפה על פיה לווסתי, שאין מטלטלין בו אלא ד״א:

(ה) מתני׳ גג גדול הסמוך לגג קטן, הגדול מותר והקטן אסור. חצר גדולה שנפרצה לקטנה, גדולה מותרת וקטנה אסורה, מפני שהיא כפתחה של גדולה (ו) דרש מרימר (ז) קידר חמשה ומחיצה חמשה מצטרף, (ח) וכן הלכתא. (ט) ודיורין הבאין בשבת אינן אוסרין. (י) וכן אם עירב דרך הפתח ונסתם הפתח. עירב דרך החלון ונסתם החלון, אינן אוסרין בשבת, כיון שהותרה מקצתה הותרה כולה. (יא) כותל שבין ב׳ חצירות שנפל, רב אמר אין מטלטלין בה אלא ד״א, ושמואל אמר זה מטלטל עד עיקר מחיצה [וזה מטלטל עד עיקר מחיצה], (יב) והלכתא כשמואל בהא דהא קיי״ל דדיורין הבאין בשבת לא אסרי הואיל והותרה שבת במקצת הותרה כולה:

(יג) מתני׳ חצר שנפרצה לר״ה המכנים מרשות ביתו לתוכה או מתוכה לר״ה חייב, דברי ר׳ אליעזר, וחכמים אומרים מתוכה לר״ה או מר״ה לתוכה פטור מפני שהיא ככרמלית. (יד) ואסיקנא דבציבי דהר״ר איפלני ר׳ אליעזר סבר ציבי דהיר כרה״ר דמי, וקיי״ל כרבנן דפטור אבל אסור:

(טו) מתני׳ הבונה עלייה ע״ג שני בתים וכן נשרים המפולשין מטלטלין תחתיהן בשבת דברי ר׳ יהודה. וחכמים אוסרין, ועוד אמר ר׳ יהודה מערבין במבוי המפולש וחכמים אוסרין:

[פרק י׳] (א) המוצא תפילין מכנסין זוג זוג. רבן גמליאל אומר שנים שנים, בד״א בישינים, אבל בחדשים פטור, מצאן צבתים או כריכות מחשיך עליהן ומביאן, ובסכנה מכסה והולך לו. (ב) בחדשים [מ״ט] לא, חיישינן דלמא קמיע גינהו, אבל ישינים כיון דמקושרין גינהו לא טרח איניש כולי האי בקמיע, (נ) אילו הישנים כל שיש בהן רצועות (ואינן מקושרין) [ומקושרין], חדשים שאינן מקושרים. (ד) א״ר יהודה [אמר רב] הן הן צבתים הן הן כריכות, אלא צבתים זוזי זוזי, כריכות דכריכות טובא: ובסכנה מכסה והולך לו. כגון סכנת השמר, אבל סכנת ליסטין מוליכין כולן כאחת פחות פחות מד׳ אמות. (ה) תניא היה בא בדרך ותפילין בראשו וקידש עליהן היום, מניח ידו עליהן עד שיניע לביתו:

(ו) מתני׳ רבי שמעון אומר נותנן לחבירו וחבירו לחבירו עד שמניע לחצר החיצונה

הערות ותקונים

ע״ב ורי״ף שם: ה) מתני׳ גג גדול. משנה צ״ג ע״א: ו) דרש מרימר. גמרא צ״ג ע״ב: ז) קידר חמשה. בגמרא גידוד וברי״ף גדוד. ובש״ס כ״י הגי׳ גידור עיין דקדוקי סופרים צד 362 אות י׳ וכ״ה בנוסחת הקדמונים, וגם הערוך ערך גד ד׳ הביא הגי׳ גידור ופי׳ גבשושית. ואין ספק שגם המחבר הביא גידר ובטעות נעשית קידר: ח) וכן הלכתא. גמרא ורי״ף שם: ט) ודיורין הבאין בשבת. גמרא ורי״ף שם: י) וכן אם עירב דרך הפתח כו׳ עירב דרך החלון. גמרא ורי״ף שם: יא) כותל שבין שתי חצירות. שם שם: יב) והלכתא כשמואל בהא דהא קיי״ל כר׳. הרי״ף שם: יג) מתני׳ חצר שנפרצה. משנה צ״ד ע״א: יד) ואסיקנא. גמרא ורי״ף שם: טו) מתני׳ הבונה עלייה. משנה צ״ה ע״א:

[פ״י] א) המוצא תפילין. משנה ריש פ״ו דף צ״ח ע״א: ב) בחדשים מ״ט לא חיישינן דלמא קמיע גינהו. הוא לשון הרי״ף ועיין בגמרא צ״ו ע״ב: ג) אילו הישנים כל שיש בהן רצועות ומקושרין. כן תקנתי כמו שהוא בגמרא צ״ב ע״א וברי״ף: ד) א״ר יהודה. שם שם: ה) תניא היה בא בדרך ותפילין בראשו כו׳. זה ליתא בגמרא שם. אבל הרי״ף הביא גרסינן בי״ט בפ׳ ראשון הי׳ בא בדרך ותפלין בראשו כו׳ והובא בגמרא ביצה ט״ו ע״א. והמחבר שאב מהרי״ף: ו) מתני׳ ר׳

(ז) וקי"ל כרבנן ואע"פ דלהצלת כתבי קודש קא מכוין כיון דאושא מילתא היא בשבת לא עבדינן כר' שמעון אלא כרבנן, ולא גזרינן פחות מד"א אטו ד' אמות. (ח) וה"ה לבנו (שירתו) [שילדתו] אמו (כשירה) [בשדה] א"א לעשות כרבנן עביד, ואי לא עביד כר' שמעון ונוחנו לחבירו וחבירו לחבירו, ואפילו הן מאה, ולא עוד אלא אפילו הוא יחידי מביאו אפילו מחוץ לתחום מפני הצלת נפשות: (ט) ר' יודא אומר נוחן אדם לחבירו חבית וחבירו לחבירו ואפילו חוץ לתחום, אמרו לו לא תהלך זו יתר מרגלי בעליה. וקי"ל כרבנן:

(י) מתני' עומד אדם ברה"ר ומטלטל ברה"י, ברה"י ומטלטל ברה"ר, ובלבד שלא יוציא חוץ לד"א, לא יעמוד אדם ברה"י וישתין ברה"ר, ברה"ר וישתין ברה"י, וכן לא ירוק. (יא) א"ר יוסף השתין או רקק בשוגג חייב חטאת, ואע"ג דלא עקר מעט מעט ד' טפחים: (יב) בור ברה"ר וחולייתה גבוה י', חלון ע"ג ממלאין הימנה בשבת, ואשפה ברה"ר גביה י' טפחים וחלון ע"ג (יג) זורקין לה בשבת. (יד) דכיון דחוליות הבור גבוה י' טפחים שרי למלויי מחלון שעל גבה, דקי"ל דאין רה"ר [עולה] למעלה מעשרה, אלא הוי מקום פטור:

(טו) מתני' ואשפה ברה"ר וכו'. הב"ע באשפה של רבים שאינה עשויה לפנות. אבל ביחיד לא דחיישינן דילמא מפנה לה והוי לה רשות הרבים:

(טז) מתני' דלת שבמוקצה. (יז) פי' שבמקום מוקצה, וחדקין שנפרצה ומחצלת אין נועלין בהן אלא א"כ גבוהין מן הארץ. (יח) כגון דגבוה מכרמלית ונעשה מוקצה ממנה והוא כגון דיר או סהר ונעשה לו דלת וכן חדקין שבפרצה, (יט) דהיינו קוצין שסותמין בהן את הפרצה שלא יכנס שם גנב או חיה רעה. והמחצלאות אין נועלין בהן אלא א"כ גבוהין מן הארץ כל שהוא. דילמא אתי למיעבד חריץ. (כ) תניא דלת הנגררת ומחצלת הנגררת וקנקן הנגרר אם גבוהין מן הארץ אפילו כמלא נימא נועלין בהן בשבת. ואין צריך לומר ביו"ט. (כא) ומתרץ לה רבא כשיש להן ציר או שגבוהין מן הארץ. (כב) ת"ר דלת אלמנה, היינו דלית ליה שיבוץ, דהיינו לא אחר, מלשון כי

הערות ותקונים

שמעון אומר. הוא במשנה הראשונה צ"ה ע"ב: ז) וקי"ל כרבנן כו'. כל זה דברי המחבר וברי"ף לפנינו ליתא ונובע מדברי הגאונים: ח) וה"ה לבנו שיורתו אמו כשירה. תקנתי שילדתו אמו בשדה והוא בגמרא צ"ז ע"ב וברי"ף: ט) ר' יודא אומר. במשנה הראשונה צ"ה ע"ב: י) מתני' עומד אדם. משנה צ"ח ע"ב: יא) א"ר יוסף. גמרא צ"ט ע"א ורי"ף שם: יב) בור ברה"ר. משנה צ"ט ע"ב: יג) זורקין לה בשבת. כן הוא ברי"ף ובמשנה שלפנינו שופכין לתוכה מים בשבת: יד) דכיון דחוליות הבור גבוה י' טפחים. הוא דברי הרי"ף ושם הביא פי' כגון דחולייתא גבוה י' טפחים: טו) מתני' ואשפה ברה"ר. הוא במשנה שם ובא לפרש המשנה הב"ע באשפה של רבים כו' ונובע מהרי"ף: יז) מתני' דלת שבמוקצה. משנה ק"א ע"א: יז) פי' שבמקום מוקצה. הוא לשון הרי"ף: יח) כגון דגבוה מכרמלית. הוא לשון הרי"ף: יט) דהיינו קוצין כו'. הוא לשון הרי"ף: כ) תניא. גמרא ק"א ע"א ורי"ף: כא) ומתרץ לה רבא כשיש להן ציר. הוא דברי אביי בגמרא שם: כב) ת"ר דלת אלמנה, היינו דלית ליה שיבוץ דהיינו לא אחד, מלשון כי שבבים יהיה. ושיבוץ מכשורה, א"ד שיפא וא"ד גשאמה. בגמרא לפנינו ק"א ע"א תני ר' חייא דלת אלמנה כו' חיבי דמי דלת אלמנה איכא דאמרי דחד שיפא וא"ד דלית ליה גשמא. והרי"ף הביא וז"ל היכי דמי דלת אלמנה איכא דאמרי דחד שיפא וא"ד דלית לה בישאמא [צ"ל כישאמא] פי' חד שיפא לוח אחד ודקדוק המלה שבכא [צ"ל שיבא] מלשון כי שבבים יהי' עגל שומרון ושקעו בי"ת אחת בחברתא ואמרו שיבא ועוד החליפו בי"ת בפ"א וגרסינן שיפא בדגש ופירוש כישאמא ויש שגורסין גישתמא הוא האסקופה התחתונה כו', וכן הביא הרא"ש ודבריו נובעים מהרי"ף. ומזה תראה שיש לתקן לפנינו בדברי המחבר דלית ליה שיבוא דהיינו לוח אחד והביא מלשון כי שבבים יהי' כמו שהוא ברי"ף והמלות "ושיבוץ מכשורה" הם משובשות וראיתי בפי' הר"ח בעירובין שם הביא וז"ל:

שובבים יהיה (הושע ח ו), ושיבוץ מכשורא, איכא דאמרי שיפא, ואיכא דאמרי נשאמה, דהיינו אסקופה התחתונה אין נועלין בה בשבת אלא מורידין אותה ע"ג הארץ מפני צורך השבת, וכשפותחין שומטין אותה ועוקרין אותה, ולא נועלין בה:

(כג) מתני' לא יעמוד אדם ברה"ר ויפתח ברה"ר. ברה"י ויפתח ברה"ר. אלא א"כ עשוי לו מחיצה גבוה י' טפחים דברי ר' מאיר. אמרו לו מעשה בנומק של פטמין שהיה בירושלים שהיו נועלין ומניחין את המפתח בחלון שע"ג הפתח. ר' יוסי אומר שוק של צמרים היה. (כד) ת"ר [פיתחי] שערי גינה (כגון) [בומן] שהיה להן בית שער מבפנים פותח ונועל מבפנים, מבחוץ פותח ונועל מבחוץ:

(כה) מתני' נגר שיש בראשו גלוסטרין ר' [אליעזר] אוסר ור' יוסי מתיר. (כו) איזה נגר הנגרר שנועלין בה במקדש אבל לא במדינה, כל שקשור ותלוי וראשו מגיע לארץ. ר' יודא אומר אף במדינה מותר. ואיזהו שאסור במדינה כל שאינו לא לא קשור ולא תלוי ושומטו ומניחו בקרן זויות, (כז) א"ר אסי אמר שמואל הלכה כר' יודא. (א"ר) [אמר רבא] והוא שקשור בדלת, (כח) ואם ניטל באיגודו אפילו אינו תלוי אלא בבריח של דלת מותר, קשור בנמי לא (ישרוק ביה) [נטרוק בעי]. (כט) תניא נקמז מותר נשמט אסור. ר' יודא אומר נקמז אעפ"י שלא נשמט אסור, וא"ר יודא אמר שמואל הלכה כר' יודא בנקמז. וטעמא מאי משום דמחזי כבונה:

(ל) מתני' מחזירין רטייה במקדש אבל לא במדינה. (לא) אבל לכתחילה כאן וכאן אסור, (לב) קושרין נימין במקדש אבל לא במדינה, (לג) אבל לכתחילה כאן וכאן אסור. (לד) רטייה שפירשה מע"ג המכה ע"ג קרקע ד"ה אסור להחזירה, פירשה ע"ג כלי, ר' יודא אוסר ות"ק שרי, ולסברת רב אשי פליג בפירשה ע"ג קרקע, והלכתא כת"ק. הוחלקה למעלה דוחקה למטה, למטה דוחקה למעלה. ומקנחין המכה, וחוזר ומגלה מקצת רטייה, ומקנח פי המכה וחוזר ומגלה מקצת רטייה ומקנח פי המכה, ורטייה עצמה לא יקנח, מפני שהוא ממרח, שאם מירח חייב חטאת:

(לה) מתני' כהן שלקה באצבעו כורך עליו נמי בשבת במקדש אבל לא במדינה. ואם להוציא דם כאן וכאן אסור. (לו) דרש רבא חצר שנתקלקלה במי נשמים מביא תבן ממקום שמעורב לחצר, ומרדה בה, וכשהוא מרדה לא ירדה לא בסל ולא בקופה אלא בשולי קופה:

הערות ותקונים

חד שיפא פי' לוח אחד כדכתיב וכפים מעין יעננה ומתרגמינן שיפא ואמרי לה כשימי ויש שגורסין שיכא [יש לתקן שיבא] פי' שיבא שאינה נצמדת משתי צדדיה והוא מלשון צמידים דמתרגמינן שבכין. פי' גשמא בית קבול של ציר שהוא כמלבן אלא יורדת ומשתקעת בארץ עכ"ל. ועיין ערוך ערך גשמא וערך דלת, ובטור או"ח סי' שמ"ג ובמרן ב"י שם ובהרמב"ם ה' שבת פכ"ו הל"ט: כג) מתני' לא יעמיד אדם. משנה ק"א ע"א: כד) ת"ר פיתחי שערי גינה. גמרא ק"א ע"ב ורי"ף שם ותקנתי כמו שהוא לנכון שם: כה) מתני' נגר שיש בראשו גלוסטרין. משנה ק"א ע"ב: כו) איזה נגר הנגרר. זה הוא בגמרא ק"ב ע"א על המשנה שלאחריה נגר הנגרר: כז) א"ר אסי אמר שמואל הלכה כר' יודא. בגמרא וברי"ף שם הגי' אמר רב יהודה אמר שמואל: כח) ואם ניטל באיגודו וכו'. לקוח מהרי"ף ובגמרא ליתא: כט) תניא נקמז מותר. גמרא ורי"ף שם. ל) מתני' מחזירין. משנה ק"ב ע"ב: לא) אבל לכתחילה כאן וכאן אסור. במשנה אם בתחילה כאן וכאן אסור: לב) קושרין נימין במקדש. הוא במשנה שלאחריה: לג) אבל לכתחילה. גם בכאן הגי' במשנה אם בתחילה: לד) רטיה שפירשה מעל גבי המכה. גמרא ורי"ף שם: לה) מתני' כהן שלקה. משנה ק"ג ע"ב: לו) דרש רבא. גמרא ק"ד ע"א והוא על משנה אחרת בזוקין מלח אבל לפני המחבר היו ב' המשנות מחוברות יחד כמו שהוא ברי"ף ושם ברי"ף חובא תיכף אחר חמשנה דרש רבא:

(לז) מתני׳ ממלאין מבור הגולה ומבור הגדול בגלגל בשבת. ומבור הקר ביו״ט. ומבאר הקר, מאי בור הקר (לח) א״ר נחמן בר יצחק באר מים חיים, שנאמר כחקיר ביר מימיה (ירמי׳ ו ז). (לט) גופא לא כל הבורות הקרות התירו אלא זו בלבד, וכשעלו בני הגולה (מ) רבו עליו והתירו, מפני שמנהג אבותיהם הוויין:

(מא) מתני׳ שרץ שנמצא במקדש כהן מוציאו בהמיינו, שלא לשהות את הטומאה, דברי ר׳ יוחנן בן ברוקה, ר׳ יודא אומר בצנת של עץ שלא להרבות את הטומאה, מהיכן מוציאו אותו מן ההיכל, ומאולם, ומבין אולם למזבח, דברי ר׳ שמעון בן ננס, ר׳ עקיבא אומר ממקום שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת משם מוציאין אותו, ושאר כל המקומות כופה עליו פסכתר, ר״ש אומר כל שהתירו לך חכמים משלך נתנו לך שלא התירו לך אלא משום שבות. (מב) והיכא קאי ר״ש דקאמר ת״ק קושרין נימא במקדש. א״ל ר״ש [עונבה] עניבה דלאו קשירה היא, ולא אתיא לידי חיוב חטאת לא גזר רבנן, קשירה דאתיא לידי חיוב חטאת גזור רבנן:

הן אלה קצות דרכי עירובין בקיצורן ויתרן ותיקנן שישנן במסבת מבוי על סדר עתיק:

יא ויב) וידבר ה׳ אל משה לאמר שמעתי את תלונות בני ישראל. (א) אמר הקב״ה גלוי וידוע לפני מה שאמרו ישראל, ומה שעתידין לומר, (ב) כל התלונות של ישראל חסירין, שכל תלונותיהם חשובים כתלונה אחת. (ג) [ד״א] אעפ״י שהן מתלוננים לפני, בניי הם, זרע אברהם בני יצחק אוהבי הנעקד לשמי: דבר אליהם. בלשון קשה בענין שנא׳ דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות (בראשית מב ל): לאמר. לשון רכה ולשון נחת, (ד) ולכך תאמר להם בין שני דברים אתם עומדים, שאלתם לחם שאי אפשר לו לאדם לחיות בלא לחם, הרי אני נותנו לכם לשבעה, ומזמנה לכם תחלה בפנים מאירות, שנאמר ובבקר תשבעו לחם, חזרתם ושאלתם בשר מבלא מעיים לאחר שנשבעתם לחם הריני נותנו לכם בפנים מחשיכות שלא תאמרו שאין ספק בידו ליתנו לנו ולבסוף אני פורע מכם: וידעתם כי אני ה׳ אלהיכם. (ה) דיין לפרוע מכם, שנאמר לכן שמע ה׳ ויתעבר וגם אף עלה בישראל (תהלים עח כא):

יד) ותעל שכבת הטל. כזרוח השמש נסתלק הטל שהיה פרוס על המן, (ו) למדנו שהטל מלמעלה, וכתיב ובבקר היתה שכבת הטל, אלמא הטל מלמטה, (ז) הא

תערות ותקונים

ג) מתני׳ ממלאין מבור הגולה. משנה ק״ד ע״א: לח) א״ר נחמן בר יצחק. גמרא ק״ד ע״ב ור״ף שם: לט) גופא לא כל הבורות. גמרא שם ור״ף שם: מ) רבו עליו והתירו מפני שמנהג אבותיהם הוויין. בגמרא ובר״ף חנו עליה נביאים שביניהם והתירו להן ולא נביאים שביניהן אלא מנהג אבותם בידם: מא) מתני׳ שרץ שנמצא. משנה ק״ד ע״ב: מב) והיכא קאי. גמרא ק״ה ע״א:

ו) אמר הקב״ה. מכילתא בשלח מסכתא ד׳ ריש פרשה ג׳ ולקח טוב (ט״ז י״ב) ויקוט רמז רנ״ט בשם המכילתא ושם מובא בשם ר׳ יהושע, ולפניו במכילתא נשמט שם האומר, ועיין במפרשי המכילתא: ז) כל התלונות של ישראל חסירין שכל תלונותיהם חשובים כתלונה אחת. לקח טוב והעירוחי שם בהערה נ״ז כי תלונת הוא מלא ויו״ו קדמאה וחסר ויו״ו תנייגא, ושאר כלהון כתיבי תלונות מלא ויו״ו תנייגא וחסר ויו״ו קדמאה, ובמנחת שי הביא וז״ל: ובכדרש לקח טוב למה חסר שהיו מתחסרין מזכיותיהם, ד״א שכל תלונות עלי כתלונה אחת כו׳: ג) ד״א אעפ״י שהם מתלוננים לפני. לק״ט: ד) ולכך תאמר להם בין שני דברים אתם עומדים. מכילתא שם ולק״ט ויקוט רמז רנ״ט: ה) דיין לפרוע מכם. שם שם: ו) למדנו שהטל מלמעלה. יומא ע״ה ע״ב וע״ש בפירש״י: ז) הא כיצד טל מלמטה ושל מלמעלה. יומא שם בשם ר׳ יוסי ברבי חנינא ומובא ברש״י עח״ת:

כיצד, טל מלמטה וטל מלמעלה, והמן באמצע, בשביל שלא יתלכלך: והנה על פני המדבר. (ה) על הפנוי שבמדבר לא על הפנים שנראה במדבר, דהיינו דרך יש לכל צד ולא בכל המדבר: דק מחספס. היה המן דק, כענין עד אשר דק לעפר (שמות לב כ), שהיה מוצנע ומכוסה בטל ועכשיו בזרוח השמש נעלה הטל ונשאר המן במדבר דק כעפר: מחספס. היינו מגולה, ואין לו דמיון במקרא, (ט) ואשר אמר אונקלוס מקלף לא סבירא לי, דעיקר המלה לשון חשף, מפני שני דברים, הא' כי נכתב מחספס בסמ"ך, ועוד כי כל מלה שיסודה ג' אותיות לא יאות בשילוה אות אחת זולתי בב' אותיות, כמו ירקרק אדמדם, ואל תשיבני פרחת, כי כפל החית"ן הוא, אבל לכפול אות התיכונה לא נמצא במקרא, אבל אונקלוס כך סבר, מתוך שהטל נעלה מעליו נשאר המן מגולה, ועדיין אינו יודע דקיקתו כיצד, וכשהוא אומר כזרע גד לבן, פירש הכתוב שהוא דק כזרע כוסבר: דק ככפור על הארץ. זה הטל שהיה דקיקתו (י) כעין גליד, ועדיין איני יודע דקיקתו כיצד, כשהוא אומר כפור כאפר יפזר (תהלים קמז טז), למדנו משני כתובים שהיה הטל דק כאפר:

טו) ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא. (יא) מזון מזומן לנו הוא, ודומה לו ויתן אלהים דג גדול (יונה ב א), ויתן האלהים תולעת (שם ד ג), יסוד המלה מ' נ', אפס כי רבותינו הדבירוהו על מזון ממש, כדכתיב חסד ואמת מן ינצרוהו (תהלים סא ח), (יב) ואמרו רבנן מאי משמע דהאי מן לישנא דמזונא היא, דכתיב ויתן להם המלך דבר יום ביומו, מפת [בג] המלך (דניאל א ה): כי לא ידעו מה הוא. לא היו יודעין מה בירור הדבר: ויאמר משה אליהם. (יג) משה אמר לזקנים וזקנים לישראל: הוא הלחם. שאמר הקב"ה ובבקר תשבעו לחם: אשר נתן ה' לכם לאכלה. (יד) ששת ימי בראשית היה מזומן לכם בשחקים ועכשיו נתנו לכם, (טו) מכאן א"ר יוסי כסוסים נתפטמו ישראל מן המן, (טז) שנאמר לחם אבירים אכל איש (תהלים עח כה): יז) ויעשו כן בני ישראל. (יז) כמו שנצטוו: וילקטו המרבה. בשביל נפשות הרבה שבאהלו: והממעיט. בשביל נפשות מועטות שבאהלו:

יח) וימודו בעומר. לא שלקטו באומד הדעת והניחו אלא לקטו במידת העומר, דהיינו עשירית האיפה, (יח) והאיפה ג' סאין, הסאה ששת קבין, הקב ד' לוגין, והלוג ו' ביצים, סימן גוד"ו אילנא (דניאל ד יא), נמצא הקב כ"ד ביצים, הסאה קמ"ד ביצים, האיפה תל"ב ביצים, העומר שהוא עישור תל"ב ביצים, (יט) מ"ג ביצים וחומש

הערות ותקונים

ח) על הפנוי שבמדבר. מכילתא לק"ט ילקוט רמז ר"ס: ט) ואשר אמר אונקלוס מקלף לא סבירא לי דעיקר המלה לשון חשף כו'. גם רש"י הביא ואונקלוס הרגם מקלף לשון מחשף הלבן, ועיין בהראב"ע שכתב והאומר שהוא כמו מחשוף שהיא בשי"ן אינו נכון כו' ע"ש: י) כעין גליד. וכן בת"א ומכילתא ולק"ט וילקוט: יא) מזון מזומן לנו הוא ודומה לו ויתן אלהים. וכן פירש"י הכנת מזון הוא כמו ויתן להם המלך: יב) ואמרו רבנן. סוכה ל"ט ע"ב: יג) משה אמר לזקנים. מכילתא בשם ר' ישמעאל: יד) ששת ימי בראשית היה מזומן לכם בשחקים. בין עשרה דברים שנבראו בע"ש בין השמשות טונה ג"כ התן, אבות פ"ה מ"ו ופסחים נ"ד ע"א: טו) מכאן אמר ר' יוסי. מכילתא וילקוט ושם הגי' מכאן היו ר' יוסי ור' שמעון אומרים: טז) שנאמר לחם אבירים אכל איש. דרש לחם אבירים לחם סוסים, מלשון פרסות אביריו (ירמי' מ"ז ג'): יז) כמו שנצטוו. מכילתא פרשה ד' ולק"ט וילקוט: יח) והאיפה ג' סאין, הסאה ששת קבין. כן הובא בלק"ט וכן רש"י עה"ת שמות ט"ז ל"ו ועירובין פ"ג ע"ב ע"ש: יט) מ"ג ביצים וחומש ביצה ואם יש בעיסה כשיעור הזה חייבת בחלה, פחות מכאן אינה חייבת בחלה. בלק"ט שם הערה צ"ד העירותי לעיין תשובות הגאונים שערי תשובה סימן ט"ו ותשובת הגאונים ליק סי' צ"ה תשובה לרבינו האי גאון ז"ל, ובהערות ותקונים לתשובת הגאונים (ליק תרכ"ה) העירותי לעיין בטור יו"ד ה' חלה סי' שכ"ד

ביצה, ואם יש בעיסה כשיעור הזה חייבת בחלה, פחות מכאן אינה חייבת בחלה, וכשיעור הזה לשין עיסה בפסח, כדי שלא לערב קמח בפסח יותר מזה ליטול הימנה חלה כראוי: ולא העדיף המרבה. שיש לו נפשות הרבה בתוך אהלו ללקוט באיפה אלא בעומר: והממעיט. שאין לו אפילו נפש אחת: לא החסיר. מעומר אחר: איש לפי אכלו לקטו.

עומר לכל נפש:

יט) ויאמר משה אליהם. (כ) משה אמר לזקנים, וזקנים אמרו לכל ישראל: איש. שום בעל הבית: אל יותיר ממנו עד בוקר. והוא לכל מ' שנה ו"ד יום שהיו אוכלין את המן, וכל כך למה, (כא) כדי להכין את לבם לאביהם שבשמים, שהרי מי שהיה לו בנים ובנות דואג ואומר למחר לא ירד המן ויהא לבו נכון לאביו שבשמים:

כא) וילקטו אותו בבקר בבקר. (כב) עד ארבע שעות, (כג) וראיה לדבר שאמרו תפלת השחר עד חצות, ר' יודא אומר עד ד' שעות, לר' יודא כולה ד' שעות צפרא הוא אי ר' יודא בבקר בבקר פי' בקר דלא הוי עד ד' שעות, כדכתיב את [הכבש] האחד תעשה בבקר (שמות כט לט), וקיי"ל כר"י שהרי ר' יהודא בן בבא העיד על תמיד של שחר שהיה קרב והולך עד ד' שעות, ועבשיו לענין המן חלקו לשני בקרים, בקר א' שתי שעות, ובקר א' שתי שעות, הזריזין מקדימין ומלקטין בשתי שעות, דהיינו בקר ראשון, והעצלים מלקטים אותם בד' שעות, דהיינו בקר שני, ואיבעית אימא רבנן אהני לי בקר יתירא להקדים לו שעה אחת, דהא לרבנן תמיד קרב עד חצות, דהיינו עד שש שעות, ולא עד בכלל, ובקר ו' שעות הוי, והאי בקר יתירא דכתיב בו להקדים לקיטת המן שעה אחת לתמיד של שחר, ואשתכח דלרבנן לקיטת המן בד' שעות ולתמיד של שחר עד ד' שעות ולא עד בכלל, והלכתא כרבי יודא: איש לפי אכלו. מלמד שמכאן ואילך לא הותירו: וחם השמש. (כד) בד' שעות ממש, מאי משמע, א"ר אחא בר יעקב איזהו שעה שהשמש חם והצל צונן, הוי אומר זו שעה ד' ממש: ונמס. השמש מחממו, והוא נימס ופושר והולך, (כה) ונחלים מושכין ממנו והולכין לים הגדול, ובאים איילים וצבאים ושאר חיות ובהמות ושותין מהן, ובאין אומות העולם וצורין מהן ואוכלין, והיו טועמין בה טעם מן ומשבחין לאלהינו:

כב) (כו) והיה [ויהי] ביום הששי. ששי לימות השבוע וחמישי לירידת המן, (כז) וזה ששנינו בסדר עולם שניסן שיצאו ישראל ממדבר הוקבע ערב שבת חסר אייר ובא באחר בשבת ובט"ז בו באו אל מדבר סין בט"ו בו שהוא ב' בשבת ירד המן תחלה ולקטו ממנו עומר לגלגולת ד' בקרים, ורמז לדבר ולא שהוא ראיה, וילקטו אותו בבקר בבקר, ד' בקרים שני בשבת שלישי בשבת ורביעי וחמישי, וביום הששי לקטו לחם משנה, זה לחם כפול שני העומר לאחד, כלומר באותו עומר של חול ליקטו עכשיו שני עומרין לכל אחד, כמו שנצטוו כבר, דכתיב והיה ביום הששי וזכינו את אשר יביאו והיה

הערות ותקונים

ובמרן ב"י שם שכתב וז"ל מה שכתב השור טור ג' ביצים וחומש ביצה כן הוציא החשבון הרי"ף פרק ערבי פסחים והרא"ש הל' חלה והרמב"ם פ"ו מהל' בכורים: כ) משה אמר לזקנים כו'. לק"ט: כא) כדי להכין לבם לאביהם שבשמים. יומא ע"ו ע"א והובא בלק"ט: כב) עד ארבע שעות. בעל לק"ט הביא וילקטו אותו בבקר בבקר שתי שעות בקר שתי שעות הרי ארבע: כג) וראיי לדבר שאמרו תפלת השחר עד חצות. ברכות כ"ו ע"א: כד) בד' שעות ממש מאי משמע א"ר אחא בר יעקב. ברכות כ"ו ע"א, ועיין במכילתא: כה) ונחלים מושכין ממנו והולכים לים הגדול. מכילתא ולק"ט ועיין רש"י עה"ת הנשאר בשדה נעשה נחלים כו': כו) והיה ביום הששי. וכן הביא הלק"ט ובקרא כתיב ויהי ביום הששי: כז) וזה ששנינו בסדר עולם. פרק ח' ועיין לק"ט ט"ז א'

משנה וגו׳ (שמות טז ה): ויבואו כל נשיאי העדה ויגידו למשה. אמרו לו רבינו משה עשינו מה שציוותנו, אבל אין אנו יודעין (כה) מה נשתנה היום הזה מכל הימים:

כד) ויניחו אותו עד הבקר כאשר צוה משה. לפי שמתחלה קצף עליהם כשהצניעו ממנו ויבאש, לפיכך הוצרך עכשיו לומר כאשר צוה משה: ולא הבאיש. לא נתן ריח רע: ורימה לא היתה בו. מה הפרש בין רימה לתולעת, אלא רימה אינה אוכלת ואינה שותה, אבל תולעת אוכלת כברייה בעלת שינים, ורמז לדבר ומאכלות מתלעותיו (משלי ל יד):

כה) ויאמר משה אכלוהו היום. (כט) לפי שהיו ישראל רגילין לצאת שחרית, אמר להן משה אכלוה לזה סעודה שהנחתם היום שאינו מצוי במדבר, אמרו לו הואיל ואינו מצאנו שחרית נמצא אותו בין הערבים, אמר להם כי שבת היום לה׳, ואין המן יורד בו כלל, להודיע בו כי כך שבת בו מכל מלאכה בראשית, באותו שעה בקע לבם של אבותינו, שהיו אומרים הואיל ופסק היום שמא לא נמצא למחר, אמר להם משה היום לא תמצאוהו בשדה וה״ה לכל שבת ויו״ט, אבל למחר אתם מוצאים:

(ל) מדרש ר׳ הונדקא אומר מכאן לשלש סעודות בשבת, שהרי שלשה פעמים נאמר היום בפסוק זה, (לא) ר׳ אליעזר המודעי אומר אם אתם משמרין את השבת הנצלו משלש פורעניות, מחבלו של משיח, ומלחמות גוג ומגוג, ומדין יום גדול:

כו) ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת. הרי הוא שובת, ואינו יורד, (לב) יו״ט מנין ת״ל [שבת] לא יהיה בו, בדומה לו, שכל ימים טובים נקראו שבתון, ויום כיפור נמי שבת שבתון:

כה) ויאמר ה׳ אל משה עד אנה מאנתם. ח״ו שהיה משה בכלל, אלא סתם אמר הקב״ה למשה אמור להם לישראל עד אנה אתם מאנתם, (לג) כדי שלא לבייש אותם שיצאו ללקוט בשבת, וכן אתה מוצא ביהושע, שנאמר חטא ישראל (יהושע ז יא), שלא לבייש את עכן עד שיגמר דינו, וממנו למד שכניה בן יחיאל לעזרא אנחנו מעלנו באלהינו ונושב נשים נכריות (עזרא י ב), ומשכניו למד שמואל הקטן, דאמר לר׳ שמעון בן גמליאל אני הוא שעליתי שלא ברשות, כדי שלא לבייש איש אחרינא דנכנס שלא ברשות לעבר השנה, ומשמואל הקטן למד ר׳ מאיר, שכתב גט ונתן לאותה אשה שבאתה לבית מדרשו, ואמרה לו ר׳ אחד מכם קרשני בביאה, כדי שלא לבייש אותו האיש שבא עליה, וממנו למדו כולם וכחבו ונתנו לה, מכאן שצריכין בני ברית קודש להיזהר איש בכבוד חבירו, ושלא להלבין פניו ברבים, וע״ז נאמר הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא (ויקרא יט יז), אף על פי שמלבין פניו ברבים כ״ש שלא לשום תוכחה שהוא מפסיד חלקו לעולם הבא: עד אנה מאנתם. (לד) כמה נסים וגבורות במדבר ועל הים ומן ושליו היטלתי לכם: עד אנה (אתם) מאנתם לשמור מצותי ותורתי. (לה) ותרתי כתיב

הערות ותקונים

וט״ז כ״ג ובהערות שלי: כח) מה נשתנה היום הזה מכל הימים. מכילתא ולק״ט ועיין רש״י עח״ת: כט) לפי שהיו ישראל רגילים לצאת שחרית כו׳. מכילתא ולק״ט: ל) מדרש ר׳ הונדקא אומר מכאן לשלש סעודות בשבת. כן הוא בלק״ט. ובלק״ט כ״י פעטערסבורג הגי׳ ר׳ חידקא אומר, ובמכילתא הגי׳ ר׳ זריקא אומר, וע״ש במאיר עין אות כ״ג ועיין שבת קי״ז ע״ב: לא) ר׳ אליעזר המודעי אומר. במכילתא הגי׳ ר׳ אלעזר אומר ובשם ר׳ אלעזר המודעי מובא מאמר אחר ע״ש וכן בילקוט רמז רס״א ובלק״ט הובא ר׳ אלעזר אומר ועיין שבת קי״ח ע״א בשם ר׳ שמעון בן פזי א״ר יהושע בן לוי משום בר קפרא: לב) יו״ט מנין כו׳. מכילתא ועיין רש״י עה״ת ועיין תוס׳ ביצה ב׳ ע״ב ד״ה והיה: לג) כדי שלא לבייש אותם שיצאו ללקוט בשבת. סנהדרין י״א ע״א ע״ש: לד) כמה נסים וגבורות. מכילתא פ״ה בשם ר׳ יהושע: לה) ותרתי כתיב חסר ב׳ וו״ן. צ״ל תרתי

חסר ב' ווי"ן, (לו) אמר להם עריין לא נתנו לכם תורות הרבה אלא תורת שבת נתתי לכם במרה כדי לשמרה ולא שמרתם ושמא תאמרו מה שכר נטלו על שמירת שבת, ת"ל אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו (ישעי' נו ב'), וכתיב מחלליה מות יומת (שמות לא יד), מחליה נידונין במיתה וכרת, ושומריה זוכין ליאור באור החיים:

כט) ראו כי ה' נתן לכם השבת. כלומר ראו שאין המן יורד משעה שנתן לכם מתנה מהקב"ה דהיינו שבת שהיתה מקודשת ומבורכת בבית גנזיו משעת ימי בראשית: על כן הוא נותן לכם. מנה יפה: ביום הששי. היינו ערב שבת, ומה ניהו מנה יפה: לחם יומים. לחם כשני יומים שכל יום ויום היה המן יורד פרוטות ופרוטות קטנים כזרע גד, וערב שבת היה יורד כפול פתים פתיתות א' בשתי פרוטות, וסימן לדבר משליך קרחו כפתים (תהלים קמז יז):

לב) ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה'. לפי שעה צוה הקב"ה למשה שיקח מלוא העומר מן ממנו למשמרת, למשמרת שיהא שמור שלא יבאיש ושלא יחליע ולא יימס. לדורותיכם. לדורות שבארץ ישראל: למען יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר בהוציאי אתכם מארץ מצרים. (לו) וכן מצינו בירמי' שאמר להם לישראל מפני מה אין אתם עוסקים בתורה, אמרו לו אם אנו עוסקים בתורה במה נתפרנס, באותו שעה הוציא ירמי' צלוחית של מן אמר להם הדור אתם ראו דבר ה' המדבר הייתי לישראל (ירמי' ב לא), אבותיכם שהיו עוסקים בתורה ראו במה פרנסם הקב"ה, אף אתם אם אתם עוסקים בתורה הקב"ה מפרנס אתכם:

לג) ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת. (לח) איני יודע ממה היא אם ממתכת או מעץ, אלא משם אתה למד מכלי חרש צנצנת שהיה מצננת המשקין שבתוכה (לט) ורמז לדבר צנים (ופחים) [פחים] בדרך עקש (משלי כב ה), (מ) שאין לך דבר שהוא מציץ את חבירו אלא כלי חרס, ועוד דכתיב ביה למשמרת, ואין לך דבר שמשמר מה שבתוכו ככלי חרש, וכן הוא אמר ונתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים (ירמי' לב יד): והנח אותו לפני ד'. עד שנה השישית עשה את המשכן וכלי הקודש, ומשחו את הארון, ונתנו שם את הערות, ונמשח אהרן, או לקח אהרן את צנצנת המן והניחה לפני הארון:

לד) כאשר צוה ה' (את) [אל] משה. בזמן ירידת המן בתחילה כן עשה אהרן בשנה השנית: ויניחהו אהרן. אחר שנמשח לפני העדות לאחר שניתן אל הארון: (מא) למשמרת. לעתיד לבא, כי בשעה שמצא חלקיהו הכהן ספר תורה פתוח בהיכל, בזמן שהיה ירמיהו בו מתנבא על ישראל, שלשים שנה קודם שהיה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי הכהן, והיה כתוב בס"ת יוליך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת (דברים כח לו), מיד עמד וגנז כל מלאכת המשכן תחת מחילת ההיכל והארון והבדים וכל כלים שנעשה במדבר וצנצנת המן ומטה אהרן ושקדיה ופרחיה והמזבח עם

הערות ותקונים

כתיב חסר ווין. תיינו זה שלפנינו גם תולדות כ"ו ח' וע"ש במסורה: לו) אמר להם. מכילתא: לז) וכן מצינו בירמיה. מכילתא ולק"ט ורש"י עה"ת ויקוט: לח) איני יודע. מכילתא לק"ט ויקוט: לט) "ורמז לדבר צנים ופחים בדרך עקש". זה הוסיף המחבר: מ) שאין לך דבר שהוא מציץ את חבירו כו'. וכן בלק"ט צנצנת דבר שהוא צונן מציץ מחבירו ואיזה דבר שהוא מציץ מחבירו אין אתה מוצא אלא חרש והבאתי שם בהערה קס"ה בכ"י פלארענץ ובמכילתא ובילקוט חגי' דבר שהוא מציץ מחבירו נרשם בגליון הילקוט מציץ פי' בולע: מא) למשמרת לעתיד לבא כי בשעה שמצא חלקיהו הכהן ספר

אש תמיד ושמן המשחה וקטורת הסמים ואפר הפרה, (מב) שנאמר ויאמר המלך לכהנים המביאים בעם תנו לכם את הארון ברית ה' כי אין לכם משא בכתף ועתה עבדו את ה' בכל לבבכם (דה"ב לה ג), (מג) ואמר ר' אליעזר אתיין משמרת משמרת, (מד) כתיב במקלו של אהרן למשמרת לאות לבני מרי (במדבר יז כה), וכתיב בצנצנת המן למשמרת לדורותיכם, וכתיב לפני עדות למשמרת, ללמדך שבמקום אחד גנו ועתיד להעמידן לישראל, שנאמר למשמרת לדורותיכם, דור העוה"ז ודור העוה"ב:

לה) [ובני ישראל אכלו את המן] למה נאמר ובני ישראל אכלו את המן, אלא ללמדך אעפ"י שפסק את השליו, לא פסק המן מ' שנה קטועות: עד בואם אל ארץ נושבת. דהיינו ארץ הגלעד, ואעפ"כ לא פסק המן, אלא את המן אכלו בלעדי השליו אחר שנכבשה ארץ הגלעד בימי משה ועד יום פטירתו, דהוי ליה מ' שנה חסירין מנין ע' יום, (מה) ואחר פטירתו שבעים יום, עד בואם אל ארץ כנען, דהיינו ארבעים שנה שלימים, כיצד בששה עשרה באייר ירד המן לישראל חסרו משנה ראשונה שיצאו ממצרים ל' יום של ניסן ויי"ז של אייר הרי מ"ו יום חסירין משנה ראשונה, ואכלו כל אותה שנה, ול"ט שנים אחרים, דהיינו מ' שנה שהלכו ישראל במדבר, ובשנת הל' מת משה בז' באדר, ופסק המן באותו יום, וחזר בוכות שנתעסקו בהספידו, ואכלו הימנו ע' יום, כיצד כ"ד של אדר של שנת הארבעים וכ"ט של אדר שני ויי"ז של ניסן בכניסתן לארץ, שנאמר וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ (יהושע ה יב), בששה עשר בניסן אכלו מתבואה חדשה של ארץ ולמחרתו שבת המן, הרי לך מ' שנה שלימים, (מו) וקי"ל כר"א המודעי, דאמר שבעים יום אכלו ישראל את המן אחר מיתתו של משה, הא כיצד משה מת בז' באדר ואכלו ממנו כ"ד של אדר הראשון, ושלשים של אדר השני ששנת עיבור היתה וששה עשר של ניסן, ואי קשיא לך ויבכו בני ישראל את משה שלשים יום (דברים לד ח), דמשמע דבסוף ל' אמר הקב"ה ליהושע קום עבור את הירדן הזה (יהושע א יב), הכי קי"ל דשלשים ושלשים הוו, (מז) והכי נמי תנינן בסוף ספרי בפסוק ויבכו בני ישראל את משה, ומריבוי דקרא ילפינן לה, דכיון דכתיב ויבכו בני ישראל את משה ל' יום, א"כ מה ת"ל ויתמו ימי בכי אבל משה, אלא שלשים של בכי ושלשים של אבל, דהוי ליה ששים יום, דהיינו כ"ד של אדר ראשון ושלשים של אדר שני וששה של ניסן, ובז' בניסן אמר הקב"ה לישראל משה עבדי מת ועתה קום עבור את הירדן הזה (יהושע א ב), ועברו את הירדן בעשור לחודש הראשון ועשו את הפסח בי"ד בניסן בערב בערבות יריחו ובי"ז בניסן אכלו מן החדש, ולמחרת דהיינו י"ז בניסן, פסק המן, דכתיב ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי (יהושע ה טו) דהיינו יום י"ז בניסן, וכתיב וישבות המן ממחרת (שם שם יד), היינו יום י"ז למחרת של יום י"ז:

לו) והעומר עשירית האיפה הוא. (מח) וכמה האיפה א' משבעת רבעים קמח ועוד, (מט) דהיינו תל"ב ביצים, והעומר עשירית האיפה אחד מחמשה ברביע, (נ) דהיינו ט"ג ביצים וחומש ביצה (נא) מנין חל"ה:

הערות ותקונים

תורה כו'. יומא נ"ב ע"ב אדר"נ פי"א והובא בלק"ט: מג) שנאמר ויאמר המלך לכהנים וגו'. וכן הובא לשון הכתוב בלק"ט אולם במקרא כתוב ויאמר ללויים המביאים לכל ישראל הקדושים לה' תנו את ארון הקודש בבית אשר בנה שלמה בן דוד מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את ה' אלהיכם ואת עמו ישראל: מג) ואי"ר אליעזר. יומא שם: מד) כתיב במקלו של אהרן. עיין ברש"י בגמרא שם: מה) ואחר פטירתו שבעים יום. עיין כל זה במכילתא שם פרשה ח' ובמאיר עין שם: מו) וקי"ל כר"א המודעי. מכילתא שם: מז) והכי נמי תנינן בסוף ספרי. פיסקא שנ"ז: מח) וכמה האיפה א' משבעת רבעים קמח. מכילתא ע"ש: מט) דהיינו תל"ב ביצים

כט) שבו איש תחתיו. (נב) אלו ארבע אמות, שכן תחתיו של אדם ארבע אמות הוי, כדי שימול חפץ מתחת מרגלותיו ויניח תחת מראשותיו, (נג) מכאן אמרו המעביר חפץ ברה"ר מתחלת ארבע אמות לסוף ארבע אמות חייב חטאת, (נד) ומשחרב בית המקדש אין לנו כפרה בחטאות אלא בתשובה וחרטה גמורה ותענית ומלקות: אל יצא איש ממקומו ביום השביעי. ממקומו אלו י"ב מיל דהיינו מחנה ישראל ועל אלו חייב מן התורה, (נה) ורבותינו עשו משמרת למשמרת המלך אמרו ממקומו אלו אלפים אמה חוץ למחנה ישראל ולוקין עליהן מדרבנן:

ל) וישבתו העם ביום השביעי. כיון ששמעו כך מפי משה ומפי הגבורה עמדו וקיבלו עליהם שביתה:

לא) ויקראו בני ישראל את שמו מן. (נו) ומתחילה היה שמו לחם אבירים כדכתיב לחם אבירים אכל איש (תהלים עח כה), לחם היורד ממקום אבירים, כלומר משחקים ממקום הגדולים, ודומה לו אביר ישראל (ש"א כא ח), ועכשיו בשביל שאמרו מן הוא, לפיכך קראו שמו מן, לענין שדרשנו: והוא כזרע גד. (נז) אנשי עיר הקודש תירגמו כזרע כסבר, (נח) ר' יהושע אומר דומה לזרע פשתן, יכול שהוא אדום כזרע פשתן, תיל לבן, ומאחר שדומה לזרע פשתן למה מדמה לזרע גד, אלא כדר' יוסי, (נט) דאמר ר' יוסי כשם שהנביא מניד חדרים נסתרים, כך המן מניד חדרים נסתרים לישראל, (ס) כיצר איש ואשתו שבאו לפני משה לדין זה אומר סרחה עלי ויצאה מביתי, וזאת אומרת הוא סרח עלי ויוציאני מביתו, אמר להם משה לבקר משפט, למחר אם נמצא העומר שלה בבית בעלה בידוע שהיא סרחה עליו ויצאה, ואם נמצא העומר שלה בבית אביה בידוע שהוא סרח עליה והוא הוציאה, וכן ב' [שבאו לדין] זה אומר עבדי ננבת וזה אומר אתה מכרתו לי, אמר להם משה לבקר משפט, למחר נמצא העומר בבית רבו ראשון בידוע שזה גנבו, ואם נמצא העומר שלו בבית רבו השני בידוע שהוא מכרו לו, ואע"נ דאמר ר' יהושע דזרע גד דומה לזרע פשתן לא מסתבר לן טעמא, אלא כדתרגמו אנשי עיר הקודש דאמרי כזרע נד כסבר. (סא) ד"א [אמר] ר' יוסי ענול כנידא ולבן כמרגליות, (סב) ובלע"ז קורין גד קולייאנדירי: וטעמו כצפיחת בדבש. צפיחת הוא המאכל שעושין מסולת נקייה

הערות ותקונים

ותעומר עשירית האיפה. וכן חביא רש"י, שמות ט"ז ל"ו ועירובין פ"ג ע"ב ע"ש ועיין לקח טוב שמות ט"ז י"ח: כ) דהיינו מ"ג ביצים וחומש ביצה. עיין לעיל הערה י"ט: כא) מנין חל"ח. וכן חביא הלק"ט ט"ז ל"ב, ועיין כלבו ה' חמץ ומצה מה שהביא בשם הר"ש ז"ל: כג) אלו ארבע אמות. זה נשמט ממקומן ושייך לעיל לפסוק כ"ט, והוא נובע ממכילתא ועירובין נ"א ע"א ויב"ע ורש"י עה"ת ותוכא בלק"ט: נג) מכאן אמרו. שבת ח' ע"ב ושי"נ: כד) ומשחרב בית המקדש אין לנו כפרה בחטאת כי אם בתשובה וחרטה גמורה ובתענית ובמלקות. הוא לקוח מהלק"ט ככתבו וכלשונו, ובעל שבלי הלקט סי' ס' הביא וז"ל ובלקח טוב מצאתי משחרב ביהמ"ק אין לנו כפרה כו' והוא המאמר שהבאתי: כה) ורבותינו עשו משמרת למשמרת המלך אמרו ממקומו אלו אלפים אמה. מכילתא ועיין עירובין נ"א ע"א וברש"י עה"ת: כו) ומתחלה היה שמו לחם אבירים. מכילתא שם פ"ה וילקוט רמז רס"א ולק"ט: מ) אנשי עיר הקודש תרגמו כזרע כסבר. הוא בתרגום ירושלמי, וכן והטן כזרע גד (במדבר י"א ז') ת"י כסבר חיור, וכן הוא בלשון סורי ובלשון ערבי: נח) ר' יהושע אומר. מכילתא ולק"ט וילקוט שם, ועיין יומא ע"ח ע"א: נט) דאמר ר' יוסי. מכילתא לק"ט וילקוט: ס) כיצד איש ואשתו. שם ויומא שם: סא) ד"א [אמר] ר' יוסי. צ"ל ר' אסי, יומא שם: סב) ובלע"ז קורין גד קליינדרי. ורש"י שם הביא אליינדרי והיא בלשון איטלי coriandro ועיין ערוך ערך כסבר והביא ג"כ פי' כוליינדרו, ובערך גדגדניות הביא בקו"פ קוליינדרו, וכתב שם בעל ערוך השלם בלשון אספמיא culandro ובלשון רומנית culiandro: סג) ובלשון משנה כו' כדתנן כל הניצוק טהור חוץ מדבש הזיפין. משנה מכשירין פ"ה מ"ש והמחבר הוסיף "חבא ממקום זיף" ואח"כ הביא וי"א מדבש הזייפין כו' ואח"כ הביא "והצפחת"

ודבש נקי ועושין עושה רכה ונוחה היא לציקרי מאד, ובלשון משנה קורין אותה צפחת, כדתנן כל הניצוק טהור חוץ מדבש הויפין, הבא ממקום זיף, וי"א חוץ מדבש הזייפין, פי' משום שהוא נקי מאד מזייפין אותן ומערבין בו פסולת, והצפחת, דהיינו מאכל רך הרכה מסולת ודבש, וכן א"ר אליעזר ולמדרשינו הראשון עבדי לה קלישתא ורכיכתא לדברי רבי יהושע דעבדי לה סמיכתא, (סר) כדתנן חלת המשרת והאיסקרוטין:

ורבותינו דרשו ותעל שכבת הטל. (סה) ר' אליעזר המודעי אומר עלה תפילתן של אבותינו כטל שהיו שוכבין בעפר: דק. (סו) יורד מן הרקיע שנקרא דוק, שנאמר הנוטה כדוק שמים (ישעי' מ כב): מחוספס. (סז) ר"ל אמר דבר הניטוח על פסח היד. (סח) ור' יוחנן אמר דבר שנבלע ברמ"ח איברים מנין מחוספס. (סט) א"ר נחמן מחספס כתיב חסר ו"ו. (ע) ור' טרפון אמר אינו יורד לא על האופסים כביכול פשט הקב"ה את ידו ונטל את תפילתן של אבותינו שהיו שוכבין על הארץ והוריד המן לישראל, כענין שנאמר ומצאתי כופר (איוב לג כד): (עא) ת"ר לחם אבירים אכל איש (תהלים עח כה), לחם שמלאכי השרת אוכלין אותה דברי ר' עקיבא וכשנאמרו הדברים לפני ר' ישמעאל אמר להן צאו ואמרו לר"ע טעית, וכי מלאכי השרת אוכלין [לחם], והלא כתיב לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי (דברים ט ט), אלא אל תקרי אבירים אלא אברים, דבר הנבלע ברמ"ח איברים, וכה"א ונפשנו קצה בלחם הקלקל (במדבר כא ה), קל היה במעיהם שאינן ניפנין, אלא מה אני מקיים ויתר תהיה לך על אונך (דברים כג יד), וקאמר במה שתגרי אומות העולם מוכרין להם, (עב) וכבר היו ר' טרפון [ורבי ישמעאל] וזקנים יושבין ועוסקין בפרשת המן, נענה ר' אליעזר המידעי ואמר מן שירד לישראל גבוה ששים אמה, אמר לו ר' טרפון מודעי עד מתי אתה מנגב [דברים] ומביא עלינו, א"ל מקרא אני דורש חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים (בראשית ז כ), וכי ט"ו בעומק, ט"ו בשפלה, וט"ו בהרים, וכי מיא שורי שורי קיימא, ועוד תיבה היכי מסגיא, אלא מעיקרא נבקעו כל מעיינות תהום רבה עד דשוו מיא בהדי טורא, והדר חמש עשרה אמות מלמעלה גברו המים, לאחר שנפתחו ארובות השמים ומדה טובה מרובה ממדת פרעניות, ובמדה של טיבה כתיב ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכול ודגן שמים נתן למו (תהלים עח כד), ובמדת פורעניות כתיב וארובות (שמים) [השמים] (בראשית ז יא) מיעוט ארובות שנים, (עג) תנא כמה ארובות בדלת ארבע, וארבע בדלת אחרת, הרי שמונה ארובות, ובשתי ארובות גברו המים ט"ו אמה, נמצא שבשמונה ארובות היה גובהו של מן ששים אמה: (עד) תניא איסי בן יהודא אומר מן שירד לישראל היה מתגבר ועולה עד שרואין אותו כל מלכי מזרח ומערב, שנאמר תערוך לפני שלחן נגד צוררי (תהלים כג ה): את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו. (עה) ר' אליעזר המודעי אומר על האפוי אפו ועל המבושל בשלו, הא

הערות ותקונים

ההובא במשנה שם, ועיין עירוך ערך זף וערך צפחת: סד) כדתנן חלת המשרת והאיסקרוטין. חלת פ"א ט"ד וכן תרגם כצפיחית בדבש כאסקריטון בדבש: סה) ר' אליעזר המודעי אומר. מכילתא פרשה ג' פסוק ובבקר היתה שכבת הטל וילקוט רמז ר"ס: סו) יורד מן הרקיע. מכילתא ולק"ט וילקוט: סז) ר"ל אמר דבר הניטוח על פס היד. יומא ע"ה ע"ב: סח) ור' יוחנן אמר. גמרא שם: סט) א"ר נחמן. בגמרא א"ר נחמן בר יצחק: ע) ור' טרפון אמר אינו יורד לא על האופסים. מכילתא שם, ושם הגי' אלא על האופסים, ועיין עירוך השלם ערך אופסים שדחק לפרש המלה: עא) ת"ר לחם אבירים כו'. גמרא יומא שם: עב) וכבר היו ר' טרפון ור' ישמעאל וזקנים יושבין. גמרא שם: עג) תנא כמה ארובות. גמרא שם והמלה "תנא" ליתא: עד) תניא איסי בן יהודה אומר. מכילתא וגמרא שם: עה) ר' אליעזר המודעי אומר על האפוי אפו כו'. מכילתא וע"ש

כיצד יו"ט שחל להיות ערב שבת מנין אתה אומר שאין רשאין לאפות ולבשל מיו"ט לשבת אלא א"כ עירבו בדבר האפוי או מבושל אפילו כזית בגון פת או מין מאכל כדי שיסמוך עליו לשבת שלא יראה כמבשל ביו"ט לשבת שהרי הכין מעיו"ט, שנאמר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו (שמות טז כג):

כח) ויאמר משה אכלוהו היום. (עו) ג' היום למה, אמר ר' יהושע בך אמר להם אם תזכו לשמור את השבת עתיד ליתן לכם ג' ימים טובים חג המצות וחג השבועות וחג הסוכות:

כט) אל יצא איש ממקומו ביום השביעי. (עז) אלו אלפים אמה שהן רשות לשבת להלוך בהן לכל רוח ממקום ששבת בו. מאי משמעי, (עח) אמר חסדא למדנו מקום ממקום, כתיב הכא אל יצא איש ממקומו, וכתיב התם ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה (שמות כא יג), ומקום ילפינן מניסה, דכתיב ביה בהאי פסוק אשר ינוס שמה, וניסה זו ילפינן מניסה, דכתיב התם ואם יצא [יצא] הרוצח את גבול [עיר] מקלטו, אשר ינוס שמה (במדבר לה כו), וניסה זו מגבול, דכתיב ביה בהאי פסוק את גבול עיר מקלטו, וגבול זה מגבול, דכתיב התם ומצא אותו גואל הדם מחוץ לגבול עיר מקלטו (שם שם כז), וחוץ זה מחוץ, דכתיב התם ומדותם מחוץ לעיר את [פאת] קדמה אלפים באמה (שם שם ה), הא למדנו שתחום שבת אלפים אמה, וא"ת אלו אלפים אמה לענין ערי מקלט נאמרו, הא כתיב מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב, (שם שם ד), וא"ת אלפים אמה היו שדות וכרמים ואלף אמה היה מגרש, אעפ"כ למדנו מכאן תחום שבת מהיקש ומגזירה שוה, היקש היא שאין הדברים דומין זה לזה לא במכתב ולא בקריאה, והואיל וכתיבין שניהן בפסוק אחד למידין זה מזה, כגון מקום מניסה, וניסה מגבול, וגבול מחוץ, גזירה שוה היא שני דברים שדומין זה לזה, ואע"פ שאינן בפסוק אחד למידין זה מזה, כגון ניסה מניסה, וגבול מגבול, וחוץ מחוץ, וכן דבר כל התורה, ואמרו רבנן קל וחומר ניתן לכל אדם לדרוש, גזירה שוה והיקש לא ניתנו לדרוש, אלא במה שדרשו חכמים לפי המסורת שבידם:

ושנו רבותינו ז"ל:

[פרק א] (א) יציאות השבת שתים שהן ארבע בפנים, ושתים שהן ארבע בחוץ, כיצד העני עומד בחוץ, ובעל הבית בפנים, פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעה"ב, או שנטל מידו והוציא, העני חייב ובעה"ב פטור. (ב) ומסיק דאם הטעינו חבירו אוכלין ומשקין והוציאן לחוץ חייב ואינו דומה לידו. (ג) מאי טעמא ידו לא (נייד) [נייח] גופו (נייד) [נייח]:

(ד) מתני' פשט בעה"ב את ידו לחוץ ונתן לתוך ידו של עני או שנטל מתוכה והחזירה בעה"ב חייב, והעני פטור. ומאי טעמא בעה"ב חייב, (ה) אמר רבא ידו של אדם חשובה לו כד' טפחים על ד':

(ו) פשט העני את ידו לפנים ונטל בעה"ב

הערות ותקונים

במאיר עין: עו) ג' היום למה כו'. מכילתא סוף פרשה ד': עז) אלו אלפים אמה שהן רשות לשבת להלוך בהן לכל רוח. לק"ט מ"ז כ"ט והוא במכילתא שם ועירובין נ"א ע"א: עח) אמר רב חסדא. עירובין שם וע"ש בפירש"י ד"ה מקום ממקום ובשאילתות פ' בשלח אות מ"ח:

[פ"א] א) יציאות השבת שתים. שבת משנה הראשונה ב' ע"א ומכאן התחיל ה' שבת: ב) ומסיק דאם הטעינו. גמרא ג' ע"א וריש"ף ריש פ"א דשבת: ג) מ"ט ידו לא נייד גופו נייד. תקנתי נייח כמו שהוא בגמרא. וברי"ף הגי' נח: ד) מתני' פשט בעה"ב את ידו. הוא במשנה הראשונה שם: ה) אמר רבא. גמרא ח' ע"א וריש"ף שם: ו) פשט העני. במשנה שם: ז) וכולהו דאמרינן

מתוכה או שנטל מתוכה והוציא, שניהם פטורים. פשט בעה"ב את ידו לחוץ ונטל העני מתוכה או שנתן לתוכה והכניס, שניהם פטורים. (ו) וכולהו דאמרינן בהו דפטורים, פטורים מקרבן חטאת, אבל אסורים עבדין, לבר מתלת דמפרשי להו לקמן. (ח) תניא היתה ידו מלאה פירות והוציאה לחוץ באותה חצר מותר, לחצר אחרת אסור, (ט) והכא לא אתעביד מחשבתו, (י) והא דאמר רב ביבי בר אבי הדביק פת בתנור התירו לו לרדותה קודם שיבוא לידי איסור סקילה, בגון זו דלאו לסעודת שבת היא, ולאו היינו טעמא אלא משום דהדביק בשבת, ומשום הכי לא שרי ליה אלא כי היכי דלא ליתי לידי איסור סקילה, אבל פת שהיא לצורך שבת, בגון דשכח פת בתנור וקידש עליו היום, להוציא ממנה שלש סעודות לשבת שרי מדאורייתא. דתני ר' שמואל כל מלאכת עבודה לא תעשו יצתה רדיית הפת ותקיעת שופר שהן חכמה ואינה מלאכה ואפילו הכי בעי לשנויי שלא ירדה במרדה אלא בסכין וכיוצא בו. (יא) תניא אחד המוציא ואחד המכנים ואחד המושיט ואחד הזורק מחנות לפלטיא דרך סטיו חייב, בן עואי פוטר, אמר ר' יוחנן מודה בן עואי בזורק דחייב (יב) דקיי"ל ד' רשויות לשבת, רה"י רה"ר כרמלית ומקום פטור, איזהו רה"י (יג) חריץ שהוא גבוה עשרה טפחים ורחב ד', וכן גדר שהיא גבוה י' ורחב ד' זו רה"י גמורה, (יד) אין מוציאין מרה"י זו לרה"י זו, ואין מכניסין מרה"ר זו לרה"ר זו, ואם הוציא או הכניס בשוגג חייב חטאת, במזיד ענוש כרת ונסקל: (טו) מנלן דכתיב ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמור איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת המשכן ויכלא העם מהביא (שמות לו ו), מעשות לא נאמר, אלא מהביא, מלמד שהיו מביאין דרך רה"ר, (טז) דאורח מלבוא היא, (יז) ואסור ליה לאינש לטלטולי ד' אמות היכא דליכא עירוב, (יח) אלא אפילו בין [מן] מבוי למבוי ומן מבוי לחצר, ומן חצר לחצר, ומן חצר לבית, ומבית לחצר אסור לטלטולי אפילו במבוי גופיה אסור לטלטולי ד' אמות אלא א"כ עירבו, (יט) שנאמר ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת (ירמיה יז כב). ומנלן דעירוב מתיר, דכתיב והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו (שמות

הערות ותקונים

כו'. עיין גמרא ג' ע"א: ח) תניא. גמרא ג' ע"ב וד' רע"א וברי"ף שם: ט) והכא לא איתעביד מחשבתו. יש לתקן התם לא אתעבד מחשבתו, הכא אתעביד מחשבתו כמו שהוא בגמרא ד' ע"א וברי"ף שם: י) והא דאמר רב ביבי בר אבוי. גמרא ד' ע"א. והמחבר הביא כלשון הרי"ף. והרי"ף שם הביא כרגרסינן בפרק כל כתבי הקדש תנא דבי שמואל כל מלאכת עבודה לא תעשה יצאו רדיית הפת ותקיעת שופר שהן חכמה ואינה מלאכה. והמחבר הביא פה ג"כ דברי ר' שמואל כל מלאכת עבודה כו': יא) תניא אחד המוציא. גמרא ו' ע"א ורי"ף שם: יב) דקיי"ל ד' רשויות לשבת. נראה למחוק המלות "דקיי"ל" כי בגמרא וברי"ף מתחיל פה מאמר בפני עצמו "ת"ר ד' רשויות לשבת": יג) חריץ שהוא גבוה עשרה טפחים. יש לתקן חריץ שהוא [עמוק י' ורחב ד' וכן גדר שהוא] גבוה וכו' והשטיח המעתיק מן שהוא עד שהוא: יד) אין מוציאין. גמרא שם ורי"ף שם: טו) מנלן דכתיב ויצו משה כו'. המאמר הזה נוטע מבה"ג ה' שבת (דפוס ווינציא ט"ז ע"ג) (ובדפוס בערלין הוצאת הרה"ג מהר"י הילדעסהיימער ליתא) ושם איתא ומדאורייתא מנלן דמאן דמעייל ומפיק מרשות לרשות ואפילו משהו חייב והובא על זה אמר ר' יונתן דאמר קרא ויצו משה כו' והביא ג"כ עשות לא נאמר אלא מהביא שהי' מביאו דרך רשות הרבים. ומה שהובא אמר ר' יונתן כוון למאמרם שבת צ"ו ע"ב ולפנינו הגי' א"ר יוחנן ועיין בס' דקדוקי סופרים שבת דף ק"ד אות ג' שהביא בבה"ג ובס' העתים ובס' יראים הגי' ר' יונתן וגם הלשון מעשות לא נאמר אלא מהביא הביא בעל ד"ס שם שכן הוא בגמרא כ"י אקספורד, וקרוב ללשון הזה העתיק הרמב"ם ה' שבת פי"ב ה"ח: יז) דאורח מלבוא היא. יש לתקן דאורח מלכא היא כמו שהוא בבה"ג: יח) ואסור ליה לאינש לטלטולי. הוא לשון הבה"ג שם: יט) אלא אפילו. בה"ג שם: יט) שנאמר ולא תוציאו משא מבתיכם. הראיה מהכתוב ליתא בבה"ג לפנינו, וגם המאמר ומנלן דעירוב מתיר דכתיב והי' ביום הששי והכינו את אשר

טז ה). (כ) אבל הים והבקעה והאסתוונית והכרמלית אינן לא כרה״ר ולא כרה״י, ואין נושאין ונותנין בתוכה, ואם נשא ונתן [בתוכה] פטור, ואין מוציאין מתוכה לרה״ר. ולא מהרה״ר לתוכה, [ואין מכניסין מרה״י לתוכה ולא מתוכה לרה״י], ואם הוציא והכנים פטור. (כא) והכרמלית, אשו כולהו לאו כרמלית נינהו, אמר ר׳ יוחנן לא נצרכה אלא לקרן זויות הסמוכה לרה״ר, אע״ג דזימנין דדחקי [ביה] רבים ועיילי להתם כיון דלאו ניחא תשמישתיה ככרמלית דמיא. (כב) ואקילו בה רבנן דאי איכא ד׳ על ד׳ ככרמלית הוי, ואי לא לא. ואם גבוה י׳ טפחים ככרמלית הוי, למעלה מי׳ טפחים לא, כללא דמלתא כל דאית ביה ד׳ על ד׳ טפחים ולא גבוה יו״ד טפחים הוי ליה ככרמלית. מאי משמע דהאי כרמלית לישנא דבצירותא היא דכתיב וכרמל (ויקרא כג כד), (כג) ומפרשי ליה רבנן רך מל. (כד) ואי לית ביה ד׳ על ד׳ טפחים אע״ג דגבוה. [אדם] עומד על האסקופה נוטל מבעל הבית ונותן לו. נוטל מעני ונותן לו, ובלבד שלא יטול מבעה״ב ויתן לעני ולא מעני ויתן לבעה״ב, ואם נטל ונתן שלשתן פטורין, (כה) אחרים אומרים אסקופה משמשת שתי רשויות. בזמן שהפתח פתוח כלפנים, פתח נעול כלחוץ, ואם היתה אסקופה גבוה עשרה טפחים ורחבה ד׳ הרי זו רשות לעצמה. (כו) א״ר חסדא נעין קנה ברה״ר וזרק ונח על גביו ואפילו גבוה ק׳ אמה חייב. שרה״ר עולה עד לרקיע. (כז) היה ר׳ מאיר אומר כל מקום שאתה מוצא שתי רשויות והן רשות א׳, כגון עמוד ברה״י גבוה י׳ ורחבה ד׳, אסור לכתף עליו גזירה משום תל ברה״ר:

(כח) **מתני׳ לא** ישב אדם לפני הספר (כט) לכתחלה סמוך למנחה גדולה עד שיתפלל,

(ל) גזירה שמא ישבור הזוג: (לא) ולא יכנס למרחץ. (לב) ואפילו להוציע בעלמא, גזירה שמא יתעלף: (לג) ולא לבורסקי. (לד) אפילו לעיוני בעלמא, גזירה שמא הוי הפסידא בזביני ושריד: (לה*) ולא לסעוד. (לה) אפילו בסעודה קטנה דלמא אתי לאימשוכי: (לו) ולא לדין. בגמר דין (לז) דלמא חזי טענתא וסתיר דינא: (לח) ת״ר לדעת כי אני ה׳ מקדישכם (שמות לא יג). אמר לו הקב״ה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, לך והודיעם לישראל ואע״ג דשבת מלתא דעבידא לגלויי היא, מתן שכרה לא עבידא לאגלויי. (לט) אמר רב חמא בר גוריא [אמר רב, יפה] תענית לחלום כאש לנעורת, וא״ר חסדא ובו ביום, א״ר יוסף אפילו בשבת, (י) ודוקא תענית חלום הוא דשרי

הערות ותקונים

יביאו ליתא שם: כ) אבל הים והבקעה. גמרא ז׳ ע״א ורי״ף שם: כא) והכרמלית אטו כולהי. גמרא ז׳ ע״א ורי״ף שם: כב) ואקילו בה רבנן. ו׳ ע״ב: כג) ומפרשי ליה רבנן רך ומל. מנחות ס״ו סע״ב, ירושלמי שבת פ״א (ב׳ ע״ד) כרמלית תני ר׳ זעירא כרמל רך מלא אינו לא לח ולא יבש אלא בינוני: כד) ואית לית ביה ד׳ על ד׳ טפחים. טובע טהרי״ף ויש לתקן ואי לית בתו ד׳ טפחים על ד׳ טפחים אע״ג דגביהי עשרה טפחים מקום פטור הן: כה) אחרים אומרים. גמרא ט׳ ע״א: כו) א״ר חסדא. גמרא ז׳ ע״א ורי״ף שם: כז) היה ר׳ מאיר אומר. ט׳ ע״ב: כח) מתני׳ לא ישב. משנה ט׳ ע״ב: כט) „לכתחלה״ הוסיף המחבר: ל) גזירה שמא ישבר חזוג. גמרא ורי״ף שם: לא) ולא יכנס למרחץ. משנה שם: לב) ואפילו להוציע בעלמא. גמרא ורי״ף: לג) ולא לבורסקי. משנה שם: לד) אפילו לעיוני. גמרא ורי״ף שם: לה*) ולא לסעוד. משנה שם, ולפנינו הגי׳ ולא לאכול: לה) אפילו בסעודה קטנה. גמרא ורי״ף שם: לו) ולא לדין. משנה שם: לז) דלמא חזי טענתא וסתיר דינא. כן הוא ברי״ף, ובגמרא דלמא חזי טעמי׳, ובדקדוקי סופרים הביא גירסת ש״ס כ״י כמו שהביא המחבר „טענתא״: לח) ת״ר לדעת כי אני ה׳. גמרא ז׳ ע״ב ורי״ף שם: לט) אמר רב חמא. גמרא ורי״ף שם, ולפנינו אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב. וברי״ף הגי׳ אמר רבה: מ) ודוקא תענית חלום הוא דשרי בשבת. הוא לקוח מהרי״ף וז״ל ודוקא תענית חלום הוא דשרי בשבתא אבל תעניתא אחריתא לא, וכי הא דגרסינן בפ׳ אין עומדין [ברכות ל״א ע״ב] כל היושב בתענית בשבת כו׳ ומפרשי לה רבנן בתענית חלום בלבד אבל תענית אחר אסור להתענות בשבת. וכן חכמי התוס׳ כתבו פי׳ ר״ח בתענית חלום. וכן

בשבת, אבל תענית בעלמא לא, (מא) ואפילו על תענית חלום חוזרין וגובין מהן דין תענוג, ובעי למיתב תענית לתעניתיה:

(מב) ירושלמי ר' אחא ור' אבהו בשם ר' יוסי בר' חנינא אמרו אסור להתענות ערב ששה שעות בשבת, א"ר יוסי בר אבין מתניתין היא, דתנן בתענית קודם חצות לא ישלימו בו, ואם התחילו בו אין מפסיקין בו, ההיא לדברי תורה, (מג) דבדורות הראשונים כגון ר' שמעון בן יוחאי וחבריו שתורתן היא אומנותן, אבל כגון אנו מפסיקין בין לק"ש ובין לתפלה:

(מד) מתני' לא יצא החייט במחטו סמוך לחשכה שמא ישכח ויצא, ולא הלבלר בקולמוסו. (מה) תני ר' שמואל יוצא אדם בתפיליו סמוך לחשיכה, מאי טעמא כיון שהוא חייב למשמש בהו בכל שעה, קל וחומר מציץ, [הלכך] מדכר דביר להו: (מו) ולא יפלה את כליו. (מז) לאור הנר, (מח) אפילו להבחין בין שני בגדי לבינים, גזרה שמא יטה. (נ) ת"ר המפלה את כליו ביום מולל ווורק ובלבר שלא ימלול. (נא) ור' אליעזר הוא דאמר ההורג כינה בשבת כאלו הורג גמל. (נב) אבא שאול אומר נוטל ווורק ובלבד שלא ימלול. (נג) א"ר הונא הלכה מולל ווורק, וזהו כבודו ואפילו בחול. (נד) תני ר' שמעון בן אליעזר אומר אין הורגין את המאכולת בשבת, ואין משדכין (על) [את] התינוקת לארס, (ועל) [ואת] התינוק ללמדו תורה, או אומנות, ואין מנחמין אבלים, ואין מבקרין החולה בשבת, דברי ב"ש, וב"ה מתירין בכולן. (נה) רבא כד הוה מפלה את כליו הוי מקטע ליה. (נו) א"ר יוחנן לבנתיה קטולין ואשמע לי קלא דסנוותי, ורב ששת נמי מקטע להו: (נז) ת"ר הנכנס לבקר את החולה בשבת אומר שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא. ר' יוסי אומר המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל. (נח) א"ר יהודה לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי, לפי שאין מלאכי השרת נוקקין לו שאינן מכירין בלשון ארמי, אבל על עסקי חולה מותר, משום דשכינה גביה, שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי (תהלים מא ד): ולא יקרא לאור הנר. ואפילו גבוה שתי קומות, או שתי מרדעות, ואפילו (שני) [עשרה] בתים זה ע"ג זה, וה"מ ביחיד, אבל שנים קורין ובענין אחד, אבל בתרי עניני לא, ובמדורה אפילו עשרה כאחד לא יקראו, (נט) אמר רבא אם אדם חשוב הוא שאין דרכו לכבות את הנר מותר: (ס) פעם א' קרא [והטה]

הערות ותקונים

איתא בסדרש תהלים עכ"ל. ובסבוא למדרש תהלים אות י"א דף ל"ח הבאתי דברי חסוס' וכתבתי וכן ראיתי בחדושי הרשב"א פ"ה [דף י"ב ע"ג] חביא וז"ל ליתב תענית על תעניתו, רב האי גאון ז"ל ורוב המפרשים פירשוה בתענית חלום וכן הוא בסדרש תהלים עכ"ל. ואין זכר טוח בסדרש תהלים שלפנינו: מא) ואפילו על תענית חלום חוזרין וגובין מהן דין תענוג כו'. הרי"ף והוא בגמרא שם: מב) ירושלמי ר' אחא ור' אבהו. הרי"ף הביא את הירושלמי והוא בירושלמי תענית פ"ג הי"א דף ס"ח ע"א וכן הובא הירושלמי בהרא"ש שבת סי' כ"ד ובטור או"ח ריש סי' רפ"ח: מג) דבדורות הראשונים כו'. גמרא שם י"א ע"א והובא ברי"ף: מד) מתני' לא יצא החייט. משנה י"א ע"א: מה) תני ר' שמואל. בגמרא י"ב ע"א תני דבי ר' ישמעאל, וברי"ף תני דבי שמואל יש לתקן רבי שמואל: מו) ולא יפלה את כליו. משנה שם: מז) "לאור הנר" זה הוסיף עפ"י הרי"ף שכתב ולא יפלה את כליו, פי' לא יפלה אדם את כליו לאור הנר שמה יפה, וכן הביא הרא"ש: מח) אפילו להבחין בין שני בגדי לבינים. בגמרא י"ב ע"א לא אמרן אלא דבני מחוזא ועל זה הוסיף הרי"ף "דלבושי' לבנים": נ) ת"ר המפלה. גמרא י"ב ע"א וברי"ף שם: נא) ור' אליעזר הוא דאמר. גמרא שם במאמר שלפניו: נב) אבא שאול אומר. גמרא וברי"ף שם: נג) א"ר הונא. שם שם: נד) חני רשב"א אומר. גמרא וברי"ף שם: נה) רבא כד הוה מפלה את כליו. בגמרא הגי' רבה: נו) א"ר יוחנן. בגמרא הגי' ר' נחמן. נז) ת"ר הנכנס לבקר את החולה. גמרא שם וברי"ף שם: נח) א"ר יהודה לעולם אל ישאל אדם צרכיו. גמרא י"ב ע"ב וברי"ף שם: נט) אמר רבא. גמרא וברי"ף שם: ס) פעם אחת. גמרא שם: סא) אמר רבא שאני ר' ישמעאל.

ר׳ ישמעאל בן אלישע [וכתב על פנקסו] קריתי והטיתי נר בשבת, לכשיבנה בהמ״ק אביא חטאת שמינה, (סא) אמר רבא שאני ר׳ ישמעאל בן אלישע הואיל ומשים עצמו על דברי תורה כהדיוט. (סב) ושמש קבוע בודק כוסות וקערות לכבוד שבת לאור הנר, והלכה היא ואין מורין כן:

(סג) **מתני׳ באמת** אמרו החזן רואה היכן התינוקות קורין, אבל הוא לא יקרא. (סד) אבל מסדר ראשי פרקים, אבל כולה פרשה לא, ותינוקות של בית רבן אפילו כל הפרשה כולה מסדרין מפני שאימת רבן עליהם, ולא אתי לאשטויי:

(סה) **מתני׳ אלו** מהלכות שאמרו בעליית חנניא [בן חזקיה] בן גוריון כשעלו לבקרו, נמנו ורבו ב״ש על ב״ה, ושמונה עשר דבר גזרו בו ביום:

(סו) **מתני׳ ב״ש** אומרים אין נותנין אונין של פשתן בתוך התנור, אלא כדי שיהבלו [מבעוד יום] ולא את הצמר ליורה אלא כדי שיקלוט את העין, וב״ה מתירין.

(סז) ת״ר פותקין מים לגינה ע״ש עם חשיכה, ומתמלא והולכת כל היום כולו, (סח) [ומניחין מוגמר תחת הכלים ומתגמרין והולכין כל היום כולו.] ומניחין גפרית תחת הכלים ומתגפרין והולכין כל השבת כולה, ומניחין קילור ע״ג העין ואיספלנית ע״ג המכה, ומתרפאת והולכת כל השבת כולה. ולדברי ב״ה דלית להו שביתת כלים, נותנין חיטים לתוך הרחיים של מים אפילו בכדי שלא יטחנו: (סט) ת״ר לא תמלא אשה קדרה עסיסות ותורמסין ותניח לתוך התנור ע״ש עם חשיכה. ואם עשו כן למ״ש אסורין בכדי שיעשו, גזירה שמא יחתה בגחלים. (ע) והשתא דאמר מר גזירה שמא יחתה בגחלים, האי קדירה חייתא בשיל שפיר דמי, בשיל ולא בשיל אסור, ואי שדי בי (גומרי) [גרמא] חיה שפיר דמי, והשתא דאמר מר כל מידי דקשה ליה זיקא לא (מנא) [מגלו] ליה (עא) האי פירא רוביא בין שריק ובין לא שריק שפיר דמי, ודברחא נמי בין שריק ובין לא שריק שפיר דמי, דקיי״ל כלישנא בתרא וכרב אשי. (עב) ואיכא מרבותי דפסקי דברחא אסור וכדרבינא דאמר רבינא האי קרא חייא כיון דקשה ליה זיקא כדגדיא דמי ושרי מבלל דאי כברחא אסור:

(עג) **מתני׳ ב״ש** אומרים אין פורסין מצודות חיה ועופות ודגים, אלא כדי שיצודו מבעוד יום, וב״ה מתירין, ב״ש אומרין אין מוכרין לנכרי, ולא טוענין עמו ולא מגביהין עליו, אלא כדי שיגיע למקום קרוב, ב״ש אומרים אין נותנין עורות לעבדן ולא כלים לכובס נכרי, אלא כדי שיעשו מבעוד יום, ובכולן ב״ש אוסרין וב״ה מתירין עם השמש. (עד) ת״ר לא ימכור אדם חפיציו ולא ישאילנו ולא ילוונו ולא יתן לו במתנה, אלא כדי שיגיע לביתו, וב״ה מתירין, כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה, (עה) רע״א כדי שיגיע לפתח הסמוך לביתו. (עו) א״ר יוסי בר׳ יהודה הן הן דברי ר״ע הן הן דברי ב״ה,

הערות ותקונים

בגמרא הגי׳ א״ר אבא: סג) ושמש קבוע. גמרא ורי״ף שם: סג) מתני׳ באמת אמרו. משנה י״א ע״א: סד) אבל מסדר ראשי פרקים. גמרא י״ב סע״ב ורי״ף שם, ולפנינו ראשי פרשותיו: סה) מתני׳ אלו מהלכות. משנה י״ג ע״ב: סו) מתני׳ ב״ש אומרים. משנה י״ז ע״ב: סז) ת״ר פותקין מים לגינה. גמרא י״ח ע״א ורי״ף שם: סח) ומניחין מוגמר כו׳. תוספתי והשמטתי המעתיק מן ומניחין עד ומניחין: סט) ת״ר לא תמלא אשה. גמרא י״ח ע״ב וברי״ף שם: ע) והשתא דאמר מר. גמרא שם ורי״ף שם: עא) האי פירא רוביא. התלות נשתבשו ובגמרא שם והאי כשרא דגדיא ע״ש: עב) ואיכא מרבותי דפסקי דברחא אסור כו׳. הוא לשון הרי״ף וקא פסקי רבואתא, וכן הובא בהרא״ש: עג) מתני׳ ב״ש אומרים אין פורסין. משנה י״ז ע״ב: עד) ת״ר לא ימכור אדם. גמרא י״ח ע״ב ורי״ף שם: עה) ר״ע אומר כדי שיגיע לפתח הסמוך לביתו. בגמרא וברי״ף חגי׳ ר״ע אומר כדי שיצא מפתח ביתו: עו) א״ר יוסי בר יהודה. גמרא שם וברי״ף חגי׳ א״ר יוסי ב״ר חנינא:

ולא בא ר״ע אלא לפרש דברי ב״ה. (עז) ת״ר נותנין מזונות לפני הכלב בחצר, נטלן ויצא אין נזקקין לו, כיוצא בו נותנין מזונות לפני הגוי בחצר, נטלן ויצא אין נזקקין לו. (עח) ת״ר אין משלחין איגרת ביד גוי ערב שבת עם חשיכה, אא״כ קצין לו דמים, ואם לא קצין לו דמים אסור, אלא כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה, והיכא דקצין לו דמים משלחין בכדי שיגיע לבית הסמוך לחומה, ואי ליכא קבוע בבי דואר במתא, אין משלחין כלל אא״כ קצין, (עט) פי׳ בי דואר איש ידוע בעיר שכל כתב אליו יובל, והוא משלח כל איגרת למי שנשתלחה אליו. (פ) ת״ר אין מפליגין בספינה פחות מג׳ ימים קודם לשבת, כמה דברים אמורים לדבר הרשות. אבל לדבר מצוה מותר, ופוסק עמו על מנת לשבות ואינו שובת, דברי רבי, ר״ש בן גמליאל אומר, אינו צריך ומציר לצידון אפילו בערב שבת מותר. (פא) איכא דאמר דלהכי אסור בזמן שהספינה גוששת שאין במים עשרה טפחים ומשום גזירת תחומין נגעו בה, אבל כשיש במים י׳ טפחים לא גזרו, ומשום הכין נהגו העם להפליג בים הגדול. (פב) ת״ר אין צרין על העיירות של גוים פחות מג׳ ימים קודם לשבת, ואם התחילו אין מפסיקין, וכן היה שמאי הזורש עד רדתה (דברים ב כ), אפילו בשבת. (פג) א״ר יודא אמר רב גוים שצרו על עיר של ישראל אין יוצאין עליו בכלי זיין, ואין מחללין עליהם את השבת, במה דברים אמורים דבאו על עסקי ממון, אבל באו על עסקי נפשות, יוצאין עליהם בכלי זיין, ומחללין עליהם את השבת:

(פד) **מתני׳ אין** צולין בשר ובצל וביצה אלא כדי שיצולו [מבעוד יום] ואין נותנין את הפת לתנור עם חשיכה, ולא חררה ע״ג גחלים אלא כדי שיקרמו פניה, ר׳ אליעזר אומר כדי שיקרום התחתון שלה. (פה) ובשר ובצל וביצה כדי שיצולו כמאכל בן דרוסאי, אתמר נמי (פו) [אמר רב אסי א״ר יוחנן] כל שהוא כמאכל בן דרוסאי אין בו משום בישולי גוים: כדי שיקרמו פניה. מאי היא. (פז) תני ר׳ אילעאי כדי שיקרמו פניה המדובקין בתנור:

(פח) **מתני׳ משלשלין** את הפסח בתנור עם חשיכה, ומאחיזין את האור במדורת בית המוקד. (פט) מנהני מילי א״ר הונא אמר קרא ולא תבערו אש בכל מושבותיכם (שמות לה ג), בכל מושבותיכם אי אתם מבערין, אבל אתם מבערין לאיברים ופדרים. ובגבולין עד כדי שיצית האור ברובו. וכבר דרישנא ליה בפסוק לא ימיש עמוד הענן יומם (שם יג כב):

[פרק ב׳] (א) **במה** מדליקין ובמה אין מדליקין, אין מדליקין, לא בלכש. (ב) ל״א לא בלגש, (ג) דהיינו עמרניתא דאית ביה כשוכא, ד״א דארגוא: ולא

הערות ותקונים

עח) ת״ר נותנין מזונות. גמרא י״ש ע״א ורי״ף שם: עט) ת״ר אין משלחין. גמרא ורי״ף: עט) פי׳ בי דואר כו׳. הפירוש הזה לקוח מהרי״ף והרי״ף שאב זה מפי׳ רבינו חננאל הנדפס בש״ס ווילנא וכן הערוך ערך דוור הביא הפי׳ הזה וגם הרא״ש הביא עפ״י הרי״ף: פ) ת״ר אין מפליגין בספינה כו׳. גמרא ורי״ף שם: פא) איכא דאמר דלהכי אסור בזמן שהספינה גוששת כו׳. זה שאב מהרי״ף. ודברי הרי״ף נובעים מפי׳ רבינו חננאל לשבת שם. וגם הרא״ש הביא כל זה עפ״י הרי״ף: פג) ת״ר אין צרין. גמרא י״ט ע״א ורי״ף שם: פג) א״ר יודא אמר רב גוים שצרו. גם זה לקח מהרי״ף. והרי״ף הביא וז״ל גרסינן בעירובין א״ר יהודה אמר רב גוים שצרו כו׳ והוא בעירובין דף ס״ה ע״א: פד) מתני׳ אין צולין בשר. משנה י״ט ע״ב: פה) ובשר ובצל כו׳. כמאכל בן דרוסאי. גמרא כ׳ ע״א ורי״ף שם: פו) א״ר אסי א״ר יוחנן. הוספתי: פז) תני ר׳ אילעאי כדי שיקרמו. גמרא שם ולפנינו הגי׳ ר׳ אליעזר: פח) מתני׳ משלשלין את הפסח. משנה י״ט ע״ב: פט) מנהני מילי א״ר הונא. גמרא כ׳ ע״א:

[פ״ב] א) במה מדליקין. משנה ריש פ״ב דף כ׳ ע״ב: ג) ל״א לא בלגש. גם הערוך בערך לגש הביא הנוסחא לא בלגש: ג) דהיינו עמרניתא דאית ביה כשוכא ד״א דארגוא. הלשון

בחוסן דהיינו ביתנא דדייק ולא נפיץ: ולא בכלך (ד) הכי שמיה. ר' יצחק בר זעירא אמר גושגרא שמיה. (ה) ורבא אמר היינו מטכסא: ולא בפתילת האידן היינו עמרניתא דביני ביני (ו) דקליפי דאחוינא: ולא בפתילת המדבר (שכרא) [שברא]: ולא בירוקה שעל פני המים. אוכמא דארבי. (ז) תנא הוסיפו עליהן של צמר ושל שיער: ולא בופת (ח) אמר רמי בר אבא עיטרן פסילותא דופת, שעוה פסולת דדבש תמרים, (ט) עד כאן פסול פתילות, מכאן ואילך פסול שמנים. (י) ת"ר כל אלו שאמרו אין עושין מהם פתילות לשבת, אבל עושין מהן מדורה לשבת, בין להתחמם כנגדה, ובין להשתמש לאורה, בין ע"ג קרקע, (יא) ובין ע"ג מנורה, ולא אסרו אלא לעשות מהן פתילה לנר בלבד, משום שהאור מסכסכת בהן: ולא בשמן קיק. היינו עוף שבכרכי הים וקיק שמו ומשומנו מוציאין שמן. ריש לקיש אומר ככיון דיונה ומפרצידוהו עבדי משחא. (יב) ר' יודא אומר משחא דזוא, ומפני מה אין מדליקין נר בשבת בשמנים הללו, לפי שאין נמשכין אחר הפתילה, ואם נתן לתוכה שמן זית כל שהוא נמי אין מדליקין, חוץ מקרבי דגים שנימוחו, שאם עירב לתוכה שמן מדליק בהן, משום דאמשיך אחר הפתילה, וה"ה לחלב מהותך, וכן נמי לגבי פתילה, אם כרך דבר שמדליקין בו ע"ג דבר שאין מדליקין בו מותר, במה דברים אמורים להקפות, דהיינו להעבית ראש הפתילה כדי להרבות האורה, אבל להדליק אסור. (יג) א"ר אסדא אמר רב פתילות ושמנים שאמרו חכמים שאין מדליקין בהן בשבת מדליק בהן נר חנוכה בין בחול ובין בע"ש עם חשיכה: (יד) ת"ר מצות נר חנוכה נר איש וביתו, והמהדרין נר לכל אחד ואחד, והמהדרין מן המהדרין קיי"ל כב"ה דאמרי יום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך, משום דמעלין בקודש ולא מורידין. (טו) נר חנוכה מ"ט מדליקין, דתניא מן ב"ה בכסליו ואילך תמני יומי דילה נעשה נס וכו', (טז) לשנה אחרת קבעו ועשאו יו"ט וקיבלו עליהם להדליק נרות ח' ימים, (יז) ולגמור בהן את ההלל, ולהזכיר על הנסים במודים. ל"א בהודאה, בין בתפלה ובין בברכת המזון, וכן בר"ח, ובחנוכה צריך לומר על הנסים במוסף, ואם טעה אין מחזירין אותו. (יח) אמר רבא פשיטא לי נר חנוכה וקידוש היום נר חנוכה

הערות ותקונים

משובש וצ"ל דהיינו שוכא דארזא עמרניתא דאית ביה, כמו שהוא בגמרא וע"ש בפירש"י: ד) הכי שמי. בגמרא כולכא שטיה וברי"ף כולכך שטיה: ה) ורבא אמר היינו מטכסא. צ"ל רבין. ובגמרא שם א"ל רבין לאביי מטכסא היינו כלך: ו) דקליפי דאחוינא. בגמרא שם ולא בפתילת האידן אחוינא, פירש"י ערבה ויש כמין צמר בין קליפה לעץ: ז) תנא. גמרא וריי"ף שם: ח) אמר רמי בר אבא. בגמרא רמי בר אבין, ובעל דקדוקי סופרים שבת דף י"ט אות ח' הביא בכ"י אקספארד מגמרא שבת הגי' רמי בר אבא וכתב שהיא הנוסחא הנכונה: ט) עד כאן פסול פתילות. זה מוקדם בגמרא שם: י) ת"ר כל אלו שאמרו אין עושין מהם פתילות לשבת. בגמרא כ"א ע"א הגי' ת"ר כל אלו שאמרו אין מדליקין בהן בשבת: יא) ובין ע"ג מנורה. בגמרא הגי' על גבי כירה ובהריי"ף ובהרא"ש הגי' ג"כ ע"ג מנורה וכן הוא בש"ס כ"י כמו שהובא בדקדוקי סופרים דף י"ט וע"ש אות כ' שכ"ה בספרי הקדמונים: יב) ר' יודא אומר משחא דזוא. יש לתקן משחא דקוא. ובגמרא הגי' רב יצחק בריה דרב יהודה אמר משחא דקאזא: יג) אמר רב חסדא אמר רב פתילות שאמרו חכמים. בגמרא א"ר זירא אמר רב וברי"ף הגי' אמר רבה: יד) ת"ר מצות נר חנוכה. גמרא כ"ב ע"ב וריי"ף שם: טו) נר חנוכה מ"ט מדליקין דתניא. בגמרא הגי' מאי חנוכה דת"ר: טז) לשנה אחרת קבעו ועשאו יו"ט וקיבלו עליהם להדליק נרות ח' ימים. בגמרא איתא לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים, וגם בבה"ג ה' חנוכה איתא לשנה אחרת קבעום שמונה ימים, ועיין שאילתות בשלח סי' כ"ו וכן ברי"ף הובא לשנה אחרת קבעום ח' ימים טובים בהלל ובהודאה: יז) ולגמור בהן את ההלל ולהזכיר על הנסים בתודים. בגמרא איתא רק עשאום ימים טובים בהלל ובהודאה פירש"י לקרות הלל ולומר על הנסים בהודאה, וכן הוא בריי"ף לשנה אחרת קבעום ח' ימים טובים בהלל ובהודאה: יח) אמר רבא. גמרא כ"ג ע"ב: יח*) וקדוש היום אפשר

עדיף, משום פרסומי ניסא, (*יח) וקידוש היום אפשר דמקדש אריפתא, נר חנוכה ונר ביתו נר ביתו עדיף, משום שלום בית. (יט) ונשים חייבות בנר חנוכה, ומדליקין נר חנוכה, שאף הן היו באותו הנס. (*יט) נר חנוכה מצוה להניח בטפח הסמוך לפתח משמאל כניסת בעל הבית, כדי שתהא לו בכניסתו מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל. (כ) אמר ר' חייא בר אשי אמר רב המדליק נר חנוכה צריך לברך, (כא) מאי מברך, ביום ראשון שלש, מכאן ואילך מברך שתים, היכא מברך, (כב) אמר ר' יודא ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אקב"ו להדליק נר של חנוכה, ושעשה נסים ושהחיינו, מכאן ואילך מברך שתים, ושהחיינו לא, היכא צוונו, אמר רב אויא מלא תסור (דברים יז יא). (כג) ורב נחמן בר יצחק אומר משאל אביך ויגדך (שם לב ז). (כד) ורב ירמיה בר אבא אמר הרואה נמי צריך לברך, יום ראשון מברך שעשה נסים ושהחיינו. מכאן ואילך מברך שעשה נסים בלבד, (כה) ודוקא בשלא הדליק הוא בתוך ביתו ולא בירך, אלא הדליק בתוך ביתו ובירך, ואח"כ ראה, בין בביתו בין בבית חבירו אין צריך לברך דה"ל מוציא שם שמים לבטלה. (כו) מצות נר חנוכה להדליק משתשקע החמה, לא הדליק משתשקע, הרואה מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק, (כז) מ"ט שיהנו בני אדם מאורו, ויברכו עליו, (כח) וקי"ל בהא כשמואל דאמר מדליקין מנר לנר. (כט) ת"ר נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו הסמוך לרה"ר, ואם היה דר בעלייה מניחה בחלון הסמוך לרה"ר, ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו, (ל) וקי"ל כרב דאמר כבתה זקוק לה. ואסור להשתמש לאורה. (לא) ואמר רב אשי אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה, וה"ה לשמוש אחר כיוצא בו, מ"ט כדי שלא יהא מצוה בזויה עליו, וכי היכא דהדלקה מצוה הנחה נמי מצוה, (לב) שאם היה תופס נר חנוכה ועומד, לא עשה ולא כלום, מ"ט הרואה אומר לצורכו הוא דנקיט ליה, (לג) והשתא דאמר הדלקה עושה מצוה, הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה ולא כלום. (לד) ואין מדליק נר חנוכה בפתילה ישינה כגון שהדליקו בה בלילה אחר וכבתה. ואין מבדילין על נר חנוכה לברך בורא מאורי האש, משום דמבטל לה ממצוותה, דמחזי דלהבדלה מדליקה. (לה) נר חנוכה מצוה להניחה

הערות ותקונים

דמקדש אריפתא. בח"ג ה' חנוכה: יט) ונשים חייבות בנר חנוכה. גמרא כ"ג ע"א ורי"ף בשם ריב"ל: יט*) נר חנוכה מצוה להניח בטפח כו'. גמרא כ"ב ע"א ורי"ף שם: כ) א"ר חייא בר אשי. גמרא כ"ג ע"א ורי"ף שם: כא) מאי מברך ביום ראשון שלש. הרי"ף והבה"ג הביא מאי מברך אמר רב יהודה חמדליק ביום ראשון מברך שלש, והרואה מברך שתים מכאן ואילך חמדליק מברך שתים והרואה מברך אחת, ובגמרא לפנינו א"ר יהודה יום ראשון הרואה מברך שתים, ומדליק מברך ג', וכאשר הביא הבה"ג והרי"ף כ"ה בש"ס כ"י עיין דקדוקי סופרים צד 42 אות ד': כב) א"ר יודא. בגמרא כ"ג ע"א טובא בשם ר' יהודה מאמר שלפנינו יום ראשון הרואה מברך שתים, אבל מאי מברך מובא סתמי: כג) ורב נחמן בר יצחק. בגמרא לפנינו ור' נחמי אומר ברי"ף ובש"ס כ"י ובקדמונים חובא כמו שהביא המחבר, עיין דקדוקי סופרים כ"ב ע"א אות ז': כד) ור' ירמי בר אבא אמר, בגמרא לפנינו רב ירמי אמר, אבל בש"ס כ"י ובקדמונים וברי"ף ובהרא"ש ובשאילתות וישלח ובשבלי חלק"ט סי' ו' כמו שהביא המחבר עיין דקדוקי סופרים צד 42 אות ג': כה) ודוקא בשלא הדליק הוא בתוך ביתו. הוספת המחבר: כו) מצות נר חנוכה להדליק משתשקע החמה. גמרא כ"א ע"ב: כז) מ"ט שיהנו בני אדם מאורו ויברכו עליו כו'. הוספת המחבר: כח) וקי"ל בהא כשמואל דאמר מדליקין מנר לנר. גמרא כ"ב ע"א: כט) ת"ר נר חנוכה מצוה להניחה כו'. גמרא כ"א ע"ב: ל) וקי"ל כרב דאמר כבתה זקוק לה. כ"א ס"ע"א. וצ"ל וקי"ל כרב הונא: לא) ואמר רב אשי. בגמרא ב"ב ע"א א"ר יהודה א"ר אסי: לב) שאם היה תופס נר חנוכה ועומד. גמרא כ"ב ע"ב בשם רבא: לג) והשתא דאמר הדלקה עושה מצוה הדליקה חרש שוטה וקטן. גמרא כ"ג ע"א: לד) ואין מדליק נר חנוכה בפתילה ישינה כו' ואין מבדילין על נר חנוכה כו'. דברי המחבר: לה) נר חנוכה מצוה להניחה בתוך י' טפחים. כ"א ע"א:

M.T.A. KÖNYV-TÁRA

בתוך י' טפחים, ואם הגביהה למעלה מי' אמה פסולה כסוכה וכמבוי: ולא בשמן שריפה. (לו) דהיינו שמן תרומה שנטמא דעומד לשריפה, וביו"ט שחל להיות בשבת עסקינן, לפי שאין שורפין קדשים ביו"ט: (לז) לא באליה ולא בחלב. (לח) נחום המדי אומר (אין) מדליקין בחלב מבושל, וחכמים אומרים אחד מבושל ואחד שאינו מבושל אין מדליקין בו. (לט) חכמים היינו ת"ק, איכא בינייהו דרב ברונא אמר רב (מ) דאמר לעיל דמדליקין בקירבי דגים דניטוחו ובחלב מהותך, (מא) ולא מסיימי, (מב) ולא קשיא הא דרב ברונא בדעריב ביה שמן זית, והא דחכמים ות"ק בחלב גרידא:

(מג) **מתני' אין** מדליקין בשמן שריפה בי"ט וכו'. וחכמים מתירין בכל השמנים בשמן שומשמין ובשמן אגוזים בשמן צנונות ובשמן דגים. (מד) היינו קירבי דגים שניטוחו ועירב בהן שמן. בשמן פקועות, בעטרן (מה) דהיינו פסולת של זפת, ואע"פ שריחו רע בשעת הדחק מותר, (מו) ויש מפרש שמעיני הדגים גדולים מוציאין שמן. (מז) ובנפט ר' טרפון אומר אין מדליקין. אלא בשמן זית בלבד, (מח) והלכתא כת"ק בשעת הדחק, ושלא בשעת הדחק מצוה בשמן זית. (מט) דאמר ריב"ל כל השמנים יפה לנר ושמן זית מן המובחר. (נ) אמר ר' שמעון בן אליעזר אין מדליקין בצרי לפי שאינו שמן אלא שרף הנוטף מעצי הקטף: (נא) כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן וכו'. (נב) פתילת הבגד שקיפלה ולא הבהבה, ר' אליעזר אומר טמאה ואין מדליקין בה, ור"ע אומר טהורה היא ומדליקין בה. (נג) אמר רבא טעמא דר"א לפי שאין מדליקין בפתילה שאינה מחורכת, ובסמרטוטין שאינן מחורכין. (נד) וקיפול אינו מועיל, והוי לה שבר כלי, (נה) וקי"ל כר' אליעזר דאמר מסיקין בכלים בי"ט, ואין מסיקין בשברי כלים, ה"נ מדליקין בכלים ואין מדליקין בשברי כלים, (נו) וטעמא דר"ע מדליקין בפתילה שאינה מחורכה, ובסמרטוטין שאינן מחורכין, וקיפול מועיל, ובטולי בטלי מתורת שברי כלי, וכי קא מדליק בשבר כלי בעלמא קא מדליק. (נז) אמר רבא מאי אריא דתני פתילת הבגד ליתני פתילת של בגד, אלא מאי פתילת דעדיין בגד הוא. וקי"ל בהא כר"ע:

(נח) **מתני' לא** יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת. (נט) דכיון דלא מאיסה אתי לאיסתפוקי מינה: (ס) ואפילו

הערות ותקונים

לו) דהיינו שמן תרומה. כ"ג ע"ב: לז) ולא באליה. במשנה הראשונה כ' ע"ב: לח) נחום המדי אומר אין מדליקין. טלת „אין" הסגרתי: לט) חכמים היינו ת"ק. גמרא שם: מ) דאמר לעיל דמדליקין בקירבי דגים דניטוחו ובחלב מהותך. זה הוסיף המחבר וכונתו דאמר לעיל דף כ"א ע"א: מא) ולא מסיימי. הוא בגמרא שם כ"ד ע"ב ופ' רש"י ולא מסיימי אין ניכר מי אוסר ומי מתיר: מב) ולא קשיא. הוספת המחבר: מג) מתני' אין מדליקין. משנה כ"ד ע"ב: מד) היינו קירבי דגים שניטוחו ועירב בהן שמן. זה הוסיף המחבר באמצע המשנה וגם רש"י כתב שמן דגים מקרבי דגים שניטוחו: מה) דהיינו פסולת של זפת. הוסיף המחבר והוא בגמרא כ' סע"ב עטרנא פסולת דזיפתא והוא צרי שריחו רע (Harz), והרמב"ם בפי' המשניות כתב עטרן ידוע והוא יוצא מן העץ שיוצא ממנו הזפת ואסרו אותו מפני שריחו רע: מו) ויש מפרש שמעיני הדגים גדולים מוציאין שמן. הוא דברי המחבר וטוסב על ובשמן דגים: מז) ובנפט ר' טרפון אומר. משנה כ"ד ע"ב: מח) והלכתא כת"ק בשעת הדחק. הוספת המחבר: מט) דאמר ריב"ל כל השמנים. גמרא כ"ג ע"א: נ) אמר ר' שמעון בן אליעזר. שם כ"ע ע"א: נא) כל היוצא מן העץ. משנה כ"ע ע"ב: נב) פתילת הבגד. משנה כ"ח ע"ב: נג) אמר רבא. גמרא כ"ט רע"א וריש"ף שם: נד) וקיפול אינו מועיל. זה טוסב על פתילת הבגד שקיפלה גמרא כ"ח ע"א: נה) וקי"ל כר' אליעזר. צ"ל כר' יהודה עיין גמרא שם כ"ט ע"א: נו) ומעמא דר"ע. שם שם: נז) אמר רבא. שם כ"ט ע"ב: נח) מתני' לא יקוב. משנה כ"ח ע"ב: נט) דכיון דלא מאיסה. גמרא שם: ס) ואפילו היא של חרס. משנה שם:

היא של חרס בשביל שתהא מנטפת. (סא) דכיון דמאיסה לא אתי לאיסתפוקי מינה. (סב) ור' יהודה מתיר, (סג) ולית הלכתא כוותיה. (סד) אבל אם חיברה היוצר להאי שפופרת של חרס נר מתחילה או אם חיברה נמי כעין יוצר בסיד ובחרסית מותר, מפני שהוא כלי אחד. ולא ימלא אדם את הקערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה כדי שתהא שואבת, דכיון דלא מאיסה אתי לאיסתפוקי מינה, ור' יהודה מתיר בין בקערה בין בשפופרת, דקסבר דלא אתי לאיסתפוקי מינה כל היכא דדלקן, ולית הלכתא כוותיה, אבל בתר דכבין אסר לי' ר' יודא להאי שמן דמשתייר בנר ובקערה משום מוקצה, ור' שמעון שרי דלית ליה מוקצה בהנ"ל, דתניא מותר השמן שבנר ושבקערה אסור דברי ר' יהודא, ור' שמעון מתיר, וקי"ל כר' שמעון:

(סה) **מתני' המכבה** את הנר מפני שהוא מתירא מפני גוים מפני ליסטין או מפני רוח רעה הבאה לפניו, או כגון שסמוך הגר לקש ולתבן ולכיוצא בהן, ומתירא שמא תפול דליקה על תינוק בבית, או אם בשביל החולה שישן, ואין לו דבר לעשות מחיצה בין החולה לבין הנר, פטור. (סו) סוגיא דשמעתתא אם הוא חולה שיש בו סכנה מותר לכתחלה ואפילו לר' יודא. ואם הוא חולה שאין בו סכנה לר' שמעון לא יכבה את הנר ואם כבה פטור אבל אסור, ולר' יודא חייב חטאת:

(סז) **מתני' חם** על הנר, חם על השמן חם על הפתילה, וכיבה לדברי הכל חייב חטאת, על הפתילה ועל הנר ועל השמן ת"ק מחייב חטאת, ור' יוסי פוטר מחטאת אבל אסור. (סח) ועל הפתילה מחייב נמי ר' יוסי כרבנן דסבירא ליה לר' יוסי כר' שמעון, דהכא בפתילה שצריך להבהבה עסקינן, דבהא אפילו ר' שמעון מודה דאסור משום דקא מתקן מנא:

(סט) **מתני' על** שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר. (ע) בשעת לידתן מאי טעמא, (עא) אמר ר' יצחק היא קלקלה בחדרי בטנה לפיכך תלקה בחדרי בטנה, תינח נדה, חלה והדלקת הנר מאי איכא למימר, כדדריש האי גלילאה עליה דרב חסדא אמר הקב"ה רביעית דם נתתי בכם, על עסקי דם הזהרתי אתכם, ראשית קראתי אתכם, על עסקי ראשית הזהרתי אתכם, נשמה נתתי בכם שקרויה נר, על עסקי הנר הזהרתי אתכם, אם אתם משמרין מוטב, ואם לאו אני נוטל נשמה מכם, ומאי שנא בשעת לידתן, אמר רבא נפל תורא חדד לסכינא:

(עב) **מתני' שלשה** דברים צריך אדם לומר [בתוך ביתו] ע"ש עם חשיכה, עשרתם ערבתם הדליקו את הנר. (עג) מה"מ אריב"ל דאמר קרא וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא (איוב ה כד), (עד) ואי לא עשרו כיון דלא שרי

תערות ותקונים

סא) דכיון דמאיסה. גמרא שם: סג) ור' יהודה מתיר. משנה שם: סג) ולית הלכתא כוותיה. הרי"ף שם: סד) אבל אם חיברה כו'. משנה שם: סה) מתני' המכבה את הנר. משנה כ"ט ע"ב והמחבר הוסיף או כגון שסמוך הנר לקש ולתבן ומתיירא שמא כו': סו) סוגיא דשמעתתא אם הוא חולה כו'. עד ולר' יודא חייב חטאת הועתק מן הרי"ף: סז) מתני' חם על הנר. הוא במשנה שם כ"ט ע"ב: סח) ועל הפתילה מחייב גם ר' יוסי כרבנן כו'. הוא לשון הרי"ף ועיין גמרא ל"א ע"ב והמלה "כרבנן" מיותרת: סט) מתני' על שלש עבירות. משנה ל"א ע"ב: ע) בשעת לידתן מ"ט. כ"ה גי' הרי"ף, ובגמרא שם נדה מ"ט: עא) א"ר יצחק כו'. גמרא שם ורי"ף שם: עב) מתני' שלשה דברים. משנה ל"ד ע"א: עג) מנה"מ אריב"ל. גמרא שם: עד) ואי לא עשרו כיון דלא שרי גם למיכל ליכא שלום בביתו, ואי לא עריבו כיון דלא שרי למלטולי ליכא שלום בביתו, ואי לא אדליק את הנר ליכא שלום בביתו. זה לקח המחבר משאילתות תצוה סי' ס"ג והוא פי' מרב אחאי

למיכל, ליכא שלום בביתו, ואי לא עריבו ביון דלא שרי ליה לטלטולי, ליכא שלום בביתו. ואי לא אדליק את הנר, ליכא שלום בביתו, (עה) דכתיב גם כל ימיו בחשך יאכל ובעם הרבה (וחולי) [וחליון] וקצף (קהלת ה טז), (עו) ואומר ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה (איכה ג יז), ואמר ר׳ אבהו זו הדלקת הנר בשבת, (עז) ואפילו הכי מיבעיא ליה למרינהו בניחותא כי היכא דליקבלו מיניה, (עח) דאמר רב יהודא אמר רב כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו, סוף בא לידי שלשה עבירות. ג״ע ש״ד וחילול שבת, מנלן מפלגש בגבעה:

(עט) **מתני׳ ספק** חשיכה אין מעשרין את הוודאי ואין מטבילין את הכלים, ואין מדליקין את הנרות אבל מעשרין את הדמאי ומערבין וטומנין את החמין. (פ) בבירה גרופה וקטומה בדבר שאינו מוסיף הבל. (פא) אמר רבא מפני מה אמרו אין טומנין בדבר שמוסיף הבל, (פב) כגון גפת וזבל ועצים ומלח וסיד וחול ואפילו מבעוד יום, (פג) גזירה שמא ירתיח. (פד) ומפני מה אמרו משחשיכה וודאי אפילו בדבר שאינו מוסיף, כגון כסות ופירות וכנפי יונה. גזירה שמא יטמין ברמץ ואתי לאחויי בגחלים, אבל ספק חשיכה ספק אינה חשיכה טומנין בדבר שאינו מוסיף. (פה) ת״ר בין השמשות מן היום ומן הלילה, ספק כולו מן היום ספק כולו מן הלילה, מטילין אותו לחומרא שני ימים, (פו) לענין טומאה, איזהו בין השמשות וכו׳, (פז) אמר רבה כרוך ותני, (פח) איזהו בין השמשות משתשקע החמה וכל זמן שפני מזרח מאדימין הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון נמי בין השמשות הוא, הכסיף העליון והשווה לתחתון לילה, דברי ר׳ יהודא, (פט) ור׳ נחמי׳ אומר כדי שיהלך אדם משתשקע החמה חצי מיל, (צ) ר׳ יוסי אומר בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא, וא״א לעמוד עליו, (צא) וקי״ל כתירוצא דרבה

הערות ותקונים

גאון שיהיה טובן הכתוב כי שלום אהליך ורמיזי כלם במלת שלום הייגו ג׳ דברים עישור ועירוב והדלקה, והנה בשאילתות שם נשמטו הכלות ״ואי לא אדליק את הנר ליכא שלום בביתו״, שהשמיט המעתיק או המדפיס טן בביתו עד בביתו. ובשאילתות בהעלותך סי׳ קכ״ב הובא לנכון: עה) דכתיב גם כל ימיו. הראיה מהכתוב ליתא לפניטו בשאילתות: עו) ואומר ותזנח משלום נפשי ואמר ר׳ אבהו כו׳. הובא בשאילתות שם והוא מגמרא שבת כ״ה ע״ב: עז) ואפילו הכי מיבעיא ליה כו׳. גמרא ל״ד ע״א בשם רבה בר רב הונא: עח) דאמר רב יהודה אמר רב כל המטיל אימה יתירה. בתוך ביתו כו׳ מפלגש בגבעה. זה לקוח מהרי״ף שהביא וז״ל גרסינן בגיטין בפרק ראשון [דף ו׳ ע״ב] לעולם אל ישיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שהרי פלגש בגבעה הטיל עליה בעלה אימה יתירה והפילה כמה רבבות מישראל, אמר רב יהודה אמר שמואל [בגמרא אמר רב] כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו בא לידי ג׳ עבירות גילוי עריות ושפ״ד וחלול שבת. ולזה המאמר כוון גם השאילתות שם שהביא ״משום דאמר רבנן אל ישיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו״. ובתוס׳ שם ד״ח שלש עבירות הביאו וז״ל בסדר עולם אמר דאותו יום דפלגש בגבעה שבת היה. ור״ח כתב שלשה עבירות גילוי עריות ושפיכת דמים וחילול השם ושלשה הי׳ בפלגש בגבעה: עט) מתני׳ ספק חשיכה. משנה שם ל״ד ע״א: פ) בבירה גרופה וקטומה. הוא לשון הגמרא ל״ז ע״א: פא) אמר רבא מפני מה אמרו. שם ל״ד ע״א וריף שם: פב) כגון גפת וזבל ומלח וחול. הוא לקוח מהריף וז״ל: אמר רבא מפני מה אמרו אין טומנין בדבר המוסיף הבל ואפילו מבעוד יום גזירה שמא ירתיח, פי׳ הא דתנן [משנה מ״ד ע״ב] בכמה טומנין ובכמה אין טומנין אין טומנין לא בגפת ולא בזבל ולא במלח ולא בסיד ולא בחול, והני כולהו דבר המוסיף הבל ניהו ואין טומנין בהן אפילו מבעוד יום גזירה שמא ירתיח ע״כ, ומלת ״ועצים״ יש למחוק: פג) גזירה שמא ירתיח גמרא ל״ד ע״א: פד) ומפני מה אמרו משחשיכה כו׳ כגון כסות ופירות וכנפי יונה. הריף שם: פה) ת״ר בין השמשות. גמרא ל״ח ע״ב וריף שם: פו) לענין טומאה. גמרא שם: פז) אמר רבה כרוך ותני. שם: פח) איזהו בין השמשות. שם: פט) ור׳ נחמי׳ אומר. שם ל״ח ע״א: צ) ר׳ יוסי אומר. שם ל״ד ע״ב: צא) וקי״ל כתירוצא דרבה כו׳ דסוגיא בכולי תלמודא. הוא לשון

ולא כרב יוסף בר פלוגתיהו דסוגיא בבולי תלמודא (צב) כל היכא דאיפלגי אהדדי הלכתא כרבה, בר מכופין על מדת סדום, וקנין ומחצה, (צג) וק"ל דבתר דשלים בין השמשות דר' יהודא מתחיל בין השמשות דר' יוסי, (צד) ואמר ר' יוחנן הלכה כר' יוסי לענין שבת לחומרא, והלכתא כר' יוסי לאכילת תרומה דלא אכלי כהנים תרומה עד דשלים בין השמשות דר' יוסי, (צה) ומסקינן משתשקע החמה איקדש לי' יומא ואסור בעשיית מלאכה. (צו) אמר ר' יהודא אמר שמואל כוכב א' יום, שנים בין השמשות, שלשה לילה, (צז) אמר ר' יוסי בר' אבין לא כוכבים גדולים שנראים ביום, ולא כוכבים קטנים שנראים בלילה, אלא כוכבים בינוניים, (צח) אמר להו רבא לשמעי' אתון דלא קים לכו בשיעורא דרבנן, אי דאיכא שמשא אריש דיקלא איתלי שרגא, ביום המעונן במתא חזו לתרנגולים, בדברא חזו לעורבא:

[פרק ג] (א) כירה שהסיקוה בקש ובגבבא נותנין עליה תבשיל, בגפת ובעצים לא יתן עד שיגרוף או עד שיתן את האפר, ב"ש אומרים חמין אבל לא תבשיל, וב"ה אומרים חמין ותבשיל. (ב) ושקלינן ותרינן ואסיקנא סוגיא דשמעתא דאסור לשהות ע"ג כירה שאינה גרופה מן הגחלים ואינה קטומה מן הרמץ, וממילא שמעינן דמימרא דרב ששת בכירה, וסיועתא דרבא וכל מאי דדמי להו בכירה דחויות נינהו (הלכתא) [הילכך] כירה שאינה גרופה וקטומה אסור לשהות עליה חמין שלא הוחמו כל צורכן, ותבשיל שלא בישל כל צורכו, ודוקא דבר שהוא מצטמק ורע לו, כגון דייסא ולפת ותמרי וכיוצא בהן, אבל דבר שהוא מצטמק ויפה לו, כגון כרוב ופולין ובשר טרוף אסור, וכירה שהיא גרופה וקטומה משהין עליה כל דבר, ואפילו לא בישל כל צורכו, כל שכן מצטמק ויפה לו, דעיקרא דגזירה דלמא אתי לאחתויי [בגחלים היא] וכיון שהיא גרופה וקטומה לא אתי לאחתויי בגחלים, (ג) ואי שכח ושהה מידי דלא בשיל כל צורכו ע"ג כירה שאינה גרופה וקטומה אסור, וכ"ש אם הזיד ושהה, ומשרבו משהין במזיד ואומרים שכוחין אנחנו הזרו חכמים ז"ל וקנסו אף השוכח, אבל אם שכח מידי דמצטמק ויפה לו, איבעיא בגמרא ולא אפשיט, והוי ספיקא דרבנן, וספיקא דרבנן לקולא: (ג*) ולגבי הא דתני המבשל לחולה בשבת בשוגג לא קי"ל לא כר' מאיר ולא כר' יוחנן

הערות ותקונים

תרי"ף: צג) כל היכא דאיפלגי אהדדי הלכתא כרבא, בר מכופין על מדת סדום וקנין ומחצה. גם זה הועתק מהרי"ף וז"ל שם הלכה כרבה בר משרה קנין ומחצה. וכתב שם רבנו נסים באלפסי בר משרה קנין ומחצה נחלקו בהן רבה ורב יוסף, היינו שדרה בפרק השותפין גבי חדא אהאי נגרא וחדא אהאי נגרא וכו'. קנין היינו בפרק יש נוחלין דאמרינן התם קנין מאיטתי הוא חוזר רב יוסף אמר כל זמן שעוסקין באותו ענין. מחצה היינו בפרק מי שמת התוא דאמר ליה לדביתהו נכסאי ליך ולבניך, א"ר יוסף קנה פלגא כו'. מזה תראה מה שהביא הרי"ף בר משרה כוון למאמרם ב"ב י"ב ע"ב תרי אדעתא אתרי נגרי, אולם הר"ן הביא הגי' חדא אהאי נגרא וחדא אהאי נגרא והוא גי' אחרת מטה שלפנינו והוא כנוסח כתב יד שהביא בעל דקדוקי סופרים ב"ב דף כ"ט וכתב שם באות כ' כנוסחת הכ"י כ"ה בבה"ג ובהרא"ש ובחי' הרטב"ן וכ"ה ברי"ף. ומה שהביא הרי"ף בר משרה כוונתו שמוסב שם על ולא את השדרה. ומה שהביא המחבר בר מכופין על מדת סדום איננה הלכה אחרת רק הוא ג"כ בב"ב שם אמר רבה כנון זה כופין על מדת סדום: צג) וקי"ל דבתר דשלים בין השמשות דר' יהודה. גמרא ל"ח ע"א: צד) ואמר ר' יוחנן הלכה כר' יוסי. גמרא שם והובא ברי"ף שם: צה) ומסקינן משתשקע החמה כו'. הועתק מרי"ף שם: צו) א"ר יהודה אמר שמואל כוכב אחד יום. גמרא ל"ח ע"ב וריי"ף שם: צז) א"ר יוסי. שם שם: צח) אמר להו רבא. שם שם:

[פ"ג] ב) כירה שהסיקוה. משנה ראשונה פ"ג ל"ש ע"ב: ג) ושקלינן ותרינן ואסיקנא. כל המאמר הוא לקוח מהרי"ף שם: ג) ואי שכח ושהה. הרי"ף שם: ג*) ולגבי הא דתני המבשל

הסנדלר, אלא כר׳ יהודה דאמר המבשל לחולה בשבת בשוגג יאכל למוצאי שבת, בין לו ובין לאחרים, במויד, יאכל למ״ש לאחרים, אבל לו לא יאכל עולמית, והא דפליגי רב אחאי ורבינא בקרא, דכתיב ושמרתם את השבת כי קודש היא לכם (שמות לא יד), חד אמר הוא קודש ומעשיה קודש, ומעשה שבת מדאורייתא אסור, וחד אמר היא קודש ואין מעשיה קודש, ומעשה שבת מדרבנן אסור, קי״ל דכל היכא דפליגי רב אחא ורבינא הלכתא כדברי המיקל בהו. (ד) וראיתי שפסק הגאון המבשל בשבת דלאו לחולה הלכה כר׳ יוחנן הסנדלר, דאמר בשוגג יאכל במ״ש לאחרים ולא לו, במויד לא יאכל עולמית לא לו ולא לאחרים: (ה) אמר רב דימי מנהרדעא השוחט לחולה בשבת מותר לבריא באומצא, מ״ט כיון דלא אפשר לכזית בשר בלא שחיטה כי קא שחיט אדעתא דחולה קשחיט, המבשל לחולה בשבת אסור לאכול ממנו בריא, גזירה שמא ירבה בשבילו:

(ו) **מתני׳ תנור** שהסיקוהו בקש ובגבבא [לא יתן בין מתוכו בין מעל גביו, כופח שהסיקה בקש ובגבבא] הרי היא כבירים, בגפת ובעצים הרי היא כתנור.

(ז) אמר ר׳ יוסי בר חנינא כופח מקום שפיתת קדירה אחת, כירה מקום שפיתת שתי קדירות, (ח) ואסקינן הלכתא דכל מידי דאסור להשהותה ע״ג כירה אלא א״כ היא גרופה וקטומה אסור נמי לשהויי ע״ג כופח, מידי דהוה אכירה דאסור לשהויי ע״ג אלא א״כ גרופה וקטומה מידי דלא בשיל כל צורכו, מיהו לשהויי עליה מידי דבשיל כל צורכו שרי, הכא נמי לא שנא, ודוקא מידי דמצטמק ורע לו דומיא דכירה:

(ט) **מתני׳ אין** נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתגלגל ותצלה. (י) ואם גלגל הוא בידו חייב חטאת. (יא) אמר מר זוטרא אף אנן נמי תנינא חוץ מן המליח הישן וקוליים האספנין שהדחתן היא גמר מלאכתן: ולא יפקיענה בסודרין.

(יב) דגזרינן תולדה דחמה אטו תולדה אור: ור׳ יוסי מתיר. (יג) והלכתא כת״ק: ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה. (יד) ובהא אפילו ר׳ יוסי מודה, מ״ט (טו) אמר רבא גזירה שמא יזיז עפר ממקומו:

(טז) **מתני׳ מעשה** שעשו אנשי טבריא והביאו סילון של צונן לתוך אמה של חמין, אמרו להם חכמים אם בשבת ה״ה כחמין שהוחמו בשבת ואסורים

הערות ותקונים

לחולה בשבת. גם זה הוא ברי״ף שם: ד) וראיתי שפסק הגאון המבשל בשבת דלאו לחולה הלכה כר׳ יוחנן הסנדלר דאמר בשוגג כו׳. בזה כוון להגאון רבינו יצחק אלפסי ז״ל (הרי״ף) כי הוא הביא שם המאמר מר׳ יוחנן הסנדלר, וז״ל גרסינן בפרק מרובה [ב״ק דף ע״א ע״א] המבשל בשבת בשוגג יאכל, במזיד לא יאכל, דברי ר׳ מאיר, ר׳ יהודה אומר כו׳, ר׳ יוחנן הסנדלר אומר בשוגג יאכל למוצאי שבת לאחרים ולא לו, במזיד לא יאכל עולמית לא לו ולא אחרים, וסיים וש״מ דליתא לדר׳ יוחנן הסנדלר הילכך הלכה כר׳ יהודה כו׳. וזה שהביא המחבר המבשל בשבת דלאו לחולה הלכה כר׳ יוחנן הסנדלר יש לתקן הסנדלר בשבת לחולה דלאו הלכה כר׳ יוחנן הסנדלר. ומלת ״דלאו״ נשמטה ממקומה. ועיין בהר״ן ובהמאור ברי״ף שם ועיין בהרא״ש ב״ק פ״ז בדף ע״א שהביא דברי האלפסי וכתב קצרה דעתי מהבין דברי האלפסי ע״ש: ה) אמר רב דימי מנהרדעא השוחט לחולה בשבת. גם זה מועתק מן הרי״ף והביא שם גרסינן בחולין השוחט לח׳לה בשבת כו׳, והוא בחולין דף ט״ו ע״ב: ו) מתני׳ תנור שהסיקוהו. משנה ל״ח ע״ב: ז) א״ר יוסי בר חנינא. גמרא שם ורי״ף שם: ח) ואסקינן הלכתא דכל מידי כו׳. כל המאמר הוא לקוח מהרי״ף: ט) מתני׳ אין נותנין. משנה ל״ח ע״ב: י) ואם גלגל בידו חייב חטאת. גמרא שם: יא) אמר מר זוטרא. בגמרא אמר מר בריה דרבינא. אולם בריי״ף הוא כמו שהביא המחבר, ובעל דקדוקי סופרים לא הביא נוסחת הרי״ף רק במקום לפנינו אמר מר בריה דרבינא הביא הוא בכ״י הגי׳ בריה דרבא: יב) דגזרינן. גמרא ורי״ף שם: יג) והלכתא כת״ק. הרי״ף שם: יד) ובהא אפילו אפילו ר׳ יוסי מודה. הוא לשון הרי״ף: טו) אמר רבא. בגמרא וברי״ף הגי׳ רבה: טז) מתני׳

ברחיצה ובשתיה, בי״ט כחמין שהוחמו בי״ט ואסורים ברחיצה ומותרים בשתייה. (יו) אמר רב נחמן תבריניהו אנשי תבריא לסילוניהו, (יח) והלכתא כרב נחמן אליבא דרבנן. (יט) תניא לא ישתטף אדם כל גופו בין בחמין ובין בצונן, דברי ר׳ מאיר, ור׳ שמעון מתיר, ר׳ יהודה אומר בחמין אסור בצונן מותר, אמר ר׳ יוחנן הלכה כר׳ יהודה, (כ) הלכך בחמין אסור בין בכלי ובין בקרקע, ודוקא חמי אור, אבל חמי טבריא שרי: (כא) אתמר חמין שהוחמו מע״ש, [רב אמר] למחר רוחץ בהם כל גופו אבר אבר, ושמואל אמר לא התירו לו לרחוץ אלא פניו ידיו ורגליו, אבל לא כל גופו אבר אבר, (כב) והלכתא כשמואל משום דתניא כוותיה, (כג) ואין צריך לומר בחמין שהוחמו בשבת או בי״ט דלדברי הכל אסור. (כד) מרחץ שפקקו נקביו מע״ש למ״ש רוחצין בו מיד. אמר ר׳ שמעון בן פזי (כה) אמר ר׳ יהודה משום בר קפרא בתחילה היו רוחצין בחמין שהוחמו מע״ש, התחילו הבלנין להחם חמין בשבת, אסרו להם את החמין והתירו להם את הזיעה, ועדיין היו רוחצין בחמין, ואומרים מזיעין אנחנו עצמינו, אסרו להם את הזיעה והתירו להם את חמי טבריא, ועדיין היו רוחצין בחמי האור ואמרו בחמי טבריא רחצנו, אסרו להם חמי טבריא, והתירו להם את הצונן, כיון שראו חכמים שאין הדבר עומד, התירו להם חמי טבריא, וזיעה באיסורה עומדת. אמר רבא האי מאן דעבר אדרבנן שרי למקרייה עבריינא: (כו) ת״ר לא ישוט אדם בבריכה מלאה מים ואפילו עומדת בחצר, (כז) ואי אית לי׳ גידודי שרי, מאי טעמא כי עקר להו מיא הא איכא גידודי דמהדרי להו: (כח) ת״ר מתחמם אדם נגד המדורה, ויוצא ומשתטף בצונן, ובלבד שלא ישתטף בצונן ויתחמם כנגד המדורה מפני שמפשיר מים שעליו: (כט) ת״ר מיחם אדם אלונתית ומניחה ע״ג מעיים בשבת, ובלבד שלא יביא קומקמים של [מים] חמין, ויניחנו ע״ג מעיים בשבת, ודבר זה אפילו בחול אסור מפני הסכנה: (ל) ת״ר מביא אדם קיתון של מים ומניחו כנגד המדורה, לא בשביל שיחמו, אלא בשביל שתפוג צינתן. ר׳ יהודה אומר מביאה אשה פך שמן ומניחתו כנגד המדורה, לא בשביל שיחמו, אלא בשביל שיופשר. אמר רשב״ג אף סכה אשה ידה שמן ומחממתה כנגד המדורה, לא בשביל שיבשל, אלא בשביל שיופשר, וסכה לבנה קטן ואינה חושש. (לא) אמר ר׳ יהודה אמר שמואל אחר שמן ואחר מים יד סולדת בו אסור, אין יד סולדת בו מותר, היכי דמי יד סולדת בו, כל

שבריסו של תינוק נכוית:

(לב) **מתני׳ מוליאור** הגרוף, דהיינו גחלים מבפנים ומים מבחוץ. שותין הימנו בשבת, אנטיכי, דהיינו בי דודי, אין שותין הימנו בשבת, ואע״פי שהיא

גרופה, מפני שהנחושת מחממתה:

(לג) **מתני׳ מיחם** שפינהו וכו׳. (לד) ואסיקנן מיחם שפינהו ויש בו מים חמין לא יתן

הערות ותקונים

מעשה שעשו אנשי טבריא. משנה ל״ח ע״ב: יז) אמר רב נחמן. גמרא ל״ט ע״ב ורי״ף שם: יח) והלכתא כרב נחמן. הרי״ף שם: יט) תניא לא ישתטף. גמרא ל״ט ע״ב: כ) הלכך בחמין אסור. הוא לשון הרי״ף והגי׳ שם והלכתא בחמין אסור: כא) אתמר חמין שהוחמו מע״ש. גמרא מ׳ ע״א ורי״ף שם: כב) והלכתא כשמואל משום דתניא כוותיה. הרי״ף: כג) ואין צריך לומר בחמין שהוחמו בשבת או ביו״ט. גמרא מ׳ ע״א הגי׳ ביו״ט וברי״ף הגי׳ בשבת והמחבר ערב בי נוסחאות יחד: כד) מרחץ שפקקו נקביו. גמרא מ׳ ע״א ורי״ף שם: כה) אמר ר׳ יהודה. צ״ל א״ר יהושע בן לוי: כו) ת״ר לא ישוט. מ׳ סע״ב ומ״א ע״א ורי״ף שם: כז) ואי אית ליה גידודי שרי מ״ט כו׳. הוא לשון הרי״ף: כח) ת״ר מתחמם אדם. מ׳ ע״ב ורי״ף: כט) ת״ר מיחם אדם אלונטית. שם שם: ל) ת״ר מביא אדם. שם שם: לא) א״ר יהודה אמר שמואל. שם שם: לב) מתני׳ מוליאור הגרוף. משנה מ״א ע״א, ומה שחביא המחבר דהיינו גחלים כו׳ דהיינו בי דודי, וכן מפני שהנחושת מחממתה. הוא בגמרא שם וברי״ף שם: לג) מתני׳ מיחם שפינהו. משנה

לתוכו מים מועטין בשביל שיחמו, אבל נותן לתוכו מים מרובין כדי להפשירן, ומיהם שפינהו ממנו מים לא יתן לתוכו מים כל עיקר מפני מצרף, ור' יהודה היא, (לה) ולא קי"ל כוותיה אלא כר' שמעון דאמר דבר שאין מתבטין מותר, אמר רבינא קוץ ברה"ר מוליכו פחות פחות מד' אמות, בכרמלית אפילו טובא:

(לו) **מתני' אבל** נותן הוא מים לתוך המיחם או לתוך הכוס כדי להפשירן: (לז) ת"ר נותן אדם חמין לתוך הצונן, ולא צונן לתוך החמין דברי ב"ש, וב"ה אומרים בין חמין לתוך הצונן ובין צונן לתוך החמין מותר, בד"א בכוס, אבל באמבטי חמין לתוך צונן ולא צונן לתוך החמין, (לה) והלכתא כב"ה, (לט) דאמר רב הונא ברי' דר' יהושע חוינא ליה לרבא דלא קפיד. מדתני ר' חייא מערה אדם קיתון של מים לתוך ספל של מים בין חמין לתוך צונן בין צונן לתוך חמין:

(מ) **מתני' אילפס** וקדרה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכו תבלין, אבל נותן לתוך הקערה ולתוך התמחוי, ר' יהודא אומר לכל הוא נותן, חוץ מן דבר שיש בו חומץ וציר. (מא) והלכתא כת"ק. (מב) תניא ר' יהודא אומר לכל האילפסין הוא נותן ולכל הקדירות שהעבירן מרותחין הוא נותן, חוץ מן דבר שיש בו חומץ וציר. (מג) תני ר' חייא מלח אינה כתבלין (מד) דבכלי המזון לא בשלה, והיינו דאמר רב נחמן צריכה מילחא בישולא כבישרא דתורא:

(מה) **מתני' אין** נותנין כלי תחת הגר לקבל בו את השמן, ואם נתנוהו מבעוד יום מותר, אבל ניאותין הימנו, מפני שאינו מן המוכן. (מו) אמר רב חסדא אעפ"י שאמרו אין נותנין כלי תחת התרנגולת לקבל ביצתה, (מז) שאסור לבטל כלי מהיכנו, אבל כופה עליה כלי בשביל שלא תשבר. (מח) איתמר מת המוטל בחמה אמר ר' יהודא אמר שמואל בשבת הופכו מלמטה למעלה. (מט) ורב אחאי בר שלמיה משמיה דרב אמר מניח עליו ככר או תינוק ומטלטלו. והלכתא כרב. (נ) אמר ר' יהודא בן לקיש שמעתי שמצילין את המת בפני הדליקה בשבת. ואעפ"י דטלטול מן הצד שמיה טלטול שרי. מ"ט מתוך שאדם בהול על מתו אי לא שרית ליה אתי לידי כיבוי דאורייתא. (נא) א"ר יוחנן הלכה כר' יהודה בן לקיש במת אבל בעלמא אסור: (נב) ובן שמונה חי נמי מצילין בפני הדליקה, (נג) אבל בעלמא אין מטלטלין אותו בשבת, שהרי הוא כאבן, אבל אמו שוחה עליו ומניקתו, אבל פגה שטמנה בתבן וביוצא בהן, בגון אוכלין שהוא צריך לאוכלן בשבת, טלטול מן הצד בכל כי האי מלתא לאו שמיה טלטול:

(נד) **[מתני'] מטלטלין** נר חדש אבל לא ישן. ר' שמעון אומר כל הנרות מטלטלין חוץ מן הנר הדלוק בשבת. (נה) ונותנין כלי תחת הנר לקבל

הערות ותקונים

מ"א ע"ב: לד) ואסקינן. גמרא שם: לה) ולא קי"ל כוותיה אלא כר' שמעון. עיין בריטב"ץ:
לו) מתני' אבל נותן. משנה שם: לז) ת"ר נותן אדם. גמרא מ"ב ע"ב ורי"ף שם: לח) והלכתא כב"ה. הרי"ף שם: לט) דאמר רב הונא בריה דר' יהושע. גמרא שם. והרי"ף גורס בריה דר' הושעי': מ) מתני' אילפס וקדרה. משנה מ"ב ע"א וע"ב. מא) והלכתא כת"ק. הרי"ף שם:
מב) תניא ר' יהודה אומר. גמרא מ"ב ע"ב: מג) תני ר' חייא. גמרא ורי"ף שם: מד) דבכלי המזון לא בשלה. בגמרא וברי"ף דבכלי ראשון נמי לא בשלה: מה) מתני' אין נותנין. משנה מ"ב ע"ב: מו) אמר רב חסדא. גמרא ורי"ף שם: מז) שאסור לבטל כלי מהיכנו. לקוח מהרי"ף:
מח) אתמר מת המוטל בחמה. גמרא מ"ג ע"ב ורי"ף שם: מט) ורב אחא בר שלמיה משמיה דרב. בגמרא רב חנינא בר שלמיה משמיה דרב, ובדקדוקי סופרים הביא נוסח הרפוס רב חיננא בר שלמיה ובש"ס כ"י רב חנניה בר שלמיא, לכן יש לתקן לפנינו רב חנינא ובריי"ף הגי' ורב חיננא בר שלמיה:
נ) א"ר יהודה בן לקיש. גמרא ורי"ף שם: נא) א"ר יוחנן. גמרא שם ורי"ף שם: נב) אבל בעלמא אין הוספה מהרי"ף: נג) ובן שמונה חי כו' עד לאו שמיה טלטול. הוא מהרי"ף שם: נד) מתני' מטלטלין

ניצוצות, אבל לא יתן לתוכו מים מפני שהוא מכבה. (נו) והכי אסקינן להו, נר שהדליקו בהן באותה שבת אע"י שכבתה אסור לטלטלה דמוקצה מחמת איסור הוא, וכן מותר השמן שבנר ושבקערה שהדליקו בהן באותה שבת אסור להסתפק מאותו שמן באותו שבת משום איסור מוקצה. (נז) אמר ר' זירא פמוט שהדליקו עליה באותו שבת אסור לטלטלה, לא הדליקו עליה לאותה שבת דברי הכל מותר לטלטלה, (נח) והכי הלכתא. (נט) ומטה שיש עליה מעות אסור לטלטלה, אין עליה מעות מותר לטלטלה, בין יחדה ובין לא יחדה, ואם היו עליה מע"ש אסור לטלטלה, [והוא שלא יהו עליה בין השמשות אבל] אם היו עלי' בין השמשות דמיקרי איתקצי לבין השמשות איתקצי לכולי שבת, והוה לי' כמוקצה מחמת איסור, והלכתא מניחין נר ע"ג אילן בשבת, אבל לא בי"ט, כיון דבשבת בדיל מן הנר, לא אתי לאישתמושי באילן, ביו"ט דלא בדיל מן הנר אתי לאשתמושי באילן. (סא) אמר ר' יהודה אמר שמואל אין מוקצה לר' שמעון אלא גרוגרות וצמוקים בלבד. (סא) והכי מ"ט הואיל ומכיר אותם בנתים: (סב) תניא מלבנות המטה וכרעי המטה ולוחין שבקבים לא יחזיר, ואם החזיר פטור אבל אסור, ולא יתקעם, ואם תקעם חייב חטאת, אמר רשב"ג ואם היה רפוי מותר:

(סג) **מתני' נותנין** כלי תחת הנר בשבת לקבל ניצוצות, (סד) שאין בהן ממש, ושרי לטלטולי וההיא כלי דלא מבטל מהיכנו: אבל לא יתן לתוכו מים, בי"ט, ואין צריך לומר בשבת משום שהוא מכבה:

[פרק ד'] (א) **במה** טומנין ובמה אין טומנין, אין טומנין לא בנפת ולא בזבל ולא במלח ולא בסיד ולא בחול, בין לחים ובין יבשים. (ב) ואסקינן לעולם לענין הטמנה, אפילו גפת דשומשמין נמי אסור כ"ש גפת של זיתים, ולענין אסוקי הבלא דשומשמין לא אסיק לי' הבלא, כללא דמלתא כל דבר שמוסיף בגון גפת וזבל ומלח וסיד וחול אין טומנין בהן: (ג) ולא בתבן ולא בזגין לחין. (ד) בגון מורטא דביני [אטמי]:

הערות ותקונים

נר חדש. משנה מ"ד ע"א: נה) ונותנין כלי תחת הנר. משנה מ"ז ע"ב: נו) והכי אסקינן להו נר שהדליקו כו'. כל זה הוא ברי"ף שם: נז) א"ר זירא. גמרא מ"ד ע"א וריי"ף שם: נח) והכי הלכתא. הריי"ף שם: נט) ומטה שיש עליה מעות. כל המאסר נובע מהריי"ף: ס) א"ר יהודה אמר שמואל. גמרא מ"ה ע"א וריי"ף שם: סא) והכי מ"ט הואיל ומכיר אותם בנתים. הלשון משובש ונובע ג"כ מהריי"ף והביא וז"ל ירושלמי מאי שנא הני הואיל ומטריחות בינתים. וכתב שם הר"ן הואיל ומטריחות בנתים בעוד שאינן יבשות ונמצא כשנכנס שבת היו מוקצות לגמרי הלכך אע"פ שנתייבשו בחצי היום אסורות. ועיין תור או"ח סי' ש"י ובמרן ב"י שם. וגם בתוס' שבת שם ד"ה אלא בגרוגרות וצימוקין הביאו הירושלמי: סב) תניא מלבנות המטה וכרעי המטה ולוחין שבקביים. גמרא מ"ז סע"א וריי"ף שם וצ"ל ולווחים של סקיבוס, עיין ערוך ערך לח ב' ורש"י פי' ולווחים של סקיבוס עץ קטן כעין דף שתוקעים בקשת שעליו הוא כושיב החץ: סג) מתני' נותנין כלי. משנה מ"ז ע"ב: סד) שאין בהן ממש. גמרא שם וריי"ף שם: סה) והההיא כלי דלא מבטל מהיכנו. הריי"ף שם: סו) אבל לא יתן לתוכו מים בי"ט כו'. בגמרא ובריי"ף ולא יתן לתוכו מים מפני שהוא מכבה מע"ש ואין צריך לומר בשבת. לכן במקום בי"ט צ"ל בע"ש:

[פ"ד] א) במה טומנין. משנה ריש פ"ד דף מ"ז ע"ב: ב) ואסקינן גמרא שם וריי"ף שם: ג) ולא בתבן. הוא במשנה שם: ד) כגון מורטא דביני אטמי. מלת „אטמי" הוספתי כמו שהוא בגמרא מ"ש ע"א. והריי"ף מפרש וכתב הוא הצמר שבין ירכותיה של בהמה שיש בו לחלוחית קבועה שאינה עוברת. וראיתי בפי' הר"ח לשבת שם כתב פי' מורטא דביני אטמא העמר [יש לתקן הצמר] שבין הירכות של בהמה כיון שתמיד השחנתה שותת בין ירכותיה יש בו לחלוחית לעולם ואינו מתנגב לעולם ואפילו עושה מאותו צמר כסות יש בו לחלוחית. ועיין בפי' רש"י בגמרא שם, ובעל ערוך השלם בערך אטמא הביא המאמר הזה וכתב פי' אטמא בלשון סורי כל דבר עב

(ה) **מתני׳ ולא בעשבין** בזמן שהן לחין, (ו) מחמת עצמן, אבל טומנין בהן בזמן שהן יבישין. תניא אין נותנין מוכין לא לתוך הכר ולא לתוך הכסת ביו״ט ואין צריך לומר בשבת, נשרו מחזירין אותן בשבת, ואין צריך לומר ביו״ט. (ח) מתירין בית הצוואר בשבת, אבל לא פותחין מפני שהוא חיבור, אבל מגופת החבית נוטלה מפני שאינה חיבור:

(ט) **מתני׳ טומנין** בשלחין ומטלטלין אותן. (י) ומסתברא כר׳ יוסי דאמר שלחין של בעל הבית ול״ש שלחין של אומן מותר, (יא) דשלחא הוא, (יב) ונתברר לר׳ יוסי שאין האומנין מקפידין עליהם, וה״ה לעורות:

(יג) **מתני׳ טומנין** בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן, כיצד הוא עושה נוטל את (הקידרה) [הכסוי] והן נופלות, והקופה מטה על צידה ונוטל ומחזיר. (יד) לא כסהו מבעוד יום לא יכסנו משתחשך, כיסהו ונתגלה מותר לכסותו: טומנין בגיזי צמר וכו׳. (טו) אמר רבא לא שנו אלא שלא ייחדם להטמנה, אבל ייחדם להטמנה מטלטלין אותן. (טז) חריות של דקל שגדרן לעצים ונמלך עליהם לישיבה צריך לקשרן, רשב״ג אין צריך לקשר, והלכתא כרשב״ג:

(יז) **מתני׳ ממלא** את הקיתון ונותן תחת הכר או תחת הכסת. (יח) אמר רב יהודא אמר רב מותר להטמין את הצונן. (יט) ת״ר אעפ״י שאמרו אין טומנין את החמין (כ) אלא בדבר שאינו מוסיף, אם בא להוסיף מוסיף, כיצד הוא עושה ר׳ שמעון בן גמליאל אומר נוטל את הסדינין ומניח את הגלופקרין, וכן היה רשב״ג אומר לא אסרו אלא שפינה מאותה מיחם, אבל פינה ממיחם למיחם מותר. טמן וכיסה בדבר הניטל בשבת, או שטמן בדבר שאינו ניטל, וכיסה בדבר הניטל [בשבת], הרי זה נוטל ומחזיר. טמן וכיסה בדבר שאינו ניטל [בשבת], או שטמן בדבר הניטל [בשבת], וכיסה בדבר שאינו ניטל, אם מגולה מקצתו נוטל ומחזיר. (כא) ר׳ יהודה אומר נעורת של פשתן דקה הרי היא כובל. מניחין מיחם ע״ג מיחם, וקדירה ע״ג קדירה, אבל לא מיחם ע״ג קדירה, ולא קדירה ע״ג מיחם, וטח את פיהם בבצק לא בשביל שיחמו אלא בשביל שישמרם, וכשם שאין טומנין את החמין לאחר חשיכה, כך אין טומנין את הצונן, ורבי התיר [להטמין] את הצונן. (כב) אין מרסקין לא את השלג ולא את הברד בשבת בשביל שיזובו מימיהן, אבל נותן הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש:

הערות ותקונים

וחזק ומזה גם בהשאלה ירך: ה) מתני׳ ולא בעשבין. משנה מ״ז ע״ב: ו) ״מחמת עצמן״ הוסיף המחבר עפ״י גמרא שם: ז) תניא אין נותנין מוכין. גמרא מ״ח ע״א: ח) מתירין בית הצואר שם: ט) מתני׳ טומנין בשלחין. משנה מ״ח ע״א: י) ומסתברא כר׳ יוסי. הרי״ף שם וסיים שם וכן פסק רב שרירא גאון משום הראשונים שהלכה כר׳ יוסי. וכן ראיתי בפי׳ הר״ח לשבת שם שכתב וקבלנו מרבותינו דהלכתא כר׳ יוסי וע״ש שטפרש הטעם. ועיין בר״ן באלפסי שם: יא) דשלחא הוא. בגמרא אבא שלחא הוה, ופי׳ אומן לעבד עורות, וברי״ף דר׳ יוסי שלחא הוה אביו: יב) ונתברר לר׳ יוסי שאין האומנין מקפידין עליהם וה״ה לעורות. הוא לשון הרי״ף שם: יג) מתני׳ טומנין בגיזי צמר. הוא במשנה שם מ״ח ע״א: יד) לא כיסהו כו׳. הוא במשנה נ״א ע״א: טו) אמר רבא. גמרא מ״ש ע״ב וברי״ף שם: טז) חריות של דקל. גמרא נ׳ ע״א ורי״ף שם: יז) מתני׳ ממלא את הקיתון. משנה נ״א ע״א: יח) אמר רב יהודה אמר רב. גמרא שם ולפנינו בגמרא גם ברי״ף אמר רב יהודה אמר שמואל: יט) ת״ר אעפ״ש שאמרו אין טומנין. גמרא נ״א ע״א ורי״ף שם: כ) אלא בדבר שאינו מוסיף. בגמרא וברי״ף הגי׳ אפילו בדבר שאינו מוסיף. ובגמרא כ״י הובא בדקדוקי סופרים דף נ׳ ע״א אין טומנין את החמין בדבר שאינו מוסיף חבל ומלת ״אפילו״ ליתא והביא שם באות ס׳ כי ליתא גם בכ״י אקספארד ובדפוסים הראשונים ובהרא״ש ובחי׳ הרשב״א: כא) ר׳ יהודה אומר. גמרא נ״א ע״ב וברי״ף שם: כב) אין מרסקין. בגמרא שם מרסקין, ונרשם בגליון בתוספתא פ״ד איתא מרסקין בסמ״ך וכן הוא בערוך ורי״ף והרא״ש:

[פרק ה'] (א) במה בהמה יוצאה. ובמה אינה יוצאה, יוצא הגמל באפסר, ונאקה בחוטם, (ב) פי' נאקה היינו בברא, בברה קלה (ירמי' ב כג) מתרגמינן ינקא קלילא. ולובדקים (בפרומיא) [בפרומביא], והסוס בשיר, וכל בעלי השיר יוצאין בשיר, ונמשכים בשיר. (ג) כללא דמילתא כל נטירותא יתירתא משאוי הוא ואסור, ואע"ג דאמר שמואל הלכה כחנניה דסבר נטירותא יתירתא לאו משאוי היא, לית הלכתא כוותיה, דהא רב פליג עליה, והלכתא כרב באיסורין:

(ד) [מתני' חמור יוצא במרדעת]. (ה) תניא חמור יוצא במרדעת בזמן שהיתה קשורה לו מע"ש ולא באוכף אעפ"י שקשור לו מע"ש. (ו) בעא מיניה רב אסי בר נתן מר' חייא בר אשי מהו ליתן מרדעת ע"ג חמור בשבת בשביל שלא ייקו, אמר לי' מותר, ובלבד שלא יצא בו חוץ לחצר המעורבת, (ז) אבל (קלמת) [קרסטל] רב שרי ושמואל אסר, (ח) והלכתא כשמואל, דהא אותביניה תרתי תיובתא לרב ולשמואל ואיפרקו אליבא דשמואל, ולא איפרקי אליבא דרב. (ט) סבין (ומפרסין) [ומפרכסין] לאדם משום תענוג כ"ש משום צער ומכה, אבל לבהמה אי אית לה מכה (מפרכין) [מפרכסין] משום צער בעלי חיים, ולא גזרינן משום שחיקת סממנים, והלכתא כר' יאשי': (יא) תניא לא יצא הסוס בזנב שועל, (יב) ולא בזהורית שבין עיניו, ולא יצא הזב בכים שלו, ולא עזים בכים שבדדיהן, ולא סרה בחוסם שבפיה, (יג) ולא סייחין בקרסטלין שבפיהן, ולא בהמה בסנדל שברגלה, ולא בקמיע אעפ"י שהוא מומחה, וזה חומר בבהמה מאדם. אבל יוצא הוא באוגד שע"ג המכה, (יד) ובקשישין שע"ג השבר, ובשליא המדולדלת בה ופוקק לה [זוג] בצוואר ומטיילת עמה בחצר:

(טו) מתני' הזברים יוצאין לבובין. (טז) היינו [עור] שקושרין להם על זכרותן כדי שלא יעלו על הנקיבות. והרחלים יוצאין שחוזות, (יז) היינו שאוחזין אליה שלהן למעלה, כדי שיעלו עליהם זכרים. (יח) וכבילות שמכבלין אותן למילת, (יט) אמר

הערות ותקונים

[פ"ה] ה) בהמה בהמה. משנה ריש פ"ה דף נ"א ע"ב: ג) פי' נאקה היינו בברא כו'. הוא דברי המחבר והראיה מהתרגום אינו מכוון: ג) כללא דמילתא כל נטירותא כו'. הוא דברי הרי"ף: ד) מתני' חמור יוצא במרדעת. משנה נ"ב ע"ב, ותוספתי בפנים: ה) תניא. גמרא נ"ג ע"א ורי"ף שם: ו) בעא מיניה כו'. גמרא ורי"ף: ז) אבל קרסטל. כן תקנתי כמו שהוא ברי"ף: ח) והלכתא כשמואל דהא אותיביניה תרתי תיובתא כו'. הוא לשון הרי"ף: ט) סבין ומפרכסין. גמרא נ"ג ע"ב והובא ברי"ף: י) ולא גזרינן משום שחיקת סממנים. עיין ברי"ף שם: יא) תניא לא יצא הסוס. גמרא נ"ג ע"א ורי"ף שם: יב) ולא בזהורית שבין עיניו. וכ"ה ברי"ף, ובגמרא ולא בזהרורית, והערוך הביא פי' לשון של זהורית שתולין לסוס משום נוי: יג) ולא סייחין בקרסטלין. וכ"ה ברי"ף ובגמרא הגי' בטרסקלין, והם ב' נוסחאות וגם בתוספתא שבת פ"ד הגי' קרסטלין וכ"ה בש"ס כ"י אקספארד ובדפוסים ישנים ועיין ערוך ערך קרסטל: יד) ובקשישין שע"ג השבר. וכן הביא הערוך בערך קש וכתב פי' עשב שמשים ע"ג המכה, פ"א דפין של עץ שנותנים על השבר שלא תתחכך, וברי"ף הגי' ובכתיתין שע"ג השבר, וכן הביא הערוך בערך אגד. וכן בתוספתא שבת פי"ב הגי' כתיתין וגם בש"ס כ"י עיין דקדוקי סופרים בשבת שם, ובאו"ז ה' שבת סי' פ"ג סק"ט הביא בשם הערוך שתי גירסאות כתיתין וקשישין: טו) מתני' הזברים יוצאין לבובין. משנת נ"ב ע"ב: טז) היינו עור שקושרין להם כו'. גמרא נ"ג ע"ב ורי"ף: יז) היינו שאוחזין אליה שלהן למעלה. שם שם: יח) וכבילות שמכבלין אותן למילת. צ"ל וכבונות שמכבנין אותו למילת כמו שהוא לנכון בגמרא נ"ד ע"א וברי"ף. ולפנינו המאטר נלקה בחסר וכצ"ל כבולות שמכבלין אליה שלהן למטה שלא יעלו עליהן הזכרים. כבונות שמכבנין אותו למילת: יט) אמר רב אשי. בגמרא שם הגי' אמר רב ביבי בר אביי, אולם ברי"ף הגי' אמר רב ביבי אמר רב אשי, ועיין דקדוקי סופרים דף נ"ד ע"א אות פ' שהביא בגמרא כ"י הגי' א"ר ביבי בר אביי אמר רב

רב אשי כצמר נקי ורך בן יומו (כ) שמכבלין אותן למילת. (כא) אמר רב הלכה כת"ק דאמר עיזים יוצאין צרורות ליבש אבל לא לחלב:

(כב) **מתני'** ובמה אינה יוצאה, לא יצא הגמל במטולטלת, לא עקוד ולא ענול, וכן שאר כל הבהמות, ולא יקשור גמלים זה בזה וימשך, אבל מכנים חבלים לתוך ידו וימשך, ובלבד שלא יכרוך ויקשור:

מתני' אין חמור יוצא במרדעת. (כג) כדפסקינן לעיל גזירה דלמא אתי לאתויי מרדעת: ולא בזוג אעפ"י שהוא פקוק. (כד) משום דמיחזי כמאן דאזיל לחנגא, ומערב לי' בי"ט:

(כה) **מתני'** ולא בסולם שבצווארו, ולא ברצועה שברגליו. (כה*) סולם היינו בר לועה, למאי עבדי ליה היכא דאית לה מכה דלא הדר חכיך לה: ולא ברצועה.

(כו) דעבדי לה לגיזרין, (כז) פי' כל שפסיעותיה מרחיקות וקצרות ונוגעות רגליה זו בזו, ועקביה [נוגעות] זו בזו, והיא ניזוקת, עושין להן מטלית או רצועה על עקביהן כדי שלא תיזוק:

(כח) **מתני'** ולא התרנגולים יוצאין בחוטין, (כט) דעבדי להו סימנא כי היכי דלא ליחלפי: ולא ברצועה שברגליהן. (ל) דעבדו להו כי היכא דלא ליחמטא אלייתייהו ליתברו מאני:

(לא) **מתני'** אין הזכרים יוצאין בעגלה שתחת אליה שלהן. דעבדא לה כי היכא דלא ליחמטא אלייתייהו: ואין הרחלים יוצאין הנונות. מאי חנונות (לב) אמר רב הונא עין אחד יש בכרכי הים (לג) ויחנון שמו, מביאין קיסם ממנו, ומניחין לה בחוטמה כדי שתתעטש ויפלו דרנין שבראשה, אי הכי זכרים נמי, זכרים כיון דמנגחי אהדדי ממילא נפלו:

(לד) **מתני'** ואין העגל יוצא בניזמון. (לה) אמר רב הונא בר נורא אמר ר' אליעזר מאי משמע דהאי ניזמון לשנא דאוכף הוא, דכתיב הלכוף כאגמון ראשו (ישעי' נח ה): ולא פרה בעור הקופר. אי הכי זכרים נמי. זכרים כיון דמנגחי אהדדי

הערות ותקונים

אסי וכ"י אקספארד א"ר ביבי אמר רב אסי ובדפוסים ישנים א"ר ביבי בר אשי: כ) שמכבלין אותן למילת. גם בכאן צ"ל שמכבנין: כא) אמר רב הלכה כת"ק. גמרא שם ורי"ף שם: כב) מתני' ובמה אינה יוצאה. משנה נ"ד ע"א: כג) כדפסקינן לעיל. בגמרא שם איתא מ"ט כדאמרן וכתב הרי"ף פירוש כדאמרן לעיל מאי אינה קשורה לו אליבא אינה קשורה לו כלל פשיטה ליחוש דילמא נפלה ואתי לאתויי, אלא לאו שאינה קשורה לו מע"ש והוא לעיל בגמרא נ"ג ע"א: כד) משום דמיחזי. גמרא נ"ד ע"ב ורי"ף שם: כה) מתני' ולא בסולם. משנה שם נ"ד ע"א: כה*) סולם היינו בר לועה. גמרא שם: כו) דעבדי לה לגיזרין. גמרא שם דעבדי ליה לגיזר: כז) פי' כל שפסיעותיה מרחיקות וקצרות. הועתק מהרי"ף שהביא איכא מאן דאמר שפסיעותיהן רחוקות וקצרות ונוגעות עקביהן ורגליהן זו בזו והן ניזוקין ועושין להם מטלית או רצועות וקושרין על עקביהן כדי שלא יזוקו. ויותר נכון שצ"ל דחוקות וראיתי בדקדוקי סופרים דף נ"ח אות מ' שהביא ברי"ף כתב יד הגי' דחוקות: כח) מתני' ולא התרנגולים. משנה נ"ד ע"ב: כט) דעבדי ליה סימנא. גמרא ורי"ף שם: ל) דעבדו להו כי היכא דלא ליחמטא אלייתייהו ליתברו מאני. פה יש לתקן וכצ"ל כי היכא דלא ליתברו מאני, והמלות "ליחמטא אלייתייהו" נשתרבבו ממאמר שלאחריו על המשנה אין הזכרים יוצאין בעגלה. ופי' שלא תלקה אליה שלהן בסלעים: לא) מתני' אין הזכרים. משנה שם: לב) אמר רב הונא. גמרא ורי"ף שם: לג) ויחנון שמו. כ"ה ברי"ף, ובגמרא לפנינו וחנון שמו, וגם הערוך הביא הגי' יחנון, ועיין בערוך השלם שם: לד) מתני' ואין העגל יוצא בניזמון. משנה שם נ"ד ע"ב: לה) אמר רב הונא. גמרא ורי"ף שם,

ממילא נפלן דעבדי לה (לו) כי היכא דלא לימצוותא יאלי: ולא ברצועה שבין קרניה.
(לז) והלכתא כרב דאמר בין לנוי ובין לשמר אסור:

(לח) **מתני׳ פרתו** של (לט) ר׳ אליעזר בן עוריה היתה יוצאת ברצועה שבין קרניה שלא ברצון חכמים. (מ) תנא לא שלו היתה אלא של שבינו היתה מתוך שלא מיחה בו נקראת על שמו, מכאן שכל מי שאפשר לו למחות באנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו נתפס על כל העולם כולו:

[**פרק ו׳**] (א) **במה** אשה יוצאה ובמה אינה יוצאה, לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן, ולא ברצועה שבראשה, ולא תשבול בהם עד שתתרפס.
(ב) בעא מיניה רב כהנא מרב (ג) תיכי חלילתא דלאו גדילתא מאי, אמר ליה אריג קאמרת כל שהוא ארוג לא גזור. (ד) תנן התם אלו הוצצין באדם, חוטי צמר וחוטי פשתן, והרצועה שבראשי הבנות, ר׳ יהודה אומר של צמר ושל שיער אין חוצצין מפני שהמים נכנסין בהן. (ה) ואמר שמואל ומודים חכמים לר׳ יהודה בחוטי שיער שאין חוצצין: ולא בטבעת (ו) מאי טבעת, חומרת דקטיפתא (ז) דהיינו חוליא ידועה שתולין אותה בצוואר משום עין הרע. משמיה דאביי אמרו (ח) (אפילו ויני) [אפוויני] (ט) דהיינו ציץ. וכבר פירשתי בפ׳ תפילין: ולא בכבול לר״ה. (י) כבול היינו כיפה של צמר, (יא) והיינו חוטי צמר דגדילן ועבדין כי הוצא ורחב כשתי אצבעות. (יב) (מאי הוצא) [תניא יוצאה אשה בכבול ובאצטמא כו׳ מאי אצטמא כליא פרוחין] (יג) פי׳ כליא פרוחי משלית שתולין בה חוטין, כגון גלופקרא שתולין לכלה, לכלות ממנה (יד) [זבוב שאם יעמוד זבוב על פניה מתביישת לטרדו ומצטערת בן]: (טו) יוצא עבד בחותם של טיט

הערות ותקונים

ושם הגי׳ א״ר אלעזר במקום א״ר אליעזר: (ל) כי היכא דלא לימצוותא יאלי. פירש״י שלא ינקות עלוקה: (לז) והלכתא כרב. הרי״ף שם: (לח) מתני׳ פרתו של ר׳ אליעזר. משנה שם נ״ד ע״ב: (לט) ר׳ אליעזר. במשנה וברי״ף הגי׳ ר׳ אלעזר: (מ) תנא כו׳. גמרא הרי״ף שם:

[פ״ו] (א) במה אשה יוצאה. משנה ריש פ״ו דף נ״ז ע״א: (ג) בעא מיניה רב כהנא מרב. גמרא ורי״ף שם: (ג) תיכי חלילתא. הערוך ערך חל י״ב הביא המאמר הזה וכתב פי׳ כעין אזור חלול שקולטת בה שערת. ורש״י כתב תיכי חלילתא שרשאות של חוטין חלולות וענולות ומה שהוסיף המוחבר ״דלאו גדילתא״ לא מצאתי: (ד) תנן התם. גמרא שם ורי״ף: (ה) ואמר שמואל. גמרא שם נ״ז ע״ב ולפנינו איתמר א״ר נחמן אמר שמואל, וברי״ף הגי׳ אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל: (ו) מאי טבעת. גמרא שם ורי״ף שם: (ז) דהיינו חוליא ידוע שתולין אותה בצואר משום עין הרע. הוא לשון הרי״ף. וברי״ף שם חולי ידוע צ״ל חוליא ידוע והוא תכשיט נשים. וראיתי בפי׳ רבינו הנגאל לשבת שם שכתב יש מי שאומרים כי הוא טמיני מרגליות שתולות הנשים בצואריהן משום עין הרע. וגם הערוך ערך חמר הביא המאמר הזה וספרש כפי׳ ר״ח: (ח) אפילו זיני. תקנתי אפוזייני כמו שהוא לנכון בגמרא שם והר״ח בפי׳ הביא הגי׳ אבזייני וכתב כלומר אב שיש בו מיני הרבה, כי מיני תרגם זני, דכתיב (דניאל ג׳) זני זמרא, פי׳ כל מיני זמר. ועיין בערוך ערך אב: (ט) דהיינו ציץ. כ״ה ברי״ף: (י) כבול היינו כיפה של צמר. גמרא ורי״ף שם: (יא) והיינו חוטי צמר דגדיל ועבדין כי הוצא ורחב כשתי אצבעות. הוא לשון הרי״ף והר״ח בפי׳ כתב כיפה כדגרסינן [חולין קל״ח ע״א] כיפה של צמר הי׳ מונח בראש כ״ג ועליו הציץ, שני ושמת אותו על פתיל תכלת, והן חוטין גדילין מעשה עבות רחבין כשתים ושלש אצבעות כגון אבנט: (יב) ״מאי הוצא״ הסגרתי כי בטעות הוא והוספתי תניא יוצאה אשה כו׳, ועל זה הביא הפי׳ על כליא פרוחי: (יג) פי׳ כליא פרוחי משלית שתולין בה חוטין כו׳. הוא לשון הרי״ף: (יד) זבוב כו׳. הוספתי כמו שהוא ברי״ף: (טו) יוצא עבד. גמרא נ״ח ע״א ורי״ף שם ותמלות ״של

שבצווארו, אבל לא בחותם של מתכת שבבגדו, דדבר המקפיד עליו אין יוצאין, ושאין מקפיד עליו יוצאין בו:

(טז) **מתני׳ ולא** בעיר של זהב. (יז) אמר ר׳ יוחנן ירושלים דדהבא כדעבד לה ר״ע לדביתהו. וכלילא שרי מ״מ. (יח) רוקתא היינו כגון מטלית ואותן תחיכות קבועות על המטלית ושריא, מידי דהוי (אמטלית) [אטלית] מוזהבת, וקמרא נמי שרי דהיינו חגור, והיינו זינרא, דכתיב וחגור נתנה לכנעני (משלי לא כד), (יט) ומתרגמינן וזנרא יהבת לתגרא. (כ) ואזור מתרגמינן יגמור, ויש בו תחיכות קבועות כגון כלילא, מידי דהוה אאבנט של מלכים:

(כא) **מתני׳ ולא** בקטלה. (כב) דהיינו מנקטרי פארי: (כג) ולא בנזמים. (כד) דהיינו נזמי האף: (כה) ולא בטבעת שיש עליה חותם. (כו) שאם יש עליה חותם. (כז) למאי חזיא, תנא כמין טס של זהב יש לה על ראשה, בחול חולקת בה שערה. ובשבת מניחתה על פדחתה, ואם יוצאת אינה חייבת חטאת:

(כט) **מתני׳ לא** יצא איש בסנדל מסומר. (ל) מ״ט אמר ר׳ אבא אמר שמואל (לא) שלפי השמד היו, והיו נחבאין במערה ואמרו הנכנס יכנס והיוצא אל יוצא, נהפך סנדלו של אחד מהן, כסבורים היו אחד מהם יצא וראוהו אויבים והרגוהו, ועכשיו באין עלינו, דחקו זה בזה, והרגו זה בזה, יותר ממה שהרגו בהם אויבים, (לב) וכשיצאו גזרו חכמים שלא יצא האיש בסנדל המסומר לא בשבת ולא ביו״ט, משום דאיכא כנופיא דאיסורא, אבל בתענית שרי משום דאיכא כנופיא דהיתירא, פי׳ כיון שנהפך סנדלו של אחד מהן כלפי המסמרים ונתחבטו המסמרים בסטיו המערה עשה קול שמעו קול הברה, (לג) והיינו דתנן אין משלחין סנדל המסומר וכו׳. (לד) אמר ר׳ יהודה אמר שמואל ל״ש אלא לחזק, אבל לנוי מותר, ובמה לנוי, ר׳ יוחנן אמר ה׳ מכאן וה׳ מכאן, ור׳ חנינא אמר ג׳ מכאן וג׳ מכאן. (לה) תפרו מבפנים שרי משום דהוי ליה כמנעל דבמנעל לא גזרו ביה רבנן. (לו) תניא לא יצא האיש בסנדל המסומר ולא ישייל בו מבית לבית, ואפילו ממטה למטה, אבל מטלטלין אותן לכסות בהן את הכלי, ולסמוך בו כרעי המטה. (לז) נשרו רוב מסמרותיה ונשתיירו בו ד׳ או ה׳ מותר, ורבי מתיר עד

הערות ותקונים

טיט״ „של מתכות״ מפורש כן בגמרא שם והובא ברי״ף: עז) מתני׳ ולא בעיר של זהב. משנה ג״ז ע״א: יז) א״ר יוחנן. גמרא ג״ט סע״א ורי״ף שם: יח) רוקתא היינו כגון מטלית. הרי״ף: יט) ומתרגמינן וזנרא יהבת לתגרא. בתרגום לפנינו יהבת לכנענא: כ) ואזור מתרגמינן יגמור ויש בו תחיכות קבועות כגון כלילא. פה יש לתקן קמרא, אזור מתרגמינן קמור, ויש בו תחיכות קבועות כגון כלילא. וזה נובע מהרי״ף שם, רק המחבר תוסיף אזור מתרגמינן קטור, עיין במתורגמן וזה מוסב על לשון הגמרא (ג״ט ע״ב) קמרא שרי, ועיין בערוך ערך קמר שמפרש המלות קמרא רוקתא ונסכא: כא) מתני׳ ולא בקטלה. משנה ג״ז ע״א: כב) דהיינו מנקטרי פארי. גמרא ג״ט ולפנינו גם ברי״ף מנקטא פארי וע״ש בפיי רש״י: כג) ולא בנזמים. משנה שם: כד) דהיינו נזמי האף. גמרא ורי״ף שם: כה) ולא בטבעת משנה שם: כו) שאם יש עליה חותם. גמרא שם ורי״ף שם: כז) ולא בטחט. משנה שם: כח) למאי חזיא כו׳. גמרא ס׳ ע״א ורי״ף שם: כט) מתני׳ לא יצא איש בסנדל מסומר. משנה ס׳ ע״א: ל) מ״ט אמר ר׳ אבא אמר שמואל. וכ״ה ברי״ף ובגמרא איתא אמר שמואל והטלות, א״ר אבא ליתא והובא ג״כ בהרא״ש, וגם בגמרא כ״ו עיין דקדוקי סופרים צד 124 אות ע׳: לא) שלפי השטר היו, כ״ה ברי״ף ובש״ס כ״ו ולפנינו נשתנה מחמת הבקורת והציגו שלפי הגזרה: לב) וכשיצאו גזרו חכמים. גמרא ורי״ף שם: לג) והיינו דתנן אין משלחין כו׳. הרי״ף שם והביא היינו דתנן בי״ט, הוא בגמרא ביצה י״ד ע״ב: לד) א״ר יהודה אמר שמואל. גמרא ס׳ ע״ב ורי״ף שם: לה) תפרו מבפנים. גמרא שם ורי״ף שם: לו) תניא. שם שם: לז) נשרו. שם שם: לח) מתני׳ ולא בטנעל יחיד. משנה ס׳ ע״א, ובמשנה איתא רק ולא ביחיד

שבע. חיפהו בעור מלמטה, וקבעו בו מסמרים מלמעלה מותר. עשאו כמין טס או כמין יתד, או שחיפהו כולו מסמרים כדי שלא יהיה קרקע אוכלתו מותר:

(לח) **מתני׳ ולא** במנעל יחיד בזמן שאין ברגלו מכה. (לט) טעמא דאין ברגלו מכה, הא יש ברגלו מכה נפיק באותו שאין ברגלו מכה, דמנעל לשם תענוג עביד, וזו שיש בו מכה מכה מוכחת עליה:

(מ) **מתני׳ ולא** בתפילין. אפילו למ״ד שבת זמן תפילין היא, ואפילו הכי אסור מדרבנן, דר״ל דאיפסיק ואתי לאתויי ברה״ר, (מא) ואפילו למ״ד שבת לאו זמן תפילין, אם יצא בהם אינו חייב חטאת, דדרך מלבוש עבידא, (מב) אבל איסורא עביד:

(מג) **מתני׳ ולא** בקמיע בזמן שאינו מן המומחה (מד) אבל עביד ליה אדם מומחה, אע״ג דקמיע לא איתמחי שרי למיפק ביה. (מה) ת״ר איזהו קמיע מומחה, כל שריפא ושינה ושילש, אחד קמיע של כתב ואחד קמיע של עיקרין. (מו) ת״ר אחד חולה שיש בו סכנה ואחד חולה שאין בו סכנה יוצאין בקמיע, ולא שנכפה, אלא שלא יכפה, וקושר ומתיר [אפילו] ברה״ר ובלבד שלא יקשרנו בשיר ובטבעת, ויוצאין בקמיע לרה״ר, משום מראית עין הרע. (מז) ת״ר הברכות, דהיינו הפיוטין. (מח) והקמיעות, אעפ״י שיש בהם אותיות של שם. (מט) ומעיינות של תמרה, אין מחללין עליהם את השבת להצילן מפני הדליקה, אלא נשרפין במקומן, אם היה שם כתוב על ידות הכלים ועל כרעי המטה הרי זה יגוד ויגנז. היו הקמיעין מחופין בעור נכנס בהם לבית הכסא קבוע ואם לאו אסור. ותפילין היינו טעמא דאין נכנסין בהן לבה״כ משום שי״ן, (נ) דאמר אביי שי״ן של תפילין הלכה למשה מסיני:

(נא) **מתני׳ ולא** בשריון. (נב) דהיינו זירא: ולא בקסדא. (נג) אמר רב היינו סנוורתא, (נד) והיינו כובע של ברזל המכוסה על הראש: (נה) ולא במגפיים. (נו) דהיינו פוזמקי:

(נז) **מתני׳ לא** תצא אשה לא במחט הנקובה, ולא בטבעת שיש עליה חותם. (נח) אמר עולא וחילופיהן באיש, (נט) כלומר אם יצא האיש במחט שאינה נקובה, ובטבעת שאין עליה חותם חייב חטאת, (ס) והכי מסקנא דשמעתתא, ולאו הוצאה כלאחר

הערות ותקונים

והכוונה ולא בטנעל יחיד: (לח) טעמא דאין ברגליו מכה. גמרא ס״א ע״א ורי״ף: (מ) **מתני׳ ולא** בתפילין. משנה שם: (מא) אפילו למ״ד שבת זמן תפילין. גמרא שם: (מב) אבל איסורא עביד. הוספת המחבר: (מג) **מתני׳ ולא** בקמיע. משנה ס׳ ע״א: (מד) אבל עביד ליה מומחה. גמרא שם ושם הלשון אלא כיון דמומחה גברא אע״ג דלא מומחה קמיע: (מה) ת״ר איזה קמיע. שם שם: (מו) ת״ר אחד חולה. שם שם: (מז) ת״ר הברכות דהיינו הפיוטין. גמרא ס״א ע״ב והמלות „דהיינו הפיוטין״ הוסיף המחבר לפרש מלת הברכות, ורש״י כתב הברכות שתקנו חכמים כגון תשעה של ר״ה שיש בהן מלכות וזכרונות ושופרות: (מח) והקמיעות גמרא שם: (מט) ומעיינות של תמרה. בגמרא ומעיינות הרבה שבתורה, פי׳ רש״י מעיינות מפרשיות הרבה שנותנין בהן את מקראות של רפואה וכאשר הביא המחבר ומעיינות של תמרה בלתי מובן ויש לתקן ומעיינות של תורה: נ) דאמר אביי. גמרא ס״ב ע״ב ורי״ף שם: נא) **מתני׳ ולא** בשריון. משנה ס׳ ע״א: נב) דהיינו זירא. צ״ל זרדא כמו שהוא בגמרא ס״ב ע״א וברי״ף: נג) אמר רב היינו סנוורתא. גמרא שם ורי״ף: נד) והיינו כובע של ברזל המכוסה על הראש. וגם הערוך בערך סנוארתא מפרש כן. ורש״י כתב כובע עור תחת כובע המתכת: נה) ולא במגפיים. משנה שם: נו) דהיינו פוזמקי. גמרא ס״ב ע״א ורי״ף שם: נז) **מתני׳** לא תצא אשה. משנה ס״ב ע״א: נח) אמר עולא. גמרא ורי״ף שם: נט) כלומר אם יצא האיש במחט כו׳. הועתק מחרי״ף, ורש״י כתב אטבעת קאי דטבעת שיש עליו חותם אם יצא פטור ואם אין עליו חותם ויצא חייב. ועיין ברי״ף ובחרא״ש שכתבו ורבינו אלפס שפי׳ בין בטבעת בין במחט לא נראו דבריו. ועיין בשלטי הגבורים ברי״ף שם ועין בפי׳ הר״ח

יד הוא, דכיון שפעמים שאדם נותן לאשתו בחול טבעת שיש עליה חותם להוליכה לקופסא, ומנחת בידה עד שמגעת לקופסא, ונמצאת דרך הוצאתה באצבע, ואינה כלאחר יד, הלכך אם יצאה בה בשבת חייבת חטאת, ופעמים שהאשה נותנת לבעלה בחול טבעת שאין עליה חותם להוליכו לאומן, ומניחה בידו עד שמגיע לאומן, ונמצאת דרך הוצאתו בחול באצבע, הלכך אינה כלאחר יד, ומש"ה אם יצא בשבת חייב חטאת, אבל טבעת שיש עליה חותם תכשיט של זכר היא ולא אשכחן מאן דאסר, וחילופיהן הוי משוי וחייבין עליהם חטאת:

(סא) **מתני' ולא בכוליאר.** (סב) אמר רב היינו מכבנתא. (סג) דהייני מידי דמקיף ליה לרישיה כעין רדיד: (סד) ולא בכובלת. (סה) היינו חומרתא דפילון.

(סו) פי' חוליא של בושם שהאשה מתקשטת בה להעביר ממנה ריח רע, (סז) ועיקר מילת פילון מלשון בלול בשמן (ויקרא יד כא) דמתרגמינן דפיל במשה. (סח) וחכמים פוטרין מקרבן חטאת בכובלת ובצלוחית של פלייטין לאשה:

(סט) **מתני' לא** יצא האיש לא בסיף ולא בקשת ולא בתרים ולא באלה ולא ברומח, ואם יצא חייב חטאת. ר' אליעזר אומר תכשיטין של נוי הן לאיש, ומש"ה שרי, (ע) דכתיב הגור חרבך על ירך [גבור] הודך והדרך (תהלים מה ד). (עא) וחכמים אומרים אינן לו אלא לגנאי, שנאמר וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות (ישעי' ב ד):

(עב) **מתני' ביריית** טהורה. (עג) דהיינו דעומדת תחת אצעדה ויוצאין בה בשבת: (עד) כבלין טמאין ואין יוצאין בהם [בשבת]. (עה) היינו מטילין שלשלת ביניהן ונעשה כבלים:

(עו) **מתני' יוצאת** אשה בחוטי שיער בין משלה ובין משל חבירתה, בין משל בהמה, ובטטפת, ובסרביטין, בזמן שהן (רפויין) [תפורין], בכבול ובפיאה נכרית לחצר, ובמוך שבאזנה, והוא שקשור לה באזנה, ובמוך שבסנדלה, (עז) והוא שקשור לה בעקיבה, ובמוך שהתקינה לנדתה, ואעפ"י שאינו קשור ליה בין יריכותיה דכיון דמאים לא אתיא לאיתויי:

(עה) **מתני' בפלפל,** (עט) דעבדי לה לריח הפה: (פ) ובגרגר מלח (פא) דעבדי לה לדורשיני: (פב) ובכל דבר שתתן לתוך פיה. (פג) כגון זנגבילא:

הערות ותקונים

בגמרא שם: ס) והכי מסקנא דשמעתתא כו'. כל הלשון מועתק מהרי"ף: סס) מתני' ולא בכוליאר. משנה ס"ב ע"א: סנ) אמר רב. גמרא שם ורי"ף: סנ) דהיינו מידי דמקיף ליה לרישיה כעין רדיד. נוטע מהרי"ף. וכן הערוך בערך ככליאר חביא וי"א תכשיט שמעגל על ראשה ע"ש, ועיין בערך מכבנתא: סד) ולא בכובלת. משנה שם: סה) היינו חומרתא דפילון. גמרא שם: סו) פי' חוליא של בושם כו'. מועתק מהרי"ף: סז) ועיקר מלת פילון. גם זה הוא מהרי"ף וכ"ה בפי' רבינו חננאל: סח) וחכמים פוטרין. משנה שם: סט) מתני' לא יצא האיש. משנה ס"ג ע"א: ע) דכתיב חגור חרבך. גמרא שם: עא) וחכמים אומרים. משנה שם: עב) מתני' ביריית טהורה. משנה שם: עג) דהיינו דעומדת תחת אצעדה. גמרא ס"ג ע"ב: עד) כבלין טמאין. משנה שם: עה) היינו מטילין שלשלת כו'. גמרא שם: עו) מתני' יוצאת אשה בחוטי שער. משנה ס"ד ע"ב: עז) והוא שקשור לה באזנה, והוא שקשור לה בעקיבה, וכן ואעפ"י שאין קשור לה בין יריכותיה כו'. זה תוספ' המחבר באמצע המשנה עפ"י גמרא שם ס"ח ע"א: עח) מתני' בפלפל. משנה ס"ד ע"ב: עט) דעבדי לה לריח הפה. גמרא ס"ד ע"ב ורי"ף: פ) ובגרגר מלח. משנה שם: פא) דעבדי לה לדורשיני. גמרא ס"ח ע"א ורי"ף. ופירש"י לדורשיני לחולי השינים. והערוך ערך דר ה' הביא המאמר הזה וגורס לדור שיני וכתב פי' חולי של שינים ועיין בערוך השלם שהאריך בזה. ועיין דקדוקי סופרים צד 138 אות מ': פב) ובכל דבר. משנה שם: פג) כגון זנגבילא. גמרא

(פד) ובלבד שלא תתן לכתחלה בשבת, ואם נפל לא תחזיר, שן תותבת. (פה) תניא שן של כסף ד״ה מותר: (פו) שן של זהב, רבי מתיר וחכמים אוסרים. (פו) והלכתא כרבנן: (פח) מתני׳ יוצאין בסלע שעל הצינית, (פט) הבנות יוצאות בחוטין. (צ) פי׳ חוטין של צבעונים אסורים ושלא של צבעונים מותרים, כי הא דאבוה דשמואל: (צא) ואפילו בקסמין שבאוזניהם, נשים ערביות יוצאות ברעלות, (צב) דרגילין בהו, כדכתיב הנטיפות והשרות והרעלות (ישעיה ג יט): (צג) ונשים מדיות יוצאין פרופות בבגדיהן, דהכי רגילין. פורפת על האבן ועל האגוז, אבל על המטבע לא תפרוק לכתחלה בשבת: (צד) הקיטע יוצא בקב שלו, דברי ר׳ יהודה ור׳ יוסי אוסר, והלכתא כר׳ יוסי: (צה) תניא [יוצאין] בשק עבה ובסקוס עבה ובירעה ובחמילה מפני הגשמים, והרועין יוצאין בשקין, ולא רועים בלבד אמרו, אלא כל אדם, אלא שדברו חכמים בהווה. (צו) ותניא יוצאין במוך, ובמוך שמונחין על המכה, ובלבד שלא יכרוך עליהם משיחה. יוצאין בקליפת השום ובקליפת בצל שעל המכה, ואם נפל לא יחזיר, ואין צריך לומר שלא יתן לכתחלה בשבת. ויוצאין בעוקר שעל גבי המכה בשבת, וקושרו ומתירו בשבת. איספלנית שפירשה מן העוקר מחזירה עם העוקר, ויוצאין באספלנית ובמלוגמא וברטייה שע״ג המכה, ואם נפל לא יחזיר, ואין צריך לומר שלא יתן לכתחלה בשבת. (צז) וכבר בירנא בעירובין החזרת רטייה: (צח) מתני׳ הבנים יוצאין בקשרים. (צט) דהיינו קשורי פואה: (ק) וכל אדם בזווגין: (קא) אוקמה רב באריג בכסותו. (קב) אמר רב חמא בר גוריא. (קג) לפופי ינוקא בשבתא שפיר דמי. (קד) ת״ר יוצאין באבן תקומה בשבת, ר׳ מאיר אומר אף במשקל אבן תקומה, וקי״ל כר׳ מאיר, ולא שהפילה אלא אפילו שמא תפיל, ולא שעיברה אלא שמא תתעבר ותפיל:

(קה) מתני׳ יוצאין בביצת החרגול. (קו) דעבדא לשיחלא, (קז) דהיינו רפיון הירך, כדתנן השחול, איזהו שחול שנשמטת יריכו: (קח) ובשן של שועל. (קט) דעבדא לה לשינתא. דחייא למאן דנאים דמיתה למאן דלא נאים: (קי) ובמסמר מן

הערות ותקונים

שם: פד) ובלבד. משנה שם: פה) תניא. גמרא ס״ד ע״א ורי״ף: פו) שן של זהב. משנה שם: פז) והלכתא כרבנן. הוספת המחבר ועיין ברי״ף שם: פח) מתני׳ יוצאין בסלע. משנה ס״ה ע״א: פט) הבנות יוצאת בחוטין. במשנה הבנות קטנות אולם בכ״י מהש״ס ובספרי הקדמונים המלה „קטנות״ ליתא, עיין בדקדוקי סופרים שם: צ) פי׳ חוטין של צבעונים כו׳ כי הא דאבוה דשמואל. גמרא ס״ה ע״א ורי״ף: צא) ואפילו בקסמין. משנה שם: צב) דרגילין בהו כדכתיב כו׳. הוספת המחבר ועיין בפי׳ רש״י: צג) ונשים מדיות כו׳. משנה שם: צד) הקיטע יוצא. משנה שלאחריה ס״ה ע״ב וס״ו ע״א: צה) תניא יוצאין בשק עבה כו׳. כל המאמר הזה ליתא בשבת שם רק הרי״ף הביאו וכתב גרסינן כפרק הנודר מן הירק [הוא בגמרא נדרים נ״ה ע״ב] תניא יוצאין בשק עבה וכו׳, והוא המאמר שהביא המחבר ולפנינו שם הגי׳ ובסגום עבה והמחבר הביא ובסקוס ועיין ערוך ערך סכוס שהביא המאמר בנדרים וכתב ס״א סגום: צו) ותניא יוצאין במוך. כל המאמר הובא ג״כ ברי״ף וז״ל תניא בתוספתא יוצאין במוך כו׳. והוא בתוספתא שבת ריש פ״ו ולפנינו בתוספתא וברי״ף הגי׳ באגד במקום בעוקר שהביא המחבר: צז) וכבר בירנא בעירובין החזרת רטייה. גם זה הועתק מהרי״ף שכתב וז״ל והא דקתני אם נפל לא יחזיר הוינן בה בגמרא דעירובין הלכה מחזירין רטיה בשבת במקדש ותמן בירנא לה ע״ש: צח) מתני׳ הבנים יוצאין בקשרים. משנה ס״ו ע״ב: צט) דהיינו קשורי פואה. גמרא שם ורי״ף שם: ק) וכל אדם בזווגין. במשנה שם ובני טלכים בזווגין וכל אדם: קא) אוקמא רב באריג בכסותו. בגמרא ס״ז ע״א הוא בשם רבא והרי״ף גורס רבה: קב) אמר רב חמא בר גוריא. גמרא ס״ו ע״ב ורי״ף שם: קג) לפופי ינוקא. כתב הערוך פי׳ שמחברין איבריו כמו ויחבר תרגומו ולפוף: קד) ת״ר יוצאין באבן תקומה. גמרא שם ורי״ף שם: קה) מתני׳ יוצאין בביצת החרגול. משנה ס״ז ע״א: קו) דעבדי לשיחלא. גמרא ורי״ף שם: קז) דהיינו רפיון הירך כדתנן השחול כו׳. הוא לשון הרי״ף והמאמר שהביא הוא בבכורות מ׳ ע״א: קח) ובשן של שועל. משנה שם: קט) דעבדא לה לשינתא. גמרא ורי״ף שם:

הצלוב. (קיא) דעבדא לה לזירפא, (קיב) כמו שריפה [ומסמר הצלוב], מעמידה כדי שלא תוסיף ומשום רפואה: (קיג) ת״ר נותנים בול של מלח לתוך הנר בשביל שתאיר ותדליק, ונותנים חרסית תחת הנר בשביל שתמתין ותדליק:

[פרק ז׳] (א) **כלל** גדול אמרו בשבת כל השוכח עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה, אינו חייב אלא חטאת אחת, והיודע עיקר שבת, ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה, חייב על כל אחת ואחת, והיודע שהוא שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה, חייב על כל מלאכה ומלאכה, והעושה מלאכות הרבה מעין מלאכה אחת, אינו חייב אלא חטאת אחת. (ב) תניא היה מהלך במדבר ואינו יודע אימתי שבת, מונה ששה [ימים] ומשמר יום אחד. (ג) אמר רבא בכל יום ויום עושה כדי פרנסתו ואפילו האי יומא, וההוא יומא במאי מנכר ליה, בקידושא ואבדלתא. (ד) ואמר רבא הי׳ מכיר מקצת יום שיצא בו עושה מלאכה כל היום כולו, ואפילו איקרי ליה שיירתא במעלי שבתא ונפק:

(ה) **מתני׳ אבות** מלאכות ארבעים חסר אחת, הזורע החורש הקוצר המעמר הדש הזורה הבורר הטוחן המרקד הלש והאופה. (ו) משום דתנא הוי קאי בארץ ישראל דורעי ברישא והדר כרבי, להכי תנא ברישא הזורע, והדר החורש. (ז) תנא הזורע והזומר והנוטע והמבריך והמרכיב כולן מלאכה אחת הן, זומר וצריך לעצים, ואי נמי קטיל אספסתא חייב ב׳, א׳ משום קוצר, וא׳ משום נוטע, וה״ה למאן דקניב סילקא. (ח) תנא החופר והחורש בארץ והחורץ כולן מלאכה אחת הן, היתה לו גבשושית ונטלה בבית חייב משום בונה, בשדה חייב משום חורש, וה״ה לגומא וטממה. (ט) אמר רבא החופר גומא בשבת ואין צריך אלא לעפרה פטור עליה, ואפילו לר׳ יהודה דאמר חייב עליה, ה״מ מתקן, אבל האי מקלקל הוא. (י) תנא הקוצר והבוצר והגוזר והמוסק והמורה חייב, וכולן מלאכה אחת הן. (יא) תנא הדש והמנפף והמנפס כולן מלאכה אחת הן. ואע״ג דאיכא מלאכה דדמיא לחברתה כגון זורר דהיינו בורר וטוחן דהיינו מרקד, כיון דכולהו הוו במשכן חשיב להו, אבל כותש לא חשיב, שכן עני אוכל פתו בלא כתישה. (יב) ת״ר היו לפניו שני מיני אוכלין וכו׳. (יג) אמר אביי הכי קאמר בורר ואוכל לאלתר, בורר ומניח לאלתר, ולבו ביום לא יברור, ואם בירר נעשה כבורר לאוצר וחייב חטאת. היו לפניו שני מיני אוכלין בירר בנפה ובכברה ואכל או בירר והניח חייב חטאת, בירר בקנון ובתמחוי ובכברה ואכל פטור אבל אסור. (יד) הבורר פסולת מתוך אוכל חייב משום טוחן, (טו) וכן נמי מאן דסלית סילתא, (טז) דהיינו עצי דקלים שעומדין שיבי שיבי בנימין שלהם וכשמפריד אותן הנימין יוצא מביניהן כגון קמח דק, ולהכי חשיב כטוחן:

הערות ותקונים

קי) ובמסמר. משנה שם: קיא) דעבדא לה לזירפא. גמרא וריי״ף שם: קיב) כמו שריפה. בא לפרש טלת לזירפא והוא נובע מהריי״ף שכתב פירוש זירפא שריפא ואין לידע כוונת הריי״ף בפירושו ועיין ערוך השלם ערך זרף א׳ וב׳: קיג) ת״ר נותנין בול של מ״ח. גמרא ס״ז ע״ב:

[פ״ז] א) כלל גדול אמרו בשבת. משנה ריש פ״ז דף ס״ז ע״ב: ג) תניא היה מהלך במדבר. גמרא ס״ט ע״ב בשם רב הונא והובא בריי״ף: ג) אמר רבא. שם שם: ד) ואמר רבא שם שם: ה) מתני׳ אבות מלאכות. משנה ע״ג ע״א: ו) משום דתנא הוי קאי בא״י. גמרא ע״ג ע״ב: ז) תנא הזורע. גמרא שם וריי״ף: ח) תנא החופר. שם שם: ט) אמר רבא. בגמרא לפנינו ובריי״ף א״ר אבא: י) תנא הקוצר. שם שם: יא) תנא הדש. שם שם: יב) ת״ר היו לפניו. גמרא ע״ד ע״א וריי״ף שם: יג) אמר אביי. שם שם: יד) הבורר פסולת. שם: טו) וכן נמי כו׳. גמרא ע״ד ע״ב וריי״ף שם: טז) דהיינו עצי דקלים כו׳. הפירוש לקוח מהריי״ף: יז) מתני׳ הגוזז

(יז) **מתני׳ הגוזז** את הצמר המלבנו והמנפצו והצובעו והטווה, והמסיך והעושה שתי בתי נירין, והאורג שני חוטין, והפוצע שני חוטין. (יז*) ת״ר התולש את הכנף והקושטו והמורטו חייב שלש חטאות. (יח) אמר ר״ל התולש חייב משום נגוז, קושט חייב משום מחתך, ממרט חייב משום ממחק, (יט) והקושר והמתיר כנון קשר הגמלים וקשר הספנים: והתופר שתי תפירות. (יט*) אמר ר׳ יוחנן והוא שקשרן. והקורע ע״מ לתפור שתי תפירות: המותח חוט של תפירה בשבת חייב חטאת. והלומד דבר אחד מן המנוש, (כ) דהיינו גידופי חייב מיתה, והיודע לחשוב תקופות ומזלות ואינו מחשב, עליו הכתוב אומר ואת פעל ה׳ לא הביטו (ישעי׳ ה׳ י״ב):

(כא) **מתני׳ הצד** צבי השוחטו והמפשיטו והמולחו והמעבדו. (כב) היינו מולח היינו מעבד. (כג) אלא מאי מעבד דעביד לי׳ שירטוט. (כד) האי מאן דמלח בישרא וקא בעי ליה לאורחא חייב משום מעבד, אבל לביתיה לא, דלא משוי אינש מיכליה עין. (כה) הלכתא משום מעבד לא מחייב חטאת, אבל איסורא מדרבנן היא, דאפילו ביומא טבא לא שרו ליה רבנן אלא משום הכשר אוכלי י״ט:

(כו) **מתני׳ והמוחקן** והמחתכו. (כז) אמר ר׳ שמעון הצר בכלי צורה והמנפח בכלי זכוכית חייב משום מכה בפטיש: והכותב שתי אותיות. (כח) ת״ר כתב אות אחת גדולה ויש במקומה כדי לכתוב שתים פטור. מחק אות אחת גדולה ויש במקומה כדי לכתוב שתים חייב. אמר ר׳ מנחם בר׳ יוסי וזה חומר במוחק מבכותב: הבונה והסותר. (כט) רבה ור׳ זירא דאמרי תרוייהו כל מידי דאית בי׳ גמר מלאכה חייב משום מכה בפטיש, הרי אלו ארבעים חסר אחת:

(ל) **מתני׳ ועוד** כלל אחר אמרו כל הכשר להצניע ומצניעין כמוהו והוציאו בשבת חייב עליו חטאת, וכל שאינו כשר להצניע ואין מצניעין כמוהו והוציאו בשבת, אינו חייב אלא המצניע. (לא) ולאו דאמרינן כיון דהוכשר לזה והצניעו ובא אחר והוציאו נתחייב זה במחשבתו של זה, לאפוקי מאי, (לב) רב מתנא אמר לאפוקי דם נדה דמצנעא לה לשונרא, מר עוקבא אמר כיון דהולשא לא מצנעא ליה. אלא לאפוקי עצי אשירה:

(לג) **מתני׳ המוציא** תבן כמלא פי פרה. עצה, (לד) פי׳ דהיינו תבן. כמלוא פי גמל, עמיר כמלוא פי טלה, עשבים כמלא פי הגדי, עלי שום ועלי בצלים לחים כגרוגרת, יבישין כמלא פי גדי, ואין מצטרפין זה עם זה מפני שלא שוו

הערות ותקונים

את הצמר. משנה ע״ג ע״א: יז*) ת״ר התולש את הכנף. גמרא ע״ד ע״ב: יח) אמר ריש לקיש. בגמרא אמר ר׳ שמעון בן לקיש והכל אחד: יט) והקושר והמתיר. שם: יט*) אמר ר׳ יוחנן כו׳ והלומד דבר מן המנוש כו׳. גמרא ע״ה ע״א: כ) דהיינו גידופי. הוא עפ״י מאמרם שבת ע״ח ע״א מאי אמנושתא רב אמר חרשי ושמואל אמר גידופי, פי׳ שמחרף כלפי מעלה: כא) מתני׳ חצד צבי. משנה ע״ג ע״א: כב) היינו מולח. גמרא ע״ה ע״ב ורי״ף שם: כג) אלא מאי מעבד דעביד ליה שירטוט. בגמרא איתא אפיק חד מיניהו (ר״ל מן והמולחו והמעבדו) ועייל שירטוט, וע״ש בפי׳ רש״י: כד) האי מאן דמלח בישרא. גמרא ע״ה ע״ב בשם רבה בר רב הונא: כה) הלכתא כו׳. הוספת המחבר ולא נמצא ברי״ף שלפנינו: כו) מתני׳ והמוחקן. משנה ע״ג ע״א: כז) א״ר שמעון. גמרא שם ולפנינו גם ברי״ף א״ר שמעון בן לקיש: כח) ת״ר כתב אות אחת. גמרא שם ורי״ף שם: כט) רבה ור׳ זירא. גמרא ורי״ף שם: ל) מתני׳ ועוד כלל אחר. משנה ע״ה ע״ב: לא) ולא דאמרינן. גמרא ע״ו ע״א: לב) רב מתנא אמר. בגמרא לפנינו רב פפא אמר, ובש״ס כ״י הגי׳ כמו שהביא המחבר וכן הוא בריי״ף ובהרא״ש כמו שהובא בדקדוקי סופרים צד 160 אות א׳: לג) מתני׳ המוציא תבן. משנה ע״ו ע״א: לד) פי׳ דהיינו תבן. המחבר מפרש מלת עצה,

בשיעוריהן: (לה) המוציא אוכלין בגרוגרת, ומצטרפין זה עם זה, מפני ששוו בשיעוריהן, חוץ מקליפיהן וגרעיניהן. ועוקציהן וסובין ומורסנן. (לו) ואקשינן והתנן ה' רביעים קמח חייבין בחלה וסובן ומורסנן, ותריץ אביי שאני התם שכן עני אוכל פיתו [בעיסה] בלוסה:

[פרק ח'] (א) **המוציא** יין כדי מזיגת הכוס. (ב) תנא כדי מזיגת כוס יפה, ומאי כוס יפה, כוס של ברכה. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה צריך שיהא בו רובע רביעית כדי שימזוג ויעמוד על רביעית, וכדרבא (ג) דאמר רבא כל חמרא דלא דרי על חד תילתא מיא, לאו חמרא הוא: (ד) חלב של בהמה כדי גמיעה, כדכתיב הגמיאיני נא מעט מים (בראשית כד יז): (ה) חלב של אשה ולובן של ביצה כדי ליתן במשיפה [של קילור]: (ו) קילור כדי לשוף במים: (ז) דבש כדי ליתן על פי הכתית. (ח) שמן כדי לסוך אבר קטן, של קטן בן יומו. (ט) מים כדי לשוף בהם את הקילור, ושאר כל המשקין ברביעית, וכל השופכין ברביעית, ר' שמעון אומר כולן ברביעית, ולא נאמרו כל השיעורין הללו אלא למצניעיהן. (י) ומודים חכמים לר' שמעון במוציא שופכין לרה"ר ששיעורן ברביעית, (יא) משום דחזו (לקבל) [לגבל] בהם טיט:

(יב) **מתני' המוציא** חבל כדי לעשות אוזן לקופה, גמי כדי לעשות תלאי לנפה ולכברה. (יג) ת"ר המוציא הוצין כדי לעשות אוזן לכפיפה מצרית. סיב אחרים אומרים כדי ליתן על פי משפך קטן של יין. רבב (יד) כדי לשוף תחת איספוגית קטנה, וכמה שיעורה כסלע, (טו) ומאי איספוגית רקיק. מוכין כדי לעשות כדור קטנה, וכמה שיעורה כאגוז. נייר כדי לכתוב עליו קשר מוכסין דהיינו שתי אותיות דידן ובית אחיזה וזהו קשר מוכסין. (טז) ת"ר המוציא קשר מוכסין עד שלא הראו למוכס חייב, משהראו למוכס פטור, ר' יהודה אומר אף משהראהו למוכס חייב. מפני שצריך לו להראותו למוכס שני, דאמר ליה חזי גברא דמוכס אנא: (יז) ת"ר המוציא שטר חוב עד שלא פרעו חייב, משפרעו פטור, ר' יהודה אומר אף משפרעו חייב, מפני שצריך לו להראותו לבעל חוב:

(יח) **מתני' עור** כדי לעשות קמיע. קלף כדי לכתוב עליו פרשה קטנה שבתפילין וזהו היא שמע ישראל. (יט) אמר רב (כ) קלף הרי הוא כדוכסוסטוס, וזו

הערות ותקונים

ובגמרא שם וכן הובא ברי"ף מאי עצה אמר רב יהודה תבן של מיני קטניות: לה) המוציא אוכלין. משנה שלאחריה ע"ו ע"ב: לו) ואקשינן. גמרא שם:

[פ"ח] ה) המוציא יין. משנה ריש פ"ח דף ע"ו ע"ב: ג) תנא כדי מזיגת כוס יפה. גמרא שם ורי"ף שם: ג) דאמר רבא. גמרא ע"ח ע"א: ד) חלב של בהמת כדי גמיעה כדכתיב הגמיאיני. במשנה שם איתא חלב כדי גמיעה ועל זה אמרו בגמרא ע"ז ע"ב כדי גמיאה או כדי גמיעה א"ר נחמן בר יצחק הגמיאיני נא מעט מים מכדך: ה) חלב אשה. גמרא ע"ז ע"ב: ו) קילור. שם: ז) דבש כדי ליתן. משנה שם: ח) שמן כדי לסוך אבר קטן. הוא במשנה שם והוסיף המחבר כמו שהובא ברי"ף של קטן בן יומו עפ"י גמרא שם אמרי דבי ר' ינאי אבר קטן של קטן בן יומו: ט) מים כדי לשוף בהם את הקילור כו'. משנה שם: י) ומודים חכמים לר' שמעון. גמרא ע"ח ע"א: יא) משום דחזו לגבל. כן תקנתי. והוא בגמרא שם בשם ר' ירמי: יב) מתני' המוציא חבל. משנה ע"ח ע"א: יג) ת"ר המוציא הוצין. גמרא ע"ח ע"ב ורי"ף שם: יד) כדי לשוף. כ"ה ברי"ף ובגמרא חגי' לסוך: טו) ומאי איספוגית רקיק. הוא דברי הרי"ף שכתב פירוש אספוגית רקיק כדכתיב ורקיקי מצות ומתרגמינן אספוגין: טז) ת"ר המוציא קשר מוכסין. גמרא שם: יז) ת"ר המוציא שטר חוב. שם: יח) מתני' עור כדי לעשות קמיע. משנה ע"ח ע"ב: יט) אמר רב. גמרא ע"ש ע"ב ורי"ף שם: כ) קלף הרי הוא כדוכסוסטוס. וכן הובא ברי"ף, ובגמרא אמר רב דוכסוסטוט הרי הוא כקלף והוא כפי מסקנת הגמרא אלא אימא קלף הרי הוא כדוכסוסטוס ע"ש. וע"ש

וזו כותבין עליו מזוזה, אבל תפילין אינן נכתבות על דוכסוסטוס אלא על קלף בלבד, וכן הלכתא, (כא) והלכה למשה מסיני הוא תפילין על הקלף, ומזוזה על דוכסוסטוס, קלף במקום בשר, דוכסוסטוס במקום שיער. ורבנן הוא דשרי לי' למזוזה למכתבה נמי אקלף:

(כב) **מתני' דיו** כדי לכתוב שתי אותיות. (כג) תנא שתי אותיות בדיו שתי אותיות בקולמוס. שתי אותיות (כד) בקומרין: (כה) כחול כדי לכחול עין אחת. (כו) אמר רב אחא שכן צנועות כוחלות עין אחת: (כז) זפת וגפרית כדי לעשות נקב, שעוה כדי ליתן על פי נקב קטן, דבק כדי ליתן (כח) בראש השבשבת. (כט) תנא כדי ליתן בראש השפשף שבראש קנה של ציידין: (ל) חרסית כדי לעשות פי כור של צורפי זהב, סובין כדי ליתן על [פי] כור של צורפי זהב, סיד כדי לסוד קטנה שבבנות, (לא) להשיר שערה. (לב) דאמר רב יהודה אמר רב בנות שהגיעו לפירקן ולא הגיעו [לשנים] בנות עניים טופלין אותן בסיד [בנות] עשירים בסולת, בנות מלכים בשמן המור, (לג) דהיינו סתכת, ולמה כדי להשיר את השיער ולעדן את הבשר: (לד) ר' יודא אומר (לה) כדי לסוד כילכול, ר' נחמיה אומר כדי לסוד אנדיפי. (לו) ומאי ניהו צידעה ובת צידעה. (לז) ואיבעית אימא מאי אנדיפי אפותא, (לח) כדכתיב מנחירין יצא עשן (איוב מא יב), ומתרגמינן מאפותא נפיק קוטרא:

(לט) **מתני' אדמה** כחותם המרצופין, דברי ר' עקיבא, וחכמים אומרים כחותם האגרות, זבל וחול הדק (מ) כדי לזבל [קלח של כרוב דברי ר"ע וחכמים אומרים כדי לזבל] כרישה. חול הגס (מא) כדי לערב כמלא כף סיד, קנה כדי לעשות קולמוס, (מב) המגיע לקישרי אצבעותיהן. ואם היה עבה או מרוסס כדי לבשל בו ביצת תרנגולת, (מד) שאין לך ביצה קלה לבשל יותר מביצת תרנגולת. (מה) טרופה ונתונה באילפס:

(מו) **מתני' עצם** כדי לעשות תרווד, (מז) זכוכית כדי לגרור בה ראש הכרכר, דהיינו ריין בלע"ז, צרור [או] אבן כדי לזרוק בעוף. ר' אליעזר בן יעקב

הערות ותקונים

ברי"ף ובהר"ן: כא) והלכה למשה מסיני הוא. גמרא שם: כב) מתני' דיו כדי לכתוב שתי אותיות. משנה שם ע"ח ע"ב: כג) תנא שתי אותיות. גמרא פ' ע"א: כד) בקומרין. בגמרא לפנינו בקלמרין. וכן בגמרא כ"י הגי' בקומרין וכן הובא כן בערוך ערך קמרין, ועיין דקדוקי סופרים דף פ"ה אות ס' ורש"י פי' קלמרין קסת הסופר: כה) כחול. משנה שם: כו) א"ר אחא. בגמרא שם א"ר הונא: כז) זפת וגפרית. משנה שם ולפנינו בסדר אחר: כח) בראש השבשבת. כ"ה ברי"ף ולפנינו בראש השפשף: כט) תנא. גמרא פ' ע"א: ל) חרסית. משנה שם: לא) להשיר שערה. גם רש"י פי' כן לסוד קטנה שבבנות טופלות סיד להשיר את השיער: לב) דאמר רב יהודה אמר רב. גמרא פ' ע"ב: לג) דהיינו סתכת. בגמרא הגי' סמכת בפי"ת וכן הביא הערוך בערך סמכת והמלח יונית ורומית צרי הנושף מעצי המור וגם שומן המור, ובתרגום אסתר ב' י"ב בשמן המור תר' בטכסת צ"ל בכטכת: לד) ר' יודא אומר. משנה ע"ח ע"ב: לה) כדי לסוד כלכל. במשנה כדי לעשות כלכל. והערוך ערך אנדיפי וערך כלכל הביא ג"כ כדי לסוד כלכל וגם בש"ס כ"י הגי' לסוד, עיין דקדוקי סופרים צד 166 אות ח'. לו) ומאי ניהו גמרא פ' ע"ב: לז) ואיבעית אימא מאי אינדיפי אפותא. גמרא שם: לח) כדכתיב מנחיריו יצא עשן, ומתרגמינן מאפותא נפיק קוטרא. זה הוסיף המחבר לבאר מלת אפותא. אבל לא כוון יפה כי מה שייך זה להמלה אפותא בתרגום כי שם הוראת המלה אף, אבל אפותא שחו"ל מפרשי מלת אנדיפי הוראתה מצח (שטירנע), והאל"ף שכושית היא ואפותא כמו על פותא: לט) מתני' כחותם המרצופים. משנה פ' ע"ב: מ) כדי לזבל קלח של כרוב כו'. הוספתי כי המעתיק השמיט מן לזבל עד לזכל: מא) כדי לערב כמלא כף סיד. במשנה כדי ליתן על מלא כף סיד: מב) המגיע לקשרי אצבעותיהן. הוסיף המחבר באמצע המשנה עפ"י גמרא שם: מג) ואם היה עבה. משנה שם: מד) שאין לך ביצה קלה לבשל יותר מביצת תרנגולת. הוסיף המחבר באמצע המשנה עפ"י גמרא שם: מה) טרופה ונתונה באילפס. משנה שם: מו) מתני' עצם כדי לעשות תרווד. משנה פ"א רע"א: מז) זכוכית כדי

אומר כדי לזרוק בבהמה. (מח) אמר ר' יוחנן והוא שמרגשת הבהמה בה, דהיינו משקל עשרה זוז. (מט) ת"ר בשבת שלשה אבנים מקורזלות מותר להכניס לבית הכסא מתוך ד' אמות, וכמה שיעורן, ר' מאיר אומר כאגוז, ר' יהודה אומר כביצה. (נ) והלכתא נמנו וגמרו מלוא היד. (נא) אמר ר' יהודה אבל לא את הפיאס, מאי פיאס, אמר ר' זירא כרשיני בבלייאתא, (נב) דהיינו גופי אדמה שקרובין להתפרק. (נג) אמר רבא אסור למשמש בצרור בשבת לישב בדרך שמשמש בחול, מתקיף ליה מר זוטרא ליסתכן, אלא כלאחר יד, אמר ר' ינאי אם יש מקום קבוע לבית הכסא מלוא היד, ואם לאו כהכרע מדוכה קטנה של בשמים, אמר רב ששת אם יש עליה עד מותר, (נד) פי' עד היינו סמרטוט, כדתנן התם משמשת בעדים, והן הן עיוותיה, והן הן תיקוניה. (נה) ירדו גשמים על אותן אבנים מקורזלות ונטבעו בקרקע, אם היה רישומן ניכר מותר, מפני שגדול כבוד הבריות, ולא מחייב לא משום סותר ולא משום טוחן. (נו) אמר ר"ל צרור שעלו בו עשבים מותר לקנח בו בשבת. והתולש ממנה בשבת חייב חטאת, (נז) בבית פטור אבל אסור. (נח) אמר ר' יוחנן אסור לקנח בשבת בחרס. ואע"ג דאיכא תורת כלי עליה, ולא מבעיא בשבת דאסור אלא אפילו בחול נמי אסור, משום כשפים:

(נט) **מתני' חרס** כדי ליתן בין פצים לחברו דברי ר' יהודה, ר' מאיר אומר כדי לחתות בו את האור. ר' יוסי אומר כדי לקבל בו רביעית, אמר ר' מאיר אעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר, שנאמר לא ימצא במכיתתו חרש לחתות אש מיקוד (ישעי' ל יד), אמר לו ר' יוסי משם ראיה ולחשוף מים מגבא (שם שם), (ס) והלכתא כר' יוסי, וקי"ל דשיעוריה בציר מדברי מאיר:

הערות ותקונים

לגרור בה ראש חברכר. כ"ה לפנינו, אבל העריך חביאו בערך כרכד וגורס ראש חכרכד בדל"ת: מח) א"ר יוחנן. בגמרא א"ר יעקב א"ר יוחנן: מט) ת"ר בשבת ג' אבנים. גמרא שם, ושם הסגירו מלת „בשבת": נ) והלכתא כו'. הרי"ף שם: נא) אמר ר' יהודה. גמרא שם: נב) דהיינו גופי אדמה שקרובין להתפרק, צ"ל להתפרך. ודבריו נובעים מהרי"ף כרשיני בבלייאתא פירוש אדמה שהיא קרובה להתפרר וכן הביא הרא"ש וצ"ל להתפרך וכן בפי' הר"ח שם כתב כרשיני בבלייאתא שהוא אדמה שהיא קרובה להתפרך ולהתכתת ועיין בערוך ערך פיים והביא שם ג' פירושים: נג) אמר רבא אסור למשמש בצרור. גמרא שם: נד) פי' עד היינו סמרטוט כדתנן התם משמשת בעדים כו'. דבריו נובעים מהרי"ף שכתב פירשוהו רבנן עד כגון סמרטוטין כדתנן התם משמשת בעדים הן הן תיקוניה, הן הן עיוותיה. מה שהביא כדתנן הוא במשנה הראשונה מנדה פ"א ומה שהביא הרי"ף פירשוהו רבנן, כוון לדברי רבינו חננאל שכתב בפי' לשבת אם יש עליה עד פירשו רבינו עד כמו סמרטוט או פקולין כדתנן התם מטמשמשת בב' עדים. ורבינו חננאל שכתב פירשו רבינו כוון לרב האי גאון שכתב כן בפירושו לסדר טהרות ריש נדה. וגם הערוך ערך עד הביא פי' גאון כגון סמרטוט כדתנן המשמשת בשני עדים והן הן תיקוניה ועיוותיה. ויש לתקן בהרי"ף ובדברי המחבר במקום **בעדים** צ"ל **ב' עדים**: נה) ירדו גשמים על אותו אבנים מקורזלות. בגמרא פ"א ס"א א"ל אביי לרב יוסף ירדו גשמים ונטשטשו מהו, והרי"ף הביא וצ"ל ירדו עליהם גשמים ונטשטשו מהו כלומר אם ירדו גשמים על האבנים המקורזלות האלו ונטבעו בקרקע מהו. והמחבר העתיק דבריו מהרי"ף וראיתי בפי' הר"ח לשבת שהביא וז"ל ירדו עליהן גשמים ונטשטשו מהו, כך שמעתי פירושו שאם נראה לו אבנים מקורזלות דבוק עם הקרקע וירדו גשמים וזהו טשטוש, דתניא התם נטשטשו ואין עושין פירות מי חיישינן שמא יהא כבוסח או כטוחן ואמרו אם היה רישומן ניכר של אבנים מותר לו ליטלן ולקנח בהן עכ"ל: נו) אמר ר"ל. גמרא פ"א ע"ב: נז) בבית פטור אבל אסור. הוספת המחבר: נח) א"ר יוחנן. גמרא שם: נט) מתני' חרס כדי ליתן כו'. משנה פ"ב ע"א: ס) והלכתא כר' יוסי כו'. הוספת המחבר ולפנינו ברי"ף ליתא:

[פרק ט'] (א) **אמר** ר״ע מנין לע״ז שמטמאה במשא כנדה, שנאמר תורם כמו דוה (שם שם כב): (ב) המוציא עצים כדי לבשל ביצה קלה. (ג) דהיינו ביצת תרנגולת, טרופה ונתונה באילפס: (ד) כדפסקינן לגבי קנה עבה או מרוסס: (ה) תבלין כדי לתבל ביצה קלה, ומצטרפין זה עם זה. קליפי אגוזים וקליפי רימונים אפטים ופואה כדי לצבוע בהן בגד קטן, פי סבכה, מי רגלים נתר וגורית קמוליא ואשלג כדי לכבס בהם בגד קטן. פי סבכה ר׳ יהודה אומר כדי להעביר את הכתם: (ו) פלפלת כל שהו, (ז) משום דחזי לריח הפה. עיטרן כל שהו משום דחזי לצילמא. מיני בשמים כל שהן. ת״ר המוציא ריח רע כל שהוא משום דחזי לריח הפה: (ח) שמן טוב כל שהו, ארגמן טוב כל שהן, בתולת הוורד, מיני מתכות כל שהן, שכן ראוי לעשות הימנו דרבן קטן:

(ט) **מתני׳ המוציא** קופת הרוכלין אעפ״י שיש בה מינים הרבה אינו חייב אלא חטאת אחת, זרעוני גינה פחות מגרוגרות, ר׳ יהודה בן בתירה אומר חמשה, זרע קישואין שנים. (י) ת״ר המוציא גרעינין אם לאכילה כמלוא פי חזיר. וכמה כמלוא פי חזיר אחת. ואם להיסק כדי לבשל ביצה קלה וכו׳: (יא) ת״ר המוציא שתי נימין מזנב הסוס ומזנב הפרה חייב, מפני שמצניעין אותן לנשבן, מקשה של חזיר אחת, צירי דקל שתים תורי דקל אחת:

(יב) **מתני׳ חגב** חי טהור כל שהו, מת כגרוגרת, ציפורת כרמים בין חיה ובין מתה כל שהוא, מפני שמצניעין אותו לרפואה. (יג) חגב מת ר׳ יהודה מחייב וחכמים פוטרין:

[פרק י'] (א) **המצניע** לזרע ולדוגמא ולרפואה והוציאו בשבת חייב עליו בכל שהו, וכל אדם אינו חייב עליו אלא כשיעורו: (ב) **דלא** אמרינן נתחייב זה במחשבתו של זה: (ג) חור והכניסו אינו חייב עליו אלא כשיעורו: (ד) המוציא אוכלין ונתנן על האיסקופה בין שחזר והוציאן ובין שהוציאן אחר פטור, מפני שלא עשה מלאכתו בבת אחת. (ה) וקי״ל דאיסקופה לאו רה״ר היא, ולאו רה״י היא, אלא כברמלית, וקי״ל טעמא דנח בברמלית, הא לא נח בברמלית חייב, (ו) וכדתניא המוציא מחנות לפלטיה דרך סטיו חייב, (ז) ולא קי״ל ככן עזאי דפוטר:

(ח) **מתני׳ קופה** שהיא מלאה פירות ונתנה על האיסקופה החיצונה אעפ״י שרוב פירות מבחוץ פטור עד שיוציא כל הקופה. (ט) אמר חזקי׳ לא שנו אלא

הערות ותקונים

[פ״ט] ס) אמר ר״ע. משנה ראשונה מפ״ט דף פ״ב ע״א: ב) המוציא עצים. משנה שלאחריה פ״ט ע״ב: ג) דהיינו ביצת תרנגולת. הוא דברי רב ששת דף פ׳ ע״ב לגבי קנה עבה או מרוסס: ד) כדפסקינן לגבי קנה עבה. הוא דף פ׳ ע״ב: ה) תבלין כו׳. משנה שם פ״ט ע״ב: ו) פלפלת כל שהוא. משנה צ׳ ע״א: ז) משום דחזי לריח הפה. גמרא שם: ח) שמן טוב כל שהוא כו׳. גמרא שם: ט) מתני׳ המוציא קופת הרוכלין. משנה צ׳ ע״א: י) ת״ר המוציא גרעינין. גמרא צ׳ ע״ב: יא) ת״ר המוציא שתי נימין. גמרא שם: יב) מתני׳ חגב חי טהור. משנה צ׳ ע״ב: יג) חגב מת ר׳ יהודה מחייב וחכמים פוטרין. זה ליתא לפנינו ואינו מובא ברי״ף: ובמשנה שם חובא מת כגרוגרת:

[פ״י] ס) המצניע לזרע. משנה ריש פ״י דף צ׳ ע״ב: ב) דלא אמרינן נתחייב זה במחשבתו של זה. הוספת המחבר: ג) חור והכניסו. משנה שם: ד) המוציא אוכלין. משנה צ״א ע״ב: ה) וקי״ל דאיסקופה לאו רה״ר היא. גמרא שם: ו) וכדתניא המוציא מחנות לפלטיא. גמרא דף צ״א ע״ב: ז) ולא קי״ל כבן עזאי דפוטר. בגמרא שם הובא רק ובן עזאי פוטר, והמחבר הוסיף ולא קי״ל כבן עזאי דפוטר, וברי״ף ליתא: ח) מתני׳ קופה שהיא מלאה פירות. משנה צ״א ע״ב: ט) אמר

בקופה מלאה קישואין ודילועין, וכיוצא בהן, אבל מלאה חרדל, וכיוצא בו, חייב.
(י) וקי"ל כחזקי' דהא רבא קאי כוותיה. (יא) תניא הגונב כים בשבת חייב בתשלומין, שכבר נתחייב בגניבה קודם שבא לידי איסור שבת. היה מגרר ויוצא מגרר ויוצא פטור מן התשלומין, שהרי איסור גניבה ושבת באין כאחת וקם ליה בדרבה מיניה:

(יב) **מתני' המוציא** בין בימינו ובין בשמאלו בתוך חיקו או על כתיפו חייב שכן משא בני קהת, (יג) אמר ר' אליעזר המוציא משאוי למעלה מעשרה טפחים חייב שכן משא בני קהת, דכתיב על המשכן ועל המזבח (במדבר ג כו), מקיש (משכן למזבח) [מזבח למשכן], מה משכן עשר אמות, דכתיב עשר אמות אורך הקרש (שמות כו טז), וכתיב ויפרוש את האהל על המשכן (שם שם), אף מזבח עשר אמות.
(יד) אמר רב משום ר' חייא המוציא משאוי על ראשו בשבת פטור, אבל אסור, ואת"ל אנשי הוצל עושין כן, בטלה דעתם אצל כל אדם:

(טו) **מתני' המוציא** כלאחר ידו ברגלו בפיו במרפקו באזנו בשערו בפונדתו ובפיה למטה בין פונדתו להלוקו ובשפת הלוקו במנעלו ובסנדלו פטור
(טז) אבל אסור, שלא הוציא כדרך המוציאין: (יז) המתכוין להוציא לפניו ובא לאחריו פטור, (יח) דלא איתעבידא מחשבתו, לאחריו ובא לו לפניו חייב, (יט) משום דנתכוין לשמירה פחותה ועלתה בידו שמירה מעולה:

(כ) **מתני' באמת** אמרו האשה חוגרת בסינר. בין מלפניה ובין מלאחריה חייבת, שכן ראוי להיות חוזר, ר' יהודה אומר אף מקבלי פתקין. (כא) תנא שכן לבלרי מלכים עושין כן: (כב) המוציא כבר לרה"ר חייב, הוציאו שנים פטורין, לא יכול אחד להוציאו והוציאו שנים חייבין, ור' שמעון פוטר. (כג) ת"ר בעשותה אחת ממצות ה' (ויקרא ד כז) העושה את כולה חייב חטאת, ולא העושה מקצתה, כיצד שנים שהן אוחזין במלגו ולגזין בכרכר ושובטין בקולמוס וכותבין בקנה, והוציאו לרה"ר, יכול יהו חייבין, ת"ל בעשותה העושה את כולה ולא העושה מקצתה, בעיגול של דבילה או בקורה והוציאו לרה"ר, ר' יהודה אומר אם לא יכול אחד להוציאו והוציאו שניים חייבין, ואם לאו פטורין, זה יכול וזה אינו יכול, דברי הכל זה שיכול חייב, וזה שאינו יכול הוי ליה מסייע, ומסייע אין בו ממש, (כד) וקי"ל כר' יהודה דהא סתם לן תנא כוותיה, ועוד דהא בתניא אחריתי קאי ר' מאיר כוותיה, (כה) דתניא זה יכול וזה יכול ר' מאיר מחייב, ובבא קמא לא קי"ל כר' מאיר. זה אינו יכול וזה אינו יכול, ר' מאיר ור' יהודה מחייבין, ור' שמעון פוטר, והוה לי' ר' שמעון יחיד לגבי רבים, ואין דבריו של אחד במקום שנים. (כו) ותניא צבי שנכנס לבית ונעל אחד בפניו חייב משום צידה. נעלו שנים פטורין. לא יכול אחד לנעול ונעלו שנים חייבין, ואמרינן שיעור אחד לשניהם לאו דאמרינן ליתיב שיעור צידה לזה ושיעור צידה לזה. (כז) ותניא נמי השותפים שגנבו

הערות ותקונים

חזקיה. גמרא שם: י) וקי"ל כחזקיה. הוספת המחבר: יא) תניא הגונב כים. גמרא שם: יג) מתני' המוציא בין בימינו. משנה צ"ב ע"א: יג) אמר ר"א. גמרא שם: יד) אמר רב. גמרא שם: טו) מתני' המוציא כלאחר ידו. משנה שם צ"ב ע"א: טז) „אבל אסור" הוסיף המחבר: יז) המתכוין להוציא לפניו. משנה צ"ב ע"ב: יח) דלא אתעבידא מחשבתו. הוסיף המחבר בכ"ש עפ"י גמרא שם: יט) משום דנתכוין. גם זה הוסיף עפ"י גמרא שם: כ) מתני' באמת אמרו. משנה שם צ"ב ע"ב: כא) תנא. גמרא שם: כב) המוציא כבר לרה"ר חייב. משנה צ"ב ע"ב: כג) ת"ר בעשותה. גמרא שם: כד) וקי"ל כר' יהודה כו' דברי המחבר: כה) דתניא זה יכול. גמרא שם: כו) ותניא צבי שנכנס לבית. גמרא צ"ג ע"ב: כז) ותניא נמי השותפים שגנבו. גמרא

וטבחו שניהם חיבין ולא עבדינן שיעור טביחה לזה ושיעור טביחה לזה, (כח) ותניא נמי ב' שהוציאו קנה של גרדי חיבין, ולא עבדינן שיעור הוצאה לזה ושיעור הוצאה לזה: (כט) **מתני' המוציא** אוכלין פחות מכשיעור בכלי פטור אף על הכלי. לפי שהכלי טפילה לו. (ל) ת"ר המוציא אוכלין כשיעור [אם] בכלי חייב על האוכלין, ופטור על הכלים, ואם היה הכלי צריך לו חייב אף על הכלי. אמר רב אשי הכי במאי עסקינן כגון ששגג בהוצאה ונודע לו על זה וחזר ונודע לו על זה:

(לא) **מתני' את** החי במטה פטור אף על המטה, שהמטה טפלה לו. (לב) תניא המוציא בהמה וחיה ועוף לרה"ר, בין חיין ובין שחוטין חייב, ודוקא בהמה חיה ועוף דמשרבטו נפשייהו, אבל אדם חי דנושא את עצמו דברי הכל דפטור עליו מקרבן חטאת, (לג) אבל איסורא מיהו עביד: (לד) את המת במטה חייב וכן כזית מן המת, וכזית מן הגבלה, וכעדשה מן השרץ חייב, ור' שמעון פוטר, וקי"ל כת"ק. (לה) ההוא שכבא דהוי בדרוקרת שרו להו רב נחמן בר יצחק (לו) לטלטולי ע"י כבר, לאפוקי לברמלית, אמר לי' ר' יוחנן (לו) אהוה דמר ברי' דרבא לרב נחמן בר יצחק כמאן כר' שמעון, אימור דפוטר ר' שמעון מחיוב קרבן חטאת, אבל איסורא דרבנן מיהא איכא, אמר לי' (בהא) [האלהים] עיילת בי' ואפילו לר' יהודה דמחייב מי קא אמינא לרה"ר, לברמלית קא אמינא, גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה:

(לח) **מתני' הנוטל** צפרניו זו בזו או בשיניו. (לט) א"ר ר' אליעזר מחלוקת ביד, אבל בכלי ד"ה חייב. (מ) ואמר ר' אליעזר מחלוקת לעצמו, אבל לחביריו דברי הכל פטור. (מא) וכן שערו וכן שפמו וכן זקנו וכן הגודלת וכן הכוחלת וכן הפוקסת ר' אליעזר מחייב חטאת, וחכמים אוסרין משום שבות. (מב) תנא הנוטל מלא פי הזוג, דהיינו שתי שערות, חייב, וכן לקרחה. ואם מתכוין הוא ללקוט לבנים מתוך שחורים אפילו אחת חייב. ודבר זה אפילו בחול אסור. משום שנאמר לא ילבש גבר שמלת אשה (דברים כב ה). (מג) תניא ר' שמעון בן אליעזר אומר ציפורן שפירש רובה וציצין שפירשו רובן ליטלן ביד מותר, בכלי פטור אבל אסור, לא פרשו רובן כו'. בכלי חייב חטאת. והלכתא כר' שמעון בן אליעזר. (מד) א"ר יוחנן והוא שפירשו כלפי מעלה ומצערין אותו. וכן הגודלת וכו'. (מה) כוחלת מחייבא משום כותב, וגודלת ופוקסת חייבת משום בונה, שכן לקילעתא קורין בברכי הים בנייתא, ומשום הכי העושה לעצמה פטורה מקרבן, לחברתה חייבת. (מו) החולב חייב משום מפרק, מחבין חייב משום בורר, מגבן חייב משום בונה. (מז) המכבר והמרבין והרודה חלת דבש קי"ל כרבנן ומיחייב משום שבות. (מח) והרוצה לכבד את ביתו מכבדו מבעוד יום, ופורס סדינין, או מחצלת,

הערות ותקונים

שם: כח) ותניא נמי. שם: כט) מתני' המוציא אוכלין. משנה שם: ל) ת"ר. גמרא שם: לא) מתני' את החי. משנה שם: לב) תניא. גמרא צ"ד ע"ב: לג) אבל איסורא מיהו עביד. הרי"ף: לד) את המת במטה חייב. משנה שם: לה) ההוא שכבא. גמרא צ"ד ע"ב: לו) לטלטול ע"י כבר. הוספת המחבר וליתא בגמרא וברי"ף ורש"י הביא ואי משום טילטול מניח עליו כבר, ועיין ברי"ף שם שהביא כתבו הראשונים ורש"י ז"ל דדוקא ע"י כבר או תינוק כו' ע"ש: לז) אהוה דמר ברי' דרבא. כ"ה ברי"ף ולפנינו בגמרא אחוה דמר בריה דרבנא ועיין דקדוקי סופרים צד 204 אות ס' שהביא ברי"ף כתב יד הגי' ר' יוחנן אחוה דמר ברי' דרבנא: לח) מתני' הנוטל צפרניו. משנה צ"ד ע"ב: לט) א"ר אליעזר. גמרא ורי"ף: מ) וא"ר אליעזר. שם שם: מא) וכן שערו. משנה שם: מב) תנא הנוטל מלא פי הזוג. גמרא וריף שם: מג) תניא ר' שמעון בן אליעזר. גמרא וריף: מד) א"ר יוחנן. שם שם: מה) כוחלת מיחייבא. גמרא שם: מו) החולב. גמרא צ"ה ע"א: מז) המכבר. גמרא שם: מח) והרוצה לכבד כו'. זה ליתא לפנינו בגמרא ועיין בהרא"ש סוף פ"י שהביא ובה"ג כתב דכיבוד נמי מותר

או ע"ג קרקע, ולמחר נוטלן, ונמצא ביתו מתכבד מאיליו. (מט) תניא הרוצה לרבץ את ביתו בשבת, מביא עריבה מליאה מים, ורוחץ פניו בזויות זו וידיו בזויות זו ורגליו בזויות זו, ונמצא הבית מתרבץ מאיליו, (נ) והאידנא דסבירא לן כר' שמעון שרי אפילו לכתחילה:

(כא) **מתני' התולש** מעציץ נקוב חייב. (נב) משום דיונקין זרעונין דביניק הקרקע והוה לי' מחובר: ושאינו נקוב פטור, (נד) אבל אסור: (נה) ורבי שמעון פוטר. (נו) והלכתא כר' שמעון בתלוש משוי ליה לגבי שבת:

[**פרק י"א**] (א) **הזורק** מרשות היחיד לרשות הרבים, או מרשות הרבים לרשות היחיד, חייב, מרשות היחיד לרשות היחיד ורשות הרבים באמצע, ר' עקיבא אומר חייב חטאת, וחכמים פוטרין, אבל אסור משום שבות. (ב) מכדי זריקה תולדה דהוצאה היא, הוצאה נופה היכא כתיבא, אמר ר' יוחנן דאמר קרא ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמור איש ואשה אל יעשה עוד מלאכה לתרומת הקודש ויכלא העם מהביא (שמות לו ו), ומשה הוה יתיב במחנה לויה, דהויה רשות הרבים, וקאמר להו לישראל לא תפיקו ותייתו מרשות היחיד לרשות הרבים, ומאי דבשבת הוה קאי, ומשום איסורא הוה מוהיר להו, גמר העברה מיום הכיפורים, כתיב הכא ויעבירו קול במחנה (שם שם), וכתיב התם ביום הכיפורים תעבירו שופר (ויקרא כה ט), מה התם ביום אסור, אף כאן ביום אסור, אשכחן הוצאה הכנסה מנלן, סברא היא מכדי מרשות לרשות היא מה לי אפוקי ומה עיולי. ומפורש בקבלה השמרו בנפשותיכם [ונו'] (ואל) [ולא] תוציאו משא מבתיכם ביום השבת (ירמי' נז כא וכב). (ג) תנו רבנן הזורק מרשות הרבים לרשות הרבים ורשות היחיד באמצע רבי מחייב חטאת וחכמים פוטרין. רב ושמואל דאמרי תרוייהו לא חייב רבי אלא ברשות היחיד מקורה, דאמרינן ביתא כמאן דמליא דמי, אבל שאינו מקורה לא. (ד) תנו רבנן [הזורק] מרשות הרבים לרשות הרבים ורשות היחיד באמצע ארבע אמות חייב חטאת פחות מן ארבע אמות פטור, אבל אסור, מאי ק"ל, הא קמ"ל רשויות מצטרפות ולא אמרינן קלושה כמה שהונחה דמיא. (ה) אמר רב העביר ארבע אמות ברשות הרבים מקורה פטור לפי שאינו דומה לדגלי מדבר, איני וה, עגלות דמקורות הויין, ואמר רב משום ר' חייא עגלות תחתיהן וביניהן וצדיהן רשות הרבים, כי קאמר רב בדראתא:

(ו) **ותני' שתי** גזוזטראות זו כנגד זו ברשות הרבים המושיט והזורק מזו לזו פטור, היו שתיהן בדיוטא אחת הזורק פטור והמושיט חייב, שכך היתה עבודת הלוים **שתי** גלות זו אחר זו ברשות הרבים, והיו מושיטין את הקרשים מזו לזו, אבל לא זורקין: (ז) **חלית** הבור והסלע שהן גבוהין עשרה טפחים, ורחב ארבעה, הנוטל מהן והנותן על

הערות ותקונים

ע"ש ועי' בתוס' ד"ה והאידנא: מט) תניא. גמרא שם: נ) והאידנא גמרא שם: נא) מתני' תולש. שנה צ"ה ע"א: נב) משום דיונקין זרעונין דביניק הקרקע והוה לי' מחובר. ובפירש"י בתולש סיין נקוב חייב, דהוי כמחובר דיונק מן הקרקע ע"י חנקב שמריח לחלוחית הקרקע ואפילו הנקב בדיו: נג) ושאינו נקוב פטור. משנה שם: נד) אבל אסור. הוספת המחבר: נה) ור' שמעון פוטר. משנה שם: נו) והלכתא כר' שמעון. הוספת המחבר:

[**פי"א**] א) זורק. משנה הראשונה מפ"א דף צ"ו ע"א: ב) מכדי זריקה. גמרא צ"ו ע"ב: ג) ת"ר הזו. גמרא צ"ז ע"א: ד) ת"ר הזורק מרשות הרבים. גמרא צ"ז סע"ב: ה) אמר רב. גמרא צ"ח ע: ו) מתני' שתי גזוזטראות. משנה צ"ו ע"א: ז) חולית הבור. הוא משנה צ"ט

גבן חייב, פחות מכאן פטור. (ח) ומדתני חולית הבור, שמע מינה דבור וחולייתה מצטרפין לעשרה טפחים. (ט) דתניא בור ברשות הרבים עמוקה עשרה ורחבה (עשרה) [ארבע] אין ממלאין ממנה בשבת, אלא א"כ עשוי לה מחיצה גבוה עשרה טפחים, ואין שותין הימנה בשבת, אלא א"כ הכנים ראשו ורובו לבור. ובור וחולייתה מצטרפין לעשרה. ועמוד וכיוצא בו דבר שהוא גבוה עשרה טפחים ורחב ארבעה וזרק ונח על גביו חייב, דתנן הנוטל מהן והנותן על גביו חייב. א"ר יוחנן כותל ברשות הרבים גבוה עשרה, ואינו רחב ארבעה, ומוקף לכרמלית, ועשאו רשות היחיד, וזרק ונח על גביו חייב, לאחרים עושה מחיצה, לעצמו לא כל שכן. (י) אמר אביי בור ברשות הרבים עמוקה עשרה ורחבה ארבעה, וזרק לתוכה מלאה מים חייב, מלאה פירות פטור, מים לא מבטלי מחיצתא, פירות מבטלי מחיצתא. תניא נמי הכי הזורק מן הים לאיסטרטיא או מאיסטרטיא לים פטור, ר' שמעון אומר אם יש במקום שזורק עמוק או גבוה עשרה, ורחב ארבעה חייב:

(יא) מתני' הזורק ארבע אמות בכותל למעלה מעשרה טפחים כזורק באויר ופטור, למטה מעשרה טפחים כזורק בארץ והזורק בארץ (ארבעה טפחים) [ארבע אמות] חייב, (יב) והוא דנח בכותל כנון דבר המודבק, כנון דבילה שטינה. (יג) ותניא זרק למעלה מעשרה טפחים והלכה ונחה בחור כל שהוא ר' מאיר מחייב, וחכמים פוטרין,

(יד) והלכתא כרבנן:

(טו) מתני' זרק לתוך ארבע אמות ונתגלגל חוץ לארבע אמות פטור. זרק חוץ לארבע אמות ונתגלגל לתוך ארבע אמות חייב. (טז) אמר ר' יוחנן והוא שנו על גבי משהו, תניא נמי הכי זרק חוץ לארבע אמות ורחפתו הרוח והכנסתו לתוך ארבע אפ"י שחזרה הרוח והוציאתו חוץ לארבע אמות פטור, דהא לא נח, אחזתו הרוח משך אפ"י שחזרה והכניסתו חייב דהא נח. (יז) אמר רבא תוך שלשה לרבנן צריך הנחה על גבי משהו:

(יח) מתני' הזורק בים ארבע אמות פטור ואם היה רקק מים ורשות הרבים מהלכת בו וזרק לתוכו ארבע אמות חייב, וכמה הוא רקק מים, פחות מעשרה טפחים, ורקק שרשות הרבים מהלכת בו אפילו פחות מארבע אמות הזורק לתוכו ארבע אמות חייב: (יט) הזורק מן הים ליבשה, ומן היבשה לים, מן הים לספינה, ומן הספינה לים, ומן ספינה לחברתה, פטור אבל אסור. (כ) איתמר ספינה (כא) רב אמר וציא ממנה זיז כל שהוא וממלא. (כב) רב חסדא ורבה בר רב הונא אמרי עושה מקום רבעה וממלא דקסברי כרמלית משפת מיא משחינן ומיא כארעא סמיכתא היא, ואי ל עביד מקום ארבעה קא מטלטל מרשות הכרמלית לרשות היחיד. (כג) והלכתא כוותיי, ואין דבריו של אחר במקום שנים. (כד) ותניא ספינה שבים אין מטלטלין לא מתה לים ולא מן הים לתוכה, (כה) אבל להשליך בים עצמות וקליפין מותר:

הערות ותקונים

ע"א: ח) ומדתני חולית הבור. גמרא שם: גמרא שם: ט) דתניא בור ברשות הים. גמרא שם: י) אמר אביי. גמרא ק' ע"א: יא) מתני' הזורק ארבע אמות. משנה ק' ע"א יב) והוא דנח בכותל כגון דבר המודבק כגון דבילה שמינה. עיין בגמרא שם והא לא נח א"ר חנן בדבילה שטינה: יג) ותניא. גמרא שם: יד) והלכתא כרבנן. דברי המחבר: טו) מתני' זו לתוך ארבע אמות. משנה ק' ע"א: טז) אמר ר' יוחנן. גמרא שם: יז) אמר רבא. שם: יח) מתני' הזורק בים. משנה ק' ע"ב: יט) הזורק מן הים. הוא במשנה שלאחריה: כ) איתמר ספ"ז. גמרא שם: כא) רב אמר. בגמרא רב הונא אמר וכן יש לתקן לפניהו: כב) רב חסדא. גמרא ש: כג) והלכתא כוותייהו. הוא נובע מהרי"ף שכתב והלכתא כותיהו דהוה ליה רב הונא חד לגבי רבי ואין דבריו של אחר במקום שנים: כד) ותניא ספינה שבים. גמרא ק' סע"ב: כה) אבל להליך בים עצמות

(כו) **מתני׳ ספינות** קשורות זו לזו מטלטלין מזו לזו, (כז) ועל ידי עירוב, וכדרב ספרא, דאמר רב ספרא לא נצרכא [אלא] לערב ולטלטל מזו לזו, (כח) וכדתניא ספינות הקשורות זו לזו מערבין ומטלטלין מזו לזו ואם נפסקו נאסרו, חזרו ונתקשרו בין שוגגין בין מזידין, בין אנוסין בין מוטעין חזרו להיתירן הראשון, וכן מחצלאות הפרוסות ברשות הרבים מערבין ומטלטלין מזו לזו, ואם נגללו נאסרו, חזרו ונפרשו בין שוגגין בין מזידין בין אנוסין בין מוטעין חזרו להיתירן הראשון, שכל מחיצה שנעשה בשבת בין בשוגג בין במזיד שמה מחיצה, איני והאמר רב נחמן לא שנו אלא לזרוק, אבל לטלטל אסור, כי אתמר דרב נחמן אמזיד איתמר, (כט) אמר שמואל ואפילו קשורה בחוט הסרבל, וכיון דיכול להעמידה היכירא בעלמא היא, הלכך אפילו בחוט הסרבל, וע״ע עירוב, (ל) וכבר פסיקנא בעירובין על ספינה שנכנסה בתוך תחום שבת קודם חשיכה שיכיר וידע שהוא בתוך אלפים אמה, מותר לצאת ממנה על הכבש שעושין המלחים לצאת בהם, ואם עשאוהו לצורך ישראל אסור, וכן אם נמשכה הספינה על הארץ מותר לשוב ולצאת על הכבש, אבל להוציא ממנה כלום אסור, ואם לא נכנסה הספינה לתוך התחום לאחר שחשיכה אסור לצאת ממנה ולהוציא ממנה כלום עד מוצאי שבת שאין להבחין בין מוצאי יום זה להכנסת זה, דקיי״ל כר׳ יוסי דאמר בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו. (לא) ופסק הגאון על ישראל שהיה יושב בספינה בשבת והיא מהלכת, מוציא ממנה זיז ועושה כלי שיש בו ארבע טפחים על ארבע טפחים, ומשליך לתוכו ומשלשל דלי וממלאהו על ידי זיז ועל ידי מקום ארבע, (לב) והיינו דרב הונא ורב חסדא. וספינה שנכנסה לתוך התחום לאחר שחשיכה, בני העיר מותרין לכנוס ולסעוד בתוכה בשבת, אבל לא להוציא, אבל בני הספינה אין רשאין לצאת אפילו לדבר מצוה, ולהפלינ בים להלך יותר מאלפים אמה בשבת ויום טוב אסור, ואין נכנסין בספינה לכתחילה כדי לפרוש בים או בנהר יותר מאלפים אמה, אפילו על הנשר שעושין המלחים לעצמן, דכתיב אל יצא איש ממקומו ביום השביעי (שמות טז כט), ומפרש בקבלה וכבדתו מעשות דרכיך, אבל אם נכנס בספינה קודם חשיכה קנה שם שביתה, ואם הפלינה אחר כך הספינה בים כל היום כולו שפיר דמי, ואם לא נסעה הספינה מותר לירד הימנה ולעלות לתוכה על הכבש, ואפילו נסעה והלכה פחות מאלפים אמה וחזרה ונמשכה ליבשה מותר נמי לירד על הכבש שעושין המלחים לעצמן, ואם בשביל ישראל אסור. וספינה שנכנסה לתוך התחום מבעוד יום ולמחר הוליכוהו עד העיר פחות מאלפים אמה מותר לצאת הימנה אלפים אמה אסור:

(לג) **מתני׳ אם** אינן קשורות זו לזו אעפ״י שמוקפות אין מטלטלין מזו לזו. (לד) לפי שאין עירוב מועיל להן, דהוו להו כשתי חצירות ורשות הרבים מהלכת בהן:

הערות ותקונים

וקליפין מותר. זה ליתא בגמרא רק איתא שם שופכין דידיה ופירש״י כים רעים כגון רחיצת כוכות וקערות ורש״י ברי״ף הביא וז״ל שופכין דידי, כים רעים כגון שיורי רחיצת קערות ובשר: כו) מתני׳ ספינות קשורות זו לזו. משנה ק׳ ע״ב: כז) וע״י עירוב. בגמרא שם א״ר ספרא לא קשורות זו לזו מטלטלין מזו לזו הני מילי ע״י עירוב וכדרב ספרא כו׳: כח) וכדתניא ספינות הקשורות. גמרא שם והוא בעירובין כ׳ ע״א: כט) אמר שמואל ואפילו קשורה בחוט הסרבל. גמרא ק״א ע״ב: ל) וכבר פסיקנא בעירובין על ספינה שנכנסה בתוך תחום שבת קודם חשיכה כו׳. בה׳ עירובין בפ׳ בשלח לא מצאתי זה: לא) ופסק הגאון. לא נודע לי למי כוון. עיין רמב״ם פט״ו משבת הי״ב ובש״ע או״ח סי׳ ש״ח ס״א: לב) והיינו דרב הונא ורב חסדא. כוונתו לגמרא ק׳ ע״ב: לג) מתני׳ אם אינן קשורות זו לזו. משנה ק׳ ע״ב: לד) לפי שאין עירוב מועיל להן כו׳. הוא דברי הטחבר

(לה) מתני׳ הזורק ונזכר לאחר שיצאתה מידו קלטה אחר או קלטה כלב או שנשרפה פטור. (לו) לפי שלא נחה, הא נחה חייב, במה דברים אמורים כשחזר ושכח, אבל לא שכח וחזר פטור, שכל חיבי חטאות אינן חייבין עד שתהא תחילתן וסופו שגגה: (לז) הזורק לעשות הבורה בין באדם בין בבהמה, ונזכר עד שלא נעשית הבורה פטור. זה הכלל כל חיבי חטאות אינן חייבין עד שתהא תחלתן וסופן שגגה היה תחלתן זדון וסופן שגגה או תחלתן שגגה וסופן זדון אינן חייבין חטאת. (לח) אמר רבא זרק ונחה בפי הכלב או בפי הכבשן חייב, והאנן תנן קלטה אחר, או קלטה הכלב, או שנשרפה פטור, ומתרץ הא במתכוין הא שלא במתכוין. דכיון דקא מכוין מחשבתו משוי ליה מקום:

[פרק י״ב] (א) הבונה כמה יבנה ויהא חייב, הבונה כל שהוא. (ב) שכן עני חופר גומא להצניע פרוטותיו. (ג) אביי אמר שכן עני עושה פטפוטי בירה קטנה לשפות עליה קדירה קטנה. אי נמי שכן בעל הבית שיש לו נקב בבירתו וסותמו: (ד) המסתת והמכה בפטיש ובמעצד, (ה) והקודח כל שהוא. (ו) העושה נקב בלול של תרנגולים ודעייל שופתא בקופינא דמרא חייב משום בונה: (ז) זה הכלל כל העושה מלאכה בשבת שהיא מתקיימת חייב, (ח) רבן שמעון בן גמליאל אומר אף המכה בקורנס על הסדן בשבת בשעת גמר מלאכה חייב, מפני שהוא כמתקן מלאכה. (ט) שכן מרדדי טסי משכן עושין כן: (י) החורש כל שהוא. (יא) דחזי לבירא דקרא, דכוותה גבי משכן ראוי לקלח אחד של סממנין: (יב) המנכש והמקרקש והמזרד כל שהוא. [חייב]. (יג) תנו רבנן התולש עולשין והמזרד זרדין אם לאכילה כגרוגרות, אם לבהמה כמלא פי הגדי, אם להיסק כדי לבשל ביצה קלה, אם לייפות קרקע חבירו כל שהוא: (יד) מתני׳ הבותב שתי אותיות בין בימינו בין בשמאלו. (טו) והוא שולט בשתי ידיו. בין שכתבן משם אחד, בין משני שמות, בין בשני סימניות בכל לשון חייב: (טו) כתב בדיו בסם בסיקרא בקומוס ובקנקנתום ובכל דבר שהוא עושה רושם חייב, (יז) דברי ר׳ יוסי שר׳ אומר לא חייבו שתי אותיות אלא משום רושם, שבן רושמין על קרשי המשכן לידע איזה בן זוגו. (יח) לפיכך שרט שריטה אחת על שני נסרין, או שתי שריטות על נסר אחד חייב. (יט) תניא ר׳ שמעון אומר ועשה אחת מכל מצות ה׳ (ויקרא ד כב), יכול עד שיכתוב את הפסוק כולו, ת״ל ועשה מאחת מהנה (שם שם ב). ר׳ יוסי אומר ועשה אחת ועשה הנה פעמים שחייב אחת על כולן, פעמים

הערות ותקונים

ועיין ברש״י במשנה שם: לה) מתני׳ הזורק. משנה ק״ב ע״א: לו) לפי שלא נחה כו׳. גמרא שם: לז) הזורק לעשות הבורה. משנה שם: לח) אמר רבא. גמרא שם:

[פי״ב] ו) הבונה. משנה ראשונה מפי״ב דף ק״ב ע״ב: ג) שכן עני חופר. גמרא שם: ג) אביי אמר. שם: ד) המסתת. משנה שם: ה) והקודח כל שהוא. משנה שם: ו) העושה נקב. גמרא ק״ב ע״ב: ז) זה הכלל. משנה שם: ח) רשב״ג אומר. משנה שם: ט) שכן טרדדי טסי משכן עושין כן. גמרא קצ״ג ע״א וע״ש בפי׳ רש״י: י) החורש כל שהוא. משנה ק״ג ע״א יא) דחזי לבירא דקרא. גמרא שם ולפנינו לביזרא עיין ברש״י, והעירוך הביא ג״כ לבורא דקרא ופי׳ לוגמא של דלעת ובעל דקדוקי סופרים צד 220 הביא בש״ס כי׳ הגי׳ לבירא: יב) המנכש והמקרקש. משנה שם ולפנינו במשנה והמקרסם: יג) ת״ר התולש. גמרא שם: יד) מתני׳ הכותב ב׳ אותיות. משנה ק״ג ע״א: טו) והוא שולט בשתי ידיו. גמרא שם: טז) כתב בדיו. משנה ק״ד ע״ב: יז) דברי ר׳ יוסי שר׳ יוסי אומר. המלות דברי ר׳ יוסי יש למחוק וצ״ל ר׳ יוסי אומר ותוא התמשך במשנה שם ק״ג ע״א א״ר יוסי לא חייבו שתי אותיות, או צ״ל הא מני ר׳ יוסי שר׳ יוסי אומר כו׳ והוא בגמרא ק״ג ע״א: יח) לפיכך שרט שריטה. גמרא ק״ג ע״ב: יט) תניא ר׳ שמעון

שחייב על כל אחת ואחת. אמר ר' יוסי בר' חנינא מאי טעמא דר' יוסי, אחת מאחת והנה מהנה אחת שהיא הנה והנה שהיא אחת אחת שמעון מאחת שם משמעון הנה אבות מהנה תולדות, אחת שהיא הנה זרון שבת ושגגת מלאכות, הנה שהיא אחת שגגת שבת וזדון מלאכות:

(כ) מתני' הכותב שתי אותיות בהעלם אחת חייב, כתב בדיו בסם ובסיקרא בקומוס ובקנקנתום (כא) ובכל דבר שהוא עושה רושם, על שני כותלי זויות, ועל שני לוחי פנקס, והן נהגין זה עם זה חייב. בכל דבר שהוא רושם לאתויי מאי, לאתויי הא דתני ר' חנינא לגבי גט, כתבו במי טריא ואפצא כשר, (כב) תני ר' חייא כתבו באבר בשחור ובשיחר כשר:

(כג) מתני' הכותב על בשרו חייב, המסרט על בשרו ר' אליעזר מחייב חטאת וחכמים פוטרין. (כד) והלכתא כרבנן: (כה) כתב במשקין, במי פירות, באבק דרכים, באבק סופרים, בכל דבר שאינו מתקיים פטור. לאחר ידו ברגלו בפיו במרפקו, כתב אות אחת סמוך לכחב, ואות אחת על גבי כתב פטור. (כו) תנא כתב אות אחת והשלימה לספר, ארג חוט אחת והשלימו לבגד חייב, (כז) ואפילו לרבנן דאמרי לקמן אינו חייב עד שיכתוב שתי איתיות ועד שיארוג שתי חוטין, להשלים שאני. (כח) אמר ר' אמי כתב אות אחת בטבריא, ואות אחת בציפורי חייב, כתיבה היא אלא שמחוסרת קריבה. אבל אינה מחוסרת מעשה דקריבה כגון שנהגין זו עם זו:

(כט) מתני' נתכוין לכתוב אות ח' וכתב שני זייני"ן. (ל) תנא הגיה אות אחת חייב, השתא כתב אות אחת פטור. הגיה אות אחת חייב, אמר רב ששת הכא במאי עסקינן (לא) כגון שנטלו לגנו של חית ועשאו שני זייני"ן, רבא אמר כגון שנטלו לגנו של ד' ועשאו ריי"ש. (לב) תנא נתכוין לכתוב אות אחת ועלי בידו שתים חייב, (לג) והתניא פטור, לא קשיא הא דבעי זיוני והא דלא בעי זיוני:

(לד) מתני' כתב אות אחת בארץ ואחת בקורה, על שני כותלי הבית, על שני דפי הפנקס, אם אינן נהגין זה עם זה פטור, כתב אות אחת נוטריקון, רבי יהושע בן בתירה מחייב וחכמים פוטרין. (לה) היכי דמי נוטריקון כגון א"ב המו"ן (בראשית יז ה), אב בחור המון חביב מלך ותיק נאמן לאומות. אנכ"י (שמות כ ב), אמירה נעימה כתיבה יהיבה. יר"ט (במדבר כב לב), יראתה ראתה נטתה. כרט"ל (ויקרא ב יד) כר טלא, נמרצ"ת (מ"א ב ח), נואף מואבי רוצח צורר תועבה. נצטד"ק (בראשית מד טז), (לו) נאמנים צריקים טהורים רכים קדושים אנחנו:

הערות ותקונים

אומר. גמרא שם ומלת תניא ליתא: כ) מתני' הכותב שתי אותיות. משנה ק"ד רע"ב: כא) ובכל דבר שהוא רושם לאתויי מאי. גמרא שם: כב) תני ר' חייא. שם כג) מתני' הכותב על בשרו. משנה שם: כד) והלכתא כרבנן. הוספת המחבר, וברי"ף ליתא כל זה: כה) כתב במשקין. משנה שם: כו) תניא כתב אות אחת. גמרא שם: כז) ואפילו לרבנן. הוא דברי המחבר ובגמרא שם איתא רק אפילו היכא רבנן להשלים שאני: כח) א"ר אמי כתב אות אחת. גמרא שם: כט) מתני' נתכוין לכתוב כו'. משנה שם ק"ד ע"ב: ל) תנא הגיה אות אחת. גמרא שם: לא) כגון שנטלו לגגו של ח'. לפנינו בגמרא לתגו של ד' ועיין דקדוקי סופרים צד 226 אות ק': לב) תנא נתכוין. גמרא שם: לג) והתניא פטור. בגמרא שם ק"ה רע"א איתא והתנן, אולם לפני חכמי התוס' היתה ג"כ הגי' והתניא וכתבו אין נראה לר"י לגרוס והתניא כו' וגרסינן והתנן וכן בש"ס כ"י הגי' והתניא עיין דקדוקי סופרים צד 226 אות ר' ע"ש: לד) מתני' כתב אות אחת. משנה שם ק"ד ע"ב: לה) היכא דמי נוטריקון. גמרא ק"ת ע"א: לו) נאמנים. בגמרא נכונים. ובד"ס

(לז) מתני׳ הכותב שתי אותיות בשתי העלמות, אחת שחרית ואחת בין הערבים, ר׳ נמליאל מחייב חטאת, וחכמים פוטרין. (לח) במאי קא מפלגי, ר״ג סבר אין ידיעה לחצי שיעור, ורבנן סברי יש ידיעה לחצי שיעור, (לט) והלכתא כרבנן דיחיד ורבים הלכה כרבים:

[פרק י״ג] (א) ר׳ אליעזר אומר האורג שלשה חוטין בתחלה ואחר על האריג חייב, וחכמים אומרים בין בתחלה בין בסוף שיעורן שני חוטין. (ב) תניא האורג שני חוטין על הגס ועל האימרא חייב. סתמא כרבנן: (ג) העושה שני בתי נירין בנירין דהיינו תרתי בבתי נירא וחדא בנירא: (ד) ובקירוס. (ה) היינו מצוביתא: (ו) בנפה ובכברה ובסל חייב, והתופר שתי תפירות וקושרן, והקורע על מנת לתפור שתי תפירות. (ז) דעבדא בכיסתא:

(ח) מתני׳ הקורע בחמתו ועל מתו. (ט) פי׳ מתו דלא בר אבילות הוא: (י) וכל המקלקלין פטורין. (יא) תנא הקורע בגדיו בחמתו והמשבר כליו בחמתו והמפזר מעותיו בחמתו יהא בעיניך כעובד ע״ז, שכך היא אומנותו של יצר הרע היום אומר לו עשה כך, ולמחר אומר לו לך ועבוד ע״ז, והולך ועובד, (יב) אמר רב חנן מאי קרא לא יהיה בך אל זר (תהלים פא י), איזהו אל זר שהוא בגופו של אדם, הוי אומר זה יצר הרע, ואי עביד למירמא אימתא אאינשי ביתא לית לן בה: (יג) והמקלקל על מנת לתקן שיעורו כמתקן, שיעור המלבן והמנפץ והצובע והטווה כמלוא רוחב הסיט כפול, והאורג שני חוטין שיעורו כמלוא הסיט, (יד) דהיינו ד׳ אצבעות. (טו) ר׳ יוסי (טז) מחוי כפוף, (יז) ר׳ חייא בר אבא מחוי פשוט:

(יח) מתני׳ ר׳ יהודה אומר הצד צפור למגדל, וצבי לבית חייב, וחכמים אומרי׳ צפור למגדל, וצבי לגינה ולחצר ולביבירין [חייב]. רבן שמעון בן גמליאל אומר לא כל הביבירין שוין, זה הכלל כל המחוסר צידה פטור, ושאין מחוסר צידה חייב. (יט) והלכתא כרבן שמעון בן גמליאל. (כ) ת״ר הצד חגבין (כא) (וזבובין) [גוזין] וצירעין ויתושין בשבת חייב חטאת דברי ר׳ מאיר, וחכמים אומרים כל שבמינו ניצוד חייב חטאת, וכל שאין במינו ניצוד פטור, אבל אסור:

(כב) מתני׳ צבי שנכנס לבית ונעל אחר בפניו חייב חטאת, נעלו שנים פטורין, לא יכול אחד לנעול ונעלו שנים חייבין, ור׳ שמעון פוטר: (כג) ישב האחר על

הערות ותקונים

הביא כי יש נוסחאות נבונים: לז) מתני׳ הכותב שתי אותיות. משנה ק״ח ע״א: לח) במאי קמיפלגי. גמרא שם: לט) והלכתא. הוספת המחבר:

[פי״ג] ס) ר׳ אלעזר. משנה ראשונה מפי״ג דף ק״ח ע״א: נ) תניא. גמרא שם: נ) העושה ב׳ בתי נירין. משנה שם: ד) ובקירוס. משנה שם: ס) היינו מצוביתא. גמרא שם וע״ש בפי׳ רש״י: ו) בנפה. משנה שם: ז) דעבדא בכיסנא. גמרא שם והגי׳ דקבעי למיתנא: ס) מתני׳ הקורע. משנה ק״ח ע״ב: ע) פי׳ מתו כו׳. הוספת המחבר: י) וכל המקלקלין. משנה שם: יס) תנא הקורע בגדיו. גמרא שם: יב) אמר רב חנן. בגמרא א״ר אבין, ובש״ס כ״ו הגי׳ א״ר יוחנן וכ״ה ברי״ף ובהרא״ש ובעל דקדוקי סופרים צד 230 אות ת׳ הביא בכ״י אקספארד סגמרא שבת הגי׳ ר׳ חנין: יג) והמקלקל כו׳. משנה שם: יד) דהיינו ד׳ אצבעות. הוספת המחבר: עו) ר׳ יוסי. גמרא ק״ו ע״א ולפנינו הגי׳ רב יוסף: עז) מחוי כפוף. לפנינו בגמרא מחוי כפול. וגם הערוך ערך כף ח׳ הביא הגי׳ כפוף וע״ש פי׳ המאמר: יז) ר׳ חייא בר אבא. לפנינו בגמרא ר׳ חייא בר אמי: יס) מתני׳ ר׳ יהודה אומר. משנה ק״ו ע״א: יט) והלכתא גמרא ק״ו ע״ב: כ) ת״ר. גמרא שם: כא) זבובין. בגמרא הגי׳ גוזין. וכן תקנתי ועיין דקדוקי סופרים צד 232 אות ר׳ שהביא יש גורסין חגזין וכן הוא גי׳ הרי״ף: כב) מתני׳ צבי שנכנס לבית. משנה שם: כג) ישב

הפתח ולא מילאהו, וישב השני ומילאהו, השני חייב, ישב הראשון על הפתח ומילאהו, ובא השני וישב על צידו, אעפ"י שעמד הראשון והלך לו הראשון חייב, והשני פטור ומותר, הא למה זה דומה, לנועל את ביתו לשומרו, ונמצא צבי שמור בתוכו. (כד) אמר שמואל כל פטורי דשבת פטור מקרבן חטאת, אבל אסור מדרבנן, לבר מתלת דפטור ומותר לכתחלה, חדא הא, דמדתני סיפא למה זה דומה לנועל את ביתו לשומרו וכו', שמע מינה דפטור ומותר. ואידך המפים מורסא בשבת, אם לעשות לה פה חייב חטאת, ואם להוציא ממנה ליחה פטור. דמדתנן מחט של יד ליטול בה את הקוץ שמע מיניה דפטור ומותר. ואידך הצד נחש בשבת אם מתעסק בו שלא ישכנו פטור, ואם לרפואה חייב, דמדתנן כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחז בקורה, ועל צואה של קטן, ועל עקרב שלא יישך שמע מיניה דפטור ומותר:

[פרק י"ד] (א) שמונה שרצים האמורין בתורה. (ב) דהיינו החולד והעכבר והצב והאנקה והכח והלטאה והחומט והתנשמת (ויקרא יא כט ל):
(ג) הצדן והחובל בהן חייב, (ה) לפי שיש להן עורות: (ה) ושאר שקצים ורמשים החובל בהן פטור, (ו) לפי שאין עורן חלוק מבשרן: (ז) הצדן לצורך חייב ושלא לצורך פטור. (ח) הא הרגן חייב לדברי הכל, לפי שפרין ורבין כאלים ושאר בהמה חיה ורמש, אכל בכינה פליגי ר' אליעזר ורבנן, דתנא ר' אליעזר אומר ההורג כינה בשבת כאילו הורג גמל בשבת, ושניהם לא למדוה אלא מאלים, ר' אליעזר סבר כאלים מה אלים שיש בהם נטילת נשמה ההורגן בשבת חייב, שכן במשכן שוחטין אותן ומפשיטין אותן, דכתיב ועורות אלים מאדמים (שמות כה ה), אף כל שיש בהם נטילת נשמה ההורגן בשבת חייב, וכינה יש בה נטילת נשמה, ורבנן סברי כאלים מה אלים דפרין ורבין ולהכי חייב ההורגן בשבת אף כל שפרה ורבה ההורגן בשבת חייב, וכינה אינה פרה ורבה, וכי תימא הא אמרינן, הקב"ה יושב וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים ועד ביצי כנים. מינא הוא דמקרי ביצי כנים, (ט) וקיימא לן כרבנן, דיחיד ורבים הלכה כרבים. (י) תניא הצד פרעוש בשבת ר' אליעזר מחייב חטאת, וחכמים פוטרין, (יא) וקיימא לן כר' יהושע, אבל ההורג פרעוש בשבת אפילו ר' יהושע מודה דחייב:
(יב) מתני' חיה ועוף שברשותו הצדן פטור והחובל בהן חייב. (יג) משום דאית להו עור. (יד) ואע"ג דאית ליה ניקבי ניקבי קיי"ל כדאמרי במערבא, כל נקב שהדיו עובר עליו אינו נקב. (טו) תניא אין עושין מי מלח מרובין לתוך הכבשין שבתוך הגיסטרא, אבל עושה הוא מי מלח מועטין ואוכל בהם פתו ונותן לתוך התבשיל. וקיימא לן הכי. (טז) אין עושין מי מלח עזין, (יז) אביי ורב יוסף דאמרי תרוויהו כל שהביצה צפה בהן, וכמה, אמר אביי תרי תילתא מילחא ותילתא מיא. למאי עביד ליה למורייסא. אמר רב חזקי' משמיה דאביי ממלח צנון בשבת אסור וביצה מותרת, וכן

הערות ותקונים

תאחד על הפתח. הוא במשנה שלאחריה: כד) אמר שמואל. גמרא ק"ז ע"א:

[פי"ד] ס) שמונה שרצים. משנה ראשונה מפי"ד דף ק"ו ע"א: ג) דהיינו החולד כו'. הוספת המחבר: ג) הצדן. משנה שם: ד) לפי שיש להן עורות. גמרא ק"ז ע"ב: ה) ושאר שקצים. משנה שם: ו) לפי שאין עורן חלוק מבשרן. גמרא שם: ז) הצדן לצורך חייב. משנה שם: ח) הא הרגן. גמרא ק"ז ע"ב: ט) וקיי"ל כרבנן. הוספת המחבר: י) תניא. גמרא שם: יא) וקיי"ל כר' יהושע הוספת המחבר: יב) מתני' חיה ועוף. משנה ק"ז ע"א: יג) משום דאית להו עור. גמרא ק"ח ע"א: יד) ואע"ג. גמרא שם: טו) תניא אין עושין מי מלח מרובין. גמרא ק"ח ע"ב וזה מוסב על המשנה אבל עושה הוא את מי המלח: טז) אין עושין מי מלח

הלכתא. (יה) יין לתוך העין אסור, על גבי העין מותר. (יט) ורוק תפל אפילו על גב העין אסור. (כ) ושורה אדם פתו ביין ונותן על גב העין בשבת. (כא) ואמר מר עוקבא אמר שמואל שורה אדם קילורין מערב שבת ונותן על גבי עינים בשבת ואינו חושש. (כב) עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת, ואי מסתכן הוא בה שוחק סממנים בשבת, ומביא ברשות הרבים, דההיא אמתא דהוות בי מר שמואל הקדיחא לה עינא בשבתא, צווחא צווחא וליכא דאשנח בה, (כג) פקע עינה ומתה, אלמא סכנת נפש היא, (כד) כגון רירא דיצא דמא ודמעתא ותחילת אוכלא, לאפוקי סוף אוכלא דלא. (כה) אמר ר' חנינא מצילין אזנים בשבת בסם אבל לא ביד. דיד איזרף זריף. (כו) תנן התם במסכת יומא מתיא בן חרש אומר החושש בפיו מטילין לו סם בפיו בשבת, מפני שהוא ספק נפשות, וספק נפשות להקל, ודוחה את השבת. (כז) ואע"ג דאמדוה עד למחר לא מעכבינן ליה עד לאורתא, כי היכי דלא ניחול עלי' שבתא, אלא עבדינן ליה לאלתר. וכן נמי כי אמדוה לתמני יומי מחללין עליו תרי שבתא. (כח) תניא נמי הכי מחמין חמין לחולה [בשבת] בין להשקותו בין להברותו, ואין אומרים לו נמתין עד שיבריא, אלא מחמין לו חמין מיד, וספיקו דוחה את השבת, ולא ספק שבת זו בלבד אלא אפילו ספק שבת אחרת, ואין עושין דברים הללו לא ע"י גוים, (כט) ולא ע"י קטנים, אלא ע"י גדולי ישראל, ולא ע"י כותים מפני שמצטרפין לדעת אחרת. (לא) ת"ר מפקחין פיקוח נפש בשבת והזריז הרי זה משובח, ואין צריך ליטול רשות מב"ד. כיצד ראה תינוק שנפל לים פורש מצודה ומעלהו ואע"ג דמיתציידי כוורא בהדיה, ראה תינוק שנפל לבור עוקר חוליא ומעליהו, ואע"ג דקא מתקן דרגא לחול. ראה שננעלה דלת בפני התינוק שובר את הדלת ומוציאו ואע"ג דקא מתבר ליה שיפי. (לב) מככין ומפסיקין לפני הדליקה להציל את הנפש, ואע"ג (לג) דקא מכביך כוביא. (לד) בכולהו ובכל כיוצא בהן שהן לפיקוח נפש מישראל מחללין את השבת ואין צורך ליטול רשות מב"ד, והזריז הרי זה משובח. (לה) אמר מר עוקבא מי שנינפה ידו או רגלו צומתו ביין בשבת ואינו חושש, ואי אגבא דכרעי' הוא צמית ליה בחלא, דאמר רב [אדא בר] מתנא אמר רב גב היד וגב הרגל הרי הן כמכה של חלל ומחללין עליהן את השבת:

הערות ותקונים

עיין. גמרא שם: יז) אביי ורב יוסף. בגמרא רבה ורב יוסף: יח) יין לתוך העין. גמרא שם: יט) ורוק תפל. גמרא שם: כ) ושורה אדם. גמרא שם: כא) ואמר מר עוקבא. שם: כב) עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת כו', דההיא אמתא דהוות בי מר שמואל כו'. זה טועתק מהרי"ף כי ז"ל גרסינן בפרק אין מעמידין בהמה [הוא בע"ז כ"ח ע"ב]. אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת, וגם המעשה מן אמתא דמר שמואל הוא בע"ז שם: כג) פקע עינה ומתה. כן הוא ברי"ף שם אבל בגמרא מלת "ומתה" ליתא: כד) כגון רירא דיצא דמא. עיין ערוך ערך דף א': כה) אמר ר' חנינא מצילין אזנים בשבת. הוא ג"כ בגמרא ע"ז שם במאמר שלפניו והובא ברי"ף שם כסדר שחביא המחבר, ושם תניא אמר רבה בר זוטרא א"ר חנינא והמחבר הביא רק א"ר חנינא: כו) תנן התם במס' יומא. הוא ביומא פ"ג ע"א במשנה והובא ברי"ף שבת שם והביא תנן התם ביומא ועוד אמר ר' מתיא בן חרש: כז) ואע"ג דאמדוה עד למחר כו'. זה ליתא בגמרא ולא הובא ברי"ף רק מחצי השנית שחביא וכן נמי כי אמדוה לתמני יומי מחללין עליו תרי שבתא, ותו לא. ונראה כי לפני המחבר הי' כ"ו מהרי"ף יותר שלם: כח) תניא נמי הכי. גמרא יומא שם פ"ד ע"ב: כט) ולא ע"י קטנים. כן הובא ברי"ף אבל בגמרא לפנינו לא ע"י כותיים, והנוסחא שחביא הרי"ף והמחבר היא הנכונה כי כותיים הובא במאמר שלאחריו: ל) מפני שמצטרפין לדעת אחרת. כ"ה ברי"ף אולם בגמרא הגי' אבל מצטרפין לדעת אחרת וע"ש בפירש"י: לא) ת"ר מפקחין. גמרא יומא שם והובא ברי"ף שבת שם: לב) מככין ומפסיקין. גם זה הובא ברי"ף שם והוא ביומא שם: לג) דקא מכביך כוביא. צ"ל מכביך טכוכי כמו שהוא בגמרא וברי"ף וע"ש בפי' רש"י ור"ן: לד) בכולהי ובכל כיוצא בהן. הוספת המחבר: לה) אמר מר עוקבא. מכאן הוא בגמרא שבת ק"ח ע"א והובא ברי"ף

(לו) מתני׳ אין אוכלין איזובין בשבת לפי שאינו מאכל בריאים. (לז) מאי איזובין, שומשוק, ואכלי לי׳ כשבע תמרי אוכמתא ומעלי לקוקאני דהווין מקימחא דשערי במנא דחליף עליה ארבעין יומין:

(לח) מתני׳ כל האוכלין אוכל אדם לרפואה בשבת. (לט) ואפילו טחול לשיניים וכרשינין לבני מעיים: (מ) וכל המשקין הוא שותה (מא) ואפילו מי צלפין בחומץ, אבל מי רגלים לא איקרו משקין דלא שתו להו אינשי הלכך אסירי. (מב) אין לועסין משטיכי בשבת ולא יטוף סם בשיניו, אימתי בזמן שמתכוין לרפואה, אבל מפני ריח הפה מותר:

(מג) מתני׳ החושש בשיניו לא ינמע בהן את החומץ ויפלוט, אבל מנמע ובולע, מטכל בדרכו ואינו חושש. (מד) החושש בגרונו לא יערערנו בשמן לכתחילה אבל נותן שמן הרבה לתוך אניגרון מיא דסילקא:

(מו) מתני׳ החושש במתניו לא יסוך יין וחומץ אבל סך שמן ואפילו וורד. (מז) והלכתא כר׳ שמעון דשרי, ואליבא דרב דסבר אי שכיח אין ואי לא שכיח לא:

[פרק ט״ו] (א) ואלו קשרין שחייבין עליהן, קשר הגמלין, וקשר הספנין, וכשם שהוא חייב על קישורן, כך הוא חייב על התירן, ר׳ מאיר אומר כל שהוא יכול להתירו באחת מידיו אין חייב עליו: (ב) קושרין דלי בפסיקיא אבל לא בחבל, ור׳ יהודה מתיר, כלל אמר ר׳ יהודה כל קשר שאינו של קיימא אין חייבין עליו. (ג) ויש לך [קשרין] שאין חייבין עליהן חטאת, (ד) אבל איסורא איכא, ומאי נינהו קשרא דקטרי בזממא וקיטרא דקטרי באיסטרידא: (ה) באיסטרידא: (ו) יש לך קשרין שאין חייבין עליהם כקשר הגמלין וכקשר הספנין, קישרת אשה מפתחי חלוקה (ז) לכתחילה. (ח) ורצועות סנדל, (ט) דאושכפי (י) דמעשה אומן הוא, אם התירן חייב משום שהוא קשר של קיימא, ואי מעשה הדיוט הוא פטור אבל אסור, (יא) ורצועות היוצאות מגופה של

הערות ותקונים

שם: לו) מתני׳ אין אוכלין. משנה ק״ט ע״ב: לז) מאי איזובין. גמרא שם: לח) מתני׳ כל האוכלין. במשנה שם ק״ט ע״ב: לט) ואפילו טחול. גמרא ק״י ע״א ורי״ף: מ) וכל המשקין. משנה שם: מא) ואפילו מי צלפין בחומץ. גמרא ק״י ע״א ורי״ף: מב) אין לועסין משטיכי בשבת. המאמר הזה ליתא בגמרא שבת שם רק הרי״ף הביא בשם התוספתא והוא בתוספתא שבת פי״ב [פי״ג] ונשמט ממקומו ושייך על המשנה שהביא אחר זה החושש בשיניו והרי״ף הביא לנכון על המשנה החושש בשיניו, ובשעות ברי״ף מוסכי צ״ל מוסטכי ועיין במוספי ערך מוסטכי והביא מאמר מב״ר ופ׳ בל״י ורומי וישמעאל מין שרף הנוסף מטין ער, ובתוספתא כ״י ערפורט חוצאת חרב צוקרמאנדעל צד 127 הובא לנכון מסטיכי ולפנינו בתוספתא בדפוסים אחרים מוסתכין וצ״ל מוסטכי: מג) מתני׳ החושש בשיניו. משנה קי״א ע״א: מד) החושש בגרונו. הוא בגמרא ברכות ל״ו ע״א והובא ברי״ף בשבת שם: מה) מאי אניגרון מיא דסילקא. ברכות שם ל״ח ע״ב: מו) מתני׳ החושש במתניו. במשנה שם שבת קי״א ע״א: מז) והלכתא כר׳ שמעון דשרי כו׳. עין בגמרא שם קי״א ע״א וע״ב וברי״ף וברי״ן:

[פטו״ן] ט) ואלו קשרים. משנה ראשונה מפ״ו דף קי״א ע״ב: ג) קושרין דלי. הוא במשנה קי״ג ע״א: ג) ויש לך קשרים. הוא מוסב על המשנה קי״ה ע״ב ופה אין סדר למשנה: ד) אבל איסורא איכא ומאי נינהו קיטרא דקטרי בזומטא. גמרא שם קי״א ע״ב והובא ברי״ף: ה) באיסטרידא. וכן הובא ברש״י וברי״ן ברי״ף שם, וברי״ף הובא באצטרידא וכן בגמרא לפנינו קי״ב ע״א באיסטרידא, והערוך הביאו בערך אסתדירא וע״ש שטכאר הטלה ועיין דקדוקי סופרים שבת דף קכ״ד אות ב׳: ו) יש לך קשרין. משנה שניה דף קי״א ע״ב: ז) לכתחילה. גמרא קי״ב ע״א: ח) ורצועה סנדל. משנה שם: ט) דאושכפי. גמרא קי״ב ע״א: י) דמעשה אומן הוא כו׳ עד אבל אסור. הם דברי הרי״ף ועיין ברי״ן שם: יא) ורצועות היוצאות מגופה. הוא ג״כ דברי הרי״ף שם:

מנעל וקושרין על הרגל דלאו מעשה אומן הוא. ולאו קשר של קיימא הוא ומותר לכתחילה:

(יב) מתני' מקפלין את הכלים אפילו ארבע וחמש פעמים, ומציעין את המטות (יג) [מלילי שבת לשבת, אבל לא משבת למוצאי שבת, ר' ישמעאל אומר מקפלין את הכלים ומציעין את המטות] מיום הכיפורים לשבת. (יד) אמרי דבי ר' ינאי לא שנו אלא באדם אחד, ובבגדים חדשים ולבינים, ובמי שאין לו להחליף, אבל בשני בני אדם לא, (טו) דעביד כמעשה חול, א' נמי בבגדים ישנים לא דלמא אתי למקרעינהו, ובבגדים צבועים נמי לא, שאין ניאותן בהן בכך, ומי שיש לו להחליף נמי לא, (טז) אמר רב הונא יש לו להחליף חייב להחליף, דכתיב וכבדתו מעשות דרכיך וגו' (ישעי' נח יג), וכבדתו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול, וכי הא דר' יוחנן דהוה קרי למאניה מכבדותי', (יז) וכתיב ותחת כבודו יקד יקוד (ישעי' י טז), (יח) ותרגם יונתן בן עוזיאל ותחות לבושיה יקרהון מיקד יקדון. (יט) וא"ר יוחנן מנין לשינוי בגדים מן התורה שנאמר ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים (ויקרא ו ד). ותנא דבי ר' ישמעאל [לימדך תורה דרך ארץ] בגדים שבישל בהן קדירה לרבו, לא ימזוג בהן כוס לרבו: (כ) מעשות דרכיך (ישעי' נה יג), שלא יהא הילוכך בשבת כהילוכך בחול, (כא) דלא ליפסע פסיעה נסה (כב) דהויא אמה. (כג) ומרחט בשבתא לבית המדרש או לבית הכנסת שפיר דמי. ואין בדבר משום חילול שבת, דכתיב אחרי ה' ילכו כאריה ישאג (הושע יא י). (כד) היה מהלך בשבת ופגע באמת המים שרי למפסע פסיעה נסה כי היכי דלא ליקוף. אי נמי דלא למיתוסן מאני דלא ליתי לידי סחיטה. וכיון דלא אפשר ליה דלא ליפסע שרי: (כה) ממצוא חפצך (ישעי' נח יג), חפצי"ך אסורים, חפצי שמים מותרין: ודבר דבר (שם שם), שלא יהא דיבורך בשבת כדיבורך בחול, בשבת דיבור של חפצי רשות אסור, הרהור מותר:

[פרק ט"ז] (א) כל כתבי הקודש מצילין מפני הדליקה. (ב) פי' שכתובין בלשון הקודש: (ג) בין שקורין בהן ובין שאין קורין בהן, אעפ"י שכתובין

הערות ותקונים

יג) מתני' מקפלין את הכלים. משנה קי"ג ע"א: יג) מלילי שבת. הוספתי כי השמיט המעתיק מן את המטות עד את המטות: יד) אמרי דבי ר' ינאי. גמרא שם: טו) דעביד כמעשה חול וכן דלמא אתי למקרעינהו, וכן שאין ניאותן בהן בכך. הוספת המחבר: טז) א"ר הונא. גמרא שם: יז) וכתיב ותחת כבודו יקד יקוד ותרגם יב"ע. הוספת המחבר: יח) ותרגם יבע ותחות לבושיה יקרהון מיקד יקדון. לפנינו בתרגום ותחות מני יקרהון. ורש"י שם כתב ותחת כבודו תחת בגדיו,זם והיו נשרפים, הבגדים הם מכבדים את האדם: יט) וא"ר יוחנן. גמרא קי"ג סע"ב וקי"ד רע"א: כ) מעשות דרכיך שלא יהא הילוכך בשבת. גמרא קי"ג ע"א: כא) דלא ליפסע פסיעה גסה. המחבר הביא כמו שהוא ברי"ף שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול, מאי הוא דלא ליפסע פסיעה גסה ואח"כ הביא כדבעא מיניה רבי מר' ישמעאל בר' יוסי מהו לפסוע פסיעה גסה בשבת והסיום הזה הוא בגמרא קי"ג ע"ב: כב) "דהויא אמה" זה ליתא בגמרא וברי"ף, רק מצאתי בבה"ג שבת פט"ו וכמה פסיעה גסה יותר מאמה בינונית ובבה"ג אשר הוציא הרב הילדעסהיימער לאור עפ"י כ"י צד 92 הגי' וכמה פסיעה גסה [יותר] מאמה ופסיעה בינונית אמה: כג) ומרחט בשבתא לבית המדרש או לבה"כ שפיר דמי. הוא דברי הרי"ף: כד) היה מהלך בשבת. גמרא קי"ג ע"ב: כה) ממצוא חפצך כו'. גמרא קי"ג סע"א: כו) ודבר דבר. שם:

[פט"ז] ה) כל כתבי. הוא משנה ראשונה מפט"ז דף קט"ו ע"א: ג) שכתובין בלשון הקודש. עיין בגמרא שם היו כתובים תרגום או בכל לשון כו': ג) בין שקורין. משנה שם:

בכל לשון טעונין גניזה, ומפני מה אין קורין בהן מפני ביטול בית המדרש. (ד) איתמר היו כתובין תרגום או בשאר לשונות (ה) רב הונא אמר אין מצילין, דהא לא ניתנו לכתוב, ושקורין בהן נביאים ושאין קורין בהן כתובים. (ו) ורב חסדא אמר מצילין, סבר מפני בזיון דברי קדושה, ושקורין בהן דכתיבי בלשון הקודש, ושאין קורין בהן, דכתיב תרגם ובכל לשון. (ז) והלכתא כרב הונא, דהוא רביה דרב חסדא. ואין הלכה כתלמיד במקום הרב: (ח) היו כתובין בסם בסיקרא בקומוס ובקנקנתום מצילין אותן מפני הדליקה: (ט) והברכות, (י) דהיינו פיוטין: והקמיעות אין מצילין אותן מפני הדליקה. וכבר פסיקנון לאחרן. (יא) וספר תורה שיש בו ללקט שמונים וחמש אותיות מתוך שלימות, ואפילו בכללן יגר שהרותא דהוי לשון תרגום, אי נמי פרשה שאין בה שמונים וחמש אותיות אלא שיש בה אזכרות, כגון פרשת ויהי בנסיע הארון מצילין אותו מפני הדליקה. (יב) אמר רבה בהני תלת מילי נחתו בעלי בתים מנכסייהו, דמפקי עבדייהו גוים לחירות, ומסיירי נכסייהו בשבתא, ורקבעי סעודתייהו בשבתא בעידן בי מדרשא, והלכך אסור לקרות בשטרי הדיוטות בשבת:

(יג) מתני׳ מצילין תיק הספר עם הספר, ותיק התפילין עם התפילין, אעפ״י שיש בתוכן מעות, משום שנעשו בסים לדבר המותר להציל ובלבד שלא יערים.
(יד) דהאי דשרו ליה רבנן להציל כשיש מעות בתוכו, כגון דקטירי דאי מצרכת ליה לאפוקינהו אדהכי והכי נפלה דליקה בכתבי הקודש:

(טו) מתני׳ ולהיכן מצילין אותן למבוי שאינו מפולש, בן בתירא אומר אף למפולש.
(טז) היכי דמי אמר רב אשי שלשה מחיצות ולחי אחד. והן מבוי שאינו מפולש. (יז) ולית הלכתא כבן בתירא לא במבוי ולא בחצר:

(יח) מתני׳ מצילין מזון שלש סעודות הראוי לאדם ולהראוי לבהמה לבהמה, כיצד מצילין (יט) נפלה דליקה במבוי בשבת מצילין מזון שלש סעודות, בשחרית מצילין מזון שתי סעודות, במנחה מצילין מזון סעודה אחת. (כ) תניא נשברה לו חבית בראש גגו מביא כלי ומניח תחתיה. ובלבד שלא יביא אחר ויקלוט כלי אחד ויצרף, נזדמנו לו אורחים מביא כלי אחר ויקלוט כלי אחר ומצרף ולא יקלוט ואחר כך יזמין, אלא יזמין ואחר כך יקלוט ואין מעריבין בכך. (כא) ת״ר הציל פת נקייה אינו מציל פת הדראה. הציל פת הדראה מציל פת נקייה, (כב) לכבוד תענוג שבת. (כג) ומצילין מיום הכיפורים לשבת אבל לא משבת ליום הכיפורים, (כד) ואין צריך לומר מיו״ט לחול

הערות ותקונים

ד) איתמר. גמרא שם: ה) רב הונא אמר. שם: ו) ורב חסדא אמר. שם: ז) והלכתא כרב הונא כו׳. דברי הרי״ף: ח) היו כתובין בסם. גמרא קט״ו ע״ב: ט) הברכות. גמרא שם במאמר שלפניו: י) דהיינו פיוטים, הוא פי׳ מהטחבר, ורש״י מפרש הברכות מטבע ברכות שטבעו חכמים כגון שמונה עשרה ושאר ברכות: יא) וספר תורה. גמרא קט״ו ע״ב: יב) אמר רבה בהני תלת מילי נחתו בעלי בתים מנכסיהון. הוא מועתק מהרי״ף שהביא וז״ל: גרסינן בפ׳ השולח גט לאשתו אמר רבא בהני תלת מילי כו׳. והוא בגיטין ל״ח ע״ב וכן הובא בהרא״ש כמו שהוא ברי״ף: יג) מתני׳ מצילין תיק הספר. כשנה קט״ז ע״ב: יד) דהאי דשרו ליה רבנן להציל כשיש מעות בתוכו כו׳. לא הובא לפנינו ברי״ף ונעלם ממני המקור: טו) מתני׳ ולהיכן מצילין. הוא במשנה שם קט״ז ע״ב: טז) היכי דמי אמר רב אשי. גמרא קי״ז ע״ב: יז) ולית הלכתא כבן בתירה. הוא דברי הרי״ף: יח) מתני׳ מצילין מזון. משנה קי״ז ע״ב: יט) נפלה דליקה במבוי בשבת. במשנת בלילי שבת: כ) תניא. גמרא שם: כא) ת״ר. שם: כב) לכבוד תענוג שבת הוספת המחבר: כג) ומצילין מיום הכפורים. גמרא שם: כד) ואין צריך לומר מיו״ט לחול. המלות „מיו״ט לחול״ ליתא בגמרא גם לא ברי״ף רק הובאים בבח״ג והוא מתוספתא שבת פי״ד: כה) אלא משבת. תקנתי ולא

ולא משבת ליו״ט, (כה) (אלא) [ולא] משבת זו לשבת אחרת. (כו) אמר רב חסדא לעולם ישכים אדם ערב שבת להוצאות שבת, שנאמר והיה ביום הששי והכינו (שמות טז ה), והכינו לאלתר: (כז) תנו רבנן שכח פת בתנור וקדש [עליו] היום, מצילין מזון שלש סעודות ואומר לאחרים בואו והצילו לכם, (כח) ובלבד שלא יעשה עמהן חשבון לאחר השבת, והרודה רודה בסכין אבל לא במרדה, (כט) וכבר אסיקנא ליה לאחרן: (ל) ת״ר כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת, ר׳ חידקא אומר ארבע, אמר ר׳ יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו, דכתיב ויאמר משה אכלוהו היום וגו׳ (שם שם כה), (לא) רבנן סברי הני תלת היום דכתיבי בהדי דאורתא, ור׳ חידקא סבר לבר מדאורתא, (לב) והלכתא כתנא קמא: (לג) תנו רבנן מדיחין כלים בשבת לצורך שבת, באיזה צד קערות שאכל בהן בלילי שבת מדיחן כדי שיאכל בהן בשחרית, אכל בהן בשחרית מדיחן כדי שיאכל בהן במנחה, אכל בהן במנחה לא ידיחם מעתה, אבל כוסות וקיתוניות וצלוחית מדיחן כל היום, לפי שאין קבע לשתייה. (לד) א״ר שמעון בן פזי אמר ר׳ יהושע בן לוי משום בר קפרא כל האוכל שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורענויות, דכתיב כהו שלש פעמים היום, מחבלו של משיח, דכתיב כי הנה היום בא בוער כתנור (מלאכי ג יט), וממלחמת גוג ומגוג, דכתיב והיה ביום ההוא ביום בוא גוג (יחזקאל לח יח), ומדינה של גיהנם, דכתיב יום עברה היום ההוא (צפני׳ א טו). (לה) אמר רב יהודה אמר רב כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו, שנאמר והתענג על ה׳ ויתן לך משאלות לבך (תהלים לז ד), (לו) במה מענגו, בדגים גדולים, בתבשילין נאים, במיני בגדים, במאכל במשתה, בכסות נקייה. (לז) אמר רבא בשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות שלימות, מאי טעמא, לחם משנה כתיב (שמות טז כב). (לח) אמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא הוה נקיט תרתי ככרות ובצע חדא. רב אמי ורב אסי כי הוה מיקלע להו ריפתא דעירובא (לט) מברכי עילווי׳, אמרי הואיל ואיתעבידא בה מצוה חדא נעביד בה מצוה אחריתי. (מ) אמר ר׳ אליעזר לעולם יסדיר אדם שולחנו בערב [שבת], (מא) ואפילו אינו צריך לאכול כזית. (מב) תניא ר׳ יוסי בר׳ יהודה אומר שני מלאכי השרת המלווין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו, בזמן שמוצאין לו נר דלוק ושולחנו ערוך, ומטתו מוצעת, מלאך טוב אומר כך לשבת אחרת, ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו, ואם לא מצאו כך מלאך רע אומר כך לשבת הבאה, ומלאך טוב עונה אמן בעל כרחו, מאי תקנתיה לקדום אקדומי. (מג) אמר

הערות ותקונים

משבת: כו) אמר רב חסדא. גמרא שם: כז) ת״ר שכח פת בתנור. גמרא שם: כח) ״ובלבד שלא יעשה עמהן חשבון לאחר השבת״. זה הוסיף המחבר ולקוח מבת״ג פ׳ כל כתבי ונובע מתוספתא שבת פי״ד: כט) וכבר אסיקנא ליה לאחרן. דברי המחבר: ל) ת״ר כמה סעודות. גמרא שם: לא) רבנן סברי. בגמרא מוקדם ר׳ חידקא סבר: לב) והלכתא כת״ק היינו רבנן. בבה״ג כתוב בפירוש והלכתא כרבנן: לג) ת״ר מדיחין כלים. גמרא ק״ח ע״א: לד) א״ר שמעון בן פזי. שם: לה) א״ר יהודה אמר רב. גמרא ק״ח ע״ב: לו) במה מענגו בדגים גדולים בתבשילין נאים. בגמרא שם בטה מענגו בתבשיל של תרדין ודגים גדולים וראשי שומין ומה שסיים המחבר במיני בגדים במאכל במשתה בכסות נקייה. בשאילתות ריש בראשית איתא מתבעי לבר ישראל לאיתענוגי ביה במיכלא ובמשתיא ויקוריה בלבושא ובכיסויא מעליא. ובגמרא שבת ק״ט ע״א כבדהו בכסות נקיה. ויש לתקן בדברי המחבר במאכל במשתה במיני בגדים בכסות נקיה: לז) אמר רבא בשבת חייב אדם כו׳. גמרא ק״ז ע״ב ולפנינו אמר ר׳ אבא: לח) אמר רב אשי. שם: לט) מברכי עילוהי בגמרא שרו עילוהי. וכן בגמרא כ״י הגי׳ בריך עלויה ועיין דקדוקי סופרים דף קל״ב אות ח׳ והביא בגמרא שבת כ״י אקספארד הגי׳ מברכי, והוא כגי׳ המחבר: מ) א״ר אליעזר לעולם יסדיר אדם כו׳. גמרא ק״ט ע״ב ולפנינו א״ר אלעזר, והרי״ף הביא ג״כ הגי׳ ר׳ אליעזר: מא) ואפילו אינו צריך לאכול כזית. בגמרא אע״פ שאינו צריך אלא לכזית: מב) תניא ר׳ יוסי בר יהודה אומר שני מלאכי השרת. גמרא שם. ובגמרא הוא מוקדם למאמר ר׳ אלעזר: מג) א״ר חנינא לעולם

ר' חנינא לעולם יסדיר אדם שולחנו במוצאי שבת, (מד) כדי שתהא מתוקנת לו כל השבת כולה. (מה) תניא נמי הכי חמין במוצאי שבת מלוגמא, פת חמה במוצאי שבת מלוגמא: (מו) בשמים במוצאי שבת מצוה, מאי טעמא משום נשמה יתירה שניתנת באדם בערב שבת ובמוצאי שבת ניטלת הימנו, שנאמר שבת וינפש (שמות לא יז), כיון ששבת ויבא נפשה. (מז) אמר רב ואיתימא ר' יהושע בן לוי אפילו יחיד המתפלל בערב שבת צריך לומר ויכולו. (מח) אמר רב הונא המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו באין שני מלאכי השרת ומניחין ידיהן על ראשו, ואומרים וסר עונך וחטאתך תכופר (ישעי' ו ז). (מט) אמר רב חסדא אמר מר עוקבא המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף במעשה בראשית, דכתיב ויכולו השמים והארץ וכל צבאם (בראשית ב א), וכתיב התם בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם (תהלים לג ו): (נ) וקידוש יום מן התורה, דכתיב זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ ח), זכריהו על היין בכניסתו לקדשו על שולחנך, מאי מקדש נוטל כוס של יין ואומר ויכולו השמים עד סוף הפרשה, בא"י אמ"ה בפה"ג, בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצותיו ורצה בנו שבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו זכרון למעשה בראשית, כי הוא יום תחלה למקראי קודש זכר ליציאת מצרים, כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים, ושבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו בא"י מקדש השבת. (נא) אין לי אלא שבת, חג המצות מנין ת"ל למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים (דברים טז ג), חג השבועות מנין, ת"ל וזכרת כי עבד היית במצרים (שם ה טו). חג הסוכות מנין, ת"ל ויפדך ה' אלהיך (שם טו טו) ומנלן דבחג הסוכות קאים מדעלויה קרא כתיב וזכרת כי עבד היית (שם ה טו), וכתיב בתריה חג הסוכות תעשה לך (שם טז יג). (נב) ותניא לילי שבת ולילי יו"ט יש בהן קדושה על הכוס, ויש בהן הזכרה בברכת המזון, שבת ויו"ט יש בהן הזכרה בברכת המזון, אבל קידוש על הכוס אין בהן, (נג) ואע"ג דמידכר בקידושא צריך לאדכורי בצלותא ובברכת המזון, מאי טעמא זכור וזכרת תרי קראי כתיבי ואתון מועדות וילפי משבת, מה שבת בתפלה ועל הכוס, אף יו"ט בתפלה ועל הכוס, (נד) והיכא דלית ליה חמרא ואית ליה קישופי דענבי עצר

הערות ותקונים

יסדיר אדם שולחנו. גמרא שם: מד) כדי שתהא מתוקנת לו כל השבה כולה. בגמרא לפנינו ואמר ר' חנינא לעולם יסדר אדם שלחנו במוצאי שבת אעפ"י שאין צריך אלא לכזית ע"ש בפירש"י מה) "תניא נמי הכי" המלות האלו ליתא בגמרא: מו) בשמים במוצאי שבת מצוה מ"ט משום: נשמה יתירה כו'. בשבלי הלקט השלם ה' שבת סי' ק"ל הביא וז"ל: ומ"ש מברכין על הבשמים במו"ש ליומדנוה רבותינו ז"ל שבשבת יש באדם שתי נשמות ובמו"ש ניטלת ממנו נשמה אחת ונשאר חלוש על כן צריך להריח בבשמים ובריח טוב כדי להתחזק, ובשם רבינו יעקב ב"ר יקר זצ"ל מצאתי מ"ט מברכים על הבשמים במו"ש מפני שבשבת שובת אור של גיהנם ואינו מסריח ובמו"ש חוזר ושורף ומסריח לפיכך מריח בבשמים להפיק ריח רע. וכאשר הביא המחבר נמצא בגמרא תענית כ"ז ע"ב אמר ריש לקיש נשמה יתירה ניתנה בו באדם בע"ש ובמו"ש נוטלין אותה ממנו, שנאמר שבת וינפש כיון ששבת ויבא נפש, והביא זה על טעם בשמים במו"ש, ובכוונת נשמה יתירה עיין נשמת חיים להר' מנשה בן ישראל דף נ"ג: מז) אמר רב. כ"ה גם בריף אבל בגמרא לפנינו קי"ט ע"ב הגי' אמר רבא ויש לתקן אמר רב כמו שהוא גם בש"ס כ"י ובכל ספרי הקדמונים עיין דקדוקי סופרים צד 268 אות א': מח) אמר רב הונא. בגמרא לפנינו אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: מט) אמר רב חסדא אמר עוקבא. בגמרא לפנינו מובא זה בשם ר' המנונא. וגם בריף הגי' כמו בגמרא שלפנינו: נ) וקידוש יום מן התורה כו'. בה"ג ה' קידוש והבדלה מכאן למדו הכתוב לקידוש היום מן התורה: נא) אין לי אלא שבת. בה"ג שם כמו שהוא בנדפס מכבר. ובחוצאת הרב מהר"י הילדעסהיימער נלקה המאמר בחסר: נב) ותניא. הובא בבה"ג שם: נג) ואע"ג דמידכר בקידושא: בה"ג שם במאמר שלפנינו: נד) והיכא דלית ליה חמרא ואית ליה קישופי דענבי עצר ומקדש עילויה. הוא ג"כ בבה"ג שם (דפוס ווינציא י"ג ע"ד) ושם הגי' ואי ליה

ומקדש עילויה. (נה) דאמר ר' יהושע בן לוי סוחט אדם אשכול של ענבים מערב שבת ומקדש עליו לשבת, הואיל וגבי נזיר כתיב קדוש יהיה, דכתיב מכל אשר יעשה מנסן היין (במדבר ו ד). (נו) והיכא דיהבו ליה כסא דחמרא לקדושי וקדיש, ואישתלי ולא טעים מידי ושקלוה אחריני ושתיוה, מתיין ליה כסא אחרינא ומברך בפה"ג ושותה. (נז) דאמר מר המקדש אם טעים מלוא לוגמיו יצא ואם לאו לא יצא. (נח) והיכא דאיסתנים ולא קדיש באורתא אהמרא, מקדש בצפרא, ואפילו כולי יומא. (נט) דאמר רבא הלכתא מי שלא קידש בלילי שבת מקדש והולך כל היום כולו. מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבוע כולה. (ס) והני מילי הוא דלא טעים מידי, (סא) דקיימא לן הלכתא טעם מקדש, טעם אינו מבדיל: (סב) והיכא דפשיטא ליה מילתא דלבי שמשא בשבתא לא מתרמי לי' חמרא לקדושי עלי', ואיתרמי ליה [חמרא] במנחתא דמעלי שבתא, אי נמי היכא דיתיב ושתי חמרא בפניא דמעלי שבתא, וידע דלאורתא לא מתרמי לי' חמרא, מקדש מבעוד יום ואומר ויכולו, ואע"ג דאיכא עידנא טובא, ולאורתא כד אתי לביתיה מקדש אריפתא להוציא בניו ובני ביתו: ויתר ערכי הקידוש פסקתי במסכת פסחים בפרק אחרון: (סג) והיכא דקא בעי לצלויי בשבתא בערב שבת במנחה מצלי, דאמר רב יהודה אמר שמואל מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קידוש על הכוס במנחה: (סד) ומתשע שעות ולמעלה דמעלי שבתא ודמעלי יומא טבא, לא מתבעי ליה לאינש לאתחולי בסעודתא, דתנו רבנן לא יאכל אדם בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מתשע שעות ולמעלה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאב. דברי ר' יהודה, ר' יוסי אומר אוכל והולך עד שתחשך, (סה) ואפילו ר' יוסי לא קאמר אלא דאינו מפסיק, אבל להתחיל אפילו ר' יוסי מודה דלא יתחיל: (סו) והיכא דקבע סעודתיה מקמ' ט' שעות בערב שבת וקידש עליה יומא ועדיין יתיב בסעודתא, פרים מפה עילויה פתורא ומקדש, ואע"ג דלא בריך ברכת המזון, ולבתר דמקדש שארי המוציא וגמר סעודתיה ומברך ברכת המזון: (סז) וכי היכי דמפסיקין לקידוש הכי נמי מפסיקין להבדלה, דאמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל כשם שמפסיקין לקידוש כך מפסיקין להבדלה, ואמרינן למאי, לאו לעקירת שלחן, לא לפריסת מפה. (סח) ובדוכתא דמקדש אינש, התם מחבעי ליה למיכרך ריפתא, דקיימא לן אין קידוש אלא במקום סעודה, דכתיב וקראת לשבת עונג (ישעי' נח יג), במקום

הערות ותקונים

ליה חמרא מיתי עינבי ועצר להדן במעלי שבתא ובמעלי יומא טבא ולאורתא מקדש עליה. ובבה"ג הוצאת מהר"י הילדעסהייטער צד 50 הנוסחא משונה קצת והיכא דליה ליה חמרא ואית ליה עינבי עצר קימופא ממעלי שבתא או ממעלי יומא טבא ומקדש: (נה) דאמר ר' יהושע בן לוי סוחט אדם. לפנינו בבה"ג הגי' דאמר רבה, ועיין בגמרא ב"ב צ"ז ע"ב ושם חובא דאמר רבא. והלשון שחביא הטחבר הואיל וגבי נזיר קרוי יין כו' הוא בבה"ג שם: (נו) והיכא דיהבו ליה כסא דחמרא לקדושי כו'. גם זה הוא בבה"ג דפוס ווינציא דף י"ב סוף ע"ד ובהוצאת הרב הר"י הילדעסהייטער לא נמצא זכר מזה: (נז) דאמר מר. בה"ג שם: (נח) והיכא דאיסתנים ולא קידש באורתא כו'. גם זה הוא בבה"ג (דפוס ווינציא דף י"ב ע"ד) והגי' שם והיכא דלא קידש באורתא מקדש כולי יומא דשבתא. ובהוצאת הר"י הילדעסהייטער ליתא כל זה: (נט) דאמר רבא הלכתא זה חובא בבה"ג שם בשם רבה, וע"ש מה שהובא בשם בני ר' חייא: (ס) והני מילי. בה"ג שם: (סא) דקיי"ל הלכתא טעם מקדש טעם אינו מבדיל. בבה"ג שם הלכתא טעם מקדש טעם מבדיל וכן הוא בפסחים ק"ז ע"א: (סב) והיכא דפשיטא ליה מילתא כו'. הוא בבה"ג שם בדפוס ווינציא דף י"ג ריש ע"א: (סג) והיכא דקא בעי לצלויי דשבתא בערב שבת במנחה מצלי כו'. בה"ג שם: (סד) ומתשע שעות ולמעלה דמעלי שבתא ודמעלי יומא טבא כו'. הוא ג"כ בבה"ג שם (דף י"ב ע"ב): (סה) ואפילו ר' יוסי לא קאמר. עיין בהרא"ש והביא שם דברי הבח"ג ועיין בגמרא פסחים ק' ע"א ובתוס' ד"ה אין מפסיקין והביא שם ג"כ את דברי הבח"ג: (סו) והיכא דקבע סעודתי' מקמי ט' שעות. בה"ג שם י"ב ע"ג: (סז) וכי היכי דמפסיקין לקידוש. בה"ג שם: (סח) ובדוכתא דמקדש

שקראת שבת שם יהא עונג: (סט) והיכא דאיכא דוכתא דלא שכיח חמרא, ואיכא דוכתא אחריתי בתוך התחום דשכיח בי׳ חמרא, וביממא דשבתא הוא דיכול למיזל, ובלילא לא יכול למיזל למוצאי שבת, ליזיל ביממא ומבדיל: (ע) וכן נמי מאן דיתיב בהדי פניא דשבתא וקא שתי חמרא, וידע דלאורתא לית ליה חמרא לאבדלתא, מבדיל כד בעי למיקם, ואע״ג דאיכא עידנא טובא: ואסור ליה למעבד עבידתא עד אורתא, ולאורתא כד חזי נורא מברך בורא מאורי האש, ואומר הבדלה על הכוס: (עא) והיכא דנפקא לן לשבתא וצריך לה למעבד עבידתא מקמי צלותא אתבעי לי׳ לברוכי המבדיל בין קודש לחול, והדר משתרי לי׳, והוא דאמר בה הזכרת שם ומלכות. דאמר ליה ר׳ אבא לרב אשי במערבא מברכינן בא״י אמ״ה המבדיל בין קודש לחול ועבדינן עבידתא, והני מילי מקמי צלויי, אבל בתר צלויי כיון דאבריל בצלותא לא צריך לברוכי [המבדיל] מיקמי מלאכה: (עב) והיכא דאקדיש ליה באושפיזא, ואיתרמי ליה אינשי בדוכתא אחריתי דלא נמירי לאקדושי אזיל ומקדש להו, דאמר רב אשי (עג) כי הוינן בי רב כהנא הוה מקדש לן בשבתא, וכי הוה אתי ארישיה מדברא הוה הדר ומקדש להו, אמר להוציא אחרים ידי חובתן שפיר דמי: (עד) ונשים ועבדים וקטנים חייבין בקידוש היום דבר תורה, שנאמר זכור ושמור (שמות יג ג, דברי׳ ה יב), כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה ונשים ועבדים הואיל ואיתנהו בשמירה דשבתא, איתנהו בזכירה: (עה) והיכא דאישתלי ולא אידכר דשבתא ודיומא טבא בין בתפילה בין בברכת המזון מחזירין אותו, והני מילי הוא דפתח בהטוב והמטיב, אבל לא פתח בהטוב והמטיב, בשבת אומר ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל לאות ולברית כאשר דבר בא״י מקדש השבת, וביום טוב אומר ברוך שנתן מועדים לעמו ישראל לשמחה ולזכרון (עו) כאשר דבר בא״י מקדש ישראל והזמנים: (עז) טעה ולא הזכיר של ראש חודש בתפילת ערבית אין מחזירין אותו, לפי שאין מקדשין את החודש בלילה אלא ביום, ולא שנא חודש מלא ולא שנא חודש חסר: (עח) ואם טעה יחיד ולא הזכיר של שבת ושל חולו של מועד (עט) בערבית מחזירין אותו, (פ) ואע״ג דקיימא לן דתפלת ערבית רשות, הני מילי היכא דלא קיבלה עליה לצלויי כלל, אבל האידנא דפשט דבר זה בכל ישראל לצלויי תפלת ערבית, איקבעה לה עלייהו חובה, וכיון דצלי שוויי עלייהו חובה, ואי לא אידכר מיתבעי ליה למהדר לצלויי, דאי לא תימא הכי בראש חודש מאי איצטריך לן למימר שאין מקדשין ראש

הערות ותקונים

אינש כו׳. בה״ג שם קצת בסגנון אחר: סט) והיכא דאיכא דוכתא דלא שכיח חמרא. בה״ג שם דף י״ב ע״ד: ע) וכן נמי מאן דיתיב בהדי פניא דשבתא. בה״ג שם דף י״ג ריש ע״א: עא) והיכא דנפקא לן לשבתא כו׳. בה״ג שם י״ב ע״ד: עב) והיכא דאקדיש באושפיזא. בה״ג שם דף י״ג ע״א: עג) כי הוינן בי רב כהנא. בבה״ג הגי׳ כי הוינן בי רב פפי: עד) ונשים ועבדים וקטנים. בה״ג שם דף י״ג ע״ג: עה) והיכא דאישתלי ולא אידכר דשבתא. בה״ג שם דף י״ג ריש ע״ד: עו) „כאשר דבר״ ליתא בבה״ג הנדפס מכבר רק בבה״ג הוצאת הרב מהר״י הילדעסהיימער: עז) טעה ולא הזכיר של ראש חדש בתפלת ערבית אין מחזירין אותו כו׳. ברכות לי ע״ב ובה״ג ורי״ף ברכות פ״ד: עח) ואם טעה יחיד ולא הזכיר של שבת ושל יו״ט כו׳. דבריו נובעים מבה״ג ברכות פ״ד לפי נוסחת דפוס בערלין הוצאת הרב מהרי״ הילדעסהיימער [צד 31] ובדפוס ווינציא [דף ד׳ ע״א] נוסחא אחרת, ושם בדפוס בערלין מתחיל והיכא דטעה יחיד ולא אידכר דשבתא ודיומא טבא ודחולת דמועדא כו׳. וראיתי בספר תורתן של ראשונים [חש״ס צד 10] שהוציא לאור הרב המופ״ג טוהר״ר חיים מאיר הורוויץ והביא שם תשובות רב נטרונאי גאון ז״ל עפ״י כ״י פארמא קובץ 541 והובא שם כל דברי הבה״ג. ובתשובה שם המאמר נלקח בחסר ויש לתקנו עפ״י הבה״ג (דפוס בערלין). ודברי בה״ג הובאים גם במחזור ווימרי סי׳ ע״ו וע״ש בהערות הר״ש הורוויץ ז״ל: עט) בערבית מחזירין אותו. בבה״ג שם איתא בין בשחרית בין במוסף בין בערבית מהדרינן ליה: פ) ואע״ג דקיי״ל דתפילת ערבית רשות ה״מ היכא דלא קיבלה עליה

חודש בלילה אלא ביום, ולהכי אין מחזירין אותו, ותיפוק לי דשבתות ודימים טובים נמי אין מחזירין אותו, דהא תפלת ערבית רשות היא. אלא לאו שמע מינה דכי אמרי תפלת ערבית רשות היא היכא דלא קבילו עלייהו לצלויי כלל, אבל היכא דצלי לי' שוויה עליה בחובה, ואי לא אידכר מטרחינן ליה למהדר לצלויי, משום דלא אידכר של שבת ושל יום טוב. (פא) ואלו דברי הגאון: (פב) והיכא דטעה בשבת או ביום טוב ופתה באתה חונן, או באחת מכל הברכות האמצעיות, גומר אותה ברכה וחוזר ואומר של שבת או של יום טוב: (פג) ומאן דיתיב בתענית בשבת, כגון תענית חלום, ביון דליכא ברכת שומע תפלה, לא מבעי ליה למימר ענינו בתחנונא דבתר צלותא, ומסיים העונה בכל עת צרה וצוקה באנפי נפשיה למימרי' ברכה ולמיחתם העונה בעת צרה, אלא בתר דמסיים עושה שלום אומר ענינו בתחנונא דבתר צלותא, ומסיים העונה בעת צרה וצוקה, ואומר יהיו לרצון אמרי פי ומשלים תעניתא, ומותיב תעניתא אחריתי לתעניתי': (פד) ומאן דיתיב בתעניתא במעלי שבתא משלים, דדריש מר זוטרא משמיה דרב הונא הלכתא מתענה ומשלים: (פה) ובאחד בשבת אמור רבנן דלא נזרינן תעניתא. (פו) מפני שהוא שלישי ליצירה, כענין שנא מר ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים (בראשית לד כה),

הערות ותקונים

לצלוי כלל. בבה"ג שם הלשון משונה קצת דאע"ג דקיי"ל דתפלת ערבית רשות הוא, ה"מ היכא דלא בעי לצלוי כלל דלא מיטרחינן ליה דתפלת ערבית רשות היא אבל טרח וצלי ליה ושעה ולא אידכר שויה עילויה כחובה. ומתבעי ליה למהדר צלויי, דאי לא תימא הכי ברי"ח מאי איצטריכא למימר שאין קידוש החדש בלילה אלא ביום ואין מחזירין אותו, ותיפוק ליה דשבתות וימים טובים נמי אין מחזירין דהא תפלת ערבית רשות היא אלא לאו שמע מינה דכי קאמרינן דתפלת ערבית רשות היא היכא דלא בעי לצלויי כלל אבל היכא דצלי ליה שויה עילויה כחובה ומטרחינן ליה למהדר צלוי משום דלא אידכר דשבת ודיום טוב: פמ) ואלו דברי הגאון. כוונתו לבה"ג או לרב נטרונאי גאון ז"ל: פנ) והיכא דטעה בשבת או ביו"ט ופתח באתה חונן כו'. עיין ברכות כ"א ע"א, ועיין בהרא"ש שם ורבינו יונה באלפסי שם, והביאו בשם רבינו אשר טלונייל ז"ל [הוא רבינו אשר בר' משולם הכהן עיין אור החיים סי' 552] דדוקא בברכת אתה חונן בלבד גומר אותה ברכה אבל אם נזכר בשאר ברכות פוסק, ועל זה כתבו שאין זה נכון, ואין לחלק בכל הברכות והוא כמו שהביא המחבר "או באחת מכל האמצעיות". וראיתי בשבלי הלקט השלם (ענין שבת סי' קכ"ח) שהביא ג"כ בשם מורו הר"ר מאיר ז"ל דוקא בברכת אתה חונן דגומר אבל בשאר ברכות פוסק, וכתב והכי איתא בירושלמי הכל מודים באתה חונן דגומר כל אותה הברכות, אמר ר' תמיה אני למה ביטלו חונן הדעה בשבת אם אין דעה תפלה מנין ועיע שם: פנ) ומאן דיתיב בתענית בשבת כגון תענית חלום כו' דבריו נובעים מבה"ג ה' ח"ב ותענית וזה"ל שם: "והיכא דיתיב בתעניתא בשבתא דליכא שומע תפלה הכין א"ל בתחנונא ושפיר דמי" ותו לא. ועיין בתוס' ברכות ל"א ע"ב ד"ה כל היושב בתענית בשבת שהביאו בשם ר"ח שפי' בתענית חלום, והביאו עוד שם וכן איתא במדרש תהלים וכשושב בתענית חלום בשבת, ובמבוא למדרש תהלים (דף ל"ח ע"א) העירותי שכן ראיתי בהדושו הרשב"א ברכות פ"ה (דף י"ב ע"ג) שהביא וז"ל ליתב תענית על תעניתו רב האי גאון ז"ל ורוב המפרשים פירשוה בתענית חלום וכן הוא במדרש תהלים עכ"ל. וכן מצאתי כעת בריו"ף שבת פ"א [דף צ' ע"א] כאי תקנתיה ליושב תעניתא על תעניתא וכפרשי לה רבנן בתענית חלום בלבד, אבל תענית אחר אסור להתענות בשבת, ומה שהביא התוס' והרשב"א וכ"ה במדרש תהלים אין זכר מזה במדרש תהלים שלפנינו ועיין שם מה שכתבתי בזה. ומה שהביאו עוד התוס' שם פי' בה"ג שאומר ענינו באלתי נצור כו' הוא בבה"ג שם שהבאתי. ועיין בהרא"ש שם מטתחק בדעת בה"ג ועיין בטור או"ח סי' ר"כ שהביא דברי הרא"ש ועיין שם במרן ב"י באריכות ועיין עוד בטור או"ח סי' תקס"ח ועיין באו"ז סוף ה' תענית. ופה אין המקום להאריך עוד בזה: פד) ומאן דיתיב בתעניתא במעלי שבתא משלים, דדריש מר זוטרא כו'. עירובין ס"ב ע"א: פה) ובאחד בשבת אמור רבנן כו'. תענית כ"ז ע"ב מיטרא דר"ש בר נחמני: פו) מפני שהוא שלישי ליצירה. פירש"י דאדם נברא ביום הששי ובכל יום שלישי היה חלוש, כדכתיב ויהי ביום השלישי

(פז) והשתא דקיימא לן מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס, (פח) כד מקלע ט' באב באחד בשבת ומתבעי לי' לאפסוקי מאכילה ושתייה מבעוד יום דשבת מהו לאבדולי אכסא דחמרא, כיון דאמר מר מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס הכי נמי מבדיל, או דילמא כיון דערב תשעה באב נוסיה שבת, היא ומסעודתא דמפסיק בה ואילך מחייב בתוספת עינוי ולא מצי לאבדולי. (פט) תא שמע דרב איקלע לנבי גניבא צלי של שבת בערב שבת, אמר ליה ר' ירמי' בר אבא לרב מי בדיל מר ממלאכה אמר ליה ברילנא, אלמא כוון דקבלה לשבתא עילויה איחסר ליה למעבד עבידתא, הכא נמי כיון דבעי למימר המבדיל בין קודש לחול אפיק ליה חולא מפומיה, הלכך לא מצי לאבדולי: (צ) אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי כל המשמר שבת כהלכתו אפילו עבד ע"ז כאנוש, הקב"ה מוחל לו, שנאמר אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו (ישעי' נו ב), אל תקרי מחללו אלא מחול לו:

(צא) מתני' מצילין סל מלא ככרות אעפ"י שיש שם מאה סעודות, ועיגול של דבילה, וחבית של יין ואומר לאחרים בואו והצילו לכם, אם היו פיקחין עושין עמו חשבון וכו'. (צא) הכי אסיקנא אם היו פיקחין ויודעין דכי האי גוונא לאו שכר דאסור בשבת הוא והוו צורבא מרבנן דלא ניחא להו דליתהנו מאחרים ובחנם נמי לא ניחא להו דליטרחו, עושין עמו חשבון לאחר השבת: (צב) להיכן מצילין אותן לחצר המעורבת, בן בתירא אומר אף לשאינה מעורבת. ולית הלכתא כבן בתירא: (צד) ולשם הוא מוציא את כלי תשמישו, ולובש כל שהוא יכול ללבוש, ועושה מה שהוא יכול לעשות, ר' יוסי אומר שמונה עשר כלים, (צה) ואלו הן, מקטורין, אונקלי, (צו) פי' אונקלי בגד דקיק מאד שעל ראשו. (צז) פונדא בגד אדם שלובש אדם ותפור בכמה מקומות ומניח שם דבר המאורע לו. (צח) אנפיליון (צט) עירלים, ואם הוא של עור הוי חופה את רוב הרגל, כדתנן חלצה באנפיליון חליצתה פסולה. (ק) מעפורת פי' בגד צמר שמתעטפין בו. ויש מפרשים סודר שמעטף בו ראשו, וזהו שכתיב ויתחפש באפר (עליו) [על עיניו] (מ"א כ לח) ותרגם יונתן בן עוזיאל וכריך במעפורת על עינוהי. (קא) אוורקסין

הערות ותקונים

בחיותם כואבים: פז) והשתא דקיי"ל מתפלל אדם של מו"ש בשבת ואומר הבדלה על הכוס. ברכות כ"ז ע"ב: פח) כד מיקלע ט' באב באחד בשבת כו', כן הביא בלשונו הרא"ש בסוף תענית בשם בה"ג ע"ש. וכ"ה בטור או"ח סי' תקכ"ו בשם בה"ג וכ"כ שם בשם רב נטרונאי ז"ל: פט) ת"ש דרב איקלע כו' א"ל ר' ירמי' כו'. ברכות כ"ז ע"א וע"ב: צ) א"ר יוחנן משום רשב"י. שבת קי"ח ע"ב וצ"ל א"ר אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן. ובשם ר' יוחנן משום רשב"י הובא שם אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין: צא) מתני' מצילין סל מלא. משנה שם ק"כ ע"א: צב) הכי אסיקנא. כו' גמרא שם: צג) להיכן מצילין. משנה שם: צד) ולשם הוא מוציא. משנה שם: צה) ואלו הן מקטורין כו'. גמרא שם: צו) פי' אונקלי בגד דקיק מאד שעל ראשו. והערוך מפרש בגד דקיק שלובש אדם על בשרו והוא מפי' ר"ח לשבת שם, ועיין בערוך השלם שהביא בשאר דפוסים הגי' רקיק, ועיין עוד שם שמבאר המלה מלשון יוני: צז) פונדא בגד אדם כו'. עיין ערוך השלם ערך פנדא: צח) אנפיליון. לפנינו הגי' אפיליות ובש"ס כ"י פילון, וכן בבה"ג שבת פט"ז הביא הגי' אפילון ולפני המוחבר הי' הגי' אנפילון, לכן הביא ראיה כדתנן חלצה באנפיליון, והוא ביבמות ק"א ע"א במשנה וגם הר"ח בפי' לשבת הביא אנפליאות: צט) עירלים. לדעתי צ"ל עדילרס. ואולי לא העתיק המעתיק כהוגן והיא המלה שהביא הערוך בערך אמפליא בשם רב מצליח עור הוא ועושין אותה בארץ ספרד מכניסין בו רגליהן ומגיע עד הקרסלין וכשהן מבגדי צמר נקרא עדילרין, ועיין ערוך ערך עדלר ובעל ערוך השלם תיקון ערדלין ופי' נעלים הנעשים מצמר עב [פילצשוהע]: ק) מעפורת פי' בגד צמר כו' ויש מפרשים כו'. וכן הביא הערוך ערך מעפ"ת: קא) אוורקסין פי' מכנסים. לפנינו בגמרא ספרקין וכן הובא בבה"ג שבת שם. וכן הביא הערוך

פי׳ מכנסיים, ועשה להם (קב) מכנסי בד (שמות כח מב), תירגם ירושלמי ועבד להון אברקסין דבוץ. ואלו הן מקטורן אינקלי ופונדא ואנפליון ומעפורת (קג) וקנבוס של פשתן וחלוק ושני אוורסקין ושני מנעלים ושני פרנוד ושני אנפליות וחגור שבמתניו וכובע שבראש וסודר שעל צווארו, ופירושן למעלה, והלכתא כתנא קמא ולא כר׳ יוסי: (קד) מתני׳ ר׳ שמעון בן גמל אומר פורסין עור של גדי על גבי [שידה] תיבה ומגדל שאחז בהן האור מפני שהוא מחרך, ועושין מחיצה בכל הכלים בין מלאים בין ריקנים, בשביל שלא תעבור הדליקה. ר׳ יוסי אומר בכלי חרס חרשים מלאים מים, מפני שאינן יכולים לקבל את האור והן מתבקעין ומכבין את הדליקה. (קה) אמר רב יהודה אמר רב (קי) הלכה כר׳ שמעון בן גמל. (קו) תניא ספר תורה שאחז בה האור (קח) מצד אחר נוטלו וקורא בה, ואם כבה כבה, יוצא בו טלית שאחז בה האור מצד אחר נוטלה ומתכסה בה, ואם כבתה כבתה, (קט) ודוקא ביום דומן ציצית הוא, ראתי עשה ודחי את לא תעשה, אבל בלילי שבת, דלילה לא זמן ציצית היא לא. (קי) ת״ר נר שעל גבי טבלא (קיא) ומתירא מפני גיים מפני ליסטין מפני רוח רעה, מנער את הטבלא והיא נופלת מאיליה, וכי האי גוונא פשוט ומותר, (קיב) ובשוכח הנר על גבי טבלא, אבל במניח מדעתו נעשית הטבלא בסיס לדבר האסור. (קינ) ואי מנער לה ונפלה וכבתה פשוט אבל אסור. (קיד) ונר שאחורי הדלת אסור לפתוח הדלת בנגדה אפילו ברוח מצויה וכל שכן בשאינה מצויה:

(קטו) מתני׳ נכרי שבא לכבות אין אומרים כבה ואל תכבה מפני שאין שביתתו על ישראל. אבל ישראל קטן שבא לכבות אין מניחין לו מפני ששביתתו עליהן. (קט) שמע מינה קטן אוכל נבילות ב״ד מצוין עליו להפרישו, (קיז) א״ר חמא בשעת הדליקה התירו לומר כל המכבה אינו מפסיד:

(קיח) מתני׳ כופין את הקערה על גבי הנר בשביל שלא תאחזו בקורה ועל צואה של קטן, (קיט) וצואה של תרנגולים בשביל קטן שלא יזוק בה ומותר לכבדה מאותה חצר ולהוליכה לבית הכסא דנרף של ריעי הן. וקיימא לן גרף של ריעי מותר לטלטלו: (קכ) ועל עקרב שלא תשיך. תניא חמשה נהרגין בשבת ואלו הן זבוב שבארץ מצרים וצירעה שבנינוה ועקרב שבחרייב ונחש שבארץ ישראל וכלב שוטה בכל מקום, (קכא) ושאר כל המזיקין אם היו רצין אחריו מותר להורגן לדברי הכל.

הערות ותקונים

בערך ספרק והביא יש שגורסין סובריקין ונובע מפי׳ ר״ח: קנ) מכנסי בד תרגם ירושלמי ועבד להון אברקסין דבוץ. לפנינו בת״י אברסקין דבוץ וביב״ע אוורקסין, וכן ביב״ע שמות ל״ט כ״ח אוורקיסי, וכן ויקרא ו׳ ג׳ בת״י ואברסקין, וביב״ע ואווקטין צ״ל ואוורקסין וכן ויקרא ט״ז ג׳ ביב״ע ואורקסין. והנה המלה משובשת וצ״ל אברקסין כמו שהביא המחבר והמלה יונית ורומית ופי׳ מכנסים: קנ) וקנבוס של פשתן. לפנינו קלבוס של פשתן וכאשר הביא המחבר כ״ה בש״ס כ״י ובבה״ג ובערוך ערך קנבס עיין דקדוקי סופרים צד 272 אות ת׳: קד) מתני׳ ר״ש בן גמל אומר. משנה ק״כ ע״א: קה) אמר רב יהודה אמר רב. גמרא שם: קו) הלכה כר׳ שמעון בן גמל. וכן ברי״ף שם ולית הלכתא כר׳ יוסי וע״ש ברבינו נסים, וכאשר הביא המחבר ליתא לפנינו: קז) תניא ספר תורה. גמרא שם: קח) מצד אחד נוטלו וקורא בה. בגמרא הגי׳ וכן ספר תורה שאחז בו האור פושטו וקורא בו קט) ודוקא ביום דומן ציצית הוא כו׳. הוספת המחבר: קי) ת״ר. גמרא ק״כ ע״ב: קיא) ומתירא מפני גוים כו׳. ליתא לפנינו בגמרא: קיב) ובשוכח הנר על גבי טבלא. גמרא שם: קינ) ואי מנער לה כו׳. הוספת המחבר: קיד) ונר שאחורי הדלת כו׳. גמרא שם ועיין בהרא״ש מה שהביא בשם הר״ח והר״י: קטו) מתני׳ נכרי שבא לכבות. משנה קכ״א ע״א: קטז) שמע מינה. גמרא שם: קיז) א״ר חמא. גמרא שם במאמר שלפניו, ובגמרא הגי׳ א״ר אמי: קיח) מתני׳ כופין את הקערה. משנה קכ״א ס״א: קיט) וצואה של תרנגולים בשביל קטן שלא יזוק בה כו׳. נובע מהרי״ף וכן הובא בהרא״ש: קכ) ועל עקרב שלא תשיך תניא חמשה נהרגין. גמרא שם: קכא) ושאר כל

(קכב) תנו רבנן נזדמנו לו נחשים ועקרבים בשבת והרגן בידוע שנזדמנו לו להורגן, [לא הרגן בידוע שנזדמנו להורגו] ונעשה לו נס מן השמים. (קכג) אמר עולא ואיתימא רבה בר בר חנה א״ר יוחנן בנישופין בו. (קכד) אמר רב ששת נחש דורסו לפי תומו. (קכה) ואמר רב קטינא צירעה דורסו לפי דרכו, וכן נמי רוק דורסי לפי דרכו:

(קכו) מתני׳ נכרי שהדליק את הנר משתמש לאורו ישראל, ואם בשביל ישראל אסור, עשה גוי כבש לירד בו, ירד אחריו ישראל, ואם בשביל ישראל אסור, מילא מים להשקות בהמתו משקה אחריו ישראל ומעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו באין בספינה ועשה גוי כבש לירד בו וירדו בו רבן גמליאל וזקנים. (קכז) תנו רבנן גוי שליקט עשבים לאכול בהמתו בשבת מאכיל אחריו ישראל, ואם בשביל ישראל אסור, מילא מים להשקות את בהמתו משקה אחריו ישראל, במה דברים אמורים בגוי שאינו מכירו, אבל בגוי המכירו אסור, מפני שמרגילו אצלו לשבת אחרת, ואישתכח דקא אתי ועביד לצורך ישראל, (קכח) אי נמי גזירה שמא ירבה בשביל ישראל, ודוקא מים ועשבים דחיישינן להכי, אבל להדלקת הנר ועשיית הכבש, וכיוצא בהן, דליכא למינזר בהו שמא ירבה בשביל ישראל מותר, דנר לאחד נר למאה, אעפ״י שהוא מכירו, אם עשה גוי בשביל עצמו מותר אחריו ישראל, והא דקתני גוי שליקט עשבים בשבת מאכיל אחריו ישראל בהמתו, אוקימנא דקאים לה באנפה, ואזלה היא ואכלה, אבל לאוקומה ישראל עלייהו אסור דהוי כמוקצה: (קכט) ת״ר עיר שישראל וגוים דרין בה והיה בה מרחץ המרחצת בשבת אם רוב גוים מותר לרחוץ בה מיד, (קל) פירוש מיד היינו מיד דלמוצאי שבת ואין צריך להמתין בכדי שיעשו או שייחמו, אם רוב ישראל ממתין בכדי שייחמו, וכן מחצה על מחצה אסור, דהוי לה כרובה ואדעתא דרובה קא מחממי. (קלא) ונר הדלוק בכסיכה אם רוב גוים משתמש ישראל לאורה אם רוב ישראל אסור. מחצה על מחצה נמי אסור, (קלב) והני מילי בסתם, אבל אם ידוע דגוים לחשמישייהו ממש קא מדליקי ליה כגון למיקרי בשטרייהו אפילו רוב ישראל מותר להשתמש לאורה: (קלג) רבן שמעון בן גמליאל אומר לא ישכיר אדם מרחץ לגוי מפני שנקראת על שמו של ישראל וגוי זה עושה בו מלאכה בשבתות וימים טובים, אבל שדהו לגוי מותר, דאמרי אריסותיה קא עביד: (קלד) וישראל וגוי שקיבלו שדה בשותפות, לא יאמר ישראל לגוי בשעה שבאו לחשבון, טול אתה חלקך בשבת, ואני חלקי בחול, ואם הותנו בשעת שותפות מותר, (קלה) הנהו מוריקאי דהוה נקיט גוי בשבת, וישראל נקיט חד בשבת, אתי לקמיה דרבא שרא להו מסתמא, ולא היא אלא צריך לאתנויי מעיקרא:

הערות ותקונים

המזיקין אם היו רצין אחריו מותר להורגן. הוא לשון הרי״ף והובא גם בהרא״ש: קכב) ת״ר. גמרא שם: קכג) אמר עולא. שם: קכד) אמר רב ששת. שם: קכה) ואמר רב קטינה צירעה דורסו. גמרא שם ולפנינו עקרב וכן הוא בבה״ג וברי״ף: קכו) מתני׳ נכרי שהדליק את הנר. משנה קכ״ב ע״א: קכז) ת״ר. גמרא שם: קכח) אי נמי גזירה שמא ירבה בשביל ישראל כו׳ עד דהוי כמוקצה. הוא לשון הרי״ף: קכט) ת״ר עיר שישראל וגוים דרין בה. גמרא קכ״ב ע״א והובא ברי״ף: קל) פי׳ מיד היינו מיד דלמוצאי שבת. כן הביא הרי״ף וכן מפרש רש״י: קלא) ונר הדלוק במסיכה. גמרא שם ורי״ף: קלב) והני מילי בסתם אבל אם ידוע דגוים לחשמישייהו ממש קא מדליקי ליה כו׳. הובא בבה״ג וברי״ף וזה דיוקו מגמרא קכ״ב רע״ב: קלג) רבן שמעון בן גמליאל אומר כו׳. זה לקח המחבר מהרי״ף כי הביא וז״ל גרסינן בע״ז תניא רשב״ג אומר לא ישכיר כו׳, והביא שם כל המאמר הזה מגמרא ע״ז והוא בדף כ״א ע״ב: קלד) וישראל וגוי שקבלו שדה בשותפות. גם זה הובא ברי״ף שם והוא ג״כ בגמרא ע״ז כ״ב ע״א איתיביה רבינא לרבא ישראל ונכרי שקיבלו שדה בשותפות: קלה) הנהו מוריקאי. גמרא שם בהתחלת המאמר, ועיין ברבינו נסים ברי״ף שם:

[פרק י״ז] (א) כל הכלים ניטלין בשבת. (ב) מוקמינן לה להכי, כל הכלים הניטלין בשבת דלהתויהן ניטלין עמהם, אעפ״י שנתפרקו בחול ניטלין בשבת: (ג) ואין דומין לדלתות הבית, לפי שאינן מן המוכן, (ד) שדלתות הבית קבועין ולא הוכנו לטילטול, ואלו מוכנין לטילטול. (ה) תנו רבנן דלת של [שידה ושל] תיבה ושל מגדל ושל לול של תרנגולין ניטלין ולא מהוירין, נזירה שמא יתקע:

(ו) מתני׳ נוטל אדם קורדום לפצע בו אגוזין וביוצא בהן אבל לא קורנס ואפילו קורנס של אגוזין לא יטול, (ז) וכן סיכי, (ח) דהיינו יתידות לתקן המשי. וכן מזורי, היינו עצים דחביט בהו, וכן זיירי, היינו כעין (קשרים) [קרשים] לנער בהן משי, כולהו אסורין ליטלן לפצע נהן אגוזים וביוצא בהם, דכיון דקפיד עלייהו מייחר להו מקום והוי מוקצה:

(ט) מתני׳ נוטל אדם קורדום לחתוך בו את הדבילה, מגירה לנור בה את הגבינה, מנריפה לגרוף בה את הגרוגרות, את הרחת ואת המלגז לתת עליו אוכל לקטן, את הכוש ואת הכרכר לתחוב בו. (י) תנו רבנן פנה שטמנה בתבן, וחררה שטמנה בגחלים, אם מגולה מקצתה מותר לטלטלה, ואם לאו אסור לטלטלה, ר״א בן תדאי אומר תוחבין בכוש או בכרכר והן מנערות מאיליהן, (יא) אמר רב נחמן הלכה כר״א בן תדאי: (יב) מחט של יד ליטול בה את הקוץ, (יב*) בין נקובה ובין שאינה נקובה, (יג) והלכה כרב יוסף: (יד) ושל סקאין לפתוח בה את הדלת:

(טו) [מתני׳] קנה של זיתים אם יש קשר בראשו מקבל טומאה, ואם לאו אינו מקבל טומאה. ובין כך ובין כך ניטל בשבת: כל הכלים ניטלין בשבת חוץ מן המסר הגדול ויתד של מחרישה. (טז) אמר רב נחמן האי אוכלא דקצרי כיתד של מחרישה דמי: (יח) סירוש אוכלא היינו אבן גדולה שמכבש ומלבן הכובס את הבגדים כששורה אותן בסים ומכה אותן במזורי ומהפך ושורה ומכה. (יט) אמר אביי חרבא דאושכפי וסכינא דאשכבתא וחצינא דנגרי כיתד של מחרישה דמי ואסירי:

הערות ותקונים

[פי״ז] ס) כל הכלים. משנה ראשונה מפי״ז דף קכ״ב ע״ב: ג) מוקמינן לה להכי. גמרא שם: ג) ואין דומין. משנה שם: ד) שדלתות הבית קבועין כו׳. הרי״ף שם: ה) ת״ר. גמרא שם: ו) מתני׳ נוטל אדם קרדום לפצע בו אגוזים. במשנה ראשונה שם וצ״ל אדם קורנוס לפצע בו אגוזים: ז) וכן סיכין וכן מזורין וכן זיירי. גמרא קכ״ג ע״א: ח) דהיינו יתידות לתקן המשי, מזורי היינו עצים דחביט בהו זיירי היינו כעין קרשים לנער בהן משי. המחבר מבאר המלות האלו, ועיין בפירש״י והערוך ערך זיירי פי׳ סיכי הן יתידות המוכנין לנער בהן משי תרגם יתידות סיכי, זיאורי כלי עץ כגון קרשים שכובשין בהן את הבגדים, מזורי כלי עץ שהכובס מכה בו את הבגדים על האבן בעת שמלבנן, והביא כן מפורש בתלמוד ארץ ישראל, הוא בירושלמי שבת פי״ז דף ט״ז רע״ב, וראיתי כי דברי הערוך נובעים מפי׳ ר״ח שבת שם. והביא שם גם הירושלמי וכן הרי״ף הביא הירושלמי ודברי הערוך הובא בתוס׳ שבת שם ד״ה בסיכי: ט) מתני׳ נוטל אדם קרדום לחתוך בו את הדבילה. במשנה שם: י) ת״ר. גמרא קכ״ג ע״א: יא) אמר רב נחמן. גמרא שם: יב) מחט של יד. משנה שם: יב*) בין נקובה ובין שאינה נקובה. גמרא שם: יג) והלכה כרב יוסף. רב יוסף מאן דכר שמיה. ולא נזכר שם בגמרא ועיין בריי״ף שם שהביא וקיי״ל הלכה כרב נחמן ואולי נלקח פה המאמר בחסר וצ״ל כמו שהובא בריי״ף: יד) ושל סקאין. משנה שם: טו) מתני׳ קנה של זתים. משנה קכ״ג ע״ב: טז) אמר רב נחמן. גמרא שם: יח) פי׳ אוכלא היינו אבן גדולה כו׳. וכן לפנינו בגמרא ובריי״ף הגי׳ אוכלא, ובבה״ג ובערוך ערך אבל הגי׳ אובלא. והפי׳ שהביא המחבר לקוח מהריי״ף. וראיתי בפי׳ הר״ח לשבת הביא ג״כ אובלא בביצ״ת והביא הפי׳ הזה שהביאו הריי״ף ועוד פי׳ אחר שהביאו ג״כ הריי״ף שם, וגם הערוך שם הביא הפי׳ בשם הר״ח, וגם האו״ז ח׳ שבת סי׳ פ״ו הביא בשם הר״ח וראיתי כי הפי׳ הראשון שהביא הריי״ף והובא גם בר״ח שם, הוא לקוח מן בה״ג שבת שם: יט) אמר אביי. גמרא שם:

(כ) מתני׳ כל הכלים ניטלין לצורך ושלא לצורך. (כא) אוקמה רבא דבר שמלאכתו להיתר בין לצורך מקומו בין לצורך גופו הוא ניטל, ושלא לצורך אפילו מחמה לצל לא, ודבר שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ולצורך מקומו דבן אדם אין, מחמה לצל לא. אמר רבא דבר בשביל שלא יגנב זהו טילטול שלא לצורך ואסור, טעמא שלא יגנב אבל לצורך גופו דבן אדם ולצורך מקומו מותר. (כב) ומכבדות של מילת. (כד) פירוש כגון זגב שועל וכיוצא בה שמכבדין בהן כלי מילת, מותר לטלטלן בשבת, אבל של תמרה לא אא״כ צריך לגופו או למקומו:

(כה) מתני׳ כל הכלים הניטלין בשבת שבריהן ניטלין [עמהן], ובלבד שיהו עושין מעין מלאכה, שברי עריבה (כו) לכסות בה את הכד שברי זכוכית לכסות בה פי הפך, ר׳ יהודה אומר ובלבד שיהו עושין מעין מלאכתן. שברי עריבה (כז) [לצוק לתוכן מקפה, ושל זכוכית] לצוק בתוכן שמן. (כח) והלכתא כתנא קמא ולא כרבי יהודה. (כט) ולא אמרינן סתמא ר׳ מאיר, ור׳ מאיר ור׳ יהודה הלכה כר׳ יהודה. אלא ודאי הלכה כסתם משנה. (ל) ואעפ״י שנשתברו בשבת מוכן הוא ומותר, כל שכן כשנשתברו מערב שבת, דאפילו לרי יהודה מותרין. (לא) אמר רב נחמן הני ליבני דאישתיור מבניינא שרי לטלטלינהו בשבת, [דחזו למיזגא עלייהו] שרגינהו ודאי אקצינהו. (לב) וחרס קטנה מותר לטלטלה בשבת ברשות הרבים ארבע אמות, כגון דאיתווסו ליה (מאניה) [מסאניה] ושקיל לה וכפר בה ממנה. (לג) אמר שמואל מגופת חביות (לד) שנשברה היא ושבריה מותר לטלטלן בשבת, (לה) ולא יספות, כלומר ולא יחתוך, כדאמרי׳ סופת הוא באבטיח, ולא יספות ממנה שבר לכסות בה את הכלי ולסמוך בה כרעי הטבה. (לו) אמר שמואל שירי מחצלת שבלו מותר לטלטלן בשבת לכסות בהן צואה:

הערות ותקונים

כ) מתני׳ כל הכלים. משנה קכ״ד ע״א וע״ש בהגהת הרי״ב: כא) אוקמה רבא. גמרא שם, ולפנינו הגי׳ רבה ובמאמר שלאחריו גם לפנינו הגי׳ רבא: כב) אמר רבא. דבר בשביל שלא יגנב. פה הלשון משובש ובגמרא קכ״ד ע״ב ואף רב סבר להא דרבא דאמר רב מר שלא יגנב זה טלטול שלא לצורך ואסור: כג) ומכבדות של מילת. גמרא קכ״ד ע״ב: כד) פירוש כגון זגב של שועל כו׳. הוא נובע מהרי״ף: כה) מתני׳ כל הכלים הניטלין בשבת משנה קכ״ד ע״ב: כו) לכסות בה את הכד. לפנינו במשנה לכסות בהן את פי החבית: כז) ״לצוק לתוכן מקפה ושל זכוכית״ הוספתי והשמיט המעתיק מן לצוק א׳ עד לצוק ב׳: כח) והלכתא כת״ק. הרי״ף שם: כט) ולא אמרינן סתמא ר׳ מאיר, ור׳ מאיר ור׳ יהודה הלכה כר׳ יהודה אלא ודאי הלכה כסתם משנה. הרי״ף הביא ז״ל והילכתא כת״ק ואמר בעל הלכות [הוא הבה״ג] משמיה דרב צמח גאון דהלכתא כר׳ יהודה דקיי״ל רבי מאיר ור׳ יהודה הלכה כר׳ יהודה ומסתבר לן הני מילי היכא דפליג בהדיא אבל היכא דדברי ר׳ מאיר סתם ור׳ יהודה הוא דפליג בהדי׳ לא אמרינן ר׳ מאיר ור׳ יהודה הלכה כר׳ יהודה אלא הילכתא כסתם עכ״ל: ל) ואעפ״י שנשתברו בשבת מוכן הוא ומותר כו׳. נראה כי חסר התחלת המאמר עיין בגמרא שם א״ר יהודה אמר שמואל מחלוקת שנשתברו מע״ש כו׳: לא) אמר רב נחמן. גמרא שם: לב) וחרס קטנה. גמרא שם באיזה שינויים: לג) אמר שמואל. גמרא שם: לד) שנשברה. בגמרא שנכתתה. וגם בש״ס כ״י הגי׳ כמו שהביא המחבר כמו שהביא בעל דקדוקי סופרים: לה) ולא יספות כלומר לא יחתוך כדאמרינן סופת הוא באבטיח. בתחלה הביא מאמר הגמרא ואח״כ מפרש מלת יספות שפי׳ לא יחתוך והביא ראיה כדאמרינן סופת הוא באבטיח והוא במעשרות פ״ג מ״ט ונובע מהרי״ף שכתב וז״ל פי׳ יספות לא יחתוך כדתנן באבטיח. יש לתקן סופת באבטיח והוא לקוח מפי׳ הר״ח לשבת שם וכן הובא בערוך ערך ספת. ובדברי המחבר שלפנינו הי׳ ראוי להציג בתחלה כל לשון הגמרא ואח״כ להביא ולא יספות כלומר כו׳: לו) אמר שמואל שירי מחצלת שבלו מותר לטלטלן בשבת לכסות בהן צואה. גמרא קכ״ה ע״א ולפנינו קרומית של מחצלת מותר לטלטלם בשבת, ומפרש שם לכסות בהן טינופת. רק דברי המחבר נובעים מהרי״ף שהביא כמו שהוא לפנינו בגמרא. וכתב פי׳ קרומית של מחצלת

(לז) מתני׳ האבן שבקרויא אם ממלאין בה ואינה נופלת, ממלאין בה, ואם לאו אין ממלאין בה, זמורה שהיא קשורה בטפיח ממלאין בה בשבת, (לח) קשורה אין שאינה קשורה לא נזירה שמא יקטום:

(לט) מתני׳ ר׳ אליעזר אומר פקק החלון בזמן שקשור ותלוי פוקקין בו, ואם לאו אין פוקקין בו, וחכמים אומרים בין כך ובין כך פוקקין בו: (מ) כל כסויי הכלים שיש להם בית אחיזה ניטלין בשבת, (מא) אמר ר׳ יוסי במה דברים אמורים בכסויי הקרקעות, אבל בכיסויי הכלים בין כך ובין כך ניטלין בשבת. (מב) אמר ר׳ יוחנן והוא שיש תורת כלי עליהן, דכולי עלמא כסויי הקרקעות אם יש להם בית אחיזה ניטלין ואם לאו אין ניטלין, כסויי הכלים אע״נ דאין להם בית אחיזה שרו, כי פליגי ברכלים וחבריהו בארעא, תנא קמא סבר נזרינן, ור׳ יוסי סבר לא נזרינן, (מג) והלכתא כתנא קמא:

[פרק י״ח] (א) מפנין ארבע וחמש קופות של תבן מפני האורחין, ומפני ביטול בית המדרש בשבת, אבל לא את האוצר. (ב) השתא חמש מפנין ארבע מיבעיא, (ג) אמר רב חסדא ד׳ מה׳ כראמרי אינשי ואפילו טובא. (ד) ומאי אבל לא את האוצר שלא יגמור את כל האוצר, דלמא אתי לאשווויי גומות, אבל אתחולי מתחיל, ומני ר׳ שמעון היא דלית ליה מוקצה, (ה) והלכתא כוותיה בשבת דסתם לן תנא כוותיה, ואע״ג דסגיא שמעתתא כרב חסדא וסתם ברייתא כוותיה לא קייטא לן כוותיה: (ו) תבואה צבורה מותר לטלטלה בשבת כר׳ שמעון ואעפ״י שלא התחיל בה מערב שבת. (ז) וכמה שיעור תבואה לתך, (ח) והני ד׳ וה׳ קופות דקאמרינן איבעיא ולא איפשיטא ולהכי עבדינן לחומרא, והכל לפי האורחין, וכל חד וחד מפנה לנפשיה, ודוקא מפני האורחין להסב לסעודה ומפני ביטול בית המדרש למיזנא התלמידים דהוי להו דברים של מצוה, אבל שלא במקום מצוה לא:

(ט) מתני׳ ולא את הלוף ולא את החרדל. (י) ת״ר מטלטלין את החצב להאכיל לצביים ואת החרדל להאכיל ליונים. (יא) פירוש חצב היינו דאמרינן ביום טוב חציבא (יב) מקטע רגליהון [דרשיעיא, נטיעה מקטע רגליהון] דקצבים ודבועלי נדות, (יג) והיינו עשב שרשיו הולכין ומעמיקין הרבה ומיושרין למטה, (יד) ובו תיחם

הערות והקונים

שיורי מהצלת שבלו. ולקח דבריו מפי׳ הר״ח לשבת שם. וגם הערוך ערך קרם ג׳ הביא המאמר משבת ומפרש כן. ושאב מהר״ח: (לז) מתני׳ האבן. משנה קכ״ה ע״א: (לח) קשורה אין כו׳. גמרא קכ״ה ע״ב: (לט) מתני׳ ר׳ אליעזר אומר. משנה שם: (מ) כל כסויי הכלים. משנה קכ״ט ע״ב:

(מא) א״ר יוסי. במשנה שם: (מב) א״ר יוחנן. גמרא שם: (מג) והלכתא כת״ק. דברי הרי״ף:

[פי״ח] ב) מפנין. משנה ראשונה מפי״ח דף קכ״ט ע״ב: ג) השתא חמש מפנין. גמרא שם: ג) אבר רב חסדא. שם: ד) ומאי אבל לא את האוצר. גמרא קכ״ז ב״א: ה) והלכתא כוותיה כו׳. עיין ברי״ף ובשלטי הגבורים וברבנו נסים שם והרא״ש הביא את דברי הרי״ף והעיר עליהם ע״ש: ו) תבואה צבורה. גמרא שם, ולפנינו ת״ר חבואה צבורה בזמן שהתחיל בה טע״ש כותר להסתפק ממנה בשבת ואם לאו אסור להסתפק ממנה בשבת דברי ר״ש. וגם הרי״ף הביא כמו שהוא בגמרא רק במקום להסתפק הביא הוא לטלטלה: ז) וכמה שיעור תבואה לתך. גמרא שם וגם לפני המחבר ליתא למלת „צבורה״ עיין שם בתגהת הרי״ב: ח) והני ד׳ וה׳ קופות דקאמרינן איבעיא ולא איפשיטא ולהכי עבדינן לחומרא. הוא לשון הרי״ף: ט) מתני׳ ולא את הלוף. הוא לפנינו במשנה ראשונה שם: י) ת״ר מטלטלין את החצב. גמרא קכ״ח ע״א: יא) פי׳ חצב היינו דאמרינן ביום טוב. הוא בגמרא ביצה כ״ח ע״ב. וזה לא הביא הרי״ף: יב) מקטע רגליהון „דרשיעיא נטיעה מקטע רגליהון״. הוספתי והשמטתי המעתיק מן רגליהון א׳ ער רגליהון ב׳: יג) והיינו עשב שרשיו הולכין ומעמיקין הרבה כו׳. עיין בפירש״י בשבת ובביצה שם. ועיין גם בפי׳ רב נסים גאון נדפס בש״ס ווילנא: יד) ובו תיחם יהושע בן נון את תארץ. הוא

יהושע בן נון את הארץ. (טו) רבן שמעון בן גמליאל אומר אף מטלטלין שברי זכוכית להאכיל לנעמיות, וחבילי זמורות להאכיל לפילין:

(טז) מתני׳ חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדין אם הכינם למאכל בהמה מטלטלין אותן, ואם לאו אין מטלטלין. והכי הלכתא. (יז) חבילת אזוב וכן פיגם וכל מיני בשמים, אם מסתפק מהן בשבת קושם ואוכל, (יח) ובלבד שלא יקשום בכלי, ומולל בראשי אצבעותיו. (יט) אשכול של ענבים וכל מיני פירות שכיוצא בו בורר אוכל ומניח את הפסולת. (כ) איתמר בשר חי מותר לטלטלו בשבת, בשר תפל רב הונא אמר מותר, רב חסדא אמר אסור. (כא) וקיימא לן כרב הונא דרב חסדא לגבי רב הונא תלמיד הוה. (כב) מטלטלין את העצמות בשבת להאכיל לכלבים, ובשר תפוח להאכיל לחיה, ומים מגולין להשקות לחתול, אמר רב שמעון בן גמליאל אסור להשהותן מפני הסכנה. (כג) ת״ר דג מליח מותר לטלטלו, דג תפל אסור לטלטל, (כד) בשר חי או מליח מותר לטלטלו:

(כה) [מתני׳] כופין את הסל לפני האפרוחין. (כו) בהמה שנפלה לאמת המים בשבת מביא כרים וכסתות, (כז) בחצר המעורבת, ומניח תחתיה, ואם עלתה עלתה. (כח) דאע״ג דמבטלי כלי מהיכנו דבישול כלי מהיכנו מדרבנן וצער בעלי חיים מדאורייתא, דכתיב רובץ תחת משאו והרלת מעזוב לו (שמות כג ה). ואתי דאורייתא ודחי דרבנן. ואם אפשר לו לעשות לה פרנסה במקומה עושה לה ודיו: (כט) תנו רבנן מדרין בהמה חיה ועוף בחצר אבל לא תרנגולת. אבל דוחין את התרנגולת. (ל) ת״ר אין עוקרין בהמה חיה ועוף אבל דוחין אותן שיכנסו לחצר: (לא) והאשה מדרה את בנה, א״ר יהודה אימתי בזמן שהוא נוטל אחת ומניח אחת, אבל אם היה גורר אסור: (לב) וקיימא לן כר׳ יהודה דכל היכא דאמר ר׳ יהודה אימתי אינו אלא לפרש דברי חכמים:

(לג) מתני׳ אין מיילדין את הבהמה ביום טוב, כל שכן בשבת, אבל מסעדין ביום טוב, אבל לא בשבת. (לד) כיצד מסעדין רב יהודה אמר אוחז את הולד

הערות ותקונים

בגמרא כ״ב ג״ו ע״א מאי חצובה אמר רב יהודה אמר רב שבו תיחם יהושע לישראל את הארץ. וכן הובא כן בפי׳ הר״ח וברב נסים גאון ובפירש״י: טו) רשב״ג אומר. גמרא קכ״ח ע״א: טז) מתני׳ חבילי קש. משנה שם ריש פ״ח: יז) חבילות אזוב וכן פיגם וכל מיני בשמים, אם מסתפק מהן בשבת קושם ואוכל. הלשון משובש וכצ״ל חבילת אזוב וכן פיגם וכל מיני בשמים הכניסן לעצים אין מסתפק מהן בשבת למאכל בהמה מסתפק מהן בשבת וקושם ביד ואוכל, כמו שהוא בגמרא שם וכ״ה בתוספתא שבת פט״ו וכן הובא ברי״ף שם וכן בהרא״ש, ומה שהביא המחבר וכן פיגם כ״ה בגמרא שם וכן בפיגם וכן בשאר מיני תבלין ועיין הוראת המלה בערוך בערכו: יח) ובלבד שלא יקשום בכלי, ומולל בראשי אצבעותיו. גמרא שם: יט) אשכול של ענבים כו׳. זה ליתא לפנינו בגמרא ולא הובא ברי״ף: כ) איתמר בשר חי. בגמרא לפנינו איתמר בשר מליח, וכמו שהביא המחבר כן הוא ברי״ף וברא״ש: כא) וקיי״ל כרב הונא דרב חסדא לגבי רב הונא תלמיד הוה. כ״ה ברי״ף שם: כב) מטלטלין את העצמות. גמרא שם: כג) ת״ר דג מליח. גמרא שם במאמר שלפנינו והרי״ף הביא כסדר שהביא המחבר: כד) בשר חי או מליח. בגמרא לפנינו בשר בין תפל בין מליח, והרי״ף הביא בשר בין מליח בין שאינו מליח מותר לטלטלו: כה) מתני׳ כופין את הסל. משנה קכ״ח ע״ב: כו) בהמה שנפלה. גמרא שם: כז) בחצר המעורבת. הוספת המחבר: כח) דאע״ג דמבטל כלי מהיכנו כו׳. הועתק מהרי״ף והובא גם בהרא״ש: כט) ת״ר מדרין. גמרא שם: ל) ת״ר אין עוקרין. שם: לא) והאשה מדרה את בנה. משנה שם קכ״ח ע״ב: לב) וקיי״ל כר׳ יהודה דכל היכא דאמר ר׳ יהודה כו׳. הוא לשון הרי״ף והובא בהרא״ש: לג) מתני׳ אין מיילדין את הבהמה. משנה קכ״ח ע״ב, והמחבר הביא המשנה בתוספת דברים: לד) כיצד

שלא תפול לארץ, ונופחין לו בחוטמו, ונותן לו דר לתוך פיו כדי שיניק. אמר רבן שמעון בן גמליאל מרחמין היינו על בהמה טהורה ביו"ט, היכי עביד, אמר אביי מביא בול של מלח ומניח לה בתוך הרחם כדי שתזכור צערה ותרחם על ולדה, ומזלפין מי שיליא על גבי ולד כדי שתריח ריחו ותרחם עליו:

(לה) מתני' מיילדין את האשה בשבת. וקורין לה חכמה מחוץ לתחום ומחללין עליה את השבת. (לו) ת"ר אם היתה צריכה לנר חבירתה מדלקת לה נר, ואם היתה צריכה לשמן חבירתה מביאה לה שמן ביד, ואם אינו ספק ביד מביאה בשערה, ואם אינו ספק בשערה מביאה לה בכלי, (לז) ואפילו דרך רשות הרבים, דכתיב אשר יעשה [אותם] האדם וחי בהם (יחזקאל כ יא). ולא שימות בהן. (לח) אמר רב יהודה אמר רב חיה כל זמן שהקבר פתוח בין אמרה צריכה אני בין לא אמרה צריכה אני מחללין עליה את השבת נסתם הקבר בין אמרה צריכה אני בין לא אמרה צריכה אני אין מחללין עליה את השבת, (לט) והכי הילכתא דספק נפשות להקל. (מ) מאימתי פתיחת הקבר, אמר אביי משעה שתשב על המשבר, רב הונא בריה דר' יהושע אמר משעה שהדם שותת ויורד, ואמרי לה משעה שחברותיה נושאות אותה באגפיה. (מא) עד מתי פתיחת הקבר, אמר אביי ג' ימים, רבא אמר משמי' דרב יהודה שבעה, ואמרי לה שלשים, אמרי נהרדעי חיה ג' ז' ל', ג' בין אמרה צריכה אני בין אמרה לא צריכה אני מחללין עליה את השבת. ז' אמרה צריכה אני מחללין עליה את השבת, אמרה לא צריכה אני אין מחללין עליה את השבת, ל' אפילו אמרה צריכה אני אין מחללין עליה את השבת, אבל עושין ע"י נוי, כרב עולא בריה דרב עלאי דאמר כל צורכי חולה נעשין ע"י גוי בשבת, וכל דבר שאין בו סכנה אומר לגוי ועושה, אמר ר' יהודה אמר שמואל לחיה שלשים יום, שלשים יום למאי הלכתא, אמרי נהרדעי לטבילה, אמר רבא לא אמרן אלא שאין בעלה עמה, אבל בעלה עמה בעלה מחמטתה, (מב) כדכתיב כי אם ישכבו שנים וחם להם ולאחר איך יחם (קהלת ד יא). (מג) עושין מדורה לחולה ולחיה בין ביומות החמה בין ביומות הגשמים, ולא מיבעיא וראי חולה אלא אפילו ספק, היכי דמי רופא אחד אומר צריך לאחולי עליה שבתא, ורופא אחד אומר לא צריך, מחללין עליה שבתא, והיכא דרופא א' אומר צריך ואע"ג דהוא אומר לא צריך, ואיהו קים לי' בנפשיה לרופא שמעינן. (מד) אמר רב ששת הקיז דם ונצטנן עושין לו מדורה בשבת (מה) על ידי ארמאי, ואפילו בתקופת תמוז:

(מו) מתני' וקושרין את הטיבור בשבת ר' יוסי אומר אף חותכין, וכל צורכי מילה עושין בשבת, וכן צורכי דוולד נמי עבדינן בשבת. (מז) קטריין ליה לטיבוריה דלא ליעול ביה זיקא. (מח) אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה אמר רב

הערות ותקונים

מסעדין. גמרא שם: לה) מתני' מילדין את האשה. במשנה שם קכ"ח ע"ב: לו) ת"ר. גמרא שם: לז) ואפילו דרך הרשות הרבים. זה הוסיף כמו שהוא ברי"ף, והסיום דכתיב הוסיף המחבר מדנפשי': לח) אמר רב יהודה אמר רב. צ"ל אמר רב יהודה אמר שמואל כמו שהוא בגמרא והובא בריי"ף: לט) והכי הלכתא דספק נפשות להקל. גמרא קכ"ט ע"א: מ) מאימתי פתיחת הקבר. גמרא שם: מא) עד מתי פתיחת הקבר. שם: מב) דכתיב. הראיה מהכתוב הוסיף המחבר: מג) עושין מדורה לחולה ולחיה. גמרא שם: מד) אמר רב ששת. בגמרא לפנינו (קכ"ט ע"א) אמר רב חייא בר אבין אמר שמואל. וברי"ף הגי' אמר רב חייא בר אבין אמר רב ששת לכן הביא המחבר אמר רב ששת. ובעל דקדוקי סופרים צד 296 הביא ג' הרי"ף רק בש"ס כ"י חגי' א"ר חייא בר שמואל: מה) "ע"י ארמאי". הוספת המחבר: מו) מתני' וקושרין את הטיבור. הוא במשנה שם קכ"ח ע"ב: מז) קטרין ליה לטיבוריה דלא ליעול ביה זיקא. הוספת המחבר, ונובע מדברי הגאונים, וקטרין הוא כמו וקושרין, וזיקא פי' רוח: מח) אמר רב נחמן. גמרא שם:

MTA AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

כל האמור בפרשת תוכחה עושין לחיה בשבת, שנאמר ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ובמים לא רחצת למשעי והמלח לא המלחת והחתל לא חתלת (יחזקאל טז ד). ומולדותיך ביום הולדת, מכאן שמיילדין את הוולד בשבת, לא כרת שרך, מכאן שחותכין הטיבור בשבת, ובמים לא רחצת למשעי, מכאן שרוחצין הוולד בשבת, והמלח לא המלחת, מכאן שמולחין הולד בשבת, והחתל לא חתלת, מכאן שמלפפין את הוולד בשבת:

[פרק י"ט] (א) ר' אליעזר אומר אם לא הביא כלי מערב שבת מביאו בשבת מגולה ובסכנה מכסהו עפ"י עדים. וכולה עניינא דמילה עסיקנא לה במילת אבינו אברהם וכער"ע חתן דמים:

[פרק כ'] (א) רבי אליעזר אומר תולין את המשמרת ביום טוב ונותנין לתלויה בשבת וחכמים אומרים אין תולין את המשמרת ביו"ט ואין נותנין לתלויה בשבת, אבל נותנין לתלויה ביו"ט: (ב) תלה מאי אמר רב יוסף חייב חטאת. ולא היא דהא הלינן כוזא בסיכתא אלא מדרבנן הוא דאסור גזירה שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול: (ג) טלית כפולה, (ד) היינו שקשורה בין שני כתלים והיא משולשלת ומגעת לארץ, ונכנס בין שני קצותיה וישן תחתיה בצל, ואין בגגה טפח, ולא בפחות משלשה סמוך לגגה טפח, ולפיכך אינה אהל קבוע אלא אהל ארעי, ולהכי פטור אם עשה בשבת, אבל אסור, ואם היו עליה חושין מאתמול ונטה אותה היום מותר: (ה) ווילון מותר לנטותו ומותר לפרקו. (ו) ואמר שמואל משום ר' חייא כילת חתנים מותר לנטותה ומורר לפורקה. (ז) א"ר ששת בריה דרב אידי לא אמרן אלא שאין בגגה טפח. אבל יש בגגה טפח אסורה. וכי אין בגגה טפח נמי לא אמרן אלא שאין בפחות מג' סמוך לגגה טפח, אבל יש בפחות מג' סמוך לגגה טפח אסור, ולא אמרן אלא שאין בשיפועה טפח אבל יש בשיפועה טפח שפועי אהלים כאהלים דמי, ולא אמרן אלא דלא נחית מפוריא טפח אבל נחית מפוריא טפח אסור: (ח) ואמר רב ששת (ט) האי סיאנא שרי, דהיינו כובע שמשתמשין בני אדם על ראשם ומאהיל על פניהם בשביל השמש. (י) והני מילי דמהדק, ואי לא מהדק אסור. ואע"ג דלית ביה טפח. (יא) אמר רב הונא אמר רב היוצא בשבת בטלית שאינה מצוייצת כהלכתה חייב חטאת ציצית לגבי טלית חשיבי ולא בטלי הני לא חשיבי ובטלי:

(יב) מתני' נותנין מים על גבי השמרים בשביל שיצולו. (יג) אמר זעירי נותן אדם יין צלול ומים צלולין לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש אבל עכורין לא: (יד) מסננין את היין בסודרין בשבת. (טו) ואם היה היין תוסס ואינו עדיין צלול טורד

הערות ותקונים

[פי"ט] ו) ר' אליעזר. משנה ראשונה מפי"ט דף ק"ל ע"א:

[פ"כ] ו) רבי אליעזר אומר תולין. משנה ראשונה מפ"כ דף קל"ז ע"ב: ב) תלה מאי. גמרא שם: ג) טלית כפולה. גמרא קל"ח ע"א: ד) היינו שקשורה בין שני כתלים כו'. כל הפירוש עד חסיום אותה היום מותר לקוח מהרי"ף והובא בהרא"ש וכתב ותמיהני על רב אלפס ז"ל שכתב כן כו' ואין דבריו נראין בזה והובא בשם הרא"ש בשלטי הגבורים בריש"ף שם: ה) ווילון מותר לנטות. גמרא קל"ח סע"א: ו) ואמר שמואל. שם: ז) א"ר ששת. שם קל"ח רע"ב: ח) ואמר רב ששת. שם: ט) האי סיאנא שרי דהיינו כובע שמשתמשין בני אדם על ראשם ומאהיל על פניהם בשביל השמש. הוא לשון הרי"ף ודבריו נובעים מפי' רבינו חננאל לשבת שם, וגם הערוך בערך סיין פי' כן וגם הרא"ש פי' כמו שהוא בריש"ף: י) והי"ט דמהדק כו'. גמרא שם: יא) אמר רב הונא אמר רב. גמרא קל"ט ע"ב: יב) מתני' נותנין מים. משנה קל"ש ע"ב: יג) אמר זעירי. גמרא שם: יד) מסננין את היין. משנה שם: טו) ואם היה היין תוסס כו'. הועתק מהרי"ף:

חבית של יין יינה ושמריה ונותן לתוכה אפילו מים עכורין ואינו חושש: (טז) מסננין היין בסודרין ובלבד שלא יעשנו לסודר כעין גומא: (יז) ובכפיפה מצרית. א"ר חייא בר אשי אמר רב ובלבד שלא יגביה מקרקעיתו של כלי טפח: (יח) אמר רב האי פרונקא, (יט) דהיינו מטלית, אפלגיה דכובא שרי אכולי כובא אסור:

(כ) מתני' ונותנין ביצה במסננת של חרדל ועושין אנומלין בשבת, ר' יהודה אומר בשבת בכוס, בי"ט בלגין ובמועד בחביות. (כא) ואין עושין אלונטית בשבת, ואיזו היא אנומלין, ואיזו היא אלונטית, אנומלין יין ודבש ופלפלין, אלונטית יין ישן ומים צלולין ואפרסמון דעבדי לבי מסותא למיקר: (כב) חרדל שלשו מערב שבת למחר ממחו בין ביד בין בכלי ונותן לתוכו דבש ולא ישרוף אלא מערב, וכן שום וכל כיוצא בהן:

(כג) מתני' אין שורין את החילתית בפושרין, אבל נותן לתוך החומץ, ואין שורין את הכרשינין ולא שפין אותן, אבל נותן לתוך הכברה או לתוך הכלכלה, אין כוברין את התבן בכברה, ולא יתננו על גבי מקום גבוה בשביל שירד המוץ, אבל נוטל הוא בכברה ונותן לתוך האיבוס: (כד) גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי דברי ר' דוסא, וחכמים אוסרין, (כה) והלכתא כוותיהו. נוטלין מפני בהמה זו ונותנין לפני בהמה זו בשבת. (כו) אמר אביי אידי ואידי מקמי חמרא לקמי תורא שקלינן מקמי תורא לקמי חמרא לא שקלינן:

(כז) מתני' הקש שעל גבי המטה לא ינענענו בידו אלא מנענע בגופו ואם היה מאכל בהמה או שהיה עליו כר או סדין מנענעו בידו. (כח) אמר רב נחמן האי פוגלא מלמעלה למטה שרי מלמטה למעלה אסור. (כט) אמר רב יהודה הני פלפלי מדיק חדא חדא בקתא דסכינא שרי תרתי אסור. (ל) רבא אמר כיון דמשני אפילו טובא נמי. (לא) אמר רב יהודה מאן דסחי בטיא לינגיב נפשיה ברישא והדר ליסליק, דלמא אתי לאתויי ד' אמות בכרמלית, אי הכי כי קא נחית נמי קא דחי כחו ד' אמות ואסור כחו בכרמלית לא גזרו, (לב) אמר אביי ואיתימא רב יהודה טיט שעל גבי רגלו מקנחו בקרקע ואין מקנחו בכותל. (לג) אמר רבא מאי טעמא בכותל לא משום דמיחזי כבונה האי בנין תקלא הוא, אלא אמר רבא מקנחו בכותל ואין מקנחו בקרקע דלמא אתי לאשויי גומות. (לג*) איתמר מר בריה דרבינא אמר אחר זה ואחד זה אסור. (לד) רב פפא אמר אחד זה ואחד זה מותר, והלכתא כרב פפא, (לה) אמר רב כהנא טיט שעל בגדו מכסכסו מבפנים ואין מכסכסו מבחוץ. (לו) תני ר' חייא אין מנרדין לא מנעל חדש ולא מנעל ישן ולא יסוך את רגלו שמן והוא בתוך המנעל או בתוך הסנדל, אבל סך את רגלו שמן ומניח בתוך המנעל או בתוך הסנדל וסך כל גופו שמן ומתענל ע"ג קטבליא ואינו חושש. (לז) אמר רב חסדא לא שנו אלא לצחצחו, אבל לעבדו אסור, לעבדו פשיטא ותו

הערות ותקונים

מ) מסננין היין בסודרין ובלבד שלא יעשנו לסודר כעין גומא. גמרא שם: נ) ובכפיפה מצרית א"ר חייא בר אשי אמר רב. גמרא שם: נא) אמר רב. גמרא שם: נב) דהיינו מטלית. מפרש טלת פרונקא כמו שהובא בריש"פ. וגם הר"ח בפי' לשבת שם הביא וי"א פרונקין מטלית של בגד: כ) מתני' ונותנין ביצה. משנה שם קל"ט ע"ב: כא) ואין עושין אלונטית. גמרא ק"ט ע"א: כב) חרדל שלשו מע"ש. גמרא שם במאמר שלפניו: כג) מתני' אין שורין. משנה ק"ט ע"א: כד) גורפים מלפני הפטם. הוא במשנה שלאחריה ק"ט ע"ב: כה) והלכתא כוותיהו. תוספת המחבר: מו) אמר אביי. גמרא שם: מז) מתני' הקש שעל גבי המטה. משנה קמ"א ע"א: כח) אמר רב נחמן. גמרא שם: כט) אמר רב יהודה. שם: ל) רבא אמר. שם: לא) אמר רב יהודה מאן דסחי. שם: לב) אמר אביי. שם: לג) אמר רבא. שם: לג*) איתמר מר בריה דרבינא. שם: לד) רב פפא אמר. שם: לה) אמר רב כהנא. שם: לו) תני ר' חייא. גמרא שם קמ"א ע"ב: לז) אמר

לצחצחו מי איכא מאן דשרי, אלא אמר רב חסדא לא שנו אלא שיעור לצחצחו, אבל שיעור לעבדו אסור: (לה) תנו רבנן לא יצא קטן במנעל גדול, אבל יוצא הוא בחלוק גדול, ולא תצא אשה במנעל מרופט ולא תחלוץ בו, ואם חלצה חליצתה כשרה, ואין יוצאין במנעל חדש, באיזה מנעל אמרו במנעל של אשה. (לט) תני בר קפרא לא שנו אלא שלא יצתה בו שעה אחת מבעוד יום, אבל יצתה בו מערב שבת מותר, תני חדא שומטין מנעל מעל גבי אימום, ותניא אידך אין שומטין, לא קשיא הא ר' אליעזר הא רבנן, (מ) דתנן מנעל שעל גבי אימום ר' אליעזר מטהר וחכמים מטמאים, הניחא לרבא דאמר דבר שמלאכתו לאיסור בין לצורך גופו, בין לצורך מקומו מותר שפיר, אלא לאביי דאמר לצורך גופו מותר, לצורך מקומו אסור מאי איכא למימר, הכא במאי עסקינן ברפוי, (מא) דתניא ר' יהודה אומר אם היה רפוי מותר טעמא דרפוי הא לא רפוי לא, הניחא לאביי דאמר דבר שמלאכתו לאיסור לצורך גופו מותר לצורך מקומו אסור שפיר, אלא לרבא דאמר בין לצורך גופו בין לצורך מקומו מותר מאי איריא רפוי אפילו לא רפוי נמי ההיא דר' יהודה משום דר' אליעזר הוא, דתניא ר' יהודה אומר משום ר' אליעזר אם היה רפוי מותר:

[פרק כ״א] (א) נוטל אדם את בנו והאבן בידו וכלכלה והאבן בתוכה. (ב) אמרי דבי ר' ינאי בתינוק שיש לו ניענועין על אביו. ודוקא אבן דאי נפלה לא אתי אבוה לאתויי, אבל דינר אסור, דאי נפיל אתי אבוה לאיתויי:

(ג) מתני' האבן שעל פי החביות מטה על צידה והיא נופלת. (ד) אמר רב הונא אמר רב לא שנו אלא בשוכח אבל במניח נעשה בסים לדבר האסור: (ה) היתה בין החביות מגביה ומטה על צידה והיא נופלת, מעות שעל גבי הכר מנער את הכר והן נופלות, היתה עליו לשלשת מקנחה בסמרטוט, היתה של עור נותנין עליה טיט עד שתכלה: (ו) אמר ר' חייא בר אשי אמר רב לא שנו אלא בשוכח, אבל במניח נעשה בסים לבר האסור. אמר רבה בר בר חנה א״ר יוחנן לא שנו אלא לצורך גופו, אבל לצורך מקומו מטלטלו ועורן עליו: (ז) א״ר אושעיא שכח ארנקי בחצר מניח עליו ככר או תינוק ומביאו, (ח) ולית הלכתא כוותיה, דאמר רב אשי לא אמרו ככר או תינוק אלא למת בלבד משום כבוד הבריות דעדיף, אבל הכא כופה עליו את הכלי ומשמרו:

(ט) מתני' בית הלל אומרים מגביהין מעל השולחן עצמות וקליפין, ובית שמאי אומרים מסלק את הטבלא כולה ומנערה. (י) אמר רב נחמן אנו אין לנו אלא בית שמאי כר' יהודה, ובית הלל כר' שמעון, (יא) וכי קא שרי ר' שמעון [לטלטולי] גגון [עצמות] דחויין לכלבים וקליפין דחוינן למאכל בהמה, אבל מידי דלא חזי לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה לא קא שרי:

הערות ותקונים

רב חסדא. שם: לה) ת״ר. שם: לט) תני בר קפרא. שם: מ) דתנן מנעל. שם: מא) דתניא ר' יהודה אומר. שם:

[פכ״א] ב) נוטל אדם. משנה ראשונה מפכ״א דף קמ״א ע״ב: ג) אמרי דבי ר' ינאי. גמרא שם: ג) מתני' האבן. משנה קמ״ב ע״ב: ד) אמר רב הונא אמר רב. גמרא שם: ה) היתה בין החביות. משנה שם: ו) אמר ר' חייא בר אשי. גמרא שם: ז) א״ר אושעי'. גמרא שם: ח) ולית הלכתא כוותיה דאמר רב אשי. גמרא שם, וכאשר הביא המחבר הוא לשון הרי״ף: ט) מתני' ב״ה אומרים מגביהין מעל השלחן עצמות וקליפין, וב״ש אומרים מסלק את הטבלא. משנה קמ״ג ע״א, לפנינו במשנה הגי' מהופכת ב״ש אומרים מעבירין מעל השלחן עצמות וקליפין, וב״ה אומרים מסלק את הטבלא. ועיין בדקדוקי סופרים דף ק״ע אות ל': י) אמר רב נחמן. גמרא שם: יא) וכי קא שרי ר' שמעון בגון כו'. הוא לשון הרי״ף: יב) מתני' מעבירין מעל גבי שולחן.

(יב) מתני מעבירין מעל גבי שולחן פירורין שהן פחות מכזית, ושיער של פולין ושל עדשין מפני שהוא מאכל בהמה. (יג) ספוג אם יש לו בית אחיזה מקנחין בו ואם לאו אין מקנחין בו, (יד) בין כך ובין כך ניטל בשבת, ואינו מקבל טומאה (טו) והני נרעינין דתמרי ארמיתא שרי לטלטולינהו הואיל והזיין אגב אימן ודפרסיתא אסור והוא הדין לכל נרעינין. וקליפין הנאכלין בין לבהמה בין לאדם מטלטלין אותן, ואם לאו אין מטלטלין אותן, אלא א"כ לצורך גופו של אדם או לצורך מקומו:

[פרק כ"ב] (א) חבית שנשברה מצילין ממנה מזון שלש סעודות. ואומר לאחרים בואו והצילו לכם ובלבד שלא יספוג. (ב) [תנא לא יספוג] ביין ולא יטפח בשמן שלא יעשה כדרך שעושין בחול. (ג) תנו רבנן נתפזרו לו פירות בחצירו מלקט על יד על יד ואוכל, אבל לא ילקט לא לתוך הסל, ולא לתוך הקופה, שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול:

(ד) מתני' אין סוחטין פירות להוציא מהן משקין ואם יצאו מעצמן אסורין. ר' יהודה אומר אם לאוכלין היוצא מהן מותר, ואם למשקין היוצא מהן אסור. (ה) אמר רב יהודה אמר שמואל מודה ר' יהודה לחכמים בזיתים וענבים, ומודים חכמים לר' יהודה בשאר מיני פירות. (ו) ואמר רב יהודה אמר שמואל סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדירה. (ז) ודוקא כשיש בקדירה אוכל, דבהכי הוי ליה אוכל הבא לאוכל, וכל אוכל הבא לאוכל כאוכל דמי, אבל אינו סוחט לתוך הקערה, ודוקא בקערה שאין בה אוכל, דבהכי הוי ליה משקה הבא לאוכל ואסור, מכל שכן על מנת לשתות דאסור, אבל אם יש אוכל בקערה נמי שרי, איכא מאן דמוקים האי מימרא דשמואל ביום טוב ולא בשבת, וכן מוכחין בעל הלכות גדולות שכתבוה בהלכות יום טוב. ואיכא מאן דמוקים האי מימרא דשמואל אפילו בשבת, ומוקים לה למתניתין בסוחט לתוך הקערה, דהוי להו משקין, אבל לתוך הקדירה סוחטין כדברי שמואל, כדפסיקנא, ודוקיא דדייק מיניה רב חסדא ביום טוב הוא בלחוד, וכן הדעת נוטה, דאמר רב חסדא מדבריהם גלמוד חולב אדם עז לתוך הקדירה, אבל לא לתוך הקערה, ומסתברא דביום טוב קאי, ולעולם הלכה כרב ושמואל לענין סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדירה, וכר' יוחנן דאמר הסוחט כבשין ושלקות למימיהן כסוחט זיתים וענבים וחייב חטאת לאו איריא

הערות ותקונים

משנה שם, ולפנינו מלפני השלחן: יג) ושיער של פולין. במשנה של אפונין. ובעל דקדוקי סופרים צד 340 אות צ' הביא בדפוס שנציגו הגי' פולין: יג*) ספוג אם יש לו בית אחיזה. במשנה אם יש לו עור בית אחיזה, ובעל דקדוקי סופרים שם אות ש' הביא בגמרא כ"י אקספארד הגי' עור בית אחיזה: יד) בין כך ובין כך ניטל בשבת. במשנה שם וח"א בין כך, ורשם בגליון ח"א לא גרסינן וע"ש בתוס' ד"ה ואם: טו) והני גרעינין דתמרי וקלפין הנאכלין בין לאדם כו'. זה לא נמצא בגמרא לפנינו והובא ברי"ף:

[פכ"ב] ה) חבית שנשברה. משנה ראשונה מפכ"ב דף קט"ח רע"ב: ג) תנו לא יספוג ביין. גמרא שם: ג) ת"ר. גמרא שם: ד) מתני' אין סוחטין פירות. משנה שם: ה) אמר רב יהודה אמר שמואל. גמרא שם: ו) ואמר רב יהודה אמר שמואל סוחט אדם אשכול של ענבים. גמרא קמ"ד ע"ב: ז) ודוקא בשיש בקדירה אוכל כו'. כל המאמר עד סופו ולית ליה ספיקא נובע מהרי"ף והובא גם ברא"ש ע"ש, רק מה שהביא המחבר וכן מוכחין בעל הלכות גדולות שכתבוה בהלכות יום טוב, וברי"ף שם הביא וכן מצינו בעל הלכות פסוקות שכתבה בי"ט ולא כתבה בשבת. וכוון בזה אל בה"ג שהביא זה בה' יו"ט [דף ל' ע"ד] ועיין גם בטור או"ח ה' שבת סי' ש"כ ובב"י שם וברמב"ם ה' שבת פ"ח ובמגיד משנה שם ומה שסיים המחבר סוף המאמר והכי חזינן דפסיק הגאון כדפסיקנא ולית בה ספיקא, בריי"ף שם הביא והכי חזינן לרב האי

היא בהאי מימרא בהא ר' יוחנן בסוחט לתוך הקערה או לתוך הכוס קאי דאסור, דהוה ליה להוציא מהן משקין ממש לשתותן, או לטבול בהם בפני עצמן, אבל לסוחטן לתוך אוכלין שבקדירה אלו ואלו מותרין לסוחטן, דהוי להו אוכל הבא לאוכל ולא משקין, ועוד דר' יוחנן לא אירי באשכול כלל, והא דאמרי נמי לינק את הבהמה ביום טוב אסור, וכל שכן לחלוב לאו הכין הוא שהיונק מן הבהמה חמור הוא מן החולב לתוך הקדירה, שהיונק בפיו כסוחט למשקה ביד הוא, והחולב לתוך הקדירה כמפרק אוכל הוא, ולהכי שרי, ועוד דאותיב עלה רבינא דהוא בתרא והוא נמי מפרק לה, ורמי בר חמא נמי מותיב עלה ומפרקינן לה, וקמה לה הלכתא כשמואל באשכול, ולהכי הלכתא ניתי כרב חסדא דקא יליף מינה דחולב אדם עז ביום טוב לתוך הקדירה שיש בה אוכל, אבל לא לתוך הקערה, והכין חזינן דפסיק הגאון כדפסיקנא, ולית בה ספיקא: (ח) תניא ר' מרינוס אומר גונח יונק חלב בשבת, מאי טעמא מפרק כלאחר יד הוא ובמקום צערא לא גזרו בהו רבנן. (ט) אמר ר' יעקב הלכה כר' מרינוס. (י) תניא (יא) נחום איש גם זו אומר צינור שעלו בו קשקשים ממעכן בצינעא ברגלו בשבת מאי טעמא מתקן כלאחר יד הוא ובמקום פסידא לא גזרו בהו רבנן. (יב) והא דאמר אבא שאול בפרק חרש שנשא פקחת נוהגין היינו שהיינו יונקים מבהמה טהורה ביום טוב קאי ומשום דלית ביה איסור סקילה שרו רבנן. אבל בשבת דחמירא לא שרו רבנן: (יג) גופא כבשין ושלקות שסחטן בשבת אמר רב לנופן פטור ומותר, למימהן פטור אבל אסור. וכן נמי אמר שמואל. ור' יוחנן אמר לנופן מותר, למימהן חייב חטאת. (יד) ולית הלכתא כר' יוחנן לענין חיוב חטאת דהוו להו רב ושמואל בחדא שיטתא. ור' יוחנן (לחוד) [יחיד] ואין דבריו של אחד במקום שנים:

(טו) מתני' חלות דבש שריסקן מערב שבת ויצאו בשבת מעצמן אסורים, (טז) ור' אליעזר ור' שמעון מתירין. (יז) והלכתא כוותיהו.

(יח) [מתני'] כל שבא בחמין מערב שבת שורין אותו בחמין בשבת. (יט) כגון תרנגולתא דר' אבא. (כ) דהוה מלוחה ביותר וכשביקשו לאוכלה לא היתה נאכלת מחמת מילחה, והיו שורין אותה בחמין בשבת: (כא) וכל שלא שהה בחמין מערב שבת מדיחין אותה בחמין בשבת, חוץ מן המליח וקוליים האיספנין שהרחתן היא גמר מלאכתן: (כב) שובר אדם את החביות לאבול מצנה גרוגרות, ובלבד שלא יתכוין לעשות כלי. (כג) תניא רבן שמעון בן גמליאל אומר מביא אדם חבית של יין ומתיז

הערות ותקונים

גאון ז"ל כדפסיקנא ולית בה ספיקא: ח) תניא ר' מרינוס אומר גונח יונק חלב בשבת. גם המאמר הזה הועתק מהרי"ף והביא וז"ל גרסינן בפרק אף על פי תניא ר' מרינוס אומר כו', והוא בגמרא כתובות דף ס' ע"א והובא ג"כ בהרא"ש אשר שאב מהרי"ף: ט) א"ר יעקב הלכה כר' מרינוס. גמרא שם: י) תניא. שם: יא) נחום איש גמזו. בגמרא נחום איש גליא. ויש לתקן כמו שהביא המחבר, וברי"ף שם הביא ג"כ הגי' איש גליא, ובתענית כ"א ע"א נחום איש גמזו: יב) והא דאמר אבא שאול בפרק חרש שנשא פקחת כו'. גם זה הוא ברי"ף שם והוא ביבמות קי"ד ע"א: יג) גופא. גמרא שבת שם קמ"ה ע"ח: יד) ולית הלכתא כר' יוחנן כו'. הוא לשון הרי"ף והובא בהרא"ש: טו) מתני' חלות דבש. הוא במשנה ראשונה קמ"ג ע"ב: טז) ור"א ור"ש מתירין. במשנה איתא רק ור"א מתיר, אולם בגמרא קמ"ה ע"ב הובא כן זתים וענבים שריסקן מע"ש ויצאו מעצמן אסורין ור"א ור"ש מתירין: יז) והלכתא כוותיהו. הרי"ף הביא וז"ל ופסק בעל הלכות משמיה דרב צמח בר פלטוי ריש מתיבתא כר' אליעזר ורבי שמעון: יח) מתני' כל שבא בחמין. משנה קמ"ה ע"ב: יט) כגון תרנגולתא דר' אבא. גמרא שם: כ) דהוה מליחה ביותר. הוא הפירוש כמו שמפרש ברי"ף שם וכן הובא בהרא"ש: כא) כל שלא שהה בחמין. משנה שם: כב) שובר אדם את החביות. הוא במשנה שלאחריה קמ"ו ע"א: כג) תניא רשב"ג אומר.

ראשה בסיף, (כד) מבעוד יום כשהוא כלי אחד, ואם אינו כלי אחד מתיז את ראשה ממנה ואפילו בשבת, (כה) ומניחה לפני האורחין בשבת, מפני שמתכוין לעין יפה, ואינו חושש מהטאת. (כו) תניא הותלות של תמרים ושל גרוגרות מתיר ומסקיע וחותך.
(כז) ולמיברו חביתא כבורטיא אסור בשבתא משום דליפתה קא מכוין:

(כח) מתני׳ אין נוקבין מנופה של חביות דברי ר׳ יהודה, וחכמים מתירין, ולא יקבנה מצדה לדברי הכל, וקיימא לן כרבנן: (כט) ת״ר אין נוקבין נקב חדש לכתחלה בשבת, ואם בא להוסיף מוסיף, ויש אומרים אין מוסיפין. דרש רב נחמן בר יצחק משמיה דר׳ יוחנן (ל) הלכתא (כשמואל) [כיש אומרים]: (לא) ושווין שנוקבין נקב ישן לכתחלה בשבת, (לב) אמר רב יהודה אמר שמואל לא שנו אלא לשמר, (לג) דהיינו להוציא יין מן השמרים, אבל לחזק דברי הכל אסור. (לד) היכי דמי אמר רבא כשהוא נוקבה למעלה מן היין והו לשמר ומותר. וכשהוא נוקבה למטה מן היין השמרים זהו לחזק ואסור. והלכתא כתירוציה דרבא. (לה) גובתא דהיינו שפופרת אין חותכין אותה ביום טוב ואין צריך לומר בשבת. ור׳ יאשיה מיקל בחתיכה. והלכתא כר׳ יאשיה. (לו) נפלה מחזירין אותה בשבת ואין צריך לומר ביום טוב. וטעמא דר׳ יאשיה דמיקל בחתיכה דלא מתקן מנא דהא לא מיתקנח בקנקנין:

(לז) מתני׳ אם היתה המנופה נקובה לא יתן עליה שעוה מפני שהוא ממרח, אמר ר׳ יהודה מעשה ובא לפני רבן יוחנן בן זכאי בערב ואמר חוששני לו מהטאת. (לח) מישחא רב אסר ושמואל שרא, (לט) והלכתא כרב:

(מ) מתני׳ נותנין תבשיל לתוך הבור בשביל שיהא שמור, ואת הטים היסים ברעים בשביל שיצננו, ואת הצונן בחמין בשביל שייחמו. (מא) ולא גזרינן דלמא אתי לאטמוני ברמץ:

(מב) מתני׳ מי שנשרו כליו בדרך מהלך בהם ואינו חושש, הגיע לחצר החיצונה שוטחן בחמה אבל לא כנגד העם. (מג) אמר רב יהודה אמר רב כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור. (מד) והלכתא כרב. (מה) והאי דקתני שוטחין בחמה אבל לא כנגד העם תנאי היא. ואע״ג דסתם מתני׳ ומחלוקת בברייתא הלכתא כמחלוקת דברייתא וכר׳ יהודה דהא רב קאי כוותיה. (מו) אמר רב

הערות ותקונים

גמרא שם: כד) מבעוד יום כשהוא כלי אחד ואם אינו כלי אחד מתיז את ראשה ממנו ואפילו בשבת. זה הוסיף המחבר: כה) ומניחה לפני האורחים בשבת. גמרא שם עם קצת הוספות: כו) תניא. גמרא שם: כז) ולמיברו חביתא. גמרא שם: כח) מתני׳ אין נוקבין. הוא במשנה קמ״ו ע״א: כט) ת״ר. גמרא שם: כט*) דרש רב נחמן בר יצחק משמיה דר׳ יוחנן. בגמרא המלות „בר יצחק" ליתא והובא גם בהרא״ש, אבל בריי״ף לפנינו דרש רב נחמן בר רב חסדא משמיה דרב נחמן ובש״ס כ״י חגי׳ דרש רב נחמן בר רב חסדא משמיה דרב יוחנן, וכן הגי׳ בבח״ג ח׳ שבת פ״כ, לכן יש לתקן בריי״ף משמיה דר׳ יוחנן: ל) הלכתא כשמואל. תקנתי כיש אומרים כמו שהוא בגמרא וכן הובא לנכון בריי״ף: לא) ושווין שנוקבין נקב ישן לכתחלה בשבת. גמרא קמ״ו רע״ב: לב) אמר רב יהודה אמר שמואל ל״ש אלא לשמר. גמרא שם. ולפנינו לא שנו אלא במקום העשוי לשמר: לג) דהיינו להוציא יין מן השמרים. כן מפרש הריי״ף וכן הוא בפי׳ הר״ח: לד) היכי דמי אמר רבא. עיין בגמרא שם: לה) גובתא דהיינו שפופרת. הפי׳ הזה הובא בריי״ף שם: לו) נפלה מחזירין אותה בשבת. וכ״ה בריי״ף, ובגמרא לפנינו אין מחזירין: לז) מתני׳ אם היתה המנופה נקובה. במשנה שם קמ״ו ע״א: לח) מישרא רב אסר. גמרא קמ״ו ע״ב: לט) והלכתא כרב. הריי״ף שם: מ) מתני׳ נותני׳ תבשיל. משנה קמ״ו ע״ב: מא) ולא גזרינן. גמרא שם: מב) מתני מי שנשרו כליו. במשנה שם: מג) אמר רב יהודה. גמרא שם: מד) והלכתא כרב. הריי״ף שם: מה) והאי דקתני שוטחין בחמה כו׳. הוא לשון הריי״ף: מו) אמר רב הונא. גמרא שם סוף ע״ב:

הונא המנער טליתו חייב חטאת. ולא אמרן דאסור אלא בחדתי אבל בעתיקי לית לן בה, וחדתי נמי לא אמרן אלא באוכמי אבל בחיוורא וסומקא לית לן בה. (מז) עולא איקלע לפומבדיתא חזי לרבנן דקא מנערי גלימייהו, אמר להו קא מחללי רבנן שבתא, אמר להו רב יהודה נפוצי ליה באפיה אנן לא קפדינן מידי. אלמא בקפידא תליא מלתא, קפיד עליה אסור, לא קפיד שרי. (מח) אמר ר' יוחנן היוצא בטלית מקופלת ומונחת לו על כתיפו בשבת חייב חטאת, (מט) תניא נמי הכי סוחרי כסות היוצאין בטלית מקופלת ומונחות להם על כתפיהן בשבתא חייבין חטאת, ולא סוחרי כסות בלבד אמרו אלא כל אדם אלא שכן דרכן של סוחרי כסות לצאת בכך. (נ) ותנינא חנוני היוצא במעות הצרורות לו בסרינו בשבת חייב חטאת, ולא חנוני בלבד אמרו אלא כל אדם, אלא שדרכן של בני חנוני לצאת בכך. (נא) והרטנין יוצאין בסודרין שעל כתיפן בשבת, ולא הרטנין בלבד אמרו, אלא כל אדם, אלא שדרכן של הרטנין לצאת בכך. (נב) אמר ר' יהודה מעשה בחורקנום בנו של ר"א בן הורקנום שיצא בסודר שעל כתיפו בשבת, אלא שנימא כרוכה לו באצבעו, וכשבא הדבר לפני החכמים אמרו אפילו אין נימא כרוכה לו באצבעו. (נג) דרש רב נחמן בר רב חסדא משמיה דרב חסדא הלכה אעפ"י שאין נימא כרוכה לו באצבעותיו. עולא איקלע לבי אסי בר היני בעו מיניה מהו לעשות מרזב בשבת, אמר להו הכי אמר ר' אלעי אסור לעשות מרזב לשבת, מאי מרזב, א"ר זירא כיסי בבלייתא, ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' זירא א"ל הכי מאי, א"ל אסור והכי מאי, א"ל אסור, אמר רב ספא נקוט האי כללא בידך, כל אדעתא דלכנופי אסור, כל דלהתנאות שרי, כי הא שישא בריה דרב אידי מתנאה בסדינו הוה, כי אתי רב דימי אמר פעם אחת יצא רבי לשדה והיו שני צידי טליתו מונחין על כתיפו, אמר לפניו יהושע בן זירוז בן חמיו של ר' מאיר בזו לא חייב ר"ם חטאת, א"ל דקדק ר"ם ע"כ שילשל רבי טליתו, כי אתי רבין אמר לא יהושע בן זירוז הוה אלא יהושע בן כפוסאי היה חתנו של ר"ע אמר בזו לא חייב ר"ע חטאת, א"ל דקדק ר"ע עד כאן שילשל רבי טליתו, כי אתא רב שמואל בר רב יהודה אמר נשאל אתמר: (נד) מתני' הרוחץ במי מערה או במי טבריה ונסתפג אפילו בעשר אלונטיאות לא יביאם בידו, אבל עשרה בני אדם מסתפגין באלונטית אחת פניהם ידיהם ורגליהם ומביאין אותן בידם. (נה) קתני מי מערה דומיא דמי טבריא, מה מי טבריא חמין, אף מי מערה חמין. הרוחץ דיעבד אין, לכתחלה לא, (נו) והיינו דקתני מי טבריא לגבי מי מערה לגלויי עלייהו דחמין גינהו. ומי טבריא רוחצין בהן לכתחילה. אבל מי מערה דקיימא לן דמערה מיטלטלא ונפיש הבלא דידה ואתי לידי זיעה משום הכי לא שרי ליה רבנן לכתחילה: (נז) ת"ר סכין וממשמשין בבני מעיים בשבת, ובלבד שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול, היכי עביד, ר' חמא בר חנינא אמר סך ואחר כך ממשמש, ר' יוחנן אמר סך וממשמש בבת אחת: (נח) ולוחשין לחישת נחשים ועקרבים בשבת, ומעבירין [כלי] על גב העין בשבת, (נט) אמר רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים בכלי הניטל בשבת, אבל כלי שאינו ניטל בשבת אסור. (ס) ואין שואלין דבר מן

הערות ותקונים

מז) עולא איקלי לפומבדיתא. גמרא שם קט"ז ע"א: מח) א"ר יוחנן. גמרא שם: עע) תניא נמי הכי. שם: נ) ותנינא חנוני היוצא במעות. שם: נא) והרטנין יוצאין בסודר. שם: נב) א"ר יהודה. שם: נג) דרש רב נחמן. כל המאמר עד סופו הוא בגמרא שם: נד) מתני' הרוחץ במי מערה. טשנה קט"ז סע"א: נה) קתני מי מערה. גמרא שם: נו) והיינו דקתני מי טבריא לגבי מי מערה כו'. הוא לשון הרי"ף והטחבר מקצר קצת: נז) ת"ר סכין. גמרא שם: נח) ולוחשין להישת נחשים כו'. הרי"ף הביא גרסינן בסנהדרין בפ' חלק ת"ר ולוחשין לחישת נחשים כו', והוא שם דף ק"א ע"א וראיתי כי הבה"ג הביא המאמר הזה בשבת פ"כ: נט) א"רשב"ג. שם: ס) ואין

השד בשבת, ר' יוסי אומר אף בחול אסור, (סא) אמר רב הונא הלכה כר' יוסי, ואף ר' יוסי לא אמר אלא בשעת הסכנה:

(סב) מתני' אבל לא מתעמלין. (סג) כגון קרקעיתה של דייסית שמעמלת ומתרפאת: (סד) ולא מחגררין. (סה) ת"ר אין גוררין במגררת בשבת, רבן שמעון בן גמליאל אומר אם היו רגליו מלוכלכות בטיט ובצואה גורר כדרכו ואינו חושש, רב שמואל בר יהורא עבדא ליה אימיה מגררתא דכספא: (סו) ודוקא רגליו מטש, אבל מנעלים שברגליו אסור ליה למיגרר במגררת, (סז) כדפסיקנא בשילהי פירקא דר' אליעזר אומר תולין את המשמרת, והכין הלכתא: (סח) אין יורדין לקורדימא, דהיינו פילומא, (סט) מאי טעמא משום פיקא: (ע) ואין עושין אפיקטוזין בשבת. אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן לא שנו אלא בסם, אבל ביד מותר. (עא) תניא ר' נחמיה אומר אף בחול אסור מפני הפסד אוכלין. (עב) ומסתברא דהני מילי היכא דלית ליה צער, אבל בזמן שיש לו צער מותר:

(עג) מתני' אין מעצבין את הקטן. (עד) אמר רבה בר בר חנא א"ר יוחנן לפוסי ינוקא בשבתא שפיר דמי, והא אנן תנן אין מעצבין, התם בחומרי שדרה דמיחזי כבונה. (עה) ואין מחזירין את השבר. א"ר חנא בגדחאה אמר שמואל הלכה מחזירין את השבר בשבת: מי שנתפרקה ידו או רגלו לא יטרפם (בשמן) [בצונן] אבל רוחץ כדרכו ואם נתרפא נתרפא:

[פרק כ"ג] (א) שואל אדם מחבירו כדי יין וכדי שמן ובלבד שלא יאמר לו הלויני, וכן האשה מחברתה ככרות ואם אינו מאמינו מניח טליתו אצלו ועושה עמו חשבון לאחר שבת. וכן ערב פסח בירושלים שחל להיות בשבת מניח את טליתו אצלו ונוטל את פסחו ועושה עמו חשבון לאחר יום טוב. (ב) א"ל [רבא בר] רב חנן לאביי מאי שנא השאילני ומאי שנא הלויני, אמר ליה השאילני לא אתי למיכתב,

הערות ותקונים

שואלין דבר מן השד בשבת. גמרא שם וכן הוא בריי"ף והובא בהרא"ש ולפנינו בגמרא ואין שואלין בדבר שדים, וכן הובא כן בבח"ג שם: (פו) א"ר הונא הלכה כר' יוסי. בגמרא אין הלכה כר' יוסי והסגירו שם מלת "אין" ובהגהות שם הביא ספרים אחרים לא גרסינן מלת "אין" וראיתי כי גם בבח"ג שם חגי' הלכה כר' יוסי: (צג) מתני' אבל לא מתעמלין. משנה שם קמ"ז ע"א: (צג) כגון קרקעיתא של דייסית. גמרא קמ"ז ע"ב: (צד) ולא מתגררין. משנה שם: (צה) ת"ר. גמרא שם: (צו) ודוקא רגליו מטש. הוספת המחבר וליתא בריי"ף: (צז) כדפסיקנא בשילהי פירקא דר' אליעזר אומר תולין את המשמרת. הוא בגמרא שבת פ"כ קמ"א ע"ב ותובא מהמחבר סוף פ"כ משבת: (צח) אין יורדין לקורדומא. הוא בגמרא שם ומוסב על המשנה וטפרש דהיינו פילומא. הריי"ף גורס אין יורדין לפילומא. וגם הערוך ערך פלם הביא כן וכתב ס"א קוריטא, וכן בש"ס כ"י חגי' פילומא כמו שהביא בעל ד"ס ועיין הוראת המלה בערוך השלם שם, וראיתי בפי' הר"ח בשבת שם שהביא אין יורדין לקירומא ס"א לפילומא פי' בקעה ויש שם מים ותחתיו מים כמו שפל כר': (צט) מ"ט משום פיקא. גמרא שם, ובערוך הביא משום ביקא והוא כמו בקעה ועי"ן טובלעת, ועיין ערוך השלם שם הערה ד' ועיין בפירש"י: (ע) ואין עושין אפיקטוזין בשבת. אמר רבה בר בר חנה. גמרא שם: (עא) תניא ר' נחמי' אומר. שם: (עב) ומסתברא דהי"ם היכא דלית ליה צער, אבל בזמן שיש לו צער מותר. זה הביא הריי"ף וגורס אבל היכא דאית ליה צער וכשמקיא אוכלין שבבטנו מתרפא מותר, וסיים וכן אמר בעל הלכות משמיה דרב צמח בר פלטוי גאון ז"ל, וגם הרא"ש הביא כן עפ"י הריי"ף: (עג) מתני' אין מעצבין את הקטן. משנה שם: (עד) אמר רבה בר בר חנה. גמרא שם: (עה) ואין מחזירין את השבר. אמר רבי חנא בגדתאה. גמרא שם:

[פכ"ג] (א) שואל אדם. משנה ראשונה מפכ"ג דף קמ"ח ע"א: (ב) א"ל רבא בר רב חנן. גמרא

הלויני אתי למיכתב, והא כיון דבחול וימנין דבעי למימר ליה הלויני וא"ל השאילני ולא קפיד עילויה ואתי למכתב בשבת נמי אתי למכתב, א"ל בחול דלא שנא כי א"ל הלויני ל"ש כי א"ל השאילני לא קפדינן עילויה אתי למכתב, בשבת כיון דהשאילני הוא דשרו ליה רבנן הלויני לא שרו ליה מנברא מילתא ולא אתי למכתב: (ג) איתמר הלוואת יום טוב רב יוסף אמר לא ניתנה ליתבע, ורבה אמר ניתנה ליתבע. (ד) והלכתא כרבה:

(ה) **מתני׳ מונה** אדם את אורחיו ואת פרפרותיו מפיו אבל לא מן הכתב, ומפיס אדם עם בניו ועם בני ביתו על השולחן ובלבד שלא יתכוין לעשות מנה גדולה כנגד מנה קטנה. (ו) משום קוביא. מונה אדם וכו׳. (ז) וקיימא לן כאביי דאמר גזירה שמא יקרא בשטרי הריוטות: (ח) והא דתניא מונה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו כמה מבפנים וכמה מבחוץ וכמה מנות עתיד להניחם לפניהם וקורין מכתב שעל גבי הכותל אבל לא מן הכתב שעל גבי טבלא ופינקס. אוקימנא לה בדחייק מ׳חק, דגידא בשטרא לא מיחלף, אבל כתוב בכתיבה בעלמא אסור, בין מידלי בין מ׳תאי. (ט) תניא אין רואין במראה בשבת, ר׳ מאיר מתיר במראה הקבוע בכותל, מ״ש הקבוע בכותל דאדהכי והכי מידכר, שאינו קבוע נמי אדהכי והכי מדכר, הכא במראה של מתכות עסקינן, וכדרב נחמן אמר רבה בר אבוה מפני מה אמרו מראה של מתכות אסורה מפני שאדם עשוי להשיר בה נימין המדולדלין, (י) וקיימא לן כתנא קמא:

(יא) **מתני׳ מפיס** אדם עם בניו וכו׳. (יב) אמר רב יהודה אמר שמואל בני חבורה המקפידים זה על זה עוברים משום מידה ומשום משקל [ומשום מנין] ומשום לוין ופורעין ביום טוב כל שכן בשבת (יג) וכדברי בית הלל אף משום ריבית, אבל בניו ובני ביתו מותר, דאמר רב יהודה אמר רב מותר לאדם להלוות את בניו בריבית כדי להשעימן טעם ריבית ויזהרו בו:

(יד) **מתני׳ מטילים** חלשים על הקדשים ביום טוב, אבל לא המנות. (טו) אמר ר׳ יעקב ברה דבת יעקב אבל לא [על] המנות של חול ביום טוב, מכלל שעל המנות של יום טוב ביום טוב מותר:

(טז) **מתני׳ לא** ישכור אדם סועלים בשבת, ולא יאמר לחבירו שכור לי סועלים ואין מחשיכין על התחום לשכור סועלים ולהביא פירות, אבל מחשיך הוא לשמור ומביא פירות בידו, כלל אמר אבא שאול כל שאני זכאי באמירתו רשאי אני להחשיך עליו. (יז) תניא לא יאמר אדם לחבירו הנראה שתעמור עמי לערב, ור׳ יהושע בן קרחה מתיר, אמר רבה בר בר חנה א״ר יוחנן הלכה כר׳ יהושע בן קרחה, מאי טעמא דר׳ יהושע בן קרחה, דאמר קרא ממצוא חפצך ודבר דבר (ישעי׳ נח יג), דיבור אסור הרהור מותר. (יח) רב חסדא ורב המנונא דאמרי תרוייהו חשבונות של מצוה מותר לחשבן בשבת, (יט) דכתיב ממצוא חפצך (שם שם), חפציך אסורים חפצי שמים מותרים.

הערות ותקונים

שם: ג) איתמר הלוואת יו״ט. גמרא שם ע״ב: ד) והלכתא כרבה. גי׳ הרי״ף והרא״ש רבא וע״ש בהרי״ף והרא״ש ועיין בתוס׳ ד״ה רבה אמר: ה) מתני׳ מונה אדם. משנה קמ״ח ע״ב: ו) משום קוביא. גמרא קמ״ט ע״ב: ז) וקיי״ל כאביי. גמרא קמ״ט רע״א: ח) והא דתניא מונה אדם. גמרא שם: ט) תניא אין רואין במראה. גמרא שם: י) וקיי״ל כת״ק. הרי״ף שם: יא) מתני׳ מפיס אדם עם בניו. משנה שם קמ״ח ע״ב: יב) אמר רב יהודה אמר שמואל. גמרא קמ״ט ע״א: יג) וכדברי בית הלל. בגמרא הוגה שצ״ל וכדברי הלל: יד) מתני׳ מטילים חלשים. משנה שם קמ״ח סע״ב: טו) א״ר יעקב. גמרא קמ״ב ע״ב: טז) מתני׳ לא ישכור אדם. משנה ק״נ ע״א: יז) תניא לא יאמר אדם. גמרא שם: יח) רב חסדא ורב המנונא. שם: יט) דכתיב ממצוא חפצך

(כ) ואמר ר' אלעזר פוסקין צדקה לעניים בשבת. (כא) ואמר רבי יוחנן הולכין לבתי כניסיות ולבתי מדרשות לפקח על עסקי רבים בשבת, (כא*) ואמר ר' יהונתן הולכין (כב) לתרטיאות ולקרקסיאות לפקח על עסקי רבים בשבת. ותנא דבי מנשה משרכין על התינוקת לארם. ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות בשבת. (כג) תניא מחשבין חשבונות של מה בכך. (כד) וסוגיא דשמעתא כך הוא, דאפילו חשבונות שעברו אסורים, כגון דצריכי ליה, כגון דאיכא אגירי אחריני גביה דצריך למידע כמה בעי למיתב להו דהוו להו חשבונות שצריכין, ומשום הכי אסורים, ואי ליכא אגירי גביה הוו להו חשבונות שאינן צריכין ושרי. (כה) אמר רב יהודה אמר שמואל מותר אדם לומר לחבירו לכרך סלוני אני הולך למחר שאם יש בורגנין הולך:

(כו) מתני' אבל מחשיך הוא לשמור ומביא פירות בידו. (כז) ואע"ג דלא אבדיל.

(כח) והאמר ר' אלעזר בן אנטיגנוס (כט) משום ר' אלעזר בר' ינאי אסור לו לאדם שיעשה חפיצו קודם שיבדיל. וכי תימא דמבדיל בתפלה, והאמר רב יהודה אמר שמואל המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס, (ל) [וכי תימא דאבדיל על הכוס, כוס בשדה מי איכא] ואוקמא ר' נתן בר אמי כגון דהוה בין הגיתות ומבדיל על הכוס. וכבר אסיקנא (לא) בפרק כל כתבי הקודש והכין מיתוקמי מתרייהו דרבא ורב אשי דאמרו דצריך למימר המבדיל בין קודש לחול והדר עביד צורכיה, (לב) דדוקא בדלא צלי ולא אבדיל בצלותא לא משתרי למעבד צורכיה עד דמברך המבדיל בין קודש לחול, ומבעי למימר בה הזכרת השם ומלכות, אבל אי אבדיל בצלותא אע"ג דקיימא לן המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס, מיהו בעשית מלאכה מותר, ואע"ג דאמרי לא אבדיל על הכוס, וכן הילכתא:

(לג) מתני' כלל אמר אבא שאול כל שאני זכאי באמירתו רשאי אני להחשיך עליו.

(לד) כדרב פפא דאמר מותר לו לאדם לומר לחבירו שמור לי פירות שבתחומך ואני אשמור לך פירות שבתחומי: (לה) תנו רבנן מחשיכין על התחום להביא בהמה. הא כיצד היתה עומדת חוץ לתחום קורא לה והיא באה: (לו) ומחשיכין על התחום

תערות ותקונים

כו'. הראיה מהכתוב הובא בגמרא שלאחריו: כ) ואמר ר' אליעזר. גמרא שם: כא) וא"ר יוחנן. שם: כא*) ואמר רב יחונתן. בגמרא וא"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן. וברי"ף הגי' א"ר שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן, וכן בבה"ג שבת פכ"ג הגי' א"ר יונתן: כב) לתרטיאות ולקרקסיאות. בגמרא נוסף ולבסילקאות. ולא חובא גם בבה"ג וברי"ף: כג) תניא מחשבין חשבונות של מה בכך. גמרא שם בשם רב יהודה משמיה דשמואל: כד) וסוגיא דשמעתא כך הוא. הוא כמו שהובא ברי"ף: כה) אמר רב יהודה אמר שמואל מותר אדם לומר. גמרא ק"נ ע"ב: כו) מתני' אבל מחשיך. הוא במשנה ק"נ ע"א: כז) ואע"ג דלא אבדיל. גמרא ק"נ ע"ב: כח) והאמר ר' אליעזר. שם: כט) משום ר' אלעזר ב"ר ינאי. כ"ה ברי"ף, ובגמרא הגי' משום ר' אלעזר בן יעקב וגם בש"ס כ"י הגי' בר' ינאי וכן הובא כן בקרטונים כמו שהביא בעל דקדוקי סופרים דף קפ"ב אות ר': ל) וכי תימא. הוספתי כמו שהוא ברי"ף: לא) בפרק כל כתבי הקדש. שבת פט"ז: לב) דדוקא בדלא צלי ולא אבדיל בצלותא לא משתרי למעבד צורכיה עד דמברך המבדיל כו'. עיין טור או"ח ח' שבת סי' רצ"ט ובטרן ב"י שם: לג) מתני' כלל אמר אבא שאול. במשנה ק"נ ע"א: לד) כדרב פפא דאמר מותר לו לאדם לומר. לפנינו בגמרא קנ"א ע"א מובא זה בשם ר' יהודה בשם שמואל, ובעל דקדוקי סופרים צד 364 אות ח' תביא ברי"ף כתב יד הגי' כדרב פפא דאמר רב פפא מותר לו לאדם, והביא כי כן הוא בס' העתים כ"י. ובאשר הראה שכן הביא ג"כ המחבר: לה) ת"ר מחשיכין על התחום. בגמרא לפנינו אין מחשיכין. ועיין בדקדוקי סופרים שם שהביא ברי"ף כתב יד ליתא מלת "אין", ועיין בתוס' ד"ה אין מחשיכין שהביא יש ספרים דגרס מחשיכין ובתוספתא [שבת פי"ח] גרס אין מחשיכין ע"ש וגם בהרא"ש ליתא: לו) ומחשיכין על התחום. שם: לז) השוכר את הפועל. הובא ברי"ף שם ונובע מתוספתא

לפקח על עיסקי כלה ועל עיסקי המת [להביא לו ארון ותכריכין]. הא כיצד אמר לו אם אתה מצאה במקום פלוני לך למקום פלוני, ואם לא מצאת במקום פלוני הבא ממקום פלוני, לא מצאת במנה הבא במאתים, ר' יוסי בר' יהודה אומר ובלבד שלא יזכיר לו סכום מקח: (לז) השוכר את הפועל לשמור לו את הפרה, לשמור לו את התינוק, אעפ"י ששכרו לפני השבת ופסק לו דמים, אין נותנין לו שכרו של שבת, לפיכך אין אחריות שבת עליו, אם היה [שכיר שנה] שכיר שבת שכיר חודש, נותנין לו שכרו של שבח לפיכך אחריות שבת עליו, לא יאמר לו תן לי שכרי של שבת, אלא אומר לו תן לי שכרי (לח) של כך וכך ימים:

(לט) מתני' גוי שהביא חלילין בשבת לא יספוד בהן ישראל, אלא אם כן באו ממקום קרוב. (מ) אמר רב ממקום קרוב ממש, ושמואל חיישינן שמא חוץ לתחום לנו, (מא) הלכך ימתין ולא יספוד בהן ישראל עד כדי שיבואו ממקום קרוב, והלכתא כשמואל, דדייקא מתניתין כוותיה:

(מב) מתני' עושין כל צורכי המת בשבת. סכין ומדיחין אותו, ובלבד שלא יזוז בו אבר, שומטין את הכר מתחתיו, ומטילין אותו על החול בשביל שימתין, קושרין את הלחי לא שיעלה אלא שלא יוסיף, וכן קורה שנשברה סומכין אותה בספסל או בארכובות המטה לא שתעלה אלא שלא תוסיף. (מג) ת"ר מביאין כלי מיקר וכלי מתכות ומניחין על כריסו כדי שלא תפוח ופוקקין את נקביו, כדי שלא תיכנס בהן הרוח, ואף שלמה אמר בחכמתו עד (שלא) [אשר לא] ירתק חבל הכסף (קהלת יב ו), זה חוט השדרה, ותרוץ גולת הזהב (שם שם), זה אמה, ותשבר כד על המבוע (שם שם), זה הכרס, ונרוץ הגלגל אל הבור (שם שם) זה פרש, וכה"א וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם (מלאכי ב ג). (מד) אמר רב הונא ואמרי לה א"ר חגא אלו בני אדם שמניחין דברי תורה ועושין כל ימיהם כחנים. א"ר לוי אמר רב פפי א"ר יהושע לאחר ג' ימים כריסו נבקעת ונופלת לו על פניו, ואומר לו טול מה שנתת בי:

(מה) מתני' אין מעצמין את המת בשבת ולא בחול עם יציאת הנפש, והמעצים עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים. (מו) תנו רבנן המעצמו עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים, משל לגר שכבה והולכת, אדם מניח אצבעו עליה מיד כבתה. (מז) תני רבן שמעון בן גמליאל אומר הרוצה שיתעצמו עיניו של מת, נופח לו יין בחוטמו, ונותן שמן בין ריסי עיניו, ואוחז בשני גודלי רגליו, והן מתעצמין מאיליהן. (מח) תניא רשב"ג אומר תינוק בן יומו חי מחללין עליו את השבת, דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבת, תינוק בן יומו חי מחללין עליו את השבת, אמרה תורה חלל עליו שבת אחד כדי שישמור שבתות הרבה, דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבה, כיון שמת אדם בטל מן המצות, והיינו דאמר ר' יוחנן במתים חפשי (תהלים פח ו), כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות. (מט) ותניא ר"ש בן אלעזר אומר תינוק בן יומו חי אין צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים, אבל עוג מלך הבשן מת צריך לשמרו מן החולדה ומן העכברים, שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה (בראשית ט ב), כל זמן

הערות ותקונים

סוף שבת וגמרא ב"מ נ"ח ע"א והמחבר הביא כלשון הרי"ף: (לח) של כך וכך ימים. בתוספתא וברי"ף הגי' של עשרה ימים: (לט) מתני' גוי שהביא חלילין. הוא בטשנה שם קנ"א ע"א: (מ) אמר רב גמרא שם: (מא) הלכך ימתין כו'. והלכתא כשמואל דדייקא מתני' כוותיה. הוא לשון הרי"ף: (מב) מתני' עושין כל צרכי המת בשבת. טשנה קנ"א סע"א: (מג) ת"ר. גמרא קנ"א ע"ב: (מד) אמר רב הונא. גמרא שם: (מה) מתני' אין מעצמין. טשנה קנ"א ע"ב: (מו) ת"ר. גמרא שם: (מז) תני רשב"ג אומר. שם: (מח) תניא רשב"ג אומר. שם: (מט) ותניא רשב"ג אומר. שם:

שאדם חי אימתו מוטלת על הבריות, כיון שמת בטלה אימתו: (נ) א״ר פפא נקיטינן אריה אבי תרי לא נפיל, הא קא חזינן דנפול, ההוא כרמי בר אבא, דאמר רמי בר אבא אין חיה שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמה, שנאמר אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו (תהלים מט יג):

[פרק כ״ד] (א) מי שהחשיך בדרך נותן כיסו לנכרי, (ב) מאי טעמא שרו ליה רבנן למיתב כיסה לנכרי קים להו לרבנן דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו, ואי לא שרית ליה אתי לאתויי ארבע אמות [ברה״ר]. (ג) אמר רבא דוקא כיסי אבל מציאה לא, פשיטא כיסו חנן, מהו דתימא הוא הדין אפילו מציאה, והאי דקתני כיסו, אורחא דמלתי קתני קמ״ל, ולא אמרן אלא דלא אתי לידיה, אבל אתי לידיה ככיסיה דמי. (ד) ואע״ג דסלקא לישנא בתרא בתיקו, הוי ליה ספיקא מדרבנן למיתבה לנכרי, וספיקא דרבנן לקולא, כי היכי דלא ליתי לאחולי עלה שבתא: (ה) אם אין עמו נכרי, (ו) שאינו מצווה על שביתתו מניחו על החמור, שמצווה על שביתתו. (ז) תניא כשהחמור מהלכת מניחו עליה, וכשהיא עומדת נוטלה הימנו, (ח) ולא יחמר עליה, דכתיב לא תעשה כל מלאכה (שמות כ י), ולחמר אחר בהמתו מעונה מלאכה היא, דכתיב אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש ויכלא העם מהביא (שמות לו ו), מעשות לא נאמר, אלא מהביא, אלא נוטלה הימנה בקרוב לה, כי היכי דלא ליעבר עקירה והנחה. (י) אמר רב ספא כל שבנופו חייב חטאת, בחבירו פטור אבל אסור, וכל שבחבירו פטור אבל אסור בבהמתו מותר לכתחילה: (יא) אין עמו לא חמור ולא נכרי מניחו על חרש שוטה שאינו מצווה על שביתתו. ולקטן לא יהיב ליה דילמא אתי למיסרך. (יב) אין עמו לא חמור ולא נכרי ולא חרש שוטה מאי. (יג) א״ר יצחק עוד אחרת היתה ולא רצו חכמים לגלותה, מאי היא, מוליכו פחות פחות מארבע אמות סמוך לביתו, ואמאי לא רצו חכמים לגלותה, דכתיב כבוד אלהים הסתר דבר (משלי כה ב), דאי שרית ליה אתי לאתויי ארבע אמות ברשות הרבים: (יד) אמר רב אדא בר אהבה היתה חבילתו על כתיפו רץ תחתיה עד שמגיע לביתו. ודוקא רץ אבל קליל קליל לא וכי מטי לביתיה זריק לה כלאחר יד כי היכי דלא ליעביד עקירה והנחה. (טו) אמר רמי בר חמא המחמר אחר בהמתו בשבת, (טז) בין בשוגג בין במזיד פטור מחטאת אבל אסור, בשוגג לא מיחייב, דכתיב תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה, והנפש אשר תעשה ביד רמה (במדבר טו כט ל), (יז) הוקשה כל התורה לע״ז, מה ע״ז דעביר מעשה בנופיה חייב ואי לא לא, אף כל דעביד מעשה בנופיה מיחייב, ואי לא עביד מעשה

הערות ותקונים

כ) א״ר פפא. שם:

[פכ״ד] פ) מי שהחשיך. משנה ראשונה מפכ״ד דף קנ״ג ע״א: צ) מ״ט שרי ליה. גמרא שם: ג) אמר רבא. שם: ד) ואע״ג דסלקא לישנא בתרא בתיקו כו׳. הוספת המחבר וברי״ף לפנינו ליתא ונובע מדברי הגאונים: ה) אם אין עמו נכרי. משנה שם: ו) שאינו מצווה על שביתתו כו׳ שמצוה על שביתתו. תוספ׳ עפ״י גמרא שם: ז) תניא. גמרא שם: ח) ולא יחמר עליה דכתיב לא תעשה כל מלאכה. נראה לתקן והלא מחמר ורחמנא אמר לא תעשה כל מלאכת כמו שהוא בגמרא שם, ופרש״י והלא מחטר מנהיג חמור מעונה קרוי מחמר: ט) ולחמר אחר בהמתו מעונה מלאכה הוא דכתיב כו׳. הוספת המחבר, ונעלם ממני המקור: י) אמר רב ספא. גמרא שם: יא) אין עמו לא חמור ולא נכרי. גמרא קנ״ג ע״א: יב) אין עמו לא חמור ולא נכרי ולא חרש. גמרא שם ע״ב: יג) א״ר יצחק. שם: יד) א״ר אדא בר אהבה. שם: טו) אמר רמי בר חמא. שם: טז) בין בשוגג בין במזיד פטור מחטאת אבל אסור. בגמרא לפנינו בשוגג חייב חטאת במזיד חייב סקילה, עיין דקדוקי סופרים צד 376: יז) הוקשה כל התורה לע״ז. שם:

בנופיה לא מחייב, ובמזיד אינו חייב חטאת. (יח) דתנן על המחלל את השבת ברבר שחייבין על שנתחו חטאת ועל זדונו סקילה, מכלל דעל זדון שבת אינו חייב חטאת על לאו נמי לא מיחייב חטאת דהוי ליה לאו שנתנה לאזהרת מיתת בית דין, וכל לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין אין לוקין עליו, ואפילו למאן דאמר לוקין, שאני הכא דאמר קרא אתה ובהמתך (שמות כ י), אתה למה לי, הוא ניהו דימחייב כי עביד מלאכה, בהמתו לא מיחייב איהו חטאת, אבל איסורא מיהא איכא:

(יט) מתני׳ הגיע לחצר החיצונה נוטל את הכלים הניטלין בשבת. ושאין ניטלין בשבת מתיר הכלים והשקין נופלין [מאליהן]. (כ) היתה בהמתו טעונה כלי זכוכית מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה ומתיר את החבלים והשקין נופלין. (כא) והוא הדין לכל דבר שאינו ניטל בשבת מתיר את החבלים והוא נופל:

(כב) מתני׳ מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה ומפספסין את הכיפים אבל לא את הזירין. (כג) אמר רב הונא הן הן פקיעין הן הן זירין הן הן כיפים, פקיעין תרין, כיפים תלתא, זירין דארזא, והק׳ מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה ומפספסין, והא׳ה לכיפים, אבל לא את הזירין לא לפספס ולא להתיר:

(כד) מתני׳ אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני בהמה בין דקה ובין גסה, ר׳ יהודה מתיר בחרובין לדקה. (כה) תני רב חנין מנהרדעא מערבין תבן ואספסתא לפני בהמה ונבילה לפני הכלבים (כו) ושמעינן מינה למיטרח באוכלא טרחינן, שוויה אוכלא לא משווינן:

(כז) מתני׳ אין אובסין את הגמל. (כח) דהיינו לעשות לה איבום במעיה, כי הא דההוא טייעא דאכלה כורא ואטעינה כורא: ולא דורסין האוכלין בגופו, אבל מלעיטין, אין מאמרין את העגלים (ולא) [אבל] מלעיטין. (כט) וכבר פרישנא מהו אמראה ומהו הלעטה בפרשת אלה תולדות יצחק: (ל) תנא המראה כשהיא מרביצה ופוקק את פיה ונותן לה מים וכרשינן בבת אחת, הלעטה מאכילה מעומד ומשקה אותה מעומד ונותן לה מים בפני עצמן וכרשינן בפני עצמן: (לא) ומהלקטין את התרנגולים. (לב) דהיינו דספי ליה בידים והוא בולע מעצמו. (לג) תנן נותנין מזונות לפני הכלבים, ואין נותנין מזונות לפני החזיר, ומה הפרש בין זה לזה, זה מזונותן עליך, וזה אין מזונותן עליך. (לד) אמר רב אשי מתניתין נמי דייקא דקא תני (לה) אין נותנין מזונות לפני דבורים ולא לפני יונים שבשובך, אבל נותנין מזונות לפני אווזין ותרנגולים ולפני יוני הרדיסאות, מאי טעמא לאו משום דהני מזונותן עליך והני אין מזונתן עליך:

(לו) מתני׳ מחתכין את הדילועין לפני הבהמה, ואת הנבילה לפני הכלבים, ר׳ יהודה

הערות ותקונים

יח) דתנן. גמרא קנ״ד ע״א: יט) מתני׳ הגיע לחצר. במשנה הראשונה קנ״ג ע״א: כ) היתה בהמתו טעונה כלי זכוכית. גמרא קנ״ד רע״ב: כא) והוא הדין כו׳. הוספת המחבר: כב) מתני׳ מתירין. משנה קנ״ה ע״א: כג) אמר רב הונא. גמרא שם: כד) מתני׳ אין מרסקין. במשנה שם קנ״ה ע״א: כה) תני רב חנין מערבין תבן ואספסתא. גמרא שם ולפנינו מפרכינן תבן ואספסתא ומערבין, והמחבר השמיט כולה מפרכינן והרי״ב הגיה שצ״ל מפרכין, וכן הוא באמת בש״ס כ״י עיין דקדוקי סופרים צד 380 אות א׳: כו) ושמעינן מינה למיטרח באוכלא טרחינן שוויה אוכלין לא משווינן. עיין גמרא שם: כז) מתני׳ אין אובסין. משנה קנ״ה ע״ב: כח) דהיינו לעשות לה איבום כו׳. גמרא שם: כט) וכבר פרישנא כו׳. מפורש בגמרא שם איזו המראה ואיזו הלעטה: ל) תנא. גמרא שם. והוא בתוספתא שבת פ״ח: לא) ומהלקטין. משנה שם: לב) דהיינו דספי ליה בידים והוא בולע מעצמו. הוא דברי הרי״ף שכתב פירוש דספי ליה בידים ובולע בפני עצמו, וכן הרא״ש חביא כן עפ״י הרי״ף: לג) תנן נותנין מזונות לפני הכלבים. גמרא שם: לד) אמר רב אשי. שם: לה) אין נותנין מזונות לפני דבורים. לפנינו אין נותנין מים: לו) מתני׳ מחתכין את הדילועין.

אומר אם לא היתה נבילה מערב שבת אסורה, לפי שאינה מן המוכן. (לז) אוקמה רב נחמן במסכת יום טוב דסתמא דהאי מתני' כר' שמעון, והכי קאמר מחתכין את הדילועין תלושין לפני הבהמה ולא אמרינן טירחא דלא צריך הוא, ואת הנבילה לפני הכלבים, ואעפ"י שנתנבלה בשבת, וקיימא לן כר' שמעון בשבת משום דמיקל, ומשום דשבת חמורה היא במצוותיה ובכרת ולא אתי לזלזולי בהו, ואי מקילינן בה חדא קולא לא אתי לאקולי ביה טפי סתם לן כר' שמעון דמיקל:

(לח) מתני' מפירין נדרים בשבת ונשאלים נדרים שהן לצורך השבת. (לט) תנן התם נדרים כל היום, ויש בדבר להקל ולהחמיר, (מ) כיצד נדרה בלילי שבת מיפר לה בלילי שבת, נדרה ביום השבת מיפר לה עד בין השמשות, נדרה בין השמשות מיפר לה עד שלא תחשך, נדרה משתחשך שוב אינו מיפר. (מא) תניא מפירין נדרים כל היום, (מב) ר' יוסי בר' יהודה משום ר' אלעזר בר' שמעון אמר מעת לעת, (מג) והלכתא הפרת נדרים כל היום [בלבד], וליתא לדר' יוסי בר' יהודה ולדר' שמעון בן ר' אלעזר, (מד) דגרסינן בפרק נערה המאורסה א"ר שמעון בן פזי אמר ר' יהושע בן לוי אין הלכה כאותו הזון, ואסיקנא הילכתא דמפירין נדרים בשבת, בין לצורך ובין שלא לצורך, (מה) ואמר רב נחמן הילכתא נשאלין נדרים עומד וביחידי ובלילה ובשבת ובקרובין ואפילו איפשר להן מבעוד יום:

(מו) מתני' ופוקקין את המאור ומודדין את המטלית ואת המקוה. ומעשה ביומי אביו של ר' צדוק וביומי אבא שאול בן בטנית שפקקו את המאור בטפיח, וקשרו את המקידה בגמי לידע אם יש בגניגית פותח טפח ואם לאו: (מז) ומדבריהם למדנו שפוקקין ומודדין וקושרין בשבת. (מח) אמר רב יהודה אמר רב הילקטי קטנה היתה בין שני בתים וגניגית סדוקה מונחת על גבן ופקקו את המאור [וכו']. (מט) עולא איקלע לבי ריש גלותא, חזייה לרבה בר רב הונא דיתיב (נ) באוונא דמיא וקא משח ליה, אמר ליה אימור דאמור רבנן מדידה דמצוה, מדידה דלאו מצוה מי אמור, אמר ליה מתעסק בעלמא אנא, (נא) והילכתא כעולא:

הנה זאת דרך קצרה אשר קצבתי לתהלוכות מסכת יציאות, תהלה והוד למלך ה' צבאות. ושאריתן ומחלוקתן וסיומן וסיתומן וקיומן במסכת הלא בראש סדר עתך:

הערות ותקונים

משנה קנ"ו ע"ב: לז) אוקמה רב נחמן במסכת יום טוב. ביצה ב' ע"א. ברי"ף לפנינו חסר זה, וחובא גם בהרא"ש ע"ש, והיו בוודאי גם בהרי"ף: לח) מתני' מפירין נדרים. משנה קנ"ז ע"א: לט) תנן. גמרא שם: מ) כיצד נדרה בלילי שבת נדרה ביום השבת מיפר לה עד בין השמשות. לדעתי יש לתקן מיפר לה בלילי שבת וביום השבת כמו שהוא בגמרא שם ובמשנה נדרים ע"ו ע"ב. והמחבר חשב כי כוונת ויום השבת עד שתחשך, שנדרה בשבת: מא) תניא מפירין נדרים כל היום. גמרא שם: מב) ר' יוסי בר' יהודה משום ר' אלעזר בר' שמעון. צ"ל ור' אלעזר בר' שמעון כמו שהוא בגמרא וברי"ף, וגם בגמרא נדרים ע"ו ע"ב: מג) והלכתא כו' וליתא לדר' יוסי בר' יהודה כו'. הוא לשון הרי"ף: מד) דגרסינן בפרק נערה המאורסה. נדרים ע"ו ע"ב וגם זה חובא ברי"ף שבת שם ברחבת לשון: מה) ואמר רב נחמן. גמרא נדרים שם ע"ז ע"ב ולפנינו אמר רבה אמר רב נחמן, והובא ג"כ ברי"ף שם: מו) מתני' ופוקקין את המאור. משנה קנ"ז ע"א: מז) ומדבריהם למדנו. משנה שם: מח) אמר רב יהודה אמר רב. גמרא קנ"ז סע"א: מט) עולא עיקלא. גמרא קנ"ז רע"ב: נ) באוונא דמיא. התוס' הביאו בשם הערוך שפי' אמבטי של מים. כן הוא בערוך ערך אודנא והביא שם המאמר משבת וכתב פי' אודנא אבמטי של מים ויש ספרים כתוב בהן אונא דמיא. ובהרי"ף והרא"ש הביאו בטעות אגנא במקום אוונא: נא) והלכתא כעולא. תוספת חמחבר, וברי"ף לפנינו ליתא:

(א) ירוויהו דורשי פרשת שבת ראשונה והילכותיה ישימו לה׳ כבוד וישכילו, (ב) וסמוך לה פרשת צמאון, ומלחמת שונא, ולמה נסמכה (ג) לכדרב יהודה אמר רב, דאמר רב יהודה אמר רב אלמלא שמרו ישראל שבת ראשונה, לא שלטה בהן אומה ולשון, שנאמר ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו (שמות טז כז), וסמוך לאותו ענין ויבא עמלק (שם יז ח):

[יז] א) ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי ה׳ ויחנו ברפידים. (ד) למה נקרא שמה רפידים, שרפו ידיהם מן המצות שנצטוו במרה ופירשו מן התורה, (ה) ולפיכך בא השונא עליהם, שאין השונא בא אלא על חטא ועל העבירה: ואין מים לשתות העם, כדי ליינען:

ב) וירב העם (על) [עם] משה. (ו) עברו על שורת הדין, דרך ארץ כשאדם כועס בתוך ביתו, אינו נותן עיניו אלא בקטן, ואלו נותנין עיניהן בגדול שבהן: ויאמרו תנה לנו מים ונשתה. שיתפו כבוד יוצרם עם משה: ויאמר להם משה מה תריבון עמדי מה תנסון את ה׳. (ז) אמר להם כל זמן שאתם מדיינין עמי כאילו אתם מנסין להקב״ה:

ג) ויצמא שם העם למים. במקום אחר מהוא אומר ולא יכלו לשתות מים (שמות טו כג), אבל כאן נגע בהן צמאון, וחסרו דבר השווה לכל, דהיינו מים ולפיכך נתרעמו: וילן העם על משה. זה אחד מן הדברים שאין יכולת לידע טעמן בלעדי ענין הסמוך לו, כי יש לומר וילן לשון תלונה, כגון זה, ויש לומר וילן שם בלילה ההוא (בראשית לב יד), (ח) וספרני דייקני נקדו וילן שם בלילה ההוא סגו״ל תחת לם״ד, דהיינו פתחא, כענין ובהמרותם תלן עיני (איוב יז ד), ונקדו וילן העם דהוי לשון תלונה, ציר״י תחת לם״ד, וזה לך הכרת אותותם: ויאמר. מלמד שכולם הסכימו במאמר אחד: למה זה העליתנו ממצרים. כביכול משה לבדו וולתי דבר הקודש: להמית אותי ואת מקני בצמא. (ט) השוו בהמתן לגופן, לפי שבהמתו של אדם היא חייו, כשאדם מהלך בדרך אם אין בהמתו עמו מסתפק הוא הרבה:

(ד) ויצעק משה אל ה׳ לאמר. (י) אמר לפניו רבונו של עולם בינך ובינם אני הרוג, אתה אמרת לי אל תקפיד כנגדם, שנאמר כי תאמר אלי שאהו בחיקך (במדבר יא יב), והם מבקשים להורגני: מה אעשה לעם הזה. איני יכול לעשות להם או לתת להם כלום וולתי בדבריך: עוד מעט וסקלוני. כלומר אם אמתין עוד כשעה קלה קמים עלי וסוקלין אותי, ודומה לדבר עוד [אחת] מעט [היא] ואני מרעיש (חגי ב ו), (יא) ועוד מעט ואיננו (יב) בוא וראה שבחו של משה רבינו שלא ביקש לטורדם, אלא

הערות ותקונים

[יז] ה) ירוויהו דורשי פרשת שבת ראשונה. פה החל דרשותיו על פרשה י״ז: ג) וסמוך לה פרשת צמאון ומלחמת שונא. ר״ל פרשת ויצמא שם העם למים. ומלחמת שונא ויבא עמלק וילחם עם ישראל: ג) לכדרב יהודה אמר רב, דאמר כו׳. שבת קנ״ח ע״ב: ד) למה נקרא שמה רפידים. הוא לשון חלקח טוב [י״ז א׳] ושם בהערה א׳ הבאתי בגמרא בכורות ה׳ ע״ב ריש״א שריפו עצטן מדברי תורה, ועיין מכילתא פ׳ ויבא עמלק פ״א ופסיקתא דר״כ זכור דף כ״א ע״א ברפידים ע״ו שריפו ידיהם מן התורה וכן המצות וע״ש בהערה ג׳ שהעירותי שדורש נוטריקון רפידים רפה ידים וכ״ה בש״ס בכורות ח׳ ע״ב סנהדרין ק״ו ע״א וע״ש בפירש״י ד״ה כפני. וכן הובא במדרש אגדה וע״ש הערה א׳: ה) ולפיכך בא השונא עליהם. מכילתא פרשה ו׳ ויולקוט ולקח טוב: ו) עברו על שורת הדין. מכילתא לק״ט ויולקוט: ז) אמר להם. שם שם: ח) וספרני דייקני נקדו כו׳. לפניו נקוד שניהם וילן חלם״ד בסגול: ט) חשוו בהמתן לגופן. שם שם: י) אמר לפניו. שם שם: יא) ועוד מעט ואיננו. אין זה לשון הכתוב ובקרא נאמר רומו מעט ואיננו [איוב כ״ד כ״ד], ואולי צ״ל כי עוד מעט ופקדתי [הושע א׳ ד׳], או ועוד מעט ואין

ביקש עליהם רחמים, אלא שהיה מגביה דברי תרעומתם עליו והקב"ה ממיך, ובמקום אחר הקב"ה מגביה ומשה ממיך שנאמר ועתה הניחה לי ויחר אפי ואכלם (שמות לב י), ואחריו מהו אומר, ויחל משה את פני ה' אלהיו (שם שם יא):

ה) ויאמר ה' אל משה עבור לפני העם. אחזו בשררותך, כדכתיב ויעבור מלכם לפניהם (מיכה ב יג). ר' יהודה אומר עבור מהן שאתה מוציא להן המים. ר' נחמיה אומר עבור על דבריהם עבור על פשעיהם: וקח אתך מזקני ישראל. (יד) להיותם לך לעדות שלא יאמרו ישראל מעיינות היו שם: ומטך אשר הכית בו את היאור קח בידך והלכת. וי"ו שבראש תיבת והלכת היא משמעתה לשון עתיד, אמר קחנו והלך לך מפני התרעומות. (טו) וזה אחד משלשה דברים שהיו ישראל מתרעמין עליהן, והיו אומרים מיני פורעניות הן, ואלו הן: הקטורת והארון והמטה, אמרו קטורת זו הרגה את נדב ואת אביהו, לכך ידעו שהיא של ברכה, שנאמר ויתן את הקטורת ויכפר על העם, (במדבר יג יב), אמרו ארון זה הרג את עווא, שנאמר ויחר אף ה' בעווא ויכהו שם האלהים על השל (ש"ב ו ז), והוא הכה באנשי בית שמש, שנאמר ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' (ש"א ו יט), לכך ידעו שהיא של ברכה, שנאמר ויברך ה' את עובד אדום ואת [כל] ביתו [וגו'] בעבור ארון האלהים (ש"ב ו יא ויב), (טז) אמרו מטה זה של סנפירינון הוא הביא עשר מכות על המצריים במצרים, ועשר על הים, לפיכך ידעו שהוא של נסים, שנאמר והכית בצור ויצאו ממנו מים (פסוק ו):

ו) הנני עומד לפניך. (יז) עמד כתיב חסר ו"ו, אמר לו הקב"ה כבר שבינתי מוקדמת לך, וכל מקום שאתה מוצא רושם רגלי אדם, שם אני לפניך: שם על הצור בחורב היה לו מראה מקום: והכית בצור. במטה שבידך הכה בצור, והו פשטיה דקרא, (יח) אלא אמר יוסי בן זימרא מיכן שהמטה היה של סנפירינון שנאמר והכית בצור, על הצור לא נאמר, אלא בצור, כלומר בצור שבידך, ולא מסתבר, דכתיב ויצאו ממנו, דמשמע ממנו מאותו הצור שאתה מכהו: ושתה העם. כלומר וישתה העם, וכן הוא אומר המוציא לך מים מצור החלמיש (דברים ח טו), ואומר הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטפו: (תהלים עח כ): ויעש כן משה לעיני זקני ישראל:

ז) ויקרא שם המקום. ממש: מסה ומריבה על ריב בני ישראל. עם משה: ועל נסותם את ה' לאמור (יט) [ר' אליעזר אומר] אם מספיק לנו-את צורכינו נעבדנו, ואם לאו לא נעבדנו: היש ה' בקרבנו אם אין. (כ) ר' יהושע אומר כך אמרו, אם הוא רבון כל המעשים כשם שהוא רבון עלינו נדע, ואם אין נלך ונעבוד ע"ז. (כא) דרש ר' אלעזר המודעי המקום קראו מסה ומריבה, שנאמר ויקרא שם המקום. (כב) ר' יהושע אומר [מכאן] לבית דין הגדול שהוא [קרוי] מקום:

ירוויחו דורשי פרשת מסה ויבינו, וממך לה פרשת שונא, (כג) דדרש ר' יהושע ור' אלעזר חסמא המקרא הזה רשום ומפורש על ידי איוב, שנאמר היגאה גומה בלא

הערות ותקונים

רשע [תהלים לז י]: יב) בא וראה. לקח טוב: יג) ר' יהודה אומר. מכילתא פ"ו: ד) להיותם לך לעדות. מכילתא ורש"י עה"ת ולק"ט וילקוט: טו) וזה אחד משלשה דברים. מכילתא שם: טז) אמרו מטה זה של סנפרינון. מכילתא שם וכן בתנחומא הנדפס מכבר בשלח סי' כ"א חמטה של סנפרינון היה, והמלה יונית [סאפיר]: יז) עמד כתיב חסר ו"ו. וכן הובא בלק"ט: יח) אלא אמר ר' יוסי בן זמרא. מכילתא שם: יט) ר' אליעזר אומר אמרו אם מספיק לנו צרכינו. כן תקנתי ותוא מכילתא שם: כ) ר' יהושע אומר. מכילתא שם ושם הוא מוקדם לדברי ר' אליעזר: כא) דרש ר' אלעזר המודעי. מכילתא שם במאמר שלפניו: כב) ר' יהושע אומר מכאן לב"ד. מכילתא, ושם האומר ליתא שם וכן ליתא בלק"ט: כג) דדרש ר' יהושע ור' אליעזר

ביצה ישנא אחו בלי מים (איוב ח יא), כשם שאי אפשר לגומא זה להתגדל בלי מים, ואי אפשר לאחו זה בלי מים כך אי אפשר להם לישראל להיות אלא אם כן עסוקין בדברי הורה, ולפי שפירשו מדברי תורה בא שונא עליהן, שאין השונא בא אלא על החטא ועל העבירה, לכך נאמר בלשון זה ויבא עמלק:

ח) ויבא עמלק. (כד) מהררי שעיר בא ופסע ארבע מאות פרסה, ובא לעשות מלחמה (כה) כדי לנקום נקמת עשו זקינו, דכתיב וישטום עשו את יעקב (בראשית כז מא), שכך ציוה עשו את אליפז בכורו להחגרות בבני יעקב, (כו) אלא לפי שנתגדל עם איוב וחביריו, והיה מדבר ברוח הקודש, לפיכך לא נתגרה בהם ובא עמלק בנו ואמר שאין לך שעה מוטבת מזו שישראל מרודין במדבר כינם חמשה עממים ואמר להם בואו וסייעוני, שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב (והכנעני) והחתי וגו' (במדבר יג כט), שהיה יושב לפנים מכולן, אמר להם בואו ואתן לכם [עצה] מה תעשו, אלך אני לפניכם אם ינצחוני ברחו לכם, ואם לאו תכנסו במלחמה וסייעוני: וילחם עם ישראל. (כז) ר' אלעזר המודעי אומר (כח) היה עמלק נכנם סמוך לכנפי הענן, וגונב נפשות מבני דן, שהיו נוסעין באחרונה, והיה בהם זהוהי הלב, שהיו זונים אחר פסלו של מיכה שהוציאו עמהם ממצרים, ולפיכך היה הענן פולטם, והיה עמלק גונבם ומחתך את טילתם וזורקן כלפי מעלה, ואמר ראה מה שאני עושה בבני בריחך, שנאמר ויזנב בך כל הנחשלים (דברים כה יח): ברפידים. (כט) א"ר חנניה שאלתי את ר' אלעזר שהיה יושב במתיבתא רבא, רפידים מהו, ואמר לי כמשמעו, (ל) אחרים אומרים אין רפידים אלא על שם רפיון ידים, לענין שדרשו לעיל, (לא) ולמה נקרא שמו עמלק, שבא על עם ה' ללוק דמם ככלב:

ט) ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים. (לב) לא אמר בחר לי, אלא בחר לנו, השווה כבוד תלמידו לכבוד עצמו, (לג) והיינו דתנן יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך, וכך אמר שאול לנערו סן יחדל אבי מן האתונות ודאג לנו (ש"א ט ה), לפיכך זכה למלכות, (לד) ומנין שיהא עליך כבוד חבירך חביב כמורא רבך, שנאמר ויאמר אהרן אל משה בי אדני (במדבר יב יא), והלא שווין היו, דכתיב הוא אהרן ומשה הוא משה ואהרן, ולא עוד אלא שאהרן גדול ממשה שלש שנים, ומה ת"ל בי אדוני, שעשאו כרבו. (לה) ומניין למורא רבך שיהא עליך כמורא שמים, שנאמר אדוני משה כלאם (שם יא כח). כשם שהקב"ה כלאם, כך אתה כלאם: אנשים. (לו) גבורים ויראי חטא: וצא. (לז) מתחת הענן: הלחם בעמלק. (לח) וקבלה היתה ביד משה

הערות ותקונים

חסמא. מכילתא פרשת ויבא עמלק פרשה א' וילקוט רמז רס"ב ושם חגי' בן חסמא: כד) מהררי שעיר בא ופסע ארבע מאות פרסה. מכילתא שם בשם רבי נתן, ועיין בתרגום יב"ע: כה) כדי לנקום נקמת עשו זקנו. זה ליתא במכילתא והובא בלק"ט וע"ש הערה כ"א: כו) אלא לפי שנתגדל עם איוב וחביריו. לק"ט ועיין דב"ר פ"ב: כז) ר' אלעזר המודעי אומר. מכילתא מסכתא דעמלק פרשה א': כח) היו עמלק נכנם סמוך לכנפי הענן. התחלת המאמר הוא במכילתא שם, ומן שהיו נוסעין באחרונה מטקור אחר הוא. ועיין פסיקתא דר"כ פסקא זכור [כ"ז ע"ב] ובהערות שם: כט) א"ר חנניה שאלתי את ר' אלעזר שהיו יושב במתיבתא רבא. מכילתא שם: ל) אחרים אמרו. שם: לא) ולמה נקרא שמו עמלק. הוא בלק"ט ונובע מפסיקתא דר"כ זכור [כ"ו ע"ב]: לג) לא אמר בחר לי. מכילתא שם ולק"ט וילקוט רמז רס"ד ורש"י עה"ת: לג) והיינו דתנן. אבות פ"ד מי"ב, ועיין לק"ט הערה כ"ח: לד) ומנין שיהא עליך כבוד חבירך חביב כמורא רבך. מכילתא ואבדר"נ פכ"ז ע"ש והובא בלק"ט שם: לה) ומנין למורא רבך שיהא עליך כמורא שמים. מכילתא ואבדר"נ ולק"ט: לו) גבורים ויראי חטא. הרכיב מאמר ר' יהושע ור' אלעזר במכילתא שם, ועיין לק"ט הערה כ"ח: לז) מתחת הענן. הוא דברי ר' יהושע במכילתא שם והובא בילקוט ובלק"ט וכן ביב"ע ופוק מתחות ענני יקרא: לח) וקבלה היתה ביד משה שאין עמלק נופל אלא ביד

שאין עמלק נופל אלא ביד בני יוסף, שנאמר ובית יוסף להבה ובית עשו לקש (עובדי׳ א יח), לפיכך זירז את יהושע להלחם בעמלק: מחר. (לט) איסי בן יהודה אומר חמשה דברים בתורה אין להם הכרע, אלו הן: שאת, ארור, מחר, משוקדים, וקם, שאי אתה יכול להכריע התיבה ממש עם שלפניה או עם שלאחריה, הלא אם תטיב שאת (בראשית ד ז), או שאת אם לא תטיב, וברצונם עקרו שור ארור (שם מט ו), או ארור אפם כי עז, וצא הלחם בעמלק מחר (שמות יז ט), או מחר אנכי נצב, ארבעה נביאים משוקדים (שם כה לד), או משוקדים כפתוריה ופרחיה, הנך שכב עם אבותיך וקם (דברים לא טז), או וקם העם הזה: מחר אנכי נצב. (מ) ר׳ אלעזר המודעי אומר למחר בשעת מלחמה נגזור תענית ונהיה מעותדים: על ראש הגבעה. (מא) אלו מעשה אבות ואימהות, שנאמר כי מראש הרים אראנו ומגבעות אשורנו (במדבר כג ט), זהו מדרשו, אבל פשטיה דקרא (מב) כר׳ יהושע דאמר על ראש הגבעה ממש כמשמעו: ומטה האלהים בידי. במקום דגל, (מג) מטה שבו נקרע הים ובו נעשה כמה ניסים ושמו של הקב״ה חקוק בו, אקחנו בידי לדגל, ובו נכה את עמלק:

י) ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק. (מר) עשה כמו שהתפקד לא עבר על גזירת משה: ומשה אהרן וחור עלו ראש הגבעה. כמשמעו, (מה) וכדברי ר׳ אלעזר המודעי על ראש הגבעה לזכור מעשה אבות ואימהות, בענין שנאמר מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות (שה״ש ב ח). כל מקום שהם סמוכין כתיב משה ואהרן, וכאן כתיב משה אהרן, לענין המפורש בפסוק שני ושלישי:

יא) והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק. (מו) וכי ידיו של משה מגברות את ישראל או שוברות את עמלק, אלא כל זמן שהיה משה מגביה את ידיו כלפי מעלה היו ישראל מסתכלין בו ומאמינים במי שפיקד את משה לעשות כן, והמקום עושה להם ניסים וגבורות ומשבר את עמלק, וכן אתה דורש בפסוק עשה לך שרף (במדבר כא ח):

יב) וידי משה כבדים. (מז) כתיב ידו וכתיב וידי, לפי שבתחלה היה מגביה ידו אחת וממיך ידו אחת עד שהתחילו שתי ידיו להיות כבדים, ולמה כבדו שתי ידיו, לפי שהשהה ישועתן של ישראל מהיום למחר, לפיכך נצטער כך והיו ידיו כבדים, (מח) כאדם שתלויין לו שתי כדי מים בשתי זרועותיו, (מט) מיכן שלא ישהה אדם במצוות: ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה. (נ) וכי לא היה לו למשה כר אחת או כסת אחת לישב עליהן, (נא) אלא כדי להצטער בצערן של ישראל, (נב) מיכן בזמן

הערות ותקונים

בני יוסף. פסיקתא דר״כ פסקא זכור [כ״ח ע״א] מטורת אגדה שביד בניה של רחל עשו נופל, ועיין ב״ב קכ״ג ע״ב ובפסיקתא שם כ״א ע״ב: לט) איסי בן יהודה אומר חמשה דברים בתורה אין להם הכרע. מכילתא שם, ב״ר פ״ם אות ו׳, ירושלמי ע״ז פ״ב ה״ז, מדרש שה״ש פסוק כי טובים, ותנחומא הנדפס מכבר סוף בשלח, ועיין יומא נ״ב ע״ב ובתוס׳ ד״ה שאת: מ) ר׳ אלעזר המודעי אומר. מכילתא וילקוט רמז רס״ד ולק״ט וע״ש הערה ל׳: מא) אלו מעשה אבות ואימהות. מכילתא שם: מב) כר׳ יהושע דאמר כו׳. מכילתא שם: מג) מטה שבו נקרע הים. מכילתא שם: מד) עשה כמו שהתפקד. מכילתא וילקוט סוף רמז רס״ד ולק״ט: מה) וכדברי ר׳ אלעזר המודעי. מכילתא שם ועיין בלק״ט הערה ל״ו: מו) וכי ידיו של משה מגברות. מכילתא ועיין לק״ט הערה ל״ז ובמדרש אגדה י״ז הערה ב׳: מז) כתיב ידו וכתיב וידי משה כבדים. לק״ט, והכוונה כי כתיב ירים משה ידו וכאשר יניח ידו ואין כתיב וידי משה: מח) כאדם שתלויין לו שתי כדי מים. במכילתא כאדם שתלויין לו כדין של מים, ועיין לק״ט הערה ל״ט: מט) מיכן שלא ישהא אדם במצוות. מכילתא: נ) וכי לא היה לו למשה כר אחת. מכילתא ותענית י״א ע״א ותנחומא אות כ״ז ולק״ט: נא) אלא כדי להצטער בצערן של ישראל. עיין מה שהעירותי בלק״ט שם הערה מ״א: נב) מיכן בזמן

שהציבור בצער לא יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלום עלי נפשי, אלא ישתתף בצערן של ציבור, שכל המשתתף בצערן של ציבור, זוכה לראות בנחמת ציבור, וכן הפורש מן הציבור אינו רואה בנחמת ציבור: ואהרן וחור תמכו בידיו. שהיה מעלן ומורידן, עיקר מלת תמך לשון מסעד כדי לכוין הדבר במקומו, ודומה לו ויתמוך יד אביו (בראשית מח יז), תמוך אשורי במעגלותיך (תהלים יז ה), וכל דומיהם: מזה אחד ומזה אחר. זה תומך ידו אחת וזה תומך ידו אחת, (נג) מיכן אמרו אין פוחתין משלשה בני אדם שעוברין לפני התיבה ביום תענית ציבור. (נד) ויהי. לשון יחיד, ידיו לשון נקבה ולשון רבות, וצריך מדרש להתאימן, אלא כך אמר ויהי משה ידיו פרושות באמונה עד בוא השמש, שכל אותו היום מתענה עד בוא השמש, (נה) אבל רבותינו דרשו ויהי ידיו, שכך אמר בידי אחת שלא קבלתי בה מישראל כלום, דכתיב לא חמור אחד מהם נשאתי (במדבר טז טו), תזכור ותעשה בה ניסים וגבורות לישראל, ובידי אחת שהוצאת על ידי את ישראל ממצרים, וקרעת להם את הים, ועשית להם ניסים וגבורות, תזכור ותעשה בה ניסים וגבורות לישראל, בשעה הזאת, אמונה שוות כאחת עומדות ומתאמנות כל יד ויד נכונה לעמוד, ודומה לדבר מימיו נאמנים (ישעי' לג טז), נאמן ביתך וממלכתך (ש"ב ז טז), כל דבר שהוא קיים קוראו נאמן: עד בוא השמש. (נו) ד' הן שמליאים ו' במקרא, וכולן לדרשה, וזה למה מלא ו', לפי שלמדנו על המלכיות כולן שאינן עושות מלחמה אלא עד ו' שעות, אבל מלכות חייבת זו עושה מלחמה משחרית לערבית, לאחר ששקעה החמה:

יג) ויחלוש יהושע. (נז) החלישם תחילה כאדם המכה את העכברים ומכתשם, ודומה לדבר אין קול ענות חלושה (שמות לב יח), החלש יאמר גבור אני (יואל ה ג), וכל דומיהן מדוברין על אופן חלשות: עמלק. כמשמעו: (נח) את עמלק. לרבות אשתו ובניו: עמו אלו חיילים שעמו, כשהוא אומר ואת עמו לרבות חיילים שעם בניו: לפי חרב. (נט) ר' יהושע אומר לא נוולם אלא דגם מיתה יפה, היה מתיז את ראשיהם בסייף וחוזר ומכתשם:

יד) ויאמר ה' אל משה כתוב זאת זכרון בספר. (ס) כתוב זאת, מה שכתוב במלחמת זאת כאן ובמשנה תורה: זכרון. מה שכתוב בנביאים, שנאמר כה אמר ה' [צבאות] פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל (ש"א טו ב). פקידה וזכירה ענין אחר

הערות ותקונים

שהציבור בצער כו'. הוא לשון בעל לקח טוב, והמחבר הוסיף שכל המשתתף בצערו של ציבור כו': נג) מיכן אמרו אין פוחתין משלש בני אדם שעוברין לפני התיבה ביום תענית צבור. מכילתא ויקהל ותנחומא ולק"ט וכן בפסיקתא דר"כ פסקא זכור [כ"ב ע"א] ועיין מה שהעירותי בפסיקתא הערה י"ז ובלק"ט הערה מ"ג: נד) ויהי לשון יחיד ידיו לשון נקבה ולשון רבים וצריך מדרש להתאימן. ראיתי במנחת שי שהביא דברי הרקנטי ויהי ידו אמונה נכתב חסר, וכתב כי בכל הספרים כתיב ידיו מלא וי"ד ולדעתו עיקר דרשה מפיק לה מדכתיב ויהי ידיו דהוי ליה למיכתב ויהיו, והביא גם בשם הזהר שכתוב בו ויהי ידיו אמונה ויהיו ידיו מדבעי ליה וכו'. וגם המחבר הביא ויהי יחיד וידיו לשון רבות, ובלק"ט דרשה אחרת ויהי ידיו אמונה ידיו לשון רבוי אמונה לשון יחיד: נה) אבל רבותינו דרשו. מכילתא ולק"ט: נו) ד' הן שמלאים במקרא וכולן לדרשה. חם דברי המחבר ויש לתקן י"ד הן ועיין מנחת שי שהביא במסורת גדולה יחזקאל ל"ג י"ד בוא מלא ע"ש, והדרשה שהביא על מה שחסר ו"ו בתלת בוא השמש לפי שלמדנו על המלכיות, הוא לשון המכילתא אבל לא נדרש שם על מלא וחסר: נז) החלישם תחלה כו'. הוא לשון הלק"ט, רק הראיות מהכתובים הוסיף המחבר: נח) את עמלק לרבות אשתו ובניו. ס"ת בלק"ט ובמכילתא ויקהל תגי' עמלק בכשמעו ואת עמו, ואת לרבות אשתו ובניו: נט) ר' יהושע אומר לא נוולם. מכילתא ולק"ט: ס) כתוב זאת מה שכתוב במלחמת זאת כאן ובמשנה תורה. לק"ט והביא זה מגמרא מגילה

הן: בספר. מה שכתוב במגילה, שנאמר ונכתב בספר (אסתר ט לב): ושים באזני יהושע. הסדר הדברים באזניו שיהא זהיר בהן, מגיד שבאותו היום נמשח יהושע, (סא) דברי ר' יהושע, (סב) ר' אלעזר המודעי אומר זה אחר מארבעה צדיקים שנתן להם הקב"ה רמז שנים חשו ושנים לא חשו, יעקב נתן לו רמז ולא חש, שנאמר הנה אנכי עמך ושמרתיך (בראשית כח טו), ובסוף לא חש שהיה ירא, שנאמר ויירא יעקב מאד (שם לב ח), אמר שמא יגרום החטא, משה נתן לו רמז ולא חש, שנאמר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה, אמר לו יהושע מנחיל את הארץ לישראל, בסוף לא חש והיה עומד ומתפלל, שנאמר ואתחנן אל ה' (דברים ג כג), אמר לפניו רבונו של עולם דרך בני אדם מושל זה גוזר גזירה ובא מושל גדול הימנו ומבטלה, שנאמר כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם (קהלת ה ז), אבל אתה כשאתה גוזר גזירות אין מי מבטלן על ידך, אלא צדיקים עומדים בתפילה לפניך ואתה מבטלן, שנאמר ותגזור אומר ויקם לך (איוב כב כח), וכתיב צדיק מושל (ביראת) [יראת] אלהים (ש"ב כג ג), בבקשה ממך אעברה נא ואראה וגו' (דברים ג כה), דוד נתן לו רמז וחש, שנאמר גם את הארי (ואת) [גם] הדוב הכה עבדך וגו' (ש"א יז לו), אמר דוד וכי מה אני ספין [שהכתי חיות רעות אלו], אלא שמא דבר עתיד ליארע לישראל והם עתידים לינצל על ידי. מרדכי נתן לו רמז וחש, שנאמר ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים (אסתר ב יא), אמר וכי אפשר לחסידה זו שתינשא לרשע ערל זה, אלא שמא דבר עתיד ליארע לישראל והם עתידים להינצל על ידיה: כי מחה. (סג) ה' כתיב ו' קרי, ונדרש אם למסורת, כלומר כי מחה את זכר מקצת בני ישראל שהתך מלותיהם ומנעם מלהוליד, לפיכך אמחה לו ולכל תולדותיו: זכר עמלק. (סד) לכל בני משפחתו, כשהוא אומר את זכר לרבות בנות משפחתו (סה) ולהכי איענש רביה דיואב דנמר ליה תמחה את זֵכֶר עמלק, פרט לנשים, ואסריך ליה ליואב וקיימנה לה לנשי דבית עמלק, וארגיש דור מלך ישראל בטילתא וקטליה, אמר ארור עושה מלאכת ה' רמיה (ירמי' מח י), דלא גמיר ולא מסבר להו לשמעיה בדוקיא, וארור מונע חרבו מדם (שם שם), דלא קטיל לך, משום דגרמת לאקיומי דבית עמלק בנשייהו: מתחת השמים. (סו) מתחת מפרש השמים, (סז) ודבר זה לא יתקיים ממש, אלא לעתיד לבוא, שנאמר ולא יהיה שריד לבית עשו כי (פי) ה' דבר (עובדי' א יח), אימתי דיבר, בטלחמת עמלק:

כא) ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' נסי. (סח) אמר משה הנס שעשה הקב"ה במקום הזה בניני עשאו. פשטיה דקרא כך נראה לי ה' דגל שלי, ודומה לו אל עמים ארים נסי (ישעי' מט כב), וכן על הר נשפה שאו נס (שם יג ב), סירוש אחר ה' נסי הקב"ה משתתף בנס שנעשה לי. (סט) וכן אתה מוצא כל זמן שישראל בנס בכיכול הנס לפני הקב"ה, שנאמר ה' נסי, צרה לישראל כאילו צרה לפניו, שנאמר בכל צרתם לו צר (ישעי' סג ט), שמחה לישראל שמחה לפניו, שנאמר כי שמחתי בישועתך (ש"א ב א):

הערות ותקונים

והוא דף ז' ע"א ועיין מכילתא מסכתא דעמלק פרשה ב': סח) דברי ר' יהושע. מכילתא וילקוט רמז רס"ו ולק"ט: סב) ר' אלעזר המודעי אומר. מכילתא וילקוט ותנחומא הנדפס מכבר סוף בשלח: סג) ה' כתיב ו"ו קרי. אין כאן קרי וכתיב: סד) לכל בני משפחתו כשהוא אומר את זכר לרבות בנות משפחתו. במכילתא מחה לו ולתולדותיו, אמחה לו ולמשפחתו, ובילקוט הגי' מחה לו ולכל תולדותיו ולכל דורותיו, אמחה לו ולכל משפחתו. אבל כאשר הביא המחבר לא מצאתי: סה) ולהכי איענש רביה דיואב כו'. המאמר הוא בגמרא ב"ב כ"א סע"א ורע"ב, והמחבר הביא בסגנון אחר קצת: סו) מתחת מפרש השמים. לק"ט: סז) ודבר זה לא יתקיים ממש. דברי המחבר: סח) אמר

טז) ויאמר כי יד. (ע) אין יד אלא שבועה, כענין שנאמר כי אשא אל שמים ידי (דברים לב מ), (עא) כך כי יד על כס יה, כביכול כאדם שמניח ידו בתפילין או בספר תורה ונשבע, ולמה נכתב כאן יה שם חסר, (עב) ר' אלעזר המודעי אומר נשבע הקב"ה בכסא כבודו אם אניח נין ונכד לעמלק או זכר בעולם, שלא יהו אומרים גמל זה רחל זו של עמלק היא, (עג) ואימתי אני אמחה את זכרו, בשעה שתעקר ע"ז היא ועובדיה מכל תחת מפרס השמים, ואהיה אני יחיד בעולם, שלא תהא אלהות זולתי אלהותי שתהא מיוחדת בכל העולם כולו, ותהא מלכותי שלימה, ואין מלכות בעולם זולתי מלכותי לעולם ולעולמי עולמים, באותה שעה אני מכרית אותם מן העולם, שנאמר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם וגו' (זכרי' יד ג), וכתיב והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (שם שם ט), (עד) שלא יקרא שמי יה מעתה אלא יהוה. כסא שלם, שם שלם, מלכות שלימה, שמעתה לא יהא שם חול משותף לשם הנכבד והנורא: מלחמה לה' בעמלק. (עה) על אותו זמן נאמר תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה' (איכה ג סו): יראו עיניי אני מנחם עבדך אשר יחלתי לחסדך: מלחמה לה' בעמלק. שנאמר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם (זכרי' יד ג): מדור דור. (עו) ר' יהושע אומר מדור [אלו] חיי העולם הזה, דור [אלו] חיי העולם הבא. ר' אליעזר אומר מדורו של משיח שהן ג' דורות, ומנין שהם ג' דורות, שנאמר יראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים (תהלים עב ה), דור חד, דורים תרי, הרי שלשה, (עז) ר' אליעזר המודעי אומר מדור דור, מדורו של משה, ומדורו של שמואל הרמתי, (עח) ר' נתן אומר לא בא המן אלא להיות זכר לדורות, שנאמר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם (אסתר ט כח):

נשלמה פרשת ויהי בשלח פרעה.

פרשת יתרו.

חסדי ה' אזכיר תהילות ה' כעל כל אשר גמלנו ה', ורב טוב לבית ישראל [אשר גמלם] כרחמיו וכרוב חסדיו (ישעי' סג ז), למדנו שכיון שאדם שומע גבורות הקב"ה שעושה בעולמו, וטובות שהוא גומל לחייבים או לחסידיו, צריך ליתן הודאה לפניו, ולהזכיר חסדיו בכל זמן, ומקבל שכר על כך, שכן מצינו ביתרו שכיון ששמע קריעת ים סוף ומתן תורה ומלחמת עמלק, בא ונתן ברכה להקב"ה, ונתן הודאה לפניו, לפיכך זכה

הערות ותקונים

משה. מכילתא ולק"ט וע"ש הערה נ"ח: פפ) וכן אתה מוצא. מכילתא שם: ע) אין יד אלא שבועה. לק"ט והוא הביא הכתוב אשר נשאתי את ידי [במדבר י"ד ל']: עפ) כך כי יד על כס יה כביכול כו'. דברי המחבר: עפ) ר' אלעזר המודעי אומר. מכילתא ולק"ט שם פסוק כי יד על כס יה: עג) ואימתי אני אמחה את זכרו בשעה כו'. מכילתא שם במאמר שלפניו על הכתוב מתחת השמים בשם ר' אלעזר המודעי: עד) שלא יקרא שמי י"ה אלא יהו"ה כו'. הוא דברי המחבר, ועיין פסיקתא דר"כ סוף פסקא זכור כל זמן שזרעו של עמלק בעולם אין השם טלא ולא הכסא שלם כו'. והובא בספר האשכול ח"א דף נ"ו בשם הפסיקתא, ועיין בלק"ט י"ז ט"ז, ועיין פסיקתא רבתי פי"ב סי' ט' וילקוט בשלח רמז רס"ח בשם הפסיקתא. ותנחומא הנדפס מכבר סוף תצא ורש"י עת"ת ולזה כוונו התוס' ברכות ג' ע"א ד"ה ועונין: עפ) על אותו זמן נאמר. דברי המחבר: עו) ר' יהושע אומר כו' ר' אליעזר אומר. מכילתא סוף בשלח ולק"ט וע"ש הערה ס"ה: עז) ר' אליעזר המודעי אומר. מכילתא שם ובפסיקתא דר"כ דף כ"ט ע"א ע"ש הערה קמ"ו ולק"ט: עח) ר' נתן אומר. מכילתא שם בפסוק מתחת השמים והובא שם בשם ר' יהושע, אולם בילקוט הגי' ר' נתן אומר כמו שחביא המחבר:

(א) וניתותרה פרשה אחת על ידו, וניתוספה אות אחת בשמו, שבתחלה היו קוראין אותו יתר, שנאמר וילך משה וישב אל יתר חותנו (שמות ד יח), וכשעשה מעשים טובים הוסיפו לו אות אחת, שנאמר ויאמר יתרו למשה לך לשלום (שם שם), (ב) חמשה שמות נקראו לו, יתר שהותיר פרשה אחת בתורה, יתרו שהותיר במעשים טובים, חובב שנעשה חביב למקום, רעואל שהיה ריע לאל, (ג) סוטיאל שפיטפט באלילי ע"ז ונפטר הימנה, קני שקינא לשמים וקנה לו דברי תורה וחיי העולם הבא, וכן אתה מוצא באברהם שניתוספה לו אות אחת בשמו, וכן ביהושע, שנאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע (דברים לא ז), ולענין הרשעים אינו כן, אלא הכתוב גורע אות אחת משמם, שכן מצינו בעפרון שכל זמן שלא נטל דמיה של ארץ ישראל (ד) נקרא עפרון מלא ו', לאחר כך נכתב עפרן חסר ו', וכן ביהונדב בן שמעה אחי דוד, בתחלה היו קוראין אותו יהונדב, ולאחר שנתחבר לאמנון לייעצו על אותו מעשה, מנעו ממנו אות אחת, (ה) והיו קוראין אותו יונדב, (ו) מיכן אמרו אל יתחבר אדם לרשע אפילו לקרבו לתורה:

[י"ח] א) וישמע יתרו כהן מדין. כהן היה, (ז) ר' יהושע אומר כומר היה, כענין שנאמר ויהונתן בן גרשם בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני (שופטים יח ל), וכן הוא אומר רק אדמת הכהנים לא קנה (בראשי' מז כב): חותן משה. (ח) בתחלה היה משה מתכבד בחמיו, שנאמר וילך משה וישב אל יתר חותנו (שמות ד יח), ועכשיו חמיו מתכבד במשה, שנאמר חותן משה, כשאומרים לו מה טיבך, אומר להם חותן משה אני: את כל אשר עשה אלהים למשה. שבחרו לו לנביא, ועשה על ידו נסים וגבורות: ולישראל עמו. (ט) שקול משה כנגד כל ישראל, וישראל שקולין כמשה: כי הוציא ה' את ישראל ממצרים. (י) מגיד ששקולה יציאת מצרים כנגד כל נסים וגבורות שעשה הקב"ה לישראל:

ב) ויקח יתרו חותן משה את צפורה אשת משה. (יא) מלמד שהיתה צרקת וראויה היתה לו למשה: אחר שלוחיה. (יב) ר' יהושע אומר מאחר שפטרה הימנו בנט, נאמר כאן שילוח ונאמר להלן שילוח, דכתיב ושלחה מביתו (דברים כד ב), מה להלן גט כריתות, אף כאן גט כריתות. (יג) ופשטיה דקרא לאחר שהוליכה למצרים עם

הערות והקונים

יתרו. ה) וניתוספה אות אחת בשמו כו'. מכילתא יתרו מסכתא דעמלק פ"א ולק"ט: ז) חמשה שמות נקראו לו. יש לתקן שבעה שמות כמו שהוא במכילתא ולק"ט ורש"י עה"ת ותנחומא הנדפס מכבר יתרו ותנחומא] הקדום שמות אות י"א: ספרי במדבר פיסקא ע"ח ילקוט שמות רמז קס"ט ובתנחומא הקדום גם בלק"ט נשמט "חבר" ובילקוט רמז קס"ט הביא זה בשם תתנחומא ובראותי בתנחומא בפרטן הם רק ששה וחסר השם "חבר" הביא שם וז"ל ששה שמות נקרא לו יתר יתרו רעואל חובב קיני פוטיאל, אית דאמרי שבעה שמות נקראו לו כו' ובאמת גם' בתנחומא הביא שבעה שמות רק נשמט השם חבר, וראיתי בתנחומא כי"י רח"ם חגי' ו' שמות וחסר מלת חבר: ג) פוטיאל שפיטפט באלילי ע"ז ונפטר הימנה. במכילתא פוטיאל שנפטר מע"ז, ובלק"ט פוטיאל שפלטו אל מע"ז, והערוך ערך פט ב' הביא בשם ילמדנו בהעלותך ויאמר כושה לחובב פוטיאל שהאיר במעשים טובים כשם שאת אומר ביונית פוטיא, פי' נר, ועיין ב"ב קמ"ו ע"ב לקח לו מבנות פוטיאל לאו דאתי מיתרו שפיטפט לע"ז, לא דאתי מיוסף שפיטפט ביצרו: ד) נקרא עפרון מלא ו"ו ואחר כך נכתב עפרן חסר ו"ו. עיין רש"י עה"ת וכמכילתא סיים עפרן כתיב, ר"ל חסר: ה) והיו קוראין אותו יונדב. כי כתיב ויאמר לו יהונדב [ש"ב י"ג ח'], והכתוב אומר וישמו יונדב [שם שם ג']: ו) מכאן אמרו. שלא יחבר. מכילתא ולק"ט ואדר"נ פ"ט: [י"ח] ז) ר' יהושע אומר. מכילתא ולק"ט: ח) בתחלה היה משה מתכבד בחמיו כו'. מכילתא ולק"ט: ט) שקול משה. מכילתא ולק"ט: י) מגיד. שם שם: יא) מלמד שהיתה צדקת וראויה היתה לו למשה. לק"ט: יב) ר' יהושע אומר. מכילתא ולק"ט וילקוט: יג) ופשטיה דקרא

בניו וראה את אחיו בצער, ואת עצמו ואשתו ובניו בסכנה, אמר הרי יש לי חמי במקום רחוק, טוב לי לשלוח אצלו את אשתי ואת בניי להנצל שם. אי נמי ששלחה (יר) ופטרה הימנו במאמר, ופרע לה מתן מוהרה, שנקראו שילוחים, ורומה לדבר לכן תתני שילוחים על מורשת גת (מיכה א יד), ויתנה שלוחים לבתו אשת שלמה (מ"א ט טז), ותירגם יונתן בן עוזיאל ויהבה מתנן:

ג) ואת שני בניה. לפי ששילחם מעליו בעצתו של אהרן ונדלו אצל אמם, לפיכך קוראם הכתוב בניה: אשר שם האחד גרשם. וזהו הבכור, ולמה קראו גרשם, כי אמר משה גר הייתי בארץ נכריה, ולהכי חסר ו', כלומר גֵּר שם, ודומה לדבר אשר גר שם אברהם ויצחק (בראשית לה כז): בארץ נכריה. (טו) ר' יהושע אומר נכריה היתה לו שגלה מעל קרוביו:

ד) ושם האחד אליעזר. (טז) לא נאמר ושם השני, אלא ושם האחד אליעזר, (יז) זה מיוחד לצפורה, וזה גרשם מיוחד למשה, ולמה קראו אליעזר, כי אמר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה. (יח) אימתי היה הדבר הזה, כשאמר לו דתן מי שמך לאיש שר ושופט עלינו (שמות ב יד), וכתיב וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרוג את משה (שם שם טו), אמרו תפשו את משה והעלוהו לביתה וכפתוהו והניחו סייף על צווארו, ירד מלאך ונדמה להם בדמותו של משה, תפסו את המלאך והניחו את משה, (יט) ר' אליעזר אומר בני אדם שתפסוהו למשה, מהן נעשו אלמים, ומהן חרשין, ומהן סומין, והיו שואלים לאלמים להיכן ברח משה, ולא היו מדברים, ולחרשין ולא היו שומעין, ולסומין ולא היו רואין, לכך נאמר כי אלהי אבי בעזרי, ולפיכך אמר לו הקב"ה מי שם פה לאדם או מי ישים אלם או חרש או פקח או עור (שמות ד יא):

ה) ויבא יתרו חותן משה. (כ) שהיה מתכבד במשה ובניו, (כא) לפי שנאמר ואת שני בניה, שומעני בניה ממקום אחר, ת"ל ובניו בניו של משה: ואשתו. לפי שנאמר אחר שילוחיה, שומעני נתיאשה בו, ת"ל ואשתו: אל משה. מפני כבודו של משה: אל המדבר. (כב) הרי הכתוב מתמיה עליו שהיה שרוי בתוך כבודו של עולם וביקש לצאת אל המדבר מקום תוהו שאין בו כלום: אשר הוא חונה שם הר האלהים. לאהלו של משה: הר האלהים. זה הר חורב שנגלה שם כבוד השכינה, (כג) מיכן אמרו שאין מקומו של אדם מכבדו אלא האדם מכבד את מקומו, שנא' הר האלהים:

ו) ויאמר אל משה. (כד) על ידי שליח. (כה) ר' יהושע אומר אגרת כתב ושלח לו לאמר: אני חותנך יתרו שמתכבד בשמך: בא אליך. כלומר מבקש להיות בא

הערות ותקונים

כו'. הוא דברי המחבר: יק) ופטרה היטנו במאמר. מכילתא: טו) ר' יהושע אומר נכריה היתה לו. מכילתא ולק"ט: טז) לא נאמר ושם השני כו'. עיין פסיקתא דר"כ פסקא פרה [מ' ע"א] ושם האחד אליעזר אותו המיוחד אליעזר, והעירותי שם הערה ק"פ ממלת האחד קדריש דה"ל למיכתב תשני וכתיב האחד לדרשה המיוחד: יז) זה מיוחד לצפורה, וזה גרשם מיוחד למשה. בלק"ט זה היה מיוחד לשם צפורה וזה היה מיוחד לשם משה רבינו: יח) אימתי היה הדבר הזה. מכילתא ולק"ט וילקוט רמז קס"ז תנהומא הנדפס מכבר שמות אות י' שמ"ר פ"א אות ל"א מדרש שה"ש על הפסוק כמגדל השן ירושלמי ברכות פ"ט ה"א [י"ג ע"א] ושו"ט מזמור ד' אות ג' ודב"ר פ"ב אות כ"ט ועיין שו"ט בהערות שלי: יט) ר' אליעזר אומר. במכילתא ולק"ט חסר שם האומר: כ) שהיה מתכבד במשה ובניו. לעיל פסוק א': כא) לפי שנאמר. מכילתא ולק"ט וילקוט: כב) הרי הכתוב מתמיה. עיין מכילתא ולק"ט וילקוט ורש"י עה"ת: כג) מכאן אמרו שאין מקומו של אדם מכבדו. תענית כ"א ע"ב ומכילתא דבחדש פ"ג ולק"ט והובא בפירש"י ביצה ה' ע"ב ד"ה מכדי: כד) ע"י שליח. הוא דברי ר' אליעזר המודעי במכילתא שם ולק"ט וילקוט: כה) ר' יהושע אומר אגרת כתב ושלח לו. מכילתא ולק"ט וילקוט, ובס' והזהיר דף ל"ה ע"א הביא מי אמר לו למשה. כתב פיטקח

אצלך באהבתי אותך: ואשתך ושני בניה עמה. לפיכך באתי עמהם (כו) שאם תעשה בניני צא לקראתי וקבליני, ואם לאו, עשה בשביל אשתך, ואם לאו, עשה בשביל בניה, דהיינו בניך, אלא אתה עסוק ללמד תורה ומצות לישראל, ואת בניך הנחת עמה והרחקתם מעליך:

ז) ויצא משה לקראת חותנו. קבלה היא ביד משה מימי אברהם אבינו לקרב את הרחוקים תחת כנפי השכינה, ונאמר לו ברוח הקודש אני הוא שאמרתי והיה העולם, אני הוא המקרב, ולא המרחק, שנאמר (האלהים) [האלהי] מקרוב אני נאום ה' ולא (האלהים) [אלהי] מרחוק (ירמיה כג כג), אף אתה כשיבוא אדם אצלך להתגייר, ואינו בא אלא לשם שמים, אף אתה קרבהו ואל תרחקהו, (כז) מיכן אתה למד שיהא אדם דוחה בשמאל ומקרב בימין: וישתחו וישק לו. (כח) מיכן אמרו שחייב אדם להיות נוהג כבוד בחמיו: וישאלו איש לרעהו לשלום. (כט) משה שנקרא האיש משה עניו מאד (במדבר יב ג), הוא הקדים שלום לחמיו, (ל) מיכן אמרו לעולם יקדים אדם שלום לחביריו, ואפילו לגוי בשוק: ויבאו האהלה. (לא) זה בית המדרש:

ח) ויספר משה לחותנו. (לב) כדי למושכו לקרבו לתורה: את כל אשר עשה לפרעה ולמצרים על אדות ישראל. כדי שיודה לישועתן של ישראל: את כל התלאה. לשון מורה וליאות, ודומה לו ותלה ארץ מצרים (בראשית מז יג), ונלאו מצרים (שמות ז יח), מסלסלי התורה גבורי כח יכולין לומר כי ל' לברה היא יסוד התיבה, אפס (לג) כי חלוקין חכמי ישראל על מלת ותלה, כי מפרשים מקצת חכמים כי ל' ה' יסוד התיבה בלבד, והיא לשון שגעון, ודומה לה כמתלהלה היורה (חצים) [זיקים] (משלי כו יח), שהרי ותלה אין א' בתיבה, ואם תאמר ותלה ת' ל' הן יסוד התיבה, יש להשיב כי ברוב התיבות שהן בלשון הזה ל' א' הן יסוד התיבה ואין שם ת"ה, כגון ונלאו מצרים (שמות ז יח), נלאיתי נשוא (ישעיה א יד), וכל דומיהם, ואני אומר כל שהוא פועל הרי התיבה מיוסדת בת"ו למ"ד אל"ף, כגון התלאה אשר מצאתם (פסוק ט), אל ימעט לפניך את כל התלאה (נחמיה ט לב), וכל שהוא מפעל הרי התיבה מיוסדת בלמ"ד אל"ף לבד, כגון ונלאו, וילאו, נלאיתי, נלאה: אשר מצאתם. לפי שהתלאה לשון נקבה, לפיכך נאמר מצאתם, כלומר מצא אותם בדרך, היאך דרך אחריהם פרעה וחילו, והיאך סגר לפניהם הים והמדבר, והיאך באו למרה ומצאו מימיה מרים, והיאך חסר לחמם

הערות ותקונים

וקשרה בחץ וירה והלכה החץ לפני משה, ובעל ענפי יהודה כתב שם חטקור נעלם ממני ובאמת הוא בתנחומא הקדום יתרו [דף ל"ז ע"א] ע"ש הערה ל"ח: כו) שאם תעשה בגיני. מכילתא ולק"ט וילקוט ורש"י עה"ת: כז) מיכן אתה למד. מכילתא לק"ט וילקוט, סנהדרין ק"ז ע"ב סוטה י"ז ע"א ועיין בהגהת הגר"א ז"ל טובא במדות סופרים במכילתא שם: כח) מיכן אמרו שחייב אדם להיות נוהג כבוד בחמיו. כן הוא בלק"ט, ובמכילתא הגי' מכאן אמרו שיהיה האדם מוכן לכבוד חמיו, ובילקוט הגי' מכאן שיהא האדם נוהג בכבוד חמיו, ובמדרש שו"ט מזמור ז' אות ד' ואבי ראה גם ראה מיכן שחייב אדם בכבוד חמיו כבכבוד אביו, והובא בילקוט שמואל רמז קל"ג בשם המדרש שו"ט, ולזה הכאמר כוון הטור יו"ד סוף סי' ר"מ חייב אדם לכבד חמיו דכתיב אבי ראה גם ראה, ועיין בב"י שם שהביא דברי השו"ט ועיין שם בהערה ל"א: כט) משה כו'. מכילתא ולק"ט ורש"י עה"ת: ל) מיכן אמרו לעולם כו'. כן הובא בלק"ט והעירותי בהערה כ"ח זה ליתא במכילתא ועיין ברכות י"ז ע"א לעולם יהא אדם מרבה שלום עם אחיו כו'. ואפילו עם נכרי בשוק, אמרו עליו על ריב"ז שלא הקדימו אדם שלום מעולם אפילו נכרי בשוק, ובמשנת אבות פ"ד מט"ו הוי מקדים בשלום כל אדם: לא) זה בית המדרש. מכילתא ולק"ט ודרשו כן מדכתיב בח"א הידוע, וכן בתרגום יב"ע ואתו למשכן בית אולפנא: לג) כדי למשכו לקרבו לתורה. מכילתא לק"ט וילקוט, ועיין רש"י עה"ת: לג) כי חלוקין חכמי ישראל על מלת ותלה כו'. עיין במחברת מנחם

במדבר סין, והיאך צמאו למים ברפידים, והיאך נלחם עמהם עמלק ברפידים: ויצילם ה'.
מכל התלאות הללו והוציאם לרווייה:

ט) ויחד יתרו. כענין ויבן, ניסָּח, נפת, אותם התיבות אשר בבנ"ד כפ"ת דנש והיה משפטו להיות ב' שוואין בתיבה, אך מפני החי"ת אשר משפטו להיפתח לא ניתן לתיבה זולתי חטף אחת, והטעם בי' הפועלת כמשפטו: ויחד. לשון חדוה, ודומה לו כי חדות ה' היא מעוזכם (נחמיה ח י), ורחש לבי לדבר אל יחד ביתי שנה (איוב ג ו), על אופן זה, וכן הוא (למעלה) [למטה] הימנו אל תבא רננה בו (שם שם ז): על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל. (לד) ר' יהושע אומר כל לרבות המן, אמרו לו מן זה שאנו אוכלים אנו טועמין בו כל מיני מטעמים, (לה) דכתיב כטעם לשד השמן (במדבר יא ח), מה השד הזה תינוק טועם בו כמה מטעמים, כך המן היה מתהפך לכמה מטעמים, קל וחומר ומה לחם היוצא מן הארץ מתקנין ממנו אלף מיני מאכלות, (לו) כדאמרו רבנן בהגדה, אשה שנתנה בנה ללמדו מיני בישולים ולמד ת"ק מיני מטעמים בחמה, לחם שיורד מן השמים על אחת כמה וכמה. (לז) ר' אלעזר המודעי אומר בשובת הבאר הכתוב מדבר, אמרו לו הבאר הזה שנתן לנו הקב"ה אנו טועמין בה יין ישן, טעם יין חרש, טעם חלב, טעם דבש, וכל מיני ממתקים, (לח) דמדהוה ליה למכתב על ט"ב אשר עשה ה' וכתיב הטוב, הטובה, כל הטיבה ש"מ לרבויי הוא דאתא:

י) ויאמר יתרו ברוך ה', (לט) א"ר פפוס בגנות ישראל הכתוב מדבר, שהרי היו שם ששים ריבוא בני אדם ולא עמד אחד מהם שביריך את הקב"ה, עד שבא יתרו ואמר ברוך ה', (מ) לפיכך זכו בני בניו לישב בלשכת הגזית: אשר הציל אתכם מיד מצרים. מיד סבלותם: ומיד פרעה, (מא) התנין הגדול ההוא: אשר הציל את העם מתחת יד מצרים. מה תלמוד לומר והלא כבר נאמר אשר הציל אתכם מיד מצרים. אלא אמר מתחלה לא היה עבר יכול לברוח ממצרים, ועכשיו הוציא את העם כולו יחד מתחת יד מצרים ולא היו יכולין למחות בידם:

יא) עתה ידעתי בניסים ונבורות הללו שעשה לכם מודה אני לו: כי גדול ה' מכל האלהים. מכל אותן הדברים שקורין אותן אלהות, (מב) אמרו לא הניח יתרו ע"ז בכל מקום שלא חיזר עליה ועבדה, לכך אמר מכל האלהים, שכחן את כולן ולא ראה בהן ממש, ונעמן הודה ברבר יותר ממנו, שנא' הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל

הערות ותקונים

[צד 111] בשרש לא: לד) ר' יהושע אומר. מכילתא לק"ט וילקוט: לה) דכתיב כטעם לשד השמן מה השד הזה כו'. יומא ע"ה ע"א, ובעל לק"ט הביא וכן פירשו רבותינו במס' יומא: לו) כדאמרי רבנן בהגדה אשה שנתנה בנה כו'. גובץ מלק"ט והוא הביא כמו שמפורש בהגדת איכה האשה שנתנה בנה כו', והוא במדרש איכה פ"ג אות י"ז, וכן נשנה במדרש קה"ר פ"א פסוק כל הדברים יגעים טעשה באשה אחת בקיסרין שהוליכה את בנה אצל נחתום אחד אמרה לי למד את בני אומנת א"ל יתתין אצלי חמשה שנים ואני מלמדו ת"ק מינין בחמה, ועיין בלק"ט הערה ל"ד ובמדרש איכה שהוצאתי לאור הערה ס"ו: לז) ר' אלעזר המודעי אומר. מכילתא לק"ט וילקוט סוף רמז רס"ח: לח) דמדהוה ליה למיכתב כו'. הוספת המחבר: לט) א"ר פפוס. מכילתא לק"ט וילקוט ועיין סנהדרין צ"ד ע"א: מ) לפיכך זכו בני בניו לישב בלשכת הגזית. לק"ט ועיין סנהדרין ק"ד ע"א ק"ו ע"א ובפסיקתא דר"כ זכור [כ"ב ע"א] מה שכרו זכו בניו לישב בלשכת הגזית ולחמנות עם ישראל, שנאמר יושבי יעבץ תרעתים שטעתים סוכתים חמה הקנים וגו' [דה"א ב' נ"ה] וע"ש בפסיקתא הערה כ' מה שהעירותי שם: מא) התנין הגדול ההוא. במכילתא מיד פרעה מיד התנין הגדול כענין שנאמר התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו וגו' [יחזקאל כ"ט ג'] ובילקוט סוף רמז רס"ח מיד פרעה לא מיד פרעה אלא מיד התנין הגדול. והמחבר הביא כמו שהוא בלק"ט: מב) אמרו לא הניח יתרו ע"ז. מכילתא לק"ט וילקוט רמז רס"ט ורש"י ע"ה ת':

הארץ כי אם בישראל (מ"ב ה טו), וכן רחב הזונה אמרה כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת (יהושע ב יא): כי בדבר אשר זדו עליהם. אמר בכך אני יודע גדולתו של הקב"ה בדבר אשר הוידו פרעה ומצרים בזדונם על ישראל לאבדם במים, ועכשיו ראיתי שהקב"ה נתגדל ואיבדם באותו דבר ואיבדם במים. (מג) וראיתי לרבותי שהדבירו מילת זדו על אופן חבשיל, כענין ויזד יעקב נזיד (בראשית כה כט), כלומר בדבר אשר זדו, בכלי אשר בישלו לישראל בה בישל להם, (מר) ודומה לדבר היא הסיר ואנחנו הבשר (יחזקאל יא ג), ומאי כדבר אשר זדו, זה מקוה המים שנזרו לאבד את ישראל בו, והקב"ה איבדם בתוך מקוה ההיא, הוא היה להם לסיר והם נעשו נזיד בתוכו שהיו המים מרתיחין בים סוף ומבשלם:

יב) ויקח יתרו חותן משה. (מה) הרי הכתוב מתמיה עליו אדם שהיה עובד ומזבח ומקטר ומנסך ומשתחוה לע"ז שלו, ועכשיו הוא מביא עולה וזבחים לאלהים, לפיכך ויבא אהרן וכל זקני ישראל, נפנו מלעשות עולותיו וזבחי שלמים ובאו לאכול לחם עם חותן משה, ומשה עצמו להיכן הלך, והלא כתיב ויצא משה לקראת חותנו ונו' (פסוק ז), אלא שהיה עכשיו עומד ומשמש עליהם, ומי למד מאברהם אבינו, שנאמר והוא עומד עליהם (בראשית יח ח), (מו) ואברהם למד מהקב"ה, שעימר בשמי מרום ושולח דבר קרשו ומשרת את בריותיו ונותן לכל אחד ואחד צורכו, שנאמר פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון (תהלים קמה טז): לפני האלהים. מה ת"ל, (מח) אלא מלמד שכל המקבל פני תלמידי חכמים, וכל הנהנה מסעידה שתלמיד חכם שרוי בה כאילו מקבל פני שכינה, אלא פשטיה דקרא לפני האלהים, היינו באהל משה שהיה שמוך לעמוד הענן, ההולך לפני מחנה ישראל אשר רוח אלהים חיים וכבוד שכינה נראה בו למשה:

יג] ויהי ממחרת. (מט) יום הסעודה הזו. (נ) אפס ששנו רבותינו ממחרת יום הכיפורים:

וישב משה לשפוט את העם. (נא) אותו היום באו ערב רב, דהיינו האספסוף, והיו תובעין לישראל שללה של מצרים, והיו ישראל מתרעמין זה על זה: ויעמוד העם על משה. (נב) כמלך שיושב על כסאו ועבדיו עומדין סמוך לו, ודומה לדבר שרפים עומדים ממעל לו (ישעי' ו ב), וכל צבא השמים עומדים עליו (מ"א כב יט), להתיצב על ה' (איוב א ו), נצבים עליו (בראשית יח ב), (נג) מיכן לשני בעלי דינים שיהו שניהם עומדין, ובית דין יושבין, ואם רצו בית דין להושיב את שניהם יושבין, אבל לעמוד אחד ולהושיב אחד אסור, שנאמר לא תכירו פנים במשפט (דברים א יז): מן הבקר (ועוד) [עד] הערב. (נד) ואעפ"י שאין בית דין דנין אלא עד זמן סעודה, הוציאו הכתוב בלשון זה וכתב מן הבקר עד הערב, ללמדך שכל דיין שמוציא דין

הערות ותקונים

מג) וראיתי לרבותי שהדבירו מלת זדו על אופן תבשיל, כענין ויזד יעקב נזיד. צ"ל וראיתי לרבותינו. וכוונתו למאמרם סוטה י"א ע"א שאמרו שם מאי משמע דהאי זדו לישנא דקדירה הוא דכתיב ויזד יעקב נזיד, וכן הביא רש"י עה"ת ורבותינו דרשוהו לשון ויזד יעקב נזיד, בקדרה אשר בשלו בה נחבשלו: מד) ודומה לדבר כו'. הוספת המחבר: מה) הרי הכתוב מתמיה עליו כו'. מכילתא ולק"ט וילקוט רמז ר"ע: מו) ומשה עצמו להיכן הלך. מכילתא ולק"ט וילקוט ובס' והזהיר ל"ח ע"א וכן תרגם יב"ע ומשה הוה קאים ומשמש קדטיהון: מז) ואברהם למד מהקב"ה כו'. הוספת המחבר. ועיין קידושין ל"ב ע"א: מח) אלא מלמד שכל המקבל. מכילתא ולק"ט וילקוט וס' והזהיר שם ורש"י עה"ת ועיין ברכות ס"ד ע"א: מט) יום הסעודה. לקח טוב, ובפענח רזי פ' יחרו הביא וז"ל בלקח טוב ממחרת הסעודה כלומר שלא רצו לתורות ביום המשתה: נ) אפס ששנו רבותינו ממחרת יו"כ. מכילתא ריש פ"ב והובא בילקוט רמז ר"ע וכן הביא רש"י עה"ת: נא) אותו היום בא ערב רב כו'. לק"ט: נב) כמלך שיושב על כסאו. מכילתא ולק"ט וילקוט ועיין רש"י עה"ת: נג) מיכן לשני בעלי דינים. שבועות ל' ע"א והובא בלק"ט: נד) ואעפ"י שאין ב"ד

לאמתו מעלין עליו כאילו נעשה שותף [עם הקב"ה] במעשה בראשית, כתיב הכא מן הבקר עד הערב, וכתיב התם ויהי ערב ויהי בקר יום אחר (בראשית א ה), וכל כך למה, לפי שמעמיד את העולם, (נה) כדתנן על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום, (נו) וכל מי שדן דין אמת אפילו שעה אחת ביום כאילו יושב ודן כל היום כולו, ואע"ג דאיצטריך לדרשה, מיהו אין המקרא יוצא מידי פשוטו, שאותו היום נטרד משה באותו דין מהבקר עד הערב כמשמעו:

יד) וירא חותן משה את כל אשר הוא עושה לעם. (נז) שהיה טרוד בעבורם ומתבטל מדברי תורה ויושב ומשיב לכל אחד ואחד כפי דבריו ומטריח עצמו בריבותיהם הרבה: ויאמר מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם. כדמפרש ואזיל: מדוע אתה יושב לבדך וכל העם ניצב עליך. ומריבין זה על זה ואתה נטרד להם מן בוקר עד ערב:

טו) ויאמר משה לחותנו כי יבא אלי העם לדרוש את אלהים. לדרוש מוסר הקב"ה ואזהרותיו על ידי, ורומה לדבר באו אנשים מוקני ישראל לדרוש את ה' וישבו לפני (יחזקאל כ א):

טז] כי יהיה להם דבר. (נח) שמסתפק להם בין טומאה לטהרה: בא אלי. ואני בורקן לטהרו או לטמאו, (נט) אי נמי כשיש להם תביעת ממון ושפטתי בדין שאין בו פשרה, אי נמי כשרוצים לפשר בין איש ובין רעהו להתרועע זה עם זה: והודעתי את חוקי האלהים. (ס) אלו מדרשות: את תורותיו. אלו ההוראות:

יז) ויאמר חותן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עושה. לעצמך, וודאי מה שאתה מורה ומזהיר אותם טוב הוא, אבל מה שאתה מטריח עצמך כל כך לא טוב:

יח) נבל תבל. לשון השרה ונפילה, ודומה לדבר ואולם הר נופל יבול (איוב יד יח), כנבול עלה מגפן (ישעי' לד ד), (כתאנה) [באלה] נובלת עליה (שם א ל), ועליהו לא יבול (תהלים א ג), וכל דומיהן, בי"ת למ"ד לבדם הן יסוד התיבה, נו"ן ת"ו הן תכשיטין שכן דרך אותיות איתן להיותן תכשיטין לתיבה להדבירה על אופן מפעל: נבל תבל גם אתה. שינע למאד: גם העם הזה. שרובם נפטרין לערב בפחי נפש שאינך יכול לצאת ידי כולם: גם אתה. אתה זה משה עצמו, (סא) גם לרבות אהרן: העם הזה אשר עמך. (סב) אלו שבעים זקנים, (סג) גם לרבות נדב ואביהוא, ולא שהיו אלו דיינים עכשיו אלא עומדין בסופין לפני משה כתלמיד לפני רבו, שהוא שומע ומבין ואינו מורה במקומו כי עד עכשיו לא ניתנה להם רשות לדון ולא נסמכו: כי כבד ממך הדבר. לשון כובד משא, ודומה לו כובד אבן ונטל החול (משלי כז ג), מחול ימים יכבד (איוב ו ג), וכל דומיהם, (סד) הסתכל בקורה זו כשהיא לחה היא כבידה שנים או שלשה אם נכנסין תחתיה אינם יכולין לעמוד בה: לא תוכל עשותו לבדך, כלומר לעשותו לבדך. לעמוד ולהשיב לכל אחד ואחד תשובותיו:

יט) עתה שמע בקולי איעצך. (סה) אם תשמעני ייטב לך: ויהי אלהים עמך. צא והטלך

הערות ותקונים

דנין אלא עד זמן סעידה. מכילתא ולק"ט וילקוט וגמרא שבת י' ע"א: נח) כדתנן על שלשה דברים. אבות פ"א מט"ו: ט) וכל מי שדן דין אמת. שבת י' ע"א, ובלק"ט הובא ד"א כל מי שדן וכו': ס) שהיו טרוד כו'. דברי הסחבר: נט) שמסתפק להם בין טומאה לטהרה. מכילתא וילקוט: נט) אי נמי כשיש להם תביעת ממון כו'. שם שם: ס) אלו מדרשות. שם שם: סא) גם לרבות אהרן. מכילתא ולק"ט וילקוט ועיין רש"י עה"ת: סג) אלו שבעים זקנים. שם שם בשם ר' יהושע: סג) גם לרבות נדב ואביהו. במכילתא שם הובא ר' אלעזר המודעי אומר אתה זה משה, גם זה אהרן נדב ואביהו, העם הזה אלו שבעים זקנים ועיין מאיר עין שם אות י"ב ועיין רש"י עה"ת: סד) הסתכל בקורה. מכילתא לק"ט וילקוט: סה) אם תשמעני ייטיב לך כו' צא והטלך

בגבורה: היה אתה לעם מול האלהים. עומד כמליץ בינם לבין הקב"ה, ודומה לו מול הגלגל (במדבר יא ל), ממולי (שם כב ה). (סו) אפס כי רבותינו הדביהו לשון מילוי, כלומר היה להם ככלי מלא דבירות: והבאת אתה את הדברים אל האלהים.

דברים שאתה שומע תבוא ותרצה בהן:

כ) והזהרתה. מלא ה'. אתהם (סז) מלא ה', כלומר מרהוה ליה למכתב והזהרת אותם, וכתיב הכי מליאי הה"ן ש"ט לדרשה, לרבות עשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות, כדמפרש בסנהדרין: (סח) את החוקים. אלו מדרשות: ואת התורות. אלו ההוריות: והודעת להם את הדרך ילכו בה. (סט) זה תלמוד תורה, ודומה לדבר אני ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך (ישעיה מח יז): ואת המעשה אשר יעשון. (ע) אלו מצות עשה: (עא) יעשון. מלא ן' לרבות סיגות של תורה:

כא) ואתה תחזה מכל העם. (עב) מרהוה ליה למימר תראה ואמר תחזה, שמע מינה לשון נבואה, (עג) ודומה לו הזון ישעיהו בן אמוץ אשר חזה (ישעי' א א), חזות קשה הוגד לי (שם כא ב), וכל כדומה: [אנשי חיל]. ולמה אנשי חיל, (עד) עשירים בעלי נכסים, ודומה לו עשה לי את החיל הזה (דברים ח יז), ומתרגמינן קנו לי ית ניכסיא האילין, וכן ואת כל חילם ואת כל טפם וגו' (בראשית לד כט), ולמה הוצרך לומר שיברור דיינים עשירים, שלא יהו נצרכין לבריות וכפופין לפניהם, דכתיב מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה (משלי כט ד), וכתיב תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות: יראי אלהים. שכשיהיו יושבין ברין יהא פחד אלהים לנגד עיניהם, ודומה להן כאילו שכינה עמהם, שנאמר בקרב אלהים ישפוט (תהלים פב א): אנשי אמת. אלו בעלי הבטחה, (עו) כגון ר' חנינא בן דוסא וחביריו, שמובטחים הם שהם בני העולם הבא: שונאי בצע. (עז) ששונאין ממון עצמן, כלומר שמניחין עיסקיהן ועוסקין לדון דינין בישראל, ואם ממון עצמן שונאים לעסוק בם, לקבל ממון מחבריהם על אחת כמה וכמה: ושמת עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות. (עח) [שרי אלפים שש מאות] שרי מאות ששת אלפים, שרי חמשים שנים עשר אלף, שרי עשרות ששים אלף, נמצאו כל דייני ישראל שבע ריבוא ושמונת אלפים ושש מאות:

כב) ושפטו. ויו שבראש התיבה משמעותה לשון עתיד: את העם בכל עת. בני אדם

הערות ותקונים

בגבורה. מכילתא לק"ט וילקוט, ובילקוט רמז ר"ע: סו) אפס כי רבותינו הדביהו כו' ככלי מלא דבירות. מכילתא ולק"ט וילקוט ובילקוט הגי' מלא דבורים, ובלק"ט מלא דוברות: סז) מלא ה"א אתהם מלא ה"א כו' לרבות עשרה דברים. הוא נוטע מלק"ט. ובלק"ט הובא אלו עשרת הדברות, וכן בעל מנחת שי הביא והזהרת מלא ה"א בסוף תיבותא ולית כוותיה ברקרי', ובמדרש לקח טוב והזהרת אתהם אלו עשרת הדברות. ה"א מן והזהרת וה"א מן אתהם. והמחבר בעל שכל טוב הביא דרשה אחרת לרבות עשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות ומה שסיים כדמפרש בסנהדרין, הוא דף ל"ו ע"ב א"ר אבהו עשרה דברים יש בין דיני ממונות לדיני נפשות וע"ש במשנה ריש פ"ד: סח) את החוקים אלו המדרשות ואת התורות אלו ההוריות. מכילתא בשם ר' יהושע: סט) זה תלמוד תורה. מכילתא ולק"ט: ע) ודומה לדבר. הוספת המחבר: ע*) אלו מצות עשה. במכילתא לפנינו זה מעשה הטוב וכן הביא חלק"ט ועיין ב"ק צ' ע"ב: עא) יעשון מלא נו"ן, דברי המחבר: עב) מרהוה ליה למימר תראה ואמר תחזה ש"ט לשון נבואה. במכילתא הובא בקצרה תחזה בנבואה. והובא בילקוט רמז ר"ע ולק"ט: עג) ודומה לדבר. הוספת המחבר: עד) עשירים בעלי נכסים. שם שם: עו) כגון ר' חנינא בן דוסא וחביריו. מכילתא והסיום שמובטחים הם שהם בני העולם הבא, הוא דברי המחבר: עז) ששונאים ממון עצמן. מכילתא ובלק"ט שונאין ממון בדין ועיין ברמב"ן: עח) שרי אלפים שש מאות שרי מאות ששת אלפים כו'.

שמחבטלין ממלאכתן ועוסקין בתורה יהו דנין את העם בכל עת, (עט) אלו דברי ר' אלעזר המודעי, אלא ר' יהושע אומר בני אדם שהם בטלין ממלאכתן ואינן מתיישבין בתלמודם תדיר יהו דנין את העם בכל עת, והיינו דדרשינן לקמן באם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים (פסוק כג): והיה כל הדבר הגדל יביאו אליך. הגדל חסר ו"ו, דלא תימא דבר של גדול כגון שבט ונביא השקר וכהן גדול, משום דלאו מהכא נפקא, אלא הדבר הגדול, דין שהוא גדול ומופלא, כדכתיב כי יפלא ממך דבר למשפט (דברים יז ח), ואפילו דבר קטן ומופלא או דבר של אדם קטן ומופלא זהו דבר גדול בעיניהם: יביאו אליך. כדכתיב ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט (דברים יז ט): וכל הדבר הקטן. היינו דבר פשוט: ישפטו הם. קדמאה יִשְׁפְּטוּ, בתראה (פסוק כו) יִשְׁפְּטוּ ומה הפרש בין זה לזה, אלא ישפטו בדיבור, כגון דאמר לזה חייב אתה, לזה זכאי אתה, אי נמי פטור, וטמא, אבל ישפוטו משפט שיש בו מעשה, כגון טלקות ומיתות בית דין, ודומה לדבר ושפוטים עשו (כך) [בה] (יהוקאל כג י): והקל מעליך. לפי שכבר אמר לו כי כבד ממך הדבר (פסוק יח), לכך אמר לו והקל מעליך, דלא ליטטייא לך אלא שיבא מכשורא: ונשאו אתך וכן הוא אומר להלן ונשאו אתך במשא העם וגו' (במדבר יא יז), והאי אתך אייתר ליה לדרשא. (פ) אתך בדומין לך, מיכן אמרו החשוד בדבר לא דנו ולא מעידו:

כג) אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים. אם תפנה עצמך מן הדינים, תהא יכול לשמוע דברי שכינה מה שהוא מצווה אותך: ויכלת עמוד. לפני הקב"ה, ודומה לדבר חי ה' אשר עמדתי לפניו (מ"ב ה טז), (פא) מיכן אמרו שכל מי שעסוק בדינים אינו יכול להתיישב בתלמודו: וגם כל העם הזה על מקומו יבוא בשלום. שאינן צריכין עוד לבוא לעמוד צפופין עליך אלא יהא נידונים בשעריהם איש במקומו: בשלום. שיהא להם נחת רוח בדבר:

כד) וישמע משה לקול חותנו. (פב) ודאי, כדכתיב שומע לעצה חכם (משלי יב טו): ויעש כל אשר אמר. (פג) לו הקב"ה, שהרי כך אמר לו חותנו (פד) צא והמלך בגבורה, וכן עשה:

כה) ויבחר משה אנשי חיל. (פה) קיצר הענין ואמר אנשי חיל, אנשי חיל בממון ובמצות וביראת חטא: ויתן אותם ראשים על העם. (פו) למה נקראו המושלים ראשים, כשם שהראש מלך לגוף, כך הם על העם: שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים שרי עשרות:

כו) ושפטו את העם. (פז) ושפטו הראשון (פסוק כב), לשון ציווי, וזה לשון סיפור: בכל עת. (פח) יכול אפילו בלילה, ת"ל והיה ביום הנחילו את בניו (דברים כא טז), (פט) מיכן אמרו דיני ממונות דנין ביום וגומרין בלילה: את הדבר הקשה. זהו דין של

הערות ותקונים

מכילתא ולק"ט ועיין סנהדרין י"ח ע"א ובתוס' שם: (עט) אלו דברי ר' אלעזר המודעי. מכילתא וילקוט רמז רע"א ושם חובא זה בשם ר' יהושע. ר' יהושע אומר בני אדם שהם בטלים ממלאכתם ועוסקים בתורה והיו דנין את העם בכל עת. ובילקוט ובלק"ט הגי' ר' יהושע אומר בני אדם שהן בטילין ממלאכתן יהיו דנין את העם בכל עת: פ) אתך בדומין לך. קדושין ע"ו ע"ב ועיין ע"ז ו' ע"א ובתוס' ד"ח והשתא: פא) מיכן אמרו החשוד בדבר. בכורות ל' ע"א והובא בלק"ט: פב) ודאי. וכ"ח במכילתא והכוונה וודאי שמע אל חותנו: פג) לו הקב"ה. הוא דברי ר' אלעזר המודעי במכילתא, ור' יהושע אומר כל אשר אמר חותנו: פד) צא והמלך בגבורה. מכילתא בפסוק אם את הדבר הזה תעשה: פה) קיצר הענין כו'. הוא לשון חלק"ט: פו) למה נקראו המושלים ראשים כו'. דברי המחבר: פז) ושפטו הראשון. דברי חמחבר. ועיין רש"י וראב"ע: פח) יכול אפילו בלילה. לק"ט ועיין סנהדרין ל"ד ע"ב: פט) מיכן אמרו. סנהדרין ל"ב ע"א, ר"ח כ"ח ע"ב

שבט, ונביא השקר, וכהן גדול, (צ) כדתנן דיני נפשות בעשרים ושלשה, (צא) ותנן נמי אין דנין לא את השבט ולא את נביא השקר, אלא על פי בית דין של שבעים ואחד: יביאון אל משה. וכיוצא בו לפי דורו, (צב) יביאון מלא ו״ו, שאם נפלא דבר לבית דין שבשערי ישראל, באין לבית דין שהיה עומר על פתח הבית, ואמר כך דרשתי, וכך דרשו חבירי, כך למדתי, וכך למדו חבירי, אם שמעו אמרו להן, ואם לאו אלו ואלו באין לבית דין הגדול שבלשכת הגזית, שמשם תורה יוצאה לישראל, שנאמר מן המקום ההוא אשר יבחר ה׳ (דברים יז י), לכך נאמר יביאון אל משה, ששני בתי דיני של עשרים ושלשה מביאין דבר הקשה לבית דין הגדול, (צג) תנן אין דנין לא את השבט ולא נביא השקר ולא כהן גדול אלא בבית דין של שבעים ואחד, (צד) ואמרינן מנא הני מילי, אמר רב אדא בר אהבה דאמר קרא (את) [כל] הדבר הגדול יביאון אליך (פסוק כב), דבריו של גדול, מיתבי דבר גדול דבר קשה. אתה אומר כן או אינו אלא הדבר הגדול דבריו של גדול, כשהוא אומר את הדבר הקשה הרי דבריו של גדול אמור, הא מה אני מקיים דבר גדול דבר קשה, (צה) תניא אידך הדבר הגדול דבריו של גדול, אתה אומר כן או אינו אלא דבר קשה, כשהוא אומר את הדבר הקשה הרי דבר קשה אמור, הא מה אני מקיים הדבר הגדול, דבריו של גדול, כגון שבט ונביא וכהן גדול: וכל הדבר הקטן ישפוטו הם. שאפילו דבר של דיני נפשות והוא פשוט להם יעשו בו שפוטים בעשרים ושלשה, ובלבד שלא יהא דין שבט ונביא השקר וכהן גדול:

כו) וישלח משה את חותנו. (צו) ליווהו ושילחו לכבודו של עולם: וילך לו אל ארצו.
(צז) הלך לגייר בני משפחתו, (צח) ר׳ חנניה בן גמליאל אומר (צט) כל הענין הזה חזר ונאמר בשנה שניה, בשעה שביקש משה להעמיד (ק) מכסיוטונום, היינו דגלים, על ישראל, שנאמר איש על דגלו באותות לבית אבותם (במדבר ב יב):

(קא) ורבותינו דרשו וישמע יתרו, מה שמועה שמע ובא, ר׳ יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצידו, ר׳ אלעזר המודעי אומר מתן תורה שמע ובא, שבשעה שנתן הקב״ה התורה לישראל זעו כל מלכי תבל בהיכליהם, שנאמר ובהיכלו כולו אומר כבוד (תהלים כט ט), ופחדו שמא הקב״ה מאבד עולמו במבול אש, אמר להם בלעם הקוסם הם ושלום, אינו אלא שהוא נותן תורה לעמו, מיד נתנו שבח להקב״ה, שנאמר יודוך ה׳ כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך (שם קלח ד). (קב) ר׳ אליעזר אומר קריעת ים סוף שמע ובא, שנאמר ויהי בשמוע כל מלכי האמורי [וגו׳]

הערות והקונים

ותובא בלק״ט: נ) כדתנן דיני נפשות. משנה ראשונה מסנהדרין ב׳ ע״א: נא) ותנן נמי אין דנין. משנה שם: נב) יביאון מלא ו״ו כו׳. דברי המחבר: נג) תנן אין דנין. משנה שם: נד) ואמרינן מה״מ. סנהדרין ט״ז ע״א: נה) תניא אידך. שם: נו) ליווהו ושילחו לכבודו של עולם. במכילתא ר׳ יהושע אומר שלחו בכבודו של עולם. ובלק״ט הביא שלחו לכבודו של עולם ובילקוט רמז רע״ב שלחו מכבודו של עולם: נז) הלך לגייר בני משפחתו. לק״ט: נח) ר׳ חנניה בן גמליאל אומר. מכילתא סוף מסכתא דעמלק ושם הגי׳ ר׳ חנינא בן גמליאל. ובלק״ט ר׳ חנניא בן גמליאל: נט) כל הענין הזה חזר ונאמר בשנה שניה. מכילתא שם. ושם הגי׳ לא נאמרו כל שיעורים הללו אלא בשנה שניה והרב בעל מאיר עין הביא בשם אות אמת שפוי השיעורים שנאמרו לעיל בד״ה ושמתי שרי אלפים שש מאות כו׳, והמחבר הביא כמו שהוא בלק״ט: ס) מכסיוטונום היינו דגלים. מפרשי המכילתא דחקו לפרש המלה, והמשכיר בח״ב הגיה שצ״ל מכסונם והוראתה ביוני סדרי הדגלים, ועיין בערוך השלם ערך מכסיוניסום, ובעל לק״ט השמיט המלה הזרה והציג במקומה הדגלים: סא) ורבותינו דרשו. מכילתא מסכתא דעמלק פרשה א׳ ורש״י עה״ת ולק״ט וילקוט רמז רס״ח וס׳ והזהיר ל״ג ע״ב ומדרש אגדה, ועיין זבחים קטו״ז ע״א:

וימס לבבם (יהושע ה א): כהן מדין. (קג) ר' אלעזר המודעי אומר שר היה, בענין שנאמר ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח יח): אחר שלוחיה. (קד) לאחר שפטרה הימנו במאמר, כי כשהלך משה למצרים בשליחות הקב"ה נטל אשתו ובניו עמו, באותה שעה נאמר לאהרן לך לקראת משה המדברה (שמות ד כז), וכן עשה, וכשראה עמו את אשתו ואת בניו, (קה) [אמר לו מה תף ונשים אלו שעמך, אמר לו אשתי ושני בני, אמר לו ולהיכן אתה מוליכן, אמר לו למצרים], אמר לו לא דיי לנו שאנו מצטערין על אותם שבמצרים אלא אתה מוסיף עליהם להוליך את אלו למצרים, מיד אמר לה משה לכי לבית אביך, נטלה שני בניה והלכה לה, לכך נאמר אחר שילוחיה: כי אמר גר הייתי בארץ נכריה. בענין שנאמר נכריה עבודתו (ישעי' כח יא), (קו) אמר ר' אלעזר המודעי כך אמר משה הואיל וכל העולם עובדי ע"ז הם אני אעבוד למי שאמר והיה העולם, (קו) שבשעה שנשא את צפורה לאשה השביעו יתרו שאותו בן שיהא לו תחלה יהא לע"ז, מיכאן ואילך לשם שמים, וקיבל עליו על כרחו, שנאמר ויואל משה לשבת את האיש (שמות ב טו), ואין ויואל אלא לשון אלה, וכן הוא אומר ויואל שאול את העם לאמר ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב (ש"א יד כד), ואומר הואל וקח כברים (מ"ב ה כג) ולפיכך הקדים המלאך להרוג את משה. (קח) רבן שמעון בן גמליאל אומר לא ביקש להרוג [את משה] אלא לתינוק, כדפרישנא התם: ויחד יתרו על כל הטובה. (קט) ר' אליעזר אומר בטובת ארץ ישראל הכתוב מדבר, אמרו לו (קי) חמש מתנות טובות עתיד הקב"ה ליתן לנו, ארץ ישראל והעולם הבא דהיינו העולם חדש, ומלכות בית דוד, ובהונה ולוייה, דמדהוה ליה למכתב טוב וכתיב טובה, הטובה, על הטובה, על כל הטובה, שמע מיניה לרבויי כל הני הוא דאתי: כי גדול ה' מכל האלהים. אמר עד עכשיו הייתי מכירו ועכשיו ביותר, שהרי נתגדל שמו בעולם, שבמה שחשבו מצרים לאבד את ישראל, בו נפרע מהן, שנאמר כי בדבר אשר זדו עליהם (שמות יח יא), עליהם נהפך: והזהרתה אתהם את החקים. (קיא) ר' אלעזר המודעי אומר החוקים אלו ערויות, שנאמר לבלתי עשות מחקות התועבות (ויקרא יח ל): והתורות. אלו ההוריות: והודעת להם. זה בית חייהם, (קיב) הודיעם זמנים שילכו לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, ולהראות פני את ה' במקום אשר יבחר, וזכר לדבר גם הסירה בשמים ידעה מועדיה (ירמי' ח ז): את הדרך. (קיג) זו ביקור חולים: ילכו. (קיד) זו קבורת מתים, שנאמר כי הולך האדם אל בית עולמו (קהלת יב ה): בה. (קטו) זה גמילות חסדים: ואת המעשה. (קיז) זה שורת הדין: אשר יעשון. זו לפנים משורת הדין: ואתה תחזה. (קיח) ר' אלעזר [המודעי] אומר תחזה להן באספקלריא, (קיט) במחזית זו שחוזין בה מלכים: אנשי חיל. (קכ) בעלי הבטחה: יראי אלהים. אלו שעושין פשרה בדין: אנשי אמת. כגון ר' חנינא בן דוסא

הערות ותקונים

קג) ר' אליעזר אומר קריעת ים סוף שמע ובא. שם: קנ) ר' אלעזר המודעי אומר שר היה. מכילתא וילקוט ולק"ט: קד) לאחר שפטרה היתנו במאמר. מכילתא וילקוט ולק"ט בשם ר' אלעזר המודעי: קה) אמר לו. הוספתי והשמיט המעתיק טן א"ל עד א"ל: קו) אמר ר' אלעזר המודעי כך אמר משה. מכילתא: קז) שבשעה שנשא את צפורה. שם: קח) רשב"ג אומר. שם: קט) ר' אליעזר אומר בטובת א"י הכתוב מדבר. מכילתא בפ' ויחד יתרו: קי) חמש מתנות טובות עתיד הקב"ה ליתן לנו. וכתב עולם הבא היינו עולם חדש, אבל במכילתא והובא בילקוט רמז רס"ח חביא ששׁ מדות טובות וחושב עולם חדש למדה בפני עצמה: קיא) ר' אלעזר המודעי אומר החוקים אלו ערויות. מכילתא: קיג) הודיעם זמנים כו'. הוספת המחבר: קיג) זו ביקור חולים. מכילתא: קיד) זו קבורת מתים. שם: קטו) שנאמר כו'. הוספת המחבר: קטז) זה גמילת חסדים. מכילתא שם: קיז) זה שורת הדין. שם וכן ביב"ע: קיח) ר' אלעזר המודעי אומר. מכילתא שם: קיט) במחזית זו שחוזין בה מלכים. שם, וגראה שהוא הוספה לפרש מלת אספקלריא: קכ) בעלי

והבוריו דאי יהבו להו כל חללי דעלמא לא הוו משנו בדיבורייהו: וצוך אלהים ויכלת עמוד. אם מודה לך אתה יכול לעמוד ואם לאו אי אתה יכול לעמוד: ושפטו את העם בכל עת. (קכא) יכול בלילה, ת"ל והיה ביום הנחילו את בניו (דברים כא טז), כדמפרש התם, (קכב) מיכן אמרו שאין דנין אלא ביום. (קכג) עשרה דברים בין דיני ממונות לדיני נפשות, דיני ממונות בשלשה, דיני נפשות בעשרים ושלשה, דיני ממונות פותחין בין לזכות בין לחובה, דיני נפשות אין פותחין אלא לזכות, דיני ממונות מטין על פי עד אחד, בין לזכות בין לחובה, דיני נפשות אין מטין, הכי תנן דיני נפשות מטין על פי עד אחד לזכות ועל פי שנים לחובה, דיני ממונות הכל מלמדין זכות וחובה, דיני נפשות אין הכל מלמדין חובה, דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה, דיני נפשות מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה, דיני ממונות המלמד זכות מלמד חובה, דיני נפשות המלמד חובה מלמד זכות אבל המלמד זכות אינו יכול לחזור וללמד חובה, דיני ממונות דנין ביום וגומרין בלילה, דיני נפשות דנין ביום וגומרין ביום, דיני ממונות גומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה, דיני נפשות גומרין בו ביום לזכות וביום שלאחריו לחובה, לפיכך אין דנין לא בערב שבת ולא בערב יום טוב, דיני ממונות הטומאות והטהרות מתחילין מן הגדול, דיני נפשות מתחילין מן הצד, דיני ממונות, הכל כשרים לדון דיני ממונות, ואין הכל כשרים לדון דיני נפשות, אלא כהנים לוים וישראלים הכשרים לינשא לכהונה, דכתיב כולך יפה רעיתי ומום אין בך (שה"ש ד ז): וישלח משה את חותנו. (קכד) נתן לו מתנות, שנא' אל נא תעזוב אותנו (במדבר י לא), ושם נפרש דברים הללו, ובאן נכתוב דרך קצרה: וילך לו אל ארצו. (קכה) לגייר כל בני משפחתו, וכן הוא אומר ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים המה הקנים הבאים מחמת אבי בית רכב (דה"א ב נה). (קכו) סופרים אלו תלמידי חכמים שסופרין כל אותיות שבתורה: יושבי יעבץ. שישבו לעסוק בתורה לפני יעבץ, (קכז) שיעץ וריבץ תורה בישראל: תרעתים שמעתים. שהיו משמיעין קולם בתלמוד תורה כתרועות: סוכתים. שהיו יושבין בסוכות, שנאמר ונשב באהלים ונשמע (ונעשה) [ונעש] ככל אשר ציונו (יהונדב) [יונדב] אבינו (ירמי' לה י): המה הקנים. בני קני חותן משה: [הבאים מחמת אבי בית רכב] הבאים תחת כנפי השכינה מחמת זכותו של משה אבי כל הנביאים, שרכב על הר סיני ועמד עם השכינה ארבעים יום וארבעים לילה: (קכח) יעבץ ביקש רחמים שירבה הקב"ה גבולו בתלמידים, שנאמר ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני וגו' (דה"א ד י). אם ברך תברכני. בתורה: והרבית את גבולי (שם). בתלמידים: והיתה ידך עמי (שם). שלא אשכח משנתי: ועשית מרעה (שם). שתעשה לי ריעים כמותי: לבלתי עצבי (שם). שלא יעציבני יצר הרע מלעסוק בתורה: ויבא אלהים את אשר שאל (שם). הם היו מבקשין להם רב, והוא היה מבקש תלמידים, נתן להם הקב"ה מה ששאלו, ולו נתן מה ששאל, זימן לו הקב"ה בני קני ולימדם תורה, זהו שאמר שלמה בחכמתו רש ואיש תכבים [נפגשו] מאיר עיני שניהם ה' (משלי כט יג), וכתיב עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה' (שם כב ב), הא כיצד

הערות ותקונים

הבטחה כו'. מכילתא: קכג) יכול בלילה. עיין סנהדרין ל"ד ע"ב: קכד) מיכן אמרו. סנהדרין ל"ב ע"א: קכה) עשרה דברים. משנה סנהדרין שם והובא בלק"ט: קכו) נתן לו מתנות. הוא דברי ר' אלעזר המודעי במכילתא שם והובא בלק"ט: קכז) לגייר כל בני משפחתו. מכילתא ולק"ט: קכח) סופרים אלו תלמידי חכמים שסופרין כל אותיות שבתורה. בירושלמי שקלים פ"ח ה"א מה ת"ל סופרים אלא שעשו את התורה ספורות ספורות חמשת לא יתרומו ה' דברים חיובים בחלה כו' כו': קכז) שיעץ וריבץ תורה בישראל. תמורה ט"ז ע"א: קכח) יעבץ ביקש רחמים. עיין מכילתא ותמורה שם: קכט) כיוצא בדבר. מכילתא ותמורה שם ולק"ט:

M.T.A. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

תלמיד שבא לשמש את הרב, והרב רוצה ללמדו מאיר עיני שניהם ה', מגלין לו מן השמים רזי [טעמי] תורה, ונעשה כמעיין שאינו פוסק, וכנהר המתגבר והולך ומלמדו, ואם אינו רוצה ללמדו עושה כולם ה', מי שעשה את זה חכם, סופו לעשותו טיפש, ומי שעשה את זה טיפש, סופו לעשותו חכם, (קכט) כיוצא בדבר אתה אומר בנותני צדקה, כיצד עני שפשט ידו לבעל הבית, ובעל הבית רוצה ליתן לו, מאיר עיני שניהם ה', לא רצה ליתן לו עושה כולם ה', סופו שמעני את זה ומעשיר את זה:

ירויהו דורשי הפרשה וישבילו וסמוך לה פרשת מתן תורה, ולמה נסמכה לה, מלמד שבין מלחמת עמלק לבין מתן תורה בא יתרו להתגייר, (א) ואתיא כר' יהושע דתנו רבנן וישמע יתרו ר' יהושע אומר מלחמת עמלק שכתובה בצידו שמע ובא, ואפילו לר' אלעזר דאמר מתן תורה שמע ובא, וגראות ענין הפרשיות מוקדם ומאוחר, לא קשיא לן, דנקיטינן דאין דין מוקדם ומאוחר בתורה בתרי ענייני, אבל בחד עניינא מאי דמקדים קרים דוקא, ומאי דמאוחר מאוחר דוקא:

[י״ט] (א) בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים. (ב) מגיד שמונין חדשים ליציאת מצרים, אין לי אלא חדשים, שנים מנין, (ג) ת״ל בשנה השנית באחד לחודש הוקם המשכן (שמות מ יז), לאחר שנבנה בית המקדש היו מונים לבניינו, שנאמד ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה [את שני הבתים] את בית ה' (מ״א ט י), לא זכו למנות לבניינו מנו לחורבנו, שנאמר [בעשרים וחמש שנה וגו'] אחר אשר הוכתה העיר (יחזקאל מ א), (ד) זהו שאמר הכתוב שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי (שה״ש א ו), לא רצו למנות למלכי ישראל, מנו למלכי גוים, שנאמר (ה) [ביום עשרים וארבעה לחדש] בששי בשנת שתים לדריוש (חגי א טו): ביום הזה באו מדבר סיני. (ו) מלמד שיום ראש חודש סיון היה:

ב) ויסעו מרפידים. (ז) מאי רפידים, ר אליעזר אומר רפידים שמה, ר' יהושע אומר שרפו ידיהם מדברי תורה: ויבואו מדבר סיני. (ח) מה ת״ל והלא כבר נאמר ביום הזה באו מדבר סיני (פסוק א), אלא מקיש ביאתן למדבר סיני לנסיעתן מרפידים, מה נסיעתן מרפידים מבעיסין למקום, ולשעה קלה עשו תשובה ונתקבלו, אף ביאתן למדבר סיני מבעיסין למקום ולשעה קלה עשו תשובה ונתקבלו: ויחנו במדבר. (ט) ר' יוסי אומר הרי הוא אומר (י) לא מראש בסתר (ישעיה מה טז), בשנתתי תורה לישראל (יא) לא נתתיה במקום הסתר, אלא במדבר מקום פרהסיא מקום הפקר, שכל הרוצה

הערות ותקונים

[י״ט] ט) ואתיא כר' יהושע דת״ר וישמע יתרו ר' יהושע אומר. מכילתא ריש יתרו: ג) מגיד שמונין חדשים. מכילתא יתרו מסכתא דבחדש פרשה א': ג) ת״ל בשנה השנית באחד לחודש הוקם המשכן. במכילתא הובא רק התחלת הכתוב בשנה השנית ונוסף שם לצאת מארץ מצרים והוא במדבר א' א': ד) זש״ה שמוני נוטרה את הכרמים. הוא בלק״ט והביא הכתוב על ולא עוד שאנו מונין למלכות יונים: ה) ביום עשרים וארבע לחדש. הוספתי וגם בתחלת חגי כתיב בשנת שתים לדריוש המלך, ובמכילתא הובא גם הכתוב בשנת שתים למלכות נבוכדנצר: ו) מלמד שיום ראש חודש סיון היה. מכילתא ולק״ט וילקוט סוף רמז רע״ד ורש״י עה״ת: ז) מאי רפידים ר״א אומר כו' ר״י אומר. בכורות ה' ע״ב ועיין מכילתא פ' ויבא עמלק פ״א ופסיקתא דר״כ פסקא זכור [כ״א ע״א] ברפידים ע״י שריפו ידיהם מן התורה ומן המצות וע״ש הערה ג' וכ״ה בתנחומא ומכילתא בשלח ועיין לקח טוב בשלח י״ז א' ובהערה א': ח) מה ת״ל והלא כבר נאמר ביום הזה. מכילתא לק״ט וילקוט רמז רע״ה ועיין רש״י עה״ת שהביא כמו שהוא בתנחומא הקדום יתרו אות י״ג ועיין ברטב״ן: ט) ר' יוסי אומר. מכילתא: י) לא מראש בסתר. במכילתא הובא הכתוב לא בסתר דברתי במקום ארץ חושך וגו' [ישעיה מ״ה י״ט]: יא) לא נתתיה במקום הסתר אלא במדבר מקום פרהסיא מקום הפקר. עיין במכילתא שם, והמחבר הביא בשם ר' יוסי המאמר

לקבל יבוא ויקבל: ויחן שם ישראל. מה ת"ל והלא כבר נאמר ויחנו במדבר, (יב) אלא כל מקום שנאמר ויסעו ויחנו נוסעין במחלוקת, אבל כאן כתיב ויחנו, וכתיב ויחן, תחלה ויחנו במחלוקת, ולבסוף ויחן, הושוו כולם לב אחד, (יג) ומה ת"ל שם, אלא מלמד שאמר להם זמן הרבה אתם עושים שם, וכן היה, שנאמר ויהי בשנה השנית [בחדש השני] בעשרים בחודש נעלה הענן וגו' (במדבר י יא), וכתיב ויסעו בני ישראל וגו' (שם יב), (יד) דהיינו שנים עשר חודש חסר עשרה ימים: נגד ההר. (טו) למזרחו של הר, כל מה שאת מוצא נגד פנים למזרח:

ג) ומשה עלה. (טז) בשני לחודש: אל האלהים. למקום שהשכינה שרויה בהר: ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר. (יז) מלמד שהקריאה קדמה לעלייה, שלא היה לו רשות ליכנס למחיצת השכינה אלא אם כן הדיבור קראו, וכן מצינו באהל מועד, שנאמר ויקרא אל משה (ויקרא א א): כה תאמר. (יח) בלשון הקודש בסדר הזה שלא תפחות ולא תוסיף: לבית יעקב. (יט) אלו הנשים, אמור להן ראשי דברים, מצות קלות בלשון רכה, ודברי נחת שלא יוכבדו בעיניהם: ותגיד לבני ישראל. לאנשים, תדקדק עמהם חומרי מצות: ותגיד (כ) מלא כתיב, כלומר אמור להם אזהרות ועונשין כרת ומיתות בית דין (כא) שהן מרים כגידין, (כב) דהיינו לענה, לעוברי עבירה:

ד) אתם ראיתם. (כג) לא במסורת אני אומר לכם, ולא כתבים אני מראה לכם, ולא עדים אני מעמיד עליכם, אלא אתם ראיתם בעיניכם אשר עשיתי במצרים שהביתים עשר מכות ועשיתי שפטים באלהיהם, ראו על כמה היו חייבין לי על ע"ז ועל גילוי עריות ועל שפיכות המים, ולא נפרעתי מהם על כל אלה וזולתי על ידיכם: ואשא אתכם על כנפי נשרים. (כד) ר' אליעזר אומר זה יום רעמסס שנתקבצו כולם ובאו רעמסס בשעה קלה: (כה) ואבא. חסר י"ד כתיב, שעדיין חסירין קבלת עשרת הדברות: ואבא אתכם אלי. לפני הר סיני. (כו) ומה נשתנה נשר מכל העופות, אלא שכל העופות נוטלין את בניהם בין רגליהם מפני שהן מתיראין מעוף אחר, שמא יפרח עליהן, אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם בלבד, שמא יזרוק בו חץ, לפיכך נוטל את גוזליו על אברתו, שנאמר יפרוש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו (דברים לב יא), אומר מוטב שיכנס חץ

הערות ותקונים

שהובא במכילתא שם בהתחלת המאמר סתמי נתנה תורה דיסוס פרהסיא במקום הפקר והמחבר לא הביא המלה דיסוס עיין בלק"ט הערה ה' העירותי שהיתה הגי' הישנה נתנה תורה דיסוס והיא מלה יונית פי' בפרהסיא [עפענטליך] ואח"כ הוסיף אחר בגליון "פרהסיא במקום הפקר" לבאר המלה והובא אח"כ פניטה: יג) אלא כל מקום שנאמר ויסעו ויחנו נוסעין במחלוקת. מכילתא לק"ט וילקוט ורש"י עה"ת: יג) ומה ת"ל שם. ר"ל ויחנו שם. שם שם: יד) דהיינו שנים עשר חודש חסר עשרה יכים. בעל לק"ט סיים חנו שם שהם שנ"ד פחות י' טול וקדשתם היום ומחר ויום חנייתם ויום נסיעתם נשארו ש"ם: טו) למזרחו של הר כו'. מכילתא לק"ט ורש"י עה"ת וילקוט: טז) בשני לחודש. מכילתא שם פרשה ב' זה יום שני ובס' והזהיר דף ל"ה ע"ב ורש"י עה"ת ולק"ט וכן תרגם יב"ע ומשה סלוק ביוסא תנייא, ובילקוט רמז רע"ו בטעות זה יום ראשון ושני: יז) מלמד. מכילתא והסיום שלא תהי' לו רשות ליכנס הוסיף המחבר: יח) בלשון הקודש. מכילתא וילקוט וס' והזהיר ולק"ט ורש"י עה"ת ועיין לק"ט הערה י"א: יט) אלו הנשים כו'. מכילתא ולק"ט וילקוט וס' והזהיר והמחבר הוסיף דברים עיין לק"ט הערה י"ג והמחבר הביא כמו שהוא בלק"ט כ"י פלארענץ: כ) מלא כתיב. הוספת המחבר: כא) שהן מרין כגידין. וכן הוא בלק"ט וברש"י עה"ת דברים שהן קשין כגידים, ועיין שבת פ"ז ע"א ויגר משה, דברים שקשין לאדם כגידין: כב) דהיינו לענה. וכן הוא בערוך והביא תרי לענה גידין: כג) לא בכסורת אני אומר לכם. מכילתא וילקוט רמז רע"ו ולק"ט ורש"י עה"ת: כד) ר' אליעזר אומר. שם שם: כה) ואבא חסר י"ד כתיב כו'. כן הביא הלק"ט וכן הביא בעל מנחת שי ואבא חסר י"ד ועיין מה שהביא בירמיה ל"ה ד': כו) ומה נשתנה נשר כו'. מכילתא לק"ט

בגופי, ולא בבניי, וכן עשה הקב"ה נשא את בניו על ענני כבוד בשעה קלה, והביאם למקום הר המוריה, ואכלו שם הפסח, והחזירם מיד למצרים:

ה) **ועתה** אם שמע תשמעו. (כז) קבלו עליכם שכל התחלות קשות, (כח) מיכן אמרו שמע אדם למצוה אחת משמיעין אותו מצות הרבה, שנאמר אם שמע תשמעו, שכה מצוה אחת משכחין אותו מצות הרבה, שנאמר אם שכח תשכח (דברים ח יט): ושמרתם את בריתי. זו היא כלל כל התורה, כדכתיב ויקח ספר הברית (שמות כד ז): והייתם לי: (כט) פנויים לי ועסוקין בתורתי ולא בדברים אחרים: סגולה. (ל) מה סגולתו של אדם חביבה עליו, (לא) דהיינו כגון דקל מיוחד או ספר תורה מיוחד, שחביבין על האדם, כך תהיו חביבין לי, ושמא תאמר כשם שהאשה מסגלת מאחר בעלה, והבן מאחר אביו, והעבד מאחר רבו, והשפחה מאחרי גבירתה, יכול אף אתם מסוגלין לי, ואין שאר האומות תחת רשותי, ת"ל כי לי כל הארץ:

ו) **ואתם** תהיו לי. (לב) שאם אתם רוצים איני משליט עליכם אחרים אלא אני: ממלכת. (לג) שאיני ממליך עליכם נכרי מאומות העולם אלא מלך מכם, וכן הוא אומר אחת היא יונתי תמתי (שה"ש ו ט), (לד) וכתיב לא תוכל לתת עליך איש נכרי (דברים יז טו), וכתיב ממנה פנה ממנה יתד (זכריה י ד): כהנים. (לה) יכול מבטלנים, בענין שנאמר ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח יח), ת"ל וגוי קדוש, (לו) מיכן אמרו ראויין היו ישראל לאכול בקדשים עד שלא עשו מעשה העגל, ומשעשו מעשה העגל ניטלו וניתנו לכהנים, שנאמר קדושים יהיו לאלהיהם (ויקרא כא ו), ועכשיו מה אני מקיים וגוי קדוש, כדכתיב קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם (ויקרא יט כ), פרושים מאומות העולם ומשיקוציהם: אלה הדברים. (לז) שלא תפחות ולא תוסיף: אשר תדבר אל בני ישראל. כסדר הזה:

ז) **ויבא** משה ויקרא לזקני העם. (לח) חלק כבוד לזקנים: וישם לפניהם. (לט) האיר עיניהם ביחודו של מקום וקרבם אל יחידו של עולם, (מ) כל מקום שאתה מוצא שימת דברים בלשון הזה, אינו לצרף האדם על כורחו אלא לרצונו: את כל הדברים האלה. (מא) ראשון ראשון, ואחרון אחרון: אשר ציוהו ה'. (מב) אף לנשים אמור:

ח) **ויענו** כל העם יחדו. (מג) לא ענו בחוצפא ולא קיבלו זה מזה, אלא השוו כולם לב אחד: ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה. (מד) אע"פ שלא שמענו עדיין מה שהוא מצוינו: וישב משה את דברי העם אל ה'. (מה) וכי מה הוצרך משה להשיב, אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה, שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני מה שעשיתי איני צריך להשיבו, תלמוד לומר וישב משה, והיה מקבל שכר על כל עלייה ועלייה ועל כל ירידה וירידה:

הערות ותקונים

וילקוט ורש"י עה"ת והזהיר ל"ו ע"א: כז) קבלו עליכם שכל התחלות קשות. מכילתא לק"ט ורש"י עה"ת: כח) מיכן אמרו. מכילתא לק"ט ורש"י עה"ת: כט) פנויים לי כו'. מכילתא וילקוט ורש"י עה"ת: ל) מה סגולתו של אדם. שם שם: לא) דהייגו כגון דקל מיוחד או ספר תורה מיוחד. הוספת המחבר: לב) שאם אתם רוצים. מכילתא לק"ט וילקוט: לג) שאינו ממליך כו'. שם שם: לד) וכתיב לא תוכל וגו', וכתיב ממנה פנה וגו'. הוספת המחבר: לה) יכול מבטלנים. שם שם: לו) מיכן אמרו ראויין היו ישראל. מכילתא: לז) שלא תפחות ולא תוסיף. שם וס' והזהיר: לח) חלק כבוד לזקנים. מכילתא לק"ט וילקוט וס' והזהיר: לט) האיר עיניהם. שם שם: מ) כל מקום כו'. הוספת המחבר: מא) ראשון ראשון. שם שם: מב) אף לנשים אמור. שם שם: מג) לא ענו בחוצפה. שם שם והגי' שם בחנופה: מד) אעפ"י. שם שם: מה) וכי מה הוצרך,

ט) ויאמר ה׳ אל משה הנה אנכי בא אליך. (מו) זה היה בשלישי בחודש, שכינת קודשי נגליתי לך: בעב הענן. דהיינו ענן עבה, ואיזה זה, ערפל, שנאמר ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים (שמות ב כא), שעד עכשיו דבר קדשי היה מדבר עמך מתוך אויר הנכבד, שהוא ענין דק מכל דק, וחזק מכל חזק, ונראה לך בראיית לבבך ובראיית נשמתך, ואין ישראל רואין ולא שומעין כשאני מדבר עמך, ועכשיו אני מראה מקום מחיצת שכינתי לכולם בעין ממש, וכבודי יהיו רואין בראיית הלב, ובראיית נשמתן, ודברי ה׳ שומעין מפורש, שנאמר בעבור ישמע העם בדברי עמך, כך אמר לו הקב״ה למשה הריני קוראך מראש ההר, והם שומעין ואתה עולה: וגם בך יאמינו לעולם. כדכתיב תורה צוה לנו משה מורשה [קהלת יעקב], ירושת עולם היא לקהלת יעקב, (מז) וגם לרבות הנביאים העומדים אחריך: ויגד משה את דברי העם אל ה׳. (מה) ר׳ אלעזר בן פרטא אומר מתוך שנאמר ויבא משה ויספר לעם אתה יודע שאמר להם אם מקבלין אתם עליכם עונשין בשמחה הרי אתם מקבלין שכר, ואם לאו אתם מקבלים פורענות, וקיבלו עליהם עונשין בשמחה, רבי אומר וכי מה אמר הקב״ה למשה שיאמר לישראל או מה אמרו ישראל למשה שיאמר למקום, אלא אמרו רצונינו לשמוע מפי מלכינו, שלא דומה שומע (מט) מפי סרסור כשומע מפי המלך, ונתן להם מה שביקשו, שנאמר בעבור ישמע העם, וכשסיפר משה להם שיהיו שומעין הם בעצמם מפי מלכם, חזרו ואמרו רצונינו לראות כבוד מלכינו, שאינו דומה רואה לשומע, מיד ויגד משה את דברי העם אל ה׳, אמר הקב״ה אני נותן להם מה שביקשו, שנאמר ירד ה׳ לעיני כל העם (פסוק יא), אלא תחלה לך וקדשם, כל זה היה בשלישי לחודש,

(נ) ר׳ יוסי הגלילי אומר מצות הגבלה אמר להם:

י) ויאמר ה׳ אל משה לך אל העם וקדשתם היום ומחר. וזימנתם. (נא) תני במכילתא היום הזה רביעי לחודש, ומחר יום חמישי לשבת, ובהשכמת יום ששי בנה מזבח תחת ההר, (נב) ולאו דווקא, ולא קיימא לן הכי, דמתניתא יחידאה היא ואליבא דר׳ יוסי היא נשנית ופליגי רבנן עליה, וקיימא לן יחיד ורבים הלכה כרבים, דכתיב אחרי רבים להטות (שמות כג ב), (נג) דתנו רבנן בששה בחודש ניתנו עשרת הדברות לישראל, ר׳ יוסי אומר בשבעה בו, אמר רבא דכולי עלמא דבראש חדש באו למדבר סיני, כתיב הכא ביום הזה, וכתיב התם החודש הזה לכם ראש חדשים (שמות יב ב), מה להלן ראש חודש, אף כאן ראש חודש, ודכולי עלמא בשבת ניתנו עשרת הדברות לישראל, כתיב הכא זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ ח), וכתיב התם זכור את היום הזה אשר יצאת ממצרים (שם יג ג), מה להלן בעצומו של יום עומד ומזהיר, אף כאן בעצומו של יום עוד ומזהיר, כי פליגי בקביעא דירחי, ר׳ יוסי סבר בחד בשבת איקלע ראש חודש סיון, ורבנן סברי בשני בשבת, ואע״ג דר׳ יוסי נימוקו עמו ואמר משה הוסיף יום אחד מדעתו, לא עמדה הלכה כמותו, אלא לפי שאמר ר׳ יוסי בשבעה בו, והוצרך לומר יום אחד הוסיף, וקרא לא דייק כוותיה, מכל מקום נראין הדברים כרבנן, שאמרו בשני בשבת הוקבע ראש חודש סיון, ודווקא (נד) כדפרישנא בירידת המן, שראש חודש שבו יצאו ישראל ממצרים הוקבע בערב שבת, (נה) וראש חודש אייר שבת ואחד בשבת,

הערות והקונים

שם שם: מו) זה היה בשלישי בחודש. דברי המחבר: מז) וגם לרבות. מכילתא ולק״ט: מח) ר׳ אלעזר בן פרטא אומר. שם שם: מט) מפי סרסור. שם הגי׳ מפי פרגוד: נ) ר׳ יוסי הגלילי אומר. שם שם: נא) תני במכילתא. הוא במסכתא דבחדש ריש פרשה ג׳: נב) ולאו דווקא ולא קיימא לן הכי. כל זה הוא בלק״ט ומשם העתיק המחבר: נג) דתנו רבנן. שבת פ״ו ע״ב: נד) כדפרישנא בירידת המן. פ׳ בשלח פ״ז א׳: נה) וראש חדש אייר שבת ואחד בשבת. בלק״ט

(נו) ובאחד בשבת הוא יום ראש חודש אייר באו למדבר סין, ואכלו את המן חמשה ימים לפני שבת, שנאמר ששת ימים תלקטוהו [וביום השביעי שבת לא יהיה בו] (שמות טז כו), לפי שהיה מדבר להם באחד בשבת על ירידת המן, לכך אמר להם ששת ימים תלקטוהו, כלומר ששת ימי השבוע, אבל המן לא נמצא עד הבוקר של יום שני בשבת, שנאמר ובוקר וראיתם את כבוד ה' (שם שם ז), וראש חודש סיון הוקבע בשני בשבת כרבנן, ובו ביום באו מדבר סיני, אותו היום היו טרודין מן הדרך, ולא אמר להם כלום, בשני לחודש שהוא שלישי בשבת אמר להם ואתם תהיו לי ממלכת כהנים (פסוק ו) (נז) בשלישי בשבת לחודש . . .

הערות ותקונים

הערה ט"ג העירותי שצ"ל וראש חדש אייר יום א' וכתבתי על הגליון או ר"ל שניסן מלא ור"ח אייר ביום ל' ול"א ונקבע ר"ח מיום א': מ) ובאחד בשבת שהוא יום ראש חדש אייר בא למדבר סין. בלק"ט שם וביום ראשון בא למדבר סין וכתבתי שם בהערה מ"ד שכ"ה גם בכ"י פלארענץ וצ"ל וביום שני, וכ"ה לנכון בכ"י פעטערסבורג וכתבתי שם על הגליון או ר"ל שבאו שם ביום ט"ו שלפי קביעת החדש היא ביום א' ולמחרתו ביום ב' התחיל חמן ואכלו ממנו ו' ימים עד שבת: מ) בשלישי בשבת לחודש. ע"כ נמצא בכתב יד קובץ 165 הבתוב יעל קלף ומכאן ואילך חסר, וחבל על דאבדין ולא משתכחין, ויען כי הדברים נובעים מן הלקח טוב אבלא פה השלמת המאמר משם ובתהלה יש לתקן פה בשלישי לחדש, ומלת „בשבת" יש למחוק וכצ"ל בשלישי לחודש שהוא שהוא רביעי בשבת אמר להם מצות הגבלה, בחמישי [בשבת] עשו פרישה שהוא רביעי בחדש, שנאמר וקדשתם היום זה יום רביעי בחדש וטחר זה יום חמישי בחדש שהוא ששי בשבת, וביום השבת שהוא ששי בחדש קבלו עשרת הדברות והוא יום חג השבועות יום מתן תורה יום חמשים ליציאת מצרים, לכך נאמר חחת התפוח עוררתיך [שה"ש ח' ה'], ואומר כתפוח בעצי היער [שם ב' ג'], מה תפוח זה מוציא פירות לחמשים יום משתפרח, כך התורה נתנה לחמשים יום לגאולת ישראל. ונתנה תורה לסוף שבעה דורות אברהם יצחק יעקב לוי קהת עמרם ומשה שהן סוף שבעה שבועות לגאולתן, שהוא יום שביעי המקודש, כי בו שבת מכל מלאכתו. ע"כ:

(א) שיורים משכל טוב על התחלת ספר ויקרא

הנמצאים באוצר הספרים במינכען קובץ 131 (ב):

לך י״י הגדולה והתפארת והנצח וההוד שסייעתנו במלאכתך הקודש בספר שכל טוב. כתיב ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם (משלי ג ד) מקרא זה לא אמרו אלא כנגד עיסקי התורה ולומדיה, לכן רחש לבי לפתוח בשכל טוב לכבוד יוצרי, אשר הוא נותן חכמה ומפיו דעת ותבונה, וממנו ישכילו שכל טוב כל המתהלכים אחרי דרכיו, ועל שם ס׳ ויקרא שהוא מלא וממולא הלכות ותורות אמת, וחקים ומשפטים צדיקים, (ג) ולפיכך פותחין בתחלה ללמד לתינוקות, מפני שהוא כולו גופי תורה איסור והיתר, ולכך נקרא תורת כהנים סיפרא דבי רב, והוא דומה לנהר היוצא מעדן להשקות גינת ביתן המלך, ואת כל ערוגת מטעה, ומשם יפרד לראשים הרבה לרוות ולהפרות לדשן ולהפריה ולרענן תמרים וארזים השתולים בבית ד׳ והפורחים בחצירות אלהינו, כי בתחילתו תורת קדשים ואחרי כן בחירת קיחת משרתי המלך, ומשם יצאו מבקעות מעיינות ונהרי נחלי דבש וחמאה, הן הן מסכת תמיד ומעילות קדשים וזבחים ומנחות תמורה וערכים, הסמיכות והרגשות התנופות והמליקות היציקות והבלילות הקמיצות והפתיתות ההקטרות וההגשות, הכל במשניות ערוכות וסמוכות על קבלת אנשי כנסת הגדולה מלימוד חגי זכריה ומלאכי נביאי י״י קבלה מפי קבלה היא בידינו מאושרת ומחוזקת באר היטב בלי גימגום והרהור ואין דבר רֵק זולתי למשמאילים וחומסין נפשם הדומין (ד) לסרמסין ולסרמטין המחליפים חוקים ומפירין עולם ומדברין עתק להצעין וצרכם (ה) קיבוע דברי חכמים שהן כדרבונות וכמשמרות נטועים בעלי אסופות אשר כולם נתנו לנו בקבלה מרועה אחד מקובלין על פה דברי אלהים חיים, שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך [ברית] ואת ישראל (שמות לד כז), אילו דקדוקי תורה שבעל פה, וכתיב ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם (שמות כד יב), (ו) מלמד שאפילו דקדוקי תלמוד נאמרו למשה בסיני, והכל לימד לאהרן ולבניו ולזקנים וליהושע משרתו ולכל ישראל, שנאמר באר את התורה הזאת לאמר (דברים א ה), וכך נהגו דור אחר דור בקבלה בראיה ברורה בשמיעה בלימוד בשימוש ובאזהרה, וכך כתבו לדורות משניות ותוספות ופירושים הוא התלמוד, אבל הממרה את פיהן וחולק על דברי רבותינו, יסכר פיו בלומדי תרבות אנשים אשר היו במורדי אור, לא הכירו

הערות ותקונים

א) במבוא ללקח טוב סי׳ י׳ אות ב׳ כתבתי „על ספר ויקרא טונה באוצר הספרים במינכען״ והוא לא נכון, כי לא נמצא שם רק שיורים לס׳ ויקרא: ג) הרב החכם מופלג בתורה מוהר״ר חנוך ד״ר עהרנטרייא היטב עמדי להעתיק השיורים ההם וחנני נותן לו תודה ות״ח בעד טובו ועמלו: ג) בוי״ר פ״ז אות ג׳ א״ר אסי טפני מה מתחילים לתנוקות בתורת כהנים ואין מתחילין בבראשית, אלא שהתנוקות מטהורין והקרבנות מטהורין, יבאו מטהורין ויתעסקו בטהורים. ובאריכות יותר תמצא בתנחומא הנדפס מכבר צ״ו אות י״ד א״ר אסי למה הם מתחילין התינוקת של בית רבן ללמוד בספר ויקרא, אלא טפני שכל הקרבנות כתובים בו ומפני שהם טהורים עד עכשיו ואינם יודעים מה טעם חמא ועון, לפיכך אמר הקב״ה שיהו מתחילין תחלה בספר הקרבנות, יבאו טהורים ויתעסקו במעשה טהורים: ד) הוא לשון הגמרא כתיבות י״ז ע״א ועיין ערוך ערך חמס: ה) הלשון משובש פה: ו) מלמד כה. בגמרא ברכות ה׳ ע״א להורותם זה תלמוד, מלמד שכלם נתנו לו

דרכי יוצרנו ומסריחין ומפריצין תורת אמת ממשקל (ז) רוח חזוית שעלה בקדקדם, ומפטפטין כנגד תורה שלימה את אשר בידינו מאבותינו, אשר היו בזמן שהיה בית המקדש קיים, אשר הוסר (?) בימי נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי, וראו היאך היה תיקון העולות והמנחות החטאת והשלמים ויתר הכהונות, וכאשר קבלו מפי הנביאים כך כתבו במשנה להיות לעד לישראל:

משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך נזכירה דודיך מיין מישרים אהבוך (שה"ש א ד), אל תקרי משכני אלא משכני כיון שהוקם המשכן נתמלא כבוד ה' ושכן עליו הענן, ולא היו נוסעין אלא לפי העלותו: אחריך נרוצה. שנאמר על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו (במדבר ט כ): הביאני המלך חדריו. כל זמן שהיה ענן שם לא היה משה נכנס, שנאמר ולא היה יכול משה לבא אל אהל מועד (מפני) [כי שכן עליו] הענן (שמות מ לה), וכן בבית העולמים, שנאמר ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן וגו' (מ"א ח יא), מלמד שניתנה רשות למלאכי חבלה לחבל מי שיכנס שם, משום כי מלא כבוד ה' את (הבית) [בית ה'] (שם שם) כיון שנסתלק היה דיבור הקודש קוראו בכפל משה משה, והוא אמר הנני, והוא נכנס ומדבר עמו, וכן לכל הדברות שבתורה שמן אהל מועד מקדים לו קריאה לדבור, וכן לכל האמירות ולציוות ולפיסקות שמפסיק בין ענין לענין כדי ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה, והרי דברים קל וחומר ומה [מי] שהוא [שומע] מפי הקב"ה ומדבר ברוח הקדש צריך להתבונן בין ענין לענין, הדיוט הלמד מן ההדיוט על אחת כמה וכמה:

נגילה ונשמחה בך (שה"ש שם). שהרי נאמר (כי) [הלוא] את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' (ירמיה כג כד), ראה חיבתן של ישראל עד היכן גרמה לכבוד הזה המרובה שהוא ברחוק מדבר מעל הכפורת מבין שני הכרובים, ואע"פ שאין העין יכולה לראות כבוד ממש, דכתיב כי לא יראני האדם וחי (שמות לג כ), ואפילו חיות הקודש אינן רואות, מכל מקום נביאי ישראל בראיית הלב הם רואים, אבל עמוד הענן הכבוד הכל רואין בעין:

נזכירה דודיך מיין (שה"ש שם). שבעים אומות מניין יין, שכל זמן שלא קבלנו התורה היתה נבואה באומות העולם, וכיון שניתנה תורה פסקה נבואה מהם וניתנה לישראל, ואף על פי שהוקרה לבלעם לא הוקרה אלא לברך את ישראל: מישרים אהבוך (שה"ש שם). שלא היה מדבר עם משה, אלא בשביל ישראל לכך ישרי לב אהבוך:

א) **ויקרא** אל משה. (ח) מכאן שלא יכנס אדם לביתו של חברו עד שיאמר לו היכנס: אל משה. מלמד שהיה לו (ט) י' שמות ולא היה קוראו אלא משה: וידבר י"י. (י) פנים אל פנים. כאשר ידבר איש אל רעהו: אליו: (יא) למעט את אהרן מן הדבור: מאהל מועד. (יב) מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל, יכול שהיה הקול נמוך, ת"ל וישמע את הקול (במדבר ז פט), קול המפורש בכתובים, קול ה' בכח קול ה' בהדר (תהלים כט ד): לאמר. (יג) לך ואמור לישראל:

הערות ותקונים

למשה מסיני, ועיין לקח טוב משפטים כ"ד י"ב בהערה י"ח וי"ט: ז) רוח חזוית. פי' רוח רעה ועיין פסיקתא דר"כ פסקא פרה בהערה קצ"ב לא נכנסה רוח חזוית באותו האיש, ועיין בתנחומא הקדום חקת אות כ"ו בהערה רס"ג, ומלת ממשקל משובשת: ח) מכאן שלא יכנס אדם כו'. הוא דברי הלקח טוב, ועיין וי"ר פ"א אות ט"ו מכאן אמרו כו': ט) י' שמות. וי"ר פ"א אות ג' ולקח טוב: י) פנים אל פנים בלק"ט וידבר ה'. כאשר ידבר איש אל רעהו, שנאמר [דברים ל"ג] ודבר ה' אל משה פנים אל פנים: יא) למעט את אהרן. ספרא ולק"ט: יג) מלמד שהיו הקול נפסק

ב) דבר אל בני ישראל. (יד) בני ישראל סומכין, ואין בנות ישראל סומכות: ואמרת אליהם. (טו) לרבות כל האמור בענין כשם שאין סומכות על העולות כך אין סומכות על השלמים: אדם. (טז) לרבות את הגרים: כי יקריב. (יז) כלומר עולה נדבה רשות: מכם. (יח) להוציא את המשומדין: קרבן לה'. (יט) ולא כתיב לה' קרבן שיקדים הקדישן להקרבתו. (כ) ר' שמעון אומר מכאן שלא יזכיר אדם שם שמים לבטלה וקל וחומר ומה על הקדשים אמר הכתוב קרבן לה', ולא הזכיר שם שמים תחלה שמא יעכב ויחזור בדברו, על דבר הרשות על אחת כמה וכמה. (כא) ר' יוסי אומר כל מקום שנאמר קרבן אמור סמוך ליו"ד ה"א, שלא יתן [פתחון פה] למינים לרדות. (כב) מלשון וירד מים עד ים (תהלים עב ח), כלומר יגברו על ישראל, דאילו נאמר אלהים היו אומרים לע"ז נמי שרי למיקרב: מן הבהמה. (כג) להוציא את הרובע לאדם, ואת הנרבע מאדם: מן הבקר. (כד) להוציא את הנעבד: ומן הצאן. (כה) להוציא את המוקצה להקריבו לע"ז: ומן הצאן. (כו) להוציא את שנגח ומת, והוא הדין אם נשכו או בעטו או רבץ עליו להמיתו: תקריבו. (כז) מלמד שעולת נדבה באה משני בני אדם בין של בהמה בין של עוף: את קרבנכם. (כח) מלמד שהיא באה נדבת צבור, שאעפ"י שהצבור מביאין עולת חובה מביאין עולת נדבה, וממקום שהיחיד מביא שם הצבור מביא, דהיינו בקר וצאן, ואם תאמר מאחר שנאמר מן הבהמה למה לי מן הבקר ומן הצאן, אלא לפי שהחיה בכלל בהמה, דכתיב זאת החיה אשר תאכלו וגו' (ויקרא יא ב), לפיכך פירש, ושמא תאמר אם הביא בשר, חזר וכתב תקריבו, לעכב שלא יביא אלא בקר וצאן:

ג) אם עולה קרבנו. (כט) להביא עולת חובה שתהא כדין עולת נדבה שיהא כל הפסולין הללו פוסלין בה: מן הבקר. (ל) להוציא את הטריפה: זכר. (לא) להוציא טומטום ואנדרוגינוס: תמים. (לב) באם שאינו תמים אינו לרצון: יקריבנו. (לג) כלומר יקדישנו. (לד) ר' יוסי אומר יקרבינו יבקרינו. (לה) ואמר ר' יוסי שמעתי בשוחט תמיד בשבת שאינו מבוקר (לו) שחייב חטאת (לז) משום דשחוט בשבת, ותנן נמי (לח) במס' תמיד נכנסו ללישכת הכלים וכו' והשקו את התמיד בכוס של זהב, אע"פ שהיה מבוקר מבערב היו בודקין אותו לאור האבוקות: אל פתח אהל מועד. (לט) מטפל בו ומביאו אל אהל מועד: יקריב אותו. (מ) מאחר שנאמר יקריבנו מה תלמוד לומר יקריב אותו, אלא לרבות אפילו נתערבה . . .

הערות ותקונים

ספרא ולק"ט: יג) לך ואמור לישראל. לק"ט: יד) בני ישראל סומכין. ספרא ולק"ט: טו) לרבות כל האמור בענין. לק"ט: טז) לרבות את הגרים. ספרא ולק"ט: יז) כלומר עולה נדבה רשות. לק"ט וז"ל כי יקריב רשות: יח) להוציא את המשומדין. ספרא: יט) ולא כתיב לה' קרבן שיקדים הקדישן להקרבתו. ספרא: כ) ר' שמעון אומר. ספרא ולק"ט: כא) ר' יוסי אומר. ספרא ולק"ט: כב) מלשון וירד. הוספת המחבר: כג) להוציא את הרובע. ספרא ולק"ט: כד) להוציא את הנעבד. ספרא. והגי' בלק"ט להוציא את הנוגח, ובספרא נדרש כן על ומן הצאן לכן יש לתקן כן בלק"ט: כה) להוציא את המוקצה. ספרא: כו) להוציא את שנגח. ספרא ושם איתא ומן הצאן להוציא את הנוגח. ומה שהביא המחבר ליתא שם: כז) מלמד שעולת נדבה. ספרא ריש פ"ג ולק"ט: כח) מלמד שהיא באה נדבת צבור. ספרא ולק"ט: כט) להביא עולת חובה. ספרא פ"ג פרשתא ג' ולק"ט: ל) להוציא את הטריפה. ספרא שם: לא) להוציא טומטום ואנדרוגינוס. ספרא ולק"ט: לב) באם שאינו תמים אינו לרצון. ספרא ולק"ט וע"ש בפי' הראב"ד: לג) כלומר יקדישנו. ספרא ולק"ט: לד) ר' יוסי אומר. ספרא ולק"ט: לה) ואמר ר' יוסי. ספרא ולק"ט: לו) שחייב חטאת. בספרא ולק"ט סיימו "ויביא תמיד אחר": לז) משום דשחוט בשבת. הוספת המחבר: לח) במס' תמיד. פ"ג וכן הובא בלק"ט: לט) מטפל בו. ספרא ולק"ט: מ) מאחר שנאמר יקריבנו כו' אלא לרבות אפילו נתערבה. ע"כ נמצא בכ"י ועיין בספרא ולק"ט ותמצא סיום המאמר:

AKADÉMIAI KÖNYVTÁR

B
440.
II.

SECHEL TOB.

Commentar

zum

ersten und zweiten Buch Mosis

von

Rabbi Menachem ben Salomo

verfasst i. J. 1139.

Zum ersten Male herausgegeben

nach den beiden Handschriften cod. 165 u. 166 in der Bodlejana kritisch bearbeitet, commentirt und mit einer ausführlichen Einleitung versehen

von

Salomon Buber.

II. Theil: Das 2. Buch Mosis.

Berlin.

Druck von H. Itzkowski, Gips-Str 9.

1901.